

თამაზ კვაჭანტირაძე

სასიტყვეთი

სიტყვიერების
მასწავლებლისა
და
უფროსკლასელის
შემსიდეგელი

თბილისი
2008

ავტორი მადლობას სწირავს
ტიბისი-ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს
თავმჯდომარეს ბატონ
ვამუკა ხაზარაძის
ნიგნის გამოსაცემად გაწეული ქველმოქმედებისათვის.

რედაქტორი — გუჩა კვარაცხელია

მხატვარი — ვახტანგ რურუა

კომპიუტერული უზრუნველყოფა — ლუკა გოცირიძე

ოპერატორები — ლელა ნიქარიშვილი, ნათია სამხარაძე

სარჩევი

დამემგზავრეთ სასიტყვეთში	7
უპირველესი მესიტყვე	10
იაკობ ხუცესი, გიორგი მერჩულე	13
კარიბჭე (13); ცხოვრება ნიგნისა (14); უძველესი, უმდიდრესი (16).	
შოთა რუსთაველი	26
უხვი (26); რუსთაველი სკოლაში (37).	
სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი	40
მონაღვლეები (40); ფიქრები მარადიულ მასწავლებელზე (43).	
ქართველი რომანტიკოსები	58
ოცნების მასწავლებლები (58); რა გვიჭირს, რა გვიღბინს (59).	
გიორგი ერისთავი	72
ერის თავი (72); მესაძირკვლე (73)	
ილია ჭავჭავაძე	82
თანამდევნი (82); ილია და ანტიილია (85); „ავ-ფთონი“ ანუ შავად მღელვარი (93); გოლიათი მერხზე (100).	
აკაკი წერეთელი	111
ყოფილა, დღეს აღარ არის... (111); მოძღვარი (120); რას და როგორ (128).	
ალექსანდრე ყაზბეგი	145
ეუსმინოთ ყაზბეგს (145); სულის მწრთობელი (147).	
ვაჟა ფშაველა	158
ვაჟა-ფშაველას გაკვეთილები (158); სიზმრისმსინჯველი (161); ვაჟას პოეტური სამყაროს მოსახილველად (170).	
დავით კლდიაშვილი	193
სინამდვილის მსახური (193); მითის გაღრმავება (195); კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლებისათვის (200).	
ეგნატე ნინოშვილი	217
ამაღლებული (217); შვიდი შეკითხვა (218).	
ნიკო ლორთქიფანიძე	228
ანდერძი (228); შვილის თვალთ (230); მასწავლებელს!... (238); პედაგოგის მიძიმე ჯვარი (240).	
მიხეილ ჯავახიშვილი	250
აღდეგ და ქართულად უბნობდი (250); სტილი და მწერალი (252); სანთელ-საკმეველი (268); გამარტივება, ჰაე, ხალხი და მატარებელი (269); მიხეილ ჯავახიშვილი სკოლაში (279).	

იოსებ გრიშაშვილი	292
მოეშხე (292); ანდერძები (294); გაუხუნარი (297).	
ლევო ქიაჩელი	305
ქიაჩის რაინდი (305); ქიაჩელი ახლოდან (307); წერილი გუგუს (328); პირუთვნელი მემატიანე (333).	
გალაკტიონ ტაბიძე	349
წყურვილი სულისა (349); „სული შეშლილი და ბედნიერი“ (352); „რა სიუხვეა, რა სიმრავლეა“ (362).	
კონსტანტინე გამსახურდია	375
სარანგი (375); პირადი წერილები (376); ეროვნულ ინტერესთა სადარაჯოზე (390).	
გიორგი ლეონიძე	399
ხმაძალიანი (399); დრო იტყვის (406); დიდი მამის კვალზე (410); პოეტის არქივიდან (413); წარმოვანჩინოთ ლეონიძის სიმაღლე სკოლაში (422).	
სიმონ ჩიქოვანი	433
ღვანლი სიმონ ჩიქოვანისა (433); მამის გვერდით (437); სიმონ ჩიქოვანის სწავლება სკოლაში (447).	
ცისფერყანწელები	453
დემნა შენგელაია	473
ხასიათების მხატვარი (473).	
გურამ რჩეულიშვილი	475
შენშია სხვა, სხვაში ხარ შენ (475).	
ივანე ჯავახიშვილი	479
დიდი ილიელი (479); ვარიაციები ივანე ჯავახიშვილის თემაზე (481); ორი ბარათი კიტა აბაშიძისადმი (510); საგანთმორისი კავშირი (513).	
ომის თემა ქართულ მწერლობაში	520
ჟამი ბრძოლისა, ჟამი მშვიდობისა (520); მეომარი სკოლამ უნდა აღზარდოს (527).	
თავისუფალი თემა	537
საფიქრალიც, სამსჯელოც, სამოქმედოც	558
როცა „მისი“ არ არის „თავისი“	569
წერას ატანილები	572
ვიცინოთ თუ ვიტიროთ? (572); ვწეროთ თუ არა ლამაზად? (576) გვეჯერა, არ კი გვიხარია (561).	
მთესვარნი	588
ძალა სიტყვისა (588); სანთლები (603).	

დაქმნაზარეთ სსიტიყვეთუი

„სასიტყვეთი“ ქვეყანა და მასში სიტყვები ბინადრობენ — ეს ადამიანზე მეტად სულიერი არსებანი. არა, ისინი მატერიისაგან სრულად როდი განდარცეულან — სიტყვებს ნონაც აქვთ, ფერიც და სურნელიც; ეს სიტყვები ჯერ კიდევ არ ქცეულან პლატონის წმინდა იდეებად, მაგრამ, ასე მგონია, გზა ამ ლეთაებრივ იდეათა სამყარომდე სწორედაც ამ ფერხორციან სიტყვებზე გადის.

ქართველი ამოდ როდი იტყვის — ცოცხალი სიტყვაო. სიტყვა ცოცხალია, ის უამიერი გახლავთ — დრო-სივრცითა დასაზღვრული; სიტყვას სული უდგას, ისიც ისახება, მწიფს, იბადება, ივსება, იტოტება, ბევრდება, სხვა სიტყვით საზრდობს და სხვა სიტყვას ასაზრდობს; სიტყვაც იბრძვის არსებობისათვის; სიტყვა ზოგჯერ მჭლედეება, ზოგჯერაც — პირიქით, ქონს მოიდება; სიტყვა მოძრაობს, ფეთქავს, ჩინჩხალსა ყრის, მაგრამ ზოგჯერ მძიმდება, ზანტდება, მდოვრდება... ზოგი სიტყვა კი სულაც ხევდება და ქვევდება. სიტყვა ღვინოსა ჰგავს — ისიც ათრობს; მანამდე კი სიტყვაც მტვევანივით ინურება, ჯერ მაჭრდება, მერე ღვინდება და ზოგჯერ ძმარდება კიდევ... და როცა სიტყვა აღარ მოძრაობს, როცა მას არ ამოიტყვიან, არ იხმარებენ, სიტყვა უანგდება და ობსაც მოიკიდებს... უხმარებელი სიტყვა კი მიიძინებს ხოლმე; ხდება უარესიც — სიტყვა კვდება. კვდება, მაგრამ, ადამიანისა არ იყოს, არც სიტყვა დაინთქმება არარაობაში ანუ სრულ სიკვდილში; სიტყვაც, კაცის მსგავსად, გარდაიცვლება: დაჰკრავს უამი და „გარდაცვალებული“ სიტყვა, როგორც პარკიდან ჭუპრი, პეპლად წამოფარფატდება — ფრთებშესხმული და დახალასებული. და ეს სიტყვა, ლაზარესავით მკვდრეთით აღმდგარი, ზოგჯერ ძნელადსაცნობია, მას მოძებნა, მიგნება, ამოცნობა სჭირდება.

კაცი კაცითაო და — სიტყვაც სიტყვითა: სიტყვაც ძალას სხვა სიტყვებთან ურთიერთობისას იკრებს. მარტო-სიტყვა, მარტო-კაცისა არ იყოს, ბრალია: სიტყვამ სიტყვა უნდა მიიზიდოს, სიტყვას შეეკრას, შეენმახნოს ან, როგორც აკაკი იტყოდა, „შეუხმატიბილდეს“. ასე იკვრება წინადადება, ფრაზა, ასე იქმნება სიტყვათპარმონია, სიტყვათმუსიკობა, ასე იბადება ლექსი და, საერთოდ, ლიტერატურა, სადაც სიტყვები არა მარტო თავიანთი „სამოქალაქო კოდექსით“ ანუ გრამატიკული წესებით ცხოვრობენ, არამედ — ესთეტიკური კანონებითაც. ამიტომაც „სასიტყვეთი“ იგივე „საშოთაო“ გახლავთ, იგივე „ილიეთი“. ამ „საშოთაოში“ ანუ ლიტერატურაში მოგზაურობა-ხეტილისას აღმოვაჩინთ, რომ სიტყვები ყველაზე უკეთ, ყველაზე ძალმორჭმულად, ყველაზე სრულყოფილად სწორედ აქ, მწერლობაში, გამოგვივლენენ ხოლმე თავიანთ თავს...

სასიტყვეთში მოგზაურობა ქართული ენისა და ლიტერატურის სამყაროს მოხილვას გულისხმობს, იქ კი ჩვენი დიდი მესიტყვეები გვინიანამძღვრებენ, „ვეფხვისა და მოყმის“ უსახელო შემოქმედიდან დაწყებული — პოეტთა მეფე რუსთაველამდე.

დამემგზავრეთ სასიტყვეთში...

„სასიტყვეთი“ დიდხანს, ნაწილ-ნაწილ და მრავალ პირთან თანამშრომლობით იწერებოდა. 1966 წლიდან მოკიდებული, დღემდე უნივერსიტეტში ქართული ენისა და სტილისტიკის კურსებს ვკითხულობ; 1975-1989 წლებში საქართველოს ტელევიზიით ყოველკვირეულად ვსაუბრობდი ქართულ ენასა და ლიტერატურაზე, ახლა კი ვუძღვები ჩემს საავტორო პროგრამას „მოგზაურობა სასიტყვეთში“; ათი წლის მანძილზე (1978-1988) ვრედაქტორობდი ჟურნალს „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ („ბალავერი“). „სასიტყვეთი“ ჩემს ამ საქმიანობათა ერთგვარი ნაზავია — წიგნში თავი მოეუყარე და დამხმარე სახელმძღვანელოდ, სიტყვიერების მასწავლებლის შემხიდებლად შევკარი ის მასალა, რაც მე იმ წლებში პედაგოგიკურ ასპარეზზე მოვიმუშაკე... და — არა მარტო იმხანად: წიგნში შესულია ჩემი დღევანდელი ნარკვევები შოთაზე, ილიაზე, აკაკიზე, ჩემს პედაგოგებზე.

და მაინც, წიგნის ხერხემალი, მისი არქიტექტონიკაც კი განსაზღვრა ჟურნალმა „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“: ჩემი რედაქტორობით გამოსული პირველი ნომრიდანვე ჯერ ინტუიციურად მივაგენი, შემდგომ კი გააზრებულად განვახორციელე პრინციპი — ყოველ ნომერს ჰქონოდა ეგრეთ წოდებული „მენინავე თემა“ და მისძღვნოდა ან სიტყვიერების სწავლების რომელიმე საკვანძო პრობლემას, ან სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებულ ჩვენს თვალსაჩინო ერთ-ერთ მწერალთაგანს, მის ცხოვრებასა და შემოქმედებას. ჟურნალი უნდა შეჰხიდებოდა, პირველ ყოვლისა, სიტყვიერების მასწავლებელს: ყავლგასული სახელმძღვანელოები გვექონდა (და — ახლაც გვაქვს!) — მაშინდელ ჩვენს ჟურნალს თანამედროვე სახელმძღვანელოს მისიაც უნდა ეკისრა.

ამა ფუ იმ მწერლისადმი მიძღვნილ „მენინავე თემას“, ჩვეულებრივ, ასე ვაგებდი: ა) სკოლის გადასახედიდან მოვხაზავდი ხოლმე მწერლის სილუეტს; ბ) მის ბიოგრაფიას „ვაცოცხლებდი“ მისი ოჯახის წევრების, ჩვეულებრივ, შვილების ან შვილიშვილების მონათხრობით თავიანთ დიდ წინაპარზე; გ) მწერლის არქივში, ისევ სკოლის პოზიციიდან, ვარჩევდი, ვაქვეყნებდი და კომენტარს ვურთავდი მანამდე გამოუქვეყნებელ მასალას, ძირითადად — პირად წერილებს; დ) ქართულის მასწავლებლებს ვუდგენდი, უპირატესად, მეთოდიკური მიზანდასახულების კითხვარს ამ მწერლის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით და მათ პასუხებს საბოლოო წერილობით სახეს ისევ მე ვაძლევი რუბრიკაში — „საფიხვნო“. ამ სქემით, ვთქვათ, ლეო ქიაჩელისა და გიორგი ლე-

ონიძის წარმოჩენა შედარებით სრულად შემეძლო, მაგრამ სულხან-საბას ან ბართაშვილისა — ნაკლებად; მიზეზი გასაგებია: ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მათ არც პირდაპირი შთამომავალი და არც პირადი არქივი არ დარჩენიათ.

ეს სქემა „სასიტყვეთშიც“ გამოვიყენე; შესაბამისად, ნიგნშიც ზოგი მწერალი უფრო „ხვავრიელად“ წარმოჩნდა, ზოგიც — შედარებით მწირად. თავისი როლი აქ პიროვნულმა, სუბიექტურმა მომენტმაც ითამაშა: სილუეტის მოხაზვა ილიასაც შეეკადრე, გურამიშვილსაც, გალაკტიონსაც — შოთას ვერ შევბედე... ამიტომაც აქ მხოლოდ ჩემს ნარკვევს გთავაზობთ რუსთაველის სიუხეზე და მცირე მეთოდიკურ შენიშვნას, თუ როდის უნდა ვასწავლოთ ეს კოლოსი სკოლაში.

„სასიტყვეთი“ რამდენიმე ისეთ მწერალსაც ითვალისწინებს, დღეს მოქმედი სასწავლო პროგრამის მიხედვით სკოლაში მონოგრაფიულად რომ აღარ შეისწავლება — გიორგი ერისთავს, იოსებ გრიშაშვილს, სიმონ ჩიქოვანს; ზოგიც, მაგალითად, დემნა შენგელაია ან გურამ რჩეულიშვილი, არც ადრე ყოფილან „საპროგრამო“ ავტორები. ვალიარებთ თუ არა ამგვარ ავტორებად ტიციან ტაბიძეს ან გრიგოლ რობაქიძეს, ეს ლიტერატურათმცოდნეობისა და პედაგოგიკის განვითარების დონეზე გახლავთ დამოკიდებული და სპეციალისტთა პრობლემა უფროა, ვიდრე თავად ამ მწერლებისა: აკი იყო დრო, როცა სასწავლო პროგრამაში ნიკო ლორთქიფანიძეც არ შეჰქონდათ. მოკლედ, ამა თუ იმ ავტორის მოქმედ სასკოლო პროგრამაში შეტანა-არშეტანა უფრო კონიუნქტურაზე ჰკიდია და ამ ნიგნის გამოცემისას არც მე მიმინიჭებია ამისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა (თუ რატომ შევიტანე ამ ნიგნში საგანგებო თავი ივანე ჯავახიშვილზე, ამის განმარტებას მე სიტყვიერების მასწავლებელს ვერ შეეკადრებ); მე ვცდილობდი, არა მაინცდამაინც მიმდინარე სასწავლო წლისათვის, არამედ, საერთოდ, სკოლისათვის, მასწავლებლისთვის თუნდაც სახვალად შემხიდებელი ნიგნი დამენერა...

და იმის მცირეოდენი იმედიცა მაქვს, მკითხველო, რომ ეს ჩემი კნინი ნამუშავეი სიტყვიერების მასწავლებელთან ერთად თავად მოსწავლეებსაც შეეხიდება, სწვდნენ, გაიგონ, შეიყვარონ და გაითავისონ ჩვენი უმთავრესი საუნჯე — ქართული სიტყვიერება.

P.S. თავშივე აღვნიშნე, ნიგნი მრავალ პირთან თანამშრომლობით იწერებოდა-მეთქი. ესენი არიან, პირველ ყოვლისა, სიტყვიერების ის მასწავლებლები, რომლებიც ამა თუ იმ კითხვებზე მეპასუხებოდნენ (ცალკეული მწერლის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით; თანაავტორებად მივიჩნევ, აგრეთვე, ჩემს თანამოსაუბრე ყველა პირს, რომლის მოსაზრება ამ ნიგნში აისახა.

ც.ა.შ. ჯავახიშვილი

2002 წ.

უპირველესი მესიჯი

მენინავე თემა

მენინავე დროშაც გაგვიგია და თავისუფალი თემაც, მენინავე თემა კი, ნეტავ, რალას უნდა ნიშნავდესო, — ალბათ დაინტერესდება ჩვენი მკითხველი. ამთავითვე მოგახსენებთ, რომ მენინავე თემა თავისუფალი თემის ნაირსახეობას არ წარმოადგენს და, საერთოდ, სასკოლო წერით თხზულებასთან მას კავშირი არა აქვს. თემის მენინავეობა ამ წიგნის შესაბამის თავთა მასალის განაწილებას და გამოკვეთას გულისხმობს: ასეთ მენინავე (ე.ი. ძირითად, წამყვან) თემებად მესახება — დედაენის სწავლების ესა თუ ის საკვანძო პრობლემა ან ცალკეული, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მწერლის შემოქმედების სწავლების საკითხები.

ვის უნდა ეწინააღმდეგება ამ მენინავე თემებისათვის, რომელი მწერლის შემოქმედების სწავლების საკითხებით უნდა დაგვეწყო ამგვარი მიზანდასახულობის წიგნი? რუსთაველის პატრონებს თითქოს აქ სადავო და საკამათოც რაღა უნდა გვექონდეს, მაგრამ მსოფლიო სახელის მქონე პოეტთა მეფეზე წინ ამჯერად უსახელო ქართველი გლეხი დავაყენე — უსახელონი იგებენ არა მარტო ომებს, არამედ სიტყვიერ შეჯიბრსაც. მათში ტრიადებს ერის პოეტური სული, მათში ცხოვრობს ღონიერი სიტყვა, მათშივე ძვეს შოთასა და ვაჟას დვრიტაც. აი, როგორ ესიტყვება თავის მუზას ეს გენიალური გლეხკაცი:

*„ლექსო, ამოგთქომ, ოხერო,
თორო იქნება ვკვდებოდე“...*

აი, როგორი დატირება იცის მან:

*„შენი ნაწოლი ლოგინი
იავარდივით ჭკნებოდეს, დალაი...
შენი წვერი და ულვაში
მწვანილად ამოდოდეს, დალაი“...*

აი, როგორ უყვარს:

*„ანა მქნა ვარდი, ყოილი,
რო პირზე დაგეყრებოდე,
ანა მქნა მოის პერანგი,
რო გულზე დაგადნებოდე“...*

აი, როგორ იბრძვის:

*„რვა მოკლა, ერთი გაექცა,
სისხლი მისდევდა გრეხითა“...*

აი, როგორი ხილვები აქვს მას:

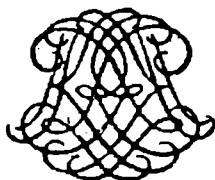
„მინდორთ რო სისხლის ტბა ბრუნავს,
გადასაგდები სად არი?
შიგა წევს გველი ნითელი,
თავსა სძრავს, ბოლო სად არი?“

ამათი შემოქმედი ხალხია — ჩვენი სიტყვაკაზმული მწერლობის ყველაზე დიდი ოსტატი — და ამიტომაც ავირჩიეთ მენინავე თემების წინამძღვრად ხალხური სიტყვიერება ანუ ფოლკლორი. ამ სამყაროში ღრმად შესვლა ალბათ დაეხმარება ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელს, თავადაც იგრძნოს და მოსწავლეებიც აზიაროს ზეპირსიტყვიერების მადლს.

ამ მიზნით გთავაზობთ ფოლკლორისტული გამოკვლევებისა და გამოცემების არასრულ ნუსხას:

1. მიხ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, 1956 წელი, 1975 წელი.
2. ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება — სამ ტომად, 1960, 1968, 1973.
3. ქს. სიხარულიძე, ფ. ზანდუკელი, ქართული ხალხური სიტყვიერება, 1972.
4. მიხ. ჩიქოვანი, ფოლკლორის შესწავლის პრობლემა, 1943.
5. ფ. ზანდუკელი, ფოლკლორი და ქართველი საბავშვო მწერლები, 1974.
6. ქს. სიხარულიძე, კაი ყმა, ქართული ხალხური საგმირო აფორიზმები, 1963.
7. ქართული ფოლკლორი, I-VI ტომი.
8. ფ. ზანდუკელი, ქართული საბავშვო ფოლკლორის საკითხები, 1977.
9. მიხ. ჩიქოვანი, ამირანის თქმულება, 1961.
10. ვ. კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, 1961.
11. პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება 4 ტომად, 1964.
12. ქართული ხალხური პოეზია, მრავალტომეული.
13. ხალხური სიბრძნე, I-V ტომი.
14. რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები, ელ. ვირსალაძის რედაქციით, ტ. I, 1949, ტ. II, 1958.
15. ქს. სიხარულიძე, ქართული ხალხური სიტყვიერება, ქრესტომათია, 1970.
16. ჯ. ბარდაველიძე, ქართული ხალხური ლექსთწყობის საკითხები (რეფრენი, სტროფი, რითმა), 1960.
17. გ. ბარნოვი, ვაჟა-ფშაველას პოეზიის ხალხური წყაროები, 1960.
18. სვანური ხალხური ლექსები, გადმოღებული სვანურიდან დავით წერედიანის მიერ, 1977.
19. ნ. შამანაძე, ქართული ხალხური ლეგენდები, 1973.

20. ელ. ვირსალაძე, ქართული სამონადირეო ეპოსი, 1964.
21. დ. გოგოჭური, ხევსურული საგმირო პოეზია და გმირები, 1978.
22. ანტ. ხინთიბიძე, აღზრდის იდეები ქართულ ხალხურ შემოქმედებაში, 1976.
23. ალ. ლლონტი, ქართული ზღაპრები და ლეგენდები; შესავალი, ტექსტები, შენიშვნები, 1948.
24. ქართული ხალხური პოეზია (მეგრული), ტოგო გუდავას რედაქციით, 1973.
25. დ. გეგეჭკორი, მელექსეობა ხევსურეთში, 1979.
26. გ. ჭელიძე, ქართული ქალაქური დრამა, 1987.
27. ფ. ზანდუკელი, მხატვრული ოსტატობის საკითხები ქართულ ფოლკლორში, 1985.
28. აპ. ცანავეა, ქართული ფოლკლორის საკითხები, 1990.
29. აპ. ცანავეა, ქართული მითოლოგია, 1990.
30. აპ. ცანავეა, ფოლკლორი და თანამედროვე ქართული მწერლობა, 1986.
31. გ. ბარნოვი, ნერილები, 1989.
32. ჯ. ბარდაველიძე, ქართული ხალხური ლექსი, 1979.
33. გ. ახვლედიანი, ქართული საისტორიო ზეპირსიტყვიერება, 1989.
34. ს. ჩოხელი, ქართული ხალხური საქორწინო პოეზია და პოეტური ფოლკლორი, 1990.
35. მ. გიორგაძე, ქართული საგაზაფხულო სანესჩვეულებო პოეზია, 1992.

კარიბჭე

საბა ბრძანებს: „ბჭე — ესე არს სახლთა და ტაძართა შესავალი, ხოლო კარი — გასაღები და მისაგდებელი“. როგორც ვხედავთ, ბჭეცა და კარიც — კენტად თუ კარიბჭედ შეწყვილებული — ფრიად საჭირო და მიუცილებელი რამ ყოფილა... და არა მარტო „სახლთა და ტაძართათვის“ — კარიბჭე ანუ შესავალი სჭირდება ნიგნს, გაზეთს, ჟურნალს; და აქვთ კიდევ, ნაირგვარად სახელდებული — მონინავე, ნინასიტყვაობა, შესავალი, ნინათქმა... ჩვენ კი „მენინავე თემათათვის“ ნამძღვარებული მასალის სახელწოდებად „კარიბჭე“ ვარჩიეთ; კარიბჭე გვამცნობს ხოლმე, ვის საუფლოსაც მივაღებთ.

„კარიბჭე“ მიესადაგება ამ ქვეთაეის „მენინავე თემის“ შინაარსსაც — უძველეს ანუ ადრინდელი ფეოდალიზმის ხანის ქართულ მწერლობას; კარიბჭე ხომ რაღაც დაფარულის, უხილაეის შეხსნასა და გაცხადებასაც გულისხმობს: ასე გვეგონია, კარიბჭის მიღმა რაღაც ახალი სამყარო უნდა გადაგვხსნას. კარიბჭე ამ სამყაროს დასაბამად, სათავედ აღიქმება. ამ აზრით, ჩვენი უძველესი მწერლობა მართლაც კარიბჭეა იმ უერცესი მხატვრული სამყაროსი, ქართული ლიტერატურა რომ ჰქვია.

ჩვენი მოსწავლეები მოკრძალებითა და ინტერესით მისდგომიან ამ კარიბჭეს — ვინ დახვდებათ აქ მათ? დახვდებათ, პირველ ყოვლისა — იაკობ ხუცესი და გიორგი მერჩულე, აგრეთვე იოანე საბანისძე, იოანე-ზოსიმე, ჩვენი ჰიმნოგრაფები... დახვდებათ შუშანიკი და ჯოჯიკი, აბო და ნერსე, გრიგოლი და ამოტ კურაპალატი... დახვდებათ დასაკარგად ვერგასამეტებელი ჩვენი მრგლოვანი და ნუსხური... დახვდებათ ჩვენი „მშვენიერი ძველი ენა“ — როგორც გალაკტიონი იტყოდა.

უფრო მეტიც, ყმანვილები კარიბჭესთან დაინახავენ ისეთ პლასტიკურ ხატებს, სამუდამოდ რომ აღებეჭდებათ თვალსა და, უფრორე — გულში: „...და განყარა ჴელი და ჭიქაჲ იგი პირსა შეაღუნა და ღვნოჲ იგი დაითხია“... „...ხოლო ნეტარმან მან თავით თვისით მსწრაფლ განხეთქა სამოსელი იგი, რომელ ემოსა, და განშიშვლებულმან დაიბეჭდა ჯუარითა პირი და გუამი თვისი და მოუდრიკა ქედი თვისი მახელსა. და ვითარ სცეს მას მახვლითა სამგზის, შეჰვედრა სული თვისი უფალსა“.

აქ მოისმენენ ისინი ისეთ მეტყველებას, მიწყევ რომ იჟღერებს მათს ყურსა და, უფრორე — გულში: „— იაკობ მანდ არსა? — რაჲ გინებს? — უნესს პიტიახში“... „— გამომეც ცოლი ჩემი, რად განმამორებ ჩემგან?..“ „— უბადოო, შენ თავი თვისი არა შეინყალე და განსდევ ღმრთისაგან, შენ მემცა შემინყალეა?..“

აქვე იგრძნობენ ისინი სულის უღრმესი ხვეულებიდან ამოტანილ ღალადის: „*ჟამი რაი ნულილთა და ხმელთა აღმოფშვინვათაი ნარმოდგეს, ზარი მეფობისაი ნარჯდეს და დიდებაი დაშრტეს, შუებანი უქმ იქმნენ, ყვაეილოვნებაი დაჭნეს, სხვამან მიილოს სკიპტრაი, სხვასა შეუდგენ სპანი, — მაშინ შემინყალე, მსაჯულო ჩემო!*“

დაინახავენ, მოისმენენ, იგრძნობენ — ოღონდ ერთი პირობით: კარიბჭესთან მათ ამ ჯადოსნური სამყაროს საიმედო მეგზური და დამკვალნიანებელი უნდა დახედეს — სიტყვიერების მასწავლებელი. სწორედ აქ იჩენს თავს მისი განსაკუთრებული მისია: გალაკტიონი და ჯავახიშვილი ისედაც წააკითხებენ თავს მოსწავლეს, აქ კი იგი უმეგზუროდ კარიბჭის ზღურბლსაც ვერ გადააბიჯებს. მასწავლებელს, და მხოლოდ მასწავლებელს, შეუძლია კიდევ შეაყვაროს და კიდევ შეაძლოს ყმანვილს არა მარტო ჩვენი ძველი მწერლობა და ენა, არამედ ყველაფერი გარდასული — ესე იგი, ჩვენი უძველესი ისტორიაც, ჩვენი ძირძველი კულტურაც.

რთულია და უკიდევანო ლიტერატურის სამყარო, ვინროა და ძნელად შესახსნელი მისი კარიბჭე. მაგრამ, როგორც ძველად იტყოდნენ, „შევედით ინროისაგან ბჭისა“ ანუ „ილუანეთ შესლვად ინროისა მისგან კარისა“... და განგვეხვება მაშინ კარიბჭე, და გადაგვეშლება თვალწინ ქვეყანა, მოცემული „უთვალავი ფერითა“.

ცხოვრება წიგნისა

ადამიანთა მსგავსად წიგნებსაც თავიანთი სიცოცხლე აქვთ — დაბადება, ზრდა-განვითარება, ხშირად — სიკვდილიც. და ადამიანთა მსგავსადვე ზოგიერთ წიგნს სიკვდილი არ უნერია. ამგვარ წიგნთა რიცხვს მიეკუთვნება იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“. ყველა კულტურულმა ქართველმა უნდა იცოდეს ამ თხზულების „ბიოგრაფია“, ხოლო ქართულის მასწავლებელმა — მით უმეტეს! წიგნის ცხოვრების ცოდნა კი მისი რედაქციების, ხელნაწერების, გამოცემების, თარგმანების ცოდნასაც გულისხმობს. სწორედ ამგვარ ფაქტებს — ვრცელი კომენტარებით დაუმძიმებელ ფაქტებს — ვანვდი ჩვენს მკითხველებს.

თხზულების სრული დასათაურება: „წამებაი წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაი“.

ავტორი: იაკობ ცურტაველი, ვარსკენ პიტიახშის კარის ხუცესი.

ნაწარმოების დაწარის თარიღი: 475 წლიდან 484 წლამდე.

რედაქციები: გვაქვს „შუშანიკის წამების“ სამი რედაქცია, ერთმანეთისა-

გან შინაარსითა და მოცულობით განსხვავებული: ვრცელი, მოკლე და სვინაქსარული.

ხელნაწერები: მოგვეძეება „ნამების“ ვრცელი რედაქციის თერთმეტი ხელნაწერი, მოკლესი — ერთადერთი, სვინაქსარულისა — ორი. ამ ხელნაწერთაგან უმნიშვნელოვანესია ორი: ა. ვრცელი რედაქციის უძველესი ხელნაწერი, რომელიც მოთავსებულია ცნობილ კრებულში, „პარხლის მრავალთავში“, და ბ. მოკლე რედაქცია, დაცული ათონის ერთ-ერთ ხელნაწერ კრებულში.

„პარხლის მრავალთავი“ ზომით ყველაზე დიდი ქართული ხელნაწერი ნიგნია; გადანერილია იგი ნუსხა-ხუცურით ვინმე გაბრიელ პატარაჲს მიერ. ხელნაწერი თარიღდება მათე საუკუნით.

„ნამების“ მოკლე რედაქცია აღმოაჩინა ნიკო მარმა და მანვე დაათარილა მათე საუკუნით.

ყველა დანარჩენი ხელნაწერი გვიანდელია და XVIII-XIX საუკუნეებით თარიღდება.

ბამოცემები: „შუშანიკის ნამების“ ვრცელი რედაქცია პირველად დაბეჭდა მიხეილ საბინინმა (გობრონ ივერიელმა) ნიგნში „საქართველოს სამოთხე“, 1882 წ. მეორე გამოცემა ეკუთვნის სერგი გორგაძეს — 1917 წელს. მესამედ ძეგლი გამოსცა ილია აბულაძემ 1938 წელს. ამათგან საბინინისეული გამოცემა არაკრიტიკულია და ფართო მკითხველისათვის არის გათვალისწინებული, უკანასკნელი ორი კი — მეცნიერული გამოცემებია სათანადო სამეცნიერო აპარატით. გარდა ზემოჩამოთვლილი გამოცემებისა, „ნამების“ სრული ტექსტი გამოქვეყნებულია ნიგნში „ჩვენი საუნჯე“, ტ. I, ს. ყუბანეიშვილის მიერ შედგენილ ძველი ქართული ლიტერატურისა და ივ. იმნაიშვილის მიერ შედგენილ ქართული ენის ისტორიულ ქრესტომათიებში და კრებულში — ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I (თბ., 1964).

მოკლე რედაქცია ათონის ხელნაწერის მიხედვით პირველად ალ. ხახანაშვილმა გამოსცა, სვინაქსარული რედაქცია კი პირველად ილ. აბულაძემ დაბეჭდა თავის ზემოაღნიშნულ გამოცემაში.

თარგმანები: „შუშანიკის ნამება“ თარგმნილია სომხურ, რუსულ, ლათინურ, ინგლისურ და სხვა ენებზე. უძველესი თარგმანი სომხურ ენაზე მოგვეძეება. სომხურშიც არის ამ ძეგლის სამი რედაქცია — ვრცელი, მოკლე და სვინაქსარული. ქართულ და სომხურ რედაქციათა მიმართება ამგვარად ისახება: უძველესია ქართული ვრცელი რედაქცია, მისი თარგმანია სომხური ვრცელი; ეს უკანასკნელი დასდებია საფუძვლად სომხურსავე მოკლე რედაქციას, რომლის თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს ქართული მოკლე რედაქცია (ივანე ჯავახიშვილი, კორნელი კეკელიძე, ილია აბულაძე).

რუსულად „ნამება“ პირველად მიხეილ საბინინმა თარგმნა; ეს არის თა-

ვისუფალი თარგმანი — ავტორი აკლებს ან უმატებს ზოგიერთ დეტალს. მეორე, მეცნიერულად ზუსტი თარგმანი ეკუთვნის კორნელი კეკელიძეს.

ძველი ლათინურად თარგმნა ბელგიელმა მეცნიერმა ჰაულ პეეტერსმა; თარგმანს ერთვის ვრცელი გამოკვლევაც.

ქართული ვრცელი რედაქცია შემოკლებულად თარგმნა ინგლისელმა ქართველოლოგმა დევიდ ლენგმა. გამოქვეყნდა მარტინ იშტვანოვიჩისეული თარგმანი „ნამებისა“ უნგრულ ენაზე.

გამომცემლობა „ხელოვნებამ“ დასტამბა „შუშანიკის ნამების“ სასუვენირო გამოცემა. ნიგნში „ნამების“ რვა ტექსტია შესული შვიდ ენაზე (ქართული წარმოდგენილია ორი რედაქციით — ვრცელითა და მოკლეთი). მთარგმნელები: რუსულად — კორნელი კეკელიძე, ლათინურად — ჰაულ პეეტერსი, ინგლისურად — ელიზაბეტ ფულერი, გერმანულად — ნელი ამაშუკელი, ფრანგულად — სერჯი ნულაძე, ესპანურად — ადელა მარტინესი.

საფიხვენი

*როსმა მეფე ფარნავაზი იგონებდა ქართულ ანბანს
და ნიგნები მოგვითხრობენ გარდასულთა დროთა ამბავს;
სუნთქვა კველი ნიგნებისა, მშვენიერი კველი ენა,
სული „ქართლის ცხოვრებისა“, რუსთაველის აღმაფრენა.*

გალაკტიონი

„შლა ნიგნების მიყვარს ძეელის“, — ბრძანებდა გალაკტიონი და ფიცსაც დებდა: „მშობლიურო ჩემო მინავე, შენს საყვარელ სახელს ვფიცავ, რომ დავიცავ უძველეს განძს, იმ უძველეს ნიგნს დავიცავ“. ამ, მართლაცდა

უძველესი, უმდიდრესი

განძის დაცვა, მისი შემდგომი ბედი იმაზე დამოკიდებული, თუ როგორ გააცნობს, ასწავლის და გაუთავისებს ყმანეილს ჩვენს უძველეს ლიტერატურას სიტყვიერების მასწავლებელი; ამაზე მსჯელობენ ჩვენი საფიხვენი მონანილენიც, სიტყვიერების მასწავლებლები, რომელთაც მიპასუხეს ჩემ მიერ დასმულ ამ შეკითხვებზე:

1. უძველესი ქართული მწერლობის რომელი ძველი უნდა ისწავლებოდეს საშუალო სკოლაში და რა სახით?

2. რა თემატიკას სთავაზობთ თქვენს მოსწავლეებს ადრინდელი ფეოდალიზმის ხანის მწერლობის სწავლებისას?

3. რა სირთულეებს აწყდებით სასულიერო მწერლობის სწავლებისას?

4. ამასთან დაკავშირებით, რა დამატებითი ლიტერატურის ნაკითხვას ურჩევდით, ერთი მხრივ, თქვენს კოლეგებს, მეორე მხრივ, მოსწავლეებს?

5. როგორ უანალიზებთ მოსწავლეებს პურობის სცენას, ადასტურებს თუ არა იგი, თქვენი აზრით, შუშანიკის „ნარმოუდგენელ სიფიცხეს“?

6. როგორ უკავშირებთ ერთმანეთს მოსწავლეთა ნარმოდგენაში სარწმუნოებრივსა და ეროვნულ იდეალებს?

7. ვის — ჩვენი ისტორიისა და ლიტერატურის რომელ უჩინარსა თუ საჩინო მოღვაწეს — მიამსგავსებდით გრიგოლ ხანძთელს, ვინ გეგულებათ იმნაირი სულიერი ნყოფის პიროვნებად?

ნუნუ კილტაპა

1. უძველესი და უმდიდრესი ქართული მწერლობის შესწავლას იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის ნამებით“ ვინწყებთ. იგი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მხატვრული ძეგლია, რომლითაც მოსწავლეები ეცნობიან გარდასულ ეპოქას — მეზუთე საუკუნის პიტიახშის კარზე დატრიალებულ დრამას, დედოფალ შუშანიკის ტრაგიკულ თავგადასავალს, ვარსკენ პიტიახშის მოლალატიობრივ ბუნებას, მწერლის მსოფლმხედველობას, „მარტივობის“ ისტორიულ თუ ლიტერატურულ მხარეებს.

ვფიქრობ, რომ სკოლაში ჩვენი მწერლობის ამ უძველესი ძეგლის სრული ტექსტი უნდა ისწავლებოდეს. თხზულების იდეურ-მხატვრული ანალიზის დროს თუ სახე-პერსონაჟებზე მუშაობისას ხშირად სწორედ ის ადგილები გეჭირდება, რომელთაც მოსწავლეები არ იცნობენ. მაგალითად, ერთ-ერთ საუკეთესო ადგილად მიმაჩნია განდგომილი დედოფლის მიმართვა ჯოჯიკისა და მისი ცოლისადმი: „მეგონა მე, ვითარმედ იგი ჩემდა მოვაქციო და ღმერთი ჭეშმარიტი აღიაროს და ან მე მაიძულებთ ამას ყოფად? ნუ იყოფინ ესე ჩემდა! და შენ, ჯოჯიკ, არღარა ჩემი მახლი ხარ და არცაღა მე შენი ძმის ცოლი, არცა ცოლი შენი დაა ჩემი არს, რომელნი მის კერძო და მისთა საქმეთა ზიარ ხართ!“

როგორ შეიძლება, მოსწავლე დამხმარე სახელმძღვანელოში და არა უშუალოდ, ტექსტში არ გაეცნოს შუშანიკის ამ დიდებულ სიტყვებს: „მან უუამოდ ნაყოფი ჩემნი მოისთულნა და სანთელი ჩემი დაშრიტა და ყვაილი ჩემი დააჭნო, შევნიერებაჲ სიკეთისა ჩემისაჲ დააბნელა და დიდებაჲ ჩემი დაამდაბლა“. ეს ხომ ქართული მჭევრმეტყველების იშვიათი ნიმუშია!

იოვანე საბანისძის „აბო ტფილელის ნამების“ კლასგარეშე საკითხავ მასალად გადატანა მიზანშეწონილად არ მიმაჩნია. მით უმეტეს, იგი უყვართ მოსწავლეებს, განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ არაბი ჭაბუკის ცხოვრებისადმი, ღრმად სწვდებიან ნანარმოების იდეურ შინაარსს; ისიც ხომ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ იოვანე საბანისძემ პირველმა შენიშნა ქართველი ხალხის გადაგვარების საფრთხე და საგანგაშო ზარსაც პირველმა შემოჰკრა. თხზულება მალალი მხატვრული ღირსებებითაც გამოირჩევა; როგორ უნდა ვიმსჯელოთ პაგიოგრაფიულ ძეგლთა მხატვრულობაზე, მათ ავტორთა დიდოსტატობაზე, როდესაც მოსწავლეს არ ეცოდინება „აბოს“ ნამე-

ბიდან" თუნდაც შედარების ეს იშვიათი ნიმუში: "...შიშითა განილევთან და ირყევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა". არაფერს ვამბობთ მე-4 თავზე „ქებაჲ ნმოდისა მონამისა ჰაბოასი“, რომელშიც ესოდენ მზიანობს ქართული სიტყვა...

2. პაგიოგრაფიული ძეგლების შესწავლისას მოსწავლეებს ვთავაზობ შემდეგ თემებს:

- ა. საქართველო იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ მიხედვით;
- ბ. ჩემი დამოკიდებულება ქართლის პიტიახშისადმი;
- გ. შუშანიკი — მონამე და გმირი;
- დ. გრიგოლ ხანძთელი — ბერი და ერისკაცი;
- ე. პაგიოგრაფიულ ძეგლთა მხატვრული მხარე;
- ვ. „ხორციელად ძლიერსა ხელმწიფესა სულითა ძლიერთა კაცთა სძლეს“ და სხვა.

3. პაგიოგრაფიული მწერლობის შესწავლას ერთგვარი შიშით, მაგრამ ხალისითა და მხრდომებით იწყებენ ჩვენი მოსწავლეები. შიშით იმიტომ, რომ უჭირთ ძველი ქართულის ხირთულუდა დაძლევა, მონდომებით კი იმიტომ, რომ აინტერესებთ ისეთი პოპულარული ნაწარმოების გაცნობა, როგორც არის „შუშანიკის წამება“. აქ ბევრი რამ არის დამოკიდებული თვით მასწავლებლის ოსტატობაზე. სწორედ მას შეუძლია, შეაყვაროს ან საბუდამოდ შეაძულოს აღსაზრდელებს ის მწერლობა, საიდანაც იღებს სათავეს ჩვენი დიდი ლიტერატურა. მაინც უნდა აღვნიშნო, რომ მოსწავლეები ადვილად ითვისებენ „შუშანიკის წამებას“, ხოლო გარკვეულ სიძნელეებს ვაწყდებით „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ შესწავლისას, რაც, ალბათ, თხზულების საკმაოდ რთული, კომპოზიციით და ტიპთა მრავალფეროვნებით არის გამოწვეული.

სირთულეს სხვა მხრივაც ვაწყდებით: ჩვენში ყმანვილებს, გასაგები მიზეზების გამო, ფრიად ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვთ თეოლოგიის თუნდაც უმთავრეს ცნებებზე. ვცდილობ ჩემს მოსწავლეებს მივანოდო ღვთისმეტყველების თუნდაც ელემენტარული ცნობები, სხვანაირად წარმოდგენილად მეჩვენება სასულიერო მწერლობის არამცთუ გათავისება, არამედ გაგებაც კი. განვმარტავ, რომ ქრისტიანობა ერთ-ერთი მონოთეისტური რელიგიაა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ქრისტეს კულტი; აქვე ხაზს ვუსვამ იმ გარემოებას, რომ ქრისტიანობა, როგორც სარწმუნოება, ხელს უწყობდა საქართველოს გაერთიანებას. ვუკითხავ ილია ჭავჭავაძის სიტყვებს: „ქრისტეს რჯული ქართველებისთვის მარტო სარწმუნოებრივი აღსარება კი არ იყო, იგი ამასთან ერთად პოლიტიკური ქვიტკირიც იყო საქართველოს მრავალი ნაწილების გასაერთებლად და შემოსაკრებად. ერთობა სარწმუნოებისა ერთობას ერისას მოასწავებს“.

შემდეგ მოკლედ ვუამბობ ქრისტეს დაბადების შესახებ, კაპადოკიელი ნინოს თავგადასავალს, რომ მე-4 საუკუნის დასაწყისში იგი ღვთისმშობლის ნილხვედრ ქვეყანაში — საქართველოში ჩამოვიდა და ქრისტიანობა პირველად მეფე მირიანმა

და დედოფალმა ნანამ მიიღეს. ამასთან დაკავშირებით, საჭიროდ მიმაჩნია, ჩემმა მოსწავლეებმა ნაიკოთხოვ ვახტანგ ჭვლიძის „ქართლის ცხოვრების ქრონიკების“ VII თავი.

4. ჩემი კოლეგები და აღსაზრდელები პაგიოგრაფიული მწერლობის შესწავლა-დამუშავებასთან დაკავშირებით საინტერესო მასალას იპოვიან შემდეგ ლიტერატურაში:

- ა. კ.ეკელიძის „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტომი I;
- ბ. „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტომი I;
- გ. პინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“;
- დ. ლ.მენაბდე, „ძველი ცხოველი“ („ქართ. ენა და ლიტ. სკოლაში“, 1978 წ. N3);
- ე. გრ.ფარულავა, „დიდი კარიბჭე ეროვნული კულტურისა“, („ცისკარი“ N12, 1978 წ.);
- ვ. „შუშანიკის ნამება“ (საიუბილეო კრებული, 1978 წ.);
- ზ. „ქართლის ცხოვრება“ (1955 წ. გვ. 73-138);
- თ. ვ.ჭვლიძე, „ქართლის ცხოვრების ქრონიკები“, (1973 წ.).

5. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის ნამებაში“ ბევრი საინტერესო პასაჟია როგორც იდეური, ისე მხატვრული თვალსაზრისით. ერთ-ერთი მათგანია ე.წ. პურობის სცენა. აქ, ერთი მხრივ, შუშანიკის მძიმე სულიერი მდგომარეობა ვლინდება, მეორე მხრივ, ნათლად იხატება ვარსქენის მართლაც „მგლური“ ბუნება. თუ ამ ადგილს ღრმად გვაანალიზებთ, ბევრ მომენტს აღმოვაჩინებთ — დედოფლის „სიფიცხის“ გამამართლებელს.

მართალია, ჯერ კიდევ არ არის დადასტურებული, ნამდვილად შეირთო თუ არა შაჰის ასული პიტიახშმა, მაგრამ ის ხომ ფაქტია, რომ მისი ხელი ითხოვა და დასტურიც მიიღო? თუ მეორე ცოლის შერთვის ამბავი საჭოჭმანოა, ვარსქენის გამაზღვანების ამბავი ხომ საეჭვო არ არის? ამით ხომ უსაზღვროდ შეიღახა დედოფლისათვის ყველაზე წმიდათანმიდა — სარწმუნოებრივი და ეროვნული იდეალები? ვფიქრობ, რომ ეს საკმარისი იყო იმ ქალის სულიერი ნონასწრობის დასაკარგად, ვინც „მოშიში იყო ღმერთისა სიყრმითგან თესით“. იგი, ოთხი შვილის დედა, დაამცირა, ქალური ღირსება შეუღახა, მინასთან გაასწორა საკუთარმა შეუღლებ, შემდეგ ესეც არ აკმარა და კვლავ მორჩილება, მეუღლის მოვალეობის შესრულება მოითხოვა მისგან: „რაჲსა ჴელ-ინიფა ჩემ ზედა ცოლმან ჩემმან ესევეითარისა საქმედ? ან მივედით და არქუთ, ვითარმედ -- შენ ჩემი ხატი დაამჴუ, და საგებელსა ჩემსა ნაცარი გარდაასხ, და შენი ადგილი დაგიტევებიეს და სხუად წარსულ ხარ“. განა ეს საკმარისი არ არის, რომ ქალმა ნონასწრობა დაკარგოს?! განა სიფიცხედ ჩაითვლება ამ მძიმე სიტუაციაში მისი ასეთი განრისხება?

ნაწარმოების შესწავლისას განსაკუთრებით უსვამ ხაზს დედოფლის ნებისყოფის სიმტკიცეს; ისეთ ქალს, როგორც შუშანიკია, უეცარი აფექტი ვერ დააბრმავებდა, ეს „სიფიცხე“ ამ დამცირება-შურაცხყოფაზე საპასუხო რეაქციის კონკრეტუ-

ლი გამოხატულება და არა მისი დამახასიათებელი თვისება, როგორც ამას სახელმძღვანელო გვთავაზობს.

6. სარწმუნოებრივი და ეროვნული იდეალების კავშირის გარეშე პაგიოგრაფიულ ძეგლთა სწავლება წარმოდგენილია. ძველ საქართველოში ბრძოლა სარწმუნოებრივი სიმტკიცისათვის იგივე იყო, რაც ბრძოლა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის, მონინალმდებელთა სარწმუნოების აღიარება კი თავისთავად ნიშნავდა ეროვნულ ღალატს.

ქართველი ხალხი ქრისტიანობის დაცვით ყოველთვის იცავდა სამშობლოს, ამიტომაც მტერი, პირველ ყოვლისა, მის სარწმუნოებას უტყვედა. არც ისე ადვილი იყო ამ სიმაგრის აღება მომხედურთათვის; მათ ეს კარგად უწყოდნენ და, როგორც ჩვენი ისტორიიდან ჩანს, თავიანთი ვერაგული მიზნის მისაღწევად სხვადასხვა ხერხსა და ხრიკს მიმართავდნენ.

ეცნობიან რა პაგიოგრაფიულ ნაწარმოებებს, მოსწავლეებს დამოუკიდებლად გამოაქვთ დასკვნები, რომ სპარსელი მახდებანები და არაბი მუსლიმანები თავიანთ სარწმუნოებას იყენებდნენ ჩვენი ქვეყნის დასამორჩილებლად, ყოველგვარ ღონეს ხმარობდნენ თავიანთი რჯულის გასავრცელებელ-განსამტკიცებლად.

ქართველი ხალხი იცავდა ღა თავს სწირავდა ქრისტიანობას და ამით, რა თქმა უნდა, ქვეყნის დამოუკიდებლობას იცავდა, ერის თვითმყოფადობას ედგა დარაჯად.

7. გრიგოლ ხანძთელის სულიერი მონათესავენი, საბედნიეროდ, საკმაოდ იყვნენ ძველ საქართველოში — საერონიც და სამღვდელონიც, მეფენიცა და მდაბიონიც. მეფეთაგან მას, უპირველეს ყოვლისა, დავით აღმაშენებელს მივამსგავსებდი. ერთიც აშენებს და მეორეც, ერთი — ტაო-კლარჯეთს, მეორე — სრულიად საქართველოს.

დავით აღმაშენებელმა „რაოდენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რაოდენნი ხიდნი მდინარეთა სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, საწყინოდ სავალნი, ქვაფენილ ყვნა, რაოდენნი ეკლესიანი, წარმართთაგან შეგინებულნი, განწმიდა სახლად ღმრთისად“ („ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“).

გრიგოლსა და დავით აღმაშენებელს მწერლობის სიყვარულიც ანათესავენ: ძველი ქართული ჰიმნოგრაფიული პოეზიის შესანიშნავი ნიმუშია დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“. გრ. ხანძთელი კი, ვარაუდობენ, რომ ავტორია საგალობელთა კრებულისა — „სანელინდო იადგარი“: „არს ხანძთას ჴელითა მისითა დანერილი სულისა მიერ წმიდისა სანელინდო იადგარი, რომლისა სიტყუანი ფრიად კელილ არაან.“

ძირითად ხელნაწერში X საუკუნისა, — გვაუწყებს პ. ინგოროყვა, — ჩვენ გვაქვს გრ. ხანძთელისადმი კუთვნილი შემდეგ ტექსტები: 81 საგალობელი დიდი ფირმისა, ე.წ. „გალობანი“ და 123 საგალობელი მცირე ფორმისა“.

ჩემი აზრით, გრიგოლს ენათესავენა ერთი ლიტერატურული პერსონაჟიც — ვაბრიელ სალოსი. აკაკი შესანიშნავად გვიხატავს მის კაცობრივობას, უნაგარობას, ქვეყნის სიყვარულს. იგი

*„ხშირად სიოფელში ჩამოდიოდა,
არ ასვენებდა კაცთმოყვარება.
... უყვარდა გლეხი, ქვრივი, ობოლი,
მამაშვილურად ყველას უვლიდა.
...მისის მარჯვენის მადლს ფიცულობდა
ყოველი გლეხი გაჭირვებული“.*

როგორც ვხედავთ, მისთვის სრულიად უცხოა „ცარიელ სიტყვით ღვთისა ვედრება“, მით უმეტეს, რომ მდუმარება აქვს ალთქმული. მკაცრი და მომთხოვნია მისი ტონი თვით მეფის მიმართაც; ეკლესია-მონასტრების აშენებას ითხოვს იმათი სულის მოსახსენიებლად, ვინც თავი შესწირა საქართველოს სახელსა და ღირსებას:

*„მთანმინდას იყოს ის თქვენი ძღვენი,
აქ ააშენეთ მით მონასტრები,
რომ სუყოველდღე, ნირვა-ლოცვის დროს,
იხსენებოდეს ქართველი მეკდრები“.*

გაბრიელ სალოსი მეცნიერებისა და მნიგნობრობის დიდი ქომაგიც არის:

*„მეცნიერების და მნიგნობრობის
აქ აყენება ერთ დროს ლამპარი“.*

მედეა გიორგაძე

1. ძველი ქართული მწერლობა მდიდარია მაღალმხატვრული და მაღალიდგური ლიტერატურული ძეგლებით; მათში იხატება ქართველი ხალხის შინაარსიანი, გმირული წარსული, ჩანს ქართული სიტყვის ძალა და ლაზაოი, ქართული ხასიათი და სული, ქართველი კაცის ესთეტიკური გემოვნება და იდეალი.

ფრენსის ბეკონი ამბობდა: „ნიგნები აზრის ხომალდებია, რომლებიც მოგზაურობენ დროის ტალღებზე და თავიანთი ძვირფასი ტვირთი ფრთხილად მიაქვთ თაობიდან თაობამდე“. თაობიდან თაობას საუკუნეების მანძილზე გადაეცა უძველესი ქართული მწერლობის მრავალი შესანიშნავი ძეგლი, მათ შორის აღსანიშნავია „შუშანიკის ნამება“ და „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. ორივე ნაწარმოები საშუალო სკოლაში შემოკლებული სახით ისწავლება.

ჩემი არცთუ დიდი ხნის პედაგოგიური გამოცდილების საფუძველზე ვრწმუნდები, რომ „შუშანიკის ნამება“ აუცილებლად მთლიანად უნდა ისწავლებოდეს სკოლაში; ხუცესის თხზულება არამარტო უხნესი ქმნილებაა ჩვენი მწერლობისა, არამედ არის უმაღლესი დონის ლიტერატურული ძეგლიც, რომელიც უფრო შორეული წარსულისაკენ მიაპყრობს ჩვენს მზერას. ამის ვაიმო, საჭიროა, შესაბამისად გადიდდეს პროგრამით გათვალისწინებული საათების რაოდენობა.

2. „შუშანიკი ჩემს წარმოდგენაში“, „შუშანიკისა და ვარსქენის შედარებითი დახასიათება“, „პაგიორგადილი მწერლობის იდეალური გმირები“, „გრიგოლ ხანძთელის პირივნება“, „საარსებოებრივი და პიროვნული მდიდარი იაკობ ხუცესის თხზუ-

ლებამი", „მონასტრები — კულტურის კერები“, „ეროვნული იდეა ქართულ პაგიოგრაფიაში“ და სხვა.

3. პირველ ყოვლისა, აღსანიშნავია ენობრივი „ბარიერი“: მოსწავლეები ამ დროისათვის პირველად ეცნობიან ძველი ქართული ლიტერატურის ტექსტებს და არა აქვთ მათზე მუშაობის ჩვევა გამომუშავებული. ასეთ დროს მიემართავ კომენტირებულ კითხვას, სალექსიკონო მუშაობას. მაგრამ მოსწავლეთა ნაწილი, სამწუხაროდ, ავლენს პასიურობას, ცდილობს დაიმახსოვროს მხოლოდ ის, რაზედაც გაკვეთილზე გვექონდა საუბარი, სახლში არ იმტკიცებს სკოლაში მიღებულ ცოდნას; სჯერდება მხოლოდ ნაწარმოების სქოლიოში მოცემულ ლექსიკონს.

ჩემი აზრით, მასწავლებელსა და მოსწავლეებს მუშაობას გაუადვილებდა ამ ძველთა მიხედვით ძველი ქართულის მცირე ლექსიკონის შედგენა. უნდა გვექონდეს სასულიერო მწერლობის ისეთივე გამოცემა (ლექსიკონებითა და კომენტარებით), როგორც „ვეფხისტყაოსნისა“ გვაქვს.

მოსწავლეები, ჩვეულებრივ, ინტერესით ეცნობიან ქრისტიანობის წარმოშობისა და საქართველოში მისი გავრცელების საკითხს; ერთმანეთს უპირისპირებენ ქრისტიანულსა და მაზდეანურ სარწმუნოებებს; ხალისით კითხულობენ ვ.ბარნოვის „არმაზის მსხვერველს“, მაგრამ აქაც ყველაფერი მასწავლებლისა და მოსწავლის ინიციატივაზეა მიხედობილი. ვფიქრობ, ჩვენს სახელმძღვანელოში (რომელიც ახალი პროგრამის მიხედვით აიგება), უფრო დიდი ადგილი უნდა დაეთმოს რელიგიურ ცნებათა განმარტებებს.

4. ჩვენს მოქმედ პროგრამებში იმდენად სრულია კლასგარეშე საკითხავი ლიტერატურის ნუსხა, რომ მას ახალს ვერაფერს დაუშვამტებდი.

5. შუშანიკი გრძნობს, რომ საფრთხე ყოველ ფეხის ნაბიჯზეა ჩასაფრებული, იცის, რომ დათაფლული ღიმილის იქით ღალატი იმალება. სასახლეში შესარიგებლად შემოტყუებული ქალი გრძნობს, რომ უნებურად გადაადგმევინეს პირველი ნაბიჯი კომპრომისისაკენ, ამიტომ შინაგანად დაძაბულია. საჭიროა ვარსქენმა პირდაპირ, ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე გაიგოს, უფრო სწორად, საკუთარი თვალთ იხილოს მეუღლის შეუდრეკელი ნება. ამიტომაც მისცა გზა შუშანიკმა დაფარულ რისხვას და ჯოჯოკის ცოლს, რომელსაც ადრე დას უწოდებდა, „განყარა ჳელი და ჭიქა იგი პირსა შეაღენა და ღწნო იგი დაითხია“.

მისი „წარმოუდგენელი სიფიცხე“ ამ შემთხვევაში შექმნილმა სიტუაციამ გამოიწვია.

6. სარწმუნოებრივი და ეროვნული იდეალები იმ პერიოდის რეალური ყოფისა და მისი ამსახველი ლიტერატურისათვის განუყოფელია. ეროვნული იდეალები კი განაპირობებდა პოლიტიკურ სიმპათია-ანტიპათიებს. ამ ნიადაგზე დაუპირისპირდა ის-

ტორიულად ვარსქენ პიტიახში ვახტანგ გორგასალს, თუმცა ამის შესახებ იაკობის თხზულებაში პირდაპირ არაფერია თქმული. ვახტანგს სურდა ქრისტიანული სარწმუნოება ქვეყნის ერთიანობისთვის ბრძოლაში გამოეყენებინა, ვარსქენი კი სპარსეთის მფარველობით თავისი ძალაუფლების განმტკიცებაზე ოცნებობდა.

ვარსქენმა შეიცვალა სარწმუნოება, მაგრამ ეს მავლანური სარწმუნოების სიყვარულით როდი იყო გამოწვეული; ამ ნაბიჯს მხოლოდ პოლიტიკური სარჩული ედო.

არც შუშანიკისათვის იქნებოდა ადვილი და უმტკივნეულო ქრისტეს სარწმუნოებისათვის ნამება და სიკვდილი. ქვეყნის იმდროინდელი პოლიტიკური მდგომარეობა განაგებდა მათ საქციელსაც და მათ ბედსაც.

7. რამდენიმე პიროვნებას დავასახელებდი, რომელთა უშრეტი სულიერი ენერგია გრიგოლ ხანძთელის ასოციაციას აღმიძრავს: საქართველოს ბედის ვარსკვლავის ბერული სიკერპით მაძიებელი, რკინის ქალამნით შემოსილი სულხან-საბა, ახალი ტიპის ქართველის სულის მაშენებელი ილია, ცოდნის ტაძრისათვის ბალავრის ჩამჭრელი ივანე ჯავახიშვილი და ას ნელს მიტანებული, მანუსკრიპტთა მწხრეკელი აკაკი შანიძე...

ლეილა ქურიძე

1. ქართული ლიტერატურის პროგრამებში სასულიერო მწერლობა, ჩემი აზრით, კარგად არის წარმოდგენილი. ოლონდ, უკეთესი იქნებოდა, „შუშანიკის ნამების“ მთლიანი, ხოლო მერჩულის უფრო სრული ტექსტი რომ შეეტანათ ქრესტომათიაში. ასევე, გული მეთანადრება, რომ „აბო ტფილელის ნამება“ გავიმეტეთ და კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაში გადავიტანეთ.

2. სასულიერო მწერლობის სწავლებისას მოსწავლეებს ამგვარი დასათაურების თხზულებებს ვანერინებ: „შუშანიკის დახასიათება“, „შუშანიკი — ქალი, დედა, მეუღლე და გმირი“, „ვარსქენი — ტრაგიკული პიროვნება“, „გრიგოლ ხანძთელი — ბერი და მაშენებელი“...

3. სასულიერო მწერლობის ნიმუშების სწავლებისას, უპირველეს ყოვლისა, ენობრივ დაბრკოლებას ვანყდებით, ასე რომ, მასწავლებელმა დიდი დრო უნდა დაუთმოს ძველი ქართულის ლექსიკაზე მუშაობას. არანაკლები სირთულენი წამოგვეჭრება ხოლმე გაკვეთილზე, როცა მოსწავლე მოითხოვს მისთვის გაუგებარი საღვთისმეტყველო და საღვთისმსახურო ცნება-ტერმინების განმარტებას; იქნებ მოხერხებულიყო და ერთგვარი დამხმარე სახელმძღვანელოს სახით მერვე კლასელთათვის გამოგვეცა ბიბლიურ ცნება-ტერმინთა მოკლე და პოპულარული ნიგნაკი; ეს არა მარტო პაგიოგრაფიული ძეგლების შესასწავლად გამოგვადგებოდა, არამედ „ეფესისტყაოსნისა“ და „დავითიანის“ უკეთ ასათვისებლადაც... და, კაცმა რომ თქვას, არა მარტო შოთასი და დავითისა, არამედ — მთელი კლასიკისა და თვით თანამედროვე ლიტერატურის უფრო ღრმად შესასწავლადაც.

4. ჩემს კოლეგებს, უპირველეს ყოვლისა, ვურჩევდი უფრო გულისყურით და ხშირად ვიკითხოთ სასულიერო მწერლობის უდიდესი მკვლევრის კორნელი კეკელიძის ნაშრომები, აგრევე პ. ინგოროყვას, ალ. ბარამიძის, ელ. მეტრეველის, ი. ლოლაშვილის, აკ. განერელიას, რ. სირაძისა და სხვათა გამოკვლევები. მოსწავლეებს აუცილებლად უნდა წავაკითხოთ თამაზ ჭილაძის „შუშანიკის ნამება“, ვასილ ბარნოვის „ტრფობა ნამებული“ და სხვა. უფრო რთული ვითარება გვაქვს უძველეს ძეგლთა მეთოდოლოგიური ლიტერატურის თვალსაზრისით. საერთოდ, სასულიერო მწერლობის სწავლების თეორიული და პრაქტიკული საკითხები მეთოდოლოგიურად სათანადოდ სიღრმით დამუშავებული არ არის. სასურველია, მეცნიერ-მეთოდისტებმა ამ საკითხს მიაქციონ ყურადღება.

5. „შუშანიკის ნამების“ ირგვლივ ამ ბოლო ხანებში ძალიან საყურადღებო მოსაზრებები გამოითქვა (ნ. ჯანაშია, ვ. ჭელიძე, თ. ჭილაძე, შ. მონიანი, მ. გიგინეიშვილი და სხვ.). სიტყვიერების მასწავლებელი უეჭველად უნდა იცნობდეს მათ, თუ სურს ე.წ. „დოგმატური თვლემისაგან“ გამოერკვეს და მართალი, ცოცხალი სიტყვა მიანოდოს მოსწავლეებს.

ძალიან დიდი ავტორიტეტები მიანერენ შუშანიკს სიფიცხეს, თავშუკავებლობას; პურობის დროს მომხდარი ინციდენტის მიხედვით, ვფიქრობ, ამის თქმა გაჭირდებოდა. მიმაჩნია, რომ შუშანიკის საქციელი მხოლოდ ტრადიციის დარღვევით — „მამათა და დედათა ერთად პურის ჭამით“ ვერ აიხსნება, მას სხვა ფსიქოლოგიური საფუძველი და მოტივები უნდა ჰქონდეს. აქ ჩანს შუშანიკის შეგნებული პროტესტი მათ მიმართ, ვინც აშკარად თუ ფარულად თანაუგრძნობენ ერისა და ხალხის მოღალატეებს (ჯოჯიკი და მისი ცოლი სწორედ ასეთ გაორებულ პიროვნებებად მეჩვენება). შუშანიკი თითქოს გრძნობს, რომ, თუ თავიდანვე მკვეთრად წინ არ აღუდგა ქმრის ნებას, ვინ იცის, მუქარითა თუ ალერსით მას იქნებ შემდგომი ნაბიჯიც გადაადგმევინონ მოღალატე ქმრის შესარიგებლად (პირველი ნაბიჯი — სასახლეში დაბრუნება — აკი გადაადგმევინეს!). ამ ტრაგიკული სიტუაციის ფონზე თუ გავაანალიზებთ შუშანიკის ხასიათს, მაშინ ის ფიცხი კი არა, პირიქით, წინდახედულიც აღმოჩნდება.

6. მასწავლებლები ხშირად თანამედროვე პოზიციებიდან ვაფასებთ ლიტერატურული თუ ისტორიული პიროვნების მოქმედებას, თითქოს ისინი არა შორეული საუკუნეების შვილები, არამედ ჩვენი თანამედროვენი იყვნენ. დღეს ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდეალები გათიშულია, მაგრამ როდესაც ვსაუბრობთ შუშანიკის თავდადებაზე, აქ მისი სარწმუნოებრივი მისწრაფებანი არ უნდა გავთიშოთ ეროვნული იდეალებისგან — ყოველ შემთხვევაში, დედოფლისათვის ისინი ურთიერთშერწყმული, ერთმანეთის განმაპირობებელი და შემავსებელია. იოვანე საბანისძემ იმიტომ აღწერა აბოს მიერ მაჰმადის სჯულის დატევება და ქრისტიანობის მიღება, რომ ხედავდა — „როგორც ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა“, ისე ირწეოდა ქართველობა, ისე აშკარად გამოიკვეთა ეროვნული გადაგვარების საშიშროება. გრიგოლ ხანძთე-

ლიც ტაო-კლარჯეთს აშენებდა არა მარტო ბერებისა და მონაზვნების თავშესაფარად, არამედ დიდი ისტორიული და კულტურული საქმეების კერად, სამქედლოდ...

7. გრიგოლ ხანძთელი მართლაც იშვიათი სულიერი ნყოფის პიროვნებაა. მსგავსი პიროვნებები ედებოდნენ სალბუნად მამულის იარებს.

ვცდილობ ყმანვილებს ისე ცოცხლად გამოუუქანდაკო ხანძთელის სახე, როგორც ეს ნანარმოებშია და სრულად შევაგრძნობინო — რანი ვიყავით და ვისი გორისანი ვართ. ცხადია, გრიგოლ ხანძთელის პიროვნებასთან პარალელების დაძებნა არ გაგვიჭირდება. მე მას თამამად ვაყენებ ჩვენი სათაყვანებელი სულხან-საბას გვერდით, აგრეთვე უფლისციხისა და ვარძიის უსახელო შემოქმედთა შორის.

1983 წ.

1. ნუგეში: „ნუ გეშის“...

უფალი უხვია.

რუსთაველი პირველსავე სტროფში გვიცხადებს, რომ ღმერთი არის შემოქმედი („რომელმან შექმნა სამყარო“), ძალმოსილი („ძალითა მით ძლიერთა“), მაცხოვარი ანუ მაცოცხლებელი, სულისჩამდგმელი („ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა, ზეცით მონაბურთა“) და უხვი („ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა“).

ღმერთის სიუხვე შოთას პირდაპირაც განუცხადებია თავისი პერსონაჟის პირით: „ნუ გეშის, ღმერთი უხვია, თუცა სოფელი ძვირია“, — ანუგეშებს ავთანდილი სასონარკვეთილ ტარიელს.

სიუხვე, გულუხვობა, ეს ღვთაებრივი ატრიბუტი, ღმერთის მიერ თავის ხატად შექმნილ ადამსა და მის მოდგმას, ადამიანსაც, უნდა ამშვენებდეს, პირველ ყოვლისა კი — ხელმწიფეს, ქვეყნის თავკაცს, რამეთუ „მისგან (ღმერთისგან) არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერთა“.

შოთა ამასაც პირდაპირ გვიცხადებს: „მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალუა, რგულია“...

უპრიანიცაა — მეფეს სიუხვის საღვთო ნადილთან ერთად სიმდიდრეც აქვს საბოძვარ-გასაცემელი.

უფლის გზაზე დამდგარ, ღვთის მბაძავ ადამიანსაც მეფის სახით მინიერ-ხელშესახები მაგალითი უნდა ჰყავდეს ამსოფლად: გულუხვი „პატრონი — ტკბილი, მონყალე, ცა ნყალობისა მთოველი“.

ასეთი უხვნი, სწორედაც „წყალობის მთოველნი“ არიან „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები — მეფეთაგან დაწყებული, ვიდრე მსახურებამდის.

ისინი ოდენ ინსტინქტით როდი მიელტვიან სიუხვეს, ამ ღვთაებრივ მაღლს — პოემის გმირები იცნობიერებენ მის სიკეთეს, მის პრაქტიკულ ღირებულებას, მის „სარგებლიანობას“ მაღალი აზრით.

და, რაც მთავარია, ისინი არა მარტო იაზრებენ სიუხვის მაღლს, არა მხოლოდ ბრძენსიტყვაობენ მასზე, არა ოდენ ქადაგებენ და იტყვიან, არამედ იქმნიან კიდევ უხვობას: უბოძებენ, უძღვნიან, მიართმევენ, ავსებენ, მოკლედ -- უხვად გასცემენ, „ზღვათაცა შესდის და გაედინების“. აქ სიტყვა და საქმე განუყოფელია — აკი ბრძანა სულმნათმა: „არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა“.

გახელმწიფებულმა თინათინმაც პირველივე ხელმწიფური ქმედებით შე-

ასხა ხორცი მამის, როსტევეანის, „წვრთა“ - შეგონებას — „დიდთა და წვრილთა წყალობა შენმცა ნუ მოგეწყინების“: არა მხოლოდ თავისი „ნაუფლისწულევი“, არამედ „რაცა სად საჭურჭლენია“, ყველა დაახსნევენა და, რაც ქონება „მოიღეს, გასცა უზომო, სიუხვე არ მოსწყენია“.

როსტევეანი ამ „წვრთისას“ მეფეთათვის სიუხვის პრაქტიკულ სარგებლიანობას შთააგონებს თავის მემკვიდრეს: „უხვსა მორჩილებს ყოველი, იგიცა, ვინორგულია“...

მორჩილება-ურჩობის პრობლემა, ცხადია, მხოლოდ მეფეებს არ უდგას, თუმცა ხელმწიფეთათვის ეს მარადიული თავსატეკივარია; ურჩი ანუ „ახსნილი“, შესაძლოა, ძალით დაიმორჩილო, მოდრიკო, „დააბა“ — და ამის მაგალითები არც ცხოვრებაში და არც „ვეფხისტყაოსანში“ გახლავთ სანთლით საძებარი: გაეხსენოთ, როგორ „წვართა“ განმდგარი რამაზ მეფე ტარიელმა. „ახსნილის“ ასეთი „დაბმა“, ჩვეულებრივ, სისხლის ფასად ჯდება. მაგრამ, შესაძლოა, ორგულობასაც კი უსისხლოდ, ძალის გამოუყენებლად უწამლო...

და სახელი ამ წამლისა — სიუხვე.

2. „თვით ების“ ანუ ებმევიანება

და იტყვის როსტევეან: „უხვი ახსნილსა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების. უხვად გასცემდი, ზღვათაცა შესდის და გაედინების“.

ჯერ ამ, ერთი შეხედვით, უცნაურ მეტაფორულ სახეზე ვთქვათ ორიოდ სიტყვა: მეფე ზღვასავით უნდა იყოს, რომელსაც კიდევ „შესდის“ ანუ ემატება წყალი, და კიდევ „გაედინების“ ანუ აკლდებაო.

მართლაც, ზღვა ზღვად ველარ დარჩებოდა, თუ „შესავალ-გასავლის“ ბაღანსი დაერღვეოდა — ან დაშრებოდა, ანაც ხმელეთს შთანთქავდა და „მართ ოდენ მართოდ“ წყლად იქცეოდა.

ზღვას, ჩვეულებრივ, წყალი ნალექებად და მდინარეებად „შესდის“ ხოლმე, ზღვის „გადინებას“ კი კაცის თვალი ნაკლებად ამჩნევს — ზღვიდან წყალი ორთქლდება. თუმცა ზღვიდან წყლები მდინარეთა სახითაც გაედინება და ეს იცის შოთამ. ვახტანგ მეექვსე, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამომცემელი და კომენტატორი, ამ ადგილის განმარტებისას წერს: რუსთაველიო, „გაცემას უადვილებს, ასწავლის; მეფეთ როგორც ზღვას შესდის და გაედინებისო, ისე შემოგდის და გაეციო; და ზღვის გადენაც უთქვამს, რომ ბევრმა კაცმა არ იცის, ზღვას გაზღის (ასეა! თ.კ.) თუ არაო — უსწავლებია...“

უფრო რთული განსამარტავია — „უხვი ახსნილსა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების“... ტაუპის პირველი ნაწილი შედარებით ნათელია: „ახსნილი“ აქ თავდახსნილს, თავანყვეტილს, შლეგს ნიშნავს, უფრო ზოგადად — ურჩს,

დაუმორჩილებელს. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, „ახსნილის“ „დაბმა“-დამორჩილება ძალითაც შეიძლება — ჩვეულებრივ, სისხლის ფასად; სიუხვით, ბოძებით, დასაჩუქრებით კი შეიძლება შლეგის მორჯულება ანუ „დაბმა“ ძალის გამოუყენებლად, უსისხლოდ. სწორედ ამ აზრის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს ტაეპის მეორე, ენობრივად რამდენადმე ბუნდოვანი, ნაწილი — „იგი თვით ების, ვინ ების“ — და ამას უნდა ნიშნავდეს: როცა უხვი „აბამს“ „ახსნილს“, ვინც ამ დროს „ების“ ანუ ებმება, „იგი თვით ების“ ანუ თვითონვე ებმევენება „დამბმელს“ ანუ უხვს, ებმევენება თავისივე ნებით, ძალის გარეშე. ამიტომაც უზუსტოდ უნდა იყოს ვახტანგისეული განმარტება ამ ადგილისა: „უხობით, ახსნილი მტერი რომ გყვანდესო, დააბამო, თვით არ დააბამსო“ (ხაზგასმა ჩემია, თ.კ.). „იგი თვით ების, ვინ ების“-გან, ვფიქრობ, „თვით არ დაების“ ვერ გამოიყვანება. სასკოლო გამოცემისეული განმარტებაც, თითქოს აქ პოეტური ლიცენცია გვქონდეს და „ების“ ფორმაში „მ“-ს გამოტოვება ამით აიხსნებაო, მართებული არ უნდა იყოს: აჰის სწორედაც კანონიკური ფორმა გახლავთ „ება“-ზმნისა მეორე ხოლმეობითში და აქ აჰის მოსალოდნელი არც ყოფილა.

3. „გაცემა“ და „ღება“

„ვეფხისტყაოსანში“ სიუხვე, გულუხვობა ხარჯვით ანუ „გაცემით“ ვლინდება; საპირისპირო ანტონიმურ ქცევას გამოხატავს შენახვა ანუ „ღება“. თინათინი აცხადებს კიდევ: „ჩემსა ნუვინ ნუ დამალავს საჭურჭლესა დადებულსა“. საჭურჭლე ანუ განძი, ცხადია, შეიძლება, „დაიდოს“, მაგრამ მას ფასსა და აზრს მხოლოდ დახარჯვა-გაცემა ანიჭებს. თორემ აუმოძრავებელი, „დადებული“ საუნჯე მინაში ჩამარხული სახარებისეული ტალანტია ან — საბასეული ლოდადქცეული ოქრო. სხვაგან რუსთაველი აფორისტულად ჩამოქნის ამ აზრს: „არ იხმარებ, რა ხელსა ხდი საუნჯესა დაფარულსა?“

„ვეფხისტყაოსანი“ გაჯერებულია ბიბლიური რემინისცენციებით; აქაც, კერძოდ, სახარებისეული ალუზია გვაქვს: პატრონმა სწორედ ის მსახური დასაჯა, ვინც მიცემული ოქროს ფული ანუ ტალანტი არ გასცა, არ დახარჯა, არ ამოძრავა და ფულს ფული არ მოაგებინა — მოკლედ, ტალანტი მინაში ჩამარხა იმის შიშით, ვაითუ უკან მომთხოვონო; თავისი ქკუით, ოქრო საიმედოდ შეინახა, მინაში კი გინდ ოქრო გდებია და გინდ ლოდი, როგორც ამას საბა ბრძანებს: „მაგ მინაში თუნდა ოქრო იღვას, თუნდა ქვაო, თუცა არ დახარჯედო“.

შოთა სიმდიდრის „ღება“-შენახვის ურგებლობის ანტითეზას — „ღება რა სავარგულია“-ს წინ ხარჯვის სარგებლიანობის თეზას წარუმძღვარებს — „სმა-ჭამა დიდად შესარგი“-ო, ბოლოს კი ყოველივე ამას გენიალური აფორიზმით აკვირგვინებს: „რასაცა გასცემ, შენია, რაც არა — დაკარგულია“.

„ჭამა-სმა“ ამ კონტექსტში მხოლოდ და იმდენად პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ, რამდენადაც — ზოგადად ხარჯვის, გაცემის, გაღების, პურადობის აზრით. „ეფეხისტყაოსნის“ პერსონაჟები საერთოდ არ არიან მუცელმალმერთებელნი, თუმცაღა პურობა, ლხინი და ნადიმი დიახაც უყვართ და ეხერხებათ: ქეიფის უამს ისინი, პირველ ყოვლისა, სულს ინაყრებენ და არა — კუჭს: „შეიქნა სმა და პურობა, მსგავსი მათისა ძალისა, სხვა გახარება ასეთი არს უნახავი თვალისა“... „კელაცა დაჯდა მხიარული, მოიმატა სმა და მღერა; კელა გაგრძელდა ნადიმობა, ბარბითი და ჩანგთა ჟღერა“... ჭამა-სმა, პირდაპირი გაგებით, მარტოკაცსაც შეუძლია, „სმა-ჭამას“ კი რუსთველური გაგებით, სიყვარულისა არ იყოს, ორნი მაინც სჭირდება; ჩვეულებრივ კი ამგვარი „სმა-ჭამა“ ანუ ნადიმი მრავალთა თავშეყრა გახლავთ საღვინოდ (შეადარე ნადიმ-ს ნად-ი; ისიც თავშეყრაა, ოღონდ — სამუშაოდ; საბას განმარტებით, ნადი — „მუშაქნი შეყრილნი“). ამ გაგებით „სმა-ჭამას“ საკმაო ხარჯის გაღება სჭირდება; ამიტომაც დაუპირისპირა რუსთაველმა ურგებელ „დებას“ („დება რა სავარგულია“) „სმა-ჭამა“, რომელიც დიახაც „შესარგი“ ანუ ამ კონტექსტში სწორედაც სარგებლიანი და სასარგებლოა: შესარ-გ-ი ეტიმოლოგიურადაც სა-რგ-ოს, სასა-რგ-ებლოს უკავშირდება. ამრიგად, „სმა-ჭამა დიდად შესარგი“ ყოფილ-კულინარული შინაარსის ნიაღ უფრო ღრმა და ზოგადი აზრით იტვირთება -- „სმა-ჭამა“ ხარჯვის, გაცემის მნიშვნელობას იძენს; შოთა ისწავლება, გაცემა დიდად სასარგებლოა, შენახვა კი ურგებელიაო.

ურგებელია, პირველ ყოვლისა, სულისთვის.

4. სიბრძნე — აზრის მალაყი

ზემოთ შოთას აფორიზმს — „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია“ — გენიალური ვუნოდე; არადა, აფორიზმი სხარტად გამოთქმული ბრძნული აზრია და სიბრძნეს თითქოს აღარც უხდება ეპითეტად „გენიალური“. მაგრამ სხვა რა სახელი უნდა უწოდო კაცმა რუსთაველის სასწაულს — თავდაყირა დააყენო სიმართლე და მიიღო არა სიცრუე, არამედ --- სიბრძნე? გაივლის ხუთი საუკუნე და აზრის ამ მალაყს საბად გარდასახულ- „გარდაცვალებული“ შოთავე მოუძებნის სახელს — სიბრძნე სიცრუისა.

მართლაც, კაცი რომ რასმე გასცემ და გაასხვისებ, რახან ის შენ უკვე აღარ გეკუთვნის, დაგეკარგვია და ეგაა; ხოლო, რასაც არ გასცემ და შეინახავ, ის შენვე დაგრჩება და არ დაგეკარგება — ეს ყველაფერი ბანალური სიმართლეა და ყველას დასანახად სინამდვილის ზედაპირზე ტივტივებს; ჭეშმარიტი სიბრძნე კი -- „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა -- დაკარგულია“, საგანთა თუ მოვლენათა სიღრმეშია დათქმული და თვალთ იოლად ვერ იხილება. მართლაცდა, როგორი დასაჯერებელია, რომ „გაცემა“-დაკარგვით — იპოვი, „დება“-შენახვით კი — დაკარგავ?

და კვლავ — სახარებისეული რემინისცენცია: ხორბალმა რომ იცოცხლოს ანუ გაბეგრდეს და გაჟამიერდეს, ის უნდა „მოკედეს“ ანუ მიწას უნდა „მიეცეს“: „ხოლო იესუ მიუგო და პრქუა მათ: უკეთო არა მარცვალა იფქლისა დავარდეს ქუეყანასა და არა მოკუდეს, იგი მარტო ხოლო ეგოს; ხოლო უკეთო მოკუდეს, მრავალი ნაყოფი გამოიღოს“ (იოანე, 12, 23-24).

ცხადია, სახარებაში ეს იგავური ამბები სიღრმისეული შრის შემცველიც გახლავთ და მატერიალური, ყოფითი საგნების, იფქლის მარცვლისა თუ ოქროს მონეტის, გახარჯვა-შენახვის მიღმა სიყვარულის, სიკეთის, ცოდნისა და რწმენის, ერთი სიტყვით, სულიერ ფასეულობათა გაცემა-გაზიარება ან, პირიქით, შენახვა - „დება“ იგულისხმება. სულიერ ფასეულობათა სხვისთვის გაზიარება კი იგივე სულის მიცემაა მოყვასისათვის. სულის მიცემა ანუ, როგორც შოთა ბრძანებს, „სულის დადება“ („შენთვის დავსდებ გონებასა, სულსა, გულსა“) ისევე სულს აუკედავებს, სულის შენახვა კი აკვდინებს მას. ამიტომაც, „მიეცით და მოგეცეს თქვენ“ (ლუკა. 6, 38). ამას სახარების სხვა ადგილიც უმაგრებს ზურგს: მაცხოვარი ბრძანებს, ვინც სულის შენახვას ეცდება, იგი დაკარგავს მას, ხოლო ვინც სულს დაკარგავს ჩემთვის, ის სულს შეინარჩუნებს ანუ იცხოვრებსო (მარკოზი. 8, 34).

არადა, ამ დაფარული, მისტიკური სიბრძნის უზუსტესი ფორმულა — „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია“ სმა-ჭამის დიდად შესარგობის თითქოსდა „კუჭისმიერი“ მტკიცებიდან აისხლიტება სულიერ სფეროებში.

5. სახელი — სიუხვის ნაცვალგება

„რასაცა გასცემის“ ამ „რასაც“-ში, ცხადია, პირველ ყოვლისა, ქონება, მატერიალური სიმდიდრე იგულისხმება, თუმცა, ვახტანგის აზრით, სწორედ ეს გაცემული ქონება გარდაისახება იმ სულიერ ფასეულობად, უხვს რომ არასოდეს დაეკარგება და სამისდღეშიოდ დარჩება — სახელად: „მეფის სიუხვეს ასწავლის, შენახვა არ ვარგაო, და რასაცა მისცემს, სახალი დარჩაბა (ხაზგასმა ჩემია, თ.კ.) და ის არის იმისი, თვარემ რასაც შეინახავს, ის ხომ მოკვდება, ის სხვას დარჩება და იმისთვის დაკარგული იქნება“.

„სახელის დარჩენა“ — აი, ნაცვალგება გაცემულისა. „სახელი“ კი, რომელიც სჯობს „ყოველსა მოსახვეჭელსა“, სულიერი ფასეულობა გახლავთ და, თუ „ქონება“ „სახელად“ არ გარდაისახა, თუ იგი არ გაიცა, თუ მან არ იმოდრაეა — ან ქონება დაეკარგება პატრონს, ან ქონებას დაეკარგება პატრონი: მოკვდება, ბოლოს და ბოლოს... ასეც უწინასწარმეტყველებს უფალი იმ მდიდარს, ვინც დიდძალი ქონება მოიმარაგა მრავალწლიანი უზრუნველი ცხოვრებისათვის: „უგუნურო, ამაღამ სულს მოგთხოვენ და, რაც დაიმზადე, ვილას დარჩება?“ (ლუკა, 12, 20). შოთაც აქ არის: „ცდების და ცდების, სიკვდილსა ვინ არ მოელის ნამისად...“

ამრიგად, სიუხვე ვერ იგუებს ვერც უძრაობას და ვერც „ცალმხრივ“ მოძრაობას — იგი მარადიული პროცესია მიღება-გაცემისა, ავსება-დაცლისა, უხვს მიწყევ „შესდის და გაედინების“.

გაცემის ეს „შემხვედრი“ მოძრაობა, დაგროვება-შევსება, თავისთავად იგულისხმება სიუხვის კომპონენტად: ბევრი რომ „გასცე“, ბევრიც უნდა „გედოს“. ამ „დების“ პროცესზე პოემაში საგანგებო ყურადღება არ მახვილდება, რამდენადაც მესაკუთრული ინსტინქტი თანდაყოლილია, შესაძენი კი — გაცემის ჩვევა გახლავთ. და „ვეფხისტყაოსანიც“ ამ გაცემის სიკეთეს ისწავლება: მის გმირებს თითქოსდა ერთი სული ჰქონდეთ, სანამ უხვად გასცემდნენ. არისტოტელე ბრძანებდა, უხვი ის არის, ვინც იმდენს და მაშინ გასცემს, რამდენიც და როცა საჭიროაო; ასეთი დასაზღვრულობა პოემის პერსონაჟებს თითქოსდა ვეინროვებათ; ისინი მიწყევ გასცემენ ფულსა და ოქრო-ვერცხლს, ლარსა და თვალ-მარგალიტს, საუკეთესო ტაიქსა და ჯადოსნურ აბჯარს, დატვირთულ ხომალდსა და მთელ სამეფოსაც. „ვეფხისტყაოსანში“ ყველაფერი გაიცემა და მიედღვნება, თვით მზეთუნახავი ქალი (უსენი — მელიქ-სურხავს: „სხვა რამე მითქს საძღვნო თქვენი, შესართავი თქვენი ძისა“) და სწორუპოვარი რაინდიც კი (ტარიელი ნახევრადხუმრობით — როსტე-ვანს: „ოდენ ძღვნად თქვენი ავთანდილ მე თქვენთვის მომიტანია“...).

და ამ ყოვლისმომცველ ძღვნობა-წყალობაში, სიუხვის ამ კორიანტელში შეიძლება მოგვეჩვენოს, თითქოსდა რუსთაველი უგულვებელყოფდეს ქონებას, სიმდიდრეს, საკუთრებას. მაგრამ, ჩემი აზრით, „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია“, არც უგულვებელყოფს და, მით უფრო, არ უარყოფს „ჩემია“-ს, „შენია“-ს, საერთოდ, კერძო საკუთრებას. ყოფითი დონიდან ამაღლებული — გაცემა, გასხვისება სწორედაც კერძო საკუთრების უზენაესობას ამტკიცებს უფრო მაღალ საფეხურზე: შენ მიერ გაცემული ანუ ამოდრავებული ქონება საბოლოოდ ისევ შენი ხდება, სამისდღეშიოდ შენი, ხოლო „დადებული“ — გეკარგება. გაცემული „ჩემი“ ჭეშმარიტად „ჩემია“ — და რუსთაველი მას ხოტბას ასხამს; შენახული „ჩემი“ კი ვითომ „ჩემია“ — და რუსთაველი მას გმობს.

6. ტკივილიანი შვება

რუსთაველი ისწავლება:

სიუხვე აუცილებელია მეფეთათვის და, საერთოდაც, ყველასათვის, ვისაც სურს მომხრეები გაიჩინოს, თორემ „პურად ძვირსა უდრტვინავნ ქალაქი“ (ისუ ზირაქი, 31, 23);

სიუხვე სასარგებლოა: უხვს ორგულებიც ჰმორჩილებენ.

სიუხვე სიკეთეა, სიძუნწე — ბოროტება, რამდენადაც უხვი პოულობს, ძუნწი კარგავს, თანაც მარტო ქონებას — არა, სულსაც...

დაბოლოს, სიუხვით კაცი სიბრძნეს ავლენს, სიძუნით — სიბრიყვეს: „უხვად გავსცემდეთ, ვავსებდეთ, სიძუნე უმეცრულია“.

სიუხვე, გაგიხარიათ, მოსანონი და სანაქებო იყოს, მაგრამ ეადვილება თუ არა კაცს გულუხვობა? არამაც და არამც! მეტიც ითქმის — გაცემა, ხელგამლილობა უძნელესი რამ გახლავთ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც „მონაგებში“ ანუ ქონებაში დიდი ოფლი და, ზოგჯერ, სისხლიც გაქვს კაცს ჩაღვრილი. ჯერ კიდევ როდის ბრძანა გიორგი მერჩულემ: „მონაგებთა დატყვება სისხლის დათხევასა ემსგავსების“. სიმდიდრე, თავისთავად, განივთებული სიქველეა (რუსთაველი სიმდიდრეს იდეალური მიჯნურის აუცილებელ ატრიბუტადაც მიიჩნევს) და მას თავისი მაგნეტიზმი აქვს: ქონება ვერ ეთმობათ, ქონებას ვერ ელევიან. მაგრამ თუ ადამიანს სიმდიდრე საშუალებიდან მიზნად ექცა, ის სულიერად დაილუპება. და იტყვის მაცხოვარი — უმალ აქლემი გაძვრება ნემსის ყუნწში, ვიდრე მდიდარი მოხვდება სასუფეველშიო. ეს კი იესოს ათქმევინა მდიდარი ახალგაზრდის შებრკოლებამ, ვინც ვერ დათმო საკუთარი სიმდიდრე, ვერ დაურიგა იგი უპოვართ და ამით ვერ შეუღდა მაცხოვარს თავის მონამეობრივ გზაზე.

მით უფრო დასაფასებელია გულუხვობა, როცა ადამიანი ქონების მიზიდულობას დაძლევს და გაცემა, ეს „სისხლის დათხევის“ ტოლფასი ტკივილი, მას შეება-სიხარულს მოჰკვრის.

ქონებას, ძღვენს არც „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები გასცემენ ჰაიჰარად და განურჩევლად. ასე რომ იყოს, თავად სიუხვეს დაეკარგებოდა ფასიც და მადლიც: „ოდეს ტურფა გაიფდეს, არღა ღირდეს არცა ჩირად“ — ამის მთქმელზე უკეთ ვინ უნყის, რომ სიუხვის „გაიფება“ სიუხვესვე დააკნინებდა. ამიტომაც ბუნებრივად მოიქცა ვაჭარი, როცა უცნობ ჭაბუკებს „ოქროს ფასად ცხენი მისცა, არ უძღვანა“. საერთოდაც, „ვეფხისტყაოსანში“ ვერ იპოვით უმიზეზო ან „ხუშტურიან“ გაცემას ანუ ფლანგვას, სიუხვის ამ სუროგატს: ცხადია, პოემის პერსონაჟებს ქონება ეთმობათ და არც წვრილმან ანგარიშიანობას დაკიდევენ, მაგრამ გაცემას ყოველთვის აქვს მიზეზი და, მაღალი აზრით, სარგებლიანობა. სამადლო საქმეს ისინი ან თავიანთი სულის საოხად იქმან („ბიეც გლახაკთა საჭურჭლე, აოაეისუფლე მონები, შენ დაამდიდრე ყოველი ობოლი, არას მქონები, მიღწვიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები“), ან — განუული სამსახურის „სამუქფოდ“ („თქვეს: ფატმან ენახოთ, მუქაფა გეაც მისი გარდუხდელია“), ანაც — გარკვეული ეტიკეტის დასაცავად (შენყალბულის დაჯილდოვება, მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი აქტების და ზეიმების აღნიშვნა). აქ შეიძლებოდა სიუხვის ერთგვარ ნაცვალგებაზე საუბარი, მაგრამ რუსთველისეული სიუხვე მხოლოდ ნაცვალგებაზე არ დაიყვანება: უმთავრესი ამ დროს მორალური მოთხოვნილება გახლავთ, სულის ნყურვილი — სხვასაც გაუზიაროს, უნილადოს თავისი ნივთიერი თუ სულიერი სიკეთე. სულის ეს ნყურვილი პოემაში შეიძ-

ლება, თითქოსდა, უმიზეზოდაც გამოვლინდეს: გავიხსენოთ ტარიელისა და ფრიდონის, ფატმანისა და ნესტანის პირველი შეყვანი; ეს ინტუიციური ურთიერთლტოლვა რუსთაველისავე სიტყვებით ასე დაფორმულდება — „შემომხედნა, მოვენონე“...

ძნელია სიუხვე...

და ძნელი რომ არის, ამიტომაც გვაესებს შეება-სიხარულით...

7. ლინგვისტური ნიაღვრე

ახლა, ორიოდ სიტყვა თვით სიტყვაზე ვთქვათ, იმ სიტყვაზე, ასე გულიდან ამოტანილად, ასე „გულამოხინჩვით“ ქართულად რომ უღერს — უხვი.

ჯერ მისი მნიშვნელობით ანუ სემანტიკით დავიწყოთ: უხვი დღეს გამოხატავს როგორც გულუხვს, ხელგაშლილს, პურადს, ასევე — ბევრს, მრავალს, ბარაქიანს (უხვი მოსავალი, წყალუხვი, სიტყვაუხვი...). ეს მნიშვნელობები, ცხადია, ერთმანეთს აესებენ და ეყრდნობიან. უხვი დღევანდელი მნიშვნელობით უძველეს წერილობით ძეგლებში დასტურდება, მათ შორის — ჰადიშის ოთხთავშიც: „თუალი შენი თუ უკეთურ არს, ხოლო მე უხუ ვარ“ (მათე, 20-15). აქ „უხვი“ უფრო „კეთილს“, „მონყალეს“ აღნიშნავს, რასაც, ცხადია, იგუებს „უხვის“ გაგება: უხვი ხომ მონყალეა!

მსგავსი ან იდენტური მნიშვნელობით მეგრულში გვაქვს ზვე, სვანურში — ხვაჲ.

შინაარსიდან „უხვის“ ბგერობრივ გაფორმებაზე გადავიდეთ: საერთოდ, ქართული სიტყვის ფუძე-ძირები ხმოვნით შედარებით იშვიათად იწყება; ერთ წყება ამგვარ სიტყვებში, უმეტესად, ნასესხებში, ამ ხმოვანთა წინ ჰაე ყოფილა და დაკარგულა: ჰაქიმი, ჰამქარი, ჰამბავი, ჰურია, ჰუნარი...

არა ჩანს, რომ უხვი ნასესხები იყოს და, ვთქვათ, ჰუხვიდან მომდინარეობდეს.

უ ხმოვნით დანყებულ სიტყვებში უ, ჩვეულებრივ, პრეფიქსია და რამდენიმე ფუნქციას ასრულებს: მიმღობებში და არსებითებთან იგი გამოხატავს უკუთქმასა და უქონლობას (ურჩი, უენო), ზედსართავეებში — უფროობით ხარისხს (უმალლესი, უმართლესი), ზმნებში კი — სასხვისო ქცევას (უშენებს).

ისიც დადგენილია, რომ ქართულ სიტყვათა ძირების ბგერობრივი ანუ ფონეტიკური სტრუქტურა ან ოდენტანხმოვანია, ან — სამელემენტოვანი, ორ თანხმოვანს შორის მოქცეული ხმოვნით; ზოგჯერ თანხმოვნებს თანხმოვანთკომპლექსები ცვლის; უხვ-ფუძეც, ვფიქრობ, უ-პრეფიქსად და ხვ-ძირეულ მასალად უნდა დაიშალოს; ძველ ქართულში კი ეს ხვ-თანხმოვანთკომპლექსი ხუ-სახით წარმოდგებოდა ანუ ვ-ს ნაცვლად გვქონდა უბრაგუ.

„უხვის“ უ-პრეფიქსი უკუთქმა-უქონლობას უნდა გამოხატავდეს. ამ

ფუნქციით, ჩვეულებრივ, უ-სთან ერთად, -ო, -ურ, -ელ სუფიქსებიც იხმარება (უ-ენ-ო, უ-თავ-ურ-ი, უ-ცვლ-ელ-ი), მაგრამ გვაქვს ოდენ უ სუფიქსიანი უკუთქმითი ფორმებიც. „უ-ხვ-ის“ მსგავსი მოდელი კი — ოდენ უ პრეფიქსი + ძირეული თანხმოვანი ან თანხმოვანთკომპლექსი — ქართულში შედარებით იშვიათია, თუმცაღა — დღესაც მოქმედი; აი, ერთი ნაწილი ამგვარი სტრუქტურის მქონე სიტყვებისა საბასეული განმარტებებითურთ:

1. უ-რჩ-ი — „არამორჩილი“ (შეადარე მო-რჩ-ილი);
2. უ-ტყვ-ი — „მუნჯი“, არამეტყველი (შეადარე სი-ტყვ-ა);
3. უ-რცხვ-ი — „უსირცხვილო“, (შეადარე მო-რცხვ-ი);
4. უ-ზვ-ი — „ბერნი ცხოელი“ (შეადარე მე-ზვ-ე — „ხვასტაგი მშობელი“

და ნე-ზვ-ი — „თხანი დედალი“);

5. უ-სმ-ი — „არა ესმოდეს რა“ (შეადარე მ-სმ-ენი);

6. უ-ქმ-ი — „არა სასაქმო“ (შეადარე სა-ქმ-ე);

7. უ-შვ-ი — „უშვილო“ (შეადარე შვ-ილი);

8. უ-ქ-ი — „ქებაშეუსხვი“ (შეადარე ქ-ება)...

ამავე რიგში უნდა ჩავაყენოთ, ალბათ, სიტყვა „უყი“/„უყე“; საბა ამ სიტყვას ასე განვეიმარტავს — „წყალთა და ზღვათა საფლობს ენოდების“. ჩემი აზრით, ესეც ზემოთ მოყვანილი ფუძეების ანალოგიურად უნდა იშლებოდეს: უ-ყ-ი და მისი ძირი ყ, შესაძლოა, მ-ყ-არ-ფუძეს დავუკავშიროთ (მყარი — „მაგარი, გინა მტკიცე“; აქედან — სა-მყარ-ო... უ-ყ-ი, ალბათ, უ-მყარ-ოს ანუ არამყარს, თხევადს ნიშნავდა. შეიძლებოდა აქ „ყ-ირაც“ გაგვხსენებოდა ოდინდელი მნიშვნელობით — „მინა“: მიუთითებენ, რომ „ყირა-მალა“ ამას ნიშნავს — „მინა ზემოთ“).

კიდევ უფრო რთული ჩანს უხვ-სიტყვის ანალიზი: განსხვავებით ზემოჩამოთვლილი სიტყვებისაგან, რომელთა დაშლისას ძალდაუტანებლად ხერხდებოდა პრეფიქსული და ძირეული მასალის ფუნქციურ-სემანტიკური იდენტიფიკაცია (უ ყველგან უკუთქმა-უქონლობას აღნიშნავდა ძირებით გამოხატული შინაარსისა), აქ ეს პროცესი გართულებულია: ოდენ უ პრეფიქსიანი მოდელის არსებობა, ცხადია, იქითკენ გვიბიძგებს, რომ „უხვი“ ჩავაყენოთ „უტყვისა“ და „უზვის“ რიგში, მაგრამ ხვ-ძირის მნიშვნელობის დაუდგენლად ეს ყველაფერი ვარაუდების სფეროში დარჩება.

8. ეტიმოლოგიური წიაღსკლა

შეიძლებოდა, ეს ხვ-ძირი დაგვეკავშირებინა სიტყვა „ხვავ“-თან, რომელსაც საბა ასე განმარტავს: „შეგროებული მარცვალი“. ძველ ქართულში მას ზვინის, გროვის და, აქედან გამომდინარე, მოსავლის მნიშვნელობაც ჰქონდა; ახლაც აქვს... მეგრულში „ხვა“ გუნდს აღნიშნავს, სიმრავლეს; სვანურშიც გვაქვს ბევრის აღსანიშნად ზიარი ძირი — „ხუაჲ“. რამდენადაც ქარ-

თულშიც ხვათი სიმრავლის გაგებას შეიცავს, დიდია ცდუნება, იგი ეტიმოლოგიურად უხვის ხვ-ძირთან დაგვეკავშირებინა, მაგრამ ასახსნელი დაგვრჩებოდა როგორც ერთი, ისე მეორე სიტყვის „არაზიარი“ ნაწილები: -ავ და უ-; მთავარი კი ის გახლავთ, რომ, თუ უ-ს აქაც უქონლობა-უკუთქმის გამომხატველ პრეფიქსად მივიჩნევთ, მაშინ სემანტიკურად გაუგებარია, „უ-ხევამა“ ანუ „არა-ბევრმა“, „არა-მრავალმა“ როგორ და რატომ შეიძინა საპირისპირო მნიშვნელობა — უხვი ანუ მრავალი.

უფრო სარწმუნო ხომ არ იქნებოდა, თუ უხვ სიტყვას მაინც უ უქონლობა-უკუთქმის პრეფიქსად და ხვ-ძირად დავშლიდით, ამ უკანასკნელში კი „უხვის“ საპირისპირო, ნეგატიური შინაარსის მქონე სიტყვას ამოვიცნობდით, რომელიც უარყოფითი პრეფიქსის ნამძღვარებით ანუ „ორმაგი უარყოფით“ ისევ პოზიტიურ შინაარსს იძენს? უხვის ანუ ქონების გამცემის საპირისპირო შინაარსის გამომხატველი სიტყვა-ცნებები კი დაგროვება, ხვეჭა, თავისთვის აღება გახლავთ. არ-ხვეჭა და არ-აღება შინაარსობრივი საფუძველია სოუხვისა; ენობრივად კი ვინც თავისთვის არ იღებს, იგი უ-ღებ-ელ-ი/უ-ღებ-ი იქნება (შევადართთ ამავე ძირიდან ნაწარმოები ნა-ღებ-ი); ერთი კია, რომ ქართულში არა ჩანს „არ-აღების“ მნიშვნელობით უთემისნიშნო უ-ღ-ი ფორმა (შეადარე უ-რგ-ებ-ი და უ-რგ-ი).

რატომ დავტრიალებ თავს აღება ზმნის ამ -ღ- ძირს? იმიტომ, რომ ძველ ქართულში იგი რიცხვის მიხედვით მონაცვლე ძირი გახლდათ და, როდესაც ასაღები ობიექტის სიმრავლე უნდა გამოხატულიყო, ლ-ს სწორედ ხუ-ძირი ენაცვლებოდა: განვა-ღ-ე კარი — განვა-ხუ-ენ კარნი; მოვი-ღ-ე პური — მოვი-ხუ-ენ პურნი (=მოვიტანე პურები); მიმი-ღ-ო პური — მიმი-ხუ-ნა პურნი (=ნამართვა პურები). ამ ხუ-ძირს შოთაც იყენებს: „ქებაზნი ომითა ნაუხვმან, სახლად აქეს დევთა სახლები“... „ნაუხვმან“ ფონეტიკურად გამარტივებული ფორმაა ნაუხვმან-ისა (მ-ს მეზობლად უბრჯგუ იკარგება) და ნიშნავს „ნაურთმეკია“.

სწორედ ეს ხვ ძირი მგონია სიტყვაში უხვი: თავისთვის „არ-აღების“ მნიშვნელობით ქართულში დღეს დადასტურებული „უღებისა“ და გაუჩინარებული „უღის“ გვერდით ძველ ქართულში გვექონდა უხუამ-ი და ჩვენთვის საინტერესო უხუ-ი.

ძველ ქართულში „უხუამი“ „თვალთან“ დაკავშირებული კომპოზიტების შემადგენელი კომპონენტია: „თუალ-უხუამი“/„თუალ-უხუავი“; „თუალ-ხმა“ <„თუალ-ხუმა“; „თუალ-ხმიერი“ <„თუალ-ხუმიერი“... ნიშანდობლივია საბას განმარტება: „თუალ-უხუავი ესე არს თვისთა მოყვარეთა ანუ კეთილქმენლთა არაპატივისცემდეს, არამედ კეთილმოქმედთა“; ე.ი. „თუალ-უხუავი“ ნიშნავს მიუკერძოებელს, მიუმხრობელს და აქ „უხუამში“ სრულიად ამკარაა უ-ს უკუთქმითი ფუნქცია. საბა იმასაც ბრძანებს, რომ „თუალ-ღებული არს თუალ-უხვავთა ნინაალმდეგი“ — ანუ ლ ძირი პრეფიქსს უ-ს გარეშე აქაც უპირისპირდება უ-პრეფიქსიან ხვ ძირს „უხუამ“-ში.

ვეარაუდობ, რომ „ბევრის თავისთვის არამლები“ ანუ ძველი ქართულით უხუამ-ი ეტიმოლოგიურად უკავშირდება სიტყვას უხვ-ი. ეს დებულება, ცხადია, შემდგომ კვლევასა და დაზუსტებას მოითხოვს და, შოთასვე დავესესხები, მაინცდამაინც ჩემი სჯობსო, არ ვუცილობლობ.

9. უხვესი

ზემოთ აღვნიშნე, „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები — მეფეთაგან დანყებული, ვიდრე მსახურებამდის, ყველანი უხვნი არიან-მეთქი.

უხვია შერმადინი, ავთანდილის არყოფნის ჟამს, ვისაც ჯერ იყო, ყველას რომ „უფასოსა ძღვენსა სძღვნობდა“...

უხვია ასმათი — ადამიანი რომ თავის სიხარბეს სძლევს, ეს მისი გულუხვობის უტყუარი ნიშანია: კარგი ამბის მახარობელს, ტარიელი მას გობით შესთავაზებს თვალ-მარგალიტს, ასმათმა კი „ერთი აილო ბეჭედი, მართ ანონილი დრამითა“ და „ესე კმა ნიშნად“ — მოახსენა.

უხვია მელიქ-სურხავი: „ზღვათა მეფე გადაიხდის მუნ ქორნილსა მეტად დიდსა... უხვად გასცემს საბოძეარსა, საჭურჭლესა ანაკიდსა“...

უხვია როსტევანი — „მოსამართლე და მონყალე, მორჭმული, გამგებია-ნი“, ვის ბაგეებსაც შოთამ ამოათქმევინა: „რასაცა გასცემ, შენია, რაც არა — დაკარგულია“.

უხვია ფარსადანი — „უხვი, მდიდარი, უკადრი, მეფეთა ზედა მფლობელი“, ვინც იტყვის: „უხვად გავსცემდეთ, ვავსებდეთ, სიძუნნე უმეცრულია“...

უხვია ფრიდონი — „მოყმე მხნე, უხვი, ძლიერი, ფიცხლად მომსხლეტი ცხენისა“, ვინც თავისი უსწრაფესი „შავი“ უყოყმანოდ ტარიელს უძღვნა; სიძუნნე მისთვის მხოლოდ ლაღობა-გაქილიკების საგანია: ტარიელს ეხუმრება — „ოდეს გიძღვენ, არ ვიცოდი, ქაჯეთს გვინდა ქაჯთა მზერა, თვარა ყოლა არ გიძღენიდი, ჩემი გითხრა სიძუნნე რა“...

უხვია ავთანდილი, ვისაც ფრიდონის მონებისათვის სამსახურის ჯილდოდ „სავსე ხომალდიც“ კი ეცოტავება და თითქოსდა თავსაც იმართლებს: „სახლი არ მახლავს, არ ძალ მაქვს გაცემა საბოძეარისა“ და „ვიცი, ამაღ გეძუნნები“...

უხვია ტარიელი — აი, რას ეუბნება იგი ფატმანს: „დავ, გული შენი ჩემზე-და გარდაუხდელი, დიდია; ან რაცა ქაჯთა საჭურჭლე ქაჯეთით ამიკიდია, მომიცემია, ნაილე, არ კიდე მომიყიდია“...

ყურადღება მივაქციოთ — მთელი ქაჯეთის საჭურჭლის მიმძღვენელი, მაინც გარდაუხდელად მიიჩნევს თავის ვალს, რამეთუ უწყის -- ამაგი, ერთგულება, თავდადება. მსხვერპლი ის სულიერი საგანძურია, რაც მატერიალური სიმდიდრით ვერ გადაიწონება.

ამიტომაცაა, რომ ვეფხისტყაოსნის გმირებს ოქრო და თვალ-მარგალიტი კი არა, უპირველეს ყოვლისა, თავიანთი დრო, მკლავი, ოფლი და სისხლი არ ეშურებათ მოყვასისათვის... ისინი უხვად არა მარტო საბოძვარს — სიყვარულს გაიღებენ... გასცემენ გამოცდილებას, ნიჭს, ცოდნას...

ტარიელმა ასმათი არა მარტო ნივთიერად აავესო — მდგომარეობით, ხარისხით აამალლა, ლამის გაიტოლა: „ან ინდოეთს სამეფოსა მეშვიდესა, ერთსა ნილსა, ზედა დაგვამ, შენი იყოს, გემსახურებდე ტკბილი ტკბილსა“...

მანვე მართლაც რომ „გარდაუხდელი ვალი“ ავთანდილს, ვინც არა ნივთი, არამედ სული მისცა ტარიელს, ასევე სულიერი „არმალანით“ გადაუხადა — თინათინზე დააქორწინა, რაც, სიტყვამ მოიტანა და, სულაც არ იყო იოლი საქმე, თუ ავთანდილის არამეფურ-წარმომავლობას გავითვალისწინებთ.

ხომ უხვია „ვეფხისტყაოსნის“ ყოველი პერსონაჟი, რომ უხვზე უხვნი არიან ტარიელი და ავთანდილი, რომლებიც არამარტო ნივთიერ, არამედ სულიერ სიმდიდრეს, „ვითა თოვლსა, მოათოვენ“, მაინც არის კაცია, მათზე აღმატებული სიუხვეში, ვინც არა მარტო კერძო პირს ასაჩუქრებს კონკრეტულ დროს, არამედ მიწყევ, მარად ამდიდრებს და აბედნიერებს მთელ ერს.

და სახელი ქართველთა შორის ამ უხვევისა — შოთა.

რუსთაველი სკოლაში

„ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებას ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში მდიდარი, ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. ეს არც არის გასაკვირი — მართლაც, ძნელად წარმოსადგენია ახალგაზრდისათვის შოთას პოემაზე უფრო მანიერი სულიერი საზრდო. ცხადია, მის გასაცნობიერებლად საკმაოდ მომწიფებული ინტელექტია საჭირო (ამიტომაც იქცა აზრთა ცხოველი გაზიარების საგნად — რომელ კლასში უნდა ისწავლებოდეს „ვეფხისტყაოსანი“), მაგრამ საკამათოდ არავის გაუხდია საერთოდ შესაძლებლობა და საჭიროება პოემის სკოლაში სწავლებისა. მოკლედ, ყველამ ვიცით, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლის მერხზევე უნდა ვასწავლოთ, ისიც — რომ შესაძლებელია ვასწავლოთ, მაგრამ აზრთა სხვადასხვაობას (სრულიად ბუნებრივს, თუ გავითვალისწინებთ თხზულების სირთულესა და მოცულობას) ინვევს, როდის, რა ოდენობით და როგორ ვასწავლოთ პოემა.

ქართული ლიტერატურის მოქმედი სასკოლო პროგრამის მიხედვით, თერთმეტწლიანი საშუალო განათლების პირობებში, „ვეფხისტყაოსანი“ ისწავლება IX კლასში და მას ეთმობა 45 საათი; ისწავლება ქრონოლოგიურობის პრინციპის დაცვით — ძველი ქართული ლიტერატურის კურსის სათანა-

დო ადგილას. ახალი პროექტი ასევე ერთგულია ამ მართლაც და ფრიად მნიშვნელოვანი პრინციპისა.

ახალი პროგრამის პროექტის განხილვისას ამგვარი კითხვაც დაისვა: „როდის და როგორ უნდა ვასწავლოთ ვეფხისტყაოსანი?“ ამ კითხვას პრაქტიკოსი მასწავლებლები უპასუხებდნენ; კითხვის მეორე ნაწილზე აზრთა სხვადასხვაობა არ შეიმჩნეოდა — „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლაში უნდა ვასწავლოთ მთლიანად და, რამდენადაც მოხერხდება, საფუძვლიანად. თუ რომელ კლასში უნდა ისწავლებოდეს პოემა — ამაზე კი მასწავლებლობამ განსხვავებული და ერთმანეთის საპირისპირო აზრი გამოთქვა და დაასაბუთა კიდევ. ერთი კია — თითოეული მათგანის პათოსი მიმართული იყო მათი არჩევანის მტკიცებისაკენ და ანგარიშს ნაკლებად უნე; და კონტრარგუმენტებს. პრობლემა კი იმგვარია, რომ მისი უზადო გადაწყვეტა პრინციპულად, ალბათ, ვერ მოხერხდება — რალაცა (უფრო ნაკლებ მნიშვნელოვანი) უნდა შეენიროს რალაცას (უფრო მეტად მნიშვნელოვანს). შესაბამისად, მასწავლებელთა გამონათქვამებში გამოიკვეთა ამ საკითხის გადანწყვეტის სამი გზა:

პირველი (ტრადიციული): „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა ვასწავლოთ ძველებურად მეცხრე კლასში (არგუმენტები: ლიტერატურის ისტორიის სწავლების დროს არ უნდა დაირღვეს ქრონოლოგიურობის პრინციპი; უვეფხისტყაოსნოდ არამცთუ გურამიშვილი, ძნელი დასაძლევია იქნება რომანტიკოსები და თვით ილია და ვაჟა; სკოლის პირობაზე „ვეფხისტყაოსანს“ მეცხრეკლასელიც პრინციპულად დაძლევს, მთელი სისრულითა და სიღრმით კი იგი ვერც მეთერთმეტე კლასში დაიძლევს).

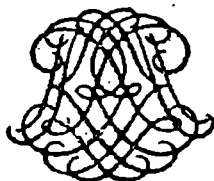
მეორე (ახლებური): „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა ვასწავლოთ მეთერთმეტე კლასში (არგუმენტები: ამ ასაკის მოსწავლე მოახერხებს „ვეფხისტყაოსანის“ იდეურ-შინაარსობრივი, ენობრივი და მხატვრულ-გამომსახველობითი სისტემის სირთულეების დაძლევას, მეცხრეკლასელისათვის კი ეს თითქმის შეუძლებელია; პოემის სწავლების მეცხრედან მეთერთმეტე კლასში გადატანით განხორციელდება მარტივიდან რთულისკენ სვლის პედაგოგიკური პრინციპი — „ვეფხისტყაოსანი“ ხომ ენობრივად და იდეურ-შინაარსობრივად ბევრად უფრო რთულია, ვიდრე შემდგომი ხანის მწერლობის ნიმუშები).

მესამე (კომპრომისული): „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა ვასწავლოთ მეცხრე კლასშიც და მეთერთმეტეშიც; მასწავლებლები ამ იდეის სხვადასხვა ვარიანტს გვთავაზობენ; ერთნი ვარაუდობენ, რომ ტექსტი და ძირითადი მოტივები მეცხრე კლასში შეისწავლეს; ლეს, ხოლო მეთერთმეტე კლასში განსაკუთრებით გამაზვილდეს ყურადღება: ემის მხატვრულსა და მსოფლმხედველობრივ საკითხებზე. მეორენი მიიჩნევენ, რომ მეცხრე კლასში რუსთაველის შესახებ მიგვეცა მხოლოდ ზოგადი ცნებები და დავკმაყოფილებულიყავით პოემის მხოლოდ მიმოხილვით, მეთერთმეტე კლასის ბოლოს კი ლიტერატურის კურსი დაგვირგვინებულყო „ვეფხისტყაოსანის“ ტექსტის შესწავლითა და მისი იდეურ-მხატვრუ-

ლი ანალიზით. გამოითქვა ასეთი მოსაზრებაც, რომ მეცხრე კლასში ვასწავლოთ მხოლოდ რჩეული ადგილები ტექსტიდან — დანარჩენი ყველაფერი გადავიტანოთ მეთერთმეტე კლასში. ზემოჩამოთვლილ ვარიანტებს ამ იდეისას იგივე ღირსება (და ნაკლიც!) აქვთ, რაც ყოველ კომპრომისს — მან თითქოს მოარიგა და შეათავსა ორი — ქრონოლოგიური და მარტივიდან რთულისკენ სვლის — პრინციპი, მაგრამ, სანაცვლოდ, ვერც ერთი ამ პრინციპთაგანი ბოლომდე წმინდა სახით ვერ გაატარა. ამიტომაც მეთოდისტთა წრეებში სწორედ ამ უკანასკნელ თვალსაზრისს ეკიდებიან განსაკუთრებული ეჭვითა და სიფრთხილით...

ჩვენი მიზანი გახლდათ წარმოგვეჩინა სურათი, პრობლემის გადაწყვეტა კი შესაბამისი ინსტანციების საქმეა.

პრაქტიკოს მასწავლებლებს პოემის სწავლებისას მრავალი სირთულის დაძლევა უხდებათ; რუსთველოლოგიის ინტენსიური განვითარება ახალ პერსპექტივებს უსახავს მასწავლებელს, ეხმარება მას „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალი საკვანძო საკითხის სათანადოდ გააზრებაში. მაგრამ ამ დარგის მიღწევები პრობლემებსაც უჩენს პედაგოგს: როგორ უნდა აისახოს რუსთველოლოგიის თანამედროვე დონე სკოლაში? რა უნდა გამოირჩეს ამ მიღწევათაგან სასწავლებლად? ასე რომ, სიტყვიერების მასწავლებელი რუსთველოლოგიურ სიახლეებს უნდა იცნობდეს და მოსწავლეებიც უნდა აზიაროს ამ ცოდნას. სხვა საკითხია (და მასწავლებლისათვის განსაკუთრებული ინტერესის შემცველი) ამ სიახლეთა მეთოდური თვალსაზრისით დამუშავება.

მონაღვლეები

მონაღვლე მზრუნავს ნიშნავსო, ბრძანებს საბა თავის „სიტყვის კონაში“, მზრუნავი — ზრუნვის მყოფელს, ხოლო თავად ზრუნვას იგი ასე განმარტავს — შიში დაცემისა. სულხან-საბა ორბელიანი და დავით გურამიშვილი დიდი მონაღვლეები იყვნენ — სწორედაც დაცემის შიშით გულგასენილები. ამგვარი შიში პატარა კაცუნებსაც უჩუჩუნებთ გულში — რაზედაც ასეთი ნვალებით ავცოცებულვარ, ემანდ ფეხი არ მომისხლტეს და თავდაყირა არ წამოვიდეო. საბასა და დავითის ნათელ სახეებს კი „ფერი სხვარიგის შიშისა“ აძვეთ — ერის სულიერ-ზნეობრივი რყევისა და, აქედან გამომდინარე, მისი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი დაცემის შიში.

მოსწავლე მაგალითზე იზრდება — ცოცხალ ან გაცოცხლებულ მაგალითზე. ცოცხალთაგან მისაბაძს ყმანვილი, ჩვეულებრივ, თავად მოიძევს ხოლმე, პედაგოგის (განსაკუთრებით — სიტყვიერების მასწავლებლის) პროფესიული და მამულიშვილური მოვალეობა კი ისიც გახლავთ, რომ გარდასულთა წმინდა აჩრდილები გაუცოცხლოს მას. მართალია, მწერლის მაცოცხლებელი მისივე სიტყვაა, მაგრამ ახალგაზრდის სულში შესაღწევად პოეტურ სიტყვას მაინც სჭირდება ერთგული მეგზური; ეს მეგზურიც სიტყვაა, ოღონდ მასწავლებლის მიერ ამოთქმული. მასწავლებლის სიტყვამ უნდა შეასხას ფერ-ხორცი საბას და დავითის სახებას, რამეთუ ყმანვილისათვის ძნელად თუ მოიძებნება პროფესიონალიზმის, მამულიშვილობისა და კაცობის მათზე უკეთესი მისაბაძი მაგალითი.

ამჯერად საბა და დავითი შეგნებულად არ დაეცვილეთ ერთმანეთს, თუმცაღა, ერთი შეხედვით, მათ შორის განსხვავება უფრო მეტია, ვიდრე — მსგავსება: ერთი — ბერი, მეორე — ერი; ერთი — პროზაიკოსი, მეორე — პოეტი; ერთი — ქვეყნის საქეთმპყრობელთაგანი, რომელიც თავისი პრაქტიკული საქმიანობით ქართლის ბედს ღრმა კვალს აჩნევს, მეორე — სიყრმიდანვე სამშობლოს მკერდს ანაგლეჯი და ხიზანი; ერთი — თავისი შემოქმედებით თითქოსდა კონკრეტულ სინამდვილეს მომწყდარი და მორალისტური სიმალეებიდან გადმომზირალი, მეორე — ისტორიული მოვლენების მღვრიე მდინარების პირუთენელი მემატყიანე. მაგრამ მათ შორის განსხვავება უფრო გარეგნულ-ზედაპირულია, მსგავსება კი — სიღრმისეული და არსებითი: ერთი მხრივ, ანაფორის შიგნით ამქვეყნიური ზრუნვით, სატკივრით, ვნებით სავსე გული ფეთქს, მეორე მხრივ კი მეომრის მუზარადი ნათელმხილველისა და მისტიკოსის ზემთაგონებულ შუბლს ფარავს. ორივე ოსტატია, თავის თავში დაჯერებული უმაღლესი რანგის პროფესიონალი; ორივეს ზეცით მომადლებული აქვს მხატვრის ვეება ტალანტი, სიტყვისა და

ფრაზის საოცარი გრძნობა. და ორივეს ერთი და იგივე სალოცავი ჰყავს — აფურტკენილი მამული.

ამ მწერალთა შემოქმედების სწავლებისას მრავალი სირთულე იჩენს ხოლმე თავს. ერთ-ერთი მათგანი ისიცაა, რომ სკოლაში „გამოკრებით“ ისწავლება „სიბრძნე სიცრუისა“ და „დავითიანი“. მართალია, ეს თხზულებანი სპეციფიკური არქიტექტონიკის გამო შედარებით უმტკივნეულოდ იტანენ ამგვარ „ქირურგიულ“ ჩარევას, მაგრამ მათი ერთიანი მხატვრული აღქმა ასეთ პირობებში მაინც გართულებულია. არადა, ამგვარი აღქმის გარეშე სწავლების ეფექტი თითქმის ნახევრდება. რა უნდა ქნას მასწავლებელმა: იგი ჯადოქარი არ არის — როცა კვირაში ლიტერატურისათვის ორი საათია გამოყოფილი, ასეთ დიდტანიან ნაწარმოებებს მთლიანად ვერ ასწავლი. მაგრამ მასწავლებელმა ერთი რამ მაინც უნდა მოახერხოს — ისე მიანოდოს, ისე აუხსნას მოსწავლეს ეს გამოკრებილი მასალა, რომ სურვილი აღუძრას „სიბრძნე სიცრუისას“ და „დავითიანის“ დამოუკიდებლად თავიდან ბოლომდე წაკითხვა-დაგემოვნებისა.

ამგვარი მთლიანი, ერთიანი აღქმა ნაწარმოებისა მოსწავლეს გაუადვილებს ამ მწერალთა მხატვრული სამყაროს წედომას. ყველაზე მეტად სწორედ თხზულების ესთეტიკური აღქმა და ანალიზი უჭირთ ჩვენს მოსწავლეებს. სახელმძღვანელოშიცა და გაკვეთილზეც ყურადღება უმთავრესად გამახვილებულია ნაწარმოებთა იდეურ მიზანდასახულებასა და თემატურ-შინაარსობრივ მხარეზე — ეს ასეც უნდა იყოს. მაგრამ მასწავლებელმა მკაფიოდ უნდა გამოკვეთოს ის აზრი, რომ მხატვრულ ქმნილებას მუდამ მოეპოვება სისტემა გამომსახველობითი საშუალებებისა, განსაზღვრული ფორმა, ურომლისოდაც — რაგინდ კეთილშობილური მიზანდასახულობისა და შემეცნებითი ღირებულებისაც უნდა იყოს თხზულება — ხელოვნების ნიმუშად იგი ვერ ჩაითვლება. ცხადია, მხატვრული ნაწარმოების ფორმა თავისთავად, შინაარსისაგან მონყვეტილად არ არსებობს — იგი განივთებულია მთლიანად მხატვრულ ქსოვილში, ქმნის მის სტრუქტურას, სახეს აძლევს მას. მიუხედავად ამისა, ანალიზისას მისი გამოყოფა და გათვალსაწინოება შესაძლებელიც არის და საჭიროც — მასწავლებელმა უნდა მიაჩვიოს მოსწავლე ამგვარ სამუშაოს.

მხატვრული ანალიზი სტილისტიკის საკითხებსაც მოიცავს. „სიბრძნე სიცრუისას“ სტილური დახასიათებისას, უპირველეს ყოვლისა, ყანრის სპეციფიკა უნდა გავითვალისწინოთ. თავად იგავის ყანრი განაპირობებს მწერლის უაღრესად ლაკონიურ, დანურულ მეტყველებას; ყველა დიდი მეიგავე სადა, სხარტ ფრაზებში აქცევს ხოლმე ღრმა, ზოგჯერ პარადოქსულ აზრს, მაგრამ საბა ამ თვალსაზრისით მართლაც განუმეორებელია. როგორი ღრმა კავშირია მის „სიტყვის კონასა“ და იგავ-არაკებს შორის! სიტყვა უნდა განიმარტოს მაქსიმალურად მოკლედ, მაგრამ ამავე დროს ამომწურავად და ზუსტად, ასე

რომ — მეიგავე და ლექსიკოგრაფი თავის საქმეში ერთი და იმავე პრინციპით უნდა ხელმძღვანელობდეს. საბას ზოგი იგავი განმარტების დარად არის შემკვრივებული, ზოგი განმარტება კი იგავივით ღრმა და გონებამახვილურია. აი, სიცილის საბასეული დეფინიცია: „განყოფანი სიცილთანი ესე არს: ღიმილი არს სიცილი სიმშვიდით, უხმო, ბაგეთა ოღუნ შეეცყობოდეს; სიცილი არს მცირედ ხმიანი და მდაბალი; კაშკაში არს სიცილი მაღალი და მოხდომილი; კასკასი არს სიცილი მდალი და ნვლილი; რახრახი არს სიცილი მაღალი და უშვერი; თქართქარი არს სიცილი მრავალთაგან შეხმობილი; ღინცილი არს სიცილი მინყი უნესო, ხოლო ფრუსტუნი — ვის არა ენებოს სიცილის გამოჩინება და ერთს საცინელს საქმეზედ წარსცინოს და მალიად დაიდუმოს“. ორიოდ სხვა მაგალითიც: „ლიქნა იგი არს, რა მოტყუართა სიტყვითა ქება შეასხა, ანუ ტკბილნი და საიმედონი რამე უთხრა მოსაცთუნებლად“, „შური — მწუხარებაჲ სხვისა კეთილსა ზედა“. საბას იგავ-არაკები განძარცვულია მრავალსიტყვაობისაგან, მწერალი ძუნნად გამონურავს ხოლმე სათქმელს: „ერთი მელი დაცანცარებდა. ძველთაგან თურე ნასოფლარი ყოფილიყო, სამღებროს ქვეერი ლილით საესე პირლი დარჩომილიყო. სლვასა იქი-აქა შიგ თურე ჩავარდა. ამობორტყდა, ამოვიდა. მელი შავად შეღებილი შეიქნა“. ოსტატი ეძებს, არჩევს და პოულობს სიტყვას, თითქოსდა ერთადერთსა და შეუცვლელს: „დაცანცარებდა“, „იქი-აქა სლვა“, „ამობორტყდა“ — მარტო ინფორმაციას არ გვანვდიან — თავიანთი აკუსტიკითაც კი პლასტიკურ ხატს გვიქმნიან: თითქოს მოძრაობითაც კი იხატება მელის ხასიათი.

ამავე რანგის ოსტატია დავით გურამიშვილიც. უპირველეს ყოვლისა, მისი პოეზიაში გვენიშნება ძალდაუტანებელი, ლალი პოეტური სუნთქვა. მისი სტრიქონი მსუბუქია, მაგრამ არა — მჩატე. დავითმა გაუხსნა კარი თავის პოეზიაში ხალხურ მეტყველებასა და რიტმებს; ქართულ მიწას ანაგლეჯი კაცი სულის ყველა საცეცით მაინც ამ მიწას დასწაფებია! სასწაულად მოეჩვენება კაცს — ჭაბუკობიდანვე ცხრა მთას იქით გადაკარგულ დავითს როგორ შემორჩა ღრმა სიბერემდე ამგვარი ცინცხალი შეგრძნება დედაენისა. იგი პოეტის ხელში ცვილივით დამყოლიც არის და მარმარილოსებრ მტკიცეც:

*„რაც დამრჩა, ვერ ვსთქვი, მენადა მეთქვა გრძლად, თავი მეცადა,
ვერა ვსთქვი, მოცლას უცდიდი, ნეტამცა არა მეცადა!
მესწრაფა სევდის ლახვარი, საკედავად გულსა მეცა და,
ან ამას ელონობ, არ ვიცი, ქვესკნად ნავალ თუ მე ცადა“.*

გურამიშვილის ვერსიფიკატორულ ვირტუოზობას მისი იამბიკოები, აკროსტიხები, ანბანთქებები, ზმები, რეულეები ადასტურებენ. პოეტს უდიდესი შრომითა და რუდუნებით შეუქმნია ეს პოეტური საოცრებანი, ეს სიტყვიერი „ტრიუკები“, რომლებიც ამ მჩხიბაობის მიუხედავად მაინც რჩებიან პოეზიად. მაგრამ როცა პოეტს სათქმელმა ლამის მკერდი გამოუნგრეოს, მაშინ

მას აღარ სცხელა ლექსით ამგვარი „სალტო-მორტალესათვის“ და იბადება საოცრად სადა და დიადი რამ:

*„მე კი ვფარავ, მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჰფარავს,
მეტად მწარედ გული მტკივია, მაურჯოლებს და ტანში მზარავს!
ვერ მოვითმენ, რომ არ დაევგო აღმა მხენელსა, დაღმა მბარავს,
ჩემი ცოდვამც მისცემია ჩემს ამამთხრელს, ამამზარავს!“*

ტანჯვა შობს პოეტს, მკითხველისათვის ბედნიერების მომტანს; თავიანთი სატკივრის საფასურად მოგვაგებს შვება ჩვენმა დიდმა მონალელებმაც — სულხან-საბამ და გურამიშვილმა.

საზიხველი

სიტყვიერების მასწავლებელს განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს სულხან-საბამ ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის მიმართ — მონინებისა და ალტაცების გრძნობას ერწყმის კოლეგიალობის განცდაც: საბაცა და დავითიც მასწავლებლები იყვნენ — ოლონდ მთელი ერისა; ზნეობისა და ყოფაქცევის ნიშანსაც უნერდნენ მას — ოლონდ გულის სისხლში ამონანები კალმით. ვფიქრობ, მკითხველისათვის საინტერესო იქნება დღევანდელი რიგითი მასწავლებლების

ფიქრები მარადიულ მასწავლებლებზე —

სულხან-საბამსა და დავითზე. აი, რა კითხვები წამოიჭრა საფიხვნოში და როგორ უპასუხეს მათ მასწავლებლებმა:

1. როგორ უნდა ისწავლებოდეს ჩვენს სკოლებში საერთოდ აღორძინების ხანის მწერლობა?
2. რომელ თხზულებებთან ატარებთ ლიტერატურულ პარალელს „სიბრძნე სიცრუისას“ სწავლების დროს?
3. როგორ ასწავლით „დავითიანს“ საგანთმორისი კავშირის თვალსაზრისით?
4. კლასგარეშე მუშაობის რა ფორმებს იყენებთ აღორძინების ხანის მწერლობის სწავლებასთან დაკავშირებით?
5. აწყდებით თუ არა ენობრივ სირთულეებს ამ მწერალთა შემოქმედების სწავლებისას და როგორ სძლეეთ მათ?
6. როგორ აანალიზებთ სულხან-საბამ ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის ნაწარმოებთა მხატვრულ მხარეს?
7. როგორია საბამსა და დავითის თქვენული ხატება, რომლის დამკვიდრებასაც ცდილობთ თქვენი მონაწიეების წარმოდგენაში?

მეღვა კობახიძე

1. ალორძინების ხანის მწერალთა შემოქმედება რომ სათანადოდ არ არის ასახული ჩვენს მოქმედ პროგრამებში, ამაზე, მგონი, ორი აზრი არ უნდა არსებობდეს. სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის სწავლება 4-5 საათში თითქმის შეუძლებელია. მოსწავლის თვალში ამ ორ ბრწყინვალე მწერალს იმთავითვე ჩრდილავს რუსთაველის სიდიადე (მას ხომ 30 საათი ეთმობა). ბავშვი უბრალო ასოციაციით ისე წარმოიდგენს, რომ სულხან-საბა და გურამიშვილი რუსთაველთან შედარებით ვერაფერი შვილები ყოფილანო. რუსთაველის დიდება თავისთავად!.. მაგრამ ქართული სიტყვის ეს ბრწყინვალე ოსტატები ჩრდილში მოქცევის ღირსნი არ არიან. 5 საათში რომ სულხან-საბას ცხოვრება და შემოქმედება სათანადოდ შეასწავლო, ამას თავად საბაც კი ვერ მოახერხებდა. პოდა, ჩვენც „შეღვათი“ გაგვინიებს და ტექსტი შეგვიმოკლეს — ქრესტომათიაში ცოტა იგავია შეტანილი; ვითომ გაჭირდა საბას სალაროდან თვალ-მარგალიტების ამოკრება?!

ანალოგიური სიძნელებია დავით გურამიშვილის სწავლებისას. ქრესტომათია გვერდს უვლის იმგვარ სტროფებს, რომელთა უსწავლელობა საცოდაობაა: „სახით სიტყვა შეენიერო“... „რაც დამრჩა, ვერ ვსთქვი, მენადა მეთქვა გრძლად, თავი მეცადა“... „ქარგს საქმე ზედა მიბაძვა არა რა დასაძრახია“... „ზუბოკა“ და სხვა უამრავი, ყველას ჩამოთვლა შეუძლებელია.

2. „სიბრძნე სიცრუისას“ სწავლებისათვის უდავოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ნაწარმოების ლიტერატურული პარალელების განხილვას, მათ შედარება-შეპირისპირებას, რათა ნათლად ვაჩვენოთ „სიბრძნე სიცრუისას“ თავისთავადობაც და უნივერსალურობაც.

ამ მხრივ, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენი ძველად ნათარგმნი ლიტერატურაც დაგვეხმარება — თვით სულხან-საბას მიერ დამუშავებული და გალექსილი „ქილილა და დამანა“, აგრეთვე „სიბრძნე ბალავარისი“. სახელმძღვანელოში მოხსენიებულია ეზოპე, ლაფონტენი, ლესინგი, კრილოვი; ამ ჟანრის კლასიკოსები, სამწუხაროდ, მოსწავლეთა სამაგიდო წიგნებად ვერ იქცა — ზოგი არ არის თარგმნილი, ზოგიც ბიბლიოგრაფიულ იმეათობას წარმოადგენს. საჭირო და აუცილებელია, რომ იგავარაკული ჟანრის კლასიკა რამდენიმე ნიმუშით მაინც აისახოს დამხმარე სახელმძღვანელოში.

3. დავით გურამიშვილის სწავლება შეუძლებელია საგანთშორისი კავშირის გარეშე — „ქართლის ჭირი“ ხომ იმ ეპოქის საქართველოს მხატვრული მატრიანაა. ამდენად, მოსწავლეთათვის მეტად საინტერესოა „ქართლის ცხოვრების“ შესაბამისი ადგილების გაცნობა; მოკლედ, ქართულის მასწავლებელმა საქართველოს ისტორია და, გარკვეული თვალსაზრისით, გეოგრაფიაც აუცილებლად უნდა მოიხმოს დ. გურამიშვილის შემოქმედების სწავლებისას. სირთულეს გვიქმნის ის, რომ არა გვაქვს თვალსაჩინო მასალა. ზოგჯერ საამისოდ გეოგრაფიულ რუკებს იყენებენ... პირადად

მე ეს რუკები არასოდეს გამომიყენებია. ჩემი დაკვირვებით, ჩვეულებრივ რუკას ერთგვარი დისონანსი შეაქვს ლიტერატურის გაკვეთილზე. მოსწავლეები სწრაფად გამოდიან მხატვრული სამყაროდან და ინტერესიც ნელდება. კონკრეტულ მასალას კონკრეტული დანიშნულების თვალსაჩინოება სჭირდება, ამიტომაც თვითონ დაეხაზე საქართველოს კონტურული რუკა, აღვნიშნე შესაბამისი ადგილები ფერებით და მოსწავლეებს ისე ვაჩვენე; ამან მეტი ინტერესი გამოიწვია. მერე, როგორც ფსიქოლოგები იტყვიან, „ექსპერიმენტი გავართულე“ და ყველა მწერლის სურათით აღვნიშნე რუკაზე მათი დაბადების ადგილი, თვალსაჩინოდ გამოეკეთე მათი დაბადება-გარდაცვალების თარიღები და მათ მოღვაწეობასთან დაკავშირებული გეოგრაფიული პუნქტების სახელწოდებანი. ეუნოდე მას „საქართველოს პოეტური რუკა“. მოსწავლეები ინტერესით შეხედნენ ამ თვალსაჩინოებას.

4. ამ ორი მწერლის სწავლებისას დიდი სიკეთის მოტანა შეუძლია კლასგარეშე მუშაობის სხვადასხვა ფორმას; საქმე ის არის, ვის რომელ ფორმაზე მიგვიწვდება ხელი. კინო-თეატრი კარგაა, მაგრამ იმის იმედად ყოფნა, დაემთხვევა თუ არა ჩვენთვის საინტერესო ფაქტის ან წარმოდგენის ჩვენება მათი სწავლების დროს, არ ივარგებს. ტექნიკური საშუალებებითაც ღარიბნი ვართ. უმეტესად ვაწყობ მხატვრულ დილა-საღამოებს. გავმართეთ დისპუტი: „ვისაუბროთ ეზოპეს ენაზე“ და სხვ.

ამ მხრივ კარგი იქნება, ჩვენი მეთოდური ცენტრი შეიმუშავებდეს ღონისძიებებს, შექმნიდეს ტექნიკურ საშუალებებს, რომლებიც ხელმისაწვდომი იქნება ყველასათვის და ყოველთვის. მხოლოდ ერთეული ინიციატივიანი მასწავლებლების ჭაპანყვეტა საქმეს ვერ უშველის.

5. ენობრივ თავისებურებათა და სირთულეთა დასაძლევად ისევ საბაბავე „სიტყვის კონას“ მივმართავ. აგრეთვე — ძველ ქართულ ტექსტებთან შეპირისპირებასაც, რაც ნათლად წარმოაჩენს, რომ საბაბს იგავეები დახვეწილი, გამართული, ლაკონური და ხატოვანი სასაუბრო ენით არის დანერგული.

არქაიზმები, მე პირადად, სულხან-საბაბს იგავ-არაკების სამკაულებად მიმაჩნია. მით უმეტეს, თუ მწერლის ეპოქას გავითვალისწინებთ. ამ მხრივ დაუძლეველი არაფერია.

6. როცა სულხან-საბაბსა და გურამიშვილის ნაწარმოებთა მხატვრულ მხარეს ვიხილავ, წინასწარ ვცდილობ ვაჩვენო, რომ იმ ეპოქის საქართველოში ამ ორი დიდი მწერლის დიდაქტიკური იდეები არ იყო მთლად ახალი. სწავლა-ცოდნის აუცილებლობას ასევე გულმხურვალედ ქადაგებდა არჩილიც, მაგრამ დიდაქტიკოს-დამრიგებლის გამორჩეული სახელი ჩვენს მწერლობაში მაინც საბაბსა და დავითს შერჩათ. საბაბს — პროზაში, დავითს — ლექსში. გარკვეული მუშაობის შემდეგ მოსწავლეებს დასკვნა თვითონვე გამოაქვთ: ეს იმიტომ, რომ საბაბსა და დავითის ნაწარმოებთა ემოციური ზემოქმედების ძალა, მათი მხატვრული სამყაროს ექსპრესიულობა, ფრა-

ზის მუსიკალობა, სადა, ლაკონიური, ხატოვანი ენა, სტილისტურ-გამომსახველობითი საშუალებების სიმდიდრე, მოკლედ, მწერლური ტალანტი დიდად აღემატებოდა სხვებისას. მათს შემოქმედებაში არაფერია ე.წ. „მაღალი შტილისა“. არის მხოლოდ ღრმა აზროვნება — სადა ფორმით გამოხატული. თუმცა რამდენიმე მაგალითით იმასაც ვაჩვენებთ, რომ ფერადოვანი მაღალი სტილიც ხელენიფებოდათ ამ დიდ შემოქმედთ (მაგ. იგავი „ქობულეთის მეფის ძე“ და სხვ.).

განსაკუთრებულ ყურადღებას ვამახვილებ აფორისტულ გამოთქმებზე, ისეთებზე, რომლებიც ანდაზებად იქცა და ისე შეეხისხლხორცა ხალხურ სიბრძნეს, რომ ახლა ძნელია გამორკვევა, რა არის საბასი და რა არის ხალხისა.

დავით გურამიშვილის შემოქმედებიდან სახელმძღვანელოში გამოკვეთილია მახვილი შედარებანი. ნიმუშები საკმაოა; რამდენიმეს მიეუთითებ ხოლმე, დანარჩენს მოსწავლეები თვითონაც ადვილად პოულობენ.

7. ცნობილია, რომ მწერლის შემოქმედების უკეთ ათვისებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ბიოგრაფიული მასალის შევსებას თვით მწერლის პირადი წერილებით, მის შესახებ სხვათა მოგონებებით, გადმოცემებით და სხვ.

ამავე მიზნის მოსაღწევად მოსწავლეებს ვუჩვენებ ხოლმე მწერლის პორტრეტს, ვესაუბრები მის გარეგნობაზე.

„60 წლისაა, მაღალი ტანის, მხნე და ძლიერი აგებულებისა, მშვენიერი სახე აქვს და თეთრ-მონითალო ფერი; ერთ მტკაველზე მეტი წვერი აქვს, რომელიც დიდად უხდება“ — ასე აღწერენ საბას თანამედროვენი. ამას თუ დაუმატებთ უცნობი პოეტის სიტყვებს: „სულხან-საბა ორბელის ძე სიბრძნით აღხდა ორბების ზე“, თან ყმანივლებს ვუჩვენებთ საბას ცნობილ სურათს — თეთრწვეროსანი მოხუცის კეთილშობილურ სახეს, მოსწავლის თვალწინ წარმოდგება შარავანდედით მოსილი ხატება დიდებული პიროვნებისა, რომელმაც ერთი შეხედვით დაატყვევა სილამაზის მოტრფიალე სამეფო კარი ფრანგთა მეფისა. დავით გურამიშვილის აეტოპორტრეტი, მოხუცი მგოსნის არცთუ მაინცდამაინც განაფული ხელით შესრულებული, იმ სიღრმით და ტრაგიზმით ვერ გვიხატავს პოეტის პიროვნებას, როგორცაც მისივე სიტყვებით მრავალგზის აღწერილი სახე თვალდამშრტალი, ხორციელად დაუძღურებული, მაგრამ სულით აღზევებული მგოსნისა. ეს — გურამიშვილის ხატება სიბერის, დაბრძენების ეპოს. მასწავლებელმა კი ჭაბუკი გურამიშვილიც უნდა წარმოასახვიროს მოსწავლეს — ჩაუქი, მკლავმაგარი მებრძოლი, ენებანი მიჯნური და ენამოსწრებული მოშირიე-ექსპრომტისტი. ეს ორი ხატება კი არ გამორიცხავს, არამედ შეავსებს ერთმანეთს და უფრო სრულსა და მრავალმხრივს გახდის მოსწავლის წარმოდგენას პოეტის შესახებ.

ნათელა გურაშვილი

მოქმედი პროგრამა სულხან-საბას თოთხმეტი არაკის შესწავლას ითვალისწინებს, პროექტი კი — თორმეტის; შეიძლება პროგრამიდან ამოგველო „ნალბანდი

მგელი", „გლექაცია და ქილა ერბო" (III კლასში ისწავლება), მათ ნაცვლად კი შეგვეტანა „უტყბესი და უმნარესი" („ენით დაკოდითან" ერთად), „სამნი ბრძენნი", „ბრძენი და მდიდარი". აღმზრდელობითი თვალსაზრისით ეს არაკები უფრო აქტუალურია.

დ. გურამიშვილის „სწავლა მოსწავლეთა" და „ქართლის ჭირი" როგორც არის წარმოდგენილი, ისევე ჯობია დარჩეს, მცირეოდენი ცვლილებით: „სწავლა მოსწავლეთას" წინ დაემატოს პირველი და მეათე სტროფები — ავტორის ვინაობისა და ლექსთა კრებულის შვილობის მაცნე: „დავითიანი ვსთქვი დავით გურამიშვილმან გვარადო" ... და „მე უშვილომ ეს ობოლი მძლივ გავზარდე დიდის ჭირით".

2. „სიბრძნე სიცრუის" სწავლებისას გვერდს ვერ ავუვლით ლიტერატურულ პარალელებს. უპირველეს ყოვლისა, მოსწავლეებს ვავალებთ გაცენონ ეზოპეს იგავ-არაკებს. „სიბრძნე სიცრუისას" ტექსტზე მუშაობისას მოსწავლეები ასკენიან, რომ მსგავსებაა შემდეგი არაკების ფაბულებსა და შეგონებებში: ეზოპეს „ძალი და მელი" და საბას „სოფლის მაშენებელი", „ძუნწი" და „მოუხმარებელი სიმდიდრე", „გლეხი და გველი" — „კუ და მორიელი", „ძალი და ხორცის ნაჭერი" — „ხარბი ქორი", „წყალნადებულნი" — „უგუნური მცურავი".

ამბის დასაწყისი ორი თხზულებისა — „სიბრძნე ბალაჰვარისი" და „წიგნი სიბრძნე სიცრუისა" — ერთმანეთს ძალზე ჰგავს. ინდოთ მეფეს, ვით ფინეზს, არ ჰყავდა შვილი. ორივე შესთხოვს ღმერთს შვილის მიცემას, ორივე საბოძვარს გასცემს, ღმერთი ორივეს შეინყალებს და აძლევს ვაჟებს. ორივე სეფენულს აღმზრდელს მიუჩენენ, ერთს — ზანდანს, მეორეს — ლეონს. მაგრამ მოსწავლეებს ყურადღებას ვამახვილებინებ აღზრდის მეთოდის განსხვავებაზეც — ერთს უზრუნველობაში ზრდიან, მეორეს — ჭირთა თმენაში.

ერთ-ერთი „თხრობა" „სიბრძნე ბალაჰვარისი" მოგვაგონებს საბას „მღმერთობელ მეფეს". ორივეგან სასახლისა და საჭურჭლის დაცლასა და ნაგვით ავსებაზეა ლაპარაკი; განსხვავებულია შეგონება.

აზრობრივი მსგავსებაა უფლისწულ იოდასაფის პასუხსა და ჯუმბერის ფინეზთან საუბარს შორის:

იოდასაფი — „მე ვესაე ღმერთსა, რაითა რომელი ჩემ თანა დასთესო, აღმოსცენდეს კეთილად და გამოილოს ნაყოფი".

ჯუმბერი — „პირველად: კარგის ნერგის ხილი ვარ; მეორედ: ხელოვნის მებაღის შეწვრთილი; მესამედ: ფრთხილის შემნახავის ბარებული".

პერსონაჟთა ხასიათებსაც ეძებნება ანალოგიები: ინდოთ მეფემ მიუტყევა და უვნებელი გაუშვა ბალაჰვარი, როცა სცნა მისი ქრისტიანობა. ფინეზმაც მრისხანება დაიცხრო და ისე განიკითხა ლეონი.

3. სწავლების პროცესში საგანთმორის კავშირზე როცაა ლაპარაკი, სიტყვიერების მასწავლებლებს მხედველობაში მუდამ ისტორია გვაქვს. მართლაც, ლიტერატურისა და ისტორიის სწავლება უერთმანეთოდ ფონს ვერ გავა. როგორ გაიგნებს

პოლიტიკურ ხლართებში მოსწავლე გზას, როგორ მიხვდება ვინ ვის ეომება და რისთვის, თუ არ ჩაიხედა წყაროებში? ამიტომაც სულხანისა და დავითის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლის პროცესში მას ხელთ უნდა ჰქონდეს და გამოიყენოს შ. მესხიასა და ე. გუჩუას „საქართველოს ისტორია“ (§ 25, 26); ივ. ჯავახიშვილის „ქართული სამართლის ისტორია“, ტ. I; ვ. ტატიშვილის „ქართველები მოსკოვში“, ლ. სანიკიძის „უქარქაშო ხმლების“ მესამე წიგნი, განსაკუთრებით ბოლო თავები. ძამინ აღარ აერევა ერთმანეთში ვახტანგ V შაჰნავაზი და ვახტანგ VI სჯულმდებელი, გიორგი XI და გიორგი XIII; ეცოდინება, რომ ერეკლე I (ნაზარალიხანი) იგივე ნიკოლოზია, შვილი თეიმურაზ I-ის და არაჩილ მეფის ცოლის ძმა.

4. აღორძინების ხანის მწერალთა შემოქმედების სწავლებისას კლასგარეშე მუშაობის სხვადასხვა ფორმას ვიყენებ. მოსწავლეები ნერენ რეფერატებს, დასამუშავებლად ეძლევათ გიორგი ლეონიძის გამოკვლევა — „სულხან-საბა ორბელიანი“, გურამ ხარაიძის „ამბავი ჩემი წინაპრისა“ და სარგის ცაიშვილის „დავით გურამიშვილი“. ვანყობთ ექსკურსიას სოფელ ტანძიაში, სადაც შემორჩენილია ორბელიანთა საგვარეულო კოშკის ნაშთი და პატარა, კოხტა ეკლესია; ვესწრებით ლამისყანაში გურამიშვილობას, ვაჩვენებ მერაბ ბერძენიშვილის „დავით გურამიშვილს“.

5. სულხან-საბა ორბელიანი და დავით გურამიშვილი სათავეს დამდებნი არიან ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა. მაგრამ მათ შემოქმედებაში გვხვდება ისეთი სიტყვები და ფრაზები, რომელთა განმარტება მოსწავლეთათვის აუცილებელია. თუმცა ქრესტომათიაში თითქმის ყველა სიტყვა, რომელიც კი შეიძლება მკითხველისთვის გაუგებარი აღმოჩნდეს, განმარტებულია, მაგრამ ამ კუთხით მუშაობა მაინც საჭიროდ მიგვაჩნია; მოსწავლეებს უნდა შევადგენინოთ მცირე ლექსიკონი, ჩავანერინოთ და აეუხსნათ ისეთი სიტყვები, როგორებიცაა: მნღე — ლეინის დამსხმელი, სეფტა — ისარი, თოხარიკი — კარგი მოსიარულე ცხენი, ერგასი — ორმოცდაათი, მომყმარი — ძლიერ დამმეუფლი, არგანი — ჯოხი, ლამოდა — ქნა ენება, ცხედარი — სანოლი, კაბდო — საფარცხის ფიცარი; სასურველი იქნება ბავშვების გავარჯიშება ამ სიტყვების მიხედვით წინადადებების შედგენაში მათ მიერ პირველად გაცნობილი გაუგებარი და არქაული ენობრივი ერთეულის უკეთ ათვისების მიზნით. ამასთან მოსწავლეებს უნდა გავაცნოთ „სიტყვის კონა“; როცა კლასში რომელიმე უცნობ სიტყვას ლექსიკონში თავად მონახავენ, ამით უფრო თვალსაჩინოს გაეხდით ამ წიგნის დიდ პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

6. ნაწარმოების მხატვრული ანალიზი რომ ამომწურავი იყოს, საამისოდ ტექსტზე მუშაობის პროცესშივე მზადდება ნიადაგი. როცა ვკითხულობთ ნაწყვეტებს, შერჩეულ თავს ან მთელ ტექსტს, კომენტარს ვუკეთებთ არა მარტო მის თემატიკურ-იდეურ მნიშვნელობას, არამედ გზადაგზა ვსაუბრობთ მხატვრულ-გამომსახველობით ხერხებზეც. სულხან-საბას იგავ-არაკებში თვალში საცემია სხარტი დიალოგები, ზუსტი და ლოგიკური დასკვნები; ენა სადაა, სასაუბრო, გასაგები. ფრაზა — ტევა-

დი, მოქნეული. აბა გაეიხსენოთ საილუსტრაციოდ ლეონის შეგონება — „მეფეთაგან სამსა ითხოვენ“, სედრაქის შეგონება — „კარგი ამხანაგი ადვილად არ იპოვების“ ან ჯუმბერისა და რუქას პაექრობა.

დ. გურამიშვილის პოეზიაში ემოციურია მისი გულწრფელი მოთქმა ქართლის ჭირის მიზეზებზე; რამდენი მეტაფორაა, რამდენი ზუსტი და ხატოვანი შედარება! ტექსტის ანალიზისას მოსწავლეებს დავალებად ეძლევათ მონახონ ემოციურად ძლიერი ადგილები, დაადგინონ სტილისტურ საშუალებათა სახეები.

7. სულხან-საბა ისეთი წარმომიდგენია, როგორიც მუხრან მაჭავარიანმა დახატა — ორი ცრემლიდან მამულის მჭვრეტი:

„წიმა არ არი! საბას კაბა დაუსველა რამ?!

თოვლი არ არი! საბას თავი გაუთეთრა რამ?!

ყინვა არ არი! სულხან-საბას აკანკალებს რა?!

რამ დაასველა, რამ დაათეთრა. რა აკანკალებს?!

— საქართველოა მისთვის: წიმაც, თოვლიც და ყინვაც!..“

ამგვარი საბა მინდა დაინახონ ჩემმა მოსწავლეებმაც.

დავით გურამიშვილი კი — გაცოცხლებული, თითქოს ხორცისაგან განძარცვული ტანჯული სული — ჭავჭავაძის გამზირზე დგას და მკერდზე თავისი „დავითიანი“ მიუყრდნია სასოებით (ასე ლეონარდოსა და ტიცციანის მადონებს უპყრიათ ჩვილი იესო). ეს ხატება მინდა ჩაუწერგო ჩემს მოწაფეებსაც; ერთმა მათგანმა ასეთი სტრიქონები მომწერა:

„შუშანიკით“ და „ვეფხისტყაოსნით“

სული მირწყულე და დაფერიანდი,

ძარღვებს ტკივილად შემორჩენია

„დავითიანი“.

მანანა ანდრიაძე

1. ქართული ლიტერატურის პროგრამის პროექტის მიხედვით მე-8 კლასში აღორძინების ხანის მწერლობა წარმოდგენილია ორი უდიდესი შემოქმედის — სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის — სახით, რაც სრულიად გამართლებულად მიმაჩნია. თეიმურაზისა და არჩილის მოღვაწეობას მოსწავლეები გაეცნობიან ძველი ქართული მწერლობის მესამე და მეოთხე პერიოდის ზოგად მიმოხილვაში. ამავე დროს პირველის ლირიკა, მეორის — „საქართველოს ზნეობანი“ — მიეცემათ სავალდებულო კლასგარეშე საკითხავად. დავით გურამიშვილის შემოქმედების სწავლებისას, კერძოდ, „დავითიანის“ ერთი ქვეთავის — „დავით გურამიშვილისაგან სანუთროს სოფლის სამდურავი“ — გაცნობისას პარალელი გაველება თეიმურაზის „სოფლის სამდურავს“. ასევე, პარალელის სახით, არჩილის „საქართველოს ზნეობანი“ წარმოდგენილი იქნება სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების სწავლების დროს, როცა მოსწავლეთა ყურადღებას შევაჩერებთ იმაზე, რომ აღნიშნულ პერიოდ-

ში სხვა მრავალ უკულმართობასთან ერთად საქართველოს თავს დაატყდა „თათრობის“ დიდი მომძლავრება. ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ ბრძოლა კი გულისხმობდა, პირველ ყოვლისა, ეროვნული სულის, ტრადიციებისა და ენის დაცვას, რომ სწორედ ამან განაპირობა არჩილის, სულხან-საბა ორბელიანის, ვახტანგ VI და სხვათა განსაკუთრებული ინტერესი დიდაქტიკისა და ზნეთსწავლულობის პრობლემებისადმი.

პროგრამის პროექტის მიხედვით სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის სწავლებისათვის გამოყოფილი საათების რაოდენობა, ვფიქრობ, საკმარისია. ოღონდ, პირველის მოღვაწეობა არ უნდა შემოეფარგლოთ მარტო „სიბრძნე სიცრუისას“ სწავლებით. ცალკე გაკვეთილი უნდა დაეთმოს შესანიშნავ ლიტერატურულ ძეგლს — „მოგ ზაურობა ევროპაში“ და, საერთოდ, სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიურ მისიას დასავლეთ ევროპასა, თურქეთსა თუ სპარსეთში, რამეთუ არ მოგვეძევა პიროვნება, მთელი ერის ჭირი საკუთარი მხრებით ესოდენი სასოებითა და გამძლეობით რომ ეტარებინოს უერცეს გეოგრაფიულ გზებზე. იგივე მოგ ზაურობა იძლევა საბა-სულხანის მრავალმხრივი ნიჭისა და ზნესრულობის დასტურსაც. მარტო ის რად ღირს, რომ სიდარბაისლით, ქცევა-საუბრითა და დიპლომატიური საქმიანობით „საქართველოს მამას“ დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია არისტოკრატიული თავაზით განთქმულ საფრანგეთის მეფის კარზე, ანდა, რომის პაპის, კლემენტი მეთერთმეტის, სიტყვები, სულხანისადმი მიმართული: „მიხარია, რომში დიდი ხმა დაგივარდა, კარგად იქცევიო და ჭკვიანადო“. თუმცა კონკრეტულ-ისტორიულმა ვითარებამ ორბელიანთა გვარის ბრწყინვალე წარმომადგენლის მისიას წარმატება ვერ მოუტანა, მისი პიროვნება მაინც უჩვეულო მაღლით შემოსა.

ვფიქრობ, საბა-სულხანის „სიტყვის კონასაც“ ცალკე გაკვეთილი უნდა დაეთმოს. იგი რომ არა, ვინ იცის, რა ელოდა კატასტროფის პირად მისულ ქართულ ენას, ჩვენი ეროვნული თვითმყოფობის ყველაზე დიდ იარაღს. მან შეიფარა, გადაარჩინა ძველქართული, მწიგნობრული და სასაუბრო, სახალხო ენა.

ქართული ლექსისა და სასულიერო მწერლობის განვითარებაში ორბელიანის დამსახურებასაც თავისი უნდა მიეზღოს. მისი მოღვაწეობის ეს სფერო მოსწავლეთა დიდი უმრავლესობისათვის სრულიად უცნობია. ვახტანგ მეექვსე, როგორც ცნობილია, თავისი დროის მელექსეთა შორის სულხანს უპირველეს ადგილს ანიჭებდა.

დავით გურამიშვილის სწავლებასთან დაკავშირებით სასურველი იქნებოდა „სწავლა მოსწავლეთა“ შემოკლებული კი არა, სრული სახით გაგვეცნო მოსწავლეთათვის. დავამატებდი აგრეთვე ერთ თავს — „საქონლის შეკრებისათვის“.

2. ამ თვალსაზრისით, გარდა იმისა, რომ მოსწავლეებს ვესაუბრებით იგავარაკული ჟანრის სახელგანთქმულ წარმომადგენლებზე, პარალელს ვავლებთ შუა საუკუნეების ქრისტიანულ მწერლობაში დიდად გავრცელებულ რომანთან — „სიბრძნე ბალაჰვარისი“ და იგავ-არაკთა კრებულთან — „ქილილა და დამანა“.

სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკებს მრავალი ხალხის ფოლკლორში მოეპოვება პარალელი, მათ შორის — ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში.

3. „დავითიანის“ სწავლების დროს მასწავლებელი ძირითადად ეყრდნობა საქართველოს ისტორიასა და „ქართლის ცხოვრებას“; უმჯობესია, თუ ამ უკანასკნელის პოპულარული გამოცემებით ვისარგებლებთ, თუნდაც ნიგნით — „რას მოგვითხრობს ქართლის ცხოვრება“ (კ. გრიგოლია).

„დავითიანის“ ზოგიერთი ადგილის სწორი გაგება მასწავლებლისაგან მოითხოვს ფილოსოფიისა და რელიგიის ისტორიის გარკვეული დონით ცოდნას.

4. ამ თვალსაზრისით, მრავალმხრივი და საინტერესო მუშაობის ჩატარება შეიძლება.

მოსწავლეებს ვუჩვენებთ ქართულ მხატვრულ ფილმს — „დავით გურამიშვილი“. მასწავლებელმა (არა მარტო თბილისში მოღვაწემ) თავის მოსწავლეებს უნდა გააცნოს მერაბ ბერძენიშვილის შესანიშნავი ქანდაკება „დავით გურამიშვილი“.

მოეწყობა ექსკურსიები ტანძრისა და ლამისყანაში. ჩატარდება დისკუსიები და ლიტერატურული საღამოები.

მოსწავლეებს მოვასმენინებთ სულხან-საბა ორბელიანის იგავზე — „სოფლის მამულებელი“ — შექმნილ ნოდარ გაბუნიას შესანიშნავ მუსიკალურ ნაწარმოებს.

„სიბრძნე სიცრუისა“, ვფიქრობ, სკოლის დრამატიკულ სცენაზე წარმოსადგენ კარგ მასალას მისცემს.

5. ამ ორი მოღვაწის დამსახურებათა შორის მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მათ ქართული ენა ხალხურს, სასაუბროს დაუახლოვეს. ნათელი, სადა და გასაგები მათი ენა სწავლებისას განსაკუთრებულ სიძნელებებს არ გვიქმნის. ზოგიერთ შემთხვევაში კი ისევე და ისევე სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“ გვეხმარება.

6. სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია იდეური სიღრმე და მხატვრული სრულყოფილება. მიუხედავად იმისა, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ მორალისტური ხასიათის თხზულებაა, ავტორი მაინც ახერხებს ძალზე ცოცხალ, სხარტი და ლაკონიური თხრობის მეშვეობით მკითხველს არა მარტო გონებისა და სულის მანიერი საზრდო მისცეს, არამედ ემოციურადაც დამუხტოს იგი, ფრთიანი, ხალხური სურნელებით გაჟღერებული სიტყვით, იდიომების მიგნებული გამოყენებით აზიაროს თავის მხატვრულ სამყაროს. მწერლის ბრძნული გამონათქვამები, აფორიზმები იმდენად პოპულარული გამხდარა ხალხში, რომ დღესაც ჭირს ზღვარის დადება, რა არის საბასეული და რა არის ხალხისა.

დავით გურამიშვილის უაღრესად ორიგინალური შემოქმედება და პოეტური აზროვნება მასწავლებელს მწერლის სტილზე მუშაობისათვის უხვ მასალას აძლევს. როგორც მიღებულია, რუსთაველის შემდეგ სწორედ მის შემოქმედებაში გამოიყვანება ქართული პოეტური ენის ამოუწყვეთი შესაძლებლობანი: სილბო, ფერხორციანობა, სიმტიციცე და სინატიფე. მისი პოეტური სტრიქონები გვიხიბლავს დიდი უბრალოებით, დეტალურობით, ცხოვრების ღრმა ცოდნით, პატრიოტული გულმხურვალებითა და გულთამხილაობით.

ქართული სიტყვა დავით გურამიშვილისათვის, რომელიც ადრევე მოსწყდა სამშობლოს, იგივე საქართველოა. ამიტომაც, რომ იგი ყოველ ქართულ სიტყვას თავს ევლება, ელოლიავენა, ტკება მისით, როგორც ცოცხალი, საყვარელი არსებით.

პოეტი ახერხებს ჩვეულებრივი, თითქოსდა „უბეში“ სიტყვების ისე „გაპატიონებას“ და მერე ამ სიტყვათა იდუმალი ხელოვნებით ისე შეკავშირებას, რომ მკითხველს უბრალო, უპრეტენზიო სტრიქონებითაც დიდ ესთეტიკურ სიამოვნებას ანიჭებს.

დავით გურამიშვილი, ჩვეულებრივ, არ კაზმავს თავის პოეტურ ენას ბრჭყვიალა მხატვრული სამოსელით. სწორედ გამჭვირვალე, ნათელი და ნატიფი პოეტური ფრაზა, რომელშიც ზომიერად და ბუნებრივად ჩაქსოვილი ხატოვანი გამოთქმები, შეადგენს პოეტის სტილის ნიშანდობლივ თვისებას.

7. სულხან-საბა ორბელიანი მწვერვალზე — მინისა და ცის შესაყართან — გადმოდგარ ილია ჭავჭავაძისეულ აჩრდილს მაგონებს, საუკუნეებს რომ გასძახის:

*„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა,
მე ვარო შენი თანამდევო, უკედავი სული!“*

ზეციური სხივი დაპნათის მის ლამაზ, სპეტაკ სახეს. ღრმა ნაოჭები, გათეთრებული თმა-წვერი დიდი სულიერი ტკივილის შედეგია.

თუ არა ბუმბერაზი სულის მქონეს, ვის შეეძლო მთელი სიცოცხლე მუხლჩაუხრელად ეტარებინა ერის სატიკვარი და საწუხარი ისე, რომ არ გადრეკილიყო, არ დაწაველიყო?

სიმბოლურია მისი აღსასრული.

უკანასკნელი აღმართი — რუსეთი! მიზანი — ივერთა ბედის დაცლილი საჭურჭლის აღსება ისევ. სასომხბდილისათვის გაუსაძლისი ლოდინი და...

აღესრულა ვითარცა ზეკაცი, ტვირთმძიმედ.

დავითიც იქ არის, შორეთში — თმენითა და სიყვარულით ამაღლებული.

საოცარია, ერთი თავად დაატარებდა ქართველის ჭირს უსასრულოდ, მეორე იმავე ჭირმა ატარა უკვალ-უღვევი, უცხო-უჩვევი გზებით.

სხვათა მინამ იტირთა მათი სხეული. სული კი — უფრო სპეტაკი, ამაღლებული — საქართველო თავად, ისევ ცოცხალი... („კვლად ცოცხალი, კვლად ძლიერი!“).

მილად პირვალიძე

1. ჩემი აზრით, სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის შემოქმედების შესასწავლად საკმარისია ის დრო, რომელსაც ქართული ლიტერატურის პროგრამა ითვალისწინებს. ოღონდ სასურველი იქნება, თუ სულხან-საბას იგავ-არაკებს დავმატება „ორნი ძმანი“ და „კეთილი გველი“ (ორივე მათგანი სიკეთის მშვენიერებაზე მოგვითხრობს). პირველში გვიხილავს ძმების სპეტაკი, უანგარო სიყვარული, ერთმანეთს შორის ხალასი დამოკიდებულება. ეს არაკი მდიდარ მასალას წარმოად-

გენს მოსწავლეებთან მათთვის საინტერესო თემაზე სასაუბროდ: „ძმაო, ძმითა ხარ ძლიერი!“ მეორე იგავ-არაკი შესაძლებლობას მოგვეცემს ყურადღება გაავამახვილოთ ჩვენი ყოფის ერთ-ერთ ყველაზე მტიკიენულ და აქტუალურ პრობლემაზე — გულგრილობაზე, ინდიფერენტიზმზე: კაცი გველების ორთაბრძოლას შეეხსნრო. მან გულგრილად არ ჩაუარა მათ, დაეხმარა უფრო სუსტს და გადაარჩინა. კაცმა ეს სიკეთე ჩაიდინა არა რაიმე ქვენა გრძნობით ან ანგარებით, არამედ თვით სიკეთის სიყვარულით. ამ იგავს დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს: ის ასწავლის ბავშვებს, თუ როგორ უნდა მოიქცნენ ანალოგიურ სიტუაციებში.

2. „სიბრძნე სიცრუისას“ ლიტერატურულ „პროტოტიპად“ მიმაჩნია „სიბრძნე ბალაჰვარისი“. ორივე თხზულებაში სიბრძნე სიცრუის გზით ანუ — ალეგორიულად, იგავური ენით გამოითქმის. მსგავსება შეინიშნება სიუჟეტური მოტივების დეტალებშიც. აბენესს და ფინეზს გვიან შეეძინათ შვილი. იოდასაფიც და ჯუმბერიც იმთავითვე მოაცილეს სასახლეს, ცალკე სახლში გადაიყვანეს აღსაზრდელად. აღმზრდელებად საგანგებოდ შერჩეული მასწავლებლები მიუჩინეს.

„სიბრძნე სიცრუისაში“ ისეთ იგავ-არაკებსაც ვხვდებით, რომელთა სიუჟეტები ცნობილია ბახთიარ ნამეს, სინდბადის წიგნის, „ქილილა და დამანას“, ხოჯა ნასრედინზე არსებული ანექდოტებისა და ეზოპეს არაკების მიხედვით.

სულხან-საბა ფოლკლორულ ნიმუშებსაც იყენებდა. შეინიშნება „სიბრძნე სიცრუისას“ იგავ-არაკთა ტექსტების შინაარსობრივი სიახლოვე ქართულ ხალხურ ზღაპრებთან.

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების განხილვისას, უპირველეს ყოვლისა, პარალელს ვავლებ ი.ა. კრილოვის შემოქმედებასთან (ამ უკანასკნელის შესახებ მოსწავლეებს უკვე აქვთ გარკვეული წარმოდგენა მე-7 კლასში შესწავლილი რამდენიმე იგავ-არაკის მეშვეობით).

3. დავით გურამიშვილის თანამედროვე ისტორიული ყოფა-ცხოვრება (თვით მისი ბიოგრაფია) მწერლის შემოქმედების გასაღებია. ამიტომ შეუძლებელია „ქართლის ჭირის“ საფუძვლიანი და ღრმა შესწავლა ისტორიული და ბიოგრაფიული პერსპექტივის გაუთვალისწინებლად. ხშირად მონათეს პოემის, საერთოდ, მხატვრული ნაწარმოების ისტორიული პლანი უფრო აინტერესებს (რამდენად შეესატყვისება ნაწარმოებში ასახული ამბავი სინამდვილეს), ვიდრე მისი მხატვრული მხარე. „ქართლის ჭირის“ ანალიზის დროს ვცდილობ, მონათესებს აეუხსნა, როგორ ხორციელდება პოემაში გამონათესისა და დოკუმენტურის, ფანტაზიით შექმნილისა და რეალურის სინთეზი. ეს ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო (და, ამავე დროს, ერთ-ერთ ყველაზე რთულ) საკითხად მიმაჩნია ნაწარმოების მხატვრული სამყაროს სწავლების დროს. ამ მიზნით, მონათესებს ჯერ იმდროინდელ საქართველოს ისტორიასა და გურამიშვილის ბიოგრაფიას ვაცნობ (ისე, როგორც არის ასახული დოკუმენტებში), და შემდეგ, მომდევნო გაკვეთილებზე, ნაწარმოების ვაცნობისა და

შენაწილის პროცესში მონაწილეთან ერთად ვცდილობ გავერკვეთ და გავანალიზოთ, როგორ აისახა ისტორიული და ბიოგრაფიული მოვლენები დ. გურამიშვილის შემოქმედებაში.

4. მუშაობის დამხმარე ფორმათაგან, უპირველეს ყოვლისა, აღვნიშნავ კლასგარეშე საკითხავ იმ ლიტერატურას, რომელიც უკეთ გვაცნობს საბასა და დავითის შემოქმედებას. ზოგიერთ მათგანზე (მაგ. გიორგი ლეონიძის ნარკვევებზე სულხან-საბასა და დავით გურამიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ) მოსწავლეები წერენ რეფერატებს; ეფექტურია აგრეთვე ლიტერატურული ექსკურსიების (ტანძიაში, ლამისყანაში) და თემატური საღამოების მოწყობა.

5. როდესაც აღორძინების ხანის სალიტერატურო ძეგლების ენას ვუდარებთ საერთო ლიტერატურის ადრინდელი ნაწარმოებების ენას, ვრწმუნდებით, რომ მათში ძირითადად გადალახულია ძველი ქართული ლიტერატურული ენისათვის დამახასიათებელი საეკლესიო-დოგმატიკური ტრაფარეტი. სულხან-საბასა და დავითის ენა უფრო რაფინირებული და გასაგებია. ამ მხრალთა შემოქმედებაში უარყოფილია არქაიზებული ენის შაბლონი და გამოკვეთილია ახალი სამწერლო ენის კონტურები. სწორედ იმის გამო, რომ სულხან-საბა და დავითი ენობრივი თვალსაზრისით ახლოს დგანან დღევანდელ სალიტერატურო ენასთან, მედარებით იოლია მათი ენობრივი თავისებურებების შესწავლა და სწავლება: სალექსიკონო რეკულებში არქაულ სიტყვათა განმარტებით, ახალ სიტყვათწარმოების ფორმებზე დაკვირვებით (გვესვეტ-გვებოძა, განახუთოს და მრავ. სხვ.), ზოგიერთი დიალექტური გამოთქმის გაანალიზებით ვახერხებთ ამ მხრალთა ენობრივი სირთულეების დაძლევას.

6. მერვეკლასელი ბავშვი მთელი სიღრმითა და სისრულით ვერ ახერხებს დავითისა და სულხან-საბას ნაწარმოებთა იდეური, ენობრივი და მხატვრულ-ექსპრესიული სისტემის წვდომას. დასახელებულ ავტორთა შემოქმედება იდეურ-შინაარსობრივად და ენობრივად გაცილებით რთულია, ვიდრე ზოგიერთი საპროგრამო ნაწარმოები XIX და XX საუკუნის ლიტერატურიდან; გარდა ამისა, ხშირად მონაწილეს მხატვრულ ნაწარმოებში სათავგადასავლო მხარე, ამბავი უფრო აინტერესებს, ვიდრე მისი ესთეტიკური ღირებულება. ამიტომ ამა თუ იმ ქმნილების მხატვრული მხარის საფუძვლიანი სწავლება და მისი დაძლევა ამ ასაკში ლამის უიმედო საქმედ მესახება. ამით იმას არ მოგახსენებთ, რომ მასწავლებლებმა გულზე ხელი დავიკრიფოთ და ნაწარმოების მხატვრულ ანალიზზე მერვე კლასში ხელი ავიღოთ. არა, ამ მხრივ მასწავლებელმა ბევრი რამ შეიძლება გააკეთოს, მაგალითად, განიხილოს ნაწარმოების ზოგიერთი მხატვრული კომპონენტი (მეტაფორა, შედარება, ეპითეტი, რითმა, რიტმი, ნაწარმოების არქიტექტონიკა) და ნაწარმოების მხატვრული მხარის განხილვისას ამ კომპონენტების ანალიზზე გაამახვილოს ყურადღება. მწერლის მიერ გამოყენებული სტილისტურ-გამომსახველობითი საშუალებების გაანალიზების შემდეგ

ბავშვები იგებენ მათს ესთეტიკურ დანიშნულებას და აკეთებენ დასკვნას, რომ ისინი მწერლის იდეის, ჩანაფიქრის განსახორციელებლად არიან მოხმობილნი.

7. მე მაქვს ორივე ამ მწერლის ჩემული ხატება, მაგრამ არ ვცდილობ მაინცდამაინც ისინი მოვახვიო თავს მოსწავლეებს. მიმაჩნია, რომ თითოეულმა მათგანმა საფუძვლიანად, ღრმად უნდა შეისწავლოს საბას და დაეითის შემოქმედება, მათი ბიოგრაფიები და ამის კვალობაზე გააცოცხლოს თავის წარმოსახვაში ეს ორი დიდი მწერალი და მამულიშვილი.

მიმოხა სოსელია

1. ლიტერატურის ისტორიის სწავლება სკოლაში გარკვეული თვალსაზრისით გულისხმობს მწერლობის განვითარების უწყვეტი პროცესის ჩვენებას. აქედან გამომდინარე, აუცილებელი ჩანს არჩილისა და თეიმურაზ I-ის სწავლება, მით უფრო, რომ მათს შემოქმედებაში იღებს სათავეს IV პერიოდის ძველი ქართული მწერლობისათვის დამახასიათებელი ისეთი მოტივები (ეროვნულ-პატრიოტული, დიდაქტიკური, „სოფლის მღურვისა“), რომელთა გათვალისწინების გარეშე ჭირს სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის შემოქმედების სწავლება. გარდა ამისა, თეიმურაზ I და არჩილი თავიანთი ეპოქის უმნიშვნელოვანესი და უაღრესად საინტერესო პოლიტიკურ-კულტურული მოღვაწენი არიან. მათი კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაში გადატანით (თუ გავითვალისწინებთ კლასგარეშე სავალდებულო სწავლების რეალურ ეფექტს), ფაქტიურად, მოსწავლეთა უმეტესობისათვის უცნობი დარჩება ამ ორი მეფე-პოეტის მოღვაწეობა.

ვფიქრობთ, ახალმა პროგრამამ ამ მწერალთა ცხოვრებისა და შემოქმედების მიმოხილვითი სწავლება მაინც უნდა გაითვალისწინოს.

დ. გურამიშვილის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ასეთი საკითხი: „ქართლის ჭირი“ ისწავლება მხოლოდ რამდენიმე ფრაგმენტის სახით, მაშინ, როცა პროგრამა ითვალისწინებს სიუჟეტისა და კომპოზიციის, XVIII ს. საქართველოს (ქართლ-კახეთის) მდგომარეობის ასახვას. ამგვარი მოთხოვნის რეალური შესრულება ძნელია ზემოაღნიშნული ტექსტის ფარგლებში. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ მოსწავლეები უფრო სრულად უნდა გაეცნონ „დავითიანის“ ამ ნიგნში მოცემულ ისტორიული ღირებულების მქონე თავებს.

ამასთანავე, პროგრამა ითვალისწინებს პოემიდან საზეპიროდ მხოლოდ 6 სტროფს, რაც, ჩემი აზრით, არ არის საკმარისი არც ნაწარმოების სასურველ დონეზე განხილვისათვის, არც პოეტის მხატვრული აზროვნების სფეროში ნედომისათვის.

რაც შეეხება რელიგიურ-მისტიკური ხასიათის ნაწარმოებების შესწავლას, ალბათ, სასურველია თუნდაც ერთი ამგვარი ნაწარმოების გაცნობა პოეტის მსოფლმხედველობაზე სრული წარმოდგენის შესაქმნელად. საამისოდ ყველაზე უფრო შესაფერისად მიგვაჩნია სუფისტური შეფერილობის მქონე ლექსი „ზუბოვკა“.

ვინაიდან სწავლებისას აქცენტი კეთდება მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის

განვითარებაზე, ხოლო მეორე სასკოლო ასაკში ლიტერატურის გაკვეთილზე ეს პროცესი ძირითადად ემყარება საგნის სხვა საგანთან, ნაწარმოების სხვა ნაწარმოებთან, გმირის გმირთან მიმართებაში სწავლებას, შესაძლებელია სატრფიალო ლირიკის სუფისტური გაგება შეუდაროთ სიყვარულის რუსთველისეულ გაგებას და ამ დაპირისპირებისას მოსწავლის გონებაში ორივე საკითხი უფრო მკვეთრი კონტურებით გამოიკვეთოს და შემოქმედებითად იქნეს შემეცნებული.

რელიგიურ-მისტიკური ნაკადის შესწავლა დაგვეხმარება აგრეთვე ბესიკის სატრფიალო ლირიკის გააზრებასა და მის სწორ ისტორიულ შეფასებაში: აქ თავის უფლებებში აღდგება გრძნობად-კონკრეტული განცდა სუფისტური ზოგადობისაგან განსხვავებით.

2. ამ საკითხზე მსჯელობა, ვფიქრობთ, „სიბრძნე სიცრუისას“ ორიგინალობის საკითხის გარკვევით უნდა დაიწყოს. ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ პროფ. ა. ცაგარელს იგავ-არაკები შეუდარებია „პანჩატანტრას“, „ანვარე სოჰაილის“, „ათასერთლამიანის“, მხითარ გომისა და თუთი ნამეს არაკებისათვის და იმ დასკვნამდე მისულა, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ არაა დასახელებული კრებულების არც თარგმანი, არც მიბაძვა, არამედ ორიგინალური ქართული ნაწარმოებია, რომლის შინაარსიც ამოღებულია ხალხის სიბრძნის წიაღიდან. ისიც ცხადია, რომ მწერალი ზედმიწევნით კარგად იცნობდა ამ ჟანრის ლიტერატურას. „სიბრძნე სიცრუისას“ გეგმა და ქარგა მოგვაგონებს „ბალავარიანის“, „ანვარე სოჰაილის“ და „თიმსარიანის“ გეგმასა და ქარგას. იქნებ სახელწოდებაც კრებულს სულხანმა „სიბრძნე ბალავარისას“ გავლენით მოუძებნა? სანიშნებელია ფრაზეოლოგიური მსგავსება „ქილილა და დამანასთან“, ეზოპეს არაკებს უახლოვდება „ძუნჩი და ოქრო“, „ვირი, კაჭკაჭი და მგელი“, „სოფლის მაშენებელი“. თუ სათანადო წყაროებს მიუვითებთ და მოსწავლეებს ვამუშავებთ სულხან-საბას არაკების ხელმისაწვდომ სხვა ლიტერატურულ წყაროებთან მსგავსება-განსხვავების საკითხებზე, ეს მათთვის უაღრესად საინტერესო დავლება იქნება.

3. საგანთაშორისი კავშირის თვალსაზრისით დ. გურამიშვილის და სულხან-საბა ორბელიანის სწავლება საქართველოს ისტორიასთან კავშირის გარეშე წარმოდგენილია. მათი ბიოგრაფიის დეტალური ცოდნა, ისტორიულ გარემოში ჩაღრმავება და გარკვევა, იმავე საქართველოს ისტორიის ცოდნა აუცილებელია, რომ განვაცდეინოთ და გავათავისებინოთ მოსწავლეებს მათი შემოქმედება.

4. სულხან-საბა ორბელიანისა და გურამიშვილის შემოქმედების სწავლების დროს შეიძლება მოენწყოს ექსკურსიები „მწერლის ნაკვალევზე“, დაკავშირებული მათი ბიოგრაფიის ამა თუ იმ ფაქტთან, ექსკურსია ტანძრავში, ლამისყანაში და ა.შ. ვაჩვენოთ ფილმი „დავით გურამიშვილი“; მოენწყოს დისკუსიები: „რუქას სახის გაგებისათვის“, „ქართლის ჭირი და საქართველოს ისტორიული სინამდვილე“; კარგი იქნება, თუ სკოლის დრამწრეს გავასცენიურებინებთ საბას ზოგიერთ არაკს;

დ. გურამიშვილისა და სულხან-საბა ორბელიანის ძეგლთა დათვალიერების შემდეგ საშინაო დავალებად შეიძლება მიეცეთ „ქანდაკება და ჩემული ხილვები“.

5. ენობრივი სირთულეების დაძლევა მოითხოვს დიდ დროს. ჩვენ კი, დროის სიმცირის გამო, პრაქტიკულად, მცირე ლექსიკონის შედგენით ვკმაყოფილდებით, სადაც მოსწავლეები განმარტავენ არქაულ და გაუგებარ სიტყვებს.

6. ყურადღებას ვამახვილებთ იგავარაკული ჟანრის სპეციფიკაზე; რომ ის ითხოვს სიზუსტეს, ლაკონურობას, ერთადერთი სიტყვის შერჩევის აუცილებლობას. ვარკვევთ კომპოზიციის აგების თავისებურებას, აზრის მოძრაობას კონკრეტულიდან ზოგადისაკენ. პრაქტიკულად ვაკვირდებით მხატვრულ ხერხებს. ვურეწებთ მათი მეშვეობით მიღწეულ ეფექტს. ხშირად მწერალს ცალკეული სიტყვაც კი აჰყავს მხატვრული სახის სიმალლემდე, მაგ. „ერთი მელი დაცანცარებდა“ და ა.შ.

დ. გურამიშვილის შემოქმედების სწავლებისას ყურადღებას ვამახვილებთ მხატვრული აზროვნების ფორმებზე. დავითი ორიენტაციას იღებს სადა, ნათელი სტილისაკენ, მან შემოიტანა პოეზიაში ყოფითი დეტალები. მწერლის მეტყველება აფორისტულია, თხრობის ტონი კი — ეპიკური, რასაც ზოგჯერ ლირიკული ინტონაცია შეერწყმის.

7. სულხან-საბას გარეგნობის საკითხი თითქოსდა გადაწყვეტილია. ბერი, მწერალი, ქველი და ბრძენი მოხუცი (სურათისა და ქანდაკების გავლენით) სპეტაკად დაფენილი თმა-წვერით წარმოგვიდგენია. ასეთად ესახებათ იგი მონაფეხსაც.

დ. გურამიშვილის გარეგნობის გადმოცემის დროს ტრაფარეტი იყო გამეფებულნი: ფერწერაშიც და ფილმშიც აქცენტირებული იყო პოეტი-მეომარი, ძალმოსილი პოეტი ფეოდალი, მაგრამ მ. ბერძენიშვილისეულმა ქანდაკებამ სრულიად ახლებური გაგება მოგვცა პოეტის გარეგნობისა. გაიმარჯვა ბერძენიშვილისეულმა ფაქიზმა ლირიკოსმა...

ჩვენს მოსწავლეებს თავზე არ უნდა მოვახვიოთ მწერლის გარეგნობაზე ჩვენეული ხატი; ვასწავლოთ წარმოსახვა, მწერლის შემოქმედებაზე დაკვირვება, ფიქრი, მსჯელობა, ანალიზი. თუ ყმანვილებს დავალებით შექმნან სიტყვიერი პორტრეტები დავით გურამიშვილისა და სულხან-საბა ორბელიანისა, ეს მათს შემოქმედებით აქტივობას გამოიწვევს.

1979 წ.

ოსნების მასწავლებლები

არსებობს რომანტიკული პოეზია, რომანტიკული პიროვნება, რომანტიკული ადგილი, თქვენ წარმოიდგინეთ, — რომანტიკული პოლიტიკონომიაც კი... და არსებობს რომანტიკული ასაკი, ჩვეულებრივ, თხუთმეტიდან ჩვიდმეტ წლამდის რომ მერყეობს ხოლმე. ამ ხნისას დაბნედს ტარიელს ნესტანის დანახვა, მის ტოლა რომეოს კი სიყვარულის სახშილი საწამლავს დააღვეინებს; ყრმობის ჟამს მამულის ზარებიც სხვაგვარად რეკენ, მათი ხმა ყურიდან როდი აისხლიტება — გულამდის ატანს და სამსხვერპლო ტარიგივით ადებინებს თავს პაატა სააკაძეს ჯალათის ცულქვეშ, მის კბილა პეტია როსტოვს კი თავზეხელაღებული ალტყინებით შეაგლეჯინებს სულეთის კარს; სიჭაბუკის ხანაში დადგება დანიის მჭმუნვარე პრინცი „ყოფნა-არყოფნის“ დილემის წინაშე, ბარათაანთ კოჭლ ყმანვილსაც მაშინ განეხმება სულის სამზერნი და მამადავითზე, ზეცისკენ თავალერილი, აჩურჩულდება: „გულისთქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს, ზენაართ სამყოფს, რომ დამთოს აქ ამოება...“

თექვსმეტი წელი — რომანტიკული ასაკი, ოცნების, შეტევის, ქარიშხლის ხანა... და ამავე ასაკში ედება ქონი ლუარსაბის სხეულსა და სულს. ამ ხნისას დაუნყებს იაგოს გულსაც შურისა და პატივმოყვარეობის დემონი ღრღნას. ამიტომაც განსაკუთრებით ამ დროს სჭირდება ყმანვილს ისეთი „სულის პური“, კეთილშობილური ოცნებით ნაგები კომპიკისკენ მიმავალს საგზლად რომ გამოადგება. სწორედ ასეთი სულიერი საზრდოა რომანტიკოსთა პოეზია. ბედად, სწორედ მეცხრე კლასში შემოუღებენ თექვსმეტი წლის რომანტიკოსებს სკოლის კარს ჩვენი დიდი რომანტიკოსები და ცხრილში აუსახავი საგნის — ოცნების — გაკვეთილებს ჩაუტარებენ.

ამ პრაგმატისტულ, საქმიან საუკუნეში რა ოცნების გაკვეთილები აგიტყდათო, გაიკვირვებს ალბათ ზოგიერთი და იმასაც დაატანს — ღრუბლებში ნავარდს, უმჯობესია, მიწაზე დავეშვათ და ოცნებისა და ფანტაზიორობის ნაცვლად ბავშვებს კომპიუტერი, ქიმიკა და მათემატიკა ვასწავლოთ რიგიანადო. ამგვარ პრაქტიკულ ხალხს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევახსენო — ოცნება რომ არა, არც ქიმიკა, არც მათემატიკა, მით უმეტეს, არც კომპიუტერი და, საერთოდ, არანაირი მეცნიერება, თვით უალრესად პროზაული „საბუღალტრო აღრიცხვაც“ კი არ გვექნებოდა, რამეთუ ოცნებამ შვა ისინი; მეორეც — სწორედ ახლა, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისა და მანქანური ცივილიზაციის საუკუნეში, სჭირდება ადამიანს ოცნება; ადამიანმა აზროვნება შეასწავლა მანქანას, კიბერნეტიკოსები მორალურ კატეგორიათა მოდელირებაზეც კი მუშაობენ. ჯერჯერობით ოცნებალა, რაც ადამიანმა, ლომის გამზრდელი

კატისა არ იყოს, თავისთვის დაიტოვა და მანქანას არ (თუ ვერ) „ასწავლა“ — ვინ იცის, გაჭირვების უამს კაცთა მოდგმა იქნებ სწორედ ამან გადაარჩინოს. ახლა, როცა ადამიანისთვის ყველაზე ნიშანდობლივ თვისებაში — აზროვნებაში — ჩვენივე აზროვნებით შექმნილი კომპიუტერები ჩაგვეზიარნენ, იქნებ უპირიანი იყოს თქმა იმისა, რომ ადამიანი — ეს არის მეოცნებე სისტემა. ასე რომ, ოცნებაზე ხელის აღება ადამიანობაზე უარის თქმას ეტოლება. და მესამე — ოცნებაც არის და ოცნებაც! ზოგის ოცნება, ლუარსაბისა არ იყოს, სადილად ბოზბაშსა და ჩალალაჯზე შორს არ მიდის. მოდით, ნუ ნაებილნავთ სამზარეულოს ოხშივრით ოცნების საუფლოს, მაგრამ მას არც ზმირინ-გუნდრუკის სურნელი ასდის: ოცნების ქვეყანაში შესული ყმანვილი იქ უმაღლესის, ცრემლისა და სისხლის სუნს იკრავს — ჭეშმარიტი ოცნება სწორედ მათგან იშვება. ოცნება საქმეა (ვის გაუგონია ერთაოზისა და ქრისტიფორეს უსაქმურობა!), ოცნება ხელოვნებაა და მის დასაუფლებლად და დასახვეწად ისევ და ისევ ჩვენს დიდ მეოცნებეთ — ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, გრიგოლ ორბელიანსა და ნიკოლოზ ბარათაშვილს — უნდა მივმართოთ.

საფიქველი

რომანტიკოსთა შემოქმედების სწავლებას ჩვენს საშუალო სკოლაში ზოგიერთი სირთულე ახლავს; მასწავლებლები უჩივიან დამხმარე და მეთოდური ლიტერატურის უკმარისობას, სწავლების ტექნიკურ საშუალებათა სიმწირეს, მიაჩნიათ, რომ გადასასინჯი და დასაზუსტებელია სახელმძღვანელო სკოლაში ზოგიერთი დებულება როგორც თეორიული თვალსაზრისით, ასევე რომანტიკოსთა ცალკეული ნაწარმოების ინტერპრეტაციის მხრივაც. საფიქვნოში თავშეყრილი ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლები თავიანთ მოსაზრებებს გვიზიარებენ იმის თაობაზე, თუ

რა გვიჭირს, რა გვილზინს

რომანტიკოსთა შემოქმედების სწავლებისას:

1. რა სიძნელებს აწყდებით გაკვეთილზე რომანტიზმის ცნების განსაზღვრებისას?
2. როგორ ასწავლით ჩვენი რომანტიკოსების ბიოგრაფიებს?
3. რა დამხმარე ლიტერატურას ურჩევთ ნასაკითხად თქვენს მოსწავლეებს რომანტიკოსთა შემოქმედების შესწავლისას?
4. რით ეხმიანება რომანტიკოსთა პოეზია თანამედროვეობას?
5. რა პრობლემები წამოგეჭრებათ ხოლმე „ბედი ქართლისას“ სწავლების დროს?

6. როგორია „სული ბოროტოს“ თქვენეული ინტერპრეტაცია?

7. რომელ ლიტერატურულ პარალელებს მოიხმობთ რომანტიკოსთა შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით?

თინათინ ჩიკვაძე

1. სასწავლო გეგმით XIX საუკუნის დასაწყისიდან 40-იან წლებამდე საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული ვითარების შესწავლას 2 საათი ეთმობა. უშუალოდ ლიტერატურულ მიმდინარეობებს, მათ შორის — რომანტიზმს, ერთ საათს ვანდობთ. გაკვეთილის მაქსიმალურად დატვირთვისა და დროის ნაყოფიერად გამოყენების შემთხვევაში, ჩვეულებრივ, ვახერხებთ ხოლმე ჩვენ წინაშე დასმული პრობლემის გადაჭრას, თუმცა სირთულეებსაც ვხვდებით. სახელმძღვანელოში, რომელიც წარმოადგენს ორიენტირს მოსწავლეთათვის, ვკითხულობთ: „რომანტიზმი ნაწარმოებია სიტყვიდან „რომანტიკული“, რაც თავის დროზე გულისხმობდა ისეთ მოვლენას, რომლის მსგავსაც შეიძლებოდა მონახულიყო არა ცხოვრებაში, არამედ მხოლოდ რომანებში“. დამეთანხმებით, ეს არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ სრულყოფილი წარმოდგენა შეგვექმნას რომანტიზმზე როგორც ლიტერატურულ მიმდინარეობაზე. უფრო მეტიც, აქ საერთოდ არ არის განმარტებული რომანტიზმის არსი. ზემოაღნიშნული მიგვანიშნებს მხოლოდ იმაზე, რომ რომანტიზმი შეიძლება ასახავდეს გამონაგონს, არაცხოვრებისეულს. ს. გაჩეჩილაძის „ლიტერატურის თეორიაც“ ამასვე გვიდასტურებს: „რომანტიზმი ისეთი მხატვრული მეთოდია, რომელიც სინამდვილის უშუალოდ ასახვის ნაცვლად გვიხატავს ოცნებით გამოგონილს, არსებულის ნაცვლად — სასურველს“. ჩემი აზრით, ეს მხოლოდ ერთი მხარეა რომანტიზმისა, მეორე — უფრო ძლიერი, მხარე, მასში იგნორირებულია. ხომ აშკარაა, რომ რომანტიკოსების ერთი ნაწილის პოეზია არ არის ნაკვები მარტოოდენ ოცნებებით. არ შეიძლება, ისინი წარმოვიდგინოთ, როგორც ობიექტურ სინამდვილეს მონყვეტილნი. ამაზე მეტყველებს მიცკევიჩის, პეტეფის, ბაირონის, ბარათაშვილის შემოქმედება. რომანტიზმის ცნების ასე ბუნდოვნად, ცალმხრივად წარმოდგენა ერთგვარ სირთულეს გვიქმნის მუშაობაში.

2. იმაზე, თუ როგორ ვასწავლით მწერლის ბიოგრაფიას, ბევრადაა დამოკიდებული ავტორის შემოქმედების აღქმაც; ამიტომაც ბიოგრაფიის სწავლებას მუდამ პასუხისმგებლობით ვეკიდები. იმთავითვე ვცდილობ, ყმანვილებს არამარტო გაეაცნონ, არამედ ვაგრძნობინო კიდევ მწერლის ცხოვრება, მისი ინდივიდუალობის ძლიერი მხარეები, ზოგჯერ — ადამიანური სისუსტეებიც, რისგანაც არავინ არაა დაზღვეული. ამ მიზნით ვცდილობ გავამდიდრო ჩემი თხრობა საინტერესო ეპიზოდებით მწერლის ცხოვრებიდან. საამისოდ წინასწარ ვეცნობი მწერლის შესახებ არსებულ ლიტერატურას (როგორც მეთოდოლოგიურს, ისე კრიტიკულსა და მხატვრულს).

აღ. ჭავჭავაძის ბიოგრაფია სახელმძღვანელოშიც საინტერესოდ არის გაშუქებული, მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია ბავშვებს მაინც მივუთითო ნასაკითხად „წინანდლის

მფლობელი", სადაც კარგად იხატება მგრძობიარე პოეტიკა და მამაცი მხედარიც. ძალზე სასარგებლოა ექსკურსია ნინანდალში, რის განხორციელებასაც, ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, იშვიათად ვახერხებთ.

საინტერესოდ ისწავლება გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიაც. მოსამზადებელ სამუშაოდ შეიძლება ჩაითვალოს ექსკურსია ქაშვეთში, მოსწავლეებს ვავალებ, ნაიკითხონ ელგუჯა მალრაძის მონოგრაფია „გრიგოლ ორბელიანი“, უშუალოდ გაკვეთილზე კი შეიძლება ვუჩვენოთ გრ. ორბელიანის პორტრეტები და პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებული სურათები, მოვასმენინოთ ერთი რომელიმე სიმღერაც, რომლის ტექსტიც გრ. ორბელიანს ეკუთვნის, მაგ. „მუხამბაზი“ კინოფილმიდან „ქეთო და კოტე“.

უამრავი მასალა გვაქვს ნ. ბარათაშვილზე, მაგრამ ზედმეტი გატაცება ამით არ გვმართებს. პირადად მე ნინასწარ ნასაკითხად ვაძლევ ბავშვებს აკ. გელოვანის „სვეტი ნათლისა“ და ვუჩვენებ სასწავლო ფილმს „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“. თუ ფილმის ჩვენება ვერ მოვახერხებთ გაკვეთილზე, თხრობის პროცესში ვუჩვენებ გუდიაშვილის, თოიძისა ან სხვა რომელიმე მხატვროს მიერ შესრულებულ ბარათაშვილის პორტრეტს (რა თქმა უნდა, ვუამბობ ბარათაშვილის ფოტოსურათის ისტორიასაც), მოვასმენინებ ერთ რომელიმე ნაწარმოებს მხატვრული კითხვის ოსტატთა შესრულებით.

3. ყოველთვის, როცა მწერალზე ვინყებ მუშაობას, კაბინეტში ვაკრავ ნასაკითხი ლიტერატურის სიას. რომანტიკოსების შესწავლისას მოსწავლეებს ვთავაზობ შემდეგ მასალას:

1. გრ. კიკნაძე, „რომანტიზმიდან რეალიზმისაკენ“;
2. კ. აბაშიძე, ეტიუდები;
3. აკ. გელოვანი, „სვეტი ნათლისა“;
4. ი. ბალახაშვილი, „ბარათაშვილის ცხოვრება“;
5. ელ. მალრაძე, „გრიგოლ ორბელიანი“;
6. ილ. ჭავჭავაძე, ტ. III („სიტყვა გრ. ორბელიანის დასაფლავებაზე“, გვ. 247); „სიტყვა ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენებაზე“ (გვ. 250);
7. აკ. წერეთელი, ტ. XIII;
8. ვაჟა-ფშაველა, ტ. I („ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტს“, გვ. 129);
9. ად. მიცქევიჩი, „ფარისი“;
10. ჯ. ბაირონი, „ჩაილდ პაროლდი“;
11. შ. პეტეფი, რჩეული;
12. ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილები (მაიკო ორბელიანთან, გრ. ორბელიანთან).

კრიტიკული ლიტერატურიდან ყველას წაკითხვა შეიძლება ვერ მოახერხონ მოსწავლეებმა. ამას ნინასწარ ვითვალისწინებ და ამა თუ იმ საკითხზე მუშაობისას მოსწავლეებს ჯგუფებად ვყოფ და ვავალებ, გაეცნონ ერთი რომელიმე კრიტიკოსის ნაშრომს და თავიანთი შთაბეჭდილებები ამხანაგებს გაუზიარონ.

4. ქართველ რომანტიკოსებს უსაზღვროდ უყვარდათ სამშობლო. ფიქრი საქართველოს წარსულზე, აწმყოსა და მომავალზე, ერის აღორძინებაზე იყო მათი შთაგონების წყარო. სამშობლოს სიყვარული მარადმფეთქავი ძარღვია ჩვენი მწერლობისა, „საქართველოთა სოველი“ დღესაც ქართული პოეზიის ხის „ყოველი ტოტი და ტოტისტოტიც“.

ჩვენი რომანტიკოსები უმღერდნენ სიყვარულს, აფასებდნენ კაცურ კაცობას, მეგობრობას, მიისწრაფოდნენ უკეთესი მერმისისაკენ, მოითხოვდნენ საზოგადოების, ერის სამსახურს, მოყვასისადმი თანაგრძნობას. ამაყი ფეოდალი და მრისხანე მხედართმთავარი გრ. ორბელიანი ამბობდა:

*„რა არის ჩვენი სიცოცხლე,
თუ არა საქმე კეთილი,
თუ არ აღეადგენთ დაცემულს,
არ ექმნეთ ნუგეშმცემელი?!“*

ნ. ბარათაშვილი კი ადამიანის უმაღლეს დანიშნულებად მიიჩნევდა „სოფლისათვის ზრუნვას“, მოძმეთათვის სავალი გზის გაადვილებას.

5. „ბედი ქართლისა“ პოეტური ფიქრი და მსჯელობა სამშობლოს ბედზე, თავისებური პოეტური აღქმა ქართველი ხალხის უკულმართი ისტორიისა. ბუნებრივია, ნაწარმოების განხილვისას მრავალი პრობლემა წამოიჭრება. მათგან უმთავრესია:

1. ვისი პოზიციას სწორი და რატომ?
2. საიდან მოდის სოლომონის დემოკრატიული შეხედულებანი?
3. ვის მხარეზეა ავტორი?

პირველ ორ კითხვაზე პასუხის გაცემა არც ისე უჭირთ მოსწავლეებს, მესამე კითხვის გარშემო კი დიდი კამათი იმართება ხოლმე. ეს გასაკვირი არ გახლავთ — თავად მკვლევართა შორისაცაა აზრთა ნაირგვარობა: ერთნი ფიქრობენ, რომ ბარათაშვილი ერეკლე მეფის მხარესაა, მეორენი მას სოლომონის თანამდგომად მიიჩნევენ, მესამეთა აზრით კი საკითხის გადანყვეტა პოემის ფარგლებში ვერ ხერხდება და იშველიებენ დამატებით არგუმენტებს (თუ „საფლავი მეფის ირაკლისა“ ერეკლეს პოზიციის მომხრეებს უჭერს მხარს, „სუმბული და მწირი“ ადასტურებს სოლომონის სისწორეს). ალბათ, ამის გამო გაჩნდა მოსაზრება პოეტის პოლიტიკური ორიენტაციის გაურკვეველობის, მისი ერთგვარი „გაორების“ შესახებ. მკვლევრები მიუთითებენ, რომ ბარათაშვილი გონებით ერეკლეს ემხრობა, გრძნობით — სოლომონს.

6. ცნობილია, რომ ნ. ბარათაშვილს ცხოვრებამ ადრევე შეასვა ნალვლით სავსე ფიალა. ჯერ კიდევ ბავშვი იყო, როცა გიმნაზიის კიბიდან ჩამოვარდა და სამუდამოდ დაკოჭლდა. მემბოხე სულის ახალგაზრდა შინ მამასთან ვერ რიგდებოდა, გარეთ კანცელარიის ჩინოვნიკური გარემო უნაშლავდა ცხოვრებას. ბარათაშვილი გრძნობდა თავის მონოდებას, ვილაც უხილავი შთაგონებდა კიდევ: „ეძიე, ყრმაო,

შენ შენი მხედრი, ვინძლო იპოვო შენი საშვენი", მაგრამ ცხოვრების უკულმართობამ ხელ-ფეხი შეუკრა და ადამიანი, რომელიც უსაზღვრო სიერცეებს მიეღწეოდა, თითქოს უხილავ ოთხ კედელს შუა აღმოჩნდა გამომწყვდეული. ვერავენ შეამჩნია თანამედროვეთაგან, რა ბობოქარი ვნებები ტრიალებდა უბრალო მოხელის სერთუკის ქვეშ მბორგავ გულში. ვერც სიყვარულმა აუგო გენიოს პოეტს ოცნების ტაძარი. ასე დაიძახებოდა ბარათაშვილის იმედები, ასე მიიღო მის პოეზიაში დემონის სახე იმ გარეშე ძალამაც, რომელიც ბოროტ სულად მოინათლა.

7. ლიტერატურული პარალელებისა და გავლენების საკითხი საერთოდ რთულია და, ცოტა არ იყოს, დელიკატურიც. რადგან ქართველ რომანტიკოსთაგან ყველაზე მდიდარი მასალა ამ მხრივ ბარათაშვილზე მოგვეპოვება, მეც მასზე გავამახვილებ ყურადღებას: ნ. ბარათაშვილმა ასახა მსოფლიო სევდა, ზოგადადამიანური სატიკივარი, კაცობრიული სწრაფვა უკეთესი მომავლისაკენ. მის შემოქმედებაში პირადული გადაზრდილია ზოგადკაცობრიულში. ამიტომ ბუნებრივ მოვლენად გვეჩვენება ბარათაშვილისა და დიდი უცხოელი რომანტიკოსების შეხედულებების, განწყობილებების, აზრებისა და იდეების მსგავსება. სწორედ ამან განაპირობა ბაირონის „ჩაილდ ჰაროლდის“, ბარათაშვილის „მერანის“ და ადამ მიცკევიჩის „ფარისის“ პოეტურ ხილვათა თანხედრა. გაკვეთილზე მოსწავლეთა ყურადღებას ხშირად მივაპყრობ ხოლმე შანდორ პეტეფისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის სულიერ ნათესაობას. ბარათაშვილისეული სწრაფვა უკეთესი მერმისისაკენ და წინააღმდეგობათა გადალახვის დაუძლეველი სურვილი შეინიშნება უნგრელი პოეტის „მერანის“ შემდეგ სტრიქონებში:

*„გასწი, ნაპარალზე გადამატარე,
ვერ მოგენიოს ქროლვით ვერავენ
და თუ გზად მტერი გადაგელობოს,
მტერი არ დაგრჩეს გადუთქერავი“.*

ბარათაშვილის ზეგავლენა დიდია თანამედროვე პოეზიაზე, ამიტომ პარალელები აქაც დაიძებნება; ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია გალაკტიონის მაგალითზე, რომლის „ყორანი“, „შავი ყორანი“, „მე და ლამე“, „მთანმინდის მთვარე“ და ა.შ. დიდი წინაპრისეული განწყობილებითაა შექმნილი. განა „ეფემერას“ ცხენთა ქროლვაშიც „მერანის“ სულისკვეთება არ იგრძნობა, ან „გურიის მთების“ განწყობილება ტატოს სულის თავანწყვეტილი სრბოლით არ არის ნასაზრდოები?

ლაგარა უჩანეიშვილი

1. გორკის თქმით, „რომანტიზმის რამდენიმე ფორმულაა მოცემული, მაგრამ ზუსტი, სრულად ამომწურავი ფორმულა, რომელსაც ლიტერატურის ყველა ისტორიკოსი დაეთანხმებოდა, ჯერ კიდევ არ არის შემუშავებული“.

სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ რომანტიზმი ლიტერატურაში გამოხა-

ტავდა არსებული სინამდვილით უკმაყოფილო საზოგადოების, კლასის, პიროვნების მისწრაფებებსა და შეხედულებებს. ამ მოსაზრებებზე დაყრდნობით მოსწავლეებს განუუმარტავთ, რომ რომანტიკოსი პოეტები სხვადასხვაგვარად განეწყობოდნენ სინამდვილისადმი: ერთნი მხოლოდ წარსულს მისტიროდნენ, მეორენი ოცნებობდნენ და იბრძოდნენ უკეთესი მომავლისათვის. ამის გამო განასხვავებენ რომანტიზმის ორ სახეს: პროგრესულ ანუ აქტიურ რომანტიზმს და რეაქციულ ანუ პასიურ რომანტიზმს.

არ შეიძლება უარყოფა იმისა, რომ ბარათაშვილის შემოქმედება გამსჭვალულია პესიმიზმით. პესიმიზმითაა აღბეჭდილი ე.წ. პასიური რომანტიზმის წარმომადგენლის, იტალიელი ჯაკომო ლეოპარდის შემოქმედებაც. მაგრამ თუ ბარათაშვილთან პესიმიზმი განწყობილებაა, ლეოპარდისთვის პესიმიზმი მთელი მსოფლმხედველობაა, სამყაროს ხედვის ნესი. ლეოპარდის აზრით, ადამიანი იმისთვის იბადება ამქვეყნად, „რათა გაიგოს, რამდენად უკეთესი იქნებოდა მისთვის, რომ არ დაბადებულიყო“ („ღირსსახსოვარი აზრები ფილიპო ოტონიერისა“). ბარათაშვილის აზრით კი „არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს“.

განსაკუთრებულ ყურადღებას ვამახვილებთ ქართულ რომანტიზმზე, მისი წარმოშობის პირობებზე. თუ ევროპულ ლიტერატურაში რომანტიზმი აღმოცენდა დაცემის გზაზე დამდგარ და აღმავალ კლასთა შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის შედეგად, ქართულ რომანტიზმს საფუძვლად ძირითადად ეროვნული სატიკივარი დაედო.

2. მწერლის ბიოგრაფიის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი შემოქმედების გასაგებად, მისი პოეტური სამყაროს წვდომისათვის. კონსტანტინე გამსახურდია აღნიშნავს: „ბიოგრაფია მწერლისა მუდამ იძლევა მისივე შემოქმედების გასაღებს... დიდი მწერლები: მარტოოდენ დიდოსტატობით როდი იხვეჭდნენ დიდ რეზონანსს, არამედ თავიანთი კაიკაცობით, ნათელი და უმნიველო ბიოგრაფიითაც“.

რომანტიკოსთა ბიოგრაფიის შესწავლისას ვაკეთებთ სტენდს მათი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი სურათებით, ვანყობთ ექსკურსიებს მწერლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ ადგილებში, მოსწავლეებს ვავალებთ ნაიკითხონ მათი პირადი წერილები.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია მოსწავლეებს ვანახოთ ბარათაშვილის ძველი (მოქანდაკე ბორის ციბაძე), რომელიც ამშვენებს ბარათაშვილის აღმართს, მოვასმენინოთ მუსიკალური ნაწარმოებები — ნ. შარაბიძის „მორბის არაგვი“, ს. მირიანაშვილის „შევიშრობ ცრემლსა“, ვუჩვენოთ დოკუმენტური სასწავლო ფილმი „ნ. ბარათაშვილი“. მოსწავლეებს ვავალებ, დაწერონ რეფერატები, რომლებსაც ნაიკითხავენ ლიტერატურის წრეზე.

რომანტიკოსთა შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით ტექნიკური საშუალებებით მეტად ღარიბი ვართ. ამ საკითხს მოგვარება სჭირდება.

3. რომანტიკოსების შესწავლისას მოსწავლეებს წასაკითხად ვურჩევ შემდეგ ლიტერატურას:

ი. გრიშაშვილის „ნარკვევები აღ. ქავეჭავაძის ცხოვრებიდან“; ელ. მაღრაძის „გრიგოლ ორბელიანი“; გრ. ორბელიანის ნერილები; ვ. ორბელიანის ლექსები; ნ. ბარათაშვილის ნერილები; ო. მამფორიას „ტატო“ — ლირიკული პოემა; ლ. ავალიანის „ყარობი მგოსანი“; აკ. გელოვანის „სვეტი ნათლისა“; კ. დედარიანის „სიჭაბუკე პოეტისა“.

4. თავიანთი შემოქმედებით რომანტიკოსები ჩვენს გვერდით დგანან, როგორც ჩვენი დიდი თანამედროვენი. ჩვენეულია მათი უსაზღვრო პატრიოტიზმი (უფრო სწორად, მათგან გამომოვიდა ჩვენზე), მოყვასისადმი სიყვარული, პროტესტი ყოველგვარი ჩაგვრისა და ექსპლუატაციის მიმართ, შეურიგებლობა ნაკლოვანებებისადმი, მიღწეულით დაუკმაყოფილებლობა და გამუდმებული ძიება ახლისა, ადამიანის დანიშნულების მაღალი შეგნება („არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს...“), ზრუნვა მომავალი თაობებისათვის („მეცით ნიჭსა გზა ფართო“), სიმართლე, სიყვარული, დაცემულის აღდგენა და ა.შ.

5. ნ. ბარათაშვილის „ბედი ქარილისას“ სწავლებისას პრობლემატურია საქართველოს ორიენტაციისა და პოეტის პოზიციის გარკვევა.

როგორც ვიცით, პოემაში პოეტმა განიხილა რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობისა და საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხი. მან გამოამჟღავნა არა მარტო ჩვენი ისტორიის ბრწყინვალე ცოდნა, არამედ დიდი პოლიტიკური აღლოც.

კრწანისის ტრაგედიამ დაგვანახა, რომ საქართველოს აღარ აყოფნდა შინაგანი ძალები, რათა გამკლავებოდა მტერს, რომელიც მას განადგურებით ემუქრებოდა. მეფე ერეკლემ გადაწყვიტა საქართველოს ბედი პოლიტიკურად დაეკავშირებინა ერთმორწმუნე რუსეთთან.

ორი გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე — ერეკლე და მსაჯული სოლომონი — საქართველოს ბედის გადაწყვეტისას ერთმანეთის სანინაალმდეგო მოსაზრებას ავითარებენ. ორივე მხარე თავისი პოზიციის სისწორეს ასაბუთებს. სოლომონ ლეონიძე წინააღმდეგია რუსეთთან შეერთებისა და აღნიშნავს: „სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა არარას არგებს, ოდეს თვისება ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს“. მეფე პრინციპულ წინააღმდეგობას არ უწევს სოლომონის ამ მოსაზრებას, თუმცა ხედავს, რომ საქართველოს მტრული გარემოცვისაგან თავის დაცვის სხვა საშუალება არ გააჩნია. თავისი მოსაზრების გასამართლებლად იგი სოლომონს მიმართავს — „რომ დღეს იქნება თუ ხვალ იქნება, ქართლსა დაიცავს რუსთ ხელმწიფება“.

როგორც ვხედავთ, ს. ბარათაშვილი ეთანხმება მეფის პოლიტიკურ ვეზს. სოლომონ მსაჯულიც ხომ ერთგვარ დათმობაზე მიდის: „მაგრამ, ვინ იცის! იგი იქნება უკეთ ფიქრობდეს, რაც გვეჭირება“... რადგან მსაჯული ან დათმობაზე მიდის, პოეტის პოზიციაც გარკვეულია.

ბ. ჩემეული გაგება ბოროტი სულისა ტრადიციულია — ბოროტი სულია ის სუ-

ლისშემხვეთელი გარემო, რომელშიც პოეტს უხდებოდა ყოფნა. ცხოვრება ვერ აღ-
ლკედა პოეტს სულისა და გონების შესაფერის საზრდოს. თვითონაც აღნიშნავდა,
რომ „თბილისი ისევე ის ქალაქია — უსარგებლო გონებისა და გულისათვის“. არსებუ-
ლი უკუღმართი სინამდვილე ზღუდავს პოეტის სულიერ სამყაროს, ფრთებს აკეცს
მის ოცნებებს. სწორედ ეს არსებული უკუღმართი სინამდვილე, მოუწესრიგებელი
ყოფა არის, ალბათ, ბოროტი სული, რომელიც მოსვენებას უკარგავს პოეტს.

7. რომანტიკოსთა შემოქმედების სწავლების პერიოდში პარალელს ვავლებ ძი-
რითადად ბაირონის და მიცკევიჩის შემოქმედებასთან. ბაირონის „ჩაილდ ჰაროლ-
დის მოგზაურობასთან“ დაკავშირებით აღვნიშნავ, რომ ბარათაშვილი თავისი იდე-
ებითა და მისწრაფებებით ენათესავება ამ თხზულების გმირს: მისთვის საზოგადო-
ება ნარმოადგენს ციხეს; მას უჭირს ცხოვრება იმ საპყრობილეში, მზადაა განერი-
დოს ინგლისს. მართლაც, იგი ტოვებს მშობლიურ ალბიონს. ბაირონმა იცის, რომ
თავისუფლება ბედნიერების სანინდარია და რომ ჩაგვრისა და უსამართლობის წი-
ნააღმდეგ ბრძოლაა საჭირო.

მიცკევიჩზე საუბრისას ყურადღების ცენტრში უნდა მოექცეს „ფარისი“. პოემა-
ში, მართლაც, თვალსაჩინოდ გამოვლინდა ამ რომანტიკოსის სულისკვეთება, მისი
სურვილი, განერიდოს გარემომცველ უბადრუკ სინამდვილეს და შეუერთდეს ცის
ლაქვარდს ყოველგვარი სიძნელის, ყოველგვარი დაბრკოლების გადალახვის გზით.
„მერანის“ ლირიკული გმირი უფრო მაღალი იდეალებისათვის მებრძოლი პიროვ-
ნებაა.

ჯულიეტა ჩხეიძე

1. რომანტიზმის როგორც ლიტერატურული მიმდინარეობის სწავლება, ამ ცნე-
ბის ზუსტი ახსნა და მოსწავლისათვის გაცნობიერება თავისთავად რთულია. ვცდი-
ლობ, რაც შეიძლება მარტივად და მათთვის გასაგებად გავხსნა ამ ლიტერატურული
მიმდინარეობის არსი.

ყმანვილებმა ამ ასაკში უკვე იციან, რომ ყოველი მწერალი თავისი ეპოქის შვილია
და ყოველი ნაწარმოებიც — იმ ეპოქის გამოძახილი. იციან, რომ ყველა მნიშვნელო-
ვანი მხატვრული თხზულება გარკვეული მსოფლმხედველობის გამომხატველია.
რომანტიზმი როგორც მიმდინარეობა ყველა ქვეყანაში თავისებურებას ავლენს (აქ
გამოვევთ ხოლმე იმ სოციალურ-პოლიტიკურ საფუძველს, რამაც წარმოშვა რო-
მანტიზმი ევროპაში, რუსეთში, საქართველოში). რომანტიზმი ფართო ცნებაა, მრავ-
ვალი ასპექტის შემცველი და მისი განსაზღვრებისათვის ერთ-ერთი მთავარი მომენ-
ტია მწერლის დამოკიდებულების, სუბიექტური მიმართების ჩვენება არსებული სი-
ნამდვილისადმი. ლიტერატურის თეორიის სასკოლო სახელმძღვანელო კი ამ ცნები-
სა და მიმდინარეობის სრულყოფილად შესასწავლად ძალიან მწირ მასალას იძლევა.
კლასიციზმსა და სენტიმენტალიზმზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია.

მოსწავლეებს ჩაეჩიჩინებთ — არსებობს აქტიური და პასიური რომანტიზმი, რაც

განპირობებულია მომავლისადმი პოეტის დამოკიდებულებითო. მაგრამ ეს ყველაფერი დარჩება ზოგად დოგმად, თუ ცოცხალი მაგალითებით, თუ ლიტერატურული მასალის ანალიზით არ მივიყვანეთ იხინი ამ დასკვნამდე. საამისოდ თუნდაც ორიად თხზულება მინც უნდა გავაცნოთ ამ ე.წ. პასიური რომანტიკოსებისა.

2. ჩემი აზრით, ბიოგრაფიათა სწავლების პრინციპების დაუხეუნაობის გამო აქ განსაკუთრებული დაკვირვება გემართებს, რათა ძირითადისაგან გამოვარჩიოთ მეორეხარისხოვანი. მარტო თარიღებსა და თვალშისაცემ მოვლენებზე მახვილის დასმა არ ივარგებს, ამიტომაც რომანტიკოსი პოეტების ბიოგრაფიას მოსწავლეებს ვაცნობ მათივე ლირიკული აღსარების, მათი პოეზიის, მიხედვითაც. გვემხარება აგრეთვე თანამედროვეთა მოგონებანი, პირადი წერილები (გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილისა და სხვათა), აგრეთვე ჩვენი რომანტიკოსების ცხოვრების თემაზე შექმნილი მხატვრული და ესეისტური ნაწარმოებები.

3. რომანტიკოსთა სწავლების დროს მოსწავლეებს წასაკითხად შეგვიძლია უფრო ჩიოთ მრავალი საინტერესო წიგნი — რუსული თუ ევროპული ლიტერატურიდან. გვერდს ვერ აუვუვლით ბაირონს, მიცკევიჩს, ლერმონტოვს, ისევე ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და გრიგოლ ორბელიანის წერილებს, მხატვრული ლიტერატურიდან თუნდაც სერგი ჭილაიას „ეკატერინე ჭავჭავაძეს“, ელგუჯა მალრადის „გრიგოლ ორბელიანს“ ...

ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედების შესწავლისას, ჩემი აზრით, აჯობებდა შეგვემცირებინა საზეპიროები. უკეთესია, მივცეთ ამგვარი დავალება მოსწავლეებს: მოძებნონ და წაიკითხონ სხვა რომანტიკოსთა შემოქმედება, მათი ცხოვრება, იპოვონ მსგავსება და განსხვავება ქართულ რომანტიზმთან; ვფიქრობ, ამით უფრო ღრმად ჩასწვდებიან ქართველი რომანტიკოსების თავისებურებას, თვითმყოფადობასა და მათ კავშირს საერთო რომანტიკულ მიმდინარეობასთან.

4. რას ვპოულობთ დღესაც აქტუალურს რომანტიკოსთა შემოქმედებაში? ძალიან ბევრს.

ეს არის უკეთესი მერმისისაკენ სწრაფვა; ადამიანი იმიტომ უნდა ცხოვრობდეს, რომ კეთილი საქმე მოიმოქმედოს:

*„სოფელი იმად არა ღირს,
კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა,
თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე
ვერა რას არგებს მამულსა“.*

ჩვენთვის ახლობელია „მერანის“ სულისკვეთება, რომელზეც თაობები აღიზარდნენ და იზრდებიან:

*„და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა
სიძნელე გზისა გაუადვილდეს“*

და შეუპოვრად მას პუნე თვისი
შავის ბედის ნინ გამოუქროლდეს”.

რომანტიკული მიმდინარეობა ყალიბდებოდა კლასიციზტური დოგმების წინააღმდეგ ბრძოლაში. იგი ცდილობდა მოვლენათა მასშტაბურ, ყოვლისმომცველ დაუფლებას. რომანტიკოსთა შემოქმედება დღესაც მოგვიწოდებს ყოველგვარი შეზღუდულობის, ტენდენციურობის, მემჩანური, ობიექტული თვითკმაყოფილებისა და მოგება-გამორჩენის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ეს ყოველივე დღესაც აქტუალურია და ამ თვალსაზრისითაც საინტერესოა თანამედროვეთათვის რომანტიკოსთა შემოქმედება.

5. „ბედი ქართლისა“ მრავალ პრობლემურ საკითხს მოიცავს (საერთოდ, პრობლემა მთელი პოემა). მისი იდეურ-მსოფლმხედველობრივი მხარის ანალიზის დროს ძირითადად ორ „ტრადიციულ“ საკითხზე ამახვილებენ ყურადღებას: რომლის პოზიცია სწორი — ერეკლე მეფისა თუ სოლომონ მსაჯულის, და, მეორე, ვის პოზიციას იზიარებს თვით პოემის ავტორი (გაკვეთილზე მიმოვიხილავთ ქართულ ლიტმცოდნეობაში პოემის შესახებ არსებულ ყველა საგულისხმო მოსაზრებას).

ვფიქრობ, არ არის მართალი, თითქოს პოეტი მაინცდამაინც ერთ-ერთ მათგანს, ერეკლეს ან სოლომონს, ემხრობოდეს. მისი კრედო თითქოსდა საგანგებოდ შენიღბულია. და არა მარტო ავტორი — ერეკლე მეფეცა და სოლომონიც არ არიან მტკიცედ დარწმუნებული საკუთარი გადანყვეტილების უცდომლობაში. გავიხსენოთ ერთი ადგილი პოემიდან — ერეკლეს სიტყვები:

„მე ეგ ყოველი არ ვიცი განა?
მაგრამ კეთილთა დღეთათვის ქართლის
რა მოვაგვარო უმჯობეს ამის?“

ანდა სოლომონ მსაჯული:

„მაგრამ, ვინ იცის, იგი იქნება
უკეთ ფიქრობდეს, რაც გვეჭირება“.

რაც შეეხება სიმპათიებს, პოეტი სიყვარულითა და თანაგრძნობითაა განწყობილი როგორც ერეკლე მეფის, ისე სოლომონისა და სოფიოს მიმართ, რადგან თითოეული მათგანის „ფიქრია, თუ ვით უკეთ მან უპატრონოს თავის მამულსა...“ პოემაში, ვფიქრობ, არსად ირღვევა წონასწორობა პოეტის თანაგრძნობისა რომელიმე მხარის სასარგებლოდ.

6. „სულო ბოროტოდან“ გვესმის იმედდამსხვრეული პოეტის მელანქოლიური ხმა; პოეტისა, რომელსაც გულუბრყვილოდ, ბავშვურად სწამდა, რომ აზრს, გონებას სიკეთის მოტანა შეეძლო ადამიანისათვის, რომ შეეძვნება და ქეშმარიტებასთან მიახლება ნეტარებას მიანიჭებდა... მაგრამ უკვე ყველაფერი შეცნობილია. ადამიანის არსებობას აზრი არა აქვს. ყოველივე ამაოებაა ამაოებათა. ინტელექტმა, რომლისგანაც თავისი მიაძიტური რწმენით პოეტი ბედნიერებასა და „სულის სიმშვიდეს“

ელოდა, სასონარკვეთილებამდე, მარტოობასა და ამაოების განცდამდე მიიყვანა. ეს ოდინდელი, ეკლესიასტეს პესიმიზმია.

7. რომანტიკოსთა სწავლების დროს აუცილებელია ლიტერატურულ პარალელებზე მუშაობა. ეს გვეხმარება მათი შემოქმედების, ცალკეული ნაწარმოების მხატვრული სამყაროს უკეთ აღქმაში. მოსწავლეებს ვადალებთ ბაირონის, მიცკევიჩის, ლერმონტოვისა და სხვათა შემოქმედების წაკითხვას, მათი ბიოგრაფიის გაცნობას.

პარალელებს მოუხმობ ქართველ მწერალთა შემოქმედებიდანაც. მაგალითისათვის მოვიყვან ზოგიერთ მათგანს: როცა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებას ვასწავლი, მოსწავლეთა ყურადღებას ვამახვილებ ილია ქაჭავაძის ცალკეულ ნაწარმოებებზე. მაგ.:

*„დაე, თუნდ მოკვდე, არ მეშინიან,
მაგრამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი
ნახონ მათ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან,
თქვან: ალასრულა მან თვისი ვალი“.*

(მდრ. ნ. ბარათაშვილის: „ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის...“).

ბარათაშვილმა დიდი და კეთილისმყოფელი ზეგავლენა მოახდინა გალაკტიონ-ზეც — შეევუდართო ერთმანეთს თუნდაც „მთანმინდის მთვარე“ და „შემოღამება მთანმინდაზე“, „ლურჯა ცხენები“ და „მერანი“.

მერი მიღელაური

1. რომანტიზმის ცნების განმარტებამდე მოსწავლეებს ვუხასიათებ ევროპის პოლიტიკურ-ეკონომიურ ვითარებას მეთვრამეტე-მეცხრამეტე საუკუნეთა მიჯნაზე. სქოლასტიკური აზროვნებისაგან თავდაღწეული სამყარო რენესანსის ეპოქაში ჯოკონდას ღიმილით უყურებდა მომავალს. ახალმა კაპიტალისტურმა ყოფამ ერთბაშად შეცვალა ეს გამოუცნობი ღიმილი ღრმა სევდით.

საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის დამარცხებამ, მსხვილი ბურჟუაზიის გაბატონებამ, ფულის გაფეტიშებამ ფეხქვეშ გაათელა ადამიანური ღირსებები და ამაღლებული გრძნობები. ახალი მიმართულება აზროვნებაში — რომანტიზმი ბატონდება არა მარტო ხელოვნებაში, არამედ თვით ზუსტ მეცნიერებებშიც კი, ასე რომ, რომანტიზმი მთელ მსოფლმხედველობად არის მიჩნეული.

სირთულეს ქმნის რომანტიზმის დასახასიათებლად მოხმობილი ტერმინების — „პროგრესული“, „რეაქციული“ — პირობითობა, რაც გვაიძულებს რომანტიზმი, ეს ვეებერთელა და მრავალნახნავოვანი მიმართულება, მთელი თავისი სირთულეებით, პრობლემებით, სხვადასხვაგვარი სოციალურ-პოლიტიკური, ესთეტიკური, ფილოსოფიური თვალსაზრისებითა და მრავალფეროვნებით, რადაც უნდა დაგვიჯდეს, როგორმე „ჩავტოთ“, „ჩავჭედოთ“ ამ ორი სახეობის ჩარჩოებში.

ერთ-ერთი რთული პრობლემაა აგრეთვე ქართული რომანტიზმის სპეციფიკურობის საკითხი: უნდა ვუჩვენოთ მისი ეროვნული, ნაციონალური თავისებურება,

რამდენადაც ეს არის ქართული რომანტიზმი. აქ ჩნდება პრობლემა ქართულ რომანტიზმზე „უცხოური“ რომანტიზმის ზეგავლენის შესახებ. ეს რთული და განსაკუთრებული პრობლემაა. მასწავლებლებს უფრო „გვემარჯვება“ ვასწავლოთ ის საერთო, რაც ქართულ რომანტიზმს აქვს ევროპულ რომანტიკულ მიმდინარეობასთან, მაგრამ გვიძნელდება გამოვეკეთოთ მისი თვითმყოფადობა.

2. რომანტიკოს პოეტთა ბიოგრაფიებს ვასწავლით ძირითადად სახელმძღვანელოების მიხედვით. ვიყენებთ სასწავლო ფილმს (ნ. ბარათაშვილზე), ვაწყობთ ექსკურსიებს (წინანდალში, ქაშვეთში, ბეთანიაში, მთაწმინდის პანთეონში), ვეცნობით ექსპონატებს, მაშინდელი თბილისის სურათებს და სხვა. ყველაზე საიმედო მასალას გვაძლევს თვით რომანტიკოსი პოეტების პირადი წერილები და ნაწარმოებები — მათი სულის უტყუარი რეპროდუქცია.

მე პირადად მიჭირს ბიოგრაფიების სწავლება: სათუთი საქმეა! მე ხომ პოეტთა სულის ტაძარში ვინყებ მოგზაურობას და სხვათა მეგზურის როლსაც ვკისრულობ ამ დროს. მინდა, მთელი კლასი განვანყო მათდამი მოწინების გრძნობით — ტრაგიკული იყო სამივეს ბედი და იმიტომ.

3. მაინცდამაინც განებივრებული არა ვართ დამხმარე სახელმძღვანელოებით. ვისი გამოკვლევა და მონოგრაფიაც არ უნდა მივუთითოთ, მაინც რჩება ერთგვარი უქმარობის გრძნობა — ამა თუ იმ რომანტიკოსის ნაწარმოებებში მრავალი ამოუცნობი და აუხსნელი პასაჟის, ზოგიერთი ბიოგრაფიული და ცხოვრებისეული მომენტის გაურკვეველობისა და სხვათა და სხვათა მიზეზთა გამო. თვით ისეთი მნიშვნელოვანი თარიღის განსაზღვრაშიც კი, როგორც ბარათაშვილის დაბადების წელია, ერთმანეთს არ ემთხვევა სახელმძღვანელო და სხვა წყაროები.

ჩემი აზრით, სავალდებულო კლასგარეშე მასალა და მოსწავლეთათვის განკუთვნილი დამხმარე სახელმძღვანელო უნდა აფართოებდეს, აღრმავებდეს და უფრო მასშტაბურს ხდიდეს ძირითად სახელმძღვანელოს.

4. ამაღლებული სულით, ქვეყნისა და სიკეთისათვის თავის განწირვით, პოლიტიკურ და სოციალურ მოძალადეთა მხილებით რომანტიკოსები უკეთესი მომავლისათვის იბრძოდნენ და ვერ ურცხვდებოდნენ ამაღლებულის აბუჩად აგდებას, სათნოების ფეხქვეშ გათელვას. ეს სულისკვეთება მარად იცოცხლებს.

ალ. ჭავჭავაძის ისეთი „მიჯნაბული“ ლექსიც კი, როგორც არის „შექცევათათვის“ — დღევანდელ ქართველთა კიდევ გამოადგება ქვეყნის ნორმების განსასაზღვრად, ახალგაზრდობა... სიყვარულის გაკვეთილად; გრ. ორბელიანის „მიეცით ნიჭსა გზა ფართო!“ — ლოზუსად... კარგებს დღესაც.

რაც შეეხება ბარათაშვილს, სარტო მისი „მაგრამ, რადგანაც...“ რად ღირს იმედების გაცრუების ჟამს. უნდა ეცადოთ, ამ მეორე „მაგრამმა“ ამავე ლექსის პირველი „მაგრამ“ დაემატოს: „მაგრამ თუ სოფელს ერთხელ ბოლო უნდა მოელოსო“ — ხელ-

ჩაქნული ადამიანი საშიშია... და მოვალეობის მოუხდელობა უფრო უნდა გვანუხებდეს, ვიდრე „სახელის განთქმა, ქუხვა“ (ალ. ჭავჭავაძე).

5. პირველ ყოვლისა, ყურადღებას ვამახვილებთ იმაზე, რომ ჩვენი რომანტიკოსები ეროვნული საკითხის გადაწყვეტაში რეალურად აფასებდნენ მოვლენებს და რომ „ბედი ქართლისა“ სინამდვილის ასახვის თვალსაზრისით ახლო დგას რეალისტურ პოემასთან.

მეორე — და, რაც უფრო საგულისხმოა — ხშირად ბავშვები მეტი სიმპათიებით იმსჭვალებიან სოლომონის პოზიციის მიმართ, მეტ ყურადღებას ამახვილებენ სოლომონის რესპუბლიკურ იდეალებზე და „ასამართლებენ“ ერეკლეს.

აქ მასწავლებელს მართებს დიდი ტაქტი, ცოდნა, თავდაქერილობა, იმდროინდელი მოვლენების სწორად გააზრებისა და ახსნის უნარი, თანამედროვეობის პოზიციებიდან შეხედვა ამ მნიშვნელოვანი ისტორიულ-პოლიტიკური ნაბიჯის შესაფასებლად.

6. ნ. ბარათაშვილის „სულო ბოროტო“ ღრმად ფილოსოფიური ლექსია. მონაფეებს ყველაზე მეტად უძნელდებათ მისი ინტერპრეტაცია. რა დასამალია და, არც მასწავლებლები ვართ, ამ მხრივ, უკეთეს მდგომარეობაში. სპეციალისტებიც განსხვავებულად გაიაზრებენ ბოროტ სულს. მე ასე ვფიქრობ, ბოროტი სული, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის მაცდუნებელ სატანად, ლუციფერად უნდა გავიაზროთ. საერთოდ კი „სულო ბოროტოს“ შესწავლის დროს გაკვეთილს ისე წარვმართავ, რომ თითოეულმა მონაფემ შეძლოს დამოუკიდებლად იფიქროს და გაიცნობიეროს იგი.

7. ჯერ ვუსახელებთ ბაირონს, პეტეფის, პუშკინს, ლერმონტოვს, პიუგოს... შემდეგ საჭიროა გავაცნოთ თუნდაც ერთი ე.წ. პასიური რომანტიზმის წარმომადგენელი, — ვთქვათ, შატობრიანი, რათა მათთვის თვალსაჩინო გახდეს განსხვავება რეაქციულსა და პროგრესულ რომანტიზმს შორის. შეიძლება მოვეუხმოთ ალორძინების ხანის პოეტებსაც მათი სევდა-გოდებით, გალაკტიონისკენაც შემოვბრუნდეთ, რათა მერნისა და ლურჯა ცხენების ქროლვა ერთმანეთს შევუდაროთ: ისიც უნდა ვუთხრათ ყმანვილებს, რომ რომანტიზმის მშფოთვარე სული დღესაც ცოცხალია!

1979 წ.

ერის თავი

ერის ერთ-ერთი ძველი მნიშვნელობა ლაშქარი, მხედრობა გახლდათ; ერისთავიც ძველად სპასპეტს, მხედართმთავარს ნიშნავდა. როდესაც გიორგი ერისთავი მოეწვინა ამ ქვეყანას, აღარც ქართული მხედრობა არსებობდა და აღარც მხედართმთავარ-სპასპეტობა; მეტიც, ძველ მნიშვნელობას ვიღა ჩივის, ერი — დღევანდელი მნიშვნელობითაც — ლამის დაშლილ-გათითოკაცებულყო.

შექმნილ ვითარებაში მისი შეკრება-გამთლიანება მახვილზე მეტად კალამს შეეძლო. ჩამოდგა უამი ლოდინისა, ერის შინაგანი ძალების კონსოლიდაციისა, სულიერი ენერჯის დაგროვებისა, კულტურისა და განათლების მინავლებული ცეცხლის გაღვივებისა. და ქსნის ერისთავთა ზვიადი გვარის ნაშიერი — ისტორიული სპასპეტობიდან რუსეთის არმიის შტაბსკაპიტნად ფერშეცვლილი — თავის ნამდვილ მონოდებას არა ბრძოლის ველზე, არამედ კულტურულსა და ლიტერატურულ ასპარეზზე პოეებს.

ყველა ერისთავს როდი რგებია პატივი ერის თავობისა; გიორგის — ერგო. ამაზე ღალადებენ მისი საქმენი:

ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობისათვის საფუძვლის ჩაყრა;

ახალი ლიტერატურული უანრის მამამთავრობა;

ახალი თეატრის დაფუძნება;

ახალი ლიტერატურული ჟურნალის დაარსება.

პირველი ქართველი რეალისტი, პირველი ქართველი კომედიოგრაფი, პირველი ქართული ლიტერატურული ჟურნალის რედაქტორი, პირველი ქართული თეატრის მესაძირკველ...

თითოეული ამ ღვანლთაგანი იკმარებდა ერთი კაცის სახელის უკვდავსაყოფად.

რა ენერჯია, რაოდენი შრომა, რამდენი ოფლი უნდა დაეღვარა ამ საქმეთა მესაფუძვლეს! მამულისათვის დაღვრილი ოფლი კი მისთვის დანთხეულ სისხლად ფასობს. ამიტომაც იძენს საკრალურ მნიშვნელობას ის ფაქტი, რომ ქართველთათვის დიდად დამამუერალი გიორგის ნეშტი მიიზარა იკორთის წმინდა მინამ, რომლის წიაღში მისი წინაპრები, მამულისათვის სისხლდანთხეული ქსნის დიდი ერისთავები ელიზბარ და შალვა განისვენებენ.

ადამიანი მანამ ცოცხლობს, სანამ მისი ღვანლი ახსოვთ. გიორგი ერისთავის ღვანლი შთამომავალთაგან დაუვინყარია.

გიორგი ერისთავმა შეიგნო ნამდვილი, რეალური საჭიროება თავისი ქვეყნისა... მან ლიტერატურასა და თეატრს მოჰკიდა ხელი, გაზეთი-დან და სცენიდან ცდილობდა ანგანი ესწავლებინა ქართველი საზოგადოებრივთა, ანგანი ზნეობრივის მოქმედებისა...

კიტა აბაშიძე

ერის ზნეობრივი მოქმედების მასწავლებლობა მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია. გიორგი ერისთავი არის

მესაძირკვე

მრავალი ისეთი საქმისა, რომლებმაც უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშეს ჩვენი ერის სულიერ ფასეულობათა გადარჩენა-აღორძინებაში. საფიხვნოს მონანიღეები, პრაქტიკოს-მასწავლებლები, მსჯელობენ შემდეგ საკითხებზე:

1. რა მომენტებზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება გიორგი ერისთავის ბიოგრაფიის სწავლებისას?
2. როგორ უნდა გამოვიყენოთ „გაყრა“ ლიტერატურის თეორიის ზოგიერთი საკითხის სწავლების მიზნით?
3. როგორ უნდა ვიმუშაოთ ამ კომედიის ტექსტზე?
4. როგორი ინტერპრეტაცია უნდა მიეცეს ივანესა და პაულეს („გაყრა“) სახეებს? ჰყავთ თუ არა მათ ლიტერატურული წინაპარი ან მემკვიდრე, ვისთანაც შეიძლება პარალელის გაკეთება?
5. როგორი პიროვნულ-ორგანიზატორული თვისებებით უნდა ყოფილიყო დაჯილდოებული ქართული თეატრისა და ლიტერატურული ყურნალის მესაძირკვე?

მარიამ გაშინჯვალაძე

1. გიორგი ერისთავის ბიოგრაფიის შესწავლისას მოსწავლეებს ყურადღებას ვამახვილებინებ იმ ეპიზოდებზე, რომლებიც მათში ამაღლებს ამ მწერლის ავტორიტეტს და აღზრდის კეთილშობილურ თვისებებს; ასეთებია, მაგ.: ჭაბუკი გიორგის წყურვილი და ლტოლვა განათლების მისაღებად, მშობლიური ენის სიყვარული, ცოდნის შექმნა თვითგანვითარებით.

მტრობის, კაცია შორის შუღლის მოსპობის ერთ-ერთ ძლიერ საშუალებად ერისთავი თვლიდა განათლებას; ამასთან დაკავშირებით მოსწავლეებს ვაცნობ მის საუბარს ფილადელფოს კიკნაძესთან: „ვიდრე მთელი ახალგაზრდობა განათლებას არ მიიღებს და არ დამყარდება მათ შორის სიყვარული, იქამდის არავითარი საშუალებით არ შეიძლება ამის (შუღლის) მოსპობა“.

მოსწავლეებს ყურადღებას ვამახვილებინებ 1832 წლის შეთქმულებაში მის მონაწილეობაზე; ახალგაზრდა პოეტი ვერ ურიგდებოდა თვითმპყრობელურ-ბიუროკრატიული აპარატის თვითნებობას, ვერ ეგუებოდა ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულებებისა და ენის აბურად აგდებას.

2. ვინცებ თუ არა „გაყრის“ ტექსტზე მუშაობას, მოსწავლეებს იქვე ვაცნობ, რომ იგი არის კომედია და განუმარტავ, რომ „კომედია დრამატული ჟანრის ისეთი ნაწარმოებია, სადაც ცხოვრებისა და ადამიანის ნაკლოვანი მხარეები მხილებულია ხუმრობისა და სიცილის ფორმით“.

„გაყრის“ თითოეულ პერსონაჟში, ტიპში თავმოყრილია მისივე ეპოქის სოციალური წრისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებანი: მოსწავლეები ანდუყაფარს აღიქვამენ ჩამორჩენილ და გაუნათლებელ მებატონედ, პავლეს — მეტად ცოცხალი ბუნების, მაგრამ ფუქსავატ თავადად, ივანეს — მეოცნებე, თავმომწონე, მაგრამ სავაჭრო ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში უმწეო პიროვნებად.

ტექსტზე მუშაობის დროს მოსწავლეები უნდა დაეაკვიროთ მწერლის ენასა და პერსონაჟის მეტყველებას. ხაზს ვუსვამთ ივანეს მეტყველების თავისებურებას — იგი ერთმანეთში ურევს ქართულ, რუსულ, პოლონურსა და ფრანგულ სიტყვებს; მიკირტუმ გასპარიჩი ამახინჯებს როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენას, მეტყველებს ქალაქური ჟარგონით. როგორც ვიცით, სიტყვა და აზრი ერთმანეთთან განუყოფელ კავშირშია. ამდენად, მეტყველების თავისებურება მოლაპარაკის აზროვნების თავისებურებასაც ავლენს. ასე რომ, კომედიის პერსონაჟთა მიერ ქართული ენის დამახინჯებას გ. ერისთავი იყენებდა მხატვრული ფუნქციით — კერძოდ, იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოების გარკვეული ფენების სულიერი და მორალური სახის საჩვენებლად. მათი სამეტყველო ენა დიდად იყო დაშორებული თვით ავტორისეული მეტყველებისაგან.

3. „გაყრის“ ტექსტის შესწავლამდე ვაჯგუფებთ მოქმედ პერსონაჟებს: დიდებულძეთა ოჯახი, მიკირტუმ გასპარიჩის ოჯახი, მსახურთა წრე, სასამართლოს მოხელენი. ტექსტზე მუშაობისას ყურადღება მახვილდება თითოეული მათგანის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებზე, ხასიათზე, ბუნებაზე, ფსიქოლოგიაზე.

რა თქმა უნდა, ტექსტის კითხვა რთული შემოქმედებითი და შემეცნებითი პროცესია. ხშირად ვწყვეტთ კითხვას, დეტალურად განვმარტავ ყმანვილთათვის გაუგებარ ამა თუ იმ ადგილს, რეპლიკას თუ სიტყვას, მივუთითებ პერსონაჟის, ტიპის დამახასიათებელ თვისებაზე, მოქმედ პირთა დახასიათებისა და კომედიის ანალიზისათვის ზეპირად დასასწავლ აუცილებელ ციტატებზე და ა.შ.

კომედიის შინაარსი, პერსონაჟთა მოქმედება და მეტყველება მოსწავლეებში სიცოცხლის ინვესს, მაგრამ ისინი იმასაც ხედებიან, რომ ხშირად „გაყრის“ პერსონაჟთა ამა თუ იმ ქცევის, კომიკური ფორმის, სასაცილო გარეგანი გამოხატულების მიღმა სედეიანი, ტრაგიკული შინაარსი იმალება...

სკოლაში „გაყრის“ ინსცენირება ჯერჯერობით არ გვიცდია. თვალსაჩინოებასაც ვერ ვიყენებთ, რადგან, სამწუხაროდ, შესაფერისი მასალა არ გავგაჩნია...

4. „გაყრის“ პერსონაჟები, ივანე და პავლე, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ხასიათით, ბუნებით, მოქმედებით, ცხოვრების წესით. მოსწავლეთა შეხედულებით, ივანე ცხოვრებაში გამოუცდელია, არაპრაქტიკულია. იგი უარყოფს წარსულს, ანმყოს და მხოლოდ მომავალზე ოცნებობს და ფიქრობს, მაგრამ ყველა მისი ოცნება და სამომავლო გეგმა ფუჭია და უნიადაგო, რადგან მას არ შესწევს უნარი, არ ვააჩნია პრაქტიკული ცხოვრებისეული გამოცდილება — თავისი ოცნებები და გეგმები რეალობად აქციოს. ის მეცნიერული ცოდნა, რაც მას რუსეთში მიუღია, ქვიშაზეა ნაგები, ვინაიდან, როცა საქმე საქმეზე მიდგება, არ შეუძლია, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში გამოიყენოს...

პავლეს სულიერი ინტერესების სფერო ნადირობითა და სანადირო ძაღლებზე ზრუნვით შემოიფარგლება. მას არა აქვს მტკიცე, გარკვეული პოზიცია ამა თუ იმ ცხოვრებისეული პრობლემის მიმართ — თვით მას ოჯახის გაყრა არც ახარებს და არც ანუხებს, არც წარსულს მისტირის და არც მომავალზე ოცნებობს, მხოლოდ დღევანდელი დღით ცხოვრობს; ჩვენი აზრით, პავლეს და მის მსგავს ადამიანებს საზოგადოებრივად სასარგებლო არც ერთი საქმის განხორციელება არ ძალუძთ...

თვით პიესის ავტორსაც ირონიული დამოკიდებულება აქვს ამ პერსონაჟების მიმართ, რაც თვალსაჩინო ხდება კომედიის ფინალში, სადაც ვკითხულობთ: „მე დავენერე იმაზედა, ვინც ზნეობით არის მრუდი“.

ივანეს — როგორც ლიტერატურული გმირის — მემკვიდრედ, ჩემი აზრით, შეიძლება ჩაითვალოს არჩილი (ი. ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქერივი“); არჩილსაც ჰქონდა მიღებული თეორიული მეცნიერული განათლება, მაგრამ მისი პრაქტიკულად გამოყენება უჭირდა. ამიტომ მიიყვანა იგი ილიამ ბრძნულ დასკვნამდე: „არც უნიგნობა ვარგა და არც მარტო წიგნებიდამ გამოხედვა“ ... ეს დეტალი გახლავთ ამ ორ პერსონაჟს შორის პარალელის გავლების საფუძველი, თორემ ისე არჩილი გაცილებით უფრო ღრმა პიროვნებაა, ვიდრე ივანე.

შეიძლება პავლეს „მემკვიდრედ“ მივიჩნიოთ კირილე მიმინაშვილი („სამანიშვილის დედინაცვალი“), ვისზეც აზნაურთა გაჭირვებულ, ეკონომიურად შევიწროებულ მდგომარეობას ნაკლებად მოუხდენია ზეგავლენა და დროს გაბმულ ქეიფში, გართობაში ატარებს; არც პავლეს, ნადირობის ტრფიალს, არც კირილეს, ლეინის „წურბელას“, ოჯახური ყოფა, მომავალი არ ადარდებთ. ისინი მხოლოდ ანმყოთი, დღევანდელი დღით ცხოვრობენ...

5. გ. ერისთავი დაჯილდოებული იყო დიდი ორგანიზატორული ნიჭითა და უნარით. მარტო ის რად ღირს, რომ მან 1850 წელს ქართული პროფესიული თეატრი აღადგინა; ამ მიზნით დაინერა „გაყრა“ და პიესის ერთ-ერთი მთავარი როლი (მიკირტუმ გასპარიჩისა) თვითონ ავტორმა შეასრულა.

დიდი ამაგი დასდო ჩვენმა ცნობილმა დრამატურგმა ქართულ ჟურნალისტიკასაც, როგორც პირველი ქართული ლიტერატურული ჟურნალის „ცისკრის“ დამაარსებელმა და რედაქტორმა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ გიორგი ერისთავი მიჩნეულია ქართული თეატრისა და ლიტერატურული ჟურნალის მესაძირკვლედ.

ლეილა ვაშაქიძე

1. გიორგი ერისთავის შემოქმედების შესწავლას მისი ბიოგრაფიით ვინყებ. მოსწავლეებს ვაცნობ, რომ იგი ქსნის ერისთავთა შთამომავალი იყო. ყურადღებას ვამახვილებ მის ბავშვობაზე, ჭაბუკობის წლებზე. ვესაუბრები იმაზეც, თუ სასწავლებლის გარეთ დარჩენილი გიორგი როგორ ბეჯითად დაენათა თვითგანვითარებას; როგორ გახდა იგი ერთ-ერთი აქტიური წევრი სოლომონ დოდაშვილის წრისა, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ მონინაეუ ადამიანები: ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, ფილადელფოს კიკნაძე და სხვანი.

განსაკუთრებულ ყურადღებას ვამახვილებ მის მონაწილეობაზე 1832 წლის შეთქმულებაში; კლასს ვაცნობ იონა მეუნარგიას მოსაზრებას: „რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნდნენ ჩვენებური ახალგაზრდა ყმანელიკაცნი, რომელთაც ჩამოიტანეს ქართული მწერლობის სიყვარული, ქართველი ბატონიშვილებისა და მათ გარეშე პირთაგან შექმნილი პეტერბურგსა და შოსკოვში. ამ ყმანვილთ ზედ დაერთო ის თაობაც, რომელიც გამოიზარდა კეთილშობილთა სასწავლებელში და ცოტა-ცოტათი ტფილისში დაარსდა ქართული მწერლობის მოყვარულთა წრე, სადაც დაიბადა შემდეგში ქართული ჟურნალის გამოცემის აზრი. ამათში გიორგი ერისთავს პირველი ადგილი ეჭირა“.

პატრიოტული სულისკვეთებით აღზრდილი გიორგი ერისთავი თავისი პოლიტიკური მრწამსით ახლოს იდგა მეფის მთავრობისადმი ოპოზიციურად განწყობილ ადამიანებთან; ეს გარემოება შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ უფროსებს და ჭაბუკი გიორგი შეთქმულებაში ჩააბეს.

მოსწავლეებს ვესაუბრები 1832 წლის შეთქმულების მნიშვნელობაზე; გიორგი ერისთავის გადასახლებაზე ვილნოში, სადაც იგი დროს ტყუილად არ კარგავდა და ბევრს კითხულობდა, სწავლობდა ფრანგულ ენასა და ნაყოფიერ პოეტურ მოღვაწეობას ეწეოდა. გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ გიორგი ერისთავს ქართული ლიტერატურით დაუინტერესებია თბილისში მცხოვრები პოლონელები; პოეტმა კაზიმირ ლაფჩინსკიმ მისი დახმარებით თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ პოლონურად.

შემდეგ ვსაუბრობ გ. ერისთავის დიდ ღვაწლზე ქართული თეატრის აღსადგენად. კომედია „გაყრამ“ სრულიად განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართული თეატრის ისტორიაში.

2. ნაწარმოების გაცნობამდე მოსწავლეებს ვესაუბრები დრამაზე, დრამის სახეებსა და სატირაზე; პერსონაჟთა მეტყველებაზე, ბარბარიზმსა და ჟარგონზე კი სა-

უბარს ვინცებ ტექსტზე მუშაობის დამთავრების შემდეგ — მაშინ მეტი საშუალება გვაქვს დავახასიათოთ მოქმედი პირები და ვიმსჯელოთ მათს მეტყველებაზე.

3. „გაყრის“ ტექსტზე მუშაობისას გეაროან სირთულეებს ვაწყდები: ჯერ ერთი, თავდაპირველად ვერ ვამჩნევ მოსწავლეებს მაინცდამაინც დიდ ინტერესს „გაყრისადმი“. ამ კომედიის თემა უკვე მოძველებულია, აქტუალური აღარ არის. შესაძლოა, იგი, როგორც კომედია, უფრო მომგებიანი აღმოჩენილიყო სცენაზე, სადაც მოქმედ პირთა ურთიერთობა, ხასიათები და ტიპები უკეთ გამოჩნდებოდა. თუმცა იმის თქმაც არ შეიძლება, თითქოს ჩვენს მოსწავლეებს „გაყრა“ არ აცინებდეთ და მათში გარკვეულ ემოციებს არ იწვევდეს. განსაკუთრებით ამხიარულებთ პავლესთან დაკავშირებული ეპიზოდები და მიკირტუმ გასპარიჩის რეპლიკები და მონოლოგები. დასვენებაზე მომისმენია კიდევ, როგორ ნაუღლილიათ:

„ამ დიდ ბატონს მართებს ფული,
მე ხელში მყავს მისი სული,
ორი წელი მომატყუა,
რა კაცია გიჟ ვერაცუა“

და სხვ.

მოსწავლეებს ვავალებ საკუთარი წარმოსახვით, პიესის შინაარსზე დაყრდნობით შექმნან პერსონაჟთა „სიტყვიერი პორტრეტები“, რასაც ისინი ხალისით, აქტიურად, ინტერესით ასრულებენ და რასაც კლასში ყოველთვის დიდი გამოცოცხლება მოჰყვება ხოლმე. ცალკე გაკვეთილის თემად ვირჩევთ მოსწავლეთა წერილობით „დიალოგს“ კომედიის ცალკეულ პერსონაჟებთან. აქაც დიდი გასაქანი ეძლევათ ყმანვილებს იმპროვიზაციისათვის, იუმორის გაძოსაველენად; აი, რამდენიმე ნიმუში იმისა, თუ როგორ ესაუბრებიან ისინი მოქმედ პირებს:

„ბატონო ანდრუაფარ! დიდი გულისყურით ვისმენდი თქვენს აღსარებას ოჯახის დალუპვის შესახებ. თქვენ არ მოგწონთ უმცროსი ძმის — ივანეს აღზრდა ცხოვრებაში სიახლეების შეტანაზე. რას იზამთ, დრომ მოიტანა. აბა, რას ხედავთ იმაში ცუდს, რომ ახალმა თაობამ ცხოვრება ახლებურად წარმართოს. ნუ აპყვებით ბარამის რჩევას, მასაც ბევრი რამ არ ესმის ახალი ცხოვრებისა“...

„ბატონო ივანე! დიდად მემამა, როდესაც გავიგე თქვენი საქართველოში დაბრუნების ამბავი. ვიფიქრე, ნასწავლო კაცია და რაღაცას მეც გამაგებინებს, ცხოვრებას ახლებურად მონაწყობს და ოჯახსაც ახლებურს შექმნის-მეთქი, მაგრამ მოუტყუედი. ამბობენ, თვალი შორს, გულიც შორსო. ჩრდილოეთს ძალიან გადაუსხევაფერებიხარ... შე დალოცვილო, ის მაინც რამ დაგავინყა, რომ ქართველი კაცი ოდითგანვე ეაზით ფასობდა. რომ დაგიჩემებია, ზერები უნდა გაეკაფო და თუთის ხეები ჩავყაროო, ეს იმას ნიშნავს, რაი ღვინოს კეასს ამჯობინებ. ეტყობა, ისე ვერ შეგერგო თერგის წყალი, როგორც საჭირო იყო, თორემ იქ განა სხვებიც არ ნასწულან, მაგრამ ასე არ „გავიუბებულან“...

„ჩემო ივანე! აკი უსიყვარულოდ ცოლის შერთვა არ შეიძლებაო: აკი ასეთ „ბრტყელ-ბრტყელებს“ გველაპარაკებოდი? ეჰ, სხვებისთვის ქჟლის სწავლება უფ-

რო ადვილი ყოფილა... შენც გამოგიჭირეს, ჩიტო? ფული ყველაფრის მახეაო, გამი-
გია, ფულით ყველაფრის ყიდვა შეიძლებაო, პოდა, შენც გიყიდეს... მაგრამ ცოტა
ფრთხილად იყავი, ეგ ვაჭრები ისეთი ხალხია, როგორც გიყიდეს, ისე გაგყიდიან..."

„მიკირტუმ გასპარიჩ, ბარო, ცო! ანდუყაფარმა მაყუთი დაგანერა, ივანეს რაღას
ებაზრები, შე გოიმო. მინამ ლამაზი ხარ, მანდედან მოიხიე... ჰა, ჩემი ლაპარაკი ხომ
არ გიტყბავს? რას იზამ, ძმაო, მეც ასე მიტყდება შენს ლაპარაკზე — ბარი ბარში
ვართ..."

5. გიორგი ერისთავი ყურადღებას იქცევს თავისი დიდი ორგანიზატორული ნიჭი-
თა და შესანიშნავი პიროვნული თვისებებით. ის იყო ქართული თეატრის სულისჩამ-
დგმელი. „მან ჩვენს პოეზიას ჩაუმატა ის პირნევეტიანი ეკალი, რომელსაც „სატირას“
ეძახიან“ (ი. ჭავჭავაძე); გიორგი ერისთავის დაარსებულმა „ცისკარმა“ აკვნობა გაუ-
ნია იმ ყმანვილებს, მომავალ მწერლებს, რომელთაც მერე, სამოციან წლებში, „ძლი-
ერი ტალღა“ პერეს ჩვენს აზრთა დენას“ (ილია ჭავჭავაძე).

უზარმაზარია გიორგი ერისთავის დამსახურება მშობლიური ლიტერატურისა
და კულტურის წინაშე. მწერალს ამაგი რომ უნდა დაუფასოთ, ეს ყველა მასწავლე-
ბელმა იცის, მათ შორის, მეც, ამავე განწყობილებას ეუწერგავ ჩემს მოსწავლეებს...
და მაინც გაუბედავ და გულახდილად ვიტყვი — იქნებ სხვა ფორმა გამოიძებნოს ამ
მოკდალებული პატივისცემის გამოხატვისა, ვიდრე სკოლაში „გაყრის“ სწავლე-
ბაა? ზოგი პიესა საკითხავადაც ისევე კარგია, როგორც — სცენაზე საყურებლად.
ჩემი აზრით, „გაყრაზე“ ეს არ იტყმის, იგი წმინდა წყლის სანახაობითი დანიშნულე-
ბის პიესაა; მისი თემატიკა უიმედოდ მოძველდა, ენა უსამელოდ არის გადატირ-
თული ბარბარიზმებითა და ჟარგონით (ზოგიერთი ადგილის განმარტება არამცთუ
ჩვენ, მასწავლებლებს, არამედ სახელმძღვანელოთა შემდგენლებსაც, ეტყობა,
უჭირდათ; მაგ. რას ნიშნავს „ტუტ მატია სატი ტავა“? სქოლიოში ეს ადგილი განუ-
მარტავია). ასე რომ, თუ კადნიერებად არ ჩამითვლით, სასკოლო პროგრამაში ასე-
თი ცვლილების მომხრე ვიქნებოდი: გიორგი ერისთავის ბიოგრაფია გადაგვეტანა
ეპოქის მიმოხილვაში, ხოლო „გაყრა“ — კლასიკარეშე სავალდებულო საკითხავ ლი-
ტერატურაში...

თამარ ბარბაქაძე

1. არიან ადამიანები, რომელთა მთელი ცხოვრება მაგალითია თითოეული ჩვენ-
განისათვის, რადგან იგი ლამაზად დაწერილი ლექსივით იკითხება...

სწორედ ამგვარ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნება გიორგი ერისთავი.

დიდა მისი — როგორც ადამიანისა და როგორც შემოქმედის — დამსახურება
მშობლიური ხალხის და ქვეყნის წინაშე.

და მაინც, ფაქტებითა და მოვლენებით მდიდარი მისი ბიოგრაფიიდან განსაკუთ-
რებით საინტერესოდ მიმაჩნია გიორგი ერისთავის მონაწილეობა 1832 წლის შეთქ-
მულებაში, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმის დამხო-

ბას საქართველოში და ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვებას. მოსწავლეთა ყურადღებასაც სწორედ ამ ისტორიულ მოვლენაზე ვამახვილებ და დანერცილებით ვესაუბრები მის შესახებ.

1832 წლის შეთქმულება რუსეთის ცარიზმის ბიუროკრატიულ რეჟიმთან შებრძოლების მასშტაბური, დეტალურად მოაზრებული აქტი იყო. შეთქმულებას მეთაურობდნენ სოლომონ დოდაშვილი, ელიზბარ ერისთავი და ალექსანდრე ორბელიანი... მისი თვალსაჩინო წევრები კი იყვნენ გრიგოლ ორბელიანი, სოლომონ რაზმაძე, ფილადელფოს კიკნაძე, დიმიტრი ყიფიანი და სხვანი...

1829 წლიდან გიორგი ერისთავი ფაქტიურად შემაკავშირებელ ძალას წარმოადგენდა ფილადელფოს კიკნაძესა და სოლომონ დოდაშვილს შორის. 1832 წელს კი იგი შეთქმულების მონაწილეთა გვერდითაა, მისი ერთ-ერთი აქტიური წევრთაგანია. გიორგი 1829 წელს მხოლოდ 16 წლისა იქნებოდა... საგულისხმო ფაქტია!

სწორედ ამ ასაკისანი არიან ქართველი გოგონები და ქაბუკები, როდესაც ამ დიდი ქართველის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას იწყებენ. რამდენ რამეს ეუბნება მოსწავლეებს მარტო ეს ერთი რიცხვი, როგორ უახლოებს მათ მეამბოხე მწერლის სულს...

1832 წლის 9 დეკემბერს შეთქმულთა ერთ-ერთმა მოთავეთაგანმა იასე ფალავანდიშვილმა ხელისუფლებას აცნობა ფარული ორგანიზაციის არსებობა, რის შედეგადაც შეთქმულების ყველა მონაწილე, მათ შორის გიორგი ერისთავიც, დააპატიმრეს. იგი დამნაშავეთა მეოთხე კატეგორიას მიაკუთვნეს (რაც გაცილებით მკაცრ სასჯელს ექვემდებარებოდა), მაგრამ სასჯელი ახალგაზრდობის გამო შეუმსუბუქეს. 1834 წელს გ. ერისთავი პოლონეთის ქალაქ ვილნოში გაასახლეს და მშობლიურ ქვეყანასა და ხალხს მოსწყვიტეს. სხვა გზა არ იყო, ახალგაზრდა შემოქმედი დამორჩილდა მკაცრი ბედის განაჩენს. მან ამ „დამორჩილებით“ გამოწვეული საოცრად დიდი სულიერი ტკივილი ლექსად გაუმხილა თავის მეგობარს სვიმონ მაჩაბელს:

*„მე ან სოფელი მოყვასთ მაშორებს
და მიხშავს კლიტით მამულის კარებს,
ველარ ვისუნთქავ ჰაერით ტკბილით,
მისთვის მიბრალე გულით ღმობილით“.*

მძიმე, აუტანელი იყო გიორგი ერისთავის გადასახლებაში გატარებული ყოველი დღე. სამშობლოს მონყვეტილს, თვით სიცოცხლაც კი ემძიმებოდა... წუთი რა არის, ისიც კი არ დაუკარგავს იქ. ამ პერიოდში მან პოლონური ენა და ლიტერატურა შეისწავლა, თარგმნა მიცკევიჩი.

გადასახლებაში გიორგი ერისთავმა ოთხ წელზე მეტი დაყო... 1838 წელს იგი ბრუნდება თავის სამშობლოში და აქტიურად ებმება კულტურული ცხოვრების ფერხულში.

დიდი დრამატურგის ბიოგრაფიის ეს ნაწილი განსაკუთრებით აინტერესებთ მოსწავლეებს და მეც სწორედ მასზე ვამახვილებინებ ყურადღებას.

2. კომედია „გაყრის“ ტექსტზე მუშაობა მდიდარ მასალას გვანჯდის საიმისოდ, რიკ პრაქტიკულად ვუჩვენოთ და შევასწავლოთ მოსწავლეებს ლიტერატურის თეორიის არაერთი საკითხი, მაგალითად, კომედია, პერსონაჟის მეტყველებით დახასიათება, ბარბაროზში, ჟარგონი და ა.შ.

ტექსტზე მუშაობის დროს ბავშვები დამოუკიდებლად აკვირდებიან პერსონაჟთა მეტყველებას, ჟარგონს, ბარბაროზს და ამ ცნებათა შესწავლის შემდეგ არ უძნელდებათ გ. ერისთავის „გაყრაში“ შესატყვისი ადგილების მოძიება...

ანდუყაფარი, პავლე, ივანე და მიკირტუმ გასპარიჩი განსაკუთრებით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან მეტყველებით... ეს არის სწორედ პერსონაჟის ენა, რომელიც საოცრად ზუსტად წარმოგვიჩენს თითოეული მათგანის პიროვნებას, „ხსნის“ მათს ხასიათს; სწორედ პერსონაჟის მეტყველება გვიხატავს: ანდუყაფარს — როგორც ძველ მებურნეს:

*„პეი, ოჯახო, კარგო ოჯახო,
შემდგომ გაყრისა ეის დავენახო!
ახ, კელარ დავეცემ კარაესა მკაში,
უნდა ეიმალო მე მამითადმი!“*

პავლეს — როგორც ნადირობაზე „შექანებულს“:

„როგორ თუ ქორი?! გამიშვიო! გიჟი ხართ? მაჭუტაბის გამოგ ზავნილია, რა დროს გაყრა არის?“

ივანეს — როგორც მშობლიურ ნიადაგს მომწყდარ, ფუჭ მემოცნებებს:

„ია რაზდელიუ პოლე ნა სემ...“

3. ტექსტზე უშუალოდ მუშაობის შემდეგ მოსწავლეები ცდილობენ ერთიანობაში გაიზარონ თხზულება, მსჯელობენ ნაწარმოების ავ-კარგზე, გიორგი ერისთავის, როგორც პირველი ქართველი დრამატურგის, როგორც ქართული კომედიის ფუძემდებლის, განუზომლად დიდ დამსახურებაზე.

მოსწავლეები აქტიურ ემოციურ დამოკიდებულებას ავლენენ ამ ნაწარმოების მიმართ, გულიანად იცინიან მიკირტუმ გასპარიჩის, ყარდაშვერდის, გაბრიელის, პავლესა და ივანეს მეტყველებაზე, მათს მოქმედებაზე. ხშირად გამოკიციხვისას მივმართავ ინსცენირებას, რაც ტექსტის შესწავლის პროცესში მოსწავლეთა ინტერესს პიესისადმი კიდევ უფრო აძლიერებს, ამავე დროს, თავად გაკეთილს უფრო საინტერესოსა და მიმზიდველს ხდის.

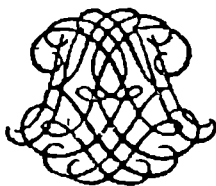
4. პავლე ერთი ფუქსავატი, უდარდელი თავადის ტიპური სახეა. ავტორი მას ხშირად სატირული კალმით ხატავს, რითაც ხაზს უსვამს, რომ ნადირობის ტრფიალი ხშირად კომიკურ სიტუაციაში იგდებს თავს. პავლეს გონება და ფიქრი მხოლოდ ერთი მიმართულებით „ქრის“, ამის გამო ყველა „საგარეო“ თუ „საშინაო“ ოჯახური საქმე ცოლისთვის მიუხდვია... ეს კაცი, ოჯახის უფროსი, გადაძწყვეტ სიტუაციაშიც (იგულისხმება გაყრის სცენა) ცოლის კარნახით მოქმედებს, რადგან თავისი საკუთა-

რი აზრი არ გააჩნია. მოსწავლეები მის მიმართ ზიზღით როდი იმსჯელებიან, გული-
ანად ეცინებათ პავლეს სანადირო „ენებებზე“, მაგრამ გრძნობენ მის გონებაშეზღუ-
დულობას, ცხოვრებისეულ უმნიფრობას, უუნარობას... მომავალი, ყფიქრობ, მაინც
ივანესია, რადგან ავტორი მას მეტი თანაგრძნობით ხატავს. მართალია, ივანე მშობ-
ლიურ ნიადაგს მომწყდარი მეოცნებეა, სასაცილოა მისი მეტყველებაც, არარეალუ-
რად აფასებს სინამდვილეს, რომანტიკულ ფერებში ეხატება იგი, მაგრამ მაინც ეს
პერსონაჟი მოსწავლეების მეტ თანაგრძნობას იწვევს. საგულისხმოა ივანეს პუმა-
ნური დამოკიდებულება გაბრიელთან, ასევე — მისი ღირსეული ქცევა გაყრის
დროს, როცა ანდუყაფარმა და პავლემ ლამის დაჩეხონ ერთმანეთი მუთაქისა და მი-
ნებისათვის.

ყფიქრობ, „გაყრის“ პერსონაჟებს წინაპრები არ ჰყოლიათ, რაც შეეხება მემკვიდ-
რეს, პავლეს „გორისა“ კირილე მიმინამვილი, ივანესი — არჩილი („ოთარაანთ ქვრი-
ვი“).

5. ბოლო შეკითხვას მოკლედ ვუპასუხებ. გიორგი ერისთავს ბუნებამ მოჰმადლა
შემოქმედებითი და ორგანიზატორული ნიჭი, მამულის სიყვარულით ცეცხლმოდე-
ბული გული, სიამაყე და ზიზღი „ძლიერთა ამა სოფლისათა“ მიმართ, თავმდაბლობა
და სიყვარული „ტვირთმძიმეთა და დამაშვრალთა“ წოდებისადმი. ყოველივე ამან
აქცია იგი ჩვენი კულტურის ერთ-ერთ ღირსშესანიშნავ წარმომადგენლად.

1983 წ.

თანამდავი

ილიას წელიაო, ვამბობთ ხოლმე მისი იუბილეს აღმნიშვნელ წელზე, მაგრამ ნუ დაგვაინყდება — ილია ჭავჭავაძისნაირ იუბილარებთან ერთგვარად აზრი ეკარგება მრგვალ თარიღებს; ილიას ეკუთვნის — უნდა ეკუთვნოდეს — არა მარტო საიუბილეო წლები, არამედ ყოველი თვე, დღე და წამიც კი ჩვენი სულიერი ცხოვრებისა; ბიბლია გვიდასტურებს, რომ საუკუნე (და — მეტიც) ზოგ მოკვდავსაც დაუყვია ამ წუთისოფლის სტუმრად, მაგრამ კაცი მათუსალას ხნისაც რომ მოიყაროს, მაინც დასავინყებლად ანუ სრული სიკვდილისათვის იქნება განწირული, თუ ისე არ იცხოვრა, რომ შემდეგ მკედარიც „საქმობდეს“. ლამის საუკუნე გავიდეს წინამურიდან და მკედარი ილია კვლავაც ყველაზე დიდ „მოსაქმედ“ რჩება ქართველთა შორის. თუმცა საუკუნე და თუნდაც ათასწლეული, ილიასვე დავესესხები, „რა არის უკვდავებისათვის? მხოლოდ ერთი წამი“.

მეტიც ითქმის: ილია რომ სამისდღეშიოდ დარჩა, ილია რომ მუდამ გვეყოლება — ეს ერთია; მაგრამ, ილია გვეყავდა ილიამდეც: არსებობდა მანამდე, სანამ მოგვევლინებოდა. ბრძანა კიდევ — „მარად და ყველგან, საქართველოც, მე ვარ შენთანა“... ილია ჰქვია საქართველოს „თანამდეგობას“, ჰქვია იმიტომ, რომ საქართველოს „თანამდეგმა სულმა“, რომელიც ჟამითი-ჟამად სხვადასხვა სახით გამოგვეცხადება ხოლმე, სწორედ 1837 წელს შეიბა, ჩემი აზრით, ყველაზე სრულად ხორცი ყვარელში, ამ ჩვენს ბეთლემში.

ჩვენ ჩვენი გოლგოთაცა გვაქვს — წინამური. საჭიროა გვახსოვდეს ყვარელი — ჩვენი ამაღლება; აუცილებელია გვახსოვდეს წინამური — დაცემა ჩვენი. ილია მხოლოდ სიცოცხლისთვის არ შერაცხილა წმინდანად — შეირაცხა სიკვდილისთვისაც; ამასვე ლაღადებს მისი საგალობელი: „ღვანლითა და სისხლითა შენითა უდაბნოჲ იგი სოფლისაჲ მოიმუშაკე... სიმართლისათვის დაითმინე... ერისთვის წამებულო, წმინდაო ილია მართალო“.

წმინდა ილია-მართლის ამა სოფლით განსვლა, გარკვეულწილად, ნებაყოფლობითი აქტი მგონია; არა, იმას როდი ვამტკიცებ, რომ ილიამ თავი მოიკლა, მაგრამ ილია მოეკვლევიანა შვე ძალებს: პეტერბურგში სახელმწიფო საბჭოზე მიწვეულ ილიას ქართველი მოღვაწეები მრავალგზის აფრთხილებენ, ჯერ ნუ დაბრუნდები საქართველოში, იქ ისე მოგინამლეს ატმოსფერო, რომ თქვენს სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრებაო... ილია კი სულმოსწრაფებული ეშურება საქართველოსკენ... ვერ დაადგებს, ვერ მიატოვებს თავის დედასა და შვილს... ათი წლისას დედა მოუკვდა, შვილი საერთოდ არა ჰყოლია, ვერც ერთის სიყვარულითა და აღერსით მოიჯერა გული და ვერც მეორისა... მისი დედაც და მისი შვილიც ის არის, ვისაც ხან შვილსავით ტუქსავს, მაგრამ ყოველ სასაყვედუ-

რ: სიტყვას კოშტ სისხლს ამოაყოლებს ხოლმე, და ხანაც დედასავით ეალერსება — „ჩემო კარგო ქვეყანა“... „მამულო, საყვარელო“... „ჩემო თვალის სინათლე“... იცის, ამ „უთავბოლო და უსწორმასწორო ნუთისოფელში“ — განსაკუთრებით ჩვენში, საქართველოში — შეიძლება უზარმაზარი სიძულვილი გაპატიონ, მაგრამ ამხელა სიყვარულს არ გაპატიებენ; არ გაპატიებენ მუდმივ მღვიძარობას, როცა ნეტარყუჩობაში ჩათვლემილ-ჩათბუნებულ სინდისს გამუდმებით ანჯღრევ, აფხიზლებ. ამიტომაც არის წინასწარმეტყველი თავის ქვეყანაში არა მხოლოდ შეუძლებელი, არამედ — გაუსაძლისიც. წინასწარმეტყველთა ხედრიც იცის — ჯვარცმა ან ჩაქოლვა... მაგრამ პოეტი, რომელიც თავის ხალხს, თუნდაც ბრბოდქვეულს, დაემალება, ის არც პოეტია და, მით უფრო, არც წინასწარმეტყველი. ილია კი ნათელმხილველია, თანაც იმ რანგისა, ვინც არა მარტო სჭვრეტს მომავალს, არამედ იმასაც ხედავს, რასაც შეცვლის ამ მომავალში; შეცვლის თავისი სიცოცხლით, შეცვლის თავისი სიკვდილითაც... ამიტომაც — „დაე, თუნდ მოგკვდე, არ მეშინიან“... დანახულია არა მარტო საკუთარი აღსასრული, არამედ — შედეგი, გაგრძელება ამ აღსასრულისა: სისხლით შეკრავს, საკუთარი სისხლით შეადუღაბებს იმას, რაც მელნით ვერ შეიკრა. ამიტომ კაცუნებს, ნაძირალებსა და მკვლელებს მასთან ბრძოლა იმთავითვე ნაგებული აქვთ. ილიას იდეურ მკვლელებს რომ ფიორი ჭკუა ჰქონოდათ, ილიას სიცოცხლისათვის სული უნდა ებერათ, ბერბიჭაშვილები მისთვის პირად მკვლელებად უნდა დაეყენებინათ, მაგრამ მკვლელთა გონებისათვის მიუწვდომელია „მართალი სამართალი“: ილიას დაღვრილი სისხლი ამ „მართალმა სამართალმა“ ილიას წისქვილზევე მიუშვა ყოვლისნამღეკავი ძალით.

აი, ამიტომაც არ ილო ილიამ ყურად არც მეგობართა რჩევა, არც ახლობელთა გაფრთხილება, არც ავი წინათგრძნობით გატანჯული მეუღლის მუდარა; საგულისხმოა, რომ ილია წინამურამდე არაგვის პირას ეტლს აჩერებინებს და გაფითრებული, მჭმუნვარე სახით ბოლთასა სცემს ჭალაში: მაინც ტკბილია სული, შემზარავია მისთვის ხორცთან გაყრა, სხეულის დატყევა. დიადი მაგალითიც ედგა თვალწინ — გოლგოთამდე იყო გეთსემანიის ბალი და ღმერთკაცის ვედრება: „მამაო ჩემო, უკეთუ შესაძლებელ არს, ამარიდე ფიალა ესე“... და — საბოლოო გადაწყვეტილებაც: „ხოლო არა ვითარ მე მნებავს, არამედ ვითარცა — შენ“...

წილი ნაყარია, ილია ჯდება ეტლში და მტკიცე ხმით უბრძანებს იუდა-მე-ეტლეს: „გარეკე“.

ილია დაიძრა თავისი ფიალისაკენ.

ამბობენ, თითქოს ილია მკვლელებს იარაღით ხელში შეეგება... თუმცა, ისიც შესაძლებელია, მას მშვიდად ჩაეხედა მათთვის თვალელებში და ეთქვა — „ილია ვარ“.

მათ, სატანის ამ ჩლუნგ იარაღებს, მან უკვე შეუწდო, დიდი ხნის წინ შეუწდო:

„რომ მტერთათვისაც, რომელთ თუნდა გულს ლახვარი მკრან,
გთხოვდე: შეუნდე, არ იციან, ღმერთო, რას იქმან“.

და ეჭვიც, მტანჯველი ეჭვიც, რომელიც დღევანდელი საქართველოს
შემყურეს, არ შეიძლება არ გაგვიჩნდეს — შეკრა კი ილიას გულის წვენმა,
მელნადა და სისხლად ამოღერილმა, საქართველო? აკი ჭამითიუამად ჩვენში
ისევ და ისევ აპოკალიფსური მხეცივით „აღდგება ღორი გაუმაძღრობისა“,
აღდგება ანტიილია, და ერთმანეთს დაგვრევს, გვყოფს, გვაქუცმაცებს, გვა-
თითოკაცებს... დღეს, ილიას სახელმწიფებულები, ილიას სახელითვე, არც-
თუ იშვიათად, ანტიილიას საქმეს ვსჩადით...

და დღესაც, როგორც ქრისტეს ანტიქრისტე, ისე ებრძვის ილიას ანტიი-
ლია, მაგრამ, ღვთის შენეებით, მაინც ილია იმარჯვებს... ილიას გამარჯვე-
ბაა, მსოფლიო რუქაზე ჩვენ რომ ჩვენი ფერი გვაქვს და ჩვენი თავი დღეს
ჩვენადვე რომ გვეყუდენის. . .

და გვიახლოვდება ის დღეც, როცა მოაზროვნე და „მოსაქმე“ საქართვე-
ლო ილიელობის ნიშნით გაერთიანდება.

„ილიელობა“, ასე მგონია, არც რაიმე კასტაა, არც წოდება, არც ხარისხი.

„ილიელობა“ სულის მდგომარეობაა.

„ილიელობა“ არ მოგველოდეს — „მინყივ, უკუნით უკუნისამდე!“

P.S. ილია — თვითონ სახელიც კი — „თვითრჯულია“: სხვათა „რიკრიკა-
ზე“ ვერც მოდრეკ, ვერც აბრუნებ, ვერც მიმოხრი, ვერც შეკუმშავ და ვერც
შეკვეცავ... ერთადერთი ნანარმოები ფორმა „ილიაობა“ — ილიას სახელო-
ბის დღესასწაული — ჟღერს ბუნებრივად. არადა, ილია უკვე აღარ არის
ოდენ საკუთარი სახელი, ილია გარკვეული მოქმედებაა და, აქედან გამომ-
დინარე, ზმნაც: ილია — გარკვეული თვისებაა და, აქედან გამომდინარე,
ზედსართავი სახელიც... ბევრი ვინვალე, მინდოდა ეს სახელი ისეთ ენობრივ
ყალიბებში ჩამომესბა, ყოველი ეს გაგება რომ დაეგია; როგორც იტყვიან,
„ამაოდ დავეყერ...“ „ილიამ“ ვერც უცხოური „ისტი“ და „იზმი“ იგუა... მაინც
ვბედავ მოკრძალებით შემოგთავაზოთ ჩემი ნაცოდვილარი, მერე და მერე
იქნებ ყურიც გავიხედნოთ და ენობრივადაც აღარ გვეხამუშოს ის, რაც
ჩვენს სულში უკვე სახელდება:

„ილიაობა“ -- დარჩება ილიას სახელობისა და მოხსენიების დღესასწაუ-
ლად, ილიობა კი ილიაა მოძღვრებაა, მიმდინარეობა, თუ შეიძლება ასე ით-
ქვას -- „ილიიზმი“... ილიელი კი ილიიობის მიმდევარია, ილიას „რაზმელი“
ანუ „ილიისტი...“ ილიას შემსწავლელ ფილოლოგიურ დისციპლინას კი ტრა-
დიციული „ილიალოგია“ თითქოს უფრო უხდება, ვიდრე „ილიამცოდნეობა“.

ილია და ანტილია

დიდ მწერლებს ზოგჯერ თითქოსდა შეუფერებელი ეპითეტით გამოარჩევენ — დაუნდობელი.

ილია ჭავჭავაძე არის დაუნდობელი ტალანტი, მაგრამ ამ დაუნდობლობის წიაღ მკითხველი წიადაგ გრძნობს უზარმაზარ თანალმობას, სიყვარულს:

*ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ მალავს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“
ბრიყვნი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს,
ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია —*

ყველა საქმეს სიყვარული აკეთებინებს, ყოველ სიტყვას სიყვარული აწერი-
ნებს. დიახ, სიყვარული აწერინებს უმწარეს სიტყვებს, სიყვარული ამთრა-
ხებინებს, ასილაქებინებს, ანესტვრინებს საქართველოს, რადგანაც იცის, ამ
წუთისოფელს თუ თვალი მოუხუჭე, გინდ კაცი იყო, გინდაც ქვეყანა, „ისე
გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა“. საქართველო უნდა ფხიზ-
ლობდეს, დაშაქრული ჭიკჭიკი „გარეგანი ფრინველისა“ კი თუ მოგვადუნებს
და მიგვაძინებს, თორემ — არ გამოგვაფხიზლებს. ფხიზლობას მწარე სიმარ-
თლე სჭირდება წამალივით — ამიტომაც შეასვა ქართველობას წამლად
„ბედნიერი ერი“, „რა ვაკეთეთ, რას ვმერებოდით“ და ამისთანა სამკურნალო
შხნაკვი სიტყვები ილიამ. ლუარსაბი წინ სარკედ დაგვიყენა — რად ვიქეცი-
თ ეს გამრჯე ხალხი, რას დავემგვანეთ ეს მეომარი ტომი — როგორ გავსივდით,
როგორ მოგვედო ქონი და ამ ქონში ჩაგვეკარგა სული, როგორ შეგვეცვალა
გულის ძგერა სტომაქის ბუყბუყით ან, როგორც აკაკი იტყოდა, კუჭის ჭუჭ-
ყუნით, და როგორ თვალდათვალ გავლუარსაბდით. მაგრამ ილიამ იცის, რომ
მარტო სამხილებლის მხილება, მხოლოდ გასაკილის კილვა საქმის ნახევარ-
ია; რას დაემსგავსა კაცი, ამის ჩვენება საქმის ერთი მხარეა, რას უნდა ჰგავ-
დეს იგი — მეორე და, არანაკლებ მნიშვნელოვანი. ამიტომ ვერ შეჩერდებო-
და ილია ლუარსაბსა და დარეჯანზე, აპიტომ უნდა დაეხატა მას ოთარაანთ
ქერივი და გიორგი, ეჩვენებინა ასევე რეალური და არა გამოგონილი, თუმცა-
ღა იშვიათი სახეები არსშენარჩუნებული და არსგადამრჩენი ქართველებისა.

ილიამ იმთავითვე იცოდა თავისი მისია — „*ღმერთთან მისთვის ელაპარა-
კობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა*“. სიყრმიდანვე ნათელმხილველის ნიშნითაა
დალდასმული ანუ, როგორც ჩვენს მთიანეთში იტყვიან, „ნიშანიანია“. აქე-
დან გამომდინარე, ილია, ალბათ, თავის მომავალსაც ხედავს, თავის მოწამე-
ობრივ აღსასრულს... დანერა კიდევ — „*რომ მტერთათვისაც, რომელთ
თუნდა გულს ლახვარი მკრან, გთხოვდე: შეუნდე, არ იციან, ღმერთო, რას*

იქმან!" მარტო საკუთარს არა, ილია საქართველოს მომავალსაც სჭერეტს და, ვინ იცის, ბევრ სანუგეშოს, იქნებ, ვერც იქ ხედავდეს, მაგრამ იმედი არასოდეს გადასწურვია, მკლავები არ ჩამოსცვენია და, რაც მთავარია, სკეფსისის ჭიხათვის თავისი კალამი არ გამოუხვერევენებია.

ილია რომ აუშხედრდა თავის თანამედროვე საქართველოს, სახელმწიფოებანაგვრილსა და გაუბედურებულს, ილიამ რომ ომი გამოუცხადა ჭაობს, სადაც ლუარსაბისნაირი სულდგმულები დაფუთფუთებენ — ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ უარი თქვა თავის ქვეყანაზე ან, მით უმეტეს, ზურგი შეაქცია მას. ასეთი საქართველოა მისი დედა, მისი მშობელი... და როგორც ადამიანი — ნორმალური ადამიანი — ვერ იტყვის უარს თავის დედაზე, როგორი დავარდნილიც უნდა იყოს იგი, ასევე არ ეგებოს საპყარ სამშობლოზე უარის თქმა. მაგრამ უარის უთქმელობა, ჩემო მკითხველო, იმას როდი ნიშნავს, რომ შენ ასეთ მამულს შეეგუო — არა, მამულიშვილობა ამ შემთხვევაში ის იქნება, თუ შენ ამ სამშობლოში რალაცას შეცვლი, გარდაქმნი, გააუმჯობესებ, შენს ნილ საქმეს, შენს კუთვნილ სოფელ-ქვეყანას დაანინაურებ, ზეცისკენ აზიდავ... სწორედ ეს მისია აიღო თავის თავზე ილიამ, ამიტომ აცხადებს იგი: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მინიერი — ზეციერსა...“ ვინაა აქ მინიერი და ვინაა ზეციერი? მინიერია ერი, მატერიალური მასა, ხალხი, ვაი რომ, ზოგჯერ გაბრბოვებული, მაგრამ, ილიას რწმენით, მაინც მარადიულად მართალი, სამართლიანი და, საბოლოო ჯამში, ჭეშმარიტებისაკენ ტანჯვითა და ნამებით მავალი... სწორედ მინიერი ერი შობს ამ ჭეშმარიტების ანუ ღვთის სიტყვის მეგზურსა და გზისმკვლევს — პოეტს, შობს ზეციერს, ღმერთთან მოლაპარაკესა და ღმერთისგანვე მინიერ საქმეთა გასაზეციურებლად ამქვეყნად მოვლენილს. პოეტის მისიაც ეს არის — იგი წინ უნდა წარუძღვეს ერს, ოღონდ არა დაფნის გვირგვინით თავშემკული, არამედ — ეკლის გვირგვინით შუბლგასისხლული.

ახლა ხშირად გაიგონებთ ლამის სასონარკვეთილ შეკითხვებს — ვისლა ვენდოთ, ვის უნდა გავყვეთ, ვინ გვინნამძღვრებსო?.. და ეძებს დღეს საქართველო ადამიანს, ვინც ამ უბედურებაში, ამ სცილასა და ქარიბდას შორის უმსხვერპლოდ გაატარებს ქვეყანას; მესაჭეს ეძებს, თავკაცს.

ვინ არის და სად არის იგი?

სითავხედეში ნუ ჩამომართმევ, ჩემო მკითხველო, და — პირველკაცობის გვირგვინმაძიებლებით გაძეძგილ დღევანდელ საქართველოში მე ვიცნობ იმ კაცს, ვისაც უნდა გავყვეთ, ვისაც უნდა ვენდოთ.

და სახელი ამ კაცისა — ილია ჭავჭავაძე.

ნუ იტყვით, ილია იყო საქართველოს თავკაციო. ილია ახლაც არის, უნდა იყოს ჩვენი თავკაცი და ნინამძღვარი. მეტიც ითქმის — ხვალის ანუ უკეთესი საქართველოს ნინამძღვარი და თავკაცი ისევე ილია იქნება... ილიას უნდა გავყვეთ, ილიას უნდა ვენდოთ... უფრო ზუსტად, ილიელობის ნიშანი, თვითეული პიროვნების ბუნებაში ილიელობის წილი განსაზღვრავს, კონკრეტულად ვინც

უნდა იყოს საქართველოს თავკაცი: ვინც მეტად იქნება ილიელობის მადლით ცხებულნი, ის უკეთესად დამწყესს საქართველოს; ეს გახლავთ და ესვე დარჩება ჩვენში პირველკაცობის უტყუარ საზომად. ილიელობა საქართველოს უკვდავი თანამდევნი სულია, ილიამდე არსებული, და ამ სულმა, სისხლად შემეკვრივებულმა, როგორც მუხრანი იტყვის, „გამოიარა რუსთველის გული, გამოიარა სულხანის გული“... სწორედ ეს სული „გადადიოდა, გადადიოდა, და მოდიოდა, და მოდიოდა, ვითარცა მტკვარი“. ამ სულს კი იმიტომ ვუნოდებ ილიელობას, რომ ყველაზე სრულყოფილად მან ხორცი ილია ჭაეჭავაძეში შეიბა. ილიაა ის კაცი, ვის დასადაფნავ შუბლს შვენის ეკლის გვირგვინი, თორემ ზოგიერთმა განდიდების მანიით შეპყრობილმა თავს გინდ იმპერატორის გვირგვინი დაირქვას, გნებავთ, პაპის ტიარა, ყველაფერი მასხარის ჩაჩად აღიქმება. ვის შვენის ეკლის გვირგვინი — ესეც გამოგვარჩევენებს ერთმანეთისგან ილიასა და ილიას სახელის მიმჩემებელ ყვარყვარეებს.

ილია, ისევე, როგორც ყველა წმინდანი და დიდი ხელდასხმული, მაცხოვრის გზაზე მავალია. მითქვამს და კვლავაც გაგიმეორებთ, რომ მისი მონამეობრივი აღსასრული ტიპოლოგიურად იმეორებს მაცხოვრის მიერ ამა სოფლის დატყეებას. მასაც, ილიასაც, აქვს თავისი გეთსემანიის ბალი, ადგილი, სადაც იესოს წამიერად ადამიანური ძრწოლა შეიპყრობს თავისი მწარე ფილის წინასწარგანჭვრეტით და — ამაცილვე ეს ფიალაო, შეჰლალადებს მამას... ილიაც, წინამურის გზას გოლგოთასავით შემდგარი, არაგვის ჭალებში ეტლს აჩერებინებს და ყოყმანობს, დაიძრას თუ არა თავისი ფიალისაკენ. და როგორც მაცხოვარი დაძლევს თავის ადამიანური ბუნების სისუსტეს და — არა როგორც მე მინდა, არამედ როგორც შენ გნებავსო, მიმართავს მამა ღმერთს და იქვე იღებს იუდას ამბორს, ასევე ილია დაძლევს ძრწოლას, ეტლში ჩაჯდება და, გარეკეო, უბრძანებს იუდა-მეეტლეს: რაც ვერ შეიკრა მელნით, რაც ვერ გამთლიანდა თუნდაც სისხლში ამონანები კალმით, ის თავისი გულის წვენით, თავისი სისხლით უნდა შეადულაბოს; უნდა შეკრიბოს თავისი გათითოკაცებული ერი, შეკრას საკომლო ნაკვეთებად მიზომილ-დანალიკებული თავისი დიდი მამული, მოანახვინოს ბნელში ხელების ფათურით მობორიალე თავის მოძმეებს ერთმანეთი. სწორედ ეს გახლდათ თავშენირვა, ერის გასამთლიანებლად ნებაყოფლობით გამეტება თავისა. თითქოს მიაღწია კიდევ მიზანს — მის კუბოსთან ერთ მჯილად შეიკრა ქართველობა... ვაგლახ, რომ — არა ხანიერ! ისევე დაგვრია ხელი თავკერძობამ, ისევე გავინიეთ ზერე-ქვერე, ისევე ვემოყვრეთ მტერსა და ვემტრეთ მოყვარეს, ისევე გავწირეთ მაცხოვარი ჩვენი ქრისტე და აღვაზევეთ ანტიქრისტე...

ანუ — დავგმეთ ილია და განვადიდეთ ანტიილია.

მკრეხელობად ნუ ჩამითვლი, ჩემო მკითხველო, ილიას გზა ჩემთვის იგივე ქრისტეს გზაა და, როგორც ქრისტეს ებრძვის ანტიქრისტე, ასევე ილიას ებრძვის ანტიილია. ქრისტე — ანტიქრისტეს დასაბამისმიერი დაპირისპი-

რება ანუ ჭიდილი შორის ნათელსა და შორის ბნელსა, თავისი უამრავი ისტორიული პროტაგონისტებით ყველაზე სახიერად, ყველაზე ხელშესახებად ჩვენთვის, ქართველებისთვის, ამგვარად პერსონიფიცირდება: ილიას ებრძვის ანტიილია. ამ ანტიილიად მე არ მოვიაზრებ მხოლოდ კონკრეტულ პირს — სატანის ჩლუნგ იარალს, ჩახმახის ფეხის გამომშლელ გიგლა ბერბიჭაშვილს, გაყიდულ ჟურნალისტს ვასილ ნაცვლიშვილს ან პოლიტიკურ ფანატიკოსს ფილიპე მახარაძეს. ილია — ანტიილიას დაპირისპირებაში როგორც ილია იტვირთება სხვა სულიერი შინაარსით, ასევე ანტიილიაში ზოგადდება ყველა მაშინდელი და ახლანდელი ფილიპე ბერბიჭაშვილები... და როგორც ილიაა მარადიული, ვაგლახ, ასევე მარადიული გახლავთ ანტიილიაც.

დავინწყით იმით, რომ უნივერსალური ანტიქრისტეს ქართულ გამოვლინებას, ანტიილიას, ნიშან-თვისებებიც, ცხადია, ჩვენებური ექნება; ეს თავკერძობა და შადიმანობა, ეს ქვეგამხედველობა და გაიძვერობა, ეს ბეზლობისა და დასშენის ჟინი, ეს ამპარტავნობა და გაუტანლობა, ვაი რომ, მოგვდგამს ქართველობას... ცხადია, არა მარტო — ჩვენ... ნუ აგვიტანს თვითგვემის ჟინი და ნუ დავიბრალებთ, რომ ეს უბედურება მხოლოდ ჩვენ გეჭირდეს, თუმცა სხვათა უკეთურებანი ვერაფერი ნუგეში იქნება ჩვენთვის. ალბათ ისიც უნდა ვალიაოთ, რომ ერთ პირზე დგომა და საზოგადო საქმისათვის პიროვნული ინტერესების დათმობა, სამწუხაროდ, ქართველთა ძლიერ მხარედ, ჩვენს ისტორიულ თვისებად ვერ ჩაითვლება... თუმცა, ვახუშტი ბატონიშვილი, შეგახსენებთ, ამასაც ბრძანებს ქართველებზე, რომ მათ „ზნენი აქუნდათ პირმტკიცობა, მტერთა ზედა ერთობა“... იქნებ ბრძანოთ, ვახუშტის, ამ შესახებებით, ქართველთა გამხნევება და ნამუსზე შეგდება ენადაო, თანაც, „აქუნდათ“ — წარსულ დროს გამოხატავსო, მაგრამ, ცხადია, ჩვენი ისტორიაც იძლეოდა ქართველთა პირმტკიცობის, ერთგულებისა და ერთობის მაგალითებს. სიტყვამ მოიგანა და, ვახუშტი იმასაც ამჩნევს, რომ ქართველები, ცოტა არ იყოს, ნამხედურნი ვართ, ვახუშტის სიტყვებით, „ურთიერთის მიმყოლნი, კეთილ-ბოროტზედ ადრე მიმდრეკნი“... დაუკვირდით — კეთილ-ბოროტზედ ადრე მიმდრეკნიო: უკეთურთ ადვილად ვეტყუებიანებით, მაგრამ ქველი საქმის დანახვა, დაფასება და სიკეთის გზაზე შედგომა ადვილად შეგეძლება. ეს გახლავთ სწორედ დიდი ნუგეში, აქ ჩანს სწორედ ჩვენდა იმედად და სასოებად ღვთის ხელი და, რაც უნდა ხელი დაგვიროს ცოდვებმა და გაიღალ-გაიფეჯილოს ანტიილიამ, საბოლოოდ — მე ასე მწამს და შენც, ჩემო მკითხველო, გულიდან ნუ ამოგფრთხოვოდე რწმენა იმისა, რომ — მაინც ილია იმარჯვებს ანტიილიაზე, რომ „ბოროტი საქმე მოკლეა, მით ოხერია“... განა არ ვიცი, დღევანდელი საქართველოს შემყურე, ბევრმა ირწმუნეთ, რომ ილია ჩვენში ეპიზოდია, გამონაკლისი, ხოლო ანტიილია კი — ჩვენი ცხოვრების ნესია და ჩვენი ისტორიული ხედვრიო, მაგრამ ნუ დაგვაპინყდება, რომ ჩვენ მაინც შოთას ქვეყანა ვართ, ჩვენ მაინც მრველოვანი ანბანის გამომგო-

ნებელი, ჯვარის ამგები, ჩაკრულოს მომღერალი და ხვანჭკარის დამყენებელი ხალხი ვართ და, აქედან გამომდინარე — ვერ გაიხაროს მტერმა ჩვენზე-და, ანუ — ანტიილიამ ილიაზე, ვერცა როს გაუხარნია...

და მაინც, როგორც ჩვენი ძველები იტყოდნენ, „პირველსა სიტყვასა ზედა მოვიდეთ“ და „ახლოთ განვჩხრიკოთ“, ვინ არის ილია და ვინ არის ანტიილია? ილია არის სიყვარული, ანტიილია — სიძულვილი; ილია არის შემკრები, ანტიილია — დამშლელი; ილია არის სამართლიანი, ანტიილია — უსამართლო.

ილია სამართლიანი არის-მეთქი, სამართლიანი და ობიექტური, მას კალამი უსამართლო საქმეზე ერთხელაც არ გაუტოკებია და არც პირადი, პიროვნული ინტერესისათვის გაუხარჯავს წვეთი მელანი. უამრავ ვისმე დაჰპირისპირებია იგი, ბევრისთვის დაუტეხავს თავზე თავისი „მეხი-სიტყვა“, მაგრამ უსამართლოდ ილიას არამცთუ ვინმე გაუწირავს, გადაბრუნებული სიტყვაც არავისთვის შეუკადრებია... ილიას ტორი მართო ლირფ კატკოვსა და გამყალბებელ პატკანოვს არ მოხვედრია, საზოგადო საქმეზე, მეცნიერულსა თუ ლიტერატურულ პრობლემებზე მას მწვავე პოლემიკა ჰქონია ლირსეულ, პატივსაცემ ხალხთანაც, მაგრამ ასეთ დროს ილია, ცნობილი გამოთქმისა არ იყოს, პლატონის მეგობრობაზე წინ ჭეშმარიტების მეგობრობას აყენებდა. ამ ჭიდილს საფუძვლად ყოველთვის ედო სიმართლის ძიება და ამიტომაც მისი კალმის ყოველი მოსმა სამართლიანი გახლდათ თვით იმ უიშვიათეს შემთხვევებშიც კი, როცა სიმართლე ილიას მხარეს არცა ყოფილა. უზენაესი მსაჯულის ტიტული მას თავისი პერსონისათვის არასოდეს მიუნიჭებია და უაპელაციო განაჩენი არავისთვის გამოუტანია. ერთ მაგალითს მოგიყვანთ: როცა ვაჟას თარგმნილი „ორღეანელი ქალწული“ არ მოენონა, ეს არ დაუფარავს, მაგრამ ისიც დანერა — ვაჟა ისეთი მნიშვნელოვანი და პატივსაცემი მოვლენაა ჩვენს ლიტერატურაში, ამ თარგმანზე სხვათა აზრიც მოისმინეთ, საბოლოო მსჯავრს მხოლოდ მე ნუ დამადებინებთო.

ანტიილია კი უსამართლოა, თავკერძა, მხილების უნმანურ ყინს აყოლილი და ყოველთვის პირადულის საზოგადოებრივზე წინ დამყენებელი... ოლონდ, ცხადია — ერისკაცის ნილაბაფარებული და საზოგადო საქმის საფარქვეშ თავისი პირადი ანგარიშების გამსწორებელი. ანტიილია, ეს ცხვრის ქურქში გამოხვეული მგელი — ჩემსავით ვინ მოგწყესთო — ცხვრებს აბრიყვებს და მწყემსის არგანსაც ეპოტინება.

ილია არის სულიერი მოძღვარი ერისა, მისი უგვირგვინო მეფე, მონამის ეკლისგვირგვინოსანი, ანტიილია კი რეალური, მინიერი ხელისუფლის გვირგვინს იზმანებს ბრბოს მხრებზე ამხედრებული.

ილიას საუფლო ზეციურია, ანტიილიასი კი — მინიერი, ამიტომაც მიელტვის ანტიილია ძალაუფლებას, სხვებზე ბატონობას, სხვათა დამონება-დამორჩილებას.

ილია მსახურია, ანტიილია — ბატონი, უფრო ზუსტად, ბატონკაცი.

ილია ყველაზე დიდ საფრთხესა და განსაცდელს პირველი თავად ეგებება და საქართველოსაკენ მოღერებულ მახვილს პირველი უშვერს თავის ფართო მკერდს. ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კალმოსანს ხანჯლოსნები მიეტივნენ მოსაკლავად; ილია არ შეჰპუებია ძლიერთა ამა სოფლისათა და გურიის დასარბევ ექსპედიციაზე პირდაპირ განაცხადა — ჩავნებებით და ცოცხალი თავით რუსის ჯარს არ გავატარებთ ჩვენი ძმების ასანიოკებლადო.

ანტიილია, პირიქით, სხვას ნაიმძღვარებს წინ განსაცდელის ჟამს, სხვის ზურგს ამოეფარება და თვითონ ჩირგვებში ჩაძვრება. მომხდარა ასე, უქნია და კვლავაც ამას იზამს საშიშროების წინაშე. ილია უშიშარია, ანტიილია — მხდალი და, ამით დაკომპლექსებული, თავის სილაჩრეს დაუნდობლობით ინაზღაურებს, სისხლისა არ ერიდება — ოლონდ, არ ერიდება და არ ეკრძალვის სხვათა სისხლს. ილია თავს დაჰკანკალებს ყოველი ქართველის სიცოცხლეს, მისთვის მარქსიზმი და კლასთა ბრძოლის თეორია, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომაცაა მიუღებელი, რომ იცის, დიდი ქვეყნები და მრავალრიცხოვანი ერები ამ ჭირს როგორღაც გადაიტანენ, საქართველოსთანა სახელმწიფოებანაგვირდ მცირერიცხოვან ერს კი კლასთა ბრძოლა და სამოქალაქო დაპირისპირება მოინელებს, შინააშლილობა წირვას გამოგვიყვანს... ილიას აზრით, საქართველოს თავისი დამხობილი სახელმწიფოებრივობა აქვს ჯერ აღსადგენი და საბედისწერო შეცდომა იქნებოდა, თუ კლასობრივსა და პარტიულ ქიშპობას ქართველები ერთმანეთს დავაჭმევიანებდით...

ილია გახლავთ ნიჭით ყელთამდე სავსე... მე იმ ლეთიურ ნიჭზე მოგახსენებთ, რომელიც არა მარტო მისი კალმიდან — იღვრება მთლიანად მისი პიროვნებიდან, მისი პრაქტიკული საქმიანობიდან. რასაც ხელი მოჰკიდა, ყველაფერს დევის ნაფეხური დააჩინა. პროზაა და — უკეთესი პროზა ქართულად არ დანერვილა... პოეზიაა, პუბლიცისტიკაა, კრიტიკაა, ჟურნალისტიკაა — ყველაფერში გამორჩეული და სეფესიტყვა უთქვამს; ილიაა საზოგადოებრივი აზრის საჭეთმპყრობელი, ამ აზრის ჩამომყალიბებელ-ნარმმართველი; და — არა მარტო აზრისა, იგი საქმის გიგანტიც გახლავთ.

ილიას ნამხედურობით ანტიილიაც თითქოსდა მრავალმხრივია, ბევრ საქმეს აწყდება და მრავალ სფეროს ეპოტინება, მაგრამ მისი ტრაგედია უნიჭობაა. ნიჭი აკლია, ტალანტი არ ჰყოფნის და ესეც ამნარებს, ალბათ. სიტყვა-საც ებრძვის, უფრო სწორად, სტანჯავს, შედეგად კი — გალაკტიონისა არ იყოს, „თითქოს ლექსია, მაგრამ მაინც არ არის ლექსი...“

ილიას ტალანტი ისიც გახლავთ, რომ იგი სხვის ნიჭს ამჩნევს და პატრონობს. არადა, ტალანტები ხშირად ისე დანთქმულან საკუთარ თავში, რომ სხვათა ნიჭი არ უცნიათ ან ველარც შეუმჩნევიათ. ილია კი უშურველი ტალანტია; გახსოვთ, ალბათ, როგორ დაულოცა მწერლური გზა ვაჟას: ჩვენ, ძველებმა, კალამიძირს უნდა დაედოთ და გზა ვაჟა-ფშაველას უნდა დავეუთ-

მთოთ. ხატოვნადა თქვა, თავისი დამოკიდებულება გაამჟღავნა, თორემ, ღვთის მადლით, ამის შემდეგ დაინერა „განდევილი“ და „ოთარაანთ ქვრივი“. ილიას მხოლოდ საღვთო შური ანუ ძალუმი ლტოლვა, სიყვარული და მონატრება აქვს აკაკის ლექსისა, იგი შესტრფის აკაკის სრულიად განსაკუთრებულ, მართლაც რომ ზემოდან დაბერტყილ ნიჭს ღვთაებრივი ჰარმონიისას, აკაკის გალობას, მის ამღერებას. ვისაც ბატონი აკაკის ბედნიერი ნიჭის ამბავი მოეხსენებო, იმ სტატიაში წერს, რომელშიც აკაკის თვალსაზრისს რუსთაველის გმირთა გენეზისზე არ ეთანხმება. ანდა ის პატარა წერილი გაიხსენეთ, „ივერიაში“ სათანამშრომლოდ რომ იწვევს — სხვას ყველას ერთნაირი ტრაფარეტები დაუგზავნეთ, შენ კი ერთადერთი აკაკი ხარ და ამიტომ საკუთარი ხელით დანერილ ამ ბარათს გაახლებო. და ასევე არ გაპკარებია შური თავისი დიდი თანამოკალმისა აკაკისაც — თელავში წარმოთქმული მისი სიტყვა გაიხსენეთ, სადაც ილია ისე წარმოაჩინა, როგორც — არავის წარმოუჩენია მანამდე... და, ვგონებ, არც მერმე! მხოლოდ აკაკის შეეძლო ეთქვა ის, რაც უთხრა, და ეთქვა ისე, როგორც უთხრა უკვდავებაში შებიჯებულ თანამეჭაპნეს: თუ საქართველო იცოცხლებს, მასთან ერთად შენც უკვდავი დარჩები, ხოლო თუ საქართველოს სიცოცხლე არ უნერია, ბედნიერი ხარ, შენი სიკვდილით მის სიკვდილს რომ წინ უსწარ და თვალთველარ დაინახავო. როგორ აფასებენ ერთმანეთს ილია და აკაკი და როგორ სწყალობენ თავიანთ სულიერ მემკვიდრეებს, მათგან გამორჩეულად — ვაჟას! ენას გინუნებ, ფშაველოო, ამან არ გაცდუნოთ, აკაკი რომ აფასებდა ვაჟასა და, საერთოდ, ძმები რაზიკაშვილების ნიჭსა და ღვწას, ისე ბარე ორი არა; აკი „მარგალიტების მთესველი“ უწოდა ქებაზე საერთოდ სიტყვაძუნმა აკაკიმ გენიოს ფშაველს, მაშინ, როცა საკუთარ თავს დღიურ მუშაკს ეძახდა: ჩემი კალმიდან ნამდვილი ხელოვნების შესაფერისი არაფერი გამოსულა და, თუ გამოვიდა, ისიც უნებლიეთ, დიდთა თავმდაბლობით აცხადებდა აკაკი.

ასე რომ, დავიმახსოვროთ — ილია უშურველია, ხოლო ილიელობა — უშურველობა. ანტიილია კი შურიანია, იგი შეუპყრია მარადიულ ნუხილს, „მწუხარებას სხვისა კეთილსა ზედა“ — როგორც იტყვის საბა, შურის გენიალურად განმმარტავი. ანტიილიას შურს... შურს სხვისი კარგი ლექსი, შურს, რომ სხვამ დიდი რომანი დაწერა... ზოგჯერ სხვისი კარგი პატიმრობისაც კი შეიძლება შეშურდეს, შურს, რომ კაცურად, ღირსეულად იჯდა გაუტეხელი კაცი ციხეში... პოეტს დავიმონმებ, მურმანის სტრიქონებს გაგახსენებთ — „პოეტი პატიმრად უნდა ვარგოდეს“; პოეტად თუ არ უქნიხარ ღმერთს, პატიმრად მაინც უნდა ვარგოდე... თუმცა, მაინც კი არა, დიდზე დიდი საქმეა იყო ღირსებაშენარჩუნებული პატიმარი, განსაკუთრებით, იმ ქვეყანაში, რომელიც გიგანტური საპატიმროა ან, კიდევ უარესი — ჩეხოვის გრანდიოზულ მეტაფორას გაგახსენებთ რუსეთზე — პალატა №6 ანუ საავადმყოფო, საგი-

უთი. დაუკვირდით, ქართული ენა ერთსა და იმავე ცად ო ცდ ძირს იყენებს „განსაცდელისა“ და „გამოსაცდელის“ აღსანიშნად. და თუ განსაცდელი იმისაა, რომ კაცი გამოიცადოს, მაშინ პატიმრობა ყველაზე დიდი განსაცდელი და გამოსაცდელი ყოფილა. ყველა ვერც უძლებს ამ გამოცდას... გატეხილების, ამ გამოცდაზე ჩაჭრილების განსჯა იმათგან, ვინც ამ მდგომარეობაში თვითონ არა ვყოფილვართ, უზნეობად მიმაჩნია. ადამიანი ყველა გმირი ვერ იქნება, კაცი, მეტნაკლებად, მაგრამ მაინც მონყვლადია... მაგრამ, მეორე მხრივ, საკუთარ სისუსტისგან მონამის შარავანდელი გაიკეთო და ხალხი არწმუნო, შენი გადარჩენისათვის გადავირჩინე თავიო, ეს უკვე ნამეტანია და გაყვარყვარებული ანტიილიას ამ ანკესზე, ნესით, არ უნდა ნამოვეგოთ... თუმცა ანტიილიამ იცის, რომ ტყუილი რაც უფრო დაუჯერებელია, ბრბო მით უფრო იჯერებს მას... ბრბო-მეთქი, და არა — ხალხი, მით უფრო — ერი.

ილია უშურველი და უანგაროა. ანტიილია შურიანობასთან ერთად ანგარიც გახლავთ. ანტიილია ერო-კაცია, თავისკენ მიმთლელი. ილიას ნაღვანს, მისი ხელიდან გამოსულს, ყველაფერს სიყვარულის დამლა აზის. ილიას უყვარს ადამიანი და, აქედან გამომდინარე, უყვარს კაცობრიობაც; უყვარს ქართველი და, აქედან გამომდინარე, უყვარს საქართველოც. ანტიილია კაცობრიობისა და საქართველოს სიყვარულს იჩემებს, თუმცა რეალური ადამიანი, კონკრეტული ქართველი სძულს. ილია ადრე დაობლდა, მამიდა მაკრინე, სანათესაო ზრდიდა და ილიასაც სრულიად განსაკუთრებული სიყვარულით უყვარს თავისიანები. ეს ბუნებრივიცაა — ჩემიანი თუ არ მიყვარს, ვერც სხვისას შევიყვარებ... ილია თავს დაჰყოფინებს თავის სიყრმის მეგობრებს, თავის სანათესაოს, თუმცა საზოგადო საქმეში მისთვის შენიან-ჩემიანი არ არსებობს: წინ დიადი მაგალითი აქვს მაცხოვრისა, რომელსაც შეეძლო ეთქვა — ჩემი დედა და და-ძმანი ისინია, ვინც მე შემომიდგება ჩემს გზაზე.

ანტიილიას არავინ არ უყვარს... მას უყვარს მხოლოდ მონები, მხოლოდ თავის მოკანტურენი... უფრო სწორად, მონა კი არ უყვარს, უყვარს, როცა ემონებიან. ვინმესთან თანასწორობა, მეგობრობა, დიალოგი, ტარიელ-ავეთანდილობა ანტიილიასათვის გამორიცხებულია. ანტიილიას სწორედ თავისიანები და სიყრმის მეგობრები სძულს ყველაზე მეტად. ეს ნიშანდობლივია ყველა დროის ტირანებისათვის: გაიხსენეთ, როგორი დაუნდობლობით იცილებენ ხოლმე ისინი გზიდან ძველ თანამოსაგრეებს. ანტიილიაც ამასვე სჩადის — ძველმა მეგობრებმა ხომ კარგად უნყიან, რა ხვითოც ბრძანდება, იციან მისი სიმბდალე, გულნამცეცობა, ნუნურაქობა...

მოკლედ, ილია არის ხე, კეთილთა ნაყოფთა გამომღები, ვენახი, მსხმოიარე საღვთო მტევნებისა, რომელთაგანაც სულიერი ღვინო დაინურება. ანტიილია ხენეში ხეა, უნაყოფო... მან მხოლოდ ძალღყურძენა შეიძლება მოიხხას და ლენცოფა ახაროს; ამიტომაც სწამლავს ირგვლივ ყოველს და აყროლებს სულიერ ატმოსფეროს.

ილიას სიცოცხლეს საქართველო ვერ გაუფრთხილდა, თუმცა ისიც სათქმელია, რომ ილია პოეტი გახლდათ და იმას როგორ იკადრებდა, როქის-სპით გარშემორტყმულს ევლო. ისედაც, ილიას მოკვლა ამ უკეთურების ჩამდენთა არამარტო სიბოროტეს, სირეგენესაც ადასტურებს — ეს როდი უნდოდათ, მაგრამ „მართალმა სამართალმა“ პური ქამა და ილიას სისხლი, ილიას ნისქვილზევე აღმოჩნდა მიშვებული ყოვლისნამლეკავი ძალით. ჩვენ დღესაც გემართებს გაუფრთხილდეთ ჩვენს მოღვაწეებს — „ბერდანკის“ ტყვიანზე ადრე გაყიდულმა ჟურნალისტებმა აძგერეს ილიას გულში მონამლული კალამი. არ უნდა ამოვსვართო ტალახში-მეთქი ჩვენი ღირსეული მამულიძვილები, თორემ ყოველთვის გამოჩნდება შავი ძალა, უბირი, შეთე-კაცი, რომელიც ჩახმას ფეხს გამოშლის და ანტიილიას ჩანაფიქრს ანუ სატანის ნებას ადასრულებს.

ნურამც იყოფინ, ჯვარი აქაურობას.

და აუცილებლად, უსიკვდილოდ უნდა გვახსოვდეს ის, რასაც ილიას სული ნიკო ლორთქიფანიძის პირით შემოგვკვლადებს: ყოველთვის, მარად, მინყივ, უკუნითი უკუნისამდე — მოუუართო საქართველოს.

1990 წ.

„ავ-ფთონი“ ანუ ავად მღელვარი

აღმანახ „კრიტიკაში“ (1983 წ. № 5), გამოქვეყნდა ცნობილი მწერლის ნოდარ ნულეისკირის წერილი „ავ-ფთონი“ და „ანასუნი“.

მასში ავტორი სხვა საკითხთა შორის განიხილავდა სიტყვას „ავ-ფთონი“ და ცდილობდა მისი მნიშვნელობის დადგენას. ეს ჩვენი მცირე წერილიც ამავე მიზანს ისახავს. ამასთანავე სიტყვიერების მასწავლებელს ეთავაზობ ამ ერთი სიტყვის მაგალითზე ჯერ თვითონ გაიაზროს, შემდგომ კი თავის მოსწავლეებსაც გაააზრებინოს, თუ როგორ, რის საფუძველზე ქმნიან სიტყვის დიდოსტატები, კერძოდ კი ილია, ახალ სიტყვა-ფორმებს.

როგორც ცნობილია, კომპოზიტი „ავ-ფთონი“ გვხვდება ილიას ლექსში „მეც შავ თვალებს“. აი, ეს სიტყვა სრულ კონტექსტში:

„მეც მინახავს თვის სიბნელით თვალნი,
ვითა წყედიადი, ისე ღრმად-ღრმანი,
საშიშნი ცეცხლით, დაუმონაენი,
ვით ქარიშხალში ავ-ფთონი ზღვანი“...

ლექსი ზუსტად არის დათარიღებული, დანერის ადგილი — დაკონკრეტებული: 20 ივნისი, 1858 წ. ტიარლევო.

სიტყვას „ავ-ფთონი“ გამომცემელთა, ტექსტოლოგთა და ენათმეცნიერთა ინტერესი აღუძრავს. მათს მოსაზრებათაგან ძირითადსა და არსებითს მოკლედ შეგახსენებთ:

არსებობს ილიასეული ავტოგრაფი, სადაც „ავ-ფთონის“ ნაცვლად წერია „ალმშფოთნი“: „ვით ქარიშხალში ალმშფოთნი ზღვანი“. ამის საფუძველზე და იმის გათვალისწინებით, რომ „ალმშფოთნი“-სიტყვის მნიშვნელობა ნათელია, „ავ-ფთონისა“ კი — ბუნდოვანი, ილიას ხუთტომეულის პირველ ტომში (1985 წ.) ავტოგრაფისეული — „ალმშფოთნი“ დაიბეჭდა.

ლექსის პირველ პუბლიკაციაში („ცისკარი“, N3, 1859) „ავ-ფთონი“ ეწერა, რაც უცვლელად გადმოიტანეს მიხეილ გედევანიშვილმა (1914 წ.) და პავლე ინგოროყვამ (1951 წ.) შესაბამის გამოცემებში. „ავ-ფთონი“-იანი ვარიანტის ნუსხა არსებობს, იგი დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში; სხვა ნუსხა, რომელსაც პავლე ინგოროყვა ეყრდნობოდა, გამომცემლის მითითებით, კირილე ლორთქიფანიძეს შეუდგენია და გადაუწერია. ამ ვარიანტის ნუსხათა ავტოგრაფი, სამწუხაროდ, გაუჩინარებულია. ნოდარ წულეისკირი ვარაუდობს მის არსებობას, მაგრამ მთავარი სხვა არის — მწერლის აზრით, არც ავტოგრაფის უქონლობამ და არც ამ სიტყვის ლექსიკონებში დაუფიქსირებლობამ სიტყვა „ავ-ფთონი“ გადასაგდებად არ უნდა გაგვამეტებინოს „თუნდაც იმიტომ, რომ ორმა ქართველმა მწიგნობარმა, პავლე ინგოროყვამ და კირილე ლორთქიფანიძემ, გადმოწერა და არ მიუჩნევიათ შეცდომად; მაშასადამე, სიტყვა მათთვის ნაცნობი იყო“. მოკლედ, ნოდარ წულეისკირის აზრით, „ავ-ფთონი“ არ უნდა იყოს არც ლაფსუს-კალამი და არც კორექტურული შეცდომა, იგი ილიასეულია, „მისი ზვიადი სტილის შესატყვისია, არტისტულია, ამაყი, საამოდ მალაღფარდოვანი“...

რაც შეეხება „ავ-ფთონის“ მნიშვნელობას, მწერალი მისი ახსნა-ინტერპრეტაციის ორ ვარიანტს გვთავაზობს: „თუ ყურადღებით დაეუკვირდებით, შეიძლება ამ სიტყვაში ამოვიკითხოთ ავ-ფთოვანი > ავ-ფთონი = ავ-ფრთიანი ზღვა. როგორც ვიცით, ფრთა//ფთა, ძვ.ქ. ფთე, ქართული კილოკავებისა და სალიტერატურო ენისთვისაც კი უცხო არ არის. შეიძლებოდა სხვაგვარადაც გვეფიქრა: ენათმცოდნენი „ავ-ფთონში“ ბერძნულ „ფთონოსს“ — ბგერა, ხმას კითხულობენ (მ. რაფაეა). ე.ი. ავ-ფთონი ზღვა ავ-ხმიანი ზღვა ყოფილა!“ (გვ. 136).

როცა მწერალი „ავ-ფთონის“ ილიასეულობას გვისაბუთებს, აქ მისი მტკიცება არა მარტო ცოდნას, არამედ რწმენასაც ეფუძნება; თვით სიტყვის მნიშვნელობის დადგენისას კი იგი მხოლოდ ვარაუდს — თავისას და სხვისას — გამოთქვამს და არცა აქვს პრეტენზია საკითხის საბოლოო გადაწყვეტისა; წერს კიდევ: „უეჭველობის და ერთადერთობის, საბოლოოდ დამტკიცებულის უფლებას ჩემი ნააზრევი ალბათ ვერ მოიპოვებს და ამის სურვილი არცა მაქვს“... (გვ. 136).

ამთავითვე ვიტყვი: უნდა დავეთანხმოთ ნოდარ ნულეისკირს, როდესაც იგი „ავ-ფთონს“ ილიასეულ სიტყვად მიიჩნევს და არა შეცდომად. ზოგს, შესაძლოა, ირონიულადაც გაელიმოს — ვარიანტების ტექსტოლოგიურ-ლექსიკოლოგიური ანალიზისას სიტყვის უღერადობა და მისგან აღძრული ემოციური განცდა რა მოსატანიანო. ჩვენ კი გვგონია, რომ ასეთ შემთხვევებში მწერლურ ინტუიციას, მწერლისეულ გეშა და ალღოს სიტყვისას არანაკლებ უნდა გაენიოს ანგარიში, ვინემ წმინდა ტექსტოლოგიურ-ენათმეცნიერულ არგუმენტაციას. ცხადია, ამგვარ ინდივიდუალურ პოეტურ წვდომას, ინტუიციურ მიხვედრას სხვათათვისაც სარწმუნოდ გახდიდა სათანადო ლინგვისტური დასაბუთება სიტყვის ამა თუ იმ ფორმისა. მწერალმა ამის ცდაც წარმოგვიდგინა, თავისთავად საინტერესო ცდა, თუმცა მის მიერ შემოთავაზებული ორივე ვარაუდი, „ავ-ფთონის“ მნიშვნელობის ამხსნელი, სარწმუნოდ არ მეჩვენება. არ მეჩვენება არა იმისა გამო, თითქოს ფონეტიკური გარდაქმნებით შეუძლებელი იყოს ავ-ფრთოვანისაგან ავ-ფთონის მიღება, ანდა ბერძნულიდან „ფთონოს“ სიტყვის სესხება, არა... ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ავ-ფთონი“ უფრო მარტივად და ცალსახად იხსნება ერთი ქართული სიტყვის საფუძველზე.

ეს სიტყვა გახლავთ „ფრთონა“.

განმარტებით ლექსიკონში ვკითხულობთ:

ფრთონა (ფრთონისა) — ლეღვა, რხევა. „ზღვა აღელდა, შექნა ფრთონა, ტალღები არ დააყენა“ (რ. ერისთ.). „გადაბრუნდა ცელქი ნავი, ტალღამ იწყო ფრთონა“ (ი. გრიშ.). „დანყნარებულმა ზღვამ იწყო ფრთონა“ (გრ. რჩეულ.).

ფრთონავ-ს (მხოლოდ ნაკვეთა ანწყოს ნყებაში) გარდ. სტატ. — ლელავს, ირხევა (წყალი).

ფრთონვა (ფრთონვისა) იხ. ფრთონა. „იწყებოდა ფრთონვა. ძლიერი ქარიშხალი ამოვარდა და ზღვაც გამშაგებით ატოკდა“ (ნ. კურდღ.).

ახლა გავიხსენოთ ილიასეული კონტექსტი — თვალნი, „...სამიშნი ცეცხლით, დაუმონავი, ვით ქარიშხალში ავ-ფთონი ზღვანი“. სემანტიკური შესაბამისობა სრულია: ავ-ფთონი ანუ ავად მღელვარი. სიტყვამ მოიტანა და, ეს „ავ-ფთონი“ იქნებ ბარათაშვილისეული „შავად მღელვარით“ იყო შთაგონებული: როგორც პავლე ინგოროყვამ დაამტკიცა (იხ. მისი I ტ. თბ., 1963 წ. გვ. 393 შმდ.), ილია სტუდენტობისას, სწორედ ამ ლექსის დანერის ჟამს, უნდა გასცნობოდა ეკატერინე ჭავჭავაძისეულ ნუსხას ნ. ბარათაშვილის ლექსებისას, მათ შორის, „მერანს“. ბარათაშვილის ზეგავლენას ილიას ლექსის განწყობილება, ინტონაცია და ლექსიკაც გვივლენს.

თუ სემანტიკის მხრივ ყველაფერი ნათელია, შესადარებელ სიტყვათა ფორმამ, შესაძლოა, გარკვეული ეჭვი ზინც აღძრას — რა გზით უნდა მიგველო ფრთონა//ფრთონვა სანყისიდან განსაზღვრების ფუნქციით აღჭურ-

ვილი კომპოზიტი ავ-ფთონი (ზღვანი)? კომპოზიტის პირველი კომპონენტი არავითარ ეჭვს არ ბადებს, იგი ფუძეა სიტყვისა — ავ-ი. ფუძისავე სახით გვხვდება იგი ხშირად სწორედ კომპოზიტებში (ავკაცი, ავგული, ავსული, ავდარი, ავყია და მისთანანი. უფრო დანერჩილებით — ქვემოთ); რაც შეეხება კომპოზიტის მეორე და, ამ შემთხვევაში, მთავარ ნაწილს — ფთონი, იგი მფრთონნი-სიტყვის ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმა უნდა იყოს, თანაც გრანატიკულად საკმაოდ გამჭირვალე ფორმა, ასე რომ, შესაბამისი სამი „აღდგენითი“ ოპერაცია უმტკივნეულოდ ხერხდება:

1) კომპოზიტის ეს ნაწილი, ფთონი ფორმით წარმოდგენილი, ისეთივე ხელოვნურია და ბუნდოვანი, როგორც იქნებოდა ჩენი, სმენი, წვდომი ფორმები. მაგრამ საკმარისია მათ „აღუდგინოთ“ მოქმედებითი ან საშუალებითი გვარის მიმღეობათა მანარმოებელი პრეფიქსი მ, რომ მივიღოთ ბუნებრივი ფორმები ყველასათვის ცნობილი სიტყვებისა: მ-ჩენ-ი, მ-სმენ-ი, მ-წვდომ-ი; ასევე, ფთონი < მფთონი, ე.ი. ის, რაც ლელავს, ფრთონავს, ირხევა. როდესაც ეს სიტყვა შეერწყა კომპოზიტის პირველ ნაწილს, როგორც მოსალოდნელი იყო, საშუალო გვარის მიმღეობის მანარმოებელი მ გაუჩინარდა: ვმფთ-კომპლექსი წარმოსათქმელად რთულია და იგი მ-ს ამოვარდნით მარტივდება. საერთოდაც, მ ზოგჯერ იქაც კი იკარგებოდა, საცა საამისო ფონეტიკური პირობები თითქოს არც არსებობდა: შდრ. მეგვიპტელი > ეგვიპტელი.

2) ასევე: ცნობილია ქართულის ტენდენცია, გაამარტივოს რ-სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსი: „ქართულ წარმოთქმაში არის შემთხვევები, როდესაც ორ თანხმოვანს შორის მოქცეული რ წარმოითქმის რედუცირებულად... დიალექტებში ამ პოზიციაში რ არც კი წარმოითქმის“ (ს. ულენტი, ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბ., 1965 წ., გვ. 122). ამ ტენდენციის გამოვლინება გახლავთ ბრძოლა, გრძელი, ფრთა, ფრჩხილი, ბრჭყალი და ა.შ. სიტყვებში რ-ს ლაბილურობა, ნაკლები სიმდგრადე. ასე რომ, ფრთონ > ფთონ სრულიად ბუნებრივი ფონეტიკური პროცესია ქართულისათვის. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ საპირისპირო პროცესიც — ე.ი. კომპლექსში რ-ს გაჩენა — ქართულს არ ეუცხოება; ამას ძველი ქართულის მონაცემებიც ადასტურებს: ერთი მხრივ, ფერვი > ფეხი, მეორე მხრივ კი — ვეცხლი > ვერცხლი. ამის გათვალისწინებით, შესაძლოა, ილიასეული ფთონ არც წარმოადგენდეს ფრთონ-ის გამარტივებას, არამედ ეყრდნობოდეს რ-ს გარეშე არსებულ არქაულ ვარიანტს.

3) რახან საზღვრული ზღვა-ნ-ი ნარიან მრავლობითშია, შსაზღვრელიც ასე უნდა გაფორმებულიყო — ავ-ფთონ-ნ-ი; მეტყველებაში, ცხადია, გაორმაგებულ თანხმოვანთა შერწყმა ხდება, თუმცა ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში მრავლობითის წ შენარჩუნებული იყო ნ-ზე დაბოლოებულ ფუძეებთანაც: ჩუენნი, შენნი და ა.შ. უნდა ითქვას, რომ ილია ასეთ შემთხვევებში ზოგჯერ იცაეს ძველ ნორმას — „არს შენნი თვალნი“, „ამ წვა-დაგვამ ღლენი

ჩვენნი მოგვანბილა", ზოგჯერ — არა: „ვინ იცის, თანა რაოდენი წარიღე ფიქრნი“ (აქაც და ქვემოთაც საილუსტრაციო მასალა და მისი კონტექსტები მოხმობილია თ.სანიკიძის „ილია ჭავჭავაძის პოეზიის ლექსიკონიდან“, თბ., 1986 წ.). ჩვენთვის საინტერესო ფორმა ფთონი — ამ უკანასკნელი მაგალითის რიგს მიჰყვება.

ამრიგად, კომპოზიტიის მეორე ნაწილი ფთონ-ი, ჩვენი აზრით, მიღებული უნდა იყოს მ-ფთონ-ნ-ი ფორმისაგან ქართულში გავრცელებული ფონეტიკური გარდაქმნების შედეგად. ასე რომ, ფორმისეული დაბრკოლებანი „ფთონი“-ს „მფთონნი“-სთან დასაკავშირებლად, ვფიქრობთ, გადალახულია (ზემოაღნიშნული ფონეტიკური პროცესების შესახებ დაინტერესებულ მკითხველს ამომწურავი ინფორმაციის მიღება შეუძლია ქართული ენის ფონეტიკის საკითხებისადმი მიძღვნილი თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი გამოკვლევიდან, პირველ ყოვლისა კი გ. ახელედიანის ნიგნიდან — „ზოგადი და ქართული ენის ფონეტიკის საკითხები“, თბ., 1938 წ.).

მას შემდეგ, რაც „ფთონი“-სათვის მოინახა ლექსიკონებში დაფიქსირებული ამოსავალი ფორმა, თითქოს საფუძველიც უნდა გამოსცლოდა მწერლის ამ ვარაუდს:

„...ავ-ფთონი მაინც ილიასეული სიტყვა მგონია. მხოლოდ და მხოლოდ ილიასეული! ან მის მიერ მკვდრეთით აღდგენილი სიტყვა, ან შეთხზული. მის თანამედროვეთ, აკაკის და ვაჟას, არ უზმარიათ ეს სიტყვა, მარტო ილიამ იხმარა, მარტო ერთ ლექსში, რომელიღაც ერთ ნაშს, დიდი გონების რომელიღაც ერთ გაეღებაზე დაიბადა საკვირველი სიტყვა „ავ-ფთონი“, რომლის რაობა დანამდვილებით დღესაც არავინ იცის. შესაძლოა, თავის დროზე თვით ილია ჭავჭავაძესაც ვერ აეხსნა წარმომავლობა სიტყვისა, გაჩენა მისი. ესაა ჭეშმარიტ სიტყვისმოქმედთა სიდიადე: მარადიულ ბნელში ითხზებდა და იქმნება ნამდვილი ახალი სიტყვა. ამ სიტყვის ხასიათიც, ჟღერაც ილიასეულია: „ავ-ფთონი ზღვანი!“ (გვ. 136-137).

მაგრამ — არა! ჩვენი ცდა, დაგვედგინა „ავ-ფთონისათვის“ ამოსავალი ფორმა და გვეჩვენებინა შესაბამისი სალექსიკონო ერთეული, წარმატებულადაც რომ მივიჩნიოთ, ეს მაინც ვერ შეარყევს მწერალ ნოდარ წულეისკირის ვარაუდს, „ავ-ფთონი“ ილიასეული და მხოლოდ ილიასეული სიტყვააო. ზოგჯერ გულუბრყვილოდ ჰგონიათ, თითქოს სიტყვათშემოქმედება რაღაც ახალი, ჯერ არსმენილი სიტყვის „გამოგონებას“ ნიშნავდეს; ლიტერატურამ ამის მაგალითებიც იცის, მაგრამ მწერალს რომ რაიმე ახალი ძირი სიტყვისა შეექმნას და ხალხს, მეტყველ მასას, ამაზე დასტური დაეცეს, ასეთი რამ უიშვიათეს შემთხვევათა რიგს განეკუთვნება და იმასაც თავისი ლინგვისტურ-ფსიქოლოგიური ახსნა მოეძებნება -- თანაჟღერადობის საფუძველზე დაწყარებული ასოციაციური კავშირი. ჭეშმარიტად შემოქმედებითი სიტყვათქმნადობა კი სხვა არა არის რა, თუ არა — ენაში უკ-

ვე არსებული სემანტიკური ერთეულების ანუ ძირეული მორფემების მოულოდნელი, უჩვეულო, არასტანდარტული განაწილება ენაშივე მოქმედ გრამატიკულ მოდელებში. ამ თვალსაზრისით „ავ-ფთონი“ მართლაც ილიასეული სიტყვათშემოქმედების ნაყოფია. ჯერ ერთი, ილიამ მოულოდნელად „დანნიხა“ „ფრთონავს“//„ფთონავს“ ზმნის ფუძიდან მიმღეობა „მფრთონი“//„მფთონი“. არა „მფრთონავი“, არა „მფრთონარი“, არა „მფრთონარე“, არამედ მაინცდამაინც მფრთონი>მფთონი>ფთონი (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, რომ იგი ამ ფორმის ფონეტიკურად გამარტივებულ სახეს ხმარობს: „ავ-ფთონი“). ასეთი მოკლე, ოდენ პრეფიქსული წარმოება მიმღეობისა, ცხადია, ილიას „მოგონილი“ არ გახლავთ, იგი ერთ-ერთი მოდელთაგანია ქართულში, მაგრამ ყოველი ზმნური ფუძე მას ვერ „მოიხდენს“. მეორე მხრივ, შესაძლოა, ერთმა და იმავე ფუძემ რამდენიმე მოდელი „მოირგოს“ გრამატიკულ-სტილისტური მნიშვნელობის შესაბამისი ნიუანსირებით (დანვრილებით ამის შესახებ იხ. აკ.შანიძე, ქართ. ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973, გვ. 667 შმდ.). ილია ხშირად იყენებს ოდენ პრეფიქსულ წარმოებას იქ, სადაც, ჩვეულებრივ, მიმღეობათა პრეფიქს-სუფიქსური წარმოება გვაქვს: მ-შველ-ი („დრო საშურია... ჩვენ ძმებს ჩვენით მშველი აკლდება“), მ-სმენ-ი („მსმენმან ამ ხმისა — გავძალე ხელი“), მ-ლოკ-ი („ხელთა მლოკი“); შდრ. უფრო გავრცელებული მ-შველ-ელ-ი, მ-სმენ-ელ-ი, მ-ლოკ-ავ-ი//მ-ლოკ-ვ-ელ-ი, რომლებიც, თავის მხრივ, უცხო როდია ილიას ენისათვის („ლმერთია ყველას მშველელი“, „მშვენიერის ხმით მსმენელს ვაგიჟებ“...). ილიას ენაში შეიძლება შეგვხვდეს ამავე მოდელით ნაწარმოები უიშვიათესი, ალბათ, მხოლოდ მის მიერ ნახმარი „მ-ყოდ-ი“ („შენ დამცინი მე! შენ, უკვდავო მსახურო ცისა, მარადის მყოდო, შენ მონაო მყოდ ტირანისა!“) და „მ-ძვიფრ-ი“ („როცა ჰლმოდნენ ხეუში მძვიფრნი სასტიკნი ქარნი“). ამათგან პირველი მე „პოეტიკა ლიცენცია“ ანუ „პოეტური თავისუფლება“ მგონია და „მ-ყოფად-ი“ სიტყვის შეკუმშულ სახეს უნდა წარმოადგენდეს; მეორე კი ორი, სემანტიკურად მეზობელი და აკუსტიკურად თანაჟღერადი სიტყვების „მძვინვარე“ და „მძაფრი“ კონტამინაციით ანუ შერწყმით უნდა იყოს მიღებული.

ასეთი ოდენ პრეფიქსული წარმოება ინდივიდუალობის ბეჭედს ასვამს ისედაც იშვიათად ხმარებულ ზმნურ ფუძეს — „ფრთონ“, მაგრამ მართკეს ერთი მომენტი არ გახლავთ მიზეზი იმისა, რომ „ავ-ფთონი“ ილიასეულ სიტყვად მიჩინიოთ — თუ მეტი არა, აქ არანაკლები მნიშვნელობა აქვს კომპოზიტის ნაწილთა შინაარსობრივსა თუ ფორმობრივ „შეხამებადობას“. ერთი შეხედვით, აქ უჩვეულო არაფერია: ლექსემა „ავ“, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, საკმაოდ ხშირად გვევლინება კომპოზიტის პირველ ნევრად, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში კომპოზიტის მეორე ნაწილი, როგორც

ნესი, სახელია: ავ (-კაცი, -პირი, -გული, -ყია, -ხორცი, -დარი, -სული)... როცა კომპოზიციის მეორე ნაწილში მიმდებარება გვაქვს, „ავ“-ფუძე მაშინ ვითარებითი ბრუნვით ფორმდება: „ავად-მყოფი“. ზოგჯერ სემანტიკური კავშირი წევრებისა ამგვარ მოდელში ისეთი მტკიცე არც არის, რომ ისინი ერთ სიტყვად, კომპოზიტად, აღვიქვათ და, ამის შესაბამისად, ერთად დავენეროთ: „ავად ზრდილი“, „ავად მოსაგონარი“, „ავად სახსენებელი“. ასე რომ, „მ-ფრთონ“-მიმდებარებასთან მოსალოდნელი იყო „ავად“ და არა „ავ“ : აკი არც ვამბობთ „ავ-მ-ყოფ-ი“. მაგრამ ილიას ენაშივე დასტურდება გრამატიკულ მოდელთა ამგვარი „შენაცვლება“ — „ავ-მორწმუნე“ („ზაკვით სავსენო, ავმორწმუნენო, ის თქვენ სიტყვით გნამთ და საქმით არა...“). „ავ-მო-რწმუნ-ე“ ისევეა ნაწარმოები, როგორც „ავ-მ-ფრთონ-ი“. ენობრივი წესიდან გადახვევის უფლებას ენავე იძლევა, ოღონდ ოსტატის ხელში, რომელიც ამ წესის დარღვევით პოეტურ კანონს აღასრულებს ხოლმე.

რამდენიმე სიტყვა თვითონ ფრთონ-ფუძეზე. მისი ეტიმოლოგიისათვის გასათვალისწინებელია ზოგი ფაქტი: ფრთონა განმარტებითი ლექსიკონის გარდა დადასტურებულია დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონშიც: ფრთონა, ნ. ფურთუნი, ფურთუნი კი ასეა განმარტებული — თათრ. ლელვა, *воины у берегов*.

ამავე მნიშვნელობით იგი შეტანილია განმარტებით ლექსიკონშიც. ეს ფურთუნი ნიკო ჩუბინაშვილსაც დაუფიქსირებია თავის ქართულ ლექსიკონში: ფურთუნი — ლადო, ზღვის ლელვა ძლიერის ქარისაგან, *წყრა на море*, ... ფარნაოზ ერთელიშვილიც თავის მონოგრაფიაში „ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში“ (თბ. 1970 წ. გვ. 247-8) ფრთონას ფურთუნიდან მიღებულად მიიჩნევს: „ფრთეინ<ფურ-თუნ... ფრთეინვა (იხ. ფრთონა: ლელვა, რხევა, ქველ VII) უკავშირდება ფუძეს ფურთუნ (ფურთუნი — ზღვის ლელვა, ნაპირის ტალღა, ქველ VII), ფურ-თუნ — ფრ-თუნ (მდრ. ფრთონ-ა)>ფრ-თეინ“. პროფ. ს. ჯიქიამაც დაგვიდასტურა, რომ თურქულში მართლაც ყოფილა სიტყვა „ფირთინა“, რომელიც ქარბუქს, აედარს ნიშნავს. მაგრამ, რამდენადაც ფრთ-ძირი ხმამიბაძვითი წარმოშობისა ჩანს („ნიმეორებს“ ტალღის ხმიანობას), იგი თურქულიდან ნასესხები არ უნდა იყოს.

როგორც უნდა გადაწყდეს ფრთონ-ძირის წარმომავლობის საკითხი, ვფიქრობთ, სწორედ ეს ძირია გამოყენებული ილიას შთამბეჭდავ სიტყვა-ხატში — „ავ-ფთონი“.

„ადამიანი უნდა იწვრთნებოდეს სკოლაში ყოველი მხრით — გონებით, ზნეობით, სულით და სორცით და არც ერთი მათგანი არ უნდა შეეწიროს მეორას...“

ილია

ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილზე სკოლის მერხს მხოლოდ მოსწავლეები როდი უსხედან — თუ სიტყვიერების მასწავლებელი „ვარგობს“, მონაფე თაის გვერდით დაინახავს ჩვენს კლასიკოსებს. ილია ქაჭავაძის შემოქმედების შესწავლას საშუალო სკოლაში 80 საათი ეთმობა — ყველაზე დიდხანს „ზის“ ქართულ მწერალთაგან ეს

ბოლიათი მერხზე.

აქ ისწავლება მისი უმთავრესი მხატვრული ნაწარმოებები; მოსწავლეები სკოლაშივე უფრო ღრმად უნდა ვაზიაროთ ილიას პუბლიცისტურსა და კრიტიკულ ნააზრევსაც.

როდესაც ქართულის მასწავლებელი — თბილისში იქნება ეს, სვანეთსა თუ მესხეთში — ილიას შესახებ იწყებს საუბარს, იგი მზარზე მისი მძიმე ხელის დადებას გრძნობს; მაშინ ხდება — უნდა მოხდეს — სანაული, მასწავლებელი თავად უნდა იქცეს ილიად და მოსწავლეშიც ილიას სული გააღივოს... და მაშინ გამართლდება ილიას ნაწინასწარმეტყველვეი

მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!

მე ვარო შენი თანამდევნი, უკედავი სული.

მთელი ერის მოძღვარი თითოეული ჩვენგანის გზისმკვლევნი და მეგზურიც იქნება; ასე რომ, ჩვენს მასწავლებლებსაც კყავთ თავიანთი მასწავლებელი — ილია ქაჭავაძე. სწორედ მათ, სიტყვიერების მასწავლებლებს, დაუუსვი ხუთი შეკითხვა თავიანთ ამ დიდ მასწავლებელზე:

1. რას გასწავლით ილია?
2. როდის მიიღეთ პირველი უმძაფრესი შთაბეჭდილება ილიასაგან?
3. რა სიტყვლებს აწყდებით ილიას სწავლებისას?
4. რა გზით ახერხებთ მოსწავლეებს აგრძნობინოთ ილიას ენის ძალმოსილება?
5. თქვენი აზრით, ილიას რომელი თხზულებები უნდა ისწავლებოდეს ქრესტომათიულად?

მერი ყირმელაშვილი

1. რაღას არ გვასწავლის? ადამიანობას გვასწავლის, კაცურ კაცობას, ერის შეილობას. შეგვიძლია განვსაზღვროთ, რა განძს ინახავს ზღვის ფსკერი? დედამიწის

გული? მეტი რჩება ჩამოსათვლელი. მე ილიას გონება მხიბლავს, მატყვევებს, მიპყრობს, გული კი მაკვირვებს — რა ცეცხლით გიზგიზებდა ის დალოცვილი!

2. მამაჩემი ერთი გლეხი კაცი იყო, მინის მუშა. ობლად დარჩენილი მდიდარ ნათესავს ქალაქში ჩამოუყვანია და ხელზე მოსამსახურედ გაუზრდია. „რევოლუციამ სულზე მომისწროო“ — იტყოდა ხოლმე. უკვე მონიფული, ცოლშვილიანი კაცი მერხს მისჯდომია. ჩემი პირველი შთაბეჭდილება ილიას შემოქმედებაზე მამაჩემის მონაფეობიდან მოდის. უცნაური რამ ყოფილა პოეზია: თითისტოლა გოგოსა და დაღვინებულ ვაჟკაცს ერთნაირად გვაბრუებდა. ახლაც თვალწინ მიდგას ბორკილზეგაყრილი პეპიას სიკვდილი, გაქსუებული ბატონის წინ მდგარი ზაქროს ამაყი მოხუცი მამა. ვერ გეტყვით, ამ სურათებს წლებმა რა საღებავები მიუმატა — ძალიან ფერადი და ხატოვანი კი გახლდათ მაშინვე. მას შემდეგ ოთხ ათეულ წელზე მეტი გავიდა. სოციალური პრობლემა თითქოს გადაიჭრა, მაგრამ სხვა პრობლემები დააყენა დრომ. ახლა ილიასთან სხვა სურათები ნათდება, იგი ახალი აზრით იკითხება, მისგან სხვა შუქი მოდის... და ყველაფერი შთამბეჭდავი და ძლიერია იმის მიხედვით, რა სურვილით, მიზნით მივალთ ამ დიდ ერისკაცთან.

3. რატომ უყვართ მთამსვლელებს მწვერვალების დაპყრობა? რატომ ადიან ცხრანყაროზე მზის ამოსვლის სანახავად? ამ გზებზე სიარული ძნელია, მაგრამ ტკბილი. ამიტომ მიყვარს ილიას ნებისმიერი ნანარმოების სწავლება. სიძნელები კი მართლაც ბევრი გვხვდება: ილიას ნაკითხვა მაღალ სამსახიობო ოსტატობას მოითხოვს. რა მადლიანი მასალაა სამემსრულებლო ტექნიკის გამოჩენის თვალსაზრისითაც. ახლა შინაარსი! ყოველი ახალი ნაკითხვა პირვანდელს (თუნდაც გუშინდელს) ხომ აცოცხლებს და აცოცხლებს — მანამდე უცნობის, აღუქმელის წინაშეც გვაყენებს. საკითხთა შრავალმხრივობა და სიღრმე გაკვეთილებს საინტერესოსაც ხდის და სირთულეებსაც გვიქმნის: რას ვიზამთ, ვარდი უეკლოდ ვის დაუკრეფია? თუნდაც ოთარაანთ ქვრივის ბუნების და ხასიათის გახსნა, ანდა განდევნილის ქცევის საფუძვლის ჩხრეკა როგორი ამოცანის წინაშე გვაყენებს ხოლმე?! აქ მარტოოდენ ლიტერატურის ცოდნით ფონს ვერც გავა კაცი — ხელი ფსიქოლოგიაზე, სოციოლოგიასა და სხვა ჩვენს მომიჯნავე მეცნიერებებზეც უნდა მივინვედობოდეს...

4. რაიმე განსაკუთრებული, ტრადიციულისაგან განსხვავებული, მეთოდი და ხერხი მოსწავლეთა მიერ მწერლის მხატვრული ოსტატობის აღსაქმელად ჩემს პრაქტიკაში არ გამომიყენებია. მიმაჩნია, თუ მასწავლებელს თავად შესწევს უნარი ღრმად სწვდეს ხელოვანის სულიერ სამყაროს და შეიხედოს მის შემოქმედებით ლაბორატორიაში, მას ყოველთვის შეეძლება მწერლის ენის ძალმოსილება მოწაფესაც აგრძნობინოს; ოღონდ შევიგრძნოთ და სიტყვები თავად მოვლენ...

5. არ მახსოვს, რამდენი წლის წინ დავინყე და თითო-ოროლა პუბლიცისტურ ნე-რილს ყოველთვის შეეასწავლი ხოლმე IX კლასის მოსწავლეებს. იქნებ ახალი პროგ-რამით გაგვეთვალისწინებინა რომელიმე მათგანი, თუნდაც „საქართველოს მოამბე-ზედ“, ან სიტყვა, წარმოთქმული სოფელ წინამძღვრიანთკარში სამეურნეო სასწავ-ლებლის გახსნის დროს, ან „ორიოდე სიტყვა“, ან სიტყვა, ნათქვამი ნიკოლოზ ბარა-თაშვილის ნეშტის გადმოსვენებისას...

თამარ შარვაშიძე

1. ილია, უპირველეს ყოვლისა, გვასწავლის ადამიანის სიყვარულს, მასზე ზრუნ-ვას. პატივს უნდა სცემდე ადამიანს, განურჩევლად მისი მდგომარეობისა. მადლის თესვა უნდა შეგეძლოს, მაგრამ სხვის დასახაზად კი არა — გული გერჩოდეს ოთარა-ანთ ქერივისებურად, მათხოვარს რომ ააქალამნე უყიდა და იტყუა, თითქოს ემართა მისი. რა დიდი სიკეთეა ამ პატარა ეპიზოდში ჩაქსოვილი — დაეხმარე ადამიანს, მად-ლი თესე გულის კარნახით და არა თავის გამოსაჩენად.

ილიასებრი სიყვარული ადამიანისა ნიშნავს — პირში უთხრა მას სიმართლე: მხო-ლოდ მტერი დაგიძალავს მართალს. ილიას სულის ხატება ხომ მართალი, მშრომელი, გამრჯე, პირში მთქმელი და დაუზარებელი ადამიანი იყო...

ილია გვასწავლის შინაგან პატიოსნებას — ვაი მას, ვინც ცუდს ჩაიდენს და უხა-რია: ვერეინ გამიგოო. რა დიდებულ, ადამიანობისათვის აუცილებელ შეგონებას გვანდის მწერალი -- „ჩემი მსაჯული ჩემი თავია და ის პატარა ღმერთი, რომელსაც სინდისს ეძახიან“...

ილია იმასაც გვასწავლის, რომ პატრიოტობა ინტერნაციონალიზმს გულისხმობს და ინტერნაციონალიზმი კიდევ — პატრიოტობას: უერთმანეთოდ მათ არ გაეძღვებათ. შენი თუ ჭეშმარიტად გიყვარს, არ შეიძლება სხვისიც არ გიყვარდეს და პატივს არა სცემდე; სხვისი სიყვარული კი თვალთმაქცობაა, თუ საკუთარის სიყვარული არა აქვს ადამიანს. მამულის უბედურებით ძილშიაც გულალტყინებული უნდა იყოთო — ასწავ-ლიდა ილია თავის ხალხს და თანაც ასე მოძღვრავდა: ახლა ადამიანის შეფასება იმის მიხედვით, შენ სხვა თესლისა ხარ და მე სხვისა, მხოლოდ უგუნურებს შეუძლიათო.

2. დიდ ხელოვნებასთან მიახლება ერთგვარი ელდაც არის და მეც ხშირად ვყო-ფილვარ ამგვარად „ელდანაცემი“ ილიასაგან. და თუ პირველი არა, ყოველ შემთხვე-ვაში, უმძაფრესი შთაბეჭდილება შედარებით უჩინარი „გლებთა განთავისუფლების პირველდროების სცენების“ კითხვისას მივიღე. მაინც რა საოცარი სახე დახატა გლა-ხა ჭრიაშვილისა! რა ქვეცნობიერი ალლო უნდა პქონოდა შემოქმედს, ეს ტიპი რომ შე-ექმნა. ჭრიაშვილი ხომ ბატონყმური ნყოფისაგან დამახინჯებული, დახურდავებული ხალხური სიბრძნეა... ვფიქრობ, ლუარსაბზე ნაკლებ ტიპური არაა ჭრიაშვილი.

მძაფრი შთაბეჭდილება მკითხველს მოულოდნელობის ხერხის გამოყენებით ექმ-ნება... აი, ფიქრობს ჭაბუკი მამულიშვილი: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას, რას ვეტყვი ახალს?“ დაასკვნის, რომ მამული გაუგებს, რადგან მასში „მისი ღერიტაა და-

დებულები", მაგრამ საქმე რომ მომთხოვოს, მაშინ რა უნდა ვქნა? მოელი საინტერესო პასუხს და უცებ — „ჩაი უნდა მიირთვაო“. ან თუ გნებავთ, თითქოს სხვათა შორის გაეღებულ სახე სოსია მენისკვილისა — ამ ნუთისოფლის „ნყევა-კრულვიანი“ საკითხავი: სხვა ვინ არ არის ცოდო, რომ დაუკავშირა და ყველასაგან მივიწყებული დიდებული ადამიანის სახე რომ გამოკეთა...

მოკლედ, ილიასაგან მიღებულ შთაბეჭდილებებზე სათქმელი ზღვაა...

3. ილიას ნანარმოებების შესწავლისას ყველაზე დიდი სირთულე დროის უკმარობაა. მოსწავლემდე რომ კარგად მიიტანო ილიას სიბრძნე, პირველ ყოვლისა, ნანარმოებთა შინაარსის შესწავლაა საჭირო... ამას კი ბევრად მეტი საათი სჭირდება, ვიდრე ჩვენ გვაქვს; ხელს გვიშლის ისიც, რომ სკოლებისათვის აუცილებელი დიდაქტიკური მასალები ილიას შემოქმედებასთან დაკავშირებით ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა. მაგალითად, საიუბილეო ალბომი, დასურათებული გამოცემები... კინოფილმიც ილიას ცხოვრებაზე საკმაოდ მოძველებულია.

4. მასწავლებლები საკუთარი გამოცდილებისა და უნარის მიხედვით ართმევენ თავს ამ საკმაოდ რთულ ამოცანას. მე შემოქმედების შესწავლის დაწყებიდანვე ვავალბებ მოსწავლეებს ჩაუკვირდნენ ილიას მეტყველების თავისებურებას, იმ დეტალებს, რომლებიც განუშეორებელ სურნელს აძლევს ილიას პროზას.

საოცარია მწერლის ნიჭი აზრის გამოსახატავად უზუსტესი, ერთადერთი სიტყვების მოძებნისა: „ჩასორსლებულ-ჩაგოდრებული“ დარეჯანი, „პირთამდე ჩაუყუყუნებული“ მათლაფა ბოზბაშისა... აი, რას ამბობს ავტორი ლელთ ლუნიაზე — თითქოს იმისთანა ქეიფში არავინ იყო... ანდა: კინალამ თავზე წამომეცქცა ეს ვეება დედაკაციო — და ანაზდად მოიხაზა ოთარაანთ ქვრივის სილუეტი.

ახლა ოფიცრის მეტყველება შევუდაროთ ლელთ ლუნიასას, ან ოთარაანთ ქვრივის აზრით დაყურსული თქმა გლახა ქრიაშვილის უთავბოლო ბეუტურს.

ახლა ილიას ლექსის ლაზათი!.. მისი „ყვარლის მთებს“, ალაზანივით დინჯად და ძალუმად რომ მოედინება, მისი „მესმის, მესმის“ — თავისუფლების ზარივით რომ რეკს და წკრიალებს, მისი „ჩემო კალამო“ — პანიბალის ფიცი, საკუთარი სინდისისა და მრწამსის წინაშე დადებული... ანდა რა ღრმად იცის, გრძნობს ილია ძველი ქართული ენის სურნელს და რა ლაზათიანად მოაფრქვევს მას თავის „განდეგილს“.

ისიც გავიხსენოთ, როგორ შემოქმედებითად იყენებდა ილია ხალხურ სიბრძნეს: ჯერ ბაზალეთის ტბის ლეგენდის აყვანა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი გმირის, მესიის იდეამდე რადა ღირს!.. ან გროტესკული პორტრეტი ჩვენი ლუარსაბისა; ანდა როგორ ამეტყველებს მას: „ვერ გამოიცან, ოლოლო შენს საქმეს“... „ჩემო გულის წინმატო, სულის ტარხუნა“...

მოკლედ, ილია თავად აგრძნობინებს მოსწავლეს თავისი ენის ეშხსა და ლაზათს, მასწავლებელმა კი ჭკვიანი მეგზურის ფუნქცია უნდა იკისროს ავტორსა და მოსწავლეს შორის.

5. ილია სასწავლო პროგრამაში საკმაო სისრულით არის წარმოდგენილი, მაგრამ, ილიასივე არ იყოს, „სურვილი ჩვენი ზღვაა“, გვინდა კიდევ უფრო მეტი სულის პური მივანოდოთ ჩვენს ახალგაზრდობას; ამიტომაც ვინატრებდი ქრესტომათიული შესწავლის საგნად გამხდარიყო ილიას „დედა და შვილი“, „სარჩობელაზე“, „გლახის ნაამბობი“, „გლებთა განთავისუფლების პირველდროების სცენები“, „ჩემო კალამო“, „მას აქეთ“...

ელენე სურბულაძე

1. ილია ჭავჭავაძე იმ მწერალთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთა პიროვნებაში პარმონოულად შერწყმულია დიდი პოეტი და დიდი მოქალაქე.

ილიას შემოქმედება მისი სულის სიდიადის ანარეკლია, მისი სულის ნაწილი, მისი ფიქრებისა და აზრების გამოხატულება.

შრომისმოყვარეობა და პატიოსნება, მომთხოვნელობა საკუთარი თავისა და სხვების მიმართ, პრინციპულობა და გულისხმიერება, ერისა და ქვეყნის უანგარო სამსახური, ყოველი ნუთის ფასი -- აი, რას ესწავლობთ მისგან.

2. ილიას „განდეგილი“ IX კლასის მოსწავლემ ნაწიკითხე. მაშინ პირველად ჩაეუფიქრდი ცხოვრების აზრსა და არსს. პირველად ვიგრძენი და განვიცადე სიცოცხლის ძალა და სილამაზე, უნუთისოფლო, ყველაფრისაგან გამონყეტილი კაცის ტრაგედია. მოგვიანებით ლევ ტოლსტოის, ანატოლ ფრანსის, ემილ ზოლასა და გუსტავ ფლობერის „ცოდვილებთან“ შეხვედრამ უფრო ნათლად დამანახა ილიას „განდეგილის“ სიღიადე და უკედაეება.

3. რაიმე სირთულეს არ ნაწყდომივარ და ამაში თავად ილია მეხმარება. იმდენად ღრმა და, ამავე დროს, გამოკვეთილი არის ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებების იდეურ-ესთეტიკური მხარე, იმდენად საინტერესო, რთული, მაგრამ ნათელი — მთელი მისი შემოქმედება, რომ იგი ძალდაუტანებლად იწვევს მოსწავლეთა ინტელექტის მთელი ძალით ამუშავებას, გააქტიურებას.

4. რომ შეიგრძნო ილიას ენის ძალმოსილება, ამისათვის არავითარი განსაკუთრებული მეთოდები და ხერხები არ არის საჭირო. მისი ფრაზის სიმკვეთრე, ფხიანობა და ლაკონიურობა, ხატოვანება და მელოდეიურობა, სიღრმე, სისადავე და ლექსიკური სიმდიდრე საგრძნობია ტექსტის გამომეტყველებით, მხატვრული კითხვის დროსაც.

5. ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების შესწავლის მიზნით შერჩეულ სასკოლო საპროგრამო მასალას, ჩვენი აზრით, გაამდიდრებდა მწერლის პუბლიცისტური წერილები; მოთხრობის „სარჩობელაზე“ ქრესტომათიული შესწავლა კი პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემის ღრმად გაანალიზებისათვის ჩინებული მასალა იქნებოდა.

1. დიდ ილიას ქართველი კაცისათვის სხვა რომ არაფერი ესწავლებინა, ისიც საკმარისი იქნებოდა, რაც თქვა: „სწავლა სინათლეა, უსწავლელობა კი სიბნელე“...

არ შეეცდებოდი, თუ ვიტყვოდი, ილიამ, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი თავისადმი მომთხოვნელობა მასწავლა ამ სიტყვებით: „კაცად მაშინ ხარ საქები, თუ ეს წესი წესად დარგე, რომ ყოველდღე შენს თავს ჰკითხო, აბა, დღეს მე ვის რა ვარგე“. არის უამრავი სხვაც, მაგრამ მათზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებ...

2. ილია იმდენად ღრმა და ამოუწურავია, რომ მე იმედი მაქვს, ყველაზე მძაფრი შთაბეჭდილება მისგან მომავალში მექნის. ამას ისიც მიდასტურებს, რომ, რაც ხანი გადის, ამ ბუმბერაზს სულ ახალი და მოულოდნელი კუთხით „აღმოვაჩენ“ ხოლმე ჩემთვის.

3. ცხრა წელია მასწავლებელი ვარ და ამ ხნის მანძილზე, ალბათ, არც ერთი ნაწარმოების სწავლებაზე იმდენი ძალა და ენერგია არ დამიხარჯავს, რასაც ილიას „მგზავრის წერილებს“ სწავლებას ვალეე. ამ ნაწარმოების სული, მიზანდასახულება, ფორმა, თვით ტონიც კი უფაქიხეს ანალიზს მოითხოვს. თუ ეს მოხერხდა, მოსწავლეები უკვე იგრძნობენ ილიას სიდიადეს. ზოგჯერ ძნელია ამ გოლიათის „დანევა“, „დაყვანა“ სასკოლო მეჩხამდე, მაგრამ ქართულის ყოველმა მასწავლებელმა კიდევ უფრო დიადი მიზანი უნდა დავისახოთ — თავად მოსწავლე „ავნიოთ“ ილიამდე...

4. ილიას, როგორც მხატვრული სიტყვის ოსტატის ემოციური აღქმისათვის მასწავლებელმა ნაწარმოების ფორმაზე ტრადიციული მუშაობის (მხატვრული ხერხების გამოყოფა და ანალიზი, დაკვირვება ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიზმზე) გვერდით ტექნიკური საშუალებანიც უნდა გამოიყენოს — გრამფირფიტები და კინოფირები. ცხადია, სხვა ელფერი და ჟღერადობა ენიჭება ილიას სიტყვებს, როდესაც მას, ვთქვათ, გურამ სალარაძის ბავშვთაგან ამოთქმულს მოვასმენინებთ მოსწავლეებს...

5. სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული მასალა ილიას შემოქმედებიდან ჩინებულად არის შერჩეული, მაგრამ მე მაინც გული მეთანაღრება, რომ „ღიმიტირი თავდადებული“ ქრესტომათიული შესწავლის საგნად არ არის ქცეული. ამ პოემით არა მარტო ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ წარსულს გავაცნობდით ბავშვებს, არამედ სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიყვარულის გრძნობას აღუძრავდით, მისთვის თავდადებას ვასწავლიდით; გავაგებინებდით, რომ მამა-პაპათა წმინდა სისხლით მორწყულ მამულს პატივისცემა და გაფრთხილება სჭირდება, წინაპართა ნაანდერძეს კი — დაცვა. ვაჯრწნობინებდით, რომ წმინდა მიწისათვის საკუთარი სიცოცხლის ზვარაკად მიტანა დიადი ადამიანური ნიჭია. სწორედ ამ გრძნობების აღზრდა მოსწავლეებში მიმარჩნია დღეს ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთა უპირველეს მოვალეობად.

ზინა ცინცაძე

1. რას ვსწავლობ? უპირველეს ყოვლისა — ადამიანობას, მიღწეულით დაუკმაყოფილებლობას, რადგან „კმაყოფილება მომაკვდინებელი სენია“; სამშობლოსადმი უანგარო სიყვარულს, ბოროტების სიძულვილს, სიკეთის სიყვარულს, სამართლიანობას, შრომისმოყვარეობას, რადგან, ილიას თქმისა არ იყოს — „თუ თვით არ ვიღვნით, ვერ ვპოვებთ კეთილსა შესაკრებელსა“. ჩვენი „კეთილი შესაკრებელი“ ყველაზე მეტად ახალი თაობის ქვეშარიტი ცოდნის, მამულოშვილობისა და ზნეობის მადლით აღჭურვაში უნდა ჩანდეს.

2. რომელი ერთი ჩამოვთვალო, მაგრამ ის დღე მაინც სხვა იყო... პედპრაქტიკა, ჩემი პირველი გაკვეთილი... უნდა აეხსნა ილიას „ქართველის დედას“. უსაშველოდ ვლელავდი. ისევე ილიამ მიხსნა: ლექსის კითხვა დაეინყე და თითქოს ვიღაც გოლიათმა მიწას მომწყვიტა, ცად ამზიდა: „დედა, ისმინე ქართულის ვედრება, ისე აღზარდე შენ შეილის სული, რომ წინ უძღოდეს ქვეშარიტება, უკან რჩეს კვალი განათლებული“... სიზმარი დამთავრდა, მე ისევე მასწავლებლის კათედრასთან დავეშვი და როდესაც ოცდაათი წყვილი განედლებული, სხვანაირიშუქჩამდგარი თვალი დავინახე, ვინამე — „მე ჩემს ადგილას ვარ...“

3. მოსწავლეებს უყვართ ილია და გატაცებით სწავლობენ ამ ბრძენკაცის შემოქმედებას. მაგრამ გულახდილად უნდა ვთქვა, რომ მწერლის შემოქმედების სწავლების დროს თვალსაჩინოების სიმცირეს განვიცდით. კარგა ხნის წინ გამოცემული ალბომი პოეტის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ უკვე იშვიათობას წარმოადგენს; კარგი იქნებოდა, იგი ხელმეორედ გამოცემულიყო. სასწავლო ფილმიც „ილია ჭავჭავაძე“ თანამედროვე მოსწავლეთა გაზრდილ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს.

4. როგორც ცნობილია, ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებში უხვად არის გაბნეული ბრძნული გამონათქვამები, ანდაზები, ხატოვანი თქმები, იდიომები. მწერალი ხალხურ სიბრძნეს და მოსწრებულ გამოთქმებს ხშირად იყენებს თავის ნაწარმოებებში. ტექსტზე მუშაობის პროცესში მოსწავლეებს ვავარჯიშებ ილიას ლექსიკური საგანძურის გამამდიდრებელი ხატოვანი სიტყვა-თქმების ამონერაზე. ერთგვარ შეჯიბრება-კონკურსსაც კი ვაწყობთ, ვინ მეტსა და უკეთეს მაგალითებს მიაგნებს. ვიყენებ კლასგარეშე მუშაობის ფორმებს: წრეს, სკოლაში არსებულ რადიოკვანძს, ვასმენინებ ილიას ნაწარმოებებზე შექმნილ ჩანაწერებს, სიმღერებს. ერთი სიტყვით, სხვადასხვა ხერხებით ვაგრძნობინებ იმას, რომ „თქმული კაცმა თქმულად მიიღოს და არ იფიქროს, რომ თქმულს აქეთაც გადაეხვევა და იქითაც“.

5. ჩემი აზრით, უნდა ისწავლებოდეს მოთხრობები: „გლახის ნაამბობი“, „სარჩობელაზედ“; წერილები: „ოროოდე სიტყვა“... „დავით აღმაშენებელი“, „ხალხის ზნე-

ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ", „მეცხრამეტე საუკუნე“; ლექსები: „დაე თუნდ მოკვდე“, „ჩემო კალამო“... მაპატიეთ, ვგონებ, სურვილმა შესაძლებლობანი უგულებელყო: ჩვენ ხომ საათებით ვართ შეზღუდული ილიას სწავლებისას.

დალი ლორია

1. დიდი ილია ყველა თაობის ქართველთა სულიერი მოძღვარია, ამიტომ ძნელია გამოიკვეთოს, რა და როდის ვისწავლეთ ამ ჩვენი დიდი წინაპრისაგან. პირადად ჩემთვის ილია ჭაჭავაძე ერის სინდისისა და ვაჟკაცობის ეტალონია. მე მისგან, უპირველესად, სახელოვან წინაპართა თაყვანისცემა და გამოჩენილ თანამედროვეთა დაფასება ვისწავლე. ხომ ყველასათვის ცნობილია, რომ ილიამ არა მარტო მიაკვლია ბარათაშვილის ხელნაწერებს, არამედ პირველმა აღმოაჩინა იგი, როგორც გენიოსი. ბარათაშვილის, თითქმის მივიწყებული „ყარიბი მგოსნის“, პირველი შემფასებელიც ხომ ილია იყო.

ილია ჭაჭავაძეს კიდევ ერთი დიდებული თვისება ჰქონდა. მას შეეძლო არა მარტო ეგრძნო, არამედ საქვეყნოდ ელიარებინა სხვათა ტალანტი. მისი თანამედროვენი ადასტურებენ, რომ ვაჟას ნაწარმოებების პირველი ნაკითხვისთანავე ილიას უთქვამს: „ძველებმა კალამი უნდა დავდოთ და გზა ახალს, ვაჟა-ფშაველას, დავუთმოთ“. გამოჩენილი ადამიანები ბევრი ჰყავდა იმდროინდელ საქართველოს, მაგრამ მიჭირს გავიხსენო მეორე მოღვაწე, ვინც ილიასავით შეჰხაროდა ნიჭიერი შემოქმედის გამოჩენას და ვინც მასავით უწყობდა ხელს ახალგაზრდებს საკუთარი გზის განაღდას.

ილიასაგან უნდა ვისწავლოთ ჩვენ ყველამ სიმართლე და პატიოსნება.

2. პირადად მე ილია — როგორც უდიდესი მწერალი — „განდეგილით“ აღმოვაჩინე“. მაშინ მერვე თუ მეცხრე კლასის მოსწავლე ვიყავი. პოემა რომ წაეკითხებ, არც ამქვეყნიური ცხოვრების ამოებაზე მიფიქრია და არც განდეგილის დამარცხების მიზეზები მიძებნია, მაგრამ მაინც საოცარი ძალით ვიგრძენი სიცოცხლის უძლეველობა, მისი მშვენიერება.

უფრო მოგვიანებით — მაშინ უკვე სტუდენტი გახლდით — უმძაფრესი შთაბეჭდილება დამიტოვა ილიას პირადმა წერილებმა. თუ ამ დროს ილიაზე, როგორც მამულიშვილსა და შემოქმედზე, სრულიად გამოკვეთილი შეხედულება მქონდა, ამჟამად ილია „აღმოვაჩინე“, როგორც საოცრად სათუთი გრძნობების მქონე მეუღლე და მეგობარი. მახსოვს, როგორი გატაცებით, ჩურჩულით, ზედიზედ ვკითხულობდი ამ პატარა ბარათებს და არც მჯეროდა, რომ მისი დამწერი მუდამყამს საქვეყნო საქმეებით დატვირთული, დინჯი და სიტყვაძუნწი ილია იყო. იმ დღიდან ჩემთვის ილია კიდევ უფრო ამაღლდა, როგორც პიროვნება, ადამიანი, დიდი გულისა და გრძნობების მქონე.

ახლა კი ყოველთვის, ილიას შემოქმედების სწავლებისას, სიამოვნებით ვუკითხავ და ვაკითხებ ხოლმე ამ წერილებს ჩემს მოსწავლეებსაც.

3. ყოველი დიდი მწერლის შემოქმედების სწავლება გარკვეულ სიძნელებთანაა დაკავშირებული. რაც უფრო ღრმა და პრობლემურია ნაწარმოები, მით უფრო სპეციფიკურია მისი სწავლების პროცესი. ილიას შემოქმედების შესწავლის სირთულეს, ჩემი აზრით, უპირველესად მწერლის მიერ დასმული საკითხების მრავალფეროვნება განსაზღვრავს, მაგრამ იგივეა მიზეზი იმ დიდი და საინტერესო მუშაობისა, რომელიც ილიას ნაწარმოებების შესწავლას ახლავს თან. ამიტომაც, რომ ილიას შემოქმედებაზე მუშაობა არასოდეს დამლღელი არაა არც მასწავლებლისა და არც მოსწავლეებისათვის.

თუ სირთულეებში ვიგულისხმებთ იმას, რა არ გვიჩნობს ხელს ილიას შემოქმედების ღრმად შესწავლაში, მე სახელმძღვანელოზე მოგახსენებდით. მეცხრე კლასის ე.წ. განხილვის სახელმძღვანელო ვედარ აკმაყოფილებს დღევანდელი დღის მოთხოვნილებებს. ილია ქაეჭავაძის შემოქმედება მასში ძალზე სქემატურადაა განხილული. ფაქტიურად სახელმძღვანელოში გადმოცემულია ილიას ნაწარმოებთა მოკლე შინაარსი. გამოკვეთილი არაა პოემაში დასმული პრობლემები, მწერლისეული პოზიცია. ნაწარმოების მხატვრული მხარე ხომ საერთოდ არაა ნახსენები.

4. ილიას შემოქმედების სწავლებისას ეს საკითხი ერთ-ერთი რთული და საინტერესოა. ლიტერატურა ხელოვნების დარგია და მისი უძველესი მიზანია მკითხველს ესთეტიკური სიამოვნება მიანიჭოს. ეს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს მასწავლებელს და ყოველი ნაწარმოების სწავლებისას ეცადოს მოსწავლეებს მწერლის სიტყვის ძალმოსილება აგრძნობინოს.

ილიას ნაწარმოებები საოცრად დაყურსულია შინაარსით. ყოველი ფრაზიდან უზნავეს მწერლის ეროვნული და სოციალური ტკივილები, იკვეთება მისი მიზნები; მასწავლებლებს ფართო პერსპექტივა ექმნებათ განმავითარებელი სწავლებისათვის ნიშანდობლივი პრობლემური სიტუაციების შესაქმნელად. ამასთანავე ნაწარმოებებში დასმული პრობლემების კვალდაკვალ მოსწავლეები უნდა დაეაყვიროთ ილიასეულ მხატვრულ ხერხებზე. პირადად მე განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევ ხოლმე პორტრეტების გამოკვეთასა და პეიზაჟის როლს პერსონაჟის ხასიათისა თუ მოქმედების განვითარების ლოგიკური აღქმისათვის. მწერლის შემოქმედების მონოგრაფიული შესწავლის დასასრულს გამოკვეთთ ხოლმე ილიას ნაწარმოებებისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელ სტილურ თუ ფრაზეოლოგიურ თავისებურებებს.

5. ილიას შემოქმედება ტრესტომათიებში უხვად და საინტერესოადაა შერჩეული. ჩემი აზრით, შესასწავლ ნაწარმოებებს სასურველია დაემატოს ილიას ფსიქოლოგიური მოთხრობა: „სარჩობელაზე“. პროფილირებული ექსპერიმენტული სწავლების დროს პუმანიტარულ ულასებში ჩვენ ვასწავლეთ ეს ნაწარმოები და მიგვაჩნია, რომ მისი სწავლება დიდად შეგვიწყობს ხელს მოსწავლეთა იდეურ-ზნეობრივი აღზრდისათვის. ორი ძმის თავგადასავალი ხომ აუცილებლად დააფიქრებს ჩვენს ახალგაზ-

რდებს იმაზე, რომ ყოველი ადამიანი ვალდებულია პასუხი აგოს საზოგადოების თითოეული წევრის მოქმედებაზე. საზოგადოება ერთი მთლიანი ორგანიზმია და მისი სხეულის ყოველი ნაკანრიც კი სხვასაც ტკივილს უნდა აყენებდეს. მოთხრობა ამ მხრივ მეტად საინტერესო სამუშაო მასალას იძლევა. ილიამ ნანარმოები ასე დაასრულა: „მართლაცდა რა შუაშია ჩვენი ბებერი პეტრე?“ თვით ეს სიტყვები რამდენ საფიქრალსა და განსასჯელს უტოვებენ ჩვენს მოსწავლეებს!

მთარ სახეიშვილი

1. საჯაროდ იმის თქმა — ილია ჩემი მასწავლებელიაო, დიდი სითამამე და დიდი ტვირთია ადამიანისათვის. აი, სხვა თუ იტყვის, მავანი და მავანი კაცის მასწავლებელი ილია არისო, ბარაქალა იმ კაცსა და მის კაცობას. ჩვენს გულში კი ყველანი ვნატრობთ ილიას მონაფეობას და მათ შორის — მეც.

ილია, უპირველეს ყოვლისა, მამულიშვილობას გვასწავლის. მართლაც, დიდი გმირობა, ქვემარტი მამულიშვილობა იყო საჭირო, რომ იმ შავბნელ ხანაში ასეთი ტიტანური ძალით გაეგრძოლა კაცს ბატონყმობის, დესპოტიზმის, ეროვნული დამცირებისა და გადაგვარების წინააღმდეგ. რა დიდი ნიჭი, ენციკლოპედიური განათლება, კოლოსალური ენერგია და ნებისყოფა უნდა პქონდეს ადამიანს, რომ ასე გამთლიანოს და ერთმანეთში შეაზავოს „სიტყვა საქმიანი“ და „საქმე სიტყვიანი“.

ილია თავისი პირადი მაგალითით გვასწავლის, როგორ უნდა იბრძოდეს მოქალაქე ერისა და ქვეყნის კეთილდღეობისათვის; გვასწავლის შრომისშოყვარობას, გვაფრთხილებს, რომ „უსაქმურობა და სიზარმაცე არის ბუდე ყოველგვარი ბოროტებისა“.

ილია გვასწავლის, როგორ უნდა ვიბრძოლოთ ქართული ენის სინმინდისათვის, ჩვენი ერის ამ უმდიდრესი განძის შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის.

2. ცოტა უცნაურად შეიძლება მოგეჩვენოთ, მაგრამ პირველი უმძაფრესი შთაბეჭდილება ილიას სახისაგან მივიღე. ფიზიონომისტობისა ახლაც ნაკლებად მჯერა, მაშინ, ბავშვმა, კი ამისა არა ვიცოდი, მაგრამ პოეტის შთაგონებული სახე, ალბეჭდილი ფოტოსურათზე, სამუდამოდ ჩამრჩა მებსიერებაში. შემდეგ კი, ტიცვიან ტაბიძისა არ იყოს, მენყერიოთ დაიძრა და გამიტანა ილიას ქართულმა, მისმა ძარღვიანმა და ღონიერმა სიტყვამ. V კლასში ვიყავი, როცა ვისწავლე ილია ქავჭავაძის „კაიო ყაჩაღი“, რომელმაც ის დამწართა, რაც პატარა ზაქროს — არსენას ლექსმა.

3. ილია ქავჭავაძე რეული მწერალია, მაგრამ ამავე დროს ნათელი და გასაგებიც. სირთულის გარეშე არც არის ნამდვილი შემოქმედება. თუ მასწავლებელი კარგად, მონდობებულად იმუშავებს, მაშინ სიძნელეებსაც გადავლახავთ.

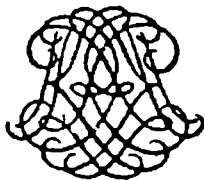
ილიას შემოქმედების სწავლებისას მოსწავლეებს განსაკუთრებით უძნელდებათ ღრმად ჩასწვდნენ ილიას ფილოსოფიურ აზროვნებას. ამჟამად მოქმედი სახელმძღვანელო კი მწვავე, პრობლემატური საკითხების გაშუქებას ზოგჯერ გვერდს უვლის;

ახლანდელმა ბავშვებმა ძალზე ბევრი იციან, ინფორმაციის ნაკადი კიდევ უფრო იზრდება და დრო მასწავლებლისაგანაც ფეხის აწყობას მოითხოვს: რასაც ოცი წლის წინ მეცხრეკლასელ ბავშვებთან სერიოზული საუბრის სახე ჰქონდა, დღეს შესაძლოა იმავე კლასის მოსწავლემ ერთგვარ „ენისმოჩლექად“ აღიქვას. ილიას შემოქმედებაზე „ენისმოჩლექით“ საუბარი კი დიდ ცოდვად მიმაჩნია.

4. მონაფეებს რომ განვაცდევინოთ ილიას ენის ძალმოსილება, მასწავლებელმა ბევრი უნდა იმუშაოს და ხშირად დამოუკიდებლად, სხვათა რეცეპტების გარეშე მიაგნოს ამ გზებსა და საშუალებებს. დაეინყებ ყველაზე მარტივი, მაგრამ მნიშვნელოვანი მომენტი: აუცილებელია მოსწავლეს კარგად ვასწავლოთ ნაწარმოების გამომეტყველებითი კითხვა; შემდეგ — უნდა ამოვანერინოთ მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხები (ეპითეტი, შედარება, მეტაფორა, ჰიპერბოლა) და განვსაზღვროთ მათი ფუნქციები. განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციოთ ხალხურ გამოთქმებს, ანდაზებს, მყარ ფრაზეოლოგიურ შენაერთებს, იდიომებს. წრეობრივი მუშაობის დროს მოსწავლეებს ვანერინებ ხოლმე მოხსენებებს: 1. ილია როგორც ახალი ქართული სალიტერატურო ენისათვის მებრძოლი; 2. ილიას მხატვრული ოსტატობის საკითხები; 3. შედარება და მეტაფორა ილიას შემოქმედებაში და სხვ.

5. დღეს მოქმედი პროგრამის მიხედვით რაც ისწავლება, მას არაფერს გამოვაკლებდი, დამატებით კი შეიძლებოდა ზოგი რამ დაგვემატებინა, მაგრამ სასწავლო საათების განსაზღვრულობის გამო ეს რეალურად არ მეჩვენება.

1978 წ.

ყოფილა, დღეს ვაღარ არის, მაგრამ იქნება, სხადია!

1. ჟრუანტელი

დედა ლამპის შუქზე ლექსს მიკითხავს... უფრო — თავისთვის კითხულობს, ოღონდ — ჩემს გასაგონადაც:

*მწუხარე და სევდიანი,
სერზე იდგა ერთი ქალი...
ფერმიხდილსა მღელვარებით
შორს ეჭირა გზისკენ თვალი.*

ომი ახალი დამთავრებულია, მაგრამ დაბომბვის შიში თბილისის ინერციით ისევ არ ანთებინებს ნათურებს. კითხვაში ენა უკვე გავიტეხე, მაგრამ ახლა მირჩევნია დედამ წამიკითხოს — ერთი სული მაქვს გავიგო, ვის ელოდება სერზე მდგარი ქალი.

*მას უნდოდა, რომ შეეტყო
მისი ქვეყნის ბედისწერა;
შიკრიკს მოჰკრა შორით თვალი
და დაუნყო გულმა ძგერა.*

ეტყობა, იქაც ომი ყოფილა და შიკრიკიც ომში წასული შვილების ამბავს უყვება ქალს:

*„შენი პირმშო აღარა გყავს:
ალექსანდრე მოგიკლესო,
უმცროსი ძმა მიეშველა,
იმასაც დღე უმოკლესო“.*

დედას ხმა ებზარება...

*დედას ცრემლი უნებურად
წამწამებზე შეუჩერდა;
ნაცრის ფერი გადაედვა,
გული ხშირად აუძგერდა —*

და მე ვხედავ: დედაჩემს ნესტოები დაებერა, დაჰბუსხა, გადაფითრდა და თვალდათვალ გადამექცა სერზე მდგარ მწუხარე და სევდიან ქალად.

გაივლის სამი-ოთხი წელი და სიტყვით სხვად ქცევის ამგვარივე სასწაული მეც დამემართება. ეს ისევ სერზე მოხდება, ოღონდ საქართველოდან შორს, ათონის მთაზე, და სერზე მდგარ ქართველ ქალს სერზე მლოცველი იოანე-ქართველი შეენაცვლება:

*ერთხელ დიღ. 'ა იოანე
შემდგარიყო მაღალ სერზე*

და ცრემლები ნეტარების
ეცემოდა სპეტაკ წვერზე...
ამ დროს მის წინ, ვით ჩვენება,
გამოცხადდა მგ ზაფრი-მწირი;
დაემხო და თაყვანი სცა,
მოარიდა განზრახ პირი.
შეერთა უცბად იოანე
და უთხრა მას ბერძნულ ენით:
„ვინ ხარ, შეილო, ან რასა მთხოვ,
მიპასუხე გამოჩენით!“
— „შენსა ლოცვა-კურთხევასა,
მამაშვილურ-მეგობრულად!“
უპასუხა იოანეს
მამინ მწირმა ტკბილ-ქართულად.
ქართულ ლექსის გაგონებამ
იოანე ააჩქარა,
ტანში რალაც უნებურმა
ურუანტელმა დაუარა...

შენც დაგბურგძლა, მკითხველო?

სწორედ დაბურძგვლით — სიჭყვის ძალის ამ დოჩანაშვილისეული უტყუ-
არი საზომით — იწყებოდა სასწაული: ათი წლის გამწლიკეული ღლაპის
გარდასახვა იოანედ, თორნიკედ, ცოტნედ, ბაში-აჩუკად...

ყოველ სასწაულს კი თავისი მოქმედი ჰყავს.

და სახელი ამ სასწაულმოქმედისა — აკაკი.

2. ახალი კაბადოკიელი

აკაკის ლექსმა გააჯერა საქართველო — მისი „იავნანა“ ეგებება ქარ-
თველს აკვანში და მისი „თავო ჩემო“ მიაცილებს სამარეში. აკაკის სულს
ჰაერივით შევისუნთქავთ და, რაც ჰაერივით საჭიროა, იმას მავანთა თვალ-
ში ჰაერის ფასიც აძევს — ზოგი ისე ეჩვევა და ველარც ამჩნევს აკაკის ხმას,
როგორც საკუთარი კარის სახელურს.

აკაკის მისანდომობა სამაცდუროა და მრავალიც აცდუნა: მე მხოლოდ
ცნობილ ვარდენს როდი ვგულისხმობ, ღვანკითელ შევარდენს, აკაკის რომ
თავს უტოლებდა: „შენ სხეიტორის არწივი ხარ, მე ღვანკითის შევარდენი:
შენც პოეტი, მეც პოეტი, შენ აკაკი, მე ვარდენი“. ასეთი ვარდენების ლეგიონ-
ები იყო და, როდესაც ეპიგონთა არმიამ ვითომცდა „აკაკურად“ იწყო წერა,
აკაკის მსუბუქი სტირიქონი მათ ხელში ამჩატდა, სისადავე გაპრიმიტიულდა
და სურათის აღსაქმელი დისტანციაც მოირღვა: მიმბაძველებმა საგნები

მკითხველს ლამის თვალთან მიუტანეს — სურათი კი არა მარტო შორ მანძილზე, ძალიან ახლოდანაც ცუდად ჩანს.

აკაკის რომ ადვილად ვუგებთ, იმის ილუზიას ნუ შეგვიქმნის, მკითხველო, თითქოს აკაკის ბოლომდე ვუგებდეთ.

ჯერ კიდევ როდის გვაფრთხილებდა დიდი იაკობი, არ ვეცდუნებიანთ აკაკის ლექსის გამჭვირვალობას: აკაკი წმინდა მორევი და ამ სიკამკამეში ფსკერი ზედაპირთან ახლო გვგონია, არადა — ღრმად ძევსო.

ამ შედარებამ ბაიკალი გამახსენა: დედამინაზე ყველაზე ანკარა ნყალი ამ ტბაშია, რომელიც, ამავე დროს, მსოფლიოს ყველაზე ღრმა ტბაც გახლავთ.

აკაკი ხშირად ამბობს ერთს და გულისხმობს მეორეს. ერთ პირად წერილში იგი ძალიან საგულისხმო რასმე უმხელს ნიკო ნიკოლაძეს: „მე მაშინაც არ ვხუმრობ, როცა ვხუმრობ“. შესაბამისად — აკაკი ზოგჯერ მაშინაც ხუმრობს, როცა არ ხუმრობს... უფრო ზედმინეწით — იგი არა მარტო სწვდება საგანთა, მოვლენათა „ორგემაგობას“ და სამყაროს აღიქვამს როგორც დაპირისპირებულთა დიალექტიკურ ერთიანობას, არამედ თავის მკითხველსაც ასეთად „აღმოაჩენინებს“ ქვეყანას, რომელიც „გვაქვს უთვალავის ფერიით“.

აკაკის გრძნობა სამშობლოსადმი თითქოსდა ნაზავია სექსუალურ-მისტიკური ლტოლვისა და რელიგიური ექსტაზისა. საქართველოს ის აღიქვამს, როგორც ქალს, მდებდრს მის ორ უარსებითეს გამოვლინებაში: სამშობლო მისი დედაა, მისი მნიალებელი — „დედაშვილობამ, ბევრს არ გთხოვ: შენს მინას მიმაბარეო“, ეჭურჩულება საქართველოს აკაკი, დედის ნიაღს ტკივილით მომწყდარი და შვებით მიბრუნებული შვილი. რა ვუყოთ, თუ ეს დედა მას ხშირად ავი დედინაცვალივით ექცევა („პეი, სამშობლოვ, სხვებისთვის დედავ, ჩემთვის კი ავო დედინაცვალო“); „მედედინაცვლა, მიგერა“-ო, სხვა დროსაც ამოუკენესია პოეტს დედა-სამშობლოზე.

და სამშობლოვია აკაკის სატრფო, მისი შმაგი ლტოლვის საგანი, რუსთველისეული „მიჯნურობა პირველის“ ბადალი: მისთვის „იგია საქმე საზეო, მომცემი აღმაფრენათა...“ მართლაც რომ ღრმადმორწმუნის ექსტაზით შეპფრფენს აკაკი სატრფოს, იღუმალად გარდასახულს ჯერ სამშობლოდ და მერე ღმერთად. სატრფო-სამშობლო-უფალი, აი, აკაკის ტრიადა, რომელიც თითქოსდა წმინდა სამების იღუმალებასა და ჭეშმარიტებას იმეორებდეს — განუყოფელიცაა და ინდივიდუალურ-პიროვნულიც: ლექსი ხშირად იწყება ერთით, გადადის მეორეში და გვირგვინდება მესამით:

მშვენიერო, შენ გეტრფი,

შენი მონა, ერთგული.

შენთვის სულდგმულს, შენგანვე

შენთვის მიძგერს ეს გული...

ასე ხომ მიჯნურს, სასურველს მიმართავენ, ასე ეფიცებიან სიყვარულს
ქალს... და ამას მოდევნებული —

*მეგულები ციხეში
ცხრაკლიტულში შჯდომარე.
შეთვისებას გიპირებს
გაიძვერა მოყვარე —*

უმალ გვიმხელს, ვისთვისაც უძგერია პოეტის გულს.

ხდება პირიქითაც: ერთი მხრივ რომ აკაკი სამშობლოს მაღალ იდეას
სატროფოდ, კონკრეტულ ქალად გარდასახავს და ამით გვიახლოებს, ხელშე-
სახებ-მინიერ არსებად გვიქცევს, მეორე მხრივ, რეალურ მიჯნურს ზეცის-
კენ აზიდავს და ხორციელ ქალს სამშობლოსავით ეთაყვანება, აღამაღლებს
და აღვითურებს. აკაკი შეყვარებულსაც ისე ელაპარაკება, როგორც თავის
საესავ სამშობლოს.

მართლაცდა, ვის შეჰკლაღადებს აკაკი? —

*არც მყვარებია, არც მიყვარს,
არც მდომებია, არც მინდა,
არც მწამებია, არცა მწამს
შენ გარდა კიდევ სხვა წმინდა!*

ცხადია, თავის სამშობლოსო, მიპასუხებთ და, ჰარინციპულად, მართა-
ლიც იქნებით, თუმცა სამშობლოს, ამ შემთხვევაში, სრულიად კონკრეტული
ქალის სახელი ჰქვია.

ანდა, ვის ჰგულისხმობს პოეტი ამ გამაოგნებელ, შემაბარბაცებელ სტრი-
ქონებში?

*გამწირა, იმან გამწირა,
ვისაც შეენიერე ყოველი...
სიცოცხლე მიჩანს სიკვდილად,
სიკვდილს სიცოცხლედ მოველი.*

მართლაცდა, ვის შეენიერა აკაკი სულიან-ხორციანად და ვისგან იწირებო-
და იგი? ვისი უმადურობა და დაუნახავობა სტანჯავდა, ვისი ცილისწამები-
თა და ჭორებით ეთუთქებოდა გულ-ღვიძლი? ისევე მიგაბრუნებ, მკითხვე-
ლო, ზემოთ უკვე მოხმობილ აკაკის სიტყვით—ჯადოქრობასთან, გინა—
„ჭინკობასთან“:

*მედედინაცვლა, მიგერა,
-ობლად მატარა, მანამა,
გამოსხლეტილი ტოლებში,
სისხლხორცად აღარ მინამა.*

ვინ გაუჯოჯოხებია სიცოცხლე პოეტს და ვინ ანატრებინა მას-სიკვდილი,
ანატრებინა ძილი — სიკვდილის ეს „ნატეხი“, როგორც შვება, ნეტარება და
განსვენება?

ზეციურო სტუმარო,
ქვეყნის გამოცანაო,
ძილო, მოხუც მამასაც
მოუელჩინე ნანაო.
ქვეყნის ტანჯვა, ფხიზლობა,
ველარ აიტანაო,
სიზმრით მაინც დაატკბე,
ნანა-ნანა-ნანაო.

პასუხი თითქოს აქაც ცალსახაა — გულისხმობს იმას, ვისაც აფხიზლებს, ანჯღრევს, აჯანჯლარებს, რადგანაც სწამს, რომ იგი „არ მომკედარა, მხოლოდ სძინავს“...

გულისხმობს იმას, ვინც ზოგჯერ ხელს უიმედოდ ჩააქნევიანებს — „ლეში გამხდარხარ, გვამიო“...

გულისხმობს იმას, ვისაც „ფურთხის ღირსი ხარ“-ო, მიახლის და თითოეულ ამ სიტყვას, ილიასი არ იყოს, „თითო კომპტ სისხლსაც ამოაყოლებს“...

მაგრამ პასუხს მაინც ნუ იჩქარებ, მკითხველო: აქაც აკაკის გოდებას — გამწირა, იმან გამწირა, ვისაც შევნირე ყოველიო, კონკრეტული ადრესატი ჰყავს: არა საქართველო, არამედ — ქალი...

ოლონდ — გასამშობლოებული ქალი...

გასაქართველოებული ქალი.

ახლა ტრიალის მეორე ნყვილზეც — სამშობლო-ღმერთი — ვთქვათ ორიოდ სიტყვა. ღმერთის იდეა აკაკისთან თვალშეუდგამ სიმაღლეზე ჰგვიებს. ამ სიმაღლიდან მინიერ კაცთა შენჩემობაცა და დიდპატარაობაც ამოებად აღიქმება. უფლის სამზერიდან ეს ასეც ჩანს, თუმცა უზენაესთან შედარებით კერძო კაცის არარაობა არ გულისხმობს ადამიანთა შორის მეტნაკლებობის ნიველირებას. ამ აზრით ბრძანებს აკაკი:

შედარებით, თუ არა

კაცი ყველა ერთია:

არც დიდი, არც პატარა —

დიდი მხოლოდ ღმერთია.

და ამ სიმაღლისაკენ აიტყორცნება გაღვთაებრივებული იდეა ეროვნულობისა:

ეროვნებავე, ღვთის ნიჭი ხარ,

არც საპოვნი, ვერც საყიდი.

შემკვრელი იდეა აკაკის ტრიალის სიყვარულია: „რამ ამამალა? ვინ მაგრძნობინა ეს საიდუმლო, ღვთიური ძალა?“ — კითხულობს პოეტი და იქვე პასუხობს:

შენ — სიყვარულო, ცისა და ქვეყნის
კავშირო და თან შუამავალო!

შენ — რომლის ერთ ნამს, იმ სანეტაროს,
მზა ვარ, სიცოცხლე მთლად ვანაცევალო.

რა სანეტარო ნამზეა აქ ლაპარაკი, რომლისთვისაც სიცოცხლეს დაითმობა? ეს რაღაცით ჰგავს ერთსულ-ერთხორცად შერწყმის მისტიკურ აქტსაც და „წმინდა სნეულების“, ბნედის, კულმინაციასაც.

ეპილეფსიით დაავადებული დოსტოვესკი აღწერს დაბნედის პროცესს და მის აპოგეას, როდესაც სული თითქოსდა ეყრება სხეულს... მუჰამედის, თავადაც ბნედით შეპყრობილის, მონუმობით, ეს გაელვება იმდენ ხანს გრძელდება, ვიდრე ნაქცეული სურიდან წყალი გადმოიღვრებოდეს; შვება-ნეტარება ამ წამისა ისეთი ინტენსიურია, რომ მის გაგრძელებას ადამიანი ვერ გაუძლებდა. მსგავსი რამ ხდება ლოცვის ტრანსშიც, როდესაც სული თითქოსდა ტოვებს სხეულს და ადამიანი ბალანსირებს „სოფლით გაღმა გაბიჯების“ ზღვარზე... ალბათ, ესაა სიცოცხლის დამათმობელი „სანეტარო წამი“ და აკაკიც ლოცვის ამ ტრანსს განაცდევინებს თავის არა მარტო მორწმუნე, არამედ არაეკლესიურ მკითხველსაც: სწორედ ამგვარი რელიგიური ექსტაზით იწერებოდა და, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, ამავე განცდით იკითხებოდა და დღესაც იკითხება ეს სტრიქონები:

*ჩანგურო, ჩემო ჩანგურო,
ღეთიურო, უცხო ძალო,
დაადნა გული შენს სიმებს
და სული დაიცალო.*

სიმღერა „სულის დაცლამდე“ კი იგივე ლოცვაა...

ამ აზრით, აკაკიმ ლამის კაბადოკიელის როლი ითამაშა — ხელმეორედ მოაქცია საქართველო.

3. მჩხიბავი

ასეთივე „გარდარეული სიყვარული სჭირს“ აკაკი წერეთელს სიტყვისა. პოეტები საერთოდ არიან სიტყვის „გიჟები“, მაგრამ აკაკი მათშიც სასწაულია. აქ მხოლოდ ცალკეულ სიტყვათა შერჩევას არა ვგულისხმობ, თუმცა აკაკი, სიტყვის ეს დიდი ჭაშნაგირი, ამაშიც შეუმცდარია — იგი მონადირის გემით აგნებს უზუსტესა და ერთადერთ სიტყვებს... ამაზე — ქვემოთ; ახლა კი მინდა ორიოდე მაგალითით გიჩვენოთ, როგორ მჩხიბაობს აკაკი სიტყვით, როგორ ჩამოასხამს ხოლმე ჩვეულებრივ, სადაც სიტყვებს მათთვის უჩვეულო, თუმცაღა ქართულისათვის ბუნებრივ ყალიბში და რუსთველისეული სიუხვით როგორ მი-მოათოვს ქვეყანას აკაკური დამლით მოჭრილ სიტყვა-მონეტებს.

ზემოთ უკვე ორგზის ნახსენები — „მედედინაცვლა, მიგერა“-თი დავიწყებ; „დედინაცვალი“ და „გერი“ ქართულში ნიადაგ სახმარი, მუშა სიტყვებია, მაგრამ ასეთი უჩვეულო ფორმით ისინი აკაკიმ უემოიყვანა სალიტერატურო

ქართულში. ამ ფორმათა ყალიბები ანუ გრამატიკული მოდელები ენაში, ცხა-
დია, არსებობდა; იშვილაო, ეპატრონაო, ამას აკაკიმდეც ამბობდა და წერდა
ქართველი, მაგრამ, დავაკვირდეთ: „მიშვილა“-ს ანალოგიით ჩამოსხმული
აკაკისეული „მიგერა“ ემოციურად საპირისპირო პოლუსზეა, ისევე, როგორც
— „მეპატრონა“, „მემმო“-ს ყალიბში გამოყვანილი „მედედინაცვლა“. აკაკიმ
ენობრივ მოდელს, რომელიც, ჩვეულებრივ, ძალუმი დადებითი ემოციების
გამოსახატად იხმარებოდა, ასევე მძაფრი, ოლონდ უარყოფითი გრძნობები
გამოახატვინა. თანაც დავაკვირდეთ, როგორ დანნიხა, დანურა, როგორ და-
აბზრიალა თავისი სათქმელი: „ისე მომექცა, თითქოს ჩემი დედინაცვალი ყო-
ფილიყოს“... ანდა — „...როგორც თავის გერს ექცევვიან“ — ამ შინაარსთა
გადმოსაცემად პოეტს ექვს-ექვსი სიტყვა კი არ შეუნუხებია, „მედედინაც-
ვლა, მიგერა“-ო — თითო-თითო სიტყვად შეამკერივა მთელი წინადადებები.

ნათქვამია, ჯანმრთელი მაშინა ხარ, როცა ვერა გრძნობ, ჯანმრთელად
რომ ხარო. აკაკი იმითაცაა განსაკუთრებული, რომ მის განსაკუთრებულ-
ბას ვერცა ვგრძნობთ — არაჩვეულებრივობა მისი ბუნებრივი, ჩვეულებრი-
ვი მდგომარეობაა. „მივსდექ სარკმელს, გადვიხედე, არემარე მესხვაფერა...“
განა რა არის აქ განსაკუთრებული, აბა სხვანაირად როგორ უნდა თქმული-
ყოო, ალბათ, გაიოცებ, ჩემო მკითხველო, და სწორედ ამით დამიდასტურებ,
რომ აკაკის ეს ფრაზა ერთადერთი სიტყვების ერთადერთ კომბინაციას წარ-
მოადგენს; ამ ერთადერთობით მიიღწევა გენიალობისათვის ნიშანდობლივი
სისადავე და ბუნებრივობა პოეტური მეტყველებისა.

არადა, „მესხვაფერაო“, აკაკიმდე, რამდენადაც ვიცი, არავის უთქვამს...
ყოველ შემთხვევაში — დაუბეჭდავს.

ასევე აკაკისაა — რამდენადაც შეიძლება სიტყვა კერძო კაცისა იყოს —
„მისხივცისკარე“, „შევუხმატკბილე“, „გამიძირტკბილე“... კონტექსტიდან
ამორიდებულნი, ისინი ესთეტიკურად მანაც „მუშაობენ“; ახლა — ბუნებრივ
გარემოცვაში „დავიგემოვნოთ“ ეს სიტყვები: „გამიძირტკბილე ძირმნარე“...
„მაგრამ გავუძლებ ტანჯვას, შენ თუ მისხივცისკარე“... „ჩანგურს სიმები გა-
ეუბი, მოვმართე ნელა-ნელაო, შევუხმატკბილე ერთმანეთს ოდელა-დელა-
დელაო“... როგორ უნმანხის, მართლაც რომ უხმატკბილებს პოეტი სხვადას-
ხვა სიტყვა-ფორმებს ერთმანეთს...

ისევე მიეუბრუნდეთ ჟღერადობით სიტყვის შერჩევის ხელოვნებას. აკაკი
მუსიკოსივით უსადაგებს ერთმანეთს გამოსახატის შინაარსსა და მის
ბგერობრივ გაფორმებას. ასეა მის პოეზიაში, ასევეა პროზაში და ასე იყო,
ალბათ, ყოველდღიურ მეტყველებაშიც, რასაც აკაკის პირადი მიმონერაც
გვიმხელს. როდესაც იგი მეგობარს სწერს, ეს რომ ეუთხარი, აიპრუნწენო,
ამ სიტყვით მარტო პლასტიკური სურათი როდი იხატება ერთი ჯურის ხალ-
ხისა — თითქოს მათი აბზუებული ტურების წკლაპუნიც გვესმის.

მწერალს თავის ოსტატობას, თავის სიდიდეს, ჩემი აზრით, პატარა და მინი-

ერი საგნები უფრო მკვეთრად ავლენინებენ, ვიდრე — დიდი და ამაღლებული. „მაღალ მატერიებზე“ წერისას არცთუ იშვიათად განსჯა, ანალიზი „გადაფარაეს“ ხოლმე ხატს, პლასტიკას, სურათს. ამ აზრით მოგახსენებთ — ზოგადად სიკვდილსა და სიცოცხლეზე წერა „ადვილია“, აი, მენველი თხა და გაკროლილი ნიგოზი რომ მკითხველს დაანახო და დაამახსოვრო — ძნელი. როცა აკაკი ხალხურ პანგზე თხას მიმართავს — „გაძლები, გასისინდები“... „მთაში რომ წაკოკინდები“ -- მორჩა, ეს წაკოკინება სამუდამოდ იბეჭდება მკითხველის გონებაში. და — სწორედ ამის ამგვარად მთქმელს შეუძლია თორნიკე ერისთავისა და ბიძინა ჩოლოყაშვილის ამაღლებულ ვნებათა წარმოჩენა.

როგორ ჰგვანან ამაშიც ერთმანეთს ილია და აკაკი! ილიას უღრმეს განსჯა-მედიტაციას დედაშვილობის გრძნობაზე სარწმუნოს ხდის ყოფითი, ჩვეულებრივი საგნებისა თუ მოვლენების პლასტიკური განსახოვნება. აი, ერთი ეს კიზი „ოთარაანთ ქვრივიდან“, რომელსაც პირობითად „ძალს“ დავარქმევდი: „კერიასთან ცეცხლის შორიახლო ძალლი იწვა. რგვლად გამოექექნა თბილი ნაცარი, თითონაც გორგალსავით დახვეულ-ჩახვეულიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა, წინანი — უკან, თავზედ ბანჯგელიანი კუდი გადმოეფარა, ცხვირი კუდის ბოლოში წაეყო და ეძინა... ფრთხილს ძალსს პატრონის გარეთ გასვლა არ გამოეპარა. ადგა, ნაცრიანი ბალანი ერთი-ორჯელ შეიბღერტა, გაიბობლა, ტანი დაიგრძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა, მერე -- უკანა, გაიზმორა, დაამთქნარა და ზღაზვნით გაეკიდა პატრონს“.

ანდა ეს პასაჟი: ოთარაანთ ქვრივმა თავის ნაჩხუბარ ბიჭს ცხვირპირი რომ მოჰბანა და მოალამაზა, „პატარა გიორგი გამოჰქრინდა თავის ტოლ-ამხანაგებისაკენ სათამაშოდ“.

შეადარე პატარა აკაკის მონაყოლი — მდინარეში ხელაობისას გველი რომ მკლავზე შემომებევეოდა, „დავასხვერტებდი ხოლმე რიყეზე“.

ილიასეული ეს „გამოჰქრინდა“ და აკაკისეული ეს „დავასხვერტებდი“, ილიასეე დავესესხები, „ერთ რამედა ღირს!“

ასევე — აკაკი რომ ფანტასტიკური დამაჯერებლობით აღგვიწერს ჰალისის პირად ქართველ-ბერძენ-სპარს-სომეხთა ომს და ისართა „გადაშხუილებას“, მას თვითონ აქვს უკვე გადატანილი და შემდგომ „ჩემს თავგადასავალში“ აღწერილი ის დაუეინყარი ბრძოლა, ექვსი წლის ბიჭმა რომ გადაიხადა ღორთან, რომელიც ცხელი მჭადის სუნზე სახაბაზოს მისდგომოდა და „შეპლრუჩუნებდა“, მერე კი წყვილ-წყვილით აედევნა მჭადიან ბიჭს და ნადავლი „ზე ააღლიტა“: „მეორე დღეს ცალ ხელში მჭადი დავიჭირე და მეორეში ჯოხი და განგებ აუუარ-ჩაუუარე გვერდით ჩემს მტერს. წართმევას დაჩვეულმა ღორმა შემომიტია, მაგრამ მე ვაუკაცურად დაუუხვდი და ვხეთქე თავში ჯოხი. ჩემი მტერი ალბათ ამას არ მოელოდა, რომ შეჩერდა და შემომიხორხოტა, მაგრამ რომ მოვუნაცვლე მეორეც და მესამეც, იკადრა და გაიქცა“.

ეს შემომიხორხოტაც ერთ რამედა ღირს...

ანდა — მამამისს, როსტომ ნერეთელს რომ ათქმევინებს უზრდელ ჩინოვნიკზე — „გადმოვლუნე და სამიოდე ჯოხი ეზუზლე“... ანდა — ბებიაქალმა როგორ „შემოუცაცუნა“ ერთი-ორჯერ უკან ხელი ხმაგაკმედილ ახალდაბადებულს... ანდა — ლუკა ისარლოვზე, გამაიმუნებულ ცენზორზე: „კუდიანი, პანანინა, სასაცილო რამე იყო; ერთხელ საზრდო მოისუნა და ქურდობას ხელი მიჰყო“.

„შემომიხორხოტა“, „ეზუზლე“, „შემოუცაცუნა“, „მოისუნა“, „ნაკოკინდები“, „აიპრუნენ“, „შეჰლრუჩუნებს“, „დავასხვერტე“ — ამ სიტყვებს ფერი აქვთ, ხმას გამოსცემენ, მოძრაობენ, სუნთქავენ — მოკლედ, ცოცხლობენ... სიტყვის უკვდავებაც ეს არის.

4. ეძიებდე და ჰპოვებდე

ბედნიერი ვარ: ვიპოვე, მივაგენი აკაკის 7 სტროფს, „აკაკურად“ განყოფილ 91 სიტყვას — დღემდე გაუჩინარებულს.

ბედნიერი მარტო მე არ ვარ — მარტოკაცი ვერც იქნება ბედნიერი; ბედნიერებას — სიყვარულისა არ იყოს — მინიმუმ მეორეც სჭირდება. აქაც ასეა, თუმცა, სჯობს, რიგით მივყვეთ ამ ამბავს:

ორიათას ერთი წლის კვირაძალზე დოდო ნივნივაძემ, ჩემმა ძველმა თანამშრომელმა, წინ დაძინძილი წიგნი დამიდო და მითხრა: შეიძლება ეს წიგნი აკაკის ხელშენაველებიც იყოს, შიგ ფანქრით რალაც სწორებებია და არშიებზეც — ბლომად მინანერებო.

აკაკის არქივზე მუშაობის გამო პოეტის ხელს კარგად ვცნობ, სპეციფიკური კალიგრაფია აქვს ასოთა უჩვეულო გადაბმებით, ამიტომაც წიგნში ფანქრით მინანერთა ერთი ნაწილი რომ აკაკის ხელით იყო შესრულებული, ეს მაშინვე დავადგინე, მაგრამ — რა მნიშვნელობა ჰქონდა ამ მინანერებს — ეს კი გასარკვევ-გამოსაძიებელი გახლდათ.

სწორედ ამ კვლევა-ძიების შედეგები მინდა, მკითხველო, გაგიზიარო.

5. „ბოდვა“

აკაკის აქვს ერთი ვრცელი, ჟანრობრივად რამდენადმე დაუზუსტებელი თხზულება, რომლის სათაურიც სხვადასხვა გამოცემაში განსხვავებულად ჟღერს: ერთგან მას ჰქვია „ბოდვა“, თანაც ეს სათაური ბრჭყალებშია ჩანსმული, სხვაგან — პროზიდან „ბოდვა“. აკაკი თავის რამდენიმე სხვა ლექსსაც ამგვარადვე ასათაურებს, ამიტომაც გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად მიუთითებენ ხოლმე ამ „ბოდვათა“ პირველ ტაეპს. ჩვენთვის საინტერესო თხზულების პირველი, მისათითებელი ტაეპია „ცრემლში ნალესი ნალველი“.

„ბოდვას“ („ცრემლში ნალესი ნალველი“), „გამზრდელზე“ ვრცელ, 142-

სტროფიან, ოთხნაწილიან პოეტურ თხზულებას, მართლაც, ჭირს, რომ ლექსი ვუნოდოთ; სხვათა შორის — არა მხოლოდ სიდიდისა გამო: მასში „ჩამონტაჟებულია“ ერთგვარი „მინი-პოემა“ ქართველი ტყვე ქალისა და შაჰ-აბასის შესახებ. „ბოღვა“ პირველად ილიას გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა 1889 წელს ნაწილ-ნაწილ: თხზულების სამი თავი სამ ნომერში (NN 230, 247, 252) გადანაწილდა. ხანგრძლივი, ცამეტწლიანი პაუზის შემდეგ იმავე „ივერიაში“ (1902 წ. N 202) დაიბეჭდა „ბოღვის“ მეოთხე ნაწილი ნიშანდობლივი სათაურით — პოემიდან (ხაზგასმა ჩემია, თ.კ.) „ბოღვა“. ეს თხზულება, მართლაც, დღეს გავრცელებული „ლირიკული პოემის“ უანრს უფრო განეკუთვნება და მისი თითოეული ნაწილი, რომელთაც თავ-თავიანთი თემა აქვთ (პირველს — პოეტის მისია-დანიშნულება, მეორეს — დღევანდელი ქალები, მესამეს — დღევანდელი კაცები, მეოთხეს — დღევანდელი ვითარება), მაინც ერთი ლერძით, ერთი ლაიტმოტივით იკვრება — რანი ვიყავით, რანი ვართ და რანი ვიქნებით. „ივერიის“ პირველი ეტაპის პუბლიკაცია ანუ 1889 წელს დაბეჭდილი სამი თავი ხელახლა გამოქვეყნდა სათაურით — პროზიდან „ბოღვა“ — 1893 წელს აკაკის ორტომეულში — „თხზულებანი აკაკი წერეთლისა“, ქართველთა ამხანაგობის გამოცემა, NN 21, 22. აკაკის სიცოცხლეში „ბოღვის“ სხვა პუბლიკაცია არა ჩანს, მათ შორის — არც 1912 წელს გამოცემულ პოეტის „ჩემი ნაწერების“ ორტომეულში; სიკვდილის შემდგომი ძველი გამოცემებიდან „ბოღვა“ პავლე ინგოროსყვამ შეიტანა აკაკის შვიდტომეულში „ივერიისაიული“ პუბლიკაციის სახით — ოთხივე ნაწილი. „ბოღვის“ ოთხივე თავი ასევე გამთლიანებული სახითაა წარმოდგენილი აკაკის თხზულებათა სრული კრებულის თხუთმეტტომეულში (ტ. III, გვ. 40); მას ახლავს კომენტარები (გვ. 499), საიდანაც ვგებულობთ, რომ არ არსებობს ამ თხზულების ავტოგრაფი და, როგორც ასეთ შემთხვევებშია მიღებული, დედნად მიიჩნევა „ბოღვის“ პირველი ორი, ავტორის სიცოცხლეშივე არსებული, პუბლიკაცია: A — „ივერიისა“, B — „ამხანაგობისა“.

ჩვენთვის საინტერესო მინაწერებიანი ნიგნი სწორედ ქართველთა ამხანაგობის მიერ 1893 წელს გამოცემული ორტომეული გახლავთ, ოღონდ მერე ერთ ყდაში — კერძოდ, II ტომის (N 22) ყდაში — ჩასმული და ნაკლულოვანი. პირობითად ვუნოდოთ მას „საავტორო ეგზემპლარი“. ფორზაცზე ფანქრით შესრულებული ნახევრად გადაშლილი წარწერის გარდა ყველა წარწერა ნიგნის მეორე ნაწილში ანუ მეორე ტომშია, მათგან უმთავრესი კი სამია, 255-ე, 256-ე და 270-ე გვერდებზე მინერილი, და სამივე მინაწერი ერთი თხზულების — პროზიდან „ბოღვა“ ანუ „ბოღვის“ ტექსტის ავტორისეულ, ესე იგი, აკაკისეულ გამართვა-შესწორება-აღდგენას წარმოადგენს, აკაკისავე ხელით შესრულებულს.

ცხადია, ხელნაწერებზე მუშაობის ჩემი მოკრძალებული გამოცდილება ასეთი კატეგორიული დასკვნისათვის საკმარისი ვერ იქნებოდა, ამიტომაც მე სათანადო სპეციალისტებს მივმართე და მათაც დამიდასტურეს, რომ

„საავტორო ეგზემპლარის“ 255-ე, 256-ე და 270-ე გვერდების არშიებზე ფანქრით შესრულებული წარწერები ეკუთვნის აკაკი წერეთელს.

ახლა — უფრო დანვრილებით ამ წარწერებზე.

ჩვენთვის საინტერესო აკაკისეული მინაწერი გახლავთ „ბოდვის“ ორი ფრაგმენტი, სულ — შვიდი სტროფი, მათგან ექვსი 255-ე და 256-ე გვერდებშუა არის ჩასამატებელი, ერთი კი — 270-ე გვერდზე. ჩასამატებელ ადგილს აკაკი საგანგებო ნიშნით (X) უთითებს. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექვსსტროფიან ფრაგმენტს აქვს.

სანამ ამ ფრაგმენტს გაგაცნობდეთ, მცირე ექსკურსი იქნება საჭირო ამ ფრაგმენტის მოსაზღვრე სტროფების შინაარსში:

„ბოდვის“ პირველ ნაწილში პოეტს „ზემოდან“ ჩაესმის ხმა, რომელიც მას თავისი მოწოდების ერთგულებას ავალებს: *„შენი ქება და დიდება, შენი ლხინი და ჭირიო — მალლიდან გადმომძახეს: ქამანჩაა და სტვირიო... შენ მხოლოდ ნუ მოშორდები იმ შენს ქამანჩა-სტვირსაო! თუ შენვე არ უღალატებ, ის არ გაგიტყვს პირსაო: კუბოს კარამდე მიგყვება, ვით ძმას და მეგობარსაო და, რომ მოკედები, შენს ამბავს გადასცემს მთას და ბარსაო!“* გულში ჩამეჭრა ეს სიტყვა კანონებად და სჯულადა, და შემდეგ ჩემი ცხოვრება მიდის სულ კრიმანჭულადა...

და ამას მოსდევს წინა სტროფებთან დაუკავშირებელი და, აქედან გამომდინარე, ალოგიკური, გაუგებარი სტროფი: *მისის შვენების მნახველი მხოლოდ გონების თვალია! კვალში ჩაუდგეთ! ვეძიოთ! ვიპოვოთ — ჩვენი ვალია!*

გაუგებარია, ვის „შვენებაზე“ აქ საუბარი, ვის მშვენიერებას სწვდება მხოლოდ გონების თვალი და ვერ ამჩნევს ჩვეულებრივი ადამიანური მზერა? ვის უნდა ჩაუდგეთ კვალში, ვინ უნდა ვეძიოთ და ვიპოვოთ? როგორც დავრწმუნდით, წინა სტროფები და, საერთოდაც, „ბოდვის“ მთელი წინა ნაწილი ამის შესახებ არაფერს არც პირდაპირ გვეუბნება და არც მოიარებით მიგვანიშნებს: წინა სტროფში ლაპარაკია მალლით მოსმენილ სიტყვაზე, რომლის მიდევნებამაც ძნელად საეალი, ოღრო-ჩოღრო ანუ „კრიმანჭული“ გზა ცხოვრებისა არგუნა პოეტს. კიდევ ერთხელ წავიკითხოთ ეს ადგილი:

*გულში ჩამეჭრა ეს სიტყვა
კანონებად და სჯულადა,
და შემდეგ ჩემი ცხოვრება
მიდის სულ კრიმანჭულადა.
მისის მშვენების მნახველი
მხოლოდ გონების თვალია!
კვალში ჩაუდგეთ! ვეძიოთ!
ვიპოვოთ — ჩვენი ვალია.*

„საავტორო ეგზემპლარში“ აკაკის ზემოთ მოყვანილ ორ სტროფს შუა ჯვრით მიუნიშნებია ჩასამატებელი ადგილი და საკუთარი ხელით წიგნის

255-ე გვერდის არშიაზე დაუნყია, ხოლო 256-ე გვერდის არშიაზე დაუსრულებია ჩასამატებელი (უფრო სწორად — აღსადგენი, ამაზე დანვრილებით — ქვემოთ! — თ.კ.) ფრაგმენტი ლექსისა.

აი, ეს ახლად აღმოჩენილი ფრაგმენტიც აკაკის ლექსისა (ორიოდ ადგილას გაეასწორე პუნქტუაცია და დიალექტური ფორმა „ანბები“ შევცვალე ფორმით — „ამბები“):

მაგრამ ეს კრიმანჭულობა
მიყვარს და ვენაცვალები!..
ვისაც არ მოსწონს, მომშორდეს!..
განა მე მივეძალები?
ის მისთვის იყოს, მე ჩემთვის!
რა გვაქვს ჩვენ გასაყოფელი?
ორივეს კარგად გვეყოფა —
ვრცელია ნუთის სოფელი.
მაგრამ ის, ვისაც მოსწონდეთ
და იყოს ჩვენი მოყვარე —
დაუკარ, ჩემო ქამანჩა —
ცხრა მთას იქიდან მომგვარე.
იმას გადავსცემ, რაც გულში
ნადულად ჩამგუბებია! —
გაიცნოს ჩვენი ქვეყანა,
შეიტყოს, რაც ამბებია!
ყოფილა, დღეს ველარ არის!
მაგრამ იქნება, ცხადია!
თუმც იმ თავითვე შავ-ბედის
ვარსკვლავზე დანაბადია.
გამობრძმედილა ტანჯვაში,
ფოლადად გამტკიცებულა
და მოელვარე ცდომილად
უკუნში გატაცებულა.

აი, თურმე, ვის „შეენებაზე“ ყოფილა საუბარი და ვის უნდა ვეძიებდეთ და ეპოვებდეთ! ამ ფრაგმენტის აღდგენით ლექსიც „გაიმართა“ და გასაგები გახდა, რასაც უნდა „ეკვალში ჩაეუდგეთ, ვეძიოთ, ვიპოვოთ — ჩვენი ვალია“... ალბათ, ისევე იღია გაგვახსენდება: „ჩვენ უნდა ვსდიოთ ახლა სხვა ვარსკვლავს“... ჩვენი ქვეყანა, „იმთავითვე შავს-ბედის ვარსკვლავზე დანაბადი“, და მისი ბედის ვარსკვლავი, „მოელვარე ცდომილად უკუნში გატაცებული“, ხელახლა მოსაძიებელი და საპოვნელი გვყავს, ეს ქვეყანა დღეს „უკუნშია გატაცებული“ როგორც „მოელვარე ცდომილი“, „რომლის შეენების მნახველი მხოლოდ გონების თვალია“.

6. ენას მგლეჯენ

რატომ ვერ მოახერხა აკაკიმ ვერც 1889 წელს „ივერიაში“ და ვერც 1893 წელს თავის თხზულებათა ორტომეულში ამ ფრაგმენტის დაბეჭდვა? სტამბის ტექნიკური ნუნი, ფრაგმენტის შემთხვევითი ამოვარდნა ტექსტიდან უნდა გამოირიცხოს — ეს ხარვეზი არამცთუ 1893 წლის მეორე გამოცემაში, 1889 წლის „ივერიის“ იმ ნომრებშივე გასწორდებოდა, სადაც „ბოდვის“ მეორე და მესამე ნაწილები დაიბეჭდა.

ფრაგმენტი ცენზურის მიერ ჩანს ამოღებული.

ეტყობა, ვერც მეორე გამოცემის დროს მოხერხდა მისი აღდგენა და აკაკის საჭიროდ უცნია წიგნად გამოცემული თავისი თხზულებების თავისისავე (ან — ძალიან ახლობლის) ეგზემპლარში, პირობითად „საავტოროს“ რომ ვეცახი, საკუთარი ხელით ჩაენერა ცენზურის მიერ ამოღებული ფრაგმენტი და აქ მაინც აღედგინა ტექსტი პირვანდელი სახით.

გახსოვს, მკითხველო, ალბათ, აკაკის „თქვენი ჭირიმი“: „ბუერი რამ მითქვამს, რომ მეთქვა, დავიმახინჯე პირი მე, ახლა არ გეგლეჯენ ენასა, თქვით რამე, თქვენი ჭირიმი“. ცენზორისაგან „ენის ამოგლეჯაზე“ მას სხვა დროსაც დაუჩივლია — „თვალს მიხვევენ, ენას მგლეჯენ და მაგდებენ საკირეში, ურცხვად შეიდ-შეიდ პარასკევსა მითელიან მე ერთ კვირეში“.

შესაძლოა, საქმეში ჩახედულ მკითხველს გაუკვირდეს კიდევ, განა რა ისეთი „კრამოლაა“ ამ ფრაგმენტში, ამისთანები გაუპარებია აკაკის ცენზურისათვისო?! მართლაც, ხელმწიფე-იმპერატორის ალექსანდრე მეორის მკვლელობის ცნობაზე — დღეს მერცხალი შემოფრინდა, ჭიკჭიკითა გადმომძახა: „გაზაფხული, გაზაფხული!“ გულს იმედი დამესახა, — ეს მკრეხელობა დანერა და დაუბეჭდეს... იაპონელმა მარშალმა ოიამამ რომ 1905 წლის რუსეთ-იაპონიის ომში რუსეთის არმიას მძიმე მარცხი აგემა, გამჭვირვალე ზმა — ოი, ამას ვენაცვალე — „გურული ნანინას“ მისამღერში გააპარა და „დამეხსენი, ჩრდილოელო“ და „სკვითების“ სხვადასხვა ბრუნვაში ტრიალი კიდევ სხვა იყო.

მაგრამ ერთი რამ უნდა ითქვას — ზემოჩამოთვლილ შემთხვევებში ცენზურას ყოველთვის ჰქონდა ფორმალური საფუძველი „კრამოლა“ ვერ ან არ დაენახა: აკაკი აქ ეზოპეს ენაზე მეტყველებდა და, აქედან გამომდინარე, ცენზორს უყურადღებობას თუ უსაყვედურებდნენ, თორემ ვერავინ დაადანაშაულებდა — „ჩრდილოელში“ ან „სკვითში“ მაინცდამაინც „რუსი“ რატომ ვერ ამოიცანიო. ალექსანდრე მეორეც გაზაფხულის დადგომისას მოკლეს და, ოი, ამას ვენაცვალეო, ასეც შეეძლო მიემღერებინა დედას აკვანში ჩვილისათვის... „ბოდვის“ ამ ახლად აღმოჩენილ ფრაგმენტში კი აკაკი პირდაპირ აცხადებს, ჩემი გზა, ჩემი მისია „ვისაც არ მოსწონს, მომშორდეს! განა მე მივეძალებები?“ მაგრამ ეს კიდევ არაფერი, შემდეგ სტრიქონებში აკაკი, როგორც მას სჩვევია ხოლმე, საკუთარ თავს, პოეტს, იღუმალად სამშობლოსთან, თავის

ხალხთან აიგივებს: „მაგრამ ის, ვისაც მოვსწონდეთ და იყოს ჩვენი მოყვარე — დაუკარ, ჩემო ქამანჩა — ცხრა მთას იქიდან მომგვარე“. ყურადღება მიაქციეთ — მოვსწონდე და ჩემი მოყვარეო კი არ ამბობს — მოვსწონდეთ და ჩვენი მოყვარეო! თანაც ქართველობის მოყვარეს თუნდაც ცხრა მთას იქიდან ეპატიუება, „გაიცნოს ჩემი ქვეყანა, შეიტყოს, რაც ამბებია“. ასე ეძებდა ცხრა ზღვას იქით, ევროპაში, აკაკის დიდი წინაპარი სულხან-საბა საქართველოს გულშემატიკიერებსა და მხსნელებს. არადა, აკაკის დროს მოყვარე და გულშემატიკივარი ქართველობას გარეთ საძებარი თითქოს აღარ უნდა ჰყოლოდა — კარგა ხანია თავის ვითომ მხსნელისა და მფარველის კალთას იყო თავშეფარებული. მაგრამ, არა, აკაკი პირდაპირ აცხადებს, რომ დღეს მისი ქვეყანა საიმედო კალთის ქვეშ კი არა, საერთოდ აღარ არსებობს: „ყოფილა, დღეს ველარ არის, მაგრამ იქნება, ცხადია“. საქართველო ერთ დროს იყო, დღეს კი აღარაა — ამის პირდაპირ დეკლარირებაზე ცენზორი, გულითაც რომ სდომოდა, თვალს ველარ დახუჭავდა: ძველად, ესე იგი, რუსეთამდე, ყოფილა, დღეს, ესე იგი, რუსეთის ხელში — გამქრალა; „მაგრამ იქნება, ცხადია“-ო, იმედოვნებს პოეტი, თუმცა ეს იმედი ვერაფერი შეღავათი იქნებოდა ცენზორისათვის. პირიქით, პოეტის ლოგიკა უფრო იმას გვაგვარაუდებინებს — საქართველოს თუ ყოფნა უნერია, მხოლოდ ურუსეთოდო.

დანაპირები მეშვიდე სტროფი სადღაო, იკითხავთ. „ბოდვის“ მესამე თავში აკაკი თავისებურად „ამკობს“ თავის თანამედროვე ქართველ მამაკაცებს იმერელი კიკოლიკისა და ამერელი ტეტიკელას სახით; ისინი დიდი საზოგადო საქმეებისთვის ემზადებოდნენ („მოციქულად მზადდებოდა“), მაგრამ დღეს ერო-კაცებად, სათავისო ხალხად ქცეულან („ადვოკატად გაიტლიკა“); ბოლოს აკაკი ასკენიდა, საქართველო იმის მოიმედე ველარ დარჩება, ამნაირი შვილები მიშველიან და მიხსნიანო. ცენზორს, ეტყობა, აქაც არ მოსწონებია პოეტის დასკვნა და ეს ადგილი ამოულია. სწორედ ეს გახლავთ ის მეშვიდე სტროფი, რომელიც „საავტორო ეგზემპლარში“ აკაკის სათანადო ადგილას საკუთარი ხელით აღუდგენია:

ყველა სცდილობს მიემსგავსოს
კიკოლიკს ან ტეტიკელას
და სამშობლოც აღარ ელის
შვილებისგან ხსნას და შველას.

ენისგლეჯია ცენზორის ლოგიკა გასაგებია — ვისგან და რა სჭირს საქართველოს დასახსნელიო.

ცენზორს კი ამოუგლეჯია აკაკის თხზულებიდან ეს 7 სტროფი, მაგრამ, ბულგაკოვის ეოლანდისა არ იყოს, „ხელნაწერები არ ინვის“ — განგებამ არ ინება, რომ ისინი უკვალოდ დაკარგულიყვნენ და 112 წლის შემდეგ მათი პოვნა მართლაც რომ სასწაულსა ჰგავს, ჩემო მკითხველო.

7. მარადიულად დღეს

„საავტორო ეგზემპლარში“ არქეოგრაფისათვის საინტერესო სხვა მინანერებს ამჯერად საგანგებოდ ვერ განვიხილავთ, წინასწარ მონაცემებს კი გაგაცნობთ: წიგნი რალაც ეტაპზე ყოფილა კენინა მარიამ აბაშიძის საკუთრება — გარეკანზე მაინც იკითხება საგულდაგულოდ გადაშლილი მფლობელის ხელრთვა.

საგულისხმოა ერთი და იმავე ხელით შესრულებული სამი წარწერა: ერთი ფორზაცზე, ორიც — შიდა, 85-ე და 125-ე გვერდების არშიებზე.

125-ე გვერდზე მინანერი შინაარსობრივად რალაც კავშირშია ფორზაცის მინანერთან:

ცხოვრებაში არიან საზიზღარი ტიპები, ერთი ამ ტიპთაგანი გახლავს: სიკო და თუ ამ სახელს მიუმატეთ ვინი და ა, მაშინ თითონ მიხვდებით ჩემო მკითხველო ვინც იქნება.

შეადარე ამას ფორზაცზე გადაშლილ-გაუფერულებული წარწერის მაინც გასარჩევი ფრაგმენტი:

...სიკოს დედა დიდი კაცის ქალი იყო ლამაზი მოხდენილი და ცბიერი გულღვარძლიანი და მასთან ენა ფლიდი. ეს დიდი ოჯახის ქალი და ღრმად მორწმუნე...“ (მინანერთა ორთოგრაფია და პუნქტუაცია დაცულია, თ.კ.).

საინტერესოა, ვინ იყვნენ ეს სიკო ანუ ვასიკო და დედამისი; რომელი მარიამ აბაშიძე იყო ამ ეგზემპლარის მფლობელი და, საერთოდ, რა კავშირი აქვს მათთან აკაკის? ეს მინანერები ვიზუალურად არ ტოვებს აკაკის ხელწინანერის შთაბეჭდილებას, ზოგიერთი ასოს მოხაზულობა და გადაბმებიც თითქოს არაა აკაკისებური, ფანქარიც განსხვავებული ფერისაა...

სამაგიეროდ, უდავოა კიდევ ერთი, ამჯერად, უფრო რედაქციული სწორება, აკაკის ხელით შესრულებული: 259-ე გვერდზე დაბეჭდილი II თავის დასაწყის სტროფში -- „ზრასტის“ ვეტყვი ზოგიერთ ქალს!.. აღარ ესმის გამარჯობა — აკაკის ფანქრით გადაუხაზავს სიტყვა ზოგიერთ და ზემოდან დაუწერია — დღევანდელ.

ესეც ლოგიკურია — პირველი თავი ხომ ამავე სიტყვით მთავრდება: „და უნდა ღირსად შევამკოთ ჩვენც დღევანდელი ქალები“. მტკიცება იმისა, რომ აქაც ცენზორის ხელი ურევია, ჭირს, თუმცაღა, „აკაკურ შემკობას“ თუ გავითვალისწინებთ, „ზოგიერთი“, რალა თქმა უნდა, „დღევანდელთან“ შედარებით უფრო შერბილებული და, აქედან გამომდინარე, ცენზურისთვის უფრო მისაღები ვარიანტი იქნებოდა.

სიტყვამ მოიტანა და, რუსულ-იმპერიული ცენზურა თუ მაკრატლით მუშაობდა, საბჭოურ-იმპერიული ცენზურა ნაჯახით ჩეხდა ტექსტს. მაგალითად, „ბოდვის“ მეოთხე ნაწილში 1902 წელს მეფის ცენზურამ გაატარა მაშინდელი საზოგადო საქმის მეთაურების, დღევანდელი ტერმინოლოგიით — პოლიტიკური ლიდერების — დამაბასიათებელი ეს ორი სტროფი:

ეს მარქსობს, ის გარიბალდობს,
ის კეისრობს და ეს ბრუტობს;
ნამდვილ საგანს კი ვერც ერთი
ვერა ხედავს, ყველა ბრუტობს.
და ბრუტიან მეთაურებს
ვინლა მოსთხოვს გზის სისწორეს?
იქით-აქეთ უგ ზო-უკელოდ
ედებიან ლობე-ყორეს.

ინგოროყვასეულ გამოცემაში ეს სტრიქონები შენარჩუნებულია, თხუთ-მეტტომეულის საბჭოთა ცენზორს კი, აქაოდა აკაკი მარქსს უხერხულ კონტექსტში მოიხსენიებსო, ეს ორი სტროფი ამოუგდია.

ის ცენზორი დღესაც ამოაგდებდა ამ ფრაგმენტს „ბრუტიან მეთაურებზე“. ამიტომ ვამტიკიცებ: 112 წლის წინ დანერილი ეს სტრიქონები აკაკიმ დღეს დანერა.

დიდი პოეტები ყოველთვის, მარადიულად დღეს წერენ.

და — პირიქითაც: როცა დღეს წერენ, წერენ მარადიულად!

2001 წ.

ჩვენი კუბლიკაცია

მოდლვარი

რუსულად დანერილი აკაკი წერეთლის ეს პატარა ნერილი 1884 წელს დაიბეჭდა „Новое Обозрение“-ში (№ 258) სათაურით „Местное обозрение“ და ხელმოწერით — Акакий. ბეძდგომ ეს ნერილი აღარ დაბეჭდილა პოეტის თბზულებათა არც ერთ გამოცემაში, მათ შორის, არც თხუთმეტტომეულში, რომლის ბოლო, მეთხუთმეტე, ტომის ერთი ნაწილი სწორედაც აკაკის რუსულად დანერილ მხატვრულ-კუბლიკისტურ თბზულებებსაც მოიცავს; შესაბამისად, ის არც თარგმნილი ყოფილა ქართულად. 1980 წელს ჩვენ ვამზადდებით ჟურნალის „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ (№ 2) - აკაკისადმი მიძღვნილ ნომერს; მაშინ ეთარგმნე ეს სტატია და თავს უფლება მივეცი ისე დამესათაურებინა, როგორც ამას, ჩემი აზრით, პოეტი იზამდა, სტატია რომ ქართულად დაენერა.

ქართველებს ერთი ძირძველი სიტყვა მოგვეძევევა, რომელმაც დაკარგა თავისი თავდაპირველი მნიშვნელობა; ეს სიტყვა გახლავთ „მოდლვარი“; ახლა ასე სულიერ მამას მივმართავთ ხოლმე, ჩვენი წინაპრები კი „მოდლვარს“ ეძახდნენ არა მხოლოდ სასულიერო პირს, არამედ თავიანთი ბავშვების ყოველ მასწავლებელსა და ჭკუის დამრიგებელს, რომელ წოდებასაც უნდა

ჰკუთვნებოდა იგი. ისტორიას ბევრი მაგალითი როდი შემოუნახავს იმნაირი სიყვარულისა და პატივისცემისა, როგორსაც ქართველობა თავიანთი შვილების აღმზრდელთა მიმართ იჩენდა. ამ მოძღვართაგან ბევრი სწორედ მოქალაქეობრივი ღვაწლისათვის ანუ პედაგოგიური საქმიანობისათვის ქართულმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. საყურადღებოა, რომ ამგვარ შემთხვევებში ეროვნებას არ უყურებდნენ — უცხოელ მასწავლებლებს ქართველები ისევე აფასებდნენ, როგორც თავისიანს, სისხლით ქართველს. ერთმორწმუნე ბერძენ და სირიელ მამებზე რომ არაფერი ვთქვათ, სამაგალითოდ რომის მქადაგებლებიც კმარა, დროდადრო რომ გამოჩნდებოდნენ ჩვენში... თავდაპირველად — მწავლებლები ყოფილანო და — ყველგან აღმაცურად დაუნყეს მათ ყურება; მაგრამ როცა იმ მქადაგებლებმა არც რელიგიას, არც ენას, არც ადგილობრივ წეს-ჩვეულებებს არა უმტრეს და ცოდნაგანათლების გავრცელებას მიჰყვეს ხელი, სანადელსაც მიაღწიეს: ხალხი მიენდო მათ, მისიონერებმა ადგილობრივ მოსახლეობას თავიანთი თავი დააჭირვეს და ბოლოს საქმე იქამდის მივიდა, რომ ზოგიერთი ქართველი ამკარად განუდგა მართლმადიდებლობას და კათოლიკობა მიიღო. მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოსა და მეთერამეტის დასაწყისში საქართველოს საუკეთესო შვილები, მათ შორის — სულხან-საბა ორბელიანი და ანტონ კათალიკოსი — სერიოზულად ეპირებოდნენ საქართველო გაეკათოლიკებინათ და, რომ პოლიტიკური მოსაზრებანი არა — ერთმორწმუნე რუსეთის მფარველობა მოგვეშლებათ — შესაძლოა, აღმოსავლური ეკლესიის წიაღს არც შეერჩენოდით.

აქედან ნათლად ჩანს, როგორი სიყვარული და დაფასება ჰქონდათ ქართველებს მასწავლებლისა და რატომ უწოდებდნენ მათ „მოძღვარს“. აგერ ახლახანს, სულ ოცდაათი-ორმოცი წლის წინ, მთელმა ქუთაისმა მიაცილა სამარის კარამდე და ღვიძლივით დაიტირა გიმნაზიის დირექტორი კოცება. მაშინ ჯერ არ გამქრალიყო მოძღვრისადმი ხალხის მონივნება. ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში ერთ ახალგაზრდა მასწავლებელს მთვრალს გაუვლია ქუთაისის ქუჩებში და ამან ისე გააოგნა ქუთათურები, რომ სასწავლო ოლქის მაშინდელი მზრუნველი სემიონოვი იძულებული შეიქნა წინდაუხედავი პედაგოგი ქალაქიდან გაეძევებინა. სხვა უწყებათა მოხელეები ხშირად თვრებოდნენ, მაგრამ ქუთაისში ამისათვის ყურადღება არავის მიუქცევია, მასწავლებლის სიმთვრალე კი იმდენად იუცხოვეს, რომ ქალაქში დადხანს იყო ის ამბავი სალაპარაკო.

მას აქეთ დიდი ხანი არ გასულა და „მოძღვარი“ აღარ გვესმის, ეს სიტყვა თითქმის მივივიწყეთ. მის ნაცვლად სხვა სიტყვას ვიყენებთ — „ოსტატს“ — რომელსაც წინათ თვალთმაქცისა და მოხერხებულის მიმართაც იტყოდნენ და ამიტომაც, ცოტა არ იყოს, „ნაძრას“ ვერ დაჰკრავს... რა მიზეზით უნდა შეცვლილიყო სიტყვა და მასთან დაკავშირებული გაგებაც? ხშირად ადამი-

ანს საკუთარ შესაძლებლობებზე გაზვიადებული ნარმოდგენა აქვს, ნამეტნავად -- ახალგაზრდას; ცხოვრების ასპარეზზე რომ გამოდის, მას, თუ სადღეისოდ არა, სამომავლოდ მაინც, თავისი თავი გმირად ესახება. ახალგაზრდა მასწავლებლებიც ამავე მიზეზის გამო, თუ პესტალოცობას არა, უშინსკობას ხომ მაინც იჩემებენ. მაგრამ დღიურ შრომას როცა მიჰყოფენ ხელს, ღრუბლებში ნაწარდს მწარე სინამდვილე ენაცვლება! იმედის გაცრუება კი ახალგაზრდა პედაგოგს ზოგჯერ აბოროტებს და, ერთგან ხელმოცარული, სხვა ასპარეზს ეძებს თავისი პატივმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად: პედაგოგობას ვერმინდენილი, დიპლომატობას ეპოტინება და, ამით გატაცებული, ყმანვილთა აუდიტორიას მტრის ბანაკად წარმოიდგენს. აქედან იწყება პედაგოგიური დონკიხოტობა, რომელსაც ორივე მხარისათვის დიდი ვნება შოაქვს. ამ სენმა ნამეტნავად მოიკიდა ჩვენში ფეხი, ვინაიდან სამაცდურაო ცეროდენა ბისმარკი იყო, ვიდრე დიდი არისტოტელე.

ქართველობა კი ახლაც მზად არის შეიყვაროს თავიანთი შეილები ალმზრდელები და თაყვანი სცეს მათ, თუ ისინი ძველებურ „მოდღვრობას“ გასწევენ...

საფინანსო

ჩვენი წინაარები „მოქალაქის“ ექაზდნენ არა მხოლოდ სასულიერო პირს, არამედ თავიანთი ბავეშევის ყოველ მასწავლებელსა და ჭკუის დამრიგებელს... ამ მოქალაქეთაგან ბევრი სწორედ პედაგოგიური საქმიანობისათვის ქართულმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა.

აკაკი

აღზრდის პრობლემებს დიდი ადგილი უკავია აკაკის შემოქმედებაში; კითხვა

რას და როგორ

ვასწავლით ბავშვებს — მუდამ იდგა პოეტის ყურადღების ცენტრში, რამეთუ მან ჩინებულად უწყოდა — ერის ძალაცა და სისუსტეც ერთი წყაროდან, სკოლიდან, იღებს სათავეს. ეგვეე კითხვები დღესაც აწუხებს სიტყვიერების მასწავლებელს — ახლა უკვე თვით აკაკის შემოქმედებასთან დაკავშირებით. საფიხენოში თავშეყრილ ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებს შეიძი შეკითხვა დავუსვი:

- 1. რა მასალას განვლით აკაკის შემოქმედება საგანთაშორისი კავშირის თვალსაზრისით?
- 2. რა სირთულეებს აწყდებით „თორნიკე ერისთავის“ სწავლებისას?

3. როგორ ქმნით პრობლემურ სიტუაციებს „გამზრდელზე“ მუშაობის პროცესში?

4. როგორ აანალიზებთ „განთიადს“?

5. როგორია მოსწავლეთა ემოციური დამოკიდებულება აკაკის შემოქმედებასთან?

6. რად გესახებათ აკაკი?

ნუნუ ბრძელიძე

1. „ბაში-აჩუკისა“ და „თორნიკე ერისთავის“ სწავლებისას აუცილებელია საგან-თაშორისი კავშირების დადგენა, ოღონდ, უნდა შევეცადოთ, ეს პარალელები არ გამოვივიდეს ხელოვნური და ნაძალადევი; ბუნებრივი დაკავშირება და ძალდაუტანებელი ასოციაციები მონაფეებს გაუადვილებს მოცემული ტექსტის ღრმა და საფუძვლიან შესწავლას. ამ ნაწარმოებების სწავლება საქართველოს ისტორიის შესაბამისი მონაკეთების განხილვის გარეშე შეუძლებელია. ვერც ეთნოგრაფიასა და გეოგრაფიას აუუვლით გვერდს, რადგან მოქმედება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მიმდინარეობს. კარგი იქნება შესაბამისი თვალსაჩინო მასალის (მაგ. ისტორიულ ძეგლთა ფოტოების, შესაფერისი რუკის) გამოყენება.

2. დიდი ინტერესითა და ხალისით მუშაობენ ბავშვები „თორნიკე ერისთავის“ ტექსტზე. ნაწარმოები გაჯერებულია ისტორიზმის სულით. აკაკისთვის, ჩემი აზრით, უცხოა ისტორიული ფაქტების თვითმიზნური ცვლა, ისეთი მწერლური სილალე (უფრო ზუსტად, თვითნებობა), რომელიც დაამახინჯებდა ისტორიულ სინამდვილეს. ამიტომაც ისტორიულ თემატიკაზე შექმნილ მის ნაწარმოებებს მოეუოვება არა მარტო ესთეტიკური, არამედ შემეცნებითი ღირებულებაც. აკაკი წერეთელი ამ პოემაში მხატვრულად აცოცხლებს ისტორიულ ამბებს, მოვლენებს, გარდასულ ეპოქას, მის წარმომადგენლებს, ამ უკანასკნელთა იდეოლოგიას, ყოფას, ფსიქიკას; მხატვრულად ასახული ისტორია კი უფრო მეტ ემოციურ ზემოქმედებას ახდენს ბავშვებზე, ვიდრე დოკუმენტურად გადმოცემული იგივე ისტორიული ფაქტები. საერთოდ, აკაკი წერეთელი არ განეკუთვნება იმ ხელოვნთა კატეგორიას, რომელნიც წარსულს მხოლოდ იმისთვის მიმართავენ, რათა მოიძიონ მასალა მძაფრი სიუჟეტებისათვის, ეგზოტიკური სურათებისათვის, განსაკუთრებული კოლორიტისათვის — მისი ნაწარმოებები საქართველოს ისტორიას, მის წარსულს აზიარებსა და აყვარებს ჩვენს ახალგაზრდობას. იმ ფაქტსაც თუ გაითვალისწინებთ, რომ საქართველოს ისტორიის შესასწავლად გამოყოფილი საათები ნაკლებად იძლევა იმის საშუალებას, ყმანვილი საფუძვლიანად გაეცნოს თავისი ერის ისტორიას — ნათელი გახდება, რაოდენ დიდია შემეცნებითი მნიშვნელობა „თორნიკე ერისთავის“, „ბაში-აჩუკის“, „ნათელას“, „პატარა-კახის“ დარი ისტორიულ-ლიტერატურული ნაწარმოებებისა.

„თორნიკე ერისთავში“ გადმოცემული ამბავი იზიდავს ბავშვებს, მისანდომია ფორმაც. ისინი ეცნობიან მეფის კარზე გამართული ლხინის წესებს, სამსჯავროს დანიშნულებასა და მსჯელობას, მათ წინაშე ცოცხლდება ქართველთა გმირული

ბრძოლების სურათები, აკვირდებიან პოემის ენას, ინერენ აფორისტულ თქმებს, ომონიმებს, განსაკუთრებით მოსწონთ ზმებით გააქვეყნება და ა.შ. მაგრამ ტექსტის გაგება-გაცნობიერებაში მათ სერიოზულ დაბრკოლებად ელოდებათ კათალიკოსისა და თორნიკეს საუბარი (II კარის IV თავი)... ქრისტიანული მოძღვრების თუნდაც ელემენტარული ცოდნის გარეშე აქ მოსწავლეთათვის ბევრი რამ რჩება ბუნდოვანი და გაუგებარი. იტყვი, მასწავლებელი რაღას მიკეთებს, განა მას არ ევალება ყოველი რთული მონაკვეთის კომენტირება? ცხადია, გვევალება, მაგრამ აბა ერთი სცადეთ და გაააზრებინეთ ცამეტი წლის ბავშვს თუნდაც ეს ადგილი:

*„ვიცი, რომ ქრისტემ უდაბნოდ დაჰყო
ის ორმოცი დღე ლოცვა-მარხვითა,
მაგრამ ის იმ დროს იმა ლოცვითა
ქვეყნად საერო საქმეს ზრახვიდა,
და როდის დარჩა მეუდაბნოდ?
განა ამ სოფელს ის უარყოფდა?
თუ — დადიოდა დაბად და სოფლად,
ხალხის ჭირს და ლხინს შუა იყოფდა?
თვითონ არ დაგმო ფარისეელების
გზავნარეღინზე ლოცვა საქვეყნო
და ნაცვლად მოგვცა მოკლედ სათქმელი
საყოველთაო „მამაო ჩვენო?“*

გაეიმეორებ — ამ ადგილის ახსნა და კომენტირება მე-6 კლასის მოსწავლეთათვის ძნელია.

მხოლოდ მე-8 კლასში, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების გაცნობის შემდეგ გახდება გასაგები მოსწავლეთათვის თორნიკეს სიტყვების აზრი: „მე კარგად მესმის, რომ ქვეყნურის შრომით ეძლევა სულს ნეტარება“, ან კათალიკოსის შეკითხვა: „ნუთუ შენ მართლა რამე გგონია ცარიელ სიტყვით ღვთისა დიდება?“

კათალიკოსის შეგონება, როდესაც იგი თორნიკეს დაყოლიებას ცდილობს, გვაგონებს მწყემსი ქალის სიტყვებს ი. ჭავჭავაძის „განდეგილიდან“; შევადაროთ, ერთი მხრივ:

*„და ეს ქვეყანა, შევინებით სავსე,
შემოქმედების გამომხატველი,
ნუთუ მიტომ გვაქვს მონიჭებული,
რომ ჩვენის ნებით ავილოთ ხელი?“*

(„თორნიკე ერისთავი“)

მეორე მხრივ:

*„ვფიქრობდი: ნეტა მამ რისთვის მორთო
ასე ლამაზად ნუთისოფელი?
განა მისთვის, რომ ადამიანმა
შეაჩვენოს და აილოს ხელი?“ („განდეგილი“)*

მე-6 კლასის მოსწავლე, როგორი გულმოდგინებითაც უნდა მუშაობდეს მასწავ-

ლებელი, ვერც აღიქვამს და ვერც დაიმახსოვრებს პოემის ამ ადგილს ისე, რომ იგი პარალელებისათვის გამოიყენოს შემდეგ კლასებში.

ვერც გაბრიელ-სალოსის პიროვნების შეცნობა ხერხდება სრულად. ხოლო ერთი სტროფი უფროსებსაც გვიჩვენს „თავსატეხს“:

*„მაგრამ სულმნათსა საქართველოსას,
ლეთისმშობლობა დღეს, ერთი სიზმარი
ენახა: ქვეყნად ჩამოსულიყვნენ
ნინო, ქეთევან და თვით თამარი“.*

ვინ უნდა იყოს სიზმრის მნახველი „სულმნათი“? ამ ეპითეტით აკაკი საერთოდ შოთას იხსენიებს ხოლმე. მაგ:

*„სულმნათო, მადლი შენს გამჩენს,
დიდება ერსა, შენს მშობელს!“*

ანდა

*„შემოვიდა რუსთაველი,
ის სულმნათი და მგოსანი“.*

მაგრამ პოემაში პერსონალურად შოთა არ უნდა იგულისხმებოდეს: რუსთაველი სიზმრად ვერ ნახავდა რამდენიმე საუკუნის შემდეგ მოვლენილ ქეთევანს! ცალკე დაბეჭდილ ლექსში, რომლის სათაურია „სიზმარი“, ვკითხულობთ:

*„დღიურ სიცხადით გულდაჩაგრულსა
ძილში მელირსა ტბილი სიზმარი,
ენახე, რომ ქვეყნად ჩამოსულიყვნენ
ნინო, ქეთევან და თვით თამარი“.*

აქ კი ნათლად ჩანს, ვისაც უნახავს სიზმარი. და მაინც ძნელია მტკიცება იმისა, რომ პოემაშიც საკუთარ თავს გულისხმობდეს აკაკი: ადამიანი, რომელსაც სამწერლო ასპარეზზე მოკრძალებულ „დღიურ მუშად“ მიაჩნია თავი, „სულმნათს“ ვერ უნოდებდა თავის თავს. ვფიქრობ, „სულმნათი“ განზოგადებული სახეა საერთოდ პოეტისა და, ამდენად, კონკრეტულ პირთა — შოთას, აკაკის — გაგებასაც შეითავსებს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვარჩევდი ეს დიდებული პოემა მეცხრე კლასში ისწავლებოდეს...

3. „გამზრდელზე“ სამუშაოდ წინასწარ უნდა შემზადდეს ნიადაგი ნაწარმოების იდეურ-მხატვრული ანალიზისათვის. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სახე-პერსონაჟთა დამახასიათებელ ადგილებს. დაისმება შესაბამისი კითხვები, რომელთაგან ზოგს კლასშივე უპასუხებენ მონაფეები, ზოგი კი შინ დასამუშავებლად მიეცემათ. დავასახელებ რამდენიმე კითხვას, რომელთაც გაკვეთილზე ვიყენებ პრობლემური სიტუაციების შესაქმნელად:

ა. ვინ არის ზია-ხანუმი, როგორ მიჯნურად გესახებათ იგი? ამაღლებს თუ არა საფარ-ბეგს მისი სიყვარული? მსჯელობის დროს მოსწავლეები პარალელს ავლებენ „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებთან, ცდილობენ გამოიტანონ დასკვნები.

ბ. საფარ-ბეგმა თითქოს შეიგნო და აღიარა თავისი დანაშაული, პქენჯნის სინდისი. სისხლით მაზღვევინე შეცოდებაო, ეუბნება ძუძუმტეს — მაგრამ თქვენ გჯერათ თუ არა მისი? რამდენად არის გულწრფელი მისი სიტყვები და საქციელი? მოსწავლეთაგან ზოგს სჯერა საფარ-ბეგის მონანიებისა და ამის დასამტკიცებლად მოაქვთ ადგილები ტექსტიდან. ვისაც ეჭვი შეაქვს მის გულწრფელობაში, ამტკიცებს, რომ საფარ-ბეგისათვის მთავარი იყო მისი სამარცხვინო საქციელის დაფარვა, მას მშვიდად და ტკბილად ეძინა, მასპინძლის დაბრუნება ვერც გაიგო, ხოლო როცა მის მშვიდ სახეს შეხედა:

*„გაიფიქრა: მადლობა ღმერთს,
არაფერი შეუტყვია,
თვარა გულმკერდს გამიხერცდა
ხანჯლის ნვერი და ან ტყვია.
არ უთქვამს ქალს, რაც შეეცოდე,
სჩანს, ნამუსი შეუნახავს,
ჩემს საქციელს, სამარცხვინოს,
ვინ გაიგებს, ვინ დამძრახავს?“*

გ. რატომ გაგზავნა ბათუმ საფარ-ბეგი თავის გამზრდელთან? გაგზავნიდა თუ არა, შედეგი რომ სცოდნოდა?

დ. წინააღმდეგობაში ხომ არ ვარდება ავტორი, შაჯი-უსუბს რომ თავი მოაკვლევინა? აკი თვითონ გვეუბნება:

*„მაგრამ მარტო წერთნა რას უზამს,
თუ ბუნებამც არ უშველა?“*

ე. რით არის განპირობებული საფარ-ბეგის დანაშაული, რას ანიჭებს აკაკი აღზრდაში პრიორიტეტს, „წერთნას“, „ბუნებას“ თუ სოციალურ გარემოს? რატომ?

ჩამოთვლილ საკითხებზე მსჯელობა ეხმარება მოსწავლეებს საკუთარი დასკვნების გამოტანასა და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარ-ჩვევების გამომუშავებაში, ხელს უწყობს ნაწარმოების ღრმად შესწავლას და, რაც მთავარია, მოზარდთა თაობის ზნეობრივ-მორალური დონის ამაღლებას.

4. აკაკი წერეთლის „განთიადის“ სწავლებას გრამფირფიტის მოსმენით ვინყებ. აკაკის ხმა უდიდეს ემოციურ ზემოქმედებას ახდენს მოსწავლეებზე; ამის შემდეგ ისინი ინტერესით იწყებენ ტექსტზე მუშაობას. ნაწარმოების კომენტირებული კითხვის პროცესში ყურადღებას ვამახვილებ მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებებზე, ეცდილობ, გასაგები გაეხადო მათი იდეური დატვირთვა და ესთეტიკური ღირებულება.

სამშობლოსათვის თავდადების უკეთილშობილესი გრძნობა ლექსში საგანგებოდ შერჩეული პოეტური ხერხებითაა გამოხატული. იდეურ სიღრმესთან ერთად „განთიადის“ ზემოქმედების სიძლიერეს განაპირობებს აზრსა და განწყობილებას საოცრად მისადაგებული სიტყვები:

*„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო,
სნეული დაებრუნებულეარ,
მკურნალად შემეყარეო“.*

5. აკაკის შემოქმედებისადმი მონაფის ემოციურ მიმართებაზე მსჯელობისას გვერდს ვერ აუუვლით იმ ფაქტს, რომ ყველა ნაწარმოებს ერთნაირი ემოციური ძალა არ მოეპოვება, მონაფეთა ინტერესიც სხვადასხვა ნაწარმოების მიმართ განსხვავებულია. შეუძლებელია, ერთნაირი ესთეტიკური ზემოქმედება იქონიოს, ერთი მხრივ, „განთიად-მა“ და, მეორე მხრივ, „იმერულმა ნანინამ“. მაგრამ ჩვენი ვალა მოსწავლეებს იმ თვალით-თაც ნავაკითხოთ ლექსი, რა თვალითაც კითხულობდნენ, როდესაც იგი იქმნებოდა.

6. *„ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე — მთელი ქვეყანა
და რომ ვინვოდე, ვდნებოდე,
არ შემიძლია მეც განა?!“ —*

ასე ჩამოღვენთილ სანთლად ესახებოდა თავისი თავი პოეტს; ჩემთვისაც აკაკი სანთელია, ოღონდ არა დამდნარი, არამედ მინციე მანათობელი და „ხნელეთის შე-მანგრეველი“.

თამარ ქსოვრელი

1. აკაკის შემოქმედება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ჩვენი სამშობლოს წარსულთან, ანმყოსა და მომავალთან. ამიტომ, როგორ შეიძლება ისე ვასწავლოთ „თორნიკე ერისთავი“, „ბაში-აჩუკი“, „ნათელა“, „პატარა კახი“, რომ საქართველოს ისტორიას გვერდი აუუაროთ, არ ვაჩვენოთ მოსწავლეებს თემატური კავშირი ლიტერატურული ნაწარმოებისა ისტორიულ ფაქტებთან და მოვლენებთან! განსაკუთრებით საინტერესოა შეჯერება ისტორიული ფაქტებისა და ლიტერატურული გამოწაგონისა „ბაში-აჩუკის“ შესწავლისას. აკაკის შემოქმედებაში საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის ადამიანთა ცხოვრებაა ასახული. ამიტომ საჭირო ხდება ნაწარმოებში გამოხატული გეოგრაფიული გარემოს განსაზღვრაც. საგანთაშორისი კავშირის დამყარებისას აუცილებელია მოსწავლეთა აქტივიზაცია. უნდა ვეცადოთ მათგან მივიღოთ საჭირო პასუხები კითხვებზე:

ისტორიის რომელი მონაკვეთია თხზულებაში აღებული?

ვინ არიან ისტორიული პირები?

რა ვიცით ისტორიიდან ამ გმირთა შესახებ?

საქართველოს რომელ კუთხეში მიმდინარეობს მოქმედება?

სად მდებარეობს, კერძოდ, ესა თუ ის ადგილი — და ა.შ.

2. აკაკი წერეთლის „თორნიკე ერისთავს“ VI კლასში შეიდი საათი ეთმობა, რაც, ჩემი აზრით, საკმარისი არაა მისი შესწავლის პროცესში წამოჭრილი მრავალი პრობლემის გადასაწყვეტად და გასაცნობიერებლად.

მოგეხსენებათ, ნანარმოები კომპოზიციურად ოთხი კარისაგან შედგება; ყოველ კარში რამდენიმე თავია -- სულ ოცდაერთი, თანაც ზოგიერთი მათგანი მოზრდილია. ტექსტის სირთულეს რომ თავი დავანებოთ, პოემის მოცულობაც კი მრავალი დაბრკოლების წინაშე გვაყენებს — გამოყოფილ საათებში ძნელდება ტექსტის დანვრილებითი გაცნობა, იდეურ-მხატვრულ ანალიზზე რომ აღარაფერი ვთქვათ.

საკმაოდ დრო სჭირდება შემაჯამებელ მეცადინეობას, მოქმედ პირთა (სახელდობრ, თორნიკე ერისთავის, არსენ კათალიკოსის, დავით კურაპალატის, ორბელიძისა და სხვათა) დახასიათებას, ლიტერატურის თეორიის ცნებათა (ონონიმის, ისტორიული პოემის სპეციფიკურობის, სიუჟეტის, კომპოზიციის) ახსნა-განმარტებას (ლიტერატურის თეორიის ზემოჩამოთვლილი საკითხების გარკვევა პოემის შესწავლასთან ერთადაა გათვალისწინებული).

ისიც საგულისხმოა, რომ „თორნიკე ერისთავი“ აკაკის სხვა პოემათაგან განსხვავებით საკმაოდ რთული ტექსტისა და ქვეტექსტების შემცველია. თავისებურ დაბრკოლებას ქმნის ნანარმოებში გამოხატული ის ქრისტიანულ-სარწმუნოებრივი იდეები, რომელთა გაგება მეექვსე კლასის მოსწავლეებს უჭირთ. მაგალითად, ისინი ვერ ერკვევიან, რა სამსახურზეა ლაპარაკი იოანეს სიტყვებში:

*„ან სხვა მმართვეს სამსახური
და მიმინვეს სხვა ვალიო“.*

ასევე, ბევრი რამაა მათთვის ბუნდოვანი თორნიკესა და კათალიკოსის კამათიდან შემოქმედისადმი მსახურების შესახებ.

განათვალისწინებელია შემდეგი გარემოებაც: პოემაში რამდენიმე ათეული სიტყვაა მონათვებისათვის უცნობი. მართალია, ზოგიერთი მათგანი ქრესტომათიაშივეა განმარტებული, მაგრამ ის სიტყვები, რომელთა მეშვეობით განიმარტება ესა თუ ის უცნობი ლექსიკური ერთეული, თავის მხრივ, დაზუსტებას საჭიროებენ. მაგ.: „აიაზმა -- ნაკურთხი ნყალი“ (ნაკურთხი?), „მსოფლიო კრება — მსოფლიო საეკლესიო კრება“ (რომელი მსოფლიო საეკლესიო კრება იგულისხმება და რა დანიშნულება აქონდა მას?) და სხვ. ტექსტი შეიცავს მრავალ აფორიზმს, მაჯამურ, ფრაზეოლოგიურ და იდიომატურ თქმებს, რომელთა აღსაქმელად მოსწავლეებთან პრომატევადი სამუშაოს ჩატარებაა საჭირო.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სასურველი იქნებოდა „თორნიკე ერისთავის“ შესწავლისათვის განკუთვნილი დროის „რეგლამენტი“ გაზრდილიყო ან პოემა მაღალ კლასებში გვესწავლებინა.

3. პოემა „გამაზრდელის“ სწავლებისას შეიძლება გამოვიყენოთ რამდენიმე პრობლემური საკითხი, რომელთა მეშვეობით გაიმართება მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მსჯელობა და „აზრთა აღებ-მიცემა“. ეს პრობლემები ასე გვესახება:

- ა) რატომ მოიკლა თავი პაჯი-უსუბმა?
- ბ) რატომ არის ასეთი დიდი სხვაობა ბათუსა და საფარ-ბეგს შორის, მათ ხომ ერთი დედის ძუძუ უწოვიათ და ერთად გაზრდილან?

ორივე ამ პრობლემას კრიტიკული სახელმძღვანელოც ეხება. მაგრამ არის მესამე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელზედაც, ჩემი აზრით, ღირს ყურადღების გამახვილება: ბათუ, როგორც მოგეხსენებათ, ნმინდა და ამალღებული სიყვარულის მატარებელი ვაჟკაცია. იგი მზადაა იმავე სიყვარულის სახელით არასაკადრისი საქმე ჩაიდინოს — ინალიფას ბედაური მოჰპაროს. აქ იკვეთება პრობლემა: რამდენად სწორად, ეთიკურად მოიქცა ბათუ, როცა მან უკადრისი საქმის შესრულება გადაწყვიტა? აქ მონაფეებს უნდა განუმარტოთ, რომ გარკვეულ დროსა და გარკვეულ რეგიონებში ცხენის მოპარვას მხოლოდ ქონებრივი მატების ფუნქცია არა ჰქონდა — იგი სახელსაც კმატებდა ვაჟკაცს. თუმცა აკაკი ბათუს მაინც უარყოფითად აფასებინებს ამ „უკადრის საქციელს“.

4. აკაკის „საქართველოს ბულბულს“ უწოდებენ, „განთიადი“ კი მისი ულამაზესი გალობაა, სიმღერაა სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულით ანთებული გულისა. მასში პარმონიულადაა შერწყმული ფორმა და შინაარსი, პოეტის იდეური ჩანაფიქრი და მისი გამოსახვის მხატვრული მხარე.

ჩემი აზრით, ნაწარმოები პირობითად ორ ნაწილად შეიძლება დაიყოს. პირველი — სამშობლოსათვის ნამებული „ურჩი რაინდის“ „დაბრუნება“ სამშობლოში და მეორე — ნაწარმოების ლირიკული გმირის ლალადისი, ნატვრა — სიკვდილის შემდეგ მისი ნეშტი ისევ მშობლიურმა მინამ ჩაიკრას გულში.

პირველ ნაწილში პოეტი მიმართავს მეტაფორულ გამოთქმებს: „მთანმინდა ჩაფიქრებულა, შეჰყურებას ცისკრის ვარსკვლავსა“, „დადუმებულა მთანმინდა, ისმენს დუდუნსა მტკერისასა“, რათა გამოხატოს მშობლიური ბუნების გლოვა, მწუხარება ღვიძლი შვილის დაკარგვის გამო; ამავე დროს — სიამაყეც მშობლიური მინისა, რომ ასეთი მამულიშვილი, მტრის „ურჩი რაინდი“ გაზარდა, ამიტომ „მდინარე ნანას უმღერის“, „მნათობი მალღით სხივებს ჰფენს თავდადებულის საფლავსა“, მთანმინდა კი „გულში იხუტებს საშვილიშვილო სამარეს“, რათა თაობებს შემოუნახოს „ქვეყნის მოყვარის“ თავდადების ამბავი.

ლექსის მეორე ნაწილი პოეტური მიმართვის ბრწყინვალე ნიმუშია. ლირიკული გმირი ლალადებს სამშობლოს სიყვარულის უდიდეს ძალაზე, რომელიც მკედარს გააცოცხლებს, სწეულს უმკურნალებს, მწუხარებას სიხარულად გადაუქცევს, ამიტომ პოეტი ირჩევს ნათელ, მხიარულ ფერებს; მზე, მთვარე, ვარსკვლავები „ლომის“ აფრქვევენ. პოეტი ამ შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს ეპითეტს, რათა აჩვენოს „ცა-ფირუხ, ხმელეთ-ზურმუხტოვანი“ სილამაზე და მომხიბვლელობა, „სულის ჩამდგმელი მხარე“, „მოკაქკამ-მოელვარე“ ვარსკვლავები და ალტაცებულმა შესძახოს: „შენი ვარ, შენთვის მოვკედები, შენზედვე მგლოვიარეო“; აკაკი შესთხოვს მშობლიურ მინას —

„დედაშვილობამ, ბერს არ გთხოვ, შენს მინას მიმბარეო“.

აუცილებელია, ყურადღება გამახვილდეს თვით სათაურის გააზრებაზე. რატომ ჰქვია ლექსს „განთიადი“? ნაწარმოები ხომ განთიადის სურათს არ ნარმოგვისახავს?! საფიქრებელია, პოეტი სიმბოლურად საქართველოს მომავალს, მისი ბედნიერების

დასაწყისს, განთიადს ეალერსებოდა. იქნებ ის გარემოება იწვევს დასნეულებული, სამშობლოს მონყურებული, მშობლიურ მიწაზე დაბრუნებული პოეტის ალტაცებას, რომ სამშობლო მხარე შეცვლილა, თავდადებული რაინდები მომრავლებულან და პოეტს „გუნდ გუნდ ვარსკვლავებად“ ეგებებიან და აგრძნობინებენ, რომ არაფერს გაუჭირვებენ სამშობლოს. ამიტომ არის, რომ სულში სხივჩამდგარი პოეტი აცხადებს:

*„გულში იფეთქა სიამემ,
სევდები უკუყვარეო,
ია და ვარდი დამჭკნარი
ხელახლად გავიხარეო“.*

5. მრავალი წლის პედაგოგიური გამოცდილება მაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ მოსწავლეთა დიდ ნაწილს აკაკის პოემები და პროზაული ნაწარმოებები უფრო იტაცებს, ვიდრე ლირიკა, თან, ნაწარმოებთა შინაარსობრივი მხარე უფრო აინტერესებთ, ვიდრე — მხატვრული. ისინი გატაცებით გვიამბობენ მოქმედ პირთა გმირობაზე, სამშობლოსათვის თავდადებაზე, მაგრამ ხშირად მხედველობიდან რჩებათ, როგორ არის გადმოცემული ამ გმირთა ხასიათი, სამშობლოს სიყვარული. ამაში ჩვენც მიგვიძღვის ბრალი, რადგან დაწყებითი კლასებიდანვე არ ვუვითარებთ მათ მშვენიერების განცდის უნარს და მთელი ყურადღება იდუურ-შინაარსობრივ მხარეზე გადაგვაქვს.

6. აკაკი ნერეთელი იყო დიდი მამულიშვილი, რომელიც პირად სატკივარს ივინყებდა, რათა სამშობლოს წყლულები დაეამებინა. იგი საგნებსა და მოვლენებს „იოლად“ სწედებოდა არა მარტო ერთიანობასა და მთლიანობაში, არამედ მათი შუქრდილების ძნელადშესამჩნევ თამაშსაც ჩინებულად არჩევდა; სწრაფად, უტყუარად რეაგირებდა ყველაფერზე — გრძნობითაც და აზრითაც; წერდა განსაცვიფრებელი ემოციური გამომსახველობითა და გონებაშეხვედვით. აკაკის არც თავი შეუზღუდავს რაიმე კონკრეტული სამსახურით და არც თავისი შემოქმედება — რაიმე კერძო პრობლემით: წერდა ყველაფერზე, რასაც გარემოება უკარნახებდა. ის იყო ყოველმხრივ განათლებული, ღრმა ცოდნისა და მწყობრი მსოფლმხედველობის კაცი: ბრწყინვალე პოეტი, პროზაიკოსი, დრამატურგი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, მთარგმნელი, თეატრისა და პრესის გამოჩენილი მოღვაწე, ნამდვილი ოქროპირი; მოკლედ, ვაჟას პირით, მთელმა საქართველომ უთხრა თავისი სათქმელი პოეტს —

*„ნეტავე ბევრი გაზარდოს,
შენისთანები დედამა“.*

ამასვე ვინატრით ჩვენც!

მარინე კიკალიშვილი

1-2. ჩვენ, რა თქმა უნდა, არ შეგვიძლია ლიტერატურული ნაწარმოების შექმნის შემოქმედებითი პროცესის აღდგენა, მაგრამ შეგვიძლია გამოვარკვიოთ და მონაფე-

ებს გავაცნოთ ნანარმოების დანერის ისტორია, სოციალური და ფსიქოლოგიური წინამძღვრები, ის ისტორიული გარემო, რომელშიც ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ ნანარმოებში გამოყვანილი ჩვენი დიდებული მამულიშვილები, რაც შესაძლებლობას მოგვცემს, გავაგებინოთ მონაფეებს ნანარმოების კონკრეტულ-ისტორიული აზრი.

აკაკი წერეთლის შემოქმედების სწავლებისას აუცილებელი წინაპირობაა საქართველოს ისტორიის საფუძვლიანი ცოდნა, ყოველ შემთხვევაში, იმ პერიოდებისა მანც, რომელთაც ეხება ისტორიულ თემატიკაზე დანერული მისი ნანარმოებები (იქნება ეს „ბაში-აჩუკი“ თუ „თორნიკე ერისთავი“).

მთავარია, მონაფეებს გავაგებინოთ, რომ მწერალი დოკუმენტურ-ისტორიულ მონაცემებს მონურად კი არ მიჰყვება, მათ ფაქტოგრაფიულ აღწერას კი არ იძლევა, არამედ ისტორიულ წყაროს მასალად იყენებს და ნარსულს თავისი ფანტაზიით მხატვრულ სახეებში აცოცხლებს. პროგრამაში შეტანილი აკაკის ისტორიულ-ლიტერატურული ნანარმოებების ფორმა მეტად სპეციფიკურია. მათში ერთდროულად თანაარსებობენ ეპიკური, დრამატული და ლირიკული ელემენტები. განმანათლებელთა მსგავსად, აკაკი ამ ფორმას მიმართავს, უპირველეს ყოვლისა, თავის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებათა პროპაგანდის მიზნით. ამიტომ, როგორც წესი, პოეტს ნარსულში გადააქვს თავისი იდეები, რათა ეს უკანასკნელი ცენზურის თვალის ასახვევად ისტორიული ფაქტისა თუ ლეგენდის საბურველში გახვიოს. ამასთან, როგორც უკვე შევნიშნეთ, იგი არასოდეს მონური „სიზუსტით“ არ იმეორებს ისტორიულ ფაქტს, რაც პოეტს უტოვებს მეტი შემოქმედებითი თავისუფლების შესაძლებლობას — სასურველი მიმართულებით წარმართოს სიუჟეტის განვითარება, ნანარმოების გმირი გადააქციოს თავისი გრძნობების, განწყობილებების და, რაც მთავარია, საკუთარი იდეების გამოხატველად. ისტორიულ ფაქტთან ერთად ამის მდიდარ საშუალებას იძლევა ლეგენდები, სიმბოლოები, რომელთაც ასე ხშირად მიმართავს ხოლმე აკაკი წერეთელი (სწორედ ასეთი ლეგენდარულ-სიმბოლური კოლორიტის მატარებელია აკაკის „ბაში-აჩუკისა“ და ისტორიული პოემების მრავალი მნიშვნელოვანი ადგილი); სხვათა შორის, ნანარმოების იდეა, დედააზრი უპირატესად მათშია ხოლმე შეფარული. მასწავლებლობას ბევრ თავსატეხს გვიჩენს სწორედ ამგვარი ადგილების ანალიზი, მათი როლის, დანიშნულების ახსნა და კომენტირება.

3. აკაკი წერეთლის „გამზრდელზე“ მუშაობა, ცოტა არ იყოს, საფრთხილო საქმეა; მისი ახსნა, კომენტირება, გააზრება მასწავლებლისაგან საკმაო ოსტატობასა და დაკვირვებას მოითხოვს.

აკაკიმ მოცემული თემის (აღზრდის პრობლემა) დასამუშაველად პიროვნებისა და საზოგადოების ანტინომიის ნაცვლად (პირველად ქართული ლიტერატურის ისტორიაში) მხატვრულ სახეებში გადმოგვცა მოვალეობისა და გრძნობის ანტინომია და ხაზი გაუსვა ამ უკანასკნელის როლსა და მნიშვნელობას ხასიათის, პიროვნების ფორმირების საქმეში. პრობლემურ სიტუაციებსაც გაკვეთილზე ამის საფუძველზე შედგენილი კითხვების მეშვეობით ვქმნი:

1. სწორად მოიქცა თუ არა ბათუ, როდესაც გადაწყვიტა ინალიფას ცხენის მოპარვა?

2. სწორად მოიქცა თუ არა ბათუ, როდესაც მან სტუმართან არ გაამჟღავნა თავისი სულიერი განწყობილება?

3. უყვარდა თუ არა საფარ-ბეგს ზია-ხანუმი?

4. უყვარდა თუ არა ზია-ხანუმს საფარ-ბეგი?

5. სწორად მოიქცა თუ არა შაჯი-უსუბი?

6. ვინ არის დამნაშავე მომხდარ ტრაგედიაში? — გამზრდელი, თვითონ საფარ-ბეგი თუ „ბუნება“?

4-5. „განთიადი“ წარმოადგენს სამშობლოსადმი ამაღლებული სიყვარულის გამოვლენას. ამ ამაღლებული სიყვარულის ჩვენებას პოეტი გასაოცარი სიზუსტით მიგნებული სიტყვების, მეტაფორების, ეპითეტების, გაპიროვნებისა და სხვა მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალებებით ახერხებს: „მთანმინდა ჩაფიქრებულა, შეკყურებს ცისკრის ვარსკვლავსა“, „ისმენს ღუღუნსა მტკერისასა“, „დადუმებულა მთანმინდა“, „მდინარე ნანას უმღერის“, „წინ მომეგებნენ ღიმილით“ და ა.შ.

აკაკის საუკეთესო ლექსების ერთ-ერთი ღირსება მდიდარი და მოქნილი რიტმია, რომელიც მუსიკალურად აღგვაქმევენებს პოეტის აზრს, განწყობილებას. სწორედ რიტმულობის მეშვეობით ხერხდება ლექსის ყოველი ფორმალური კომპონენტი მჭიდროდ გადაეკსელოს შინაარსს, ინტონაციას და გაჩნდეს კონკრეტული, ხელშესახები ემოციურ-აზრობრივი ხატება. „განთიადის“ ფორმა და შინაარსი ისეა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ ძნელდება ანალიზი ცალკე შინაარსობრივ-იდეური, ცალკე — ფორმალური მხარისა (ალბათ, უპირველეს ყოვლისა, ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ჩვენი დამოკიდებულება აკაკის ამ ლექსებისადმი უპირატესად ემოციურია და გვიძნელდება მისი ანალიზი).

6. ჩემთვის აკაკი სანთლის ირგვლივ მოფარფატე ფარვანაა, რომელიც ესწრაფვის ნათელს და ნათლის ძებნაში იწვის და იფერფლება, რადგან იცის, რომ — „რაც არ იწვის, არ ანათებს, უჩინარად ღკება ნელა“.

ბაია ფუთჰრიძე

1. მეტი ყურადღება უნდა მახვილდებოდეს აკაკიზე როგორც ქართული ხალხური სიტყვიერების დაულალავ მკვლევარსა და შემკრებზე, მის შეხედულებებზე ქართული ენის შესახებ. აკაკი ხშირად საუბრობს ქართული ენის უშრეტ წყაროზე, რომლის ყველაზე უხვ მენაკადს ქართული ფოლკლორი და სასაუბრო მეტყველება წარმოადგენს.

„ახალი რამ სიტყვის ხმარება, თუკი სადმე პროვინციაში გასპეტაკებულია და დედანის კანონის თანახმად აღმოცენებულა, მისაბაძია საყოველთაოდ“, — ამბობდა აკაკი. სწორედ ამ პრინციპთა და მოსაზრებათა ფონზე უნდა განიხილებოდეს ვაჟა-

სა და აკაკის გაპაექრება სალიტერატურო ენის აქტუალურ საკითხებთან დაკავშირებით.

სკოლაში ვასწავლით „თორნიკე ერისთავსა“ და „ბაში-აჩუკს“. პირველი საქართველოს აღმავლობასა და დიდებაზე მოგვითხრობს, მეორე — უმძიმეს პერიოდზე. ძნელბედობის ჟამი განსაკუთრებით იზიდავს პოეტს, რადგან ქართული სულის შესაძლებლობანი მაშინ ვლინდება მთელი სისრულით. ორივე ნაწარმოების შესწავლას წინ უნდა უძღოდეს ისტორიული ექსკურსი, ეკრძოდ:

ა. „ბაში-აჩუკში“ მე-17 საუკუნის ყოფა გაცოცხლებული, ხანა, რომელიც უსწრებდა 1659 წლის სპარსელ დამპყრობთა წინააღმდეგ კახეთის აჯანყებას და თავად ამ ბრძოლის გამარჯვებით დაგვირგვინება.

ბ. შაჰ-აბას I-ის გეგმა და შაჰ-აბას II-ის მიერ ამ გეგმის განხორციელების ცდა. კახეთის გამგებლად სელიმ-ხანის დანიშვნა, რომელმაც 15 ათასი ელი ჩამოასახლა; მომხდურებმა დაიკავეს ალავერდი და ციხე ბახტრიონი. ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვებით, მათ „გარყუნეს წმიდანი ეკლესიანი... იყო ჭირიცა დიდი მათგან კახეთსა შინა და ქურდთა ლეკთაგან“ („ქართლის ცხოვრება“).

გ. მათიანეში აჯანყების წინამძღოლად იკვეთება ზაალ არაგვის ერისთავი, რომელიც დიდი პატივით სარგებლობდა შაჰის კარზე. შაჰმა იგი „...ანადირა, აღხინა, ჩარალვანები აჩენა და 500 თუმანი ჯამაგირი გაუჩინა და კახეთის ნაპირის ალაგიც უბოძა“. „ზაალ ერისთავის შეუკითხავი არა იქნებოდა რა კახეთში“ (ეგნატაშვილი ბერი — „ახალი ქართლის ცხოვრება“, გვ. 199).

დ. „ზაალი იყოფებოდა დუშეთს, ეყრა მტკიცედ საერისთაო და განაგებდა კახეთსაცა და გული უთქმინდა მხოლოდ თვით პყრობად კახეთისა, არა რწმუნებული მეფობასა შაჰნავაზისასა“ (იქვე).

ე. აჯანყების უშუალო საბაბი „ქართლის ცხოვრების“ მონმობით გამხდარა „თათრებისაგან“ ერთი მღვდლის შეურაცხყოფა.

ვ. აჯანყებამ გაიმარჯვა — სელიმ-ხანი გაიქცა კახეთიდან. შაჰმა მინც მოახერხა კახეთში თავის უფლებათა აღდგენა და აჯანყების მოთავენი დასაჯა. ზაალ ერისთავი შაჰისა თუ შაჰნავაზის ბრძანებით მუხანათურად მოკლეს მისმა ბიძაშვილებმა, ხოლო ბიძინა, შალვა და ელიზბარი ნებით ეახლნენ სპარსეთის შაჰს. მათ შაჰის მუქარა არად ჩააგდეს და თავისი რჯულის დამცველებად დარჩნენ. განსაკუთრებით ბიძინა ჩოლოყაშვილი „წადიერად იღუნოდა წამებისათვის... განბასრეს და გინებულჳყუეს სჯული მაჰმადისა“ („ახალი ქართლის ცხოვრება“, გვ. 206).

აი, ის ისტორიული ფაქტები, რომელთა შესახებ წინასწარ ვესაუბრები მონაფეებს.

ახლა კი ვნახოთ ეს ფაქტები, პირები, მოვლენები როგორაა ხორცშესხმული მხატვრულად „ბაში-აჩუკში“; რამდენად იცავს აკაკი დოკუმენტურ სიმართლეს და, სადაც „ღალატობს“ მათ, ეს დაცვილება რამდენადაა გამართლებული მხატვრულად.

წინარმოებში ავტორი, მართალია, ეყრდნობა რეალურ ფაქტებს, გამოჰყავს ისტორიული პირები, მაგრამ იგი არ იღებს რეალურ-ისტორიული სურათის ასლს. სა-

კუთარი მიზანდასახულობისა და ოსტატობის კვალობაზე მწერალი სწვდება ყველაზე არსებითს, დამახასიათებელს, რითაც ხორცი ესხმის ძირითად იდეას.

„ბაში-აჩუკი“ ყოველივე ის, რაც მხატვრული გამოწვინაგონი და ავტორის ფანტაზიის ნაყოფია, სინამდვილეს კი არ უპირისპირდება, პირიქით, გადმოცემული ეპოქის, ცხოვრების ასახვის, შემეცნებისა და განზოგადების მხოლოდ ხელოვნებისათვის დამახასიათებელ ფორმას წარმოადგენს. სხვაგვარად, ფაქტიურად, შეუძლებელიცაა მხატვრული ნაწარმოებების არსებობა. შეუძლებელია, მხატვრულ ნაწარმოებში ცხოვრებისეული სიმართლე აისახოს შემოქმედებითი ფანტაზიის გარეშე. თუმცა აკაკი წერეთელი „ბაში-აჩუკი“ გამოყვანილი ისტორიული პირების ბიოგრაფიაში ბევრ რამეს თავისი ფანტაზიით „თხზავს“, მაგრამ ყველა ეს გამოგონილი ამბავი, დიალოგი და თავგადასაღლები (რომც არ პქონოდათ მათ ადგილი სინამდვილეში) ცოცხალ, რეალურ ამბად აღიქმება. ამამია სწორედ აკაკი წერეთლის როგორც პროზაიკოსის უპირველესი ღირსება. მოსწავლეებს ეს აზრი უნდა ჩაუწერეთ გოთ მტკიცედ და არა ის, რომ, თუ ხელოვანი „დასცილდა“ დოკუმენტურ, ისტორიულ ფაქტს, მაშასადამე ისტორიულ სინამდვილეს ამახინჯებს და ეს ნაწარმოებს ნაკლად უნდა ჩათვალოსო. მაგ. მატიანის მიხედვით ზაალ ერისთავი აჯანყების მეთაურია და სულისჩამდგმელი, ხოლო „ბაში-აჩუკი“ მას სხვათა შეგულიანება და ბიძგი სჭირდება. ერთი შეხედვით, ეს ისტორიული ფაქტის სახეცვლად, მაგრამ, როგორც ზემოთ ვთქვით, მწერალს აქვს უფლება ამგვარი ფაქტები გადაამუშაოს შემოქმედებითად, გადაადნოს თავისი სულის სახმილში და ნაწარმოების საერთო მიზანდასახულობას დაუმორჩილოს.

2. პირველ და მნიშვნელოვან დაბრკოლებას საათების სიმცირე გვიქმნის. 7 საათი, რა თქმა უნდა, არაა საკმარისი ბავშვებისათვის უცხო ეპოქის მეფეებისა და რაინდების ყოფის გასაცნობად და შესასწავლად, არადა, ეს შორეული ეპოქა ანდამატური ძალით იზიდავს ბავშვებს. ორბელიძისა და აფრანიკის ორთაბრძოლის დაუვინყარი სურათი, გამარჯვებულ ქართველთა ომახიანი სიმღერა, სევედიანი სურათი ბრძოლის ველისა საღამო ხანს, გამარჯვებით შემოქცეულ მხედრობასთან შეხვედრის საზეიმო ცერემონიალი ყმანვილთა გულებს სიამაყით ავსებს და ეს მძაფრი შთაბეჭდილება მათ ნღების მანძილზე მიჰყვებათ. მე-9 კლასში კი სასურველია მიუზერუნდეთ მეექვსეკლასელთათვის გაუგებარ მომენტებს „თორნიკე ერისთავიდან“ — კათალიკოსისა და თორნიკე ერისთავის საუბრის არსს, გაბრიელ სალოსის პიროვნებას და მის საქციელს, ღვთისმშობლის ხატის სასწაულმოქმედებასა და ა.შ.

3. „გამზრდელის“ შესწავლისას პრობლემური სიტუაციების შესაქმნელად ტრადიციულ კითხვებს ვიყენებ, — ამიტომ მკითხველს თავს არ შევანყენ მათი განმეორებით.

4. არის ლექსები, რომელთა ესთეტიკური შემოქმედების ძალა განუზომელია. ლექსი „განთიადი“ ერთ-ერთი იმ ქმნილებათაგანია, რომელიც შთამბეჭდავია არა

მართო გამოქსახველობით საშუალებათა და პოეტური ხერხების სიმდიდრით (მეტა-ფორებით, მიმართებით, ეპითეტებით...), არამედ რაღაც განუმეორებელი, ერთ უთქმელი მაღლით. ამალელებული განცდით დატირებული სიტყვა სიტყვას ებმის და ჩვენს სულში სამშობლოს მარადიული სიყვარულის უტყუებს გალობად იღვრება. უბრალო, უაღრესად სადა ენობრივი ქსოვილი აქ მაგიური ძალის მქონეა. ამ ლექსში ყველაზე მეტად ცნაურდება აკაკის პოეტური გენიის საიდუმლოება — ყოველი სიტყვა მაღალი პოეზიის ფაქტად აქციოს. როდესაც ჩემს მოსწავლეებს „განთიადს“ ვაცნობ, საგანგებოდ აღენიშნავ აკაკის პოეტური სიტყვის ამ სასწაულმოქმედ ძალას. ან კი როგორ არ ვინამოთ მისი სასწაულმოქმედება, როცა ჩვენი ყოფის აუცილებელ, ჩვეულებრივ სიტყვებს პოეტი უკან ისეთი ელვარებით გვიბრუნებს, რომ თავბრუს გვახვევს და გვატყუევებს. „განთიადის“ ძალაც სწორედ ამაშია და არა მასში გამოყენებული ეპითეტებისა თუ მეტაფორების სიმრავლესა და განსაკუთრებულობაში.

5. აკაკი წერეთლის სიყვარულისა და მისი პოეზიის ზემოქმედების ძალის განვლება წარმოუდგენელია. ემოციური მიმართება აკაკის შემოქმედებისადმი (როგორც კითხვა იყო დასმული) მე-9 კლასელ მოსწავლეებს მუდამაც სასიკეთოდ დამუხტული ექნებათ, რადგან ამ დროს სწავლობენ ლექსთა შორის სწორუპოვარ ლექსს — „განთიადს“ და უმშვენიერეს მოთხრობას „ბაში-აჩუქს“.

6. პირადად ჩემთვის აკაკი ღმერთკაცია. ბავშვობიდანვე მიგვაჩვია ოჯახმა, გარემომ, ცხოვრებამ მისი სახელის სასოებით წარმოთქმას. მაშინ, ბუნებრივია, მე არ შემეძლო გამეცნობიერებინა, რატომ იყო იგი ღმერთკაცი, ახლა კი ასე მგონია — აკაკი საქართველოა.

„არავისზე საქართველოში იმდენი არ ულაპარაკიათ, რამდენიც აკაკიზე... თვით აკაკის პიროვნება ქართველების ბედის ნატყუად იცვენეს... ჭეშმარიტად აკაკი საქართველოს მოლანდებაა. იგი თითქოს განგებ ამოვიდა საფლავიდან, რომ კიდევ რამდენიმე სურათი დაეხატა; ეს იყო მხატვარი, რომელმაც თავისი თავი თვითონ გამოიძახა საფლავიდან, მასთან დამარბულ და მასში გაგრძელებულ სიცოცხლის სიტყვის ძალით“ (გალაკტიონი, ტ. XII, 1975 წ. გვ. 65).

და კიდევ — თავისმა ეპოქამ აკაკი ილიას გვერდით დააყენა. ჩანს, მასში დანახას ის უკვდავი და უძლიერესი სული, რომელიც ასე სჭირდებოდა (და სჭირდება) ქართველ ერს.

თინა ჯაფოშვილი

1. აკაკი წერეთლის შემოქმედება მდიდარ მასალას შეიცავს საგანთაშორისი სწავლებისათვის; პირველ ყოვლისა, აქ ისტორიასა და სამართალმცოდნეობას ვგულისხმობთ.

დიდი ილიას მსგავსად, აკაკი ეროვნული გრძნობის გაღვივების მიზნით ხშირად აცოცხლებდა საქართველოს გმირული წარსულის სურათებს.

ისტორიული ნაწარმოების შესაქმნელად აკაკი დაულალავად სწავლობდა ქრონიკებს, მატჩანეებს, ფოლკლორს, საერთოდ, თავისი ერის ისტორიას.

„თორნიკე ერისთავის“ სწავლებისას მოსწავლეებს შესავალ საუბარში მოეუთხრობ, რომ პოეტი დეტალურად გასცნობია მასალებს X ს. ბიზანტიის ისტორიის შესახებ, მაგრამ უმთავრესად გიორგი ათონელის ორიგინალურ პაგიოგრაფიულ თხზულებას „იოანე და ეფთჳმე ათონელების ცხოვრებას“ დაყრდნობია. უუკითხავ ფრაგმენტებს ამ შესანიშნავი ნაწარმოებიდან, ვაცნობ აგრეთვე ზარზმის წარწერას (რომელიც ქართველთა სახელოვანი ლაშქრობის მონაწილე იოვანე სულაისძეს ეკუთვნის), ვუსახელებ ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიას“ (ტ. II, გვ. 128).

წყაროების ასეთი ღრმა ცოდნის მიუხედავად, აკაკი თავის ისტორიულ ნაწარმოებებს საკუთარი ფანტაზიის მადლსაც უხვად აფრქვევდა და დოკუმენტურ მასალას თავის მწერლურ მიზნებს უქვემდებარებდა. იგი ისტორიულ მონაცემებზე დაყრდნობით თავისი შემოქმედებითი მიზნის განსახორციელებლად მუდამ მიდიოდა მხატვრული გამონაგონის გზით, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია (და შეუძლებელი) ხელოვნება. აკაკი გამოხატავდა არა მარტო იმას, რაც სინამდვილეში იყო, არამედ იმასაც, რაც შეიძლებოდა ყოფილიყო. ყოველივე ამას ჩვენი პოეტი მაღალოსტატურად და დამაჯერებლად ახერხებდა. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ მის ისტორიულ-მხატვრულ ნაწარმოებებში („თორნიკე ერისთავი“, „ბაში-აჩუკი“ და სხვ.) გამოგონილი სიტუაციები და ამბები ისტორიულობის, დოკუმენტური სიმართლის ეფექტს ახდენს.

ბერი ევანატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრებიდან“ ცნობილია, რომ 1659 წლის კახეთის აჯანყების მეთაური ზაალ არაგვის ერისთავი იყო. უსჯულოთაგან შეურაცხყოფილმა მღვდელმა ზაალს შურისძიებისაკენ მოუწოდა: „... და ან ამისი მაგიერი პასუხი ღმერთს შენ მიეც და შენ უნდა გასცე, ვინათგან შენდა რწმუნებულ არს კახეთი“.

„ხოლო, რა ესმა საქმე ესე ზაალ ერისთავესა, დიდად მწუხარე იქმნა, ... მაშინ შემოიფიცა ქსნის ერისთავი შალვა და ელიზბარ და კახი სუფრაჯი ბიძინა ჩოლოყაშვილი“ ... („ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, გვ. 438, 439).

მიუხედავად ამისა, მწერალმა „ბაში-აჩუკში“ აჯანყების მეთაურად ბიძინა ჩოლოყაშვილი გამოიყვანა. აქ მოსწავლეებს უნდა განემარტოს, რომ მხატვრულ ნაწარმოებში ასეთი გადახვევა დასაშვებია. მწერალს უფრო მიზანშეწონილად და ბუნებრივად მიაჩნდა, კახეთის აჯანყების მეთაურად თვით ამ კუთხის მკვიდრი, ქვეყნისათვის თავდადებული ცნობილი ისტორიული პიროვნება გამოეყვანა.

2. დიდტანიან ნაწარმოებზე მუშაობას ყოველთვის ახლავს გარკვეული სირთულე, მით უფრო, თუ იგი VI კლასში ისწავლება.

აკაკი წერეთლის „თორნიკე ერისთავიც“ ზოგიერთი დაბრკოლების წინაშე გვაყენებს. სახელდობრ, რთულია არქიტექტონიკა, მოსწავლე უნდა ჩასწვდეს შორეულ წარსულში მომხდარ ისტორიულ ფაქტებსა და მათს მნიშვნელობას; მაგრამ, მეორე მხრივ, ნაწარმოების შინაარსი იმდენად მიმზიდველია, ისეთი სადაა და ემოციური პოეტის ლექსის მდინარება, თანაც უხედაა ჩაქსოვილი მასში ბრძნული აზრები, იმ-

დენად ძლიერია 13 წლის ყმანვილთა ინტერესიც, ახლის ძიებისადმი მათი მისწრაფება, რომ ამ დაბრკოლებებს მასწავლებლები, ჩვეულებრივ, ვძლევთ ხოლმე.

ცალკე მინდა შევჩერდე არსენ კათალიკოსისა და თორნიკე ერისთავის დიალოგზე. მოარული შეხედულებაა, თითქოს შეუძლებელია მეექვსეკლასელთათვის განდეგილობის არსში გარკვევა, მაგრამ აქაც თვით პოეტი გვეხმარება — ღრმა აზრებს ისე ნათლად და მოხდენილად გადმოგვცემს, რომ მოსწავლეთათვის მიახლოებით მინც გასაგები ხდება თორნიკეს მიერ გადადგმული ნაბიჯი, ბერობის პათოსი, ყმანვილებს გამოეკვეთებათ ხოლმე ადამიანის რთული ურთიერთობა ცხოვრებასთან. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ მასწავლებელი გვერდს ვერ აუვლის ამ საკითხის გამოკრებასა და გაღრმავებას ნ. ბარათაშვილის ლექსის — „ფიქრნი მტკვრის პირას“, გ. მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებისა“ და ილიას „განდეგილის“ სწავლებისას, დასაშვებად მიმაჩნია პოემის დატოვება VI კლასის პროგრამაში, ოღონდ რამდენიმე საათის დამატებით. ბუნებრივია, ბევრი რამაა დამოკიდებული თვით მასწავლებლის ხელოვნებაზეც...

3. აკაკი წერეთლის „გამზრდელში“ დასმული პრობლემები განმავითარებელი სწავლების საუკეთესო შესაძლებლობას იძლევა. აი, ზოგიერთი საკითხი, რომლებზეც მივაპყრობ ხოლმე მოსწავლეთა ყურადღებას:

ა. რატომ დაისვა განსაკუთრებული სიმწვავეთ ალზრდის პრობლემა XIX საუკუნეში?

ბ. როგორი ფონი შექმნა აკაკი წერეთელმა პოემაში გადმოცემული ამბისათვის? როგორია მიმართება ადამიანსა და ბუნებას შორის?

გ. რატომ დაგვიხატა პოეტმა ბედნიერი ოჯახი საზოგადოებისაგან მონყვეტილად?

დ. იყო თუ არა მოსალოდნელი საფარ-ბეგისაგან ამორალური საქციელი, რამ განაპირობა მისი დანაშაული?

ე. როგორია თქვენი დამოკიდებულება ბათუს „განაჩენისადმი“?

ვ. რომელი სასჯელი იქნებოდა უფრო მძიმე საფარ-ბეგისათვის: სიკვდილი თუ „შენდობა“?

ზ. მიგაჩნიათ თუ არა შაჯი-უსუბი დამარცხებულ ალზრდელად?

თ. როგორია თქვენი დამოკიდებულება შაჯი-უსუბის საქციელისადმი? და სხვ.

4. აკაკის „განთიადის“ უდიდესი ემოციური ზემოქმედების ძალა აზრის სიღრმესთან ერთად განაპირობა ფორმის სისადავემ და სიმსუბუქემ, გულწრფელობამ და უშუალობამ, მელოდიურობამ და ხალხურობამ. აქ ყოველი ფრაზა გამჭვირვალეა, პაეროვანი, ნატიფი. ამიტომაც არ გვიქმნის დიდ დაბრკოლებას ლექსის მხატვრული მხარის სწავლება.

ლექსის უდიდეს ეფექტს განაპირობებს გასულიერება სამშობლოს ბუნებისა, რომელიც დედაშვილურად ზრუნავს ქვეყნისათვის თავდადებულ ადამიანზე. რამდენი სიტბო და ალერსია ჩაქსოვილი თითოეულ მიმართვაში:

„დედა-შვილობამ, ბევრს არ გთხოვ:
შენს მინას მიმაბარეო,
ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“

ამ პოეტურ მიმართვებს, ლექსის განსაცვიფრებელ მუსიკალურობასა და ესთეტიკურ ძალმოსილებას კომენტარი არც სჭირდება: ისინი ღრმად სწვდებიან მოსწავლის გულსა და გონებას.

5. აკაკი წერეთელი იმ პოეტთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთა სიდიადეს უამთა სულა ვერას აკლებს.

აკაკის შემოქმედების უმთავრესი ძალა და ცხოველმყოფელობა მის ზნეობრივ სიდიადეშია, ყველა თაობის ადამიანს ერთნაირი მაღლით რომ ეფინება.

აკაკის ქმნილებები ამკვიდრებენ სიცოცხლის ხალისს, განამტკიცებენ ადამიანურ-არიზებობის საზრისის რწმენას. პოეტის მთელი შემოქმედება მკაცრი განაჩენია ფარისევლების, მუქთახორების, მომხვეჭელების მიმართ. მისი სატირა დღესაც ძირში ცელავს ადამიანის სულში აღმოცენებულ ღვარძლს — ანგარებას, ეგოიზმს, გულგრილობას. ყოველივე ეს კი მსუბუქ, გამჭვირვალე, პაეროვან სიტყვიერ სამოსელშია გახვეული. ამიტომაცაა აკაკის შემოქმედების ზემოქმედება მოსწავლეებზე ესოდენ შთამბეჭდავი, ამიტომ ენაფებიან ისინი დიდი წყურვილით მის შედევრებს.

6. აკაკი ჩემთვის განსახიერებაა მამულის ტარიგისა, მისთვის სულითა და ხორციტ შენირული ადამიანისა. მან ხალხის გენიით ნასაზრდოები თავისი ტალანტი უანგაროდ მიიტანა მსხვერპლად ერის საკურთხეველზე.

აკაკი ის რაინდია, რომელიც ამაღლდა პირადულ ინტერესებზე და სიცოცხლის ყოველი ნამი სამშობლოს სამსახურს შეაღია. მისი ღვანლი შორს გასცდა მგოსნობის სამანებს და თანამედროვეებს მისცა უზადო ერისკაცობის მაგალითი. საკუთარ კეთილდღეობაზე უზრუნველმა, ერის ტვირთს შეუდგა მხრები და იმ სუსხიან დროში მძიმე ჯვარი ბოლომდე მუხლჩაუხრელად ატარა. ხმაღზე უფრო მძღაერად მკვეთელი კალმით ემსახურა სამშობლოს და დღესაც თვალშეუდგამი სიმაღლიდან გამომოცვქერის, რათა მაღლიერი შთამომავლობა უხვად დააპუროს მამულიშვილობისა და რაინდული ზნეკეთილობის მაღლით.

1980 წ.

ჰუმანიზმი

მე კავკასიის ქედები მთხოვენ,
მე მთხოვს მუსიკა თერგის ხმაურის,
ჰუმანიზმი ყაზბეგს — ხევის ბეთჰოვენს...

გალაკტიონი

ალექსანდრე ყაზბეგი საყმანვილო მწერალია. დე, ნუ აღშფოთდებიან ლიტერატურის სპეციალისტები და ნუ იჩქარებენ ამ დებულების გაბათილებას ნაირგვარი და, ალბათ, დამაჯერებელი არგუმენტებით. განა მე არ ვიცი, რომ ყაზბეგი თავისი დროის უმწვევეს სოციალურ-პოლიტიკურსა და, სწორედაც რომ, არასაყმანვილო პრობლემატიკას არის შეჭიდებული, რომ იგი ტრაგიკული მსოფლალქმის მწერალია, რომ მისი მხატვრული სამყარო რთულია და კონტრასტულად ნაგები — შესაბამისად, რთულია ამ სამყაროს გამოხატვის საშუალებანი, სათქმელის შესატყვისად ნერვიულია და დაძაბული მისი ფრაზა — და ასე შემდეგ და ასე შემდეგ... ალექსანდრე ყაზბეგი საყმანვილო მწერალია, რომ ვამბობ, ერთ ცნობილ გამოთქმას ვგულისხმობ: ყმანვილთათვის ისევე უნდა ვწერდეთ, როგორც დიდებისათვის, ოლონდ — უკეთესად.

მაგრამ დიდებულად წერა ერთია, მთავარი კი ზემოთქმულის დამადასტურებლად მაინც სხვა რამ მგონია: ყაზბეგის შემოქმედება ყმანვილის სულის ყველაზე მგრძნობიარე სიმებს ეხება; იგი მუდმივად თავს დასტრიალებს ზნეობრივ პრობლემებს, სიყვარულსა და მეგობრობას — ახალგაზრდის თვითდამტკიცებისა და პიროვნულობის გამოვლენის ასპარეზს. საყვარულისა და მეგობრობის ნიჭი კი გაცემის, გალების ნიჭია, იგი მსხვერპლშენირვის წმინდა აქტისათვის მზადყოფნასაც გულისხმობს. ამიტომაც ასწავლის ყაზბეგი ახალგაზრდას ურთულეს რასმე — სიკვდილის ხელოვნებას, რაც, პირველ ყოვლისა, იმას ნიშნავს, თუ როგორ უნდა იცხოვროს მან: ადამიანი ხომ იმგვარი სიკვდილით კედება, როგორი სიკვდილის უფლებაც თავისი ცხოვრებით მოიპოვავ. ყაზბეგის გმირები თავს არ დაჰკანკალებენ თავიანთ ბიოლოგიურ არსებობას, მათ სიცოცხლე ეთმობათ — მეგობრისათვის, სატრფოსათვის, იდეისათვის; ყაზბეგს მწერლური მწერა მუდამ ამაღლებულისკენ მოუპყრია, მისი გმირებიც ამაღლებულს მიეღტვიან, ტკბილ-მწარედ იტანჯებიან მისი „ვერ-მიხვდომისა წყენითა“. აქედანაც იღებს სათავეს ყაზბეგის რომანტიზმი და ეს რომანტიზმიც გახლავთ ყმანვილთათვის ამ მწერლის ხიბლის გასაღები.

ალბათ, ეს დებულებაც ეტომება ზოგიერთ მკითხველს — ყაზბეგს აკი გასული საუკუნის დიდ რეალისტად აღიარებენო? ვეთანხმებით, აღიარებენ — და სრულიად სამართლიანადაც. ოლონდ გავისხენოთ, რომ სალიტერა-

ტურო კრიტიკაში განსხვავებულ აზრებს გამოთქვამდნენ ამის თაობაზე: ზოგისთვის ყაზბეგი რეალისტი გახლდათ, ზოგისთვის — რომანტიკოსი და ზოგისთვისაც — ნეორომანტიკოსი. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ დიდ მწერალთა „ჩაჭედვა“ ამა თუ იმ ლიტერატურული მიმდინარეობის მკაცრად განსაზღვრულ ჩარჩოში ხშირად ჭირს — ისინი თითქოსდა „ერთკაციან“ ლიტერატურულ მიმდინარეობას წარმოადგენენ. ასე რომ, ყაზბეგი დიდი რეალისტი და, აქედან გამომდინარე — რომანტიკოსიც, რამეთუ ძნელად მოიძევება მაღალი რანგის რეალისტი, ერთგვარ ხარკს რომ არ უხდიდეს რომანტიზმს... და — პირიქით!

მწერლებს, ჩვეულებრივ, ე.წ. უარყოფითი პერსონაჟები უფრო ცოცხალი და დამაჯერებელი გამოუდით ხელიდან. ყაზბეგთან, პირიქით, სწორედ მათ — გაგის, გირგოლას, გელას, ნუგზარსა და სხვადასხვა ჯურის ნაჩაღნიკდიანბეგ-იასაულებს — დაჰკრავთ სქემატიზმის იერი. სამაგიეროდ, რაოდენ ნაირგვარი და ნაღდი ხასიათები იკვეთება ელგუჯას, სვიმონის, გოჩას, ონოფრეს, იაგოს, ონისეს, მათიას ხატვისას. დიახ, ონისეც და მათიაც — საკუთარ სინდისთან მორკინალი ეს ცოდვილნიც — ელგუჯასა და გოჩას „გორისანი“ არიან, ვინაიდან მწერალმა კარგად იცის, რომ „დადებითი გმირი“ არ შეიძლება მოარული გამრავლების ტაბულა იყოს — შეუმცდარ პასუხს რომ იძლევა ელემენტარული არითმეტიკის სფეროში.

რა ზეგავლენა ჰქონდა ყაზბეგის — როგორც მწერლისა და პიროვნების — ჩამოყალიბებაზე მთას? უზარმაზარი, ალბათ — გადამწყვეტი. მთა უკიდურესობათა სამყაროა და ყაზბეგიც — როგორც კაცი და როგორც მწერალი — ვერ ეგუება ვერავითარ არტახსა და ყალიბს. გავიხსენოთ, თუ როგორ შემოიჭრა იგი ქართულ მწერლობაში — მისი შეყრა ლიტერატურასთან მისივე მიჯნურთა შეხვედრის ელდასა ჰგავდა; აქ იყო ღვთაებრივი სიშლეგე, ექსტაზი, თავდავინყება, უზარმაზარი ენერჯის ამოტყორცნა და, დასასრულს, დაცლა, ტრაგიკული „სოფლით გაღმა გაბიჯება“: ერთბაშად მოსკდნენ ხილვები, სურათები, სახეები და მენყერივით გაიტანეს, რია-რია წაიღეს ყაზბეგის პიროვნება. ცახცახშემდგარს, ცხროიანივით თვალებაპრიალეზულს, სინამდვილისა და ზმანების სამანი მოერღვა — წერს და ვერა გრძნობს, დღეა თუ ღამე, მადლარია თუ მშიერი, შინ არის თუ გარეთ... ვილას რჩება ნანერის არამცთუ სწორების, — გადაკითხვის დროც; ენობრივ შეცდომებს რედაქციის მუშაკებიც ჩაუსწორებენ, მას კი საამისოდ არა სცხელა, თავანყვეტილი. მოუქანება დაგეშილი მწერლური ყნოსვით უკვე სუნნაკრავი სისხლიანი დასასრულისკენ; უკვე ხედავს, გრძნობს, განიცდის მოთხრობის ამგვარ ფინალს... წერს ატანილი და — თითქოს ნანერს სულის ხსენიც ამოაყოლაო — ყაზბეგმა გადავისუფლდა, დაინრიტა, გასრულდა... და მოვიდა წყნარი სიგოიეც. ქართულმან მუზამ, რომელსაც დევნა, შიმშილი, ბორკილი და ტყვია არ მოჰკლებია, სევდის სახლის კარიც იხილა.

ალექსანდრე ყაზბეგი წერდა: „მე ვარ მთიელი... შობილი იქ, სადაც ყმა და მონება ძველთაგანვე სამარცხვინოდ ყოფილა ხალხში, სადაც კაცს პატივისცემა მხოლოდ პირადი ღირსებით შესაძლებია... იქ გავჩნდი. იმ სახლში აღვიზარდე, იქვე ვწოვი მთიელი დედაკაცის რძეს... დღემდის ჩემი სისხლის შემადგენელი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა და კლდეთა შორის ნაჩეჩქევი ნვეთები. მათგან აღზრდილი თეთრსა ხადის თეთრად და შავსა — შავად, თავისას ჰგრძნობს თავისად და უცხოს — უცხოდ“.

და სწორედ იმიტომ, რომ იგი „თეთრსა ხადის თეთრად და შავსა — შავად“, რომ იგი „თავისას ჰგრძნობს თავისად და უცხოს — უცხოდ“, ნუ მოვაცილებთ ხელს ყაზბეგის მბორგავ გულს — ვუსმინოთ ყაზბეგს!

საფიქვრო

„... შენ გიძღვნი ამ რამდენიმე ჩემი გრძნობისა და სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიც შენ ისეთ მონადილეობას იღებდი... ბახსოვს, შენმა სიტყვაგმა რამდენჯერ დამაღვრავინა მღვლარე ცრემლები და თანამაგრძნობინა ხალხისათვის?.. შენს გაზრდილში თუ იპოვება რაიმე რიბიანი, ბავშვობიდანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენ ხარ“...

ალექსანდრე ყაზბეგი

ასე მიმართავს მწერალი თავის გამდელს; აქედან ჩანს, რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა იგი ბავშვის სულიერ წრთობაში აღმზრდელსა და მასწავლებელს. დღეს სწორედ ამგვარი

სულის მწრთობელი

გახლავთ თვით ალექსანდრე ყაზბეგი, რომლის ნიგნებზე იზრდება ახალგაზრდა თაობა. მწერლის შემოქმედების სწავლებისას კი სიტყვიერების მასწავლებლის წინაშე მრავალი პრობლემა და კითხვა წამოიჭრება. სწორედ მათ უპასუებენ საფიქვნოს ამჟამინდელი სტუმრები:

1. როგორ უნდა აისახოს ალ. ყაზბეგის მწერლური მემკვიდრეობა სასწავლო პროგრამით?
2. რა ზეამახვილებინებთ განსაკუთრებულ ყურადღებას მწერლის ბიოგრაფიიდან თქვენს მოსწავლეებს?
3. რა მასალას იძლევა ალ. ყაზბეგის შემოქმედება განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით?

4. რატომ მოკლა ხევისბერმა შეილი?

5. როგორ პიროვნებად გინდათ დარჩეს მათია თქვენი მოსწავლეების ცნობიერებაში?

6. როგორია ყაზბეგის მხატვრული სამყაროს მიმართ ჩვენი მოსწავლეების ემოციური დამოკიდებულება; რით ახსნიდით მოზარდის ფსიქიკაზე ამ მწერლის შემოქმედების ძალას?

7. თქვენი აზრით, იყო თუ არა ბედნიერი ალექსანდრე ყაზბეგი?

მერი იაშვილი

1. სასურველი იქნებოდა, პროგრამით შესასწავლ ნაწარმოებთა ნუსხას მიმატებოდა ფსიქოლოგიური რომანი „მოდღარი“ — ტრაგიკული სიყვარულის აპოთეოზი. ალექსანდრე ყაზბეგი აქ მაღალმხატვრულად გვიხატავს იმ სიმწარესაცა და სიტკბოსაც, იმ ტანჯვასაცა და შეებასაც, რაც სიყვარულს თანა სდევს. იშვიათად აუნერია ვისმე და დაუნახებია ჩვენთვის ასეთი ოსტატობით იღუმალი ძალა და ენერჯია სიყვარულისა.

2. ბიოგრაფიის სწავლებისას დიდ როლს ვუთმობ ყაზბეგის „ხალხში გასვლას“, რაც, ნაროდნიკული „გასვლისაგან“ განსხვავებით, მიზნად იმდენად უბრალო ხალხის განათლებას კი არ ისახავდა, რამდენადაც ხალხისაგან სწავლას, მთიელთა ყოფა-ცხოვრებით ცხოვრებას საკუთარი სულიერი სამყაროს გასამდიდრებლად და დასახვენად. მეცხვარეობის წლებში (1871-1878 წ.) მწერალმა თვითონვე, საკუთარი თვალთა და გულით, დაინახა, იგრძნო და შეისისხლხორცა მთიელთა ვაჟკაცური ბუნება და სულისკვეთება, მათი სიყვარული სამშობლოსადმი. სწორედ ამას უნდა ვუმაღლოდეთ გვირობის, მეგობრობისა და ძმადნაფიცობის შესანიშნავ პოეტურ სურათებს, ასე უხვად რომ გვხვდება ალ. ყაზბეგის მხატვრულ თხზულებებში. მას შემდეგ, რაც ხალხში ნანახი და განცდილი მხატვრულ სახეებად „გადმოიღვარა“, მეცხვარეობის წლები, შესაძლოა, რაღაც გიგანტურ შემოქმედებით ექსპერიმენტადაც დავსახოთ.

მწყემსური ცხოვრების დროს მუდმივი მოგზაურობით მთასა და ბარში, სტიქიასთან ბრძოლით მწერალმა შეიძინა ბუნების ის ღრმა განცდა, რომელიც ასე მომხიბვლელად წარმოგვიდგინა თავის მოთხრობებსა და რომანებში. მისთვის ბუნება არ არსებობს ადამიანის გარეშე. ბუნების სურათები ყოველთვის შეხამებულია ადამიანის სულიერ განწყობილებებთან.

ალ. ყაზბეგი ამბობს:

„ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს, ბრუნავს იმ სიტყბო და სიმწარეშერეული ძალით, რომელიც ადამიანის ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც აშუქებს ათას ყვავილებს, თუ იქვე გვერდს არ უდგას სულდგმული, რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩამწყვდიადებულ გულს ნუგეშს არ აძლევს.“

ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მოუბრუნდებიათ მკედარს, მოქმედებამოკლებულს საგანს”.

3. „ხევისბერ გოჩასა“ და „ელგუჯას“ სწავლებისას შეიძლება გამოვეყოთ რამდენიმე პრობლემური კითხვა, რომელთა შემეუობით გაიმართება მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მსჯელობა და „აზრთა აღებ-მიცემა“. ეს პრობლემები ასე გვესახება:

- 1) დანაშაულად მიგაჩნიათ თუ არა ონისესა და ძიძიას ტრფობა?
- 2) როგორ პიროვნებად გესახებათ ონისე?
- 3) სწორად მიგაჩნიათ თუ არა გოჩას გადანყვეტილება?
- 4) რას მოიმოქმედებდით, როგორ მოიქცეოდით გოჩას ადგილას?
- 5) როგორია ავტორის პოზიცია გოჩას მიმართ?
- 6) გოჩას ჭკუიდან შეშლა მიგაჩნიათ თუ არა განგების განაჩენად, ბუნების მიერვე გამოტანილ მსჯავრად (გოჩამ ხომ ბუნების კანონი დაარღვია, მის მიერ გაჩენილ სიცოცხლეს მოულო ბოლო)?
- 7) როგორ შეაფასებდით მათიას გრძნობას?
- 8) ამ ნაწარმოების (მხედველობაში მაქვს „ელგუჯა“) რომელი გმირები იმსახურებენ მეგობრის წმინდა სახელის ტარების უფლებას?
- 9) როგორ მოიქცეოდით ჯაჯალას ადგილას?
- 10) რითი უმსგავსებიან და რითი განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან გოჩა და ტარას ბულბა, ონისე და ანდრე?

ზემოჩამოთვლილ საკითხებზე მსჯელობა ეხმარება მოსწავლეებს საკუთარი დასკვნების გამოტანასა და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარ-ჩვევების გამომუშავებაში, ხელს უწყობს ნაწარმოებების ღრმად შესწავლას და, რაც მთავარია, ახალგაზრდათა ზნეობრივ დახვეწასა და სრულყოფას.

4. ონისე შეცდა, იგი უნებლიე დანაშაულის მსხვერპლი გახდა. მისი შენდობა ძნელია, მაგრამ გაგება და თანაგრძნობა — შესაძლებელი.

მას არ უღალატია სამშობლოსათვის, ხალხისათვის. განა მისი ბრალია, რომ ჯოჯოხეთური ძალის გრძნობა ეძგერა და მეგობრის ცოლი შეაყვარა? განა არ ებრძოდა ამ გრძნობას?... განა თემის ყრილობაზე თვითონვე არ აღიარა თავისი შეცდომა? იქ ხომ არ იყო არც ერთი მონმე, რომელსაც ონისეს მხილება შეეძლო, მაგრამ მას, როგორც ზნემაღალ ვაჟკაცს, სიცრუე არა სჩვეოდა. ონისემ თავისი გულწრფელობით გუგუას ლაქა ჩამოსწმინდა, თვითონ კი მამის რისხვა დაიტეხა თავს. მაგრამ ზოგჯერ შეცდომა დანაშაულის ტოლფასია: როცა სასწორის პინაზე მთელი თემის ყოფნა-არყოფნაა შეგდებული, პირადული ყველამ განზე უნდა გადადოს. ეს ვერ მოახერხა ონისემ და გოჩამაც ვერ შეუნდო შვილს ნუთიერი სისუსტე, უფრო სწორად, ვერ აპატია, რომ მისებური რკინის ნებისყოფა არ აღმოაჩნდა. ამგვარი ნებისყოფის მაგალითს კი ხევისბერი თავად აძლევს თემს, როცა პირადულ განცდას გულში ჩაიკლავს და სიცოცხლეს გამოასალმებს ერთადერთ ვაჟს.

5. მათია როგორც ქედუხრელი მებრძოლი... მათია როგორც მეგობარი... მათია როგორც მიჯნური...

მათიას არავინ ძრახავს იმის გამო, რომ შეუყვარდა, თუნდაც, მეგობრის საცოლვე (შემდეგში ცოლი). მაგრამ მას არ ეპატიება, რომ ქალისაგან ძალდატანებით მოითხოვა სიყვარული.

მათიას მუდმივი შინაგანი ჭიდილი გონების, ნებისყოფის კრახით დამთავრდა... ზეიმობს ენება; და რაოდენ მართებულია მწერლის გადაწყვეტილება, როცა საბოლოო დაცემამდე მათია ყაზახებს ააჩეხინა.

როგორ პიროვნებად მინდა დარჩეს მათია ყმანვილთა ცნობიერებაში? იქნებ ზედმეტად კატეგორიულიც ვიყო, მაგრამ ვცდილობ მოსწავლეებს ღრმად ჩაეუნერგო: მეგობრობის გრძნობის შემბლალაჟი განწირულია დასალუქავად!

ბ. თუ როგორია მოზარდების დამოკიდებულება ყაზბეგის პერსონაჟთა მიმართ, ამაზე მიგვანიშნებს ჩემი ერთ-ერთი მოსწავლის, მაკა ჩარკვიანის, თხზულება:

...გაუგებარი, გამოუცნობი განწყობილება მეუფლება ალ. ყაზბეგის ნაწარმოებების ნაკითხვის შემდეგ! ვერც ვამჩნევ, ისე სწრაფად გარბიან ფურცლები, ამბები, სახეები... იცვლება სიტუაციები, ვილაცა კედება, ვილაცა ვილაცას კლავს, ვილაც უყვარდებით და ბოლოს... ყველაფერი ტრაგიკულად მთავრდება. სწორედ ეს ტრაგიზმი იწვევს ჩემში, როგორც მკითხველში, იმ სასიამოვნო და ამავე დროს, შემზარავ გრძნობას, რომლებიც, ურთიერთმერწყმულნი, უცნაურ იდუმალებას იძენენ. სწორედ ეს უკანასკნელი მაგრძნობინებს ა. ყაზბეგის სიძლიერეს, მის თხზულებათა სიღიაღეს.

ყაზბეგის შემოქმედებიდან ყველაზე მეტად „ელგუჯა“ მომწონს, რადგან მასში სრულყოფილად გამოიხატა მწერლის ხასიათი, ბუნება, სამშობლოს სიყვარული, მისი შეხედულებები მარადიულ პრობლემებზე. ჩემი აზრით, ეს ნაწარმოები ყველა ასაკისათვის მიმზიდველი და შესაფერისია. იგი განუყრელი მეგობარია ჩემი თანატოლებისათვის, 15-16 წლის ყმანვილებისათვის. აქ ყველაზე საინტერესოა სიყვარულის პრობლემა, მისი სახე. ჩვენ მოუთმენლად ველით იმ წუთს, იმ მომენტს, როდის გაიგებს ელგუჯა მზალს შეურაცხყოფის ამბავს, გამოიჩენს თუ არა დიდსულოვნებას, დაძლეოს, გადააჭარბებს თუ არა მზალსადმი მისი სიყვარული მამაკაცურ თავმოყვარეობას? და როგორც კი გადავლახავთ ამ საინტერესო, დრამატულ მომენტს, ამ მოლოდინის ზღვარს, აღფრთოვანებითა და აღტაცებით განვაგრძობთ კითხვას.

როგორი სინამდვილი აშუქებს მწერალი მზალს სახეს! ის შერწყმულია ბუნებასთან, სილამაზესთან, სიყვარულთან და, რა შემზარავია, როცა მის სინაზესა და უბინოებას ბოროტი ხელი შეეხება, ნაბილწავს. მაგრამ არა, მზალს არ ნაბილწულა, ის ისეთივე ნათელი და ნმინდა დარჩა, როგორიც უნინ იყო. ესეც საინტერესოა, რომ ყაზბეგს სწამს: კარგი, კეთილი ყოველთვის დასძლეოს ბოროტს”.

7. ალ. ყაზბეგი როგორც შემოქმედი, ბედნიერი იყო, როგორც ადამიანი კი, ალბათ, უბედური, ძალიან უბედური.

ბედნიერება და უბედურება ხომ ხშირად გვერდიგვერდ დადიან!

ჭეშმარიტი შემოქმედნი იშვიათად თუ არიან პირად ცხოვრებაში ბედნიერები, ვინაიდან მათი კეთილშობილური მისწრაფებანი ხშირად გარშემო მყოფთა გულგრილობის კედელს აწყდება.

ვერა ტუჩაშვილი

1. ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან, ჩემი აზრით, საშუალო სკოლის პროგრამაში აუცილებლად უნდა შევიტანოთ მოთხრობა „ელისო“: იგი მთელი კავკასიის ხალხთა ერთობის სიმბოლოსა და გამოხატულებას წარმოადგენს საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში.

2. ალ. ყაზბეგის ბიოგრაფიის შესწავლისას მასწავლებელი ყოველთვის აცნობს აღსაზრდელებს მისი ცხოვრება-მოღვაწეობის მთავარ და აუცილებელ მომენტებს, მაგრამ არის გამორჩეული ეპიზოდები, რომელთაც განსაკუთრებული როლი ითამაშეს მწერლის პიროვნების, მისი შემოქმედებითი მრწამსისა და მსოფლმხედველობის ფორმირებაში. ამიტომ მასწავლებელმა ეს ცხოვრებისეული ეპიზოდები დანერვილებით უნდა განიხილოს გაკვეთილზე და საფუძვლიანად შეასწავლოს მონაფეებს. ამ მოსაზრებით, ალ. ყაზბეგის ბიოგრაფიის შესწავლისას ყველაზე მეტ ყურადღებას ვუთმობ ყაზბეგის წერილებს აღმზრდელი ნინოსადმი; ამ კეთილგონიერმა გლეხის ქალმა თავისი ზღაპრებითა და აღმზრდელიობითი ხასიათის საუბრებით მომავალი მწერალი „ახალი ცხოვრების სამყაროში“ შეიყვანა, რამაც შესაძლებლობა მისცა ეს „სამყარო“ იმ ნოდებისათვის დაეპირისპირებინა, რომელშიც ახალგაზრდა ყაზბეგი ტრიალებდა. ნინოს ნაამბობმა მას გამოუმუშავა მშრომელი, პატიოსანი, ალაღ-მართალი, უბოროტო ადამიანებისადმი ლტოლვის, სიყვარულისა და მათი დაცვის სულისკვეთება (ყოველივე ამან, როგორც ცნობილია, მაღალმხატვრული ასახვა პოვა მწერლის უკედავ ქმნილებებში). ნინოს საუბრებმა შესაძლებლობა მისცა გაეაზრებინა ანწყო და სწორად განეჭვრიტა მომავალი. განა ტყუილად სწერს აღმზრდელს მწერალი: „შენს გაზრდილში თუკი იპოვება რაიმე რიგიანი, ბავშვობიდანვე ჩანერგილი, ამისი მიზეზი შენა ხარ, რომლისთვისაც დიდად გმადლობ გამოუთქმელად“.

ბიოგრაფიის შესწავლისას შეძლებისდაგვარად დეტალურად ვსაუბრობ ყაზბეგის მწყემსობის პერიოდზე და ამ პერიოდში დაწერილ მის უაღრესად საინტერესო და მრავლისმეტყველ წერილებზე. აი, თუნდაც სვიმონა ჩეკიაშვილისადმი მიწერილი წერილის პატარა ნაწყვეტი: „გახსოვს, როგორ გაკვირვებდა შენ და დანარჩენ ჩვენს ამხანაგებს, რომ მე, ნებივრად აღზრდილმა მებატონემ, კაცმა, რომელსაც შემეძლო მოსვენებითი ცხოვრება, შინაურს კერას ვარჩიე მოუსვენარი მინდორში და მთაში ხეტება. მაშინ ბევრს არ ესმოდა მიზეზი ჩემი ამგვარი ცხოვრებისა, ბევრნი მძრახავდნენ ამისათვის და მიგონებდნენ ათას ცილისწამებას.“

... თუ ჩემს ნაწერებს კითხულობს ვინმე, თუ პოპულობს იმათში რასმე გულისგასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდე ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახა "...

არ შეიძლება სრულყოფილად არ გადაუშალოთ მოსწავლეებს ალ. ყაზბეგის მხატვრულ-შემოქმედებითი მოღვაწეობის პერიოდი, რომელიც 1880-1885 წლებს მოიცავს. ეს მისთვის ძნელი, რთული და ეკლიანი გზა იყო. მას ყოველმხრივ უჭირდა, მაგრამ მაინც წერდა, თხზავდა, ქმნიდა. ყაზბეგს წინ უამრავი დაბრკოლება ელობებოდა, მაგრამ მისი უდრეკი სული ლახავდა ამ წინააღმდეგობებს; ეს კი მწერალს სისხლის ფასად უჯდებოდა. მას ბევრი დაცინვა, დამცირება გადაუტანია, როგორც პიროვნებას და როგორც შემოქმედს.

ამ მომენტების ღრმად გაანალიზების საფუძველზე მოსწავლეებს სწორი და ნათელი წარმოდგენა ეძლევათ ალ. ყაზბეგზე, როგორც მწერალსა და პიროვნებაზე.

3. „ელგუჯაში“ პრობლემათა მთელი ჯაჭვია. მაგრამ მათგან განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევთ გმირთა ეთიკასთან, მორალთან დაკავშირებულ პრობლემას. ტიკას და მწერლის მიერ ეპოქის მხატვრულ გადმოცემას.

„ხევისბერ გოჩაში“ კი პრობლემურ სიტუაციას მოთხრობის ფინალის მეშვეობით ვქმნით და ასე ვცდილობთ მივაკვლიოთ მოცემული ნაწარმოების ტრაგიზმის სათავეებს...

4. ხევისბერმა გოჩამ ონისე იმიტომ მოკლა, რომ თემის წინამძღოლი გახლდათ. „ხევისბერ გოჩაში“ დაძაბულ ფსიქოლოგიურ სცენებსა და სიტუაციაშია გახსნილი სამშობლოს სიყვარულისა და მისი დაცვის იდეა. გოჩასთვის სამშობლოს სიყვარულის გრძნობას არაერთი სხვა გრძნობა არ შეედრება. იგი მზადაა, ყველა და ყველაფერი გაიმეტოს, ოღონდ ხევი, თემი იყოს მშვიდობიანად, ბედნიერად. მას ძვალსა და რბილში გასჯდომია „ხმა ერისა“. ხალხსაც ისე სწამთ ხევისბერისა, თითქოს მისი პირით „უზენაესი“ ელაპარაკებოდეს. გოჩას ჩაგონებით აღუდგება წინ ხევში ქუდზე კაცი ნუგზარ ერისთავის მგლურ მადას. გოჩა კლავს ონისეს, ერთადერთ საყვარელ შვილს, კლავს იმიტომ, რომ მან საბედისწერო მომენტში დაივიწყა მამის დარიგება და გაფრთხილება, რამაც მოხვედნი მძიმე მდგომარეობაში ჩაყარა. მართალია, თემმა ონისე მოლაღატედ არ შერაცხა, შეცდომა ყმანვილკაცურ გატაცებად ჩაუთვალა, მაგრამ ხევისბერმა შვილს მაინც არ შეუწდო. ჩვენი აზრით, სწორი იყო გოჩა, როცა შვილის გაუცნობიერებელ მოქმედებაში დანაშაული, უფრო მეტიც, ლაღატი დაინახა. მას შვილი სიკვდილით რომ არ დაესაჯა, ამით შესაძლო იყო, თემის ძალა და სიმტკიცე დარღვეულიყო, გოჩას კი თემის თვალში ღირსება დაჰკარგოდა. ონისეს მიერ ჩადენილი საქციელი — უნებლიე ლაღატი — სხვა დროს შეიძლებოდა ვინმეს გაემოკრებინა და, თუ მოცემულ შემთხვევაში ონისე არ დაისჯებოდა, შემდგომ სხვათა დასჯაც გამოირიცხული იქნებოდა. გოჩამ უწყის ყოველი-

ვე ეს. ეს „მწარე ცოდნაც“ უბიძგებს მას მკაცრი სასჯელისაკენ. ერთადერთი შვილის მოკვლით გოჩამ თავისი სიცოცხლე და პირადი ბედნიერება სამშობლოს დიდებასა და მისთვის თავდადებას ანაცვალა, რადგან „სამშობლო, დედის ძუძუი, არ გაცივლებს სხვაზედა“.

5. მონაფეებს მათია (ვიდრე ელგუჯას მოკვლას განიზრახავს) ესახებათ კაცურ კაცად, თავმდაბალ, სამშობლოსა და თავისი ხალხის მოსიყვარულე, მეგობრისათვის თავდადებულ და ძმადნაფიცობის ნების დამცველ ვაჟკაცად; მისი გარეგნობაც მოსწონთ და სულიერი თვისებებიც. მაგრამ მათიას თავისი საყვარელი ძმადნაფიცის მეუღლე შეუყვარდება. ამ გრძნობის დაძლევაში იგი უძლური აღმოჩნდება, თუმცა დიდხანს ებრძვის საკუთარ თავს. ბოლოს და ბოლოს მათია გრძნობის მონად იქცევა და, ძლიერი სიყვარულით აღტყინებული, საკუთარ თავზე კონტროლს დაკარგავს. მართალია, ელგუჯას მოკვლა მან მხოლოდ განიზრახა და ეს უკეთური საქციელი მწერალმა მას არ ჩაადენინა (უმალ რუს-ყაზახების ხელით მოუსწრაფა სიცოცხლე), მაგრამ სურვილიც კი მკითხველის თვალში წარუშლელ ლაქას აჩენს მათიას სულს. მოსწავლეები, ჩვეულებრივ, ასე მსჯელობენ: „დაეუშვათ, რუსი ყაზახების მაგივრად ოთახში ელგუჯა შესულიყო, ხანჯალშემართული მათია ხომ დანაქანებს სისრულეში შოიყვანდა? განა სიყვარულმა ღირსება უნდა აგვყაროს, ადათ-ნესი დაგვაინყოს და მოლალატედ გვაქციოს? მხატვრულ ლიტერატურას იმიტომაც ვსწავლობთ, რომ საუკეთესოს მიებაძოთ, ცუდს მსჯავრი გამოვეუტანოთ და ჭკუის სასწავლებლად ცხოვრებაში გამოვიყენოთ“.

6. მოსწავლეებს მოსწონთ ყაზბეგის გმირთა თავგანწირვა დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის, უსაზღვრო სიყვარულის უნარი, გმირების დაუმცხვრალი ენერჯია და რაინდობა, სინამდვიდე და თავგანწირვა, ძმადნაფიცობა, სტუმართმოყვარეობა. ალ. ყაზბეგის მხატვრულ ნაწარმოებებს პედაგოგიკური თვალსაზრისით განსაკუთრებული როლის თამაში შეუძლიათ მონაფეთა როგორც ესთეტიკური გრძნობის, ისე — ზნეობრივ-მორალური კრიტერიუმების ჩამოყალიბებაში. თუ რამდენად ეხმიანება მოსწავლეთა სულიერ სამყაროს ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პრობლემატიკა, ამას ის ფაქტიც ცხადყოფს, რომ არც ერთი მწერლის ნაწარმოებების განხილვისას არ იმართება ისეთი ცხოველი კამათი და აზრთა ჭიდილი, როგორიც „ელგუჯას“ ან „ხევისბერი გოჩას“ ანალიზის დროს...

7. ალ. ყაზბეგმა წინაღმდეგობებით აღსავსე, რთული შემოქმედებითი გზა განვლო. მწერლის ქმნილებებში მუდამ სახიერდებოდა მისი აბოზოქრებული, დაუდგრომელი და მიუსაფარი სული. ყაზბეგს თავისი პერსონაჟების სულიერი ტანჯვა, მათი ვნებათაღელვა მუდამ გონებაში უტრიალებდა და თან დასდევდა. ვერც დადგებოდა მათგან შორს, რადგან „ნამებულთა“ მდგომარეობა ხომ მისივე არსიდან მომდინარეობდა. არც უნდა გაგვიკვირდეს, რომ, სხვათა უბედურებით დატან-

ჯულს, ცრემლი ეღვარა, პირად ცხოვრებაში დაღვრემილი, მონყენილი, გულჩათხრობილი ყოფილიყო. მართლაც, ვინც ყაზბეგს პირადად იცნობდა (ასეთი მოხუცები ჯერ კიდევ იყვნენ ჩვენში საუკუნის ოცდაათიან წლებში როგორც ჩვენთან, ხევაში, ისე — თბილისში), ამბობდნენ, რომ მას გაღიმებულს იშვიათად ნახავდითო. ამას დაეუმატოთ ის, რომ მის თავზე ხშირად ირეოდნენ „ქარნარევი ღრუბელი“ კრიტიკოსთა და სხვათა სახით, რომლებიც ვერ ჩასწვდნენ, ვერ ამოიცნეს დიდი მწერლის შემოქმედებითი სამყაროს საიდუმლოება. მაგრამ მწერალმა იცოდა, რომ მისი ესმოდა მათ, ვისთვისაც წერდა. „მე მყავს ჩემი საზოგადოება, და ჩვენ მივხედით ერთმანეთის გულის ძვერას, — სწერს ი. მეუნარგიას, — ჩვენ გავიგონეთ ერთმანეთის გულის კენესა და ხმები დიდი ხანია, რაც შევანყვეთ. ერთი გვაქვს სიხარული და ერთივე სამგლოვიარო. ჩვენ ხმამოუცემლად ვერ დავდგებით. მე მყავს ჩემი მკითხველები და, რაღაც ბუნდადაც უნდა იყოს დანერვილი ჩემი მოთხრობები, იმათ მაინც ესმით მგოდებლის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მის დასატირად“. ასე გულდინჯად პასუხობდა მათ, რადგანაც იცოდა, რომ წერდა ხალხზე, წერდა ხალხისათვის და, საქვეყნო საქმისათვის ალტყინებულს, თუმცა მძიმე, რთულ პირობებში უხდებოდა მოღვაწეობა, მაინც ბედნიერი იყო. რა უყუოთ, რომ მას ხშირად უმადურობითა და დაუნახავობით გულს უკლავდნენ „მაშინ, როდესაც მისი ნაწერები ათასობით იყიდებოდა და, როგორც მწყურვალე წყაროს, ისე ენაფებოდნენ“ (აკაკი). აი, სწორედ ამამია ალ. ყაზბეგის როგორც შემოქმედის ბედნიერება.

ალ. ყაზბეგი, როგორც ადამიანი არ იყო ბედნიერი. მან მრავალი დამცირება გადაიტანა, ვერ შეძლო ოჯახის შექმნა, ნაადრევად გაუტყდა ჯანმრთელობა და ბოლოს, უაღრესი გაჭირვებისა და შიმშილის შემდეგ, როგორც ვაჟამ თქვა, „ტანჯული ქვეყნის ტანჯულმა შეიღმა“ ფსიქიკურად დაავადებულთა სახლში დალია სული.

ჯამბუ ავალნიანი

1. ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებიდან საშუალო სკოლაში ისწავლება „ნამწევისარის მოგონებანი“ (IV კლ.), „ხევისბერი გოჩა“ (VII კლ.) და „ელგუჯა“ (IX კლ.). IX კლასში სავალდებულო საკითხავთა შორის ყაზბეგის „მამის მკვლელი“ და „მოდღარი“ შეუტანიათ, რაც მისასაღმებელია — ბავშვს რაც უფრო მეტს ნავაკითხებთ ყაზბეგს, მით უკეთესი მისთვისაც, ჩვენთვისაც და ქვეყნისთვისაც.

2. განსაკუთრებულ ყურადღებას მწერლის მეცხვარეობის წლებზე ვამახვილებ. მართალია, ახალგაზრდა ყაზბეგისთვისაც არ იყო უცხო პატივმოყვრული მიზნები, ისიც ოცნებობდა საქართველოს კარიბჭეში დიდებით შემოსულაზე (ამას მისი მოსკოვიდან გამოგზავნილი ბარათები ადასტურებს), მაგრამ ეს „საყმანვილო სენი“ ყაზბეგმა მალე მოიხადა და ხორციელი დიდებისაკენ მიმავალ გატყეპნილ გზას სულიერი სრულქმნისაკენ მიმავალი გაუკვალავი ბილიკი ირჩია — ჯერ მეცხვარის, მერე კი მწერლის მძიმე პროფესია.

3. ალ. ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩა“ და „ელგუჯა“ განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით ფრიად საინტერესო მასალას იძლევა.

„ხევისბერ გოჩაში“ თითქმის ყოველი გვერდი, ყოველი სიტუაცია და მოქმედ პირთა ხასიათები თავისთავად პრობლემურია. ამ ნაწარმოების შესწავლისას მრავალი პრობლემა შეიძლება გამოიკვეთოს, მაგალითად, ასეთიც: გოჩა, თემის წესის გამრიგე, თავისი მოქმედებით თვითონ ხომ არ არღვევს „ხმას ერისას“? ყმანვილკაცობის გამო ბუნებისმიერი გრძნობით გატაცება რატომ არის „მით უფრო მეტი საბუთი, რომ მკაცრად გადახდეს“ ონისეს? და სხვ. ასეთივე საინტერესო მასალას იძლევა ამ თვალსაზრისით „ელგუჯა“. მოსწავლეთა აქტიურ აზროვნებას მოითხოვს მათიას ხასიათის, მისი პიროვნული თვისებების ახსნა.

4. „ხევისბერ გოჩაზე“ მუშაობისას ხაზი უნდა გაეყვას ერთ ფაქტს, რომელიც ყაზბეგის სხვა ნაწარმოებებისთვისაც არის ნიშანდობლივი: საზოგადოების პასუხისმგებლობას პიროვნების მიერ ჩადენილ შეცდომასა თუ დანაშაულზე. „ხევისბერი გოჩა“ საზოგადოების (თემისა) და პიროვნების ასეთი ურთიერთობის იშვიათი ნიმუშია. მუშტივით შეკრულ, ადათითა და წესით შემტკიცებულ თემს სათავეში უდგას სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული ხევისბერი.

სანამ ზემოდასახელებულ კითხვას დაეუსვამდეთ მოსწავლეებს, მანამ დეტალურად ვაანალიზებთ მამაშვილის ურთიერთობის ცალკეულ ეპიზოდებს.

გოჩა მოყვარული მამაა. ერთადერთი მემკვიდრის ომში გაცილებისას მას ღანვებზე მდულარე ცრემლი დასდის, მაგრამ რა ქნას, დიდია მამულის წინაშე ვალი, ბედნიერებაა სამშობლოსათვის სახელოვანი სიკვდილი.

აქ შეიძლება გავიხსენოთ ილიას პოემის „ქართლის დედის“ გმირი, პატრიოტი დედა, ვინც მზადაა თავისი ერთადერთი შვილი სამშობლოსთვის მსხვერპლად გაიღოს:

*„აჰა, ამ დღისთვის გაგიზარდე, მამულო შვილი,
სიცოცხლე მივეც, რომ შეიძლოს შენთვის სიკვდილი“...*

გოჩაც ასე ლოცულობს: „ღმერთო, ჩემი შვილი პირნათლად ატარე. ადრევე მოუსპე სიცოცხლე, სანამ განბილდებოდეს, ქული მოეხდებოდეს!“ ამ ლოცვაში უკვე ჩანს, რომ გოჩა სამშობლოს წინაშე ჩადენილ სულ მცირე დანაშაულსაც არ აპატიებს შვილს.

ხევისბერი უჩვეულო წინათგრძნობის კაცია. „... თუ სიკვდილი შეგემთხვა, ისიც უფლის ნებაა, ერთხელ ნაშობი ერთხელ მოკვდება! მაგრამ ვაჟკაცურად კი მოკვდი... ისე მოკვდი, რომ ხევს შენი დამარხვა არ ეთაკილებოდეს“.

მსგავსი ადგილების კომენტარებით მოსწავლეებს ვამზადებთ მოთხრობის მძაფრი ფინალის სათანადო აღქმა-გაგებისათვის.

ონისე მამის შეგონებას ვერ აღასრულებს: ძიძიას ტრფობით გაოგნებული დაივინწყებს თავის მოვალეობას და მტერი გამოეპარება. ონისე თავდავინწყებას მიეცა მამინ, როდესაც მოძმეთა სისხლი უღვთოდ იღვრება...

ძნელია, სიყვარულის ყოვლისშემძლეობის მომიზეზებით გამართლება მოუძებნოს კაცმა ონისეს საქციელს. ჯერ ერთი, იგი სატრფიალო ვნებას მაშინ ეძლევა, როდესაც თავისი ხალხის ყოფნა-არყოფნის საკითხი წყდება. მეორე — ონისეს მოქმედება ზნობრივადაც ეწინააღმდეგება თემის წესსა და კანონს. ონისე ძიძიას ხელისმომკიდდა და იგი მხოლოდ საკუთარ დასავით უნდა ჰყვარებოდა. მოკლედ, ონისემ ბზარი შეიტანა იმ საზოგადოებაში, რომლის სიმტკიცესაც ასე ენერგიულად, მთელი არსებით იცავდა ხევისბერი.

... გორამ მძიმე აქტი აღასრულა, ვერ აიტანა იმ იდეალების ღალატი, რაშიც გორა ვაჟუაცის არსსა და დანიშნულებას ხედავდა. ხევისბერმა თვითონვე გამოუტანა განაჩენი თავის შვილს (და ამით, თავის თავსაც) და ონისე მკედრად სიცოცხლისაგან გაათავისუფლა: ონისესთვის მთელი დარჩენილი ცხოვრება ხომ გაუთავებელი წამება იქნებოდა.

მსგავს თემაზე წარმოქმნილი სულიერი ტრაგედია (მშობელი ან გამზრდელი შვილს ან გაზრდილს იმეტებს სამშობლოსათვის, გარკვეული იდეის ერთგულებისათვის) მრავალ ლიტერატურულ ნაწარმოებს დასდებია შემოქმედებით მასალად. ჩვენს მონაფუეებს ამასთან დაკავშირებით შეიძლება ვურჩიოთ ნაიკითხონ მათთვის ხელმისაწვდომი შემდეგი ნაწარმოებები: ანტონ ფურცელაძის „დიდი მოურავი“, გოგოლის „ტარას ბულბა“, პროსპერ მერიმეს „მატიო ფალკონე“, პოუგოს „ოთხმოცდაცამეტი წელი“.

5. მათია უაღრესად საინტერესო პიროვნებაა. ამასთანავე — ტრაგიკული, გაორებული. პარალელს ვაღებ მათიასა და ონისეს შორის („ხევისბერი გორას“ ონისეს ვგულისხმობ). ორივე ღირსეული შვილები არიან თემისა, ორივეს გული სიყვარულის ძლევა მოსიღ გრძნობას მიუწყლავს. ორივემ იცის მთაში დამკვიდრებული ადათისა და წესის შეუვალობა, მაგრამ ორივე „შეგნებულად“ არღვევს მას.

მათია უანგარო მეგობარია. მან ბევრჯერ დაუმტკიცა ელგუჯას ერთგულება, მაგრამ სიყვარული მეგობრულ გრძნობაზეც ძლიერი აღმოჩნდა. სიყვარული ავინყებს მათიას თემსაც და ძმადნაფიცსაც. იცის, უკეთურ საქმეს რომ სჩადის, მაგრამ ვერ ერევა საკუთარ თავს. მათიას არსებაში გრძნობა ჯაბნის გონებას — ძმადნაფიცის ცოლის სიყვარულს გულიდან ვერ ამოიგდება. ელგუჯა ისე კვდება, რომ ამას ვერ შეიტყობს, თორემ მის სულს ნაღვარევთან მიყენებულ ჭრილობებზე უფრო ღრმა და მწვავე იარა დააჩნდებოდა.

ყაზბეგის გმირებს ხშირად ისე ნაეკიდებათ სიყვარულის სახმილი, რომ კანონი, ფიცი, ზოგჯერ კი თემი და ღმერთიც კი ავინყდებათ. მას შემდეგ, რაც სიყვარულში გაუტყვდება მზალს და მუქარით შეეცდება ძმადნაფიცის ცოლის დამორჩილებას, მათია ყოველგვარ თანაგრძნობას კარგავს მოსწავლეებში; მისი საქციელის გამართლება არ შეიძლება.

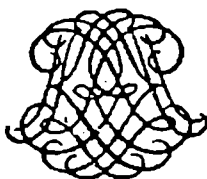
6. სხვასთან ერთად, ასაკობრივი ფაქტორითაც: ალ. ყაზბეგის თხზულებებს, მის მიერ გამოკვეთილ ხასიათებს უდიდესი ემოციური ზემოქმედების ძალა, პირველ

ყოვლისა, ახალგაზრდებზე აქვთ. მისი გმირებისთვის სიყვარულია უზენაესი ღვთაება. სიყვარულის გარეშე მათ ვერ წარმოუდგენიათ ადამიანური ცხოვრება. სიყვარულის მომნუსხველმა ძალამ ჩააგდო ონისე თავდავიწყებაში და დაავიწყებინა უპირველესი მოვალეობა — სამშობლო ქვეყნის სამსახური. სიყვარულით თავგზაბნეულ მათიას ავინყდება ძმადნაფიცო, რომლისთვისაც ჩვეულებრივ მდგომარეობაში უყოყმანოდ დადებდა თავს.

ძლიერ ეფექტს ახდენს ეს ყოველივე მოსწავლეებზე; მით უფროა საქირო მასწავლებლის აქტიური და შეგნებული ჩარევა, რომ სწორი მიმართულებით წარიმართოს ყმანვილთა ემოციები.

7. „ხევისბერ გოჩასა“ და „მოძღვარის“ შემქმნელი არ შეიძლებოდა უბედური ყოფილიყო როგორც შემოქმედი, თუმცაღა ალექსანდრე ყაზბეგს მძიმე პირადი ცხოვრება აქონდა. ბევრჯერ შელახულა მისი პიროვნული ინტერესები, მაგრამ მისთვის ეს არ გახლდათ მთავარი: მამული სტიკიოდა და სიკვდილამდე მისი ერთგული დარჩა. „ქართველმა პომეროსმა“ შემოქმედებით ექსტაზში პოვა ბედნიერება. ალ. ყაზბეგს ყველაზე დიდი უბედურება თავს შაინც სიკვდილის შემდეგ დაატყდა, კერძოდ, ჩენი საუკუნის 20-30-იან წლებში, როდესაც ეჭვქვეშ დააყენეს მისი ავტორობის საკითხი; ყველაზე ბედნიერი კი ყაზბეგი დღესაა, ვინაიდან მისი შემოქმედება სულიერ საზრდოს აწვდის საალგეთე ლეკვებს.

1981 წ.

ვაჟა-ფშაველას გაკვეთილები

არ დაივინყო ანდერძი,
გამხნევედი, როგორც ლომია;
ვისაც რომ ქვეყანა უყვარს,
სიცოცხლე მისთვის ომია.

ვაჟა

ყოველი მასწავლებელი (თუნდაც ლიტერატურისა) პოეტი ვერ იქნება, ყოველი ჭეშმარიტი პოეტი კი არ შეიძლება მასწავლებელი არ იყოს. თანაც — თუ პედაგოგს ზუსტად აქვს განსაზღვრული ვის როდის რა ასწავლოს, პოეტი ყოველთვის ასწავლის ყველას თითქმის ყველაფერს; მართალია, მენდელეევის ტაბულა და ბოილ-მარიოტის კანონი პოეტებისგან არ გვისწავლია, მაგრამ სწორედ ისინი გვინფორმირებენ სულს იმგვარად, რომ ინტერესი აღგუქვროდა ადამიანის, ბუნების მიმართ, ჩაწვდომოდით საგანთა და მოვლენათა ღრმა, ზოგჯერ იღუმალ კავშირებს. და, რაც მთავარია, პოეტისაგან ვსწავლობთ სილამაზის შეგრძნებას, მტერ-მოყვრის გარჩევას — მოკლედ, მისგან ეთიკისა და ესთეტიკის გაკვეთილებს ვიღებთ. მასწავლებლის ხელოვნება იმით ფასდება — ორიოდ მოსწავლეს დააინტერესებს მისი ნათქვამი თუ მთელი კლასი მონუსხული დაუგდებს მას ყურს; ასევე — პოეტის ძალა იმითაც გაიზომება, მთელი ერი უსმენს და ზეციურ მანანასავით ელის თუ არა მის სიტყვას — არა დაშაქრულსა და ფერ-უმარილით შეთხიპნილს, არამედ „მწარე-შხნაკვს“, ნაღდსა და სადას. ამგვარ სიტყვას ეუბნებოდა თავის ერს ვაჟა-ფშაველა.

სიტყვა გადავადე ერშია,
სიტყვა, რა სიტყვა? — ეული,
ტანჯულის გულით ნაცრემლი,
ვარმით ნაკეები, სნეული,
გულგანგმირული, ბეჩაევი,
თავს მანდილჩამოხეული!

ამ „მანდილჩამოხეულ სიტყვას“ ელოდა ოქროს ტახტზე აღზევება, რამეთუ სწორედ მას შეეძლო „ჩიქილამოხილი“ ერის სამშვიველში შეღწევა.

ამრიგად, ვაჟა-ფშაველა მთელი ერის მასწავლებელია. მაგრამ ვაჟამ რომ მთელ ერს ასწავლოს, ამისათვის ჯერ თავად ვაჟა უნდა ვასწავლოთ, და კარგადაც უნდა ვასწავლოთ, ბავშვს. ცხადია, ეს რთული ამოცანა გახლავთ, ვინაიდან ძნელია ყმანვილი აზიარო ვაჟას აზრის სიღრმესა და სიმაღლეს: ლუკა რაზიკაშვილი ხომ არასოდეს ამარტივებდა, აუბრალოებდა სათქმელს. სამყარო, რომელიც თითქოსდა მირიადი არხით შემოდის მის არსე-

ბაში, ბუნება, რომელსაც იგი ჩვენთვის უხილავი საცეცხებით ეხებოდა --- პოეზიის ენაზე გადათქმული — ინარჩუნებდა და ახლაც ინარჩუნებს თავის სირთულესა და „ორგემავობას“... მასწავლებელმაც, აქაოდა ყმანეილებს ვაჟას პოეზიის აღქმას გავუადვილებო, წინასწარაკვიატებულ სქემებში არ უნდა ამოხუთოს პოეტის ცინცხალი, მფეთქავი აზრი, მხოლოდ ორ ფერად — თეთრად და შავად — არ უნდა გადაღებოს „უთვალავი ფერით მოცემული“ ვაჟას პოეტური სამყარო და მის პერსონაჟთა ბუნება.

მაინც, რას გვასწავლის ვაჟა-ფშაველა? ყველაზე ცხადსა და, ამავე დროს, ყველაზე იდუმალს, თითქოსდა ურთიერთგამომრიცხავ ბევრ რასმე: ვაჟაკაცობასა და გულჩვილობას, არწივობასა და კრავობას, სისხლისღვრასა და დანდობას, სიყვარულსა და სიძულვილს. ერთი მხრივ —

*ვისაც ჩვენ არ ვებრალებით,
ჩვენ შავებრალთ რისადა?
სიკვდილი თვითონ უფალსა
გაუჩენია მტრისადა!*

მეორე მხრივ —

*ბალახი ვიყო სათიბი,
არა მწადიან ცელობა;
ცხვრადვე მამყოფე ისევა,
ოლონდ ამცილდეს მგელობა.*

მაგრამ აქ მხოლოდ ერთი შეხედვით გვაქვს წინააღმდეგობა. სინამდვილეში კი ვაჟა-ფშაველას პოეტური აზროვნება უმაღლესი რიგის პარამონიის — დაპირისპირებულთა დიალექტიკური ერთიანობის — გამომხატველია. პოეტი არასოდეს კმაყოფილდება ზედაპირული შთაბეჭდილებითა და თვალშისაცემი ჭეშმარიტებით: სიცოცხლე კარგია, სიკვდილი კი — ცუდი. იგი მუდამ ძირამდე ჩასდევს „დანყევლილ“ კითხვებს, ნათელმხილველის მზერით სწვდება სიკვდილ-სიცოცხლის მარადიული წრებრუნვის არსს და აღმოაჩინეს, რომ

*სიცოცხლეს სიცოცხლე უყვარს,
ეს მიტომ დასდვა წესადა:
სიკვდილი გაუჩენია
მას თავის გასაკვებადა.*

თურმე სიკვდილი კი არ შთანთქავს სიცოცხლეს — პირიქით, ასაზრდოებს მას! ალბათ, ცოტას თუ უთქვამს ვაჟას ძალით სიკვდილის ქება სწორედ იმიტომ, რომ იგი აძლევს აზრს სიცოცხლეს:

*ღმერთმა გიშველოს, სიკვდილო,
სიცოცხლე შენობს შენითა...*

მაგრამ ვაჟა-ფშაველა არც ამაზე შეჩერებულია; აზრის სპირალური აღმასვლა გრძელდება და სიკვდილი უკვე აღიქმება სიცოცხლის გამოვლინების ერთ-ერთ ფორმად, სიკვდილიც სიცოცხლეა და ამით... კვდება სიკვდილი:

სიცოცხლე ცოცხლობს ყოველგან,
სიკედელი არ ჩანს, მომკედარა...
დიდება უფლის სახელსა,
რა კაი საქმე მომხდარა.

ვაჟა-ფშაველა სიბრძნის მასწავლებელია.

მაგრამ უმაღლეს სფეროებს ნაზიარები მისი აზრი არასოდეს მომწყდარა
მასაზრდოებელ ფესვს — იგი მუდამ დამძიმებულია ამქვეყნიური, მინიერი,
მოქალაქეობრივი საზრუნავით; სამშობლოს გამოხსნის იდეას „დაჰბრუნავს
თავზე“ პოეტის „ჯვარცმული ფიქრი“:

უკან დახევა არ გეარგებს,
სჯობს გაეინიოთ წინაო,
ვიმხნეოთ, გულით გავკლდევედეთ,
მტერმა ნუმც შეგვაშინაო.
ერთ დროს იქნება ჩვენცა ვთქვათ:
„გვაქვს საკუთარი შინაო!“
მოკედეს, ვინც ამა მცნებასა
უბღვერს, არ გაუცინაო,
კმაყოფილია, ნებიერობს,
დანვა და დაიძინაო.
ნეტავი იმას, საქვეყნოდ
ვინც ყოფნა გაიმწარაო, —
ხალხის ბომონის წინაშე
ქედი არ მოიხარაო,
ხორციტ ენამა და სულით
აყვავდა, გაიხარაო.

ვაჟა-ფშაველა მამულიშვილობის მასწავლებელია.

ვაჟას საკლასო ოთახი სრულიად საქართველოა, მოსწავლეები — ერთიან
ქართველი ერი, დაფა კი — ჩვენი სულები, რომლებზედაც დიდ მასწავლე-
ბელს არა ცარციტ, არამედ „სისხლის გუბეში ნანები კალმით“ გამოჰყავს
სიყვარულის ფორმულა:

სიცოცხლე სიყვარულითა
და სიყვარული სიცოცხლით,
უერთურთისოდ ვერც ერთსა
ვერ ვიცნობთ, ვერც როს ვიცნობდით.

ვაჟა-ფშაველა ყოველსმომცველი სიყვარულის მასწავლებელია.

სიზმრისმსინჯავი

წუხელ ცუდ სიზმრები ესინჯე
ვაჟა

უიულ რენარი ამგვარ პარადოქსს გვთავაზობს: „გენია — რაოდენობაა“, და იქვე განმარტავს: „ერთი გვერდის ნიჭიერად დანერას ბევრი მოახერხებს, გენიოსი ათას ასეთ გვერდსა წერს“.

ვაჟა-ფშაველა რენარის ამ სადავო კრიტიკიუმითაც გენიოსია.

ვაჟას უნიკალურობა არა მარტო მისი შემოქმედების თვისებრიობით, არამედ რაოდენობითაც ვლინდება — ბევრი როდია მსოფლიოში მწერალი, რომელსაც 54 წლამდე მოესწროს ამდენი შედევრის შექმნა. არადა, ვაჟას, ერთი შეხედვით, ელემენტარული პირობებიც არა ჰქონია სიტყვაზე გულდაგულ სამუშაოდ — წერდა აუტანელ სიღატაკეში, უღლის ხარივით იყო შებმული გუთანს, სანთლის ფული ენატრებოდა, ცხოვრობდა საცოდავ ქოხში, ხეირიანი ჩოხაც არა სცმია, მოკლედ, თავისი ცხოვრების წესით არაფრით განსხვავდებოდა სხვა ათასობით ლატაკი მთიელისაგან. ზემოთ რომ, ერთი შეხედვით-მეთქი, დავეჭვდი, ამასაც თავისი მიზეზი აქვს: ეს ფაქტორი — მოუწყობელი ცხოვრება — განსხვავებულად „მუშაობს“ რიგით მოკვდავთან და გენიოსთან: ეს უკანასკნელნი პიროვნული ტკივილისა და უბედურებისგან ხშირად შემოქმედებითს ოქროს გამოადნობენ ხოლმე. საერთოდაც, მსჯელობა იმაზე, რამდენად უკეთესად და უხვად დანერდა ესა თუ ის მწერალი, უფრო აწყობილი ცხოვრება რომ ჰქონოდა, უფრო მარჩიელობის სფერო მგონია. ჩვენს შემთხვევაშიც, ეს გაუსაძლისი პირობები, ყოველდღიური ჭიდილი მინასთან ოჯახის სარჩენად, მთის მკაცრი ყოფა და გარემო ის ქურა იყო, ფოლადად რომ ჰკვერავდა ლუკა რაზიკაშვილის ინდივიდუალობას და, ამდენად, მისთვის მიუცილებელიც. მართალია, ერთგან იგი წერდა, ჩემმა სოფლად ცხოვრებამ და ფიზიკურმა შრომამ ვერც მე მარგო და ვერც ჩემს ოჯახს, თუ საზოგადოებას რამედ ვუღირვარ, მომიაროსო, მაგრამ გული ვაჟას ქალაქად მაინც არ უჩერდებოდა და თბილისში, სასიკვდილო სარეცელზეც კი, მთას ნატრობდა და ლორთქო ბალახში ეხვეოდა. საერთოდ, ვაჟა — ეს მოვარდნილი ბუნებრივი ნიჭი, რომ იტყვიან, ღვთით პოეტი — ამავე დროს ღრმად ერუდირებული პიროვნება გახლდათ, საფუძვლიანი განათლებისა და ფართო ინტერესების კაცი, და ის ფაქტი, რომ იგი უბრალო გლეხკაცის ცხოვრებით ცხოვრობდა და მისთვის არაფერი ადამიანური უცხო არ ყოფილა, მის ღრმა, შინაგან ინტელიგენტობას კი არ ეწინააღმდეგებოდა, არამედ — ავსებდა და ამდიდრებდა. უცხო არ ყოფილა მისთვის არც მთიელებისათვის, კერძოდ კი — ფშაველთათვის, ნიშანდობლივი რელიგიუ-

რი წარმოდგენები, რწმენა ნათელხილვისა, წინათგრძნობისა და მისი მაგიური ძალისა. თავის ეთნოგრაფიულ-პუბლიცისტურ სტატიებში პოეტი ამის შესახებ წერს როგორც დაკვირვებული მკვლევარი, მხატვრულ შემოქმედებაში კი, როგორც ამას აკაკი განწერელია აღნიშნავს, „ვაჟა ახდენს ფშაური წარმოდგენების მხატვრულ ფიქსაციას თავისი გმირების სულიერი ვითარებისათვის შესაფერისი ფსიქოლოგიური პრიზმით და ყოველგვარი ავტორიზაციისა და სექსტიკური შენიშვნის გარეშე. მეტიც: იგი აღრმავებს ფშაურ მითოლოგიურ წარმოდგენებს, მათს საფუძველზე ქმნის დიად და მხატვრულ ტილოებს.“¹ შეიძლება ითქვას, რომ ვაჟა თავის პუბლიცისტურ წერილებში უარყოფს „ფშავლების ამოადმორწმუნეობას“, მხატვრული შემოქმედებით კი, ასე მგონია, იგი თითქოსდა ამ უარყოფის უარყოფას ახდენდეს და ამით ინტუიციურად უფრო მაღალი რანგის ჭეშმარიტებას სწვდებოდეს.

განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ვაჟას რელიგიურ-მითოლოგიურ წარმოდგენებში სიზმარს. საერთოდ, სიზმარი, რომელიც ადამიანისათვის აუცილებელი ფიზიოლოგიური მოთხოვნილების, ძილის, ფუნქციას წარმოადგენს, მიუხედავად ფსიქოლოგთა, ექიმთა, ფილოსოფოსთა და ხელოვანთა მრავალსაუკუნოვანი ინტერესისა და კვლევისა, დღესაც რამდენადმე ბურუსით მოცული საუფლო გახლავთ ადამიანის სულიერი ცხოვრებისა. მაგრამ ჩემთვის ამ „ბურუსში“ ერთი რამ ნათელია — არაფრით ისე არ ცხადდება სულის რეალობა და ავტონომიურობა, როგორც — სიზმრით, სულის ამ უსხეულო მოგზაურობით. სიზმარი, უფრო სწორად, სიზმრიანი ძილი, მნიშვნელოვანი და, რაც მთავარია, ბიოლოგიურად აუცილებელი პირობაა ადამიანის ნორმალური ცხოვრებისათვის. მართებული არ არის აზრი, თითქოს „სალი და სანატრელია უსიზმრო ძილი“.² ასეთი ძილი ნორმალურ ადამიანებს არცა აქვთ;³ სიზმრიანი და უსიზმრო ძილის ფაზები ერთმანეთს ენაცვლება და ჩვენ, ზოგჯერ, უსიზმროდ მიგვაჩნია ძილი, როცა უსიზმრო ფაზაში გამოვიღვიძებთ ან გამოგვაღვიძებენ ხოლმე.

ძილის ფიზიოლოგიური მექანიზმი საკმაო სიზუსტითაა შესწავლილი. მეცნიერთა და ხელოვანთა დიდი ყურადღება ეთმობოდა და ეთმობა ძილისა და სიზმრის ფსიქიკურ მხარეს. ეს მომენტი ითვალისწინებს მათ კავშირს ისეთ ფსიქიკურ ანომალიებთან, როგორიცაა სომნამბულიზმი, ლუნატიზმი, ლეთარგია, ჰიპნოზური მდგომარეობა და სხვა. ვაჟას პოეზიას და პროზას თან გასდევს სიზმარი და მისი მონათესავე რიგის მოვლენები — ზმანებანი

1. აკ. განწერელია, ვაჟა-ფშაველა და ქართული მითოსი, ვაჟა-ფშაველასადმი მიძღვნილი კრებული, 1966 წ. გვ. 144.

2. მ. ზანდუკელი, სიზმარი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში, დასახ. კრებული, გვ. 122.

3. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მიზოფრენით დაავადება სხვა არა არის, თუ არა სიზმრის გადაცემა ძილის სფეროდან სიფიზელში (მიზოიდურ ავადმყოფებს უსიზმრო ძილი აქვთ).

და ნათელხილევები. ცხადია, ვაჟა ამ მხრივ ცალკე არ დგას მსოფლიო ლიტერატურაში: სიზმარი, ნათელხილევები და გამოცხადება მუდამაც გამოიყენებოდა სიტყვაკაზმულ მწერლობაში სათანადო მხატვრული მიზანდასახულებით. სიზმრისა და ზმანების მხატვრული ფუნქციის ფესვები უძველეს ჰიმნებში, მითოსსა და რელიგიებში ძევს; „სიზმრულ“ მოვლენებს ხშირად იყენებდნენ ანტიკური პერიოდის ავტორები, მათვე მოიხმარს საშუალ და ახალ საუკუნეთა მწერლობა (დანტე ალიგიერი, შექსპირი და მომდევნო პერიოდის მთელი ევროპული ლიტერატურა — აქ მარტო „ღვთაებრივი კომედიისა“ და „ჰამლეტის“ დასახელებაც იკმარებდა). ეს მოვლენები (სიზმარი, ზმანება, წინათგრძნობა, ნათელხილვა, გამოცხადება) თითოეულ მწერალთან განსაზღვრული მხატვრული ფუნქციით იტვირთება: ზოგი ავტორი მას მოქმედების შემდგომი განვითარებისათვის მკითხველის შესამზადებლად იყენებს, ზოგჯერ იგი მოიხმარება მოქმედ პირთა დასახასიათებლად, რიგ შემთხვევაში კი სიზმარს კომპოზიციური დანიშნულება აქვს სიუჟეტის განვითარების კვალბაზე. სიზმრის მხატვრულ ხერხად გამოყენება ხან ტრაგიკულ შინაარსსა სძენს ნაწარმოებს, ხანაც, პირიქით, კომიკურ ელფერს ანიჭებს მას: გავიხსენოთ, ერთი მხრივ, ლუარსაბის სიზმარი „კაცია-ადამიანში“, მეორე მხრივ, კირილე მოძღვრისა „ბაში-აჩუკში“. ხშირად მოიხმარენ ავტორები სიზმარს მოულოდნელობის ეფექტისათვის; მაგალითად, ო'ჰენრის ცნობილი ნოველის — „გზები, რომლებსაც ვირჩევთ“ — ფინალში მკითხველისათვის მოულოდნელად ირკვევა, რომ მოქმედება მიმდინარეობდა სიზმარში. უახლესი ლიტერატურისათვის, კერძოდ კი — „ცნობიერების ნაკადის“ მეთოდისათვის, კიდევ უფრო ნიშანდობლივია ცხადისა და სიზმარეულის, რეალურისა და ირეალურის ერთმანეთში გადასვლა. თუმცა აქ ეს ხერხი გმირთა ფსიქოლოგიური პროცესების „ქიმიურად“ დაშლა-ანალიზს უფრო ემსახურება, ვიდრე სიუჟეტურ მიზნებს ან მოულოდნელობის ეფექტს.

ვაჟასთან სიზმარი, ჩვეულებრივ, არც კომიკურ სიტუაციას ქმნის და არც მოულოდნელობის ეფექტისათვის გამოიყენება. თითქოს ერთგვარ გამოწვევის მოთხრობა „ერემ-სერემ-სურემიანი“ წარმოადგენს, სადაც უფროსი ძმების, ერემისა და სერემის სიზმარი კომიკურ პლანშია გადანყვეტილი, მაგრამ მესამე ძმის, სურემის, სიზმარს ტრაგიკული ნოტები შეაქვს ამ გროტესკულ სურათში. ვაჟას სატირა აქ პუბლიცისტური პათოსით იტვირთება და, შესაბამისად, უკანა პლანზე იწევს სასაცილო ელემენტი. შესაძარებლად გავიხსენოთ ილფისა და პეტროვის მოხუცი მონარქისტი, საბჭოური ცხოვრებისაგან განანამები, რომელიც ცის მანანასავით ელის ლამეს, რათა ძილში მაინც იხილოს ხელმწიფის ნაცვალი ან პოლიცემისტერი, მაგრამ ზედიზედ და გარკვევით ხედავს საბჭოურ სიზმრებს: ადგილკომის სხდომებსა და სანერო გადასახადების აკრეფას.

არც მოულოდნელობის ეფექტისათვის მოიხმობს ხოლმე ვაჟას პოეტური ფანტაზია სიზმარს. პირიქით, ხშირად სიზმარი ერთგვარად წინ უსწრებს მოვლენათა განვითარებას და მასზე მიგვანიშნებს. ვაჟა-ფშაველას ეპიკურ თხზულებათა გმირებს სიზმარი ხშირად მოსალოდნელი უბედურების მაცნედ მოევლინება ხოლმე. ვაჟას — როგორც ეს ანტიკური ხანის დრამებშია — არ ეშინია მკითხველის ყურადღება შეასუსტოს ამბის შემდგომ განვითარებაზე წინასწარი მინიშნებით. იგი თავის პოეტურ ძალასა და ფსიქოლოგის ალღოს ენდობა და აქცენტი არ გადააქვს სიუჟეტური განვითარების სწორ-ბაზოვნობაზე.

პოემა „გიგლიას“ დასაწყისშივე მკითხველს მოსალოდნელი უბედურების წინათგრძნობა იპყრობს. ამის მიზეზია გიგლიას დის, თამარის, სიზმარი. დედის შეკითხვაზე: „ან კი ისითა რა ჰნახე? შენ ხომ არა ხარ მისანი?“ — გიგლიას და უპასუხებს:

*მე ისი ვნახე, დედაო,
სხიენ გამქრალიყვინენ მზისანი;
დალენილები ეყარნენ
აბჯარნი ჩემის ძმისანი.
ჩვენ სახ-კარ ჩამოშლილიყო,
იდგა ოხერი, ტიალი,
თავს დაპბრუნავენენ ყორნები,
ჩხაოდნენ, ედგათ გრიალი.
ვტიროდი, ვაჰმეს ვიძახდი,
თმანიც სუ ჩამომდიოდა;
ჩვენის გიგლიას ლურჯაი
ჭალაზე შამოჰხვიოდა.*

ეს მძიმე წინათგრძნობა მოსალოდნელი უბედურებისათვის შეამზადებს მკითხველს. ამ თვალსაზრისით ვაჟასთან სიზმარი თითქოს ანტიკური ქოროს ზოგიერთ ფუნქციას იწინილებს. ვაჟას გმირებს სწამთ სიზმრისა, თუმცაღა გიგლიას დედა აქვე შენიშნავს:

*რა გაიგება. ჩვენ მაინც
ვერ დავაბრუნებთ სიზმრითა...*

ვერ დავაბრუნებთო — ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ვაჟაკური, რისკიანი საქმე უსისხლოდ არ გაკეთდება, თანაც ვაჟას პერსონაჟებს სწამთ — რაც უწერიათ, მას ვერ გაექცევი: ბელი-მდევაი ურმით დაგენევა, თუნდაც ბედაურით გაურბოდე მას. ამიტომაც ვაჟას ზოგიერთ ნაწარმოებში სიზმარს ფატალისტური წინათგრძნობის ფუნქცია აკისრია. თავად ვაჟა წერს: „ფშაველი ფატალისტია: კაცს რაც შუბლზე აწერია, ის არ ასცდება; კაცი უმწერლოდ, ესე იგი, თუ არა წერით, არ მოკვდება“.

„ბახტრიონში“ სალაშქროდ მიმავალმა კვირიამაც ცუდი სიზმარი ნახა და

ავი წინათგრძნობა უმღვრევს გუნებას. იგი ამ სიზმარს მალავს, რათა ლაშქ-
რის საბრძოლო სულისკვეთება არ დააცხროს; ბოლოს მას აიძულებენ, მოპ-
ყვეს თავის სიზმარს:

*დღე იყო მეტად მრისხანე,
ცა — მოღრუბლვილი, მჭეხარი...
მივდივარ ტრიალს მინდორზე
თავ-მომწონარი მხედარი.
შავს ცხენზე ვიჯე, მიჰქროდა,
მეგონა, ეზივარ ქარზედა.
სამი დაენთო სანთელი
ჩემის ფრანგულის ტარზედა,
შუქი ციური ჯვარადა
გამომესახა ფარზედა...*

სიზმრის ეს ნაწილი სიმბოლურად გამოხატავს რეალურ ყოფას: დღე
მრისხანეა (სამშობლო განსაცდელშია), ცა მოღრუბლვილი, მჭეხარი (საბრ-
ძოლო განწყობილება), კვირიას ხმლის ტარზე სამი სანთელი აინთება, ხო-
ლო ფარზე ციური შუქით ჯვარი გამოესახება. ეს იმის მაუწყებელია, რომ
კვირია „სალმრთო“ საქმეზე მიდის, იგი უფლის მიერ ხელდასხმულია დიდთა
საქმეთა აღმასრულებლად. შემდეგ სიზმარში თავს იჩენს შავი ვეშაპი, ბო-
როტი ძალა, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში — საქართველოს მტრის, თათარ-
თა, სიმბოლური ხატი:

*გავხედე, მინდვრად მოცურავეს
შავი ვეშაპი ქშენითა,
ყოილთან მინას მაპლოკდა
ცეცხლის მსროლელის ენითა...*

შემდგომ სიზმარი წინათგრძნობისა და ნათელხილვის ელემენტებს შეი-
ცავს. კვირია კლავს ურჩხულს, თუმცაღა მისგან შემონთხეული სისხლით
თავადაც „მიიძინებს“:

*პირი დაალო ვეება,
ჩასაყლაპავად მიტია,
მაგრამ ხმლითა ვეც, გაეუპე
თავი, როგორაც ფიტია.
მოკლულმა შემომანთხია
ბოროტი სისხლი პირზედა;
ცხენი წამექცა, თვითონაც
მინას დაეეცი ძირზედა.*

ეს ყოველივე სიზმრისეული გაცხადებაა შემდგომ მოსახდენი ამბებისა.
ავ წინათგრძნობას აღგვიძრავს მზიას სიზმარიც „გველის-მჭამელში“.
ცოლის გაუთავებელმა წუნუნმა მინდიას თავისი მრწამსისათვის

ალალატებინა. მან დაკარგა მალლით ბოძებული ნიჭი მისნობისა. ამაზე გულამღვრეულს ბევრჯერ „დაუბოჟირებია“ ცოლ-შვილი. თუმცაღა მზია, რომლის პირითაც ჩვეულებრივი, „რაციონალური“ ადამიანი მეტყველებს, თავს ასე იმართლებს: „ცოლ-შვილ თუ უნდან ვაჟკაცსა, შნოც უნდა ჰქონდეს ხარჯისა“, მაგრამ ქვეცნობიერად ქალი მაინც გრძნობს თავის დანაშაულს: მას ესიზმრება, რომ წარღვნამ წაღეკა ქვეყანა (წინათგრძნობა ხევესურთა დამარცხებისა), მას შვილებიანად მიაქანებს შავი ნიაღვარი:

*და რამდენჯერაც მივჯარდი
ნაპირს, იმდენჯერ მქისია,
კაცების სახე წინ დამხვდა
შავები, როგორც ფისია.
ხელი მკრეს, წყალშივ ჩამაგდეს,
თან გადმომძახეს ისია:
„სად მიხვალ? ნადი, წყალს გაჰყევ,
ბძანება არის ღვთისია!“*

და აქვე მინდიას ტრაგიკული ბოლოს მიმანიშნებელი სურათი:

*და ამ დროს ვნახე, ჩვენს წინა
წყალს მიაქვს ჩვენი კაცია...*

ვაჟა-ფშაველას გმირებს სიზმრები მხოლოდ მძიმე წინათგრძნობის გამოშხატველად არ ევლინებიან. ზოგჯერ პოეტი სიზმარს იყენებს გმირის ფსიქოლოგიური პორტრეტის შესაქმნელად, მოქმედ პირთა სულიერი კრიზისის, იმათ განცდათა ჭიდილის საჩვენებლად. ასეთია ალუდა ქეთელაურისა და ლელას სიზმარი. ორსავე შემთხვევაში ეს სიზმრები მხატვრულად გვივლენს მოქმედ პირთა დიდ სულიერ ტკივილს, თუმცაღა მათი გამომწვევი მიზეზები სხვადასხვაა და მათი ზემოქმედების შედეგებიც — დიამეტრალურად საპირისპირო:

ლელას დედა თათრების ტყვეა. ძმებიც ურჯულოებმა დაუხოცეს. თათრებთან ბრძოლებში ნახმლევ-ნაჩეხი მამა სარეცელს მისჯაჭვია. გატანჯულ ქალს შურისძიების გრძნობა ისე დაუფლებია, ისე სწყურია თათრების სისხლი, რომ ძილშიც არ ასვენებს სისხლის ალების მძაფრი სურვილი:

*... სიზმრებსა ვსინჯავ ავებსა...
კაცი რამ მოდის კუპრივით,
დაათრევს კაცის თავებსა;
— მოდის, წინ მიწყობს ღრეჭითა
ჩემთ ძმათ სისხლიან მკლავებსა.*

ამ კომპარული ჩვენების შემდეგ ლელას გამოეცხადება „მზის ფერი“ დიაცი, რომელიც მოუწოდებს შურის საძიებლად.

აღუდა ქეთელაურს არანაკლებ ამაზრზენი სიზმრები სტანჯავენ, მაგრამ სიზმრით გამონეეული განწყობა აქ სისხლისღვრისა და „მტერობის“ წინააღმდეგაა მიმართული. ეს იმას სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ აღუდა მუცალის მოკვლის შემდეგ ყოველგვარი ძალადობის მოწინააღმდეგე პაციფისტი ხდება. ქეთელაური რთული პიროვნებაა და მისი ხასიათი ცალსახა განსაზღვრებას ნაკლებად იგუებს. აღუდას მრავალი ქისტი და ლეკი მოუკლავს, მის „ქავზე ხელებ ჯღრდესავით ჰკიდა“; თვით მარჯვენის მოკვეთის ბარბაროსული ჩვევაც არ ინევედა მასში პროტესტის გრძნობას მუცალთან ორთაბრძოლამდე. ქისტის გაუტეხლობამ და მისმა სამართლიანობამ ხევისური შეძრა: სხვაა, როცა შენგან მოკლულს ნადავლად იარაღს აართმევ და სხვაა, შენი ხელით გამეტებული კაცი ვაჟკაცობას რომ დაგიფასებს და საკუთარ იარაღს „გიანდერძებს“ — „ახლა შენ იყოს, რჯულ-ძალაო, ხელს არ ჩავარდეს სხვისასა“... სხვის ხელს არ ჩავარდესო, ამით მუცალმა თავის საფერად სცნო თავისივე მკვლეელი — მეტი დაფასება კაცის ღირსებისა შეუძლებელია. მაშინ იგრძნო აღუდამ, რომ თავისი სულიერი ძმა მოუკლავს, ამიტომ გადაჭარბებდად არ უნდა აღვიქვათ მისი სიტყვები ბერდიასადმი:

*კარგადაც დამიმწყალობნე,
გამემეტებავ მისთვინა,
როგორც უნდომლად მოკლულის
თავის ლამაზის ძმისთვინა.*

აღუდა და მუცალი მართლაც ძმები არიან „კაი ყმობის“ ანუ — სამართლიანი ვაჟკაცობის კოდექსით.

შეიძლება შემოგვედავონ — განა აღუდას ქავზე ჯღრდეებად მხოლოდ მხდალთა მარჯვენები ეკიდაო? ცხადია, არა; ცხადია, მუცალამდეც შეხედებოდა მას, ალბათ, ორთაბრძოლაში „შავფერა ვაჟკაცი“, თუმცა მუცალსავით სამართლიანი, ალბათ — არა. მეტიც ითქმის, სწორედ სხვა კარგი ვაჟკაცების დახოცვის გამო ქვეცნობიერად აღუდაში ნელი-ნელ მნიფდებოდა პროტესტის ის გრძნობა, რომელმაც ქისტის ლამაზი სიკვდილის შემდეგ ამოხეთქა. ეს გრძნობა არ იყო მხოლოდ მარჯვენის მოკვეთის წინააღმდეგ მიმართული (აღუდამ ერთგვარი ინერციით მკლავი მოაჭრა მუცალის ძმას), არამედ — საერთოდ ვაჟკაცის უდროოდ და, რამდენადმე, „უბრალოდ“ სასიკვდილოდ გამეტების მიმართ (ფარისა და ჯოგის გადარეკვისათვის სისხლისღვრა და მტერობაა მიუღებელი, თორემ იმ გრძნობას, რამაც ლელას შუბი ააღებინა ხელთ, წინ პოეტის ლოცვა-კურთხევა მიუძღვის: „სიკვდილი თვითონ უფალსა გაუჩენია მტრისადა“). აღუდამ მუცალის დანანება მარჯვენის მოუკვეთლობით გამოხატა. მის განწყობილებას შემდგომ თავად ავტორის ბრწყინვალე ლირიკული ჩანარითი აგრძელებს, საერთოდ „მტერობის“ წინააღმდეგ მიმართული:

ვისაც მტერობა მოსწყურდეს,
გაალოს სახლის კარია,
სისხლ დაიგუბოს კერაში,
თვითონაც შიგვე მდგარია.
ღვინოდაც იმას დალევდეს,
პურადაც მოსახმარია...
სისხლში დაიგოს ლოგინი,
გვერდს დაინვინოს ცალია.

ეს განწყობილება რომ ალუდასიც არის, ამას ქეთელაურის სიზმარიც ადასტურებს, რომელიც ზემოთ მოყვანილი პასაჟის გამოძახილია:

... დაეჯე, ჯამ ვინამ დამიდგა,
კაცის ხორც იყო წვნიანი,
ვჭამდი, მზარავდა თუმცა-ლა
კაცის ხელ-ფეხი ძელიანი.
რასა ვსჩადიო, ვიძახდი,
უმსგავსი, შეჩვენებული.
„ჭამეო, რამამ მიძახა,
ნუ ჰხდები გაშტერებული:
კიდევ მიმირთვით ალუდას
წვენ-ხორცი გაცხელებული“.
მიმატეს კაცის უღვაშით
წვენ-ხორცი შანელებული...

ალუდას ეს სიზმარი ხევსურის შინაგან ჭიდილს, მისი რწმენის ერთგვარ კრიზისს გამოხატავს, რის შედეგადაც იგი არა მარტო მარჯვენის მოკვეთის წინააღმდეგ ილაშქრებს („რაად მინდარის, ვერ მიხმლობს, არ გამოდგება ფარადა“), არამედ მეზობელ ტომთა შორის დანდობისა და ძმობის ჰუმანურ იდეამდეც მალღდება („მითამ ერთნი ვართ, ბერდიავ, მცხოვრებნი ერთის მთისაო“).

ვაჟა თავის ლირიკაშიც „სინჯავს სიზმრებს“. ამ მხრივ საინტერესოა მისი ორი ლექსი ერთი და იმავე სათაურით — „სიზმარი“. პირველი „სიზმარი“ („ვიჯექი ოქროს ტახტზედა“) ქრონოლოგიურად უსწრებს 1901 წელს დაწერილ „გველის მჭამელს“, მეორე „სიზმარი“ („სიზმარი ვნახე, თუმც ბევრად უნახველობა მერჩია“) კი ბევრად უფრო გვიან, 1908 წელს, არის დაწერილი, ვიდრე — „ალუდა ქეთელაური“ (1888). ამას საგანგებოდ იმიტომ მივუთითებ, რომ ამ „წყვილებში“ მსგავსი მოტივები უღერს: პირველ „სიზმარში“ („ვიჯექი ოქროს ტახტზედა“) სატირულ-გროტესკული ხერხით ვაჟა გვიხატავს „სიზმრისეულ პოეტს“, „ჭიალუების მეფეს“, რომლის „მეფობის წესდებაში“ დაკანონებულია: ჭიალუები თავიანთ ხელმწიფეს ისე მოექცევიან, როგორც მოვეუნებებათ — ცხვირზე დაასხდებიან, კისერში დანესტრავენ,

ყბებზე დაალოდებიან... მეფე ივედრება, ან შემეშვით, ან თქვენსავით ანუ მატლივით მაცხოვრეთ — თავისუფლად მაინც ვიმოდრავებ, თორემ ამ მეფობამ ტახტს უძრავად მიმაჯაჭვ-დამაკოსსაო: „და შეეცქეროდი შურითა ჩემს ხელზე მცოცველს ჭიასა“. ბოლოს „მეფე“ ტახტიდან გადმოიჭრება და — პოეტი გაიღვიძებს: ვაი, რომ არც ცხადი გახლავთ დიდად განსხვავებული სიზმრისაგან — დედ-მამა, ცოლ-შვილი, მოკლედ, მთელი ოჯახი, მშვიერ-მწყურვალნი და „სახადით“ დაავადებული, ჭიჭა ნყალს, ლუკმასა და ნამალს იხვენებიან — მოგვიარეო, პოეტი კი უძღურია... აი, ფინალური ამონაკვეთისი ამ გროტესკისა: „ვინ უშველს, ვინ ენამლება ჩვენს ყოფას, შესაბრალებსა?“! პოეტი, სულიერი ხელმწიფე, ისევეა მინიერი ყოფით დაბორკილი, როგორც „გველისმჭამელის“ მისანი და ნათელმზილველი მინდია თავისი ნერილშვილითა და სოფლის ამოო საზრუნავით, რომელსაც ხორციელი კაცი ვერსად გაექცევი.

რაც შეეხება მეორე „სიზმარს“ („სიზმარი ვნახე, თუმც ბევრად უნახველობა მერჩია“...), ეს გახლავთ ერთგვარი სინთეზი, შერწყმა „ალუდა ქეთელაურის“ ორი ტრაგიკული პასაჟისა — ალუდას სიზმრისა და პოეტის ლირიკული წიაღსვლისა: „დაეცურავ სისხლის მორევეში, ფონს ვეძებ გასასვლელადა, თავ-ფეხი ადამიანის დასცურავს გულის მწველადა... გაეხტი ნაპირას, მოვრბივარ, სახლის კარებსა ვხურავდი; შიგ შემომეჭრა მდინარე სისხლისა, შიგვე ვცურავდი. ჭერიდან წვიმა ნითელი კოკისპირულად დიოდა: „ეგ შენთა მოძმეთ სისხლია!“ — გარედან ვილაც კიკოდა“... ამის შემდეგ ჩნდება გველუშაპი, რომელიც მოიგრაგნება და თავის გზაზე ყველაფერს მოჰლოკს. „მუხლთ მოეხევევი, — ვიფიქრე, — თავყანს ვსცემ, როგორც ღვთაებას, ეგების სისხლისმსმელობა მისი მოლბეს და დაებას... მაგრამ რა ვსთხოვო უდიერს, გველუშაპს, სისხლის გუდასა? თხოვნით ვინ შეუწყალია სიკვდილს და სულთამხუთავსა?“ მართალია, ამ მეორე „სიზმარში“ პოეტი არ იღვიძებს, მაგრამ მას ცხადშიც იგივე უნუგეშო სურათი დახვდებოდა — ქართველთყლაპია გველუშაპი, რომელსაც ვედრებითა და ქვეშევრდომობით გულს ვერავინ მოულობს.

ვაჟა-ფშაველა თავის შემოქმედებაში ხშირად გამოიყენებს სიზმარს, როგორც განსაზღვრული მხატვრული ფუნქციის მატარებელ პოეტურ საშუალებას. სიზმარს „სინჯავენ“ ვაჟას გმირები, სიზმრისმსინჯველია თვით ვაჟაც, ასე რომ, სიზმარი არა მარტო ვაჟას პერსონაჟთა, არამედ თავად ავტორის პოეტური რეფლექსიის საგანიც არის და მიგვანიშნებს პოეტისა და მისი გმირების მძაფრ ვნებათაღელვასა და სულიერ დაძაბულობაზე; სიზმარი და მისი მონათესავე მოვლენები ვაჟასთან ტრაგიკულის შესამზადებელი და მისი მხატვრულად განმასხეულებელი ხერხია.

საფიხეზოზე თავშეყრილი სიტყვიერების მასწავლებლები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებასა და მისი სწავლების პრობლემებზე ბჭობენ. რაც უფრო დიდია პოეტი, მით მეტი სირთულე იჩენს თავს მისი შემოქმედების სწავლებისას; ვაჟას პოეზიაც მრავალ თავსატეხს უჩენს პრაქტიკოს მასწავლებელს, ვისაც ვეალება ყმანვილთა სულებს უმეგ ზუროს

ვაჟას პოეტური ქვეყნის მოსახილველად.

აი, რა კითხვებს უპასუხეს ამასთან დაკავშირებით ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებმა:

1. რა ცვლილებებს შეიტანდით ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით ა) მოქმედ პროგრამაში, ბ) პროგრამის პროექტში?
2. რა მასალას იძლევა ვაჟას შემოქმედება განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით?
3. როგორ იყენებთ თვალსაჩინოებას ან დამხმარე სწავლების სხვა ფორმებს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების სწავლებისას?
4. როგორი დასათაურების თხზულებებს ანერინებთ თქვენს მოსწავლეებს ვაჟას შემოქმედებასთან დაკავშირებით?
5. როგორ აცნობიერებინებთ მონაფეებს ვაჟა-ფშაველას ენობრივ პოზიციას?
6. რა სულიერ საზრდოს ანუდის ვაჟას შემოქმედება ახალგაზრდას?
7. როგორ წარმოგიდგენიათ ვაჟა-ფშაველა როგორც მასწავლებელი, რას და როგორ ასწავლიდა, თქვენი აზრით, იგი ყმანვილებს?

მამუკა ოჩიბაძე

1. მოქმედ პროგრამაში ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების სწავლებისას, ჩემი აზრით, ზოგჯერ უხერხულობაც კი იქმნება; „სტუმარ-მასპინძელს“ მეშვიდეში ვასწავლით, „არავცს“ კი — მეცხრეში. აჯობებდა დაბალ კლასებში ლირიკისა და საბავშვოდ აღორბულ მოთხრობათა რიგიდან ზოგიერთი ნაწარმოები გვესწავლებინა, მაღალ, მეცხრე კლასში კი, როცა ვაჟა მონოგრაფიულადაა წარმოსადგენი, ალბათ, უკეთესი იქნებოდა, მოსწავლეთათვის ეპოსისა და ფილოსოფიური ლირიკის ნიმუშები მიგვეწოდებინა. „სტუმარ-მასპინძელი“, არა მგონია (პრაქტიკიდან გამომდინარე ვალიარბე), მეშვიდეკლასელებს სრულყოფილად ესმოდეთ; ისინი ხომ ჯერ საამისოდ მზად არ არიან. მათ ჯერ ტერმინი „ტრადიციაც“ კი არ იციან ჯეროვნად, გაცნობიერებული არა აქვთ ამ ცნების სოციალურ, პოლიტიკურ თუ რელიგიურ ნახნავთა ბუნება და არსი; ამიტომ ამ ნიადაგზე წარმოქმნილ კონფლიქტურ სიტუაციაში სწორი დასკვნის გაკეთება ხშირად უჭირთ, ანალიზისას კი ერთობ დასანან შეცდომებს უშვებენ.

2. განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით (და, საერთოდ, რომელი თვალსაზრისითაც გნებავთ) ვაჟას შემოქმედება მდიდარ მასალას იძლევა. თუნდაც ეს იყოს სიუჟეტური სქემები, რომლებიც საამისოდ უამრავ სიტუაციას ქმნიან, შემოქმედების მხატვრული თავისებურებანი, რომლებიც თითქოსდა ტრადიციულია, მაგრამ ვაჟასთან მაინც — განსხვავებული, ამაღლებული, „ვაჟასული“. ერთი მაგალითიც კი საკმარისია მრავალთა შორის — „სტუმარ-მასპინძელს“ ვხსნიდი: გასცეს ზვიადაური, ჯოყოლას სოფელი მიეჭრა შინ, სული აუფორიაქეს — ძმის მკვლელს გაუყო თურმე „უჩიჩქოდ“ ნანადირევი, ძმის მკვლელს გაულო კარი კოშკისა, მშვენიერი აღაზა ამსახურა, ლოგინიც დაუგო და აჰა, სიმუხთლე ბედისა, სოფელი, თემი ითხოვეს სისხლს მტრისასა, კაი ყმისასა...

როგორ მოიქცევა ჯოყოლა, რას მოიმოქმედებს ნება მისი?

პატარა გიას შუბლი მოექმუნნა, პატამ თავი დახარა, ნინოს კალმისტარი ლამის შემოეხრა, ზაზამ მზერა ქერს მიაბჯინა, სოფიოს თვალში ცრემლი აკიაფდა — ნუთუ გასწირა?!

არავინ არ მიყურებს, თვალს მარიდებენ; ოფლმა დამასხა, ნუთუ...

ამ დროს უკანა მერხიდან, „კამჩატკას“ რომ ეძახიან ხოლმე, დათოს ხმა გაისმა: არა, ჯოყოლამ არ უნდა მოკლას ზვიადაური! კლასიც ერთბაშად აზვეავდა: არა! არა! აღარც მახსოვს, როგორ ხსნიდნენ, როგორ ამტკიცებდნენ. ალბათ ჩემს თვალსაც სილბო დაეტყო; მოსწავლის სწორი პასუხი ვაჟას პუმანიზმის გამარჯვება იყო.

3. ყველაზე დიდი თვალსაჩინოება ვაჟას ლექსია თავად. მისი შემოქმედება კი ზოგჯერ მაინც მოითხოვეს დამხმარე საშუალებებს, რაიმეს ჩვენებას, მოსმენას, გაკვეთილის ფორმის შეცვლასაც... საკლასო ოთახიდან სხვა გეოგრაფიულ გარემოშიც უნდა გადავინაცვლოთ, ვთქვათ, ჩარგალს მივაკითხოთ, როგორც ეს არაერთხელ გავგიკეთებია; ვაჟას „ჯარგვალში“ ჩატარებული ღია გაკვეთილი საკმაოდ ეფექტური გამოდგარა, პროფ. გრიგოლ კიკნაძისა არ იყოს, „ბუნების უცნაური ძალით განცდამ“ ვაჟა კიდევ უფრო ნათელი და საცნაური გახადა მოსწავლეთათვის.

სკოლაში „ვაჟას კედელიც“ კი შეექმენით, იგი ჩვენს პოეტურ სალონში პოეზიის უკვდავების სიმბოლოდ იქცა. აქ თავი მოვუყარეთ არა მარტო ფოტოდოკუმენტაციას, უნიკალურ თუ ჩვეულებრივ გამოცემებს პოეტისას, არამედ თანამედროვეთა საინტერესო ჩანაწერებს, ნახატებს, გრამფირფიტებს. ეს ყველაფერი ავსებდა და ამდიდრებდა ყოველ გაკვეთილს.

4. ამჯერად მხოლოდ ჩამოვთვლი თხზულებათა დასათარებებს: „ნისლი ფიქრია მთებისა“, „ცუდას რად უნდა მტერობა“, „პოეტად ვიხსენიები, თუმცა ხარი ვარ ლაბაო“, „ღმერთო, სამშობლო მიცოცხლე“, „ოცნება ტანჯულ ქვეყნისა ქვითინებს მთისა წვერზედა“, „ჩვენ ვიტყვი, კაცნი ჩვენა ვართ, მარტოთ ჩვენ გვზღიან დედანი“, „კიდევაც ენახავ ვაზაფხულს“, „მინაც ტკბილია მშობლური, გულს რომ ეყრება ფხვიერა“ და სხვა.

5. ვაჟას ენობრივ პოზიციაზე დეტალური საუბარი მხოლოდ მე-9 კლასშია შესაძლებელი. ვაჟა რომ ამ მიმართებით ფენომენია, ყველასთვის ნათელია, მაგრამ მონაწილეებამდე როგორ მივიტანოთ ეს ფაქტი — ერთობ სათუთი და, ამავე დროს, რთული საქმეა. მას გარკვეული ნიადაგი წინა კლასებშიც უმზადდება. ბავშვებმა უკვე იციან, რომ ქართული ენა მდიდარია დიალექტებით, რომ სალიტერატურო ენის „ხურჯინი“ მით უფრო სავსეა, რაც მეტია კილოკავი, რომ ამა თუ იმ კუთხის წარმომადგენელს შემოაქვს სამწერლობო ენაში იშვიათი ლექსიკური ერთეულები, ხატოვანი გამოთქმები, იდიომები... ბავშვებმა ისიც იციან, როგორ განასხვავონ ერთერთისაგან პერსონაჟისა და ავტორის ენა, შემოქმედი დიალექტური ფორმების გამოყენებისას როგორ იცავენ ზომიერებას და ა.შ.

ბევრ სიტყვას თუ მივიწყებულ ფორმას ამა თუ იმ კილომ შეუნარჩუნა სიცოცხლე და, თუ ნიჭიერი მწერლის ხელში იგი კვლავ მოიპოვებს თავის ქეშმარილ ადგილს, „მოქალაქეობრიობას“, რა არის ამაში ცუდი? თავად ვაჟა წერდა: „*ებლანდელი ლიტერატურული ენა ახალია და სიახლის გამო ბევრ ფორმებს, ბევრ სიტყვებს მოკლებული არის. ყველა ეს ფორმები და სიტყვები ხალხშია დამარხული... თუ იგი სიტყვა და ეს ფორმა შეეფარდება ენის ხასიათს, იმის ბუნებას, თუ ენა იშვილებს იმ ფორმას, იმ სიტყვას, ხომ კარგი, თუ არა და არც არაფერი ამით წახდება...*“

ვაჟა ფშაურ-ხევსურულ დიალექტებს იყენებს ნაწარმოებებში. ეს მისი შინაგანი, რეალური ხმა იყო, სათქმელის უკეთესად გამომხატველი, ბუნებრივი და არა მიტმასნებული, ხელოვნური.

ვაჟას ენამ რომ დიდი დავა გამოიწვია, ცნობილი ფაქტია. უფრო კარგად რომ გამოვევთო ვაჟას დამოკიდებულება სალიტერატურო ენის თუ საკუთარი სტილის მიმართ, კლასში ვკითხულობთ აკაკის სტრიქონებს:

*„ენას გინუნებ, ფშაველო,
მგოსანო მაღალ მთისაო,
თუმც კი გვიტესაე მარგალიტს,
მკითხველიც იმას მკისაო“.*

დიდი ტაქტით ვუხსნი მათ, რომ ეს იყო იმ დავის გაგრძელება, რომელიც შემდეგშიც კარგა ხანს არ შემწყდარა, რომ ქართული კრიტიკა ჯერ კიდევ არ იდგა სათანადო სიმაღლეზე, რაც განაპირობებდა ვაჟას ენობრივ თავისებურებათა არასწორ აღქმას.

აკი 1933 წელს კონსტანტინე გამსახურდია წერდა:

„ჯერ არც ერთი დიალექტის მესიტყვეს არ გაუმარჯვნია ასე დასავლეთის არც ერთ ლიტერატურაში.“

ქართულ მწერლობაში სასწორის მეორე მხარეს რუსთაველი, გურამიშვილი, ქართული ხალხური პოეზია რომ არ ყოფილიყო, შესაძლო იყო ფშავ-ხევსურული დიალექტი მოეხვია ქართული ლიტერატურისათვის ვაჟას.

ასეთი დიდი სტიქიონი იყო ვაჟა, როგორც ენობრივი მოვლენა. ვაჟა, როგორც ენობრივი მოვლენა, ჯერაც შეუსწავლელია“.

მოსწავლეები ყურადღებით ისმენენ თავად ვაჟას შეხედულებას ამ საკითხზე --
ლექსს „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“.

პრობლემა რომ სერიოზულია და შეცდომებისაგან არავინ იყო დაზღვეული, ბავშვები იმთავითვე ხვდებიან. ჩრდილი რომ არ მიადგეს აკაკის ავტორიტეტს, აუცილებლად უნდა გავამახვილოთ ყურადღება ვაჟას მონინებაზე მსცოვანი პოეტის მიმართ.

თანამიმდევრულად უნდა მივყვეთ ვაჟა-ფშაველას პოზიციის განხილვას. მას მი-
აჩნია, რომ მთავარი და ძირითადი „მარგალიტების ფლობა“, იდეურ-თემატური
მხარე შემოქმედებისა, ხოლო ყორეს მარგალიტებისას როგორ ააგებ, ეს უკვე მწერ-
ლის თავისებურებაა:

*„მარგალიტების მფლობელი
ენასა ხმარობს ღონედა“.*

ვაჟა თავის ენის შესახებ წერს:

*„მოდენილი არის მთის მიერ,
ჩამოტანილი ქარისა...“*

ასეც უნდა იყოს: სხვადასხვა დროს სალიტერატურო ენის განვითარების დიდ
საქმეში სხვადასხვა ფაქტორთა წყალობით მეტ-ნაკლები ხარკი გაიღო ქართულმა
კუთხეებმა (ეს პროცესი დღესაც გრძელდება!).

ენობრივი კონსოლიდაცია რთული პროცესია, რასაც ჩინებულად გრძნობს ვაჟა:

*„გულს მისეენია ხატადა
ენა მთისა და ბარისა.
მე არც ერთს კილოს არ ვწუნობ,
თუა ქართულის გვარისა...“*

ვაჟას უკომპრომისო გადანყვეტილება — „მინც წინ მივალ, მაინცა, არ შეშინი-
ან შარისა...“ საკუთარი სიმართლის ღრმა რწმენას გამოხატავს.

6. რა სულიერ საზრდოსაც აწვდის ვაჟას შემოქმედება მოზარდს, ვფიქრობ, ამას
უკვე ვუპასუხე წინა კითხვებზე პასუხის გაცემისას.

7. რას და როგორ ასწავლიდა ვაჟა? მას დიდხანს არ უმასწავლებლია, მაგრამ,
მწამს, უთუოდ ასწავლიდა კაცთმოყვარეობას, ზიზლსა და სიძულვილს ბოროტისას
— ამასაც უეჭველად სჭირდება სწავლება; სიტყვის ხმალივით მოქნევას, კაი ყმობას,
ფიქრსა და აზროვნებას, ჭეშმარიტებისადმი მონინებას, მოძმის სიყვარულს, ქვეყნის
ბედის გაზიარებას, მერმისის რწმენას და, ვინ იცის, კიდევ რას — ის ხომ ვაჟა იყო!

ქართული სახალხო სკოლის ტრადიციები მაშინ ყალიბდებოდა და თავისუფლად
მოაზროვნე ჩვენი პოეზიის ამირანი პროგრამის ჩარჩოებს ალბათ არ დაგიდევდათ;
არა მგონია, ვაჟა-პედაგოგი გატკეპნილ გზას გაჰყოლოდა, უბრალოდ, იგი შემოქმე-
დი გახლდათ და ასეთადაც მესახება ვაჟა სკოლის კედლებში. საერთოდ, ფრიად ცო-
ტა რამ ვიცით მგოსნის მასწავლებლობის შესახებ და დასტამბულის ხელმიუწვდომ-
ლობაც გვანუხებს; გამოუკვლეველი კი ვაჟას ცხოვრებიდან თუ შემოქმედებიდან

ბერი რამ არის დარჩენილი და არც მიკვირს, თუ ეს საკითხი ჯერ კიდევ სათანადოდ არ არის შესწავლილი.

ისე კი, თამამად შეიძლება ითქვას, ვაჟა ახლაც დგას ყოველ საკლასო ოთახში და თავისი ბუხუნა ხმით ასწავლის პატარებს:

*„კარგს გულს არა ჰკლავს ბუნება,
თან დააქვს ძველის-ძველადა!“*

ცისმარ ტოპევაშვილი

1. სასურველი იქნებოდა, სასკოლო პროგრამაში ან კლასგარეშე საკითხავ მასალაში შეგვეტანა „კაი ყმა“ და „გველის მჭამელი“. „კაი ყმაში“ ადამიანის დანიშნულების საკითხს აყენებს მწერალი, ხოლო მინდიას სახით ვაჟა ხატავს ადამიანს, რომელიც საზოგადოებრივ შეგნებაზე მაღლა დამდგარა და გარემოს არ უყურებს მხოლოდ უტილიტარული თვალსაზრისით: ბუნება მისთვის სულჩადგმულია. ასეთი რწმენის ადამიანი თვისტომთა შორის, ცხადია, დასაყრდენს ძნელად თუ იპოვიდა. ამაშია მინდიას ტრაგედია და ასეთი დაპირისპირება პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის ყველა ეპოქაში შეიძლება მოხდეს.

2. ვაჟას შემოქმედება ზღვა მასალას აძლევს პედაგოგს განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით. როგორ გაუსიგრძეგანებს მოსწავლეებს ვაჟას სიბრძნეს, როგორ დაინტერესებს მათ ამ „ტყაპუჭიანი გენიოსის“ შემოქმედებით, ეს უკვე მასწავლებლის გამოცდილებაზე, განსწავლულობასა და პროფესიონალიზმზეა დამოკიდებული.

შეიძლება ჩამოთვლა იმ კითხვებისა, რომლებიც ცხოველ ინტერესსა და აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს ხოლმე მოსწავლეებში:

ა. რაში გამოიხატება ჯოყოლას პიროვნების სიღიადე, მისი კაცურკაცობა?

ბ. როგორ აფასებთ ჯოყოლას საქციელს და, არსებითად, რომელი არღვევს თემის ტრადიციებს: თემი თუ ჯოყოლა?

გ. რითი უნდა აიხსნას ალღუდა ქეთელაურის საქციელი; რატომ ჰკვეთს იგი მარჯვენას მუცალის ძმას, ხოლო თვითონ მუცალს — არა?

დ. რით განსხვავდება მინდია თვისტომთაგან?

ე. როგორია ზვედრი ადამიანისა, ვინც საზოგადოების შეგნებაზე იმღენად ამალბებულა, რომ ცხოვრებაში დასაყრდენს ველარ პოულობს?

ვ. როგორ გესმით „კაი ყმის“ ვაჟასეული იდეალი?

ზ. როგორ და რისთვის იღუპებიან ვაჟას გმირები? და ა.შ.

3. ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებს, სამწუხაროდ, ნაკლებად მიგვიწვდება ხელი თვალსაჩინო მასალაზე. რაც იბეჭდება, ძალიან ცოტაა და ისიც რაიონის მასწავლებლამდის იშვიათად თუ აღწევს.

რაც შეეხება ვაჟას შემოქმედებას, მისი შესწავლის დანყებამდე მოსწავლეებს ვა-

ინტერესებ ვაჟას ბიოგრაფიით, ვაცნობ მათ ექვთიმე თაყაიშვილის, დავით კლდიაშვილის, სანდრო შანშიაშვილის, მწერლის ქალიშვილის — თამარ რაზიკაშვილის და სხვათა მოგონებებს; ყურადღებას ვამახვილებ მწერლის მძიმე ეკონომიურ მდგომარეობაზე; ვაჟას შემოქმედების შესწავლის შემდეგ ვანყობ ექსკურსიას ჩარგალში. ბავშვები სასოებითა და ერთგვარი გაკვირვებითაც კი ათვალიერებენ იმ ღარიბულ ქოხს, რომლის კედლებშიც იქმნებოდა „აღუდა ქეთელაური“ და „გველის მჭამელი“.

თუკი რამ იბეჭდება თანამედროვე პრესაში საინტერესო ვაჟა-ფშაველას შესახებ, იქნება ეს სურათები თუ ლიტერატურული მასალა, ყოველივე ამას ვაგროვებ და შემდეგ საჭიროებისამებრ ვიყენებ ლიტერატურის გაკვეთილებზე.

4. თხზულებაზე მუშაობისას ვცდილობ მსჯელობისა და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარი გამოვუმუშაო ჩემს მოსწავლეებს. ამისათვის, რასაკვირველია, მარტო ლიტერატურის გაკვეთილები არ გვეყოფნის. ნაცვლად იმ ტრაფარეტული თემებისა, რომლებსაც პირდაპირ კრიტიკული ლიტერატურიდან „იხატავენ“ ჩვენი მოსწავლეები, მათ ვთავაზობ დაახლოებით ასეთი დასათაურების თხზულებებს:

- ა. „კაი ყმა“ ვაჟას შემოქმედებაში;
- ბ. ქალები ვაჟას პოემებში;
- გ. ჩემი საყვარელი გმირი პოემა „ბახტრიონში“;
- დ. რად მომწონს ჯოყოლა?
- ე. „გული ვერ მოჰკლა მტრის ხელმა, გული გულადვე რჩებოდა“;
- ვ. ბედი თვისტომთა შორის ამაღლებული ადამიანისა;
- ზ. რისთვის იბრძვიან და იღუპებიან ვაჟას გმირები — და ა.შ.

5. ვაჟა-ფშაველას ენობრივი პოზიციის გასაგებად მოსწავლეებს ვუკითხავ თვით ვაჟას მოსაზრებებს მწერლის ინდივიდუალობისა და ენობრივ-სტილისტიკურ თავისებურებათა შესახებ. ვაჟას აზრით, ფშაურ კილოში შემონახულია ძველი ქართული სამწერლობო ენის ყველაზე მეტი ელემენტი, ამიტომაც იგი ლიტერატურულ ენაში მათი შემოტანის შესაძლებლობასა და აუცილებლობას აღიარებს.

ვაჟა წერს: „მწერალს საკუთარი ენა უნდა ჰქონდეს, ვინაიდან ენა სახეა მწერლისა, ენაში იმალება მწერლის ინდივიდუალობა, მისი „მე“. ამავე დროს ვაჟას მიაჩნია, რომ „ხალხი, ერი დედაა ენისა, იგი ჰბადებს და ზრდის ენას, როგორც დედა შვილს“.

ბავშვებს ვუხსნი, რომ საფუძველი ვაჟას ასეთი პოზიციისა არის მგზნებარე პატრიოტიზმი, უსაზღვრო სიყვარული ყოველივე ქართულისადმი. ამის დასტურია პოეტის სიტყვები, აკაკის პასუხად თქმული, როცა ამ უკანასკნელმა გენიოს პოეტს ენა დაუნუნა:

*„მე არც ერთ კილოს არ ვუნობ,
თუა ქართველის გეარისა,
მოთაყვანე ვარ ყოვლისა
იმათ ტკბილის და მწარისა“.*

6. ვაჟას შემოქმედების სწავლება სულიერად ამდიდრებს ჩვენს მოსწავლეებს, ამიტომაც ჭეშმარიტი, ბავშვებისათვის დამახასიათებელი წრფელი სიყვარულით უყვართ იგი. „ამ დიდი სიყვარულის მოხვეჭა კი“, — თვით ვაჟას სიტყვები რომ გავიმეოროთ, — „მხოლოდ დიად ადამიანს, გენიოსს შეუძლია, რომელიც ღვიძლი შვილია თავისი ერისა, მისი სულის, სისხლის და ხასიათის წარმომადგენელია...“ ეს სიტყვები ალბათ არავის მიესადაგება ისე, როგორც თვით ვაჟა-ფშაველას.

7. ვაჟა-ფშაველა, როგორც მისი ბიოგრაფიიდან ვიცით, დიდად აფასებდა მასწავლებლის პროფესიას. იგი მასწავლებლის პიროვნებაში ხედავდა თავდადებულ მოღვაწეს, რომელიც საზოგადოების მომავალს ჭედავს. ერთადერთი ადამიანი, ვინც მზად არის მთელი თავისი შესაძლებლობით ემსახუროს დაჩაგრულ ხალხს, თავი დასდოს სოფლის კეთილდღეობისათვის — მასწავლებელიაო.

ვაჟა-ფშაველა წარმომადგენია, როგორც ნამდვილი იმედი მთელი ფშავეისა. იგი სოფლის გულშემმატიკივარი და მისი გაჭირვების ტალკვესი იქნებოდა უსათუოდ.

მე მგონია, ვაჟას „სოფლის სურათებში“ გამოყვანილი მასწავლებლის, სოსოს, პროტოტიპი თვით მწერალია. მასწავლებელი ვაჟა სამშობლოს სიყვარულს უწერდა ბავშვებს, თვისტომთა სიყვარულს, ვაჟეაცობას, გაჭირვებულის შებრალებას, მისი ტანჯვის შემსუბუქებას, სიკეთისა და ბოროტების გარჩევას, ბუნების სიყვარულს, ერთპირობასა და ერთიანობას ასწავლიდა თავის მოსწავლეებს.

წორა ბერძენიშვილი

1. ჩემი აზრით, პროგრამის პროექტში უმჯობესი იქნება საკითხთა ასეთნაირი გადაჯგუფება: IX კლასში ისწავლებოდეს მხოლოდ პოემები, რაც პედაგოგს მათი თემატიკური გაერთიანების საშუალებას მისცემს, ხოლო VII კლასში „სტუმარ-მასპინძლის“ მაგივრად ვასწავლოთ ყველა ის ლექსი და მოთხრობა, სამეცხრეკლასოდ რომ არის გათვალისწინებული.

2. ვაჟას პოეტური სამყარო ემოციურად მრავალფეროვანია. როგორც ვიცით, ბავშვიც ემოციური ბუნებისაა. ეს მომენტი ეფექტურად უნდა გამოვიყენოთ განმავითარებელ სწავლებაში. ვაჟას ლექსებიდან და პოემებიდან არაერთი ემოციური ფაქტის მოყვანა შეიძლება, რომელთა ირგვლივ ადვილად მოსახერხებელია პრობლემური სიტუაციის შექმნა, რასაც კლასი მასწავლებლის დახმარებით გადაწყვეტს. პრობლემის გადაწყვეტის შემდგომ მოსწავლეებს პირვანდელი „ემოციური ფაქტის“ გარშემო გაუჩნდებათ მართებული თვალსაზრისიც. ვფიქრობთ, პრობლემური სიტუაციის ამ გზით „დალაშქვრა“ უფრო სასურველ შედეგს გამოიღებს. კონკრეტულად: ვაჟა-ფშაველა სათქმელს პირდაპირ როდი ამბობს, ბევრგან იგულისხმება ქვეტექსტი, ეს მომენტი კი სწავლებისას ხელიდან არ უნდა გავუშვათ.

პოემა „ბახტრიონი“ ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ წარსულს ეხება — 1659 წლის კა-

ხეთის აჯანყებას სპარსელი დამპყრობლების წინააღმდეგ და მასში მთის ხალხის — თუშ-ფშავ-ხევსურთა — მონაწილეობას. მაგრამ პოემაში ჩაქსოვილია მთელი ქართული ხალხის გულისტკივილი:

*„სულ ჩვენ რადა კართ ტანჯვაში,
კენესა რად ისმის ჩვენითა?
როდემდის უნდა ვსტიროდეთ,
მინა ვასველოთ ცრემლითა?“*

— ასე ჩივის ბედკრული სანათა. აქ შეიძლება შეიქმნას პრობლემური სიტუაცია. ცნობილია, რომ სპარსელს მთაში ფეხიც არ დაუდგამს. მამ, რატომღა დარდოხს მთიელი ქალი მათ გაბატონებას ბარში? მასწავლებლის ხელმძღვანელობით კლასი ეძებს პასუხს დასმულ კითხვაზე: — ბარის ტკივილი მთასაც სწვდებოდა, ბარის კენესა მთაში გოდებად აღიოდა; ამიტომაც არის, რომ პოეტი ავითარებს გადამთიელი მომხდურის წინააღმდეგ მთისა და ბარის გაერთიანების იდეას. აკი ამბობს ვაჟა: „უბაროდ, განა არ ვიციოთ, მთანიც რომ ვერა გვარობენ?“ როგორც ვხედავთ, პოეტი კონკრეტულ შემთხვევას განზოგადების ძალას ანიჭებს და ზოგად დასკვნას აკეთებს.

მოსწავლეოა აზროვნების განვითარების, მათი აქტივიზაციის მიზნით საინტერესოა „ბახტრიონის“ გმირების ღვანლის დახასიათების შემდეგ ამგვარი განმავითარებელი კითხვის დასმა: — ბავშვებო, თუ გაგიგონიათ ან ნაგიკითხავთ, ვისია ეს სტრიქონები:

*„როდესაც სიკედილი
იქ, ბარში, მოყვრებთან
ვენახებს მოხრავდა
და მტკერის წყალს მოხერეპდა,
ბარში მოდიოდნენ
„ვოჟები“ კერკეტა —
მთაში ბრუნდებოდნენ
ზლაპრად და ლეგენდად“.*

და რაკი წინათაც არაერთხელ გამიმეორებია ეს სტრიქონები მოსწავლეთა წინაშე, ერთი-ორი მათგანი მაინც ამოიცნობს, გაიხსენებს ავტორს — შოთა ნიშნინიძეს. ბავშვები ხვდებიან, თუ საით უმიზნებს ჩემ მიერ დასმული კითხვა და ასკვნის, რომ მთისა და ბარის ერთიანობა საზოგადოდ ყოფილა ქართველ პოეტთა მუზის საგანი და ეს თემა არ მოძველებულა დღესაც.

მოსწავლეთა აზროვნების განვითარების მიზნით საინტერესოა „ბახტრიონის“ I თავი, რომლის გაგება თხზულების მთლიანი შინაარსის ათვისებამდე კლასს უჭირს. ტექსტის შესწავლის შემდეგ ვუბრუნდები აღნიშნულ თავს და ვიძლევი საკლასო დავალებას — დაწერონ „რა გავიგე „ბახტრიონის“ პირველი თავიდან?“. ვაჟას შემოქმედების სირთულე და სიღრმე სწორედ ის არის, რომ ავტორი მკითხველებს სტრიქონის მიღმაც ახედებს: — მე მგონია, — დამინერა ერთ-ერთმა მოსწავლემ, — აქ სიმბოლურად მთელი პოემის შინაარსია წარმოდგენილი. თუშ-ფშავ-ხევსურთა სამ-

ზადისმა ბარელთა დასახმარებლად სიხარულით განაწყობუნებაც. სამშობლოსათვის დალუქულ გმირებს ნუხილისა და შფოთვის მიზეზი აღარ აქვთ. ყველა და ყველაფერი მოძრაობაში მოდის. მთისა და ბარის მტკიცე კავშირმა თავისი შედეგი გამოიღო.

საკითხის გარშემო მსჯელობა ამით არ დასრულებულა. როცა კლასს ვკითხე: — რას ნიშნავს „თქვენავე გარგებთ, დობილნო, თუ უხვად დაიხარჯებით!“ როგორ გეხმით-მეთქი, კლასში სიჩუმე გამეფდა. ეჭვი არ არის, ბავშვების გონება მუშაობდა, ოღონდ სავსებით დამაჯერებელი პასუხი ვეღარ მოენახათ. მაშინ წავეხმარე მათ: — პოემის პირველ თავში ავტორმა ღრმა ფილოსოფიური გააზრება მოგვცა კაცობრიობის არსისა. ადამიანს ბუნების გარეშე არ შეუძლია ცხოვრება, ბუნებას კი შეუძლია უადამიანოდ არსებობა. ოღონდ რა იქნება იგი სამყაროს გვირგვინის — ადამიანის გარეშე? ვინ დაინახავს მის მშვენიებას, ვინ დააფასებს, ვინ შეიმეცნებს და გარდაქმნის? ერთი სიტყვით, ბუნება უადამიანოდ მკედარია. იგი მართლაც უხვად „იხარჯება“ მეტყველისა თუ პირუტყვის, საერთოდ სულიერის მიმართ, ოღონდ, რუსთველისა არ იყოს — „რასაცა გასცემ, შენია“; ამ „ხარჯით“ წელმომავრებული ადამიანი ისევე ბუნებას უბრუნებს ვალს, რაც გულისხმობს მის მოვლა-პატრონობას, მის გარდაქმნას კაცობრიობის სასიკეთოდ (და არა მის მოსპობასა და გაჩანაგებას). ასე უბრუნდება ბუნებას დანახარჯი, რამეთუ ბუნებაში არაფერი არ იკარგება; თვით ვაჟამ კი ბუნებას მასზე დაბერტყილი სიკეთე და ნიჭი ათმაგად გადაუხადა — ყოველი მკითხველისათვის საცნაური გახადა მისი მშვენიერება და „სულჩადგმულობა“.

პრობლემური სიტუაცია შეიძლება შეიქმნას ხალხური გმირების გამოყვანის საკითხის ირგვლივ, სადაც ვიყენებ ხოლმე უკვე შესწავლილ საკითხს. კერძოდ, ილიას ჩვილს „ქართლის ცხოვრების“ ნაკითხვის შემდგომ: ჩვენს ისტორიაში ხალხი არა ჩანსო. აი, ვაჟამ სწორედ ამიტომაც წარმოგვიდგინა ამდენი სახალხო გმირი თავის პოემაში, — ასკენიან მოსწავლეები.

უკეთ რომ გაერკვნენ, თუ რა არის ავტორის ფანტაზიის ნაყოფი და რა ისტორიული, მათ ვურჩევ ნაკითხონ ვაჟას სტატია „პასუხად იპოლიტე ვართაგავას“.

აქვე ჩამოვთვლი იმ კითხვებს, რომლებსაც პრობლემური სიტუაციის შესაქმნელად ვიყენებ. მიმაჩნია, რომ ამ შეკითხვებშიც არის განმავითარებელი სწავლები-სათვის საჭირო ელემენტები:

ა. კიდევ რომელი ნაწარმოები გისწავლიათ, რომელიც 1659 წლის კახეთის აჯანყებას ეხება?

ბ. როგორ ხსნით „ადამის მოდგმის“ მტრის — გველის — გარდაქმნას და ლუხუმისადმი მის თანაგრძნობას?

გ. ლუხუმს, როგორც მომავალი საქართველოს სიმბოლოს, რომელი ლიტერატურული ნაწარმოების გმირს შეადარებდით?

დ. ზიზლისა თუ თანაგრძნობის აღმძვრელია წინოლას დედის სახე? დაასაბუთეთ! პოემები „აღუდა ქეთელაური“ და „სტუმარ-მასპინძელი“ ეხება თემისა და პი-

როვნების ურთიერთობას, რაც, თუკი ღრმად ჩაუკვირდებით, მიდის „კაი ყმის“ პრობლემამდე. ამიტომაცაა აუცილებელი ვაჟას ლექსის „კაი ყმა“ მანამდე სწავლება. ეს ორი პოემა ბევრ ისეთ სააზროვნო შეკითხვას ბადებს, რომლებიც მსჯელობას გაგვაშლევინებს კეთილსა და მანე ტრადიციებზე, მოძველებულ, დრომოქმულ ტრადიციათა რღვევაზე და ა.შ. ამ ნაწარმოებთა შინაარსისა და მოტივთა მიზანდასახულობის გასარკვევად ვსვამ ასეთ კითხვებს:

ა. რა მიზეზმა განაპირობა თემისა და პიროვნების წინააღმდეგობა?

ბ. როგორია თემისა და პიროვნების აზრი თემისა და თემის წევრის უფლება-მოვალეობაზე?

ბ. რა ზოგადსაკაცობრიო იდეებია ჩაქსოვილი პოემებში?

დ. როგორ გესმით ამ სტრიქონების აზრი —

*„ჩვენ ვიტყვი, კაცნი ჩვენ ვართ,
მართოთ ჩვენ გეზრდიან დედანი...“*

ე. ალუდასადმი მინდიას თანაგრძნობით რისი თქმა სურდა ავტორს?

ვ. მიგაჩნიათ თუ არა ჯოყოლა და ალუდა ტრაგიკულ გმირებად?

ზ. რამდენად შეესაბამება მთის სამართლებრივი და ზნეობრივი ნორმები დღევანდელობას?

ლექსის „ღამე მთაში“ შესწავლისას ვსვამ ერთ მეტად რთულსა და ამდენადვე საინტერესო კითხვას: — მე-20 საუკუნეში, მეცნიერებისა და ტექნიკის არნახული განვითარების პირობებში, როგორი გეჩვენებათ ვაჟას აზრი „ბუნება მბრძანებელია“...

3. გაკვეთილებზე დიდ დახმარებას მინევეს ვაჟას ნაწარმოებთა მიხედვით შექმნილი ილუსტრაციები და „ნაკადულის“ მიერ გამოცემული ალბომი „ვაჟა-ფშაველას ცხოვრება და შემოქმედება“. აქ წარმოდგენილია ვაჟას სახლი ჩარგალში, რაზიკაშვილთა გვარის გენეალოგია: ლუკა რაზიკაშვილი რაზიკას მე-6 თაობის წარმომადგენელია. აქვეა თელავის სასულიერო სასწავლებელი, სადაც პოეტი 1871-1877 წლებში სწავლობდა, გორის საოსტატო სემინარია (ვაჟა ოსტატდებოდა 1879-1882 წლებში); მზერას იტაცებს ილიას ავტოგრაფი — ხელნაწერი, რომელშიც შეფასებულია ვაჟას შემოქმედება. აი, ვაჟა ძმებთან ერთად, აქვეა არაგვის ხეობის სურათიც და სხვა მრავალი.

ამასთან, თუ არის შესაძლებლობა, ბავშვებს ვასწრებ კინოფილმებზე „კედრება“ და „ჩხიკეთა ქორნილი“.

კოდოსკოპით შემიძლია ვაჩვენო კლასს ქართველი, რუსი და უცხოელი მწერლების გამონათქვამები ვაჟაზე, მის პოეზიაზე.

4. მოსწავლეებს ვავალებ ხოლმე დამინერონ შემდეგი დასათაურების თხზულებები:

ა) ადამიანის პრობლემა ვაჟას შემოქმედებაში;

ბ) კუმანიზმის გაგებისათვის ვაჟას პოეზიაში;

- გ) ვაჟა და თანამედროვეობა;
  - დ) ბუნება და ადამიანი ვაჟას თხზულებებში;
  - ე) „ბუნება მბრძანებელია...“
  - ვ) „სიცოცხლეს აუგიანსა სიკვდილი მიჯობს ხმაღზედა“;
  - ზ) „ათას ცოცხალსა ბევრჯერა ასჯერ ჯობს ერთი მკვდარია“;
  - თ) გასაუბრება ვაჟას გმირებთან (ლუხუმი, კვირია, ლელა, ალუდა, ჯოყოლა...).
- მიმარჩნია, რომ ამ ტიპის თემები დაზღვეულია შაბლონისაგან და ბავშვს დამოუკიდებელი აზროვნებისაკენ უბიძგებს.

5. ვაჟას ენობრივი პოზიციის შესახებ თვით სამეცნიერო ლიტერატურაშიც კი აზრთა სხვადასხვაობაა. ამიტომ მასწავლებელს აქვს შესაძლებლობა აზრთა ეს ნაირობა ეფექტურად გამოიყენოს მოსწავლეთა გონებრივი გამდიდრებისათვის. ბავშვებს უნდა გავაცნოთ საკითხის ისტორია, ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით უნდა მოვუთხროთ ამ პრობლემის ირგვლივ არსებულ ფაქტებზე. ჯერ ვაცნობთ მაშინდელ ვითარებას, აკაკისა და ილიას მიერ ერის ენობრივი კონსოლიდაციისათვის წარმოებულ ბრძოლას, მათს ენობრივ პოზიციას. ამის შემდეგ ვკითხულობთ ვაჟას ისეთ ნაწერებს, სადაც დიალექტური ფორმები უხვადაა. ბოლოს გამომეტყველებით ვკითხულობთ აკაკის ლექსს „ვაჟა-ფშაველას“, ასევე ვაჟას ლექსს „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“. აკაკის კრიტიკა რომ ვაჟას დასამცირებლად კი არ არის მიმართული, არამედ სალიტერატურო ქართულის განსამტკიცებლად და გასავრცელებლად, ამას ბავშვები იმთავითვე გრძნობენ. ყურადღებას ვამახვილებთ აკაკის სიტყვებზე: „თუმც კი გვითესაე მარგალიტს“.

ამასთან, გვსურს ვაჟას პოზიციაც ავხსნათ და დავასაბუთოდ. მის პოეზიაში ბევრი ისეთი მხატვრული გამოთქმაა, რომელთაც პენი დაეკარგებოდათ, თუ დიალექტური ფორმით არ იქნებოდა წარმოდგენილი, — ვამბობ და ბავშვები გრძნობენ, რომ ფორმაც ისევე ქმნის ესთეტიკურ ღირებულებას, როგორც შინაარსი. ამრიგად, ვაჟას პოეზიაში ერთმანეთს შეეჯახა დიალექტური ფორმების ესთეტიკური მიზნით გამოყენების სურვილი და „თერგდალეულთა“ სანუკვარი იდეა — ერთიანი სალიტერატურო ენის შემუშავება და მისი ჩაყენება ერის კონსოლიდაციის საქმეში. აქ არის საშუალება სალიტერატურო ენისა და კილოკავების ურთიერთობაზე საუბრისა. ბავშვები იგებენ, რომ მნივნივნივ ენას ამდიდრებს დიალექტები და ეს მოითხოვს კიდევ ცალკეულ დიალექტურ ერთეულთა შემოტანას, დასაქმებას დიდი საქმის შესასრულებლად, ოღონდ აქ საჭიროა ზომიერება.

6. რამდენიმე წლის წინათ ერთი სუსტი მოსწავლე მყავდა. წარმოშობით მთიელი გახლდათ. სასწავლო წელი ისე გადიოდა, გაკეთილი ხეირიანად არასოდეს ესწავლა. ვაჟას შემოქმედების სწავლება რომ დავინყე, ვიგრძენი, მის სულში რალაც ხდებოდა. ერთხელ ვუთხარი: — ვაჟა, ეტყობა, სეხნიას ხათრი დიდად გაქვს. აბა, ერთი ჩააბულბულე-მეთქი (იზხანად ლექსს „ღამე მთაში“ ვასწავლიდი. პოემები უკვე გავ-

ლილი ჰქონდათ). ლექსი მართლაც ჩააბულბულა, მერე გამომიტყდა: — მასწავლებლო, ვაჟასი ყველაფერი ზეპირად ვიცისო. აქამდე თავს არ ვამხელდი, მაგრამ ვერ შევიძელი და გაემჟღავნდიო. მართლაც, ყველა პოემა კარგად სცოდნოდა. ეგ კეთილი, მაგრამ მარტო ვაჟა ხომ არ გეეყოფა, სხვა ბუმბერაზებსაც ხომ უნდა სწავლამეთქი? — ყველა ყველაა, მაგრამ ვაჟა კი სულ სხვააო, — მიპასუხა ბიჭმა.

აი, თურმე რა სულიერ საზრდოს უჩენს ვაჟა ქართველ და არა მარტო ქართველ ვაჟებს.

7. ვაჟა-ფშაველა პოეტი გახლდათ. მართალია, სოფელში ჩვეულებრივი გლეხივით ხნავდა და ფარცხავდა, თესავდა და იმკიდა, მაგრამ მის ყოველ ნერვს პოეზია ათრთოლებდა. ალბათ, მასწავლებლობა პოეზიასთან ყველაზე ახლომდგომი სპეციალობაა და ამიტომაც თუ იყო, ენერგიულად რომ მიჰყო ხელი ამ საქმიანობას. ოღონდ ერთი კია, სანამ მთელი სიღრმით ჩასწვდებოდა ამ მომხიბვლელი პროფესიის საიდუმლოებებს, მანამდე აალებინეს ხელი მასწავლებლობაზე.

ვაჟა გაკვეთილზე ასე წარმომიდგენია:

თვალებანთებული, ხმელ-ხმელი კაცი, დაკოჟრილი ხელი რომელიღაც შვიგირდისათვის თავზე ფრთხილად დაუდვია და გატაცებით საუბრობს სამშობლოს სიყვარულზე, ტექსტს ყოველთვის იმგვარად კითხულობს, რომ ბავშვები ჩასწვდნენ მთავარს; ზოგჯერ თხრობაში რაღაც მწარესა და გამკილავს ჩაურთავს „ძლიერთა ამა სოფლისათა“ შესახებ. ბავშვებიც ხვდებიან, თუ რატომ მიაჩნია იგი გლეხობას თავიანთ მოსარჩლედ.

ვაჟას ლექსები „ბალების სიმღერა“ და „მასწავლებელ ლადო ბზვანელისადმი“ ბევრს მეტყველებენ ვაჟა-პედაგოგის განცდებზე. შემთხვევითი როდია, ასე დიდ ეროვნულ მისიას რომ აკისრებდა იგი ყრმათა მწვრთნელებს:

*„მხოლოდ ხსნა ჩენი ერისა
მხოლოდ და მხოლოდ თქვენშია“.*

გულიზა ჩხაიძე

1. მოქმედი პროგრამიდან ამოსაღებად მენანება „ია“, „მხედართა ძველი სიმღერა“, „კლდე მხოლოდ ერთხელ თქვა“. სავალდებულო კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაში ამ ნაწარმოებების დატოვება პროგრამას დიდად არ გადატვირთავდა.

2. განმავითარებელი სწავლების მიზანია მოსწავლე მიაჩვიოს ფიქრს, ძიებას, მსჯელობას, დასკვნების გამოტანას. ამ მხრივ ვაჟას შემოქმედება, რა თქმა უნდა, ძალიან მდიდარ მასალას იძლევა. აქ ჩნდება უამრავი კითხვა. მაგალითად, რა არის მიზეზი ვაჟას გმირების ტრაგედიისა? არიან თუ არა ისინი გმირები (აღუდა, ალაზა, ჯოყოლა) — გმირები ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით და, თუ არიან — რატომ? თუ მათ ქმედებას გმირობად არ აღვიქვამთ, მაშინ რა უწოდოთ მათ საქციელს? როგორ გავიგოთ „სტუმარ-მასპინძლის“ უკანასკნელი თავი ან ლეხუმის განკურნება გვე-

ლისაგან „ბახტრიონში“? რა სიახლე შემოიტანა ვაჟამ ბუნების გრძნობის გაგებაში? (შეუღარებთ რომანტიკოსებს, ილიას, აკაკის, ყაზბეგს); როგორ მიმართავს ვაჟა გასულიერების ხერხს? (ისევ წინამორბედებთან შეპირისპირებით) და სხვა.

ამ კითხვებზე მოსწავლეების პასუხი ყოველთვის შეიცავს სიმართლის მარცვალს. დანარჩენი კი — ამ სიმართლის თესლის გაღივება, საკითხის არსის ღრმად წვდომა და მოსწავლეებამდე მიტანა — მასწავლებელზეა დამოკიდებული.

3. სწავლების ყოველგვარი დამხმარე ფორმის — თვალსაჩინოების, ექსკურსიის, ფონოქრესტომათიის, ფოტოალბომის. ფილმის, ილუსტრაციების, წრეობრივი მუშაობის — მიზანი ის გახლავთ, რომ უფრო ღრმად ჩაახედოს, უფრო დაახლოს მოსწავლე შემოქმედის სამყაროსთან.

გაკვეთილზე დასმული საკითხი შეიძლება უფრო დაკვირვებული ანალიზის საგანი გახდეს წრეობრივი მუშაობის დროს. მაგალითად, გაკვეთილზე ყურადღებას ვაქცევთ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ნათესაობას ხალხურ სიტყვიერებასთან. შევნიშნავთ, რომ ხშირად თემა ვაჟას ქმნილებას და ხალხურ ლექსს ერთი აქვს. როცა „ბახტრიონი“ შეისწავლება, ვამბობთ, რომ ამ თემაზე ხალხში მთელი ციკლია შექმნილი. ზეზეა გაფრინდაულს, ლუხუმს იცნობს ფოლკლორული პოეზია. ასე აღიქვრება ინტერესი თემისადმი „ვაჟას „ბახტრიონი“ და ხალხური შემოქმედება“. წრეში შეიძლება დამუშავდეს თემა — „ვაჟას „კაი ყმა“ და გმირის იდეალი ხალხურ შემოქმედებაში“. მართალია, ჯერჯერობით „კაი ყმა“ არ ისწავლება, მაგრამ ვაჟას გმირები ხომ თვითონ არიან კაი ყმანი:

*„კაი ყმის მარჯვენა არის,
გული მენეება ბრალითა“*

— ამბობს ალუდა მუცალის მკლავზე; ეს კაი ყმა კი ასე კვდება:

*„მუცალს არ სწადის სიკედილი,
ფერს არა ჰკარგავს მგლისასა“.*

კაი ყმის შედარება მგელთან ხალხური პოეზიისათვის არის დამახასიათებელი:

*„კაი ყმა, მგელი, არნივი —
არც ერთ არ გაიწურთნების...“*

*„დააძლებს ამხანაგებსა,
თავად მშიერა მგელია“,*

— ამბობს ხალხური ლექსი კაი ყმის შესახებ.

ამგვარად მინიშნებული სხვა საკითხებიც ვაჟას შემოქმედებისა, რომლებზეც მუშაობა გაკვეთილზევე აღარ ხერხდება, შეიძლება გადავიდეს წრის გეგმაში.

ვაჟას სამყაროსთან დაახლოებისათვის საჭიროა იმ გარემოს ცოდნა, სადაც ცხოვრობდნენ იგი და მისი სულით ახოვანი გმირები. ეს გარემო ძნელად მისაწვდომია თუნდაც იმიტომ, რომ ქრება, სახეს იცვლის — მთა ცარიელდება. და, თქვენ წარმოადგინეთ, ამ კოსმოსის ეპოქაში, ჩვენდა სამარცხვინოდ, დღესდღეობითაც ვაჟასული ადგილები საკმაოდ მიუდგომელია. ექსკურსია ჩარგალში კი ხერხდება, მაგ-

რამ იმას იქეთ — ძნელად. რა თქმა უნდა, პოეტის სახელ-მუზეუმის ნახვა უდიდეს ზეგავლენას ახდენს მოსწავლეებზე, მაგრამ ვაჟას გარემოს გასაცნობად ეს საკმარისი არ გახლავთ. აი, აქ არის საჭირო მეგზური-მასწავლებელი, ვისაც უვლია ფშავ-ხევსურეთში. ვაჟას შემოქმედების სწავლებისას საჭიროა ეთნოგრაფიული მასალის — ნაკითხულის და ნანახის — მოშველიებაც. და ამ მეგზურმა, მასწავლებელმა, გულგრილად არ უნდა ჩაატაროს მოსწავლე ხომარის წინ. აქ, სოფლის გაღმა, გორზე სანათა მარხია თავისი ქმარ-შვილით, ფშაველები უჩვენებენ ერთ აკლდამას, სანათას საფლავად სახელდებულს. აქ ახლოა ლამარი. არხოტი წამით გაიელებს „ალუდა ქეთელაურში“ („გუმან აქე, გადააელიონ არხოტის თავი მთიანი“) — ხევსურეთის უღამაზესი თემი, მინდიას სამშობლო, დღეს თითქმის ცარიელი. შატილს უფრო იცნობენ ბავშვები, კინოფილმებში უნახავთ.

ასე რომ, ყოველი სახელი უნდა ამეტიყველდეს, გასაგნდეს, განსხეულდეს ბავშვის ცნობიერებაში. აი, მაშინ დაიბადება სიყვარული ვაჟას შემოქმედებისაც და მშობლიური მხარისაც.

4. ვაჟას შემოქმედებასთან დაკავშირებულ სანერ თხზულებათა დასათაურებაში ტრადიციიდან დიდად არ ვუხვევ ხოლმე. ვაძლევ საზოგადოებისა და პიროვნების ურთიერთობის საკითხს, პატრიოტიზმს, ბუნების გრძნობას ვაჟასა და რომანტიკოსთა შემოქმედებაში.

დიდი გამოცდილება არა მაქვს, მაგრამ ესეც საკმარისია იმაში დასარწმუნებლად, რომ, რაც მეტ თავისუფლებას გრძნობს ბავშვი, მით უფრო საინტერესოდ წერს. მაგრამ იმგვარი თემის შერჩევა, რომ ბავშვს თავისუფალი აზროვნების საშუალებაც უქონდეს, საკითხი არსებითიც იყოს და შესაფერისიც მისი შესაძლებლობისათვის, დიდ ფიქრსა და აწონ-დაწონას მოითხოვს.

5. რა თქმა უნდა, ეს კითხვა ვაჟას პოეზიის ენას ეხება. მოსწავლეებს ვუხსნი, რომ მას აქვს მხატვრული ფუნქცია, ესთეტიკური ღირებულება. ყოველ დიდ ხელოვანს ახასიათებს თავისებური, თამამი დამოკიდებულება ენისადმი, რაც, რასაკვირველია, მის შებღაღვასა და დაკნინებაში არ გამოიხატება. ვაჟა რომ შესანიშნავად ფლობდა სალიტერატურო ენას, ამაში მისი მოთხრობები და ზოგიერთი ლექსიც გვარწმუნებს.

ვაჟას სწამდა თავისი პოზიცია ენის საკითხში, ამიტომ უკან არ დაუხევია, თავგამოდებით იცავდა კიდევ მას.

იმის თქმასაც არ ვუფრთხი გაკვეთილზე, რომ ვაჟას თანამედროვე კრიტიკოსები და თვითონ აკაკი წერეთელიც კი, ჩემი აზრით, ცდებოდნენ, როცა ვაჟას ჩვეულებრივი საზომით უდგებოდნენ და გენიოსისთვის გამონაკლისს არ უშვებდნენ. აკაკის მარავანდელით მოსილ სახელს ეს, ცხადია, ჩრდილს არ აყენებს.

6. სიყვარული — აი, ეს არის ის სულიერი საზრდო, რითაც კვებავეს მოზარდის

გულს ვაჟა. მას მთელი სამყარო უყვარს და მკითხველს უხსნის, რომ გულგრილობა საზარელი სენია კაცთა. საბრალოც არის გულგრილი და საშიშიც. „საზარელია შედგომა უგრძნობელობის გზაზედაო“, გვაფრთხილებს ერთგან. უფრო კი მტკიცებისა და განმარტების გარეშე თვითონ მიყვავართ ამ ქვეშაირიტების აღიარებამდე უაღრესად გრძნობადი პოეტური ხატების საშუალებით.

ვაჟა ასწავლის სიბრალულს და თანაგრძნობას დაჩაგრულისას; აღუძრავს ქომაგობისა და მფარველობის სურვილს. თუმცა სიყვარული ბევრად სჯობია სიბრალულს, — სიბრალული ბატონკაცური გრძნობააო თითქოს. ვაჟას იდეალია — „ალარცინ იტანჯებოდეს“ და, აქედან გამომდინარე, არც ვინმე დავამციროთ სიბრალულით.

ვაჟა ყმანვილებს სამყაროს სილამაზეს უჩვენებს არაჩვეულებრივი ძალით. ამ მშვენიერების, ამ უსაზღვრო მრავალფეროვნების ხილვა მათში ინვეეს ბედნიერების, სიცოცხლის სიხარულის განცდას.

ვაჟას გმირი კაცურკაცობის იდეალს წარმოადგენს მოზარდისათვის სამართლიანობის, დარბაისლური ხასიათის, ლალი ბუნების, სიამაყისა და შეუპოვრობის, მალალი ზნეობის, საკუთარი მრწამსისადმი ერთგულების, სამშობლოს წინაშე მოვალეობის ღრმა შეგნების გამო.

7. ვაჟა როგორც მასწავლებელი ძალიან გულისხმიერი იქნებოდა. „პატარა მწყემსის ფიქრების“ აფორზე უკეთესად ვის ეცოდინებოდა, რომ ბავშვს სათუთი მოპყრობა ესაჭიროება. მას ისეთი საოცარი უნარი ჰქონდა, ბავშვის თვალთ ეხილა სამყარო, რომ პატარებთან ურთიერთობა, ალბათ, ძალდაუტანებელი და სასიამოვნო იქნებოდა მისთვის. ვაჟას ისინი უყვარდა, ეცოდებოდა და ზრუნავდა მათზე ყოველნაირად. სხვებზე ზრუნვა კი საკუთარ თავსაც ავიწყებდა ხოლმე პოეტს. ვაჟა ქომაგი იყო ყველა დაჩაგრულისა, უყვარდა სიძარბულე და, დარწმუნებული თავის სიძარბულეში, უკან არ იხევდა. ცნობილია, როგორ მოექცა იგი მამასახლისს, რომელსაც მისი მონაფე გაელახა თურმე.

მაინც მასწავლებლობა ვაჟასათვის, ისიც იმდროინდელი სოფლის დანყებით სკოლაში, ძალიან ვინრო ასპარეზი იქნებოდა და უთანხმოებაც რომ არ ჰქონოდა მოხელეებთან, მღვდელთან თუ მემამულეებთან, სკოლაში დიდხანს, ალბათ, მაინც ვერ გაძლებდა.

უფრო უცნაური და ძნელი წარმოსადგენია ამაყი და ფიცხი ვაჟა შინამასწავლებლად ამილახვირთან კარზე. ამ ამბის დასასრულიც სავსებით ბუნებრივია.

რას ასწავლიდა ვაჟა? თუ ეს კითხვა პროგრამას არ გულისხმობს, ვაჟა იმას ასწავლიდა, რასაც თავისი შემოქმედებით დღესაც ასწავლის.

შორენა ქაჯანია

1. მოქმედ პროგრამაში, ვფიქრობ, სწორად არის ასახული ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, ხოლო უკმარობის გრძნობას, რომელიც მაინც რჩება (რადგან არა გვაქვს

საშუალება ვაქვს შესასწავლად განკუთვნილი საათების გაზრდისა), ნაწილობრივ ის გვიმსუბუქებს, რომ მოსწავლეები არცთუ იშვიათად მეტ დაინტერესებას იჩენენ პროგრამით გაუთვალისწინებელი საკითხების მიმართ, თუ იგი საინტერესოდ იქნა მიწოდებული. გაკვეთილზე, ალბათ, შეუძლებელი იქნებოდა სერიოზული საუბარი დიდი მოცულობის არასაპროგრამო თხზულებებზე, მაგრამ სრულიად მოსახერხებელია გაეცნოთ ბავშვებს ვაქვს ზოგიერთი ლირიკული შედევი.

2. ტერმინი „განმავითარებელი სწავლება“ ყველას ერთგვარად როდი ესმის, მაგრამ ერთი მანც აშკარაა: იგი სწავლების ისეთი დონის მაჩვენებელია, როდესაც ინფორმაციის ათვისების ევალდაკვალ უზრუნველყოფილია აზროვნების პროცესის გამორჩეული ინტენსიობა, ცნობიერების აქტიურობა, გონების სასიამოვნო დაძაბულობა.

კლასიკური ლიტერატურის ფონდიდანაც კი ყველა ქმნილება განმავითარებელი სწავლებისათვის თანაბრად გამოსადეგი ვერ იქნება. ისიც უნდა ითქვას, რომ ნაწარმოების მხატვრული ღირსება ყოველთვის პირდაპირპროპორციული არ არის განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით მის ფასეულობასთან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ალბათ, არც ერთ ქართულ მწერალს არ მიადგება ჩრდილი, თუ ვიტყვით, რომ განმავითარებელი სწავლების მიზნებისათვის ვაქვს შემოქმედება თითქმის შეუდარებელია.

როდესაც მოსწავლეები პირველად ეცნობიან „ალუდა ქეთელაურის“ ტექსტს, თითქოს ყველაფერი ნათელია და გასაგები, მაგრამ კითხვების მომარჯვებით ვრწმუნდებით, რომ ასე არ არის. კითხვას — მოაჭრიდა თუ არა ამიერიდან ალუდა ხელს ბრძოლაში დალუპულ მონინაალმდეგეს, მოსწავლეები უარყოფითად უპასუხებენ, რასაც მუცალის მოკელის შემდეგ ალუდას სულიერი ტკივილებით, თემთან მისი კონფლიქტით და ალუდასავე განაცხადით ადასტურებენ: „მტერს მოვკლავ, კიდევ არ მოვსჭრი მარჯვენას მაგათ ჯაბრითა!“ (გამოთქმას „მაგათ ჯაბრითა“ სჭირდება სწორი განმარტება, თორემ, შესაძლოა, ზოგმა იგი ე.წ. „სიტყვის მასალად“ კი არა, პირდაპირი მნიშვნელობითაც გაიგოს). აუცილებელია ვიკითხოთ: როდის მოაჭრა ალუდამ მარჯვენა მუცალის ძმას? ბავშვებს არ გაუჭირდებათ დაასკვნან, რომ ეს მოხდა მუცალის ცხედრის გაპატიოსნების მერე.

— მაგრამ როგორ შეეუთანხმოთ ერთმანეთს ალუდას გადანყვეტილება, არავის მოაჭრას მარჯვენა და ჩადენილი აქტი? როგორ მოუბრუნდა ხელი სულით ხორცამდე შეძრულს კვლავ ბარბაროსული საქციელისათვის? ბავშვები იტყვიან, რომ ალუდა ვაჟაკცურად დალუპული მონინაალმდეგის მიმართ იქცევა ასე (ავიწყდებათ თავიანთი ნათქვამი — ამიერიდან არავის მოაჭრიდაო მარჯვენას). აქ მოსწავლეთა აზრი, ჩვეულებრივ, ორად იყოფა და აქედანვე იძაბება ინტერესი.

ალბათ, ყველაზე უპრიანია, სწორედ ახლა დაისვას კითხვა: სხვა დროს თუ შეხვედრია ალუდას ორთაბრძოლაში ჩაუქი, მამაცი მოპირდაპირე, მის ალტაცებას რომ გამოიწვევდა საბრძოლო ხელოვნებით, შეუპოვრობით; ან იქნებ სუსტების ძლევითაც შეიძლება ისეთი სახელის მოხვეჭა, ხევსურთა ოავკაცს რომ ჰქონდა? პასუხი

ერთობლივია, რომ ალუდას ადრეც ბევრჯერ დაუმარცხებია ღირსეული მონინააღმდეგე, ზოგიერთი იქნებ მუცალსაც კი არ უდებდა ტოლს!

— მაშ რატომ მაინცდამაინც მუცალს არ მოაქრა მარჯვენა, მაინცდამაინც მისმა სიკვდილმა რატომ ააღლევა ეგ ზომ?

ცხადია, ეს კითხვა ერთგანზომილებიან პასუხს ვერ იგუებს. მოსწავლეთა მცირე ნაწილი ხედება, რომ ალუდა შეძრა არა მხოლოდ მუცალის შეუპოვრობამ, არამედ მის ისედაც ლამაზ სიკვდილში გამოვლენილმა ზნეობრივმა მომენტმა — „თოფიც ალუდას გადუგდო, ერთს კიდევ ეტყვის სიტყვასა...“ სასიკვდილო აგონიის ნუთებში, სულისა და ხორცის გაყრის ეამს, ამ დიდებული ჟესტით ვაჟკაცობის, დიდბუნებოვნობის რაინდული საგალობელი ითქვა. ამის შემდეგ ცოცხლად დარჩენილ, გამარჯვებულ ალუდას განა შეეძლო სხვაგვარად მოქცეულიყო? თავისი საქციელით აქ მან მხოლოდ სანაცვლო პატივი მიაგო მუცალს. მოსწავლეთათვის აშკარა ხდება, რომ განგებამ სამტროდ შეახვედრა ერთმანეთს ვაჟკაცობითა და ზნეობით ტოლნი და სწორნი, რომელთაც ძალედვით ტარიელ-ავთანდილივით უებრო მეგობრები ყოფილიყვნენ; მათი რაინდული ქცევით გამოვლინდა თითოეულის სულში პოტენციურად არსებული ყველაფრის გადამლახველი სიყვარულის, სიკეთის თესლი.

ამაზე მეტის მიხვედრა ყმანვილებს უჭირთ. აქ მასწავლებელმა სასურველია მიაწოდოს ტერმინი „ქვეცნობიერი“ და თან შეძლებისდაგვარად განუმარტოს, აუხსნას, რომ გაუზარებლად, თავისთავად (ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად) ალუდას არსებაში გროვდებოდა ზიზლი იმ ბარბაროსული ჩვეულების მიმართ, რასაც ხევსურთა ადამი ითვალისწინებდა — მოკლული მტრის შეურაცხყოფა, გვამის დასახიჩრება. მართალია, ალუდას ქაზეუ „ხელებ ჯღრდესავით“ ეკიდა, ქეთელაური ისეთი სულიერი ნყოფის კაცი როდი იყო, ამ ამბავს მისთვის უკვალოდ ჩაეელო. მოკლულისთვის მკლავის მოკვეთას თავის დროზე რელიგიური ახსნა მაინც ექნებოდა, მაგრამ იმეამად მხოლოდ ტრადიციის კარნახით აღასრულებდნენ — „რაად მინდარის, ვერ მიხმობს“... ალუდა მტკიცედ მისდევდა ჩვეულებას, მაგრამ უთუოდ ანუხებდა რაღაც, რისთვისაც სახელი ვერ დაერქმია. ამ ნუხილსაც ბუნდოვნად გრძნობდა, არ იცოდა, რა იყო იგი და აი, მუცალთან შეხვედრამ აამოძრავა მის არსებაში დაგროვებული უარყოფითი ემოცია. ალუდა მიხვდა, რომ მკლავის მოკვეთა მიცვალებულის შეურაცხყოფაა და ამას არაფერი აქვს საერთო ვაჟკაცობასთან. ალუდას შემდგომი საქციელი მწარე სინანულია გავლილი ცხოვრების გამო, რომელიც დაუსრულებელი სისხლისღვრით იყო აღბეჭდილი. მოცემულმა ეპიზოდმა მხოლოდ ბიძგის როლი შეასრულა. ალუდა შინაგანად მზად იყო რადიკალური მეტამორფოზისათვის. ბავშვები უნდა მივიდნენ დასკვნამდე (თუნდაც მისახვედრი კითხვების დასმით), რომ ამას ცხადყოფს მისი სიზმარი (უდიდესი ფუნქციური დატვირთვის დეტალი), როგორც რეალურად განცდილის სიმბოლური უკუფენა — გავლილი ცხოვრება თითქმის კაციჭამიობად აღიქმება.

ყურადღება მახვილდება ლირიკულ ჩანართზე, რომელიც სიზმრის თემის ვარიაციაა („ვისაც მტერობა მასწყურდეს“) და თითქმის ფიზიკურად რომ მოქმედებს

მსმენელზე. მოსწავლეებს უკვე აღარ უჭირთ გაიხსენონ ან მონახონ ამ მონაკვეთის შესატყვისი ადგილი „ბახტრიონში“ („იუიჟირიბანდა, ცისკარი“...).

დაახლოებით ამგვარი მსჯელობის შემდეგ ვუბრუნდებით კითხვას — მაინც რატომ მოაჭრა ალუდამ მუცალის ძმას მარჯვენა? დაძვინთ, რომ აქ თავს იჩენს ავტორის ფსიქოლოგიური აზროვნების ბრწყინვალე ლოგიკა. ჩემი აზრით, ეს ერთი მეტად საინტერესო მომენტია მოსწავლეებში დაკვირვებულობის, ნაწარმოების სიღრმეში წვდომის თვისებათა აღსაზრდელად. მოსწავლეთა ერთ ნაწილს, ბუნებრივია, გაუძნელდება პასუხის გაცემა, ზოგი კი გაიხსენებს ტექსტის დამუშავების პროცესში აქცენტირებულ სტრიქონებს: „*ყმა მოდიოდა გორიგორ, არ ეწონება თავია; პირს დასწოლია ნისლეტი, გულით ნადენი, შავია. ტახტაზე დაუკიდებავ მუცალის ძმისა მკლავია, ვერცხლით მორთული ბაზალა, ეგ ხოროსნული ხმალია*“ — და გაირკვევა, რომ მუცალის ძმისთვის მკლავის მოკვეთა ინერციით ჩადენილი აქტია, რომ ალუდას არ შეეძლო ერთბაშად, ნუთებით გაზომილ დროში მისულიყო საბოლოო და უშეღავათო გადაწყვეტილებამდე, რომ მის არსებაში თავდაპირველად მაინც ინსტინქტი ამოძრავდა, რომ ჯერ იგი განზოგადებამდე არ ამალღებულა, ხოლო ის ქვეცნობიერი, გაუაზრებელი სწრაფვა განწმენდისაკენ მხოლოდ იმ დროის განმავლობაში ჩამოაყალიბა აზრებად, რაც ალუდამ შინ დაბრუნებას მოანდომა. შავი ფიქრების დენაც სხვა არა იყო რა, თუ არ არაცნობიერის ცნობიერად ქცევის პროცესი და ალუდა შეძრა გავლილმა არსებობამ, მიხვდა, რომ ლამის დამნაშავეის ცხოვრებით უცხოვრია. მერე ეს განცდა, როგორც ითქვა, სიზმრად იქცა.

ამ მომენტიდან იწყება კათარზისი. ალუდას გონება უზარმაზარ ნახტომებს აკეთებს. მკლავის მოჭრა-მოუჭრელობა მეორეხარისხოვანიც კი ჩანს იმასთან შედარებით, რაც ალუდას აწუხებს. ახლა იგი მარტო მუცალზე როდი ფიქრობს. როგორ მოიქცეს ალუდა? ხელი აიღოს სისხლისღვრაზე? პასუხი იქვეა — „მტერს მოვკლავო“ — იტყვის. ასეც იზამს, ცხადია, მაგრამ იმაზეც ფიქრობს — განა ყველა, ვისზედაც ხელი აღუმართავს, იყო კი ნამდვილი მტერი? ან საერთოდ: რატომ ხოცავენ, რად მტრობენ ადამიანები ერთურთს ასეთი ექსტაზით? აი, რას ვერ შერიგებია იგი. ვინ იცის, მონიშნაღმდეგისათვის ტრაგიკულად დამთავრებული რამდენი შერკინების აცილება შეიძლებოდა! ახლა ალუდა ავტორია მწყობრ თვალსაზრისად ჩამოქნილი, გონების ნამღებები სილამაზით მოწოდებული ფილოსოფიური აზრებისა — „*ჩვენ ვიტყვით, კაცნი ჩვენა ვართ, მარტოთ ჩვენ გეზდიან დედანი*“... ამ ძლიერი ირონიით შეფერილი მსჯელობით იგი მალღდება კუთხური კარჩაკეტილობის, რელიგიური განკერძოებულობის განცდაზე, როგორც ადამიანთა შორის მტრობის ერთ-ერთ საფუძველზე, და ყველაზე წმინდა რელიგიის — კაცთმოყვარეობის მოციქულად გვევლინება.

— მე ან ჩვენ რითი ვართ სხვებზე უკეთესნი, ის ან ისინი რითი არიან ჩვენზე უარესნი? რად მიგვაჩნია თავი სხვაზე აღმატებულად? — თითქოს იშლება ზღვარი რელიგიათა შორის, მაგრამ ალუდა მაინც ქრისტიანულად აღასრულებს მუცალის პატივსაცემად გამიზნული ღვთისმსახურების რიტუალს. რატომ? საჭიროა ამ ფაქტის

მართებული კომენტარი, რათა უნებლიეთ იმაზე მეტი არ მივანეროთ გმირს, რაც მას უფიქრია. ალუდა საერთოდ რელიგიის წინააღმდეგ კი არ გამოდის, არამედ მოითხოვს პატივისცემას სხვა რწმენის აღმსარებელთა მიმართ, მათ დაფასებას, პირველ ყოვლისა, როგორც ადამიანებისა, თორემ თავისი ქრისტიანობა ალუდას სხვა სჯულზე უკეთესი ეჩვენება უთუოდ და მუცალსაც ამ წესით მიაგებს პატივს.

ალუდას „ფერისცვალების“ ამგვარი ანალიზი ტელეკურსელთათვის განკუთვნილ ქართული ენისა და ლიტერატურის ლექციაზე მოგვისმენია მე და ჩემს კოლეგებს და კიდევ გამოგვიყენებია ვაკეთილის ახსნისას.

განმავითარებელი სწავლების თვალსაზრისით ასევე საინტერესოა საზოგადოებისა და პიროვნების დაპირისპირების საკითხი.

ხაზგასმა სჭირდება იმას, რომ საზოგადოებისაგან ყოველგვარი გამოყოფა არ ნიშნავს დაპირისპირებას, მაგალითად, როცა გმირები აღასრულებენ ისტორიის ნებას და მასები მიჰყებიან მათ. აქ გმირისა და მასის ინტერესები ემთხვევა ერთმანეთს, მაგრამ ტრაგიკული სიტუაცია იქმნება, როდესაც პიროვნება იბრძვის ძალად იდელებისათვის, მოქმედებს რწმენის კარნახით, საზოგადოება კი არ თანაუგრძნობს მას. აქ ორი ფაქტორია გასათვალისწინებელი. იგი (საზოგადოება) ან ვერ აცნობიერებს პიროვნების იდეებს და ამიტომ არ იღებს მათ, ან ეს იდეები მოითხოვს მისგან თითქმის ისეთსავე ძალისხმევას, როგორც თავად პიროვნებამ იტვირთა, ხოლო მასას არ ძალუძს ეს (რადგან მასა, ჩვეულებრივ, გმირებისაგან როდი შედგება). გმირი უკომპრომისოა, საზოგადოება — კონსერვატორული და გარდუვალად იჩენს თავს კონფლიქტი. ამ დროს საზოგადოება შეიძლება ფიზიკურად გაუსწორდეს პიროვნებას, რომელიც მისი ვაკეთილშობილებისათვის იბრძოდა. ასეთ დროს მორალურად პიროვნება იმარჯვებს, მაგრამ მოპირდაპირე ძალა ხმამაღლა არამც და არამც არ აღიარებს ამას — მაშინ ხომ იგი ჯალათის როლში გამოვიდოდა! მაგრამ ერთეულები მომავალში მაინც ჩასწვდებიან და თვალს გაუსწორებენ სიმართლეს.

ალუდა ტრაგიკული პიროვნებაა, იმიტომ რომ დაუძლეველ წინააღმდეგობაში ექცევა ადამიანებთან, რომელთა გარეშე თითქმის აღარა აქვს აზრი მის არსებობას — თემთან, რომელიც მისთვის სამშობლოს განასახიერებს. ალუდას საზოგადოებისაგან არაფერი სურს, გარდა იმისა, დააცალონ თავისი კეთილშობილური განაზრახვის აღსრულება, მაგრამ თემი ვერ იგუებს განსხვავებულ თვალსაზრისს, დამოუკიდებელი ნების გამოვლენას (რაოდენ მნიშვნელოვანი მიზეზიც არ უნდა ჰქონდეს ამას), განსჯის საგნად არ აქცევს ძვალსა და რბილში გამჯდარ ადათს, საკამათოდ არ ხდის — იქნებ მართალია ეს სხვანაირად მოფიქრალი კაცი და ისინი, მთელი თემი, ცდებიან? ალუდას კი სიმართლე ყველაფერზე მეტად უღირს და, თუმცა ძველებურად უყვარს თავისი თემი, ქვეყანა, თვალს არ უხუჭავს მის ნაკლს. იგი თანამოძმეებს ვერ მოეპირაფრება და ვერ ეტყვის: თქვენ მართალნი ხართ, რადგან ბევრნი ხართო. ალუდა ხედება, რომ თემი ერთბაშად ვერც გაუგებს მას. განა თავადაც სხვებივით არ იქცეოდა ადრე?

თუ ძეხორციელი არ აღმოჩნდება ღირსეულად აღმქმელი, რალა აზრი აქვს მაშინ ალუდას ან ჯოყოლას საქციელს? — საქმე ის არის, რომ გმირები რწმენის კარნახით მოქმედებენ და არა სხვათა დასანახად, თანაც — მათ მანაც უკავთ გამგები. ჩვენ ვიცით, რომ თემის განაჩენის გამგონე მინდას „მაუნყლიანდის თეალები“ და, თუმცა იგი „ველარას შევლის ალუდას, გულზე გადინყვის მკლავები“, მისი რეაქცია მანაც მრავლისმეტყველია. ისეთი მცირერიცხოვანი საზოგადოებისათვის, როგორსაც თემი განასახიერებს, ორი ალუდა ერთობ დიდი ფუფუნება იქნებოდა. მინდა ვერ იყო ალუდასავით შეუპოვარი, თორემ სხვა თვისებებით ძალიანაც ჩამოჰგავდა მას. მისი არსებობა პოემაში სხვა მინდიებისა და ალუდების გაჩენას გვაუწყებს; ამაზევე მიგვანიშნებს „სტუმარ-მასპინძელი“ სასაფლაოდან შინ მიბრუნებული ქისტების მოქუფრული და სინანულდარჩეული სახეები, ან თუნდაც ალაზას მომხიბვლელი პიროვნება, რომელიც ისჯება არა მხოლოდ როგორც ცოლი „დამნაშაისა“, არამედ როგორც მისი თანამოაზრე. ამასთან აღინიშნება, რომ ყველა ამაღლებული იდეა ხშირად ბრძოლისა და მსხვერპლის ფასად იკაფავს გზას მასებისაკენ.

ყოველივე ამის ხაზგასმის შემდეგ მოსწავლეები რწმენისათვის თავდადებას აღიქვამენ, როგორც უმაღლეს ადამიანურ გმირობას, ზნეობრივ სასწაულს, რადგან სხვაა გმირობის ჩადენა, თუნდაც თავგანწირვა მაშინ, როდესაც ქვეყანა ტაშს გიკრავს და სხვაა, როცა ამავე გმირობისათვის მოლაღატედ გაცხადებენ და მოგიკვეთენ შენიანები.

ასე იზრდება და გარდაიქმნება ალუდა ჩვენს თეაში ნანარმოების ანალიზის პროცესში „ღმერთობამდე მისულ კაცად“. მისი სახიდან ერთი ნაბიჯია გველისმჭამელ მინდიამდე. უმანიზმის მრუდი მინდას სახეში იპოვის სასრულ ნერტილს, რადგან მეტის თქმა თეორიულადაც ძნელია (დანარჩენი ვაჟას ლირიკულ შედეგებშია ნათქვამი — „რამ შემქმნა ადამიანად, რატომ არ მოველ წვიმად“).

3. ვაჟასა და, საერთოდ, ნებისმიერი ავტორის შემოქმედების სწავლებისას გამოიყენება სწავლების დამხმარე საშუალებათა ბევრი სტერეოტიპად ქცეული თუ შედარებით „გაუცვეთელი“ ფორმა: ექსკურსია მწერლის მშობლიურ სოფელსა თუ მისი პერსონაჟების საცხოვრისში, ვაჟას საფლავისა და ძეგლის, მის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებული ფოტოდოკუმენტების, ფერწერული ტილოების, კინოფილმის, სპექტაკლების ან მათი ილუსტრაციების, ვაჟას ცალკეული გამოცემების ჩვენება, ვაჟას შესახებ შემონახული მოგონებების, მისი შემოქმედებისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული მასალის გაცნობა, თემატური სტენდების მონყობა, საიუბილეო მასალების გამოფენა, ცალკეული არასაპროგრამო თხზულების ნაკითხვა და გაანალიზება გაკვეთილზე, ვაჟას შემოქმედებისადმი მიძღვნილი თხზულებების კონკურსი, დისპუტის ან საღამოს ჩატარება, ვაჟას ნანარმოებების გასცენიურება (თუ საამისო ბაზა არსებობს), ვაჟას პოეზიის ნიმუშების, მის ტექსტებზე შექმნილი მელოდების მოსმენა და ა.შ. კლასგარეშე მუშაობის დასახელებულ ფორმათაგან თითოეული შეიძლება საკმაოდ ეფექტურად და შემოქმედებითად გამოვიყენოთ.

ამასთან, ცხადია, ყველა დასახელებულ ფორმას ერთდროულად ვერ მივმართავთ, ეს უთუოდ თავის მოტყუება იქნებოდა, მაგრამ რაც მეტს მოვახერხებთ, მით უკეთესი.

აღნიშნული მაინც პასუხია კითხვისა — რა დამხმარე საშუალებებს მივმართავთ ვაჟას შემოქმედების სწავლებისას, მაგრამ როგორ ვიყენებთ ამა თუ იმ ფორმას, ჩემი აზრით, ცალკე საუბრის თემაა, მისი დანახვა მხოლოდ სწავლების პროცესში შეიძლება სრულად.

ყველაზე ეფექტური „დამხმარე“ მაინც ვაჟას გულისყურით კითხვაა.

4. სანერად მიცემული თხზულებების დასათაურებანი დაახლოებით ასეთია: „იას უთხარით ტურფასა...“ „ქარგ ყმად ვინა ვთქვათ, ვაჟებო?“, „რას ნიშნავს — იყო პიროვნება (ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მოტივებზე)“, „ვაჟა-ფშაველა პოეტისა და პოეზიის შესახებ“, „ქალთა სახეები ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში“, ვაჟას პერსონაჟების დახასიათება (ცალკეულად), თხზულებათა იდეურ-მხატვრული ანალიზი, თავისუფალი თემები ვაჟასეულ აფორიზმებზე.

5. ვაჟას ენობრივი პოზიციის მოსწავლეებამდე შეგნებულად მიტანას საფუძველი ტექსტის დამუშავების პროცესში ეყრება. თავდაპირველად თეორიულ ჭრილში ამ საკითხზე შეგნებულად არ ვამახვილებ ყურადღებას, მხოლოდ შემდეგ, როდესაც ნაწარმოებების შესწავლისა და მათი მხატვრული ანალიზის გზით მოსწავლეები თავისთავად, ძალდაუტანებლად შევლენ ვაჟას ენობრივ სამყაროში, იგრძნობენ ამ ენის ხიბლს, ძალასა და მშვენიერებას, მივაქცევ მათს ყურადღებას საკითხის თეორიულ მხარეს. მოვაგონებ ერისა და ენის მიმართების პრობლემას, ქართული ენის თავგადასავალს, იმ ბრძოლას, რაც მისი შენარჩუნების, სინამდისა და ღირსების დასაცავად გადავიტანეთ მე-19 საუკუნის საქართველოში. ვიტყვი, რომ ვაჟას სტიქიურად კი არ შემოჰქონდა სალიტერატურო ქართულში ფშაური დიალექტის ფორმები, არამედ სრულიად გააზრებულად. საამისოდ აუცილებელია გავაცნოთ მოსწავლეებს ვაჟას პუბლიცისტური წერილები: „ენა“, „ნიჭიერი მწერალი“ (ეს პროგრამითაც არის გათვალისწინებული), „მცირე შენიშვნა“ (პასუხი ბ-ნ მირიანაშვილს). ილიასა და აკაკის ლიტერატურული სკოლის მიერ დამკვიდრებული სალიტერატურო ენა, გარკვეული აზრით, თავად იყო ახალი. ამას თვითონ ვაჟა აღნიშნავს „მცირე შენიშვნაში“. განა სამოციანელებს მცირე წინააღმდეგობა შეხვდათ ძველი თაობისაგან ენის გადახალისების გამო? მართალია, სალიტერატურო ქართულს ოდითგან ქართული დიალექტი ედო საფუძვლად, მაგრამ ვაჟამ სცადა ფშაურითაც გაემდიდრებინა იგი, მით უფრო, რომ, მისი აზრით, ფშავში ყველაზე წმინდად იყო შემონახული ძველი ქართულის ენობრივი ნორმები; ამასთან ვაჟამ იგი გამოიყენა ლექსებსა და, განსაკუთრებით, პოემებში, სადაც მასალა თითქოს თავად ითხოვდა ამდაგვარ ფორმებს, ხოლო პუბლიცისტური წერილები და მოთხრობები სალიტერატურო ქართულის კლასიკური ნიმუშებია.

ვაჟას მიაჩნდა, რომ დიდი მწერალი სჯულმდებელია ენისა. მისი ენა მკაფიო ინ-

დივიდუალობით არის ხოლმე აღბეჭდილი, მაგრამ ამავე დროს ასეთ მწერალს, ჩვეულებრივ, არ ღალატობს ზომიერების გრძნობა. ყოველ შემთხვევაში, ჭეშმარიტ მწერალს უფლება აქვს, როგორც თუნდაც საეთნოგრაფიო საგანი, ისე მაინც გააცნოს მკითხველს მისთვის ძვირფასი ფორმები, ხოლო მიიღებს თუ არა მათ სალიტერატურო ენა, ავტორის ნიჭსა და უნარზე იქნება დამოკიდებული. ვაჟა ლექსიკის გამდიდრებას საჭირო საქმედაც მიიჩნევს: „ჩვენის აზრით, თავმოსანონარიც არის, რომ ერთის ცნების გამომხატველად სამი და ოთხი სიტყვა მოგვეპოვება და ამ შემთხვევაში არა ვგაეართ ჩინელებს, რომელთაც ბევრი ისეთი სიტყვები აქვთ, რომ თვითთულს, ერთის მაგიერ, ათი და თორმეტი მნიშვნელობა აქვს იმისდა მიხედვით, თუ რომელი ადგილი უჭირავს წინადადებაში...“ ჩვენ ვიცით, თუ როგორ მიიღო ქართულმა მწერლობამ ვაჟას ენა. იგი მისი ერთი უანკარესი განმტკიცებაა, ოღონდ სამუდამოდ „დაბეჭდული“ ვაჟას ბეჭდით. ასე მგონია, რომ იგი დიდებულია თავისი ერთადერთობითაც, რაც ყველა სხვა ავტორისათვის გამორიცხავს მისი გამეორების შესაძლებლობას.

ამ საკითხზე საუბრისას გვერდს ვერ აუუვლით აკაკისა და ვაჟას ცნობილ „გაპაექრებას“. „ენას გინუნებო“ — მიმართა აკაკიმ „მარგალიტების მთესველ“ მგოსანს, მაგრამ ამის ახსნა შეიძლება. სამოციანელებმა ისეთი მომქანცველი ბრძოლა გადართანეს ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენის დასამკვიდრებლად, რომ ამ ერთიანობიდან ყოველი გადახრა მტკივნეულად აღიქმებოდა; ამ შემთხვევაშიც ზოგადმა იდეამ აკაკის თვალში დაჩრდილა კონკრეტული ფაქტის მშვენიერება. ზოგი ჭირი მარგებელიაო, უთქვამთ და იმ ერთმა სტრიქონმა დაბადა ახალი საოცრება ვაჟას ლირიკისა — „დაგვიანებული პასუხი აკაკის...“

აღვნიშნავთ, რომ მიუხედავად ამისა, ვაჟაც და აკაკიც ერთიმეორის პიროვნებისა და შემოქმედების თაყვანისმცემლებად დარჩნენ სიკვდილამდე.

ბ. ვისაც ბალაობისას ცრემლი უღვრია შულის ნუკრის უნუგეშო ბედზე, მისთვის მთელ ქვეყანას უკუნი გადაეფარებოდა, თუ ეტყოდნენ, ვაჟას თავადაც ბევრჯერ მოუკლავსო შველი. ეს მხოლოდ შემდეგ ხდება გასაგები და ასატანი, როცა რწმუნდები, რომ ადამიანი, რაც უნდა დიდი პიროვნება იყოს, მინდია ვერ იქნება. აკი მინდიაშაც ბოლომდე ვერ შეძლო მინდიობა! ეს არც ვაჟას სვედლო, მაგრამ რჩებოდა მარადიული ნუხილი სულისა ადამიანური არსებობის ამ ნაკლულოვანებაზე და უშინაგანეს არსებაში დაფარული ეს განცდა ღვთაებრივ ქმნილებებად — „შულის ნუკრის ნამბობად“, „გველის მჭამელად“, „ბახტრიონად“ — გამოჰქონდა გარეთ, რითაც მკითხველებს ასწავლიდა ყოფილიყვენ უფრო სათნო (და უფრო მტკიცე) სულის მქონენი; იგი, მართლაც, ღვთაების დარად ცდილობდა გამოეძერწა კაცთა სული სახედ და ხატად უფლისა.

ქართულ მწერლობაში ვაჟა ერთი პირველთაგანია, ვისაც საოცრად აწვალეს ყოფიერების, სამყაროს იდუმალებათა ნელომის სურვილი და იტანჯება ადამიანის გონების შესაძლებლობათა დასაზღვრებულობის გამო, მაგრამ მას ძალუძს შინაგა-

ხი ხილვებით ნაწილობრივ მაინც დაძლიოს ადამიანური ცნობიერების ეს ხარვეზი. ამიტომაც იქცა იგი ბუნების დიდ მგოსნად. ვაჟასთვის მეტად მნიშვნელოვანია სამყარო, მაგრამ ამ ნუთისოფლის ბრუნვაში ყველაზე ფასეული მაინც ის არის, რის გამოც მარადიულად მდუმარ კლდეს ენა ამოადგმევინა და ათქმევინა: „გიყვარდეთ, კაცნო, ერთმანეთი!“ „ბახტრიონში“ არის ასეთი სტრიქონები: „მკვდარია უგრძნობი კაცი, უსაზარლესი მკვდარზედა, მით რომე სიცოცხლე უდგას სალის ყინულის ტახტზედა. არ ებრალება მოყვასი, მის წინ რო აცვან ჯვარზედა; ისე მოკვდება, ვერ შედგეს ერთ ნამს ტრფობისა მთაზედა, შორს არის, მეტად შორს არის დაშორებული მათზედა. ჭაობში არის ჩაფლული, ვიცნობ მონამლულს ხმაზედა, საზარელია დადგომა უგრძნობელობის გზაზედა!“ — ვაჟას პოეზია უგრძნობელობის წინააღმდეგ მიმართული პოეზიაა.

ვაჟას პიროვნება, სამყაროს მისეული აღქმა, განსჯა ადამიანის ქვეყნიური ვალიონა, სიკვდილ-სიცოცხლის საზრისის ძიება, ვაჟას სახეობრივი სისტემა ის ამოუწურავი მასალაა, ასე რომ აფაქიზებს ჩვენს ზნეობას, ამდიდრებს შემეცნებას, ხვენს სილამაზის დანახვისა და შეგრძნების უნარს.

7. ვინაიდან მასწავლებლობის ნიჭი, ამ სიტყვის კერძო გაგებით, სპეციფიკური რამ არის, ხოლო მოსწავლეთა კონტინგენტი მეტად არაერთგვაროვანი, მე მგონია, ბობოქარი ტემპერამენტი, რომელსაც მასწავლებლები, ჩვეულებრივ, ვიოკებთ ხოლმე, პოეტი კი — ვერა, ხელს შეუშლიდა ვაჟას, ყოფილიყო იდეალური პედაგოგი. საამისოდ, ალბათ, არ ეყოფოდა რეაქციის სხვა ტალღაზე გადართვის უნარი. ვაჟას სტიქია იყო ენერა გენიალური ქმნილებები და, რაც განსაკუთრებული და იშვიათია, ეცხოვრა ისე, რომ მის მცნობთ სულში ხინჯად არ დარჩენოდათ მწერლის მშვენიერ იდეებსა და ცხოვრების წესს შორის შეუთავსებლობის განცდა. ამით აძლევდა ყველაზე ფასეულ გაკვეთილებს თავისი ერის შვილებს.

მაგრამ ვაჟა მაინც იყო მასწავლებელი. ძნელია თქმა, რას და როგორ ასწავლიდა იგი, მაგრამ იმას კი უთუოდ ეტყოდა ბავშვებს, რა ბედნიერებაა სიცოცხლე, რომ სიკვდილიც კი ლამაზია, რადგან სიცოცხლეს ანიჭებს აზრს... ასწავლიდა ფიქრსა და ოცნებას, მაგრამ უფრო თავისი ცხოვრების წესით უჩვენებდა ბავშვებს, რა არის „ლამაზი არსი ჩვენი კაცობისა“. ან იქნებ ვაჟას დიდებული პიროვნება ის ცეცხლი იყო, ყოველგვარ ყინულს რომ ალღობდა, თითქოს ჯადოსნური კვერთხი შეეხოო, ერთიანად იყვრობდა ბავშვების სულს და ვაჟა-პედაგოგიც თავისივე ქმნილებების სიმალლეზე იდგა? ვინ იცის!

1980 წ.

სინამდვილის მსახური

*...მხოლოდ სინამდვილე, სინამდვილე,
რომელსაც გადაუხრელად ვემსახურებოდი
მთელი ჩემი მწერლობის განმავლობაში.*

დავით კლდიაშვილი

დავით კლდიაშვილი უდავოდ გულწრფელი იყო, ამ სიტყვებს რომ წერდა. მართლაც, სინამდვილის „გადაუხრელ“ ასახვას ემსახურა იგი, მაგრამ ემსახურა არა როგორც მონა, არამედ — როგორც მეუფე. ისიც მომხდარა, რომ სინამდვილეს მონად გაუხდია მწერალი — იმდენად მოუცავს და შეუვსია მისი ფანტაზია, რომ ემპირიული ფაქტების მიღმა აღარ გაუხედილებია იგი. ასეთი მწერალი მხოლოდ ჰბაძაქს ბუნებას. მისთვის ყველაფერი არა მარტო იწყება — კიდევ მთავრდება ფაქტით. დავით კლდიაშვილი კი მარტო მსახური როდია სინამდვილისა, იგი მისი ბატონ-პატრონიც გახლავთ, რამეთუ ცხოვრებისეული ფაქტი მისთვის მხოლოდ მასალაა უფრო მაღალი რანგის სინამდვილის — მხატვრული, გამონაგონი სამყაროს — შესაქმნელად. ამავე დროს მწერალს ეს უკანასკნელი ისე არასოდეს წარმოუხსახავს, რომ მკითხველს მასში რეალური სამყაროს ამოცნობა გასჭირვებოდა: კლდიაშვილის ხელში ემპირიული სინამდვილე დეფორმირებას კი არ განიცდის, არამედ, თითქოსდა ყოველგვარი ზედმეტობისაგან განძარცვული, თავისი ყველაზე უშინაგანესი და არსებითი მხარით წარმოჩნდება.

უტყუარი მწერლური ალლო აგნებიანება ხოლმე დავით კლდიაშვილს ცხოვრებისეულ იმ ნედლ მასალას, საიდანაც ეს ახალი, „ნამდვილი სინამდვილე“ იქმნებოდა. ერთი შეხედვით, ამ არჩევანში გამამწყვეტი მნიშვნელობა თვით აღსანერი ფაქტის გამორჩეულობას, ანუ — როგორც მწერალი იტყოდა — „უცნოურობას“ ენიჭებოდა. მართლაც, „სამანიშვილის დედინაცვალი“, „ბაკულას ღორები“, „მიქელა“ ცხადად გვიჩვენებს, რომ დიდმა დავითმა იცოდა (და მერე როგორ!) მოულოდნელობის, უჩვეულობის მხატვრული ფასი. მაგრამ, მეორე მხრივ, განსაკუთრებული არაფერი ხდება კლდიაშვილის ისეთ შედეგებში, როგორებიცაა „როსტომ მანველიძე“ ან, თუნდაც, „ქამუშაძის გაჭირვება“: კვდომა ეპარება ძველ, კეთილშობილურ გვარს, იყრება მამაპაპური ნაფუძრიდან და ქალაქს მიაშურებს გალატაკებული აზნაური — ეს ამბები ყოველდღიური იყო, ჩვეულებრივი, ვითარცა დღე-ღამის მონაცვლეობა. და თუ მწერალი ასეთ შემთხვევებშიც ახერხებს წიგნს მიგაჯაჭვოს, ეს იმიტომ ხდება, რომ იგი სრულყოფილად ფლობს არა მარტო სიტუაციებს, არამედ ხასიათთა ხატვის ხელოვნებას.

სწორედაც ხატვის, ჩვენების, „პლასტიკური მეტყველების“ ოსტატია და-

ვითი და არა — მქადაგებელი, მენტორი. კლდიაშვილი, ჩვეულებრივ, თავს იკავებს პერსონაჟთა თუ სიტუაციათა „დეკლარაციული“ შეფასებისაგან, ურჩევნია, თავის ნაცვლად მისმა პერსონაჟებმა და მათმა საქციელმა იმეტყველონ: ავტორის პიროვნება არსად გამოიტანება თხრობის გარეთ და არც მოსტამენტზე შესკუპებული ეხირება მკითხველს თვალში — იგი უჩინარია, თითქოსდა განზავებული თხრობის ატმოსფეროში.

კლდიაშვილის „ტრაგიკული კომიზმის“ სათავეც თხრობის ამ მანერაში ძვეს: სასაცილოს, კომიკურის შემჩნევა და ჩვენება ამგვარ სიტუაციაში ჩავარდნილისადმი ერთგვარ „გაუცხოებას“, ემოციურ „ნეიტრალიტეტს“ გულისხმობს; ტრაგიკული ასახვა კი თანამლმობლის პოზიციაზე დგომაა. დავით კლდიაშვილი კომიკური სიტუაციის ჩვენებისას თავად თითქოს ინარჩუნებს ემოციურ „ნეიტრალიტეტს“, მაგრამ მკითხველს თავისთან კი არ ამყოფებს, — შეუმჩნეველად უცვლის მას ადგილს და თანამლმობლის პოზიციაზე გადაჰყავს.

ავტორისეული ამ ერთგვარად „შენიღბული“ პოზიციის გამო კლდიაშვილის შემოქმედების შემფასებლები ზოგჯერ უკიდურესობაში ცვივოდნენ: ვინც მის ნაწერებში მხოლოდ სასაცილოს და, აქედან გამომდინარე, დასაცინსა და გასაკილს ხედავდა, მას მწერალი შეუბრალებელ მამხილებლად მიაჩნდა. მეორე უკიდურესობა თვალს უხუჭავდა კლდიაშვილის შემოქმედების კრიტიკულ პათოსს და მას აზნაურულ ყოფაზე ლამის რომანტიკული ცრემლების მფრქვეველად სახავდა.

დავით კლდიაშვილის მწერლურ ღირსებებზე მსჯელობისას მწერლის ენას იშვიათად თუ მოიხსენიებდნენ საქებარი სიტყვით. მწერლის თანამედროვენი, ვაჟასი არ იყოს, მასაც უნუნებდნენ ენას. თავად დავითიც, საერთოდაც უალრესად თავმდაბალი და მოკრძალებული, ამ მხრივ ნამეტნავად მკაცრი მსაჯული გახლდათ საკუთარი თავისა. აი, რას სწერს იგი პეტრე უმიკაშვილს: *„მოხარული ვარ, რომ ჩემი „საწყალი, გაჭირებული ქამუშაძე“ შინაარსით მოგწონებიათ; ემდურით ენას და თქვენზედ უფრო მე ვარ უკმაყოფილო... არ დაიჯერებთ, მოთხრობის ბოლონდელი შეიდი თავი ისეთ ფაცაფუცშია დათავეებული... მართალია, ენა ყოველთვის კოჭლობდა ჩემს ნაწერებში“... ამას წერს მწერალი, რომელსაც „აბსოლუტური სმენა“ ჰქონდა სიტყვისა. ასოკირკიტა კრიტიკოსი დიხხაც მოჩხრეკს მის ნაწერებში სალიტერატურო ნორმებიდან გადახრებს; ზოგის ნამეტურ გასალუქებულ ყურს, იქნებ, უსიამოდაც ხედებოდეს ცოცხალი მეტყველებიდან შემოჭრილი დავითისეული ფორმები; გემოვნების საქმეა — ვის, ემანდ მიკრობი არაფერი შემიყვესო და, ლაბორატორიაში გამოხდილი წყალი ურჩევნია კლდიდან გადმომსკდარ წყაროს წყალს. კლდიაშვილის ენაც არ გახლავთ გაცრილ-გამტკიცული და სტერილიზებული — ესაა ცოცხალი, მფეთქავი ორგანიზმი. დააკვირდით, როგორი ხელოვნებით ახერხებს მწერალი პერსონაჟთა დახასიათებას მეტყველებით; გაიხსენეთ, როგორ ლაპარაკობენ ბეკინა, კირილე, ეკვირინე, პორფირი. თითქოს არა მარ-*

ტო კითხულობ, არამედ გესმის მათი, უფრო მეტიც, მართა ქვიტირიძისა და პე-
ლაგია საბელაშვილის ხმის მოდულაციასაც კი გრძნობ. ამიტომაც სწორედ და-
ვით კლდიაშვილის კითხვისას შეიძლება გაგინდეს კაცს ის აზრი, რომელიც ამ
დიდმა მწერალმა გამოთქვა: „ქართული ენა შევებით სავსეა... მისით მშვენიე-
რად გამოითქმება ადამიანის ყოველნაირი სულისკვეთება“...

მითის ბალრეპეზა

*მშობელზე წერა, მისი ბიოგრაფია თითქოს არ უნდა იყოს ძნელი მით უფრო, მწერ-
ლისთვის. მაგრამ თუ ეს მშობელი თავად არის დიდი მწერალი, მაშინ ბიოგრაფის წინაშე ურ-
თი სირთულე იჩენს ხოლმე თავს: მკითხველს ყოველთვის ექმნება ერთგვარი მითი მწერალ-
ზე; თუ მხოლოდ გაიმეორე ეს მოდელი, მკითხველს ვერ დააინტერესებ; მეორე მხრივ, იგი
არც მითის დამსხრევას, დიდ მწერალზე მისეული წარმოდგენის ხელყოფას გააატოებს—
მწერალი სერგო კლდიაშვილი თავისი ცნობილი ნარკვევით აღწეებს მისი დავით კლდ-
აშვილზე, უამრავი ახალი ფაქტითა და დეტალით „უერ-ხოზის ასხამს“ მას ისე, რომ ძირითად
მოდელს არ ანერვებს.*

— ბატონო სერგო, შთამომავლობას თქვენ უტოვებთ შესანიშნავ მოგო-
ნებებს თქვენი დიდი მამის დავით კლდიაშვილის შესახებ. „სამანიშვილის“
ავტორმა თვითონაც აღწერა თავისი ცხოვრების გზა. მაგრამ თავის თავზე
იგი ყველაფერს ვერ იტყოდა და, ალბათ, ზოგიერთი დეტალის ან შტრიხის
შემატების სურვილი მწერლის პორტრეტისათვის თქვენც გაგინდებო-
დათ...

— დავითზე მოგონება კარგა ხნის წინანდელი დანერვილია. თავის დროზე,
რომ იტყვიან, ხელი არ მიმიკლია, მაგრამ ახლა, ალბათ, ცოტა სხვანაირად
დავწერდი. მე იქ დანერვილებით აღწერე დავითი უკანასკნელი დღე (დედა-
ჩემის გადმოცემით), მიცვალებულთან ლამისთევა, მისი გადმოსვენება თბი-
ლისში. დავითს ანდერძი არ დაუტოვებია, მაგრამ თქმით ხშირად უთქვამს,
სიმონეთში უნდა დამასაფლავოთ, დედაჩემისა და ჩემი პატარა თამრიკოს
გვერდითო. თამარი ბავშვობაში გარდაცვლილი ჩემი და იყო, რომელიც ბე-
ბიის გვერდით დაკრძალეს. სხვათა შორის, აკაკიც იბარებდა ანდერძით,
საგვარეულო საძვალეში დაკრძალეთო... დანაბარების აღსრულება წესია,
მაგრამ დიდი ადამიანები, ეტყობა, მკვდარიც არ ეკუთვნიან თავიანთ თავს.

მოგონებაშიც ვწერდი, მაგრამ მინდა უფრო დანერვილებით მოგიტხროთ
დავითის იუბილეზე... (სხვათა შორის, ეს დავითის მეორე იუბილე გახლდათ;
პირველი, შემოქმედების ოცდამეათე წლისთავი, 1920 წელს გადაუხადეს. ის
იყო და ის — მენშევიკურ მთავრობას მეტი ყურადღება აღარც გამოუჩენია
დავითისადმი)... ოპერის თეატრი ხალხით იყო გადაჭედილი. გათეთრებული,

უკვე საკმაოდ მოტყეხილი დავითი სავარძელში ჩააბრძანეს... მე და დედაჩემი, გვერდით რომ დირექტორის ლოჟაა, იქ ვსხედვართ. საზეიმო საღამო მარიამ ორახელაშვილმა გახსნა. გულთბილი სიტყვა თქვა, ზოგადად შეაფასა კლდიაშვილის შემოქმედება და აღნიშნა, რომ მწერალი დაუნდობლად ამბობდა და დასცინოდა ხელმოკლე აზნაურთა ყოფასო. ამგვარი აზრი ახლაც ბოგინობს და მით უმეტეს მაშინ, ათას ცხრაას ოცდაათში, აზნაურთა გამათრახება, რომ იტყვიან, ჩინებული ატესტაცია იყო მწერლისათვის. ორახელაშვილის ქალმაც მხოლოდ კეთილი განზრახვით თქვა ამგვარი რამ. ამის გაგონება და — დავითი სავარძელში შენრიადდა. მამას მოურიდებელი, პირდაპირი და ფიცხი ხასიათი ჰქონდა; ასაკმა თუ გაუმახვილა, თორემ არ მოუჩლუნგა ეს თვისებები. დედამ ჩინებულად იცოდა ქმრის ახირებული ხასიათი და მიჩურჩულა: არიქა, დავითი ისე ცმუტურობს სავარძელში, რომ ერთ უცნაურობას ჩაიდენს. როგორმე უნდა გავაფრთხილებინოთ, რომ ისეთი არაფერი წამოსცდეს და მთავრობასაც მადლობა გადაუხადოსო. სცენაზე პაოლო იაშვილიც იჯდა და ის გამოვიხმე, ჩვენი შიში გავეზიარე. როცა მილოცვები დაიწყო, პაოლომ იმარჯვა და შემონათვალის გადაუჩურჩულა იუბილარს. მე თვითონ ვიცი, ვის რა უნდა გადაუხადო, — უპასუხია მოლუშულ დავითს. დამთავრდა მილოცვები და ჯერი იუბილარზე მიდგა. დავითს ბევრი არ ულაპარაკია — გულწრფელი მადლობა გადაუხადა ყველა დამსწრეს, მთელს საზოგადოებას, ბოლოს კი დასძინა: „აქ ითქვა, თითქოს მე ვამათრახებდი და დავცინოდი ცხოვრების საღსარგამოცლილ აზნაურობას... ჩემს სიცოცხლეში არავისთვის დამიციანია. მე მებრალებოდა ადამიანი, რომელიც ცხოვრებამ გააუბედურა და სასაცილო მდგომარეობაში ჩააყენა... რასაც ვწერდი, მხოლოდ ადამიანის სიყვარული მანერინებდა“.

სხვათა შორის, არც მთავრობისათვის მადლობის გადახდა დაჰკინებია.

საერთოდ, დავითის მიმართ ხელისუფლება მზრუნველობას იჩენდა; ისე, დიდად უცნაური დრო კი იყო ოციანი წლები. ერთ დღეს სიმონეთიდან დედაჩემის წერილი მივიღე... ინერებოდა, დავითი კულაკთა სიაში შეიყვანეს და რა ამბავი დატრიალდება ჩვენს თავს, არავინ იცის, ვგონებ, სოფლიდან გასახლებას გვიპირებენო. დავითი გულს ასკდება, მე სოფელზე გადამკვდარი ვარ და მტრობას მებრალეებენო... მოხუცს უტირია კიდევ... სიმონეთლებიც აღშფოთებულან, მაგრამ ეს სიები ჩხარში, რაიონულ ცენტრში, შეუდგენიათ. შევწუხდი ძალიან. მივედი მთავრობის მაშინდელი თავმჯდომარის მოადგილესთან, ყურულაშვილთან, ვუჩვენე წერილი. სულ ცოფები ყარა... იქვე ტელეფონით გამოიძახა ჩხარის პარტიული კომიტეტის მდივანი. ადგილზე არ გახლავთო, იქიდან უპასუხეს. სულ ერთია, რომელიც ხართ, რამ გამოგაჩერჩეტათ, ვითომ მავნებლებს ებრძვით და თვითონ მავნებლობთ, დავით კლდიაშვილს რომ კულაკად აცხადებთ, თავი სად გაბიათ... პროვოკაციას უწყობთ ხომ ჩვენს ხელისუფლებასო. გამატანა ჩხარში წერილი. იმავე დღეს

გავემგზავრე სიმონეთში, გზად ჩხარში შევიარე და წერილი ადრესატს გადავეცი. ცივად გამომართვა, ჩემსობას არც გაუხსნია და არც არაფერი სა-
ნუგუმო უთქვამს. ავედი სიმონეთში... ნანერვიულები დავითი ავად გამხდა-
რიყო, ინვა უგუნებოდ საწოლში. ვერც მოვასწარი ხეირიანად ამბის მოყო-
ლა, რომ კომიტეტის მდივანიც მოვარდა... იკადრა ხლებოდა „კულაკს“ სა-
კუთარი ფეხით. გაუგებრობაა, ბატონო დავით! თქვენს თავმჯდომარეს კუ-
ლაკთა სიაში შეუყვანიხართ... ტყავს გავაძრობ სულამანიძეს ამნაირი უმს-
გავსოებისთვისო. დავითი, მოგახსენეთ, პირში მთქმელი, მთქმელი კი არა,
მიმხლელი კაცი იყო: თქვენს სიგლახეს სხვას ნუ აბრალებთ... სულამანიძე
მეზობელი კაცია და, რაც გაენყობოდა, ყოველთვის პატივს მცემდა... ტყავი
გასაძრობი ვისაცა აქვს, ვიცი მეო...

ის იყო და ის... ამგვარი უმსგავსო საქციელით დავითი აღარ შეუშფოთე-
ბიათ. მართლაცდა, რა გვებადა, რა ქონების პატრონი იყო დავით კლდიაშ-
ვილი, რა გვქონდა განსაკულაკებელი...

— ბატონო სერგო, გთხოვთ მოგვითხროთ, იმდროინდელ სასწავლებლებ-
ში, კერძოდ კი, თქვენს გიმნაზიაში, როგორ ასწავლიდნენ ქართულს?... სა-
ერთოდაც, როგორ უყურებდა. დედაენაზე სწავლა-განათლების მიღების სა-
კითხს დავით კლდიაშვილი, რომელიც კინალამ „გაგვირუსა“ კიევის
სამხედრო სასწავლებელმა?

— დავითმა საკუთარი გამოცდილებით კარგად იცოდა, როგორ შეიძლე-
ბა გადაავაროს ადამიანი დედაენის გარემოდან მოწყვეტამ. რაზედაც კი
ხელი მიუწვდებოდა და რამდენადაც გაენყობოდა, დავით კლდიაშვილი
თავს არ ზოგავდა სამრევლო სკოლების გასახსნელად, სადაც დედაენაზე
ასწავლიდნენ, აგრეთვე სხვა ტიპის სასწავლებლებში — სამინისტროს სკო-
ლებსა და გიმნაზიებში — ქართულის უფლებათა დასაცავად. ეს კი ადვილი
საქმე არ გახლდათ. რუსეთის ხელისუფლებას ჩვენი ენა და ლიტერატურა
გულზე არ ეხატებოდა და ყოველმხრივ ავიწროებდა. მე ჯერ ბათუმის გიმ-
ნაზიაში ვსწავლობდი. ქართულ სიტყვიერებას მხოლოდ უკანასკნელ წელი-
ნადს, მეოთხე კლასში გვასწავლიდნენ, თანაც საგანი სავალდებულოდ არ
ითვლებოდა. ვისაც გვსურდა, გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ ვრჩე-
ბოდით და ვუსმენდით ბატონ ნათაძეს. რამდენიმე მოსწავლე, მათ შორის
შემდგომში ცნობილი მეცნიერები ნიკო ბერძენიშვილი და გიორგი ნაზარიშ-
ვილი, ამ გაკვეთილს არასოდეს ვაცდენდით. მასწავლებელი გაკვეთილზევე
გვიკითხავდა ხოლმე ჩვენს კლასიკოსებს. მახსოვს, ყაზბეგის კითხვა რომ
მომამთავრა, გვითხრა, ახლა აქ, ბათუმში, მაცხოვრებელ მწერალს გააც-
ნობთო და „შერისხვა“ წაგვიკითხა. ყმანვილების რეაქციით თუ ვიმსჯე-
ლებთ, მასწავლებლის არჩევანი საჩვენასაკო მაინცდამაინც ვერ გამოდგა...
აყვირდნენ — ეგ არ გვიწინდა, ისევე ყაზბეგი წაგვიკითხეთო... ბათუმის გიმნა-
ზია მე არ დამიმთავრებია — ერთმა ქართველმა მოსწავლემ დარბაზში ჩა-

მოკიდებულ ნიკოლოზ მეორის პორტრეტს რევოლუციური ესროლა; გიმნაზია დახურეს, შემდეგ კი ისევ გახსნეს და დაიწყეს ბავშვების შერჩევით ჩარიცხვა. რამდენიმე ქართველი გიმნაზიელი, ეტყობა, მთლად საიმედოდ ვერ მიგვიჩინეს და კარიც გვიჩვენეს. ისე, სხვებზე ნაკლებად არ ვსწავლობდი, მიუხედავად იმისა, რომ ასაკითაც და ტანითაც ყველაზე პატარა ვახლდით ბათუმშიც და ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაშიც, სადაც მერე ჩავირიცხე. მახსოვს, იოსებ ოცხელმა, გიმნაზიის დირექტორმა, კლასში რომ წარმადგინა, უკანა მერხიდან წამოდგა ერთი უშველებელი გიმნაზიელი, სეფე ლორთქიფანიძე და კარისაკენ დააღირა თავი. სად მიხვალო, შეუძახა ოცხელმა; ახმახმა კი — ეგეც მეხუთეში და მეცო?! ქუთაისის გიმნაზიაში დიდებული პედაგოგები გვყავდა. ქართულს სილოვან ხუნდაძე გვასწავლიდა, ცნობილი ფილოლოგი, არანაკლებ ცნობილი თავისი საარაკო პირდაპირობითა და პრინციპულობით.

— დავით კლდიაშვილს, ცნობილია, მშობლიური ენის გარემოში არც უსწავლია და არც უმსახურია. საინტერესოა, ამ მხრივ როგორი ატმოსფერო სუფევდა თქვენს ოჯახში, დავითი შვილებსა და მეუღლეს რუსულ-ქართულად ხომ არ გელაპარაკებოდათ?

— დავით კლდიაშვილის ექვსივე შვილმა ენა ქართულად აიღვა; საერთოდაც, ოჯახში მხოლოდ ქართულად ვლაპარაკობდით. როგორც მოგახსენეთ, ბათუმის გიმნაზიაში მეოთხე კლასამდე ქართულს არც გვასწავლიდნენ, მაგრამ დედაენაზე წერა-კითხვა, ცხადია, ბევრად უფრო ადრე შინაურობაში შევისწავლე. ახლაც მახსოვს — დედაჩემმა რომ ილიას „დედა და შვილი“ წაგვიკითხა, მე და სოსიკომ, ჩემმა უმცროსმა ძმამ, ვიტყვი. მამა სადაც კი წაანყებოდა საჩვენო ქართულ წიგნს, ყიდულობდა... ერთხელ პეტერბურგიდან ჩამოგვიტანა ქართული ზღაპრების წიგნი... ცხადია, რუსულადაც მალე გავიტყებთ ენა — „დენშჩიკები“ რუსები გვყავდა და „გარადოკში“, სადაც სამხედროთა ოჯახები ცხოვრობდნენ, რუსულად ლაპარაკობდნენ. მამამ კარგად იცოდა, რომ მარტო ოჯახის ქართული არა კმაროდა და, როგორც კი დამთავრდებოდა ხოლმე სწავლა, წამოგვისვამდა ხელს და წაგვასხამდა ყველას სიმონეთში.

— როგორი თვალთ უყურებდა დავით კლდიაშვილი „მოდურ“ ლიტერატურულ სკოლებსა და დაჯგუფებებს, კერძოდ, თქვენსა და თქვენი უახლოესი მეგობრების მიერ შექმნილ „ცისფერყანწელთა ორდენს“?

— დავითი კიტა აბაშიძესთან ერთად იმ თითებზე ჩამოსათვლელ ქართველ მწერალთა რიცხვს ეკუთვნოდა, ვინც ყალყზე არ შეხვედრია „ცისფერყანწელების“ გამოჩენას სამწერლო ასპარეზზე, პირიქით, იცავდა და მფარველობდა მათ... ცხადია, „ოჯახური მიკერძობა“ არაფერ შუაშია... ვერც ჩვენს ლიტერატურულ კრედოს გაიზიარებდა მთლიანად დავით კლდიაშვილი; ალბათ, შიგადაშიგ ჩვენი ფორმალისტური „გაყინჩვაც“ აღიზიანებდა...

მაგრამ მართალი, გემოვნებიანი კაცი იყო და ჩინებულად ამჩნევდა ახალგაზრდის უნარს, მწერლურ ავსა და კარგს. თავის მხრივ, ჩემი მეგობრები, განსაკუთრებით — პაოლო იაშვილი, კოლაუ ნადირაძე, სანდრო ცირეკიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი და სხვებიც, დავით კლდიაშვილს აღმერთებდნენ როგორც ჭეშმარიტ პოეტს (დიახ, როგორც პოეტს — „როსტომ მანველიძის“ ავტორი პოეტიაო, ამტკიცებდნენ) და პირადადაც მეგობრობდნენ მასთან. ისე კი, დავითი ლიტერატურული თეორიების მიმართ გულგრილი შემოქმედი გახლდათ და არც მწერლურ დაჯგუფებებში უყვარდა ფოთიარი...

— რა როლი ითამაშა უფროსმა კლდიაშვილმა უმცროსი კლდიაშვილის მწერლად ჩამოყალიბებაში?

— ძნელია იმის მტკიცება, რომ მწერლური ნიჭი მემკვიდრეობით გადაეცემოდეს, მაგრამ ის ლიტერატურული ატმოსფერო, რომელიც მწერლის ოჯახში სუფევს, ცხადია, ხელს უწყობს შემოქმედებითი უნარის გაღვივებას — თუ კი ბავშვს ამისი მაღლი სცხია. მაგრამ ნურავის ეგონება, თითქოს მწერალი თავის შვილს ისე უჯდეს და წვრთნიდეს მწერლობაში, როგორც ოსტატი. — შეგირდს... ყოველ შემთხვევაში, დავითს საამისოდ არ ეცალა და, მართალი გითხრათ, მეც არ მქონია ამისი სურვილი. წერა მთლად ბავშვმა დავიწყე, მაგრამ ჩემი ნაცოდვილარი მამისთვის არასოდეს მიჩვენებია. 1911 წლიდან უკვე ვიბეჭდებოდი, მაგრამ თუ ვინმეს განაჩენსა და მსჯავრს ვუფრთხობდი, ეს — მამაჩემისა გახლდათ. დავითმა იცოდა, რომ შემოქმედი — 12 წლის ლლაპი იქნება თუ ღრმა მოხუცი — ავადმყოფურად თავმოყვარეა, ამიტომაც არ უყვარდა თავისი ვაჟის „მწერლურ საქმიანობაში“ უბოდიშო ჩარევა — არც მიშლიდა და არც მახალისებდა ამ გზაზე. ეს კი იყო, რომ მწერლობაზე ბევრს მელაპარაკებოდა; ზოგჯერ თითქოს სხვათა შორის შემომაპარებდა, ეს და ეს თუ წაგიკითხავსო. ილიას და აკაკის აღმერთებდა თვითონ. საერთოდ, ის მწერლები უფრო იზიდავდა, რომლებიც, უპირველეს ყოვლისა, პლასტიკური ნიჭით იყვნენ დაჯილდოებული. დოსტოვესკიზე მეტად ტოლსტოისა და გოგოლს აფასებდა, უყვარდა ჩეხოვი. დავითს ლექსი არ დაუწერია, მაგრამ პოეზიის და, განსაკუთრებით, მუსიკის დიდი თავყვანისმცემელი გახლდათ; ახალგაზრდებიდან გამორჩეულად მოსწონდა ვალაკტიონი. მერე და მერე თავის შეხნიერებული შვილის ნაწერებსაც ინტერესით კითხულობდა: „ფერფლი“ მომიწონა, მაგრამ მისაყვედურა — ამდენი პერსონაჟი არ უნდა დაგეხოსო. მოზრდილ რომანში ორი კაცი მოკვალი და ესეც ბევრი მოეჩვენა მის მოსიყვარულე გულს...

— აპირებთ თუ არა დაუბრუნდეთ დავით კლდიაშვილის ცხოვრების თემას?

— თუ მიქელ-გაბრიელმა დამაცალა...

„...ქართული გიმნაზია თავის გამგზიდან, დაუძინყარ იოსებ ოცხელიდან, უკანასკნელ მასწავლებლამდინ — შეგროვება იყო ერთგვარი ფანატრიკოსების, ერთგვარი იდეით გატაცებული, რომელნიც განსხვავებული გატაცებით მუშაობდნენ მომავალი თაობის აღსაზრდელად“.

დავით კლდიაშვილი

დღევანდელი ქართული სიტყვიერების მასწავლებლები, რომლებიც თავს სწორედ იმ მაღალი იდეით შთაგონებული ქედაგოგების მემკვიდრეებად თვლიან, ბევრს იღვნიან ზემომოყვანილი სიტყვების აუტორის —

დავით კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლებისათვის.

რამდენიმე მათგანმა ამ პრობლემასთან დაკავშირებით დასმულ კითხვებზე გვიპასუხა და თავისი გამოცდილება გაგვიზიარა:

1. დ. კლდიაშვილის რომელ ნაწარმოებზე გეთანადრებათ გული, რომ იგი არ აისახა სასწავლო პროგრამით?

2. რა მიგაჩნიათ განსაკუთრებით ღირსსახსოვარ ფაქტად დავითის ცხოვრებაში?

3. გულთან ახლოს თუ მიაქვთ ჩვენი დროის ყმანელებს პლატონისა და ოტიას ვენებანი, აქტიურად აინტერესებთ თუ არა დარისპანისა და სოლომანის ბედი?

4. როგორ უანალიზებთ მოსწავლეებს ეკვირიწენს სახეს?

5. ვისთან ატარებთ პარალელებს კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლებისას?

6. როგორ იყენებთ სასწავლო დანიშნულებისათვის ხელოვნების სხვადასხვა დარგში ასახულ ნიმუშებს კლდიაშვილის შემოქმედებისას?

7. რის ნაკითხვას ურჩევდით თქვენს კოლეგებს და მოსწავლეებს დავით კლდიაშვილის შემოქმედების ღრმად შესწავლის მიზნით?

ზაირა ხუნდაძე

1. კარგი იქნებოდა „დარისპანის გასაჭირსაც“ დასთმობოდა რამდენიმე სასწავლო საათი, მით უმეტეს, რომ ამჟამად მოქმედი პროგრამით არც ერთი დრამატული ნაწარმოები არ შეისწავლება; თანაც ეს პიესა კარგ მასალას იძლევა ახალგაზრდობის ზნეობრივი აღზრდის თვალსაზრისით. X კლასის მოსწავლეებთან უპრიანი იქნება საუბარი ოჯახის შექმნაზე, ნამდვილ სიყვარულზე და ა.შ. ამ საკითხებზე მსჯელობისათვის განა ბევრის მეტყველი არ არის ოსიკოს თუნდაც ერთი შეკითხვა: „აქ

რამე?" ან კიდევ — იმერეთში ზოგად სახედ ქცეული კაროჟნა. „რაჲ კაროჟნასაკით იქცევიო“ — ეტყვიან ხოლმე საოჯახო საქმეებში გაუნაფავ ქალს...

2. სამხედრო სასნაველებელში ცდილობდნენ დაევენყებინათ დავითისათვის ყველაფერი მშობლიური და თვითმპყრობელობის ერთგულ დამცველად ექციათ ჭაბუკი. ქართული ენაც კი გადააენწყეს, მაგრამ ამოდ! სულიანხორციანად იგი ქართველი დარჩა. გასაოცარია, რა სულიერი და ფიზიკური ძალების დაძაბვით მოახერხა იმ დიდი ხარვეზის ამოვსება, აღზრდის ადრეულმა პერიოდმა რომ დააჩინა მის ცხოვრებას; როგორ შეძლო აღედგინა მშობლიური გარემოსაგან მონყვევით გამონეწული დანაკლისი და შეეთვისებინა ქართული ენის უფაქიზესი ნიუანსები.

მაგრამ, მაინც, დ. კლდიაშვილის ცხოვრებიდან განსაკუთრებით ღირსსახსოვარ ფაქტად მესახება მისი ბათუმში მოღვაწეობის პერიოდი. მან შეძლო მოქალაქეობრივი და ეროვნული მოვალეობა შეეთავსებინა სამსახურებრივ კეთილსინდისიერებასთან და ბოლომდე პირნათელი დარჩენილიყო თავისი ხალხისა და ლიტერატურის ნინამე. იმპერიის ოფიცრის მუნდირქვეშ სამშობლოს სიყვარულით აღგზნებული გული ფეთქავდა. „ქართულ მინას არ დაშორებია იგი არასოდეს“ (იპ. ვართაგავა). ბათუმს, რომელიც მაშინ ოთხიათას მცხოვრებს ძლივს ითვლიდა, შტაბის ოფიცერი დავით კლდიაშვილი დახვეწილ ინტელიგენტად, ქართველთა ოჯახებს შორის შემაკავშირებელ ძალად მოეწვინა. იგი ქართველ მოსახლეობაში ეროვნულ გრძნობებს აღვივებდა, ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდა, ყველაფერს სწედებოდა და თაოსნობდა — იქნებოდა ეს ისტორიულ-პატრიოტული ნარმოდგენების გამართვა თუ ბათუმსა და საქართველოს კულტურულ ცენტრებს შორის მჭიდრო კავშირის გაბმა, ქალაქის თავის შერჩევამი მონაწილეობის მიღება თუ გიმნაზიიდან გარიცხული ნიჭიერი მოსწავლის ბედზე ზრუნვა, შეერაზმულ გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რედაქტორ პალმის დუელში გამონეწევა თუ გაფიცულ მუშათა თანაგრძნობა და დახმარება. იგი სამაგალითო მოქალაქე გახლდათ: „შენ რომ კაცს არ უყვარდე, არ შეიძლება“ — ასე სწერდა დავითს კიტა აბაშიძე. კლდიაშვილი უყვარდათ არა მარტო მისი დიდი ნიჭის, არამედ მისი კეთილი გულის, მაღალი სულისა და, რაც მთავარია, ეროვნული ინტერესების სადარაჯოზე ფხიზლად დგომის გამო.

3. დ. კლდიაშვილის ნაწარმოებების გმირები — პლატონი იქნება ეს თუ ოტია, დარისპანი თუ სოლომანი — „სწორედ შეეცოდებოდა კაცს, რომ თვით აზბაუი სასაცილო არ ყოფილიყო“.

მოუხსმინოთ მწერალს: „ბევრ მკითხველს უცინია ჩემი მოთხრობის ნაკითხვაზე, მე კი, მათი დამწერი, გეფიცებით, არა ერთხელ გულამღერეული მოვემორებივარ მაგიდას და ზედ მიტოვებულ ნაწერს“... დიახ, ავტორის ცრემლიანი სიცილი ყველასათვის როდია ადვილად სანედლომი და გასაგები.

დიდი ქართველი რეჟისორი კ. მარჯანიშვილი წერდა:

„დ. კლდიაშვილის პიესები სრულიად არ არიან სწორად გაგებულნი ჩვენი დამდგ-

მელების მიერ; არ შეიძლება, მაგალითად, „დარისპანის გასაჭირიდან“ ანუ ეკოტურის ვოდვეილის შექმნა; რადგან ეს პატარა ნაწარმოები გაუღენთილია ნამდვილი ტრაგიზმით. ეს ტრაგიკომედია დვას სიცილისა და ცრემლების საზღვარზე“.

დ. კლდიაშვილის მხატვრული სამყარო რთულია და ნუ გაგვიკვირდება, რომ 16-17 წლის ყმანვილს გულთან მაინცდამაინც ახლოს არ მიჰქონდეს პლატონისა და ოტიას ვნებანი და აქტიურად არ აინტერესებდეთ დარისპანისა და სოლომანის ბედი. როცა ამ პირთა ოჯახურ დრამას ეცნობიან, ისინი მასში სასაცილოს უფრო მეტს ხედავენ, ვიდრე სამწუხაროს. მაგრამ ნაწარმოების საფუძვლიანი ანალიზის შედეგად მოზარდები ღრმად იხედებიან ოტიასა და პლატონის, დარისპანისა და სოლომანის სულიერ სამყაროში, ხვდებიან, რომ ისინი ცხოვრებამ ჩააყენა სასაცილო მდგომარეობაში, გრძობენ, რომ კლდიაშვილის სიცილი „ზოგჯერ ცრემლზე მწარეა“; ამიტომ ებრალებათ. ეცოდებათ „გაფხეკილი“ აზნაურები, რომელთაც „ყოლიფერი დავინყებულნი აქვთ ამ ოხერ გაფშიკებულ კუჭის გამოისობით“.

ხშირად დაინტერესებულა მოსწავლე, ვთქვათ, ოტიას შემდგომი ბედით ქალაქში. ქამუშაძე ხომ პატიოსანი, მშრომელი ადამიანი იყო, პორფირ ბიაშვილსა და ბეგლარ ჯინქარაძესავით გაიძვერობითა და უპატიოსნო საქციელით იგი თავს ვერ შეინახავდა. მაშ, რა ეშველებოდა ქალაქში? ვინ დაეხმარებოდა მას? ან — რას ეტყოდა სოლომანი კარზე მომდგარ მოვალეს? რა გზას დაადგებოდა განბილებული მაჭანკალი? დაათხოვებდა ბოლოს და ბოლოს დარისპანი თავის ქალიშვილებს? რა ეშველებოდა პლატონსა და მის ძმას, ხუთი წლის ბიჭს? მსგავსი კითხვები ხშირად უჩნდებათ მოზარდებს „ცხოვრების კარნახით დანერილი“ ნაწარმოებების ყოველმხრივი, საფუძვლიანი გარჩევის შემდეგ, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ისინი სწვდებიან ტრაგიკულ სიტუაციებს და თანაუგრძობენ კლდიაშვილის გმირებს.

ადამიანის ფსიქოლოგიის ღრმა ცოდნა, მის სულში წვდომა და ასე უბრალოდ, სიმართლით და გასაგებად გადმოცემა არ „აბერებს“ კლდიაშვილის ნაწარმოებებს. მისი გმირების ვნებანი არა მხოლოდ პიროვნული, ზოგადად ადამიანურიცაა. ამიტომაც, ვფიქრობ, ისინი ყველა ეპოქის ადამიანისათვის გასაგები, ახლობელი და გულთან მისატანი იქნება.

4. ეკვირინე, მართლაც, სოციალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო მხატვრული სახეა დავით კლდიაშვილის შემოქმედებაში; ეკვირინეს სახე სხვა პერსონაჟებთან მიმართებაში, მათთან დამოკიდებულებაში, მოქმედებაში, ქცევაში, საქმიანობასა და შეტყველებაში უღნიღდება. ამ ხნოვანების თითქმის ყოველი მეორე ქალი ზემო იმერეთში ეკვირინეს ჩამოჰგავს როგორც პიროვნული თვისებებით, ისე ქცევითა და ფსიქოლოგიით.

თუშქვა არა მარტო ზემო იმერეთში... და, ვგონებ, არც მხოლოდ საქართველოში.

ეკვირინეს სახის უკეთ გააზრებისა და უფრო თვალნათლივ წარმოჩენის მიზნით მოსწავლეებს ვაველებ ნაწარმოების შესწავლის პროცესში ტექსტიდან ამოინერონ

და დაიხსომონ როგორც ეკვირინეს, ისე იმ პერსონაჟთა დამახასიათებელი ადგილები, ვისთან ურთიერთდამოკიდებულებაშიც მყლავნდება მისი ხასიათი. კლასში გაანალიზდება და განიხილება მოქმედი პირის ყოველი მოქმედება, ქცევა, მსჯელობა, გარშემომყოფ ადამიანებთან მიმართება, გაირკვევა, რა მხრივ ახასიათებს ეს ყველაფერი მას, მისი რომელი პიროვნული თვისების გამოკვეთას უწყობს ხელს და ა.შ. ეკვირინეს სახის ანალიზისას მოსწავლეები ტექსტის საფუძვლიანი შესწავლის შედეგად რწმუნდებიან, რომ მისი გაუთავებელი ტრაბახი, „ნამეტანი ტუჩის აბზუება უმეტესობის მიმართ“, ქედმაღლობა, გადაჭარბებული პატივმოყვარეობა რეალურ საფუძველს იყო მოკლებული. თავისი ჩამომავლობის უპირატესობაში ღრმად დარწმუნებული ეკვირინე თავს აბეზრებდა ყველას გაუთავებელი ლიკლიკით, „ზომაზე გადამეტებული სიტყვით“, „გაბერვით ლაპარაკით“ და მომაბეზრებელი ბოდიშებით.

ყმწვილებს ყურადღებას ვამახვილებინებ ეკვირინეს ყველა იმ თვისებაზე, რაც ნაწარმოებში არის წარმოდგენილი:

გარეგნობა („სახლის ყურიდან გამოჩნდა მოხუცებულ ეკვირინეს თმაგაძვილი თავი“).

მეტყველება („დევინვით, ბატონო, დევინვით“... „სახლში ტიტვლები ყრილარიან“... „თვალი მაგას დოუდგა“...);

ტრაბახი („ვაი დედასა!.. რა ოჯახის შვილი ვის ნაცარში ვიქეები“...);

ჭარბსიტყვაობა („კაკანებდა აივანზე გადმოდგარი სტუმრის წინ ეკვირინე“...);

სიამაყე („ქალიშვილს დავეკითხო, რა! ბრძენი განყდა ოჯახში, თუ როგორ არის მათი საქმე, ბაეშებთან არ მალაპარაკონ?! მერე მისი ცარიელი ქალი ვის რათ უნდა? რა დაბრმავებულები გვნახეს“...);

დამცინავი („ნეტავი იმდენი სიმიწი ჰქონდეს უბედურს, რაც გული აქვს“);

პატივმოყვარე („ძლიერ გაუხიციანა პორფირისაგან ნათქვამმა ქალაქ ადგილზე გაზრდილი ქალის მოყვანაზე“...);

მოქმედებით, პლასტიკით ხატვა ხასიათისა („იგი მოხუცებული ადამიანის კუნკულით გამოეჩანა ამათკენ“)... და ა.შ.

ეკვირინეს დამახასიათებელ ყველა ზემოწამოთელილ თვისებას თავს მოვეყრით, გავაანალიზებთ და შევადგენთ გეგმას.

მოქმედი პირის დახასიათება კლასში წარმართება კითხვა-პასუხის მეთოდით.

თანამიმდევრულად გაირკვევა საკითხები:

ა. რომელი ისტორიული ეპოქაა ასახული ნაწარმოებში;

ბ. გარემო, რომელშიც პერსონაჟს უხდება მოქმედება;

გ. ეკვირინეს სოციალური და ეკონომიური მდგომარეობა;

დ. როგორია ეკვირინესადმი ავტორის დამოკიდებულება და რა მხატვრული საშუალებებით ვლინდება იგი? და ა.შ.

ყველა შეკითხვა დასაბუთდება ტექსტის საფუძველზე და გაკეთდება დასკვნა, თუ როგორი ტიპი დახატა მწერალმა ეკვირინეს სახით.

5. კლდიაშვილის ნაწარმოებების გმირები ურთიერთგანსხვავებულ თავისებურ ტიპებს წარმოადგენენ, მაგრამ მათ შორის ღრმა კავშირიცაა და ამიტომ მოსასერხებელია პერსონაჟთა შორის პარალელის გავლება. ადვილად პოულობენ მოსწავლეები მსგავსებას ოტიასა და პლატონს, პორფირსა და ბეგლარს, დარისპანსა და სოლომანს შორის...

უფრო ჭირს პარალელის გავლება კლდიაშვილის პერსონაჟებისა სხვა მწერალთა ნაწარმოებების გმირებთან. და ძაინც, ვფიქრობ, კლდიაშვილის გმირები თავიანთი ბუნებით და სოციალური ყოფით ზოგჯერ ერთგვარ ასოციაციას აღგვიძრავენ გიორგი წერეთლის „პირველი ნაბიჯის“ პერსონაჟებისას: თუნდაც ბეგლარი და წუნკალა ან სივილა გავიხსენოთ. ცხადია, ვმირთა ხატვის ხერხი და ავტორის დამოკიდებულება პერსონაჟისადმი ამ მწერალთა შორის განსხვავებულია.

6. კლდიაშვილის შემოქმედება ხშირად ქცეულა ხელოვანთა შთაგონების წყაროდ.

ქართულ თეატრში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე და შემდეგაც მრავალჯერ დაიდგა მისი პიესები „ირინეს ბედნიერება“, „დარისპანის გასაჭირი“ და „უბედურება“; გასცენიურდა მწერლის მრავალი მოთხრობა („სოლომან მორბელაძე“, „სამანიშვილის დედინაცვალი“, „ქაშუშაძის გაჭირვება“).

ეკრანიდანაც ხშირად გვესაუბრებიან კლდიაშვილის გმირები.

1926 წელს კ. მარჯანიშვილმა რეჟისორ შაქრო ბერიშვილთან ერთად გადაიღო მხატვრული ფილმი „სამანიშვილის დედინაცვალი“. 1960 წელს კი ოთარ აბესაძემ და მერაბ კოკოჩაშვილმა „სოლომან მორბელაძის“ მიხედვით შექმნეს ფილმი „ქარდაქარ“. მაგრამ თავისი მხატვრულობით, სოციალური სიღრმის ჩვენებით განსაკუთრებით გამოირჩევა 1937 წელს დადგმული რეჟისორ რონდელის კომედია „დაქარგული სამოთხე“. დიდი მონონება დაიმსახურა რუსთაველის თეატრში რ. სტურუასა და თ. ჩხეიძის შიერ დადგმულმა „სამანიშვილის დედინაცვალმა“. შეუდარებელი იყო ს. ზაქარიაძე ბეკინას როლში, რ. ჩხიკვაძემ შესანიშნავად გამოკვეთა, როგორც იმერეთში იტყვიან, შარახვეტია აზნაურის, კირილე მიმინაშვილის, სახე, გ. გეგეჭკორმა -- ავტორისა და პლატონის პიროვნება და ა.შ.

მაგრამ, სამწუხაროდ, მხატვრული ლიტერატურის მომიჯნავე დარგებში ასახული დ. კლდიაშვილის შემოქმედება აქტიურად არ არის ჩართული სწავლების პროცესში, რადგან სკოლების უმრავლესობისათვის ხელმიუწვდომელია ფირები, რომლებზეც ჩანერილია როგორც ეკრანიზებული, ისე ინსცენირებული პიესები და მოთხრობები დ. კლდიაშვილისა.

7. უპირველეს ყოვლისა, ვურჩევდი თვით კლდიაშვილის არასაპროგრამო ნაწარმოებების ნაკითხვას („ბაკულას ლირები“, „შეირისხვა“, „უბედურება“, „ირინეს ბედნიერება“, „როსტომ მასველიძე“...), კრიტიკული ლიტერატურიდან --- იმ. ვართაგავას, გრ. ეიკნაძისა და სხვათა გამოკვლევებს. ხოლო მწერლის ცხოვრებისა და მოღ-

ვანუობის უკეთ გაცნობის მიზნით აუცილებლად მიმარჩნია გაეცნონ ს. კლდიაშვილის „მოგონებებსა“ და დ. კლდიაშვილის მემუარებს „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, ამ ჟანრის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს ქართული ლიტერატურისას.

რუსუდან ებრალიძე

1. გული მეთანალრება „დარისპანის გასაჭირზე“. რატომ? ვეცდები დავასაბუთო. მწერალი ამ პიესაში კოლორიტულად ხატავს პერსონაჟთა სახეებს, გვიჩვენებს მათ „უსაშველო ცხოვრებას“: „ვაითუ ღმერთს არც კი ვეეჩინოს თქვენი ბედი და იღბალი, ვაითუ კენტებად ჰყაეხართ გაჩენილები?!“ — ამბობს დარდითა და კაემწნით შეპყრობილი დარისპანი თავისი ქალიშვილების მიმართ. მას ხომ ოთხი ქალიშვილი უბერდება ხელში. აგრეთვე გამოუვალ მდგომარეობაშია ჩავარდნილი პელაგია. ამაოდ ელის მთხოვნელებს ორივე ოჯახი — ისინი არ ჩანან. ოლონდ „ცოდვისაგან იხსნას“ და არ დაეძებს ოსიკო ხარებაძის ქონებას, ოლონდ ნატალია სახლში არ დაუბერდეს პელაგიას.

დრამის განვითარების კვალობაზე მკითხველისათვის თანდათანობით გასაგებია ხდება პიესის პერსონაჟთა შეჭირვება. თანაგრძნობით განაწყობს მას ავტორი სასონარკვეთილი დარისპანისა და კაროჟნას, პელაგიასა და ნატალიას, მასპინძელ — მართა ქვიტარიძის, უხერხულობაში ჩავარდნილ ონისიმე მახათაძისა და ძალად სასიძო — ოსიკო ხარებაძის მიმართ.

„ბედი უნდა ყველაფერს, ბედი უნდა, ჩემო მაცხოვრებელო“... ნუხან საკუთარი ქალიშვილების ბედის მაძიებელი...

კაროჟნა, ჩემი აზრით, XIX საუკუნის მთელ ქართულ ლიტერატურაში ერთ-ერთ ყველაზე დასამახსოვრებელ სახედ უნდა ჩაითვალოს. იგი პიესის პირველი ნაკითხვისთანავე სამუდამოდ აღიბეჭდება მკითხველის ცნობიერებაში.

დარისპანს სურს, სასიძოდ შენაგულეზ ყმანვილ კაცს ნარმოუჩინოს ქალიშვილის ყველა ღირსება. მართლაც, მამის თხოვნით, კაროჟნამ „ქეც იცეკვა, ქეც ითამაშა“... ცდას არ აკლებს დარისპანი, როგორმე შოანონოს ოსიკო ხარებაძეს თავისი გაუთხოვარი ქალიშვილი.

ძალად სასიძოც მარჯვედ, მოხერხებულად დაიხსნის თავს: „დანიშნული მყავს, თვარა!..“

დაცხრა ვნებანი, შეწყდა კამათი, შეცოდება, დავიდარაბა...

კელაჟ თავჩაქინდრული დაადგა გზას დარისპანი თავის კაროჟნასთან ერთად.

„გამოჩნდება, გამოჩნდება, დარისპანი!“ ... შიდაძებებს დასაიმედებლად მასპინძელი.

„აბა რაჟა იქნება, ჩემო ბატონო, თუ შაგის იმედი მოგვესპო, დვევილუპებით და ის იქნება!.. ღმერთო, კეთილად დააბოლოვე ჩვენი მგზავრობა!“ — იმანეეებს თავს დარისპანიც.

ნატალიაც გაეიხანეთ, პელაგიას ქალიშვილი. იგი ხომ გასაყიდ ნიეთად აქციენ და ვაჭრული თვალით ათვალიერებენ კაცება; ილახება ქალიშვილიან თავმოყვარეობა და აღაძმანური ღირსება — „გასაყიდ საჭონელივით ჩლიქებს უსინჯავს ვილაც“...

ამ ნაწარმოებს დიდი აღმზრდელობითი დანიშნულება აქვს. აქ გაშიშვლებულია ადამიანთა ურთიერთობები, შეუფარავადაა წარმოჩენილი ადამიანთა უარყოფითი თვისებები, ყველაზე კეთილშობილ გრძნობათა გაუფასურება, „განივთება“ ...

ამ ჟანრისა და მხატვრული ძალის ნაწარმოებები თითებზეა ჩამოსათვლელი, ამიტომაც მოგახსენეთ — „დარისპანის გასაჭირი“ კლასგარეშე საკითხავიდან პროგრამის ძირითად ნაწილში უნდა გადავიდეს.

2. დ. კლდიაშვილის პირადი ცხოვრება, რომელიც თავად მწერალმა გადმოგვცა თავის ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებში „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, მრავალ ჭკუის-სასწავლებელ მომენტს შეიცავს მოზარდი თაობისათვის. საილუსტრაციოდ გავიხსენოთ ორიოდე მაგალითი:

სამი წლის შემდეგ რუსეთიდან სამშობლოში დაბრუნებული ყმანვილი დავითი დედას ვერ ესაუბრება, რადგან დედამ რუსული არ იცის, თვითონ კი — ქართული. ერთ-ერთ თანასოფელს ამასთან დაკავშირებით უხუმრობს: „ბავშვს დასამუნჯებლად ბარემ აქვე დავამწყვდედი ოთახში, რალა რუსეთში აგზავნიდით, თქვე დალოცვილებო“ ...

დავითი ეცადა და უკან გაბრუნებამდე გვარიანად აღიდგინა დედაენაზე მეტყველების უნარი. იქ კი საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულმა ყმანვილმა ენციკლოპედიურ სიტყვარში მიაგნო ცნობებს საქართველოს შესახებ. „სიტყვარი შემდეგ ხელიდან არ გამიგდია. რაც რამ იყო საქართველოს შესახებ, ცალკე რვეულში ამოვინერე და ამრიგად შევადგინე, ჩემთვის მოულოდნელად, საქართველოს მოკლე ისტორია. ეს ისტორია ერთ-ორ ამხანაგს ვაჩვენე, მაგრამ ისინი მაინცდამაინც ვერ დაეინტერესე, გულგრილად შემხვდნენ. მე კი აღმეძრა სიყვარული, უფრო მეტი რამ გამეგო ჩემი ქვეყნის შესახებ“ — იგონებს დ. კლდიაშვილი.

მართალია, დ. კლდიაშვილს საგანგებოდ პატრიოტულ მოტივზე მხატვრული ნაწარმოები არ დაუნერია, მაგრამ მრავალ ეროვნულ სატკივარს და აქტუალურ პრობლემას ეხება იგი თავის მემუარებში. ეს წიგნი აუცილებლად უნდა წავაკითხოთ მოსწავლეებს.

3. ილია წერდა: „ცრემლიანი სიცილი და სიცილიანი ტირილი არის ის უზენაესი სიტკბოება, რომლის ფრთებითაც ჭეშმარიტი და უდიდესი ხელოვნება ადამიანისათვის უმწვერვალეს სიმაღლეზე აზიდავს ხოლმე კაცს“.

სწორედ ეს „ცრემლიანი სიცილი“ და „სიცილიანი ტირილი“ გახლავთ დ. კლდიაშვილის შემოქმედების მთავარი პერსონაჟი, მისი „დადებითი გმირი“. ესაა სიცილი დიდი პუმანისტისა, რომელიც მანკიერებათა, ნაკლოვანებათა ჩვენების გზით ამკვიდრებს სიკეთეს...

სწორედ ეს წარმოადგენს დერიტას დ. კლდიაშვილის შემოქმედებისას, გასაღებს მისი ნაწარმოებების გასაგებად, რადგან „ვისაც დ. კლდიაშვილის კომედიებში ტრაგედია ვერ დაუნახავს, მას უფლება არა აქვს იფიქროს, რომ იგი იცინის დ. კლდიაშვილის სიცილით“ (კ. მარჯანიშვილი).

იცინიან თუ არა ჩვენი მოსწავლეები კლდიაშვილის სიცილით, მიაქვთ თუ არა გულთან ახლოს პლატონისა და ოტიას ვნებანი, თანაუგრძნობენ თუ არა ისინი სოლომანსა და დარისპანს?

მონაფეთა უმრავლესობა მწერალთან ერთად დაჰყვება გასაჭირში ჩაცვენილ აზნაურიშვილებს და ავტორთან ერთად გამოაქვს სევდიანი განაჩენი — „ცუდად ცხოვრობთ თქვენ, აზნოუშვილებო, ცუდად!“ მაგრამ ეს არ გახლავთ გულცივი ბრალმდებლის განაჩენი, ეს თანამღმობელის მიერ გამოტანილი დასკვნაა.

შემაჯამებელი მუშაობის დროს მოსწავლეებს ვანერინებ თხზულებას თემაზე — „ვინ როგორ განიცდის დ. კლდიაშვილის გმირების ბედს?“

4. დ. კლდიაშვილი ღრმად სწვდება ადამიანის შინაგან სამყაროს, მისი სულიერი ცხოვრების უფაქიზეს ნიუანსებს... ამ მხრივ უაღრესად საინტერესო ფსიქოლოგიური სახეა ეკვირინე.

ეკვირინემ კარგად იცის, როგორ მძიმე ეკონომიურ მდგომარეობაშია თავისი ოჯახი, როგორი მძიმე და აუტანელია ის სინამდვილე, რომელშიც ქამუშაძეებს უხდებათ ცხოვრება. ბრმა უნდა იყოს ადამიანი, მათ ოჯახში შემოვიდეს და ეს ვერ დაინახოს. გამოსავალიც ამ სიდუხჭირიდან თითქოს არსაიდან ჩანს! ეკვირინე დაჰყვება ფეხდაფეხ სონიას, ათვალეიერებინებს ქამუშაძეების ადგილ-მამულს, გაფხეკილ ბელელს, ცარიელ ქურებს, უნაყოფო ბოსტანს, დაცლილ სასიმინდეს და ცდილობს ამ პირქუში, შემზარავი სინამდვილისათვის რძალს იმედიანი თვალთ შეახედოს. ყველაფერს სილატაკისა და გაჭირვების დალი აზის, მაგრამ სანიკიძის ქალი, რალაცნაირად ახერხებს რეალური სურათის შელამაზებას, საკუთარ თავსაც იტყუებს და ცდილობს რძლის მოტყუებასაც. მაგრამ ეს არ არის „ბოროტი“ ტყუილი, არამედ ტყუილი, რომელმაც დროებით მაინც უნდა დაუმშვიდოს ოჯახში ახალშემოსულ ადამიანს აფორიაქებული სული, შეუღლამაზოს ის მძიმე სინამდვილე, რომელშიც მთელი თავისი სიცოცხლის გატარება მოუწევს. ეკვირინე, უპირველეს ყოვლისა, თავს იტყუებს, რათა ამით საკუთარი, გამძაფრებული აზნაურული პატივმოყვარეობა დაიკმაყოფილოს და სონიაც შეაჩვიოს, შეაგუოს ამ მოჩვენებით ბედნიერებასა და გამოგონილ სამყაროში ცხოვრებას:

„ამას ნუ შეუშინდები, შეილო, რომ ამისთანა პატარა სახლი დაგახვედრა შენმა ქმარმა. ბევრს არც ამისთანა აქვს შენი ქმრის ნათესაეებს“ — დიდი ნუგეშია!

„ყველაფერი... შეილო, ყველაფერი... სულ, სულ ნარჩევი და საგანგებო რამ! ყველაფერი საკმაოდ გაქვთ, შეილო! გული მხიარულად იქონიე!“

მაგრამ როდემდე გაექცევა სინამდვილეს ეკვირინე? სამადაძისაგან „კუჭის დასამშვიდებლად“ მოტანილი ორი ტომარა სიმინდი ეყოფა მომავალ შემოდგომამდე ოტია ქამუშაძის ოჯახს?!

იმასაც ხომ გადასახადში დაულუქავენ ქამუშაძეებს.

სხვა გზა არ არის... ოტია ქამუშაძე დაადგა ქალაქისაკენ მიმავალ გზას...

ასე დამთავრდა მოჩვენებითი კეთილდღეობა; გაჰყვა ეკვირინე შვილებს, დაინგრა მამაპაპური ბუდე.

ეკვირინე რთული სახეა. ამ პერსონაჟს თავისებური ღირსებებიც აქვს მომადლებული და ცოდვაც ამძიმებს. ვცდილობ, ეს ხასიათი არ გაეამარტივო და მოსწავლეებს იგი მხოლოდ ერთი საღებავით შეფერილი არ მივანოდო.

5. პარალელის გასაველებად არა მარტო მსგავს ხასიათებს მივმართავ, არამედ -- მსგავს სიტუაციებსა და სოციალურ მდგომარეობასაც. ამის გამო ერთი და იგივე პერსონაჟი სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით სრულადა განსხვავებულ ტიპთა ასოციაციას აღძრავს. მაგალითად, იგივე ეკვირინე ტრაბახით ბეკინასა და დარისპანს არ ჩამოუვარდება, ლაქუციოთა და პირფერობით გალაქტიონ ხოსოლიანსა და არისტოს არ უდებს ტოლს, გარჯასა და ოჯახის ერთგულებაში კი თვით დიდი ოთარაანთ ქვრივის გვერდით შეიძლება დავაყენოთ.

6. ადრეც იდგმებოდა სცენაზე დ. კლდიაშვილის პიესები და მოთხრობები, მაგრამ დამდგმელები იშვიათად თუ ახერხებდნენ ლიტერატურული პირველწყაროს ღრმა ნედომასა და განხატებას.

ეს სამწუხარო ტრადიცია რუსთაველის სახელობის დრამატულ თეატრში დაირღვა. არჩევანი „სამანიშვილის დედინაცვალზე“ შეჩერდა. ეს სპექტაკლი იყო დავით კლდიაშვილის შედევრის ორიგინალური ინტერპრეტაცია, მისი „თანამედროვე ნაკითხვა“... ინსცენირებულ „სამანიშვილის დედინაცვალში“ დავინახეთ ბევრი რამ ისეთი, რასაც ლიტერატურული ნაწარმოების კითხვისას ვერ ვამჩნევდით.

მართალია, ზოგჯერ ამგვარი ნაკითხვა თითქოს გეცვილებს კიდევ ლიტერატურულ პირველწყაროს (შდრ. გ. შავგულიძისა და რ. ჩხიკვაძის კირილე მიმინაშვილი), მაგრამ, საბოლოო ჯამში, მაინც დიდ დახმარებას გეინეებს ჩვენ, პედაგოგებსა და მოსწავლეებს, კლდიაშვილის სამყაროს გასახსენლად...

შესანიშნავია ამ თვალსაზრისით მოზარდ მაყურებელთა თეატრის მიერ გასცენირებული „ქამუშაძის გაჭირება“ (რეჟისორი შ. განერელია).

7. დავით კლდიაშვილის ნაწარმოებებს თავიდანვე ღრმა მკვლევარი და გემოვნებითანი შემფასებელი გამოუჩნდა კიტა აბაშიძის სახით (იხ. მისი „ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ“). უფროსი თაობის კრიტიკოსთაგან კოლეგებსა და მოსწავლეებს ვურჩევდი გერონტი ქიქოძის, გრიგოლ კიკნაძის, აკაკი განერელიას ნაკითხვას.

ნანა ღონღაძე

1. დავით კლდიაშვილი საშუალო სკოლის მოქმედ პროგრამაში წარმოდგენილია სამი ნაწარმოებით („სოლომან მორბელაძე“ — მე-7 კლასი, „სამანიშვილის დედინაცვალი“ და „ქამუშაძის გაჭირება“ — 8ე-10 კლასი). ზოგად მიმოხილვაშია შეტანილი აგრეთვე „დარისპანის გასაჭირი“, როგორც მწერლის დრამატურგიის საუკეთესო ნიმუში. ამ უკანასკნელს გარდა, მოსწავლეებს მე პირადად უურჩევ ნაიკითხონ „ბაკუ-

ლას ლორები", „მსხვერპლი“, „რისტომ მანველიძე“, „უბედურება“ და „ირინეს ბედნიერება“, მიუხედავად იმისა, რომ ამ თხზულებებს პროგრამა არ ითვალისწინებს. ცხადია, ყოველი მათგანი დაამშვენებდა პროგრამას, მაგრამ განა რამდენს გასწვდება ის ათი საათი, კლდიაშვილის შემოქმედების შესასწავლად რომ გვაქვს გამოყოფილი?

ჩემი აზრით, მოსწავლემ აუცილებლად უნდა ნაიკითხოს მწერლის ავტობიოგრაფიული ნაწარმოებიც — „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, რომელიც მის უშუალო განცდებს, უამრავ საინტერესო ფაქტსა და იმდროინდელ ყოფით სურათებს ასახავს.

2. „42 ბავშვიდან ექვსმა გიმნაზია დავათავრეთ. სამს სულ აღარ ახსოვდა ქართული, ერთი ძლივს ახერხებდა ლაპარაკს, რომ იტყვიან — ჩიქორთული კი ორს შეგვეძლო“, — იხსენებს მწერალი.

კიევის სამხედრო გიმნაზიიდან არდადეგებზე შინ ჩამოსული პატარა დავითი თარჯიმნის გარეშე ვერ ლაპარაკობდა დედასთან და ახლობლებთან.

რომელიმე მიაშიტმა მკითხველმა შეიძლება გაიკვიროს ჩვენ მიერ დ. კლდიაშვილის ცხოვრებიდან ყველაზე ღირსშესანიშნავ მოვლენად ამ ფაქტის ჩათვლა: ზოგმა, შესაძლოა, ისიც იფიქროს — დიდი არაფერი ყოფილა მშობლიური ენის დავინყება, თუ მერე კლდიაშვილის ნაირი მოქართულე დავდეგებო, მაგრამ არ უნდა დაგვაინყდეს, რომ „სამანიშვილის“ ავტორი განსაკუთრებული მოვლენა იყო, მის უკან კი 41 ბავშვი იდგა, რომელთაც, ალბათ, საერთოდ ვერ აღიდგინეს დედაენა და სამუდამოდ გადავიწყეს იგი.

ჭკუის სასწავლებელ ფაქტად სწორედ ეს მიმართა მწერლის ცხოვრებიდან...

3. ყმანვილებს ძალიან ებრალებათ სოლომანი და დარისპანი, ოტია და ბეკინა, რისტომ მანველიძე და პლატონი. მათ ეცოდებათ ადამიანი, გული ეთანაღრებათ იმ ადამიანურ ღირსებებზე, ასე უღვთოდ და დაუნდობლად რომ ითრგუნება ცხოვრებაში. ახალგაზრდის სული უფრო ფაქიზი და მგრძობიარეა, ამიტომაც ვერ უცქერიან გულგრილად, თანაგრძობის გარეშე სხვათა უბედურებას. მოსწავლეებს სტკივით ცხოვრებისაგან განწირული, დაჩაგრული ადამიანების ტკივილი. ისინი სიბრალულთ, „ცრემლიანი სიცილით“ კითხულობენ კლდიაშვილს და ნუხან, რომ ამ უმწიერ ადამიანებს უსაშველო სჭირთ, მათთვის ხსნის გზა არ ჩანს. დავით კლდიაშვილის შემოქმედებაში გარდაუვალი ღირებულებისად მე და ჩემს მოსწავლეებს სწორედ თავისიანის, მოყვასის განწირულებით გამოწვეული სულის ტკივილი მიგვაჩენია.

4. „-- ვაი დედასა!.. რა ოჯახის შვილი ვის ნაცარში ვიქექები და კიდევ ასეთ გაჭირვებაში?!“

„უკაცრავად ვართ ამისთანა მცირე მასპინძლობაზე, მაგრამ რადგან ნაუცბებია, კითომ ამისთვის გექეპატიება“.

„ერთ წამში მოედვა სოფელს ოტიასაგან ქალაქელი ქალის დანიშვნის ამბავი. ეკვირიეს სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა.“

— გვერდში ამოუყენოს ჩემს რძალს მათი სოფლის ნაცარში ამოქიქნილი ქალბატონი”.

■ — რა ეუყოთ, შვილო, ღმერთი მოგეცემს”.

■ ყველაფერი მოიგონა და არ დააკლო რძალს მისი თავის გამოსაჩენად.

— ხალხს უნდა ეჩვენო, შვილო, რომ მტერს თვალი დოუდგეს, გული მოუკლა და ენა მუცელში ჩაუგდო!.. ძალათი, რომ არ უნდოდეს, მაინც ათქმევიყო შენი თავის ქება. აბა!”

■ ეკვირინემ წირვის დროს მოურიდებლად მისნი-მოსნია ქალები, წინ გაიყვანა რძალი და თვალსაჩინო ადგილზე წააყენა”.

■ ოტიას ვაჟი ეყოლა. ეკვირინე იმ ზომამდის იყო გახარებული, რომ თავისი ხელით დასცალა ორჯერ თუ სამჯერ ოტიას დაქანგებული ძველებური დამბაჩა.

— შეიტყონ, ყველამ შეიტყოს ოჯახის შვილის მობრძანება!”

■ რარიგად გაოცდა მოხუცებული ეკვირინე, როცა შვილისაგან გაიგონა, რომ უნდა შემზადებულიყვნენ სამუდამოდ ქალაქში დასასახლებლად.

— რატომ, რატომ? რა მიზეზია?.. რამ გაფიქრებიათ ამგვარი ამბავი? გამაგებინეთ! ახლა შეიქმნა ამისთანა ამბავი?”

აი, მწერლისეული რამდენიმე შტრიხი, გამომკვეთი ეკვირინეს სახისა.

ეკვირინე — თავისი გვარისა და შთამომავლობის კეთილშობილებაში ღრმად დარწმუნებული ქალი;

პატივმოყვარე — შეურაცხყოფა რომ ვერ უპატიებია მეზობელი ქველიძისათვის;

თავმოყვარე — სტუმარს თავსათურდაუხურავი როგორ დაენახებოდა;

გვარიანი მასპინძელიც, თუკი რამ გააჩნია და აბადია;

მომავლის იმედის თვალით მაცქერალი;

რძლისა და შვილის შემწე და გამომაჩინებელი სიტყვითა თუ საქმით;

ეკვირინე — რომელსაც არ ეთმობა ძველი საბუდარი და ყავღვასული თავისი „სანიკიძეობა”.

5. პარალელს ვაელებ პლატონ სამანიშვილსა და ოტია ქამუშაძეს, ივანე გვერდევანიძესა და პორფირი ბიაშვილს, არისტო ქვაშავიძესა და კირილე მიმინაშვილს შორის.

თუმცა ერთი კი უნდა შევნიშნო: კლდიაშვილის მრავალრიცხოვანი პერსონაჟები, მიუხედავად საერთო გადაუჭრელი სოციალური პრობლემებისა და შეჭირვებისა, მკაფიო ინდივიდუალობის, განუმეორებელი თვისებების მქონე და თვითმყოფადი აღამიანები არიან.

კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლებისას პარალელს ვაელებ ხოლმე ნიკო ლორთქიფანიძის „დანგრეულ ბუდეებთანაც”.

6. ვცდილობ, შეძლებისდაგვარად სრულად ვაზიარო ჩემი მოსწავლეები ხელოვნების სხვა დარგებში ასახულ კლდიაშვილის მხატვრულ სამყაროს. მე პირადად მათში არამც და არამც არ ვხედავ „კონკურენტს”; პირიქით, ყოველი ახლებური წაკით-

ხვა რეჟისორის ან მსახიობის მიერ კლდიაშვილის ტექსტისა გვეხმარება მწერლის შემოქმედების ღრმად წვდომასა და გააზრებაში.

7. დ. კლდიაშვილის შემოქმედებასთან დაკავშირებით ჩემს კოლეგებსა და მოსწავლეებს ვურჩევდი ნაიკითხონ, პირველ ყოვლისა, თავად მწერლის თხზულებანი, სერგო კლდიაშვილის მოგონებანი, გრიგოლ კიკნაძის „ქართული სატირისა და ოპერის განვითარების ისტორიისათვის“ (თავი X, გვ. 389-434, თბ., 1972);

მარბალიტა აედიშევა-მიქაბერიძე

1. დავით კლდიაშვილის შემოქმედებას რაც უფრო სრულად გავაცნობთ და შევასწავლით მოსწავლეს, რაღა თქმა უნდა, მით უკეთესია. მაგრამ საათების განსაზღვრულობა ჩვენს სურვილებს ფრთებს აკვეცს. რაიმეს შეტანა „სოლომან მორბელობის“, „სამანიშვილის დედინაცვლის“ ან „ქამუშაძის გაჭირვების“ ხარჯზე კი დაუშვებლად მიმაჩნია. ცხადია, გული ბევრ რამეზე შეთანაღრება, განსაკუთრებით — „დარისპანის გასაჭირზე“, მაგრამ რას ვიზამთ, როგორც იტყვიან, თავს ზემოთ ძალა არ არის.

2. ძნელია ადამიანის ცხოვრებაში ერთი რომელიმე გადამწყვეტი ფაქტის გამოყოფა. ჩვენ მაინც გვგონია, უდიდესი მნიშვნელობა აქონდა კლდიაშვილისათვის სამხედრო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ბათუმში ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, მის აქტიურ მონაწილეობას ქალაქის თავის არჩევნებში, თავგამოდებულ ბრძოლას ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების დასაცავად. ღირსსახსოვარ ფაქტად მიგვაჩნია „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რედაქტორ პალმთან უთანხმოება და მისი დუელში გამონჯევა ქართველი ერის საჯარო შეურაცხყოფისათვის.

3. ჩვენი დროის ახალგაზრდები კლდიაშვილის მიერ დახატულ პერსონაჟებს საკმაოდ დაშორდნენ დროით თუ ვითარებით. მათი მისწრაფებანი და ვნებანი შეიძლება არც ყოფილიყო გულთან ახლოს მისატანი დღევანდელთათვის, მაგრამ კლდიაშვილის როგორც მწერლის ღირსება სწორედ ისაა, რომ ინტერესი მისი ნაწარმოებებისადმი არ შენელებულა: მოსწავლეები, ერთი მხრივ, გულიანად ხარხარებენ ცალკეულ კომიკურ სიტუაციებზე, რომლებშიც „კეთილშობილთა მოდგმის“ ნარმოვადგენლები ცვივიან, მეორე მხრივ, კიდევ ებრალებათ გაჭირვებაში სულის მღაფავი აზნაურები. ისე ცოცხლად არიან დახატულნი სოლომანიც და დარისპანიც, პლატონიც და ოტიაც, რომ არ შეიძლება ადამიანი გულგრილი დარჩეს მათი ბედისადმი, არ შეიძლება ღრმად არ ჩარჩეს მეხსიერებაში თითოეულის სიტყვა ოუ მოქმედება.

4. ეკვირინეს ნაწარმოების დასაწყისშივე ვეცნობით, ამდენად მის შესახებ საუბარი მოსწავლეებთან პირველ გაკვეთილზევე გვიხდება. კომენტირებული კითხვის მეთოდის გამოყენებით მოსწავლეები მიგვეყავს იმ ღასკენამდე, რომ გაჭირვებულ ყოფას ეკვირინე არ გაუტეხია, მასში ვერ ჩაუკლავს ქედმაღლობისა და აშპარტავნობის გრძნობა. იგი ტიპიური „კუდაბზიკა“ აზნაურია, რომელიც სიხვისი გაქიაქებით

ნილბავს და „ალამაზებს“ საკუთარ ყოფას; ნახევრად მშვიერი, სხვას დასცინის: „ნეტავი იმდენი სიმინდი ჰქონდეს უბედურს, რაც გული აქვს, ცარიელი გულია“ — სინამდვილეში ეს სიტყვები ზუსტად მას და მის მდგომარეობას შეესაბამება. ეკვირინეს უყვარს თავის გამოჩენა, მოჩვენებითობა, „გაყინჩვა“. იგი სტუმარს ისე გულთთვით ეპატიჟება და ისეთი მონდომებით მასპინძლობს, თითქოს არ უჭირდეს; ქორნილიც და ნათლობაც ისეთი გადაიხადა, როგორც მისი ოჯახის შესაძლებლობას აღემატებოდა, რომ სიღარიბე დაეფარა და ხალხში თავი გამოეჩინა. არათუ გარეშე პირებთან, ეკვირინე საკუთარ შვილთანაც არ ტყდება, რომ უჭირთ და ქველიძეებისაგან სასიძოდ დანუნებულ ოტიას ასე ანუგეშებს: „მაცალე, შვილო, მაცალე!.. სირცხვილში ვინც იქნება, ამას ყველა დაინახავს!.. იმ უბედურს, ცოლ-შვილი რომ შიმშილით უწყდება, ის ერჩია, დიდგულობაზე ხელი ეელო... ერთი შვილი მაინც მადლარი ეყოლებოდა!“... ეკვირინე უფრო მეტი გულმოდგინებით ცდილობს რძლის დარწმუნებას ოჯახის შეძლებულობაში.

მოსწავლეებს დავაკვირებთ იმ გარემოებაზე, რომ ეკვირინეს ასეთი საქციელი, მუდამ თვითმკაყოფილი და ხალისიანი განწყობილება, მისდამი ანტიპათიურად განწყობს სხვებს, რომლებიც ან დასცინიან (პორფირი ბიამვილი, ქველიძეების ქალიშვილი ოლიკო), ან ლანძღავენ (მეზობელი მანანა), ხოლო რძალს „თითქმის აძულებს მის თავს“. ცხოვრებაშიც ხომ ასე ხდება: ყოყოჩა და მედიდური ადამიანი მონონებასა და სიმპათიას ვერასოდეს ვერ იმსახურებს — ამ მომენტს ვიყენებთ აღმზრდელობითი თვალსაზრისით.

ეკვირინეს სახის გაანალიზების დროს უყურადღებოდ არ გვრჩება მისი დადებითი მხარეც: მოსწავლეს ვეხმარებით ეკვირინე დაინახოს, როგორც ოჯახის მოყვარული და ერთგული, მუდამ მოფუსფუსე და ენერგიული, თანაც ვუხსნით მიზეზებს, რამაც გამოიწვია ეკვირინეს ხასიათში უარყოფითი თვისებების განვითარება.

5. კლდიაშვილის შემოქმედებიდანვე პარალელს ვაელებ შემდეგ პერსონაჟებს შორის: ეკვირინე — ბეკინა — დარისპანი, პლატონი — ოტია, კირილე მიმინაშვილი — არისტო ქვაშვიძე — ბესარიონ ქაშუშაძე.

სხვა მწერალთა შემოქმედებას ამ მიზნით ნაკლებად მივმართავ.

6. კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლებისას მოსწავლეებთან ვსაუბრობ ამ მწერლის ნაწარმოებთა მიხედვით გადაღებულ კინოფილმებზე: ელდარ შენგელაიას „სამანიშვილის დედინაცვალსა“ და ოთარ აბესაძის „ქარდაკარზე“ (კ. მარჯანიშვილის ძველი ფილმი უკვე იშვიათობაა და ჩვენს მოსწავლეთათვის — უცნობი), აგრეთვე რუსთაველის სახელობის თეატრის სპექტაკლ „სამანიშვილის დედინაცვალზე“, რომელსაც ჩვენი მოსწავლეების უმეტესობა ტელევიზიის საშუალებით იცნობს. მაინტერესებს, როგორ გაიგეს მსახიობთა მიერ განსახიერებული ესა თუ ის გმირი, ან ხედავენ თუ არა რაიმე სხვაობას მწერლის დანერღვა და რეჟისორის ჩანაფიქრს შორის. საგულისხმოა, რომ მოსწავლეთა უმეტესობის აზრით, ფილმებს აკლია კლდიაშ-

ვილინეული იუმორი, მათში ტრაგიკული სჭარბობს კომიკურს. ასეთი საუბრები ხელს უწყობს მოსწავლეთა მსჯელობისა და დამოუკიდებელი აზროვნების განვითარებას, ამავე დროს თეატრალური ხელოვნების დარგში გათვითცნობიერებას.

7. კლდიაშვილის შემოქმედების ღრმად ასათვისებლად აუცილებლად მიმაჩნია მისი ყველა ნაწარმოების, მათ შორის, მოგონებათა ნიგნის „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ ნაკითხვა.

კოლეგებსა და მოსწავლეებს ვურჩევ აგრეთვე სერგო კლდიაშვილის მოგონებების ნაკითხვას თავის დიდ მამაზე.

მანია ინასარიძე

1. სასწავლო პროგრამაში დავით კლდიაშვილის ის ნაწარმოებებია შეტანილი, რომლებიც სრულ წარმოდგენას უქმნის მოსწავლეებს მწერლის პროზაზე. „ქამუშადის გაჭირვება“ კლდიაშვილის ყველაზე დიდი მოთხრობაა და, ამასთანავე, ყველაზე მრავალფეროვანიც ტიპაჟის მხრივ; „სამანიშვილის დედინაცვალში“ კი, ჩემი აზრით, ყველაზე სრულადაა გამოვლენილი დავით კლდიაშვილის იუმორი და ამ გზით აზნაურული ნოდების ტრაგედიის მკითხველამდე მიტანის ტალანტი. და მაინც, ერთგვარი უკმარობის გრძნობა მრჩება; მოგეხსენებათ — კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაში შეტანილია „დარისპანის გასაჭირი“ და „ირინეს ბედნიერება“. ჩემი აზრით კი საჭიროა, ქართული კლასიკური დრამატურგიის ეს შესანიშნავი ნიმუშები უფრო ღრმად და საფუძვლიანად ისწავლებოდეს სკოლაში. მით უმეტეს, ქართული დრამატურგია არც ისე განვითარებულია პიესებით, სადაც ასე ოსტატურადაა შერწყმული ტრაგიკულია და კომიკურის ელემენტები. ამ ნაწარმოებთაგან თუნდაც ერთ-ერთის შეტანა სასწავლო პროგრამაში ორმაგ სამსახურს გაგვინევს: ლიტერატურის თეორიის კურსით გათვალისწინებული მასალიდან მოსწავლეები იცნობენ დრამას, მის სახეებს. ამდენად, პიესის შესწავლა ხელს შეგვიწყობს, განვამტკიცოთ და გავამყაროთ მათი თეორიული ცოდნა ამ სფეროში. მეორეც — მოსწავლეებს შესაძლებლობა მიეცემათ, გაეცნონ დავით კლდიაშვილს, როგორც დრამატურგს. კლასგარეშე საკითხავ მასალაში კი შეიძლებოდა „უბედურებისა“ და „მსხვერპლის“ შეტანა, რათა დიდი პროზაიკოსი და დრამატურგი მხოლოდ აზნაურების ცხოვრების ამსახველ მწერლად არ დარჩეს მოსწავლეთა ცნობიერებაში.

2. ერთხელ თურმე პეტრე უმიკაშვილმა ხუმრობით უსაყვედურა დავით კლდიაშვილს:

— რიგიანი კაცი მეგონე. ზარმაცი, ამჩატებული, უხეირო კი ყოფილხარ... ასე მალე დაათვავე სამანიშვილის მოგ ზაურობა!.. გადმოვიყვანდი ქართლში, იქიდან კახეთში. რა იქნებოდა, რა სურათი იქნებოდა!..

— არ ვიცნობ ქართლსა და კახეთს! — უპასუხია მწერალს.

ეს, ერთი შეხედვით, უმნიშვნელო ფაქტი დავით კლდიაშვილის დიდი პასუხისმ-

გებლობის გრძობაზე მეტყველებს, საკუთარი თავისადმი დიდ მომთხოვნელობაზე, რაც, ალბათ, ყველაზე საჭიროა შემოქმედისათვის.

საერთოდ, ყველა სიტუაციაში არსებობს არჩევანი კარგსა და ცუდს შორის. დავით კლდიაშვილმა მეფის ოფიცრის მუნდირში მოახერხა, ბოლომდე ერთგული და თანამგრძობი დარჩენილიყო თავისი ხალხისა, ყველაზე რთულ მომენტებშიც ჩაგრულთა ინტერესების დამცველი ყოფილიყო. არადა, ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას ხომ ახსოვს, რომ ჩინსა და მუნდირს ერთმანეთისგან გაუმიჯნავს შემოქმედის საქმე და სიტყვა. როდესაც მოსწავლეებს მწერლის ბიოგრაფიაზე ვესაუბრები, ვცდილობ, შეძლებისდაგვარად სრულად წარმოვუდგინო მისი პიროვნება. ამიტომ ვუაბობ მათ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ შავრაზმელი რედაქტორის — პალმის — დუელში გამონევეაზე; ამის მიზეზი ირადღული არ ყოფილა — გარეწარმა პალმმა მთელი ქართველობა შეურაცხყო.

3. მასწავლებელმა უნდა შეძლოს მსჯელობის იმგვარად წარმართვა, რომ მოსწავლეებმა ბოლომდე გაიცნობიერონ ნაკითხული მასალა. ეს მით უფრო აუცილებელია, როცა საუბარი გვაქვს დავით კლდიაშვილის შემოქმედებაზე. ცხადია, ბევრია დამოკიდებული მასწავლებლის ხელოვნებაზე, მაგრამ, არა მგონია, ყმანვილმა, თუ მას განცდისა და განსჯის უნარი მთლად არ დახშვია, გულთან ახლოს არ მიიტანოს დავით კლდიაშვილის გმირთა ვნე ანი. ისინი, ჩვეულებრივ, თანდათან იმსჭვალებიან ხოლმე ამ ხელმოცარული ადამიანებისადმი თანაგრძობით. ტექსტზე მუშაობისას გულიანად იცინიან კომიკურ სიტუაციებზე, მაგრამ როცა ბოლომდე გაიაზრებენ პლატონისა და ოტიას „ენებებს“, როცა დაფიქრდებიან სოლომანისა და დარის-პანის ბედზე, მათ თვალეში სხვისი უბედურების განცდით გამონევეულ სევდას აღმოვაჩენთ ხოლმე. აი, ეს მესახება სწორედ „გარდაუვალი ღირებულებისად“ დავით კლდიაშვილის შემოქმედებაში — გენიალური სისადავით, სიმსუბუქით, ღიმილით შემოვიდეს შენს არსებაში პატარა ადამიანების ტრაგედია, ტრაგედია, რომელსაც არ უყავს გმირები.

4. იმერელი აზნაურების ყოფა-ცხოვრებას მოსწავლეები ძირითადად მამაკაცი პერსონაჟების ქმედებით ეცნობიან. ამ ფონზე მით უფრო საინტერესოა ეკვირინეს სახე. დავით კლდიაშვილმა შეძლო მასში ოსტატურად შეეხამებინა კუდაბი-კა აზნაურების ზოგადი თვისებები და ქალის ინდივიდუალური ბუნება. გავისხენით თუჩდაც ნაწარმოების დასაწყისი: „*არაერთხელ წამოსცდენია გულმოსულობაში ეკვირინეს. . . ვაი დედასა!.. რა ოჯახის შვილი ვის ნაცარში ვიქეჩები და კიდევ ასეთ გაჭირებაში?!*“ ეს ხომ ცხოვრების უკმაყოფილო ქალის ჩვეულებრივი წუნწინა და თავმოწონე აზნაურის კუდაბიკობაც. საერთოდ (არ მინყენენ, ალბათ, სუსტი სქესის წარმომადგენლები) — „სხვის დასანახავად“ ქმედება, იმის შიში, ოჯახის გაჭირვება ვინმემ არ გაიგოსო, ყველაზე მძაფრად სწორედ ქალში ვლინდება. ასე რაიმე, სწორედ ამ კუთხით ვაანალიზებ ეკვირინეს სახეს. მოსწავ-

ლევები ადარებენ მას ბეკინა სამანიშვილს და თვითონვე პოულობენ განსხვავებას: ბეკინა საერთოდ ვერ ხედავს შექმნილი მდგომარეობის მთელ სირთულეს, ეკვირინე ხედავს, მაგრამ „თვალს იბრმავებს“. იმდენად ძლიერია მასში თავის გამოჩენის, სხვის თვალში ნაცრის შეყრის სურვილი, რომ უმზითვო ქალს, მაგრამ ქალაქელს ათხოვინებს ოტიას. ამით უნდა თვალი დაუყენოს სარდიონ ქველიძესა და მთელ სოფელს.

ბევრი ნიუანსია ეკვირინეს სახეში ისეთი, რომელიც მის ინდივიდუალურ ბუნებას უსვამს ხაზს და ისეთიც, რომელიც საერთოდ აზნაურულ ნოდებას წარმოგიდგენს.

5. თუმცა დავით კლდიაშვილის პერსონაჟები გამოირჩევიან ინდივიდუალობითა და თავისთავადობით, ბევრ მათგანს მაინც აქვს შეხების ნერტილები. შრომისმოყვარეობით, სიტუაციის შეფასების უნარით ერთმანეთს ჰგვანან ოტია, პლატონი, სოლომან მორბელაძის ვაჟი (მის შესახებ მამის საუბრიდან ვიგებთ: „— ჩემს შვილს... უშველებელი კალამი უჭირავს ხელში“...); უმოქმედობით, ხელჩაქნეული დამოკიდებულებით ცხოვრებისადმი — ლევან ქამუშაძე და როსტომ მანველიძე; გაიძვერობით, ახალ ცხოვრებასთან შეგუების უნარით — პორფირ ბიაშვილი, ივანე გვერდევანიძე, ბეგლარ ჯინჭარაძე.

პარალელების დაძებნა სხვა მწერლების ნაწარმოებებთანაც შეიძლება. ფუქსავატობით, უდარდულობით, შექმნილი მდგომარეობის სირთულის შეუგნებლობით ეხმიანებიან ერთმანეთს კირილე მიმინაშვილი და პავლე დიდებულიძე; ნოდებრივი ამპარტავნობით, ნუთიერი სურვილის აღსრულების ცხოველური უინით — აბესალო სალამთაძე, ტარიელ მკლავაძე და იერემია წარბა.

როცა მოსწავლეები კითხულობენ სერვანტესის „დონ კიხოტს“, თვითონვე პოულობენ შეხების ნერტილებს ფერდებჩაგდებულ როსინანტზე ამხედრებულ ფათერაკების მაძიებელ ესპანელ იდალგოსა და ორნაქმარე, უშვილო სადედინაცვლოს საძებრად ზურგგადახრეკილ ბედაურს ფეხდაფეხ ადევნებულ პლატონს შორის. მართალია, მათი „ოდისეის“ მიზეზი და მიზანი სხვადასხვაა, მაგრამ საერთოც ბევრია: ის, რომ ორივეს დიდების ხანა წარსულის კუთვნილებაა და წინ ილუზიების მსხვრევა ელით. ცალხელა ესპანელი და ოფიცრის მუნდირში გამონყობილი იმერელი არისტოკრატი ორივეზე ღიმილითა და სევდით გვიამბობენ. როცა მოსწავლეებს იდალგოების კუდაბზიკობის, მოჩვენებითი კეთილდღეობის დამადასტურებელი ადგილები მოეაძებნინე, კბილებში ხორცის ნარჩენებისაგან შენუხებული (არადა, რა ხანია, არ ახსოვთ ხორცის გემო) ესპანელები გაეახსენე, ადვილად დაძებნეს შესაბამისი ადგილები დ. კლდიაშვილის ნაწარმოებებიდან: „შინაურობამიც გააბამდა ბეკინა ლაპარაკს თავის გამოუღვეველ სარჩოზე, ღონიერ ლუკმაზე“... „არაფერი ამას არ მოაკლდება, არაფერი! — ცრემლებში წამოიძახა გულაჩვილებულმა ეკვირინემ“; „ყორიფელია, შვილო, ყორიფელი!.. ყორიფელი საკმაო გაქვთ, შვილო“, — ხშირ-ხშირად უმეორებს სანიკიძის ქალი რძალს — და სხვ.

ლიტერატურული პარალელების დაძებნა ხელს უწყობს მოსწავლეთა თვალსაწი-

ერის გაფართოებას, ძიების, მიგნების უნარის განვითარებას, ტექსტზე დამოუკიდებელი მუშაობის ჩვევების გამომუშავებას, ლიტერატურული გემოვნების დახვეწას.

6. რა თქმა უნდა, საერთოდ, ლიტერატურული ნაწარმოების სცენარი თუ კინოინტერპრეტაცია გარკვეულ სიძნელეს გვიქმნის პედაგოგებს. უპირველეს ყოვლისა, იმის გამო, რომ ზარმაცი მოსწავლეები ეყრდნობიან ნანახს, აღარ კითხულობენ ტექსტს და მათ ცნობიერებაში მწერალი მკვიდრდება რეჟისორის თვალთახედვის პრიზმაში გარდატეხილი. ასეთი შემთხვევაც გვქონია: მსჯელობს მოსწავლე დამაჯერებლად, ანალიზებს ნაწარმოებს და ამ დროს არ იცნობს ლიტერატურულ მასალას, საუბრობს მხოლოდ ეკრანზე ან სცენაზე ნანახით. რაც შეეხება პერსონაჟის სახის ორიგინალურ ინტერპრეტაციას, ამასაც ახლავს სიძნელე. მაგალითად, არ იცნობს მოსწავლე მწერალს და ნახა მისი ნაწარმოების მიხედვით შექმნილი ფილმი ან სპექტაკლი. და აი, მოგვიანებით სკოლაში მოუწია შეხედრა მწერლის შემოქმედებასთან. იგი მას უდგება რეჟისორის ორიგინალური გადაწყვეტის პოზიციებიდან; აქ თუ მასწავლებელი არ ჩაერია, შეიძლება მოსწავლისათვის ბოლომდე გაურკვეველი და ბუნდოვანი დარჩეს მწერლის ჩანაფიქრი. მეორე მხრივ, ლიტერატურული ნაწარმოების ინსცენირება თუ ეკრანიზაცია საშუალებას გვაძლევს, მოსწავლეებს გამოვუშუშავოთ სწორი დასკვნის გაკეთების, ტექსტის ღრმად წვდომის, ანალიზის, მსჯელობის უნარი. ამიტომ მივიჩნიეთ საჭიროდ, ჩვენი ერთ-ერთი გაკვეთილის თემა ყოფილიყო «დავით კლდიაშვილის გმირები სცენასა და ეკრანზე».

7. უპირველეს ყოვლისა, მოსწავლეები უნდა გაეცნონ დავით კლდიაშვილის ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებს — „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, მწერალ სერგო კლდიაშვილის მოგონებებს მამაზე. მასწავლებლებს კი, ჩემს კოლეგებს, ვურჩევდი წაიკითხონ გრიგოლ კიკნაძის „მეტყველების სტილის საკითხები“ და „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“. რაც შეეხება მეთოდოლოგიურ ლიტერატურას, დავით კლდიაშვილის შემოქმედების სწავლების შესახებ საყურადღებო ნაშრომი, სამწუხაროდ, არ მეგულება. მოლოდინით კი, გაგიხარიათ, ამგვარ წიგნს დიდი ხანია ველით მეთოდოლოგიის სპეციალისტთაგან.

1981 წ.

აგაღლებული

ეგნატე ნინოშვილს საგულისხმო რამ უნერია მწერლის დამოკიდებულებაზე ემპირიულ მასალასთან:

„ჩემი ფიქრით, მოთხრობების მწერალმა შემთხვევითი ფაქტი არასდროს არ უნდა აიღოს თავისი მოთხრობის დედააზრად — ყოველთვის საზოგადო პრინციპები უნდა იხატებოდეს მოთხრობაში“.

ამავე პრინციპით წერდა თავის პროზას მწერალი და ქმნიდა მისეულ მხატვრულ სამყაროს.

სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული მასალის სათანადო დონეზე მიწოდებით სიტყვიერების მასწავლებელს, ვფიქრობ, შეუძლია, ნათელი წარმოდგენა შეუქმნას მოსწავლეს ნინოშვილის მხატვრულ სამყაროზე. ეს სამყარო კი, ცხადია, ორგანულ კავშირშია შემოქმედის ბიოგრაფიასთან. ჩვენი სახელმძღვანელოების „აქილევის ქუსლად“ სწორედ მწერალთა ცხოვრების მშრალი და ზედაპირული აღწერა უნდა ჩათვალოს: ემპირიული, ზოგჯერ მესამეხარისხოვანი, ფაქტებისა და თარიღების მიღმა ხშირად იჩქმალება უმთავრესი — მწერლის შინასამყაროს განვითარების ისტორია, მისი „სულის თავგადასავალი“.

„...როცა ერის პროგრესი რაიმე მიზეზის გამო უცბად შეფერხდება, შეფერხების დროს აღზრდილი ახალგაზრდობა უღონოა, მოდუნებული; მისი ცივი გული ველარ ითვისებს ჰუმანურ გრძნობებს, მისი სუსტი ქეუა ველარ სწვდება მაღალ აზრებს — ღმერთად თავის მუცელს და პირად ინტერესებს ლოცულობს“, — წერდა მწერალი, რომელიც თავის შემოქმედებას მიზნად სწორედ ახალგაზრდობის სულიერ ნრობას უსახავდა.

ეგნატე ნინოშვილმა ცხოვრების ფსკერზე იცხოვრა, მაგრამ როდესაც მწერალი ცხოვრების ძირის ლექსა და ჭუჭყს ხატავდა, იგი მუდამ ამაღლებულს მიეღტვოდა. ამაღლებული კაცის უმნიკვლო ცხოვრება და მხოლოდ იდეით შთაგონებული მოღვანეობა კი იმას იმსახურებს, რომ იგი სამავალითოდ დაეუსახოთ ახალგაზრდობას.

საზინხვმო

შეინსაწვლეთ ის მეტნიკრება, რომლისადვი გრძნობთ მოწოდებას. განაწითარათ ის ნიჭი, რომელიც გუნებას მოუცია. დაადეკით იმ საამეს, რომლისადვი გრძნობთ ლტოლვილებას. უნდა გახსოვდეთ

და მუდამ ხელმძღვანელობდეთ იმ აზრით, რომ თქვენი სწავლა ქვე-
ყანას უნდა ემსახურებოდეს... ირჩინეთ თავი ისე, რომ თქვენგან
მოკოვებულ სარჩო-საბადებელში არა გაერიოს რა ისეთი გზით მო-
კოვებულნი, რომელიც ენინააღმდებება ზნეობას და გონიერებას.

ეგნატე ნინოშვილი

ცხოვრების ამ წესით იცხოვრა თვითონ ეგნატე ნინოშვილმა — მწერალმა, მოქა-
ლაქემ, პედაგოგმა... ცხოვრების ეგვე წესი უნდა ჩაუნერგოს მასწავლებელმა თა-
ვის მონაწიეებს. ჩვენ

შვიდი შეკითხვა

დაუსვით მწერლის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე საფიხენოს მონანილე სიტყვი-
ერების მასწავლებლებს:

1. რა მომენტებზე ამახვილებთ ყურადღებას ეგნატე ნინოშვილის ბიოგრაფი-
ის სწავლებისას?

2. სამეცნიერო ლიტერატურაში დავის საგნად არის ქცეული ნინოშვილის შე-
მოქმედების მიკუთვნების საკითხი ამა თუ იმ პერიოდისათვის. თქვენი აზრით,
მწერლის შემოქმედება ახალ ქართულ ლიტერატურას ეკუთვნის თუ უახლესს?

3. ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობების თემატიკა აქტუალური იყო მის თანა-
მედროვეთათვის. დღეს ბევრი მაშინდელი საჭირობოროტო პრობლემა წარსულს
ჩაბარდა. ნიშნავს თუ არა ეს, რომ ნინოშვილი „ყავლეგასული“ მწერალია?

4. როგორ აფასებთ ეგნატე ნინოშვილის პროზის ენას? როგორ რეაგირებენ
თქვენი მოსწავლეები ნინოშვილისეულ დიალექტიზმებზე? ხომ არ ვარაუდობთ,
რომ ერთგვარი რედაქტორული ჩაღბი სჭირდება საპროგრამო მასალას თუნ-
დაც ავტორისეულ მეტყველებაში?

5. რომელ პერსონაჟებთან ავლებთ პარალელს ნინოშვილის შემოქმედების
სწავლებისას?

6. რატომ არ იჩენს თავს მთელი ძალით ნინოშვილის პროზაში ცნობილი გუ-
რული იუმორი?

7. დახატეთ ეგნატე ინგოროყვას — სოფლის მასწავლებლის — თქვენეული
პორტრეტი.

იხოლდა ჭიკაბძე

1. ეგნატე ნინოშვილის ბიოგრაფია ერთი ტანჯული კაცისა და პატიოსანი ლი-
ტერატორის ისტორიაა, კაცისა, რომელიც შეპყრობილია ხალხის კეთილდღეობი-
სათვის ბრძოლის დაუთრგუნველი ჟინით. ფიზიკურად განადგურებულ მწერალს
სული შერჩენია საოცრად ძლიერი და რწმენა — ურყევი. სწორედ რწმენა იყო ის
მძლეთამძლე იმპულსი, რამაც შეაძლებინა ავადმყოფ ფაჟკაცს, არ ჩამქრალიყო

მანამდე, ვიდრე სულიერ საგზალს არ დაუტოვებდა თავის კვალზე მავალ თანამოძმეებს.

არ შეიძლება მშვიდად ნაიკითხო ევ. ნინოშვილის ბიოგრაფია... დადიოდა სოფლიდან სოფელში, ქალაქიდან — ქალაქში... ნეალობდა საარსებო საშუალებათა გამოსაძებნად. ლუკმა პურზე, შეიდეკაპიკიანი „პორციისათვის“ მხოლოდ იმისთვის ჯახირობდა, რომ ეწერა. თავისი ავადმყოფობა არ ახსოვდა, მაგრამ მთავარი კი — მშრომელი კაცის დუხჭირი ცხოვრება — არასოდეს ავინყდებოდა. მათთვის იბრძოდა არა მარტო სიტყვით, არამედ საქმიანაც.

მოსწავლეთა ფაქიზი სული და გონება თანაგრძნობით აღიქვამს მწერლის განამებულ ცხოვრებას. განსაკუთრებით საყურადღებო და მისაბაძია ეგნატეს შრომისმოყვარეობა, განათლებისა და ზნეობრივი სრულყოფისაკენ მისი სწრაფვა, მტკიცე ნებისყოფა და მგზნებარე, მემამბოხე სული.

ბიოგრაფიაზე საუბრისას შეუძლებელია მასწავლებელმა უყურადღებოდ დატოვოს მწერლის პირადი წერილები. რად ღირს, თუნდაც, იაკობ გოგებაშვილის ანდა ნადასი კალანდაძისადმი გაგზავნილი წერილები — როგორი კეთილშობილება, თავმდაბლობა და, ამავე დროს, ღირსების გრძნობა ჩქეფს ამ ბარათების ყოველ პნკარში.

2. არა მარტო მეცნიერებს — ჩვენ, პრაქტიკოს მასწავლებლებსაც, ხშირად გვიფიქრია, ახალი ქართული ლიტერატურის კუთვნილებაა ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედება, თუ — უახლესისა?

ფიქრობ, 1905 წლის შემდგომი პერიოდის მწერლობა უფრო ნათლად ასახავს ჩვენი საუკუნის ლიტერატურულ ტენდენციებსა და განწყობილებას. ცხადია, ამ ტენდენციათა ერთ-ერთი მესაძირკვე ეგნატე ნინოშვილია, მაგრამ თავისი სათქმელითა და თქმის ხერხებითაც იგი უფრო მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობის წარმომადგენლად აღიქმება. ამიტომაც, ჩემი აზრით, მისი ნაწარმოებები მეცხრე კლასში — ილიას, გიორგი წერეთლის, ყაზბეგის, კლდიაშვილის შემოქმედების გვერდით, — უნდა ისწავლებოდეს.

3. ეგნატე ნინოშვილი მხატვრულად ასხამდა ხორცს თავისი ეპოქის საჭირობორტო საკითხებს, ქმნიდა თანამედროვეთა შთამბეჭდავ სახეებს. 80-90-იანი წლების მკითხველთათვის ნინოშვილის პროზა მარტო მხატვრობა — და იმდენად მხატვრობა — კი არ იყო, რამდენადაც რეალური ცხოვრება, რომელთანაც მათ ყოველდღიურად უხდებოდათ კონტაქტი და შეხლა-შემოხლა.

გადის წლები... იცვლება თაობები... ამის კვალობაზე სხვა სატკივარი წამოიწევს წინ, გამოსახვის ახალი ფორმები იკიდებს ფეხს ჩვენს ლიტერატურაში. შეუქმნა თუ არა დრომ დავინყების საფრთხე ნინოშვილის პროზას? ფიქრობ, რომ — არა, ამის დასტურად ისიც გამოდგება, რომ ბავშვებს ახლაც სტკივათ ნინოშვილის სატკივარი. ყოველმა პრაქტიკოსმა პედაგოგმა ვიცით, როგორ რეაგირებენ ბავშვები „გოგია უიშვილსა“ და „პალიასტომის ტბაზე“. ყმანვილები მძაფრად განიცდიან ივანეს, ნი-

კოს, უიშვილთა გამწარებულ სვეს, ხოლო მეათე კლასში, სიტაბუკეში შესულნი, თანაუგრძნობენ ძალაძეებს და ზიზღით იმსჯელებიან დროიძეებისადმი.

მოკლედ, მწერალი, რომელიც თავისი ეპოქის ტკივილებს ეხმაურება, სხვა ეპოქათათვისაც საინტერესო დარჩება, და მის ნაწერსაც ყაველი არასოდეს გაუვა.

4. პერიოდი, როცა მოღვაწეობდა ეგნატე ნინოშვილი, უაღრესად საინტერესოა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების თვალსაზრისით. ახალმა საზოგადოებრივმა ყოფამ მწერლობის ენა სასაუბრო მეტყველებას დაუახლოვა, გაამდიდრა ლექსიკა და გააფართოვა სალიტერატურო ქართულის საზღვრები.

ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მთავარი თემა გურიაა; იქაური კაცის ცხოვრებისა და ხასიათის დახატვა კი შესაბამისი მეტყველების გარეშე შეუძლებელია. ვფიქრობ, გურული კილოს გამოყენება მწერლის პროზისათვის აუცილებელ „საკმაზს“ წარმოადგენს, თუმცა, რა დასამალია, რომ მისი გადაჭარბებული ხმარება ერთგვარ ჩრდილსაც აყენებს ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედებას. და მაინც — დაუშვებლად მიმაჩნია თუნდაც ავტორისეული მეტყველების სწორება, ვინაიდან რედაქტორული ჩაღბი რომ გაეკრათ ნინოშვილის პროზას, ის ნინოშვილი აღარ შეგვრჩება ხელთ, რომელსაც ვიცნობთ და რომელიც გვიყვარს.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეგნატე ნინოშვილისეული კილოური ფორმები ჩინებულ შესაძლებლობას გვიქმნის, რათა მოსწავლეებს განვუმტკიცოთ წინა წლებში შესწავლილი მასალა — „სალიტერატურო ენა და კილოები“.

5. ეგნატე ნინოშვილის მიერ დახატული პერსონაჟები ანალოგს სხვა მწერალთა თხზულებებშიც პოულობენ (განსაკუთრებით, ილიას და გიორგი ნერეთლის შემოქმედებაში).

„გლახის ნაამბობის“ დათიკო „ღირსეული“ წინაპარია მკლავაძისა. მათ გვერდით დგას იერემია წარბა.

საყურადღებოა ქალთა სახეებიც ნინოშვილის შემოქმედებაში. „სიმონას“ ქეთევანი ხასიათის სიმატიკიციითა და შრომისმოყვარეობით ოთარაანთ ქვრივს მაგონებს. ალბათ, თამრო და ქრისტინე, გაბრიელი და სიმონაც ავლენენ „ნათესაურ“ კავშირს.

6. ეგნატე ნინოშვილის ცხოვრება მის პერსონაჟთა ყოფას ჰგავდა — შრომა, ბრძოლა არსებობისათვის, უმადურობა და უსამართლობა. ასეთ პირობებში მწერალს თითქოს არ ეცალა სიცილისა და ოხუნჯობისათვის, თუმცა იუმორის ნიჭით უხვად ყოფილა დაჯილდოებული. ამას ადასტურებს არა მარტო მისი პროზა, არამედ პუბლიცისტიკა და, განსაკუთრებით, პირადი წერილები. ამ წერილებში მძაფრი ირონიაც იჩენს თავს. მას ხომ „შიდკაპიკიანი სადილით გამძლარი“ ბელეტრისტი წერს!

7. ეგნატე ნინოშვილი არ უარყოფდა საკუთარ ვმირებთან მისი პიროვნების არა მარტო გარეგნულ, არამედ სულიერ მსგავსებასაც. გავიხსენოთ, რას სწერს იგი ალ.

თოიძეს: „მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდის“ გმირი მცირიშვილი ერთს ჩემს ნაც-
ნობს პგავსო, ამბობ, რალა — მოთხრობის ავტორს? მართალია, მაგრამ მხოლოდ გა-
რევნობით, ისე კი, მცირიშვილი უფრო ყოჩაღია ავტორზე“. ვფიქრობ, ეს ბოლო
ფრაზა ავტორის მოკრძალებისა და თავმდაბლობის, მისი დიდი შინაგანი კულტუ-
რის გამოვლენაა. ასე მგონია, რომ ეგნატე არა მარტო სპირიდონ მცირიშვილის,
არამედ, გიორგისა და თვით სიმონას „სულიერი პროტოტაპიც“ გახლავთ, — მასა-
ვით ამაყი და ქედმოუხრელი.

როცა ეგნატე „პალიასტომის ტბაში“ ნიკოს აღწერს, თითქოს საკუთარ ბავშვობას
და ყმანვილობას იგონებსო... გაიზარდა ობოლი, ნიჭიერი სოფლის ბიჭი, მუდამ ნიგნს
რომ იყო, მიჩერებული და კი არ ისმენდა, თითქოს ყლაპავდა მასწავლებლის ყოველ
სიტყვას; გაიზარდა, დაეუკაცადა და ახლა თვითონ მოეველინა სოფელ წოჩხათს მასწავ-
ლებლად... გამხდარი, კაფანდარი, ბექებში ოდნავ მოხრილი კაცი... ერთი შეხედვითაც
მიხედვით, რომ მძიმე სენით არის შეპყრობილი. ხშირად ახველებს ყრუდ... უცნაურად
უელავს თვალები... ლაპარაკობს დინჯად და ცოტას, მაგრამ გაცხარების ან გატაცები-
სას საოცრად მჭევრმეტყველი ხდება. სიამის ღმილი უკრთის გაცრეცილ ტუჩებზე,
როცა მოსწავლის ლალ, გამართულ პასუხს მოისმენს, ზოგჯერ მაღალ შუბლსაც შიქ-
მუხნის და, თუ უჩამსობა, სიხარბე და სიხარმაცე შეგატყო, სულ ერთია, უფროსი იქნე-
ბი თუ უმცროსი, ისეთი თვალთ შემოგზებავს, თითქოს სულს გიბურღავსო.

ხელში — ნიგნები, გარედან — გაცრეცილ-გახუნებული სამოსი და შიგნით — მო-
გიზგიზე სული, — აი, ასეთად მეხატება ეგნატე ინგოროყვა, სოფლის მასწავლებელი.

ცისანა ბერიანიძე

1. ეგნატე ნინოშვილის ბიოგრაფიის სწავლებისას ყურადღებას ეამახვილებ იმ
გარემოზე, რომელმაც შვა და აღზარდა მწერალი.

„მგლის ბილეთით“ ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლიდან გარიცხული ეგ.
ნინოშვილის ცხოვრებიდან საყურადღებოა ის საოცარი ლტოლვა განათლებისაკენ,
რასაც ეს სწავლამონყურებული ახალგაზრდა ავლენდა.

დიდი ნებისყოფა, ასეთივე პრომისმოყვარეობა, სიტყვისა და საქმის ერთიანობა,
უკომპრომისობა („შეურიგებლის შერიგება არ ივარგებს“), მზადყოფნა იმისათვის,
რომ ერთგულად ზიდოს მძიმე უღელი, რომელიც ცხოვრებამ მის ხალხს არგუნა —
ეს თვისებები ხდის მისაბაძს ეგნატეს ცხოვრებას.

საჭიროა, მოსწავლეებს გავაცნოთ ნინოშვილის პუბლიცისტური და პირადი ნე-
რილები — მაშინ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნებათ მწერლის მოქალაქეობრივ
მრწამსზე, მის კეთილშობილ პიროვნებაზე.

2. ეგ. ნინოშვილი თავისი მსოფლმხედველობით სისხლბორცულ კავშირშია უახ-
ლეს ქართულ ლიტერატურასთან. მსოფლმხედველობითი მომენტი კი გადამწყვეტი
მნიშვნელობისა გახლავთ მისი შემოქმედების შეფასებისას. მწერალს მოღვაწეობა
უხდებოდა საუკუნეთა მიჯნაზე. ეს ეპოქა დღის წესრიგში აყენებდა ყოველგვარი

უსამართლობისადმი აქტიური წინააღმდეგობის გალვიების გრძნობას, რეეოლუციურ გარდაქმნებს. წინოშვილის შემოქმედებაში სწორედ ეს მომენტი იჩენს თავს და, ვინაიდან იგი მეცხრამეტე საუკუნის მწერალთაგან განსხვავებული თვალთახედვით ჭვრეტს ცხოვრებაში მომხდარ ძვრებს, ამდენად მისი შემოქმედება უახლესი ქართული ლიტერატურის კუთვნილებაა.

3. ეგ. წინოშვილი თავის თანამედროვეთათვის უაღრესად აქტუალურ თემატიკაზე წერდა. დღეს ვითარება, ცხადია, შეიცვალა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მისი შემოქმედება „ყავლეგასულია“... ამავე დროს, თქმა იმისა, რომ წინოშვილის შემოქმედება ზედროულია, ვფიქრობ, გადაჭარბებული იქნებოდა. მაგრამ ის კუთხე, რომლითაც გვიჩვენა მან ხალხი თავისი ყოველდღიური ტკივილებითა და იმედებით, ავითა და კარგით — უდავოდ ყურადღების ღირსია დღესაც. რომ დააფასო ანმყო, უნდა კარგად დაინახო წარსული; რომ განჭვრიტო მომავალი, უნდა გაანალიზო წარსულიცა და ანმყოც. წინოშვილის მიერ პირუთენელად ასახული წარსული ამ მხრივ უხვ მასალას იძლევა.

მოსწავლეებს არ შეიძლება სტიკოდეთ წინოშვილის სატიკივარი ისე მძაფრად, როგორც მწერლის თანამედროვეებს სტიკოდათ... ყველა დროს აქვს თავისი პრობლემები, მაგრამ ეგნატე სიმართლის ფანატიკური ერთგულებითა და რწმენის ძალით დღესაც საგულისხმო მაგალითს წარმოადგენს ახალგაზრდა შემოქმედთათვის. და — არა მარტო მათთვის!

4. წინოშვილის პროზის ენა არის სადა, ხალხური მეტყველების წიალიდან ამოზრდილი. მასში აშკარად იგრძნობა გურული დიალექტის მოძალეება. ყმანვილები (ყოველ შემთხვევაში — თბილისელი მოსწავლეები) ცხოველ ინტერესსაც კი იჩენენ ამ დიალექტური მეტყველების მიმართ, რაც გვეხმარება ქართულ ენაში წინა წლებში დამუშავებული საკითხის — „სალიტერატურო ენა და დიალექტები“ — გახსენებასა და იმ მასალის ცოდნის განმტკიცებაში.

ყველა მწერალს თავისი სტილი აქვს. ამიტომ მიზანშეწონილად არ მიმანია საქრესტომათიო მასალის თუნდაც ავტორისეულ მეტყველებაში რედაქტორული ცვლილებების შეტანა.

5. წინოშვილის შემოქმედების სწავლებისას პარალელების გავლება გვიხდება „პირველ ნაბიჯსა“ და „ჩვენი ქვეყნის რაინდს“ შორის (იერემია წარბა — ტარიელ მკლავაძე), „არუხ მგელსა“ და „სიმონას“ შორის (ისაკა ჭამიაშვილი — დავით დროიძე, ისაკა ჭამიაშვილის შეილები და დავით დროიძის შეილები), „გლახის ნაამბობსა“ და „ქრისტიანეს“ შორის (ქრისტიანე — თამრო) სანერ თემატიკასაც ამ თხზულებებიდან ვირჩევ.

6. წინოშვილის პროზაში ნაკლებად, მაგრამ მაინც იჩენს თავს ცნობილი გურული იუმორი. ეს ნაკლებობა მწერლის ინდივიდუალური თავისებურებებითა და იმ კლა-

ისსი გაუხარელი ყოფით უნდა აიხსნას, რომლის ცხოვრების პირუთენელი ასახვაც იკისრა მწერალმა. აქ კი ხუმრობისათვის ნაკლებად რჩებოდა ადგილი. უადგილოდ ჩართული იუმორით მწერალი ვერ გააუბრალოებდა თავის გმირთა ტრაგიკულ ხედრს... თუმცა, სადაც მოსახერხებელია, იქ მწერალი იყენებს იუმორს. ამის საილუსტრაციოდ საკმარისია, გავიხსენოთ „განკარგულებიდან“ ადგილი, სადაც ცოლი ეუბნება სადარაჯოდ მიმავალ დაქანცულ კაციას:

„— რა ექნა, მე უბედურმა, ნეტაი შემეძლოს და მე ნავილოდე! — თანაგრძნობით უთხრა ცოლმა.“

— კაია, რომ ნახვილოდე, იმ ყარაულებს ამელამ თავს შეაქცევიენებ, ცოდევა, მოსწყინდებათ! — ეხუმრა კაცია.“

ან კიდევ, კაციას ფიქრები:

„— ვთქვათ, არ შემეშინა ციმბირის... ჰმ!..“

რას არ იფიქრებს კაცი!.. იგი კი არა, ერთი დამიძახეს, ნადიო და მაშინათვე აგერ გამოვბუნძულდი!“

ასეთივე მაგალითები შეიძლება მოიძებნოს „მოსე მწერალშიც“, სხვა ნაწარმოებებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ.

7. ეგნატე ინგოროყვა — სოფლის მასწავლებელი — ზუსტად ისეთი ნარმოზიდგენია, როგორიც გახლდათ სპირიდონ მცირიშვილი. ხოლო როგორი იყო სპირიდონი, ამას ეგნატე ნინოშვილზე უკეთესად მე, ცხადია, ვერ ვიტყვი.

ლაურა ჯაფარიძე

1. ეგნატე ნინოშვილის მთელი ცხოვრება ტანჯვა-ვაებითა და ჯვარცმით საეხე 35 წელიწადს მოიცავს. იოლად ითქმის — 35 წელიწადი... მან კი თავის წილ ისედაც შემოკლებულ წუთისოფელში რა ბევრის განცდა მოასწრო და რა საგულისხმომო, უაღრესად დიდი შემეცნებითი ღირებულების მხატვრული ნაწარმოებები დაგვიტოვა!

მთელი მისი, სწორედაც ჭკუისასწავლი, ბიოგრაფიის გაცნობისას მოსწავლეთა ყურადღებას განსაკუთრებით მივაქცევ ხოლმე იმ ფაქტს, რომ მან, სოციალური იერარქიის ყველაზე დაბალი საფეხურის ნარმოზიდგენელმა, ფიზიკურად სუსტმა ადამიანმა, გაუძლო ათას განსაცდელს, დევნას, შევიწროებას, ავადმყოფობას და ისე ჩაათავა თავისი სიცოცხლე, რომ უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე კალამი ხელიდან არ გაუგდია და არც თავის მწერლურ სინდისთან ნასულა თუნდაც იოტისოდენ კომპრომისზე.

ჭეშმარიტად მისაბაძი, მაგალითის მიმცემი და საგულისხმო ბავშვებისათვის ეგნინოშვილის ცხოვრებაში ისიც არის, რომ იგი, ობლობასა და მუდმივ გაჭირვებაში გაზრდილი, ავადმყოფიც უქმად ვერ ჩერდება: სწავლობს, კითხულობს, ფიზიკურად შრომობს არსობის პურის მოსაპოვებლად. ანერს განუწყვეტლივ წერს, თუნდაც საამისოდ ელემენტარული პირობებიც არ გააჩნდეს; ქმნის ღირსსახსოვარ სახეებს

და მაინც ტანჯავს უკმარისობის გრძნობა: „სად შემოდოდა დინჯად და დიდის დაკვირვებით ეხატო ხალხის ცხოვრება მაშინ, როცა ლუკმაპურისათვის მოუსვენრად იქით-აქეთ ენანნალებ“. თითოეულ მოსწავლეს გულში სწვდება ეს სიტყვები, თანაგრძნობას ინვეეს და აღუძრავს სურვილს, გაეცნოს და შეისწავლოს ამ მწერლის შემოქმედება.

2. თითქოს სადავო არ უნდა იყოს, რომ ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედება ახალი ქართული ლიტერატურის კუთვნილებაა. ჩემი აზრით, გაცილებით უფრო გამართლებული იქნება მისი სისტემური სწავლება მეცხრე კლასში. ეგნატე ნინოშვილი თავისი ცხოვრებითაც (1859-1894) და შემოქმედებითაც მეცხრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის; იგი აგრძელებს კრიტიკული რეალიზმის სკოლის გზას, თუმცა ახალი საზოგადოებრივი ვითარება და გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლა ახალ შტრიხს მატებს მის შემოქმედებას.

3. ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედება ლიტერატურის ისტორიის კუთვნილებაა, მაგრამ ყველაფერი, რაც ისტორიაში შედის, ისტორიას როდი ბარდება. ნინოშვილის პროზა დიდხანს შეინარჩუნებს თუნდაც თემატური აქტუალობას; მოთხრობების ყველგასულობაზე მსჯელობა დიდი ცოდვა იქნებოდა, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ იგი მორალისტია და მომავალშიც ბევრ თაობას გაუნათებს ზნეობრივი კეთილშობილების გზას; მეორე — და არანაკლებ მნიშვნელოვანი — ის გახლავთ, რომ ნინოშვილი დიდი მხატვრული ნიჭით ცხებული მწერალია და მისი თხზულებანი ემოციური ზემოქმედების ძალას ახლაც ინარჩუნებენ. ამ თვალსაზრისის დასადასტურებლად „ჩვენი ქვეყნის რაინდიც“ კმარა. მისი პრობლემა, გარკვეული აზრით, ზედროულია: იგივე ითქმის „სიმონაზე“, „ქრისტინეზე“ და სხვათა შესახებაც. დაკვირვებით მივიხედ-მოვიხედოთ და, სამწუხაროდ, ჩვენს თანამედროვე ცხოვრებაშიც შევამჩნევთ ტარიელ მკლავაძეებს და დავით დროიძეებს, რომლებიც არაფრად დაგიდევენ ადამიანის ღირსების შელახვას და, ცუდი აღზრდითა და მომხვეჭელობით გაქსუებულნი, ზნეობრივ ტკივილსაც აყენებენ სხვებს. სხვათა შორის, მოსწავლეები თამამად და გულისტკივილით ავლებენ პარალელს მწერლისეულ ტარიელ მკლავაძესა და თანამედროვე მკლავაძეებს შორის — ეს კი სწავლების პროცესში უაღრესად დიდ მნიშვნელობას იძენს.

4. ეგნატე ნინოშვილის პროზის ენა არა მარტო ახალი ქართული სალიტერატურო ენის დონეზე დგას, არამედ, გარკვეული თვალსაზრისით, მის ერთგვარ განვითარებასაც კი წარმოადგენს. მოთხრობებში ავტორისეული თხრობა მკვეთრად ემიჯნება პერსონაჟთა დიალექტურ მეტყველებას. ეგნატე ნინოშვილის სინტაქსი კი წელგამართულად მიჰყვება ქართული სალიტერატურო ენის ბუნებრივი განვითარების გზას. ავტორი ლალი მთხრობელია და მისი ოსტატობა დიალოგურ მეტყველებაშიც იჩენს თავს.

აი, რამდენიმე მაგალითი:

„დედაშენის სიბრალულთ ბევრ რამეს გითფენდი, მარა აღარ გამოივდა“.

„ბატონო, ვინცხა ჩამოსულა ეზომი, ნელ-ნელა ათვალეიერებს ეზოს და მუა აქეთ. თოლიეი ეხოვა და ეფერება. იმისთანა ბნელია კარში, რომ ვერ ვიციანი, ვინ არის“.

„ნუ, გენაცვალოს დედა, დავითის ძვირს ნუ იტყვი. გვანყინა უდანაშაულოს და თუ მოინდომა, კიდევ გვანყენს“.

„კაცმა უსამართლიოდ დამაქცია და საყვედურიც ველარ გუუბედო!“.

დიალექტიზმები ნინოშვილის პროზაში, ჩვენი აზრით, არავითარ რედაქტორულ ჩარევას არ საჭიროებს. მოსწავლეები გურულ საქცევებზე ბუნებრივად რეაგირებენ. ამასთან ისიც უნდა ითქვას, რომ დიალექტური მეტყველების ნიმუშებიც საჭირო მასალას წარმოადგენს ტექსტზე მუშაობის დროს.

ასე რომ, ავტორისეული მეტყველება არსებითად არ მოითხოვს სწორებას, მაგრამ, თუ ჩალხის გაკერა მაინც საჭირო გახდება, ეს უნდა მიენდოს მწერლის შემოქმედებისა და სტილის ღრმა მცოდნეს, რომელიც სწორებისას, უპირველეს ყოვლისა, თვით ავტორს დაეყრდნობა. სხვა შემთხვევაში ყოველგვარი „რედაქტორული სწორება“ მხატვრული ძეგლის უხეში ხელყოფა იქნებოდა.

თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თვითონ ეგნატეს უთქვამს გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე — დრო რომ მქონდეს, ჩემს ნაწერებში ბევრ რამეს გავასწორებდიო.

ამ გამონათქვამთან დაკავშირებით ერთ საყურადღებო ეპიზოდს გავიხსენებ:

მეხუთე კლასში ისწავლება მოთხრობა „პალიასტომის ტბა“. ნაწარმოების შესავალში ავტორს ორი ლეგენდა მოჰყავს პალიასტომის ტბასთან დაკავშირებით. პირველი ლეგენდა, რომელიც უშუალოდ სახელწოდების წარმოშობას გვიხსნის, მოხდენილად შეერწყმის თხრობას, მეორე კი გვაცნობს, თუ როგორ გახდა ეს ტბა დადიანის კუთვნილება... პედაგოგიურ-აღმზრდელიობითი თვალსაზრისით, ეს მეორე ლეგენდა როგორღაც ამძიმებს — და არაფერს მატებს — ნაწარმოებს (გლახმა ანზაურობის მოპოვების მიზნით დადიანს ყუთით მიართვა მისივე შვილის მოჭრილი თავი, რომელიც მას გურიელმა გაუგზავნა. ატყდა ჩხუბი დადიანსა და გურიელს შორის. ბოლოს ისინი იმით მორიდდნენ, რომ დადიანმა თავისი შვილის სისხლში პალიასტომის ტბა მიიღო!).

ჩვენ, პედაგოგებმა, აზრი გამოვთქვით, რომ, თუკი დასცალდებოდა, თვითონ ავტორიც ამოიღებდა ამ მეორე ლეგენდას მოთხრობიდან, და ჩვენი წინადადება ამ რამდენიმე წლის წინათ მივანოდეთ კიდევ გამომცემლობა „განათლების“ ქართული ენისა და ლიტერატურის სახელმძღვანელოების რედაქციას. „განათლების“ დირექციამ გაითვალისწინა ჩვენი შენიშვნა და, აჯერ უკვე რამდენიმე წელია, „პალიასტომის ტბა“ იბეჭდება ამ ლეგენდის გარეშე. საგულისხმოა, რომ ამგვარმა უმტიკინეულო „ამუშტაცია“ პოეტ მედეა კახიძეს აღტაცებით ათქმევინა: მუდამ მანვალეზდა ამ დიდებული მოთხრობის ეს უადგილო ლეგენდა და მისი ამოღება სასკოლო სახელმძღვანელოდან დიდ სიკეთელ მიმარჩიაო.

5. ეგ. ნინოშვილის მოთხრობების სწავლებისას პარალელს ვაელებ ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებთან. სოციალური გარემო, ერთი შეხედვით, განსხვავებულია — ნინოშვილის პროზა ძირითადად ბატონყმობის გადავარდნის შემდგომ ხანას ასახავს, მაგრამ სოციალურ მიმართებათა არსი პრინციპულად იგივეა: გლეხი იჩაგრება ეკონომიურად და მორალურად. იგი იძულებულია, თავისი მოსავალი თითქმის მთლიანად ბატონს ან სახელმწიფოს მიუწონოს. სასონარკვეთილებაში ჩავარდნილი ილიას გლეხი კენესით ამბობს:

*„ვაიმე, ბედკრულს რალა დამრჩება,
რით გავახარო ცოლშვილის თვალი?..
ვინა შრომობდა და ვინა ძლება,
ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?!“*

ეგნატესთანაც — შრომობენ ძალაძეები და ძლებიან დროიძეები.

კაკო ყაჩაღისა და ზაქროს გზა აირჩია სიმონა ძალაძემაც. „კაკო ყაჩაღი“ აღწერილია ბატონყმური ცხოვრება. ბატონყმობა გადავარდა, მაგრამ ამით სოციალური უსამართლობა არ მოსპობილა. მშრომელ გლეხს სისხლსა სწოვს მისივე წრიდან გამოსული უპატიოსნო გზით გამდიდრებული არამზადა მედროვე. „ასეთ უბედური მუშაკაცის საქმე: მუშაობს, ფაცურობს, აი იქით, აი აქეთ, გვიხედავ და ჩაკედება საცხა, რაეც მწერი, ისე!“

X კლასში საყურადღებო მასალას იძლევა პარალელების გავლება დათოკოსა და ტიტოკო დროიძეს შორის („გლახის ნაამბობი“ და „სიმონა“), იერემია წარბასა და ტარიელ მკლავაძეს შორის („პირველი ნაბიჯი“ და „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“).

მოსწავლეებს სანერ თემად შეიძლება მივცეთ:

ა) დაეხასიათოთ და შევაფასოთ სიმონას მიერ არჩეული გზა;

ბ) ძნელია მუშაკაცის უღელი;

გ) მათ ცხოვრება ჯოჯოხეთად გადაუქციეს;

დ) ეგ. ნინოშვილის სოფელი;

ე) ეგ. ნინოშვილი — უსამართლოდ დამცირებულთა და შეგინებულთა მხატვარი.

6. იმდენად მძიმეა ნინოშვილის გმირთა ცხოვრება, რომ მათ თითქოს სიცილიც დაკნინებულია. თუმცა აქა-იქ მაინც იჩენს თავს ამ კუთხის მაცხოვრებელთათვის ნიშანდობლივი იუმორი და მახვილსიტყვაობა:

„— შურისას რას არჩობდნენ იი ოჯახბაქცუულები! კაი იგი იქნებოდა, თვითონ და-ვით დეერჩოთ“.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა თინათინისა და ლევანტიეს სახეები დაუშთავრებელ მოთხრობაში „ცოლი და ქმარი“.

7. როგორი იქნებოდა ეგნატე-პედაგოგი? ბავშვებთან კონტაქტი მას, ალბათ, არ გაუჭირდებოდა, იმიტომ რომ სიყვარულით სავსე გული ჰქონდა. ავადმყოფობისაგან გამობრულ მის სხეულში სული ზეიმობდა და ამ სულის სარკით — თვალებით —

ახალგაზრდა სოფლის მასწავლებელს მონუსხული ევოლებოდა თავისი მრეველი — ჩამოკონკილ-ჩამოღლეტილი, ნახევრად მშიერი გლეხის შვილები, ნიკოიები და ლევანტიები, რომელთა „რიცხვი მატულობს უფრო გაზაფხულზე და კლებულობს ზამთარში იმ მიზეზით, რომ ხეირიანად ჩაცმულები არ არიან და სიცვიის დროს სკოლაში სიარული არ შეუძლიათ“. ისინი, ალბათ, სასოებით შესცქეროდნენ მკერდჩაეარდნილ და სიტყვაძუნნ მასწავლებელს, რომელსაც ლიტერატურასა და, საერთოდ, ცხოვრებაზე საუბრისას თვალები ნამოენთებოდა, მხრებში გაიმართებოდა, თითქოს იზრდებოდა, თითქოს გასაფრენად ინეედა და ცეცხლისმფრქვეველი სიტყვებით დაღაედა, ანართობდა ყმანეილთა სულეხს.

1982 წ.

ანდერძი

მწერალს განგაშის ზარების დარისხება ჰმართებს...

„იყიდება საქართველო, მინდორ-ველით, მთა-გორით, ტყით, ვენახით, სათესით; ნარსულის ისტორიით, მომავალი სვე-ბედით; მშვენიერის ენით... ვაჟკაცური ხასიათით; სტუმართმოყვარეობით; თვალწარმტაც ბანოვანთა გუნდებით; გონებაგახსნილი ვაჟებით; მალხაზი ბავშვებით... იყიდება საქართველო დედით და მამით, შვილით და ძირით, ძით, დით, ცოლით და ნათესავ-მოყვრებით.

ჰყიდის ყველა: თავადი, მღვდელი, ვაჭარი, ავაზაკი, დიდი და პატარა, ჭკვიანი და სულელი, ლოთი და პირაკრული.

იყიდება ყველგან: ქუჩაში და სახლში, თეატრში და სასამართლოში, სასწავლებელში, სატუსალოში; დილით და ღამით, სიცხეში და სიცივეში, დარში და აედარში.

იყიდება ერთიანად: შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე და ოსეთიდან სპარსეთამდე. იყიდება ნაწილ-ნაწილ: კახეთი და იმერეთი; ქართლი, სვანეთი და სამეგრელო; გურია და ლეჩხუმი; რაჭა და ჯავახეთი. იყიდება პატარ-პატარა ნაჭრებად, ვისაც რამდენი სურს და როგორც უნდა: ნისიად, უფასოდ, ნაღდად, დროებით და სამუდამოდ; ბანკის საშუალებით და ჩვენის დახმარებით.

იყიდეთ ბარემ მთლად, განენთ და გაგლიჯეთ, რასაც საქართველო ერქვა და რაც დღეს, ოხრადდარჩენილი, აძლებს ყორნებს და გულს უკლავს უძლურ ჭირისუფალს!“

მწერალს რწმენის თესლის გალივება შეშვენის...

„დაუგდეთ როდესმე ყური ლიტანიის რეკვას!..

მე აღვსდგები! — მოისმის შეუწყვეტელ რეკვაში ნელში გატეხილის, მაგრამ მოიხედე ადამიანის ხმა.

შენ აღვსდგები! — უძახის ვილაცა დაკარგულს იმედს, ნუგეშს, სიხარულს.

მე აღვსდგები!

შენ აღვსდგები! .

კი-კი-კი-კი.

რის და ვის სახელს არ გაიგონებთ ამ რეკვაში?!

ოცი წელიწადია ყურს ვუგდებ ამ რეკვას. ველი. ვუცდი ერთს სახელს, რომ დავიძახო: ჭეშმარიტად! ხმა კი არ ამოვა მაშინ ყელიდან, არამედ ნიშნად სიხარულისა ფეხნითელა თეთრი მტრედი ამოფრინდება გაპობილი მკერდიდან.

მოთმინებიდან გამოსული, მე თვით ვიძახი: „საქართველო აღსდგება!“
ეცდილობ იერიქონის საყვირს გადაეაჭარბო.

დიდი და პატარა ზარები გუგუნებენ, გრიალებენ და ნინინებენ:
ჭეშმარიტად, ჭეშმარიტად!

კი-კი-კი-კი

კი-კი-კი-კი!”

მწერალმა ანდერძი უნდა დაუგდოს შთამომავლობას...

„ქარგა ხანია დაერწმუნდი, რომ უცნობი კარების წინ ედგაეართ... ფარ-
დები კართა უკან ათრთოლდნენ და გაშლისთანავე ან დავინახავთ ნანატრ
ბედნიერებას, ან სამარადისო წყვდიადის მსხვერპლნი შევიქნებით.

ამ აზრს ეუტრიალებ ყოველის მხრივ და ამ ნიადაგზე დამენყო ჰალუცი-
ნაციები.

ჩემი ოთახის ფანჯრიდან ხშირად მოჩანს თეთრი თოვლით დაფარული,
მზის სხივებით აფერილი მყინვარი და შორიდან მისი ხმა ისმის, ვით ხმა ნა-
ზი ქალწულისა:

მოუარეთ საქართველოს!

მთვარიან ღამეში ბაგრატიც ტაძრის ნანგრევები, თალხით მოსილ ჭირი-
სუფალსავით რომ დასცქერიან ქუთაისს, უხმოდ მეტყველებენ:

მოუარეთ საქართველოს!

ზოგჯერ ქუჩაში წინ გადამელობება სულის მესაიდუმლე შოთა და ბრძა-
ნების კილოთი ამბობს:

მოუარეთ საქართველოს!

ღამის წყვდიადში ყურს მოეკრავ მდინარეთა გალობა-სიმღერას; იწყებს
მკვირცხლი რიონი; შემოსძახებს გიჟმაჟი თერგი და ბანს ეუბნება დინჯი
მტკვარი:

მოუარეთ საქართველოს!

ნუთუ, ბატონო ჩემო, გუშინწინ რომ კოკისპირულმა წვიმამ დაასხა, არ
გაგიგონიათ გაუთავებელი, გაბმული ძახილი ყოველი წვეთისა:

მოუარეთ საქართველოს!..“

მწერალი იდეით — კეთილშობილური იდეით — შეპყრობილიც უნდა იყოს...
ნიკო ლორთქიფანიძის მკერდი მარტო „აღსდგება“-სიტყვას — ნითელ-
ფეფება ფითქინა მტრედს — როდი გამოუპია.

იქიდანვე წამოფრამფრამდა სიტყვა „იყიდება“ — ლეშისმძიძგნავი, ნის-
კარტგასისხლული სვავი;

იქიდანვე წამოფრთხა სიტყვა „მოუარეთ“ — თვალეზბრიალა შევარდენი.
იყიდება! — განგაში;

აღსდგება! — რწმენა;
მოუარეთ! — ვედრება.

ამ სამ სიტყვაშია ჩანურული ნიკო ლორთქიფანიძის სული.

სიტყვიერების მასწავლებლის წმიდათანმიდა ვალია ამ სიტყვათა სიღრმეში ჩაახედოს თავისი აღსაზრდელები — ეს იქნებოდა, ალბათ, ნიკო ლორთქიფანიძის ანდერძი ჩვენდამი.

საბა ბრძანებს: „ანდერძი — მოკვდავთაგან დარიგება“.

კიდევ უფრო ფასეული უკვდავთაგან დარიგებაა.

უვილის თვალით

მერაბ ლორთქიფანიძეს მწერალთა და ჟურნალისტთა წრეებში კარგად იცნობდნენ. იცნობდნენ მარტო იმიტომ კი არა, რომ ნიკო ლორთქიფანიძის ვაჟი გახლდათ — ბატონი მერაბი პროფესიით ჟურნალისტი და მთარგმნელი იყო, მრავალი საინტერესო წერილის ავტორი, ვორკის ქართულ ენაზე ამაშქვტველებელი. ვიცოდო, მწერლის არქივი და, საერთოდ, თავის დიდ მშაბთან დაკავშირებული ყველა მასალა მასთან რომ იყო თავმოყრილი. პირველივე შეხვედრაზე ქემბაროცი ლორთქიფანიძისეული ხელგამლილობით შემომთავაზა ბატონმა მერაბმა მთელი არქივი უნიკალური ფოტომასალა, მწერლის პირადი წერილები, გამოუქვეყნებული ფრაგმენტები და არც გულახდილ საუბარზე უთქვამს უარი.

— ბატონო მერაბ, ცოტა არ იყოს, გაჭიანურდა ნიკო ლორთქიფანიძის დაბადებიდან ასი წლისთავის აღმნიშვნელი იუბილეს მოსამზადებელი პერიოდი. ყველას გვაინტერესებს, რა გაკეთდა, რა კეთდება და რის გაკეთებას ვარაუდობენ საიუბილეოდ?

— იუბილეს სამზადისი მართლაც გაგრძელდა, მაგრამ, როგორც იტყვიან, „სჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს“. საერთოდ, იუბილევები ხომ დროულად და მაღალ დონეზე მხოლოდ მაშინ ტარდება, როცა მათ სამზადისს თავად იუბილარები ჩაუდგებიან ხოლმე სათავეში. მაგრამ ამჯერად გაჭიანურების მიზეზი ეს არ გახლავთ. მეტსაც მოგახსენებთ: ნიკო ლორთქიფანიძე რომ ცოცხალი იყოს, ვეჭვობ, ეს იუბილე საერთოდ შემდგარიყო — თავის სიცოცხლეში მამას ხომ არც ერთი დამრგვალებული თარიღის აღნიშვნაზე არ მიუცია დასტური. ეგ კი არა, თავის ლიტერატურულ საღამოსაც არ დასწრებია... რაც მოვარია, უნდა გამოიცეს ნიკო ლორთქიფანიძის ყველაზე სრული კრებული სუთ ტომად. მათში შევა გამოუქვეყნებელი ნაწარმოებებიც — პუბლიცისტური წერილები, მიმონერა, დაუმთავრებელი ფრაგმენტები...

— რამდენადაც ვიცი, ეს მასალა უნდა შესულიყო მწერლის თხზულებათა უკანასკნელი გამოცემის ბოლო, მეოთხე ტომში...

— თქვენ გაქვთ ეს ტომი?

— სამწუხაროდ, ვერ ვიპოვე.

— არც მიკვირს... მისი ტირაჟი მხოლოდ სამი ათასი ცალია. მეც ერთადერთი ეგზემპლარი მაქვს. აი, გადაათვალიერეთ — შიგ მართლაც არის რამდენიმე მანამდე გამოუქვეყნებელი მასალა, მაგრამ ხუთი მაგდენი აგერ, ამ საქალაღდებში ძევს... ამ ხუთტომეულის გარდა ვარაუდობენ ნიკო ლორთქიფანიძის ორტომეულის გამოცემას რუსულ ენაზე. დაისტამბება აგრეთვე მწერლისადმი მიძღვნილი კრიტიკული ნერილების კრებული.

— გრიმების ზღაპრებს ბავშვი იმ ასაკში კითხულობს, როდესაც ყველაზე ნაკლებად აინტერესებს, თუ ვინ აამეტყველა ისინი ქართულად. ჩემდა სამარცხვინოდ, ახლახან გავიგე, რომ ჩემი ბავშვობის იმ სიამოვნებას თურმე ნიკო ლორთქიფანიძეს უნდა ვუმაღლოდე. გამოიცემა თუ არა გრიმების ზღაპრების ლორთქიფანიძისეული თარგმანი?

— გამოიცემა... ისე კი, ბავშვების სიამოვნება ნაკლებად უნდა იყოს დამოკიდებული საიუბილეო თარიღებზე.

— ჩვენს მკითხველს, ბუნებრივია, აინტერესებდეს ნიკო ლორთქიფანიძის ბავშვობა, მისი მშობლები, ახლობელთა წრე, ის გარემო, რომელშიც იზრდებოდა მწერალი, ლორთქიფანიძეთა ოჯახური ტრადიციები, ნიკოს ხასიათის ზოგიერთი მემკვიდრეობით მიღებული ნიშან-თვისება... აკი ყველა, ვისაც კი უნერია ნიკო ლორთქიფანიძეზე, ერთხმად აღნიშნავენ მის თითქოსდა თანდაყოლილ არისტოკრატიობას...

— თუ მაინცდამაინც ვილაპარაკებთ ნიკო ლორთქიფანიძის არისტოკრატიობაზე, იქნებ წინასწარ შევთანხმდეთ, რას ვიგულისხმებთ ამ ცნებაში. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ არისტოკრატია როგორც სოციალური კატეგორია ბევრ იმგვარ ასოციაციას აღძრავს, რომელიც ნიკო ლორთქიფანიძის პიროვნებისათვის აბსოლუტურად შეუთავსებელია. მეორე მხრივ, ძნელია არ დავეთანხმოთ მათ, ვინც ნიკოს გარეგნობის, მანერების, თუნდაც ჩვევების განსაკუთრებულ, მართლაც რომ არისტოკრატულ დახვეწილობას აღნიშნავენ. ამ გაგებით არისტოკრატიზმს დიხაზაც განაპირობებდა მემკვიდრეობით მიღებული, თაობიდან თაობაში გადასული და დროით განმტკიცებული ტრადიციები. მაგრამ მე მაინც ვარჩევდი ნიკო ლორთქიფანიძესთან დაკავშირებით არისტოკრატიულობის ცნება ჩვევათა და ქცევათა გარეგნული სინატიფიდან სულიერების სფეროში გადაგვეტანა და ამით გამოგვეხატა მისი პიროვნების ფსიქიკის დახვეწილობა, თუნდაც — სირთულე.

— გეთანხმებით, ოღონდ მაინც მგონია, რომ ამ შინაგან და გარეგნულ არისტოკრატიზმსაც რამდენადმე განაპირობებდა მწერლის სოციალური წარმომავლობა, ლორთქიფანიძეთა გვარის სტატუსი. ამაზე ყურადღებას იმიტომ ვამახვილებ, რომ თავად მწერალი ცდილობს — თანაც დაჟინებით

ცდილობს — თავისი წოდების, წრის ისტორიული ფუნქციის მხატვრულ ასახვა-გამოკვეთას. ეს არ არის ცნობილი ლიტერატურული პრობლემა „მონანიე აზნაურებისა“, მაგრამ კავშირი კი უნდა ჰქონდეს პიროვნების, გვარის, მთელი კლასის პასუხისმგებლობის პრობლემასთან ერისა და ისტორიის წინაშე. აკი აპირებდა კიდევ ნიკო ლორთქიფანიძე „ფიცის კაცებზე“ რომანის დაწერას...

— დიახ, აპირებდა... „უამთა სიავეში“ გაკერით კიდევ მოიხსენიებს იმერეთის სამეფოს სოციალური წყობის ამ მეტად თავისებურ ინსტიტუტს... ეს გახლდათ მეფის ხელისუფლების დასაყრდენი ძალა, ხელმწიფის გვარდიის მსგავსი სამხედრო „ქასტა“, რომელსაც, მართლაც, ლორთქიფანიძეები თავკაცობდნენ.

— ლორთქიფანიძეებს, რამდენადაც ვიცი, მარტო სამხედრო ასპარეზზე არ გამოუჩენიათ თავი. ბატონიშვილი ვახუშტი, რომელიც, სხვათა შორის, ლორთქიფანიძეების გვარს ასე ახასიათებს — „მთავართა შორის უწარჩინებულესი და შემძლებელი“, ასახელებს კათალიკოსს გრიგოლ ლორთქიფანიძეს, დიდი ბეჟანის ვაჟს...

— რახან დაინტერესდით ნიკო ლორთქიფანიძის დამოკიდებულებით თავის წინაპრებთან, აი, ინებეთ მისი ერთ-ერთი ჩანაწერი, რომელიც სრული სახით ჯერ არ გამოქვეყნებულა:

„ბაბუაჩემი გიორგი ბერის ძე ბავშვობიდან მუდამ თან ახლდა მეფე სოლომონ მეორეს; არც დიდ მფლობელებთან შეტაკების დროს, არც ოსმალეთთან ბრძოლებში გიორგის არც ენასა და არც ხმალს არ გაუმრუდებია ერთხელ არჩეული გზა.

მაგრამ საკვირველი იყო მისი ქცევა.

როგორც კი თავდებოდა ბრძოლა, გიორგი უჩინარდებოდა; მიაშურებდა მრავალრიცხოვან ცოლ-შვილს, რომ ისევ მეფის ამალას შეერთებოდა თავისი ორმოცი-ორმოცდაათი კაცით, როგორც კი მეფე დაიბარებდა სალაშქროდ.

— თათბირზე რად დაიგვიანე, გიორგი? — ჰკითხავდა მეფე.

— მაინც არ დამიჯერებდით, მეფეო, და ტყულა ლაპარაკის თავი არ მაქვს.

და ზოგჯერ, როცა მარტო დარჩებოდნენ მეფე და გიორგი, მათ შორის ასეთ ბაასს ჰქონდა ადგილი:

— მაინც რას მირჩევ, გიორგი?

— აირჩიე ერთი ოთხიოდ ერთგული კარისკაცი, ნაბრძანდი ერეკლესთან და გააერთიანეთ სამეფოები — ის მეფე და შენ აქ მისი მოადგილე.

— მეოცნებე ხარ, გიორგი, მეოცნებე.

— არ დამიჯერებთ და რაღას მეკითხებოდით, მეფეო.

რაც მეფემ ტახტი ვარციხეში გადაიტანა და რუსეთის იმპერატორმა სო-

ლომონ II, ვითომდა ურჩი ვასსალი. მეფობიდან გადააყენა, გიორგის აღარ უნახავს ოჯახი.

გიორგი იყო, ტფილისიდან რომ სოლომონი გამოაპარა, სოფელ ალთან რომ ბარძაყში ხიმტყაყრილმა, ჯერ მეფის შემტევი გაჩეხა და მერე თავის მოპირდაპირეს სიახლოვის გამო ხმლით რომ ვერ მიუდგა, დაახჩო მარცხენა ხელით".

— ზოგიერთი შტრიხით ეს თქვენი დიდი პაპა „რაინდების“ გიორგი ავაიშვილს მაგონებს... როგორი შინაგანი კმაყოფილება იგრძნობა სტრიქონებშია!

— მართალსა ბრძანებთ. მაგრამ ნიკო ლორთქიფანიძე ადამიანის მეორე, ბნელ მხარესაც არასოდეს უზუჭავდა თვალს, თუნდაც ეს ადამიანი მისი სისხლი და ხორცი ყოფილიყო. გიორგი ლორთქიფანიძისთანა პიროვნება თუ მწერალს სიამაყით აღავსებდა, სამაგიეროდ დიდ სულიერ ტკივილს აყენებდა ზოგი თავისი წინაპრის სულში ბნელი ინსტინქტების ამოძრავება. „მრისხანე ბატონის“ ლევანი გაიხსენეთ, მის ზოგ ქმედებას ანალოგი ჩვენი გეარისკაცების საქციელშიც ეძებნება.

— ეს მაინც შორეული აზრდილების მხატვრული გამოხმობაა, ამჯერად კი მწერლის უშუალო წინაპრები, მისი მშობლები უფრო მაინტერესებს.

— ნიკოს მამა მერაბ ლორთქიფანიძე თავისი დროის თვალსაჩინო პიროვნება გახლდათ, ძველი, გავლენიანი ოჯახის შვილი და თავადაც დიდი, ტრადიციული ქართული ოჯახის უფროსი. უაღრესად გულკეთილსა და სამართლიანს, ამავე დროს ფიცხი და, ცოტა არ იყოს, ახირებული კაცის სახელიც ჰქონია დავარდნილი. მერაბი მწიგნობარი გახლდათ, ჩვენი ისტორიისა და ლიტერატურის ზედმიწევნით მცოდნე და ქომაგი. აი, მისი ჭაბუკობისდროინდელი ფოტო. ყურადღება მიაქციეთ, თავზე „განიბალდი“ ახურავს, ჯუზეპე გარიბალდის თაყვანისმცემელთა თავსაბურავი. მერაბ ლორთქიფანიძესთან მეგობრობდნენ ილია, აკაკი, გაბრიელ ქიქოძე — ქუთაისში ჩამოსული ილია ყოველთვის მისი სტუმარი იყო. 1904 წელს, ბაბუა რომ გარდაიცვალა, „ივერიამ“ მასზე ნეკროლოგი დაბეჭდა. დიდი ოჯახის თავი იყო-მეთქი, მოგახსენეთ: მასა და მის მეუღლეს, ელპიდე ნულუკიძეს, თერთმეტი შვილი ჰყავდათ. სამი შვილი მცირეწლოვანი დაეღუპათ, დანარჩენებს კი — სამ ვაჟსა და ხუთ ქალს — თავისი დროის კვალობაზე მაქსიმალურად ასწავლეს, უმაღლესი განათლება მიაღებინეს. ყოველმა მათგანმა გარკვეული კვალი დატოვა საზოგადოების ასპარეზზე...

— ასე რომ, „ფიცის კაცთა“ ტრადიციული სამოღვაწეო ასპარეზი — სამხედრო საქმე, განზე დარჩა...

— მერაბი არც თვითონ გაჰყოლია სამხედრო საქმეს და არც თავისი ვაჟები მიუბარებია სამხედრო სასწავლებელში. საერთოდაც, იმერეთის არისტოკრატიას იმდენად არ იტაცებდა სამხედრო კარიერა, რამდენადაც — ამე-

რეთისას. ელაიდე სათნო, პოეტური ბუნების ქალი იყო, დიდად ღვთისმოსავი. ხელსაქმე იცოდა საზღაპრო... აი, ბებიას მოქსოვილი სათუთუნე ქისები მეუღლისათვის... ესეც — ელპიდეს ლექსები, იმ დროისა და გარემოების კვალობაზე, ვფიქრობ, არცთუ ურიგო...

— ასე ჩანს — ნიკო ლორთქიფანიძეში დედის გენებს უძალია...

— რატომ, აკი გითხარით — მერაბ ლორთქიფანიძეც გახლდათ მნივნობრობისკენ მიდრეკილი. ნიკო ნაბოლარა იყო, მშობლებისა და და-ძმების ნებიერა. ცელქი, ნიჭიერი, თავისებური ბუნების ბავშვი ყოფილა; ნერა-კითხვა უფროს დას უსწავლებია. უფროსი ძმები, ალექსანდრე და იასონი, რომლებიც საქართველოდან შორს სწავლობდნენ და მოღვაწეობდნენ, პატარა ნიკოს ავალებდნენ, შეეკრიბა ფოლკლორული მასალა; ნიკოც იწერდა ზღაპრებს, თქმულებებს, გამოცანებს, ლექსებს... ბავშვობის შთაბეჭდილებანი კი, მოგვხსენებათ, როგორი ღრმაა — ამიტომაც არის აგრერიგად დავალებული ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედება ქართული ფოლკლორისაგან. ერთხელ ჩუნებზე ლექსიც დაუნერია, პოეტურად დაუხატავს მისი ბუნება და ალექსანდრესთვის გაუგზავნია. პასუხად უფროსმა ძმამ დელიკატურად მოსწერა — ეს ყველაფერი ჩინებულია, მაგრამ რაც ლექსად მომწერე, სცადე და ახლა ამბად მომიყვიო. მიუხედავად, რომ პოეტობა დამინუნეს და მას შემდეგ პროზისთვის არ მიღალატიაო, — ღიმილით იგონებდა ხოლმე ამ ამბავს მამა.

— მოკლედ, ამ დიდ ოჯახში, ჩანს, სრული ურთიერთგაგება და სიყვარული სუფევდა.

— საოცარი, პირდაპირ სამაგალითო... აი, ნიკოს ბავშვობისდროინდელი წერილები, დედისადმი მიწერილი: იწყება „დედავ-ბატონოთი“ და მთავრდება — „ბატონს მამას ხელზედ ვკოცნი“. ეს მხოლოდ პროფორმა, სიტყვის მასალა არ გახლდათ, ასეთი ატმოსფერო სუფევდა მერაბ ლორთქიფანიძის ოჯახში და მსგავსივე განწყობილება დაამკვიდრეს შემდგომ მისმა შვილებმა თავ-თავიანთ ოჯახებში.

— ასე რომ — ოჯახი ხელოვანისთვის მძიმე ჯვარიო — ეს მთავარი გამოთქმა ნიკო ლორთქიფანიძეს არ მიესადაგებოდა?

— მთლად ეგრეც არ გახლდათ საქმე. მამასთვის ოჯახი იმდენად იყო მძიმე ჯვარი, რამდენადაც მისი სურვილები და შესაძლებლობები ერთმანეთს სცილდებოდა — ყოველთვის არ ჰქონდა საიმიზო საშუალება, რომ მის ოჯახს ისე ეცხოვრა, როგორც მას სურდა. რალა თქმა უნდა, არავითარ განსაკუთრებულ კომფორტს თავისი ოჯახისათვის ნიკო ლორთქიფანიძე არ მოინდომებდა — მისი ბუნება და ხასიათი ყოველგვარ ზედმეტობასა და ფუფუნებას გამორიცხავდა — მაგრამ იყო ისეთი დროც, როცა ბევრი რამ გვაკლდა, აუცილებელი და საჭირო. ეს ანეალებდა. სხვა მხრივ კი ოჯახი მისთვის მძიმე ჯვარი კი არა, ერთგვარი ნავსაყუდელი იყო. ისე, უნდა ითქვას, რომ

ნიკო ლორთქიფანიძე დიდი ვერაფერი მოეჯახე გახლდათ — ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვე დიასახლისთა გაგებით: ბაზარი სად იყო, არ იცოდა და თავის სიცოცხლეში არ დაუკავებია ხელში სანოვავის ჩანთა.

— მონანილეობდა თუ არა ნიკო ლორთქიფანიძე თავისი შვილების სწავლა-აღზრდაში?

— შეუმჩნევლად, მაგრამ ქმედითად. ოჯახში სამი ბიჭი ვიზრდებოდით — ერთადერთი დაიკო მცირენლოვანი გარდაიცვალა; სამი ტომ სოიერი ერთი ოჯახისათვის საკმარისზე მეტია, მაგრამ მამა როგორღაც დაუძაბავად ახერხებდა ჩვენი ჭარბი ენერგიისათვის ლაგმის ამოდებას და საჭირო გეზით წარმართვას...

— უკაცრავად, მაგრამ საამისოდ დავით გურამიშვილის ცნობილ შეგონება-რეკომენდაციას ხომ არ მიმართავდა?

— აჰ, რასა ბრძანებთ... ნკეპლა კი არა, მისი ანეული ხმა არ გავვიგონია ოჯახში. არ სჭირდებოდა და იმიტომ. ნიკო ლორთქიფანიძის მხოლოდ ჟესტი, გამომეტყველება ან მშვიდად თქმული ორიოდ სიტყვა ყველასათვის კანონი იყო. ჩვენ ვინ ვიყავით — დედასაც, უფროსებსაც თავი მოკრძალებულად ეჭირათ მამასთან. ზედმეტს არც არავის ჰკადრებდა და არც აკადრებინებდა. მახსოვს, ერთხელ პაოლო იაშვილმა, ახალგაზრდა მეგობართაგან მამასთან ყველაზე დაახლოებულმა, ჩვენთან სუფრაზე უთხრა: რატომ არის, ნიკო-ბატონო, რომ ყველა ჩვენს ნაცნობ-მეგობარს შემიძლია მხარზე ხელი დავკრა, შენ კი — ვერაო. იმიტომ, რომ მე არასოდეს დაგიტყაპუნებ მხარზე ხელსო, — ღიმილით უპასუხა მამამ. ზედმეტი ალერსი და ხვევნაკონა ეჯავრებოდა. მხოლოდ დიდი ხნის უნახავებს თუ გვაკოცებდა თავზე... არ იფიქროთ, გულცივი, უემოციო ადამიანი ყოფილიყოს; პირიქით! უაღრესად კეთილი და მოსიყვარულე გული ჰქონდა, მაგრამ თავისი ემოციების გამოფენა არ უყვარდა.

— პატარებს განსაკუთრებით ეამაყებათ ხოლმე სახელოვანი მამის შვილობა, ხოლო სკოლაში ამით, ჩვეულებრივ, ერთგვარ „დივიდენდსაც“ ლებულობენ...

— არამცთუ სახელოვანის, ბავშვებს, მით უფრო — ბიჭებს, არცა ჰგონიათ ვინმე საკუთარ მამაზე ღონიერი და ყოვლისშემძლე. ნიკო ლორთქიფანიძის ფასს ჩვენ, შვილები, ცხადია, ვგრძნობდით; ისიც ვიცოდით, რომ ჩვენი მასწავლებლები მამას დიდ პატივსა სცემდნენ როგორც მწერალსა და როგორც კოლეგას, მაგრამ ამით არავითარი „დივიდენდი“ და „სარგებელი“ არ გექონია; მამამ ჩვენი სკოლის კარიც არ იცოდა და, თუმცა ჩვენს ზოგიერთ პედაგოგს პირადად ახლო იცნობდა, ვერც მას და ვერც ჩვენ წარმოგვედგინა, რომ ამას რაიმე მნიშვნელობა და კავშირი შეიძლებოდა ჰქონოდა ჩვენს აკადემიურ მოსწრებასთან. მე, მაგალითად, კარგად ესწავლობდი, ფრიადები მყავდა, მაგრამ ორიანიც მიმიღია და, უნდა მო-

გახსენოთ, ეს არასოდეს ქცეულა ჩვენს ოჯახში ტრაგედიად. არც სკოლაში და არც სხვაგან ნიკო ლორთქიფანიძე არ დაუშვებდა, რომ მისი წყალობით ჩვენ რაიმე უპირატესობა მოგვნიჭებოდა. ამას არა მარტო თავისი, უფრო ჩვენივე ღირსების შეურაცხყოფად მიიჩნევდა; ჩვენს, პატარების, თავმოყვარეობას კი მამა ისევე უფრთხილდებოდა, როგორც — უფროსებისას. მახსოვს, ერთ ზაფხულს მე და ჩემი ძმა ნოდარი მამიდა ელენეს გაგვაყოლეს დასასვენებლად. ელენე მამიდა მოღვაწე ქალი გახლდათ, ძველი ბოლშევიკი, უწინეაში ნასწავლი, ცნობილი რევოლუციონერის საშა წულუკიძის მეუღლე; იმხანად სკოლამდელ აღზრდას ხელმძღვანელობდა. მისი ინიციატივით გამოუყო მთავრობამ უპატრონო ბავშვებს დასასვენებელი სახლი მღეთაში და მამიდამ ამ თავის მცირეწლოვან აღსაზრდელებთან ერთად ჩვენც იქ წაგვასხა... მაშინ ეკონომიურად არ გვიჭირდა, მაგრამ, ვფიქრობ, დედ-მამამ გარკვეული მოსაზრებით გვაცხოვრეს მთელ ორ თვეს უდედმამო ბავშვებთან: მათსავით ვიკვებებოდით, მათსავით გვეცვა და გვეხურა. ორი კვირის თავზე სახლში წერილი მივწერეთ; ნოდარი ლანჩაგამძვრალი ფეხსაცმელების სანაცვლოს მოითხოვდა, მე — მცირეოდენ ტებილეულს. მამამ, რომელიც, ჩვეულებრივ, ასეთ თხოვნას ძირს არ დაუშვებდა, ამჯერად არაფერი გამოგვიგზავნა: ნიკო იმას არ იქმნოდა, რომ ოთხმოც უპატრონო ბავშვს ნოდარის ახალ ფეხსაცმელზე და ჩემს კანფეტზე ეყლაპა წერწყვი.

— თუ გორჩევდათ ხოლმე, რა ნაგეკითხათ?

— ამას შეუმჩნევლად, სხვათა შორის აკეთებდა. მახსოვს, 13 წლისამ მამას ბიბლიოთეკიდან „დეკამერონი“ გამოვიტანე — ყდამ თუ დამაინტერესა — და კითხვას შევუდექი. მამამ შემინიშნა, იმ დღეს არც წიგნი გამოურთმევიდა და არც არაფერი უთქვამს, მეორე დღეს კი ჯეიმს კუქსა და ლეეინგსტონზე წიგნები მომიტანა და მითხრა — ჯერ არ გინდა მაგ წიგნის კითხვა, აი, ესენი კი მოგზაურობაზეა დანერილი და უფრო დაგაინტერესებსო. თავად ძალიან უყვარდა მოგზაურობა და ჩვენც, რომ იტყვიან, თამაშ-თამაშ შეგვაყვარა გეოგრაფია: ოთახში დაგვიკიდა დიდი მსოფლიო რუკა; ზოგჯერ უფროსები ჩვენი თანდასწრებით თითქოსდა ერთობოდნენ, — ერთი ასახელებდა გეოგრაფიულ ობიექტს, მეორეს უნდა მოეძებნა იგი რუკაზე და მოეყოლა, რაც იცოდა მის შესახებ. კომენტარში სახუმაროსაც გაურევენდნენ ხოლმე, ჩვენც ვხარხარებდით და თავადაც ვებმოდით ამ სასარგებლო თამაშში.

- ბატონი ნიკო -- როგორც გერმანული ენის ლექტორი და ორი სახელმძღვანელოს ავტორი. — კიდევ უფრო ქმედითად ეხმარებოდა ალბათ თავის შვილებს უცხო ენის დაუფლებაში.

— თქვენ წარმოიდგინეთ, ნაკლებად... ჩვენ ბავშვობიდანვე შინ დაგვიდიოდა გერმანულის მასწავლებლები — ტანტე ელა და ფროილანი ედრო. ეს კი იყო, რომ მამა ხანდახან გერმანულად გაგვესაუბრებოდა ხოლმე.

— მშობლების, კერძოდ — მამის, ავტორიტეტი ხომ არ თრგუნავდა თქვენსა და თქვენი ძმების პიროვნულ თავისუფლებას?

— პირიქით, მამა ყოველთვის ხელს გვიწყობდა ჩვენს ნმინდა წყლის ბიჭურ სწრაფვაში დამოუკიდებლობისაკენ და არც იმას ცდილობდა, ფათერაკისათვის ავერიდებინეთ: თექვსმეტი წლისა გოგი ბაქრაძესთან ერთად მყინვარწვერზე ავედი, უფრო ადრე კი მარტოს მქონდა მოვლილი მთელი ჩვენი შავი ზღვისპირეთი.

— ამ არქივზე თვალის ერთი გადავლებითაც ჩანს, რომ ნიკო ლორქიფანიძეს მრავალი ჩანაფიქრი დარჩენია განუხორციელებელი — ბევრია დაწყებული და დაუმთავრებელი ნაწარმოები. რა იყო ამისი მიზეზი, მოძალებული საქმეები, ბოლო წლების ავადმყოფობა თუ — ეჭვი, რომ იმ რთულ ეპოქაში, ხორცშესხმულ მის მხატვრულ ჩანაფიქრს დღის სინათლე ვერც ეხილა?

— ვფიქრობ, მთავარი მიზეზი სხვაა: ნიკო ლორთქიფანიძის არა მარტო პროზისათვის, არამედ მისი მუშაობისათვისაც ნიშანდობლივი იყო წყვეტილი, იმპულსური სტილი. მამა ზეშთაგონების მწერალი გახლდათ და წერდა ყველგან და ყოველთვის, როცა ამის მოთხოვნილებას იგრძნობდა; შემდეგ კი ამთლიანებდა, რომ იტყვიან, „დაამონტაჟებდა“ თავის ჩანაწერებს. ამიტომაც აქვს ამდენი დაწყებული და ბოლომდე მიუყვანელი ნაწარმოები...

— იქნებ ვცდებოდე, მაგრამ ასე მგონია, — მის დაუმთავრებელ თხზულებებში შეტანილი „დავით აღმაშენებელი“ და „უყურეთის არისტოკრატია“ დამთავრებულია. დამთავრებულია, მიუხედავად იმისა, რომ ავტორს ისინი დაუმთავრებლად მიაჩნდა; დამთავრებულია ისევე ავტორისავე სტილისტიკიდან გამომდინარე. თუმცა ამ აზრს, ცხადია, უფრო ვრცელი დასაბუთება სჭირდება.

— მეც მასე ვფიქრობ... რაც შეეხება ავადმყოფობას, ამანაც, ცხადია, დიდად შეუშალა ხელი. ოცდაჩვიდმეტი წლის ამბები მამას, მართალია, ფიზიკურად არ შეეხებია, მაგრამ ფსიქოლოგიურად კი სულთ ხორცამდე შეძრა — დაილუპა პაოლო, ტიციანი, მიხეილ ჯავახიშვილი. თანაც ლიტერატურაშიც ჩამოწვა ჟამი პანეგირიკისა, ნიკო ლორთქიფანიძე კი ცალკეულ პიროვნებათა მეხოტბე არასოდეს ყოფილა. მამას თითქოს მკლავები ჩამოსცივდა, ძველებური ინტენსივობით ველარ მუშაობდა, უფრო ჩაიხურა და განმარტოვდა. ამასობაში ომიც დაიწყო. ნიკო სულ უფრო და უფრო უჩიოდა სისუსტეს; ექიმებმაც კარგა ხანს ვერ გაიგეს, რა სჭირდა. ბოლოს საავადმყოფოში დავანვინეთ და — მთელი ჩვენი ოჯახისათვის საბედისწერო სენი, ავთვისებიანი სიმსივნე, აღმოაჩნდა. ამან იმსხვერპლა მამამისიცა და მისი ძმებიც. ბოლო თვეს ტკივილებმა გაანამა... საოცარი იყო -- მის გვერდით პალატაში მისივე სიყრმის მეგობარი სოლო ჩოლოყაშვილი კვდებოდა მსგავსივე სენით. მათი საძმოს მესამე წევრი ბესო ოქროპირიძე — ძველი ყადის, უვერცხლო ექიმი — თვალვდანითლებული გადადიოდა ერთი პალა-

ტიდან მეორეში. მამამ დაასწრო — თითქოს სულეთში გზა გაუკვალა მეგობარს; ორი კვირის თავზე სოლო ჩოლოყაშვილმაც დალია სული. პირქუში ორმოცდაოთხი იდგა, სიკედილი ყველას გაშინაურებოდა და ნიკო ლორთქიფანიძის გარდაცვალება-დაკრძალვამ რალაცნაირად უხმაუროდ ჩაიარა. მწერლებიც მოსკოვში იყვნენ, ქართული ლიტერატურის დეკადაზე, და ბევრმა უკანასკნელი პატივიც ვერ მიაგო მიცვალებულს...

— ეტყობა, ამის გამოც მიიღეს, მეტი რომ არა ვთქვათ, უცნაური გადანყვეტილება — ვაკის სასაფლაოზე დაეკრძალათ სამთანმინდე კაცი.

— ვერაფერს გეტყვით, ჩვენ მაშინ ამისთვის არა გვცხებოდა... და, ალბათ, ყველაზე ნაკლებად ეს თვით ნიკო ლორთქიფანიძეს ააღელვებდა — გაიხსენეთ მისი „საფლავის ვარდი“. უცნაურობები მერე და მერე უფრო დაინყო. ნიკო ლორთქიფანიძე კარგა ხნით ამოიღეს სასკოლო პროგრამიდან; უმაღლესში მისაღები ქართული ენისა და ლიტერატურის პროგრამა თურმე ახლაც უგულებელყოფს „თავსაფრიანი დედაკაცის“ ავტორს; სამოციან წლებში დაგეგმილი აკადემიური გამოცემის ოთხი ტომის ნაცვლად გამოვიდა მხოლოდ ორი ტომი; უკანასკნელი გამოცემის მეოთხე ტომის ტირაჟზე უკვე მოგახსენეთ. არადა, ნიკო ლორთქიფანიძე ყველა ქართველს უნდა ელაპარაკებოდეს... სწორად გამიგეთ, ღმერთმანი, ამას ნიკო ლორთქიფანიძის შვილი კი არ გეუბნებათ, არამედ მისი მკითხველი.

1982 წ.

ჩვენი აპუბლიკაცია

მასწავლებელს!

სიტყვა, წარმოთქმული დაწყებითი სკოლის ცნობილი პედაგოგის
ბარბარე ვოლსკის იუბილეზე

რამდენი დრო გასულა! ნახევარი საუკუნე! მეტიც! და რამდენია ნახევარ საუკუნეში სამოსწავლო დღე; და ყოველ დღეს ხომ ამ მოყრიაბმულე გუნდებს 4-5 საათი უნდა ურიგო მთელი შენი არსება, სისხლი და ხორცი, ნაწილ-ნაწილ, რომ არავის დააკლდეს თავისი კერძი ყურადღებისა, სიყვარულისა, სითბოსი და ცოდნისა. ახალგაზრდობისას შენ ჩაჰქოლე საკუთარი ოცნება; და როგორც მსახიობმა, დაივიწყე ყოველი საკუთარი, რომ ნაკისრი ვალდებულება — დედის ვალდებულება — უკლებლივ შეასრულო.

რა დროს საკუთარი ოცნებაა, როცა აი, პატარა კატო კრუნჩხავს თითებს. მერხს მკერდით მისწოლია, ცხვირის ნესტოები შესველებია, მაგრამ მაინც ვერ გამოუყვანია „გან“-ის ქვედა „ბურთი“; იტიროს მზადაა. და აბა, ცხვირი

მოახოცვინე ისე, რომ არ შეამჩნევირო უხერხულობა, გააგებინე, რომ მკერ-
დით მინოლა მავნებელია, რომ კალმისტარი უნდა ეჭიროს თავისუფლად
განვდილ სამ თითს, და „გან“-ის ქვედა ნაწილის გამოყვანა პირველად არის
მხოლოდ ძნელი, შემდეგში კი კვერცხისებური მრგვალი „ბურთი“ თითქმის
თავისთავად დაინერება.

შენს მოგონებებს რომ გაჰყვე თუნდაც მცირე ხნით, სანამ ბავშვები დაფა-
ზე დაწერილს გადახატავენ, მაშინ ხომ აი, ეგერ, კუთხეში მჯდომი პატარა
ვანო სულ მიატოვებს მეცადინეობას... ვინ იცის, რაზე ფიქრობს ვანო, სო-
ფელში დარჩენილ ლელეზე, რომელიც ეხლა უკვე პირგადახლეჩილი მოელის
მომკრეფს, თუ — დედამ რომ წინდები გამოიწყო — ის ეჩვენება... და ეხლა ის
დაუბრუნე სინამდვილეს, რომ უბრალოდ არ დაჰკარგოს გაკეთილი.

აგერ მეორე ბიჭი — ბესიკი — ისე იცინის, რომ მალე მთლად არევეს ამ 40-
50 ბავშვს, თუ დროზედ არ გაიზიარე მისი მზიარულება, თავზე არ გადაუს-
ვი ხელი, არ უთხარი, რომ მან პირველმა გადანერა ამოცანა და ეხლა ხელი
მიპყოს ამოცანის შესრულებას.

და ბალები დღითი დღე პოულობენ თავის გზას, ხერხს; წლის ბოლოს
ყველას ეტყობა გონების გაზრდა, გრძნობათა გაფაქიზება; და მიდის წყება,
რომ სხვა ოსტატმა განაგრძოს განვრთნის საქმე. და ედება ეს ახალგაზრ-
დობა სასწავლებლებს, უნივერსიტეტებს... საზოგადო და სამეცნიერო ასპა-
რებს... რამდენია, რამდენი ყოფილი შენი შეგირდი გაფანტული ამ ასპარეზ-
ზე.

მიდიოდა ერთი წყება.

მიდიოდა — მეორე!

იყვნენ პირველად აზნაურების ბავშვები — უფრო თამამნი, უფრო უზ-
რუნველყოფილნი, მაგრამ თავიდანვე დაუდევარნი, ანჩხლნი, უდარდელნი
და ზედმეტ ალერსსა და მოვლას მიჩვეულნი.

მათ მოჰყვნენ გლეხების შვილები — გულჩათხრობილნი, ჯიუტნი, მიუკა-
რებელნი, ბეჯითნი და თან უხეშნი.

აი, ახლა მოდის მუშათა ფენა — თამამნი, მიხვედრილნი, მაგრამ ქალაქის
ქუჩების ჩვეულებითაც დატვირთულნი.

ყველანი მომავლის იმედია, საყვარელნი და ზრუნვის ღირსნი.

და ყველას სჭირდებოდა ერთგვარ კალაპოტში ჩაგდება, გზის ჩვენება,
ხასიათის საუკეთესო მხარეთა გამონახვა-განვითარება და უარყოფითი
მხარის ისეთი დოსტაქრული ხერხით მოკვეთა, რომ თვით პაციენტსაც ვერ
შეემჩნია, რას უშვრებდნენ.

მეცნიერის, მწერლის, ინჟინრის ნამოქმედარი თვალგადასავლები და
ხელშესახებთა ყველასათვის. თვით მსახიობისა და მომღერლის ზეგაელენა
მაყურებელსა და მსმენელს მაინც შეუ- ჯიჯ ვანიხილოს და დააფასოს...

მაგრამ მასწავლებლის, განსაკუთრებით — პირველდანყებითი სკოლის

მასწავლებლის — დაფასება ყმანვილთა გაუნაფავ გრძნობაზე და ახლობელ ამხანაგთა ინტუიციაზეა დამყარებული.

მართლაც, რომელ ჩვენგანს შეუძლია ათეული მასწავლებლის გამოცვლის შემდეგ თქვას, რომელმა შეაჩვია ლოგიკურ მსჯელობას, ვინ გაუმახვილა ყურადღება, ვინ შეაზიზლა სიცრუე და შეაყვარა მოყვასთათვის თავდადება!

და ბედნიერია, ვისაც სწორედ ეს მონათეები, ეს უახლოესი თანამშრომელნი დააფასებენ, შეიყვარებენ და ზეიმს გაუმართავენ.

ასეთი ხარ შენ!

და მომილოცაეს!

ნიკო ლორთქიფანიძე

მცირე კომენტარი: ბარბარე ვოლსკი გახლდათ და ცნობილი ქართველი მწერლის გრიგოლ ვოლსკისა (უმნიფარიძე), რომელიც ნიკო ლორთქიფანიძის უახლოესი მეგობარი იყო.

საფიხვენი

...მე რომ რაიმე გავლენა გქონდეს, თვით აქაქისაც კი მივმართავდი თხოვნით, ათასგვარ დაუფასებელ სამომოგლოსათვის შრომას ერთი, მისთვის არაჩვეულებრივი ღვაწლი დაუმატოს: პირადის მაგალითით აჩვენოს ჩვენს საზოგადოებას და სასწავლებელში ქართულს მასწავლებლად შევიდეს.

ნ. ლორთქიფანიძე, 1909 წ.

ამ მცირე ამონაწერიდანაც ჩანს, რამხელა მნიშვნელობას ანიჭებდა ნიკო ლორთქიფანიძე ქართული ენისა და ლიტერატურის საკადრისად სწავლებას — ერის უპირველეს მგოსანსაც კი მასწავლებლის კათედრასთან ინვეუდა სხვათა სამაგალითოდ. თავად ხომ წლების მანძილზე ზიდა

პედაგოგის მძიმე ჯვარი.

წინათ ჩვენს მასწავლებლობას თავისი დიდი კოლეგის ვალი ედო — მაშინ მწერლის თხზულებები საშუალო სკოლაში არ ისწავლებიდა; უკვე კარგა ხანია, რაც ამგვარ უკუღმართობას ბოლო მივდებო, თუმცაღა ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედების სწავლებისას სიტყვიერების მასწავლებელს პრობლემებს რა გამოუღუფეს. ამას ადასტურებს ჩვენი საფიხვენოს მონაწილეთა პასუხებიც ქვემოთ ნარმოდგენილ კითხვებზე:

1. რა ცვლილებას შეიტანდით სასკოლო პროგრამაში ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით?

2. რა თემატიკას სთავაზობთ თქვენს მოსწავლეებს მწერლის შემოქმედების სწავლებისას?

3. რით ახსნიდით ნიკო ლორთქიფანიძის ერთგვარად „ჩრდილში ყოფნას“, შედარებით ნაკლებ პოპულარობას მკითხველთა შორის? თქვენი აზრით, რა ადგილი ეკუთვნის მას ქართულ ლიტერატურაში?

4. ვისი მემკვიდრეა ნიკო ლორთქიფანიძე და ვინ გეგულებათ მის მემკვიდრედ ჩვენს მწერლობაში?

5. სამეცნიერო-კრიტიკული ლიტერატურიდან რის ნაკითხვას ურჩევდით თქვენს კოლეგებსა და მოსწავლეებს?

6. ანდერძად რას დაუგდებდა ნიკო ლორთქიფანიძე ქართულის მასწავლებელს?

მარინე ფერიშვილი

1. ბავშვებს მოსწონთ ნიკო ლორთქიფანიძის ემოციური სამყარო, მისი ღრმა ფსიქოლოგიაში. ეს ერთგვარად გვიადვილებს კიდევ საქმეს. თანამედროვე მოსწავლე მრავალმხრივ განვითარებულია, ამიტომ აღარ აკმაყოფილებს დაღუჭილი, „არასა-აზროვნო მასალა“. მას ფიქრი უნდა. ნიკო ლორთქიფანიძე კი სწორედ საფიქრალს უჩენს მას.

ამჟამად მოქმედი სასკოლო პროგრამა ითვალისწინებს ნ. ლორთქიფანიძის „თავსაფრიანი დედაკაცისა“ და „რაინდების“ შესწავლას, ხოლო სავალდებულო კლასგარეშე საკითხავად მოცემულია „ტრაგედია უგმიროდ“, „გული“, „კერიასათვის“, „დანგრეული ბუდეები“, „ყამთა სიავე“. ახალ პროგრამაში ზოგი რამ შეცვალეს, კერძოდ, ამოიღეს „რაინდები“, დაამატეს „ტრაგედია უგმიროდ“ და „გული“. კლასგარეშე საკითხავად კი დატოვებულია „კერიასათვის“ და „ყამთა სიავე“. ამგვარი ცვლილება მიზანშეწონილად მიმაჩნია, მაგრამ, ვფიქრობ, კლასგარეშე საკითხავად აუცილებლად უნდა დაეტოვებინათ „დანგრეული ბუდეები“ და „რაინდები“.

ჩემი აზრით, სავალდებულო კლასგარეშე საკითხავად პროგრამაში უნდა შევიდეს „მრისხანე ბატონი“ — მწერლის მორალურ-ფილოსოფიური მრწამსის ნათელი გამოხატულება — და მინიატიურა „საქართველო იყიდება“ — გულმხუვრვალე პატრიოტის ბოლმიანი ამონაკვნესი.

2. ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედება სააზროვნო სიტუაციას ქმნის და ბუნებრივია, რომ თხზულებათა თემატიკაც შესაფერისად უნდა შეირჩეს. მაგალითად, „დედაშვილობის ტრაგედია ნ. ლორთქიფანიძის „თავსაფრიანი დედაკაცის“ მიხედვით“, „დიდებული ადამიანები უძველოდ იკარგებიან“, „თავსაფრიანი დედაკაცისა და ოთარაანთ ქერივის შედარებითი დახასიათება“. კარგი იქნება, თუ მოსწავლეები ნაიკითხავენ „თავსაფრიან დედაკაცთან“ კავშირში შექსპირის „მე-

ფე ლირსა" და ბალზაკის „მამა გორიოს“; მაშინ უფრო თამამად შეგვეძლება დასაწერად მივცეთ განყენებული ხასიათის თხზულება — „სევდა ზედმეტად ქცეული კაცისა“.

მოსწავლეებს შეიძლება დავავალოთ ამა თუ იმ ნოველის გაგრძელებაც. ამის შესაძლებლობას იძლევა მწერლის სტილის თავისებურება, ის „მატყუარა“ განცდა, თითქოს მისი ზოგი ნოველა და მინიატიურა დაუმთავრებელი იყოს.

3. ნიკო ლორთქიფანიძე დღეს ერთგვარად „ჩრდილში დგას“. იქნებ ვცდებოდე, მაგრამ ეს მოვლენა ჩვენი, მკითხველი საზოგადოების, არცთუ სასიკეთო მახასიათებლად მიმაჩნია. როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ გვიძნელდება ნიკო ლორთქიფანიძის სტილში გარკვევა, მისი აზრის სიღრმის განჭყერება, ქვეტექსტების ამოცნობა, ერთი სიტყვის მიღმა აზრთა და განცდათა მთელი გამის ამოკითხვა. „თავსაფრიალი დედაკაცის“ იდეურ-მხატვრული ანალიზისას ერთ-ერთმა მოსწავლემ ყურადღება გაამახვილა ფრაზაზე — „შეისწორა თავსაფარი“. ეს მოძრაობა, მისი აზრით, შეგინებული, შეურაცხყოფილი ღირსების შენარჩუნებისათვის ერთადერთი და სუსტი გაბრძოლება იყო სხვათა თანდასწრებით (გულისხმობდა ქართული მანდილის ტრადიციულ გაგებას).

„არიან ადამიანები, რომელთაც ვერასოდეს დაივიწყებ“... — სწორედ ნიკო ლორთქიფანიძეზე წერდა ამ სიტყვებს კოლაუ ნადირაძე... საუბედუროდ, აკი ლამის დავივინყეთ. ალბათ, ასხუთი წლისას გადავუხდით ასი წლის იუბილეს... დაუნახავობას ნურავინ დამწამებს, ვიცი, რომ გამოვიდა მწერლის თხზულებათა ოთხტომეული, მოხდა მისი რამდენიმე ნოველის ეკრანიზაცია, მაგრამ ეს მაინც ცოტა მგონია: სიცოცხლეში უაღრესად მოკრძალებულ ხელოვანს სიკვდილის შემდგომ მაინც უნდა მიეგოს შესაფერისი პატივი... აკი თავადაც წერდა: „მე ვიცი... არც სასუფეველი მომელის ცათა შინა და არც სახელი, დიდება და თაყვანისცემა ამ ქვეყნად, მაგრამ მე ძეგლი უნდა დამიდგან არა იმიტომ, რომ მწერლობაში ვმუშაობდი, პოლიტიკაშიც ოდნავ ვიღებდი მონაწილეობას, არამედ იმიტომ, რომ ტალახისა და ქუჩყის ღელვა-ტორტმანში ჩემი ტვირთი ისე ვატარე, რომ არც ფეხი და არც ხელი არ გამისვრია და ისე მივიტანე, რაც კი შემეძლო, სამშობლოს სამსხვერპლოზე“.

4. ნ. ლორთქიფანიძე კლასიკური მწერლობის პატივისმცემელი და მისი ჰუმანური ტრადიციების გამგრძელებელია. იგი აღმერთებდა ილია ჭავჭავაძეს; როცა ოცდაათიან წლებში მწერლო კაცუნები ილიას სახელის შებლაღვას ლამობდნენ, მწერალმა საკადრისი პასუხი გასცა მათ. ილიასა და ნიკო ლორთქიფანიძეს შორის გაბმულია სულეერი ნათესაობის სიმები: მანაც ხელოვანის თანამღმობელი მზერა „პატარა“, ჩვეულებრივ ადამიანებს მიაპყრო. აკი თავადაც წერდა: „ნუ დამინუნებთ! არ შემიძლია გრძნობა-გონება შევაჩერო დიდ პიროვნებებზე... ისინი აშლიან სულის შემხუთავ სურათებს... შემდეგ, ოდესმე, მათ აღმოუჩნდებათ მოციქული ვინმე მარკოზი ან იოანე. მე ვენერ თავსაფრიან დედაკაცზე“.

შემოქმედებითი ნათესაობა აკავშირებს მწერალს „ქართველ სერვანტესთან“ — დავით კლდიაშვილთან. მისი „დანგრეული ბუდეები“, „რუმბი“, „ფეოდალები“ კლდიაშვილისეული ინტონაციების შემცველია და ისინიც „შემოდგომის აზნაურთა“ ცხოვრების ნგრევას ასახავენ. მაგრამ ეს თემატიკური იდენტურობა მკითხველის მიერ განსხვავებულად აღიქმება: კლდიაშვილთან — ცრემლნარევი სიცილით, ლორთქიფანიძესთან — ღრმა სინანულით.

ფსიქოლოგიზმი ნ. ლორთქიფანიძის შემოქმედებას აახლოებს შიო არაგვისპირე-ლის, ჭოლა ლომთათიძის, ვასილ ბარნოვის შემოქმედებასთან, ხოლო მისი ისტორი-ული ამბების პერსონაჟთა არაისტორიულობა — უიარაღს „მამელუკთან“. მაგრამ ფორმა და სტილი ნიკოსი განუმეორებელია, ერთადერთი: ლაკონიური, ტევადი ფრაზები, ქვეტექსტები, წყვეტილი თხრობა, ნერვული, დაძაბული რიტმი...

5. მოსწავლეებს ვურჩევ ხოლმე ნაიკითხონ ნიკო ლორთქიფანიძის ლიტერატუ-რული მემკვიდრეობა მთლიანად, აგრეთვე მწერლის ბიოგრაფიის უკეთ გასაცნო-ბადელისო აბრამიშვილის მონოგრაფია „ნიკო ლორთქიფანიძე“; სიტყვიერების მას-წავლებლები კი მოვალენი ვართ გავეცნოთ ყველაფერს, რაც მწერლის შესახებ და-ბეჭდილია. მაგრამ გადამწყვეტი მნიშვნელობა გაკვეთილზე ისევ და ისევ მასწავ-ლებლის შემოქმედებითს უნარს უნდა მიენიჭოს.

ბ. „იკითხე ბევრი.

გულისყურით მოგისმენენ ყველაზე უფრო დაუდგრომელნიც...

გაეცი მეტი.

უშურველად.

ნუ მოითხოვ სანაცვლო პატივს.

ცხოვრებისეულ ლელვა-ტორტმანში შენი ტვირთი ისე ატარე, რომ არც ფეხი და არც ხელი არ გაისვარო და ისე მიიტანე, რაც კი შეიძლო, სამშობლოს სამსხვერპ-ლოზე.

და ენა შენი დაამკვიდრე სამარადეთამოდ“.

რუსუდან ხარაბქი

1. ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედების შესწავლა პროგრამით ისეთ დროსაა გათვალისწინებული, როცა მოსწავლეებს მონატრებული აქვთ ნოველა, მინიატიუ-რას კი საერთოდ არ იცნობენ. ეს განაპირობებს ცხოველ ინტერესს ამ მწერლის შე-მოქმედებისადმი; და აი, ნაიკითხავენ ისინი „ტრაგედიას უგმიროდ“ და თითქოს სრულიად ახალი სამყარო გადაეხსნებათ თვალნი.

მე ვისურვებდი, რომ პროგრამაში კლასგარეშე საკითხავად მაინც შეეტანათ პატ-რიოტული „ლირიკის“ ისეთი შედეგები, როგორცაა: „მამულის სული“, „მყინვარი“, „ოდელია დელია“, „საქართველო იყიდება“, რაც საშუალებას მრგვცემდა, გამოგვეკ-ვეთა საკითხი: მამულის ბედი — ნ. ლორთქიფანიძის ფიქრისა და განსჯის საგანი.

2. მოსწავლეებს დასამუშაველად ვთავაზობ შემდეგ თემებს:

ა) ფიქრები თავსაფრიან დედაკაცზე;

ბ) თავსაფრიანი დედაკაცი და ოთარაანთ ქვრივი;

გ) ისტორიული სინამდვილე „რაინდებისა“ და „ჟამთა სიავის“ მიხედვით;

დ) „გადაუხდელი ვალი“ ან „ვალი შეილისა“ (ნ. ლორთქიფანიძის „თავსაფრიანი დედაკაცის“ მიხედვით).

უნდა ითქვას, რომ დედაშვილობის „ცოდო-მადლი“, თაობათა შორის დამოკიდებულების პრობლემა არც დღეს არის ანაქრონიზმი. განა ცოტაა ჩვენში უმადურობითა და დაუფასებლობით გულმოკლული მშობელი?

ძალიან სასიკეთო სიმპტომად მეჩვენება, რომ მოსწავლეთა ნაწილში ალაგ-ალაგ თავს იჩენს ნიკო ლორთქიფანიძის სტილის ზეგავლენა. მართლაცდა, ძნელია უკეთესი მისაბადის მოძიება მოსწავლის ხატოვანი აზროვნებისა და „დანურული“ მეტყველების ჩვევების ჩამოსაყალიბებლად.

3. მე ვიცი სახილველი, ზღვაზე უფრო ლამაზი — ეს ვარსკვლავებიანი ცა არის; მე ვიცი ვარსკვლავებიანი ცაზე გაცილებით დიდებული სახილველი — ეს ადამიანის სულის სიღრმეა, — ნერდა დიდი იტალიელი პოეტი პეტრარკა. ადამიანის სულის ხვეულებში ნედომა ყველას როდი ძალუძს, ეს მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია. ასეთი რჩეულთაგანია ნ. ლორთქიფანიძე.

მისი ბევრი ნოველა, მოთხრობა და მინიატიურა მკითხველზე სულისშემძვრელ შთაბეჭდილებას ტოვებს. გამორჩეულია მისი მხატვრული აზროვნება, სტილი, რომელიც ჩემთვის ბედნიერი შერწყმაა რეალიზმისა იმპრესიონიზმთან. რაც შეეხება მის ერთგვარად „ჩრდილში“ მოქცევას, ამას ცოტა შორიდან მოვუვლი: გასული წლის ზაფხულში საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში მოენყოფნა იმპრესიონისტ და პოსტიმპრესიონისტ ფერმწერთა ნამუშევრების გამოფენა. მოჯადოებულვით ვიდექი გამოფენის ექსპონატების წინ და ვტკბებოდი მონესა და რენუარის, სეზანისა და გოგენის, მოდილიანისა და პისაროს შედეურებით.

დიდხანს გაოგნებული შევცქეროდი პიკასოს „ნამონოლილი ქალის“ პორტრეტს, მაგრამ ბევრი რამ ჩემთვის ამოუცნობი და საიდუმლო დარჩა.

მეტი განათლება და ფანტაზიის უნარია საჭირო, რომ ივემო დიდი ხელოვნებით გამოწვეული სიხარული-მეთქი, ცოტა არ იყოს, სინანულით გავიფიქრე მაშინ.

განათლება და ნიჭი ხელოვნების ნიმუშის მარტო შექმნას კი არ სჭირდება, არამედ მის აღქმასაც. ნიკო ლორთქიფანიძე, პიკასოსი არ იყოს, არ არის ადვილად სანდომი ხელოვანი; მის შეცნობასა და დაფასებას მკითხველის სათანადო მომზადება, თუნდაც — დონე სჭირდება.

გარდა ამისა, ჩვენი აზრით, ნ. ლორთქიფანიძის ერთგვარად „ჩრდილში“ მოქცევის მიზეზი ისიცაა, რომ ამ დიდი ნოველისტის შემოქმედების ნიმუშები ათეული წლების განმავლობაში არ ისწავლებოდა სკოლაში. ყველა დიდ მწერალს კი უკვდავების გზას შთამომავლობა ულოცავს, მომავალი მკითხველი კი აქ, ჩვენთან, სკოლა-

მი იზრდება. მასწავლებელი უღებს კარს მოსწავლეს მწერლის სამყაროში, მასწავლებელი მის კეთილ მეგზურად რჩება მთელი სიცოცხლის მანძილზე, მის სიტყვას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ბავშვის ლიტერატურული გემოვნების ჩამოყალიბებაში. ამიტომაც იმატა ნ. ლორთქიფანიძის ნიჭის თაყვანისმცემლებმა ამ უკანასკნელი ნღების მანძილზე... გასული წლების „ვაკუუმიც“ ამოივსება და მალე იგი აღარ იდგომება „ჩრდილში“.

4. ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებას ღრმად აქვს ფესვები გადგმული ქართულ კლასიკურ მწერლობაში, იგი უშუალო მემკვიდრეა „სამოციანლებისა“, მაგრამ, გადაუხვია რა წინამორბედთა გზიდან, მწერალმა მონახა საკუთარი გზა და თვითმყოფად შემოქმედად მოგვევლინა.

ახლა მემკვიდრეებზე ორიოდ სიტყვა. გურამ რჩეულიშვილი და რევაზ ინანიშვილი — ეს ძალიან ორიგინალური და ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავებული ხელნერის მქონე ოსტატები მეჩვენებიან დიდი ნიკოს ლიტერატურულ მემკვიდრეებად.

5. ნ. ლორთქიფანიძის შესახებ მასწავლებელს მეტად მცირე კრიტიკული და მეტოდიკური მასალა მოეპოვება.

ჩემს კოლეგებს ვურჩევდი, ყველაფერი წაეკითხათ ნ. ლორთქიფანიძის შესახებ და ეს მასალა გადამუშავებული სახით მიეწოდებინათ მოსწავლეებისათვის. პირადად მე მუშაობისას ვიყენებ შედეგ ლიტერატურას:

1. ს. ჩიქოვანი — ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობები (რჩეული წერილები, გვ. 408-440);

2. გ. კანკავა — ნ. ლორთქიფანიძე (ლიტ. ეტიუდები, 1964 წ. გვ. 119-133);

3. ე. აბრამიშვილი, ნიკო ლორთქიფანიძე, სერია „გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება“.

რაც შეეხება ჩემს მოსწავლეებს, არასოდეს ვავალებ მათ კრიტიკული წერილების წაკითხვას: ისინი ხომ ზედმეტად, ზოგჯერ კი ბრმად მიმდევარი ხდებიან ამა თუ იმ თვალსაზრისისა, მე კი მინდა თვითონ, დამოუკიდებლად მიაგნონ თუნდაც მარცვალს ჭეშმარიტებისას. ამიტომაც — მეტი თავისუფლება მოსწავლეებს! მოვთხოვოთ, საფუძვლიანად გაეცნონ მწერლის შემოქმედების ნიმუშებს, ხოლო შემდეგ დამოუკიდებლად, საკუთარი გემოვნებითა და უნარით გააანალიზონ ნაწარმოები, გააკეთონ საკუთარი დასკვნები, ამოიცნონ თხზულების იდეა, მიზანდასახულობა. მწერლის სურვილიც ხომ ეს იყო: „მე სხვა და სხვა სურათს მოგანედენ ცხოვრებიდან, მათი ერთმანეთთან შეკავშირება შენთვის მომინდვია... მე მაინც მგონია, რომ მკითხველს მეტი ადგილი უნდა დაეთმოს ფანტაზიისათვის“.

6. ყველა დიდი მწერალი მასწავლებელიც არის, მაგრამ ნიკო ლორთქიფანიძე მასწავლებელი გახლდათ არა გადატანითი, არამედ პირდაპირი აზრით. ის, ალბათ, ბედნიერად ჩათვლიდა თავს, თუ ყველა მასწავლებელი იმ პალუცინაციით დაავადდებო-

და, რითაც მისი ერთ-ერთი მინიატიურის გმირია შეპყრობილი, და ყოველ თავის საქციელს ერთ იდეას დაუმორჩილებდა — „მოუარეთ საქართველოს!“ და, რაც მთავარია, ამ „სენს“ მოსწავლეებსაც გადასდებდა.

ნინო ხარძიანი

1. „თავსაფრიანი დედაკაცი“ ავტორი იმდენად დიდი ოსტატია, რომ ახალგაზრდები მის ნაწარმოებებს დღესაც გატაცებით კითხულობენ; განსაკუთრებით იზიდავთ სტილის თავისებურება, ლაკონიური (თუმცა მრავლისმთქმელი) ფრაზები. როცა მეთექვსმეტე საუკუნისაგან „თავსაფრიანი დედაკაცი“ თითქმის ზეპირად შესწავლილი და გამოშეტყველებით ნაკითხული მოვისმინე და ვკითხე, რატომ დაიზეპირე მთელი ტექსტი-მეტი, მან მიპასუხა: თხრობა იმდენად ბუნებრივი და თანაც ხატოვანია, თავისთავად დამამახსოვრდაო.

საათების რაოდენობა საშუალებას რომ იძლეოდეს, „მრისხანე ბატონისა“ და „ჟამთა სიავის“ პროგრამაში შეტანა მდიდარ მასალას მოგვეცემდა ჩვენი ისტორიული წარსულის პირქუში, მაგრამ ცოცხალი, დამაჯერებელი სურათის აღსადგენად.

2. სამივე საპროგრამო თხზულება თავისი პრობლემატიკით განსხვავებულია: „გული“ ჩვენს პატრიოტულ გაცდას ეხმაურება, „თავსაფრიანი დედაკაცი“ — დედაშვილობის გრძნობას, „ტრაგედია უგმიროდ“ კი გმირის ტრაგიკული ყოფის სოციალურ ასპექტზე ყურადღების გამახვილების საშუალებს იძლევა. აი, ჩემ მიერ შეთავაზებული თემებიც ე.წ. თავისუფალი თემატიკისათვის ნიშანდობლივი პრობლემური კითხვის წინა პლანზე წამოწევი: „რისთვის იფერფლება გული?“, „დედაშვილობის ცოდო-მადლი“, „თავსაფრიანი დედაკაცი და ოთარაანთ ქერივი“...

3. ნ. ლორთქიფანიძე წერდა: „მკითხველს მეტი ადგილი უნდა დაეთმოს ფანტაზიისათვის, შემოქმედებისათვის... მწერალმა მარმარილო, ტილო, საერთო აზრი, ჩარჩო, ორი-სამი ხაზი დაამზადოს, დამთავრება, დაბოლოება ნაწარმოებისა მკითხველის გემოვნებასა და სურვილს მიანდოს“. მწერალმა შეძლო ამ ესთეტიკურ-თეორიული პრინციპის მხატვრული რეალიზება, მისი პრაქტიკული განხორციელება. ამიტომაცაა, რომ ნ. ლორთქიფანიძის შემოქმედების საფუძვლიანად გასაგებად დახვეწილი გემოვნების მქონე და თანაც ავტორთან „განდობილი“ მკითხველია საჭირო.

4. ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებისათვის ნაყოფიერი ნიადაგი მოამზადა ქართული მწერლობის უმდიდრესმა ტრადიციამ. მაგრამ იგი იმდენად ორიგინალური შემოქმედი, რომ უშუალო წინაპრის ან მემკვიდრის დასახელება მიჭირს. და მაინც — წინაპართაგან თითქოს დავით კლდიაშვილის ინტონაცია გვესმის (პირველ ყოვლისა, ფაქტურასა და პერსონაჟთა მეტყველებაში), თანამედროვეთაგან კი მისგან უფრო ის. მწერლები მეჩვენება დავალებულად, რომლებიც მცირე ჟანრს ან ზღაპარ-ლეგენდის ფორმას მიმართავენ თავიანთ შემოქმედებაში (რ. ინანიშვილი, ა. სულაკაური...).

5. ჩემი აზრით, მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების გაცნობისათვის ბევრ საყურადღებო მასალას იძლევა ელისო აბრამიშვილის მონოგრაფია „ნიკო ლორთქიფანიძე“, აგრეთვე სიმონ ჩიქოვანის ნერილი „ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობები“ (ს.ჩიქოვანი — რჩეული ნერილები, თბილისი, 1963) და დიმიტრი ბენაშვილის „ნიკო ლორთქიფანიძე“, რომელიც წამძღვარებული აქვს მწერლის თხზულებათა ოთხტომეულის I ტომს (თბილისი, 1958).

6. ნ. ლორთქიფანიძე წლების მანძილზე ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის კეთილშობილურ საქმეს ემსახურებოდა. მახსენდება მისი წამოწაფრის, სიმონ ჩიქოვანის სიტყვები: „ყოველი სასწავლო წლის დასაწყისში იტყოდა ხოლმე: „ყმანვილებო, ცოტა ვისწავლოთ, მაგრამ ის ცოტა კარგად, ბეჯითად ვისწავლოთ“. დღეს ჩვენს ახალგაზრდობას სჭირდება ბევრის, ძალიან ბევრის კარგად, ბეჯითად სწავლა. ყველა მასწავლებელს ამ დიდი მისიის შესრულებას უანდერძებდა, ალბათ, ნიკო ლორთქიფანიძე, ქართულის მასწავლებლებს კი შესთხოვდა: „შეაყვარეთ ჩვენს მომავალ თაობას ენა დიდი რუსთველისა, ნუ დაავინწყებთ განვლილ ჟამთა სიავეს და ხვალინდელი ქვეყნის დიად შენობასთან თითო აგური მიატანინეთ!“

ლიანა ბამჟრელიძე

1. აღსანიშნავია რომ ადრე ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედება სკოლაში არ ისწავლებოდა. დღეს, როდესაც ეს მდგომარეობა გამოსწორებულია, თუ მასწავლებელი ისე წარმართავს მუშაობას, რომ მოსწავლეებში აღძრავს ინტერესს ამ უაღრესად საინტერესო და თავისებური შემოქმედისადმი, ახალგაზრდობა ბევრად მეტ წინარშობს გაეცნობა მისას, ვიდრე პროგრამით არის გათვალისწინებული.

2. ნ. ლორთქიფანიძის თხზულებათა სწავლებისას მოსწავლეებს ვთავაზობ შემდეგ თემატიკას: ა) ფიქრები დედაზე ნ. ლორთქიფანიძის „თავსაფრიანი დედაკაცის“ მიხედვით; ბ) ოთარანთ ქერივისა და თავსაფრიანი დედაკაცის შედარებითი დახასიათება; გ) „ადამიანი: ამაყად ჟღერს!“ (ნ. ლორთქიფანიძის ნოველებისა და მინიატიურების მიხედვით).

3. თუ დღეს ნიკო ლორთქიფანიძე ერთგვარად „ჩრდილშია მოქცეული“ და ნაკლებპოპულარულია მკითხველთა შორის, ამის მიზეზი მისი პიროვნების თავისებურებებშიც უნდა ვეძებოთ.

თანამედროვენი, ნათესავეები, ნაცნობ-მეგობრები დიდი სიყვარულით იგონებენ მას, „ბუნებით ბატონს“ და „დიდ ქართველს“ (პაოლო იაშვილი, ექსპრომტად გამოთქმული ლექსი), „ადამიანს, რომელსაც ვერასოდეს დაივიწყებ“ (კ. ნადირაძე). „როცა ნიკო ლორთქიფანიძეს ვკითხულობ, ძალიან ხშირად ისეთი შეგრძნება მაქვს, თითქოს ის პირადად მე მიამბობს, მე მიზიარებს თავის ფიქრსა და განცდას... მწერალი ძებნის უჩვეულო ინტიმს, მაგრამ ეს ინტიმი მარტო ერთთან კი არა აქვს დამყარებუ-

ლი, არამედ ყველა ადამიანთან და ამასთან მთელ გარემოსთან" (სერგო კლდიაშვილი). აღნიშნავენ, რომ უხვი მასალა სრული ბიოგრაფიის აღსადგენად არ მოგვეძვეება; ესეც მწერლის ბუნებით, მისი სიტყვაძუნობით, მოკრძალებული ხასიათით უნდა აიხსნას. პირადი წერილებიც ცოტაა.

დიდი სიყვარულით დახატული პორტრეტიც ხაზს უსვამს მწერლის მოკრძალებულობას:

„დაღლილი და სევდიანი თვალები, თბილი ღიმილი, ზოგჯერ ირონიის გამოშხატველიც, მაგრამ ყოველთვის მიმზიდველი. გრძელი მეტყველი თითები, ზომიერად ტანმაღალი, მუდამ ფაქიზად ჩაცმული, თავისებური და „შეუცნობელი“ — პრინციპული, კეთილშობილი, ზომაზე მეტად ხელგამლილი, მაგრამ გულჩათხრობილი და სიტყვაძუნანი. გარეგნულად მშვიდი, სინამდვილეში — მღელვარე სულის მატარებელი, უკომპრომისო, მოკრძალებული, მაგრამ შეუვალი და გაბედული. ადამიანებთან უბრალო, უაღრესად თავაზიანი და ღირსეული“ (ე. აბრამიშვილი, „ნიკო ლორთქიფანიძე“).

მწერლის პიროვნების გასაცნობად საინტერესო მასალას გვანდის ნ. ლორთქიფანიძის ერთ-ერთი შესანიშნავი ნოველა „საფლავის ვარდი“, სადაც იგი თანამემამულეებს მიმართავს:

„და ეს თოვლ-ჭყაპი, ეს ნისლი, ქარი თვით მე მიმზადებს საჩქაროდ საფლავს, მაგრამ არ ვნაღვლობ. მივდივარ ნელა, დინჯად მივდივარ კეთილ საქმისთვის. ჩემი სხეული, მინადქცეული, გადაიხურავს რა თოვლის საბანს, მოსძებნის ფესვებს უკეთეს ვარდთა — მათ დააპკურებს, მათ უაღერსებს, სათუთად გაზრდის გაზაფხულისთვის და თუ მოხვიდეთ ჩემს სანახავად, ვარდს ნუ მოიტანთ, ცრემლს ნუ დაღვრით — მოსწყვიტეთ ვარდი საფლავის ბურქებს, დაყნოსეთ, დატკბით და გაიხარეთ.“

მხოლოდ ამას გთხოვთ — ნუ გამიხსენებთ!“

4. ნიკო ლორთქიფანიძემ XX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში ღირსეულად განაგრძო ქართული კლასიკური მწერლობის პატრიოტული და პუმანისტური ტრადიციები მცირე ჟანრისა. მის წინამორბედად ჩაითვლებიან სულხან-საბა ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე („სარჩობელა:ზედ“), აკაკი წერეთლის მოთხრობები („სიკვდილი“, „მტირალი დედა“, „სიყვარული“), ვაჟა-ფშაველა („შელის ნუკრის ნაამბობი“... „მთანი მაღალნი“ და სხვა), დ. კლდიაშვილი.

რაც შეეხება მემკვიდრეს, ადამიანის სიყვარულითა და მის სულში წვდომის უნარით მას ბევრი თანამედროვე მწერალი ჰგავს, გამორჩეულად კი — ნოდარ დუმბაძე.

5. როგორც კოლეგებს, ასევე მოსწავლეებს ეურჩევდი წაეკითხათ შემდეგი ლიტერატურა:

ა) ვ. ცისკარიძე — უახლესი ქართული ლიტერატურის საკითხები — ნ. ლორთქიფანიძე. თბ. უნივერსიტ. გამოც. გვ. 334-423 (1972 წ.).

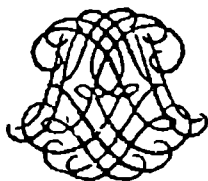
ბ) ე. აბრამიშვილი — გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება. ნიკო ლორთქიფანიძე.

გ) ნ. ლამბაშიძე, ნიკო ლორთქიფანიძის მხატვრული სტილის თავისებურებანი. თბ. 1980 წ.

კოლეგებს ეურჩევი აგრეთვე ნაეკითხათ კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, გ. ლეონიძის, ს. ჩიქოვანის, კ. ნადირაძის, დ. შენგელაიას ნერილები, ს. კლდიაშვილის „მოგონებანი“, შ. დადიანის „რაც გამახსენდა“.

ბ. ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებს ნიკო ლორთქიფანიძე ანდერძად დაუტოვებდა თავის ერთ-ერთ სტატიას — „სამშობლო ენას თავიდანვე პატრონობა უნდა“, სადაც ნათქვამია: „იქონიოს გავლენა, თავის გარშემო თავი მოუყაროს პატარა წრეს და იქ იმუშაოს სამშობლოს მწერლობისა და ლიტერატურის შესასწავლად; ასეთ მოქმედებას ბევრი დაბრკოლება შეხედება, მაგრამ სამაგიეროდ ნაყოფიც დიდი ექნება. როცა კაცი რწმენით აღჭურვილი მოქმედებს, მაშინ უფრო გულწრფელად, უფრო ღრმად ხნავს და თესავს“.

1982 წ.

„აღდეგ და ქართულად უბნობდი“

„ანლა წარმომიდგა ვინმე დიდებული დედოფალი და მრქუა ქართულითა ენითა: რაა არს, რაა გკლმის, ეფთვიმე? ხოლო მე ვარქუ, ვითარმედ, მოვეკუდები, დედოფალო! და ვითარცა ესე ვთქუ, მოსჯახლა და მიიყრა ხელსა და მრქუა: არარაა არს ენებაჲ შენ თანა, აღდეგ, ნუ კეშინინ და ქაროულად ხსნილად უბნობდი“.

გიორგი მთაწმინდელი,
„ცხოვრება ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესი და ეფთვიმესი“...

მამა თავის ქალიშვილს „ანდერძს“ უტოვებს. და თუმცა ეს „ანდერძი“ ათი წლის გოგონას ალბომში იწერება, მისი ექო თითქოს სინაის ცეცხლოვანი მთიდან გრუხუნებს: „შენ ხარ მარადიული, განუყრელი და ერთგული ნეერი და მსახური შენი მშობელი საქართველოსი. შენი სამშობლოს მტერი შენი პირადი მტერია, ხოლო მისი მეგობარი შენი პირადი მეგობარია. ყველაფერი, რაც გაქვს და გექნება — შენი სიცოცხლეც კი — შენს მამულს ეკუთვნის. შენ ხარ მისი მუდმივი მოვალე და განუყრელი შვილი“...

ეს მამა უკვე შუახანს მიტანებული, დაღვინებული მწერალია; მთელი მსოფლიო მოუვლია, მრავალი ხელობა გამოუცვლია, ათეულ ენასა ფლობს, უამრავი რამ უნახავს და გამოუცდია — ნისქვილის დოლაბი არ დაბრუნებულა მის თავზე, თორემ სხვა არა დაჰკლებია; ჯერ კიდევ მოსწაწაწაა, დედა და და მხეცურად დაუბოცეს, ჯავრისაგან ლამის შეშლილი მამამისიც წლისთავზე გარდაიცვალა. თავადაც რამდენჯერმე ბენჯზე გადაურჩა სიკვდილს. შეეძლო მშვიდად, ეკონომიურად უზრუნველყოფილს ეცხოვრა, მაგრამ თავის მონოდებას ვერ უღალატა. რა საქმესაც არ უნდა მოჰკიდებოდა, სადაც არ უნდა ყოფილიყო, ვინც არ უნდა ენახა — ეს ყველაფერი ქალაქადზე გადასატან მასალად ილექებოდა მის გულსა და ტვინში. წინ გოლგოთა ელოდა. ამასაც გრძნობდა... კი არ გრძნობდა — იცოდა; იცოდა ჯერ კიდევ მაშინ, როცა სულმოუთქმელად, ერთ ღამეში „ჩანჩურა“ დანერა: „ქართული კალამი ძალიან ჰგავს გოლგოთურ ჯვარს, რომელსაც ხელით ვატარებ“... მწერლური კალამი კი არა — ქართულიო. არცა ტყუოდა — ჩვეულებრივი კალმის მოსმა თუ ოდენ ოფლს ადენინებს მწერალს, ეროვნულისა — არცთუ იშვიათად — სისხლს ანთხევიანებს. მაგრამ ეს ვერ შეამჩნებდა — სწორედაც სისხლდანთხეული ყველაზე დიდი ქართველის სულიერი მემკვიდრე გახლდათ: შემდგომ იგონებდა — ილიას მკვლევლობის დღეს საგურამოში ავარდნილა, ღამით კი, განცდებით დატანჯულს, ილიას სისხლით შესვრილი ბალიში სასოებით აულია და მასზე თავმიდებულს დასძინებია. წინამურის ღამეს პოეტის გასისხლულ ბალიშზე ეს თავის დადება მისთვის საიდუმლო სერობის ბადალი აქტი იყო: მიხეილ ჯავახიშვილი ეზიარა ილია ჭავჭავაძის სისხლსა და ხორცს, ვითარცა მისი სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი.

მიხეილ ჯავახიშვილი, პირველ ყოვლისა, ეროვნული მწერალია. ერთგან იგი წერდა: „რწმენა ვინმესი ან რაიმესი — ქრისტესი, მაჰმადისა, ეროვნებისა, პროგრესისა... — აი, მხოლოდ ეს რწმენა და განვითარებული გონება ასხვევებს მეტყველ ადამიანს ურწმუნო პირუტყვისაგან“. თავად მის ღმერთს „ეროვნება“ ერქვა — ეს რწმენა ილიამ ჩაუჭედა სულში ლურსმანივით. ისიც უნდა ითქვას, რომ ჯავახიშვილი არ ყოფილა არც მალემრწმენი და არც ბრმად მორწმუნე საქართველოს მესიანური იდეისა: ერთხელ კიდეც გადავიკითხოთ მისი „მასალები ლექციისათვის“ და დავრწმუნდებით, თუ ეჭვის როგორ ჯურღმულებშია იგი გამოტარებული. მაგრამ სწორედ სულის ამგვარ სახმილში გამონართობილი იდეა მალღდება მისთვის ლამის რელიგიურ დოგმად; ამისი ამოძახილი გახლავთ ზემოხსენებული „ანდერძიც“.

ახლა ისევ „იოანეს და ეფთვიმეს“ მივუბრუნდეთ:

ყრმა ეფთვიმეს ანუ ექვთიმეს, მომავალ დიდ მთანშინდელს, რომელსაც ბიზანტიაში ცხოვრების გამო დედაენა დაჰვიწყნოდა და ქართულად „ძნიად უბნობდა“, ავადმყოფობისგან სიკვდილს მიწურვილს, ღეთისმშობელი გამოეცხადება და სასნაულებრივ განკურნავს, ლამის მკედრეთით აღადგენს...

წარსული ზოგჯერ მეორდება. „გარემოებამ ორჯერ გამარუსა და ისე დამაინყა ქართული, რომ საყველპუროც ძლიეს შესმოდა“. მართლაც, პრივოლნოეს სკოლასა და ყირიმის სამეურნეო სასწავლებელში კი არა, თბილის-ქუთაისის გიმნაზიებში არ აჭაჭანებდნენ ქართულს და, რაა გასაკვირი, რომ ყრმა მიხეილს მშობლიური ენა დაჰვიწყნოდა. მაგრამ რაც ადამიანს იაენანასთან ერთად შეგიტკბია, იმას მარწუხითაც ვერ ამოჰგლეჯ, ვერ ამოძირკვავ — მხოლოდ ნავლი შეიძლება მიაყარო. გასაკვირი სწორედ ის არის, რამხელა ცეცხლი ამოაბრიალა ჯავახიშვილმა ამ ნავლწაყრილი ქართულიდან.

ასევე — გარემოებამ ორჯერ დაუბზო მწერალს მკითხველთან მისასვლელი გზა: ჯერ იყო და პოლიტიკურმა ვნებათაღელვამ, ციხემ, დევნამ, ემიგრანტის მწარე ლუკმამ, ომმა გააგდებინა 1908-1923 წლებშუა ხელიდან კალამი, მერმე კი, 1937 წლიდან მოკიდებული 1954 წლამდე, არაკაცებმა ააფარეს სისხლიანი ხელი პირზე მის წიგნებსაც... უმკითხველო, ენადაბორკილი მწერალი კი მკედარია — და სატანურმა ძალებმა მოინადინეს მწერლის სხეულთან ერთად მისი სულიც, მისი წიგნები, ღრმად ჩაესრისათ მიწაში...

ამაოდ დაშვრენენ! დარეკა ნაცვალგების ზარმა და თითქოს დიდი მიხეილის სულსაც გამოეცხადა სათნო დედოფალი და აუნყა:

„არარაჲ არს ვნებაჲ შენ თანა, აღდეგ და ქართულად ხსნილად უბნობდი“.

სტილი და მწერალი

ცდა ერთი სტილისტური ხერხის ანალიზისა

1. შესავალი

მოსწავლეს პირველი კლასიდანვე ესმის ერთი სიტყვა, რომელიც ყოველდღიური ცხოვრებითაც ისე აქვს გაშინაგნებული — აზრადაც არ მოსდის, თუ მის მეცნიერულ დეფინიციაზე, მისი ცნების საზღვრების დადგენასა და, მოკლედ, მის მეცნიერულ ანალიზზე რაოდენ დიდ ენათმეცნიერებს, ლიტერატურისმცოდნეებს, მწერლებს, ორატორებს დაუღწევად შეცნიერული ფარ-ხმალი. ეს სიტყვა „სტილი“ გახლავთ. არ ვაჭარბებ, როცა იგი სასკოლო ასაკის ბავშვის მუდმივ თანამგზავრად დავსახე, პირიქით, იქნებ ვაკლებდეთ კიდევ, ვინაიდან „სტილით“ ჩვენს ბავშვებს, განსაკუთრებით, ურბანისტულ გარემოში, ყურს ლამის ფეხის ადგამდეთ უხედნიან. ეს კია, რომ ოჯახში გაგონილ სიტყვასა და, ვთქვათ, მიხეილ ჯავახიშვილის მხატვრული სამყაროს ანალიზისას სკოლაში მონასმენ სიტყვა „სტილს“ შორის ისეთი სხვაობაა (ესეც — ერთი შეხედვით!), როგორც — ცასა და დედამიწას შორის. წარმოვიდგინოთ: პატარამ ოთახი და ეზო ერთმანეთში აურია და ბურთი წერით გართულ მამას მოახვედრა. „რა სტილია ეს?“ მკაცრად ეკითხება სათვალის ზემოდან გადმომზირალი მეცნიერი მამიკო და პატარა ხვდება, რომ „სტილის“ დანუნება ქცევის დანუნებას ნიშნავს, მოკლედ — სტილი ქცევა ყოფილა... მერმე ყურს იმასაც მოჰკრავს, დედა როგორ ებუზღუნება მამას — ამ სტილით ვილა იცვამსო და ხვდება, რომ ამჯერად უკვე მამას დანუნებს რაღაც. მაინც რა? გემოვნება... ჰოდა, სტილი გემოვნებაც ყოფილა თურმე... რადიო-ტელევიზიიდანაც ხომ ესმის და ესმის მავანისა და მავანის მუშაობის მანკიერსა თუ სანიმუშო სტილზე, ე.ი. სტილი სახე, წესი ყოფილა — მუშაობის, საქმიანობის, უფრო მეტიც — მთელი ცხოვრების წესი.

მერმე — სკოლა, და ბავშვის ცნობიერებასა და ლექსიკაში სტილის უკვე განსხვავებული გაგებაც იჭრება: თბილისის „დინამოს“ სტილი, ვაჟა-ფშაველას სტილი... დიახ, დიახ — ამპლიტუდა ან სიტყვის მოხმარებისა თითქოს მართლაც ცასა დედამიწას შორის ქანაობს — უფრო ზუსტად, ამ სიტყვაში, როგორც ფოკუსში, ისე იყრის თავს სულ სხვადასხვა რიგის საგანთა და მოვლენათა რაღაც უნივერსალური თვისებრივი გამოვლინება. მაინც რას წარმოადგენს ეს უნივერსალურ-განმაზოგადებელი ნიშანი?

ყოველი საგანი, მოვლენა იმდენად გამოიყოფა და გაიზრება ერთეულად, რამდენადაც გამორჩეულია, სხვებისაგან განსხვავებული, თავისი სახისა და ხელწერის მატარებელი. თუ ყოველივე ამას გავიზიარებთ როგორც

სისტემურად მოწესრიგებულ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობას, მაშინ შეგვეძლება ამ საგნისა და მოვლენის სტილზე მსჯელობა; მოკლედ, სტილური დახასიათება გულისხმობს ინდივიდუალობის განმამირობებელი სისტემის აღმოჩენას — „დინამოს“ სტილზეცა და ვაჟას სტილზეც იმდენად მსჯელობენ, რამდენადაც არსებობს მათი ინდივიდუალობის, მათი ხელნერის მყარი, მდგრადი ერთიანობა როგორც გარკვეულ ნიშან-თვისებათა გამომვლენი მოწესრიგებული სისტემა. და რამდენადაც ამგვარი ინდივიდუალობა ჭეშმარიტი მწერლისათვის მიუცილებელია, ამიტომაც ამბობენ, სტილი მწერალიაო, ე.ი. მწერლობა ამ მახასიათებელზე დაჰყავთ. უფრო შორსაც მიდიან — ალბათ გასმენიათ ამგვარი გამოთქმა — სტილი ადამიანია. მოკლედ, „სტილი“ ითავებს ქცევის, გემოვნების, ნესის, სახის, ინდივიდუალობის, გამორჩეულობის გაგებებს და ყოველ ობიექტსა სწვდება, ლამის მთელ სამყაროს „ითრევს“ თავის ორბიტაში.

ასეთი ფართო გაგებით საგნისა თუ მოვლენის სტილი, შესაძლოა, არაენობრივადაც გამოვლინდეს, მაგრამ თვით მეტყველების აქტი კი — სულ ერთია, ზეპირი იქნება თუ წერიით — ყოველთვის არის გარკვეული სტილის წარმომჩენი. ზოგადი გაგებით, სტილით არა მარტო რუსთაველი ან ციცირონი ხასიათდება, არამედ წერაში ხელგაუნაფავი ან ენაბრკუ მოსწავლეც; ინდივიდუალური ენობრივი სტილის უქონლობის აღსანიშნავად ისევ სტილურ ნიშანს მოვიხმობთ — ცუდი, უსახური, დაშტამპული სტილით მეტყველებს ან წერსო, ვამბობთ ხოლმე ასეთ დროს. მწერალთა ნაწერს კი გამორჩეულობის, მკაფიო ინდივიდუალობის დაღი აზის. ცხადია, მხატვრული ნაწარმოების სტილისტურ ინდივიდუალობას მხოლოდ ენობრივი ქსოვილი, მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალებანი (პირობით რომ გამოხატულების გარე ფორმას ვუნოდებთ) არ განაპირობებს — არანაკლები (თუ მეტი არა) მნიშვნელობა სტილის გამორჩეულობისათვის თხზულების შინა, სიღრმისეულ შრეებსა და მის მაკონსტრუირებელ მექანიზმს აქვს. ერთი კია — ენობრივი ქსოვილი გვივლენს ყველაზე აშკარად და ხელშესახებად მწერლის ინდივიდუალობას; მეორე მხრივ, თვით მწერლებს შორის არიან სტილის თვალსაზრისით ხშირად სწორედ გარე ფორმაზე — ენობრივ ქსოვილსა და მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებებზე — ორიენტირებული შემოქმედნი: მათ უმაღლ გამოარჩევთ სხვათაგან და საამისოდ არც მწერლის მსოფლმხედველობითი ბაზისის, არც ფსიქოლოგიური შრეებისა და სიუჟეტური ღერძის მოჩხრეკა არ დაგჭირდებათ — ორიოდვე ფრაზის წაკითხვა და უკვე ცნობთ ავტორს. ამ თვალსაზრისით სიტყვიერების მასწავლებელს შეუძლია მცირე ექსპერიმენტიც ჩაატაროს სკოლაში მეტყველების განვითარების ან თუნდაც ლიტერატურის გაკვეთილზე: მეთექვსმეტე მოსწავლეებს წაუკითხოს უცნობი ტექსტები, ერთი მხრივ, ილიას, აკაკის ან ვაჟას, მეორე მხრივ, გამსახურდიას ან ჯავახიშვილის პროზისა. დარწმუნდებით, რომ ამ ორი უკანას-

კნელის ამოსაცნობად მონაფეთათვის უფრო მცირე მონაკვეთის ნაკითხვა იკმარებს. თუ მოსწავლეს ნაუკითხავს, იგი ასევე პირველი ფრაზებიდანვე იცნობს ვასილ ბარნოვისა და ლეიან გოთუას ნაწერსაც. აქედან ის დასკვნაც უნდა გაკეთდეს, რომ, თავისთავად აღებული, მხოლოდ თვალში საცემი ენობრივი ინდივიდუალობა მწერლური ღირსების საზომად არ გამოდგება — იგი აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი ნიშანია დიდი მწერლობისა.

მაგრამ საიდან იღებს სათავეს თავად შესაძლებლობა, რომ ამდენი და ესოდენ გამორჩეულად მეტყველი მწერალი გვეყავდეს? სად ძვეს ასეთი სტილური მრავალფეროვნების საფუძველი? ცხადია, თვით ენაში. რა ინდივიდუალური ხელწერაც უნდა ჰქონდეს მწერალს, იგი ენიდან ვერ „ამოხტება“, მას მხოლოდ შეუძლია ენის ბუნების ჯერ კიდევ გამოუვლენელი, „მთვლემარე“ შესაძლებლობანი „გამოაღვიძოს“ და ამით მისი საზღვრები გააფართოვოს. ენა თითქოსდა უსასრულოდ ნელგადი გარსია, მწერალზე შემობლარდნილი; თავისი მწერლური ძალის კვალობაზე ამ გარსის განზიდვა-განვრცობა მას შეუძლია, მისგან თავის დაღწევა კი — ვერასოდეს.

აქედან გამომდინარე, ცალკეულ მწერალთა ინდივიდუალური სტილის შემსწავლელი მეცნიერების, პოეტიკური სტილისტიკის, გვერდით არის ენის სტილისტიკაც, რომელიც შეისწავლის ცალკეულ ენათა გამომხატველობით ანუ ექსპრესიულ საშუალებებს. ამგვარ საშუალებათა არსებობა ზოგადად და, ცოტა არ იყოს, გამარტივებულად, ასე წარმოიდგინება: არსებობს სათქმელი და არსებობს ამ ერთი სათქმელის ნაირგვარად თქმის საშუალება. ე.ი. არსებობს არჩევანის შესაძლებლობა. კაცმა რომ თქვას, მწერლური ოსტატობის პირველი და აუცილებელი ნიშანი ამ შეუმცდარ არჩევანშია. ასარჩევი ელემენტები ზოგჯერ დიდად სხვაობენ ემოციური ძალის, ესთეტიკური ზემოქმედების, სისრულისა და სიზუსტის თვალსაზრისით; სათქმელი კი, როგორც აღვნიშნეთ, ზოგადად ერთი და იგივეა. და აი, როგორც იქნა, მიუხაზლოვდით ამ წერილის მთავარ თემას, იმ ზოგადენობრივ მოვლენას, რომელიც ამავე დროს ფრიად გაერცელებული სტილისტური ხერხიც გახლავთ.

2. სინონიმია

უკვე მეოთხე კლასში ეცნობა მოსწავლე ტერმინს „სინონიმები“ და მის განსაზღვრებასაც — ერთი შეხედვით ასე ნათელსა და გასაგებს — ადვილად იმახსოვრებს; „ენაში მოიპოვება ისეთი სიტყვები, რომელთაც ერთნაირი ან მსგავსი მნიშვნელობა აქვთ. მაგ. კომში და ბია ერთი და იმავე საგნის სხვადასხვა სახელია. ასეთ სიტყვებს სინონიმები ჰქვია“.

მართლაცდა, რა არის აქ რთული და ძნელად საწვდომი? არაფერი, ვინაიდან მეოთხეკლასელი, გასაგები მიზეზების გამო, ვერ ჩაულრმავდება ყო-

ველდლიური მნიშვნელობით ნახმარ, მისთვის ნაცნობ სიტყვებს: „მნიშვნელობა“, „ერთნაირი“, „მსგავსი“ ან თავად სიტყვას „სიტყვა“. მაგრამ მერმე და მერმე, განსაკუთრებით უფროს კლასებში, როცა სინონიმია როგორც სტილისტურ ხერხს გაეცნობა, მას უჭველად დასჭირდება მასწავლებლის დახმარება ამ მოვლენაში გასარკვევად. მართლაცდა, რას ნიშნავს ერთი და იმავე ან მსგავსი მნიშვნელობის მქონე სხვადასხვა სიტყვები? რომელი სიტყვებია სხვადასხვა ან რომლებია მსგავსი?

ამ შეკითხვის პირველ ნაწილს მასწავლებელი, ალბათ, ადვილად უპასუხებს — სხვადასხვაა სიტყვები, რომლებიც განსხვავებულად ბგერენ. თუმცაა აქაც იქნება ზოგიერთი რამ დასაზუსტებელი. განსხვავებულად ბგერენ, მაგ. დაფდაფი და დაბდაბი, ლოლიობა და ლოლიაობა; გულება და გულეება, ჯლაბნა და ბლაჯნა; და თუმცაა ეს სიტყვები მართლაც სინონიმებად არის მიჩნეული „ქართულ სინონიმთა ლექსიკონის“ მიხედვით, მასწავლებელმა უნდა აუხსნას მოსწავლეებს, რომ ამ წყვილთა სინონიმებად აღიარებისათვის ბგერობრივი სხვაობა გადამწყვეტი არგუმენტი ვერ იქნება; ესენი ერთი და იგივე სიტყვებია, ფონეტიკურად სახეცვლილი, და არა — სხვადასხვა სიტყვები. ზოგჯერ თავსატეხს გვიჩენს გრამატიკულად სახეცვლილი სიტყვების გასინონიმებაც. ცხადია, აზრად არავის მოუვა, რომ ჯოხ-ი და ჯოხ-მა ლექსიკურ სინონიმებად მიიჩნიოს, მაგრამ რა ვუყოთ ისეთ წარმოქმნილ სიტყვებს, რომელთაც სადერივაციო აფიქსის დართვა მნიშვნელობას ვერ უცვლის ან უმნიშვნელოდ უცვლის? მაგ., სინონიმებია თუ არა შეწირულება — შესანიწრავი, დინჯი — დადინჯებული, ძნელი — საძნელო, განკურნვა — განკურნება, განსხვავება — სხვაობა, კალათი — კალათა? მიუხედავად იმისა, რომ ზემოხსენებული ლექსიკონი ამ წყვილებსა და სხვათაც, ანალოგიურად ნაწარმოებთ, სინონიმებად მიიჩნევს, ისინი მაინც ერთი სიტყვის გრამატიკულად სახეცვლილ ფორმებს წარმოადგენენ და მათი გასინონიმება მართებული არ უნდა იყოს.

ორიოდ სიტყვა კომპოზიტებზე. აქაც ზემოხსენებული კრიტერიუმით უნდა ვიხელმძღვანელოთ. სინონიმებად არ მიიჩნევა ყურისგდება — ყურისდაგდება, გულდინჯი — გულდადინჯებული, ვინაიდან კომპოზიტში შემავალ სიტყვათა ძირები ერთი და იგივეა. უდავო სინონიმებია, როცა კომპოზიტთა ძირები სხვადასხვაა, მაგ. შუბლშექმუხვნილი და წარბშექრული, მაგრამ ვინაიდან კომპოზიტს ერთ ცნებად აღვიქვამთ, სინონიმებად უნდა მივიჩნიოთ ისეთი რთული სიტყვებიც, რომელთა შედგენილობაში თითო ძირი იდენტურია, მაგ. შუბლშექრული — წარბშექრული, დოყლაპია — ბუზიყლაპია.

ამრიგად, სინონიმებად მიჩნეული სიტყვები სხვადასხვანაირად უნდა ბგერდნენო, როცა ვამბობთ, ზგერობრ . კ განსხვავებულობაში ძირეული მასალის სხვადასხვაობა უნდა ვიგულისხმობთ.

კიდევ უფრო რთული პრობლემები წამოეჭრება მასწავლებელს მნიშვნელობის ერთგვარობის ან მსგავსების, თითქმის ერთგვარობის ანალიზისას: ჯერ არის და, თავად „მნიშვნელობა“, სემასიოლოგიის ეს საკვანძო ცნება, უნდა განუსაზღვროს მოსწავლეებს. ისევე, როგორც ლინგვისტიკის სხვა, ერთი შეხედვით ელემენტარული, მაგრამ სინამდვილეში ბაზისური ცნების (სიტყვა, წინადადება, ბგერა...) დეფინიციისას, აქაც მას სამეცნიერო ლიტერატურაში მოსაზრებათა ისეთი ნაირგვარობა შეხვდება, რომ, შესაძლოა, ხელიც ჩააქნეინოს განზრახულზე. აი, ზოგიერთი მათგანიც:

„მნიშვნელობა მდგომარეობს მითითებაში (სათანადო საგანზე, მოვლენაზე...); სიტყვის მნიშვნელობა ვიცით, თუ ვიცით, რაზედაც მიუთითებს სიტყვა, რასაც გულისხმობს იგი“.

„...სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის ქვეშ, ჩვეულებრივ, გულისხმობენ მოცემული ენის გრამატიკის კანონებით გაფორმებულ საგნობრივ-ნივთიერ შინაარსს, რომელიც წარმოადგენს საერთო სემანტიკური სისტემის ელემენტს ამ ენის ლექსიკონისას“.

„სიტყვის მნიშვნელობა სინამდვილისადმი გამყდავნიებული მისი ის შინაარსია, რომელიც თავის რეალურ არსებობას ავლენს ძირითადად ერთნაირი გაგებით მასთან, ვინც მას წარმოთქვამს და ვისაც იგი ესმის“.

„საჭიროა განვასხვავოთ ცნება ფართო გაგებით და სპეციალური მეცნიერული გაგებით. პირველს (ცნებას ფართო გაგებით) შეიძლება ვუნოდოთ სიტყვის მნიშვნელობა“.

„სიტყვის მნიშვნელობა — ეს არის მისი ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტების ერთობლიობა“.

„მნიშვნელობა განისაზღვრება, როგორც ურთიერთობა სახელისა აზრთან, რაც შესაძლებლობას იძლევა წარმოდგენაში ერთმა მეორე გამოიწვიოს“.

ალარ გაათავებ? — ილიასი არ იყოს, შესაძლოა, შემოგვწყრეს „გარეშე“ მკითხველი, სიტყვიერების მასწავლებელმა კი კარგად უწყის, მნიშვნელობის ზემოჩამოთვლილი განსაზღვრებები რომ ნვეთია ზღვაში. თანაც გასათვალისწინებელია, რომ მას არა აქვს დრო და საშუალება მოსწავლეებს თუნდაც ეს „ნვეთი“ დააგემოვნებინოს. რა გზას უნდა დაადგეს იგი? ალბათ, შეამჩნევდით, მიუხედავად სიჭრელისა, ზემოჩამოთვლილი მოსაზრებები მაინც მეტნაკლებად ავლენენ შეხების საერთო ნერტილებს. ამიტომ ამ სიმრავლიდან მასწავლებელმა, ჩემი აზრით, სამ ძირითად მიმართულებაზე უნდა გაამახვილოს ყურადღება, შემდეგ კი ან თავად გააკეთოს არჩევანი და ერთ-ერთი მიანოდოს კლასს, ანდა სამივე გააცნოს მოსწავლეებს და მათთან ერთად ანალიზისა და მსჯელობის შედეგად ერთ-ერთი უფრო კონსტრუქციულად მიიჩნიოს და შემდგომ, სინონიმურ ბუდეთა გამოყოფისას, ის მოიმარჯვოს.

აი, ეს სამი ძირითადი თვალსაზრისი სიტყვის მნიშვნელობაზე: ა) სიტყვის მნიშვნელობა არის მითითება საგანზე (ეს უკანასკნელი ზოგადი გაგებით არის ნახმარი და მოიცავს მოვლენას, მიმართებას, თვისებას...), ბ) მნიშვნელობა არის ცნება და გ) მნიშვნელობა არის სიტყვის ბგერობრივი მხარისა და მის მიერ გამოხატული ცნების ასოციაციური ურთიერთობა.

მასწავლებლისთვის, ალბათ, ყველაზე მოსახერხებელია დაეყრდნოს ჩამოთვლილთაგან პირველ თვალსაზრისს: ჯერ ერთი, მეორე და მესამე დეფინიცია ლოგიკისა და ფსიქოლოგიის ტერმინთა („ცნება“, „ასოციაცია“) ისეთ გამონვლილვით ცოდნას გულისხმობს, რომელიც მოსწავლეს არ გააჩნია. და მეორე, თავისთავადაც რომ ავიღოთ, ისინი ვერასგზით ჩათვლებიან მნიშვნელობის ცნების სანვდომად უფრო მარჯვე და ადეკვატურ „იარაღად“, ვიდრე მნიშვნელობის პირველი განსაზღვრება. მართლაცდა, „სიტყვა რომ ყოველთვის ცნებებს გადმოგვცემდეს, ადამიანთა ყოველდღიური საუბარი მეცნიერული ცნებებისაგან შემდგარი მსჯელობა იქნებოდა“ (არნ. ჩიქობავა). ასევე, ასოციაციური კავშირი სიტყვასა და ცნებას შორის ვარაუდობს ისეთ ურთიერთობას, როცა საგანზე ფიქრის დროს წარმოდგენაში მისი სახელი ჩნდება, ხოლო სახელზე ფიქრისას — საგანი. კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ გამოდგება თუ არა ინდივიდის წარმოდგენა მნიშვნელობის დეფინიციის დროს მყარ კრიტერიუმად? განა ერთნაირი წარმოდგენა გაუჩნდებათ ერთი და იმავე სახელის გაგონებისას ინტელექტუალურად, ასაკობრივად, სოციალურად განსხვავებულ საფეხურზე მყოფ ინდივიდებს?

ასე რომ, დავეყრდნოთ პირველ თვალსაზრისს — „სიტყვის მნიშვნელობა ვიცით, თუ ვიცით, რაზედაც მიუთითებს სიტყვა“. ოღონდ, არ უნდა დაგვაინყდეს, რომ ასეთი განმარტებაც ამომწურავი ვერ იქნება და ეს, შესაძლოა, გაკვეთილის პროცესშივე — სწორედ ჩვენთვის საინტერესო თემაზე, სინონიმიაზე, საუბრის დროს — გამოჩნდეს. დავუშვათ, მოსწავლემ ასე განავითარა ამ განმარტებაზე დაყრდნობით მსჯელობა: სინონიმები ერთი და იმავე მნიშვნელობის სიტყვები ყოფილა, ორ სიტყვას კი ერთნაირი მნიშვნელობა ექნება, თუ ისინი ერთსა და იმავე საგანზე მიუთითებენ. მაგალითად, როცა ვამბობთ „დედა“ და „მამა“, ვიცით, რასაც მიუთითებს ეს სიტყვები. ასევე, სიტყვას „მშობელი“ შეუძლია ერთსაც მიუთითოს და მეორესაც. მაგრამ აქვს კი მშობელსა და მამას ერთნაირი მნიშვნელობა და ჩათვლებიან ისინი სინონიმებად? აქ, ალბათ, საჭირო იქნება მასწავლებელმა მცირე ექსკურსი გააკეთოს ლოგიკის სფეროში და კლასს აუხსნას, რომ ამ შემთხვევაში მშობელი ისე მიემართება მამას, როგორც გვარობრივი ცნება — სახეობრივს. გვარი კი ლოგიკაში ფართო მოცულობის ცნებაა, რომელშიც ნაწილებად შედის უფრო ვიწრო მოცულობის ცნებები. აქედან გამომდინარე, გვარის ცნების გამომხატველ სიტყვას ყოველთვის შეუძლია მიუთითოს იმას, რასაც მიუთითებს სახის ცნების გამომხატველი სიტყვა, თუმცაღა ამ

სიტყვათა ლექსიკური მნიშვნელობა ერთი და იგივე არ იქნება. აქვე მასწავლებელმა მოსწავლეებს ყურადღება უნდა გაამახვილებინოს სიტყვის პირდაპირსა და გადატანით მნიშვნელობაზეც, სიტყვის უნარზე სიტუაციისა და კონტექსტის მიხედვით იმას მიუთითებდეს, რისი ლექსიკური მნიშვნელობაც მას, ჩვეულებრივ, არ გააჩნია ხოლმე. მაგალითად, „არსენა მარაბდელში“ ვკითხულობთ: „ერთხელ კიდევ მიუბრუნდა გულფიცხი ბატონი აღელვებულ ზღვას და შავ-ლურჯი ყურთ-მაჯის მოქნევით ყველას პირ-სახეში რისხვა და კრულვა მიახალა“. სიტყვა „ზღვა“ ამ კონტექსტში ხალხს მიუთითებს, მაგრამ მის ლექსიკურ მნიშვნელობაში ხალხი, ცხადია, არ შედის. ეს ყველაფერი მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს, თუ მნიშვნელობის დეფინიციის დროს საყრდენად სიტყვის მითითებით უნარს ავიღებთ.

დაუებრუნდეთ საკითხს — რა უნდა ვიგულისხმოთ მნიშვნელობის ერთგვარობასა ან თითქმის ერთგვარობაში? ერთგვარი მნიშვნელობისა არიან ე.წ. აბსოლუტური სინონიმები, სიტყვები, რომლებიც ისე შეიძლება შევუნაცვლოთ ერთმანეთს, რომ არავითარი აზრობრივი ან სტილისტურ-ემოციური სხვაობა მათ შორის არ იგრძნობოდეს. აქ საკითხავი მხოლოდ ის გახლავთ, სად უნდა დავდეთ ამ შენაცვლების საზღვარი, რა პირობა არის საკმარისი სიტყვათა აბსოლუტურ სინონიმებად მისაჩნევად: ა) მხოლოდ ერთ კონტექსტში მნიშვნელობის იგივეობა; ბ) მნიშვნელობის იდენტურობა ყველა კონტექსტში, ოღონდ — ერთი სალექსიკონო მნიშვნელობის ფარგლებში; გ) მნიშვნელობის იგივეობა ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტების მთელ ერთობლიობაში; ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტები კი განისაზღვრება როგორც სიტყვის პოტენციური შესაძლებლობა სხვა სიტყვებთან შეერთებისა. მათი სრული იგივეობა კი, ვფიქრობთ, გამორიცხულია. მაგალითად, სიტყვებს დაღონებული — დაღვრემილი როგორც ერთ განსაზღვრულ სალექსიკონო ერთეულებს ყოველგვარ კონტექსტში ერთნაირი მნიშვნელობა აქვთ. მაგრამ ვღონდები ფორმის ანალოგიური ფორმა დაღვრემილ-სიტყვას არ მოეძეება — ვღვრემდები (?). ასევე, ბაბუა — პაპა სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით ერთნაირი მნიშვნელობისანი არიან, მაგრამ ერთმა, შესაძლოა, ისეთი ლექსიკური კავშირები გააბას ან ისეთ სახელდებას დაედოს საფუძვლად, რასაც მეორე სიტყვა ვერ იკისრებს: ბაბუანვერას პაპანვერას ვერ ვუნოდებთ, სამაგიეროდ ვერც მამა-პაპის მაგიერობას გავინევს მამა-ბაბუა.

მეორე მხრივ, სიტყვათა აბსოლუტურ სინონიმებად მისაჩნევად მხოლოდ ერთ კონტექსტში მათი მნიშვნელობის იგივეობა საკმარისად ვერ ჩაითვლება — ეს პირობა ე.წ. რელატიური სინონიმებისათვის უნდა მივიჩნიოთ ამოსავლად. ამრიგად, აბსოლუტურ სინონიმებად თვლიან სიტყვებს, რომლებიც ერთი სალექსიკონო ერთეულის ფარგლებში ერთმანეთს ყველა კონტექსტში შეენაცვლებიან.

რა აზრი იღება მნიშვნელობის თითქმის ერთგვარობაში? ეს სინონიმის ურთულესი საკითხია და ნათელი, ამომწურავი პასუხი მასზე საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არ ჩანს. ალიარებით კი თითქმის ყველა მკვლევარი, ვინც სემანტიკის საკითხებს შეხებია, ალაარებს, რომ სინონიმები ერთმანეთისაგან მნიშვნელობის ნიუანსით, ელფერით განსხვავდება. მაგრამ თითქმის ყველგანვე ევლება გვერდი საკითხს — რას წარმოადგენს ეს ელფერი თუ ნიუანსი? არადა, თუ ეს არ განიმარტა, მაშინ გაჭირდებოდა დადგენა იმ საზღვრისა, რომელსაც არ უნდა სცილდებოდეს სინონიმებად მისაჩნვე სიტყვათა მნიშვნელობები; უკანასკნელ ხანებში მნიშვნელობის ნიუანსმა, როგორც იქნა, მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. მნიშვნელობის ელფერს უკავშირებენ საგნის ცნების არაარსებით ნიშნებს. არაარსებითი კი ისეთი ნიშანია, რომლის ჩამოცილება ცნებას ვერ ცვლის; შესაბამისად, მნიშვნელობის ნიუანსიც შეიძლება სიტყვას ჩამოსცილდეს ძირითადი მნიშვნელობის „დაუზიანებლად“. მეტიც, ნიუანსი იმის ნიუანსია, რომ თუნდაც ერთი ისეთი კონტექსტი უნდა დაიძებნოს ენაში, სადაც ეს ელფერი, რომელიც, ჩვეულებრივ, ვლინდება ხოლმე, უკვე აღარ იქნება რეალიზებული. ამაზე დაყრდნობით სიტყვათა სინონიმურობის დასადგენად ასეთ მეთოდს გვთავაზობენ: თუ მოინახა ისეთი კონტექსტი, რომელშიც მოცემული სიტყვების ურთიერთშენაცვლება სემანტიკური თვალსაზრისით ვერავითარ ცვლილებას ვერ შეიტანს, ეს სიტყვები სინონიმებად ჩაითვლება.

ეს ყველაფერი თეორიულად საკმაოდ მწყობრად და ლოგიკურად გამოიყურება, მაგრამ პრაქტიკულად რომ ამ მეთოდის მომარჯვებისას მრავალ სირთულეს შეიძლება გადააწყდეს მასწავლებელი, ამაში ქვემოთ წარმოდგენილი სინონიმური წყვილის ანალიზითაც დავრწმუნდებით.

სიჩუმე და დუმილი. ეს სიტყვები მნიშვნელობის ნიუანსით განსხვავებულია: ორივე ხმაურის, მეტყველების, ხმიანობის შეწყვეტას ნიშნავს, მაგრამ დუმილი რაღაც შინაგანი ვნების არსებობაზე მიუთითებს. ამის გამო იგი ადამიანის ან გაპიროვნებული საგნის ხმიანობის შეწყვეტის დროს ითქმის, ვიტყვი — „დადუმდა მისი ენა ან კალამი“, მაგრამ „გაჩუმდა მოტორი ან ძალღი“. თუ წერილი არ მოგვწერეს, ჩვენ დუმილს ვუსაყვედურებთ და არა სიჩუმეს. ცხადია, ზოგჯერ გვსმენია — ძალღი დადუმდა, ან ვინმესთვის მივიწინებია — რა ამბავია ამდენი სიჩუმეო, მაგრამ ასეთი სიტყვათმეხამებანი სტილისტურად გვეხამუშება.

ამ სიტყვათა სინონიმურობის დასადასტურებლად ზემოთ შემოთავაზებული მეთოდის მიხედვით უნდა დავძებნოთ ისეთი კონტექსტი, რომელშიც დუმილისათვის ნიშანდობლივი დამატებითი შინაარსობრივი ნიუანსი რეალიზებული აღარ იქნება. სწორედ აქ იჩენს თავს სირთულე. ძნელი სათქმელია, რეალიზდება თუ არა მნიშვნელობის ეს ნიუანსი, ვთქვათ, ამგვარ კონტექსტში: „შენს საქმიანობას ვითომ ვერ ამჩნევენ, გადანყვიტეს სიჩუმით

(ან — დუმილით) დაგასაფლავონ". ჩემთვის ან თქვენთვის, ეს განსხვავებული შინაარსობრივი ელფერი, შესაძლოა, აქ არც რეალიზდებოდეს, მაგრამ მიხეილ ჯავახიშვილისთვის რეალიზდება, ვინაიდან თავის ერთ-ერთ პერსონაჟს ათქმევინებს: „გადანყვიტეს ჩემი დასაფლავება სიჩუმითა და დუმილით“; ამ სიტყვათა გვერდიგვერდ ხმარება კი იმის მაუწყებელია, რომ მოცემულ კონტექსტშიც კი მწერლისთვის ისინი ერთმანეთის აბსოლუტურ დუბლეტებს არ წარმოადგენენ — სხვანაირად ეს უკვე არა გაძლიერების სტილისტური ხერხი, არამედ ენობრივი სიჭარბე, ზედმეტობა იქნებოდა. როგორც ჩანს, მნიშვნელობის ნიუანსის რეალიზება მაინც სუბიექტურ აღქმას ეფუძნება. ჯერ არის და, ამ ნიუანსის „დაჭერა“ გვიჭირს, შემდეგ კი, როცა გარკვეული ძალისხმევის შემდეგ მას მოვიხელთებით და კიდევ გავიცნობიერებთ, მისი „დაკარგვა“ გვიძინელდება. ხშირად გვგონია, რომ მივაგენით კონტექსტს, სადაც მნიშვნელობის ეს ელფერი აღარ რეალიზდება, მაგრამ დაკვირვებისა და ჩაღრმავების შემდეგ სინონიმთა შორის სხვაობა მაინც წამოტივტივდება ხოლმე. ასე რომ, როგორც სპეციალისტებს, ასევე პრაქტიკოს მასწავლებელს სხვა გზა არ დარჩენია: სინონიმურობის დასადგენად — ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინების შემდეგ — იგი თავის ენობრივ ალლოსა და ინტუიციას უნდა დაეყრდნოს და ამ გზით დაადასტუროს ან უარყოს სიტყვათა მნიშვნელობაში ნიუანსური სხვაობა. სწორედ ამგვარ, შინაარსობრივი ელფერით განსხვავებულ, სიტყვებს მიიჩნევენ რელატიურ სინონიმებად.

არის ერთი ჯგუფიც სიტყვებისა, რომლებიც ექსპრესიულ-ემოციური ელფერით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ენა არა მარტო აზროვნების ფორმებს გამოხატავს — იგი თითქმის მუდამ ატარებს გარკვეულ ემოციურ ელფერსაც. მხატვრული ნაწარმოების ენობრივი ქსოვილი და ჩვენი ყოველდღიური მეტყველება ხომ მთლიანად გახლავთ ემოციით გაჯერებული. ემოციური ელფერის მქონე სიტყვა თავისი ნეიტრალური მენყვილისაგან შინაარსობრივად არ განსხვავდება, სამაგიეროდ ექსპრესიით ჭარბად არის დამუხტული. ამგვარი სიტყვები ავლენენ მთქმელის ემოციურ დამოკიდებულებას ან მსმენელთან, ან ამ სიტყვით გამოხატულ საგანთან, ან საკუთარ თავთან. ეს ემოციური შეფერილობა ზოგჯერ გრამატიზებულია; მასწავლებელს შეუძლია ამ მოვლენის საილუსტრაციოდ კლასს გაახსენოს კინობითი სახელები და კინობითის მანარმოებლები: და — და-იკო, კაცი — კაცუნა, დედა — დედ-ილო, ბიჭი — ბიჭ-უკ-ელ-ა და ა.შ.; ზოგჯერ კი ემოციის (დადებითის ან უარყოფითის) მატარებელი თავად სიტყვაა (სახე — სიფათი, ლოყა — ლანვი, დაჯექი — დაბრძანდი — დაეგდე, კოცნა — მთხვევა — ამბორი — მტლამა-მტლუში — პროშტნა...).

მას შემდეგ, რაც მასწავლებელი მოსწავლეებს გაუცნობიერებს სინონიმის როგორც ენობრივი მოვლენის არსს, მას შეუძლია პრაქტიკულ საკით-

ხებზე გადაინაცვლოს, კერძოდ, ყურადღება გაამახვილოს სინონიმთა სტილისტურ ფუნქციაზე. რამდენადაც სტილისტიკა სათქმელის ადეკვატურად გამოხატვის ხელოვნებაა, იგი სიტყვათშერჩევის, სელექციის პრინციპს ეყრდნობა; მეტყველებისას ქვეცნობიერად, თითქმის ავტომატურად მიმდინარეობს სიტყვათა შერჩევის პროცესი. მსგავსი მნიშვნელობის სიტყვებიდან ისეთი შეირჩევა ხოლმე, რომელიც, მთქმელის აზრით, აზრობრივადაც და ემოციურადაც ყველაზე უფრო მორგებულია სათქმელს. ასეთ შემთხვევაში გამონათქვამზე სინონიმური სელექციის ზეგავლენა შენიღბულია, ვინაიდან რეალურად, მეტყველების აქტით მხოლოდ შერჩევის შედეგს ვისმენთ.

მეორე მხრივ, სინონიმებს ამკარად გამოვლენილი სტილისტიკური ფუნქციაც აკისრიათ. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მხატვრული მეტყველებისას. მხატვრული ეფექტი ემოციურ-ექსპრესიული და რელატიური სინონიმებისა შეუდარებლად მეტია, ვიდრე აბსოლუტური სინონიმებისა, ვინაიდან სინონიმია როგორც მხატვრული ხერხი ძირითადად გამოიყენება საგნის ან მოვლენის უფრო სრულად დახასიათებისათვის, მასზე მთლიანი წარმოდგენის შესაქმნელად; აბსოლუტური სინონიმები — ეს ენობრივი დუბლეტები — კი ამ დანიშნულებისათვის არ გამოგვადგება.

3. სინონიმია — მიხეილ ჯავახიშვილის სტილისტური იარაღი

წერილის დასაწყისში გამოხატვის გარე ფორმაზე, ენაზე აქცენტირებულ მწერალთა შორის მიხეილ ჯავახიშვილიც მოვიხსენიე (ეს, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს მისი მხატვრული სამყაროს „მინაფორმის“ სიღრმე-სიმდიდრეს). ცხადია, მეთაე კლასამდეც უხდება მასწავლებელს სინონიმთა სტილისტური ფუნქციით გამოყენებაზე საუბარი (საამისო მასალას თუნდაც ილიას ენა უხვად იძლევა), მაგრამ ჯავახიშვილის შემოქმედების სწავლებისას ეს ხერხი იმდენად თვალშისაცემია, რომ შეუძლებელია მას პედაგოგმა გვერდი აუაროს. მწერალი სინონიმურ სიტყვათა რიგს ნაირგვარად იყენებს, რითაც ნათელს ხდის სათქმელს და მკითხველზე ზემოქმედების მხატვრულ ეფექტსაც აძლიერებს. ამ ფუნქციით გამოყენებული სინონიმური მნიშვნელობის სიტყვები, ცხადია, ერთმანეთის მეზობლად არიან — ერთ ან მომიჯნავე წინადადებაში.

პირველ ყოვლისა, მიხ. ჯავახიშვილი სინონიმებს ხმარობს მარტივი, საყოველთაოდ გავრცელებული, მაგრამ აუცილებელი სტილისტური დანიშნულებით: მწერალი ერიდება ტავტოლოგიას — ერთ ან მომიჯნავე წინადადებაში ერთი და იმავე სიტყვის გამეორებას, ამიტომ სიტყვას სინონიმს უნაცვლებს. მარტივი ხერხიაო, ვამბობთ, მაგრამ ჩვენი მოსწავლეებისა და აბი-

ტურიენტების ნანერები სწორედ ტავტოლოგიით გასლავთ გადაჭრელებუ-
ლი. ამიტომაც მასწავლებელმა საგანგებოდ უნდა დააკვიროს მოსწავლე,
რა ოსტატურად ახერხებს ჯავახიშვილი სიტყვათა გამეორებისათვის თავის
არიდებას. ამგვარი შენაცვლებისას მწერალი ხშირად იყენებს აბსოლუტურ
სინონიმს — ცდილობს, რაც შეიძლება იდენტური შესატყვისი მოუნახოს
სიტყვას, რათა აზრი არ დამახინჯდეს: „მელა თხელ ბუჩქნარში შეერია;
ცხენებმა ჯაგნარში გზაარეულ ნადირს გზა უყელეს“ (ა. გვ. 33); „უცებ მე-
ორე მხრიდან კუჭატნელი მოსხლტა და გამეხებული ნამოვიდა: ედინი გა-
მოყვა უკან და დადგა. ნამოვიდა გავეშებული კუჭატნელი“ (ა. 22); „სეფის-
ვერაძე ძალიან კარგი მოჭიდავეა, მაგრამ მეტისმეტად შურიანი“ (ა. 19);
„ჯერ ჩაეჯექი, მერე დავენეკი, შემდეგ გავიარ-გამოვიარე“ (გ. 552).

მასწავლებელმა შეიძლება კლასი შემდეგნაირად ავარჯიშოს ტავტოლო-
გიის თავიდან ასაცილებლად: მოსწავლეებს ნაუკითხოს ანალოგიური მაგა-
ლითები ისე, რომ გამოტოვოს სინონიმური წყვილის მეორე წევრი და თვით
მოსწავლეებს ამოაცნობინოს იგი. აქვე შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ნაც-
ვალსაბელი, განსაკუთრებით — მესამე პირისა, ხშირად გამოიყენება ამ
ფუნქციით, მაგრამ ამგვარი სავარჯიშოს შესრულების დროს მოსწავლეს
მწერლისეული სიტყვა უნდა აღვადგენინოთ.

ზოგჯერ მწერალი განწეორების თავიდან ასაცილებლად მარტო ამ ხერ-
ხით როდი კმაყოფილდება. იგი სინონიმითაც ცვლის სიტყვას და განსხვავე-
ბულ გრამატიკულ კატეგორიაშიც აქცევს მას, რითაც თხრობას აცოცხ-
ლებს: „გრიგოლ მელექსეც ჭაბუკია, მაგრამ... მჩატე და ამპარტავანი...
აღექსანდრე კი ვაჟკაცობაში შედის და ისიც შედიდურობს“ (ა. 9). „და უცებ
ლაპარივით აენტო, რომელიც... ხიფათს თვალდახუჭული დაეტაკება: კვერ-
ცხები დააგორა და ქალს დაეძვერა“ (ა. 42).

როგორც მოსალოდნელი იყო, მიხ.ჯავახიშვილი განსაკუთრებით ხშირად
მიმართავს სტილისტურ-ემოციური ელფერის მქონე სინონიმებს. ეს ძალას
და ფერადოვნებას პნატებს მის ენას. ამგვარი სინონიმები პერსონაჟთა მეტ-
ყველებში ჭარბობს — აუტორის კომენტარის გარეშე, თვითონ მოქმედ
პირთა ფრაზებშივეა მოქცეული ემოციათა მთელი გამა: „აი, აქ დავეჯდები
ან დავეჯდები“ (გ. 478); „ნაილეთ! გაძლევთ! ჩახეთქეთ და გასკდით!“ (ა.
352); „ეგ რა სთქვი, კვაჭი, ეგ რა ნამოროშე?“ (კ. 345); „ოცი მილიონის საც-
ვლის დამზადებაც ხომ შენ მიიღე! ფლიგელ-ადიუტანტის მუნდირიც ხომ
შენ გაიკარი!“ (კ. 156); „-- ვინ ოხერი ჰგდისხარ? — მე გახლავართ კვაჭი,
სილიბისტროს შვილი. -- ნუ სულელობ, კვაჭი, მე ვარ“ (კ. 294); „როცა დაი-
ქანცნენ... ერთმანეთში ასეთი ჩურჩული გააბეს: — მოგვატყუულეს; — გაგ-

1. საილუსტრაციო მაგალითები ძირითადად „არსენა მარაბდელიდან“, სბ., 1955, (ა) მომყავს; მა-
სალად ვაყენებ აგრეთვე „კვაჭი კვაქანტირაძეს“ (კ) და „გივი შადურს“ (გ) - ტ. 3, 1960.

ვაცურეს; — მოგვალორეს" (ა. 221); „შორს წამსვლელი აღარ არის ქართველი, ალბათ ამიტომ გადაუგვარდა ცხენიც და რაშის ნაცვლად ხელთ კნაქა ჯაგლაგილა შერჩა" (გ. 484)...

მწერალი ხშირად იყენებს იდიომატურ გამოთქმებს სინონიმებად, რასაც დამატებითი ემოციური ელფერი შეაქვს ნათქვამში — ექსპრესიულობა კი თავისთავადაც არის იდიომთათვის დამახასიათებელი: „(ოჯახი) თანდათან ივსებოდა, ფეხზე დგებოდა და ღონეში შედიოდა" (კ. 12); „წუნკალმა ალა-მაჰმადმა... ქოტისი დაანგრია და ზაალის ავლადიდება მიწასთან გაასწორა" (ა. 10); „ჰაერი სივლემს. წყაროს ბურანი ერევა" (ა. 185); „(ქერივს) მუხლი მოეჭრა და გული წაუვიდა" (კ. 38); „მდივნები დაიღალნენ და ოფ-ლში გაიწურნენ" (კ. 144); „გადავუხდით! ჯავრს ამოვიყრით! არ შევარჩენთ" (ა. 554); „ან იმას როგორ იფიქრებდა, ან გულში როგორ გაიტარებდა მორწმუნე ქალი" (კ. 38).

ცხადია, ზემოჩამოთვლილ მაგალითებში არა მარტო ემოციური იერი, ზოგჯერ მნიშვნელობის ელფერიც სხვაობს: „იგი მოთმინება კი არ იყო, არამედ წამება, ჯვარცმა და უხმო კივილი" (გ. 570); „მის ყურმოჭრილ და მორჩილ მონად გადაიქცა" (კ. 116).

სინონიმების სამშალეობით ჯავახიშვილი გაძლიერების სტილისტურ ეფექტს ქნის. სინონიმურ რიგში განლაგებული სიტყვები ზეღმავალი ინტენსივობით ახასიათებენ მოვლენას: „ვიღაც კუჭატნელმა მარაბდელები უნდა შეარცხვი-ნოს?! მის ფალანგებს საქვეყნოდ უტეხავენ სახელს?! მამ ამ ორბელიანებმა... ასე ურცხვად უნდა მოსჭრან თავი მარაბდის ბატონს?.." (ა. 5).

ჯავახიშვილის ენაში სინონიმური რიგის უმთავრესი სტილისტური ფუნქცია გახლავთ გამოსახატი მოვლენისა თუ საგნის სრული დახასიათება. სათქმელი, აღსანიერი ობიექტი მწერლურ თვალს მთელი სისავსით ეძლევა და მასაც უნდა არც ერთი ნახნაგი, იერი, ნიუანსი არ დაკარგოს. აქ თითქოს მწერალი ქვეშეცნეულად ზრუნავს მკითხველზე, რათა მას არ გამოეპაროს ის დეტალი თუ ფერთა თამაში, რაც მწერლის მახვილმა მზერამ შეამჩნია. სამისოდ მიხეილ ჯავახიშვილი არა მარტო სინონიმებს, არამედ მნიშვნელობით ახლო მდგომ სიტყვებსაც იყენებს: „ქედფიცხელი, თავგოროზა, ამპარტავანი, ცამდის ალესილი — აი თქვენი გივი შადური" (გ. 424); დავაკვირდეთ, რაოდენ ყოვლისმომცველია გრიგოლ რასაუტინის დახასიათება სხვადასხვა კუთხით (სიბრიყვე, თავხედობა, სიბილნე); „ბნელი, რეგვანი, ბრიყვი, ყოვლად უმეცარი, კადნიერი და თავხედი. სულით და ხორციით ჭუჭყიანი, მრუში და ბილწი ციმბირელი მუჟიკი" (კ. 120).

სინონიმებზე პრაქტიკულ ვარჯიშს დიდი მნიშვნელობა აქვს მოსწავლის ლექსიკის გასამდიდრებლად. უკეთესი მასალა კი, ვიდრე მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაა, ამ მიზნით ძნელად თუ მოიძებნება.

სანთელ-საკეველი

ქეთევან ჯავახიშვილს, მიხეილ ჯავახიშვილის უფროს ქალიშვილს, საერთოდაც მოუცლელს, მწერლის დაბადებიდან მესამე წლისთავის საიუბილეო დღეებში სულის მოთქმის საშუალებაც არა უკონდა: კორესპონდენტები, ფოტორეპორტიორები, ლიტერატურული მუზეუმის თანამშრომლები (იხიანი საექსპოზიციო მასალას არჩევდნენ), საიუბილეო კომისიის წევრები, სხვადასხვა რედაქციის მუშაკები, მოკლედ, ვიღას არ ნახავდით იმ დღეებში ლარსის ქუჩაზე ქალბატონი ქეთევანის ბინაში, რომელიც დიდი მწერლის სახლ-მუზეუმის მაგივრობას სწევს. უფრო სწორად, ანეკიდებენ, თორემ მიხეილ ჯავახიშვილს ამ სახლში ფეხიც არ დაუდგამს იგი მისი სოცედილის შემდეგ ამენდა. არადა, არსებობს ელბაქიძის ქუჩაზე სახლი, რომელსაც მემორიალური დაფა ამბევენებს წარწერით - „ამ სახლში 1913-37 წლებში ცხოვრობდა დიდი ქართველი მწერალი მიხეილ ჯავახიშვილი“.

— ქალბატონო ქეთევან, სანამ ის შენობა არ დაუნგრევიათ, იქნებ მოგეთხოვიათ მისი სახლ-მუზეუმად გადაქცევა?

— თქვენ ჩემი აქედან აყრა გდომებიათ. ორმოც წელზე მეტია, აქ რასაც ხედავთ, ყოველ ნივთს და ფურცელს, მამაჩემის ხელშენაველებს, ზედ დავკანკალებ... რომ იცოდეთ, რა გულის ხეთქვისა და წვალების ფასად გდავარჩინე ისინი: სანამ მამას არქივს წაიღებდნენ, სააბაზანოში ჩახლინეს მისი ნიგნები, ხელნაწერები, წერილები. სულ ფურცელ-ფურცელ მაქვს ჩუმად ეს ყველაფერი იქიდან გამოზიდული... მას შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა, მაგრამ იმ წლების კოშმარი ახლაც ცივ ოფლში გაღვრილს გამომადვიძებს ხოლმე — ვითომ ვილაც ახლაც ბინაში გვეჭრება და საგულდაგულოდ გამამალულ მამის ხელნაწერებს მართმევს. ესენი რომ სადმე გადავიტანო, მეც ალბათ თან უნდა წავყვე... სახლ-მუზეუმში კი, მოგეხსენებათ, ღამეს არავის ათევენებენ...

— ამ დღეებში ცნობილი გახდა, რომ თქვენ ორი ნიგნი მოგიმთავრებიათ თქვენს სახელოვან მამაზე. ერთ-ერთი კიდევ იბეჭდება „ცისკარში“. იქ დაწვრილებით არის მონათხრობი ყველაფერზე და, რალა უნდა „დაგტყუოთ“ ახლა იმისთანა, რაც იქ არ დაგინერიათ?

— ამოდ ღელავთ — ერთი ნიგნის დაწერას კიდევ ვაპირებ, მასალა კიდევ მაქვს... ყველაფერი ამ ორ ნიგნში ვერ ჩავატიე, მინდა კი, რომ ჩემს სიცოცხლეშივე ყოველი წერილმანი, მამაჩემთან დაკავშირებული, აღვადგინო, რათა შთამომავლობას არ დაეკარგოს. ასე რომ, ჯავახიშვილის საბიოგრაფიოდ „სამკალის“ ჩემგან ალება, ალბათ, არ გაგიჭირდებათ... გაჭირდება თქვენ ჩემი გენახათ — როგორი დასაწერია არაპროფესიონალი-სათვის თითქმის ორმოცდაათი თაბახი...

— ეტყობა, მამის გენებმა მაინც იძალეს...

— რა მოგახსენოთ, მე ამ ნიგნებში მხატვრულობის პრეტენზიები არა

მაქვს, მხოლოდ ბიოგრაფი ვარ, ერთგვარი წყარო (სანდო წყარო, ამას კი ვიტყვოდი) სხვათათვის... ისე კი მამათა დიდი მწერლობა შვილებისათვის მხოლოდ და მხოლოდ ხელშემძლელი მგონია მწერლობის გზაზე — რალაც-ნაირად ითრგუნები ადამიანი, მკითხველს ხომ შესადარებელი ობიექტის ძებნა შორს არ უხდება... იქნებ, ესეც იყო მიზეზი, რომ მე მამის კვალს არ გაყვევი — ინჟინერ-ტექნოლოგი გახლავართ...

— მიხეილ ჯავახიშვილის გვარისა და ფსევდონიმის საკითხი ერთგვარი ბურუსით არის მოცული... სანდობაზე რომ ბრძანეთ, თქვენზე სანდო არავინ მეგულება ამ საკითხის გასარკვევად.

— მეც მსმენია ნაირგვარი და ზოგჯერ ფანტასტიკური მოსაზრებები ჩვენს გვარსა და წარმომავლობაზე. სხვათა შორის — არა მამაჩემის სიცოცხლეში, როცა მე, ისევე როგორც მილიონობით მკითხველმა, ვიცოდი, რომ მამა ჯავახიშვილი იყო, ადამაშვილი კი მისი ფსევდონიმი მეგონა. რაც შეეხება ჩვენს „სამგვაროვნობას“, ამის თაობაზე პოეტ ალექსანდრე გომიაშვილს ჩაუნერია მამაჩემის ნაამბობი და მას, ცხადია, უნდა ვენდოთ. ბატონი ალექსანდრე მომიყვა: „ოცდაჩვიდმეტი წელია. მე და გიორგი შატბერაშვილი, ჯეული პოეტები, მწერალთა კავშირის ბალში ბატონ მიხეილს შეეხვდით. გვიცნობდა, ჩვენ კი, რომ იტყვიან, თავყანსა ვცემდით. გიორგის მის ხელდასხმულად მიაჩნდა თავი. ბატონმა მიხეილმა გულის გადახსნა, თავის მძიმე ხედვრზე ჩივილი არ იცოდა, იმ დღეს კი, ეტყობა, კაეშანი ძალზე შემოსწოლოდა გულზე, რომ თავისი ეჭვები და ტკივილი გაგვიზიარა: დიდი ცოდო ტრიალებს, გული ცუდს მიგრძნობს, მალე ჩემი ჯერიც დადგებაო. ნუხელის ცუდი სიზმარი ვნახე (საერთოდ, სიზმრებისა არა სწამდა); შემოვიდა გრიგოლი, ჩემი „კურკა-მელექსე“ და — შენ ეი, ტოკლიკიშვილო, აქ მო — თითით მიმიხმობო... ტოკლიკიშვილად რად მოგიხსენიათო, რომ ვკითხეთ, ბატონმა მიხეილმა თქვა — ეტყობა, არ იცით ჩემი გვარის თავგადასავალიო... ამაზე ჩვენ არაფერი გვსმენოდა. აბა გეტყვითო, და მოგვიყვა: თურმე მისი წინაპრები ქართლელი ჯავახიშვილები ყოფილან. ერთ-ერთ მათგანს სისხლი დასდებია, კახეთში გადახვეწილა, იქ ტოკლიკიშვილებს ჩაჰსიძებია და, როგორც ეს ხშირად ხდებოდა, გვარიც მათი მიუღია, თუმცაღა მისმა შტომ იცოდა, რომ ჯავახიშვილები იყვნენ. მისი მეორე თუ მესამე მოდგმა ყოფილა ადამა ტოკლიკიშვილი, რომლის ორი ვაჟი, მათ შორის, საბა, მამას თბილისში გამოჰქცევია და მერე სადახლოში ჩასახლებულა. საბამ მამამისის სახელიდან დაირქვა ადამაშვილი და მეც, მისი ვაჟი, თავდაპირველად ამ გვარს ვაწერდი ჩემს მოთხრობებსო, ბრძანა მიხეილმა და დასძინა, მერე პავლე ინგოროყვამ მირჩია და მეც ჩემი წინაპრების გვარი აღვიდგინეო. ეს ისე მოგვიყვა, თითქოს ანდერძი დაგვიბარა“, — ესეც დასძინა ბატონმა ალექსანდრემ.

ალექსანდრე გომიაშვილის ამ მონათხრობს ადასტურებს ჩვენს სანათესაოში შემორჩენილი გადმოცემა ჩვენს ჯავახიშვილ-ადამაშვილ-ტოკლიკიშ-

ვილობაზე... ისე, რამდენადაც ვიცო, ამ უკანასკნელი გვარისა ყოფილა ნიკო ფიროსმანიშვილის დედაც.

— ცნობილია, რომ მიხეილ ჯავახიშვილ... ამორჩეული სამიზნე იყო ოცი-ოცდაათიანი წლების კრიტიკისათვის; ზილას არ უცდია მასზე თავისი კალმის ძალა, მაგრამ, მწერლისავე სიტყვებით... რომ ვთქვათ, მას უკვე იმუნიტეტი ჰქონდა გამომუშავებული და ტენდენციური კრიტიკოსები ასე ვაგლახად ვერ შეარყევდნენ, თანაც „ხურდის დაბრუნებაც“ ჩინებულად იცოდა. ასეთივე იმუნიტეტი თუ გქონდათ მისი ოჯახის წევრებს, როდესაც კითხულობდით ან უსმენდით იმდროინდელ კრიტიკას?

— რასა ბრძანებთ, რისი იმუნიტეტი, ლამის გულს შემოვსკდომოდით, როცა ვხედავდით, რა ღვარძლიც იფრქვეოდა მამაზე. თავადაც არ ყოფილა ისე გულგრილი კრიტიკის მიმართ, როგორც ცდილობდა ხალხს სჩვენებოდა. მახსოვს, თავგაბებრებულმა, ერთი იმ წლებში მქუხარე კრიტიკოსი, მერმეც რომ არ მოჰკლებია სახელი და პატივი, გააფრთხილა — იცოდე, კალმის წვერზე მიზიხარო. მაშინდელი კრიტიკა, სამწუხაროდ, საკმაოდ ხელგამლილად არიგებდა ხოლმე დიდად სარისკოსა და უცნაურ „ატესტაციებს“. ასე მიაკერა ზოგიერთმა კალმოსანმა მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებას უგვანი და შეუფერებელი იარლიყი — „ნაციონალიზმი“. ამგვარი ბრალდება კი არა მარტო მწერლური რეპუტაციის შემბლაღველი გახლდათ, არამედ ფიზიკური არსებობისათვისაც საშიში. მერედა ვის თვლიდნენ ნაციონალისტად — კარპიჩას, აბდულაჰის, ოსტაპის, ლამბალოს სახეთა შემოქმედს! კი, მამამვე გამოძერწა არლოვი და ჯაყო, ყაშა და ივანიჩა-აქლემი, მაგრამ განა ნაკლებად მუქი საღებავები იხმარა თავის თანამემამულეთა ხატვისას? ზაალი, გიგოლა, კვაჭი, თეიმურაზ ხევისტავი, სპირიდონ რონველი... რომელი ერთი ჩამოვთვალო. მიხეილ ჯავახიშვილის სალოცავს, ცხა-დია, ქართველი და საქართველო ერქვა, მაგრამ მამა სხვათა „ხატების“ ღრმად პატივისმცემელი გახლდათ და ეს არა მარტო მისი შემოქმედებიდან ჩანდა — ცხოვრებაშიც ასეთი იყო: სულ სხვადასხვა ეროვნების ხალხთან მეგობრობდა. შესაძლოა, კაცმა ქალაღდს არ ანდოს თავისი შოვინისტურ-ნაციონალისტური გულისთქმა, მაგრამ ურთიერთობებში მისი ეს ბნელი ბუნება ყოველთვის გამოჟონავს ხოლმე. მიხეილ ჯავახიშვილი კი მუდამ უაღრესად კორექტული და კეთილმოსურნე გახლდათ არაქართველთა მიმართ. ისინიც ყოველთვის სიკეთით მიაგებდნენ სამაგიეროს... ერთი იეზიდი მეეზოვე გეყავდა, ბენო. როდესაც თავს ის უბედურება დაგვატყდა და როცა — მიჭირს ამის თქმა, მაგრამ ვერ დაეფარავ, — ზოგმა ჩვენმა თანამემამულემ მწერლის „კვართსა ზედა წილი განიგდო და სამოსელი მისი განიყო“, ამ უბირმა და უპოვარმა იეზიდმა გაბედა თავისებური პროტესტი გამოეთქვა — სახლმმართველობის წარმომადგენლის მოთხოვნაზე, ჯავახიშვილების ავეჯი გაიტანეო, უპასუხა: „თქვენ რაც უნდოდეს გააკეთოს, მე ჯავახიშვი-

ლის ბინიდან ვეში არ გაიტანო" ... ცხადია, ძია ბენოს მამაჩემის სტრიქონიც არ ნაეკითხა — ნერა-კითხვა, ვგონებ, არც იცოდა — მაგრამ ადამიანთა გულების შუამავლად ნიგნს გარდა სხვა გზებიც არსებობს...

— მრავალთა შორის მამათქვენი რომელ პიროვნულ თვისებას, უფრო ზუსტად — ღირსებას გამოარჩევდით?

— მიჭირს ამ თვისების ერთი სიტყვით გამოხატვა. ეს რაღაც პატიოსნება-გულადობა-პირდაპირობის ნაჯვარსა ჰგავს. რამდენიმე ფაქტს მოგიხსნობთ და თავად განსაჯეთ, რა სახელი მოუხდება მისი ხასიათის ამ გამოვლინებას. ოცდათექვსმეტ წელს მამა წითელი დროშის ორდენით დააჯილდოვეს. კრიტიკული ისრებისაგან, უფრო სწორად, კეტებისაგან უწყალოდ ნაგვემი მწერლისათვის მთავრობის ამგვარი ყურადღება ნამახალისებელი და სტიმულის მიძევემი გახლდათ. ორდენი მამას კრემლში გადასცეს ქართული დეკადის დღეებში. ჯილდოს მიღებისას მას მოკლე სამადლობელი სიტყვა უთქვამს და აღუნიშნავს, რომ მალე გამოქვეყნდება მისი რომანი ცხრაას ხუთი წლის რევოლუციამდე და ამ მოძრაობაში მონაწილე ქართველი ქალის ტრაგიკულ ბედზე. ხელის ჩამორთმევისას სტალინს უკითხავს, რომანს რა უწოდეთო. „ქალის ტვირთი“, — უპასუხია მამას. „ქალის ტვირთი... ტვირთი, — გაუმეორებია სტალინს და მოულოდნელად — „ქალის ხვედრი" ხომ არ აჯობებდაო. „არა მგონია... რომანში ორი ქალი მყავს გამოყვანილი; ერთმა შეძლო რევოლუციონერის შიძმე ჯვრის ტარება, მეორე ამ ტვირთმა გასრისა". „ო, მაშინ სხვა საქმეა“, — უთქვამს სტალინს. აქ ჩანს მიხეილ ჯავახიშვილის ხასიათი: როგორი გასაბედია, სტალინი გირჩევდეს და შენ მაინც შენსაზე იდგე. ალბათ ბევრი ვერ გაუძლებდა ცდუნებას თანხმობით ესიამოვნებინა სტალინისათვის. რახან სიტყვამ მოიტანა — სტალინს „არსენა“ ძალიან მოსწონდა. ისიც ვიცი სარწმუნო წყაროდან, რომ ომის დამთავრების შემდეგ მას მამა მოუკითხავს — რაღაც არა ჩანს, რაზე მუშაობსო... როცა უთხრეს, ხალხის მტერი აღმოჩნდაო, ნარბი შეუკრავს და, ალბათ შეცდომა მოხდაო, უთქვამს... მაშინ კი, დეკადის დღეებში, მამას ორდენთან ერთად პატეფონიც გადასცეს, რამაც ჩვენ, ოჯახის წევრები, განსაკუთრებით გაგვახარა — პატეფონი მაშინ ახალი ხილი იყო. მერე ბანკეტიც გამართულა, მთავრობის წევრებიც ესწრებოდნენ. მამა მოგვიყვა — ჯერ ცოტა შებოჭილები ვიყავით, მერმე სუფრა გამხიარულდა, მუსიკა დაუკრეს, გაჩაღდა ცეკვა. ვაჭრობის საბალზო კომისარმა მიქოიანმა მე გამომიხმო საცეკვაოდ. გავყევი და, რაც შემეძლო, თავი არ დამიზოგავს. რომ დავამთავრეთ, ტაშიც კი დაგვიკრეს, მაგრამ მიქოიანმა მაინც გადმომკრა: „Вы, Михаил Саввич, лучше пишите, чем танцуете...“ „А Вы, Анастас Иванович, лучше танцуете, чем снабжаете“ — უუპასუხე... მეც მართალი ვიყავი და ისიცო, ღიმილით დააბოლოვა მამამ.

— ამგვარი პირდაპირობა ყოველთვის ასე კეთილად შეიძლება არც დამთავრებულიყო...

— მართალსა ბრძანებთ, აკი არც დამთავრებულა. ისევ ის ავადმოსაგონარი ოცდაჩვიდმეტი მახსენდება. მამას მოუსვენრობა დაეტყო, ავმა წინათ-გრძნობებმა გატანჯეს; მაგრამ ისეთი ბუნების კაცი გახლდათ, რომ იმ შიშინანობის დროსაც კი სოროში შეძრომა და თავის მომკვდარუნება არ შეეძლო — თუ საქვეყნო საქმე მოითხოვდა, ქვეყანას მისძრავ-მოსძრავდა და ვერც კლიტეს დაადებდა ვინმე ენაზე. ასეთ დროს სიფრთხილე და შეპუება არ იცოდა. მახსოვს, ერთი ამბავი დაათია, როცა ყოვლად უმსგავსო გადანყვეტილების მიღება დააპირეს მეტეხის ისტორიული მნიშვნელობის კომპლექსის განადგურებაზე... იმხანად საკულტო ნაგებობის დაცვა სარისკო საქმე გახლდათ. მეტეხი მაშინ გამოყენებული იყო მუზეუმად, რომელსაც განაგებდა ჩინებული მხატვარი და ლირსეული მამულიშვილი დიმიტრი შევარდნაძე. მამამ და დიმიტრიმ ჩვენი მოღვაწეები დაითანხმეს, მეტეხის გადასარჩენად კოლექტიური წერილით წარსდგომოდნენ იმ პიროვნებას, ვინც, პოეტის გამოთქმისა არ იყოს, კაენის სულის აღზევებად გადისრიალა საქართველოზე. დანიშნულ დროს თითქმის არაფერ მოვიდა, სიფრთხილე... არ მინდა სხვა რამ სახელი ვუნოდო ამ საქციელს... მოკლედ, წინდახედულება გამოიჩინეს. მიხეილ ჯავახიშვილმა, დიმიტრი შევარდნაძემ და ორმაც მათსავით „წინდაუხედავმა“ კი უკან არ დაიხიეს. მამა მოგვიყვა: ცივად მიგვილო, რა განგაშს ტვით და დემონსტრაციას მართავთ, რა პეტიცია შეგიდგენიათო, — ამრეზილად გვეითხა, — რაც დასანგრევია, კიდევ დაეანგრევთო. თავი ვერ შევიკავე, — კი ბატონო, დაანგრეთ-მეთქი, ვუთხარი, ოღონდ, რომ დაანგრევთ, ის მეხუთე საუკუნის თლილი ქვები ფრანგებს ან შვეიცარიელებს მაინც მიჰყიდეთ... ისინი ხელახლა ააშენებენ ამ ქვებისაგან ტაძარს... თქვენ თუ არ იცით, იმათ იციან ამ ლოდების ფასი-მეთქი. ამის გაგონება და — სახეზე ისე წამოენთო, რომ უბრალოდ არ ჩამივლის ეს სიტყვებიო, დაამთავრა მამამ... და, ვაი რომ, არც ჩაუვლია.

— მიხეილ ჯავახიშვილის ოჯახის წევრთაგან ყველა თუ მოესწრო მწერლის „მკვდრეთით აღდგომას“?

— იცით, ადრე მეც ასე მეგონა, მამაჩემი 1954 წელს მკვდრეთით აღდგამეთქი... გუშინ კი, საიუბილეო საღამოზე, აზრი შემეცვალა: ნოდარ დუმბაძეს ვუსმენდი და ტანში მაჟრიალებდა — რამდენი ყოფილან ისინი, ბავშვობაში ჯავახიშვილის წიგნებს ნოდარსავით „ნაპარევად“ რომ გასცნობიან!.. ჰოდა, მამა იმ წლებშიც ცოცხლობდა თურმე, ცოცხლობდა ხალხისათვის, რომელსაც შეეძლო — მართალია, საკუთარი კეთილდღეობის დანგრევის რისკით — გადამალულ წიგნებში მოეძია მისი ავტორი. მას, ხალხს, მარად მართალსა და შეუმცდარს, არასოდეს ურწმუნია, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი მისი მტერი იყო. სწორედაც ხალხის მტრებმა, საღისტებმა და მანიაკებმა უქციეს მკითხველს ჯავახიშვილი იმ წლებში აკრძალულ ხილად... გამოიხდა ხანი და, რომ იტყვიან, სანთელ-საკმეველმა თავისი გზა არ დაკარგა — პირუთვნელად ითქვა სიმარ-

თლე და გარენრებს ერისკაცის ნიღბები ჩამოჰგლიჯეს... და გუნებიერად დაი-
გემოვნა მკითხველმა ჯავახიშვილიც, ტიცციანიც, პაოლოც... ჩვენ კი — დედა-
ჩემს, მე და ჩემს დას — მამა და მეუღლე ნიგნებში საძებარი არცა გვეყოლია,
იგი ჩვენშივე ცოცხლობდა, ჩვენს დამზრალსა და განანამებ სულელებში... არ
იფიქროთ, იმ ჯოჯოხეთურ ნლებშიც თანადგომისა და თანაგრძნობის ყოველი
კარი დაგეხშობოდეს. არა მარტო ახლობლებისგან — უცნობი, უბრალო ადა-
მიანებისაგანაც ხშირად მიგრძნია სითბო და ყურადღება. მაგრამ თავად ვცდი-
ლობდით, რომ ჩვენი ურთიერთობითა და სიახლოვით ვინმე არ შეგვეწუხებინა
და საჩოთირო მდგომარეობაში არ ჩაგვეგდო. დედაჩემი წლობით არ გამოსუ-
ლა სახლიდან... იჯდა ოთხ კედელშუა და ნემსით არჩენდა ოჯახს. ერთში გაუ-
მართლა მხოლოდ — ცხოვრობდა როგორც ხალხის მტრის ცოლი, ამ სოფლი-
დან კი ნაჳიდა როგორც დიდი ერისკაცისა და მწერლის მეუღლე.

1981 წ.

ჩვენი პუბლიკაცია

*მწერლის ეს სტატია ჯალბატონმა ქეთევან ჯავახიშვილმა გადმომცა ურნალის იმ
ნომრისთვის, რომელიც საგანგებოდ მიუძღვენი მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრებასა და
შემოქმედებას — „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1981, №3. პუბლიკაციაში
დაცულა ავტორისეული სტილი და ორთოგრაფია.*

გამარტივება, ხალხი, ჰაე და მატარებელი

კარგა ხანია, რაც ქართულს ალფაბეტსა და მართლწერას — ენის გამარტი-
ვების საბაბით — ანჯღრევენ, ჰკრეჭენ და აწვალებენ. ყველა ისე სწერს, რო-
გორც მოეპრიანება, ან როგორც დაჰყვა დედისაგან თუ საკუთარ სოფლისაგან.

მკითხველი კი კითხულობს და ინამლება, ხოლო ქართულის მცოდნე
ჰფიქრობს: არ ცოდნა არ ცოდვაა. ადრე თუ გვიან, წყალნი ნავლენ და ქვიშა-
ნი დარჩებიანო. გაეა დრო, ჭუჭყი დაილექება და ერთიანი ლიტერატურული
ენა შემუშავდებაო.

ბოლოს და ბოლოს, რა თქმა უნდა, ასე მოხდება. მაგრამ ქართულის კოჳ-
რებსა და ჟარგონულ ნალექს იდეჳური დამცველებიც ჰყვანან. სადავო ბეე-
რი გვაქვს და მომავალშიც გვექნება, მაგრამ როცა უდავოსაც გედავებიან,
მაშინ სადავოც გაეინყდება.

ასო ჰაე დიდ ხანს სცხოვრობდა მშვიდობიანად. ამ ბგერას ყველა ისე იყე-
ნებდა, როგორც მოისურვებდა, ზოგი კი ისე გაურბოდა, როგორც ჭირიანს.
წყალი მაინც ნელ-ნელა ინმინდებოდა და ჰაეც თანდათან ფესვებს იმაგრებდა.

ასეთი მშვიდობა და ჩუმი, ბუნებრივი ბრძოლა გრიგოლ ვეშაპელმა დაარ-

ღვია და გაზეთ „ახალ საქართველო“-ში (10 მაისის ნომერში) პაეს ომი აუტეხა — ქართული ალფაბეტიდან მისი განდევნა მოითხოვა.

პაეს განდევნის მოთხოვნას წინ უძღვის რამოდენიმე დებულება — პაეს ამომლაზე უფრო მნიშვნელოვანი და მოულოდნელი.

„თუ მკითხველთა მასის, ისევე როგორც მწერალთა ინტერესი, — სწერს გრ. ვეშაპელი, — მოითხოვს სალიტერატურო ენის შეუნწყვეტელ გამარტივებას (კურსივი ყველგან ჩემია მ.ჯ.), — მაშინ რატომ უნდა შეეჭერდეთ იმ პოზიციებზე, რომელზედაც ქართული ენა დააყენა ამ მხრივ უკვე ილია ჭავჭავაძემ ნახევარი საუკუნის წინ“.

ნამდვილი აზრი „შეუნწყვეტელ გამარტივებისა“ ქვეით გამოჩნდება, ახლა კი ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ გამარტივების ლოზუნგი მეტისმეტად სახიფათოა ქართულ ენისათვის, რომელიც — ვეშაპელისავე სიტყვით — „საბედნიეროთ გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაშია, ვიდრე ფრანგული ან ინგლისური“ (და მთელი ქვეყნის ენებიც — დაუშვებელი მე). მაშ რალად გვჭირდება ქართულ ალფაბეტისა და მართლწერის განუწყვეტელი გამარტივება? მოღუნული ჯოხი ლამის გადატყდეს. უკიდურეს გამარტივებას უეჭველად მოსდევს მართლწერის გართულება და ლექსიკური გაღარიბება. ზაფხულში წვიმა კარგია, მაგრამ ქვეყანა არ უნდა დაალპოს. მშვიერი გააძლე, მაგრამ ჭამით ნუ გაპხეთქავ. მწყურვალს წყალი დააღვივინე, ოღონდ ნუ დააბრჩობ. დღეს კი მარტივობით გამაძღარ ქართულს ისევე გამარტივებით აბრჩობენ.

ლექსიკურ გამარტივებაზე ხომ ლაპარაკიც არ შეიძლება. შორს რომ არ წავიდეთ, უკრაინული ლექსიკონი 100.000-მდე სიტყვას შეიცავს, ქართული კი ამის ნახევარსაც ძლივს უდრის. ენის გამდიდრების მაგივრად ზოგნი „ნერკუმის“ მკითხველს უმიზნებენ. ამ მკითხველს რომ გავყვეთ, ჩვენი ლექსიკონი ასჯერ უნდა შევამოკლოთ, რადგან გლეხის ლექსიკონი სამუალოდ ხუთას სიტყვას ძლივს შეიცავს. აი, როგორ გადაიქცა გამარტივება გართულებად და გაღარიბებად.

„სალიტერატურო ენა რაც შეიძლება უნდა უახლოვდებოდეს ცოცხალ ენას, — განაგრძობს ვეშაპელი, — ლიტერატორი უნდა სწერდეს ისე, როგორც ლაპარაკობს ხალხი“.

უეჭველად, უეჭველად! ვინ არ მოაწერს ხელს ამ სტრიქონებს! მაგრამ ამ ჭურჭელში ყველა საკუთარ ღვინოს ასხამს. ზოგნი ჰგულისხმობენ მდებრივ ხალხს, რომელიც ამბობს (იმერ-ამერეთში): მაქ(=მაქვს, ან მანდ-ს), ტაქანი, რეიზა, კალესო მალიარს გავაკრასკვინე, ნიტკის ძაფი, მილოს საპონი, ტრეტი კლასში სამი მესტა მაქ, დაუნაზადე ურემს (სიტყვა „ნაზად“-იდან), გამაზე („მაზ“), უფე, ბოშო, მეიტა, წეილე, სკურნაობა და ათას ამგვარს უცნაურსა და უმსგავს სიტყვას ისვრიან. ეს სიტყვები იმისათვის ჩამოვწერე, რომ დამენახებინა ის ხიფათი, რომელიც ქვეიდანაც გვეპარება.

კიდევ ერთი რამ არის გასახსენებელი: დებულებას — როგორც გამოითქ-

მის, ისე იწერებაო და როგორც იწერება, ისე გამოითქმისო, განუსაზღვრელი მნიშვნელობა კი არა აქვს, არამედ შედარებითი. მაგალითად, სხვადასხვანაირად იწერება და გამოითქმის სიტყვები: ნურთენა (წრთენა), მაქ (მაქეს), რასა იქ? (რასა იქმნ?), რას ჩადიხარ (სჩადიხარ) და სხვ. თუ ზემოხსენებული დებულება მტკიცედ არ დავიხსომეთ და ბგერების ასიმილაცია და დისიმილაცია გავახშირეთ, ანარქიას ბოლო აღარ მოვლება და ერთიანი ლიტერატურული ქართული ვერასოდეს ვერ დამკვიდრდება.

ვეშაპელი გვიჩვენებს: რუსიციზმებს ვერიდოთ, მაგრამ ამავე დროს ქართულიდან სპარსულ-არაბული გავდევნოთ და ბერძნულ-ლათინურს დავეყრდნოთ, რადგან იგი საერთაშორისო ტერმინოლოგიის ბუდედ არის გადაქცეული. ეს გზა ძალიან კარგია, შესრულება კი ძალიან გაძნელებულია. უკვე შეუძლებელია ხალხის თავიდან ამოგდება აღმოსავლურ სიტყვების: ოჯახი, მოედანი, ბადრი, ბარაქა, დოვლათი და სხვ. ხოლო ბერძნულ-ლათინურის ჩანერგვა ყოველად შეუძლებელია, რადგან ამ ენებს ჩვენში აღარ ახნავლიან.

***

ვუბრუნდები ხალხსა და ხალხურს. საშუალო მკითხველი, საშუალოდ მაინც განათლებული მშრომელი — აი ვის უწოდებთ ხალხს მწერლები, როცა მკითხველზე ვმსჯელობთ. ვეშაპელი კი ხალხისა და ენის გამარტივების გადაღმა თურმე სულ სხვას ჰგულისხმობს.

„სრულიად საქართველოს მატერიალური კულტურის ხერხემალი დღეს ის რკინის გზა არის, რომელიც ხაშურის ტუნელით (გვირაბით?) აერთებს იმერეთს და ქართლს და თუ ამ „კულტურულ მატარებელში“, რომელიც ბათუმიდან თბილისამდე დადის, იმერული ლექსიკონი სჭარბობს, სჩანს იგი ყოფილა დღეს დამახასიათებელი საქართველოს პროვინციათა შემოქმედებით ჭიდილში. ამ ენას (ე.ი. გვირაბის გადაღმურს. მ.ჯ.) უახლოვდება თანამედროვე პროზაში მინიშვილის „თებერვალი“.

ახლა კი ცხადია, ყოველივე ცხადია! მინიშვილის ქართული უფრო მარტივია და ხალხური, ვიდრე ჭავჭავაძის, და დღევანდელი ქართულის გამარტივება და გახალხოსნებაც უდრის მინიშვილის ქართულზე, ე.ი. იმერულ კილოკავზე გადასვლას. „თებერვალი“ უეჭველად ნიჭიერად არის დაწერილი, მაგრამ მისი ენის გამოცხადება სანიშნოდ ქართულად — სენსაციურია. თუ მინიშვილს ძალა და ქადილი შესწევს — გაუმკლავდეს ჭავჭავაძის ქართულს, მე კი — ბოდიში ნიკო მინიშვილთან! — წინდანიწვე ვნანობ ილიასთან ბრძოლაში დაკარგულ ენერგიას, თუ — რა თქმა უნდა — მინიშვილმა ვეშაპელის რჩევას დაუჯერა (მეექვება) და „ოთარაანთ ქერივის“ ქართულის მთავარი გზის მაგივრად ქართული მწერლობა „თებერვლის“ გზაზე გადაიყვანა. ის კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვეშაპელისაგან განდევნილ ჰაეს ზოგ შემთხვევაში მინიშვილიც ხმარობს ვეშაპელისათვის პროგრამულ „თებერვალში“.

ჰაეს შესახებ ქვემოთ ვიბაასოთ. ახლა კი ვუბრუნდები ვეშაპელის მატარებელს, რომლის აზრს მრავალნი იზიარებენ, თუმცა საქვეყნოდ ამის გამოთქმას — ჯერჯერობით მაინც — ერიდებიან.

პირველი: ვეშაპელის მატარებელი ტფილისიდანაც მიდის ბათუმ-ქუთაისში. იგი დასავლეთისაკენ მრავალ საუკუნის განმავლობაში დადიოდა, იქიდან კი ტფილისისკენ მხოლოდ ახლახანს წამოვიდა.

მეორე: ყოველივე, რაც მეორეს სჭარბობს, საუკეთესო არ არის. რუსეთის პროვინციები — ვოლგა, სამხრეთი და სხვ. — გაცილებით სჭარბობენ მოსკოვის რაიონს, მაგრამ მოსკოვს რუსულ დიალექტში არაფერი ედავება და ვერც შეედავება.

მესამე: არც იმერული ლიტერატურული ენა არსებობს, არც მთლიანი დიალექტი. ზემო-იმერული და რაჭული ქართლურს უფრო ჰგვანან, ვიდრე ქვემო იმერულს. გურულს საკუთარი იერი აქვს, ხოლო განათლებული მეგრელი კარგ ლიტერატურულ ქართულს ლაპარაკობს. დარჩა ქვემო იმერული... არ მესმის — და ვერც სხვა გაიგებს — რად უნდა დაჩრდილოს მან აკაკისა და ილიას ქართული, თუნდაც ნინოშვილი, გურიელი, მეუნარგია და სხვები?

მეოთხე: ქართული ლიტერატურა დასაბამიდან დღევანდლამდე აშენებულია უფრო ამერულ კილოკავებზე. ამას არავითარი დასაბუთება არ სჭირდება.

მეხუთე: ამავე ლიტერატურაზეა აღზრდილი დღევანდელი თაობაც. და ვინც ხალხს ამ ნიადაგს აცლის იმ იმედით, რომ სამაგიეროდ ფიქტიურ მასალისაგან ვითომ საძირკველს ჩაუყრის, მას ჩვენს სულიერ კულტურაში საშინელი არეულობა და უნებური შეფერხება შეაქვს. კულტურული წარსული, ანმყო და მომავალი მთლიანსა და განუკვეთელ ერთეულს შეადგენენ — ეს არის ერთადერთი სამბურჯიანი ხიდი ჩვენი კულტურულ-ეროვნული არსებობისა, და ვინც ამ ხიდს თუნდაც ერთ ბურჯს ჩაუშლის, ის ხიდსაც ჩაანგრევს და ერის მომავალსაც ხერხემალს გადაუმტკრევს.

მეექვსე და უმთავრესი: დროა საკუთარი ჭანდრის პატრიოტობას ერთის გოჯით მაინც ავცილდეთ. დროა გამოვტყდეთ, რომ ხანგრძლივი საცდისები საერთოდ იმერული კილოს სრული გაბატონებისა უკვე დამარცხდა, ან საბოლოოდ მარცხდება. არაფერი არ იცნობს ამერელ მწერალს, რომ იმერულად სწერდეს. ლიხის გადაღმა ნაცხოვრი უბრალო ამერელიც კი ვერ ითვისებს იმერულს, ის კი ვიცი — და სხვებმაც იციან — რომ მრავალი იმერელი, უკვე განკურნებული კუთხურ ამპარტაენობისაგან, ქართული ლიტერატურული ენით სწერს და ლაპარაკობს. გარდა ამისა, ჩვენ თვალწინ დიდი ისტორიული პროცესი ხდება: ტფილისელი ქართველის ტიპიც და დედაქალაქური ქართულიც ახლა ყალიბდებიან და ამ ქართულს ვერავითარი სხვა ჟარგონი ვერ მოერევა.

• ფრანგულის საუკეთესო კილოკავად პარიზული ითვლება, უფრო კი მისი ერთი უბნის — ფობურგ სენ ჟერმენისა. გერმანული ენისათვის — ჰანოვერის კილოკავი, იტალიურისა — პიემონტის, ჩვენში კი ხონური კილოკავი შემოაქვთ და გამარჯვების იმედიც აქვთ. განწირულია, ქიმერულია ცდა ჩვენი კულტურის ბუდის გარდაქმნისა, შორეულ პროვინციულ იერზე გადატანისა, ისიც მხოლოდ მატარებლისა და წერა-კითხვის მცოდნეთა რაოდენობის დახმარებით. უძლეველობა ამ კანონისა სხვებზე ადრე მწერლებმა უნდა შეიგნონ და მის წინაშე ქედი მოიდრიკონ: ვინც ამ გზას გაჰყვება — გამარჯვებს, ვინც გარდუვალ კანონს წინ აღუდგება — უეჭველად დამარცხდება. ნიჭიც ველარ უშველის. ბრალი მათი! მკითხველსაც ნულარ დააბრალებენ!

ერთ დროს თვითონ ვეშაპელიც „კულტურული მატარებლის“ ყარგონით სწერდა. მერე, გვირავს რომ გამოსცდა, ზემოხსენებულ კანონს დაემორჩილა. ახლა კი მოულოდნელად საწყენი რეციდივი დაემართა. ენახოთ, როდემდის ეყოფათ გამძლეობა რეფორმისტებს, ჩვენ კი ფუჭს დაჟინებას და კერპობას არავის ვურჩევთ.

მაგრამ ბათუმიდან მომავალ მატარებელს მაინც ძვირფასი მასალა მოაქვს. ეს მასალა ზოგს დამზადებულ შენობად ეჩვენება. ამერეთშიც არსებობს საკუთარი ჭანდრის პატრიოტობა. მხოლოდ ამით უნდა აიხსნას ერთი ახირებული მოვლენა: ამერელი მწერლები ქუთაისიდან ჩამოტანილ მასალიდან ერთ სიტყვასაც არ სესხულობენ. აკაკიც კი ერიდებოდა იმერულ სიტყვას. ჩვენმა კლასიკოსებმა ამერეთის ლექსიკონი ამოსწურეს, ლიხის გადაღმა კი სიტყვის საგანძურები ინახება. მრავალმა ქართულმა სიტყვამ შეაფარა თავი იმერეთს. ამ მარგალიტებს დიდის სიფრთხილით უნდა ამორჩევა და გამოყენება. პირადად მე უკვე ვხმარობ რამდენიმე სიტყვას. მაგ. ნიკვზის ხე, მზერა, მოხმობა, სანთლის დავსება და მისთანანი. დასკვნა: ჩვენ, ქართველმა მწერლებმა, იმერეთში დარჩენილი სიტყვებით უნდა გავამდიდროთ ჩვენი ლექსიკონი, მაგრამ გრიგოლ ვეშაპელმა და მისმა თანაზიარებმა ხელი უნდა აიღონ ქართულ მართლწერის, გრამატიკის შეცვლაზე. არ ყოფილა და არც იქნება ამერული ან იმერული გრამატიკა. ნურც სცდილობენ ერთი კუთხის ენის დაკანონებას. ტყუილ-უბრალოდ ნუ ჰკარგავენ ენერჯიას, რადგან — ვიმეორებ — მათი საცდისი სასტიკი მარცხით გათავდება. ვინც ალღოთი მაინც ვერ მიაგნო ამას, მან ვერაფერსაც ვერ მიაგნო. დროა ის მაინც გავიხსენოთ, რომ დედა-ბოძის გამოცვლას — ზოგს გამოცვლა რომ ჰგონია — ზოგჯერ სახლის დანგრევა მოსდევს. იმედი ვიქონიოთ, რომ დედა-ბოძებს მალე თავს დაანებებენ, თვითონაც აღარ მოსცდებიან და სხვა-საც მოასვენებენ. და თუ არ მოასვენეს და დედაბოძები გამოგვაცალეს, ისევ ბრალი ჩვენი და ჩვენი მომავალისა!

არც ვეშაპელს მოსწონს ზოგი ქართველი მწერლის ცდა ხალხის გულიდან ძველის, ნავლნაყრილი სიტყვების ამოკრეფისა. ეს სიტყვები მივარდნილ ხე-

ბებში დღესაც სცოცხლობენ, ქალაქმა კი უკვე დაივინყა. მაგრამ ქალაქმა ბევრი რამ დაივინყა. დღევანდელმა მწერლებმაც დაივინყეს ათასი გუშინდელი სიტყვა და ათასჯერ მეტი სიტყვა შეიძინეს ხალხისაგან, მივარდნილ ბუნაგებში შენახული და ეხლახანს ნაპოვნი. დღევანდელი რუსული ლიტერატურიდან სასტიკად იღვევება უცხო სიტყვები, სამაგიეროდ უხვად შემოდის მუყიკური ლექსიკონი. რუსეთში ამის გამო არავინ აიმრიზა, მხოლოდ გახიზნული რუსი ემიგრანტები ბუზღუნებენ. საქართველოში კი ასეთივე საყვედური მეორე მხრიდან ისმის; ვინც გაუგებარ საყვედურებს გვიცხადებს, ის ღრმად უნდა ჩაუკვირდეს გეზის შეცვლის შედეგსაც: ჯერ ერთი, ჩვენი ენა გამდიდრების მაგიერ ან უნდა გაღარიბდეს, ან „უჟე“, „სკუჩრო“ და „ტრეტიკლასი“ დაკანონდეს. საით მიდის უკანასკნელი გზა — ესეც ყველამ იცის.

***

ნუ დამემდურება ვეშაპელი იმის გამო, რომ მარტო იმის გვარს ვახსენებ. სხვას არავის ვასახელებ, რადგან, სხვები ჩუმიად აკეთებენ ვეშაპელის საქმეს და ჯერჯერობით ვერ ჰბედავენ ჩვენს საქვეყნოდ გაბედნიერებას „კულტურული მატარებლით“. ვეშაპელმა კი გაჰბედა და დამალული იარა გამოიჩინა. ვინ იცის, იქნება სჯობდეს კიდევაც ასეთი გამბედაობა.

მამ ასე: უკვე გამოირკვა ნამდვილი აზრი მატარებლის, ხალხისა და ქართული მართლწერის გამარტივებისა. ახლა ჰაეს დაეუბრუნდეთ. გამარტივებას პირველ მსხვერპლად ბგერა ჰაე უნდა შეეწიროს.

მე უკვე ვთქვი და ვეშაპელიც მეთანხმება (ან — მე ვეთანხმები ვეშაპელს), რომ ქვეყანაზე არავის არა აქვს ქართულისთანა სრულყოფილი ალფაბეტი. ჩვენისთანა ფონეტიკური ტრანსკრიპცია მიუღწეველია სხვათა ენებისათვის. ქართულად ისე იწერება, როგორც გამოითქმის და გამოითქმის სწორედ ისე, როგორც იწერება. ეს არის უმთავრესი სიმდიდრე და მშვენება ქართული ალფაბეტისა. უცხო ბგერის გადმოსაცემად სხვები ახალ ასოს იგონებენ, ან დიაკრიტიულ ნიშანს ხმარობენ. ასეთი ნიშნები თითქმის ყოველ ერს აქვს (რუსული й, ё, ут). ქართულიდან კი ცოცხალი ბგერის — ჰაეს განდევნას გვიჩვენებს, თან რუსულ მართლწერის რეფორმის მაგალითსაც გვისახელებენ. ამ რეფორმას ჰაესთან არაფერი საერთო არა აქვს. აგვიხსნას ვეშაპელმა, რატომ არ განდევნა რუსეთის რევოლუციამ ზემოხსენებული სამი დიაკრიტიული ნიშანი, ან რად შეინარჩუნა სამნაირი ინი (И, й, Ы)?

იმიტომ, რომ — იტყვის ყველა — სამნაირი ინი სამნაირ ბგერას გამოსახავსო. მამ რაღა დააშავა ჰაემ?

„ლაპარაკის დროს ეს ბგერა „ჰ“ არ ისმის!“ — აცხადებს ვეშაპელი. რომ დაემატებინა — იმერეთში არ ისმისო, მისი აზრი უფრო სრული და მკაფიო იქნებოდა. ვისაც სმენა აკლია, ამ ბგერას — და ბევრ სხვა რამესაც — რა თქმა უნდა, ყურს ვერ მოჰკრავს. ჩვენ კი ყოველ იმერელისგანაც — უფრო

კი რაჭველებისა და ზემო-იმერლებისაგან — ცხადად გვესმის „ჰაერი“, „ჰა-
ვა“ და კიდევ რამდენიმე ამგვარი სიტყვა.

„შეიძლება სთქვან, რომ „ჰ“ შნოს აძლევს ენას, მაგრამ შნო და სილამაზე ყო-
ველთვის შედარებითი ცნება იყო და არისო“, — განაგრძობს რეფორმის ავტო-
რი. აგრეა, მაგრამ რად არის უფრო ლამაზი და ხმოვანი — „მოკლეს“, „ყავს“ და
„დაკიდა“ — ვიდრე „მოჰკლეს“, „ჰყავს“ და „დაჰკიდა“ — ამაზე ავტორი ხმასაც
არ იღებს. მე კი მოგახსენებთ, თუ რად სჯობს ჰაეს ჩართვა ფონეტიკის მხრივ.

ცნობილია, რომ მთელს ქვეყანაზე მუსიკალობით ორი ენა ედავება ერთ-
მანეთს — ფრანგული და სპარსული. ორივე ენას — და მრავალ სხვა ენასაც
— ქართულზე გაცილებით მეტი აქვთ ხმოვანი და ნახევარხმოვანი ბგერები,
უმთავრესად ამ ბგერებზეა აშენებული ენის მუსიკალობა. ფრანგულს სამ-
ნაირი უნი აქვს, გერმანელებს — ორნაირი უნი, ონი და ანი და სამნაირი ინი,
რუსებსაც სამნაირი ინი აქვთ და, ქართულთან შედარებით, შემდეგი ზედმე-
ტი ხმოვანი ბგერა — Я, Ю, Э, Ё —) და სხვ. ქართულს კი მხოლოდ ხუთი
ხმოვანი აქვს და ერთადერთი ნახევარ-ხმოვანი — ჰაე. ვეშაპელი კი ამ მხრივ
ისედაც ღარიბ ალფაბეტს უარესად აღარიბებს ჰაეს განდევნით.

ჰაერი ბერძნულად აერ-ად გამოითქმისო. მერე რაო? სწორედ ეს მაგალითი
მიმაგრებს ზურგს; ქართველი ხალხი — ამერი და იმერიც — ალბათ ალლოთი —
მიხვდა, რომ აერს ჰაერი სჯობია და ამ სიტყვას ხმოვანებისათვის ჰაე ჩაურთო.

რუსები ხან хает-ს სწერდნენ, ხან гает-სო. ახლა კი „პირდაპირ“ аает-ს
სწერენო. ეს მოწმეც ჩვენ სასარგებლოდ ლაპარაკობს. რუსებმა იმიტომ
ამოაგდეს „ჰაშეტიდან“ Х და Г, რომ ჰაე არა აქვთ. შეიძლება ხვალ ამავე მი-
ზეზით დასწერონ Амбург, Амлет და სხვ. ჩაფიქრდნენ ჰაეს მტრები, რატომ
თვითონ ფრანგებმა და გერმანელებმა არ განდევნეს ბგერა ჰაე? ვეშაპელს
ლოლიკა ჰლალატობს. ქვემოთ გვარნმუნებს, ქართულად „რედაქტორი“,
„კორექტურა“, „აკტიური“ და „ეფექტი“ უნდა იწერებოდესო, რადგან „სა-
ზოგადოდ ამ მხრივ შემდეგი კანონია სავალდებულო: უცხო სიტყვა ქართუ-
ლად ისე უნდა ვწეროთ, როგორც ის გამოითქმის ხოლმე იმ ენაში, საიდანაც
ნასესხებიო“. ძლივს არ მივაგენით ანბანურ ჭეშმარიტებას! მაშასადამე,
ქართულადაც უნდა იწერებოდეს „ჰაშეტ“, „ჰამლეტ“, „ჰამბურგ“, „ჰალლე“
და სხვ. ახლა მიბრძანონ, რა დააშავეს ქართულმა ჰაერმა, ჰავამ, ჰასაკმა და
სხვა სიტყვებმა, რომელთაც ჰაეთი დაიმშვენეს თავი? რად ეძლევა უპირა-
ტესობა უცხოელს შინაურის წინაშე? — ჰაე არ გვესმის! — აცხადებენ ამ
ასოს მდევნელები და მათი ყურთასმენის სისუსტე ერთადერთი საბუთია ჰა-
ეს ჩამოხრჩობისთვის...

***

მინდოდა წერილი აქ დამესრულებინა, ან ჩემი ბრალდებული ჰაე გრამა-
ტიკულადაც დამეცვა, მაგრამ სულმა ნამძლია. მოსაწყენ გრამატიკის მა-

გივრად ჩემს ხელნაწერებში ჩავიხედე და აქა-იქიდან ნაწყვეტები ამოვკრიფე. ეს ნაწყვეტები ისე დავწერე, როგორც ვეშაპელმა მიჩრია, ე.ი. ათვალწუნებული პაე ამოვაგდე და ფრჩხილებში — საკნებში ჩავსვი. ახლა გთხოვთ მკაფიოდ, გარკვევით ნაიკითხონ და შეადაროთ ეს ნაფლეთები.

ნაწყვეტი პირველი.

ყასაბი კრავს [პ] კრავს, მერე [პ]კლავს და ჩანგალზე [პ]კიდებს.

პატარა ბიჭს კრავი ენანება. უშზერს და ოხრავს:

— უ-უ-უ[პ]!

— გეცოდება, ბიჭო? — [პ]კითხავს ყასაბი.

— [პ]ო, მეცოდება.

— მართლა გეცოდება?

— [პ]აი, [პ]აი, მეცოდება!

— ეგ დანა მომანოდე, პატარავ.

— ა[პ]ა!

დანა მიანოდა და კრავის სიბრალულით ერთხელ კიდევ დაიკენესა:

— ო[პ]!

— ერი[პ]ა! რა გულჩვილი [პ]ყოლიხარ მამა შენს!

— ი[პ]! — სწყინს ბავშვს თვისი გულჩვილობა.

ძალღმა ბატკნის ფეხი მოიტაცა და იქით მი[პ]ქრის, სადაც მე ვდგავარ, მეორეც უკან მისდევს და მი[პ]ყეფს. ბიჭიც მირბის და მი[პ]კივის:

— [პ]აი, [პ]აი!

— ერი[პ]ა, ერი[პ]ა! — მი[პ]ყვირის ყასაბიცი.

ნეტა გამაგებინოს ვეშაპელმა, ვის მი[პ]ყეფს ძალღი: მე (მიყეფს) თუ მეორე ძალღს (მიჰყეფს)? ან ვის უკივის ბიჭი, — მე (მიკივის), თუ ძალღს (მიჰკივის)? ან ვის უყვიროდა ყასაბი, — მე (მიყვირის), თუ ძალღებსა და ბიჭს (მიჰყვირის)? ან კიდევ: ყასაბი რომ იძახდა — „ერია, ერიაო“, — ნეტა ვინ ერია, რაში ერია, ან მე რად მიყვიროდა „ერია-ერიას“?

ნაწყვეტი მეორე.

გიორგიმაც დაუპირა პაეს განდევნა. პაემ ლალად[პ]ყო აკაკის — მიშეელო.

— გიორგის ტყინი [პ]ქონია, — სთქვა ამის გამო აკაკიმ.

ამის შემდეგ გიორგიმ მადლი [პ]ყო პაეს და გაჩუმდა.

ნაწყვეტი მესამე.

მოსამსახურე მყავდა. დილით ზევით წყალი ა[პ]ქონდა, ქვევით კი ჩაი ჩა[პ]ქონდა, მერე გაზეთი მო[პ]ქონდა. შემდეგ ოთახს მარდად მიალაგებდა: ყოველივე გა[პ]ქონდა და გამო[პ]ქონდა.

დღეს ცოლს ვეკითხები:

— როდის [პ]გვიან ოთახს, ადრე თუ გვიან?

— გვიან.

— უკვე [პ]გვიან თუ გვიან?

— გვიან, გვიან-მეთქი.

ოთახში შევიხედე და დავინახე: თურმე უკვე [პ]გვიან.

ნანყვეტი მეოთხე.

პეიზაჟი და დიალოგი.

ყველას [პ]ყავს ნათესავი. ყველას აქვს თავისი ყვაილიც. ყვაესაც აქვს. ეხლა [პ]ყავის ყვაის ყვაილი. უსუნთქავ [პ]აერს და ვიგონებ, რაღაც [პ]ქეიან მთას. ბახალეებმა ყვაეს ა[პ]კრეს ნისკარტი. ქარიშხალი მი[პ]ქრის. (ოლონდ ვერ გავიგე, მე მიქრის იგი, თუ თავისთვის მიჰქრის). წყალი მი[პ]ქუხს (ესეც ვერ გავიგე). გლეხი ორმოს მინას ა[პ]ყრის (ვერც ეს გავიგე: ორმოს ზედ აყრის მინას, თუ ორმოდან აპყრის). გრიგოლი ნიკოს მისდევს და მი[პ]ყვირის (მე თუ ნიკოს?):

— ავა.

— ვინ ავა? — ვეკითხები.

— ავა-მეთქი!

— სად ავა?

— გაიგე, კაცო, ავა მეთქი, ავა! სუფთა ავა, სუფთა აერი!

ძლივს გავიგე — სუფთა ჰავა, სუფთა ჰაერი!!

* * *

ობუნჯობა გავათავოთ, თუმცა, ჩემის აზრით, ეს ობუნჯობა უფრო სასარგებლო უნდა იყოს, ვიდრე გრამატიკული მონოგრაფია.

შეიძლება ვეშაპელმა მითხრას: ქართულში ორაზროვანი სიტყვა მრავლად მოიპოვებაო, მაგალითად: „გავა“ არსებითი სახელიც არის და ზმნაც. მართალია, მაგრამ ეს სიკეთე კი არ არის ენის, არამედ უბედურებაა, ნაკლია, ხოლო ნაკლს დაკლება უნდა და არა გამრავლება. ალბად ამასაც მეტყვიან: მკითხველი თვითონ უნდა მიხვდეს — გავაზეა ბაასი თუ გასვლაზე, ჰავაზე თუ ასვლაზე, დაგვაზე თუ გვიანობაზე, ყვაეზე თუ აყვაევაზე. თუ აგრეა, ენის გამარტივებას ნულარ იმიზეზებთ, ვინაიდან ცხადზე ცხადია, რომ მიხვედრა ენას ართულებს და არ ამარტივებს. მე და ჩემისთანა მკითხველი მიხვდებით (ბორძიკის შემდეგ), მდაბიო მკითხველმა კი, რომელსაც ხშირად იხვევენ ხელზე, გონებას ძალა უნდა დაატანოს, დროც უნდა დაკარგოს და ნასაკითხის შთაბეჭდილებაც გაიქარწყლოს. მიხვედრის გზას რომ გავეყვით, ჩინურამდე მივალთ. ჩინურიც მიხვედრაზეა აშენებული, მაგრამ ისეა აშენებული, რომ მარტო ნერა-კითხვის შესწავლას ათიოდე წელიწადი სჭირდება.

აი, როგორ გადაიქცა ვეშაპელის თავში თუ ხელში ენის გამარტივება გართულებად.

კიდევ ერთ საბუთს თოკით მოათრევს ვეშაპელი — დამჩვალ კატასავით მოათრევს: ეკონომიის რეჟიმიც მოითხოვს ჰაეს განდევნასო, ე.ი. რაც უფრო ნაკლები ასო გვექნება, უკეთესი იქნებაო. ამაზეა ნათქვამი: კაცს სახლი ეწოდა და ნემსს სწიოდაო. თუ ამ გზას დავადექით, თუ წიგნის ერთ გვერდიდან — სამიოდე ათას ასოდან — ეკონომიისათვის სამიოდე ჰაე ამოვადდეთ, ბარემ ბოლომდე გავყვეთ და ასოებით ნაცვლად სტენოგრაფიული ნიშნებით ვწეროთ და ვბეჭდოთ. გარდა ამისა, ლექსიკონიც უნდა დავწეროთ, ზოგი სიტყვა სულ ამოვადდოთ და ზოგიც შევამოკლოთ, მაგალითად — „მაქვს“-ის მაგიერ „მაქ“ დავწეროთ, „კარგი“-ს ნაცვლად „კა“, „მო“, „ნა“ და... ასე მივიდეთ ჩინურ ეკონომიაში.

მაშ ასე: ყოვლად უდავოა ჰაეს ხმარება. სადავოა მხოლოდ ერთი — სადა როდის უნდა ვიხმაროთ იგი.

მიხეილ ჯავახიშვილი

1926 წ. 20 ივნისი — 4 ოქტომბერი.

მცირე კომენტარი:

მიხეილ ჯავახიშვილის სტატიის „გამარტივება, ხალხი, ჰაე და მატარებელი“ ხელნაწერი დედანი არა ჩანს. მის მაგივრობას წევს სასტამბო ნაბეჭდი სვეტები, რომლებიც თავად ავტორის მიერ არის ჩასწორებული. მწერლის არქივში ინახება ორი ამგვარი ამონაბეჭდი (პირობითად — I და II ვარიანტები); მეორე ვარიანტში მიხეილ ჯავახიშვილს არსებითი ცვლილება არ შეუტანია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ერთ ფაქტს: პირველი ვარიანტი დანერვილია მოპაექრის, გრიგოლ ვეშაპელის, სიცოცხლეში, რასაც ავტორის მინაწერი ადასტურებს: „ეს წერილი დანერვილი იყო ივნისში, როცა გრიგოლ ვეშაპელი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, მაგრამ უადგილობის გამო ივლისის ნომერში ვერ დაიბეჭდა. ავტორი“. ვეშაპელის სიკვდილის შემდეგ (იგი საფრანგეთში მოკლეს 1926 წელს) ჩასწორებულ ამონაბეჭდში (II ვარიანტი) მიხ. ჯავახიშვილი, ალბათ, ეთიკური მოსაზრების გამო ერიდება მის ხსენებას და, სადაც ამის საშუალება ეძლევა, ყველგან ზოგადი სახელით მოიხსენიებს თავისი კრიტიკის ობიექტს. II ვარიანტსაც აქვს მინაწერი: „მუშიშვილმა (მნათობის ფაქტ. რედ.) დაინუნა ეხლაც. მ.ჯ. 4/X 26“.

გრიგოლ ვეშაპელი (ვეშაპიძე), 1891-1926 წ.წ. — ცნობილი ჟურნალისტი და საზოგადო მოღვაწე, გაზეთების „კლდე“, „ნაციონალისტი“, „მინა“, „ახალი საქართველო“ რედაქტორი. გასაბჭოების შემდეგ საფრანგეთში ცხოვრობდა. მწერლის ზემონარმოდგენილ სტატიას ვბეჭდავ მცირეოდენი შემოკლებით.

...ჩვენს სკოლას დიდი წარმატება დაეძყო. თითქმის სულ მოიხსოვრება მკვდარი სკოლასტიკა, გაცვეთილი კლიშე და განყენებული სქემატურობა, რომელნიც მოსწავლეს ბინდისა და მშრალი ფორმულების გარდა არაფერს აწვდიდნენ.

მიხეილ ჯავახიშვილი

ეს სიტყვები 1936 წელს დაინერა. მას შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა, ბევრი სასიკეთო ცვლილება მოხდა ჩვენს სკოლაში, მაგრამ მწერლის მიერ ჩამოთვლილი მანკიერებანი სრულად მაინც არ აღმოფხვრილა. ჯავახიშვილმა ზუსტად განსაზღვრა, თუ რას უნდა უფრთხოდეს სკოლა — მკვდარ სკოლასტიკასა და ფორმალიზმს. ყველა ყველა და — სიტყვიერების მასწავლებლისათვის სქემატურობა და სიმშრალე მომაკვდინებელი ცოდვია და მწერალმაც თითქოს წინასწარ შეაგდო ნამუსზე იგი — ჩემი თხზულებების სწავლებისას ეს ზადი ამაშორეთო. როგორ უნდა ისწავლებოდეს

მიხეილ ჯავახიშვილი სკოლაში,

რა პრობლემები იჩენს თავს მათ წინაშე მწერლის შემოქმედების სწავლებისას — აი, რაზე ბჭობენ ჩვენი საფიხნოს მონაწილე სიტყვიერების მასწავლებლები; დასმულ კითხვათაგან ზოგმა მხოლოდ რამდენიმეს უპასუხა, ზოგმაც ეს კითხვები „გააერთიანა“:

1. თქვენი აზრით, რას უნდა ეასწავლიდეთ სკოლაში მიხეილ ჯავახიშვილის მწერლური მემკვიდრეობიდან?
2. რა მომენტებზე ამახვილებინებთ მოსწავლეებს ყურადღებას მწერლის ბიოგრაფიის სწავლების დროს?
3. გაგვიზიარეთ თქვენი მოსაზრებანი „ჯაყოს ხიზნების“ ტელეეკრანიზაციაზე.
4. გიჩნდებათ თუ არა რაიმე პრობლემა კლასში არსენას უსისხლო სახელთან დაკავშირებით?
5. რა ქმნის მწერლის სტილის თავისებურებას და როგორ უცნობიერებთ ამ მომენტს მოსწავლეებს?
6. რა ლიტერატურას იყენებთ „არსენა მარაბდელის“ სწავლებისას, რამდენად გეხმარებათ ამ საქმეში თავად ავტორის კრიტიკული ნააზრევი?
7. მოიხმობთ თუ არა „არსენას“ სწავლებისას ლიტერატურულ პარალელებს?
8. რას იტყვოდით ისტორიული სინამდვილისა და მხატვრული გამონაგონის მიმართებაზე „არსენაში“?

იზა ჯიქია

1. სასწავლო პროგრამაში მ. ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელია“ შეტანილი. ეს ნაწარმოები 1832 წლის შეთქმულთა სულია და შემდეგ — მათი გადატეხილი ხერხე-

მალი, მარაბდის ბებური მინის გოდება, ცხრა ძმათა დაღვრილი სისხლის ძახილი. ამ ნანარმოებით მოსწავლეებს ვასწავლით ზნეობრივ სისპეტაკეს, მორალურ სინშინდეს, სიკეთისათვის ბრძოლას. იგი ახალგაზრდობის ესთეტიკური, პატრიოტული და ინტერნაციონალური გრძნობით აღზრდის საუკეთესო საშუალება გახლავთ. წინაპართა აზრდილებისადმი პატივისცემით, მშრომელი ხალხისადმი თანაგრძნობით განიმსჭვალება მკითხველი ამ თხზულების წაკითხვის დროს. აი, ამიტომაც საჭირო ამ ნანარმოების ღრმა და საფუძვლიანი შესწავლა.

მე და ჩემი კოლეგები მ. ჯავახიშვილის „ლამბალო და ყაშასა“ და სხვა მოთხრობებსაც სიამოვნებით ვასწავლიდით, ამის შესაძლებლობა რომ გვექონდეს... მაგრამ მაინც ასე მგონია, რომ „არსენა მარაბდელი“ ყველაზე სრულყოფილ ნარმოდგენას აძლევს მოსწავლეებს მწერლის მსოფლმხედველობაზე, მის ფართო ერუდიციასა და მაღალ ინტელექტზე, მდიდარ ლექსიკასა და პოეტურ მეტყველებაზე.

2. მწერლის ბიოგრაფიის სწავლების დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევ მიხეილ ჯავახიშვილისა და ილია ჭავჭავაძის ურთიერთდამოკიდებულებას: როგორც ცნობილია, ჯავახიშვილი აღმერთებდა ილიას და თავი მის შვიკრად მიაჩნდა.

3. მ. ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნების“ სატელევიზიო დადგმა საინტერესო და საყურადღებოა. რეჟისორმა თემურ ჩხეიძემ ღრმად გახსნა ნანარმოების ძირითადი აზრი, მსახიობებმაც მოგვიხიბლეს ჩინებული თამაშით; მე ასე მესმის, რომ ამ რომანით მწერალი მოგვიწოდებს სიფხიზლისაკენ — არ უნდა დაგვეჯაბნოს, არ უნდა შეგვირყიოს რწმენა ბოროტების აღზევებამ, რომელიც ყოველთვის დროებითია. ჯაყოს და მისთანებს რკინის მუშტითა და გულით უნდა დაეხედეთ და არა უნიათო ნუნუნითა და ვაი-ვიშით. ვფიქრობ, რეჟისორმა შეძლო, გადმოეცა ავტორის ეს ჩანაფიქრი.

მოსწავლეებთან საუბარს ამ დადგმაზე არ მოვრიდებივარ. ერთი ტენდენცია შეინიშნებოდა — მოსწავლეებმა მწერლის პოზიციიდან აღიქვეს ჯაყო და მის მიმართ ზიზლით განიმსჭვალნენ, ხოლო თეიმურაზი ებრალებოდათ. აქ, ალბათ, ამ სახის რეჟისორული ინტერპრეტაციის გავლენის ქვეშ მოექცნენ, ვინაიდან, ჩემი აზრით, ავტორი ჯაყოზე არანაკლებ უბადრუკობად წარმოაჩენს თეიმურაზის პიროვნებას.

4. მ. ჯავახიშვილი წერდა: „ჩვენს ტყე-ღრეში ბევრ გავარდნილს უვლია და ზოგ მათგანს არსენაზე უფრო დიდი საქმენი საგმირონი ჩაუდენია. მტერიც მრავლად დაუხოციათ, უფრო მეტიც დაურბევიათ, მაგრამ ოძელაშვილის გარდა თითქმის ყველას სახელი მოკვდა, მინელდა. არსენა კი უწინდებურად ღვიოდა და ცოცხლობდა“. და კიდევ: „დაუჯერებელია, რომ მარტო „არსენას ლექსს“ შესძლებოდა ამოდენა ხანს ეცოცხლებინა მარაბდელი ბიჭი. ცხადია, რომ არსენამ დიდი ზნეობრივი ძალის წყალობით მოიპოვა სახელი. მას სისხლით არ მოუპოვებია ვაჟკაცობა. სხვა მის მაგიერ ფარსადან ბოდბისხვეულს კბილებით დაჰკლევდა, მარაბდელმა კი ზეკაცური სულგრძელობა გამოიჩინა და უპატიებელი დანაშაული აპატივა“. ვფიქრობ, კითხვას

უკვე გაეცა პასუხი. მწერალმა ამით ყველაფერი თქვა. იგი ხომ არსენას ზნეობრივი კეთილშობილებით იყო მოხიბლული და ამიტომ არ შეეძლო, რომ არსენა ყელამდე სისხლის გუბებში ჩაეყენებინა. მართალია, არსენა მესხეთში იბრძვის, მაგრამ ის მოძალადეთა სისხლს ღერის, რაც ვერ ბღალავს მის უსისხლო სახელს. პირისპირ შეტაკებისას კი არსენა მტერსაც კი ინდობს და სასიკედილოდ ვერ იმეტებს.

5. „ეპოქა თავის სტილსა ჰქმნის“, — წერს მ. ჯავახიშვილი და მართლაც, თავისი ეპოქის შესატყვისი სტილით წერდა იგი თავის ნაწარმოებებს. მწერლის სტილის თავისებურებას ქმნის მდიდარი და ხატოვანი ხალხური ენა. მ. ჯავახიშვილი აკი თავად აცხადებდა: „ენა მწერლის ბალავარია, მისი უმთავრესი იარაღია; ენის უცოდინარი მწერალი სამშევა ცხენსა ჰგავს, გენიოსიც რომ იყოს, ვერც გაიქცევა და ვერც დაიძვრება... ლექსიკონი, სასულიერო ნიგნები და საერთოდ კლასიკოსები, აი, ჩემი ყოველდღიური ენობრივი ულუფა. განუწყვეტელი ვარჯიშობა, აი, წინდი ყოველგვარი ხელოვნების გამარჯვებისა; ლექსიკონის მუდმივი გამდიდრება და თავდაპირველად სასაუბრო ენის შესწავლა ის საძირკველია, ურომლისოდაც ვერავითარი სალიტერატურო ძეგლი ვერ შეიქმნება. მეტსაც ვიტყვი, თუ საშუალო ნიჭის ავტორმა ზედმინევნით იცის ქართული, ის ქართულის უცოდინარს ძლიერ ნიჭიერ მწერალსაც აჯობებს“...

მ. ჯავახიშვილის სტილური თავისებურებაა თხრობაში საკუთარი განცდის ჩართვა. მწერლის ლირიზმის საუკეთესო ნიმუშია ლაცაბიძის ჩამოხრჩობის სცენა. ვკითხულობთ მონაკვეთს და ასე გვგონია, თითქოს თავად ავტორი იდგეს სახრჩობელის წინ და უკანასკნელად ავლებდეს თვალს მზითა და სიცოცხლით საესე სამყაროს.

6. მ. ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელის“ სწავლების დროს მოსწავლეებს ვაჟა-ლებ ნაიკითხონ მწერლის წერილები: „როგორ ვმუშაობ“, „როგორ ინერებოდა არსენა მარაბდელი“.

7. დამოუკიდებელი, პრაქტიკული უნარ-ჩვევების გამომუშავების საუკეთესო საშუალებაა ლიტერატურულ პარალელებზე მუშაობის პროცესი, რაც ხშირად ქმნის პრობლემურ სიტუაციებს, ხელს უწყობს მოსწავლეთა შემოქმედებით, ინტელექტუალურ, შემეცნებით აქტივობას. ასეთ დროს გაკვეთილი ემოციური, ხალისიანი, მრავალფეროვანია. ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია ან გაკვეთილზე, ან წრის მუშაობის დროს, ან ფაკულტატიურ მეცადინეობაზე დამუშავებულ იქნეს საკითხი — „არსენა მარაბდელი“ და მისი ლიტერატურული პარალელები. ამ დროს მოსწავლეები გაავლებენ პარალელს ხალხურ ლექსთან, აგრეთვე, აკ. წერეთლის, ალ. ყაზბეგის, ს. შანშიაშვილის ამავე გმირზე შექმნილ ნაწარმოებებთან. მოსწავლეები გააკეთებენ დასკვნას, რომ ჯავახიშვილის არსენა არაა ყაჩაღი, რომელიც, როგორც თავად მწერალი ამბობს, „ქინქლასავით გამრავლდა“, არამედ ერთი პატიოსანი გავარდნილი ვაჟკაცია, აგრეთვე მივლენ იმ დასკვნამდე, რომ ლიტერატურ-

რული პარალელებისაგან განსხვავებით მ. ჯავახიშვილმა დახატა სახალხო გმირის ნამდვილი სახე.

მ. მ. ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელში“ მრავალი ისტორიული ფაქტი და პიროვნებაა დახატული. ყოველ მათგანზე მსჯელობა ჭირს დროის ნაკლებობის გამო, მაგრამ ზოგიერთი ისტორიული მოვლენის გაანალიზება, მოგონება, შედარება ნაწარმოებში აღწერილთან აუცილებელია. მწერალი აღნიშნავს: „ჩემს რომანში ზოგი ისტორიული პიროვნება ჩაურთეთ და ზოგიც მოგონილი. ისტორიულია თვითონ არსენა, მარინე, მეთა, სიმონა, როსტომი, სევასტი, ლამბაშიძე, ზაალი, დავითი, ორბელიანები, ალ. ჭაჭავაძე, კუჭატნელი, სუმბათაშვილი, დიდი მოხელეები და თავადაზნაურები. ისტორიულია იმდროინდელი ომი, ახალციხის აღება, შეთქმულება, სოციალური არე“.

IV თავის ეპიგრაფში მოცემული გოდება მხატვრული აღწერაა 1812 წლის აჯანყებულთა განცხადებისა, სადაც ისინი წერდნენ: „ორი თვით წაგვიყვანდნენ ბეგარაზე, სამ თვეს გვტოვებდნენ, ნებას არ გვაძლევდნენ საქონელი გამოგვეშვა ურმიდან და ჩვენ საქმელად წავსულიყავით. ისინი მინაზე მიგვითითებდნენ — სჭამეთო. გამეშუბული ვიდექით ზეზე. დიდძალი ხარ-კამეჩი იხოცებოდა და საქონლის მაგიერ ჩვენ გვაბამდნენ. მათრახის ცემით მიგვერეკებოდნენ, ყოველგვარ გასაჭირს ვიტანდით. მაგრამ ხელიდან ცოლების წაგლეჯა აღარ შეგვეძლო მოგვეთმინა“.

მ. ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელში“ მრავალ ისტორიულ პიროვნებას ვხვდებით. მათ შორის საინტერესოა როსტომი, ნაწარმოებში არსენას დეიდაშვილად ნოდებულს. მას მწერალი ჯერ VIII თავში იხსენიებს, შემდეგ კი — რომანის ბოლოს: „ბიძაჩემი და როსტომი ერთად მოიტაცეს ბირდვისის ციხიდან. ის ბიძა დამეკარგა, როსტომმა კი გ ზა გაიკვლია და დიდ კაცად იქცა. როსტომი მამელუკად ჩარიცხეს“, ამბობს არსენა.

ბევრმა არ იცის, ვინ იყო ეს როსტომი. აი, სწორედ ამ როსტომის შესახებ საკმაოდ დანერვილებით მოვუთხრობ ხოლმე ჩემს მოსწავლეებს. როსტომის ვინაობა მისივე დღიურიდან ირკვევა, რომელშიც აღწერილია ნაპოლეონის ლაშქრობისა და ოჯახური ცხოვრების საინტერესო ეპიზოდები.

იდეის წინაშე ისტორიულმა ფაქტებმაც კი უკან უნდა დაიხიოსო, უთქვამს ბალზაკს; ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელში“ ამგვარი „ძალადობა“ ისტორიაზე არ იგრძნობა. მწერალი არ ასხვაფერებს ისტორიულ ფაქტებს, შესანიშნავად უთავსებს მათ ძირითად ისტორიულ იდეას და ქმნის ეპოქის ესთეტიკურად შთამბეჭდავ მატრიანეს.

მანანა ჯავახიშვილი

1. მოსწავლეები მიხილ ჯავახიშვილის შემოქმედებას „არსენა მარაბდელით“ ეცნობიან. ეს ნაწარმოები ისტორიული რომანისტიკის მშვენიერი ნიმუშია. მასში აისახა ეროვნული ხასიათი, მთელი სისრულით წარმოჩნდა ჯავახიშვილი როგორც ტიპების ხატვის დიდოსტატი. ნაწარმოები საინტერესო მასალას იძლევა ახალგაზრდო-

ბის ზნეობრივი აღზრდის თვალსაზრისით. რომანის კითხვისას მოსწავლე ცხადლევ შეიგრძნობს ქართული ენის ძალმოსილებას. ჯავახიშვილმა ხომ მოქნილი, სისხლსავე, ფერადოვანი ხალხური ენა „შემოიპატიჟა“ „არსენა მარაბდელში“ და კიდევ ერთხელ საჩინო-ჰყო ქართული ენის ამოუნყავი შესაძლებლობანი.

კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაში კი გათვალისწინებულია „ლამბალო“ და „ყაშა“, „ჩანჩურა“, „მართალი აბდულაჰ“. იქნებ ამ ნაწარმოებთა ნუსხას მიმატებოდა „ტყის კაცი“ და „მინის ყვილი“. „ტყის კაციში“ საინტერესოა ადამიანისა და საზოგადოების ურთიერთდამოკიდებულება, „მინის ყვილიში“ კი საოცარი ძალითაა ნაჩვენები მშობლიური კუთხის სიყვარული. დიდია ამ ნაწარმოებთა მხატვრული ზემოქმედების ძალაც.

2. *„ცხოვრებამ ორჯერ გამარუსა და ისე დამეინყა ქართული, როამ საყველპუროც ძლივსლა შესმოდაო“*, — იგონებს მწერალი. რამდენი შრომა დასჭირდა მიხეილ ჯავახიშვილს, რომ ნავლნაყრილი აღედგინა, ახალიც შეეძინა და უპირველეს მოქართულედ ქცეულიყო. ურყევად სწამდა მწერალს, რომ *„სალიტერატურო გამარჯვებისათვის ჯერ კარგი ქართულია საჭირო, მერმე — კარგი ქართული და ბოლოს — ისევე კარგი ქართული“*.

ჯავახიშვილი მუდამ ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდა. იგი რედაქტორობდა გაზეთ „გლესს“. მასში დაბეჭდილი წერილები გამოირჩეოდა პოლიტიკური სიმძაფრით. ჯავახიშვილისათვის ხომ უცხო იყო კომპრომისი და უკან დახევა. მეფის ხელისუფლებამ რედაქტორი პასუხისგებაში მისცა. ჯავახიშვილმა საზღვარგარეთ გაქცევით უშველა თავს. ჭეშმარიტ მამულიშვილს უკულმართი ბედის გამო მრავალგზის მოუხდა სამშობლოს დატოვება.

„მწერალმა, ნამეტან კი პროზაიკოსმა, ბევრი უნდა იმოგზაუროს, რათა ყველაფერი ნახოს, განიცადოს, გაიგოს, მოისმინოს და შეისრუტოს, თორემ ვისაც ბევრი არა მიუღია რა, ის ბევრს ვერც მოგვეცემს“.

ჯავახიშვილს შემოუვლია თავისი ქვეყნის ყოველი კუთხე-კუნჭული, უსწავლია საზღვარგარეთ, საფრანგეთში, უმოგზაურია შვეიცარიასა და იტალიაში, ჩრდილოეთ აფრიკასა და ინგლისში, ბელგიასა და თურქეთში.

„ცხოვრების საკმაოდ ჭრელი გზა განველე და უამრავი მასალა დამიგროვდა, განვიზრახე მკითხველსაც ვაეუზიარო იგი, ე.ი. ჩემი მოგონებანი დაენერო“, — წერდა ჯავახიშვილი 1937 წელს. არ დასცალდა მრავალტანჯულ მამულიშვილს... ნავიდა მწერალი და თან ნაილო წრფელი გულით ნატარები, ნლობით ნალოლიაეები აუხდელი ოცნებანი.

4. არსენა დიდხანს ერიდებოდა სისხლის ღვრას. იგი იზიარებდა ღვთისაყარის პრინციპს: *„კაცს მანამდე არ დაჰკრა, სანამ ერთხელ მაინც არ მოგიქნევდეს“*. ამ პრინციპით მაცხოვრებელ ოძელაშვილს დიდხანს არ ედო კაცის ცოდვა, მაგრამ რომანის ფინალში არსენამ ჯერ გიგოლა მოკლა, შემდეგ მაიორი ჩააძალდა. ამ გარე-

ნართა თავიდან მოცილება მაინც არ ახარებს ოძელაშვილს: „არც ის ჩამეთვლება ვაჟკაცობაში და არც ეს“; მან რაინდული კოდექსი არჩია ცხოვრების სიმართლეს. ამაში ძვეს არსენას პიროვნების ხიბლის გასაღები. მაგრამ არც ის უნდა დავივინყოთ, რომ მგლის დამნდობს ხშირად უწვნივია მგლისავე კბილები.

5. ჯავახიშვილი თხრობის დიდი ოსტატია. იგი ცდილობს, რომ პერსონაჟებისა და ავტორის ენა ერთ მთლიანობაში წარმოგვიდგინოს. ამ მიზნის მისაღწევად მწერალი გმირის მიერ ნახმარ სიტყვას საკუთარ რემარკაშიც იმეორებს, ზოგჯერ კი პერსონაჟთა აზრებს ურთავს ავტორის რემარკებში.

ისიც აღსანიშნავია, რომ რომანისტი ზოგჯერ უხვევს დიალოგს და საკუთარი სიტყვებით გადმოგვცემს გმირის ნალაპარაკებს, შემდეგ კი კვლავ უბრუნდება დიალოგის ფორმას.

ზემოდასახელებული ხერხებით მწერალი თითქოსდა ამთლიანებს ავტორისა და პერსონაჟის მეტყველებას, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ „არსენა მარაბდელში“ ავტორისა და პერსონაჟის ენა ერთურთისაგან გამორჩეული არ იყოს. ხატოვანი და ფერადოვანია ცხოვრების ჭირ-ვარამისაგან დაბრძენებული გლეხის ღვთისაგარის მეტყველება და, პირიქით, აცაბაცად მოლაპარაკეა ზაალი. დიალექტიზმების საშუალებით რომანში საჩინოვდება, თუ რომელი კუთხის, რომელი წრის წარმომადგენელი ლაპარაკობს. ამით უფრო მკაფიოდ იკვეთება გმირის სახე. მწერალი მეტყველებით, ზოგჯერ ცალკეული სიტყვითაც ახასიათებს პერსონაჟს. მკითხველს არ ავინყდება ზაალის აკვიტებული „ვეუო“ და „ამაზე მეტი რა გინდა?“ როსტომ ჯორჯიაშვილის „მენა?“ სევასტის „მარა...“ „არსენა მარაბდელში“ ზოგი დიალოგი გმირის სულში შეჭრილი ავტორის პასუხით მთავრდება. ამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ თუნდაც „შავი ქერივისა“ და არსენას საუბარი:

— მამისა და დათუნას დაჭერა რად დამიმალე?

— რაც დარდი გაქვს, ეგეც გეყოფა — მიუგო ბელადმა. — აი, ამიტომ დაგიმალე.

— ახლა რას აპირებ?

არსენაც ხშირად ფიქრობს, მაგრამ ჯერ ვერაფერი ვერ მოუგონია. შულავერში კაცი ჰყავს და ის ყველაფერს ატყობინებს. მაგდანა უნდა დანყნარდეს და ისევ არსენას მიენდოს. ის დროს იხელთებს და ორივეს უშველის, ორივეს და იმ ასიოდე უბედურსაც, ვინც ამ რაზმის გამო ლპება“.

7. „არსენა მარაბდელის“ შესწავლის დროს ლიტერატურული პარალელების მოხმობა და, რაც მთავარია, მათი შეპირისპირებითი ანალიზი დროის ნაკლებობის გამო გვიჭირს. ისე კი კარგი იქნება, თუ „არსენა მარაბდელის“ უნარზე საუბრისას გავიხსენებთ სხვა ისტორიულ რომანებსაც, თუნდაც ალექსეი ტოლსტოის „პეტრე პირველს“. აღსანიშნავია, რომ ორივე რომანში ისტორიული სინამდვილე გაცოცხლებულია თანამედროვეობის პოზიციიდან.

1. „არსენა მარაბდელი“ ყველაზე მონუმენტური ნაწარმოებია მიხეილ ჯავახიშვილისა, რასაც მარტო მისი მოცულობა კი არ განაპირობებს, არამედ რომანში დასმული პრობლემების სიმწვავე, მაღალიდეურობა, გასული საუკუნის ჩვენი ქვეყნის ყოფის ოსტატური წარმოსახვა.

მე არ ვარ მომხრე „არსენა მარაბდელის“ შექვეცილი სწავლებისა. მართალია, „ჩამოგდებული ნამგალა მთვარე“, „კრაზანას ბუდე“ და კიდევ რამდენიმე თავი თითქოს გადატვირთულია ბატალური სცენებით და შეიცავს ძირითადი პრობლემატიკისგან ერთგვარად დაცილებულ უამრავ ინფორმაციას, მაგრამ მოსწავლეები, ჩვეულებრივ, ინტერესით ეცნობიან მათ. გარდა ამისა, ყოველ მხატვრულ ნაწარმოებს ხომ თავისი შემეცნებითი მნიშვნელობა აქვს და ამიტომ ასეთი თავების ამოღება რომანიდან ამ მხრივაც დაუშვებელია.

2. სასკოლო სახელმძღვანელოში მიხეილ ჯავახიშვილის ბიოგრაფიის მოკლე, ზოგადი მიმოხილვაა მოცემული. ამიტომ მასწავლებელს მართებს მწერლის ბიოგრაფია მოსწავლეებს შთამბეჭდავად გააცნოს და ზოგიერთ მომენტზე განსაკუთრებით გაამახვილოს ყურადღება. იმ ტრაგედიას, რაც მიხეილ ჯავახიშვილის ოჯახს 1899 წელს თავს დაატყდა (მოძალადეებმა მწერლის დედა და და დახოცეს), უდავოდ დიდი ზეგავლენა მოუხდენია მწერალზე. „ამან იმდენად იმოქმედა ჩემზე, რომ 1902 წელს იქაურობას თავი მივანებე და მას აქეთ იმ სოფელში ერთხელაც აღარ მივსულვარ“, — წერს მწერალი. დიახ, უბედურებამ თავზარი დასცა მწერალს, მაგრამ სულიერად ვერ გატეხა. საინტერესოა ისიც, რომ პატარა მიხეილს ჯერ პრივილეგიის, შემდეგ კი ჯვალალოლის რუსულ სკოლაში სწავლის გამო დედაენა თითქმის გადაავიწყდა. გარემოებამ ორჯერ გამარუსაო, წერდა მწერალი, მაგრამ ორჯერვე აღიდგინა მან თავისი ქართული — და მერე როგორ! ამის ნათელი დასტურია „არსენა მარაბდელი“; აქ მწერლის ქართული ამოუწყველია, ფრაზა — მოქნილი და ნაჭედი.

მე ვფიქრობ, დიდი აღმზრდელობითი დანიშნულებისაა მიხეილ ჯავახიშვილის ურთიერთობა ილიასთან. განა საგულსხმომ არ არის ის ფაქტი, რომ წინამურის ტრაგედიის დღეს ჯავახიშვილი საგურამოში ასულა, ღამე მწერლის ეზოში გაუთე-ვია და თავსასთუმლად ილიას სისხლით მოსვრილი ბალიში სდებია. ან როგორი მონდომება და შრომა გამოუჩენია, რომ ეპოვა ის ტყვია, რომელმაც პოეტს მკერდი შეუნგრია. ილიასთან ურთიერთობის ფაქტებზე ყურადღების გამახვილებას მით უფრო საჭიროდ მივიჩნევ, რომ, ჩემი აზრით, თუ ვინმეა ქართულ ლიტერატურაში ილიას მემკვიდრე, ეს, პირველ ყოვლისა, მიხეილ ჯავახიშვილი გახლავთ.

„ხალხის გული — აი, მწერლის სასახლეცა და ციხე-დარბაზიც“, — უთქვამს მიხეილ ჯავახიშვილს. ეს ციხე-დარბაზი მას უკვე მყარად ეყარა 30-იან წლებში. ამის რწმენა, ალბათ, ნუგეშად თუ ნაჰყვა დიდ მწერალს და ვინ იცის, თავისი მონამებრივი სიკვდილის ჟამსაც გაუსაძლისისთვის გააძლებინა.

3. საგულისხმაო ის ფართო გამოძახილი, რაც თემურ ჩხეიძის სატელევიზიო დადგმას — „ჯაყოს ხიზნები“ — მოჰყვა. ეს ფაქტი თავისთავად მეტყველებს როგორც რომანის, ასევე ინსცენირების ღირსებაზე. არ დაგიმაღავეთ, მეცა და ჩემი მოსწავლეებიც გაგვაოცა ამ დადგმასთან დაკავშირებული ტელედისკუსიის ზოგიერთი მონაწილის პოზიციამ — ისეუ გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებმაც მარგო ქართველი ქალის განზოგადებულ სახედ აღიქვეს; პირდაპირ არ უთქვამთ, მაგრამ მათი ლოგიკით ისეუ ნამოტივტივდა ძველი, უსამართლო ბრალდება ავტორის მიმართ — მარგოსა და თემურაზ ხევისთავის ტიპთა შექმნით მან ქართველი ხალხი შეურაცხყო. თუმცა დისკუსია ხომ იმის დისკუსიაა, რომ აზრთა ჭიდილი გაიმართოს.

4. ვფიქრობ, რომ არსენა ოძელაშვილის ხიბლის გასაღები სწორედ მისი უსისხლო სახელი იყო. უსისხლო სახელში ყველაზე მეტად იკვეთება მარაბდელის რაინდული ბუნება. მაგრამ ცნება „უსისხლო“ არც მე მესმის პირდაპირი გაგებით და, საბოლოოდ, არც მოსწავლეები აღიქვამენ მას პირდაპირ. თავად არსენაც ხომ კაცის მოკვლის ფაქტად მხოლოდ გიგოლასა და არლოვის მოკვლას მიიჩნევს: „ჯერ კაცი არ მომიკლავს და რაღა ეს ნუნკალი შემომაკედა?“ — გაიფიქრა ოძელაშვილმა, როცა ალგეთში გადაჩენა უწმინდური გიგოლა. ნაბუშარს მაიორიც მიაყოლა, მაგრამ არსენას არც ეს ჩაუთვლია ვაუკაცობაში, რადგან გადელდებულმა არლოვმა იარაღი არ ამოიღო. არსენას კი ნესად ჰქონდა მამისაგან: „კაცს მანამდე არ დაჰკრა, სანამ ერთხელ მაინც არ მოგიქნევდეს“. ამავე დროს უფრო ადრე არსენამ სისხლის გუბე დააყენა ალგეთის ხეობაშიც და ახალციხეშიც. ამას თვითონაც ალიარებს მარაბდელი მაიორთან დაკითხვის დროს: „ხომ არსენამ და მისმა ძმადნაფიცებმა დაუხოცეს მაიორს ალგეთის ხეობაში ჩაფრები და სალდათები?“

— რაც მართალია, მართალია! — მოკლედ მოსჭრა მარაბდელმა.

...მართალია თუ არა, თითქო მარაბდელი ახალციხეში თათრების მხარეზე ყოფილიყო და რუსებისა და ქართველების სისხლი დაეღვაროს?

— აგრე გახლდათ, სავა სიმართლეა, მეც იქა ვარ ხოლმე“.

მაგრამ როცა არსენას მაიორი ჩაჩიკაშვილისა და საგინაშვილის მოკვლასა და გაძარცვას აბრალებს, მარაბდელი გულწრფელად და აღშფოთებით აცხადებს:

„— ტყუილია! არც არაეინ მომიკლავს! არც არაეინ გამოძარცვია!“

ამ მონაკვეთის გაანალიზების შემდეგ მოსწავლეები იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ სიმართლისათვის ბრძოლაში დაღვრილი სისხლი კაცს ცოდვად არ ჩაეთვლება, ხოლო ვინც ომში მტერს სიცოცხლეს გამოასალმებს, იგი მკვლეელი არ არის.

5. მწერლის ენაზე დაკვირვება, მისი სტილის თავისებურების გაცნობა მოსწავლეებისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე „არსენა მარაბდელის“ იდეური სიღრმის გაცნობიერება. რომანის ენაზე დაკვირვებას ვახდენ ყოველ გაკვეთილზე. ეს დაკვირვება მრავალმხრივია — პოეტური ლექსიკა, სინტაქსი, ტროპის სახეები.

მოსწავლეთა ყურადღებას ვამახვილებ პერსონაჟთა, კერძოდ — არსენას პორტ-

რეტის ხატვის ხელოვნებაზე; დაკვირვებით ვაანალიზებინებ პერსონაჟთა მეტყველებასაც, მაგალითად, ბერი ფილადელფოსის არქაულ მეტყველებას ან სევასტი ლაცაბიდის იმერულს, და ვაძლევ დავალებას, რომანის კითხვისას დააკვირდნენ სხვა პერსონაჟთა მეტყველებასაც და გამოავლინონ მათი თავისებურებანი. მოსწავლეები ადვილად მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ყოველივე ეს მწერალს კოლორიტიკისთვის სჭირდება.

ამოუწურავია რომანში მხატვრული ხერხები. განსაკუთრებით იგრძნობა მხატვრულ შედარებათა სიმრავლე. მოსწავლეებს ვაძლევ დავალებას, ამოინერონ ის შედარებანი, რომლებიც ყველაზე მეტად მოეწონათ, დააკვირდნენ, რა და რა გრამატიკული საშუალებებია გამოყენებული ამ შედარებებში. კლასში ერთგვარ კონკურსსაც ვაწყობ — რომელი მოსწავლე ამოინერს ყველაზე უფრო გაუცკვეთავ, ორიგინალურ მხატვრულ სახეს. მახსოვს, როცა მოსწავლემ ასეთი მონაკვეთი ამოინერა „განკვეთილი კვანძებიდან“ დამარცხებული არსენას შესახებ:

„დიდხანს იდგა შუა მინდორში მხედრის ძეგლივით აყუდებული, ყვითელი ბოლმით გავსებული და სამასი ნლის მკედარივით მივინყებულ“. მან რამდენიმეჯერ გაიმეორა „ყვითელი ბოლმა“ და მკითხა, ასეთი გამოთქმა თუ შეგხვედრიათ სადმეო?

მიხილ ჯავახიშვილის ფრაზაში ხშირად მიჯრით წაენყობა ხოლმე ზმნები და იქმნება დინამიკური სურათი: „ჭაფჭაფად ილიმებოდა, ერისთავი იბღვირებოდა, ბაგრატიონი სწუხდა“... „ლოპიანა ხარხარებდა, გიგუა ხითხითებდა, სულხანი ილიმებოდა“.

რომანი სავსეა ხატოვანი თქმებით, ანდაზებით, იდიომებით. ზოგიერთ თავებში მაინც — „სისხლიანი ნადიმი“, „ფიცი ტყეში“ — პირდაპირ ფეიერვერკია ანდაზებისა და აფორიზმებისა.

დასკვნით გაკვეთილზე ვაჯამებ ჩვენს დაკვირვებას მწერლის ენაზე და ვაყალიბებ დასკვნებს, ხაზს ვუსვამ, რომ მწერლის ენისა და სტილის მომხიბვლელიობა მის ხალხურობაში მდგომარეობს, მშობლიური ენის ღრმა ცოდნასა და მისი გამომსახველობითი საშუალებების ვირტუოზულ ფლობაში, ვაწვდი მწერლის შესანიშნავ გამოთქვამებს: „ენა მწერლის ბალავარია, მისი უმთავრესი იარაღი“, „სინათლე და ხალხურობა — მშვენიერი ახალი ლოზუნგია“.

6. „არსენა მარაბდელის“ სწავლებაში დიდად მეხმარება მწერლის წერილები, განსაკუთრებით მისი „როგორ იწერებოდა „არსენა მარაბდელი“. ამ წერილს კლასში კითხულობ (მემინია, ვაითუ ყველამ არ ნაიკითხოს, ყველას არ მიუწვდეს ხელი). მოსწავლეებს ვავალებ ნაიკითხონ აგრეთვე მწერლის სტატიები: „როგორ ვმუშაობ“, „აი, რას ვაპირებ“, „ახალი სალიტერატურო ქართულისათვის“, „ხალხურობა და სისადავე“.

მანანა ყიფიანი

1. მიხილ ჯავახიშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან სკოლაში, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ „არსენა მარაბდელი“ უნდა ისწავლებოდეს. ეს რომანი მარ-

ტო არსენას ტიპს არ იკვლევს. არსენას ფსიქოლოგიურმა პორტრეტმა, მართალია, თავისებური განვითარება პოვა რომანში, მაგრამ ხალხური არსენას ზნეობრივი პროფილი არსებითად არ შეცვლილა, თვისებრივად ახალი მას არაფერი შემატებია: მწერალს არ „უნვალებია“ „არსენას ლექსის“ მთავარი გმირი გართულებული ფსიქოლოგიური პორტრეტის ხატვით.

მიხ. ჯავახიშვილი წერილში — როგორ იწერებოდა „არსენა მარაბდელი“ აღნიშნავს: „ერთი უცნაური მოვლენა არსებობს: შემოქმედი ძალიან ხშირად ხედება ამა თუ იმ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ტიპს, მაგრამ მხატვრის თვალით ვერ ხედავს მას. იცი, რომ იგი არსებობს, მაგრამ იგი ბუნდოვანია, სქემატური. მერე უცებ თვალს გაახელ და ეს ტიპი თუ მოვლენა ნათლად აგესვეტება თვალწინ. ოდესღაც არსენას ლექსი მეც ზეპირად ვიცოდი, მაგრამ თვით არსენაც და მისი თილისმური გამარჯვების მიზეზიც ეხლალა ამეშოტა თვალწინ და იმ დღიდან ამ თემას ორივე ხელით დავწვდი“.

თავისთავად „არსენას ლექსის“ ფსიქოლოგიურმა უტყუარობამ განსაზღვრა მწერლის დიდი ინტერესი ამ თემისადმი. გარდა ამისა, მას როგორც შემოქმედს საშუალება ეძლეოდა მოექარგა ფონი არსენას მოქმედებისა, ფონი, რომელიც თავისთავად ქართული ხალხისთვის მეტად მტკივნეული ეპოქა აღმოჩნდა. ამავე წერილში მწერალი წერს: „ლექსის ავტორი მუდამ მარტო არსენას მისდევს. მე კი მშრომელ გლეხობას დავუკავშირე და მისი ზრახვა იმედის მედროშედ ავსახე. ლექსის ავტორი არავითარ ფონს არ აკვიწერს და მის მიერ მოცემული ფაბულა ქრონოლოგიური ციკლია არსენას თავგადასავლისა. მე კი სულ სხვანაირად უნდა მიედგომოდი ამ თემას. მისი სოციალურ-პოლიტიკური არე უნდა მომენახა, მოქმედებანი და ამბები ლოგიკურად გადამება, ზოგი რამ ფაქტებითა და ფსიქოლოგიურადაც დამესაბუთებინა, ამოდენა რომანისთვის შინაგანი კომპოზიციური აღნაგობა ამესხა, ყოველი სურათი სიუჟეტურად გადამეშალნა, ბევრი რამე შემეცვალნა, ზოგი რამ უკიდურესად დამეწუნრა — ერთი სიტყვით, სრულიად ახალი მხატვრული ნაწარმოები უნდა შემექნა, თორემ პროზად გადაკეთებული იგივე ხალხური ლექსის განმეორება გამოვიდოდა და კატასტროფა დამატყდებოდა; დაეძლიე ეს ამოცანა თუ ვერა, ამის გადაჭრა მკითხველისთვის მიმინდვია“.

მაშასადამე, არსენას თემა მწერალს იზიდავს არა მარტო ზნეობრივი გმირის პორტრეტის შესაქმნელად, არამედ ისტორიული ეპოქის მხატვრული რესტავრირებისა და, შემდგომ, მისი ანალიზისათვის, რის საფუძველზეც თანამედროვე მკითხველმა თავისთვის საგულისხმო დასკვნები უნდა გამოიტანოს. წერილში „ხალხრობა და სისადავე“ მწერალი წერს: „აქ ისტორიული რომანიც უგულვებელყვეს. საქმე ისტორიული კი არ არის, არამედ მხატვრის თვალი, მიდგომა და ის იდეა, რომელიც ხავსმოკიდებულ ქვასაც კი ფასს დასდებს და აალაპარაკებს“.

არსენას ეპოქა საქართველოში მეფის რუსეთის კოლონიზატორული ზრახვების ხორცშესხმის, დიდი სისხლის წვიმების ხანა იყო. სწორედ თავისი მწერლური ხედვით აამეტყველა მიხ. ჯავახიშვილმა „ხავსმოკიდებული ქვები“, თანაც ისე მტკივნე-

ულად და ისე მწვავედ, რომ უკანმოზრუნებულმა, უკვე სხვათათვისაც საცნაურმა იდეამ, საოცარი ელვარება შეიძინა. ამაშია ხელოვანის დიდი ძალა, ამ მომენტს უნდა მიექცეს უპირველესი ყურადღება „არსენა მარაბდელის“ სწავლებისას სკოლაში.

„არსენა მარაბდელის“ გარდა, ჩემი აზრით, სკოლაში უნდა ისწავლებოდეს „ჩანჩურაც“. „ჩანჩურა“ მიხ. ჯგავახიშვილის პირველი ნაწარმოებია. მასში ერთბაშად გამჟღავნდა მისი მწერლური შესაძლებლობანი. ამ ნაწარმოებიდან სათავე დაედო ერთ მთლიან, გამჭოლ მოტივს მწერლის შემოქმედებისას — უპატრონოს ბედისა და ხვედრის მოტივს. უპატრონო მარტო ცხოვრების ფსკერზე მოქცეული ადამიანები როდი შეიძლება იყოს, უპატრონო მთელი ქვეყანაც შეიძლება აღმოჩნდეს. ჩანჩურათი გაიხსნა უპატრონო არსებათა მთელი გალერეა — კურკა, ნუცა, ეკა, მარგო. ჩანჩურა ბაზრის მოედანზე მურას ვერ ამარცხებს მარტო იმიტომ, რომ ძალღს პატრონი ჰყავს — არტუშა. უპატრონო არსება აბსოლუტურად მიუსაფარია, ის უფსკრულისკენ მიექანება და თან არავის დარდი და ტკივილი არ მიაქვს. მისი არსებობა გაუფასურებულა ყველას თვალში.

„არსენა მარაბდელში“ ერთი საინტერესო სცენაა; ბასილა მაიორი თვალს ჰკიდებს მენინავე დროშას და იკითხავს, ეს რა არისო. ერთბაშად ჩაუნყდებათ ხმა ბარათაშვილებსა და ორბელიანებს, სულ ცოტა ხნის წინ სულს რომ ხდიდნენ ერთმანეთს ქიშპობით, რომელმა გვარმა მეტი არგო მეფეს და ქვეყანასო. მაიორ ორლოვისათვის საუკუნეობით ბრძოლებში ნაცადი დროშა უბრალო ძონძია და დამფრთხალი თავადების ფონზე ეს დროშა მკითხველისთვისაც ძონძად გადაიქცევა, არსენა რომ არ ეპატრონებოდეს მას; არსენას მძლავრ ხელში დროშა ისევე მენინავეობს და კვლავ სიამაყის გრძნობით გავსებს.

მიხ. ჯგავახიშვილი დაუნდობელია ყველა იმ პატრონის მიმართ, რომელმაც ვერ მოუარა საპატრონებელს. „ჩანჩურასა“ და „უპატრონოში“ მწერალმა დაგვიხატა უპატრონო არსებათა შემადრწუნებელი სახეები, ხოლო „ჯაყოს ხიზნებში“ — პატრონიანი არსების უპატრონოდ ქცევის შემზარავი პროცესი.

2-3. „ჯაყოს ხიზნები“ ორპლანიანი ნაწარმოებია და მისი ერთი პლანის გაგება მეორის გაუთვალისწინებლად არ შეიძლება. ეს ნაწარმოები მხოლოდ ერთი არისტოკრატიული ოჯახის გადაგვარების უბრალო ისტორია არაა. რამდენადაც ცნობილია, სამივე პერსონაჟი ამ ნაწარმოების სახე-იდეებია და მათი ისტორია უფრო დიდი საზოგადოებრივი მოვლენების ანარეკლად გვესახება. მარგო — ძვირფასი და სანუკვარი არსება — უგვანო და უსუსური პატრონის ხელში ლაფში ამოისკრება. სიმდიდრეს — ყოველგვარს — გაფრთხილება და მოვლა-პატრონობა სჭირდება, ასე რომ, მარგოს თავგადასავალში მხოლოდ ქალის, მოღალატე ცოლის, ისტორიას არ უნდა ვხედავდეთ.

რომანის ვიდეოფილმად ქცევა მიზნად ისახავს მის მეორედ დაბადებას, ახალი ძალით აყდერებას, ახალი ტკივილებისა და განცდების წამოშლას. მომიტევოს მკითხველმა, მაგრამ, რახან ამის საშუალება მომეცა, მინდა მას გავუზიარო ჩემი სუბიექტური აღქმა „ჯაყოს“ თ. ჩხეიძისეული ინტერპრეტაციისა:

მიხეილ ჯავახიშვილი დაბრუნდა...

ვიდეოფილმი დაიწყო.

ოველურ ჩარჩოში მარგო გამოჩნდება, სუფთა, სათნო. შემდეგ ჩარჩო ჩაბნელდება და ამ შავი ჩარჩოს ფონზე მიდის ტიტრები, ჩვენი ყურადღება კი მაინც არ გადადის მათზე, კვლავ ჩაშავებულ ჩარჩოს ჩაცეკერით და თითქოს გული გვეკუშდება ავი წინათგრძნობით.

მარგო, თეიმურაზი, ჯაყო...

იმთავითვე განწირული იყო მარგოსა და თეიმურაზის ბედნიერება. მარგო თეიმურაზის ხელში მხოლოდ ეგუებოდა თავის უსიცოცხლო ყოფას; მარგო ჯაყომ არ გააუბედურა, მარგო თეიმურაზის ცოლობამ, უპატრონობამ იმსხვერპლა.

მამაპაპისეული სიმღერით იღვიძებს ეჭვიანობის ვაჟკაცური გრძნობა თეიმურაზში; ეს მამა-პაპათა სისხლის უკანასკნელი აბორგებაა მის ძარღვებში. ნაცოლარისა და ნაქმარევის ურთიერთობა კი (იმედისაღმძვრელი მზერა და იმედისჩამქრობი სიტყვა — „შენ და და მე ძმაო, მარგუში!“) რეჟისორმა საოპერო არიების ფონზე გააშარა. ხოლო ჯაყოსაგან მარგოს საბოლოო მითვისებისა და თეიმურაზის უსუსური აფოფრების სცენა ამოვსებულია ჰიმნის რანგში აყვანილი მუსიკით და ვგრძნობთ, რომ ჯაყოს ბნელ სარეცელზე მარტო ცოლისაგან ქმრის ღალატის აქტს არ ვესწრებით.

მიხეილ ჯავახიშვილი დაბრუნდა!

მიხეილ ჯავახიშვილს ბოლო წლებში მხოლოდ ისეთი კრიტიკოსები ესხმოდნენ თავს, რომელთაც ამკარად ან გონება არ ჰყოფნიდათ მწერლის შემოქმედების ღრმა შრეების ამოსაცნობად, ან განგებ ამღვრევდნენ წყალს და ხელს ითბობდნენ მისი ძაგებით. ამგვარი კრიტიკოსების შესახებ თავად მწერალი წერდა:

„ჩემი ხნის კაცს დროის მიმართ სულიერი იმუნიტეტი აქვს აცრილი და კრიტიკოსი აგრე იოლად ვერ შეარყევს მას. მე მხოლოდ მართალსა და გულწრფელ კრიტიკას ვუნნე ანგარიშს და მხოლოდ მას ვემორჩილები. მაგრამ რა არის სიმართლე? ვინ არის გულწრფელი და ვინ არა?“

სწორედ ეს სულიერი იმუნიტეტი არ ეპატია მწერალს. ეს დაადასტურა ვიდეოფილმის ტელეგანხილვამ: დისკუსიის ზოგიერთი მონაწილის გაცხარებამ (ჩემი აზრით — უსაფუძვლომ!) იმ ავადმოსაგონარი წლების ასოციაცია აღმიძრა.

მიძინებული თვითშეგნების გამოსაღვიძებლად არაფერს დაერიდა მიხ. ჯავახიშვილი; მკითხველს ჯაყო მოუქნია, რათა თეიმურაზივით არ მოჩვარულიყო. მიზანს მიაღწია, საზოგადოება ერთბაშად აღაშფოთა. აღშფოთებული საზოგადოების ერთმა ნაწილმა ლაფი ესროლა მწერალს, ხოლო მეორე ნაწილმა, რომელმაც თეიმურაზში თავისი თავი იცნო, კიდევ უფრო მაგრად დახუჭა თვალები, კიდევ უფრო მეტად შეიკუჭა თავის ნაჭუჭში. მას საკუთარი თავის დაცვა უჭირდა, არათუ სხვა დაეცვა და — მწერალიც გაინირა.

მიხეილ ჯავახიშვილის ბიოგრაფია უაღრესად საინტერესოა. სად არ ყოფილა, რა არ უნახავს, ვის არ შეხვედრია მწერალი. მრავალი ფაქტია მისი ცხოვრების ოდისე-

ადან საგულისხმო და ქკუისსასწავლი. და მაინც, მე მის მონამებრიე სიკედღილზე მიფიქრია ხშირად. ასე მგონია, აღსასრულის ჟამს ბედ-მდეეარს მიაპყრო მზერა მწერალმა. გახსოვთ, ალბათ, ეს ადვილი „ჯაყოს ხიზნებიდან“:

„ჯაყო! კიდევ ვილაც არის ამ ქვეყნად ღმერთის გარდა. ის „ვილაც“ ურმით დასდევს ფეხმარდ მგლებს... ურმით დასდევს, დიდხანს დასდევს, ბოლოს რაც უნდა მარდად ირბინოს მგელმა, სადაც უნდა გადაიკარგოს, ურმით მდეეარი „ვილაც“ იმ მგელს მაინც დაეწევა და კბილებს დააგლეჯს... დაიხსომე ჩემი უკანასკნელი სიტყვა... აშიერიდან დღე-და-ღამ იმ სამართალს მოელოდე. ჩემს მაგიერად მოეა და ანგარიშს გაგისწორებს. ბედმა მდეეარმა შენ თუ არ მოგისწრო, შენს შეილებს მაინც ნამოენევა და კბილებით დაკგლეჯს, შაჰ-ჟურზე შესწეავს, ნელ ცეცხლზე მოპხრაკავს, ბნელ ორმოში ჩაჰკარის და თან გველის წინილებს ჩააყოლებს...“

აკი უნია კიდევ ბედმა მდეეარმა ეველა იმ ფეხმარდ მგელს, ვინც უსამართლოდ დაანთხია მწერლის სისხლი.

1981 წ.

„მოუხე“

იოსებ გრიშაშვილი ქალს ეთაყვანებოდა... ახალგაზრდობაში, ჩემი აზრით, ცოტა როყოდაც გაავგონეს, კოცნის პოეტი ხარო. მისი ძალუმი ლტოლვა ქალისადმი ვისმე, შესაძლოა, ფეტიშიზმადაც მოსჩვენებოდა: გრიშაშვილის ოჯახის წევრებმა მიაძმეს — თურმე პოეტი სიცოცხლის ბოლომდე სასოებით ინახავდა თავის ცალ ფეხსაცმელს, რომელზედაც, შემთხვევით, სატრფოს ფეხი დაუბიჯებია და თავისი ლანჩის ნაკვალევი დაუტოვებია.

და იყო კიდევ ერთი არსება, რომელიც პოეტის გულში ქალს კონკურენციას უწევდა.

და სახელი ამ არსებისა — ნიგნი.

გრიშაშვილისთვის ნიგნი საგანი, ნივთი — თუნდაც უძვირფასესი — არა ყოფილა. ნიგნი მისთვის ცოცხალი არსება იყო, უფრო მეტიც — სატრფო გახლდათ... ნიგნის სიყვარული მას მიჯნურობის რანგში აპყავდა. და როგორც შეყვარებულ ქალს ევლებიან თავს, პოეტი ნიგნსაც ასევე ესისათუთება, უფრთხილდება, თავს დაჰკანკალებს. ნერდა კიდევ: „ნიგნს არ ათხოვებ — ხათაა, ათხოვებ და ისე დაგიბრუნდება, როგორც სამოცი წლის კაცი-საგან თვრამეტი წლის ნაჯიჯგნი გოგო: ფურცლები ამოხეულია, სიტყვები დახაზული და აჯღაბნილ-დაჩოფურავებული... ერთი სიტყვით, ნიგნი ბიბლიოთეკაში აღარ შეიშვება“...

დააკვირდით, როგორც ნაძრახ, ნათრევ ქალზე იტყვიან, ოჯახში არ შეიშვებო, ზუსტად ასევე ამბობს პოეტი შელანძლულ, უგვანად ნახმარ ნიგნზე.

ნიგნის როგორი „მოუხეც“ იყო პოეტი, ამას ცნობილი მსახიობის ალექსანდრა თოიძის ეს მოგონებაც გვიმხელს: „სოსოს მეუღლეს, ქეთო ჯაფარიძეს, თურმე ქურქი ისე გასცვეთოდა, რომ აღარ ჩაიცმებოდა. სოსოსაც ამ ერთხელ გადაუნყვეტია, ჯანი გავარდეს, რაც არი, არი — ვუყიდო. აულია ათასი მანეთი და ნასულა... თან კმაყოფილებით ფიქრობდა, ვიყიდი ახლა ქურქს, ჩავაცმევ და გაეახარებ ჩემს ქეთოსო. გ ზაში სულმა წამძლიაო, — მომიყვა სოსო, — ბუკინისტებში შევიხედე. მაშინვე, ჩვეულებისამებრ, ნიგნი შემომმაგებეს, ნიგნი, მაგრამ რა ნიგნი! ოქროთი მოვარაყებული, 1915 წელს გამოცემული სქელტანიანი „Россия в прошлом и настоящем“. ფასი ვიკითხე — ათასი მანეთიო! — დამახალეს! ელდა მეცა, გავუმედი. რა ვქნა ახლა? ქეთოს ქურქი? დიდხანს ვერ გავუძელი ცდუნებას, ჩავუთვალე ათასი მანეთი. ნიგნს რომ მიფუთავდნენ, ვლელავდი, თან მელიმებოდა. ნიგნი იმსიმძიმე იყო, მანქანით მივიტანე შინ. გაჭირვებით ავათავე კიბე. აკანკალებული ხელით ზარი დავრეკე. გაიღო კარი. ქეთო სავარძელში იჯდა. ერთი კი გადმომხედა აღმაცერად, რა უჭირავსო... მეც დამნაშავესავით შევედი ოთახში, მუხლებზე შეფუთული ფოლიანტი დაუუსვენე და შეუძახე: „აჰა, ქეთოჯან! გინდა მომკალი — ეგეც შენი შუბა!“

იოსებ გრიშაშვილმა სიჭაბუკეშივე დაიწყო ნიგნებისა და ყურნალ-გაზე-
თების შეგროვება; „ხშირად ჭამა-სმა დამკლებია და ნიგნი კი შემოძენია“-ო,
წერს იგი ერთ-ერთ ანდერძში. თავის უმდიდრეს ნიგნთსაცავზე იგი აღრი-
დანვე ზრუნავდა — პოეტის არქივში ინახება რამდენიმე ათეული ანდერძი
ამის თაობაზე. წლიდან წლამდე ბევრი რამ იცვლებოდა ამ ანდერძებში —
უცვლელი რჩებოდა ერთი რამ: თავის ფასდაუდებელ განძს იოსებ გრიშაშ-
ვილი იმთავითვე საქართველოსა და ქართველ ხალხს სწირავდა.

მკითხველს, ალბათ, შესძრავს ამ ანდერძთა შინაარსი, ტონი, განწყობი-
ლება; პოეტი მოითხოვს, ასაბუთებს, იხვეწება — მოკლედ, ყოველ ღონეს
ხმარობს, რომ თავისი ნალოლიავეები „შვილები“, თავისი ნიგნები, თუ სი-
ცოცხლეშივე არა, სიკვდილის შემდეგ მაინც ღირსეულად დააბინაოს:

„ჩემს ნიგნებს ვუტოვებ ქართველ ხალხს — მაგრამ ერთი პირობა: ჩემი
ნიგნები ადგილიდან არ უნდა დაიძრას. დარჩეს ისევე ძველ თბილისში, ხარ-
ფუხში, იქ, სადაც დავიბადე. მოვიდნენ და იმუშაონ. თუ ზოგიერთი ნიგნი-
სათვის მოსკოვსა და ლენინგრადში მივემგზავრებით, ნიგნის მოეშხე და
მძებნელი ხარფუხშიც ამოვა“...

„უმორჩილესი თხოვნაა: ნუ შეურევთ ჩემს ნიგნებს სხვისი ნიგნების თა-
როს, თორემ საფლავში ძვლები დამემტვრევა“.

ერთ-ერთი ანდერძის ბოლოს თითქოსდა უადგილო მინანური, უფრო —
ამოოხვრა: „საშინლად მტკიცეა გული“.

გრიშაშვილს ერთ-ერთ ანდერძში ესეც უწერია: „მე მინდა დავიმარხო ნა-
რიყალის ქვეშ“.

ყველას გვახსოვს, ალბათ —

„აშშაშხანისკენ, სადაც კლდის ქიმზე
დგას ნარიყალა, ჯავრით მზირალი“...

აი, ამ „ჯავრით მზირალი“ ნარიყალის ქვეშ სდომია პოეტს დამარხულიყო
— აქ ხომ ათასობით ქართველი მეციხოვნის ძვლებია ჩაშლილი.

თვითონაც ნარიყალასავით სდარაჯობდა თბილისის კარებს, თავის ნარი-
ყალას, სრულიად საქართველოს:

„არც მე მასვენებს საქართველოს დარდი და ბოლმა:
რად დასჭკნა სიტყვა თბილისისა, რისთვის ჩამოხმა,
სიტყვა — მზის ნაღმით ნარიყალის ნაშთზე ნატყორცნი“...

იოსებ გრიშაშვილი ნარიყალის ქვეშ არ დამარხულა — მაღლიერმა ერმა
მას მთანმინდაზე მიუჩინა სამუდამო სამყოფელი. ასე რომ, მაინც აღსრულ-
და პოეტის სურვილი:

„მიყვარს თბილისი, ირაკლივით მუდამ მშფოთვარი!
და მსურს აქ მოკვდე, რომ მისი მზე სწეავდეს ჩემს კუბოს“...

ანდერკეზი

1. თხოვნა უნაპირო:

ჩემი კარადიდან სახლში წიგნი არავინ არ ნაილოს: სრულიად არავითარი გარანტია არ იქნება, რომ წიგნი დანიშნულებისამებრ დაბრუნდება, და თუ დაბრუნდება, უეჭველად ნამუსახდელი იქნება, გამოძიგნული და შეურაცხყოფილი. ჩემს კარადაში კი მინდა, რომ ჩემი წიგნები ქალწულებრივ კდემამოსილებად დარჩნენ. მართალია, ჩემი წიგნების „პირველი ლამე“ მე მეკუთვნის, მაგრამ არასოდეს ზედმეტი უფლებით არ მისარგებლია: ყოველთვის აზიზი და სათუთი „საყვარელი“ ვყოფილვარ ჩემი ბიბლიოთეკის.

წურავინ ნუ დამნამებს რაიმე ყაირათობას ან მიუკარებლობას. ერთხელ და სამუდამოდ უნდა ვისნაელოთ წიგნის პატივისცემა: ესთქვათ, წიგნი წაიღეთ სახლში. ჯერ ერთი, არასოდეს თავის დროზე არ ბრუნდება, რომ სხვამაც თავის დროზე ისარგებლოს (ხშირად ავადმყოფობას მოიმიზეზებენ ხოლმე), და მეორეც: რა გარანტია გაქვთ — ვიმეორებ — რომ წიგნი შემთხვევით ან ტრამვაიზე არ დაგრჩათ, ან ბავშვმა არ დახიოს, ან არ დაინეას და სხვა. თუ ჩემი ბიბლიოთეკიდან გსურთ წიგნების სარგებლობა, როგორც მე ვექცევი სხვა ბიბლიოთეკებს — ისე მოიქეცით: მიედივარ ხოლმე დილით და 2 საათამდე ვმუშაობ, მეორე დღეს ამ წიგნს სხვა მოითხოვს, ისიც ასევე მოიქცევა; წიგნი არ იკარგება და, რაც უმთავრესია: არ იცრიცება, უფრო ლამაზი და თვალისთვის სასიამოვნო შესახედავია. ახ, როდის მოისპობა წიგნისადმი უპატივცემულობა. ჩვენში წიგნი რომ დაუჭირო ვისმეს, ეწყინება; წიგნს არავინ ყიდულობს, ყველას სამადლოდ უნდა მისცე, წიგნს ისე ექცევიან, როგორც ყაჩაღს. არ ათხოვებ — ხათაა, ათხოვებ და ისე დაგიბრუნდება, როგორც სამოცი წლის კაცი-საგან 18 წლის ნაჯიჯგნი გოგო: ფურცლები ამოხეულია, შენი ხაზგასმული სიტყვები — შემღვრეულია, დახაზული, აჯღაბნილია, დაჩოფურავებულია, ერთი სიტყვით, წიგნი ბიბლიოთეკაში აღარ შეიშვება. აი, ამიტომ მინდა „წიგნის კულტის“ შესახებ ცალკე განყოფილების არსებობა სკოლებში ან ბიბლიოთეკებში.

ბოდიში გაჭიანურებისთვის. იმედია, ჩემი კარადის მემკვიდრენი ჩემს თხოვნას ყურადღებას მიაქცევენ.

ი. გრიშაშვილი
1925. 10.VI. ხარფუხი

2. ანდერძნამაბი

საქართველოს მთავრობას

მე არც ჯილდო მიმიღია და არც რაიმე სახელწოდება. ხშირად ქამა-სმა დამკლებია და ნიგნი კი შემიძენია. ჩემს ნიგნებს მაინც ვუტოვებ საქართველოს ხალხს — მაგრამ ერთი პირობა: ჩემი ნიგნები ადგილიდან არ უნდა დაიძრას. დარჩეს ისევე ძველ თბილისში, ხარფუხში, იქ, სადაც დავიბადე. მოვიდნენ და იმუშაონ. თუ ზოგიერთი ნიგნისთვის მოსკოვსა და ლენინგრადში მივემგზავრებით, ნიგნის მოეშუხე და მძებნელი ხარფუხშიც ამოვა!.. ძველი თბილისისთვისაც კარგი იქნება... სტუმრებისთვის. ზოგიერთ პატარა პოეტს რუსეთში მთავრობა სახლს უნარჩუნებს და შიგ მუზეუმსაც ვმართავს და მე ხომ ჩემის ხელით შემიკრებია ყველა მასალა. დარჩეს ასე! ნურსად გადაიტანთ. ნუ შეურევთ სხვის ბიბლიოთეკას... თუ შეურევთ, საფლავიდანაც ვიკცყვი: „ახია ჩემზე! ასე რომ მცოდნოდა, გამოვიტანდი და თითო-თითოს გავყიდდი!“ ჩემს ბიბლიოთეკას მიუჩინეთ გამგედ ჩემი დისწული — ანი ლაზარიდი — მაგან იცის, როგორ უნდა გაუფრთხილდეს გრიშაშვილის სახელობის ბიბლიოთეკას! ჯამაგირიც დაუნიშნეთ.

ჩემო საყვარელო მთავრობავ!

შემისრულეთ ეს ანდერძი!

ი. გრიშაშვილი.

1941. | აპრილი.

P.S. ჩემი ბიბლიოთეკის აღწერაში და კატალოგების შედგენაში მონაწილეობა მიიღოს მარიჯანმა და ანი ლაზარიდიმ. ასწეროს ორმა: თინა ნაკაშიძემ და თამარ მაჭავარიანმა. კატალოგი დაბეჭდეთ!

3. ანდერძი ჩემი პიგლოთაჰის თაობაზე

1951 წელს, 7 მარტს, სრულ გონებასა და მეხსიერებაში მყოფი მე, იოსებ გრიგოლის ძე გრიშაშვილი, ვტოვებ ამ ანდერძს იმის დასადასტურებლად, რომ ჩემი სიკვდილის შემდეგ ჩემს პირად არქივს და ბიბლიოთეკას, რომელიც შეიცავს 25 ათასზე მეტს ტომს, ვუტოვებ ქალაქ თბილისს, საბჭოთა საქართველოს მშრომელებს, — ჩვენს მეცნიერებათა აკადემიის გამგებლობაში და გამოეთქვამ შემდეგ სურვილს:

1. ზემოხსენებული არქივი და ბიბლიოთეკა იმ სახით და მოცულობით, როგორც ამჟამად არის, დაიცვას აკადემიამ, როგორც ცალკე ერთეული, — ამიტომ ჩემი ბიბლიოთეკისთვის აშენდეს პატარა შენობა (სასურველია

ჯორჯაძის ქუჩაზე, სადაც ძველად ბუკინისტების რიგი იყო, ყოფილ მუხრანსკის ეზოს ქიმში: მთელი 50 წლის განმავლობაში ამ ქუჩიდან ფუტკარით მიგრირებია ეს სიტკბოება და ისევ იმ ქუჩაზე რომ გაკეთდეს სკა — საფლავშიაც გამეხარდება).

2. ჩემს ბიბლიოთეკას ეწოდოს „ი. გრიშაშვილის სახელობის ბიბლიოთეკა“.

3. შედგენილ იქმნას და დაიბეჭდოს ცალკე წიგნად ჩემი წიგნების კატალოგი თამარ მაჭავარიანის და მაქსიმე ბერძნიშვილის თანამშრომლობით და კონსულტაციით. ეწოდოს: „ი. გრიშაშვილის წიგნების კატალოგი“.

4. თუ ჩემი მთავრობა ჯერჯერობით თანხას ვერ გაიღებს ჩემი ბიბლიოთეკის შენობის ასაგებად, მაშინ ეს ჩემი ბიბლიოთეკა დროებით დარჩეს იქ, სადაც ამჟამად არის (ლენინის ქ., N20). აქეთ-იქით ნუ გადაიტანენ, წაწმლილი ბიბლიოთეკის პატრონსაც არ უყვარდა, წიგნების დაკარგვის მეტი სხვა არავითარი სიკეთე არ მოსდევს ამ გადატან-გადმოტანას. უმორჩილესი თხოვნაა: ნუ შეურევთ ჩემს წიგნებს სხვისი წიგნების თაროს, თორემ საფლავში ძვლები დამემტვრევა...

5. ჩემი სიკედილის შემდეგ ამ ბიბლიოთეკას უნდა მიეჩინოს გამვე და მომვლელი (სასურველია მეთვალყურეობა დაევალოს ჩემს მეუღლეს — ქეთევან კონსტანტინეს ასულ ჯაფარიძეს).

6. დასახელებული ბიბლიოთეკის მოწესრიგება, სისტემაში მოყვანა და საერთოდ კონსულტაცია ჩემი ანდერძის შესასრულებლად და სხვა — ჩემი სურვილია მოხდეს შემდეგი ამხანაგების ხელმძღვანელობით. ესენი არიან: გ. ჯიბლაძე, ბესო ჟღენტი (მწერალთა კავშირიდან), ვანო წულუკიძე (პოეტი და ლიტერატორი), შალვა ჩხეტია (არქივიდან), მაქსიმე ბერძნიშვილი (ბიბლიოთეკათა მცოდნე — აკადემიის ისტორიის განყოფილებიდან), თამარ მაჭავარიანი (საჯარო ბიბლიოთეკიდან — ეს მცოდნე და სპეციაკი ადამიანი ყოველთვის ზრუნავდა ჩემი ბიბლიოთეკისათვის) და ჩემი გაზრდილი — დისნული ანი კაპრიანეს ასული ლაზარიდი-ციციშვილისა.

7. ის ბინა კი, რომელიც ჩემი პაპეულ-მამეულია, დარჩეს ისე, როგორც ჩემი სიკედილის შემდეგ დარჩება... სასურველია ამ ბინაში გაკეთდეს (მხოლოდ ერთ ოთახში) სამკითხველო ჩემი უბნის მოზარდი თაობისთვის; მეორე ოთახში კი ტახტს, სურათებს და მაგიდას ხელი არავინ ახლოს. ეს საქმე დაევალება ამხ. ვალერიან ხატიაშვილს (მის საზოგადოებას გრძელი სახელი ჰქვია და ბოდში, რომ ვერ დავიხსომე).

ჩემი ხარფუხი ძალიან მიყვარს — აქ, ამ სახლში დავიბადე და ვისურვებდი ამ პინის ხელუხლებლად დატოვებას. ეს ბინა იმყოფება უძველეს თბილისში, ხარფუხის უბანში — ალგეთის შეს. N1. ასაკალი გრიშაშვილის სახელობის ქუჩიდან.

ესეც ასე! ჩემი ცხოვრების ბოლო მოქმედება გათავდა, მშვიდობით, მეგობრებო!

ი. გრიშაშვილი, 1951 წ. 7 მარტი

მე თბილისი მიყვარს... მიყვარს ეს აოჯიზის ძველი აკვანი, ეს დარ-
დინადული გოკიმა, ეს საქართველოს მითრთოლვარე გული, ეს და-
სანყისი და დასასრული ჩემი არსებობისა.

იოსებ გრიშაშვილი

სკოლა, უპირველეს ყოვლისა, იმ გრძნობის აღზრდას ემსახურება, რომელსაც
სიყვარული ჰქვია; სიყვარული მშობლიური ერისა, ენისა, სიყვარული საქმისა, ადა-
მანისა, ადგილის დედისა... გრიშაშვილის პოეზია ამ საყოველთაო სიყვარულის

გაუსუნარი

საგალობელია. ამიტომაც აქვს პოეტის შემოქმედების სწავლებას სკოლაში კარგა
ხნის ტრადიცია. მიუხედავად ამისა, სიტყვიერების მასწავლებლებს მაინც წამოეჭ-
რებათ ხოლმე პრობლემები და კითხვები გრიშაშვილის შემოქმედების სწავლებისას.
სწორედ ამ კითხვებს უპასუხებენ საფიხებოდ მონეული ქართული ენისა და ლიტე-
რატურის მასწავლებლები.

1. როგორ უნდა იყოს პროგრამაში წარმოდგენილი იოსებ გრიშაშვილის შე-
მოქმედება?
2. გეხმარებათ თუ არა სწავლების პროცესში პოეტის სახლ-მუზეუმი?
3. რა თემატიკას სთავაზობთ დასაწერად მოსწავლეებს გრიშაშვილის პოეზი-
ის შესწავლისას?
4. თქვენი აზრით, რით უნდა აიხსნას ყმანვილთა ერთგვარი „გაუცხოება“
გრიშაშვილის პოეზიისადმი?
5. განსაკუთრებით რომელი ლექსი გიყვართ გრიშაშვილისა და რატომ?

მურმან ხომერიკი

1. ჯერ ეს ვიკითხოთ: როგორ უნდა იყოს, საერთოდ, სასკოლო პროგრამაში წარ-
მოდგენილი მხატვრული ლიტერატურა — ესთეტიზმისა თუ ისტორიზმის პრინციპით?
ჩვენ ხომ, ჩვეულებრივ, ახალი დროის ყოველ მწერალს სასკოლო პროგრამებში სოცი-
ალური პრობლემატიკით წარმოვაჩენთ. როცა ასეთ ამოცანას ვისახავთ, ერთგვარად
ჩრდილში ექცევა ნაწარმოების ესთეტიკური მხარე, მხატვრულობა; აქტუალური თე-
მატიკის, მაგრამ მხატვრულად სუსტი ნაწარმოები კი მოზარდის სულსა და გრძნობაზე
გაუღენას ვერ ახდენს, უბრალოდ, მეხსიერებას უტივორთავს (იმავე საკითხს ხომ ისტო-
რიაში სწავლობს, თანაც უფრო გასაგებად, ზუსტად და ამომწურავად!).

ამა თუ იმ მწერლის ღირსება მის მიერ შექმნილი შედეგებით განისაზღვრება.
მედევი შემოქმედის ყოველი ნაწარმოები როდია და, მაშასადამე, ვერც — ემოცი-

ური ზემოქმედების შემძლე. და თუკი ლექსი, პოემა, მოთხრობა ვერ ახდენს ემოციურ ზეგავლენას, ვერ აღვიძებს ჩვენს ესთეტიკურ გრძნობებს, რალა საჭიროა ასეთი ნაწარმოებების შესწავლა?

მხატვრული იდეა მხატვრული ფორმისაგან მონყვეტილი როდია! გაეიხსნოთ — მხატვრულად სუსტ ნაწარმოებს ბელინსკი იდეების სასაფლაოს უწოდებდა. ამიტომ არ შეიძლება თემის აქტუალობით მხატვრული თვალსაზრისით სუსტი ნაწარმოებების გამართლება.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მწერალს იმ თემით, იმ იდეით უნდა წარვადგენდეთ მკითხველთან, რომელიც ხელოვანმა ყველაზე მაღალმხატვრულად გამოხატა. ამიტომაც, ჩემი აზრით, სასკოლო პროგრამაში გრიშაშვილის სატრფიალო ლირიკის უგულებელყოფა, მეტი რომ არა ვთქვათ, გაუმართლებელია.

2. სახლ-მუზეუმი მწერლის სულის სარკეა. პოეტის გარემოსთან, მის ნივთებთან მიახლებისას ისეთი გრძნობა გეუფლება, თითქოს გარდასული ჟამი ცოცხლდებოდეს და ყველს საგანი სულიერდებოდეს. საუბედუროდ, ტერიტორიული სიძორის გამო ვერ ვახერხებ გრიშაშვილის სახლ-მუზეუმში მოსწავლეთა მიყვანას...

3. იოსებ გრიშაშვილის თვითმყოფი პოეტური ხელწერა ყველაზე ნათლად სატრფიალო ლირიკასა და თბილისური ციკლის ლექსებში გამოიკვეთა. გრიშაშვილის სამიჯნურო თემატიკის თითქმის ყოველი ლექსი ამ ყოვლისნამლეკავი ვნების საუფლოა; აქ აღვლენილია ხობტა არა მარტო და არა იმდენად სატრფოს სხეულზე, არამედ — მის სულზე, უფრო სწორად, პოეტი აღმერთებს ქალს, როგორც სულისა და ხორცის განუყოფელ მშვენიერებას. გრიშაშვილისათვის ქალი, სიყვარული და მშვენიერება გაუთიშავი ცნებებია, მისთვის ქალი ყოველთვის უდრის მშვენიერებას, სულის გაზაფხულს. მაგრამ ეს მშვენიერება, დაუძლეველი ზემინიერი ლტოლვა მარადქალურისაიკენ ყოველთვის როდია სიხარულის, ბედნიერების მომტანი: თავდავიწყებამდე მისულ სიხარულს ხშირად სულის დამფლეთი ტკივილები ცვლის, ლოცვა-ლაღადისს — დემონური მრისხანება, ქალ-ანგელოზს — ქალი-სატანა; მაგრამ თვით ამ მაცდურ სატანაში, პოეტის ამ ჯოჯოხეთურ სულიერ ტკივილებში არის რაღაც რომანტიკული, მიმზიდველი, ამალლებული და მშვენიერი.

ი. გრიშაშვილი ვერსიფიკაციის ვირტუოზია, მაგრამ მისი სატრფიალო ლირიკის შედევრები მე მხიბლავს არა იმდენად პოეტური არტისტიზმით, მხატვრული ორნამენტების სიუხვით, ელვარე სამკაულებით, რამდენადაც, პირველ ყოვლისა, ხალასი სიმართლით, ისეთი უშუალობითა და ბუნებრიობით, რომ თითქოს ირლევვა სალექსო და სასაუბრო მეტყველების მიჯნა და ლექსი აღიქმება აღსარებად, ოცნებად, ტკივილად...

სწორედ ასეთი ლექსების წაკითხვას ვურჩევ ხოლმე მოსწავლეებს:

ა) სატრფიალო ლირიკიდან: „დაებერდი? არა!“, „შელისთვალეზიან ასულს“, „შენ გაირყვნები“, „წმინდა ხარ, წმინდა!“, „გამმა“, „ქალწული ყვავილი“, „დააჩქარე, და-

აჩქარე", „რა კარგი ხარ, რა კარგი“, „დაიგვიანე“, „ლოცვა ჟამსა ნყევლისასა“, „შვი თოელი“, „ყურთბალიში“, „შენი ყელი“.

ბ) თბილისური ციკლი: „ამჟამხანისკენ“, „გამოთხოვება...“, „ქორნალი ჩვენუბან-ში“, „ტრიოლეტები შეითან ბაზარში“, „კიროვის ბაღში“, „თბილისი იყო ჩემი ლექსის მასწავლებელი“. სიტყვამ მოიტანა და, ისინი აუცილებლად უნდა გაეცნონ პოეტის ჩინებულ გამოკვლევას — „ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჰემა“.

გ) ბუნება და ნუთისოფელი: „შემოდგომა“ („ჩუ! ფოთოლი მოსწყდა ხეს“), „თქვენ, პეი, გესმით?“, „აცივდა“, „ნარგიზი“, „აი კითხვები“, „ჩემს დანიშნულს“.

ამ ლექსების გარკვეულ ნაწილს ბავშვები მეტყველების განვითარების გაკვეთი-ლებზე სწავლობენ (რა თქმა უნდა, საკუთარი გემოვნებით შერჩეულს), X კლასში კი — ხან ლიტერატურული ნრის მეცადინეობაზე, ხან მეტყველების განვითარების გაკვეთილზე.

ახლა კითხვის მეორე ნაწილზე გიპასუხებთ. როგორი უნდა იყოს ჩენი, ლიტერა-ტურის მასწავლებლის პოზიცია კრიტიკული ლიტერატურისადმი? როგორ შევაჩვი-ოთ მოსწავლეები იმას, რომ შინაარსი კი არ გადმოსცენ ან რომელიმე კრიტიკოსის აზრები იხეპირონ, არამედ ემოციურ-ესთეტიკური მიმართება დაამყარონ ნაწარმო-ებებთან? ცხადია, მათ დამოუკიდებელი აზროვნება უნდა ვასწავლოთ, უფრო ზუს-ტად, სააზროვნოდ განვანყოთ და ამ გზაზე წაეხალისოთ. ამისათვის კი აუცილებე-ლია არა მარტო კრიტიკული ნიგნების წაკითხვა მოვთხოვოთ, არამედ ამ ნიგნების კრიტიკული შეფასებაც.

ჩემს მოსწავლეებს ძირითადად ისეთ კრიტიკოსებს ვაცნობ, რომლებიც სათქმე-ლის ესეისტური ფორმით გადმოცემას ამჯობინებენ: გერონტი ქიქოძე, მიხეილ კვე-სელავა, გურამ ასათიანი, რევაზ თვარაძე, თამაზ ჭილაძე, აკაკი ბაქრაძე...

უშუალოდ ი. გრიშაშვილთან დაკავშირებით კი აუცილებლად ვაკითხებ გურამ ასათიანის ნარკვევს.

4. გრიშაშვილის პოეზიისადმი ერთგვარი „გაუცხოების“ მიზეზები, ჩემი აზრით, შემდეგია: პირველი: სასკოლო პროგრამა ნაკლებად ითვალისწინებს მისი ლირიკის მხატვრულ-ესთეტიკურ მხარეს. ისედაც მწირად წარმოდგენილი ლექსებიდან მხატვ-რული ღირსებით ერთადერთი თუ გამოირჩევა — „გამოთხოვება ძველ თბილისთან“.

მეორე: პოეზია საღმრთოა, როდესაც იგი „საღმრთოდ გასაგონი“ ხდება, ე.ი. რო-ცა მას ისმენს „ეკაცი ვარგი“, დახვეწილი გემოვნების მკითხველი. ამგვარ მკითხველს კი აღზრდა უნდა, თანაც — სიყრმიდანვე. ზემოთ აღვნიშნე და კვლავ გავიმეორებ, რომ ლიტერატურის სწავლების დროს გადამწყვეტი მისი მხატვრულობა უნდა იყოს. ვვლისხმობ არა შინაარსისაგან დაცლილ, იდეებისაგან განტვირთულ ფორმას, არამედ მაღალმხატვრულად თქმულ სატიკივარსა თუ სიხარულს, სიტყვას, გარდაქ-მნილს ტკივილად და დღესასწაულად. ჩვენ კი, სამწუხაროდ, პოეზიას მხოლოდ და მხოლოდ გონებრივი საზრდოს ფუნქცია დავაკისრეთ, თანაც ეს შემეცნებითი ფუნ-ქცია მხოლოდ სოციოლოგიური ჩარჩოებით შემოესაზღვრეთ, ყველაფერი „პრაქტი-

კულ გონს" დაუმორჩილეთ და ნულა გვიკვირს, როცა გრიშაშვილის პოეზია, ეს „გრძნობებისა და სულის პური“, ჩვენ თვითონ გავუუცხოვეთ ჩვენს შვილებს...

„აბოდებთ“ თუ არა ჩვენს მოსწავლე გოგონებს გრიშაშვილის სატრფიალო სტრიქონები? ჯერ ეს ვიკითხოთ: ჩვენს ლიტერატურის მასწავლებლებს თუ „აბოდებთ“? ცხადია, აქ ასაკსაც აქვს გარკვეული მნიშვნელობა, მაგრამ არც ისეთი, პოეზიის სფეროშიც ასაკობრივი დაყოფა რომ შემოვიღოთ...

მართლაც: ამკარად შეიმჩნევა გრიშაშვილის (და არა მარტო გრიშაშვილის!) სატრფიალო ლირიკისადმი მკითხველთა, მათ შორის მოსწავლე ახალგაზრდობის, ერთგვარი ინდიფერენტიზმი, გულგრილი დამოკიდებულება. შეიძლებაოდა, მოკლედ მოგვეჭრა — ეს ყველაფერი დრომ მოიტანა, ჩვენი ეპოქისათვის დამახასიათებელმა ზნეობრივ-ფსიქოლოგიურმა ცვლილებებმა; მაინც დავასახელებდი რამდენიმე კონკრეტულ მიზეზს; ჯერ ერთი, შეუდარებლად გაფართოვდა ინტერესთა სფერო და გაზარდა გონებრივი თვალსაწიერი, რამაც თითქმის მთლიანად შთანთქა საკუთარ თავთან განმარტოების დრო და საშუალება; მეორე: დღევანდელი ტექნოკრატიზმითა და პრაქტიციზმის ციებ-ცხელებითაა „დაჰიპნოზებული“, რამაც ასევე უკანა პლანზე გადასწია ინტიმურ განცდათა საუფლო. ნეგატიურმა მოვლენებმაც თავისი დაღი დაასვა ახალგაზრდობის ერთი ნაწილის ფსიქიკას: სარგებლიანობისა და უტილიტარზმისაკენ სწრაფვამ ლამის „მოაშთო“ სულიერი ფასეულობანი. და — ერთიც: დღეს თითქოს რალაცნაირ სირცხვილად, პროვინციალიზმად, ჩამორჩენილობად ითვლება ნაზ, წმინდა, ამაღლებულ გრძნობებზე საუბარი, მათი გამოხატვა. ე.ი. „გავუცხოვდით“ არა კონკრეტულად იოსებ გრიშაშვილის სატრფიალო ლირიკისადმი, არამედ, საერთოდ, გრძნობებისა და ინტიმის ამაღლებულად, პოეტურად გამოხატვის მიმართ.

და მაინც — ბევრი რამაა დამოკიდებული მასწავლებლის მცდელობაზე. გრიშაშვილის პოეზიის მოყვარული მასწავლებელი ყოველთვის მოახერხებს, რომ თავის მოსწავლეებს აგრძნობინოს მისი პოეზიის ეშხი და პენი.

5. ყველაზე მეტად გრიშაშვილის სამი ლექსი მიყვარს: „შენ გაირყვნები“, „დააჩქარე!“ და „ყურთბალიში“. არც ერთი არ შემეტება განზე გადასადებად, მაგრამ რაკი ერთი უნდა ავირჩიო — „შენ გაირყვნები“

რატომ მიყვარს? ძნელია, გიპასუხოთ. გრიშაშვილისა არ იყოს — „მიყვარს, მიყვარს, ჩემო კარგო, მიყვარს, მიყვარს და... რა გიყო? რომელ ნყალში გადავევარდე, რომელ ზღვაზე გავირიყო? მიყვარს, მაგრამ, რომ არ ვიცე — რისთვის, ან რამე მაიძულა?..“ ვცადოთ მაინც!

ლექსი ასოციაციების უსაზღვრო სივრცეში მახეტიალებს. მე მას პირობითად სამ ნაწილად ვყოფ.

პირველი: უღმობელი ბედისწერა... მწარე წინათგრძნობა... „ნაქანდაკარი“ — მაგრამ უსაქმურთა საბურთაოდ, სათამაშოდ გადაქცეული ქალის უზადო, ღვთაებრივი სხეული. ყალყზე შემდგარი, ბრმა, აღრენილი ვნების ხორხოცში ჩაკარგული წმინდა სულის გოდება... მშვენიერების გაუფასურება...

ტრაგიკული მუხტით დანაღმული სტრიქონები:

*„და სადაც ნახვალ — ვით ქუჩის ძაღლი,
სიძვა, მრუშება აგედევნება“;*

საოცრად ტევადი ფრაზაა: ქუჩის ძაღლივით ადევნებული სიძვა. ქუჩის ძაღლი უპატრონო, მშიერი, მანანნალა სულის ასოციაციას ბადებს, ხოლო მანანნალა და მშიერი, მოხმობილი სიძვის მსაზღვრელებად, კიდევ უფრო ქუფრ ფერებში ხატავს ქალის ტრაგედიას. რაკი ნათქვამია, „აგედევნება“-ო, ისიც გაიაზრება, რომ ქალი თავისი ბუნებით, სულთ კი არ არის მეძავი და მრუში, ცხოვრების უღმობელმა ლოგიკამ აქცია ასეთად. ის მსხვერპლია და არა დამნაშავე. ავხორცი სატირი მშიერი ძაღლივითაა ჩასაფრებული...

მეორე: სინანული... მხოლოდ სინანული და არა სინდისის ქენჯნა. „მოგვენატრება ეს სიყმანვილე“, მაგრამ ვაი, რომ წარსულს ვეღარ დაიბრუნებ. ისევ ჩაღრმავება საკუთარ სულში და ტრაგიკული ჟღერადობის უპასუხო კითხვები: „რისთვის ვინთუბი? ვისთვის ვიგზნები?“ სიყმანვილის მონატრებით აგორებული ცრემლი ღანვებზე... გცივია „საყურისოდენა ცრემლები“ და შენც, წუთისოფლის სტუმარს, თვალსა და ხელს შუა ისე დაგიღამდება, რომ ცრემლის მონმენდასაც ვერ მოასწრებ.

მესამე:

*„მაგრამ თუ შეგხვდი, ო, სულის მეფავ,
სადმე აკრული ქუჩის ბნელ კუთხეს,
მოვალ და ჩემის ხელით აეკრეფავ
მაგ შიშველ ტანზე დაყრილ ნაფურთხებს“.*

„უძღები შვილის დაბრუნება“ მაგონდება... ოდესღაც ურჩი, მაგრამ ახლა მორჩილად მუხლმოდრეკილი ძე შეცდომილი მამის თბილი, მიმტევებელი, სიბრალულით სავსე თვალების წინაშე; დამთრგუნავი, შემბოჭავი ალერსით დასცქერის ნანვალებსა და ნაცოდვილარს... მახსენდება გურამ დოჩანაშვილის „სამოსელი პირველი“: კამორა — ჯოჯოხეთის გარსი... დაშინებული, თითქმის პირუტყვად ქცეული მეძავი ქალი მართლაც შეშინებული ქუჩის ძაღლივით დგას დომენიკოს წინაშე: ტანჯული სული ტანჯულ სულს შეხვდა. დომენიკოს შეებრალა ქალი და მოექცა არა როგორც მეძავს, არამედ როგორც ხატს, მტვერსა და ტალახში ჩავარდნილს: ნაზად, საოცრად ნაზად, როგორც უმანკო ბავშვს, ისე მოეფერა, შუბლზე ემთხვია. და გაიღვიძა მეძავში მინავლებულმა გრძნობამ, წმინდა სულმა...

„შიშველ ტანზე დაყრილი ნაფურთხების აკრეფა“ ის ღვთაებრივი ყესტია, პატივბასა და მიტევებაზე მაღლა რომ დგას; ეს თავგანწირვაა, მსხვერპლის გაღება; ეს როდია სიკეთით კეკლუცობა — ტკივილებად შემოგზნებული სახმილია სულისა, მისი წყურვილი, რომ გზასაცდენილი ჭეშმარიტებისაკენ მოაბრუნოს.

*„თუ პირველობა მე არ მაღირსე,
ვიქნები მაინც უკანასკნელი“...*

ეჰ, ეს მარადიული სატიკივარი პირველისა და უკანასკნელის! მართლაც, რა ძნელია სწორად შეიცნო, ვინ პირველია და ვინ ბოლო, ვინ დაფნის ღირსია და ვინ — სახ-

რისა, ვინ კეისარია და ვინ მონა, ვინ ღირსი და ვინ უღირსი. ჩვენი ღირიკული გმირი იმით მაინცაა ბედნიერი, უკანასკნელობა რომ ეღირსა, სიკეთის გამოვლენის შესაძლებლობა რომ მიეცა. ნუთისოფელმა ხომ, ვინ იცის, რამდენი მოცელა ისე, რომ დიდი და ნათელი სულიდან ერთი სხივის გახარჯვაც ვერ მოასწრეს!

სიკეთის, პუმანიზმისა და მშვენიერების ხატებაა ეს ლექსი, ათას ფიქრსა და ოცნებას ბადებს.

ალბათ ამიტომაც მიყვარს.

ნათელა ჩაჩუა

1. განა შესაძლებელია გრიშაშვილის შემოქმედება მისი სასიყვარულო ღირიკის გარეშე ვასწავლოთ? არადა, ამ მოტივზე დანერილი არც ერთი ლექსი არ გახლავთ პროგრამით გათვალისწინებული!

2. ი. გრიშაშვილის პოეზიის უკეთ შესწავლაში არა მარტო მუზეუმი, ძველი ხარფუხიკი გვეხმარება. ძველი თბილისის უბნები ფეხით უნდა შემოვტაროთ, თუ გვსურს მოსწავლეებმა თბილისზე უსაზღვროდ შეყვარებული პოეტის სული უკეთ შეიგრძნონ.

3. მოსწავლეებს გრიშაშვილის შემოქმედებასთან დაკავშირებით ვთავაზობ შემდეგ თემატიკას:

ა) ახალი საქართველოს თემას: „საქართველო ბეჭედიან ბაჯაღლო და თბილისი — მიგ ჩასმული ბადახში“.

ბ) პატრიოტულს: „ვის შეუძლია მითხრას ართქმული, რომ არ მიყვარდეს ჩემი სამშობლო, ჩემი ერი და ჩემი მამული“.

4. ამ ბოლო ათწლეულში წინა პლანზე ღრმა სულიერი შეჭირვებებისა და განცდების გამოშატეულმა პოეზიამ წამოიწია; ის სამყარო, რომელიც გრიშაშვილის შემოქმედებაში აისახებოდა, დღევანდელი ახალგაზრდა თაობისათვის რამდენადმე შორეული გახდა. პოეტის მრავალმა, თავის დროზე პოპულარულმა ლექსმა, თითქოს ვერ გაუძლო დროის გამოცდას და დაეინყებას მიეცა. ალბათ, ამიტომ ჩვენს გოგონებს გალაკტიონის „მერი“ და „უსიყვარულოდ“ უფრო იზიდავთ, ვიდრე გრიშაშვილის „ყურთბალიში“ ან „წმინდა ხარ“ (თუმცა მის სასიყვარულო ლექსებს დღესაც გატაცებით მღერიან), მაგრამ ყოველივე ეს როდი აკნინებს ი. გრიშაშვილის პოეზიას — მის საუკეთესო ლექსებს თავყანისმცემლები ყოველთვის ჰყავდა და მომავალშიც ეყოლება...

5. ყველაზე მეტად მიყვარს ი. გრიშაშვილის ლექსი „დაებერდი“:

*„დაებერდი! არა! ლექსების ფერებს
დაპკრავს სურნელი საუკეთესო,
ნამდვილ სიყვარულს რა დააბერებს,
სულზე უტკბესო!“*

ამ ლექსის იდეა შეიძლება გამოიხატოს ცნობილი სიტყვებით: „ხელოვნება უკე-

დავია, სიცოცხლე — ნარმავალი". პოეტი ამ ლექსში გამოხატავს გულსიტკივილს იმის გამო, რომ დაბერდა, ახალგაზრდობის საუკეთესო წლები წარსულს ჩაბარდა და დროის უსასრულობაში ჩაიკარგა, მაგრამ, სანაცვლოდ, გულს ის უმშვიდებს, რომ უკვდავებისა და წარუვალობის სული უდგას პოეტურ სტრიქონებს და წამდელი სიყვარულის იმ გრძნობას, რომელიც მუდამ მისი პოეტური სტრიქონების შთაგონების წყაროს წარმოადგენდა.

ნაზიბროლა ზაქარაია-ქობულაძე

1. კაცს გული გეთანაღრება, რომ ყმანვილებს არაფერს ვასწავლით სატრფიალო ლირიკიდან; იოსებ გრიშაშვილი ხომ ძირითადად მაინც სილამაზისა და სიყვარულის ტრუბადურია!

2. ი. გრიშაშვილის შემოქმედების შესწავლისას მთავარი აქცენტი ძველთბილისურ ფოლკლორზე გადაგვაქვს, რადგან მისი შემოქმედების ქვაკუთხედს თბილისის თემა წარმოადგენს. ხარფუხში მდებარე პოეტის სახლ-მუზეუმი ამ მხრივ, მართლაც, დიდ დახმარებას გვიწევს. ი. გრიშაშვილის ლექსებში მრავალი ისეთი საგნის, რეალიის, მოვლენის სახელწოდებაა, რომლებიც ჩვენს დღევანდელ ყოფაში იშვიათად თუ გვხვდება; მოსწავლეთა დიდ ნაწილს ისინი საერთოდ არასოდეს უნახავს. პოეტის სახლ-მუზეუმში ექსპონირებულია მრავალი ასეთი „გადაშენებული“ ნივთი, რომლებიც მოსწავლეთა მეხსიერებაში ღრმად აღიბეჭდება. ცნობილია ი. გრიშაშვილის დიდი სიყვარული ნიგნისადმი. სახლ-მუზეუმში ყოველ ნაბიჯზე ჩანს ნიგნის კულტი. აქ წარმოდგენილი რამდენიმე ათეული ათასი ნიგნის ხილევა საოცარ შთაბეჭდილებას ახდენს მოზარდის სულზე, რომელიც ნიგნის მალმართებელი პოეტის მიმართ განსაკუთრებული რიდითა და კრძალვით „იმუხტება“. ამ მხრივაც გრიშაშვილის სახლ-მუზეუმს პოეტის შემოქმედების შესწავლისას დიდი შემეცნებითი ღირებულება აქვს.

3. სამწუხაროდ, პროგრამაში ისე ძუნწად არის წარმოდგენილი პოეტის შემოქმედება, რომ ნაირგვარი თემატიკის შეთავაზება მოსწავლეებისათვის გვიჭირს. მიუხედავად ამისა, მაინც შეიძლება საწერი თემატიკის სასურველ „კალაპოტში“ მოქცევა:

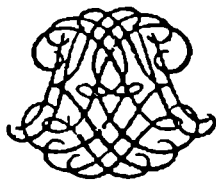
ა) „ი. გრიშაშვილი — ძველი თბილისის მომღერალი“; ბ) „სამშობლო“ ი. გრიშაშვილის შემოქმედებაში“; გ) „ი. გრიშაშვილი — ძმობისა და მეგობრობის მომღერალი“ („ერთი ვაზის სამი მტევანი“).

ი. გრიშაშვილის შემოქმედების შესწავლისას მიზანშეწონილად არ მიმაჩნია მოსწავლეთათვის კრიტიკული ლიტერატურის მინოდება. ვფიქრობ, მის პოეტურ სტრიქონებს მკითხველთან „სწავლული“ შუამავალი არ სჭირდება. ზემოთქმულის გამო, მოსწავლეებს ვთხოვ კრიტიკულ-სამეცნიერო ლიტერატურის ნაცვლად თვით გრიშაშვილის ის ცნობილი, პოპულარული ლექსები იკითხოვნ, რომლებიც სასკოლო-სასწავლო პროგრამაში არ არის წარმოდგენილი.

4. ცოტა არ იყოს, საჩოთირო კითხვაა, მაგრამ მეტად მტკივნეული. იქნებ სიტყვიერების მასწავლებლებსაც მიგვიძღვის ბრალი, იოსებ გრიშაშვილის პოეზიისადმი მკითხველთა გარკვეულ ნაწილში ასეთი დამოკიდებულება რომ არსებობს — დღევანდელი მკითხველი საზოგადოება ხომ სკოლის კედლებიდანაა გამოსული. იქნებ მათ ისე ვერ ვაცნობთ, ისე ვერ ვასწავლით მის შემოქმედებას, როგორც საჭიროა? საგულისხმოა სხვა რამაც: ალბათ, არც ერთ ერს არ ჰყავს იმდენი საყვარელი პოეტი, რამდენიც საქართველოს. ყოველი ახალი პერიოდი, დრო თავის აქტუალურ თემებს, პრობლემებს, სატკივარს გამოაჩენს ხოლმე — წინა დროის პრობლემებისაგან, სატკივრისაგან განსხვავებულს; და ამ განსხვავებულ პრობლემატიკას ამა თუ იმ ქართველი პოეტისა თუ პროზაიკოსის შემოქმედება შეიძლება მეტად ან ნაკლებად პასუხობდეს. ვგონებ, ეს „სჭირს“ დღეს ი. გრიშაშვილის პოეზიასაც, მაგრამ, ვინ იცის, იქნებ კვლავ დადგეს დრო და ზოგი იმ ძველ სატკივართაგან ისევ წამოტივტივდეს. შორს რომ არ წავიდეთ, განა ძველი თბილისის არქიტექტურული იერსახის აღდგენა იმის გამოვლინება არ გახლავთ, რასაც გრიშაშვილმა „წარსულისადმი გრძნობა-პატივი“ უწოდა?

5. ნუ დამძრახავთ უშუალობისათვის. ძალიან მიყვარს ი. გრიშაშვილის ლექსი „ოლოლ! ოლოლ!“ მიზეზი? იგი ბავშვობიდანვე შემორჩა ჩემს მეხსიერებას; იგი, მართლაც, ნამდვილი „სიყვარულის სიმფონია“, იშვიათი სიღრმით, უშუალობით, გულწრფელობითა და შთაგონებით გამოხატული. საერთოდ კი ი. გრიშაშვილის მთელი პოეზია ძვირფასი თვლებით მოოჭვილ იმ ძველებურ სამკაულად წარმომიდგენია, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა, როგორც ძვირფასი და სანუქვეარი რელიკვია.

1983 წ.

ქიანის რაინდი

ციხის საკანში ორი პოლიტიკური პატიმარი სამომავლო გზას ირჩევს, თუმცა ისეთი ბრალდება აქვთ წაყენებული, რომ, შესაძლოა, სასამართლომ მათ ოცნებას წერტილი ემაფოტით დაუსვას; ყოველ შემთხვევაში, სამუდამო კატორღა მინც არ ასცდებათ... ჯერ ჭაბუკები არიან, მაგრამ საშიშ მეამბოხებად და არსებული წეს-წყობილების დაუძინებელ მტრებად ითვლებიან. ერთი მათგანი, სტუდენტი, რომლის სალუქი პირისკანი, ნატიფი ნაკეთები და სუსტი აღნაგობა ნაკლებად შეესაბამება წარმოდგენას მეამბოხეთა თავკაცზე, გადაჭრით აცხადებს: „აქედან თუ მშვიდობით გავალნიე, იარალი უნდა გამოვიცვალო“... გამოხდება ჟამი და, ციხეში საიდუმლოდ შეყვანილი მინისქეშა ხერელით, იგი მართლაც გავა სამშვიდობოზე და იარალსაც გამოიცვლის — ლეო შენგელაია მაუზერის ნაცვლად ხელთ კალამს აიღებს.

წურავინ იფიქრებს, რომ ეს ნაბიჯი მას ეჭვმა, სასონარკვეთამ ან შიშმა გადაადგმევინა, მით უფრო — დამშვიდებული, მყუდრო ცხოვრებისაკენ სწრაფვამ... კაცმა რომ თქვას, რა დამშვიდებული ცხოვრება შეიძლება ჰქონდეს მწერალს — სიმართლის მსახურსა და ქომაგს? ლეო ქიაჩელმა ხელი უფრო მძიმესა და სახიფათო იარალს მოჰკიდა, სახიფათოს როგორც ძლიერთათვის ამა სოფლისა, ასევე — საკუთარი კეთილდღეობისათვის; იცოდა, სულიერად შემდრკალსა და ძარღშეშინებულ კაცს ისევე ვერ გაეძლება სამწერლო ასპარეზზე, როგორც — პოლიტიკურზე. მაგრამ განსაცდელი მას ველარ შეაცბუნებდა — სიკვდილისათვის უკვე ჩაეხედა თვალეში. მსგავსად ყველა ჭეშმარიტი პროზაიკოსისა — სერვანტესისა, სტენდალისა, დოსტოვესკისა... თუმცა, რაღა შორს ვეძებოთ — მსგავსად საბასი, ილიასი, ყაზბეგისა, ჭოლა ლომთათიძისა, მიხეილ ჯავახიშვილისა და სხვათა და სხვათა — ისიც, ცხოვრებისაგან ნაგვემი, ჰადესის მოხილვის შემდეგ შემოვიდა მწერლობაში. ეს იყო საკუთარი თავის პოენა — ჩვენი სიტყვიერი კულტურისათვის საბედნიერო გადარჩევტილება. ამ არჩევანს უნდა ეუმაღლოდეთ, რომ ჩვენს ლიტერატურას შეემატა დაგეშილი მწერლური თვალთ აღმოჩენილი ახალი პოეტური სამყარო — ახლებურად დანახული და მოსმენილი ხმა და ფერი, ბუნება და ადამიანი, მისი სულის შუქ-ჩრდილები.

ლეო ქიაჩელის პოლიტიკური და, შემდგომ, მწერლური მოღვაწეობა თუ საყოველთაოდ არის ცნობილი, ზოგს შეიძლება არც ახსოვდეს, რომ იგი ერის სულიერი ცხოვრების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ასპარეზზე, პედაგოგიურ სარბიელზე, ემსახურა თავის ხალხს — მართალია, მცირე ხნით, მაგრამ — არცთუ უკვალოდ. არცთუ უკვალოდ, რომ ვამბობ, ორმხრივ ზეგავლენას ვგულისხმობ: ცხადია, ბატონი ლეო თავისი სიღარბაისლით, ტაქტით,

საგნის ღრმა ცოდნით (იგი ქართულ ლიტერატურასა და საქართველოს ისტორიას ასწავლიდა თბილისის ქალთა გიმნაზიაში) მონაფეთა სულსა და ზნეობას ღრმა კვალს აჩნევდა. ახალგაზრდებთან ურთიერთობა, თავის მხრივ, სასიკეთოდ ზემოქმედებდა მწერლის შემოქმედებაზე: რომ აღარაფერი ვთქვათ საყმანვილო მოთხრობების ციკლზე, მის რომანებშიც ბევრი რამ აღმზრდელის, მონოდებით პედაგოგის, თვალთ არის დანახული და მხატვრულად ხორცშესხმული — თუნდაც გვადისა და მისი შვილების ურთიერთდამოკიდებულება გავიხსენოთ.

ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში არსებოდა ბერთა ორდენები — ფრანცისკელთა, დომინიკელთა, ბენედიქტელთა... მათ გვერდით იყვნენ ტაძროსანი რაინდებიც, რომლებიც მახვილით ემსახურებოდნენ ჯვარს და ადასრულებდნენ რაინდულ აღთქმას...

ძნელი სათქმელია, ამგვარმა ასოციაციებმა უბიძგეს თუ არა ლეო შენგელაიას თავის ფსევდონიმად აერჩია ქიაჩელი — ქიაჩის წმინდა ხატთან დაკავშირებული ზენოდება (-ელ სუფიქსი ქართულში არა მარტო წარმომავლობას, არამედ რისამე მიმდევრობასაც აღნიშნავს!). როგორც ცნობილია, ეს ხატი შენგელაიების „ძირ“ ხატად ითვლებოდა, შენგელაიები მისი მცველები იყვნენ. ქიაჩის ხატს დიდი სახელი ჰქონდა გავარდნილი — მისით იჭრებოდა სამართალი იმ მხარეში, მასზე აფიცებდნენ და მისით რისხავდნენ. ექვთიმე თაყაიშვილის აღწერით, ხატზე გამოსახულია მთავარანგელოზი რაფაელი, „ერთი შვიდთაგანი წმიდათა ანგელოსთა“, რომლის ბაგეებით გაცხადებულა: „იქმოდეთ კეთილსა და ბოროტმან არა გპოვნეს თქვენ“ (ტობით, 12,7). ყრმა ლეო შენგელაიაზე როგორი შთაბეჭდილებაც მოუხდენია ამ, ხალხის რწმენით, სასწაულმოქმედ ხატს, კარგად ჩანს მოსკოვიდან გამოგზავნილი ერთი წერილით, რომლის ფრაგმენტი პირველად ქვეყნდება: „...ერთი შაურიანი სანთელი... ჩემს ძირ ხატს დაუდგას და დანეას... ქიაჩი ხშირად გამახსენდება და, ვფიქრობ, რომ მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩემს ცხოვრებაში. მგონია, რომ ის მე მწყალობს... მე შესაჭიროება ისეთი ძალა, რომელიც მწყალობს. თორემ მარტოხელას, ობოლს, მიძნელდება ცხოვრება. მე, პირადად, მოგეხსენება, არც ღმერთი მწამს და არც ეშმაკი, მაგრამ მაინც მინდა რატომღაც — ჩემი ძირი ხატი მწყალობდეს, ძალიან მინდა!.. სულის მოთხოვნა“.

სწორედ სულის ამ მოთხოვნით დაირქვა ლეო შენგელაიამ ჩვენი მწერლობისათვის სინწინდის ეტალონად ქცეული სახელი ქიაჩელი და ძველ, კეთილშობილ ტაძროსან რაინდთა დარად არც მას, ქიაჩის რაინდს, გადაუხვევია პრინციპიდან: „იქმოდეთ კეთილსა და ბოროტმან არა გპოვნეს თქვენ!“

ქიაჩელი ახლოდან

უნდა დაინეროს და, ალბათ, დაინერება კიდევ ლეო ქიაჩელის სრული, პირუთენელი, შეულამაზებელი და ზუსტი ბიოგრაფია... მასში მნიშვნელოვან ადგილს დაიჭერს თანამედროვეთა მოგონებები, პირადი წერილები, მწერლის შემოქმედებითი ლაბორატორიის ამსახველი მასალა; დიდი „ფასი დაედება“ ოჯახის წევრთა მოგონებებს მწერალზე — სწორედ ისინი დაგვანახებენ, როგორი იყო ქიაჩელი ახლოდან. ლეო ქიაჩელის სანათესაოს დღეს რამდენიმე უახლოესი ადამიანიღა შემორჩა, რომელთაც მასთან უცხოურაით და კარგად ახსოვთ მწერლის პიროვნებასთან, მის კერძო ცხოვრებასთან დაკავშირებული ყოველი წერილმანი. ესენი არიან: ლეო ქიაჩელის რძალი ეთერ ცაგარელი და მწერლის შვილიშვილები — ნანა შენგველაია და ნოდარ ფარცხალაძე. ქალბატონი ეთერი მწერლის ვაჟის, მეორე მსოფლიო ომში დაღუპული ოთარ შენგველაიას ქვრივია, ნანა --- მათი ქალიშვილი, ხოლო ნოდარი — ქიაჩელის ქალიშვილის, ან განსვენებული ნათელა შენგველაიას ვაჟი...

როცა ლეო ქიაჩელისადმი მიძღვნილ ჟურნალის ნომერს („ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1984, №2) ვამზადებდი, კარზე გახლდათ მომდგარი საიუბილეო თარიღი — მწერლის დაბადების მესამე წლისთავი. შენგველაებს შინ ვეწვიე: გადმომიწყვეს საარქივო მასალა -- ფოტოსურათები, ჩანაწერები, პირადი წერილები... ზოგი მასალა უკვე გამოქვეყნებულია, უმეტესობას პირველად ვეცნობი. ვარჩევთ, ვალაგებთ, კიდევ ერთხელ ვკითხულობთ... ჩემთვის, რაღა თქმა უნდა, ყველაფერი უცხოა და საინტერესო, მაგრამ ამ წერილთა ადრესატებიც ისეთი დაგემოვნებით კითხულობენ ბარათებს, თითქოს ახლახან მიეღოთ. ამ პირადი წერილებით და მათი კომენტარებით თითქოს ცოცხლდება და ახალ შტრიხებს იძენს კეთილშობილი სახე მწერლისა.

ლეო ქიაჩელის რძალსა და შვილიშვილებს მე, ძირითადად, კითხვებს ვუსვამდი: დაკვირვებული მკითხველი, იმედი მაქვს, რემარკების გარეშეც მიხვდება, ამ საუბრისას მწერლის ოჯახის წევრთაგან ვინ რომელ კითხვაზე მცემდა პასუხს.

— ახლობელთა მონათხრობი მწერლებზე, ჩვეულებრივ, „ორგემავა“ — ერთი მხრივ, უამრავ ისეთ დეტალსა და შტრიხს ჰმატებს მწერლის პორტრეტს, ურომლისოდაც მისი სულიერი სამყაროს წარმომჩენი სურათი „ფერხორცს“ დაკარგავდა. მეორე მხრივ, თქვენი მონათხრობი, ნებისით თუ უნებლიეთ, ჭარბად ემოციური და, ალბათ, ტენდენციურიც იქნება: განა შეუძლია, მაგალითად, ქალბატონ ნანას „ნეიტრალურად“ დახატოს პაპის პორტრეტი, იმ პაპისა, რომელიც მისთვის პაპაც იყო და მამაც?

— უემოციობას ვერ დაგპირდებით, მაგრამ ტენდენციურობაზე კი გულმმუხიდან ბრძანდებოდეთ — ჩვენთვის ქიაჩელის მწერლური ღირსებები არასოდეს ქცეულა პრესტიჟის საკითხად. ჩვენ მოგიტხრობთ არა იმდენად მწერალ ლეო ქიაჩელზე, რამდენადაც ლეო ბაბუზე — მამაზე, ოჯახის თავზე, ადამიანზე.

— როგორ პირობებში უხდებოდა წერა და მუშაობა ლეო ქიაჩელს?

— მაინცდამაინც მყუდრო სამუშაო პირობები არა ჰქონდა. ჩვენს ბინას ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქუჩაზე ვინრო არ ეთქმოდა, მაგრამ ჩვენთან მუდმივად ცხოვრობდა რამდენიმე ნათესავი. ლეო ბაბუ სადაც მუშაობდა, იქვე

ეძინა, იქვე იდგა ტელეფონიც, რომელიც მძაფრ ექსპლუატაციას განიცდიდა, განსაკუთრებით — ჩემგან. ბაბუაჩემი მოთმინებით იტანდა ტელეფონის თითქმის უწყვეტ ზარს — მხოლოდ ხანდახან თუ შესჩივლებდა გერონტი ქიქოძეს — *Живу в телефонной будке!* დღისით სანერ მაგიდასთან თითქმის არც გვინახავს, „ლაპურა“ იყო. ამიტომაც პატარაობისას გვიკვირდა კიდევ, რაიმეს რომ დაბეჭდავდა — ნეტავ როდის დანერაო.

— რა პიროვნული თვისება იყო მასში განსაკუთრებულად თვალშისაცემი?

— თუ მაინცდამაინც ერთი თვისება, უფრო სწორად, ერთი სიტყვით გამოხატული თვისება გაინტერესებთ, მე ვიტყვოდი — სიღარბაისლე. არაჩვეულებრივად ყურადღებიანი იყო. ერთხელ ისე ნაჩქარევად მოუწია მატარებლით მოსკოვს გამგზავრება, რომ არ დამშვვიდობებია. მეორე დილითვე დეპეშა მივიღე: *Занят попроситься, прости — Baby Leo.* ეტყობა, მატარებლიდანვე გამომიგზავნა. მარტო შინაურებთან არ ყოფილა ასეთი დელიკატური და ტაქტიანი... მახსოვს, ბოლო ხანებში ჭავჭავაძის აღმართზე ამოსვლა უკვე უჭირდა, მით უფრო, თუ ზამთარი იყო. რუსთაველზე გასეირნება კი უყვარდა. ჰოდა, მოადგებოდა აღმართს, დაიჭერდა ტაქსს, მაგრამ ორასიოდე მეტრისთვის მისი „მოცდენა“ ეუხერხულებოდა — მაშინ ტაქსაფონი ამ მანძილზე საერთოდ ვერ ასწრებდა თანხის ჩამოყრას. ჩაუჯდებოდა ტაქსის მძღოლს, მოატარებდა ლენინის მოედანს, „ზემელს“, მერე აახვევინებდა გრიბოედოვის ქუჩაზე და ასე მიაყვანიებდა თავს შინ...

ჭირის დღესავით ეზარებოდა ვინმეს შეწუხება თავისი პირადული საჭიროებისათვის. ჩემზე ამოსდიოდა მზე და მთვარე, მაგრამ როცა ჩემი საყვარელი მუსიკალური ათნლედისთვის ერთი ახირებული ნესის თანახმად თავი უნდა დამენებებინა, რაკი უნივერსიტეტში ჩავირიცხე, ლეო ბაბუ ვერ ვაიძულეთ დაერეკა სადაც ჯერ იყო — თუ სხვებისთვის არ შეიძლება დარჩენა, არც შენთვის შეიძლებაო. ვეუბნებით — სხვები ყველა უმტკივნეულოდ აგვარებენ ამ საქმეს, — ის მაინც თავისაზე დგას. ამ ხვენწა-მუდარაში რომ ვიყავით, მე ზობელი შემოვიდა, ამისთვის ბატონ ლეოს როგორ აწუხებთ, მე თვითონ ვთხოვ სასწავლებლის დირექტორსო. მართლაც, აიღო ყურმილი და ელემენტარულად მოაგვარა ყველაფერი... და ერთიც — გახსოვთ, ალბათ, რიხტერის გასტროლების დროს რა ამბავი იყო ხოლმე ბილეთებზე. მივდექ-მოვდექით — რას იშოვი ბილეთს! არადა, ლეო ქიაჩელმა რომ დაურეკოს, ბილეთს ვინ დაუკავებს! რომ გამიჭირდა — ვეცი, მაგრამ — თუ სხვები დგებიან რიგში და იღებენ ბილეთს, შენც ასე უნდა გაისარჯოო — მითხრა. ძლივს დავარწმუნე, რომ რიხტერზე არავითარ ბილეთებს სალაროში არ ჰყიდიან... ბოლოს, როცა ცოცხლად შევჭამე, როგორც იქნა, დავარეკინე ოპერის თეატრის დირექტორთან...

— ქიაჩელი რომ გმირთა ჩინებულ პორტრეტებს ქმნიდა, ეს ცნობილია; ხომ არაფერია ამ მასალაში ეგრეთ წოდებული ავტოპორტრეტის ჟანრისა?

— მასეთი მასალაც მოგვეძებება... აი, ეს გახლავთ ლეო ქიაჩელის ხელით

დანერილი ავტოპორტრეტი, უფრო სწორად, ავტობიოგრაფია. ნუ გაგაოცებთ მისი „კანცელარული“ სიმძრალე და სიმოკლე. ჩემი აზრით, მამა — სიცოცხლეშიც ჩემს მამამთილს მხოლოდ ასე მივმართავდი — აქ რაღაც ანკე-ტაზე იძლეოდა პასუხებს:

მოკლე ავტობიოგრაფია

დავიბადე სოფ. ობუჯში (ნალენჯიხის რაიონი) 1884 წ. 7/11 ძვ.სტ. (მეტრიკულ მონუმბაში ჩანერილი 1886 წ. სწორი არ არის — ის მონათელის თარიღია, როცა ეკლესიის დაეთარში შემიტანეს).

ვსწავლობდი ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, რომელიც დაეამთავრე 1904 წ. ამავე წელს ჩავირიცხე ხარკოვის უნივერსიტეტში (იურ. ფაკ.). 1905 წელს სტუდენტთა შორის რევ. მოძრაობის გაძლიერების გამო ხარკოვის უნივერსიტეტი მთავრობამ დროებით დახურა. მე დაებრუნდი სამშობლოში, სადაც განვაგრძე რევოლუციური მუშაობა. მუშაობა მომიხდა ზუგდიდის მაზრაში, სადაც გლეხებისა და მუშების რევოლუციურ მოძრაობას ხელმძღვანელობდა ჯერ იმერეთ-სამტრედიის ს.დ. კომიტეტი (ბოლშევიკების), შემდეგ კი ბათუმის კომიტეტი. მოძრაობის ზრდის გამო ბათუმის კომიტეტმა სამეგრელოსთვის გამოჰყო ცალკე ხელმძღვანელი ჯგუფი, რომლის ნევრიც ვიყავი. მალე განიარაღებულ იქნა ზუგდიდის მაზრის მეფის ადმინისტრაცია და როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა მაზრებში, აქაც სახალხო რევოლუციური მმართველობა დაწესდა, რომლის ხელმძღვანელადაც მე ვითვლებოდი.

1906 წ. გლებთა რევ. აჯანყება დამარცხდა და რეაქციამ გაიმარჯვა. მე შემიპყრეს და ქუთაისის ციხეში მომათავსეს. ჩემი და ჩემი ამხანაგების წინააღმდეგ შეყენებულ საბრალდებო ოქმს სახელად დაარქვეს *Дело о зугдидской республике* ". ეს ოქმი მთლიანად მოყვანილია 1929 წ. სახელგამის მიერ გამოცემულ წიგნში სახელწოდებით „1905 წელი სამეგრელოში“. ჩემ მიერ ზემოთ მოტანილი ფაქტები ამ წიგნშია დადასტურებული.

ამის გარდა ამ მოკლე ავტობიოგრაფიას დავეურთავ: *„Справка по историко-революционному архиву ЦА Упр. ГССР“*. ეს ამონაწერი არქივიდან მონუმბს ჩემს რევ. მუშაობას 1904-05 წ.

სანამ ჩემი გასამართლება მოხდებოდა, 1907 წ. ს.დ. ორგანიზაციამ დაპატიმრებული და მეფის სამართალში მიცემული ამხანაგების გასათავისუფლებლად, რომელთაც მძიმე სასჯელი მოელოდათ, ქუთაისის ციხეში გვირაბი შეიყვანა და პოლიტ. პატიმართ საშუალება მისცა, გაქცეულიყვნენ. ციხიდან გაქცეულთა შორის ვიყავი მეც.

ციხიდან გაქცევის შემდეგ მე არაღვგალურად ვცხოვრობდი ქ. მოსკოვში 1912 წლამდე. მერე კი მოხერხდა ჩემი წასვლა საზღვარგარეთ. ვცხოვრობდი ყენევაში (შვეიცარია), სადაც სწავლას განვაგრძობდი უნივერსიტეტში.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ვცხოვრობ ქ. თბილისში. აქ

განვავგრძობდი უმთავრესად ლიტერატურულ მუშაობას. ეპიზოდური ხასიათი ჰქონდა ჩემს სამსახურს მასწავლებლად ქართ. გიმნაზიაში — (2 წელი), თუ ერობაში მუშაობას (1 წელი).

დღიდან საქართველოს გასაბჭოებისა მე ვმსახურობდი თბილისში სხვადასხვა საბჭოთა დაწესებულებაში, განსაკუთრებულად — ლიტერატურისა და ხელოვნების ხაზით (წითელარმიელების კლუბში ლექტორად, ამავე კლუბის თეატრის რეჟისორთა კოლეგიის თავმჯდომარედ, განათლების კომისარიატის ხელოვნების განყოფილებაში, საქართვე. კომისართა საბჭოს კონსულტანტად, „ზაკოდხოზის“ გამომცემლობაში).

მაგრამ უმთავრესი და მუდმივი ჩემი სამუშაო ადგილი იყო მწერალთა კავშირი დღიდან ამ კავშირის ჩამოყალიბებისა დღემდე.

ვარ მისი პრეზიდიუმის წევრი. ვიყავი თავმჯდომარის მოადგილე, კავშირის პირველი ბეჭდვითი ორგანოების რედაქტორი, ხან კიდევ სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

წერა დავიწყე ადრე, ჯერ კიდევ ქუთაისის გიმნაზიაში ყოფნის დროს. მაგრამ პირველად ჩემი მოთხრობების ბეჭდვა დაიწყო 1909 წლის 5/V-დან.

ამჟამად ვარ ავტორი შემდეგი თხზულებების:

„ტარიელ გოლუა“ — რომანი (1917 წ.), „სისხლი“ — რომანი (1928 წ.), „გვადი ბიგვა“ — რომანი (1937 წ.), „მთისკაცი“ — რომანი (1948 წ.).

აქ აღარ დავასახელებ უფრო მცირე ზომის მოთხრობებს და ნოველებს, არც საბავშვო მოთხრობების წიგნებს, არც ლიტ. კრიტიკულ წერილებს და თარგმანებს, ისინი საკმაოდ ცნობილნი არიან ქართველი საზოგადოებისათვის და არერთგ ზის გამოცემულან.

ჩემი რომანები და საუკეთესო მოთხრობები ყველა თარგმნილია და მრავალჯერ გამოცემული რუსულად როგორც მოსკოვის, ისე თბილისის გამომცემლობების მიერ.

რომანი „გვადი ბიგვა“ გადაითარგმნა ინგლისურადაც და ორჯერ არის ცალკე წიგნად გამოცემული ლონდონში. ის გადათარგმნილია და გამოცემული აგრეთვე ბულგარულ და სხვა დემოკრ. ერების ენებზე. „გვადი ბიგვა“ დიდი ტირაჟით არის გამოცემული 1949 წ. ესპანურ ენაზე ბუენოს აირესში (არგენტინა).

ჩემი ხანგრძლივი, შეუწყვეტელი ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი მუშაობისათვის საკავშირო მთავრობის მიერ მე ორგ ზის ვარ დაჯილდოებული შრომის წითელი დროშის ორდენებით, პირველად 1939 წ. ხოლო მეორედ — 1946 წ. დაჯილდოებული ვარ აგრეთვე მედლებით კავკასიის დაცვისა და მხნე შრომისათვის სამამულო ომში.

გარდა ამისა 1940 წელს მე მომეკუთვნა სტალინური პრემია რომანისათვის „გვადი ბიგვა“.

ამჟამად ვარ 66 წლისა. განვავგრძობ მუშაობას მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმში.

1949 წელს შესრულდა ორმოცი წელი, რაც მე შემოქმედებით მუშაობას ვენე-
ვი და ვიბეჭდები.

ჩემი რევოლუციური ნარსული მოქცეულია 1903-1907 წწ. აქედან ორი წელი-
ნადი ციხეში ვიმყოფებოდი (1906 და 1907 წ.). ციხიდან გაქცევის შემდეგ მეფის
მთავრობის რეპრესიას ვემალეობოდი და არალეგალურად ვცხოვრობდი რუსეთ-
ში 5 წელიწადი (1907-1912), ხოლო ემიგრაციაში დაეყავი 5 წელი (1912-1917).

ლეო მიხეილის ძე შენგელაია-ქიაჩელი

— ეს ავტობიოგრაფია 1950 წელს დაუნერია. მართლაც, რაღაც კითხვარის
პასუხებსა ჰგავს. შემკითხველს თითქოს განსაკუთრებულად ლეო ქიაჩელის
პოლიტიკური ნარსული აინტერესებს... ყოველ შემთხვევაში, მწერალი სასა-
მართლო დოკუმენტაციასაც კი იმონმებს საიმისოდ, რაც ისედაც ყველასათ-
ვის ცნობილი იყო — თავისი რევოლუციური ნარსულის დასამტკიცებლად...

— ამ დოკუმენტაციასთან დაკავშირებით — ჩემმა სიძემ, რეზო ყარალაშ-
ვილმა, მამას ძველ პორტფელში, რომელიც ათასჯერ გვიტრიალებია ხელში
და რომელსაც ობუჯის სახლმუზეუმისათვის გადასაცემად ვამზადებდით,
ნუხელ შენიღბული „საცავი“ იპოვა... საცავში კი ეს ფურცელი იდო. რო-
გორც ხედავთ, ცნობა რუსულად არის შედგენილი, გაცემულია ისტორიულ-
რევოლუციური არქივის მიერ და წარმოადგენს იმ ამონაწერს საბრალდებუ-
ლო აქტიდან, რომელსაც თავის ამ მოკლე ავტობიოგრაფიაში იმონმებს ლეო
ქიაჩელი. აი, ქართული თარგმანიც ამ დოკუმენტისა:

ცნობა

გაცემული ისტორიულ-რევოლუციური არქივის მიერ საბრალდებუ-
ლო აქტიდან — 1907 წლის 12 აპრილი.

ლეონიდე მიხეილის ძე შენგელაიას, ოცი წლისას, ბრალად ედება, რომ 1905
წლის დამლევისა და 1906 წლის დასაწყისში მონაწილეობდა ქუთაისის გუბერნი-
ის ზუგდიდის მაზრაში მოქმედი დანაშაულებრივი ჯგუფის საქმიანობაში;
ჯგუფს თავისი მოქმედების მიზნად დასახული ჰქონდა ძალადობის გზით დაემ-
ხო და შეეცვალა რუსეთში მოქმედი კანონები და ნეს-წყობილება. ჯგუფს ჰქონ-
და ცეცხლმსროლელი იარაღის სანყოფი და საბრძოლო მასალა, თანაც ამ ჯგუ-
ფის ამოცანათა აღსასრულებლად შენგელაია სიტყვით გამოდიოდა მათ მიერ
სოფლად მოწყობილ საჯარო კრებებსა და გლეხთა თავშეყრის ადგილებზე, მო-
უწოდებდა მოსახლეობას აშკარა შეიარაღებული აჯანყებისაკენ, რათა დაემ-
ხოთ რუსეთში არსებული წყობილება და შეეცვალათ იგი ფედერაციულ საფუძ-
ვლებზე დამყარებული რესპუბლიკით; მოითხოვდა არ დამორჩილებოდნენ ხე-
ლისუფლების წარმომადგენლებს, არ გადაეხადათ გამოსაღებები და გადასახა-
დები, არ მიეცათ მთავრობისთვის ახალწვეული, არ გადაეხადათ „ნადელის“
ფული მემამულეებისათვის და საეკლესიო გადასახადი. გარდა ამისა, მეთაუ-

რობდა რა სხვა, მიმალვაში მყოფ, ბრალდებულებთან ერთად ამ დანაშაულებრივ ჯგუფს თავისი აგენტების საშუალებით, მათ მიერ მაზრაში გაუქმებული სასოფლო თანამდებობის პირთა ნაცვლად ნიშნავდა საგანგებო თანამდებობის პირებს: ასისტავეებს, ათისტავეებს და რაიონის უფროსებს — „ერისთავეებს“. იძულებითი წესით მოსახლეობისაგან კრეფდნენ ფულს რევოლუციური მიზნებისათვის; 1905 წლის დეკემბერში ზუგდიდის მაზრის მაცხოვრებლებს ურიგებდნენ საზღვარგარეთიდან შემოზიდულ იარაღსა და საბრძოლო მასალას, იარაღის მიმღებთაგან აყალიბებდნენ საბრძოლო რაზმებს — „ნითელ ასეულებს“, შემდეგ კი, 1906 წლის 1 იანვარს, ეს რაზმები აღჭურვეს და გააგზავნეს სადგურ სამტრედიის მთავრობის ჯარებთან შეიარაღებული წინააღმდეგობის გასანევადად, რათა ისინი ზუგდიდის მაზრაში არ შემოეშვათ. დასასრულ, [შენგელაია] პირადად ხელმძღვანელობდა ბრბოს, რომელიც 1905 წლის 6 დეკემბერს ღამით თავს დაესხა ზუგდიდში საპოლიციო საგუშაგოს, ხელთ იგდო იარაღისა და საბრძოლო მასალის სანყოფი და განაიარაღა ყველა ჩაფარი...

ამის შედეგად და სისხლის სამართლის სასამართლო კოდექსის 4 სტატიის 2 პარაგრაფის საფუძველზე ლეონიდ მიხეილის ძე შენგელაია უნდა სამართალში იქნეს მიცემული.

— სხვათა შორის, ეს მასალა ცნობილია დაინტერესებული მკითხველისათვის თენგიზ ჟღენტისა და აკაკი თოფურიას ნაშრომებიდან.

— თავდასხმა, განაიარაღება, სროლა, ძალადობა — ყველაფერი ეს იმდენად შეუთავსებელი ჩანს თხემით ტერფამდე ინტელიგენტ, სათნო, მოსიყვარულე და ხათრიან ბაბუასთან, რომ თითქოს ვიღაც სხვაზე იყოს ლაპარაკი ამ ცნობაში. ლეო ბაბუ იარაღით ხელში ისევე ვერ წარმომიდგენია, როგორც, რა გითხრათ... გვადი იაპონური ქოლგით... მისნაირი სულიერი წყობის ხალხს ძველად, ალბათ, წმინდანებად შერაცხდნენ...

— მაგრამ არცთუ იშვიათად სწორედ მეამბოხეები გარდაიქმნებიან ხოლმე წმინდანებად... და — პირიქითაც! ასე რომ, ვერავითარ წინააღმდეგობას ვერ ვხედავ მაუზერიან ჭაბუკ მეამბოხესა და კალამმომარჯვებულ მხცოვან მწერალს შორის — მაუზერიითაც და კალმითაც ლეო შენგელაია-ქიაჩელი უსამართლობას ებრძოდა და ადამიანურ ღირსებას ედგა ქომაგად. ამ მოკლე ავტობიოგრაფიიდანაც ჩანს, რომ გასაბჭოების შემდეგ პოლიტიკურ ასპარეზს მთლიანად ჩამოცილებული და შემოქმედებით მუშაობაში, რომ იტყვიან, ყელამდე ჩაფლული მწერალი მაინც შინაგანი კმაყოფილებით იხსენებს თავის რევოლუციურ წარსულს.

— ცხადია, ბობოქარი ჭაბუკობის წლები ორგანული და მოუკვეთავი, მეტიც ითქმის, მთელი შემდგომი ცხოვრების განმსაზღვრელი პერიოდია მწერლისათვის და, აქედან გამომდინარე — საამაყოც. ოღონდ ის კი, ალბათ, ზედმეტი არ იქნება, თუ რევოლუციური ბრძოლის, დაპატიმრების, გაქცე-

ვის, მალვის, ემიგრაციის რომანტიკური საბურველის მიღმა დაეინახავთ ტანჯულ სულს — მოშიშპილეს, სიცვიისაგან გათოშილს, მიუსაფარს, დევნილს. აი, მთელი დასტა წერილებისა, მამას მიერ მოსკოვიდან და ჟენევიდან გამოგზავნილი. ნუ შეგაცბუნებთ და ნურც გაგაკვირებთ მათი ყოფითობა, ერთი შეხედვით — წერილმანი და პიროვნული ხასიათი, ნურც ის, რომ თითქმის ყოველ წერილში გულისმომკვლელი ჩივილია საკუთარ უსახსრობაზე... აქ არაფერია გამუქებულ-ნამატებული, მართლაც შავ დღეში იყო, მართლაც მშიერი და ლამის შიშველი დადიოდა იგი მოსკოვში, სხვისი პასპორტით, ნუთი ნუთზე დაპატიმრების მომლოდინე. ათჯერ დაკერებული შარვლით საზოგადოებაში გამოჩენა ესირცხვილებოდა, მაგრამ რა ექნა, როცა ერთი ხელი ტანსაცმლის გარდა არაფერი ებადა. ასეთივე ყოფა გრძელდებოდა ჟენევაშიც. ეს მასალა, ალბათ, მალე გამოქვეყნდება და მკითხველი თვალნათლივ დარწმუნდება, რომ ლეო ქიაჩელისათვის თვით სამოთხეც კი არ არსებობდა თავისი ახლობლების, თავისი მშობლიური ქვეყნის გარეშე. თითქმის არსად არ ჩანს მისი აღტაცება არც რუსეთისა და არც ევროპის კულტურის ძეგლებითა თუ დიდებული ბუნებით — ყველგან მოისმის გულსაკლავი გოდება კაცისა, რომელსაც თავისი ობუჯის სანახები ურჩევნია ალპურ პეიზაჟებს, ჩონგურზე დალილინებული ტკბილი „ნანა“ — ევროპის სახელგანთქმულ სიმფონიურ ორკესტრთა ხმიანობას, ხოლო ღომი და სულუგუნი — ჟენევის რესტორანში მორთმეულ ფრანგულ კერძებს.

აი, ეს მცირე ბარათი, დედას უგზავნის მოსკოვიდან. ავადმყოფობით განამებულს, ორიოდ კაპიკი მიუღია შინიდან და ცოტა სული ამოუთქვამს:

ძვირფასო დედა!

ამას წინათ მოგწერეთ წერილი და ალბათ ანი მიღებული გექნებათ. მოგწერეთ, რომ თქვენგან გამოგზავნილი ფული სავსებით მივიღე — როგორც პირველი, ისე მეორეც.

მე კი დიდად დავმშვიდდი და ფეხზე დავდექე — ღმერთმა მრავალი წელი ჯანმრთელად დაგაყენოთ ფეხზე!! ეს კიდევაც მოგწერეთ! მოგწერეთ ისიც, თუ რა ვალები გავისტუმრე და, ერთი სიტყვით, სული ამოვითქვი! რაც შეეხება ჩემს გაჯანმრთელებას, უნდა გითხრათ, რომ სუსტი ვარ, მაგრამ რა ექნა? ახლა ისევ მეცადინეობა-მუშაობას შევუდექე; თავის ტკივილი ხშირად მჩვევია — ისე მტკივა, თითქოს შიგ თავში იჯდეს ვინმე და უროთი მცემდეს კაკალ ტვინში! ალბათ სისხლით ნაკლული ვარ და ნერვებით ავადმყოფი!.. რაც შემძლია, ვუვლი ჩემს თავს, მასთან თქვენი ლოცვა და წყალობა თან მახლავს! ველი თქვენგან ბარათს. გააკოცებთ მრავალს ყველას დიდი სიყვარულით! ღმერთს ვთხოვ თქვენს ნახვას ბედნიერად.

თქვენი შვილი ლეურქა.

ესეც ორი ბარათი შევიცარიიდან, ნათესავებთან გამოგზავნილი. მიაქცი-
ეთ ყურადღება ორ ფრაგმენტს ამ ნერილებიდან; ერთში 1913 წლის ამნის-
ტიის მომლოდინე ლეო შენგელაია იწერება:

უენევა, 1912 წ.

ამბობენ, რომ ერთი წლის შემდეგ სხვანაირად იქნება ჩემი საქმეო. ღმერთმა
ქნას, იქნება მარჯვნივ დატრიალდეს ჩარხი და ერთი „ბედნიერა“ მეც შემოვძა-
ხო ჩემის ცუდის და უსმენო ხმითი თუმცა სწორად და მართლად ვერ ვიმღერებ,
მაგრამ მერწმუნეთ, მთელის გულითა და სულით შემოვძახებ და ისე ხმამაღლა,
რომ მთელს ზუგდიდს გაეაკვირებ, შეეძრავს სთქვან, რა მენადლეუბა, რას ბლა-
ვის ეს კაცი, როცა სიმღერა არ იცისო!..

დაახლოებით იმავე ხანებშია გამოგზავნილი ეს მეორე ნერილიც, სადაც
რუსეთის იმპერიას გარიდებული, ესე იგი, დაპატიმრებას გადარჩენილი
მწერალი ასე აფასებს თავის „თავისუფლებას“:

შენი ნერილი მივიღე და მადლობას გიხდის, რომ თავისუფლება მომილოცე.
ღმერთი დაგლოცავს სამაგიეროდ. ახლა, თეკლე, ახალს ცხოვრებაში ჩავევარდი
აქ და მე თვითონ არა მაქვს გამორკვეული ეს ახალი პირობები. ის კია, რომ სად
არ უნდა ნახვიდე კაცი, მაინც ბედნიერი არ იქნები, თუ სამშობლოს მოცილებუ-
ლი ხარ და შენიანებს ვერ ხედავ! რამდენჯერ ვინატრებ ხოლმე ჩხოუშიას და
ჩვენს „ბესედკას“, რამდენჯერ ვინატრებ თავისუფალს ცხოვრებას, როცა სახ-
ლში ზიხარ გულმოდერებული და ან ხუმრობ, ან... ვისმე განზრახ ეჩხუბები. ყვე-
ლაფერი კარგია იქ, აქ კი არაფერი არ ვარგა! მით უმეტეს, როცა გშია და არ
გაცვიია!.. ეხ, არ ვაფასებდი, ალბათ, მაშინ ამას და კიდევაც ვცდებოდი!!

მოკლედ, ლეო ქიაჩელისათვის არც თავისუფლებას და არც ბედნიერებას
ფასი არა აქვს უსამშობლოოდ.

— ამ პირად ნერილებში, როგორც ვხედავ, მწერალი შიგადაშიგ მეგრულ-
საც გამოურევს ხოლმე...

— ეს ნუ გაგაკვირვებთ... ლეო ქიაჩელის საფიცარი სრულიად საქართვე-
ლო და ქართული ენა გახლდათ, მაგრამ, როგორც ყოველ ჩვენგანს, მასაც
განსაკუთრებით უყვარდა თავისი მშობლიური კუთხე, იქაური მეტყველება,
მეგრული სიმღერები და ძველი კოლხური რწმენის ამსახველი ლეგენდები
და რიტუალები. ეს მისი შემოქმედებიდანაც ჩანს. რაც შეეხება ამ ფრაგმენ-
ტებს, მწერალი ძირითადად ერთგვარი კონსპირაციის მიზნით „გადაერთ-
ვის“ ხოლმე მეგრულზე — როცა ძალზე ინტიმურს, მხოლოდ ახლობლის
თვალისათვის წასაკითხს იწერება მოსკოვიდან ან ჟენევიდან. აი, 1910 წელს
მოსკოვიდან გამოგზავნილი ნერილი; ლეო ბაბუ სწერს თავის ძმას აკაკის

და, როცა იმას სთხოვს, რაც თავისი სულის უფსკრულში მოუთავსებია და რაც არაეინ უნდა გაიგოს, მეგრულზე გადადის... ჩემს თავს ვერ ვენდე და, რადგანაც წერილის სწორედ ეს მონაკვეთი მიმაჩნია ძალიან მნიშვნელოვანად, მეგრულის ჩინებულ მცოდნეს, ბატონ გურამ კარტოზიას ვათარგმნინე. ამ ფრაგმენტში ნახსენები ბიჭია ლეო ბაბუს ბიძა გახლავთ.

ხო, ბიჭიას უთხარი ჩემს მაგიერ — მაინცდამაინც ნუ შეეშინდება ნურაფრის და არაფერი უჭირს. როცა მოიცლის, ერთი შაურიანი სანთელი იყიდოს და ჩემ ძირ ხატს დაუდგას და დანვას... ქიაჩი ხშირად გამახსენდება და ვფიქრობ, რომ მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩემს ცხოვრებაში. მე მგონი, რომ ის მე მწყალობს, რადგანაც მე ვფიქრობ და მინდა, მესაჭიროება ისეთი ძალა, რომელიც მწყალობს, თორემ მარტოხელას, ობოლს, მიძნელებდა ცხოვრება... ეს არავის არ უთხრათ, ბიჭიამაც არავის არ უთხრას, რადგანაც, რაც ნამდვილი გრძნობით კეთდება, ყველაფერი წყნარად, დაფარულად კეთდება. ვინმემ და ბევრმა თუ გაიგო, მერე აღარა აქვს შნო და ლაზათი. მაგალითად, თუ კაცი შეყვარებულების კოცნას უყურებს — იმას აღარა აქვს მაშინ არაფერი ანდამატი. მე, პირადად, მოგეხსენება, არც ღმერთი მნამს და არც ეშმაკი, მაგრამ მაინც მინდა რატომღაც, ჩემი ძირი ხატი მწყალობდეს. ძალიან მინდა!.. სულის მოთხოვნა... ასე. აბა, შენ იცი — თუ გამიგე, რაც მოგწერე, კარგია, — ვიტყვი, აკაკი მდიდარი გრძნობის კაცია და კაცის სულის ყოველგვარ მოძრაობას გებულობს-მეთქი. შემატყობინე, როდესაც სანთელს დანეავთ ჩემს მაგიერ — ისე, რომ არავინ იცოდეს...

— მართლაც საოცრად ღრმა და აზრით დაყურსული წერილია, უფრო სწორად, ნაწყვეტი წერილისა... როგორ უნდა, რომ მისი სულის ყოველგვარ მოძრაობას მიუხედავად — კიდევ სწერს ძმას, თუ მიმიხედები, ვიტყვი, მდიდარი გრძნობის კაცი ყოფილხარო. ან ეს სახარებისეული შეგონების თავისებური „გარდათქმა“ რადა ღირს: „რაც ნამდვილი გრძნობით კეთდება, ყველაფერი წყნარად, დაფარულად კეთდება“...

შვილიშვილებს თუ გიგ ზავნიდათ ხოლმე წერილებს?

— აი, ეს ჩემი წერილებია, უფრო სწორად, ბაბუას მონერილი წერილები. ნოდარისგან განსხვავებით, მე წერა არ მეზარებოდა და ბაბუაც აკურატულად მპასუხობდა ყოველ ბარათზე. ჩემთვის რა ფასიც აქვს ამ წერილებს, თქმაც ზედმეტია, მაგრამ ის კი აღარ ვიცი, თქვენ რამდენად გამოგადგებათ... ძალიან ინტიმურია, პირადი და, ალბათ, მკითხველი საზოგადოებისათვის ნაკლებ საინტერესოც.

— ვერ დაგეთანხმებით... ჯერ ერთი, კლასიკოსის თვით უბრალო ბარათი ან ჩანაწერიც კი ლიტერატურის ისტორიისათვის არის საინტერესო; თანაც შეუძლებელია, რომ ამ სახელდახელოდ მონერილ ბარათებშიც არ ეჩინა თავი თხრობის ქიაჩელისეულ მანერას, მის იუმორს...

— ამას კი მართალს ბრძანებთ... აი, თუნდაც ეს წერილი, რომელიც მთელ ოჯახს — ნათელას, მე და ბავშვებს — გამოგვიგზავნა 1949 წელს ქობულეთიდან და თავისებური იუმორით დაგვიხატა დასასვენებლად გამგზავრებისას თავს გადამხდარი ფათერაკები...

ამხანაგებო,

ჩემი დაგვიანების ამბავი ასე გათავდა. სრული 9 საათი იყო, როცა ავტომობილი ვიშოვნე. დრო ათი წუთი მქონდა. ვუთხარი შოფერს, თუ ისე მიმიყვან, რომ მივუსწრებ, 5 თუმანს მოგცემ, თუ არა — უკანვე წამომიყვან-მეთქი. კარგით. გამაქანა. მაგრამ ქუჩის მოძრაობის ამბავი მოგეხსენებათ: ტრამვაის ვერ აუარა, ტროლეიბუსს ვერ გაუსწრო. აკრძალული ყოფილა. სადგურზე რომ მიმიყვანა, სრული 9 და 10 წ. იყო. ვილაც თავქარიანი „ნასილჩიკი“ შემხვდა. ეს არის, უნდა წავიდესო. გამოიქცეო. თქვენ კარგად იცით, სად დგება ბათუმ-ფოთისკენ მიმავალი მატარებელი, ჩიხში, უკან. მირბის ჩემი „ნასილჩიკი“, მივდე. ვფიქრობ: თუ არ დავენიე, ჩემოდანს გააქრობს-მეთქი. გული ამოვარდნაზე მივიდა. ვყვირი, მომიცადე-მეთქი. მივედით მატარებლამდე. „სპალნი“ ვაგონი სულ ბოლოში (აქედან) უბია. მივალნიე. ავედი. შევედი. თქვენც არ მომიკედეთ, არ იძვრის მატარებელი. კუპეშიც შევედი. დავლაგდი. ის მაინც არ იძვრის. გამყობს ვკითხე, რა ამბავია-მეთქი. გაიცინა და მითხრა: თქვენ გგონიათ, მხოლოდ თქვენ დაიგვიანებთ? მატარებელი იგვიანებს 15 წუთითო. დრო კიდევ გაქვთ 5 წუთი. რომ არ დაეგვიანებინა მატარებელს და დროზე წასულიყო, თქვენ დარჩენილი იყავით, თუმცა თავგანწირულად კი მორბოდითო.

აი, ბედი.

ჩემი დაგვიანება რა იყო, ან რა იყო მატარებლის დაგვიანება.

მე კი კინალამ არ წამოვედი, სულ ერთია, ვერ მოვუსწრებ-მეთქი.

აქედან მართლდება თქმა:

ცდა ბედის მონახევრეაო.

ცალკე ოთახი მაქვს. კარგად მოვენყვე. ვისვენებ, მაგრამ ღრუბლიანი ამინდია და ქარიც სისინებს გვიან შემოდგომასავით.

გაკოცებთ ყველას

ლეო

— ჩინებული, ცინცხალი ჩანახატია — „ქიაჩელს მატარებელზე აგვიანდება“.

— ბაბუას ფარული, ირონიაშეპარული იუმორი ჰქონდა. მახსოვს, სტუდენტობისას მოსკოვში ვიყავი პრაქტიკაზე. როგორც ხდება ხოლმე — ახალი ნაცნობ-მეგობრები შევიძინე... ერთმა ქალიშვილმა, მოსკოვის საცირკო სასწავლებლის სტუდენტმა, თბილისში წერილიც მომწერა... ჩვეულებრივი მოკითხვის ბარათი იყო, მაგრამ დედაჩემი, ცოტა არ იყოს, დაფ-

რთხა და ბაბუას შესჩივლა — ნოდარს ვილაც „ცირკაჩკას“ წერილი მოუვიდაო... ბაბუამ, როგორც იცოდა ხოლმე, სათვალეებს ზემოთ ამოჰხედა და იქედნურად იკითხა — „რაო, მაინცდამაინც დოცენტის წერილი უნდა მივლო?“ დედაჩემი შეცბა — თვითონ სწორედ იმხანად დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია...

— რახან ლეო ბაბუს იუმორზე ჩამოვარდა სიტყვა, აი, ორი ღია ბარათი, 1953 წელს ქვიშხეთიდან იალბუზის ექსპედიციაში გამოგზავნილი, სადაც დედაჩემს ვახლდი. ამ ღია ბარათებზე, როგორც ხედავთ, გულაბი მსხლით სავსე კალათებია გამოხატული.

ჩემო ნანა, ვიცი ხილი გენატრებათ, ალბათ. გიგზავნი მსხალს, სულ ხუთ სავსე კალათას, ახალ დაკრეფილს, მხოლოდ არა ნამდვილს, არამედ დახატულს სურათზე, რომლის ჭამა, სამწუხაროდ, არ შეიძლება. გემრიელი კი ჩანს. როგორ ხარ?

შენი ბაბუ ლეო.

მეორედ გიგზავნი მსხალს, ჩემო ნანიკო. ისეთივეა, როგორც პირველად გამოგზავნილი. სხვა ღია ბარათი აქ ფოსტაში არა აქვთ. შენ ყოველ შემთხვევაში აირჩიე ის კალათი, რომელიც ბავშვების თავზე მალლა კიდიოა. უფრო გემრიელიაო, მითხრა ფოსტის უფროსმა. ძალიან კარგი კაცია. როცა ვუთხარი, ნანიკოსთვის მინდა-მეთქი, ის აარჩია. ძალიან მოეწონებო. აბა შენ იცი. ბევრი ჭამე, რა გენაღვლება, — ფული გადახდილია. აკოცე დედას.

ბაბუ ლეო.

ამ ექსპედიციაში გერმანული ნაგაზი შევიჩვიე. როგორც იქნა, დედა და-ვითანხმე თბილისში მის ჩამოყვანაზე და წერილში ბაბუასაც შევაპარე, ძალღის ჩამოყვანას ვაპირებ-მეთქი. წერილი რომ ქვიშხეთში ჩასული არ შეგონა, სასწრაფო პასუხი მივიღე.

ნანიკო, შენი წერილი მივიღე უკანასკნელი. დანარჩენი წერილებიც მიღებულნი მაქვს. მადლობელი ვარ, რომ ხშირად იწერები. მეც ვცდილობ, რამდენიც შემიძლია. მაგრამ ამ ბოლო დროს ავადმყოფობ, ერთი თვე არ არის, რაც აქ ვარ, და სამჯერ ვიყავი ავად, ანგინაც კი მჭირდა. წვიმს, ქარია, ცივა. არა, აქ აღარ ნამოვალ. დარჩა კიდევ რაღაც 25 დღე. ჰო, მწერ ძალღი უნდა ნამოვიყვანო — *немецкая овчарка* — არა, ჩემო კუჭუ, მაგას ნუ მიზამ. მაგისტანა ძალღს ერთი კაცი უნდა მომეღელაღ. დაუდგარი, დაუცხრომელი ჯიშია. აგვაფორიაქებს ისე, რომ დაბადების დღეს გვანყევლინებს. მაგის თავი ვის აქვს. დიდი ხათრი მაქვს შენი, ჩემო ნანიკო, და ძალიან მიყვარხარ, მაგრამ მაგაზე კატეგორიულ უარს გიცხადებ. არც იფიქრო ნამოყვანა, რომ გული არ დაგწყდეს. არა, კუჭუ,

მაგას ნუ მთხოვ: აგვანოკებს, აგვაფორიაქებს, დაბადების დღეს გვანყეულებს.

გაკოცნით დედა-შვილს და გისურვებთ კარგად ყოფნას.

შენი ბაბუ ლეო

— ძალიან დაგიფრთხიათ ბატონი ლეო... მაგრამ აქ მთავარი სხვა რამ არის: სამოცდაათს გადაცილებული მწერალი როგორ დელიკატურად, როგორი მობოდიშებით ეუბნება უარს თავის შვილიშვილს, ცამეტი წლის გოგონას; როგორ ცდილობს, გული არ დაგწყვიტოთ, როგორ ხატოვნად გისურათებთ თქვენი მყუდრო ოჯახის სამომავლო პერსპექტივას ახალი აბეზარი „წვერის“ შემომატების შემდეგ... რახან სიტყვამ მოიტანა, ცხოველები თუ უყვარდა ბატონ ლეოს?

— კატები უყვარდა ძალიან... გვყავდა კიდევც შინ ფისო და მის ამბებს მისთვის ჩვეული ხუმრობანარევი კილოთი კიდევც მწერდა ხოლმე წერილებში:

ჩემო ნანიკო, ჩემო კარგო და მუდამ ტკბილად მოსაგონარო ნანიკო, ისე გაიხარე ყოველთვის, როგორც შენმა წერილმა მე გამახარა. რა სჯობს იმას, რომ დედა-შვილს მაქაურობა მოგწონთ... აბა თქვენ იცით, მომჯობინდით.

ფისო სულ შენს ხსენებაშია. მისი „ნიაუ“ მე ისე მესმის, როგორც „ნანა“, — ვითომ შენ გეძახის, სად არის ნანაო. მე ვეუბნები, იალბუზზეა-მეთქი, მაგრამ არ სჯერა, ნანას იალბუზზე რა უნდა, დიდი ხომ არ არისო. მე ვეუბნები, დედამისი საცა არის, ნანაც იქ არის-მეთქი. მეუბნება, მე რომ დედაჩემთან არა ვარ, ვისი ბრალიაო. ჯერ თავებზე არ უცდია თავისი ბასრი, ბანანინა კლანჭები. წინასწარ ვარჯიშობს მხოლოდ. ყველაფერი თავი პგონია, გაჰკრავს-გამოჰკრავს თათებს. თავის საკუთარ კუდსაც არ არჩევს სხვა საგნებიდან. ერთხელ მკითხა, ნანას კუდი ხომ არ არისო. ვერ დავარწმუნე, რომ მისია, რომ ნანას კუდი სულაც არ აქვს. შეიძლება კი, რომ გაეზარდოს და შენსავით კუდიანი გახდეს-მეთქი. წინა ოთახებში უყვარს ყოფნა. მზეს ეტანება. დაცუტქდება შენს კართან და კნავის: ნანა, კარი გაშილეო. რომ არ გხედავს, პგონია, რომ ემალები.

გიორგი ბაბუამ მოსკოვიდან წიგნი გამოგიგზავნა, ვინმე გეორგიევსკაიას „Отрочество“. გწერს: მიქეს და ამიტომ გიგზავნი, მე თავად არ წამიკითხავს და მომწერე როგორიაო. რომ ჩამოხვალ, მაშინ წამიკითხე და უპასუხე, გვიან არ იქნება.

გაკოცებთ მრავალს საყვარელ დედა-შვილს,

შენი ბაბუ ლეო.

— ბაბუა გიორგი ბიძაჩემია, დედაჩემის, წინო ლორთქიფანიძის, ძმა. საერთოდ, მთელი ჩვენი ოჯახი ლეო ქიაჩელის ძველი მეგობრები იყვნენ ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ მე შენგელაიების რძალი გავხდებოდი. ალბათ, შეამჩ-

ნევდით, ბატონი ლეო ისე სახავს სურათს, თითქოს ბაბუა გიორგი მოუთმენ-
ლად ელოდა ნანას შთაბეჭდილებას გამოგზავნილ წიგნზე. ამგვარი მცირე
ემშაკობით აიძულებდა შვილიშვილს ნაკითხულის შინაარსი კარგად გაეაზ-
რებინა და წერილობით მწყობრად ჩამოეყალიბებინა.

— მახსოვს, ერთხელ ლეონკავალოს „ჯამბაზებიდან“ დაებრუნდი აფო-
ფინებული და — ბაბუ, ეს რა ვნახე-მეთქი, მივახარე. მაინც რა ნახეო, გად-
მომხედა სათვალის ზემოდან. „ჯამბაზები“-მეთქი. რალაც არ გამიგონია,
ეტყობა გამომრჩა, მომიყევი ერთი შინაარსი, თუ არ გეზარებაო. დავინყე
მოყოლა, ვყევი მთელი ეშხით. მისმენს გატრუნული, მთელი გულისყურით,
სახეზე ენერება ყველაფერი, რასაც ვუყევი, შიგადაშიგ „ოპ“, „უპ“ და „მე-
რე-მერესაც“ ჩაურთავს. მეც მივერეკები... რომ ამოვიცალე სათქმელისა-
გან, მერელა მოჭულა ეშმაკურად თვალები და — კარგია, რომ გამახსენე, რა-
ლაც მაგის მსგავსი დიდი ხნით წინ მეც უნდა მქონდეს ნანახიო, ჩაილაპარა-
კა... საერთოდაც მთხოვდა, რომ ნანახი ზუსტად და ვრცლად, თუმცა სადად,
აღმეწერა. აი, რასა მწერს ამაზე ამ წერილში:

*ჩემო ნანიკო, შენი წერილები ყველა მივიღე. მადლობელი ვარ შენი. რამდენს
მოგ ზაურობ, რამდენს რას ხედავ. შენს კლასის დამრიგებელს ეუთხარი ამას წი-
ნათ — შემთხვევით შემხვდა ქუჩაში — ასეა და ასე-მეთქი ნანას საქმე. მითხრა:
ჩაინიშნოს ყველაფერი, ჩაინეროსო. მერე, წერა რომ ექნებათ, ვინ როგორ გაა-
ტარა ზაფხული, სად იყო და რა ნახა, ნანასთან მასალა ვის ექნებაო. მართა-
ლია... მოდი, აღწერე ის ხეობა, ის მდინარე — ერთიც და მეორეც. მერე მანდაურ-
ი ნარზანი, შენი მოგ ზაურობანი მთებში, — მყინვარები, ჩანჩქერები და სხვა.
ერთი სიტყვით, სათითაოდ... ჩემთან წერილში მოკლედ, გაკვრით გაქვს დაწერი-
ლი, რვეულში კი ვრცლად ჩაინერე და ისე წამოიღე. ისეთ წერილებს მწერ, რო-
გორც დიდებს შეეფერება. შეიძლება მწერალი დადგე — გემარჯვება დანახვა
იზისა, რაც ლამაზია, მშვენიერია და თვალწარმტაცი. ჰოდა, დაამუშავე კარგად,
რასაც აქ წამოიღებ, ჯერ ჩვენ, შინაურებს ნაგვიკითხე, მერე კლასშიც ნაიკით-
ხე. მერე, იქნება, დაგიბეჭდონ კიდევ „პიონერში“ ან კიდევ სხვაგან გაზეთებში.
კარგს იზამ — წერილმანიც არ დაგავინყდეს, დამახასიათებელი; არც ის, რაც
სასაცილოა. უბრალოდ უნდა წერო. ეს უფრო მეტ შთაბეჭდილებას დატოვებს.
თუ ამას იზამ, საქმესაც გაიჩენ და კარგია. მაშინ აღარ მოგწყინდება. ასე, ჩემო
კუჭუნის-პუჭუნისკო.*

აქ ძალიან სიცხება. ამ თვის ბოლოს მწერლების ყრილობა იქნება. სამ-ოთხ
დღეს გასტანს. ჩემი წასვლა თუ მოხდა სადმე, მერე მოხდება. შეიძლება ქვიშ-
ხეთს, შეიძლება არა. მოგწერ. ფოსტით გამოგზავნილი წერილები თუ მოდის
კარგად? მგონია, ეს მესამე წერილია, რომ გწერ. საფოსტო ყუთში ვაგდებ წე-
რილს და ყოველთვის ისე მგონია, რომ დაიკარგება.

მე შეიძლება ნალენჯიხაში და ობუჯში წავიდე, მინვევენ. ეს ჩემი სამშობლოა.

ობუჯში დავიბადე. შვიდ წლამდე იქ ვიყავი. მერე გადმოვსახლდით ზუგდიდში. ობუჯი წალენჯიხის რაიონში შედის. შეხვედრას მინუობენ. ვნახოთ. ჩემთან წამოვლენ მწერლები, ბარე ათამდე იქნებიან. ეს იქნება ყრილობის გათავების შემდეგ. როდის, არ ვიცი. მოგწერ.

სხვა აქ ახალი არაფერია. ისეა, როგორც დატოვე. ფისო ძალიან გაემშაკა. დედას დიდი მოკითხვა გადაეცო. აკოცე.

გაკოცებ ბერს და ანუ კიდევ მეტს.

შენი ბაბუ ლეო. 28/VI...54

— ნანა მართალს ამბობს, ბაბუამ მართლაც საოცარი მოსმენა იცოდა. ყველაფრით გისმენდა — თვალებით, ტუჩებით, მთელი სახით, გამომეტყველებით, ტანით და, ასე მგონია, თითქოს სათვალთაც კი... ზოგჯერ ისეთ რაღაცას შეიოცებდა, გაგიკვირდებოდა; სინამდვილეში ეს თანამოსაუბრის ერთგვარი ნაქეზება იყო. მთხრობელიც ჩინებული გახლდათ, მაგრამ უფრო მოსმენა უყვარდა. არამცთუ ჩვენთან, ოჯახის წევრებთან — საერთოდაც, თვით უახლოეს მეგობრებთანაც კი, სხვათა განსჯა-განქიქებისაგან თავს იკავებდა. თავის თანამოკალმეთა ნაწერების ავ-კარგზე ხომ არასოდეს მსჯელობდა არც ჩვენთან და, ვფიქრობ, არც სხვებთან. ყველაფერი აინტერესებდა, ყველაფერს ისმენდა, თითქოს — ისრუტავდა, თავის აზრსა და შეხედულებას კი, მხატვრულ სახეებად გარდაქმნილს, მხოლოდ ქალაქს ან-დობდა.

— ამ ბოლო წერილში ბატონი ლეო ნანას სწერს დამრიგებელთან შეხვედრაზე; თქვენს მასწავლებლებსაც თუ იცნობდა, ბატონო ნოდარ, თუ ჰქონდა თქვენს სკოლასთან ურთიერთობა? საერთოდ, რამდენად ერეოდა თქვენს სასკოლო საქმიანობაში, პროფესიის არჩევაში, თუ გირჩევდათ, რა ნაგეკითხათ, თუ გეხმარებოდათ სწავლაში?

— სკოლაში სწავლასთან დაკავშირებით ის შემიძლია ვთქვა, რომ ამ მხრივ ნანა ჩვენს ოჯახს და, ცხადია, პაპასაც არავითარ პრობლემას არ უქმნიდა. ჩემთან კი უფრო რთული ვითარება იყო — ბიჭების ამბავი მოგეხსენებათ. თუმცა ბაბუამდე ეს სირთულეები ნაკლებად აღწევდა. საერთოდაც, ლეო ქიაჩელი თავისი შვილიშვილების საქმიანობაში ნაკლებად ერეოდა. მართალია, ნანას სწერს, შენი დამრიგებელი ვნახეო, მაგრამ, ყურადღება მიაქციეთ — „შემთხვევით შევხვდი ქუჩაშიო“. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ ბაბუამ ჩვენი სკოლის კარიც არ იცოდა. ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს ჩვენი სწავლით დაინტერესებული არ ყოფილიყოს, პირიქით, მაგრამ სკოლაში მისვლას და თავისი ავტორიტეტით თუნდაც უნებლიედ რაიმე ზეგავლენის მოხდენას ერიდებოდა. შინ კი თვალყურს ადევნებდა ჩვენს მეცადინეობას და გეხმარებოდა კიდევ. მახსოვს, ნანას ლათინურს ამეცადინებდა, მე კი როცა ალგებრაში ან ტრიგონომეტრიაში გამიჭირდებოდა, რა სირთუ-

ლის ამოცანის ან მაგალითის ამოხსნა უნდა მეთხოვა, არ მახსოვს, გავეზი-
ლებინე: შეიტანდა თავის პატარა ოთახში, ბერის საკანს რომ ჰგავდა — იქ
შეიკეტებოდა ხოლმე ხანდახან, როცა განმარტოება და ფიქრი უნდოდა —
და თუხთმეტი ნუთის შემდეგ ბოლომდე წამოკინკინებული ფურცლით გა-
მოვიდოდა; გამოვიდოდა, მაგრამ რა — სანამ არ მომისვამდა გვერდით და
თავიდან ბოლომდე არ ამიხსნიდა, მანამ იმ ფურცელს ვინ გაგაკარებდა! ერ-
თი სული მქონდა, ვიდრე ხელთ ვიგდებდი, მაგრამ იქამდე „მიდებდა თავში“
გადასაწერ მასალას, რომ მერე აზრიც აღარ ჰქონდა გადანერას — უკვე შე-
მქძლო ზეპირად ამომეხსნა ის მაგალითი იყო თუ ამოცანა.

— განყრომა თუ იცოდა?

— მე, პირადად, ბაბუას ანეული ხმა არ გამიგონია!

— მე გამიგონია, და მართალი გითხრათ, არც არასოდეს დამავინყდება...
მამინ შინ მარტო დედაჩემი, მე და ბაბუა ვიყავით. მერვე თუ მეცხრე კლასში
ვარ, მოკლედ, აცვენის პერიოდს რომ იტყვიან, ის მიდგას. რალაცაზე დილი-
დანვე ავტყდი — ეტყობა მარცხენა ფეხზე ავდექი, სახლიდანაც ერთი სული
მქონდა, როდის გავვარდებოდი, დედაჩემი კი ამ დროს რალაც „ნოტაციას“
მიკითხავს. მომეშვით-მეთქი, ერთი შევიღრინე, კარი გამოვიჯახუნე და, ის
იყო, კიბეზე უნდა დავშვებულყავი, რომ — მობრუნდი! — ბაბუას ღრიალი
მომესმა... ნანამ მართალი მოგახსენათ, შინ მისი ანეული ხმა არ გავგვეგონა
და, წარმოიდგინეთ, მის ყვირილზე რა დამემართებოდა, — თითქოს შიგანი
ამომიტირიალდა, მუხლები მომისავდა... მომკლავს, მომკლავს და ახიც იქნე-
ბა-მეთქი ჩემზე — ესლა მიტირიალებს თავში. შევბრუნდი, მაგრამ ფეხები
უკან მრჩება. ბაბუას ვერ ვუყურებ, მაგრამ ვგრძნობ, რომ რალაც საშინელე-
ბა მოხდება. ბაბუა დუმს... მერე ნყნარად მეუბნება: „ახლა ადამიანურად გა-
იხურე კარი“. ამის შემდეგ, გინდ დამიჯერეთ, გინდ არა — ჩემს ცხოვრებაში
ბევრიც მიყვირია, სამწუხაროდ, ზოგჯერ ნონასწორობაც კი დამიკარგავს,
მაგრამ კარი არასოდეს გამიჯახუნებია... ერთი დეტალიც — ჩვენს ოჯახში
მძინარს არ აღვიძებდნენ, რაც უნდა სასწრაფო საქმე ჰქონოდათ. ამით ზოგ-
ჯერ მისარგებლია კიდევ; რამეს რომ დავაშავებდი, ლოგინს მივაშურებდი
— მძინარის გაღვიძება ცოდვად ითვლებოდა.

— საერთოდ, მამას შინ ჰარმონია და სიამტკბილობა უყვარდა. სულ იმას
ცდილობდა, რომ არავინ არავისზე ყოფილიყო გულნაკლული. რალაც არაჩ-
ვეულებრივი ტაქტის კაცი იყო. მე და ნათელას რომ იშვიათი რძალმულობა
გვქონდა, ამას მეტწილად ბატონი ლეო განაპირობებდა. ნუ იფიქრებთ, რომ
მას მამას ფორმალურად ვეძახდი და ვეძახი — ის ჩემთვის მამამთილი კი
არა, ნამდვილი მამა და აღმზრდელი გახლდათ. მეტსაც მოგახსენებთ, ხან-
დახან დედობასაც გვინევდა. მეც და ნათელაც ვმსახურობდით და, მიუხე-
დავად იმისა, რომ, ჩვეულებრივ, შინამოსამსახურე გვყავდა, ბატონი ლეო
ხშირად როგორც დიასახლისი, ისე დაგვახვედრებდა განყოფილ სუფრას,

ანდა ბარათს — რომელ ქვაბში რა კერძი იყო მზად და როგორ უნდა გვესა-
დილა:

დიდად პატივცემულო ქალბატონო ეთერ ივანეს ასულო,
მაქვს პატივი, გაუწყოთ, რომ ტელეფონის რეალიზაციის საქმე, ღვთით, და-
ინყო...

გარდა ამისა, იმედია, იკითხავეთ სადილის შესახებ რასმე, თუმცა თქვენ და
თქვენს მულს ეს საკითხი ნაკლებად გაინტერესებთ, როგორც ეს გამოაშკარავე-
ბულია საზოგადოდ.

მინც მოგახსენებთ: გუშინდელი სუპი არის. გაკეთებული ლობიო არის. გაც-
ხლება დასჭირდება. „ვანაში“ თეფშზე დეეს პატარა, მაგრამ გემრიელი ნაჭერი
„ანტრიკოტისა“. პატარა ტაფაზე სულ მალე შეინეება. ორიოდ ლუკმა ესეც იქ-
ნება. ამაზე გადადით თქვენ და თქვენი სათაყვანებელი ქალიშვილი, სახელგან-
თქმული დედოფალი ნანა.

რძალმა და მულმა, ალბათ, იმდენი ელაპარაკეთ იმ ქალს გუშინ დერეფანში,
რომ დღეს არ გამოცხადდა, თუმცა ორ საათამდე ვუცადე. საინტერესოა, რა
უთხარით ასეთი? მგონია, იფიქრა, რომ ორი დიასახლისი და ერთი მამასახლისი
მეყოლება და ამათ რა გაუძლებსო...

გნერთ მარად თქვენი პატივისმცემელი ნანას ბაბუ.

— სხვისა რა მოგახსენოთ და, სამზარეულოს მაგიდაზე დატოვებული ეს
მცირე ბარათი ჩემთვის უფრო მეტს მეტყველებს ქიაჩელის ბუნებაზე, ვიდ-
რე საგანგებოდ დანერილი ავტობიოგრაფია... და ის ფაქტიც, რომ თქვენ ეს
ბარათი სამახსოვროდ შეინახეთ.

— დედაჩემსაც შეუნახავს ეს ბარათი, რომელშიც ბაბუა ქვეყნად ჩემს
მშვიდობით მოვლინებას ულოცავს:

ჩემო ნათელიყო, მოგილოცავ ვაჟის შეძენას. შენს ცხოვრებაში უდიდესი ამ-
ბავი მოხდა: შენ დედა გახდი. მეც ახლა სრული ბაბუა ვარ: ქალ-ვაჟი მყავს შვი-
ლისშვილები. გისურვებ: ისე როგორც მსუბუქი, უწყინარი და მშვენიერი იყო შე-
ნი ფეხმძიმობა, ისევე მსუბუქი, უწყინარი და მშვენიერი ყოფილიყოს შენი დე-
დობაც, ჩემო კუჭუნუიკო. გაგეზარდოს ვაჟი ისეთი სასახელო სინამდვილეში,
როგორც ჩუმად მირიკოსთან ერთად გინატრია და გიფიქრია. გააკოცებ. მოუთ-
მენლად მოველი შენს ხილვას, ჩემო ყოჩალო გოგო: შენი მამა და შენი ვაჟაყაცის
ბაბუა ლეო. 31/X.41.

— ქალბატონ ეთერს ალბათ ახსოვს ლეო ქიაჩელის მეუღლე?

— ცხადია, მახსოვს, თუმცა არა დედამთილის როლში: ვერა კაკაბაძე, სა-
უბედუროდ, უფრო ადრე გარდაიცვალა, ვიდრე ოთარი და მე შევეუღლდებო-

დით. იგი დეიდაჩემის მეგობარი გახლდათ და სულ პატარაობიდან მახსოვს. ვერა კაკაბაძე საოცარი ქალი იყო — უალრესად მოსიყვარულე და ერთგული: მარტო ის ფაქტი რად ღირს, რომ თავის სატრფოს — ლეო შენგელაიას თორმეტ წელიწადს უცადა, სანამ ციხიდან, დევნიდან და ემიგრაციიდან დაბრუნდებოდა. ჩინებული ექიმიც გახლდათ და უალრესად მზრუნველი მეუღლე და დედა. შვილები აღმერთებდნენ დედას; ბატონ ლეოსაც, ნაადრევად დაქვრივებულს, არასოდეს არაფრით იოტისოდენი ჩრდილი არ მიუყენებია მისი ხსოვნისთვის და თვითონ აღზარდა თავისი ობლები. თუმცა, მარტო თავისები არა, — ფაქტიურად მეც ობოლი გახლდით, ვინაიდან იმ ავადმოსაგონარმა ოცდაჩვიდმეტმა და ორმოცდაცხრამ ჩვენი ოჯახი დაშალა და გააუბედურა. მოკლედ, ნანამდე და ნოდარამდე მას უკვე ჰქონდა ობლების გაზრდის გამოცდილება.

— ნიგნებს თუ გირჩევდით, რომ იკითხეთ, მაგის პასუხად ეს წერილი გამოდგება; ლეო ბაბუს ქვიშხეთში მივწერე — მაშინ 13-14 წლისა ვიქნებოდი — „რობინზონ კრუზო“ მანცადამანც ვერ დამანტერესა და გვერდზე გადავდე-მეთქი. ვაკვირვებია ეს ამბავი და მალე მივიღე „უსტარი-აპოლოგია“ დე ფოეს (ბაბუა ასე წერდა „დეფოს“) რომანისა:

ჩემო ნანა, წამდაუნუმ გიგონებ და ვნატრობ შენს ნახვას. გწერ ქვიშხეთიდან. ერთი წერილი აქ მივიღე. მის წინ მამიდაშენმა გამომიგზავნა თბილისის მიღებულ შენი წერილი, რომელშიც შენი სურათი იყო. ძალიან დიდი მადლობელი ვარ როგორც წერილისთვის, ისე სურათისათვის — სურათი მშვენიერია, მაგრამ მეტად მკრთალია, სამწუხაროდ. მაგრამ მე მაინც კარგად გავარჩიე ჩემი გოგონას ძვირფასი სახე. ტანის მოყვანილობა და დგომა მოხდენილი გაქვს. ამ სურათმა მომაგონა მამაშენის სურათი, ჩოხაში რომ არის გადაღებული, როცა შენი ასაკისა იყო. თუ გახსოვს, ხანჯალზე უდევს ხელები ვაჟკაცურად. შენ რომ ხანჯალი გერთყას, შენც ასევე დაიდებდი ხელებს ვადასა და ქარქაშზე და უჩოხოდაც დამეგანებოდი მამას ზედმინეწით.

მიხარია, რომ დღიურს წერ. მოთმინება არ მყოფნის, როდის ნავიკითხავ და გავიგებ დაწერილებით შენს ამბავს ყოველდღიურს.

არ მომეწონა, ჩემო კუჭუნო, რომ დე ფოეს „რობინზონ კრუზოს“ ვერ დაუინტერესებინარ და კითხვა შეგინყვეტია. დე ფოე ინგლისელი მწერალია. იგი დაიბადა მე-17 საუკ. ბოლოს. „რობინზონი“ დაწერა მე-18-საუკ. დამდეგს. მისი ეს რომანი ითვლება უპოპულარულეს ნაწარმოებად მთელ მსოფლიოში. ის თარგმნილია ყველა ენაზე, რომელზედაც კი არსებობს ლიტერატურა. „რობინზონით“ დე ფოე გვევლინება მამამთავრად ავანტიურული რომანისა, რომელიც ინგლისური ლიტერატურისთვისაა დამახასიათებელი. „თავგადასავლიანი“ ან ავანტიურული რომანი ყველაზე უფრო მონონებაში იყო ინგლისში; ხოლო მანამდე კიდევ ესპანეთში. შეიძლება ითქვას, რომ თუ ფრანგულ რომანს საერთოდ „სიყვა-

რულის" ამბავი ახასიათებს, „ანგლო-საქსურს" ან ინგლისურს ახასიათებს „თავგადასავალთა" ამბავი ან ავანტიურული. ეს ზოგადად, რა თქმა უნდა, „დონ კიხოტი" ესპანური რომანია. ისიც „ავანტიურული" ან თავგადასავალზე აგებული რომანია. ავანტიურული რომანის მამოძრავებელია ადამიანის თავგადასავალი, ადამიანის შეუდრეკელი ნებისყოფის გამოჩენა ბუნებისა და სხვა დამაბრკოლებელ გარემოებათა დამორჩილებისათვის, რანაირ სიძნელესაც უნდა წარმოადგენდეს — როგორც ბუნებრივ, ისე სოციალურ წინააღმდეგობათა გადალახვა. ასეთი შინაარსის თუ იდეის რომანი შეეფერება როგორც ესპანურს, ისე ინგლისურ ხასიათს. ეს ორი ხალხი იყო ქვეყნიერების დამპყრობი, — ახალი ქვეყნების აღმომჩენი, მანამდე უცნობი ზღვების, კუნძულების, სრუტეების და სხვათა. თამამი, საოცრად გაბედული მოგზაურობების განმახორციელებელი და სხვა. ველურ კუნძულზე გარიყული რობინზონი იმდენ ნებისყოფას, გონებრივ ძალასა და გამბედაობას გამოიჩინეს, რომ ის დაძლევეს ყველა დაბრკოლებას და გამარჯვებული დარჩება. ამ რომანს ისეთი გავლენა ჰქონდა, რომ მისი მიბაძვით მრავალი ნაწარმოები დაინერა სხვადასხვა ენაზე. „რობინზონი" უკვდავი ნაწარმოებია. ამჟამად ის ითვლება ყველა ეროვნების ყმანვილკაცობის (ახალგაზრდობის) საყვარელ საკითხავ ნიგნად. ამ მხრით მას არც ერთი ნიგნი არ შეედრება, — სიყმანვილის ან ახალგაზრდობის დამახასიათებელია ავანტიურა ან თავგადასავალი, დაბრკოლებათა დაძლევა და სხვა, რაც ადამიანს ამარჯვებინებს ცხოვრებაში და მის ნებისყოფას აფოლადებს.

არა, ჩემო ნიგნების კითხვის მოყვარულო ნანიკო, არავითარ შემთხვევაში არ შეწყვიტო „რობინზონის" კითხვა. გული დაუდევო ბოლომდე და თვითონვე მიხვდები, რომ ეს რომანი ლიტერატურის დიდი განძია. ვისაც ის ნაკითხული არ აქვს, განათლებულ ადამიანად არ ჩაითვლება. კაცობრიობის უკეთეს საყმანვილო საკითხავ ნიგნთა შორის ის პირველთაგანია. სირცხვილია, ვინმემ რომ თქვას, „რობინზონ კრუზო" არ ნამიკითხავსო.

შგონია, დაგლალე და კარგად ვერ დავალაგე, რისი თქმა მინდოდა შენთვის. მაგრამ შენ მიხვდები ისედაც და შემდეგში მომწერ, რომ „რობინზონ კრუზო" მოგეწონა და აღტაცებული ნაიკითხე ბოლომდე.

დავიღალე და აქ ვწყვეტ.

გაკოცებთ სიყვარულით დედა-შვილს და გისურვებთ ყველა ბედნიერებას, რაც კი შეიძლება კაცმა წარმოიდგინოს ამ ქვეყანაზე.

შენი ბაბუ ლეო.

— ამ წერილში არა მარტო დეფოს „აპოლოგიაა" საინტერესო, არამედ — დასაწყისიც; მუდამ თავისი ვაჟის ხატება უტრიალებს თვალწინ, ნანაში ხედავს ოთარის გაგრძელებას...

— ოთარი მამას სულის მოუშუშებელი ჭრილობა გახლდათ... ჩემიც, რაღა თქმა უნდა.

— შეშინდეთ, თუ უნებურად ამ იარას შეეხებე...

— სანამ ბატონი ლეო ცოცხალი იყო, ოთარის სახელი ერთგვარად ტაბუ-
დადებული გახლდათ ჩვენს ოჯახში — ვერიდებოდით მის ხსენებას. საოცარ-
ი მამაშვილობა ჰქონდათ. ჩვენ მხოლოდ ერთ წელს ვიცხოვრეთ ერთად,
მაგრამ ზემოთაც მოგახსენეთ, რომ ჩვენი ოჯახები მეგობრობდნენ და მე
ოთარს ბავშვობიდან ვიცნობდი. თვითონ ბატონი ლეოც ადრე დაობლდა,
თვრამეტი წლისას მოუკვდა მამა — სწორედ მისი სახელის პატივსაცემად
აირჩია თავდაპირველ ფსევდონიმად მიხაძე. მოკლედ, როგორც ოვითონ
ეთყუანებოდა მშობლებს, ისეთივე ძალუმი გრძნობით იყო დაკავშირებული
შვილებთან. აი, რას და როგორ სწერს იგი თავის ათი წლის ვაჟს:

საყვარელო შვილო ოთარ,

*მოგილოცავ დაბადების დღეს და ათი წლის შესრულებას. დღეს შენ უკვე დი-
დი ხარ და ჭკუაც მოგეთხოვება. ამ დღიდან თამაშს უნდა უკლო და მაცადინო-
ბას კი მოუმატო. ბევრს რომ იკითხავ, წერ, ხატავ და იმეცადინებ, გონება გაგეხ-
სნება, რაც ნიჭი გაქვს, გამოგაჩნდება და სახელოვანი ვაჟი შეიქნები. იტყვიან:
ოთარ შენგელაია განვითარებული ბავშვიო. რომ სთქვან, ოთარ შენგელაია
სულ თამაშობს და ნიგნი არ უყვარსო, შენთვისაც სანყენი იქნება და ჩემთვის
კიდევ დიდი უბედურება. ლამაზი ხარ, ხასიათი კარგი გაქვს, ტანადობით მშვე-
ნიერი ხარ, — შენში ალბათ ბევრი ნიჭიც იფარება. სირცხვილია, რომ არ გამოა-
ჩინო და თამაშობას გააყოლო, როგორც ეს ბევრს უჭკუობით მოსდის. მე შევეც-
დები არ მოგაკლო, რაც გაზრდისა და განვითარებისთვის გჭირია. როგორც აქა-
მომდე არაფერი არ გაკლდა, ამიერიდანაც არ დაგაკლდება. შენ თუ კარგი იქნე-
ბი, ყველაფერი მოგეცემა... არასოდეს არ აჩქარდე. დინჯად გეჭიროს თავი. გიყ-
ვარდეს დედა, მამა და ნათელა. ათი წლის თავზე კარგ საჩუქარს მიიღებ, რომ
შეგეფერებოდეს. მაგრამ ეს მოხდება, როცა დაბრუნდებით აქ. მანამდის კი ჩე-
მი დიდი დალოცვა, სიყვარული და კოცნა მიიღე ამ წერილთან ერთად.*

შენი მამა ლეო.

— მართლაც არაფერი მოუკლია ბაბუაჩემს არც შვილებისთვის და მერე
არც ჩვენთვის, შვილიშვილებისთვის. იმდენად მატერიალურად უზრუნველ-
ყოფაზე არ მოგახსენებთ — თუმცაღა მთელი ომის უმძიმესი წლები და მე-
რეც ჩვენი ოჯახები ბაბუას აწვა კისერზე... თუ წარმოგიდგენიათ სამოცს
მიტანებული ლეო ქიაჩელი — „გვადი ბიკვასა“ და „ჰაკი ამბას“ ავტორი —
ფასანაურში როგორ ცვლიდა სანოვაგეში თავისი გარდერობის მშვენებას
— კრაველის ქუდს? როცა ძალიან გაგეჭირებია, როცა ქვეყანა შიმშილობ-
და, ჩვენ რომ პური არ მოგვკლებოდა, ბაბუას ესეც გაუკეთებია. „ბუხანკა“
პური კი მაშინ თურმე ოთხმოცი მანეთი ღირდა. მაგრამ, არაფერს გვაკლებ-
და-მეთქი, რომ ვამბობ, მე უფრო სულიერ საზრდოს ვგულისხმობ. ბაბუა არ

გახლდათ ის კაცი, ვინც თავის შვილებს ან შვილიშვილებს გააზულუქებდა ან ჩაცმით, ან კომფორტით, ან ნივთით. ნივთის კაცი საერთოდ არ ყოფილა, თავისთვის აბსოლუტური მინიმუმით კმაყოფილდებოდა — ერთ კოსტიუმს ატარებდა ათ წელიწადს, სამაგიეროდ შვილებისა და შვილიშვილებისათვის არ დაუკლია არც მუსიკისა და არც უცხო ენათა მასწავლებლები...

— ბიჭს, საერთოდ, მეტი „ხარჯი“ აქვს — ამ მხრივაც ბაბუა იყო ჩემი „კრედიტორი“. არ მახსოვს, როდესმე უარი ეთქვას, ოღონდ გამაფრთხილებდა ხოლმე — დედაშენს უთხარი, რამდენიც მიგაქვსო. საერთოდაც უმცროსის აზრს ისეთსავე პატივს სცემდა, როგორც უფროსისას. პროფესიის არჩევანზე რომ ბრძანეთ, აქაც გადამწყვეტი სიტყვა ჩვენ გვეკუთვნოდა — მე ინჟინრობა მოვისურვე, ნანამ უცხო ენების სპეციალისტობა და ბაბუაც არ შეგვნიშნა მდგეგბია. ასევე ნებაყოფლობით გახდა ბიძაჩემი ოთარი ფიზიკოსი და დედაჩემი — ექიმი.

— ნათელას ექიმობა ჩვენ ყველას და, განსაკუთრებით, მამამის ძალიან გამოადგა — სულ მცირე, სამი წლის სიცოცხლე მაინც, ჩემმა მულმა არუქა. ის იყო მისი პირადი ექიმი და უპირველესი მომვლელი, ითარსაც მისი იმედი ჰქონდა და ფრონტიდან სულ იმას სწერდა თავის დას — ეთერს და ჩემს პატარა ნანას მიმიხედუო...

— ძმისა და მამის სიყვარულით ჩვენში ვის გააკვირვებ, მაგრამ შენგელიების ოჯახური დამოკიდებულება რაღაც განსაკუთრებული იყო; ბაბუა თავისი ბუნებით, ყოფით, საერთოდ — ცხოვრების წესით თითქოს გამოასხივებდა სიყვარულს, ჰარმონიას, თანხმობას — ოღონდ არა უძალოს, არა უნიათოს, არამედ — ქმედითს. როგორ გითხრათ და — თავისი შინაგანი ბუნებით ტარიელ გოლუას ჯილაგისა გახლდათ. ტარიელს თავისი პროტოტიპი ჰყავდა, ლეო ბაბუმ დანერა კიდევ — ამგვარი ფიზიკური და სულიერი სიკეთით შემკული გლეხები — მესხიები და ფიფიები — ბევრი მინახავს ზემო სამეგრელოშიო, მაგრამ ძირითადი მასაზრდოებელი ამ პერსონაჟისა თვით ავტორის ბუნება იყო, ავტორისა, რომელმაც ნათელმხილველივით თითქოს იწინასწარმეტყველა თავისი ტრაგიკული მამობა: ბაბუას ხვედრი მისსავე პერსონაჟისაზე უფრო ძვირად აღმოჩნდა — მთელი სიცოცხლე შვილის საფლავს ეძებდა; მამა ორმოცდაორში დაღუპულა სევასტოპოლის დაცვისას. მას, ფიზიკის კათედრის ასპირანტს, ჯავშანი ეკუთვნოდა, მაგრამ მამაშვილმა კარგად იცოდნენ — ჯავშანი და ფარი, პირველ ყოვლისა, ქვეყანას სჭირდებოდა და, ვინ იარაღით უნდა დასდგომოდა მას ფარად და ვინ — კალმით, ვისაც რა შეეძლო... ვინ იცის, ბაბუას ქვეცნობიერად მაინც ტანჯავდა განცდა, რომ შვილი ვერ დაიფარა... რომ ბრძოლაში ვერ გადაეფოფრა და შვილის წილ ტყვიას თავისი მკერდი ვერ შეუშვირა. ცხადლივ ამ ტკივილს არავის უმხელდა, მაგრამ ძილში და ავადმყოფობისას კოშმარები აწვავლებდა, შფოთავდა... რამდენჯერ წამოვუხტუნებოდა შუალამისას ბაბუას

ოთახიდან კვნესას... კვნესას კი არა — განწირულ ყვირილს: ოთარი ელანდებოდა, ოთარს უხმობდა... სულის ეს კივილი ბაბუამ ქალაღზე გადმოიტანა, წერილი მისწერა თავის კარგა ხნის მკვდარ ვაჟს:

ოთარ,

არ დამცალდა მეამბნა შენთვის, რასაც აქ ვწერ. რომ მეამბნა, აღარ დავწერდი. საკმარისია, შენ თუ გეცოდინებოდა. შენ იმ ასაკისა იყავი — ახალგაზრდა, როცა ადამიანს მოგონებისათვის არ სცალია, როცა იგი პირველად ეცნობა ცხოვრებას და უკან მიხედვის დრო არ აქვს. შენთვის ახალი იყო ყოველივე, რასაც უშუალოდ ხედავდი და განიცდიდი. გიტაცებდა და გზიბლავდა იგი... ვიცოდდი, იმის დროც დაგიდგებოდა, როცა იკითხავდი, თუ თავად ვინ იყავი. მეც ამ დროს ველოდებოდი. მაშინ დავსხდებოდი ერთად მე და შენ საღამოობით, მოცალებობისას, და მე ნაწილ-ნაწილ დანვრილებით გაიმბობდი ჩემ მიერ ნახულს, ან კიდევ სარწმუნოდ გაგონილს, თუ ვინ იყვნენ ჩვენი წინაპრები, როდის და სად ცხოვრობდნენ და რა გზა მქონდა მე განვლილი, სანამ შენ იმედად მომესწრებოდი.

მაგრამ...

მაინც ცოცხალი მიზიხარ წინ. შენი ჭკვიანი, მშვიდი თვალები შემომცქერიან ცნობისმოყვარეობით. შემომცქერი და მისმენ როგორც ყოველთვის ახლაც დინჯი და გულჩათხრობილი. გეტყობა, რა მოგწონს და რა არა ჩემი ნაამბობიდან. ვიცნობ შენს ხასიათს. ვიცი ისიც, რომ მხატვრული ნიჭი გაქვს უტყუარი, ბუნებით თანდაყოლილი, რომლის გამომჟღავნებას ჯერ კიდევ მონათევობისას ცდილობდი ჩემგან ფარულად, მე კიდევ, როგორც მამა — შენგან დაფარულად. შენზე თვალი ამიხილა უკანასკნელად შენმა მონაწილეობამ „გვადი ბიგვას“ წერაში. შენ გაფაციცებით ადევნებდი თვალყურს ჩემს მუშაობას ამ ნაწარმოებზე. ჩვეულუბად გადაგექცა: ჩემს შინ არყოფნის დროს შედიოდი ჩემს ოთახში და ჩემს შავ ხელნაწერებს მიუჯდებოდი და კითხულობდი. მე ამას მიმალავდი, რა თქმა უნდა; არ მიყვარდა, როცა გაუმზადებელს სხვა თვალი გაჩხრეკდა. მერე მკითხავდი, ვითომ არ იცოდოდი ისე, აბა, მამა, ახალი თავი ნამიკითხეო. ნაგიკითხავდი, თუმცა ვიცოდდი, თვალი გადავლებული გქონდა. ნაგიკითხავდი იმიტომ, რომ შენი შენიშვნები მომესმინა. ხომ გახსოვს, რამდენჯერ დაგინუნებია დანერვილი, გაგისწორებია ქართული, შეგინიშნავს ნაკლი... მერე ისევ მოგიტხოვნია ნაკითხვა გასწორებულის. განსაკუთრებულად „გვადის“ უკანასკნელი თავების დანერვა გამიჭირდა და გამიჭიანურდა. შენც არ გაკმაყოფილებდა. მეტყოდი, უკეთესი დანერეო. შენი კონტროლი მეც მომწონდა. ზოგს ადგილს ისე გიკითხავდი, თითქოს გამოცდას გაპარებდი. მახსოვს, სულ ბოლო თავი დიდხანს არ გაკმაყოფილებდა. ბოლოს მითხარი: აი, ახლა კი კარგი რომანი გამოგივიდა, მამაო... მეც მეტი არ დავბრუნებოვარ იმ თავს.

ასეთი იყო ჩვენი მეგობრობა.

და მე ვემზადდებოდი ჩემი წარსულის მბობას თავიდან ბოლომდე, რომ ჩემს შემდეგ შენ გცოდნოდა ის, რაც მე ვიცოდი, რისი გადმოცემა არავის შეეძლო, რადგანაც არავინ იყო მამაჩემის ოჯახში სხვა ჩემს გარდა, ისე აიკლო იგი სიკვდილმა. მაშ, დაჯექი ჩემთან და მომისმინე.

— ეს წერილი ამ ათიოდ წლის წინ დაიბეჭდა „ლიტერატურულ საქართველოში“; თავის მემუარებს — „ჩემი ცხოვრების გზა და კვალი“ — ნაუბძღვარა, მაგრამ ეს წიგნი მამამ ვერ დაამთავრა, უფრო სწორად, ვერც დაიწყო — დარჩა მხოლოდ გეგმა-მონახაზები...

— არც მიკვირს, ქალბატონო ეთერ, — სადღა შერჩებოდა ბერიკაცს მთელი წიგნის სამყოფი გულის სისხლი და ცრემლი, რითაც ეს წინასიტყვაობა დაწერილი. სხვა რა მასალა შემოგრჩათ მწერლის არქივიდან?

— უნდა მოგახსენოთ, რომ ნაწილი თავისი არქივისა ლეო ქიაჩელმა სხვადასხვა დროს თვითონ გაანადგურა: მძიმე წლები იყო — თავის თავს არ გაპფრთხილებია, უფრო ჩვენ გვიფრთხილდებოდა. რაც გადარჩა, მამას გარდაცვალების შემდეგ ლიტერატურულ მუზეუმსა და ობუჯის სახლ-მუზეუმს გადაეცით. ზოგი რამ, როგორც ხედავთ, ჩვენთანაც ინახება — ძირითადად ფოტომასალა, ოჯახის წევრებთან მიმონერა და ზოგი საქმიანი წერილის ასლი. აი, ეს წერილიც, ჩვენთვის უცნობ ვინმე „ამხანაგ გუგუსადმი“ მიწერილი, ვფიქრობ, ერთგვარ ნათელს ჰფენს არა მარტო ქიაჩელის ბიოგრაფიის ზოგ ეპიზოდს, არამედ მისი პერსონაჟების პროტოტიპების საკითხსაც:

მწერლის არქივიდან

წერილი ამხანაგ გუგუს

დიდად პატივცემულო ამხანაგო გუგუ,

ბოდიში ამ წერილის დაგვიანებისათვის, მაგრამ ჩემი ბრალი არ არის: რამდენადაც „ისტორიასთან“ მქონდა საქმე, პასუხისმგებლობა ვიგრძენი და მოსაწერის მოფიქრება დამჭირდა, თუმცა არც ისე ვრცელი აღმოჩნდა ჩემი მეხსიერების მიერ შემონახული გეთიების ამბავი.

დიდი სიამოვნებით გაგიზიარებთ, რაც ვიცი.

1905 წლის გაზაფხულის დამდეგს ხარკოვის უნივერსიტეტიდან ზუგდიდს დავბრუნდი. ამ დროს სამეგრელოში გლახთა რევოლუციურ მოძრაობას ფართო ხასიათი ჰქონდა მიღებული როგორც ზღვისპირის ნაწილში, ისე ლაკადაშიც (ზემოსამეგრელო).

ზემოსამეგრელოში გლახთა მოძრაობა უფრო სტიქიური იყო, ვინემ

ზღვისპირის ნაწილში, სადაც ასე თუ ისე ჩანდა ბათუმისა და ფოთის სოც-დემოკრატიული ორგანიზაციების აგიტატორებისა და პროპაგანდისტების ხელმძღვანელობა თუ გავლენა — ზოგან სისტემატური, ზოგან კი მოუნეს-რიგებელი და შემთხვევითი. ზღვისპირის რაიონები თავიანთი ადგილმდებარეობით დაკავშირებული იყვნენ მაშინდელ მუშათა მოძრაობის ცენტრებთან — ბათუმთან და ფოთთან. ამ რაიონების უმინაწყო გლეხები ხშირად მიდიოდნენ დასახელებულ ქალაქებში სამუშაოს საშოვნელად, სადაც რევოლუციურ მუშაობაშიც ებმებოდნენ. როცა ისინი თავიანთ სოფლებს უბრუნდებოდნენ, თან მოჰქონდათ ერთგვარი რევოლუციურ-პარტიული გამოცდილება. ამათგან თანდათანობით დგებოდა ბირთვი მუშა-პროპაგანდისტებისა, რომლებიც პირველი ორგანიზაციები იყვნენ უკმაყოფილო გლეხებისა — მათი, ასე ვთქვათ, პოლიტიკურ-იდეური მწვრთნელები.

ასეთი მდგომარეობა არ იყო ზემო სამეგრელოში, ლაკადაში, რომელიც შედარებით დაშორებული იყო რევოლუციური მოძრაობის ცენტრებს; ბუნებრივია, რომ ამ ცენტრების გავლენაც აქ უფრო სუსტად იყო გამოხატული. ჩემის აზრით, ამით უნდა აიხსნებოდეს ზემოალნიშნული გარემოება, რომ გლეხთა მოძრაობა ზემო სამეგრელოში უფრო სტიქიურად და ერთთავად ანარქისტულად მიმდინარეობდა, ვინემ ზღვისპირის ნაწილში.

1905 წლის გაზაფხულს ზემოსამეგრელოში უკვე ჩამოყალიბებული იყო ორი შეიარაღებული, ტერორისტული რაზმი: ერთი (უფრო მრავალრიცხოვანი და ძლიერი) წალენჯიხის რაიონში ს. თოლორდავას მეთაურობით, მეორე (ჭაქეინჯ-კირცხის რაიონში) ვასილ და დიმიტრი გეთიების მეთაურობით.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ასეთი შეიარაღებული რაზმები არ ჰყოლია ზღვისპირის სამეგრელოს. მიუხედავად ამისა, გლეხები მაინც იარაღით ხელში ებრძოდნენ მემამულეების დამცველ მეფის პოლიციას (მაგ. სოფ. რიყეში მომხდარი სისხლიანი შეტაკება და სხვ.).

ლაკადაში მოქმედი ორი რაზმი (თოლორდავას და გეთიების მეთაურობით) ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებლად მუშაობდა და იბრძოდა. ამავე დროს მათ არავითარი კავშირი არ ჰქონდათ რევოლ. პარტიებთანაც, რომელთა შორის ნამდვილი ავტორიტეტით უკვე სარგებლობდა ხალხში სოც. დემოკრატიული პარტია (მოვიგონოთ ქუთაისის იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტი, შემდეგ ბათუმის კომიტეტი და კიდევ მერმე ფოთის ჯგუფი ბათუმის კომიტეტისა). მიუხედავად სოც. დემ. წარმომადგენლების ცდისა, დაემყარებინათ ურთიერთობა ლაკადაში მოქმედი შეიარაღებული რაზმების დასახელებულ მეთაურებთან, ეს უკანასკნელები გაურბოდნენ ყოველგვარ კავშირს. საქმე ის არის, რომ ერთმაც და მეორემაც კარგად იცოდნენ, თუ რას მოითხოვდნენ მათგან. ეს იყო, უპირველესად ყოვლისა, საერთო რევოლუციური წესრიგისადმი დამორჩილება და მათი მთავარი დასაყრდენი ტერორისტული მეთოდის ნაცვლად აღიარება მასების რევოლუციური აღზრ-

დისა და მომზადების სოც. დემოკრატიული მეთოდისა, რაც მათ განიარაღებას ნიშნავდა.

ამ მცირე შესავლის შემდეგ გადავალ თქვენთვის საინტერესო გეითების ამბავზე.

როცა გეითებს ვამბობ, ვგულისხმობ ვასილს და დიმიტრის, ესენი მკვიდრი ნათესავეები იყვნენ. ახალგაზრდა დიმიტრი ვასილის ძმისწული უნდა ყოფილიყო (ვასილის და დიმიტრის ნათესაური კავშირის დაზუსტება უმცდარად შეუძლია ამხანაგ შოთა გეთიას — აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანს).

დიმიტრი გეთიას მე პირადად არ ვიცნობდი. არ შემხვედრია. მას მე ზნებაზე მეტადოლის სახელი ჰქონდა გავარდნილი. ის ითვლებოდა სულისჩამდგმელად მის მიერვე შექმნილი შეიარაღებული რაზმისა, რომელსაც მეთაურობდა. დიმიტრი შიშის ზარს სცემდა არა მხოლოდ მეფის პოლიციას, მის აგენტებს და მემამულეებს — ყველას, ვისაც კი ორგულობას დასწამებდა — აზნაური იქნებოდა იგი, თუ გლები; ჩვეულებრივი ღონისძიება, რომელსაც ის მიმართავდა ურჩთა დასამორჩილებლად, იყო ტერორი — საჯარო გასამართლება, დაჯარიმება, ბოიკოტი და, უკიდურეს შემთხვევაში, სიკვდილით დასჯაც (თუმცა სულ ერთი თუ ორი შემთხვევა შეიძლება მქონდეს გავონილი ასეთი უკიდურესი ღონისძიებისა). დიმიტრის ვაჟკაცობას უქებდნენ. დაუდევარი, მოძრავი და გაბედული — იგი თავს ევლებოდა თავის პატარა უბანს, რომელსაც არავის ახლოს არ აკარებდა, გარდა თავისი საყვარელი მასწავლებლისა ვასილის, რომელთანაც ბრძოლით მოპოვებული ძალაუფლება ჰქონდა განანილებული.

ვასილ გეთიას კი პირადად ვიცნობდი. ვხვდებოდი მას ზუგდიდში, სადაც ხშირად ჩამოდიოდა თავის სოფლიდან, სანამ ჭაქვინჯ-კირცხში გლებების აჯანყება დაიწყებოდა და მისი რაიონი სამაზრო ცენტრს ზუგდიდს მოსწყდებოდა. ვასილი ორიგინალური, მეტად საინტერესო პიროვნება იყო. აჯანყებამდე ის სამრევლო სასოფლო სკოლის მასწავლებელი იყო. ფეიქრის ხელობა იცოდა, ბათუმში თუ სადღაც შესწავლილი. შინ გამართული ჰქონდა პატარა საფეიქრო, მეზობლებს ასწავლიდა თავის ხელობას და თანაც ჩუმ-ჩუმად პროპაგანდას და აგიტაციას ეწეოდა არსებული უსამართლობის წინააღმდეგ. სწორედ ამ ხანაში ვიცნობდი მას. საფეიქრო მანქანის შესაძენად თუ დასაკეთად თუ შესაკეთებლად ჩამოდიოდა ზუგდიდში. კარგი მოსაუბრე იყო, დიდი ცნობისმოყვარული კაცის შთაბეჭდილებას სტოვებდა. ბუნდოვნად მაგონდება, რომ მსოფლმხედველობა თავისებური ჰქონდა. ფილოსოფიური მსჯელობა უყვარდა და კამათში მონიშნაღმდეგეს ადვილად არ ნებდებოდა, რეკოლუციურად კი იყო განწყობილი. ჩვენს სოფლის ინტელიგენციაში მაშინ ტოლსტოის ჰქონდა დიდი მონონება, მისი მოძღვრებით ბევრი იყო გატაცებული (მე მგონია, იმდენად, რამდენადაც ეს მოძღვრება არ-

სებული ნეს-ნყობილების წინააღმდეგ პროტესტის ელემენტს შეიცავდა). მახსოვს, ვასილსაც არა ერთხელ უკამათნია ჩემთან ტოლსტოის ნიგნების გამო, რომლებიც იმ დროებით აინტერესებდა.

ვასილი შუახანს მინეწილი თუ იქნებოდა. საშუალო ტანისა იყო, მხრებში ოდნავ მოხრილი და სუსტი აგებულების. ისე მახსოვს, რომ ავადმყოფობდა — ფილტვებით, თუ არ ვცდები. შავკრემანი კაცი იყო, შავი თმა და უღვაშები ოდნავ შევერცხლილი ჰქონდა, ნერს არ ატარებდა. თვალები — შავი წერილი და მომწუსხველი, ღრმად ჩამსხდარნი, სახის გამომეტყველება ჭკვიანი და მიმზიდველი ჰქონდა. ჩოფურა უნდა ყოფილიყო, თუ მეხსიერება არ მალაატობს.

თავის რაიონის სოფლებში, სადაც ის პოლიციის ლიკვიდაციის შემდეგ დიმიტრის რაზმის თანხლებით სააგიტაციოდ დადიოდა, ვასილი უთუოდ ავტორიტეტით და გლეხების სიყვარულით სარგებლობდა.

როგორც ნალენჯიხის რაიონში, სადაც აჯანყებულ გლეხებს თოლორდავა მეთაურობდა, ისე ჭაქვინჯ-კირცხში, გეთიების სამეთაურო უბანში, გლეხურ-რევოლუციური მართვა-გამგეობა სულ რაღაცა სამი თუ ოთხი თვე გაგრძელდა, დაახლოებით 1905 წლის აპრილიდან ივლის-აგვისტომდე. მეფის მთავრობამ მაზრის ადმინისტრაციის გამოთხოვნით აჯანყებულ რაიონებში პოლიციური ნესრიგის აღსადგენად დამსჯელი ეგზეკუცია გაგზავნა, „პლასტუნებისაგან“ შემდგარი (ქვეითა ყაზახ-რუსები). რა თქმა უნდა, გეთიების რაზმი რა დიდ წინააღმდეგობას გაუწევდა ასეთ ექსპედიციას? ცუცხლით და მახვილით, რბევითა და თარეშით მოედვნენ „პლასტუნები“ აჯანყებულ სოფლებს.

„პლასტუნების“ დამსჯელი ეგზეკუცია ჩაყენებული იყო აგრეთვე ზღვისპირის სოფლებშიც (კახათი, რიყე და სხვა), მაგრამ მეფის მთავრობამ განსაკუთრებული სიმკაცრე ზემოსამეგრელოში გამოიჩინა, სადაც გლეხების მოძრაობას თოლორდავა და გეთიები ხელმძღვანელობდნენ.

ეს იყო პატარა „რეაქცია“, რომელიც რამდენიმე თვით წინ უსწრებდა 1905 წლის ისტორიულ საყოველთაო გაფიცვასა და აჯანყებას მთელ რუსეთში. ის ხანმოკლეც იყო: ივლის-აგვისტოში დაიწყო და ამ თვეშივე გათავდა კიდევაც.

ეს „რეაქცია“ სამეგრელოთი არ შემოფარგლულა. როგორც ცნობილია, სწორედ ამავე დროს მეფის მთავრობის შემოტევა რევოლუციაზე საქართველოს სხვა კუთხეებშიც მოხდა.

აქ მინდა აღვნიშნო, რომ სამეგრელოს 1905 წლის ივლის-აგვისტოს რეაქციის ტიპიური სახე მე აღწერილი მაქვს ჩემს „ტარიელ გოლუაში“ (იხ. რომანის თავები „მეთხუთმეტე“, „მეთექვსმეტე“ და მომდევნო). ამ თავების მიხედვით შეიძლება განზოგადოებულად იმის წარმოდგენა, თუ როგორ სჯიდა მეფის მთავრობა აჯანყებულ სოფლებს, სწავდა თუ არბევდა მეთაურებისა და თავკაცების სახლ-კარს.

ჭაქვინჯ-კირცხის რაიონსაც ასეთივე რისხვითა და დაუზოგველობით მოველინენ „პლასტუნები“ და სამაზრო პოლიციის შეიარაღებული რაზმები. თუმცა ხანმოკლე იყო ეს „რეაქცია“, მაგრამ მსხვერპლი კი დიდი შეინირა.

დიმიტრი გეთია მოკლეს ლალატი მის რაზმში შეპარულმა, მთავრობის მიერ მოსყიდულმა არამზადებმა, რამაც დიდი აღშფოთება გამოიწვია მთელ მაზრაში.

დიმიტრი გეთიას ლალატი მოკელის ფაქტი სარჩულად დაედო იმავე ჩემი რომანის „ტარიელ გოლუას“ ერთ-ერთ მთავარ ეპიზოდს, სახელდობრ, ლევან გოლუას გაიოზ გადალენდიას მიერ მოკელის ეპიზოდს, მაგრამ ყოველგვარი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ რომანის ეს ეპიზოდი ნამდვილ ამბავს არ შეიცავს, ე.ი. ის არის რომანის გმირის, ცხოვრებაში კონკრეტულად არ არსებული ლევან გოლუას მოკვლის ამბავი, მხატვრულად ნაყარაუდევი და შეთხზული ნაწარმოების სიუჟეტის დრამატული განვითარებისა და მხატვრული კომპოზიციის შესაბამისად, და არა დიმიტრი გეთიას მოკვლის ამბავი, ვინ იცის, ცხოვრების რა კონკრეტულ პირობებსა და გარემოებაში მომხდარი.

რა ბედი ენია ვასილ გეთიას, დანამდვილებით ვერ გეტყვით. ისე, მაქვს გაგონილი და მახსოვს, რომ ის შეიპყრეს იმავე პერიოდში; დაპატიმრებულს აუადმყოფობა მოერიო ციხის პირობებში და დაიღუპა. ამის შემონმება შეიძლება იმავე ამხ. შოთა გეთიას საშუალებით. ყოველ შემთხვევაში, მგონია, არ შეეცდები, თუ ვიტყვი: როცა იმ ხანმოკლე რეაქციის შემდეგ რევოლუციურმა მოძრაობამ კელაე ფეხი მოიკიდა სამეგრელოში და ამ კვალობაზე მას სათავეში ჩაუდგა სოც. დემოკრატიული პარტია, ვასილ გეთია ასპარეზზე არ გამოჩენილა.

აი, ყოველივე ის, რაც მომაგონდა, როცა თქვენდამი წერილის მოსაწერად განვემზადე, თანახმად თქვენი თხოვნისა. აქ არის ორიოდე მოკლე აბზაცი, რომელიც შეეხება იმ კერძო საკითხს, თუ როგორ ვსარგებლობდი მე ცხოვრების კონკრეტული მოვლენებით, როცა „ტარიელ გოლუას“ ვწერდი. სიტყვამ მოიტანა და ეს აბზაცები ამან დამანერინა, თორემ საჭირო არ იყო მათზე თქვენი ყურადღების შეჩერება. მით უმეტესად, რომ ამ ჩემი შემოქმედების ღამახასიათებელ შტრიხს მე უფრო ვრცლად ჩემს მოგონებებში შევეხები, რომლებსაც ჩემს თხზულებათა V ტომისათვის ვამზადებ, თუ ცოცხალი დაერჩი.

დასასრულ, მინდა გაუწყოთ ერთი ამბავი, თქვენი მიზნისათვის ფრიად გამოსადეგი. ეს არის შემდეგი:

საქართველოს ცაკის ყოფილმა მდივანმა თენგიზ ულენტიმა დანერა წიგნი სათაურით „1905 წელი სამეგრელოში“, რომელიც ცალკე დაიბეჭდა 1929 წელს. წიგნი შედგენილია ოფიციალური, არქივში დაცული წყაროებისა და დოკუმენტების მიხედვით (მაშინდელი თანამდებობის პირთა მიწერ-მოწერ-

რა, პოლიციის ოქმები, აგენტების ჩვენებანი, პაკეტები და სხვ.). ეს წიგნი მე წამიკითხავს. შთაბეჭდილება ისეთი დამრჩა მისგან, რომ ავტორის მიერ გამოყენებული ოფიციალური საბუთები მაინცდამაინც სწორად არ გადმოსცემენ ზოგ რამეს. ბევრი რამ არეულია, აქა-იქ სიყალბესაც არ არის მოკლებული. მიუხედავად ამისა, ასეთი მდიდარი საარქივო მასალის უბრალო მიმოხილვაც კი თავისთავად დიდი განძია 1905 წლის ისტორიით დაინტერესებულისათვის. შეიძლება ახლო მომავალში ეს მასალა ერთადერთი წყარო გახდეს სამეგრელოში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის დასაწერად, რადგანაც მოძრაობის მონაწილენი უკვე თითქმის აღარ არიან.

რადგანაც წიგნში დიდი მასალაა თავმოყრილი 1905 წელზე, ის თქვენ დაუფასებელ სამსახურს გაგიწევთ.

დასასრულ, გთხოვთ მაცნობოთ ამ წერილის მიღება და ისიც, თუ რამდენად სასარგებლოდ სცანით თქვენთვის ჩემ მიერ მონოდებული ცნობები.

მარად თქვენი პატივისმცემელი

ლეო შენგელია-ქიაჩელი.
20 დეკემბერი 1950 წ.

საფინანსო

ბევრს რომ იკითხავ, სწერ, ხატავ და იმეცადინებ, გონება გაბეხს-ნება, რაც ნიჭი გაქვს, გამოგაჩნდება...

ლეო ქიაჩელი

ამ სიტყვებს მწერალი თავის პატარა ვაჟს სწერდა, მაგრამ ყველა მოსწავლისათვის არის საგულისხმო. გულისყურით კითხვა გემართებს თვით ამ შეგონების ავტორისაც, რომელიც იყო

პირუთვნელი მემატიაწე

არამარტო ეპოქისა, არამედ ადამიანის სულისაც.

საფინანსო მონაწილე სიტყვიერების მასწავლებლები უპასუხებენ ქიაჩელის შემოქმედებასთან დაკავშირებულ კითხვებს:

1. ქართულ ლიტერატურაში ძირფესვიანად არის დამუშავებული ე.წ. „დედაშვილობის პრობლემა“. რა მასალას გაძლევთ ლეო ქიაჩელი თაობათა შორის დამოკიდებულების მეორე მხარის, კერძოდ, „მამაშვილობის პრობლემის“ დასამუშავებლად? საერთოდაც, რა ნაწარმოებებით უნდა იქნეს წარმოდგენილი სკოლაში ლეო ქიაჩელის შემოქმედება?

2. გავგიზიარეთ თქვენი გამოცდილება ლეო ქიაჩელის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით: ა) რა სირთულეებს აწყდებით? ბ) რა დამხმარე ლიტერატურასა და თეალსაჩინო დიდაქტიკურ მასალას იყენებთ? კერძოდ, რამდენად გეხმარებათ ხელოვნებაში (თეატრში, კინოში...) ასახული ქიაჩელის შემოქმედება სწავლების პროცესში? გ) რა თემატიკას სთავაზობთ მოსწავლეებს ქიაჩელის შემოქმედებასთან დაკავშირებით?

3. როდის და რატომ „გარდაიქმნა“ გვადი? რამდენად დამაჯერებელია ეს გარდაქმნა? რამდენად ეტევა გვადის სახე ტრადიციული „უარყოფითი“ ან „დადებითი“ გმირის სტერეოტიპში?

4. რატომ არ ესროლა სიკედილის წინ გადალენდიამ მეტოქეს? საერთოდ, რა განცდის აღქმას ცდილობთ მოსწავლეებში, როცა ამ სახეზე მსჯელობთ? ვისთან ავლებთ ლიტერატურულ პარალელს?

5. რაში ჩანს, თქვენი აზრით, ლეო ქიაჩელის როგორც მხატვრის განსაკუთრებული ძალა?

6. როგორ გესახებათ ლეო ქიაჩელის ადგილი ქართულ ლიტერატურაში?

ლუდუკი იზორია

1. ლეო ქიაჩელის შემოქმედება მდიდარ მასალას იძლევა „მამაშვილობის პრობლემის“ დასამუშავებლად. ეს მეტად საყურადღებო პრობლემაა, რადგან შვილის აღზრდაში, მისი სულის ფორმირებაში მამა დედაზე არანაკლებ უნდა მონაწილეობდეს.

ლეო ქიაჩელის ნაწარმოებებში მამები, მიუხედავად ხასიათების სხვადასხვაობისა, შვილებს სანიმუშოდ ზრდიან. მათ აერთიანებთ ერთი გრძნობა-მოვალეობა — აღზარდონ შვილები ჭეშმარიტ ადამიანებად, შეაყვარონ შრომა, ჩაუნერგონ პასუხისმგებლობა და მოვალეობისადმი შეგნებული დამოკიდებულება, პიროვნულზე მაღლა დააყენებინონ საზოგადოებრივი ინტერესები.

ამ მხრივ საინტერესოა გვადი და მისი ხუთი შვილი. ალბათ, გახსოვთ გვადის მიმართვა შვილებისადმი: „ბარდლუნია უფროსია, ბაბაია, უნდა დაუჯეროთ, უნდა გაუგონოთ ყველაფერი“. აქედანაც ჩანს, რომ გვადი უფროსთა პატივისცემით ზრდის შვილებს.

ჩვენ გვხიბლავს ტარიელისა და ლევანის მამაშვილობა. ტარიელს უსაზღვროდ უყვარს თავისი ერთადერთი შვილი, მაგრამ ამ სიყვარულს არ გაუთამამებია ლევანი. იგი იყო მამის გამგონი, დამჯერი, მორიდებული შვილი. საინტერესოა დიალოგი მამასა და შვილს შორის — „შეცდი, ლევან! შეცდი სწორედ, რომ ერთობა ჩვენს სოფელში ასეთი სახით შემოიტანე“... ლევანმაც უყოყმანოდ გაიზიარა მამის შენიშვნა.

ლეო ქიაჩელი ბათუ ქარდუას ანუ მთისკაცს გვიხატავს, როგორც დიდ ვაჟაკსა და შვილის მოსიყვარულე მამას. მთისკაცს უყვარს შვილი, მაგრამ ასევე უყვარს სახელი შვილისათვის. ადამიანის ღირსების საქმეს და სიყვარულსაც იგი კაცობის სახელით ზომავს.

„მამაშვილობის“ ყოვლისნამლეკავი გრძნობა კარგად ჩანს ნოველაში „ალმასგირ

კიბულან". ვფიქრობ, ამ ნაწარმოებებში მოცემული მასალა სრულიად საკმარისია „მამაშვილობის პრობლემის“ დასამუშავებლად.

2. ლეო ქიაჩელის შემოქმედების სწავლებას სკოლაში დიდი იდეურ-მხატვრული და შემოქმედებით-ალმზრდელითი მნიშვნელობა აქვს. სწავლების პროცესში ჩვენ წინაშე გადაუჭრელი სირთულეები არ დგას. ტექსტებში მოსწავლეთა ღრმად ჩანვადობის გზით მასწავლებელს შეუძლია ნათელყოფს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში წარმოჩენილი პრობლემები.

სანამ ლეო ქიაჩელის შემოქმედების შესწავლაზე გადავიდოდეთ, მოსწავლეების მონაწილეობით ვამზადებ სტენდს სათანადო ილუსტრაციებით და ამითაც ვქმნი ერთგვარ საფუძველს მწერლის შემოქმედების სათანადოდ შესწავლისათვის. კარგია და საჭიროც, თუ ტექსტის გაცნობის შემდეგ მოსწავლეები ნახავენ კინოფილმ „ტარიელ გოლუას“ და ტელეფილმ „გვადი ბიგვას“, რომელიც მიმართულია ქიაჩელის გმირების ბრწყინვალე ეკრანიზაციად. ეროსი მანჯგალაძემ შესანიშნავად გამოკვეთა გვადი ბიგვას სახე, მისი პიროვნება, ფსიქოლოგიური გარდაქმნა ამ გლეხის შეგნებისა. ამ თხზულებათა ეკრანიზაცია მოსწავლეებს უღვივებს ინტერესს, ისინი ეძიებენ მსგავსება-განსხვავებას ნაწარმოების პერსონაჟსა და ეკრანიულ გმირს შორის, სურთ ჩასწვდნენ ავტორისა და რეჟისორის ჩანაფიქრს — სად და რატომ „დასცილდა“ რეჟისორი ავტორს და ა.შ.

3. გვადი ბიგვა რთული ფსიქოლოგიური ტიპია. წინათ ფორიების მოჯამაგირე, ხსენს გასამდიდრებლად მომუშავე გვადისათვის შრომა მხოლოდ მონობის უღელი იყო, ამიტომ ძველმა ცხოვრებამ შეაძულა მას გარჯა და ოფლის ღერა. ვერც ახალ დროში გათავისუფლებულა იგი ამ ძველი მორალისა და შეხედულებისაგან. გვადის არ სწამს, რომ პატიოსანი შრომით ნელში გაიმართება და ცხოვრების სახსარს იპოვის. ამიტომ ხშირად ისეთ რამეს აკეთებს, რაც ეწინააღმდეგება ცხოვრების ახალ წესს, ახალი ადამიანის ბუნებას. ამ ქკეიანსა და ალლოიან გლეხს უგრძნია ახალი ყოფის უპირატესობა, მაგრამ ძველი მორალისა და ჩვევებისაგან მაინც ვერ დაუღწევია თავი. გვადის სასიკეთოდ გარდაქმნის საფუძველსა და პირობას მკითხველი გვადისავე ხასიათში ხედავს. მას უსაზღვროდ უყვარს თავისი შვილები, ზრუნავს მათს აღზრდაზე, მზად არის ათასგვარი დამცირება აიტიანოს ოჯახის საკეთილდღეოდ. მეორე მხრივ, გვადი ბიგვა შინაგანად მაინც თავმოყვარე, საკუთარ ქკუასა და მოხერხებულობაში დაჯერებული კაცია. თავის სოფელში არა აქვს გასაველი, რადგან მის მოქნილ ენას აღარ შეუძლია მის გატეხილ სახელს უშველოს, თორემ უცხო ხალხში ფრთებს ღალად შლის ხოლმე. ამიტომაც უყვარს ბაზრობაზე წაწნალი და მიღეთის ხალხში გარევა. გერამ სწორედ გვადის თავმოყვარეობაზე „ითამაშა“ და წასახალისებლად დაასახელა სანარიელებსა და ორკეთელებს შორის გაშლილი სოციალისტური შეჯიბრების შემომნმებელი კომისიის წევრად. ამან გადამწყვეტი როლი ითამაშა გვადის სულიერ გარდაქმნაში. ეს „ფერისცვალება“ რომანში დიდი დამაჯერებლო-

ბით არის ნაჩვენები. ლეო ქიაჩელის მხატვრული ნიჭის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან თავის ნაწარმოებში გვადის გარდასახვა ყოველმხრივ დასაბუთებულად დაგვიხატა. ბედნიერების სიმბოლოდ გვესახება ალეგორიული სახე, რითაც ეს რომანი მთავრდება: „ცის კიდურს განთიადის პირველი სხივი მოსწყდა, ბინდი გაარღვია და გვადის წინ მიწას გაერთხა“. ეს იყო გვადის ბედნიერების დასაწყისი.

გვადის სახე არ შეიძლება ჩავატიოთ ტრადიციული „დადებითი“ ან „უარყოფითი“ გმირის სტერეოტიპში; და თუ მაინცდამაინც საჭიროა ამ ცნებებით ოპერირება, მე გვადის ძველ ცოდვებს მიუტყევებდი და ისევე „დადებით“ გმირად გავაცნობდი მოსწავლეებს.

4. როგორ მოხდა ეს, რომ ბოროტი და მკვლელი გადალენდია თითქმის უბრძოლველად შეეგება თავის აღსასრულს? თითქოს ეს ფსიქოლოგიურად დაუფერებელია. მაგრამ მართალია ავტორი, როცა გადალენდიას ამ სიტუაციაში ასეთად გვიხატავს. გაიოზის ერთადერთი მიზანი მხოლოდ ის იყო, რომ თინა შეერთო. ამ ქალის სიყვარულმა ჩაადენინა ყაჩაღს საშინელი ცოდვა. თინამ კი არა მარტო უარი უთხრა გაიოზს ცოლობაზე, საკუთარი მამაც კი მიატოვა და ლევანის სიკვდილის შემდეგ ტარიელის სახლში დაიდო ბინა როგორც მისი ვაჟის ქვრივმა. რალა დარჩენია ცხოვრებაში გაიოზს? აღარაფერი. მას მოსწყინდა გაჯახიერებული ცხოვრება. სტრაჟნიკობის დროს ის სავსებით გულგრილად ეკიდებოდა თავისი მოვალეობის შესრულებასაც. მისი ნებისყოფა და ხასიათი გატყდა. ბოროტებამ და ვერაგობამ თითქოს საკუთარი თავიც კი შეაძულა... და ბეჟანას წინაშე მრისხანე აბრაგი ისე დგას, როგორც მონანიე, თავის მკაცრ, მაგრამ კანონიერ განაჩენს შერიგებული დამნაშავე. მართალია, როცა ბეჟანა დააყოვნებს ამ განაჩენის აღსრულებას, გადალენდიაში ისევე იფეთქებს აბრაგის სისხლი... და მაინც, სულ ბოლო მომენტში გაიოზი აღარ იმძიმებს სულს ბეჟანას სისხლით, ვინაიდან გრძნობს, რომ მეგობრის სისხლის ამღებმა მისი მკვლევლობით სამართალს აჭმევინა პური.

როცა ამ სახეზე ვმსჯელობთ, ვცდილობ, მოსწავლეებში აღვძრა სინდისის ქენჯნის, ცოდვების მონანიების გრძნობა, საკუთარი დანაშაულის შეგნება. გაიოზმა არ ესროლა ბეჟანას, — ესე იგი მის არსებაში იყო სიკეთის, ადამიანობის მარცვალი. სწორედ ამ კუთხით დაგვიანახა მწერალმა სახე თუნდაც ტრადიციული „უარყოფითი“ პერსონაჟისა. აქ შეიძლება აღვძრათ მოსწავლეებში წმინდა, ამაღლებული, ადამიანური განცდები — მონანიებისა და დანდობისა.

ვაელებ ლიტერატურულ პარალელს ილია ჭავჭავაძის დათიკოსთან („გლახის ნაამბობი“).

როგორც დათიკოსთან არ დაკარგა სანთელ-საკმეველმა თავისი გზა, არც გაიოზთან დაკარგულა იგი. აკაკი წერეთლის საფარ-ბეგმაც მოინანია ცოდვები, როცა მკერდი შეუშვია გამზრდელის დამბაჩას.

გაიოზ გადალენდიას, დათიკოს, საფარ-ბეგს — დიდად ცოდვილ ამ პერსონაჟებს — „მომნანიებელთა“ შორის მიუუჩენდი ადგილს, რადგან ისინი გრძნობენ და მეტ-

ნაკლებად ინანიებენ კიდევ თავიანთ დანაშაულს. სამივე შემთხვევაში მწერლებს სურთ სულიერად დაცემულებსაც კი არ დაუკარგონ ბუნებით მომადლებული კაცური, ადამიანური ღირსების თუნდაც ნატამალი.

;

5. ლეო ქიაჩელის — როგორც მხატვრის — განსაკუთრებული ძალა ჩანს ტიპების შექმნაში, სიუჟეტის ორიგინალურ განვითარებაში, ბუნებრივ თხრობაში, დახვეწილ სტილსა და სიტყვის გრძნობაში.

6. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ლეო ქიაჩელს — როგორც ჩვენი ეპოქის გამოჩენილ პროზაიკოსს — ქართული მხატვრული სიტყვის ბრწყინვალე ოსტატს, გამორჩეული ადგილი უჭირავს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. როცა დიდ მწერლურ ტალანტს ერთვის მოქალაქეობრივი შემართება და პიროვნული სიქველე, ერი ყოველთვის მიაგებს ასეთ კაცს ისტორიაში თავის კუთვნილ ადგილს.

ელენე მგალოგლიშვილი

1. ქართული ლიტერატურა შესანიშნავად აშუქებს დედაშვილობის საკითხს. ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში კი თაობათა შორის დამოკიდებულება წარმოდგენილია მეორე კუთხით — მამაშვილური ურთიერთობის ღრმა ფსიქოლოგიური წარმოსახვით — და საამისოდ უხვ მასალასაც იძლევა:

ა) გვადი ბიგვა — ლიტერატურულ სახეთა გელერეაში განკერძოებულად მდგარი კაცი, რომელიც არავის არ ჰგავს. ხალხური ნაცარქექიას ნილაბი ოსტატურად მისადაგებია კოლმეურნე გლეხის სახეს, რაც საოცარ კომიზმს ქმნის. როცა მწერალს უთხრეს, თქვენი გვადი ბიგვა უცნაური კაციაო, მან უპასუხა:

„ოჰ, დიდად უცნაური, ღვთის პირიდან გადაეარდნილი. მეც არ ვიცი, რა კაცია იგი, მაგრამ დიდად მოსიყვარულე მამაა, ამიტომ მიყვარს ეგ შეჩვენებული“.

რომანში ამბის განვითარების მთელ მანძილზე გვადი გულთბილი, მზრუნველი, სიკეთისა და სიმართლის მასწავლებელია თავისი ობლებისათვის. თავის მხრივ, შვილებიც სიყვარულით შესციცინებენ თვალებში, უსმენენ მას, უყვართ. გვადი თავის ხუთ შვილს მამობასაც უწევს და, შეძლებისდაგვარად, დედობასაც.

ბ) „ტარიელ გოლუა“; სხვა აქტუალური საკითხების გვერდით რომანში ყურადღებას იპყრობს მამისა და შვილის ურთიერთობის პრობლემაც. მწერალი ამ პრობლემას პრინციპულ მნიშვნელობას ანიჭებს და თავისებურად წყვეტს. ტარიელისა და ლევანის მამაშვილობაში არის რაღაც ვაჟკაცური ძალაცა და სინაზეც. მამასა და შვილს ამ ნაწარმოებში მარტო სისხლი როდი აერთიანებთ — ისინი სულიერი ნყობითაც ენათესავებიან ერთმანეთს — ერთი და იგივე იდეალები ამოძრავებთ, ერთნაირი სულისკვეთებით ხასიათდებიან. ისინი მხოლოდ ცხოვრებისეული გამოცდილებით განირჩევიან. ტარიელი ათას დარჯაკში გამოვლილი, დაბრძენებული გლეხკაცია. ლევანს ჯერჯერობით აკლია მამის წინდახედულება და შორსმჭვრეტელობა. სოფლის თავკაცი ტარიელ გოლუა შვილისთვის მისაბაძ ხატად ქცეულა. ლევანს მამა

მის დარიგებანი ცხოვრებაში სახელმძღვანელოდ გაუხდია, მისი სწამს და უსიტყვოდ ემორჩილება კიდევაც. პირველად ნანარმოებში სწორედ ამ მხრივ ვეცნობით ლევანს: „*შორჩა, მაგის მეტი ქალს ვერაჲინ ნამართმედა!* — *თქვა ლევანმა და ფიცხლად ადგა*“. აქ კალმის ერთი მოსმით ავტორი მამის ღირსებასა და ავტორიტეტსაც ხატავს და შვილის მოვალეობასაც მშობლის წინაშე. ლევანს შეგნებული აქვს, რომ ტარიელ გოლუას სახელს შვილი უნდა გაუფრთხილდეს და პატივი სცეს. ტარიელს ძვალსა და რბილში აქვს გამყდარი რწმენა — „გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარ“ და ამას მოაგონებს ლევანსაც.

ტარიელის პიროვნებაში შვილის სიყვარული მალღდება საერთოდ ახალგაზრდობის სიყვარულამდე, მომავალი თაობის რწმენამდე. სწორედ ეს მოტივი უღერს რომანის ფინალში: მგლოვიარე ტარიელი კელავ სოფლის ახალგაზრდობის შუაგულში დგას: „*ტარიელ გოლუა ისე იდგა მათ შორის, როგორც დროის ქარიშხლით ტოტებშემსხერეული, აქა-იქ კანდაკორძებული, მაგრამ ფესვებმაგარი და ტანძლიერი ძველი მუხა დგას ხოლმე ახალ ავარდნილ მწვანე ნორჩს ტყეში*“. ტარიელმა ყველაფერი შესწირა სახალხო საქმეს, მათ შორის ყველაზე უძვირფასესი — ერთადერთი ვაჟი.

გ) „*მთისკაცი*“ ქიაჩელის უკანასკნელი რომანია. სამამულო ომის თემაზე შექმნილ ამ ნანარმოებში ვეცნობით ბათუ ქარდუას როგორც შესანიშნავ მამას, კარგი შვილის აღმზრდელს. ლაკადელი მეგრელი გლეხი ბათუ ქარდუა, „*მთისკაცად*“ წოდებული, აფხაზეთში, სოფელ სოუში დამკვიდრებულა, მისი ვაჟი ჯოტო კი სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის უკანასკნელი კურსის სტუდენტია. დაუვინყარია მთისკაცის სიხარული, როცა ჯოტოს გმირობის ამბავს გაიგებს. ჯოტო ნანარმოებში უშუალოდ არსად ჩანს, მაგრამ მაინც იგია რომანის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი. ჯოტო მოხალისედ წავიდა ომში, თავიც გამოიჩინა და მამაც ასახელა, გმირი გახდა. სასიკვდილოდ დაჭრილი ბათუ ქარდუა უკანასკნელ წუთებშიც შვილს ხედავს, საკუთარ ტკივილებს ყურსაც არ უგდებს. „*ჯოტოს სახელი ახსენა და ამ დროს სულ მალლა, ცაში, თვითმფრინაეი დაინახა. თუმც თვალები დახუჭული და უსინათლო პქონდა მთისკაცს, მაგრამ ის თვითმფრინაეი მაინც დაინახა. სხვა უხილაეი შინაგანი თვალები უჭრიდნენ ახლა*“. ეს იყო სწორედ მშობლიური გრძნობა, რომელიც ყოველ ვითარებაში შვილისად მაყურებელი თვალით იცქირება. სიცოცხლეს მოხუცი შვილთან დიალოგით შორდებდა. ამ რომანში ავტორმა მოახერხა საკუთარი ტკივილების განზოგადება და მხატვრული ხორცშესხმა — ამიტომაც ბევრია აქ ავტობიოგრაფიული.

დ) „*ალმასგირ კიბულან*“ ქართული ნოველისტიკის ერთ-ერთი შედევერთაგანია. ავტორი გასაოცარი წარმოსახვითა და დამაჯერებლობით გადმოგვცემს ალმასგირის, მოყვარული მამის, სახეს. ეს თითქოსდა გაუბზარავი ლოდისაგან გამოკვეთილი დევკაცი შვილის მიმართ გასაოცარ მზრუნველობას და სიფაქიზეს იჩენს, როცა მამა-შვილი მდინარეში „ხეების აშლილ ჯოგს“ მოუძღოდნენ: „— *გივერგილ, იმე ხარი!* — *გაისმოდა მაშინ ალმასგირის ძახილი და ინგურის ღმუილში უცხოდ შეჭრილი მისი დაგმინება მთების თაღოვანი კალაპოტით მალლა ცას მამის გულის ფარულ ძრწოლას შექლალადებდა*“.

ან მეორე სურათი: როცა გივერგილამ სანაძლეოს მოსაგებად სარისკო ნაბიჯის გადადგმა დააპირა, „გაჯაერდა ალმასგირი, შეიღს მკლავები ფრთებივით გადააფარა და განზე გაიტაცა. უშლიდა შეიღს ფრთხილი მამა ამ ხიფათში თავის ჩაგდებას“. შემდეგ: „არავის ესმოდა ყრუ, ჩათქმული ძახილი, რომელიც ალმასგირს გულის სიღრმიდან ჯლოხინივით ამოსდიოდა: „გეყოფა, გივერგილა... ახლა დაბრუნდი“... როცა კატასტროფა მოხდა, მამა დაჭრილი ლომივით ბრდღვინაეს და უხმობს შეიღს. სიმწრისაგან გონარეულმა კაჭუზა ფიფია კლდეს „შეანთხია“, შემდეგ ადიდებულ ენგურს ზღვისკენ დაემგზავრა და შეიღის ძებნაში სამუდამო ბინაც ზღვაშივე დაიდო. მშვიდი იყო მისი სიკვდილი, რადგანაც ეზმანა, თითქოს გივერგილა მისმა მფარველმა დალიმ გულში ჩაიხუტა და უფსკრულიდან ამოიყვანა. „ალმასგირს არც ზღვა უგრძენია, არც სიკვდილი უგრძენია სიკვდილის წინ, რადგან თვალგახელილი შეიღის მომღიძარი სახე თვალთაგან არ მოშორებია“. ძნელია მამაშვილობის უფრო შთამბეჭდავი ძალით წარმოსახვა.

2. ტელეფილში „გვადი ბიგვა“ დიდად უწყობს ხელს მოსწავლეებში ტექსტიდან მიღებული შთაბეჭდილებების განსურათოვნებას, პერსონაჟთა თვალნათლივ წარმოსახვას და საბოლოოდ ამკვიდრებს რომანის სათქმელს.

3. როცა გარდაქმნა, განახლება, ფერისცვალება ადამიანის სულს ეხება, აქ, რასაკვირველია, ერთბაშად არაფერი ხდება. სოფელ ორკეთში დამკვიდრებული ახალი ყოფა, გერას, მარიამის და სხვათა სასიკეთო ზეგაელენა, მთელი ის საზოგადოებრივი ატმოსფერო, რომელიც გვადის გარშემო სუფევდა, შეუმჩნეველად, მაგრამ დაჭინებით აკეთებდა თავისას; გარდა ამისა, ბუნებრივი სიჯანსაღე და სიკეთე, რაც მოდგმით მოსდევს ხოლმე ქართველ გლეხკაცს და არც გვადისთვის გახლდათ უცხო, მას ახალი ცხოვრებისთვის შინაგანად ამზადებდა. მთელი რომანის სიუჟეტი ორ დღე-ღამეში იშლება. ამ მცირე დროში მოხდება მკვეთრი გარდატეხა, გვადი საბოლოოდ ჩამოსცილდება ხალხის მტერს და საკუთარი ხელით ბოლოსაც მოუღებს არჩილ ფორიას. სანარიელებთან ხელშეკრულების გაფორმების დროს გვადი დააფასეს, კაცად ჩათვალეს, კომისიაში აირჩიეს. გვადი სულიერად განახლდა, გარდაიქმნა, რწმენით აივსო, საკუთარი თავი, ღირსება შეიცნო.

გვადი ბიგვას სახე ვერ თავსდება ტრადიციული „უარყოფითი“ ან „დადებითი“ გმირის სტერეოტიპში. რომანის დასაწყისში ის გაორებული ადამიანია, მის არსებაში შინაგანი ბრძოლაა, ნანარმოების ფინალურ თავებში კი იგი მანკიერებათაგან განწმენდილი პიროვნებაა.

4. გაიოზ გადალენდიამ სიკვდილის წინ იმიტომ არ ესროლა ბეჟანას, რომ ლევაწის დიდმა ადამიანურმა ბუნებამ მას ბევრი რამ ასწავლა, მისმა მკვლევლობამ კი მორჩენელი სულიერი იარა გაუჩინა ყაჩაღს და საკუთარი თავი შეაძულა. გარდა ამისა, ის უკვე ცხოვრებაში მიზანდაკარგული კაცია — თინას თანაგრძნობის იმე-

დი საბოლოოდ გაუცრუვდა. სულდალენილი კაცისათვის ცხოვრებამაც ფასი და-
კარგა. ამ მდგომარეობაში შეიძლება კაცი თვითმკვლელობამდე მივიდეს. ბე-
ჟანაში გაიოზი უფრო განგების ხელს ხედავს, საკუთარი ცოდვის გამოსასყიდად
მოვლინებულს, ამიტომ სიკვდილის წინ ახალ ცოდვას უკვე ვეღარ სჩადის. ამ ეპი-
ზოდის ანალიზის დროს მოსწავლეებს ისეთ მორალურ კატეგორიებზე ვესაუბრე-
ბი, როგორც არის ცოდვა, შენდობა, მონანიება (ოღონდ შევახსენებ დავითის შე-
გონებას — „თავს სინანული სჯობია, ბოლოჟამ დანანებასა“), სინდისის ქეჩხა.
ვცდილობ, ყმანვილებს ჩაუწერგო რწმენა, რომ საკუთარი სინდისი ადამიანის
ყველაზე დიდი მსაჯულია.

5. ლეო ქიაჩელი მომხიბვლელი პიროვნება და დიდებული მოქალაქე იყო. პირად
ცხოვრებაში, თანამედროვეთა შეფასებით, ლეო ქიაჩელი დახვეწილობის, კეთილ-
შობილებისა და უმაღლესი კულტურის გამოვლინება გახლდათ. მისი პიროვნული
ღირსებანი მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა კიდევ მწერლის მხატვრულ სამ-
ყაროს; იგი წერდა იმაზე, რაც ძალიან კარგად იცოდა და ამიტომაც არის ყველაფე-
რი, მისი კალმიდან „გამოსული“, ესოდენ დამაჯერებელი. ლ. ქიაჩელი ტიპის შექმნის
დიდოსტატია. ასე ჩამოქნა და გამოაქანდაკა მან გვადი, ტარიელი, ლევანი, ბაჩუა,
მთისკაცი, მათა, ალმასგირ კიბულანი, პაკი აძბა და სხვანი. მისი — როგორც მხატვ-
რის — განსაკუთრებული ღირსება შეუდარებელ ხალხურ იუმორსა და მწერლურ
„სინათლეშია“: მწერლის ფრაზა სადაა და ამ სისადავეშია მისი ძალაც. ლეო ქიაჩელი
ადამიანის სულის „კუნჭულებს“ სწვდება და ეს გახლავთ მისი მწერლური ღირსების
საძირკველიც.

6. ლეო ქიაჩელს დიდი მწერლის სახელი აქვს, მაგრამ უფრო დიდი შარავანდედი-
თა და პატივისცემით მას მაინც მომავალი შემოსავს.

ქეთევან ზირცხალავა

1. ჯერ კიდევ მოსწავლეს აღმაფრთოვანებდა მისი სხარტი, მოქნეული სიტყვა,
მისი თხრობის დამაჯერებლობა, სტრიქონებს შუა ჩაღვრილ იუმორში ნაზავი შინა-
განი სითბო და უშუალობა, რაც მკითხველის სულსა და გულს ელამუნება. განსა-
კუთრებით „შემეთვისა“ თავადის ქალი მაიას სახე, ამ მოთხრობის შთამბეჭდავად
შექმნილ სხვა გმირთა გაღერეა. ალბათ, ერთნაირი მღელვარებით ადევნებს მაიას
სულის მოძრაობას თვალყურს ახალგაზრდა თუ ასაკსრული, ერთნაირი სიმძაფრით
განიცდის ამ საინტერესო პიროვნების ტრაგედიას, ტკივილს იმ ქალისას, ვისი უსა-
ზომო სიტურფეც უძღური აღმოჩნდა დროჟამის ყოვლისმმუსხერელი ძალის წინა-
შე... აქ არა მარტო მძაფრად და დამაჯერებლად არის გადმოცემული თავადის ასუ-
ლის ტრაგედია, არამედ, ალბათ, მეტ-ნაკლებად ყველა ქალის, უფრო მეტიც — ადა-
მიანისა, რადგან ჩვენ ყველანი უძღურნი ვართ ბუნების კანონების წინაშე.

ხასიათების დამაჯერებლობით, მონუმენტურობით, განუმეორებელი პლასტიკით,

ძარღვიანი ენით, სხარტი მოქნილი გამოთქმებით ეს მოთხრობა აღარ ამოდის მკითხველის ცნობიერებიდან. იგი მკაფიოდ გვიშლის ეპოქის სურათებს, ფსიქოლოგის ნათელმზილველობით აგვიწერს გმირთა სულის მოძრაობას, ახლისა და ძველის ჭიდვას; ცხოვრების, არსებობის ურყევი კანონების უღმობელი ნების გარდუვალობას.

ფეიქრობ, კინემატოგრაფიისთვის დამახასიათებელი მრავალპლანაინობით და გამოკვეთილი დეტალებით გვიჩვენებს ლეო ქიაჩელი თავადის ასულის სახეს, ალბათ ამიტომაც ჩინებულნი ეკრანიზაცია მივიღეთ ამ მოთხრობისა. რა თანაგრძნობის აღმძვრელია მაიას „უტყურო, დანურული მკერდი“, მისი გარდასული სილამაზის „გაცვეთილი სამკაულები“. ამ ნაწარმოებით მძაფრად შევიგრძნობთ ეპოქის სულს, ამასთანავე იგი ადამიანურ თანაგრძნობასაც გვიღვივებს ცხოვრების ორბიტიდან ამოვარდნილი, მაგრამ არა გაქედილი პიროვნებისადმი.

ამ მცირე შესავლის მიზანი ის გახლავთ, რომ ჩემი სუსტი ძალებით დავასაბუთო „თავადის ქალი მაია“ სასწაულო პროგრამაში შეტანის აუცილებლობა. ეს თხზულება კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს ლეო ქიაჩელს, როგორც სიუჟეტური ქარგის იშვიათ ოსტატს, მის უტყუარ ალლოს — კონკრეტულ პიროვნებაში განასახიეროს საზოგადოების დიდი ნაწილის სატიკივარი თუ სულისკვეთება.

ჩემი აზრით, სკოლაშივე უნდა „დაეაგემოვნებინოთ“ ჩვენს მოსწავლეებს მწერლის ორი მოთხრობაც — „პაკი აძბა“ და „ალმასგირ კიბულანი“.

ლეო ქიაჩელთან ასახული მამაშვილური გრძნობა ფაქიზი, სათნო და მიმტკეპებელია როგორც მამათა მხრივ, ისე შვილების მხრივაც.

2. ლეო ქიაჩელის მხატვრული ჩანაფიქრი ყოველთვის ნათელია, მის მიერ ხორც-შესხმული სახეები და სურათები — მეტყველი. მოსწავლეებს უყვართ და აინტერესებთ მისი გმირები, ცხოვრების არსის მათეული წედომა და გარე სამყაროსთან დამოკიდებულება.

„გვადი ბიგვას“ შესწავლისას მოსწავლეებს გვადის ხასიათის ნიუანსების სრულყოფილ აღქმაში ხელს უწყობს ამავე სახელწოდების ტელეფილმი, ხოლო ქიაჩელის შემოქმედების სრულფასოვან წედომაში — თავადის ქალის მაიას ეკრანული სახეც.

ძნელია ნახო ეროსი მანჯგალაძის გვადი და უკვე სხვანაირ პიროვნებად წარმოიდგინო იგი.

3. გვადის სახეში მოთხრობის დასაწყისიდანვე ეჭვრეტო მერყევე ბუნებას. თავად ჯერ ვერ აუწყვია ფეხი ახალი ცხოვრებისათვის, მაგრამ სიტყვიერად მისი მომხრეა; აკი გულდაგულ ურჩევს კიდევ შვილებს ფეხანყობით მიჰყვენ ახალ წყობას, თავი გამოიჩინონ. პირადად მას კი სძალავს წერილმანი ბუნება; წინაპართა მონობის უღელსა და დაკნინებული სულის გამოძახილს ვლანდავთ მის მცონარეობაში, გულგატეხილობაში, ცხოვრებაზე ხელის ჩაქნევაში, მაგრამ ვგრძნობთ, რომ ამ კაცს მძლავრი ბიძგი სჭირდება ახალ დროებასთან შესათვისებლად. და აი, მან ბიძგი კი არა, რყევა შეიგრძნო, როდესაც კრებაზე მძლავრად დასჭექქეს: „გვადი ბიგვა!“ და

იგი, ხელმოცარული, დაბეჩავებული, სოფლის თავკაცთა შორის დაამკვიდრეს. მუხივით მისწვდა გვადის ეს დაძახილი, გათანგა და გააოგნა.

— ხალხში გამრიეთ, ჭირიმე, არა?.. უღირსი რომ ვარ, მაინც მალლა აშნიეთ, არა?.. კაცად მიცანით და პატივი დამდეთ? — თითქოს ჩაგვესმის გვადის ლულული და ღრმა რწმენით გემსჭვალავს, რომ ამიერიდან იგი მართლაც ყოველი ღონით ეცდება განძარცველი კაცური ღირსებების აღდგენას, რადგან ცხოვრების უკუღმართობით მინავლებული მისი სული უკვე აღზევდა.

გვადის ხასიათი წინასწარაკვიატებულ სქემასა და ჩარჩოში ვერ თავსდება. მასში თავი მოუყრია სიბრძნესა და ცულლუტობას, სიკეთეს, თანაგრძნობას და მცონარეობას. ამ კაცის სახეში ერთმანეთს ჩასწვნიან საუკუნეებით ნაანდერძევი უარყოფითი და დადებითი თვისებები; მონურ ქედნახრას ჩვეულს, თავდასაცავი ჯგუფში მოუნახავს, სიცრუე უსაფრებია დალუპვის თავიდან ასაცილებლად.

სულის სიღრმეში იგი კეთილი, ერთგული, თანამგრძნობია, რასაც მონმობს მისი დამოკიდებულება საკუთარ შეილებთან. ასე რომ არ ყოფილიყო, წინასწარ რომ არ შევეშხადებინეთ მწერალს, რომ არ დაელანდვინებინა ჩვენთვის ამ კაცის სულის დაფარული კუნჭულები, ერთ დღე-ღამეში მის გარდაქმნაში ვერ დაგვაჯერებდა, თუნდაც ჯადოსნური ფუნჯი სჭეროდა ხელთ.

4. მრავალი კაცისმკვლელი დაუხატავს ლეო ქიაჩელის ოსტატურად გამოქნილ ფუნჯს, მრავლისთვის ურგუნებია მკითხველის ზიზღი და უზიდვინებია ცხოვრების მძიმე ჯვარი. გაიოზ გადალენდია ამ უმძიმესი დანაშაულის მტიერთველთა შორის ერთგვარად განსხვავებული სახეა. გზასაცდენილს ძლიერი ვნება შებორკავს, დამონებს, განსჯას უბინდავს, ბნელ საქმეში ნამქეზებლადაც დავითისნაირი უკეთური პიროვნება მოველინება და ბედისწერა ჯალათის მძიმე მისიას დააკისრებს. არა, გადალენდია დანაშაულის შემსუბუქებას არ იმსახურებს, მაგრამ მის სულსაც ხომ შეათრთოლებს ის სიკეთე, რომელიც ლევანის მიმნდობ თვალთაგან ირეკლება?!

აკი უმძიმს მას ამ ნათელი კაცის დასამარება, თუმცა მის ხასიათში ჩაბუდებული ავკაცობა მაინც იმარჯვებს და საბედისწერო ნაბიჯს ადგმევიწებს... თუნდაც ის, რომ გაიოზ გადალენდას შეუძლია სიყვარულის ძლიერი გრძნობით ახანძრება, მის სასარგებლოდ მეტყველებს; იგი სამუდამოდ ერთგულია ამ გრძნობის, მაგრამ მოძალადის სული მაინც მძლავრობს მასში და კეთილ ძირებს მის ფსიქიკაში ბინდავს, აუფერულებს.

გადალენდია წინააღმდეგობრივი ხასიათია და ამდენად ის ფაქტი, რომ თავის მკვლელს არ ესერის, მკითხველისთვის მოულოდნელი არც არის. ლევანის მკვლელობამ და თინას ერთგულებამ საქმროს ხსოვნისადმი სულიერად მოტყუა გაიოზი, დაანახა ამაოება სურვილისა — სხვათა უბედურებაზე აეგო საკუთარი ბედნიერება.

„— ემარა... არ მინდა!.. ღმერთმა გაგვესამართლოს!“ ბეჟანისთვის ნანყვეტ-ნანყვეტად ნასროლი ეს სიტყვები მისი სულის კეთილი ორეულის ამოძახილია, ორეულისა, რომელიც ალბათ ყოველთვის ბუდობდა ამ კაცში, მაგრამ მძლავრი ვნებების ქარიშხალით ითრგუნებოდა.

5. ლეო ქიაჩელის მხატვრული ძალა და მწერლური მომხიბველობის სათავე მი- სი პროზის სისადავესა და უშუალობაში ძეგს.

6. „გვადი ბიგვა“ და „ტარიელ გოლუა“, „მთის კაცი“ და „პაკი აძბა“ — რომელი ერთი ჩამოვთვალო... ამ ნაწარმოებებში დიდებულად აისახა თაობათა და ხასიათთა ჭიდილი, ეპოქის მაჯისცემის მარადიული ექო, ფსიქოლოგის ნათელმხილველობით ნაძერწი ხასიათები; ძუნწი, მაგრამ მრავლისმთქმელი, დახვეწილი პოეტური თხრო- ბა, სიტყვის შეუმცდარი გრძნობა — ეს ყველაფერი ლეო ქიაჩელს უტყუარად დაუმ- კვიდრებს ღირსეულ ადგილს ლიტერატურის ისტორიაში.

ლეილა ჩანბელია

1. „ტარიელ გოლუაში“ საინტერესოდაა დასმული მამაშვილობის პრობლემა. აქ მამისა და შვილის ურთიერთობა სხეადასხეა პლანში წარმოგვიდგება. მამა — მშობელი, მამა — მეგობარი, თანამებრძოლი, მამა — მსაჯული. ტარიელი გონი- ერი, დინჯი პიროვნებაა, ამავე დროს — ძალიან მგრძნობიარე მამა. იგი შეხარის ერთადერთ შვილს, მთელი მისი იმედი და სიხარული ლევანზეა დამყარებული. ამიტომ გვესმის მამის შიში და გულის კანკალი, როცა საქმე ლევანის ყოფნა-არ- ყოფნას ეხება. უფროს გოლუას უხარია, რომ მისი პირმშო საზოგადო საქმეს მე- თაურობს, მაგრამ როცა იმ წინააღმდეგობებს დაინახავს და წარმოიდგენს, რაც ერთობის შემოტანას ახლავს, ტარიელის პიროვნებაში მამა-მშობელი იმარჯვებს და ლევანს ეუბნება: „მაგ ერთობის საქმე მე გადმომეცი ეხლა, შენ კი შენს ჯერს მოუცადე. ეს ჯერი ჩემი იყოს“, თუმცა იმასაც იანგარიშებს, ამით შვილს ღირსე- ბა არ შეეუღლებო და იქვე დასძენს: „ნუ გეშინია, არც შენ დარჩები უსაქმოდ“. ამასთანავე ტარიელი მკაცრად აფასებს ლევანის ყოველ ნაბიჯს, მამას არ სურს მისმა შვილმა იმგვარი რამ ჩაიდინოს, რაც საზოგადო საქმეს, აზრს ეწინააღმდე- გება: „საზოგადო საქმე უანგაროდ და წმინდად უნდა კეთდებოდეს. კერძო ინტე- რესი — სიყვარულიც რომ იყოს — შიგ არ უნდა გარიო! პირადი ბედნიერება სა- ზოგადო თანაგრძნობაზე უნდა იყოს დამყარებული...“ მას უსაზღვროდ უყვარს შვილი, ამიტომ მუდამ ფრთხილობს. სწორედ ეს სიყვარული არ აძლევს უფლე- ბას, სჯეროდეს გაიოზისა და ამიტომაც არ ენდობა მას. გამართლდა კიდევ მამის შიში. ტარიელისა და ლევანის ურთიერთობას, მათ მამაშვილობას გოჩასა და ონისეს ურთიერთობის პარალელურად ვიხილავთ. ბევრი რამ არის ამ სახეებში საერთო. „გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარ, ვინძლო ქვეყანა არ გააცინო“ — აფრთ- ხილებს ხევისბერი შვილს და ამით საზოგადოების წინაშე პიროვნების მოვალეო- ბაზე მიუთითებს. ვფიქრობ, ტარიელისა და ლევანის სახეები სახელოვანი წინა- მორბედის მიერ „ხევისბერ გოჩაში“ შექმნილი სახეებითაც არის ძუძუნანოვი. მა- მაშვილობის პრობლემის ამგვარი დასმა „ტარიელ გოლუაში“, „ხევისბერ გოჩას- თან“ პარალელის გავლება კარგი საშუალებაა მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდი- სათვის.

2. ხშირად გაკვეთილის პროცესში იმგვარად წარიმართება სიტუაცია, მოსწავლეებთან ერთად ზოგჯერ ისეთ პრობლემებს წამოვჭრით და შეძლებისდაგვარად გადავწყვეტთ კიდევ, რაც წინასწარ ნაფიქრალი არ ყოფილა. როცა ეს ხდება, სულიერ კმაყოფილებას ვგრძნობ. ყოველთვის დიდ დახმარებას მიწევს პარალელების გავლება ადრე შესწავლილ, ან თუნდაც კლასგარეშე ლიტერატურის გმირებთან. როცა ამის საშუალება გვაქვს, უფრო მეტი საკუთარი აზრი ჩნდება გაკვეთილზე და მოსწავლეებისგან მარტო წიგნში ამოკითხული ან ჩემგან მიწოდებული კი არ მესმის — მათიც, საკუთარი. ამით მიზანსაც უკეთესად ვაღწევ. რაც შეეხება იმას, მეხმარება თუ არა ამ ნაწარმოებთა ეკრანიზაცია, გულახდილად გეტყვი — ტექსტის შესწავლის პროცესში არ მეხმარება, პირიქით, ხელსაც კი მიშლის, რადგან მოსწავლეები, ნაცვლად იმისა, რომ საკუთარი გონება და წარმოსახვა აამოქმედონ, ფილმის გავლენის ქვეშ ექცევიან. მიჯობს, მხოლოდ ტექსტის სრულყოფილად შესწავლის შემდეგ ნახონ მოსწავლეებმა ეკრანიზებული თხზულება, მერე გავაჩალოთ მასზე მსჯელობა. აქ უკვე მოსწავლეს საკუთარი აზრის გამოთქმაც მოუწევს, რაც იძულებულს გახდის მას, იფიქროს, იაზროვნოს.

მოსწავლეებს სანერად ამგვარ თემატიკას ვურჩევ: 1. სიყვარული და მოვალეობა „ტარიელ გოლუას“ მიხედვით, 2. ტარიელის დახასიათება, 3. გაიოზ გადალენდიას ტრაგედია, 4. გვადის სულიერი გარდაქმნა და სხვ.

3. გვადის გარდაქმნაზე მხოლოდ პირობითად თუ ვილაპარაკებთ — მის პიროვნებაში ხომ ბოროტი სანყისი არ ძევს. იგი რომ შრომას გაურბის, ეს უნებისყოფობით და სიზარმაცით მოსდის. რასაც თვითონ აკეთებს (საკუთარ ეზოში მანდარინის მოპარვა, ტყუილის თქმა), იმას შეილება უკრძალავს. არც იმ კრებაზე, კომისიის წევრად რომ ირჩევენ, გარდაქმნილა უეცრად გვადი — უბრალოდ, გვადის შექება და დაფასება უყვარდა და გერამ ამით ისარგებლა. გვადის გამოსწორება, მგონი, უფრო ადრე დაიწყო — სოფლის მენახირე პახვალისათან ურთიერთობის სცენა მოვიგონოთ. საერთოდაც: გვადი უბოროტო პიროვნება თავიდანვე იყო. არჩილის მოკვლის შემდეგ რომ ამბობს, ჩემი შვილების თვალებმა სისხლი არ უნდა ნახონ და მე რომ მკვლელი ვარ, არ გაიგონო, მისი გარდაქმნის შედეგი არაა — ეს ადრეც იყო მის ბუნებაში.

4. ავტორი რომანის დასაწყისშივე გვეუბნება, გადალენდიას ერთობ საშიში და ბოროტი კაცის სახელი უქონდა გავარდნილიო. თუმცა იქვე დასძენს: „ყველა გოცუბული იყო მისი დღევანდელი ქცევით. ჩვეულებრივ, იშვიათად თუ აღელდებოდა, იშვიათად თუ დაჰკარგავდა მოთმინებას. ანონ-დანონილი იყო ყოველთვის მისი სიტყვა-პასუხი და თავად მუდამეჟს თავდაჭერილი“. „საშიშა“ და „ბოროტს“ ალბათ იმიტომ ამბობს ავტორი, რომ უფრო გაგვიმუქოს მისი სახე, რადგან იგი თოფით ხელში ლევანის და მისი ამხანაგების პირისპირ დგას. გაიოზს უყვარდა თინა. ეს სიყ-

ვარული არ იყო უბრალო გატაცება. მაგრამ მისი ცუდკაცობა ის გახლავთ, რომ მან პირადი ბედნიერების მოპოვება სხვისი უბედურების ხარჯზე განიზრახა. ამ გზაზე იგი არაფერს არ თაკილობს — სისხლის დაღვრას, გაიძევრობას, ვაჟკაცისთვის დამამცირებელ საქციელსაც კი (მოტყუებით მისვლა ლევანის ბანაკში და დაშვებობა). ეს ყველაფერი უკიდურესად „აშავებს“ მის სახეს, თუმცა, ცალკეულ ეპიზოდებში იმასაც ვხედავთ, რომ ამგვარი მოქმედება მისი ბუნებიდან არ მომდინარეობს. აი, თუნდაც: დავითი ეუბნება — ხომ არ დავაჭერინოთ ლევანო. დასმენა და გაცემა ჩემი საქმე არაა, შენ ხომ იცი, ამგვარი რამ არასოდეს ჩამიდენიაო — პასუხობს გაიოზი. როცა ლევანთან ურთიერთობის ამბავს უყვება დავითს, იგი ამბობს: „გ ჩემი საქმე არ არის, ისე შექცევიან, ლამისაა გავტყუდე კაცი“. ერთი შეხედვით, სინდისი ქნჯნის კიდევ გაიოზს, მაგრამ მისი პიროვნება მთლიანად დაუმონებია თინას ხელში ჩაგდების სურვილს, ეს სურვილი სატანის სახით შეკპარვია სულში და მის მოქმედებას ბოროტების გზით წარმართავს. გაიოზის ამგვარი გაორების შემდეგ აღარაა მოულოდნელი ლევანის განირვა (მოვიგონოთ, ამ ეპიზოდშიც რას ეუბნება მას: შენი მკვლელი მთვრალი უნდა იყოს, უსინდისოდ მთვრალიო) და არც ის, ბეჟანას რომ არ ესერის, თუმცა კი შეუძლია. გაიოზმა იცოდა, რა დანაშაულიც ანვა მის სულს, ამიტომ ამ განაჩენსაც მოელოდა. სწორედ ამის გამოა — მრისხანე და შეუდრეკელი მტრის ნაცვლად შინაგანად გამტყუარი, განაჩენის მომლოდინე გაიოზი რომ შერჩება ხელში ბეჟანას.

გაიოზის პიროვნების ანალიზი საშუალებას მაძლევს დავარწმუნო მოსწავლეები იმაში, რომ არ უნდა ვეცადოთ საკუთარი ბედნიერების მოპოვებას სხვისი უბედურების ხარჯზე. ვარწმუნებ იმაში, რომ უფრო დიდი ბედნიერებაა საკუთარი სურვილების თუნდაც მსხვერპლად გალების ფასად მივანიჭოთ სიხარული სხვას. ალვძრავ მათში სიძულვილს ბოროტების, ცუდკაცობის, მუხანათური საქციელის მიმართ. გაიოზის წინაშეც დგას სიყვარულისა და მოვალეობის საკითხი. კი, უყვარდა, მაგრამ რას მოითხოვდა მისგან ადამიანის, ვაჟკაცის მოვალეობა? ამ ასპექტში პარალელს ვავლებ ონისესთან, მათიასთან, ლევანთან.

5. ლ. ქიაჩელის მხატვრული ოსტატობის ძალას უმეტესწილად გმირთა შინაგანი ბუნების, მათი განცდების თუ სულის მოძრაობის ხატვაში ვგრძნობ.

6. თავისი შემოქმედებით სწორედ კუთვნილი, ესე იგი — ღირსეული, ადგილი უჭირავს ლეო ქიაჩელს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

წინო მგალოგლიშვილი

1. ორიგინალური, ცხადია, არ ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ ე.წ. „მამათა და შვილთა პრობლემა“ კაცობრიობის განვითარების თანამდევ დიდი პრობლემაა, შორეული საუკუნეებიდან რომ იღებს დასაბამს, და ჩვენს ლიტერატურაშიც სათანადოდ არის წარმოჩენილი.

„გვადი ბიგვას“, „ტარიელ გოლუას“, „ალმასგირ კიბულანის“ განხილვისას დიდა ცდუნება (მასწავლებლისათვის) აღნიშნულ პრობლემაზე გამონვლილეთი საუბრისა. თუმცა, საამისოდ, ბევრი ხელისშემშლელი ფაქტორი მოქმედებს (თუნდაც — „ცაიტნოტის“ სახით. მოგეხსენებათ, რა დღეში ვართ საათების ნაკლებობის გამო). ერთიც არის — შთაბეჭდილება მრჩება, რომ მსგავს შემთხვევებში დილექტანტიზმის საფრთხის პირისპირ ვდგავართ — ამგვარი „მიმოხილვითი საუბრებისას“ მოსწავლეები ვერ გაიაზრებენ საკითხს სასურველი სიღრმით, პროკრუსტეს სარეცელი თავის ავ საქმეს იზამს, თუმცა, აღნიშნული სრულიადაც არ უარყოფს, თუნდაც საკითხის დასმის წესით, პრობლემის მოსწავლეებამდე მიტანის შესაძლებლობას. საუბარია მხოლოდ „დოზების“ შერჩევა-დაცვის აუცილებლობაზე.

2. ლეო ქიაჩელის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ სირთულეებს, თითქოს, არ ვაწყდებით. მწერლის ნაწარმოებთა პრობლემატიკის თავისთავადი სირთულე ბევრ საინტერესო საფიქრალს უჩენს მოსწავლეებს, რომელთაც „სირთულე უყვართ, ოღონდ გასაგები ენით ნათქვამი“. გრძნობა-აზრის ამ ძნელად სავალ ბილიკებზე მათ საიმედო მეგზურებიც უყავთ გერონტი ქიქოძის (გ. ქიქოძე — რჩეული თხზულებანი, ტ. 1, ლიტერატურული წერილები და პორტრეტები, თბ., 1963 წ.), ნოდარ ჩხეიძისა (ნ. ჩხეიძე — ლიტერატურული წერილები, თბ., 1966 წ.) თუ აკაკი ბაქრაძის (ა. ბაქრაძე — მასალა და მოთხრობა. ურ. „ცისკარი“, 1980 წ.) სახით.

3. სტერეოტიპებს რაც შეეხება, ამთავითვე მოგასენებთ: მაქსიმალურად ვცდილობთ, იოლად გავიდეთ უიმათოდ. არავითარი „დადებითი“ და „უარყოფითი“ გმირი! არსებობს ლიტერატურული პერსონაჟი, რომლის არქეტეპადაც ადამიანი გვეგულება — ბუნების ურთულესი ფენომენი... ასე რომ, აქაც პროკრუსტეს სარეცლის საფრთხეს ვგრძნობთ და, გასაგებია — შეგნებულად ვარიდებთ თავს.

გვადის გარდაქმნის დამაჯერებლობის დასადასტურებლად საგანგებოდ ვამახვილებთ ყურადღებას გვადის მოქმედების მიზანსა და მოტივზე. ამ მხრივ ნიშნეულია რწმენა საკუთარი სიმართლისა, რწმენა, რომელიც მის მოქმედებას შინაგან მოტივს აძლევს. გვადის აქვს ძალა, მაგრამ საყრდენს მაინც გარეშე პირობებსა და ფაქტორებში ეძებს. ასეთ შემთხვევაში, როგორც მიუთითებენ, „სახის მოქმედებას საფუძვლად ედება სიტუაცია, რომელიც ხელსაყრელია პერსონაჟის ხასიათის გახსნისათვის“ (ნ. ჩხეიძე).

4. „რატომ არ ესროლა სიკვდილის წინ გადალენდიამ ბეჟანას?“ — საბედნიეროდ, მარტივი, ცალსახა პასუხი ამგვარ კითხვებს არ მოეძებებათ. საქმე ეხება ადამიანს, მისი სულის დაულაშქრავ (იქნებ არც იყოს საჭირო „დალაშქვრის“ საფუძველშივე განწირული მცდელობა?!), უფაქიზესსა და ურთულეს ხეულებს, ქვეცნობიერის ბნელსა თუ, სულაც — არაცნობიერის სფეროს. ვინ იცის?!.

„— შენი მკვლელი ძალზე მთვრალი უნდა იყოს. უსინდისოდ უნდა იყოს მთვრალი ან ლეინით, ან“...

„— ეინ არის ჩემი დამწველი? — კითხვითვე უპასუხა გაიოზმა და, რამდენადაც შეეძლო, თვალები შეავლო ლევანს, — რად გინდა? ნუ გინდა!.. — შემდეგ უცებ დაატანა: — ნეტავი, გათენდებოდეს... რად აგვიანებს ასე?.. ბავშვით მემინია ღამისა... დასწყევლოს ღმერთმა!.. თითქოს პირველად ვიყო ასეთ გზაზე“...

„უცებ მხრები აენურა გაიოზს, ბრაზმა გულზე მოფხანა“...

„შეირხა გაიოზი. რამდენიმე მოკლე ნაბიჯი წადგა წინ ბარბაცით. ის იყო, უნდა დაცემულიყო, მაგრამ რაღაც სასწაულად, თავი შეიკავა. რევოლვერი მაღლა აწინა.

— ხედავ, შემიძლია სროლა, მაგრამ... კმარა... არ მინდა! — ყრუდ თქვა, — ღმერთმა გაგვასამართლოს!..“

წამდვილად არ გადავაჭარბებ, თუ ვიტყვი: ბავშვებს ლევანის მხატვრულ სახეზე მეტად გაიოზ გადალენდიას სახე აინტერესებთ. ხშირად გაუშხელიათ როგორღაც მორცხვი სიამაყით, რომ უყვართ ეს კაცი, უყვართ და გული შესტკივით მასზე. მახსოვს, უცნაურად ძლიერი თანაგრძნობით რომ წაიკითხა ერთ-ერთმა მათგანმა გადალენდიასეული ფრაზა: „ჩემი გული აღარ გულობს მეტს... იქნებ იმისთვის, რაც მიქნია, ზიზლი და ფურთხი მეკადრებოდა... მაგრამ სიყვარულისთვის კი... სიყვარულისთვის სიძულვილი, სრული განწირვა, უსამართლობა გულქეაობაა!..“

ისიც მახსოვს, ერთი თავგამეტებით მიმტკიცებდა — წინო მასწავლებელი, ლეო ქიაჩელიც გადალენდიას მხარესაა. თავის სათქმელს უცნობი დედაბრის პირით ამბობსო და, ჩემი პასუხით უქმყოფილო, გაგულისებული მიკითხავდა ტექსტიდან:

„— რას სჩადი ამას?.. ეინ ხარ?.. კაცი მოკალი? ვაი, ვაი, შე უბედურო!.. — კივილით მიმართა ბეჟანას მგზავრმა დედაბერმა... — გონს მოდი, საცოდავო! ურჯულო ხომ არ ხარ? კაცის შვილია, ნადირი ხომ არ არის?! რა ვაჟკაცი და რა ღამაზი ყოფილა ეს ცოდვის შვილი! ვაი, უბედურ დედაშენს!“ — და სოფლისაკენ გაეშურა, რათა ხალხისათვის შეეტყობინებინა ეს საშინელი ამბავი“.

ამგვარ „ბენვის ხიდზე“ დაუმარცხებლად მართებს გავლა მასწავლებელს. ვფიქრობთ, განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო, რომ უნებურად თავს არ მოვახვიოთ მოსწავლეებს სხვათა შეხედულებანი... ვაფიქროთ — დაე, შეცდნენ, ოღონდ — ვაფიქროთ! ჩვენს თავს მხოლოდ „ბოლოთქმის“ უფლება დავუტოვოთ.

ძალიან ხშირად იწყება მოსწავლეთა პაექრობა ამგვარი ვარაუდებით — „წარმოვიდგინოთ, რომ...“ „დავუშვათ, ასე მომხდარიყო“...

ბევრჯერ ინტუიციას მივწოდობილვარ (ძნელია, ნებისმიერი „ართული სიტუაციისათვის“ მზა „რეცეპტების“ მოძიება!) — დავყოლივარ ბავშვების ნებას და „წინააღმდეგობის დაშვების“ ამგვარ ხერხს ჩემთვის არასოდეს უმტყუნია, პირიქით!..

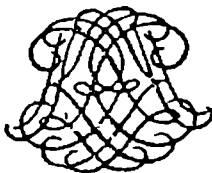
ასოციაციები თავად, ძალდაუტანებლად მოდიან — დათიკო („გლახის ნაამბობი“), ონისე („ხევისბერი გოჩა“) და საფარ-ბეგი („გამზრდელი“)... სათქმელი ძლიერდება და თქმის უნარიც მატულობს!

5. ადამიანის სულის შეცნობის ლამაზი ნიჭი... აზროვნებისა და განცდის სიღრმე და ძალა... „ენებაშლილი“ (ნ. ჩხეიძე), დაძაბული კოლიზიები და კოლორიტის იშვიათი, ძლიერი შეგრძნება — ასეთად ვხედავ ლეო ქიაჩელს — მწერალს.

ბ. თავს უფლებას მივცემ, გერონტი ქიქოძის სიტყვებით გიპასუხოთ:

„იშვიათია ადამიანი, რომელიც ასე ღირსეულად ატარებდეს მწერლის ნოდებას. იმ გარემოებამ, რომ ის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული მწერალია სამშობლოში და მის გარეთ, რომ მის ნაწერებს თბილისშიც კითხულობენ და ერევანშიც, მოსკოვშიც და კიევშიც, სიდნეიშიც და ბუენოს-აირესშიც, მისთვის არასოდეს წონასწორობის გრძნობა არ დაუკარგვინებია. მისი დევიზია ჰორაციუსის სიტყვები: *Nit admirari* — ნურაფერი ნუ გაგაკვირვებს. ის მხოლოდ ხშირად სინანულს გამოთქვამს, რომ იმდენი ვერ გააკეთა, რამდენის გაკეთებაც შეეძლო“.

1984 წ.

წყურვილი სულისა

„თავისუფლება სულს ისე მოსწყურდა“...
გალაკტიონი

ყოველ საგანს სკოლაში თავისი ჟამი დაუდგება ხოლმე; ეს მაშინ ხდება, როცა ამ საგნით ასახული მეცნიერების არსის, პრინციპის „გამხსნელი“ თავი თუ მონაკვეთი შეისწავლება. ცხადია, საგნის შესწავლისას ასეთ „მწვერვალებს“ მოსწავლე არა ერთსა და ორს აღმოაჩენს. სიტყვიერების მასწავლებლისთვისაც დაჰკრავს ხოლმე სანუკვარი ჟამი, როცა რუსთაველის, გურამიძეის, ილიას (ჩამოთვალა შორს ნაგვიყვანს) სამყაროს კარი უნდა შეუხსნას ყმანელს. და აი, მეათე კლასში თითქოს მალლით გაისმის — „გზა, მეგობრებო, მობრძანდება გალაკტიონი!“ — და გაკეთილი, კლასი, სკოლა, ქალაქი, მთელი სამყარო ივსება და იჭექება გალაკტიონით.

რაა ეს გრძნობა? — გალაკტიონისებურად რომ ჩაეკითხოს თავის თავს მკითხველი, ვინძლო, პასუხი ვერც გასცეს ერთი სიტყვით. მართლაც, ეს განცვიფრებაც არის, ელდაც, ძრწოლანარევი აღტაცებაც... ხომ გიგრძნიათ სიზმრად რაღაც ღრმა და მნიშვნელოვანი კავშირები საგანთა შორის... ძილ-ღვიძილის სამანზე მყოფს, ისიც გინატრიათ, ნეტავ ახლა გამაღვიძა და ეს ყველაფერი, ასეთი ნაღდი და ცინცხალი, ჩამანერინა, ეს ნამი სიტყვით „დამაჭერინაო“... ზოგჯერ ეს განცდა იმდენად მძლავრია, კაცს მართლაც ნამოგავდებს ლოგინიდან და კალამსაც აგალებინებს ხელში, მაგრამ... ის, რაც სიზმრად თითქოს მოიხელთე და ასე მტკიცედ გეპყრა ხელთ, მშრალ ქვიშასავით ჩაგიშვავდება თითებშუა. გალაკტიონი კი ამ სიზმართა გაცოცხლებას, მათ გაცხადებას ახერხებს; მის პოეზიაში საგანთა იდუმალი კავშირები იმ ცხოველმყოფლობას, სიღრმესა და ნონას ინარჩუნებენ, ჩვენთვის რომ მხოლოდ სიზმრად არის სანედომი.

საით მიჰყავს გალაკტიონს მკითხველი? რას გვასწავლის გალაკტიონი? — სიყვარულს, მამულიშვილობას, კეთილშობილებას, სილამაზეს, ჰუმანიზმს... მოკლედ, რაღას არ გვასწავლის, თორემ სწავლებით ყოველგვარ სიქველეს გვასწავლისო, იტყვიან, მაგრამ გალაკტიონი, უპირველეს ყოვლისა, თავისუფლების მასწავლებელია. აქ მხოლოდ თავისუფლების იდეის ქადაგებას როდი ვგულისხმობ: ილიას — „თავისუფლებავე, შენ ხარ კაცთა ნავთსაყუდარის“ შემდეგ ამით ქართველ მკითხველს ვერაფერს, თვით გალაკტიონიც კი, ვერ გააკვირვებს. გალაკტიონი თავისუფლების მასწავლებელიაო, ამაში, უწინარეს ყოვლისა, მისი მხატვრული აზროვნების თავისუფლებას ვგულისხმობდი. რაზედაც უნდა წერდეს იგი, ჩვენ მუდამ გვეუფლება თავისუფლების მათრობელა განცდა. ამის მიზეზი კი ის უნდა იყოს, რომ პოეტი ენაში აღმოგვიჩინს სიტყვათა ისეთ შინაარსობრივ ნიუანსებს და მათი ურთიერთდა-

კავშირების იმგვარ შესაძლებლობებს, მანამდე რომ ვერც წარმოგვედგინა: „და მეომარს შუბლს უმშვენებს ნელი დაფნის ფოთოლი“... „გაიყვეს ძმებმა მოხუცი ბალი“ (სხვაგან: „მოხუცო სხივო, შენ კანკალეზ, ვხედავ, რომ კედები“)... „ფეხთან პერანგი იწვია ცბიერი“... „აშრილებდნენ ფოთლებს ბნელხშიანს“... მთავარი კი ის გახლავთ, რომ გალაკტიონის მიერ ენაში აღმოჩენილი ეს თავისუფლება ენაშივე როდი მთავრდება. იგი მიმანიშნებელია იმ თავისუფლებისა, რომელიც გენიალური პოეტის თვალთ რეალურ სამყაროში მოიხილება, მისი ენით გამოითქმის და ჩვენ მხოლოდ მერმე გვისაცნაურდება. გალაკტიონი მარტო იმას კი არ ჭკრეტს, რაც არის საგანი, არამედ იმასაც — რადაც შეიძლება იგი იქცეს. ასეთ დროს ვლინდება საგანთა უშინაგანესი არსი, ისინი თითქოს თავისუფლდებიან გარსის, ფორმის „წყველისაგან“. ჭეშმარიტ პოეტთა ამგვარი ნიჭი ვისთვის სანუკველია, ვისთვის — თავზარდამცემი. აკი ბრძანებდა თავად გალაკტიონი „სმენად და ჭკრეტად“ გადაქცეულ ჯალათებზე: „შიშის ზარს სცემდათ პოეზია უფრორე მეტად, ვინემ ფერმკრთალი შეთქმულება აჯანყებისთვის“.

გალაკტიონთან მიახლების, მასთან განდობის მსურველი — თვითონაც თავისუფლდება, უნდა გათავისუფლდეს, ლიტერატურული თუ ენობრივი სტერეოტიპისა და სქემებისაგან. გალაკტიონის პოეზიაში, შესაძლოა, იმგვარ რასმე ნაანყდე, რაც კაცს მკრეხელობად მოგეჩვენება... შოთას „ხამს მოყვარის“ ტრადიციაზე გაზრდილთათვის, ცოტა არ იყოს, შემაცბუნებელია — „ო, ჩემი სული ბევრს დაიმონებს, მეგობრები კი არ მეყვარება“, ან აკაკის „ჩემი ხატია სამშობლოს“ მერე — „რომ სხვა სამშობლო არ გამაჩნია, რომ ეს თოვლია ჩემი სამშობლო?!“ მაგრამ ეს მხოლოდ ზერელე შთაბეჭდილება იქნება — ამას ხომ ის პოეტი ამბობს, ვინც თასს-სადღეგრძელოსაც კი მეგობრობის, „ერთმანეთის გატანის“ ფიციით ავსებს, ვინც ლამის იდეით შეპყრობილის დაჟინებით იმეორებს — „სამშობლო უმთავრესია!“ ალბათ არა ღირს პრობლემის გაიოლება და მტკიცება, ამას ახალი, „მეორე პერიოდის“, გალაკტიონი ამბობს, იმას კი ძველი, „პირველი პერიოდისა“. ცხადია, პოეტის სულიერი ევოლუცია უწყვეტლივ მიმდინარეობს, მაგრამ არა მხოლოდ ზეალმავალი ხაზით — მან იცის დაქანებაც, წრებრუნვაც, ზიგზაგიც... მთავარი კი ის გახლავთ, რომ ზემომოყვანილ ფრაზებში სიტყვები — „მეგობრები“, „სიყვარული“, „სამშობლო“, „თოვლი“ გათავისუფლებულია ყოველდღიური, სტერეოტიპული გაგებისაგან, უფრო სწორად, ამ გაგების საზღვრები გაზრდილ-გაფართოებულია და მეტ აზრს მოიცავს, ვინემ მათში ჩვეულებრივი სიტყვათხმარების დროს ვდებთ.

მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს, თითქოს გალაკტიონი ენის კანონებს არად დაგიდევდეთ და სიტყვაშიც ნებისმიერ შინაარსს აქსოვდეს. ასე რომ იყოს, მაშინ მისი პოეზიის გაგება თუნდაც ინტუიციის დონეზეც კი ვერ მოხერხდებოდა. გალაკტიონს კი პრინციპულად ყოველთვის ვუგებთ... თუმცა იმის განცდაც არ გვტოვებს, რომ რალაც შესაცნობი კიდეც დაგვრჩა; თით-

ქოს ვგრძნობთ უხილავ ზღუდეს, მის პოეზიას გარს რომ ევლება... ისიც მომ-
ხდარა, რომ ლექსსა და მკითხველს შორის ეს სამანი მორღვეულია და — ვაი
იმ პოეტს, ვინც მკითხველს მხარზე ხელს დაატყაპუნებინებს. არასოდეს მი-
გიშვებთ საამისოდ შოთა; არც აკაკი, არც ვაჟა, არც გალაკტიონი. და საგუ-
ლისხმოა, რომ სწორედ ამგვარ პოეტებს მიაკუთვნებს ხოლმე ერი „უპირვე-
ლეს დაფნას მეფეთა“, სწორედ ისინი ხდებიან ჭეშმარიტად სახალხონი.

პოეზიაში გამოვლენილი სულის ეს თავისუფლება ძალუმ ელექტრომუზ-
ტად ვვლებოდა გალაკტიონის პიროვნებასაც. მასთან კონტაქტისას ერთგ-
ვარი უხერხულობის განცდა გეუფლებოდა ადამიანს, თითქოს ეარსებოდა
განძარცვულ, შიშველ სულს ეხებოდა ექსულად. ეს სული ეზიდებოდა მის
ბრვე, ახოვან სხეულს ზემოთ — ეზიდებოდა ისეთი ძალით, რომ ირწმუნებ-
დი, ეს ძალუმი ტორსი რომ არა, მინას ასწყვებოდა გალაკტიონი. ეტყობა,
თავდაც პქონდა ამის შეგრძნება, იქნებ — რწმენაც: „გაფერინდეთ, ჩვერ
ხომ გვასხია ფრთები“... „ფრთები, ფრთები გინდა“... ვინ იცის, იქნებ ამ
რწმენით აცახცახებული მიაწყდა საავადმყოფოს აიენის მოაჯირს, ზედ გა-
დაეკიდა და, არქიმედეს მსგავსად, მსოფლიოს ამაყირავებელ საყრდენ ნერ-
ტილს მიაგნო... გაიწელა ნამი, შეყოვნდა და — სანამ მისი უმძიმესი ტორსი
მინას დაასკვებოდა, თავდახსნილი სული ზეცად ასრიალდა...

თავისუფლების განცდა მარტო მათრობელა როდია, — გადამდებიც
არის, უფრორე — ვინემ ნებისმიერი გრიპისა თუ ქოლერის ეპიდემია. ასე
გადმოდის გალაკტიონის სულიდან ჩვენში თავისუფლების მძლეთამძლე,
მაცოცხლებელი „მიკრობები“. გალაკტიონის პოეზია ჩვენც გვათავისუფ-
ლებს, ოლონდ გვათავისუფლებს მალალი აზრით, რამეთუ — არსებობს თა-
ვისუფლება ჭეშმარიტი და თავისუფლება მოჩვენებითი. ჭეშმარიტი თავი-
სუფლება კი სწორედ უღელთა, დიდთა და მძიმე უღელთა, დადგმას გულის-
ხმობს და, როცა გალაკტიონი გვათავისუფლებს სიძულვილისგან, შიშისგან,
ორგულობისგან, იგი სიყვარულის, ერთგულების, ზვარაკის უღელს გვად-
გამს ქედზე... ანუ ჩვენ, მისი მკითხველები, ჩვენივე ნებით ვუდგამთ მხრებს
ამ მძიმე ჯვარს და მივყვებით პოეტს:

*მე მივდიოდი ერთი, სადაც მალალი ფერდი,
ვით უძველესი ღმერთი, აღმართულიყო ცადა.
ჩვენ მივდიოდით ორი, განველეთ ჭალა და გორი,
შორი მთებიდან ქორი თან მოგვეყვებოდა გზადა.
ჩვენ მივდიოდით სამი, გზებზე დაეცა ნამი;
იყო საღამო ნამი გამჭვირვალე და სადა.
ჩვენ მივდიოდით შვიდი, ლამეც მოვიდა მშვიდი,
და როს ცის არის მშვილდი გადმოეკიდა მწვერვალს,
გავხდით ათასი მცველი, სულ ახალი და ძველი,
ახლა მოვდივართ მთელი ლეგიონების წყება.*

„სული შეზღუდული და ბედნიერი“

გალაკტიონი აკაკის აღმერთებდა და, თანამედროვეთა მონშობით, კიდევ უფრო იმასაც ამბობენ ნვერი იმიტომ მოუშვა, რომ კიდევ უფრო დამგვანებოდა თავის დიდ ნინა-პარსო. მაგრამ უშუალო საბაბი ამისა სხვა ვახლდათ - გალაკტიონმა ნვერი გლოვის ნიშნად მოუშვა, როდესაც უსაყვარლესი ადამიანი, უფროსი ძმა პროკლე (აბესალომ) ტაბიძე დაკარგა. ძმის ხსოვნას თუ ელოლავებოდა პოეტი, რომ თავისი ძმიშვილი, ნოდარი, სიკვდილამდე გვერდიდან აღარ მოუცილებოდა. მას შემდეგ ბევრმა ნყალმა ჩაიარა, ნოდარ ტაბიძის მეხსიერებას კი ცხოვლად შემოუნახავს გალაკტიონთან დაკავშირებული ყოველი ნყრილმანი...

— დანერილია თუ არა გალაკტიონის ისეთი ბიოგრაფია, რომელიც თქვენ, მის უახლოეს ადამიანსა და ოჯახის წევრს, დაგაკმაყოფილებდათ?

— უპირველეს ყოვლისა, შევთანხმდეთ, თუ რა შინაარსი ჩავდოთ ტერმინში „ბიოგრაფია“. ვფიქრობ, უპრიანი იქნება, მასში არა მხოლოდ ცხოვრების ქრონიკა ვიგულისხმოთ, არამედ სულიერი განვითარება-ფერისცვალებაც. ამ ორი მხარის გაუმთლიანებლად შეუძლებელია გალაკტიონის მთელი სისრულითა და სიმაღლით წარმოჩენა.

მოგახსენებთ, ზოგჯერ ყოფითი დეტალი აუცილებელია დიდი ვნებათაღელვის შესაცნობად და, პირუკუ, სულიერი აბობოქრება ნათელს ჰფენს ცხოვრებისეულ პერიპეტიებს.

ამ თვალსაზრისით დიდი წიგნი გალაკტიონზე ჯერ კიდევ დასაწერია.

იკმარებს კი ერთი კაცის ნიჭი და რუდუნება ამ საქმისთვის? ცხადია, ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ გალაკტიონი მკლევართა თვალს მოფარებული შემოქმედი იყო და მისი აღმოჩენა ახლახან მოხდა. გალაკტიონმა სწრაფად მოიხვეჭა სახელი, მისი პოეზიისადმი ინტერესი არასდროს განელებულა. რამდენიმე საინტერესო ბიოგრაფიული ნარკვევი თუ გამოკვლევა მიეძღვნა მას. მაგრამ საეტაპო მოვლენად მაინც რევაზ თვარაძის წიგნი გვესახება. მოდი, ნუ გამოვეკიდებით ნყრილმანებს. საკამათო ამ ნაშრომშიც არის. უზუსტობანიც გაპარულა. მაგრამ ეს როდი განსაზღვრავს მის სახეს. „გალაკტიონი“ სტერიოტიპების მსხვერვის, პოეტის სულში წედომისა და მოვლენათა გლობალურად განხილვის წიგნია. იგი დიდხანს შეინარჩუნებს ცხოველმყოფელობას და მნიშვნელოვნადაც განსაზღვრავს გალაკტიონოლოგიის წინსვლას.

სიტყვა გამიგრძელდა. მე კი გულწრფელად მიინდა გაგიზიაროთ გულისტკივილი იმ მოგონებების გამო, რომლებიც საკმაოდ მომრავლდა და ფაქტობრივად მთხველთა განდიდებას უფრო ისახავს მიზნად, ვიდრე გენიალური პოეტის დახასიათებას. ეს თითქოს მოულოდნელი არც უნდა ყოფილიყო. დიდ პიროვნებათა მზეს ბევრი ეფიცება. მაგრამ რალაც საგულისხმო ამ შემთხვევაშიც ხომ უნდა ითქვას. მავანსა და მავანს კი ჰყოფნის გამბე-

დაობა, თუკი თვალი მოუკრავს გალაკტიონისათვის ან შემთხვევით გამო-
ლაპარაკებია, ეს ფაქტი „არ დაუკარგოს“ შთამომავლობას.

და იწყება ტრივიალური ფრაზებით ტრივიალური აზრების გადმოცემა.
ზოგი ფიქრობს, თუ გალაკტიონის საყვარელი სიტყვა „ძამიკო“ ჩართო მო-
გონებაში, ეს სრულიად საკმარისია უტყუარობის ეფექტის მისაღწევად.
იმას კი არ დაგიდევს, რომ მის მიერ ამტყველებულ პოეტს არ შეეძლო ფიქ-
სირებული ფრაზის წარმოთქმა, არ შეეძლო ასე ყალბად და პათეტიკურად
დაეხასიათებინა მოვლენა. ეს თეთრი ძაფით ნაბლანდი მეტად თვალში სა-
ცემია. დაიწყებულია გამოჩენილ ევროპულ მემუარისტთა პრინციპი: დო-
კუმენტალური საფუძველი და ხასიათის გახსნისაკენ სწრაფვა.

პარადოქსად ნუ მოგეჩვენებათ: ამგვარი მოგონებები არათუ წარმოა-
ჩენს, არამედ აბუნდოვნებს პოეტის პორტრეტს. რეალური გალაკტიონის
ნაცვლად „უსახო და უპირქუბო“ ინდივიდი ჩნდება. გემოვნებიანი მკითხვე-
ლიც სამართლიანად ღიზიანდება.

სათქმელი თუ არ გაქვს, კალამს არც უნდა მოჰკიდო ხელი. ეს შეგონება
მხოლოდ მხატვართა მისამართით არ უნდა ვრცელდებოდეს.

და ერთიკი კიდევ: მოგონებათა უმეტესობაში საერთოდ არ ჩანს რომელ
გალაკტიონს შეხვედრია ავტორი. მე ხაზს უუსვამ სიტყვა „რომელს“. შეუძ-
ლებელია ლუდხანის წინ შეზარხოშებულ გალაკტიონთან გამართულ დია-
ლოგებს ის ფასი დაედოს, რასაც იმსახურებს საკუთარ კაბინეტში, მტკრიან
მაგიდასთან ოდნავ მობუზულ და ჩაფიქრებულ მგოსანთან გამართული სა-
უბარი.

— თქვენ წლების მანძილზე გალაკტიონის ბინაში, მასთან ერთ ჭერქვეშ
ცხოვრობდით... რა პიროვნული თვისებები ჰქონდა გალაკტიონს ისეთი, რო-
მელიც ფართო საზოგადოებისათვის, შესაძლოა, უცნობიც იყოს?

— ახლახან ნავიკითხე ვალენტინ კატაევის „Алмазный мой венец“, რო-
მელმაც დამატყვევა მწერლის ხედვის ორიგინალურობით, უბრწყინვალე-
სად გამოძერწილი პორტრეტებით, თხზვის ფილიგრანული ოსტატობით. ამ
ნაწარმოებში, რომლის ჟანრის განსაზღვრა მართლაც ჭირს, შემდეგ დებუ-
ლებას ნავანყდი: „ყოველი გენიოსი მეტად თუ ნაკლებად შეშლილია“. ეს აზ-
რი, ცხადია, აღმოჩენად არ ჩაითვლება, მაგრამ ახლა, როცა გალაკტიონზე
ეფიქრობ, ჩემს გონებაში სწორედ ეს ფრაზა ამოტივტივდა.

გალაკტიონს რომ ჩვეულებრივი მეტრით მივუდგეთ, მკრეხელობა იქნე-
ბა. განა შეიძლება აისბერგი სანტიმეტრებით გაზომო? განა შეიძლება არ-
წივს უკიჟინო, სიმინდის საკენკი არ გიყვარსო?

რაოდენ ღრმა სიმართლე თქვა გალაკტიონის ღვიძლმა ძმამ: „გარეშე პო-
ეზიისა, ოცნების და მალა-მალა ფრენისა მას არაფერი აინტერესებს. დი-
დებულია იგი, როცა მალა დაფრენს, და მხოლოდ სასაცილო, როდესაც
ძირს ეშვება და ჩვეულებრივი ადამიანის სახეს იღებს“.

ხშირად გესმენია: გალაკტიონი მოარული გამოცანაა. შეიძლება ნაწილობრივ ასეც იყოს, მაგრამ ვერც იმას უარვყოფთ, რომ ზოგჯერ ამ ფრაზის მიღმა პიროვნების ფსიქოლოგიის ნედომასთან დაკავშირებული სიძნელეებისთვის გვერდის ავლა შეინიშნება.

დავინწყით იმით, რომ მკითხველთა უმეტესობისათვის უცნობია გალაკტიონის შრომისმოყვარეობა. ამ მხრივ მას ფენომენალური გამძლეობა ჰქონდა. შეეძლო 18-20 საათი შეუსვენებლივ ემუშავა და თანაც არა ერთ ან ორ დღეს, არამედ მთელი კვირაობით. ამანაც განაპირობა უმდიდრესი მემკვიდრეობის დაგროვება. ჩაიკეტებოდა ოთახში, დაგმანავდა ფანჯრებს და წერდა, თავაუღებლად მუშაობდა. კითხულობდა უზომოდ ბევრს. მისი „პოეტური გონი“ მაშინაც კი მუშაობდა, როცა სეირნობდა თუ ტრაპეზს უჯდა.

შეეძლო უცბად აფეთქებულიყო, რომელიმე საქმეში სულსწრაფობა გამოეჩინა — მთელ ძალას და დროს მას შესწირავდა. მოკლე ხანში აღმაფრენა გაუქრებოდა და გუშინნინ დაწყებული საქმე არც კი გაახსენდებოდა. ეს ალბათ იმითაც იყო განსაზღვრული, რომ თვით საქმეები არ იყო მისი მასშტაბისა.

მახსოვს, ერთხელ საოჯახო კედლის გაზეთის დაარსება განიზრახა. რედაქტორობა მომანდო. ლექსებს მე მოგანვდი, სხვა მასალები შენ მოიპოვეო.

კალინინის ქუჩაზე, ერთ სარდაფში ხის დამამუშავებელი საამქრო იყო. იქ უზარმაზარი ჩარჩო გააკეთებინა. მერე ფურცლები და ფერადი ფანქრები შევიძინეთ. ლექსიც კი მომიძღვნა, რომელშიაც ჩემი რედაქტორობა წინასწარვე იყო შექებული.

ერთი კვირის შემდეგ ეს საქმე არც კი გახსენებია.

წერილმანზე ზოგჯერ ბევრ დროს ხარჯავდა. იქნებ ეს დასვენების თავისებური ფორმაც იყო, დროებით განმუხტვის ხერხი.

ბოლო ხანებში ეჭვიანობა დასჩემდა. უფრო ზუსტი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ეს თვისება გაუძლიერდა. შეეძლო სრულიად ალაღმართალი კაცისთვის ირიბად შეეხედა. ბევრ ისეთ ვინმეს თვლიდა მტრად, რომელთაც ფიქრადაც არ გაუვლიათ გალაკტიონის ვნება, მაგრამ გარკვეულ შემთხვევაში ახირებული თხოვნა ვერ შეუსრულეს ან ზემალალი ქებით ვერ მოიხსენიეს... ეს სავსებით კმაროდა მის ასაფეთქებლად.

გრძნობდა თავის სიმაღლეს და კუთვნილ დიდებას მოითხოვდა, მაგრამ ფორმას ვერ პოულობდა მიზნის მისაღწევად, რეალიზმის გრძნობა ლალატობდა.

ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატში შეხვედრა მოუწყვეს. დიდებულად ჩაიარა საღამომ. გალაკტიონი მანაც უკმაყოფილოა. ჩვენ უბრად მივსეირნობთ სანაპიროზე.

— მომატყუილეს! უსინდისოები! ჩემმა მტრებმა ეს საქმეც ჩამიშალეს.

— რა საქმე? — გაოცებული ვეკითხები.

— ამ ქუჩას რატომ არ უნდა ერქვას ჩემი სახელი? (იმ პერიოდში მტკვრის ერთი სანაპირო უსახელოდ დარჩა).

თურმე სხდომის თავმჯდომარისთვის ქალაღი გადაუნოდებიათ: თითქოს მუშები მოითხოვდნენ მტკერის მარცხენა სანაპიროს ვალაკტიონის სახელი დარქმეოდა. თავმჯდომარეს უცვნია ვალაკტიონის ხელი და, ალბათ სხვა მოსაზრებითაც, თავი შეუკავებია ამ ბარათის ნაკითხვისაგან, რამაც სამინლად გაანანყენა პოეტი.

ობიექტურად ვალაკტიონის მოთხოვნაში არაფერი იყო უკანონო. იგი უფრო მეტსაც იმსახურებდა. მაგრამ მის მიერ არჩეული გზა იყო ზოგჯერ უცნაური. ამას კი უმეტესად ნარუმატებლობა მოსდევდა, რაც პოეტის გაღიზიანებას, შემოფოთებას და ზოგჯერ უფრო ცუდ შედეგსაც იწვევდა.

კიდევ ერთი შტრიხი: ვალაკტიონი ნილბოსანი იყო. ბოლოსდაბოლოს ეს ნილაბი იმგვარად გაითავისა, რომ მისი დროებით ჩამოხსნა ხანდახან მასაც აოცებდა.

არცთუ იშვიათად ყოველდღიურ ყოფაში ვალაკტიონი ერთს ფიქრობდა და მეორეს ამბობდა. ამიტომაც გემართებს განსაკუთრებული სიფრთხილე მისი ცალკეული გამონათქვამების თუ ჩანანერების კვალიფიკაციისას. სამაგიეროდ პოეზიაში იყო უკიდურესად ნაღდი და მარადიული.

ნილბოსნობა ცხოვრებამ უკარნახა. ათასგვარი თავდასხმები უბიძგებდა მოჩვენებით დამდგარიყო ჩრდილში. მაგრამ მხოლოდ შეტევები როდი განსაზღვრავდა ამგვარ პოზიციას. ვალაკტიონი კარგად გრძნობდა, რომ მისი ბევრს არ ესმოდა. ის და საზოგადოების ერთი ნაწილი სხვადასხვა სამრეკლოდან რეკდნენ. ამიტომაც გაურბოდა ზედმეტ გულახდილობას.

დაკვირვებულ თვალსაც კი უძნელდებოდა გაერკვია, როდის იყო იგი უნილბო.

არასდროს დამავინყდება 1954 წლის დეკემბერი. ვალაკტიონი და მე სასტუმრო „მოსკოვი“ ვბინადრობთ. კარზე მორიდებული კაკუნი ისმის. შემოდის მალალი კაცი და ვალაკტიონს გადაეხვევა. პოეტი დუმს.

— ნუთუ ვერ მიცანით, ვასილი ვარ, ოკუჯავა.

— ვასიოკ, — უცნაური ხმით ყვირის ვალაკტიონი.

ნილაბი სახიდან ჩამოცურდა და ნამსხვრევებად იქცა. ვალაკტიონი სულთ ხორცამდე შეძრულია. ოლიას უახლოესი ადამიანი, ეს ჭირგამოვლილი შუახნის მამაკაცი, პოეტს წარსულის ულამაზეს დღეებს უცოცხლებს.

ვიგრძენი, რომ ჩემი ნომერში ყოფნა ზედმეტი იყო და ჩუმად გამოვიხურე კარი. შემდეგშიაც დიღხანს მიფიქრია ამ შეხვედრაზე და, რომ გითხრათ, გავოცდიო, სწორი არ იქნება, მაგრამ აღელვებული ნამღვილად დავრჩი ვალაკტიონის მეტამორფოზით.

— გაუხსენებია თუ არა თქვენთან ვალაკტიონს ოლია ოკუჯავა?

— სანამ უშუალოდ გიპასუხებდეთ, ჩემს აზრს მოგახსენებთ მათ სიყვარულზე. ეს იყო საოცარი გრძნობა, რალაც „ღმერთთან მიახლების“ მაგვარი...

„მე მგონია შენ ერთადერთი არსება ხარ მთელ ქვეყანაზე, რომელსაც ჩე-

მი უბედურება გულს გატკენს... არავინ არ მინდა ვნახო, დაველაპარაკო, მინდა მხოლოდ შენ იყო ჩემს ახლო" — სწერდა გალაკტიონი 1913 წლის 25 სექტემბერს ოლიას. აი, ნაწყვეტი მეორე ბარათიდან: „მას შემდეგ, რაც შენ წადი, რალაც საშინელმა სიცარიელემ მოიცვა მთელი ჩემი არსება... სიციარი-ელემ, რომლის განადგურებას არ ვიცი რანაირი მდგომარეობა შეძლებს და რა არის მისი ნამალი? როდესაც შენ აქ იყავი, მე შემეძლო დამენახე შენ... ჩემთვის უბრალო შენს ახლო ყოფნა საკმარისი იყო, რომ შენს გარდა არა-ფერზე არ მეფიქრა. როდესაც მწარე ფიქრები, სევდიანი და სასონარკვეთი-ლი სულიერი განწყობილება შემიპყრობდა, მე მოვექროდი შენსკენ..."

ახლა მოვეუსმინოთ ოლიას: „ძალიან ძნელია უშენობა, გალ! ტკივილამდე ძნელია! ცრემლებს ძლივს ვიკავებ, თურმე როგორ უგონოდ მყვარებიხარ. ჩემო გალ, ძლიერ მინდა ჩაგეკონო, ისე ძლიერ, რომ... და კიდევ: კარგად და-იხსომე, — ოლია შენი სიყვარულით არასოდეს დაიღლება".

ეს სიტყვები სრულად გამოხატავს იმ სიმბურვალეს და სიმძაფრეს, რითაც თავიდანვე იყვნენ განმსჭვალული გალაკტიონი და ოლია. ოლია კარგად გრძნობდა მეუღლის გენიოსობას. იცოდა, რომ გალაკტიონი კაცობრიობას ეკუთვნის, რომ იგი საუკუნეთა ბინადარია და ამ „დიდ ბავშვს" გაფრთხილე-ბა, სითბო, ალერსი სჭირდება. თავისი არსებობის ერთ-ერთ გამართლებასაც გალაკტიონზე ზრუნვასა და მისი პოეტური ნერვის გამძაფრებაში ხედავდა.

30-იანი წლების ავბედითმა ქარიშხალმა ისინი საბოლოოდ დააშორიშო-რა. გავიხსენოთ ამ ფაქტით უკიდურესად განამებული გალაკტიონის პოე-ტური ამოხვრა:

„ცხოვრების ეტლის სადარებელი —
საცაა გაუა მატარებელი.
მიემგ ზაერება ჩემი იმედი,
ბედის ვარსკვლავის სადარებელი...
ვიცი, ამ წასვლას რაც ენოდება,
რა საჭიროა ეხლა გოდება.
მატარებლისგან როს მიმიღია
ან თანაგრძნობა, ან შეცოდება?
აჰა, დაიძრა რკინის ბორბლები,
მისსდევე ვაგონებს, მახრჩობს გრძნობები.
გემშვიდობები სამარადისოდ,
სამარადისოდ გემშვიდობები!"

იმ წლებში, როცა მე უშუალოდ გალაკტიონთან ვიზრდებოდი, ბევრი რამ მსმენია ბიძაჩემისაგან ქუთაისისა და სოხუმის, პეტერბურგისა და პარიზის შესახებ. ჰყვებოდა სერიოზულად, არცთუ იშვიათად თვალეებში ჩამდგარი უდაბნოს სევდით; ჰყვებოდა ხანაც იუმორითა და მისთვის ჩვეული ჩაქირქი-ლებით, ჰყვებოდა ზოგჯერ ნაკლებ ნაღდი ჰეროიკული პათოსითაც. იგო-

ნებდა ლიტერატურულ ბატალიებს, პიკანტურ ამბებს, ამხანაგებსა და ნათესაებს. მაგრამ არ მახსოვს, რომ სიტყვა დასცდენოდეს ოლია ოკუჯავა თან ურთიერთობაზე, თავის უკიდველურ სიყვარულზე. ეს ალბათ უმთავრესად იმით აიხსნება, რომ გალაკტიონს ჰქონდა მეორე სამყარო მისთვის ძვირფასი პიროვნებებითა და პიროვნებათა მისეული მოდელებით დასახლებული. ამ სამყაროს კარი ყველასთვის დახშული იყო. გალაკტიონმა ოლიასადმი სიყვარულიც ამ მეორე, სანუკვარი სამყაროს ზღუდეებში მოაქცია; მის ცისფერ სასახლეში მხოლოდ ორნი იყვნენ და მესამის თუნდაც შემთხვევითი შეჭრა პირველი თოვლის სისპეტაკესა და უბინოებას დაუკარგავდა მათ გრძნობას. ამიტომაც ღუმდა გალაკტიონი, ამიტომაც უფრთხოდა ამ ამაღლებულ სიყვარულზე საუბარს. გალაკტიონისა და ოლიას სიყვარული რჩება როგორც უმძაფრესი პოემა — სამნუხაროდ, დაუნერელი...

— როგორ აფასებთ ლეგენდას იმის თაობაზე, რომ გალაკტიონი აღმაგზნებულს, კერძოდ, ბახუსს მიმართავდა შემოქმედებითი მუშაობის პროცესში?

— ლეგენდაო, ბრძანეთ და ამით ჩემი დამოკიდებულებაც გამოხატეთ ამ მორალური ხმების მიმართ...

საერთოდ, ლეგენდის დაბადებას გარკვეული ფაქტორი ასაზრდოებს. ხსენებული ლეგენდის საფუძველი კი ის იყო, რომ გალაკტიონი ხშირად სვამდა. აქ ერთ გარემოებაზე მინდა ყურადღების გამახვილება. ეს სენი რომელიმე კონკრეტული სოციალური თუ ოჯახური ტრაგედიის შედეგად არ აღმოცენებულა, არც მხოლოდ 30-იან წლებში. მას უფრო ხანგრძლივი ისტორია ჰქონდა. როგორც ირკვევა, გალაკტიონი ჯერ კიდევ ჭაბუკობისას მიეძალა ლეინოს. მის მავნე შედეგს კარგად გრძნობდა, მაგრამ თავს ვერ ითოკავდა. „ეს რა სისაძაგლე მემართება... ლეინო, წყეული ლეინო! მე არ მეგონა, თუ ასე მივეჩვეოდი... მაგრამ გაემტყუნება ჩემგვარი ხასიათის კაცს? ბახუსი მეტისმეტად მოწყალეა. ის მშვენიერი საშუალებაა გულში იმედის და სიცოცხლის ჩასანერგავად... და ამის მეტი კიდევ სჭირია რამე ადამიანს?!“ — ეს სიტყვები 18 წლის გალაკტიონს ეკუთვნის.

ძალზე საგულისხმოა 1924 წლის უცნობი ჩანაწერიც: „ბრძოლას ეუცხადებ ლეინოს! გაუმარჯოს სიფხიზლეს! სხვაგვარად წარმატება შეუძლებელია“.

ახლა დავესესხოთ ძმის — პროკლე (აბესალომ) ტაბიძის წერილი: „ერიდე მაგ ოხერ სასმელს, რომელმაც ჩვენი სიცოცხლე ასე მოშხამა და მონამლა. არაფერი გაკლია: დიდება, სახელი, ქონება. უმაღლეს მწვერვალზე ხარ ასული. მტრებს შურით თვალები უბრმავდებათ და ისარგებლე ამით... ნუ იკლავ თავს მაგ შხამით“. ბარათი 1936 წლის 18 ნოემბრით თარიღდება.

ანალოგიური მაგალითების მოტანა მრავლად შეიძლება, მაგრამ ამის აუცილებლობას ვერ ვგრძნობთ.

დაეუბრუნდეთ ძირითად კითხვას.

მე არ მახსოვს, რომ გალაკტიონი მთვრალი მისჯდომოდეს სამუშაო მაგიდას. როცა ავადმყოფობის ციკლი იწყებოდა, კაბინეტის კარები საგულდაგულოდ იგმანებოდა. თავადაც არ შედიოდა სამუშაო ოთახში. შეუძლებელიც იყო რაიმე ლიტერატურული საქმიანობა, რადგან ღვინო განწყობილებას კი არ უმაღლებდა, მისი პოეტური ნერვის დაჩლუნგებას იწვევდა. ორი ჭიქა შამპანური ისე მოქმედებდა გალაკტიონზე, როგორც ჯანმრთელ კაცზე ორი ბოთლი. ეს იყო ძალზე მრუშე დღეები. ბახუსის თანამგზავრობა კვირაობით გრძელდებოდა. არ არსებობდა თუნდაც ერთდღიანი გამოფხიზლება. ადრიან გაღვიძებული ამღვრეული თვალებითა და აკანკალებული ხელებით მოითხოვდა სასმელს. გადაკრავდა და თითქოს მშვიდდებოდა. მდგომარეობიდან თავის დახსნის ყველაზე ნაღდი გზა საავადმყოფოზე გადიოდა. განიკურნებოდა და მთელი გატაცებით გადაემუშავებოდა პოეზიის საუფლოში. ამ დროს წვეთ სასმელს არ იკარებდა. მაგრამ, საუბედუროდ, ეს არცთუ დიდხანს გრძელდებოდა. დემონი კვლავ ააფარფატებდა ფრთებს... გულგრილად მოექცეოდნენ გალაკტიონს, აწყენინებდნენ, გააჯავრებდნენ და ისიც კვლავ მიეძალებოდა სასმელს (რა იყო საბაბი, მიზეზი? რა მძლავრობდა — ორგანიზმის მოთხოვნილება თუ გარეგანი ფაქტორები?).

მე არ შემიძლია ვამტკიცო, ბახუსი ახალგაზრდობისას მასტიმულირებელი იყო თუ არა მისი შემოქმედებითი მუშაობისათვის, ის კი თამამად შემიძლია ვთქვა, რომ სიცოცხლის მიმწუხრს მთვრალი გალაკტიონი სერიოზულ ლიტერატურულ საქმეს შეჭიდებული არ მინახავს.

ერთადერთი შემთხვევა მახსენდება, როცა — მობარბაცემ არა, მაგრამ საკმაოდ ალგზნებულმა — თაბახი შემომიტანა:

*ნეტავი ეხლა რად არ ვარ ბავშვი,
ჩემი ჭალების ვქროდე ამბავში
ფაზისთა ზედა.*

*გარშემო ტყეა და გუგუნია,
„გამიცივდები, ო, გატუნია“,
მეძახდეს დედა...*

მეორე სტროფში ის აზრი იყო გატარებული, რომ დღეს მას სხვა დედა დაენებოდა ჩასძახის — „გაცივდი, მოკვდი!“

საერთოდ, კაცმა რომ თქვას, ხსენებული ლეგენდა ლიტერატურულ შრომას გაიოლებულად წარმოაჩენს. ჭეშმარიტი პოეზია კი სისხლისაგან დაცულაა, უზარმაზარი ტკივილის, ჯაფისა და სიამოვნების შერწყმა. ვისაც გალაკტიონის ხელნაწერები უნახავს, დამეთანხმება, რომ მისი შედეგები არა მხოლოდ ნიჭის, არამედ ტიტანური შრომის ნაყოფიც არის. ამის შესახებ ჩვენ კიდევ დავებქდეთ შრომები „გალაკტიონის ლექსთა დაბადება“ და „პოეტის ლაბორატორია“.

— ჰყავდა თუ არა გალაკტიონს მეგობარი?

— შეეძლო კი გალაკტიონს ჰყოლოდა მეგობრები?

არსებობს მოსაზრება: „მეგობრები მხოლოდ ისინი არიან, რომელნიც ერთ ბაგირს ეჭიდებიან, საერთო ძალით ადიან მწვერვალზე და ამგვარად აღწევენ ურთიერთსიახლოვეს“.

სხვანი კიდე ირწმუნებიან: მეგობრობა გულისხმობს ერთის მიერ მეორის უპირატესობის ყოველმხრივ და უსიტყვოდ აღიარებას.

ორივე შემთხვევაში გალაკტიონი თითქოს განცალკევებული უნდა ყოფილიყო. ვის ხელენიფებოდა მასავით და მასთან ერთად მშვილდის მოზიდვა? მეორეც, განა ბევრი დასთანხმდებოდა უსიტყვოდ დამორჩილებოდა ისეთი რთული ხასიათის პიროვნებას, როგორც გალაკტიონი იყო?

და მაინც აღმოჩნდა ასეთი კაცი — მიხეილ ბოჭორიშვილი. ის აღმერთებდა გალაკტიონს. მზად იყო საკუთარი ბედნიერებაც კი მეგობრობის სამსხვერპლოზე მიეტანა. გალაკტიონს მისდაუნებურად არაერთხელ ჩაუყენებია იგი უხერხულ მდგომარეობაში. მიხა კი ამას ზეციდან მოვლენილ გამოცდად თვლიდა და უდრტიწინველად იხდიდა უბედნიერეს სასჯელს — გალაკტიონის მეგობრობას.

რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, გალაკტიონს ძალზე მახლობელი დამოკიდებულება ჰქონია გიორგი ქუჩიშვილთან. სხვა სახელების ჩამოთვლა მიჭირს.

სიცოცხლის უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში გალაკტიონის ბინაში არც ერთ დიდ მწერალს არ შემოუხედავს. ზედმეტია საუბარი მეგობრულ საღამოებსა და სუფრის გაშლაზე. ერთხელ კალე ბობოხიძე ეწვია. თუ არ ვცდები, ერთხელ კიდე მუხრან მაჭავარიანმა მოაცილა შეზარხოშებული. მასხოვს ახალგაზრდა არჩილ სულაკაურისა და თამაზ ჩხენკელის სტუმრობა: „პირველი სხივი“ მოართვეს ძალზე ორიგინალური წარწერით.

როგორი მთვრალიც არ უნდა ყოფილიყო გალაკტიონი, ცდილობდა მომცილებელს მისი ბინის ზღურბლი არ გადმოეღებოდა — რალაცნაირად გაეხიზნებოდა ხოლმე კარში.

ვგრძნობ, რაც უნდა მკითხოთ — სჭირდებოდა კი გალაკტიონს მეგობარი? ნება მიბოძეთ, ამჯერად თავი შევიკავო პასუხისაგან.

— გალაკტიონის ტრაგიკულ დაღუპვასთან დაკავშირებით სხვადასხვა ვარაუდს გამოთქვამენ; ალბათ, თქვენც გსმენიათ — გალაკტიონმა თავად დაუსვა წერტილი თავის სიცოცხლესო. თქვენ იყავით მარტის იმ საბედისწერო დღეს მასთან და ამიტომ გთხოვთ იმ დღის აღდგენას...

— თქვენ მიერ დასმულ საკითხზე პასუხის გაცემა არა მარტო ხანგრძლივ დაფიქრებას, არამედ მოვლენების ღრმად და საფუძვლიანად განჩხრეკასაც მოითხოვს. და მაინც — შევეცდები ჩემი თვალსაზრისი ახლავე გაგაცნოთ.

აქ ერთი ბუნების ხიდი ჩნდება, განსაკუთრებით — თუ რამდენიმე ფაქტს მიჯრით მოვიტანთ და დასკვნასაც ნაჩქარევს გავაკეთებთ. ასე ექმნება,

ჩვეულებრივ, მკითხველს მცდარი წარმოდგენა გალაკტიონზე; აუცილებელია სათანადო კომენტარი. მე მხედველობაში მაქვს, უპირველეს ყოვლისა, 1909 წლის ტრაგედია, რომელიც თანამედროვე საზოგადოებისათვის უცნობია.

18 წლის გალაკტიონი კარბოლმჟავას სვამს და თავს ინამლავს. საბედნიეროდ, დროზე მიუსწრეს და გადაარჩინეს. შემფოთდა სემინარია, ახმაურდა პრესა, აღელდა საზოგადოება.

ეს ნაბიჯი ობიექტურმა მიზეზებმა გადაადგმევინა ახალგაზრდა პოეტს. იდეალი და სინამდვილე გაიხლიჩა. მისი არ ესმით. სულიერადაც ანამებენ. უსამართლოდ ტოვებენ კლასში. სიღარიბე ღრღინის, სოფელში დარჩენილი დედის დარდიც არ ასვენებს. თანდათანობით ივსება სანყაო და შედეგიც არ აყოვნებს.

ეს ნაბიჯი სოციალური სინამდვილის პიროვნებაზე ძალდატანების შედეგია... რა თქმა უნდა, ინდივიდუალურ თვისებებსაც არ გამოვრიცხავთ.

რაც შეეხება 1959 წლის მარტის ტრაგედიას, იგი სულ სხვა სახის მოვლენაა.

ვერვინ დამარნმუნებს, რომ III სართულიდან გადმოხტომა შეგნებული აქტი იყო. იმ დღეებში გალაკტიონი ავადმყოფობდა. მთელი ორი კვირა დაბანგული დადიოდა. 16 მარტს ბინიდან გამოვედით. განზრახული გვქონდა სამკურნალო კომბინატში შეგვევლო. აი, ნაწყვეტი ჩემი მაშინდელი დღიურიდან (სიტყვასიტყვით მომაქვს ჩანაწერი):

„კიბე ჩამოვიარეთ. გალაკტიონი მეუბნება:

— მე საავადმყოფოში წამოსვლელი არ ვარ. ისე თუ გამომყვები, კარგი იქნება.

იმედს მაინც არ ვკარგავ. შეიძლება დავიყოლიო. სახლთან ტაქსი დავიჭირეთ. როგორც კი მიუხელოვდით უნივერსიტეტს, ბიძაჩემმა ხელი ჩაავლო შოფერს:

— გარეკე!

— არა! — ვამბობ მე.

— შენ ვინ გეკითხება?!

მცირე ხნის შემდეგ მანქანას აჩერებს და სასაუზმეში შევიღივართ.

— ნოდარ, რამდენი გაქვს ფული?

— 20 მანეთი.

— მასესხე თუმანი.

გადაკრა 200 გრამი. ჯონჯოლი დააყოლა. განწყობილება თითქოს გამოუკეთდა.

კვლავ ავტომობილში ვსხდებით და რუსთაველის პროსპექტისკენ მივქრით. გალაკტიონი შოფერს ემასლაათება. 20 ტომი დავწერეო — ყელმოღერებული აცხადებს.

— შენ სადაური ხარ, ძამიკო?

— გორელი. გვარად ჯავახიშვილი.

— ჰოო... — აგრძელებს გალაკტიონი, — შვილები გყავს?
— ორი. ვაუიშვილისაგან მალე შვილიშვილიც შემეძინება.
— აბა უთხარი შენს შვილებს, გალაკტიონი ვნახე-თქო. როგორ გაუხარდებათ... ახალგაზრდებს ძალიან უყვარვარ.

შევდივართ რუსთაველის თეატრის გვერდით შემნახველ სალაროში.

— ნოდარ, მომეცი ქვითარი...

გამოაქვს 500 მანეთი. მოლარე ქალს ექილიკება.

— ეს რა გინერიათ კედელზე „მო-ლა...“ განა თქვენ მოლა ხართ? ხა... ხა...
ხა. — თანამშრომლებიც იცინიან.

შოფერი გველოდება.

— ნყნეთში უნდა აგვიყვანო, — ეუბნება გალაკტიონი.

სამკურნალო კომბინატთან კვლავ ვთხოვე:

— მოდი, ექიმები ვინახულოთ?!

დამეთანხმა. შევდივართ პეტრე კერესელიძესთან.

— ბატონო პეტრე, — ვეუბნები მე, — კვლავ განუხებთ, როგორმე ადგილი უნდა გამოგვინახო.

— რა დაგემართა, გალაკტიონ?

— ცუდად ვარ! გრიპი, გაციება...

— დაელოდეთ ექიმ ფალავანდიშვილს, — მეუბნება კერესელიძე, — ალბათ მოგიხერხებთ რაიმეს. გალაკტიონ, აი, კალე მოვა, შენი ძმა, ხომ გიყვარს კალე?! და დაგანვენს.

გამოვდივართ ვესტიბიულში.

— პალტო გაიხადეთ, მე კი შოფერს გავისტუმრებ, — ვეუბნები ბიძაჩემს.

— არა, კაცო, უხერხულია, მე თვითონ უნდა ვნახო შოფერი.

— ექიმმა რომ გაგვასწროს?

— მაინც არ ექნებათ ადგილი... ხვალ შემოვიაროთ”.

მეორე დღეს მართლაც შევიარეთ. ამ დღის დეტალური აღწერისაგან ამჯერად თავს შევიკავებ.

დაანვინეს. აფორიაქებული იყო. ერთი გარემოდან მეორეში გადასვლა უჭირდა. თავს ებრძოდა. არაყი ისევ იზიდავდა. გამოთხოვებისას დავალბე-ბი მომცა: მბეჭდავ-მემანქანესთან უნდა შემეველო, გამომცემლობაში ელიზბარ უბილავა უნდა მენახა და ა.შ.

არავითარი სიმპტომი მოსალოდნელი ქარიშხლისა. ჩვენი დაშორებიდან ორი საათის შემდეგ კი...

ზედმეტია იმაზე საუბარი, რომ გალაკტიონს ძალუმად უყვარდა სიცოცხლე, მომავლით სუნთქავდა. იმ დღეებშიც ახალ-ახალ გეგმებს აწყობდა, მათ განხორციელებაზე ოცნებობდა.

მამ რა მოხდა?

გონებას წამით გადაეკრა ბინდი. როგორც მედიცინა ამტკიცებს, მსგავს

ავადმყოფებს ემართებათ ასე, განსაკუთრებით მაშინ, როცა სიმთვრალე-სიფხიზლის ზღვარზე დგებიან. ამიტომაც იყო საჭირო საოცარი ყურადღება და სიფხიზლე.

ნამიერი გამართვა და... ყველაფერი დაიმსხვრა.

ღიას! ეს არ ყოფილა თვითმკვლელობა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ თვითმოსპობა მხოლოდ თვითმკვლელობაში არ გამოიხატება. გალაკტიონი კი ადრე დაადგა თვითმოსპობის გზას. მან ვერ სძლია თავის საშინელ ავადმყოფობას.

— ამირებო, თუ არა გალაკტიონზე წიგნის დაწერას?

— არ ვიცი, დაწერ თუ არა ოდესმე მოგონებებს გალაკტიონზე. ზოგჯერ თავს ვიშხნებებ: მე ხომ უამრავი დოკუმენტური მასალა მაქვს, ყოველდღიური ჩანაწერები, ნებსიერებასაც ცოცხლად შემორჩენია მრავალი ეპიზოდი. და მაინც: ვერ გამიბედავს ურთულეს და უძნელეს საქმესთან შერკინება. იოლად ითქმის: „შიეც კეისარსა კეისრისა“. სინამდვილეში ამის განხორციელება ჭირს. ერთი რამ კი ღრმად მნამს: გალაკტიონი ტიტანი იყო... მის ცხოვრებას შელამაზება კი არა, ახსნა სჭირდება.

1981 წ.

საფიხვენი

„სახალგაშვი აკაკი შანიძეს შეეჩივლე: — აი, ლიტერატურის სახელმძღვანელო მერვე კლასისათვის. პოეტების ათ-ათი ლექსი შიგ და ჩემი კი მხოლოდ ერთი-მეთქი“...

გალაკტიონის დღიურიდან. 1949 წ. 25 იანვარი

პოეტის ამ საყვედურს დღეს ნანილობრივ მაინც ყაველი გაუვიდა: დღევანდელ სასკოლო პროგრამაში ლირიკოსთაგან ყველაზე ვრცლად გალაკტიონის პოეზიაა წარმოდგენილი. აქ სხვა მომენტია საყურადღებო — პოეტის დაინტერესება სწორედაც სკოლაში მისი პოეზიის ღირსეული წარმოჩინებით. მაგრამ კიდევ რომ გავა-ათეკოთ „საპროგრამო“ თხზულებათა რაოდენობა, ერთგვარი უკმარისობის გრძნობა სიტყვიერების მასწავლებელს მაინც რჩება. მართლაც,

„რა სიუხვეა, რა სიმრავლეა“

გალაკტიონის პოეზიაში იმ სულიერი საზრდოსი, რომელსაც სიყმანვილეშივე უნდა ვაზიაროთ ჩვენი მოსწავლეები. ამ კეთილშობილური მიზნის მისაღწევად მასწავ-

ლებლებს მრავალი კითხვა ნამოქრებათ, რომელთაგან რამდენიმეს ჩვენი საფიხუნოს მონაწილენი უპასუხებენ:

1. როგორ უხსნით მოსწავლეებს „მე და ლამის“ საიდუმლოს?

2. მართებულად თუ მიგაჩნიათ გალაკტიონის შემოქმედების ორ პერიოდად დაყოფა?

3. როგორ განუმარტავთ მოსწავლეებს სიმბოლიზმის ცნებას და გალაკტიონის დამოკიდებულებას ამ ლიტერატურულ მიმდინარეობასთან?

4. გალაკტიონი მცირე ხანს მასწავლებლობდა. როგორი იქნებოდა, თქვენი აზრით, პოეტი მასწავლებლის კათედრასთან?

5. რას გვასწავლის გალაკტიონი?

6. პოეტის რომელ ლექსებს შეარჩევდით „საპროგრამოდ“?

7. გთხოვთ გაიხსენოთ გალაკტიონის პოეზიისაგან მიღებული უმძაფრესი შთაბეჭდილება.

8. რა „საგალაკტიონო“ თემატიკას შესთავაზებდით კოლეგებს?

შუქურა ჯაფარიძე

1. ჩემი მოსწავლეები შეჩვეული არიან, რომ ყოველ პოეტთან შეხვედრა ზემად უნდა გადაიქცეს, მით უმეტეს — პოეტთა მეფესთან.

ინყება გაკვეთილები გალაკტიონზე!.. შინაგანი ტრაგიზმით აღსავსე მისი ცხოვრება ხდება ერთგვარი გასაღები მისივე პოეზიისა.

მოსწავლეები შეჩვეული არიან აზრს, რომ ეპოქა ქმნის ხელოვანს, ხელოვნების ჭეშმარიტი ნიმუშები ეპოქით უნდა სუნთქავდეს. ამის მიხედვით ინერებოდა ღვთიური სტრიქონები, რომლებშიც, როგორც თვით გალაკტიონი აღნიშნავდა, „ღრმად ჩაქსოვილია ეპოქები, ეპოქა წამების, ეპოქა ახალი ცხოვრების მოპოვების, ძველის წგრევის, ეპოქა გარდატეხის... აქსოვდა სურათებად, ბეჯითად, შიშით, რომ არაფერი, არც ერთი ფერი, არც ერთი ძაფი არ გამორჩენოდა“. პოეტს ისიც აღვლევდა, რომ მომავალ თაობას, როცა გადახედავდა წვითა და დაგვით შექმნილ ნაწარმოებს, არ დარჩენოდა შეუმჩნეველი „აზრებისა და გრძნობების ყრიაშული“, ვინაიდან — „ვინ უყურებს მას, თუ რას იტან შენ შენს ღარიბულ ოთახში“. ჩვენ კი სწორედ ამ სულიერი ტკივილებიდან, „ღარიბული ოთახიდან“ უნდა დავიწყოთ, თორემ მისი დიდი პიროვნების საიდუმლოებას, სულის თავისებურებას ფარდა არ აეხდებოდა. ცხოვრებამ, გარემომ, ოჯახურმა წრემ იქნებ სათავე და მიზეზი გვაპოვინოს მისი ჩანგის სიმთაჟღერისა.

ღარიბული ოჯახური გარემო, ტკივილები ობლობისა, სამოქმედო ასპარეზის სივინროვე, სოფლის მასწავლებლის მეტად მძიმე ხვედრი, უმეგობრობა, ეპოქის ტკივილები — მონობის ბორკილები, თავისუფალი აზრის დევნა, უნდობლობის, ციხეების, სახრჩობელების გარემო სულს უხუთავენ გალაკტიონის ჭაბუკურ ვნებას, მაგრამ არ ძალუძთ მისი მოდრეკა, დამორჩილება. სევედისა და ობლობის საუფლოს შეხიზნულ ჭაბუკს მაინც ვერაფერმა მოუკლა ფიქრი საოცნებო მომავალზე.

დიდებულ წინაპართა გამოცდილება კარნახობს ქედუხრელობას, ბედის საზღვრის გადალახვაზე შეუნელებელ ფიქრს. კომმარულ ზმანებაში გახვეული, მაღალ იდეალებზე ოცნებობს მაინც, გამოსავალს მშვენიერების წვდომაში ეძიებს, ბუნებას უმეგობრდება. აღქმის კი ისეთი უნარი აქვს — თითოეული მისი ამონამლერი „სიზმრის გეგონებათ“:

*„ახლა, როცა ამ სტრიქონს ვწერ,
შუალამე იწვის, დნება,
სიო, სარკმლით მონაქროლი,
ველთა ზღაპარს მეუბნება.
მთვარით ნაფენს არემარე
ვერ იცილებს ვერცხლის საბანს“...*

„ლურჯი სვეტებით“ დასერილი, მშვენიერი, მტრედისფერი ცა, გზნებით საცხე ბუნება, „საიდუმლო შუქით შესუდრული“ ღამე და პოეტი-გენიოსი ერთმანეთში შერწყმულ-გადახლართულან, სულიერ ძმებად ქცეულან; მხოლოდ მას — ბუნებას, ღამეს — უმხელს პოეტი გულში ღრმად დამარხულ საიდუმლოს: „იცის, როგორ დავრჩი ობლად, როგორ ვეწე და ვენამე“...

„მე და ღამემი“ ძლიერ სულს თავისუფლება სწყურია — უზარმაზარ ოცნებებს უნდა შეასხას ფრთები, მაგრამ — „ამირანს მიჯაჭვულს და მგოსანს ნაქცეულს ვილაც ფრთებს მაკეცავს... ეჰა, ვიტანჯები“.

მოსწავლეებისათვის ერთხელ კიდევ უნდა გავხადოთ ცხადი, თუ რას ნიშნავს სიტყვის თავისუფლება, რა სატანჯველია აზრის გამოთქმის აკრძალვა უბრალო მოკვდავისთვისაც კი და, მით უმეტეს, გენიოსისთვის. გალაკტიონის უსაზღვრო ტანჯვას ხშირად გამოხატავს ამდროინდელი ლექსები. ჭაბუკის ოცნება არის „ბელუხლებელი, როგორც მზის სხივი, მიუნვდომელი, როგორც ედემი“, მას სიყვარულის დღესასწაული სწყურია, ეჩქარება — მალე მიაღწიოს სანუკეარ მიზანს მისმა ტანჯულმა ქვეყანამ:

*„წინ მიიწე და ხმაურობ, გლვიძავს,
საქართველოს სევდიანო მინავ,
ნეტაე მალე დაამსხერევედე ბორკილს,
ნეტაე მალე მიაღწევედე მიზანს!“*

მაგრამ თუ სიმართლე ვერ თქვა პოეტმა, რა უნდა შექმნას დიდებული? მისთვის უდაბნოდ ქცეულა ქვეყანა, რადგან მიუნვდომელს, ვრცელს და უსაზღვროს ვერ მისწვდომია ისევ და ისევ სულით ობლობის, უმეგობრობის გამო; საზოგადოებას არ ესმის პოეტის, მისი ღირსეული შვილისა — აი, ტკივილი, რომელსაც დიდი ხნიდან დაატარებს გულში გალაკტიონი. იქნებ ეს იყოს ზოგადად ის, რასაც ასე ასაიდუმლოებს პოეტი?

2. თვითონ გალაკტიონი ვახლდათ წინააღმდეგი თავისი შემოქმედების პერიოდებად დაყოფისა — ამას არ შეიძლება ანგარიში არ გაენიოს. ეპოქის ცვალებადი

ხასიათი იწვევს მისი შემოქმედების მიხრა-მოხრას, მაგრამ იგი პრინციპულად მაინც ერთი მთლიანი სიმფონიაა; როგორც ზღვას ვერ დაყოფ შტორმად და შტილად (იგი „ხან ლელავს და ხან მშვიდდება“), ისე პოეტის „ამონასუნთქის“ დაყოფაც არ მოხერხდება.

3. იშვიათად მოიპოვება თანამედროვეობაში (ან იქნებ — საერთოდ არც მოიპოვებოდეს) უფრო ფართო დიაპაზონის პოეტი, ვიდრე გალაკტიონია. ნაციონალურ ნიადაგზე ამოზრდილი ეს პოეტური საოცრება თავის თავში აერთიანებს მსოფლიო პოეზიის ყველა მონაპოვარს და მათი სინთეზით ქმნის ახალს, ქართულს, ორიგინალურს. არც ერთ ლიტერატურულ მიმდინარეობას არ აქცევს ზურგს გალაკტიონი, თუ საქმე შემეცნების ძალას, სიღრმეს, ან გამოხატვის ხერხებსა და საშუალებებს შეეხება.

სიმბოლიზმი, ფუტურიზმი, ექსპრესიონიზმი, იმპრესიონიზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი და სხვა „იზმები“ მისთვის უცხო არ არის.

გალაკტიონი მსოფლიო ხელოვნების წყაროს მწყურვალედ ენაფება, რათა ეს ყოველივე მისი სულიდან ახალ ჩანჩქერებად გადმოიღვაროს. იგი შორს მიდის, შორეთს იქით შორეთში, უსასრულო სივრცეების დასაპყრობად: „გნამდეს მუსიკა“ — ვერლენის ეს ცნობილი სტრიქონი ქართველი პოეტის უფაქიზეს სმენასაც მისწვდა, მაგრამ საიდუმლოებით მოცული სამყაროს ამოცნობის გზაზე გალაკტიონს მეგზურებად, პირველ ყოვლისა, ჰყავდა დიდი ქართველი წინამორბედები; იგი მათ მხრებზე — ამ შეურყეველ ბურჯებზე, დგას და ამას აღიარებს კიდევაც: „წვეთი სისხლის არ არის ჩემში არაქართული“. მისი ქართული თვალსაწიერი უხვად ისრუტავს მსოფლიო სევდასა და სიხარულს, სიკეთესა და ბოროტებას, სილამაზესა და სიმახინჯეს, საკუთარ ნერგზე დამყნილს კიდევ უფრო ამაღლებს, ამშვენიერებს, ცხრილავს და ამით მალღდება, იზრდება, სპეტაკდება, იხეენება.

მრავლისმომცველია გალაკტიონის შემოქმედება და გასაკვირი არ იქნება, თუ მის ლექსებში ვიგრძნობთ მზეთამზე „მესხი მელექსის“ ლვითურ გამოხედვას, გურამიშვილის სევდას, ბარათაშვილის ქროლას, აკაკის სიტკობოს, ილიას სიღრმეს, ვაჟას ძალას.

მისი პოემის პროზაული ვარიანტი „ლირიკა“ სრულ ნარმოდგენას გვაძლევს პოეტის შეხედულებებზე ლირიკის შესახებ: „ამ საუბრით მე მივმართავ ჩვენს მგზნებარე ახალგაზრდობას. მიზანი ის არის, რომ გაღვივდეს მოზარდი თაობის გონებაში ინტერესი პოეზიისადმი, როგორც მსოფლიოს შეცნობისა, და მისწრაფება მისი გაუმჯობესებისათვის, ადამიანის სულის ქმედითობის ერთ-ერთი სახისადმი...“

ლექსების წერა მსუბუქი შრომა როდია: ეს საქმე, ნიჭის გარდა, ორიგინალობას და კიდევ განვითარებულ ტექნიკას მოითხოვს, რაც მიღწეული იქნება მხოლოდ შეურყეველი, შეუდრეკელი, შეუპოვარი, გულდადებული მუშაობის შემდეგ სიტყვაზე“.

ამის მთქმელის პოზიცია საეხებით გასაგები უნდა იყოს. პოეტს არ სიამოვნებდა,

როცა მას დეკადენტობას, სიმბოლისტობას სწამებდნენ. მისი შემოქმედებით აღფრთოვანებული მირზა გელოვანისთვის გალაკტიონს ალელუებით უთქვამს: „ლურჯა ცხენები, ჩემი ლურჯა ცხენები... ერთობ ეფემერული რამ ეგონათ, იცი, ძამიკო. ეს დეკადენტობააო, სიმბოლისტებს მოჰპარაო და კიდევ, ვინ იცის, რა არ მოჩმახეს! რა უჭირდა მოსაპარაო თქვენს გალაკტიონს. ეს ქართულია, წმინდა ქართული!“

დეკადენტურ-სიმბოლისტურ მიმდინარეობებზე კი იგი ასეთი შეხედულებისა გახლდათ: „იყო და არსებობს მიმდინარეობანი, რომელთაც პოეზია პოეზიისათვის თვითმიზნად გამოაცხადეს. სიმბოლისტებისა და დეკადენტების პოეზია მიმართული იყო ეფექტების და გამოუცნობლობის, ბურუსისაკენ, გრძნობიერებათა ფორმებში ისინი ხედავდნენ უმაღლესი იდუმალების გამოსახულებას, მარადისობის სიმბოლოებს, მათ გამაერთიანებელ ნიშანდობლივად ითვლება უმნიკელო ერთგულება ფორმისადმი... არ შეიძლება უარყო მომაჯადოებელი სილამაზე ტეოფილ გოტიეს პლასტიკური ლექსების, არ შეიძლება უარყო ვერლენის ნაზი და მძლავრი მუსიკალური აკორდები, რომლებიც გადმოგვცემენ პოეტის ნისლიან, გაურკვეველ ემოციებს“.

რაც შეეხება თავად მის ლექსებს — სიმბოლოების გამოყენება არ ნიშნავს სიმბოლისტობას, რომანტიკული მანერა — რომანტიკოსობას და ა.შ. დიდმა გალაკტიონმა უკეთ იცის, სად რა როგორ გამოიყენოს.

4. ყველა ჭეშმარიტი პოეტი მასწავლებელია, მათ შორის, ცხადია, გალაკტიონიც; მაგრამ ჩვენთვის, პედაგოგებისათვის, განსაკუთრებით საამაყოა, რომ დიდებული პოეტი რამდენიმე ხნით მასწავლებლობდა, თანაც არა ქალაქის სახელგანთქმულ სასწავლებლებში, არამედ — სოფლად. ვერანაირი დოკუმენტური მასალა, გალაკტიონის პედაგოგობის ამსახველი, სრულად ვერ გვაგრძნობინებს პოეტს-მასწავლებელს, ამიტომ, თავს უფლებას მივცემ ჩემი ფანტაზიით შექმნილი სურათი წარმოგიდგინოთ:

სოფელ ფარცხნალის სკოლის უბადრუკ შენობას უახლოვდება პირმშენიერი ტანასხლეთილი ჭაბუკი, ღარიბული შავი სერთუკი და თეთრი გახამებული პერანგი თითქოსდა საგანგებოდ გამოკეთეს მის სიფაქიზესა და უბრალოებას. ყმანვილები სიხარულით გამოვბიან მისკენ, მონინებით ესალმებიან და ხელებში მისჩერებიან — მასწავლებელს ნიგნები უჭირავს — რას ნაგვიკითხავს, რაზე ისაუბრებს დღეს? შედიან კლასში. ჭაბუკი მოძალებულ სევდას მხრებიდან ჩამოიბერტყავს და ანაკეერჩხლებულ თვალებს კლასს დაკვირვებით მოატარებს, თითქოს სულში უძვრება ყმანვილებსო. მცირე ხნით გარინდებულია. მერმე გრძელთითებიანი მთროლოვარე ხელით მონინებით იღებს ყველაზე დიდ ნიგნს, ფრთხილად გადაშლის და თვალებში მზე აუჩახჩახდება: „ვეფხისტყაოსანი“ — ჩამობნელებულ ოთახში ცეცხლი გიზგიზებს, დგება სითბო და სინათლე, სიკეთე და მშვენიერება ისადგურებს, მაღლა იწევეს გამჭვარტლული ჭერი, შეგირდების მეოცნებე თვალებში საქართველოს ფირუზი კამკამებს; „მომცნეს ფრთენი და აღვფრინდე“ — მღე-

რის მასწავლებლის ათროლელებული ხმა, ის თვით აფრენილა ცისკენ და ყმანვილებიც აუყოლებია...

ფრთები, ფრთები, ფრთები... — და ხდება სასწაული — ყმანვილები გარდაიქმნებიან ნესტან-თინათინებად, ტარიელ-ავთანდილებად, მათი მასწავლებელი კი შოთაა, რუსთაველი, მისებრ მზოური, ნათელი, კეთილი, ქველი, სიყვარულითა და სიმალლით ფრთებშესხმელი. და ასეა მუდამ... გურამიშვილი, ბარათაშვილი, ილია, აკაკი, ვაჟა... ბობოქრობს მასწავლებლის აზრი!.. ხანდახან თავის ლექსებსაც უკითხავს ბავშვებს — აქ უკვე თავს ველარ იოკებს — ცეცხლი სცვივა თვალებიდან, ტანი ეჭიმება და ძალუმაღ უცახცახებს ზეამართული მარჯვენა.

5. „სამშობლო — უპირველეს ყოვლისა!“ — მოგვიწოდებდა პოეტი; „სული გვექონდეს უსპეტაკეს თოვლისა!“ — შთაგვაგონებდა უმნიელო სული. ჩვენი დიდებული ნინაპრების, ქართველი ერის უძველესი კულტურის, მისი ენის, მისი ტურფა მთა-ბარის სიყვარულითაა გაჟღერებული გალაკტიონის შემოქმედება. იდუმალი სამყაროს შეცნობისაკენ მოგვიწოდებს მუდამ. გვაყვარებს კაცს, ცხოვრებას, ხელოვნებას, პოეზიას. ბობოქარია და მგზნებარე, დაუდგრომელი და შეუპოვარი მისი მადიებული სული. გვასწავლის, როგორ უნდა ვიცოცხლოთ და როგორ მოვეკედოთ.

6. ვცდილობ გალაკტიონის რაც შეიძლება მეტი ლექსი ვასწავლო მოსწავლეებს. პოეტის საიუბილეო დღეებისათვის ჩემმა მოსწავლეებმა თითქმის მთელი „ჩვეული“ ისწავლეს, მათ შორის ერთმა 100 ლექსი იცოდა. ყოველ წელს, ატმის ყვავილობისას ეზიომობთ გალაკტიონობას. მოსწავლეები დიდი ხალისით სწავლობენ და შთაგონებულები კითხულობენ მის პოეზიას, თავად წერენ მასზე, სწავლობენ სხვათა ნაწარმოებებს გალაკტიონზე, მღერიან მის ლექსებზე შეთხზულ სიმღერებს, ზოგიერთ ლექსს თვით უძებნიან მუსიკას, გატაცებით ხატავენ მერის, პოეტის პორტრეტებს, ითხოვენ ექსკურსიას გალაკტიონის ადგილებში: ჭყვიშში, ფარცხნალაში, ქუთაისში, თბილისში, ნიკორწმინდაში. ეამაყებათ, რომ თავისი უმშვენიერესი და უსაყვარლესი ლექსი „ქებათაქება ნიკორწმინდას“ პოეტმა აქ, რაჭაში დანერა. რასაც ახლა მოგახსენებთ, მარტო ჩემი კი არა, მათი სურვილიცაა: სასკოლო პროგრამაში უნდა შევიდეს „ლურჯა ცხენები“ და „ფუმერა“, — მისი ბობოქარი სულის ქროლის სიმბოლო... „პიშინი ქართულ ანბანს“, „რად უნოდებენ საქართველოს მგოსანთა მხარეს“... „მრავალჟამიერ გუგუნებდეს ხმა“, „მზეო თიბათისა“, „ატმის რტოო, დაღალულო რტოო“...

7. რესპუბლიკის მასწავლებელთა მხატვრული კითხვის კონკურსია. სცენაზე ათროლელებულმა შევაბიჯე... რუსთაველი. ბარათაშვილი. გალაკტიონი — აი, სამი ტიტანი, რომელთა სიტყვას მსმენელთა გულეზამდე უნდა ეუმეგზურო...

ნეტა როგორ იტყოდნენ თვით ისინი, სულმნათნი?!

მოსმენილი მაქვს გალაკტიონის დიდი მგზნებარებით ნაკითხული „მთანმინდის

მთვარე... რამდენჯერ წამიკითხავს იგივე ლექსები — „ლურჯა ცხენები“, „ქებათა ქება ნიკორწმინდას“ — მოსწავლეებთან, მაგრამ აქ სულ სხვაა...

შევძლებ?!

და ჩემი თვალსაწიერიდან გაქრა დარბაზი, რალაც ძალამ ზემიტიცა. აღარ მახსოვს, რა ძალამ აამღერა რუსთველური სტრიქონი, ბარათაშვილის მერანის ფრთებიც გამომესხა თითქოს, გალაკტიონის ლურჯა ცხენებმა გუგუნ-გრილით შემომატარეს უცნაური არსებებით დასახლებული სამყარო, ნიკორწმინდის ჩუქურთმების „შუქურთმებმა“ ცაში ამიტაცეს...

და როცა გრიგალი ჩადგა, მე ვიგრძენი უმწვერვალესი სიტკბოება აღმაფრენისა!..

8. წლების განმავლობაში მოსწავლეებს ასეთი სათაურის თავისუფალ თემებს ვანერინებდი: „ჩემთვის დღესავით არის ნათელი რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა“, „ვინაც გაიგებს ჩუქურთმას ქართულს, ის პოეზიას ჩემსას გაიგებს“, „სული გექონდეს უსპეტაკეს თოვლისა“, „ფრთები, ფრთები გვინდა“, „ეს სიმღერაა საქართველოსი“, „სამშობლო — უპირველეს ყოვლისა“, „მხოლოდ შუქთა კამარა ვერაფერმა დაფარა“, „ზევით ასნიეთ მზე, ზევით“, „გზა, მეგობრებო, მობრძანდება გალაკტიონი!“

ნატო ჯალაღონია

1. ოცნებებისა და იმედების მსხვერველა... სინამდვილის ტრაგიკული აღქმა... სიზმარივით გამქრალი პარმონია... ხანდახან სულში იმედის ჩასახვა, „რომ არის სადღაც ნეტარი მხარე, არის წმინდა ცა შუქით მგზნებარე“... და ისევ სევდა და ნუხილი — „რა ადრე გაქრა ჩემი ყრმობა, ჩემი სიზმარი“... ამ განცდებს მივყავართ „მე და ღამემდე“. მარტოობის გზაზე მდგარი პოეტი მიილტვის უსაზღვრო სივრცეებისაკენ, ეტრფის უძილო ღამეებს. იღვიძებენ მოგონებათა შორის ყველაზე დამამნუხრებელი მოგონებანი დაკარგული დღეებისა. მთვარიანი ღამის იდუმალება იზიდავს პოეტის სულსა და გულს. მტრედისფერი ლურჯი სვეტებით დასერილი ცა მას საიდუმლოს შენახვას კპირდება, რადგან ისიც პოეტივით მწუხარებითა და იდუმალებითაა გამსჭვალული. „რა იციან მეგობრებმა, თუ რა ნაღველს იტევს გული“, შინაგანად დაეჭვებულ პოეტს მეგობრებისაც არ სჯერა. ვერავითარი მინიერი ცდუნება ვერ აიძულებს მას, რომ გაამჟღავნოს გულის საიდუმლო. მხოლოდ სიმშვიდის, გარინდების, განმარტოების მეუფეს — ღამეს უზიარებს პოეტი თავის აზრებს. თეთრმა ღამემ იცის მისი უძილობის, მოუსვენრობის მიზეზი — პოეტური სულის განცდები და ტკივილები, რითაც ივსება ფურცლები; ასე იქმნება სულიერი ობლობის დრამები, ნამებული შინაგანი „მეს“ ამოძახილი. მოკლედ, საიდუმლო პოეტის შინაგანი სულიერი განცდებია, რომლებიც ლექსებად იღვრებიან... ამ ლექსებს კი ამოცნობა, ერთგვარი „გამიფრვა“ სჭირდებათ.

2. ჩემი აზრით, გალაკტიონის შემოქმედების პერიოდებად დაყოფა შეცდომაა, მაგრამ სჯობს ამ კითხვაზე თვით პოეტის სიტყვებით გიპასუხოთ: „არ მიმაჩნია სწორად, როცა ჩემს შემოქმედებას ყოფენ პერიოდებად... ჩემს შემოქმედებაში არ ყოფილა პერიოდები. თუ არსებითს, ძირითადად გავითვალისწინებთ, ჩემს შემოქმედებაში ყველაფერი თანმიმდევრობით მიჰყვება ერთმანეთს. მე ყოველთვის ვრჩებოდი თავისთავად, მტკიცე პოეტურ სისტემაში“.

3. 1848 წლის რევოლუციის დამარცხება... სწორედ ამ პერიოდში ფართოდ გავრცელდა ფრანგი პოეტისა და ლიტერატურის კრიტიკოსის თეოფილ გოტიეს თეზისი „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ (1852 წ.), რომელიც ხელოვნებაში ამკვიდრებდა მხატვრული ფორმის კულტს.

ბოდლერი, რემბო, მალარმე, ვერლენი — მათ პოეზიაში ჩაისახა ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობა, რომელიც ლიტერატურის ისტორიაში „სიმბოლიზმის“ სახელითაა ცნობილი. პარიზის ლათინური კვარტალის კაფეებში თავს იყრიდნენ სხვადასხვა თაობის პოეტები, ქადაგებდნენ თავიანთ განსაკუთრებულ ესთეტიკურ თეორიებს. სიმბოლისტების „მანიფესტი“ 1886 წ. გამოქვეყნდა, მისი ავტორი უან მორეასი იყო. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ხელოვნება არ უნდა ასახავდეს რეალურ სამყაროს, არამედ უნდა გადმოსცემდეს „უმაღლეს რეალობას“, იმას, რაც შეცნობის საზღვრებს გარეთაა, ე.ი. ზეგრძნობადია, „სხვა სამყაროა“, „საიდუმლოებაა“, ამის ახსნა კი მხოლოდ სიმბოლოებით შეიძლება.

სიმბოლისტთა მსოფლმხედველობა ეყრდნობოდა სუბიექტურ იდეალიზმს. ისინი თვლიდნენ, რომ არსებობს ორი სამყარო: რეალური — ჩვენს გარშემო არსებული, და იდეალური, რომელიც რეალურს მიღმაა. მათი აზრით, ეს იდეალური სამყარო ჭეშმარიტია, რეალური — მისი უბადრუკი ანარეკლი. ამ იდეალურს შეიძლება ინტუიციის გზით მიუახლოვდე. ესაა ხელოვნების გზა, სიმბოლო კი დამაკავშირებელია რეალურისა და იდეალურისა. „უთქმელის“ გადმოცემის სხვადასხვა ხერხების ძიებაში სიმბოლისტები ჩაეჭიდნენ ბოდლერს, რომლის აზრით, ბგერას, ფერსა და სურნელებას შორის არის გარკვეული შესაბამისობა. ეს აზრი პირველად ვერლენმა აიტაცა, ხოლო შემდეგ რემბომ განავითარა. ვერლენის ლოზუნგი — „მუსიკა უპირველეს ყოვლისა!“ — მომდევნო თაობებმა დროშაზე დაინერეს. ის ფაქტი, რომ მუსიკალური სახე არასოდეს არ შეიძლება უშუალოდ წარმოდგენილი ყოფილიყო, შეესაბამებოდა მხატვრული სახის სიმბოლისტურ გაგებას. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ნამდვილი ლექსი ისაა, რომელიც „ბგერებად და სურნელებად იშლება ჰაერში“. ლექსის მუსიკალობისადმი სიტყვის ლოგიკური აზრის დაქვემდებარება ამ დროისთვის უჩვეულო იყო. პოეზიაში მუსიკალურობის დომინირებამ მანამდე არსებული რიტორიკულ-ლოგიკური ლექსისთვის დამახასიათებელი კომპოზიციის რღვევა გამოიწვია. პოეტის მიერ ლექსის საფუძვლად აღებული თემა იშლება ნაწილებად, ფორმდება ზუსტ პოეტურ სახეებად და ლექსში მუსიკალური ნიშნის მიხედვით ლაგდება.

გენიოსის შემოქმედება ძნელად თავსდება ამა თუ იმ მიმდინარეობათა მკაცრ

მიჯნებში, მაგრამ ძირითადი ტენდენციები თუ მსოფლშეგრძნების მთავარი ხაზი მაინც გვაძლევს გასაღებს აღნიშნულ მიმდინარეობებთან მისი დამოკიდებულების გასარკვევად.

XX საუკუნე „პოეტური რენესანსის“ ხანა შეიქნა ქართულ ლიტერატურაში. ქართული პოეზიის „მსოფლიო რადიუსზე გამართვაში“ დიდი ღვაწლი გალაკტიონ ტაბიძეს მიუძღვის. მან როგორც ქვეშარიტმა ტალანტმა შეძლო მოდერნიზმის თვალსაჩინო მიღწევების დაუფლება და საკუთარ პოეტურ თვისებად გარდაქმნა, ამასთან იგი ერთი ნამითაც არ მონყვეტილა მშობლიურ ნიადაგს, ღრმა ინტუიციით გრძნობდა პოეტური ტრადიციის ცხოველყოფელ ძალას. ის ხომ თვითონ ამბობდა: „ჩემი ლექსები ჩემი სულის ანბეჭდებია — შთაგონებული ქართული პოეზიის დიდი ტრადიციებით“.

პოეტური სახეებით, ლექსის ტექნიკური არსენალით ის დავალებულია ევროპული და რუსული მოდერნიზტული სკოლების უახლესი მიღწევებისაგან. ამავე დროს გალაკტიონი გამგრძელებელი იყო ნ. ბარათაშვილისა, აკაკის მელოდიური ლექსისა, მისი ღრმა კავშირი კი უშუალო წინამორბედებთან — ბარათაშვილთან, აკაკისთან — ამავე დროს გულისხმობს სულიერ ნათესაობას ძველ ქართულ მწერლობასთან, განსაკუთრებით — რუსთაველთან.

პოლ ვალერის თქმისა არ იყოს, შემოქმედი ყოველთვის იმეორებს წინამორბედს და ახალ ინტონაციებში ცვლის დატვირთვის ხარისხს. ამ სულიერ ნათესაობაში ყალიბდებოდა გალაკტიონის შემოქმედება, ინერებოდა „რალაც უჩვეულო და გაუგონარი ფერით“ საესე ლექსები, იქმნებოდა ღრმად ორიგინალური პოეზია.

4. გალაკტიონი 1910-11 წლებში ხარაგაულის მახლობლად, სოფელ ფარცხნალში მასწავლებლობდა, შემდეგ კი ბათუმის სიახლოვეს განაგრძო პედაგოგიური საქმიანობა. ძნელია მასწავლებლის კათედრასთან ისეთი პიროვნების წარმოდგენა, რომელიც რთული შინაგანი წინააღმდეგობებითაა საესე, პიროვნებისა, რომლისთვისაც ხშირად ძნელი იქნებოდა ოცნებათა ბურუსიდან გამოსვლა.

მაინც როგორი წარმომადგენია გალაკტიონი მასწავლებლის როლში? — დაბინდული, მეოცნებე თვალებით, რომლებშიც ირეკლებოდა „უთვალავი ფერებით“ დამშვენებული სამყაროს სახე. მსუბუქი, თითქოს ასაფრენად გამზადებული ნაბიჯებით საკლასო ოთახში შემოსული გალაკტიონი აზიარებდა ბავშვებს პოეზიის არნახულ მუსიკას, სიტყვების იდუმალ ფერებსა და სურნელებას. ახალგაზრდა პოეტი-მასწავლებელი თავის შეგირდებს ალბათ უნერგავდა ქართული მინის სიყვარულს, ბედნიერი მომავლისათვის ბრძოლას, თავისუფლებისაკენ სწრაფვას, ტანჯულისა და ჩაგრულის თანაღმობასა და სიყვარულს.

5. რას გვასწავლის გალაკტიონი? — უპირველესად, ლტოლვას მშვენიერებისაკენ. თავად იდუმალებით მოცული გალაკტიონის ლექსები სამყაროს იდუმალებას გვაგრძნობინებს და შეგვაცნობინებს კიდევ. პოეტმა გვაზიარა საგანთა მუსიკას, ის ხომ თითქოსდა ჯადოსნური კვერთხით ყველაფერს პოეზიად აქცევდა. ყველაფერი

არის ძლიერ კარგად, ყველაფერი ძლიერ ცუდად არის", „ოპ, ნეტავი არ შეირხეოდეს გადაზნექილი სიზმრების წელი", — განა ეს სიტყვები პოეზიის ენით არ ლაღადებენ ღრმა, იდუმალ ჭეშმარიტებაზე?

გალაკტიონი გვასწავლის, რომ „უსიყვარულოდ მზე არ სუფევს ცის კამარაზე... თვით უკვდავებაც არ არსებობს უსიყვარულოდ", რომ პოეტი, ყოველგვარი სიძნელის მოუხედავად, უნდა დარჩეს სამშობლოს პოეტურ ხმად და ხატად. „მე მივდიოდი და ვეცემოდი, ისე ვდგებოდი და მივდიოდი", — ამბობს პოეტი და, მართლაც, მგოსანი ხომ მონამის ეკლიანი გვირგვინით შუბლდამშვენებული მივიდა სამარადისო დიდებასთან.

6. კარგი იქნებოდა პროგრამულ მასალას დამატებოდა „გურიის მთებს", „მშობლიური ეფემერა", „უსიყვარულოდ", „ი. ა".

7. კარგად მახსოვს პირველი ელდა, გალაკტიონის პოეზიასთან შეყრით გამონევეული. ეს იყო 13-14 წლის მოზარდის აღმოჩენა. ლეთებრივ მუსიკასავით იღვრებოდნენ სიტყვები: „უსიყვარულოდ მზე არ სუფევს ცის კამარაზე, სიო არ დაქრის, ტყე არ კრთება სასიხარულოდ"... „საქართველოში შენ ერთი მინც არ იტყვი, როგორც იტყვიან სხვები"... და შემდეგ „სხვაგვარ თიბათვის დღეებს იგონებს ჩამავალ მზეთა მგლოვიარება"... ეს იყო იდუმალ, უცხო, საოცრებათა სამყაროში შებიჯება, ინტუიციური ჭვრეტა პოეზიის იდუმალი ენისა, არნახული მუსიკალობის აღქმა. სამყაროს პირველგანცდით მოგერილი გაოცება თუ შეედრებოდა ამ გრძნობას. და გრძელდება დღემდის ეს გაოცება — უმაღლეს პოეზიასთან ზიარებით გამონევეული.

8. ჩამოვთვლი გალაკტიონის შემოქმედებასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ თემას, რომლებიც საპროგრამო თხზულებათა და ე.წ. „თავისუფალ თემათა" მიჯნაზე დგანან: „ჩემთვის დღესავით არის ნათელი, რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა", „თავისუფლება სულს ისე მოსწყურდა", „წვეთი სისხლი არ არის ჩემში არაქართული, ძაფი ნერვი არ არის ჩემში არაპოეტის", „შენ სივრცეებმა დაგიბინადრეს, შენ უკვდავების ხარ ბინადარი".

თამარ ოძრქვირიძე

1. ამ „საიდუმლოს" გახსნა საჭირო რომ ყოფილიყო, თვითონ ავტორი გააკეთებდა ამას... თანაც გასათვალისწინებელია, რომ ყოველი პოეტური დეტალის უკიდურესი გაშთვლება აფერმკრთალებს მხატვრული ნაწარმოების ესთეტიკურ მხარეს და პოეტის სულის ერთგვარ გაძარცვად მეჩვენება.

ის დიდი საიდუმლო, რომელსაც პოეტს ვერ მოსტაცებდა „უამესი ნუთი", „ქალის ხევენა და ალერსი", მასწავლებლისათვის ძნელი გასაშიფრია... ვინ იცის, იქნებ ოცნება იყოს სამშობლოს მომავალ თავისუფლებაზე...

2. გალაკტიონ ტაბიძის შიშოქმედების პერიოდებად დაყოფას, ჩემი აზრით, ხე-

ლოვნურად ცდილობენ. იგი ერთგვარ უხერხულ ჩარჩოებში აქცევს მასწავლებელსა და მოსწავლეებს, ხელს გვიშლის გალაკტიონის უმდიდრესი პოეტური სამყაროს სწორად გაგებაში.

გალაკტიონის შემოქმედების პირველი და მეორე პერიოდის ზღვარად ზოგნი მიიჩნევენ 1917 წელს დაწერილ ლექსს „დროშები ჩქარა“, ზოგნიც — 1921 წელს. მაგრამ განა ამ თარიღთა შემდგომ არ დაინერა „ელეგია“, „სასაფლაონი“, „ქარი ქრის“, „ტფილისის სძინავს მძიმე ძილით“, „დღე გაფითრდა იაგუნდის“, „იარე, კაცი შენ აღარ გქვია“, „ალუჩა, შეიდი წლის ბავშვი“, „ამ ბნელი ღამით“, „უკანასკნელი მატარებელი“ და მრავალი სხვა?

რა უყოს მასწავლებელმა ამ ლექსებს? რომელ პერიოდს მიაკუთვნოს? გალაკტიონის შემოქმედება ერთი მთლიანი, უმშვენიერესი, ზღვარდაუდებელი სამყაროა და ხელოვნურ ბარიერებს არ საჭიროებს.

3. სიმბოლისტურმა მიმდინარეობამ პირველად ფრანგულ ლიტერატურაში იჩინა თავი მეცხრამეტე საუკუნის 80-90-იან წლებში და აქვე დამუშავდა მისი თეორიული საფუძვლები.

1916 წელს ახალგაზრდა ლიტერატორების ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდნენ პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, ტიცციან ტაბიძე, სანდრო ცირეკიძე, რაფაელ გვეტაძე და სხვანი, გამოცა ჟურნალი „ცისფერი ყანწები“. ამ პერიოდთანა დაკავშირებული სიმბოლისტური სკოლის წარმოშობა საქართველოში.

ქართველი სიმბოლისტები ახლის მაძიებლად, ახალ იდეათა შემოშთან და ერის კულტურის აღორძინების უნარის მქონე შემოქმედებად თვლიდნენ თავს.

„პოეზია და რელიგია იხედებიან მოვლენათა გადაღმა და მათთვის საჭირო შეიქმნა გამოთქმის ახალი ფორმები.

მას შემდეგ, რაც ადამიანმა იგრძნო სოფელი წარმავალი, იგი პაერში დაეკიდა და ეძებს მაგარ ნურტილს თავისი ნიშნის გასამაგრებლად. აქ გაიყო გზები მოვლის და პოეტის; რელიგია ეძებს ნამდვილ ორეულს ქვეყნისას და უნდა ეზიაროს მის უკვდავებას. პოეტმა თავიდანვე იჭვის თვალთ შეხედა ამ ძიებას, ამან დაიჯერა, რომ ღმერთს ჭეშმარიტს ვერ იპოვის და ეძებს მხოლოდ მის ბუტაფორიას. ნიეთები აითვისებთან, როგორც ნიშნები გამოუთქმელის და სახეები ხდებიან ღირებულებად“ (ს. ცირეკიძე);

ქართველ სიმბოლისტებს ეროვნულ პოეტებად მიაჩნდათ თავი: „ცისფერი ყანწები“ შეეძლო გერბად აეღო მთელ ქართულ ხელოვნებას. ეს სიტყვები აღნიშნავენ ჭეშმარიტ ქართულ მსოფლმხედველობას“ (ტ. ტაბიძე).

გ. ტაბიძე ცხოვრებისა და ხალხისაგან მონყვეტილი პოეზიის მოტრფიალე არასოდეს ყოფილა.

მისი ლირიკა აგრძელებს მრავალსაუკუნოვანი ქართული ლიტერატურის ჯანსაღ ტრადიციებს. პოეტი თავს ქართული პოეზიის დიდებული ხუთეულის ღირსეულ წევრად თვლიდა:

*„რარიგ ვრცელია, სამშობლოვ,
შენი მტკეარი და რიონი,
შოთა, აკაკი, ილია, ვაჟა
და...“*

გალაკტიონი ელოდება მკვლევართა ახალ თაობას, რომელიც სხვა სიღრმეებს აღმოაჩენს მის პოეზიაში.

4. აი, რას მოგვითხრობს გალაკტიონის ბიოგრაფი გიორგი ჩიქობავა: *„ნანარმოების კითხვის დროს მიკროსკოპულ ნიუანსებსაც კი გრძნობდა. უამრავ ანალოგიურ მაგალითს გაიხსენებდა და პარალელებს გაატარებდა. გარდა ყველა სხვა მადლისა, ამ კაცში იყო მომავალი თაობის აღზრდის დაუშრეტელი ნყურელი, დაულალავად მჩქეფარე პედაგოგიური სული“.*

მე მაინც დანაშაულად მიმაჩნია გენიოსების მასწავლებლობა. მათთვის საკლასო ოთახი ძალიან პატარა აუდიტორიაა. პოეტი ყოველთვის დგას მშობლიური ქვეყნის უმაღლეს მწვერვალზე, ხოლო მოსასმენი დარბაზი მისთვის მთელი მსოფლიოა.

გალაკტიონმაც ხომ დიდხანს ვერ შეძლო მასწავლებლის პროფესიული ტვირთის ტარება, ვინაიდან უფრო მძიმე ჯვრის ზიდვა ეწერა მას...

ისე კი, რა ბედნიერი იყვნენ ის ბავშვები, რომელთა წინაშე მასწავლებლის კათედრასთან იდგა პოეზიის ცეცხლით ანთებული ჭაბუკი, რომელსაც ნატიფ თითებში ეყრა აპოლონის ნაბოძვარი კითარა აღსაზრდელთა სულის დასაპყრობად.

5. ერთი სიტყვით ამის გამოხატვა გამიჭირდებოდა... ძნელია ასეთი ტევადი სიტყვის მოძებნა... თუ მაინცდამაინც საჭიროა, ვიტყვოდი — გალაკტიონი პუმანიზმს გვასწავლის-მეთქი. მის ლექსებს შევყავართ მშვენიერების სამყაროში, სადაც ადამიანი ჩანს თავის სიაყვარვით, ბედითა და უბედობით, ტკივილითა და შვებით... მისი ლირიკა გვასწავლის კაცობას, მამულიშვილობას, პირველისა და უკანასკნელი სიყვარულის მშვენიერებას, კეთილის ჟამიერებას... მისი პოეზია ხან გურიის მთებისკენ მიგვაქროლებს, ხან ბეთანიისკენ გვეპატიჟება, ჩვენს სულსაც „ცისფერი ღვინოვებით“ ატირებს და გვარწმუნებს, რომ

*„ცვრიან ბალახზე თუ ფეხშიძველა
არ გაიარე, რაა მამული!“*

6. ამის საშუალება რომ იყოს, გალაკტიონის „რჩეულს“ მთლიანად ვასწავლიდი მოსწავლეებს. დღესდღეობით კი პროგრამაში შესატანად მიმაჩნია: „რომელი საათია“, „ბავშვობის დღეები“, „თოვლი“, „შენ ზღვის პირად“, „შემოსილინი გამჭვირვალე ბლონდებით“, „ატმის რტოო, დაღალულო რტოო“, „მზეო თიბათვისა“, „ანგელოზს ეჭირა გრძელი პერგამენტი“, „თასი“, „სილაფვარდე ანუ ვარდი სილაში“, „პროლოგი 100 ლექსის“, „უკანასკნელი მატარებელი“, „შემოდგომა უმანკო ჩასახების მამათა სავანეში“... გამაჩერეთ, თორემ ისევ „რჩეულს“ ჩამოვთვლი.

7. ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება ჩემზე მოახდინა თვით პოეტის პირველმა ნახვამ და მის მიერ საკუთარი ლექსების წაკითხვამ.

1952 წ. იენისში დაუსწრებელი განყოფილების სტუდენტები ქართველ მწერლებს შეეხვედით თბილისის მასწავლებლის სახლში (ფურცელაძის ქუჩა). სალამოს ესწრებოდნენ გ. ტაბიძე, გ. ლეონიძე, ი. გრიშაშვილი, ს. ჩიქოვანი, კ. გამსახურდია და სხვები. წარმოუტყვეთ სიტყვები, საკუთარი ლექსებიც.

მდუმარედ წამოიმართა ახოვანი გალაკტიონი... ჯერ ნელა გაისმა მისი ხავერდოვანი ხმა, მერე კი დიდი გზნებით დაასრულა „გურიის მთებს“ და „მთანმინდის მთვარე“. დარბაზი გრიალებდა... თითქოს ახლაც ჩამესმის პოეტის ხმა.

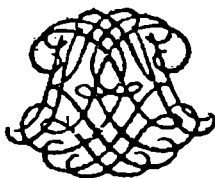
8. ტაბიძის ლირიკა მრავალფეროვანია და, შესაბამისად, თემატიკაც ამოუწურავი. რომ ერთგვარ სისტემაში მოვიყვანოთ საპროგრამო მასალა, პოეტის შემოქმედება შეიძლება შემდეგ ძირითად თემებად დავყოთ:

1. ბიოგრაფია; 2. პოეტის ესთეტიკური მრწამსი; 3. გალაკტიონი და რევოლუცია; 4. სევდა-ნალექი... 5. სიყვარული; 6. ბუნება; 7. სამშობლო ტაბიძის შემოქმედებაში; 8. გ. ტაბიძე და ქართული კლასიკური მწერლობა.

საკონტროლო თემები:

ა) გალაკტიონი და რევოლუცია; ბ) გალაკტიონის ლირიკა; გ) რატომ მიყვარს გალაკტიონი.

1981 წ.

სარანგი

„მე ვარ სარანგი“...
კონსტანტინე გამსახურდია

ღიახ, თქვენ სარანგი ბრძანდებით. სარანგი უფროსია კაცთა, რათა მათ მიერ ბოროტნი კაცნი შეშინდნენო, ბრძანებს საბა. იცის საქართველომ — ამ საუკუნეში თქვენ სარანგად ედექით მამულს, „ზავთად და შესაშინებლად ბოროტთა და ავაზაკთა“.

ლექსიკონები იმასაც გვამცნობს, რომ „სარანგი“ ლაშქრის მეთაურს, სარდალს ნიშნავს. ამ აზრითაც სარანგი ბრძანდებით, ბატონო კონსტანტინე. თქვენი ჩოხოსნობა ანაქრონისტული ახირება როდი იყო — მიდრეკილებებში, ჩაცმულობაში ხომ ხშირად იჩენს თავს ადამიანის ბუნებაში ჩაბუდებული განუხორციელებელი შესაძლებლობანი. თქვენს ძარღვებში უძველესი მეომარი ტომის ცხელი სისხლი ჩქეფდა, ხოლო ქცევასა და ჩაცმულობაში — სიყრმიდანვე ადევნებული განუხორციელებელი ოცნება — ხმალამონედილი გასძლოლოდით მამულის ლაშქარს. თუმცა თქვენ მაინც ჩაუდექით სათავეში ერთ ლაშქარს: „აჰა, მოდიან ღეროვანი ასოების ლეგიონები. ისინი ხან ლელივით იკეცებიან, ხანაც ცხენოსანი ჯარის პიკეტებსავით მოემართებიან, ამპარტავენად ზეაღმართულნი... და როცა მე შეგონა, მკლავი შესდგაო, როცა ვფიქრობდი, დამეშრიტა გონების ძალი და ფანტაზიას ჩემსას ფრთენი შეეკეცაო, ენა ქართული, ეს უფსკრული თვალშეუდგამი, ისეე აზღვეადა, ისეე ადგა ამ ჩემს ცხელ სისხლში და წამოვიდნენ სახეები ტალღების დარად... მერმე აზვავდა სისხლი ჩემი და მოქანცული, მდორე გონება თითქოს უეცრად გასხეპაო ელვის ლეკურმა... მოვსდექ და ისეე შევეუტიე ამ უფსკერო ზღვას, თვალშეუდგამს და გახელებულს“.

იცის საქართველომ, რომ თქვენ ომი მოაგებინეთ ამ ლაშქარს, სიტყვათა ლაშქარს. ისიც იცის, რომ ამ ომში სარანგობა სიცოცხლისათვის არანაკლებ საშიშია, ვინემ ნამდვილი ბრძოლის ველზე...

ჩვენ გვიყვარხართ ჩოხოსანი, ბატონო კონსტანტინე; ჩვენ პატივსა გცემთ სმოკინგიანს. „მე — ჩოხოსანი და მე — მონოკლიანი“... არა, ეს არ ყოფილა შეუთავსებლის შეთავსება; ეს უფრო ოდესღაც ძალად გათიშულის კვლავ შემტკიცებასა ჰგავს. ეს ძირძველი ერთიანობა თქვენ ცხოვრებითაც დაამტკიცეთ და შემოქმედებითაც.

კოლოსალურ სულიერ ენერგიას ჰფლობდით; არასოდეს დანდობიხართ მარტოოდენ ტალანტს — ღვთით ბოძებულს. თქვენი რკინისებური ნება, მკაცრად დისციპლინირებული გონება წარმართავდა მას. თქვენ ბრძანდებით მწერლური პროფესიონალიზმის იშვიათი ნიმუში საქართველოში.

იცის საქართველომ, სულთახდომის ჟამს კიდევ ერთხელ როგორ დათრ-

გუნა სულმა თქვენმა თქვენივე დაუძღვრებული ხორცი, როგორ აზიდა სა-
რეცლიდან, რათა ზე ზეურა შეჰყროდა სიკვდილს — „მოვედ, სიკვდილო...“

იცის საქართველომ, როგორი სიყვარული იცოდით; და ისიც იცის, როგორი
სიძულელი შეგეძლოთ. სიყვარულისავე სახელით, სიყვარულისავე ძალით.

„ღამე მოვა სიძე ანაზღეული, მე ვარ სარანგი ღამისა“...

იცის საქართველომ, რომ ღამის სარანგი, სმენავამახვილებული მოდარა-
ჯე ბრძანდებოდით მომავალისა, რომელიც განგვიკითხავს. ჩვენც გვაფხიზ-
ლებდით, რათა სახარებისეული ხუთი უგუნური ქალწულის მწარე ხედრი
არ გაგვეზიარებინა.

„მე ვარ სარანგი“... თქვენ იყავით და რჩებით სარანგად: თქვენს წიგნებში
გადასული თქვენი სულია ან სარანგი სრულიად საქართველოსი.

1983 წელი თქვენია, ბატონო კონსტანტინე. მაისში იუბილეს ვიზეიმებთ, გა-
მოიცემა თქვენი წიგნები, თქვენი სახელი დაერქმევა ქუჩას, დაიდგება ძეგლი;
გალაკტიონისა არ იყოს — „აქ დაიდგება პოეტის ძეგლი, ბავშვები მოვლენ შე-
ნი წიგნებით; იქნება, ბევრი რამე იქნება“ — იქნება, მართლაც ბევრი რამე იქნე-
ბა თქვენი ხსოვნის პატივისაცემად... თქვენს სახელს კი სულიერი, ხელთუქმნე-
ლი ძეგლი თქვენვე დაუდგით, ბატონო კონსტანტინე, თქვენი დიდი წიგნით. და
ეს თქვენდამი მოძღვნილი ჩემი უძალო სიტყვებიც — საქართველოსთვის მა-
რად გადაშლილ ამ წიგნში ჩადებულ ველის გამხმარ ყვავილად მიითვალეთ.

ჩვენი კუბლიკაცია

პირადი წერილები

კონსტანტინე გამსახურდიას ქემონარმოდგენილი პირადი წერილები, ვფიქრობ, მკითხ-
ველს დაეხმარება მწერლის ხასიათის, მსოფლმხედველობისა და ემოციური სამყაროს უკეთ
შეცნობაში. ამ ბარათებში იკვეთება მწერალი როგორც მამულიშვილი, მეგობარი, ოჯახის მა-
მა... ეს მასალა მოეპოვეთ თავად მწერლისა და ადრესატთა საოჯახო არქივებიდან, აგრეთვე გ-
ლეონიძის სახელობის საქართველოს ლიტერატურული მუზეუმის არქივიდან და პირველად
გამსახურდიასადმი მიძღვნილი ჟურნალის — „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ №3,
1982 წ. საუბილუო ნომერში გამოვაქვეყნე. წერილები იბეჭდება მცირეოდენი შემოკლე-
ბით, რაც შესაბამის ადგილას კაუბებში მოქცეული სამი ნურტილით აღინიშნება. ორიოდ ადგი-
ლას ლაფსუს კალამი -- გამორჩენილი სიტყვა -- აღდგენილია და კვადრატულ ფრჩხილებში
მოთავსებული.

1. წერილები სიმონ ჯანაშიასადმი

ტფილისი, 1928, 12 VIII

ძვირფასო სვიმონ,

შენი ბარათი მივიღე. ერთ ღრუბლიან საღამოს ვზივარ დარდიანი და გე-

საუბრები. ძლიერ მიხარია, რომ ჩვენი ენათმეცნიერებისათვის სრულიად უცნობ სამყაროს ეცნობი. გისურვებ სიმბნევეს, სიმბნევეს და კიდევ სიმბნევეს. ეს არის ყოველივე სიკეთის სათავე. აქაურობა მოგენატრა? მე იშვიათად გამოვდივარ. არც ვმუშაობ, დავდივარ ჩვენს ბაღში გაბრუებულნი. მე მიყვარს ტფილისის სიციხისაგან მოგვრილი გარინდება. რაღაც უხილავი პროცესები ხდება ალბათ სადღაც უღარეს ენტელეხიაში. ამ დღეებში ქვიშხეთისკენ მივდივარ, რამოდენიმე დღით. თვეზე მეტია უგულოდ ვმუშაობ, ე.ი. ფულისათვის. ამ მხრით ცოტა გამოვასწორო საქმე, მაგრამ ეს არ მახარებს. ნიგნის გამოცემას ძლიერ ცუდი პირი უჩანს, ასე რომ, აღარაფერი არ მახარებს. ეჰ, რა საჭიროა შენც გული მოგიკლა, მიხარია, რომ ამ მხრით შენ უკეთესი პირობები გაქვს.

სექტემბრიდან საქართველოს ისტორიის დეტალურ შესწავლას შევეუდგები, თუ სათანადო პირობები მექნა. (...)

შენ და ქრისტო როცა ქალაქში აღარა ხართ, ტფილისი ჩემთვის ცარიელია. მე ვნუხვარ, რომ ქრისტოს შენ კიდევ არ იცნობ კარგად, მართლაც „ღეთის შვილია“ იგი. 14 წელია ასე შეყვარებული ვარ ამ კაცზე. თვით მზაკვარის თვალის ვერ აღმოაჩენს მასში რაიმე ნაკლს.

საოცარია — გუშინ და დღეს ორივესაგან მივიღე წერილი.

სო-შიაც ერთად მოდიოდა თქვენი წერილები.

ბევრი რამ მინდოდა მომენერა, მაგრამ შემდეგისათვის იყოს.

იყავი კარგად, მალე მოათავე სამუშაო და ჩამოდი.

მომწერე წერილი.

შენი ერთგული კონსტანტინე გ.

გ ზა და გ ზა, თუ არ დაგეზარებ[ბა,] გამოკითხე ხალხს შამილის შესახებ. როგორია მისი ხსოვნა ხალხში? ფული რომ მქონდეს, ამ მიზნით სიამოვნებით შემოვივლიდი იქაურობას.

კ.პ.

მცირე კომენტარი:

უცნობ სამყაროს ეცნობი — ს. ჯანაშია ენათმეცნიერული მიზნებით იყო მივლინებული ჩერქეზეთსა და დაღესტანში.

ქრისტო — ქრისტეფორე რაჭველიძე (1892-1937) ცნობილი ქართველი პუბლიცისტი, კ. გამსახურდიას უახლოესი მეგობარი.

სო-შიაც ერთად მოდიოდა თქვენი წერილები — იგულისხმება სოლოვეცკის კუნძულები ანუ „სოლოვკა“; ასე ეძახდნენ ჩრდილოეთის იმ ერთ-ერთ „გულაგს“ ანუ გადასახლების ადგილს, რომელიც ხელისუფლებამ ოციან წლებში „მონახულებინა“ მწერალს.

ტფილისი, ჯულაშვილის N 13, [1928 წ.], I აგვისტო.

ძმაო სვიმონ, შენმა ბარათმა ძლიერ გამახარა. შენს შემდეგ მე ნამდვილ ანაქორეტულ დიეტაზე გადავედი. ვზივარ დღენი და ბალში და ვმუშაობ. საშინელი დეპრესია მანუხებს, განსაკუთრებით შელამებულზე, მაგრამ მუშაობით ვებრძვი მელანქოლიას. რომანიცა და მოთხრობაც შევაჩერე — სიხარული თუ არ გიძევს გულში, შემოქმედება ნაძალადევი იქნება. რომანი მესამე პიროთაა, მაგრამ ეს არაა მთავარი. საქმეა ექსპრესიის სიმძაფრე. გადავეცი სტამბას კრიტიკული ესსეის წიგნი „ახალი ევროპა“: 1. ახალი ევროპა, 2. დანტე, 3. ჯორჯ ბაირონ, 4. ფრიდრიჰ ნიცშე, 5. დოსტოვესკი, 6. უფტმან, 7. ტოლსტოი, 8. სტეფან გეორგე, 9. იბსენ, 10. ანატოლ ფრანს და სხვა. სულ 200 გვერდამდეს. სცემს ქ. წიგნი. ახლა სახელგამმა რამოდენიმე წიგნის რედაქცია მომანდო. „შრომაც“ აპირობს ერთი ახალი გერმ. ავანტურისტ. რომანი მათარგმნინოს. თუ ეს საქმეები წარმატებით დავასრულე, ცოტა ფული მექნება და ზღვისკენ წავალ, თუ იქით ვერ შევსძელი. მენატრება ზღვა და მარტოობა, რადგან უმეგობროდ ყოფნას ადამიანთა შორის — სრული მარტოობა სჯობია. (...)

პარალელურად ვმუშაობ ძველ ლიტერატურაზე — ყოველდღე ხელმეორედ ვკითხულობ „დაბადებას“ და სხვა. შესაძლოა, ინგლისურ მართლწერასაც დაუბრუნდე: ამ საშემოდგომოდ დიდი გეგმები მაქვს. რაც შეეხება მუდმივ სამუშაოს, მე არ მგონია საქართველოში ჩემი პირობები გაუმჯობესდეს — ჯერჯერობით.

ჭია-ჭუებმა ისევ განაახლეს კამპანია. პროლეტ. მწერ. უახლესს ნომერში ტაბიძეს თავს დაესხნენ. ველაპარაკე ერთს მაღალ სფეროების კაცს. თქვენგან არ მიკვირს, რა გრძნობიერებას იჩენთ ასეთ რამეების მიმართო. მეც მგონია, ამისთანა რამეებს არც ისე დიდი მნიშვნელობა მიერწყის. ისინი ხედავენ, მე ყოველივე საზოგადოებრივ მუშაობას ჩამოვსცილდი და ეს საკმარისია. ობიექტური ამბები მე იმდენად არ მანუხებს.

მე მეშინია, ამ საშინელმა მელანქოლიამ და კაცთმძულვარებამ ენტუზიზმი არ დამიშრიტოს. ვგრძნობ, გამეცალა სიხარული და ხალისი. ეს ყველაფერზე უარესია. ნამდვილი სიკვდილი აროდეს გარესამყაროდან არ მოდის. მე ისე შემირყია სული და ბუნება ყოველივემ, რაც თავს გადამხდა, რომ ხანდახან ვგრძნობ აშკარად სიკვდილის გემოს. მერმე შენ იცი, უკანასკნელმა უსიამოვნებამ ცეცხლზე ნავთი დამისხა. (...) ეჰ, ვინ არ დაგესლა (...) ქართულმა საზოგადოებამ. ვანა იმავე საზოგადოებამ არ მოუნამლა სანუთროება ვანო მაჩაბელს, ყაზბეგს და სხვებს? ამ საზოგადოებამ გამავ ზავნა მე გოლგოთაზე და, რა შეხედეს, რომ ამან არ მომკლა, ახალ მტკივნეულ ადგილს მიაგნეს და იქ დამკოდეს. შენს შემდეგ მე კიდევ ბევრი სურნელოვანი რამეები გავიგე — ყოველივე არა ღირს, რომ შენც გუნება მოგიძხამო. (...)

ეს ესაა ბ. ივანეს სახლში დავრეკე. გამომელაპარაკა მისი მეუღლე — დიდი სალაში შემოგიტოვალა. ჩვენ არსად მივდივართო. (...)

სხვა, შენ რაზე მუშაობ კონკრეტულად? რამდენ ხანს დარჩები გამოცდებისგან დამოუკიდებლად? თუ გინდა, უახლესს „ქართულ მწერლობას“ გამოგიგზავნი (სხვათა შორის, ყოველად უაზრო ნომერია).

სხვა, ქალაქში ვგონებ ყველაფერი ძველებურადაა. მე დღისით გამოვდივარ ერთი-ორი საათით. სტამბებში შევივლი და ისევ სახლს მივაშურებ.

ბატონი დედაშენი წაბრძანდა აბხაზეთს? მისწერე ჩემგან დიდი სალამი. (...)

გესალმება გერი, ჩემს ფერხთით დაცუცქული.

ქალაქში სიცხეა. ალბათ ჭორიკანების ფანტაზიაზე ეს ძლიერ მოქმედებს. ერთი ავეყია ინტელიგენტი შემეფეთა და მკითხა დღეს: მართალია, რომ საქართველოს კათალიკოსმა უნდა დაგწეროს ჯვარიო?

ამ ხალხს ყოველ დილას მოუხდებოდა თითო ცხენის პორცია სასაქმებელი ზეთი. (...) ვიცოდე ნეტავე, რა დაეუშავე ამ გათახსირებულ ხალხს. როგორც ირკვევა, ამ „საპატიო საქმიანობის“ ინიციატორები ექიმების, მწერლების და საზოგადო მოღვაწეების ცოლები და ქალიშვილებია. მათზე ითქმის, „მეგულები აღმონერნყვად პირისაგან ჩემისა“.

გუშინწინ გერი დაუკარგე ქუჩაში ლამის 12 საათზე სეირნობის დროს. ძლიერ დაემწუხრდი. ნაშუალამევს წავედი შეითანბაზრისკენ და ერთ ბნელ ქუჩაზე წავანყდი... ვგონებ, რაღაც ამურული განზრახვები ჰქონდა.

ესაა ყოველი ახალი და თვალსაჩინო. ყ-დ სამღვდელო თედო ოდიშს წარემართა და ქრისტო აქ არის და საშა აბაშელი.

სხვა ყველაფერი ძველებურადაა დანიის სამეფოში.

უცუდი ნადირობის სეზონის გახსნას. ესაა ჩემი ერთადერთი სიხარული.

გერმ-ების ლაზარეთთან ტენისის მოედანი მოუნყვიათ. დამპატიუეს, მაგრამ მე ყოველ კაცთან არ შემძლია თამაში.

მოინერე ბარათი, თუ არ დაგეზაროს.

წარმოიდგინე, მეც დიდი გმირობა მჭირია კერძო ბარათის მოსანერად. ერთი კურიოზიც. დღეს სახელგამში მითხრეს, ერთი კაცი ჩამოსულა ყარაიადან. ყველას ეხვეწებოდა, „ტაბუს“ აუტორი მაჩვენეთო, ვერაფერი გაეიგე და ეგებ თავად ამიხსნასო.

სეითის რეცენზიაზე პასუხი გავეცი. მაგას ისე ესმის გერმანული და ლიტერატურა, როგორც ესპანელ ძროხას. უმადლოდეს ზარიას რედაქტორს, რომელმაც მთხოვა წერილი შემერბილებინა. ამისთანა არამკითხეები ტყუილა აფუჭებენ ლიტერატურულ ატმოსფეროს. იგი გაბრაზებულა ჩემზე, რაკი მისი დადებითი რეცენზიის შემდეგ მე მომიხდა „ფაუსტის“ თარგმანის განხილვა. ხომ იცი, მენშ-ი თავის მოძმის ტყავს იოლად არ დახვეს. (...)

იყავი კარგად, ჩემო სვიმონ, მოკეთდი და მალე ჩამოდი.

მარად შენი ერთგული

მცირე კომენტარი:

ბ. ივანესთან დავრეკე — იგულისხმება ივანე ჯავახიშვილი.

ყ-დ სამღვდლო თედო — იგულისხმება თედო სახოკია.

„ფაუსტის“ განხილვა — იგულისხმება დ. ონიაშვილის მიერ თარგმნილი „ფაუსტის“ კრიტიკა („ქართული მწერლობა“, 1928, N 8-9. იხ. აგრეთვე ქ. გამსახურდიას თხზულებათა VIII ტ. 1967, გვ. 186).

ტფილისი, 1944, თებერვლის 25

ჩემო ძვირფასო სიმონ,

სიტყვა ხანდახან არ კმარა ხოლმე განცდის გამოსახატავად, განსაკუთრებით უმარჯვოა იგი დაუნერული. გუშინნინ საღამოს მინდოდა ეს მეტყვა, მაგრამ ვერ ვითხარი.

ჩემს გულში რომ ღრმად ჩაიხედოს კაცმა, ჭეშმარიტად საწყალობელი ვარ, ხანდახან. ოც ზე მეტი წელი ვიბრძოლე ჩემი თვისტომთა უგუნურობის, სამი-ოდე თაობის შეზღუდულობის და უკულმართობის წინააღმდეგ. მე თუ რაიმე გამიკეთებია ამქვეყნად, მხოლოდ და მხოლოდ შენისთანა შესანიშნავი ვაჟ-კაცების თანადგომისა და დახმარების მეოხებით. საკმარისია დავასახელო (...) ედუარდ მაიერი, ტომას მანნი, ფრიდრიჰ ფონ დერ ლაიენ და სხვანი.

ნახევარი საუკუნე ვიცხოვრე ამქვეყნად, არც ფული შემიძენია, არც საკმარისი სახელი და დიდება, მაგრამ ერთ რამეში მქონდა ბედი, ჩემი საუკუნის საუკეთესო კაცები სიყვარულით და ნდობით მეტყუოდნენ.

შენს გამო კარგად სთქვა შენმა თანამშრომელმა: სინმინდის ფლუიდები იფრქვევაო მისგან. შენ ყოველივე საბუთი გაქვს ამისა: შესანიშნავი დედ-მამის შვილი ხარ, გარდა ამისა, შენი სულიერი მამა იყო ჩვენი საყვარელი და მარადის დაუვინყარი ივანე ჯავახიშვილი. მე მუდამ მომწონდა უგუნურების მიერ გამოგონილი თქმა: ივანე ჯავახიშვილის შვილიაო, რომ ამბობდნენ.

მე ისე ცუდად ვიყავი ამ წელს, შენ და ორიოდე ჩემი კეთილისმდომელი არ მომშველებოდით, უეჭველად ნაეიქცეოდი — არა სიღარიბის ან რაიმე შეჭირვებათა გამო, არამედ — ზაფრისაგან.

შენა ხარ ჩემი ერის სიკეთისმიერი გენიის ნაშიერი, ჩვენი საამაყო და საყვარელი მეგობარი.

ამ წერილს იმიტომ გწერ, რომ უხერხულია ამ სიტყვების პირში თქმა, დანარჩენს — სხვა დროს... მე გეგმაში მაქვს: წერილები ალექსანდრე აბაშელისა და სიმონ ჯანაშიასადმი; დანარჩენს მანდ გეტყვი საჯაროდ, პრესაში. შენი მშვიდი, აუღვრეველი და დინჯი ბუნება განუზომელი კაპიტალია ჩემთვის.

ამ წელს ორ-სამჯერ მივედი ჩემს თოფთან, მერმე გადავიფიქრებდი და შენთან მოვდიოდი; რაღაც უცნაური ფლუიდები გადმოდიოდა ჩემში და განვაგრძობდი მუშაობას და ბრძოლას. (...)

გაკოცებს მარად შენი ერთგული კონსტანტინე

ედუარდ მაიერი — (1855-1930) ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი.

ფრიდრიხ ფონ დერ ლაიენ — „თომას მანნის ოჯახში გაეცანი ლიტერატურის ისტორიის დიდი სპეციალისტი, ფრიდრიხ ფონ დერ ლაიენ, მიუნხენის უნივერსიტეტის პროფესორი“ („ლანდებთან ლაციცი“, ტ. VIII, გვ. 106). მისივე თხოვნით უთარგმნია კ. გამსახურდიას გერმანულად „გველისმჭამელი“.

ტფილისი, 1946, 8/II

ჩემო ძვირფასო სიმონ.

არ მემარჯვება პირადი ბარათის წერა (აღბათ იმიტომ, რომ პროფესია გვაბეზრებს წერას), მაგრამ როცა შენ ქალაქში არა ხარ, მაკლია რაღაც. მაკლია შენი კეთილშობილი გულის სიტყვო. შენ ეგებ არც იცი, რაც უნდა შენუხებულნი არ მოვიდე შენთან, რაღაც იდუმალი ფლუიდები გადმოდის ხოლმე შენგან.

ამ თვის 12-მდე გადავდევი მოსკოვს წასვლა, რადგან კანდიდმა დამიძახა და ახალი მოულოდნელი საქმეები შემოიჭრა ჩემს გეგმებში. ამ დღეებში რამდენიმეჯერ ნამომიარა სურვილმა გადმომელახა ლიხი და ჩამოვსულიყავ სოხუმს, მაგრამ ვიფიქრე, ვაითუ გადავიდე და უკან ველარ გადმოვიდე-მეთქი.

დღეს თქვენსას დაერეკე და ბატონმა დედამ მამცნო: უკეთ არისო, რამაც ძლიერ გამახარა.

აქ ყველანი შენუხებულნი არიან შენი ავადმყოფობით, ყოველი კაცი მეკითხება შენი ჯანმრთელობის ამბავს. როგორც გითხარი, ეგრეა: საქართველოში ყოველი კაცი იმდენად უყვართ, ვინც რამდენის ღირსია. ასე რომ, იმ დიდმა სიყვარულმა, რომელიც შენ დაიმსახურე მართებულად შენი მეგობრების — ჩვენს გულში, ამ წრის გარეშეც, ჩვენი ხალხის გულში, უნდა მოგცეს მხნეობა ავადმყოფობასთან საბრძოლველად. მე ურყევად მჯერა — შენი რაინდული სული დასძლევს კიდევაც სიძაბუნეს სხეულისას. მე ურყევად მჯერა — სულია პრიმატი, აქედან — თვითშთაგონების ამბავი.

მოსკოვიდან მოვბრუნდები თუ არა, შევკაზმავ ჩემს „შამილას“ — აგრე დაარქვა მას ჩემმა შოფერყოფილმა ნიკომ — და გრიალით ჩამოვალ სოხუმში; ერთი შემოვუაროთ ჩვენს საყვარელ კოლხეთს, ერთ მწვეარს ჩამოვიყვან და გაყურებინებ კურდღლების სეირს. მაშინ იქნება სწორედ ტყის ქათმებზე ნადირობის სეზონი, მოვძებნოთ აფხაზეთში ერთი ზამთარგამოვლილი კაპუეტი და შევუტიოთ წეროებს.

სხვა როგორა ხარ, ჩემო სიმონ! თუ ხალისი გექნება და ორიოდ სტრიქონს მომწერ, ძალიან გამეხარდება. ჩემი მისამართი იქნება: Москва, Тверской бульвар N 25, Издательство „Советский писатель“. ეგებ რაიმე დავალებანი გექნეს. კალამს რაც შეეხება, ჩამოსვლის უმაღლე გიყიდი და

გამოვიგზავნი. ვიცი შენი ძმური გულისხმიერების ამბავი, ჩემი საქმეები რომ გაინტერესებს. კანდიდი თითქმის საათნახევარს შესაუბრა, გადმომცა სტალინის ნაბრძანებიც. (...)

ჩვენს საუბარს დაესწრო ვალერიანიც, ორივენი ფრიად გაგულისებულნი იყვნენ შკლოვსკის წერილის გამო. პირადად მე არ მალონებს ასეთი ყუფა: იმას ებრძვიან, ვისაც ძალა აქვს, შკლოვსკის დავექადნე მოსკოვში (მარშან გამოვიდა იგი ჩემს წინააღმდეგ), „Если я не был бы здесь в гостях, я бы вас поцукал, как следует“.

თუ საჭიროდ ვცანი, შევუსრულებ ამ ქადილს. ჩვენი ტფილისელი ინტრიგანები, მწერალთა კავშირის გოშიები, დიდად გახარებულნი არიან.

შენი წასვლის დღეს მე და კაკო ზუსტად 9 ს. ვიყავით სადგურზე, არ ვიცი, რა მოხდა, მატარებელი 7 ს. წასულიყო. მოგიკითხეს ჩვენმა მეგობრებმა: კაკომ, დ. ბენაშვილმა, ვ. გაბესკირიამ, რაც მთავარია, საშამ; ჩვენ ყველანი მოგვლით სავსებით განკურნებულს. ამას წინათ მცხეთაში ვიყავით, გახსენეთ დიდის სიყვარულით. მომიკითხე ხელზე ამბორით მართა.

ქალაქში ახალი ბევრი არაფერია. მე სავსებით განკერძოებულად ვცხოვრობ; რაც შენ აკადემიაში არ მეგულები, არ მიხარია მანდ სიარული. სიმონ ჩიქოვანიც ავადაა, ჯერაც არ გამოსულა საავადმყოფოდან. საშკას კატამ უკბინა. ვცოფდებიო, დამირეკა, მერმე ვათრიე პასტერის ინსტიტუტში მთელი კვირა, უშხაპუნეს და უშხაპუნეს. ძალიან დაშინებული იყო. მე ვანუგეშებდი: თუ გაჭირდა, დაგაბამ-მეთქი.

უკვე ღამის 3 საათია, კიდევ მინდა შენთან საუბარი, მაგრამ ხვალ დილით ღორზე სანადიროდ მივდივარ: თუმცა ბრონხიტი მაქვს გართულებული, მაგრამ ვიცი, ბუნებაა უდიდესი მკურნალი, ბუნება და თვითშთაგონება.

გიძღვნი ძმურ სალამს —

მარადის შენი ერთგული კონსტანტინე გამსახურდია

მცირე კომენტარი:

კანდიდი — კანდიდ ჩარკვიანი, იმხანად — საქ. სსრ. კომ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი.

ვალერიანი — ვალერიან ბაქრაძე, იმხანად — საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე.

შკლოვსკის წერილის გამო — იხ. ჟურნალ „ზნაშიას“ რეცენზენტის საპასუხოლ“ (ტ. VI, გვ. 558).

კაკო — აკაკი განერულია.

საშა — ალექსანდრე აბაშელი.

მართა — ს. ჯანაშიას მეუღლე მართა მაჩაბელი-ჯანაშიასი.

2. წერილები გრიგოლ ვაშაკიძისადმი

ტფილისი, 1930.8.VIII.

ძვირფასო ძმავო გრიშა, შენი 31.VII-ს გამოგზავნილი ლია ბარათი მივიღე. ტიჩინას გადავუგზავნე „დიდი იოსები“ რუსულად, ჟურნალში დასაბუქდად. წერილიც მივწერე. გეთანხმები, წამოსვლა სექტემბრისთვის სჯობს. მომწერე, სანამდის დარჩები მანდ. მერმე მაინტერესებს — იქ მუშაობას რა პრაქტიკული მნიშვნელობა ექნება შენთვის? ეგებ ტფილისში გადმოხვიდე მერმე? მე ძალიან მინდა ჩვენ ერთ ქალაქში ვცხოვრობდეთ.

იალაე-ი რომ ჩამოვიდეს, მაცნობე. მინდა ის, რაც პირადად გადმომცალებდმა, ოფიციალად გაცნობოს იალაე-იმ, რომ იქ წასვლა უფრო საიმედო საფუძველს დაემყაროს.

სხვა აქ ყოველივე ძველებურადაა. წიგნი საოცარის სისწრაფით ვრცელდება. თავად მეც არ ველოდი. ჯერჯერობით „ახ. კომუნისტი“ გამოეხმაურა ერთი ფელეტონით. დანარჩენი პრესა ჯერაც სდუმს. შესაძლოა მშვიდობიანად შეხედნენ, რადგან, როგორც ვატყობ, ჩემდამი დამოკიდებულება უნდათ უკეთესზე შესცვალონ. „ტაბუ“ ფრანგულად ითარგმნა. მალე გადაეგზავნი ერთ დიდ ჟურნალში.

ბორჯომიდან დავბრუნდი. მე ალბათ სამარეში თუ მოვისვენებ. მინდა ცოტა ჩემს რომანზე ვიმუშაო, ჯერ ეს არ დამიმთავრებია და მეორე დიდი რომანის იდეა დამესხა თავს. სადაა პირობები, თორემ ერთი საროტაციო მანქანა რომ დამიდგა, ისიც არ მეყოფა, ასე მგონია.

ესაა მხოლოდ, ძლიერ ცუდი პირობები მაქვს, საუკეთესო ენერგია ლუკმა პურისთვის მეხარჯება, ასეთი ყოფილა ქართველი მწერლის ბედი, გარდა ამისა, მე სხვა ტვირთიც მანევს.

სხვა ახალი არაფერია.

გიძენი ძმურ სალამს.

მარად შენი კონსტანტინე გამსახურდია

ტფილისი, 1930, 2.X.

ძვირფასო გრიშა,

ყოველივე იმაში, რაც გაკეთდა, ყველაზე სასიხარულო ის არის, რომ შენი სახით შემეძინა ნაშდვილი მეგობარი, ამ სიტყვის უღრმესი მნიშვნელობით. ცხოვრება ჯერაც წინაა და კიდევ შეეხვედებით მრავალ უფრო დიდ საქმეებში.

ისტორიამ, განგებამ თუ ბედმა მე დიდი იდეების ტვირთვა დამაკისრა ქართულ ლიტერატურაში. ნელში მდრეკდა მარტოობა და შრომა; ორი-სამი კაცის მეტს ჩემთვის ხეირიანი გამარჯვება არავის უთქვამს და ახლა ვხედავ — ის თესლი კეთილი სიყვარულისა, რომელიც ჩემი სიტყვის ყამირზე დამი-

თესია, აქა-იქ ამოდის და ეს მახარებს ყველაზე უფრო; ისე, შენ იცი — „ბაგრატიონების გვირგვინიც არ გამაკვირებს“ (დიონისოს ლიმილი).

ძლიერ დაღალული ვარ და მორიგ, მოზღვავებულ საქმეებზე დაედივარ. (...)

აქლიტ. გაზეთის გამოშვებას ვაპირებთ, გამოგვეგზავნება, რა თქმა უნდა, თუ რამე დავსწერე.

გზაში კარგად ვიმგზავრე. გეკო დავხსენი. მერმე მშვიდობა იყო. ერთი ძმა — პირის ზიარება — მოდიოდა იმავე ვაგონით, ძლიერ დამიმეგობრდა და დაინტერესდა, თუ ვინა ვარ; такой хороший человек (მისი სტილია).

ჯერჯერობით ძმური სალაში მიიღე.

P.S. კალოშებზე ვზრუნავ. შენი კონსტანტინე.

დეჰემით გვაცნობე ჩამოსვლა.

15.VII.31

ძმაო გრიგოლ,

მახარებს, ბავშვი რომ კარგადაა (სახელი?). 20, VII-ს ალბათ ქობულეთში წაველ, შესაძლოა ორი თვით. აქ ყოველივე ძველებურადაა. მე ვსუნთქავ იტალიის მე-12 საუკ. ატმოსფერით და არც კი ვიცი, ქალაქში რა ხდება. რაც დრო გადის, მე და ადამიანები უფრო და უფრო ვსცილდებით ერთი მეორეს. მე ჩემი გზა მქონდა და მაქვს. ვუბრუნდები ისევე მარტოობის სამყაროს, რომელშიაც ჩემი სიჭაბუკე და მამაკაცობის დიდი ნაწილი ჩამოყალიბდა და, რომ შესაძლო იყოს, დაესწერდი წიგნს: „მარტოობისათვის“. იდეალური პირობებიცა მაქვს საამისოდ. ქალაქში უკეთ ვერ შესძლებს ამას სხვა ვინმე. ახლა ზღვასთან მივდივარ. არაფერი და არაფერი ისე არ მამშვიდებს, როგორც ეს ჩვენი ნოყიერი დედა. მთას რომ ვნახავ, კიდევ მეორე მინდა ვნახო, მერე შემდეგი და ასე მინდა ყველა მათგანი გადავიარო. ზღვას რომ ვნახავ, მხოლოდ მაშინ აღარ მინდა სადმე წავიდე. ზღვა ლამაზ ქალსა ჰგავს — ვნახავ თუ არა, გვერდს გინდა მიუწვევ ნამსვე. ესეც კალამბური გამოვიდა. შენი ამბები მამცნე კანტი კუნტად. უკრაინელი დელეგაციის წევრი პოეტი ბაჟანი მენვია. ერთი ღამე ჩვენსას იყო და საუბარში გავატარეთ.

სხვა აქაური რა მოგწერო. იყავი კარგად.

გუშინ კომედიის VIII თავი გავათავე.

შენი კონსტანტინე

მცირე კომენტარი:

გრიგოლ ვაშაყიძე (1908-1978 წ.). მწერლის უმცროსი ამხანაგი, რომელიც იმხანად მივლინებული იყო სასწავლებლად ხარკოვში და გარკვეული როლი ითამაშა

უკრაინელ მწერლებთან კ. გამსახურდიას დაახლოებაში. მოხსენიებულია ნარკევე-
ში „უკრაინის თემილი“: „არ მიყვარს არც სადგურზე გაცილება და არც დახვედრა...
ამიტომაც ვთხოვე ჩემს ხარკოველ მეგობარს გ. ე.-ს არც არავისთვის გაემხილა ჩე-
მი უკრაინაში ჩამოსვლის თარიღი“... (ტ. VII, გვ. 126).

იალა-ი — უკრაინის სახელმწიფო გამოცემლობის უფროსი იალა-ი.

ლებელი — მაქს ლებელი, უკრაინის სახელმწიფო გამოცემლობის უფროსის
მოადგილე.

კომედიის VIII თავი გავათავე — იგულისხმება დანტეს „ლეთაებრივი კომე-
დია“, რომელსაც იმხანად თარგმნიდა კ. გამსახურდია.

3. წერილი გიორგი ყურულაშვილისადმი

ტფილისი, 1930, 12.1.

ძვირფასო ამხანაგო გიორგი,

ეს წერილი განზომილი არ არის მოგწეროთ როგორც მთავრობის წევრს,
არამედ მინდა როგორც ქართველმა მწერალმა ჩვენი კულტურის მეგობარს
ჩემი უაღრესი გულისტკივილი გავიზიაროთ.

მე მუდამ მჯეროდა და ახლაც მჯერა, რომ ისეთი სიტყვა, რომლის სათა-
ვე მხოლოდ და მხოლოდ სიყვარულია და კეთილის ნდომა, არ უნდა იქნას გა-
გებული, როგორც მუხანათი მტრის მოშინისებური წამონაყვედრი.

ჩემდა საუბედუროდ, ჩემი სახელის გარშემო ისეთი ატმოსფერო შეიქმნა,
რომ ასეთი გულისტკივილით ნათქვამი სიტყვა ყოველთვის მტრობად მიუჩ-
ნევიათ ხოლმე.

რალა ბევრი გავაგრძელოთ, ეს არის კიდევ ერთი საქმე, რომელიც ვილა-
ცის ბოროტმა ხელმა „საკითხად“ გადააქცია, თითქოს საკითხები ცოტა
გვქონდეს სავალალო და თავის სამტერევი. წინასწარ უნდა განვაცხადო,
თუმცა კომუნისტი არა ვარ, მაგრამ არც საბჭოთა საქართველო და არც სა-
მეგრელო ყვანიებსა და კუციებზე ნაკლებად არ მიყვარს.

ყოველივე ჰიპერბოლის გარეშე წინამდებარე წიგნის „ჭითა ჩხორიას“ გა-
მოსვლა ეოსტორგოვის ლეშმა რომ გაიგოს, სამარეში [სიხარულით] უთუოდ
გადატრიალდება სამგ ზის.

ასეთი ანტიქართული, ქართული ენისათვის დამლუპველი ამბავი დიდი,
დიდი ხანია საქართველოში არ მომხდარა. ზოგიერთი ბოჩოლა ქართველი
ინტელიგენტი, რომელიც ყველაფერზე „ნიჩეოს“ იძახის, გულწრფელად
ფიქრობს, რომ ეს მხოლოდ უსაქმური კალმის ვარჯიშობაა და სხვა არაფე-
რი.

ვინ არ იცის, რომ ეროვნება ნებაყოფლობის ამბავია, ისე ეგებ ჩვენ ყვე-
ლანი ზოგი არაბები ვიყოთ, ზოგიც — ესკიმოსი.

მაგალითისათვის: დღევანდელი პოლანდია მე-13-14 საუკუნეებამდის

ქვემო გერმანიის განუყრელი ნაწილი იყო და ფეოდალების ნაკინკლავების წყალობით იგი გერმანიას გამოეთიშა.

გაუგონარი ამბავია, რომ საბჭოთა საქართველოში დადიანებისა და სხვა უჭკუო ქართველი ფეოდალების სეპარატიულ ბოდვას ზოგიერთი ჭკუანადრძობი „მაფალუსტები“ აპყოლიან.

რომანოვების რუსეთის ბნელი ხელიც იქითკენ გაემართა, რომ ქართული ენისა და ეროვნების ფარგალი შეემცირებინათ და ამგვარად სამარადუამო სიღამბლე მოეგვარათ ქართული კულტურისათვის. იმისთვის უჩინებდნენ აფხაზებს, ხოლო სვანები რუსების გათახსირებულმა (...) ეპისკოპოსებმა ენგურში ჩაჰყარეს და მე-7-8 საუკუნეში მონათლული ხალხი თავიანთი ჭკუით ხელმეორედ მონათლეს.

ამისთვის მუშავდებოდა „კავკასიის კალენდარის“ მახინციეებით სავსე სტატისტიკა.

და ყოველივე ამის რეზონდენტური ის იყო, რომ ქართველი ხალხი საქართველოში უმცირესობად გამოეცხადებინათ.

მაფალუსტების დაბნელებული გონებაც იმავე არგუმენტს იშველიებს, რომელსაც პურიშკევიჩები და ვოსტორგოვები ხმარობდნენ: ესაო და მეგრულ გლეხებს ქართული არ ესმით, ქართული ნერა-კითხვა ჯვარში არ იცინაო.

აკი ჩვენ ყველას გეინდა ხუთწლიანი გეგმის შესრულებამდის საქართველოში არც ერთი ნერა-კითხვის უცოდინარი არ დარჩეს? ვთქვათ, ჯვარელმა ან ვალელმა მეგრელმა გაზეთი „კომუნისტი“ ვერ ნაიკითხა, მაგრამ „ჭითა ჩხორიაც“ ხომ იმავე ანბანითაა დაბეჭდილი, როგორითაც გაზეთი „კომუნისტი?“

სად არის ამ უებრო პეეტრების ლოგიკა?

დიდად სავალალოა, რომ ზოგიერთი პასუხისმგებელი ამხანაგები ვერ ნაიკითხავენ, თუ რა დიდი იეზუიტური დიალექტიკა გამოუჩენიათ ამ პატარა კაცებს „მაფალუს“ შტაბისას.

I. ამ წიგნში ლენინის, სტალინის, მ. კახიანის, ფ. მახარაძის, მ. ცხაკაიას სურათებს გადაღმა მიჩქმალულია აშკარა სიძულვილი ქართული ენისა და ქართული ლიტერატურისადმი, რომელსაც არც ერთი არ მოიწონებდა.

II. იმისათვის, რომ მეგრული ენის „სმონტანურობა“ — თავისთავადობა დაამტკიცონ, უსირცხვილოდ ამახინჯებენ მეგრულ სიტყვებს, — იმავე ქართულ სიტყვებს.

III. ოლონდ ქართულ ეტიმოლოგიას გაემიჯნონ და საამისოდ მზად არიან შემოიღონ ისეთი უხეში ბარბარიზმები, როგორიცაა „ზაგრანიცა“, „ზავოდი“ და სხვა.

IV. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციიდან ვიცით, რომ აბხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი საქართველოს სსრ-ს ავტონომიური ოლქებია. „ჭითა ჩხო-

რიას" გმირებს ჩვენი კონსტიტუციის რევიზია მოუხდენიათ და 59-ე გვერდზე ასე უტიფრად სწერენ: (...) „დასავლეთის საქართველოს (თუ იმერეთს ან გურიას??) აკრავს აჭარის და სააბხაზოს ავტონომიური რესპუბლიკები". იქვე: „აღმოსავლეთ საქართველოს აკრავს(...) სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი"-ო.

V. მთელს წიგნში — 104 გვერდის მანძილზე, გარდა ზემოთ მოყვანილი ციტირებისა, არსად საქართველოსი და ქართველი ხალხის, არც რუსთაველის, არც აკაკის, არც ვაჟასი, არც ნინოშვილის, არც ქართული ანბანის ხსენებაც არ არის. სისტემა მასალის დალაგებისა კი იაკობ გოგებაშვილისათვის მოუპარავთ ამ ცხენიპარიებს.

კონსტანტინე გამსახურდია

მცირე კომენტარი:

გიორგი ყურულაშვილი — იმხანად — საქართველოს სსრ მთავრობის წევრი.

„ჭითა ჩხორია" — „ნიუელი სხივი", იმდროინდელი მეგრულენოვანი გამოცემა.

ვოსტორგოვი — დეკანოზი იოანე ვოსტორგოვი იყო ცხრაასიან წლებში საქართველოს საეკლესიო სკოლების მეთვალყურე. მან შეადგინა სასწავლო გეგმა სამეგრელოს სკოლებისათვის, რომლის მიხედვითაც ამ სკოლებიდან იდევნებოდა ქართული ენა (იხ. ი. მეგრელიძე, ნიკო მარის ცხოვრება და მოღვაწეობა, „მაცნე", N 6, გვ. 293-294).

პურიშკევიჩი — ვლადიმერ პურიშკევიჩი (1870-1920), მონარქისტი, შავრაზმელთა ორგანიზაციის მეთაური.

„მაფალა" — მეფის რუსეთისაგან ინსპირირებული სამეგრელოს ავტონომიის იდეის „ამაღორძინებელი" დაჯგუფება ოც-ოცდაათიან წლებში.

4. წერილი კარლო გარდაფხაძისადმი

ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარეს აშხ. კ. გარდაფხაძეს

მადლობას მოგახსენებთ გულთბილი წერილისათვის. მე როგორც ტელემაყურებელსა და რადიოს მსმენელს, ბუნებრივია, მაქვს ჩემი მოსაზრებები თქვენს მუშაობასთან დაკავშირებით. მრავალი თქვენი გადაცემა ღრმად შთამბეჭდავია და მნიშვნელოვანი. უნინარეს ყოვლისა უნდა აღვნიშნო, რომ კმაყოფილი ვარ თქვენი ლიტერატურულ-მხატვრული, მუსიკალური გადაცემებით. ოღონდ სასურველი იქნებოდა უფრო მეტად გაგებშირებინათ გადაცემები მსოფლიო ლიტერატურის ყველა ქვეყნების კლასიკოსებზე რუბრიკით

„კლასიკოსები“. ჩვენ ხალხში უნდა დაენერგოთ ყოველმხრივი ცოდნა მათ შესახებ. იგივე ითქმის მუსიკის, მხატვრობისა და ხელოვნების ყველა დარგის კორიფეებზე. სასურველია მოეწიოს აგრეთვე საუბრები ფილოსოფოსებზე, მათი მოძღვრების დახასიათება, მათი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ჩვენება. მეტად უნდა გავაძუქოთ დიდი ქართველი მოაზროვნეებისა და მწერლების ცხოვრება და მოღვაწეობა, მათი ნააზრევის, მათი შემოქმედების თავისებურებანი. სასურველია მოვისმინოთ გადაცემები გიორგი და ექვთიმე მთაწმინდელების, გრიგოლ ხანძთელის, იოანე პეტრიჩის, დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფის, იოანე შავთელის, ჩახრუხაძის, შოთა რუსთაველის, საბა ორბელიანის, ვახტანგ მეექვსის, დავით გურამიშვილის, ვახუშტი ბატონიშვილის, იოანე ბატონიშვილის, თეიმურაზ ბაგრატიონის და სხვათა შესახებ.

სასურველია აგრეთვე ვრცელი გადაცემა-საუბარი საქართველოს ისტორიაზე რუბრიკით „ქართლის ცხოვრება“.

რაც შეეხება მუსიკალურ გადაცემებს, ჩემის აზრით, ესტრადა კარგია, მაგრამ მეტი ყურადღება სჭირდება ხალხურ სიმღერებს. ცნობილია, არც ერთ ერს არ გააჩნია ესოდენ მდიდარი მუსიკალური ფოლკლორი. სამწუხაროა, რომ ხალხური სიმღერების გადაცემისას არ ფიგურირებენ სასულიერო საგალობლები. მაგალითად, უკანასკნელ ხანებში ა. ერქომაიშვილმა ჩასწერა უამრავი გურული საგალობლები, რომელთაც ძნელად თუ შეედრება რაიმე მსოფლიო ეოკალურ მუსიკაში, რატომ არ უნდა ფიგურირებდნენ ისინი ხშირად თქვენს გადაცემებში? იქნებ ვინმემ ბრძანოს, ეს საეკლესიო მუსიკა და რელიგიურ ექსტაზს გამოიწვევსო. მაშ თუ ასეა, ნულარ მოვისმენთ ბახის პასიონებს, კანტატებს, მესსებს, ქორალებს, მოცარტის რეკვიემს, ბრამსის რეკვიემს, ლისტის „ვია კრუცისს“ და ა.შ. დროა უკუვავდოთ ეგ შეზღუდული თვალსაზრისი, გვახსოვდეს, რომ საგალობლები მუსიკალური ფოლკლორის განუყოფელი ნაწილია, ეს ხალხის შემოქმედებაა და არავის არ აქვს უფლება მათი მიჩქმალვისა! მე კატეგორიულად მოვითხოვ, დაწესდეს გადაცემები ქართული საგალობლებისა რუბრიკით: „შენ ხარ ვენახი“, ცხადია, მუსიკისმცოდნეთა კომენტარებითურთ.

მეტი ყურადღება სჭირდება ქართული კულტურის ძეგლებს, მათ დაცვას, მოვლა-პატრონობას. ჩემის აზრით, აქაც აქტიურად უნდა ჩაებას „ოქროპირი“. განა აღმაშფოთებელი არ არის, რომ ჩვენს თვალწინ ნადგურდებიან ისინი მოუფლევლობით, დაუდევრობით, შეგნებულ თუ შეუგნებელ ბოროტმოქმედთა თავაშვებულობით? მე მოვინოდებთ დაწესდეს გადაცემათა რუბრიკა „ძეგლის გულშემატიკივარი“, „ძეგლის მეგობარი“, „ძეგლები ჩივიან“ ან სხვა რაიმე ამის მსგავსი, საჭიროა მასსებში დაენერგოთ ცოდნა კულტურის ძეგლთა შესახებ, ჩავებათ ხალხთა მასსები მათ დაცვაში, მოვლა-პატრონობაში. სამწუხაროდ, უნდა აღვნიშნო, რომ თქვენი მუშაობა ამ მხრივ მოისუსტებს.

ჩემის აზრით, თქვენ უფრო მეტად უნდა იბრძოდეთ ქართული ენის სინ-
მინდისათვის, უნდა მოეწყოს გადაცემები, სადაც საუბარი იქნება ენობრივ
ნორმებზე, მხილებული იქნება ენის სინმინდის შებლაღვა, დაინერგება ქარ-
თული ენის ცოდნა.

დაბოლოს, უნდა მოგახსენოთ, რომ, მართალია, ჩვენ ყველა ერსა და ენას
პატივს ვცემთ, მაგრამ საქართველოს რადიოსა და ტელევიზიის გადაცემებ-
ში უნდა ბატონობდეს ქართული ენა.

ჩემს დანარჩენ მოსაზრებებს პერმანენტულად მოგანოდებთ ხოლმე, მო-
ხარული ვიქნები, თუ ყურად იღებთ მათ.

პატივისცემით

კონსტანტინე გამსახურდია.

16.1.74.

5. წერილი ზვიად გამსახურდიასადმი

მოსკოვი, 1955, 8.XII

ჩემო საყვარელო დუკლი!

ვიმე ზაურე ძლიერ მონყენილად. „დავითის“ I და II ნიგნის რუსული თარგ-
მანის 22 ფორმა გავასწორე. მთელს ვაგონში მარტო ვიყავი. დანარჩენ დროს
თქვენთვის ვფიქრობდი. მოლუშული და ცივი მოსკოვი დამიხვდა. ამ სალა-
მოს თქვენთვის მოსანერი წერილებისთვის შინ დავრჩი. (...)

მე სულ მგონია, როცა მე შენს ახლოს არა ვარ, შენ ჭკვიანად იქნები. მე,
ერთის მხრით, გული მტკივა, რომ შენი ბავშვობა თავდება, მეორეს მხრით,
მიხარია, რომ შენ სადაცაა ყველა ჩემს სურვილებს გაიგებ და მალე მხარში
ამომიდგები. ალბათ შენთვის დამინერია (თუ მითარგმნია) მე ჰომეროსის
სიტყვები: „ზევესს გეფიცები, აგელაი, ზევესს და მამაჩემის ტკივილებს“.
ჩვენ ვცხოვრობთ ძლიერ სერიოზულ დროში და ანი დროა, შენ სერიოზულ-
ლად ემზადო, რათა შესძლო გახდე ჩვენი ქვეყნის ღირსეული შვილი. გზაში
მე გადავიკითხე შენი საყვარელი მუსიკოსების ბიოგრაფიები, ყველანი უკვე
სიყრმიდანვე ემზადებოდნენ დიდი ამბებისათვის. გახსოვდეს, ეს ცხოვრება
მოსანყენზე მოსანყენია, თუ ადამიანი არ იწვის რაიმე მაღალი და ზეალმტა-
ცი ამბებისათვის, ამის გარეშე სხვა ყველაფერი ემსგავსება იმ საცოდავ და
უშინაარსო ცხოვრებას, რომელსაც ეწევიან ხოლმე მცენარეები და ცხოვე-
ლები. თუნდაც ჩემი გამწარებული ცხოვრებაც რომ აიღო, მე რომ დიდი
იდებებისათვის მოლაშქრედ არ წარმომედგინა ჩემი თავი, ველარ გაუძღვებ-
დი იმ ქარიშხლებს, რომელთა გადატანაც ასე თუ ისე შეეძელი. (...)

შენი მამიკო

ყველაზე მედგრად მასწავლებლოვა უნდა დადგეს ეროვნულ საღარა-
ჯოვებზე... მასწავლებლოვის საქმე დღესაც ყველაზე ძნელი და ყვე-
ლაზე დიდი საქმეა... ყველაზე სათუთი ელემენტი, ერის მომავალი და
სასწრაფო — ახალი თაობა — უნდა ავაგებლოთ და გავასაბუთოთ.
კონსტანტინე გამსახურდია

ასეთ მაღალ მიზანს უსახავდა პედაგოგის შრომას კონსტანტინე გამსახურდია.
მწერალს ღრმად სწამდა — მასწავლებლის ადგილი

ეროვნულ ინტერესთა საღარაჯოვზე

არისო. ამვე მიზანს ემსახურება მისი შემოქმედებაც, რომლის შესწავლის საკით-
ხებზე ბჭობენ ჩვენი საფიზიკოს მონაწილე სიტყვიერების მასწავლებლები.

1. თქვენი აზრით, მწერლის რომელი ნაწარმოებები უნდა ისწავლებოდეს
სკოლაში?

2. დღესაც რჩება კონსტანტინე გამსახურდია ახალგაზრდობის ფიქრთამყ-
რობლად, თუ ერთგვარ „გაუცხოებას“ გრძნობს ახალი თაობა მისი შემოქმედ-
ების მიმართ?

3. როგორ პიროვნებად გესახებათ გიორგი მეფე და როგორ პიროვნებად
გსურთ დაინახონ იგი თქვენმა მოსწავლეებმა?

4. როგორ შეაფასებდით X კლასის სახელმძღვანელოს იმ მონაკვეთს, რომე-
ლიც კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედების ანალიზს ეძღვნება?

5. რა თემატიკას სთავაზობთ თქვენს მოსწავლეებს „დიდოსტატის“ სწავლებისას?

6. გეხმარებათ თუ არა ამ რომანის ეკრანიზება მის სწავლებაში?

7. როგორია კონსტანტინე გამსახურდიას თქვენეული ხატება?

ბუგულჩი ქარაქაძე

1. როგორც ცნობილია, კონსტანტინე გამსახურდია თავისი რომანებიდან ყველაზე
მაღალ შეფასებას „დიდოსტატის მარჯვენასა“ და „მთვარის მოტაცებას“ აძლევდა.
სასკოლო პროგრამაც, სრულიად სამართლიანად, სწორედ ერთ-ერთს ამ რომანთაგან
მიიჩნევს სავალდებულო შესასწავლად. „დიდოსტატის მარჯვენის“ საფუძვლიანი
გაცნობა და განხილვა, ჩვენი აზრით, საკმარისია საიმისოდ, რომ მოსწავლეებს გამსა-
ხურდიას შემოქმედებისადმი ცხოველი ინტერესი აღუძრას. მაგრამ ეს არა მარტო
რომანზეა დამოკიდებული, არამედ მასწავლებლის ოსტატობასა და განსწავლულო-
ბაზეც, იმაზე, თუ როგორ მიაწვდის იგი მოსწავლეებს დიდი მწერლის ნააზრევს.

2. მოსწავლეებს შეუმჩნეველი არ რჩებათ გამსახურდიას ტროპული მეტყველება,

რასაც მწერალი პერსონაჟის პორტრეტის ხატვისას და მისი ხასიათის გახსენსას იყენებს. ჩემი დაკვირვებით, მკითხველი, მათ შორის, ნორჩი მკითხველიც, მწერალს მუდამ დაძაბული ჰყავს სიუჟეტის მძაფრი განვითარებითა და ტრაგიკული, ფსიქოლოგიურად დამაჯერებელი სიტუაციების შექმნით. ეს ყველაფერი კი იმის დამადასტურებელია, რომ გამსახურდიას შემოქმედება ახალგაზრდა მკითხველისათვის ახლაც ისევე ახლობელია, როგორც ჩემი მონათფობის დროს — როცა ლამეებს ვათე-ნებდით „მთვარის მოტაცებასა“ და „დიდოსტატის მარჯვენაზე“...

3. მეფე გიორგი მოსწავლეთა გარკვეულ ნაწილს ნაწარმოების მთავარ მოქმედ პირად მიაჩნია.

მათ უყვართ გიორგი — როგორც მეფე და როგორც მიჯნური, ხიბლავთ მისი პატრიოტული შემართება, ერისკაცობა, თაყვანისცემა მშობლიური ხალხისა და მიწისა, ხიბლი მისი მდიდარი სულიერი სამყაროსი. თავის ხალხთან სულით და ხორციით დაკავშირებული მეფე გიორგი მდაბიოთა ქირ-ვარამს იზიარებდა; ჟამიანობისა და მინისძვრის დროს მათ გვერდით იდგა, მათი ტკივილი სტიკოდა... სიკვდილის წინ იგი თითქოს პიპას სახით მთელ ხალხს უზიარებს თავის გულსტკივილს, აუხდენელ ოცნებებს და ანდერძსაც მას უტოვებს.

მოსწავლეებში დიდ ინტერესს იწვევს ის გარემოება, რომ მტრების მიმართ დაუნდობელ მეფეს ასე უმძიმს ლალატის გზაზე დამდგარი თანამოძმის განირვა. რამდენჯერ შეუნდო მან ქვეგამხედველ ერისთავებს ლალატი, მაგრამ არ გასწორდა ძალის კუდი და ვერც კირჩხიბმა ისწავლა ნაღმა სიარული.

გიორგის მხატვრული სახე მოსწავლეთა ცხოველ დაინტერესებასა და აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. კამათში ნათლად გამოიკვეთება თითოეული მოსწავლის ინდივიდუალური დამოკიდებულება ამ გმირისადმი. საკუთარი დამოკიდებულების, თვალსაზრისის ჩამოყალიბება ათამამებს მოსწავლეს და სტიმულს აძლევს უფრო გაბედულად „შეეჭიდოს“ რომანის რთულ პრობლემატიკას, აგრეთვე — დამოუკიდებლად გაიცნობიეროს მისი იდეურ-მხატვრული სამყარო.

4. სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი მასალა დამაკმაყოფილებლად ვერც ერთ საკითხზე ვერ იძლევა პასუხს, ცალმხრივი, სქემატური, მშრალი და ზოგადია. სახელმძღვანელომ მოსწავლეს ნაწარმოებისადმი პიროვნული, დამოუკიდებელი მიდგომა უნდა გამოუმუშაოს. მაშინ მისი მონათხრობიც და წერიით ნამუშევრებიც უფრო მრავალფეროვანი და ღრმა იქნება.

5. დიდტანიანი მხატვრული ნაწარმოების ტექსტზე მუშაობის პროცესში თანდათანობით ირჩევა და ჯგუფდება მასალა თემებისათვის.

„დიდოსტატის“ პერსონაჟთა მდიდარი სულიერი სამყარო და რთული ხასიათები საშუალებას გვაძლევს მოსწავლეებს შევთავაზოთ სააზროვნო, შემოქმედებითი ხასიათის თემატიკა, მაგალითად: 1. გიორგი პირველი — მეფე და ადამიანი“; 2. „მზა-

ერობა და სიყვარავი კაცისა"; 3. „ხმალი და საჭრეთელი ქვეყნის ინტერესებისათვის ბრძოლაში"; 4. „განმდგარ ფეოდალთა სახეები"; 5. „სიყვარულია თავად ღმერთი ამ ქვეყანაზე"; 6. „კურთხეულია ნაბიჯი ვალმოხდილისა"; 7. „ისტორიული სინამდვილე და მწერლის ფანტაზია".

6. მწერლის აზრით, დიდად სარისკოა უკვე აღიარებული ნაწარმოებების ეკრანიზაცია. ასეთ დროს ხშირად ფერმკრთალდება და ნელდება ნაწარმოების კითხვით მიღებული შთაბეჭდილება, რაც მოსწავლეებში უკმაყოფილებისა და უკმაყოფილების გრძნობას ბადებს. ასე დაემართა, ჩემი აზრით, „დიდოსტატის მარჯვენასაც", ამიტომაც ამ ფილმის სწავლების პროცესში გამოყენება მიზანშეუწონლად მიმაჩნია.

7. კონსტანტინე გამსახურდია ჩემს წარმოდგენაში იმ მამულიშვილთა რიცხვს ეკუთვნის, უპირველეს საზრუნავად თავისი ხალხისა და ქვეყნის ბედი რომ გაუხდიათ, ერის ჭირ-ვარაში საკუთარი სულის ტკივილად რომ მიუჩნევიათ...

მის პიროვნებას სამშობლოს წინაშე მოვალეობის მაღალი შეგნება ასაზრდოვდა და ამასვე მოითხოვდა სხვებისგანაც. ერის სიფხიზლის სადარაჯოზე მდგომი მწერალი რაინდი იყო თავისი ცხოვრების წესით, კაცური სიმართლით; სიტყვების კორიანტელს და ამო ქადილს საქმეს არჩევდა; საკუთარი თავის ფასი იცოდა, სხვათა ღირსების პატივისმცემელი გახლდათ. გულისტკივილით იტყოდა ზოგჯერ — თანამედროვეობა იშვიათზე იშვიათად აფასებს ღირსეულსო...

თავის ხალხთან, თავის ქვეყანასთან სისხლხორცულ კავშირში მყოფ მამულიშვილს წინაპართა ტრფიალი სჭირდა... დედის ხსოვნას ეთაყვანებოდა: „არავინ ისე საყვარელი არაა ამ ქვეყანაზე, როგორც დედა, არავინ ისე მოსარიდებელი, როგორც დედის ხსენის მოზიარენი". ჩოხით რომ დაიარებოდა, თბილისში კოლხური კომკი რომ აიშენა, ეს ყველაფერი მამა-პაპათა ხსოვნისათვის ერთგვარ ხარკის გადახდად მიაჩნდა. ამაშიც წარმოჩნდა მისი ხასიათი.

ალექსანდრე მებრეკელი

1. კონსტანტინე გამსახურდიას სასკოლო პროგრამაში იმდენად მცირე ადგილი ეთმობა, რომ ჩვენ, მშობლიური ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებს, შესაძლებლობა არა გვაქვს მოსწავლე ახალგაზრდობას დეტალურად, საფუძვლიანად გავაცნოთ მისი ცხოვრებისა და შემოქმედებითი ევოლუციის გზა. ვფიქრობთ, იმ განსაკუთრებული როლის გამო, რაც გამსახურდიამ შეასრულა მე-20 საუკუნის ქართული ლიტერატურის განვითარებისა და იდეურ-მხატვრული პრინციპების ფორმირებაში, გაუმართლებელია სასკოლო-საველდებულო პროგრამაში მისი მხოლოდ ერთი ნაწარმოებით წარმოდგენა. მაგრამ, თუ გავიხსენებთ, რამდენად გადატვირთულია სასწავლო გეგმები და პროგრამები, ცხადია, რომ ამ მხრივ რაიმე კორექტივის შეტანა ფაქტობრივად შეუძლებელი აღმოჩნდება. რჩება ერთადერთი გამოსავალი: მაქსიმალურად, რაციონალურად გამოიყენოთ ის დრო, რაც „დიდოსტატის მარჯვენას" ეთმობა; ამასთან, ვეცადოთ ისე

შეესანავლოთ ეს ნაწარმოები ჩვენს მონაფეებს, რომ ინტერესი გავუღვიძოთ მწერლის მთელი შემოქმედებისადმი. თუ ამას შეეძლებოდა, მოსწავლეები გამონახავენ თავისუფალ დროს და საკუთარი სურვილით, დამოუკიდებლად ნაიკითხავენ მის სხვა ნაწარმოებებსაც.

2. გამსახურდიას შემოქმედებითი სამყარო თვითმყოფადი და ორიგინალურია, რაც ვლინდება როგორც სპეციფიკური სტილისტიკით, ისე — მხატვრული სახეების თავისებურებით, მოქმედ გმირთა ხასიათების ხატვითა და თემატური პრობლემატიკის აქტუალობით. ყოველივე ეს და, ერთი შეხედვით, თვალისათვის უმნიშვნელო სხვა ფაქტორები მონაფეთა ცხოველ დაინტერესებას იწვევს. კონსტანტინე გამსახურდია მათი ერთ-ერთი ყველაზე საყვარელი მწერალია. ასე რომ, მისი შემოქმედებისადმი „გაუცხოება“ მოსწავლეთა შორის არ მიგრძნია.

3. „დიდოსტატის მარჯვენის“ ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირია მეფე გიორგი. ამ გმირს რომანის დასაწყისშივე ვეცნობით და ვიხიბლებით მისი პიროვნებითა თუ რაინდული ღირსებებით. რით იმყრობს იგი ჩვენს გამორჩეულ ყურადღებას? უპირველეს ყოვლისა იმით, რომ ჭეშმარიტი პატრიოტია, უსაზღვროდ უყვარს თავისი სამშობლო, თავისი ხალხი, ძალ-ღონეს არ იშურებს საქართველოს გარეშე თუ შინაური მტრის ასალაგმავად და ერთიანი, ცენტრალიზებული საქართველოს შესაქმნელად; მართალია, მეფე გიორგი დაუნდობელი იყო ერთიანი საქართველოს მტრების მიმართ, მაგრამ შინა ომი ეჯავრებოდა და დიდად ერიდებოდა ზედმეტ სისხლისღვრას: ცდილობდა განდგომილები შემოერიგებინა, მათი ძალა და ნიჭი ეროვნული მიზნებისათვის დაექვემდებარებინა და გამოეყენებინა. გიორგი მეფეს სამშობლოსა და ხალხისათვის არასოდეს უღალატია. მის საზიანოდ პიროვნული ინტერესებით არასოდეს უცხოვრია. იგი მრავალი ღირსებით შემკული პიროვნებაა, მაგრამ ეჭვიანობა და ხელმწიფეთათვის ნიშანდობლივი სისასტიკე მანც ჩრდილს აყენებს მას: ამისი მსხვერპლი შეიქნებიან არსაკიძე, გირშელი, ჭიაბერი და თავად შორენაც.

გიორგი მეფის დახასიათების დროს ყურადღებას განსაკუთრებით ვამახვილებ მის უკანასკნელ სიტყვებზე: „*მე მრავალი ცოდვა მიმიძღვის ამქვეყნად, როგორც მეფეს, ისე როგორც კაცს. თითქმის ყველა ღირსება და ნაკლი ჩემი ხალხისა მიტარებია... მაგრამ ჩემი ხალხისთვის არასოდეს მიღალატია*“... სწორედ ასეთ პიროვნებად მსურს დაინახონ და დაიმახსოვრონ მოსწავლეებმა მეფე გიორგი.

4. ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოს ბევრი სერიოზული ნაკლი აქვს და აუცილებლად საჭიროებს გადამუშავებას. ეს ითქმის როგორც საერთოდ ამ ნიგნზე, ისე იმ მონაკვეთზეც, რომელიც კონსტანტინე გამსახურდიას ცხოვრებასა და მოღვაწეობას ეხება. სქემატურადაა მოწოდებული მწერლის მდიდარი ბიოგრაფია. სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ კონსტანტინე გამსახურდია იყო ყველაზე რეაქციული ლიტერატურული დაჯგუფების (აკადემიური მწერლობის

კავშირი") ხელმძღვანელი. მოსწავლეებს აინტერესებთ, რაში გამოიხატებოდა ეს რეაქციულობა და კონკრეტულად როგორ და რამდენად აისახა იგი მწერლის შემოქმედებაში.

მაგრამ წიგნის მოცემული მონაკვეთის ყველაზე მთავარი, არსებითი ნაკლი ის გახლავთ, რომ გვერდი აქვს ავლილი „დიდოსტატის“ მხატვრული მხარის ანალიზს.

5. „დიდოსტატის მარჯვენის“ ეკრანიზაცია გარკვეულ დახმარებას გვინებს ამ ნაწარმოების სწავლებაში, მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ მოსწავლეთა ერთი ნაწილი კმაყოფილდება კინოფილმის ნახვით და რომანის ნაკითხვას სავალდებულოდ აღარ მიიჩნევს. მოგეხსენებათ, სიტყვიერი ხელოვნების ნიმუშის ადეკვატური გადატანა კინოეკრანზე შეუძლებელია. ამ პროცესში მხატვრული თხზულებიდან ბევრი რამ სახეს იცვლის, ბევრიც, საერთოდ, იკარგება. ამიტომ უნდა შევეცადოთ, რომ მოსწავლეები კინოფილმის ნახვით არ დაკმაყოფილდნენ და რომანს აუცილებლად გულდასმით გაეცნონ. ამას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეეძლება, თუ მოვახერხებთ და მოსწავლეებს აუხსნით, გაეგებინებთ, რომ ფილმი რომანის ასლი კი არ არის, არამედ — მისი ინტერპრეტაციაა.

6. მოსწავლეებს კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედების შესწავლის პროცესში შეიძლება მივცეთ ისეთი თემები, რომლებიც მხოლოდ „დიდოსტატის მარჯვენას“ უკავშირდება, მაგალითად: „არსაკიძე როგორც დიდი ხელოვანი და ერთიანი საქართველოს მოტრფიალე“; „გიორგი მეფე — უშიშარი, ვითარცა უხორცო“; „დედის სახე დიდოსტატის მარჯვენაში“; „ფარსმან სპარსის ტრაგედია“; „ფარსმან სპარსისა და კონსტანტინე არსაკიძის შედარებითი დახასიათება“.

7. კონსტანტინე გამსახურდია არა მარტო ქართული სიტყვის დიდოსტატია, არამედ დიდი პატრიოტი და მამულიშვილიც. ლევ ტოლსტოი წერდა: ნატაშა როსტოვა — ეს მე ვარო. ამით დიდ რუს მწერალს სურდა ეთქვა, რომ ყოველი პერსონაჟი მისი ნაწარმოებებისა მისივე „მე“-ს, მისივე სულიერი, შინაგანი სამყაროს გამოვლინებაა. თუ ამ თვალსაზრისით შევხედავთ კონსტანტინე გამსახურდიას პიროვნებას, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ იგი ისეთი პიროვნება უნდა ყოფილიყო, როგორიც მისი კეთილშობილი სულის მქონე პერსონაჟები არიან.

მზია კინდარიშვილი

1. ცნობილია, რომ კონსტანტინე გამსახურდიას ადამიანურ-მწერლური იმპულსი საქართველოა, ამიტომაც ყველაზე უპირიანი გახლავთ სასკოლო პროგრამაში მისი წარმოდგენა სწორედ „დიდოსტატის მარჯვენით“.

პროგრამით გამოყოფილ საათებში „დიდოსტატის მარჯვენაზე“ მეტს ვერაფერს ვასწავლით. ეგ კი არა, დროის ასე მცირე მონაკვეთში თვით „დიდოსტატის“ ხარისხიანი სწავლებაც მასწავლებლისაგან დიდ დახელოვნებას მოითხოვს.

2. კ. გამსახურდიას განუყოფელი სტილი და ენობრივი თავისებურებანი ანდამატური ძალით იზიდავენ მოსწავლეებს და უნებლიეთ ხდიან იმ სამყაროს უშუალო მონაწილედ, რომელსაც მწერალი უბადლო ხელოვნებით აცოცხლებს. ბავშვები მას ყოველთვის საყვარელ მწერალთა შორის ასახელებენ, ამიტომ გამორიცხულია „გაცხოვება“ მწერლის შემოქმედებისაში.

3. გიორგი მეფე რთული და წინააღმდეგობებით აღსავსე პიროვნებად მესახება. ავტორი სიმპათიით ხატავს ამ გმირს, ჩვენც ასე აღვიქვამთ მას. მებრალეა კიდეც ბავშვობიდანვე მეფობის მძიმე ტვირთს შეჭიდებული, პირად ცხოვრებაში გაუხარული გიორგი.

გიორგი მეფეს მოსწავლეებს ვაცნობ როგორც უბადლო ვაჟკაცს, „უშიშოს, ვითარცა უხორცოს“, საქართველოს ერთიანობისათვის დაუცხრომელ მებრძოლს. ჩემთვის მისი პიროვნული ნაკლოვანებებიც კი ერთგვარად ჩრდილში ექცევა; ალბათ იმიტომ, რომ იგი მთელი ჩვენი ერის ორეულია; შორს რომ არ წავიდეთ, თავისი ბუნება გიორგი მეფემ თავად გახსნა სულის შემძვრელ აღსარებაში.

ერთი სიტყვით, როგორ პიროვნებადაც მე მებატება ეს სვეგამწარებული მეფე, ისეთად მინდა დაინახონ ჩემმა მოსწავლეებმაც.

4. რასაკვირველია, სახელმძღვანელოს ის მონაკვეთი, რომელიც კ. გამსახურდიას შემოქმედებას ეხება, არ მაკმაყოფილებს.

სახელმძღვანელოში კ. გამსახურდიას შემოქმედებითი ანალიზი ძალზე სქემატურია; სათანადო ასახევს ვერ პოულობს გიორგი მეფის ეპოქის სირთულე, არაფერია თქმული იმდროინდელ კულტურაზე, კერძოდ, ხუროთმოძღვრებაზე, ნაწარმოების მხატვრულ ღირსებებზე.

5. მოსწავლეებს დასანერად ამგვარ თემატიკას ვთავაზობ:

- ა) ხელოვანის ბედი ფეოდალურ სახელმწიფოში;
- ბ) „ხელოვნებაა თავად უკვდავება“;
- გ) სიყვარული და ხელოვნება;
- დ) არსაკიჩისა და ფარსმანის შედარებითი დახასიათება;
- ე) გიორგი მეფის სახე;
- ვ) ქალთა სახეები „დიდოსტატის მარჯვენაში“.

6. ეკრანიზაცია „დიდოსტატის მარჯვენის“ სწავლების დროს ნაკლებად მეხმარება. ვგონებ, თვით ბატონი კონსტანტინეც არ იყო კმაყოფილი ამ დიდებული რომანის ეკრანიზაციით. საერთოდაც, ჩემი აზრით, მწერალს კინოში არ გაუმართლა — ვაიხსენოთ, თუნდაც, ფილმი „მთვარის მოტაცება“.

7. კ. გამსახურდიას მშობელმა ხალხმა სიცოცხლეშივე დიდოსტატი უწოდა. ამით

ყველაფერია თქმული. ასრულდა დიდი მწერლის ჭაბუკური ქადილი და თვითშეგონება: „შენ, პეი, მსოფლიოს უმცირეს მდინარის პირად შობილო ბიჭო, არ გაჯობონ დიდი მდინარეების პირად დაბადებულთა“.

საყოველთაოდ ცნობილია კონსტანტინე გამსახურდიას მამულიშვილური ღვან-ლი, ერისკაცობა. არ ყოფილა არც ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, ქვეყნის სატიკო-ვარი, მწერლის თელსანეირის გარეთ რომ დარჩენილიყო.

იგი მთელი სიცოცხლის მანძილზე ხმალამონვდილი იდგა ყოველივე ეროვნულის დასაცავად, თუმცა ასევე დიდ პატივს სცემდა სხვათა კულტურას და ყოველივე ფასეულს, რაც ამა თუ იმ ერის გენიას შეუქმნია.

ისე, უნდა ითქვას, როდესაც პიროვნება ესოდენ პოპულარულია, მის ირგვლივ საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში ყოველთვის არის ერთგვარი მითქმა-მოთქმა, ითხზება ათასგვარი ლეგენდა ამ პიროვნების ადამიანურ ნაკლსა თუ ღირსებებზე; ამას ნაკლები ყურადღება უნდა მიექციოთ, რადგან, ჯერ ერთი, ბატონმა კონსტანტინემ ღირსეულად განვლო ცხოვრების დიდი და ეკლიანი გზა; და — მეორეც, როგორც თავად დიდოსტატი წერდა, „მწერლისაგან მხოლოდ ის რჩება, რაც მას ტილოზე გადააქვს, სხვა ყოველივე ქვიშაზე გავლილი ქარის ნაკვალევია, რადგან მის სიყდილთან ერთად სხვა ყოველივე წარიხოცება“.

ნანა ბაბუღია

1. ჩემი აზრით, რაც უნდა რთული და მრავალმხრივი იყოს მწერლის მხატვრული მემკვიდრეობა, მისი თავისებურების, თვითმყოფადობის, შემოქმედებითი მანერისა და მსოფლმხედველობის გაცნობა ერთი ნაწარმოებითაც შეიძლება. მით უფრო, თუ ეს ნაწარმოები საუკეთესოა მწერლის მთელს შემოქმედებაში. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედება სასკოლო სავალდებულო პროგრამაში კარგად არის წარმოდგენილი. ვფიქრობთ, აუცილებელია ახალ პროგრამაში როგორმე შევიტანოთ კონსტანტინე გამსახურდიას რამდენიმე ნოველა, რაც მოსწავლეებს უთუოდ გაუადვილებს მწერლის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების რთულ პროცესში გარკვევას.

ისე, მასწავლებლები ხშირად გამოთქვამთ უკმაყოფილებას იმის გამო, რომ ესა თუ ის ნაწარმოები პროგრამაში არ არის შეტანილი. მაგრამ საკითხავია: იმას, რაც პროგრამაში გვაქვს, როგორ ვასწავლით? მაგალითად, „დიდოსტატის მარჯვენას“? ჩემი აზრით, რაოდენობრივი ცვლილებები არავითარ სარგებლობას არ მოგვტანს, თუ პროგრამაში უკვე შესულ ნაწარმოებთა სწავლება თვისებრივად არ გაუმჯობესდა.

3. ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ერთდროულად ადვილიცაა და ძნელიც. გაერთიანებულ საქართველოს — მამის, ბაგრატ III-ის, შემდეგ — ცამეტი წლის გიორგი I ჩაუდგა სათავეში. მან ბიზანტიის კეისარი ბასილიც დაამარცხა და შინაურ ქვეგამხედველებსაც ამოსდო ლაგამი; მაგრამ გიორგი მეფეს, როგორც ადამიანს, მრავალი

ცოდვაც მიუძღვის. ამიტომ ჩემს მოსწავლეებს გიორგი მეფის სახის გააზრებისას მის ღირსებებზეც ვამახვილებინებ ყურადღებას და ნაკლზედაც.

ერთხელ, როდესაც ნანარმოების პერსონაჟებს ეახსიათებდი, „ძალი და ღონე არ დავიშურე“ მეფე-მეომრის დამსახურების წარმოსაჩენად. ერთმა ჩემა მოსწავლემ, რომელიც ადვილად მიმიხვდა, საით ვუშიზნებდი, სიტყვა არ დამამთავრებინა. შე, მასწავლებელო, გმირს იმას ვეძახი, ვინც პირადულს საზოგადოებრივს დაუმორჩილებსო. „გიორგი I არსაკიძეს გაუსწორდა არა როგორც სვეტიცხოვლის აღმშენებელს, არამედ როგორც მოქიშპეს სიყვარულში“, — განაგრძო მეორემ. „მას ხომ ბავშვობიდანვე ესმოდა: „მეფე ხარ და ხაშს... მეფე ხარ და გმართებს... მეფე ხარ და გევალება...“ სად გაქრა მოვალეობის გრძნობა?“ — დასძინა მესამემ. „სწორედ ადრიდანვე საზღვარმიჩენილი ცხოვრების გამო იყო, რომ გრძნობებს თავშესაფარი ვერ მოუძებნა გიორგი მეფემ და კოლონკელიძის მშვენიერი ქალისადმი ტრფობაში ეძებდა პიროვნულ თავისუფლებას“, — შეეპასუხა სხვა და... კამათი ჩემ გარეშე გაგრძელდა...

4. რამდენად აკმაყოფილებს სასკოლო სახელმძღვანელო სკოლის მოთხოვნილებებს, ეს ვრცელი პრობლემაა და აქ ამაზე არ შევჩერდები. აღვნიშნავ მხოლოდ იმას, რაც უშუალოდ კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედების განხილვას შეეხება.

განხილვაში განმეორებულია მონაწიეებისათვის საქართველოს ისტორიიდან უკვე ნაცნობი მრავალი ფაქტი, მაშინ როდესაც არაფერია თქმული კონსტანტინე გამსახურდიას თავისებური ენობრივი სამყაროს შესახებ (ამ მწერლის ნანარმოების შესწავლისას ყმანვილთა ყურადღებას კი ყველაზე მეტად ეს მხარე იქცევს). გამსახურდიას მხატვრული შემოქმედება განსაკუთრებული მოვლენაა XX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, ამიტომ მისი მხატვრული სამყაროს ანალიზს უფრო დიდი ადგილი უნდა უქონდეს დათმობილი. შეიძლება ვცდებოდე, მაგრამ მგონია, რომ გმირთა ხასიათები, მათი შინაგანი ფსიქოლოგიური სამყარო თითქმის სრულიად გაუხსნელია. ერთი სიტყვით, სახელმძღვანელოში კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედებასთან დაკავშირებით წარმოდგენილი დამხმარე მასალა მაინცდამაინც ვერაფერიშვილ დახმარებას გვინეწვს ვერც მასწავლებლებსა და ვერც მოსწავლეებს.

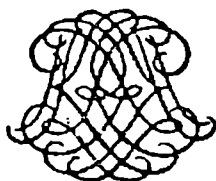
5. შეძლებისდაგვარად ვცდილობ გვერდი ავუარო ტრაფარეტულ საკითხებს. ვამუშავებთ, მაგალითად, ასეთ თემებს: „აჰა, მამულო, ჩემი მარჯვენაც“ ... „ჩემი ხალხისთვის არასოდეს მილაღატია“, „არსაკიძიდან დღევანდელ ხუროთმოძღვრებამდე“ ...

6. მიუხედავად იმისა, რომ „დიდოსტატის“ კინოვერსია რომანის მკრთალი ასლია მხოლოდ, მაინც ასე თუ ისე ხელს გვინყობს ნანარმოების სწავლებაში და რამდენადმე ავსებს სასკოლო სახელმძღვანელოში მოცემული განხილვის ხარვეზებს.

7. უზადო მწერალი, გულანთებული მამულიშვილი, უაღრესად თვითმყოფადი კაცი, ლამის ფანატიკურად მიზანმსწრაფი პიროვნება! იმედია, გამსახურდიასაც გამოუჩნდება მესიტყვე, ვინც შეძლებს მისი მდიდარი სულიერი სამყაროს ისევე ნათლად წარმოჩენას, როგორც ეს მწერალმა რევაზ თვარაძემ შეძლო თავის შესანიშნავ ნიგნში „გალაკტიონი“...

როდესაც კონსტანტინე გამსახურდიაზე ვფიქრობ, მუდამ თვალწინ მიდგას ქეთევან მაღალაშვილის მიერ შესრულებული ჩინებული პორტრეტი — პენიანი და შეუვალი, ევროპულად განსწავლული და ქართული გენიით გაბრწყინებული, მშობლიური კოლხეთის მზის სხივი რომ ჩასდგომია თვალებში. თითქოს ეს-ესაა სავარძლიდან ნამოიმართება, ხელს ჩამოგართმევთ და ბოლომდე ამაყი და პირდაპირი ერთხელ კიდევ შეგახსენებთ თავს — კონსტანტინე გამსახურდია!

1982 წ.

ხმაკალიანი

„ხმაში უნდა ვეფხვის ძალი...“

გიორგი ლეონიძე

გიორგი ლეონიძე (1899-1966) — უახლესი ქართული ლიტერატურის ფუძემდებელთაგანი, ერთ-ერთი ყველაზე თვითმყოფადი პოეტური ნიჭი XX საუკუნის ქართული მწერლობისა; ლიტერატურული ტალანტი მრავალნაზნაგოვანი: ლირიკოსი, ეპიკოსი, პროზაიკოსი, ესეისტი, ლიტერატურის ისტორიკოსი, ფილოლოგი; გიორგი ლეონიძე არის ვერსიფიკაციის ვირტუოზი, ენის დიდი მესაიდუმლე.

გიორგი ლეონიძემ ბავშვობა პატარძელში (გარე კახეთში) გაატარა. ოჯახში ლიტერატურული ატმოსფერო სუფედა — მამა, ნიკოლოზ ლეონიძე, ვაჟას მერხის ამხანაგი გორის საოსტატო სემინარიიდან, მღვდლად კურთხევამდე მასწავლებლობდა, თან — წერდა; დედის მხრივაც — გულისაშვილების შტოთი — ბევრი იყვნენ სიტყვას შეჭიდებულნი. მამით ადრე დაობლებული გიორგი ჯერ თბილისის სასულიერო სასწავლებლის, შემდეგ კი სემინარიის მოსწავლე ხდება. 1919 წელს ლეონიძე შედის თბილისის უნივერსიტეტში, მაგრამ, „მემარცხენე მწერლობით“ გატაცებული, ორი წლის შემდეგ სწავლას თავს ანებებს. გიორგი ლეონიძე აქტიური წევრი იყო ქართველ სიმბოლისტთა კორპორაციის — „ცისფერი ყანებისა“.

ლეონიძე ლიტერატურული ვუნდერკინდი გახლდათ: განსაკუთრებულ მოვლენად არა მარტო მისი პოეტური ნიჭის ადრეული გამოვლენა უნდა მივიჩნიოთ (იგი თორმეტი წლისა უკვე იბეჭდებოდა!), არამედ სიყრმის ასაკშივე გატაცება ფილოლოგიური კვლევა-ძიებით; 23 წლისამ გამოსცა „ბახტრიონი“, პირველი ქართული ლიტერატურული გაზეთი; მან დაგვიტოვა ჩინებული გამოკვლევები სულხან-საბას, გურამიშვილის, ბესიკის და, საერთოდ, აღორძინების ხანის მწერალთა შესახებ, გამოსცა „ვისრამიანი“, „სიბრძნესიცრუსისა“, მამუკა ბარათაშვილის „ჭაშნიკი“... შექმნა საინტერესო ლიტერატურული პორტრეტები ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველასა და მამია გურიელისადმი მიძღვნილ ესეებში. 1944 წელს იგი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად აირჩიეს. გიორგი ლეონიძე ეწეოდა მრავალმხრივ საზოგადო მოღვაწეობას, თარგმნილია მსოფლიოს მრავალ ენაზე; მისი ლექსების რუს მთარგმნელთაგან აღსანიშნავია ტიხონოვი, პასტიერნაკი, ანტოკოლსკი, ზაბოლოცკი; 1962 წელს მიენიჭა საქართველოს სახალხო პოეტის ნოდება, გარდაიცვალა 1966 წელს, დაკრძალულია მთანმინდაზე.

გიორგი ლეონიძე ერთ-ერთი უგანათლებულესი პიროვნებათაგანი იყო თავის თანამედროვე ქართველ მწერალთა შორის; ქართული მწერლობა და კულტურა მას დათავისებული ჰქონდა არა მარტო შემოქმედებითად, არამედ — როგორც მეცნიერ-სპეციალისტს. ღრმად იცნობდა რუსულსა და ევროპულ ლიტერატურას, ფილოსოფიას; მით უფრო საცნაურია, რომ ამგვარი ერუდიტის პოეზიას უცხო ლიტერატურისა და, საერთოდ, „ლიტერატურმწიხნის“ კვალი ნაკლებად ეტყობა; მას, ცნობილ ბიბლიოფილსა და ფრანგული პოეზიის თაყვანისმცემელს, უწერია:

*„მე არც ფრანგების ვარ ნაყმევეარი,
არც ნიგნის მტერიდან ფეთქვა მსმენია“.*

თითქოს უცხო ჰანგს საგანგებოდ იმისთვის ენაფებოდა, რომ საკუთარი ყველასაგან გამორჩეულიყო:

*„არ მინდა ჩანგი მე ხელნაჭერი,
ნარტყამი ხმალი სააკაძისა“;*

ფართო თვალსაწიერით სწორედ იმისთვის ჭვრეტდა სხვათა ნავალ ბილიკებს პარნასისაკენ, რათა საკუთარი გზა გაენალდა.

ლეონიძის პოეტური სახის ფორმირებაზე უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა ქართულმა კლასიკამ (რუსთაველმა, გურამიძეილმა, ილიამ, ვაჟამ...) და ფოლკლორმა; ამ თვალსაზრისით მას მართლაც „მშობელ მინაში უდგას ფესვები“. მაგრამ გიორგი ლეონიძის უდიდესი მასწავლებელი და უმძაფრესი შემოქმედებითი იმპულსის მიმცემი იყო სტიქია ქართული ენისა, რომელიც მისთვის მხოლოდ გამონათვისის საშუალება კი არ არის, არამედ — შინაფორმაც; თითქოს პოეტის იდეათა სამყარო ენით კი არ ფორმდება, არამედ — ენიდან; მისი წიაღიდანვე ამოიზიდება მთელი მსოფლმხედველობა, მიმართებათა სისტემა (ამიტომაც ითვლება „უთარგმნელად“ მისი არამცთუ პოეზია, არამედ — პროზაც).

ღირიკოსთა საუფლო ძირითადად „მე“ არის, გიორგი ლეონიძე კი უმთავრესად „შენ“ პოეტია; მისი ლექსების უმეტესობა მიმართვაა. მაგრამ ეს არ გახლავთ საუბრის ინტონაციის შემცველი ფიქრთა და აზრთა გაზიარების პოეზია — ლეონიძის ტემპერამენტი ამას ნაკლებად იგუებს — ეს არის აორტის გაგლეჯის ზღვარზე მისული შეძახილი, მოხმობა, ნატვრა, აღსარება, ურვა:

*„როგორც ხმალი, ძმებო, ტამერლანისა,
სიყვარული ისე დამჯახებია“...*

*„გახლებული ხარი ვარ, გეშს ვიღებ ნიავქარზედა,
მაჩვენეთ ჩემი ოცნება, რქა ზედ მივაფშხენა რქა ზედა“...*

„შენ, დარწეულო ჩემი გვარის ქაფიან სისხლში“...

„სამშობლოვ, ისევ შენ ხარ პირველი,
ეცორტმანობ შენით, როგორც მენყერი“...

„ბერო და აბეჩხარო, თელავის ნეკერჩხალო“,

„ნინა, მანანა, ეკატერინა,
შეიდი ნანნავი რომ გერტყა, მართა,
ნუთუ აღარ ხართ ამ ქვეყნად მართლა“...

ცხადია, ამგვარ ლირიკაში მიმართვის ობიექტზე არანაკლებ (თუ მეტად არა!) იკვეთება თვითონ პოეტის სულიერი სამყარო.

ეს სამყარო კი გაჭექილია „სიცოცხლის კორიანტელით“, წყურვილითა და ვნებით: თვით სიკვდილიც — მატერიის დაშლა, ხორცის ლპობა — სიცოცხლის წრებრუნვად, არსებობის ახალ ფორმად აღიქმება და პოეტური გზნების წყაროდ იქცევა:

„დამტაშებული ტაშები საფლავში გამომპალიყო“...

„სად ლპებოდა ბეჭდიანი, ვაჟ, მანანას ხელი“...

„სად ლპება შენი ქოჩორი, თვალი სად ამოგიღამდა“...

სულთყრის მომენტი, ხშირად იძულებითი — „შადრეევანებად ამორწყეული“ სისხლი და „ერთმანეთში აზელილი თმა და ტვინი“ — პოეტის მიერ პირველყოფილური ძალითა და პირდაპირობით დახატული, ახალ სიცოცხლეს უდებს სათავეს — დანთხეული სისხლი „ბრონეულის ყვავილებად ამობრიალდება“ ხოლმე ლეონიძის პოეზიაში.

გიორგი ლეონიძეს ძალზე უყვარს სიტყვა „ბარბაროსი“ და „ყვიჩაყი“:

„ბარბაროსული სისხლის შრიალი“...

„სისხლი შავახეთქე ბარბაროსული“...

„ბნელ ყურღანებში სძინავთ ყვიჩაყებს,
თავქვეშ უგიათ თოქალთოები...“

„მთები, მთები, ბუმბერაზთა საშინელი მხედრობა...“

თუ ხარ მონა, აქ არავინ გენდობა!

მონურ ღიმილს მე ვინ გადმომაბრალებს?

მე გაჩეხილ ნაპრალებს ყვიჩაყურებ ჩავყურებ“.

მართლაც „ბარბაროსული“ ენერგიით არის დამუხტული პოეტის ფრაზა. აქ არის გადავარდნა, სიტყვის „მყვირალობა“ — როდესაც თავად სიტყვას ლამის სექსუალური გზნების ინტენსივობა ახლავს.

*„მსუყეა განა? სისხლზე მოსულა,
როდი სთესავენენ სირინოზები
და აესებული ბარბაროსულად
მიყვარდა სიტყვა მიმინოსებრი“.*

ამგვარ უცნაურ „ხმაძალიანობას“ სათავე საგნის მხატვრული აღქმის საზღვრების გაფართოებაში უძევს: პოეტი ხუთივე „საცეცით“ არის სამყაროს დანაფებული და მკითხველსაც არა მარტო ანახებს და ასმენინებს მას, არამედ ხელსაც ახეზინებს, აყნოსებს, გემოს ასინჯვინებს. აი, როგორ სევამენ წყალს მისი გმირები: „ღიაკვანმა გამვლელ გოგოს, აბდიას, სველი ლიტრა გამოგლიჯა ხელიდან და მიიყუდა. ჯერ პირში წყალი დაიგემოვნა, მერე დაახრიალა, ახლა ზედიზედ ინაფა და კმაყოფილმა, ბედნიერებით დაბნედილმა წყნარად თქვა“...

აი, ორსიტყვიანი პეიზაჟი: „მოლამდა. აიძაგრა ლამის პალანი...“

აი, როგორ ღრეობენ მისი გმირები: „დევის სისხლი გაჯდა ძარღვებში! სუფრა შეადანდგარა გლეხების ხრომ, ამღერდნენ, აღმუვლდნენ... სევამდნენ, თან ილოშნებოდნენ, ერთმანეთს თავპირი ჩამოაცალეს“;

აი, როგორ ეფერებიან და ლოცავენ: „აი, გაძეხ კარგი მზითა!“ „მოშენდეს უბე დედაშენისა“, „ნამლად დაგენაყე“, „იმ ადგილის ჭირიმე, საცა შენ მომაგონდები!“

აი, როგორ იმუქრებიან: „გაგმუშტავ, მოგჩექმავ, დაგანიავებ!“

აი, როგორ იძინებენ: „ძმას ტკბილად, ნეტარყუჩობით მიეძინებოდა, ძილში ცხვებოდა“.

აი, ბიბლიური ხილვა კატასტროფისა: „დაიწყო 1914 წლის ომი. ადგა ლორი გაუმადლოებისა“.

პოეტისთვის არსებობს „მაძლარი სიტყვა“, „დამკრახული გოგო“, თვით „პურის კალამიც“ კი.

ლეონიდის პეიზაჟებიც კი ხმაურობს, ყნოსვასა და გემოს გვილიზიანებს:

*„როგორც საძროხე ქვაბს ოშხივარი,
ქართლის ხეობებს ასდით ნისლები“...*

*„ქაშუეთს ფერი დაჰკრავდა,
ვარსკელავის შუქზე თბებოდა,
ცილა, დაღვრილი ვარსკელავთა,
ქაშუეთს ენებებოდა“...*

*„მთვარე გომბორზე ნაიქცა —
რძით გაესებული ტაგანი...“*

*„გაეხედე, ცის ერთ კუნჭულთან
რძე მოჟონავდა ძუძუდან“...*

მაგრამ როდესაც ბუნებით აღვსების გაუსაძლისმა შვებამ პოეტს ლამის მკერდი გამოუნგრის, ლეონიძე აჩურჩულდება ხოლმე:

*„ამოითეთრა კავკასიონმა...
ცივგომბორიდან კახეთს დაუყურებ...
თითქოს თავს ოქრო გადამაყარეს,
ვარ თეთრ ვაშლის ქვეშ გაღვიძებული.
ალაზნის ველი — ხოხობის ყელი,
კახეთის მთები...“*

და უცებ ლექსიდან „ამოვარდნილი“ —

„მოდი, მომკალი!“

და ამას მოდევნებული ბუტბუტი:

*„შენ მეძახოდი,
თუ შრიალებენ ალვის ხეები წინანდალისა?..
შორს ალავერდის გედი მიცურავს!“*

ეს „ალოგიკური“ — მოდი, მომკალი! — ლექსის მწვერვალია; ამგვარი კულმინაცია ლეონიძის სხვა ლექსებსაც აქვს; მხოლოდ დიდი ესთეტიკის ხელში შეიძლება ლექსის კულმინაციად იქცეს ამგვარი „არაესთეტიური“ ფრაზა: „და შენი — მშვენიერო — დასათხრელი თვალები!“ ლეონიძე თავის ზოგიერთ ლექსში თითქოს ვულკანივით თვლემს, რათა სადღაც ღველფივით სა-
ე ამოაგდოს: „ცისფერ ჩქერებში ეხახუნება ქონიან მკერდით ქვას ორაგულ-
კი“; გავიხსენოთ ეფექტური თქმები და სიტყვათა თამაში: „შენ მოგაყარეს მიწა ბელტებად, მკერდზე რომ ეარდსაც ძლივს იკარებდი“; „ქართლის მკვლელობის ძველ ამბავს უნოდეს ქართლის ცხოვრება“. მაგრამ მის საუკეთესო ლექსებში („მყვირალობა“, „ყივიჩალის პაემანი“, „ოლე“, „ციცარი“, „პირველი თოვლი“, „წინონმინდის ღამე“...) ეფექტურ სახეთა ფეიერვერკი ლექსის საერთო განწყობილებას არის დაქვემდებარებული — სახე ლექსს არ „ჩაგრავს“.

ლეონიძე: პოეზია ხაზგასმულად მამრულ სანწყისებზეა აღმოცენებული. მისთვის უცხია ქალური „დათუთქვა“, ნახევარტონები, ლაჟვარდის კულტი: აქ მსუყე, „მაძღარი“ ფერი ბატონობს — მინისა და სისხლის ფერი; მის უთეთრეს „წეროს თოვლიდანაც“ კი მენამული ამოახამს — „თუ მოგესმათ ხერხე-
მალის ჭახანი, წეროს თოვლში, წერობო, მიტირეთ!“ ამავე დროს პოეტის ნა-
გეში თვალი და ყური „ციცნათელების ფანცქალსა“ და „ნუშის ნაფერთალ-
საც“ ამჩნევს; ასეთ დროს უსათუთესი განწყობილება სადა სიტყვებად ამო-
ფონავს ხოლმე პოეტს სულის ხვეულებიდან: „არ იცოდი, დიდებას ბევრი

ცრემლი სჭირდება? გადაგჩეხეს, დაგლუპეს ნითელგულა ჩიტებმა“... ანდა: „ვაშლის ნაფცქვენს არ გადავყრიდი. დედამ მასწავლა: ვაშლის ქერქი უთუოდ ცეცხლში უნდა ჩაყარო, ერთი ჩიტი მაგისი სურნელით ცხოვრობს“...

გიორგი ლეონიძე — საერთოდ ძალზე ნათელი პოეტი — ზოგჯერ ქმნის იდუმალ, ძნელად სანვდომ სახეებსაც — („ეს თოვლია, თუ მიმჩნობ დააფეთა მტრედები? ვარსკვლავთა ოთახებში ჩათვლემილებს ეძინათ, ეხურათ ხავერდები“); მაგრამ ამ დაბინდულობითაც კი იქმნება ნათლად გამოკვეთილი განწყობილება — ჭაბუკურად შლეგი, აწყვეტილი.

ლეონიძე — დიდებული მოქართულე — ზოგჯერ საგანგებოდ უქცევს კახურად; ამას თავისი პენი აქვს — „ის თაობა ჩანგურებით სამოთხეში შავა, ჩვენი ყელი შაშხი არის, გაბოლილი შავად“. აქ რომ მხოლოდ გარითმვის მომენტი არ არის გადამწყვეტი, სხვა მაგალითებით დასტურდება: „თამადამ ჩასო სიტყვა მარგალიტში“... „აბანოდან ამაივლის თვალციმციმა ქალი“... „სახუნდარიდან მარეკი გულში გაარტყავს ტყვიასა“. ბოლო ორ მაგალითში სალიტერატურო ფორმები დაარღვევდა ნატიფ ფონეტიკურ ქსოვილს აბანოდან — ამაივლის, გაარტყავს — ტყვიასა; სიტყვის უღერადობა პოეტისთვის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია: „ლიტრიან რახტით ტამერლანმა დაგხვრიტა ტანი“... „სავსე ჯიქანი და ბარკალი გადამორილი, ნასუქი ლეში გაგლეჯილი გიპოპოტამის“. მასთან ორბი ფრთებს დასტყლიშავს, კოჭობი თლუხთლუხებს, ქალები თითისტარს აძვრიალებენ, პაპა დაჟღელილი ხმით ნაიმღერებს, ხვედია მიწას ჩაჰბლუის. გამოგნებელია ლეონიძის აღწერილ სეტყვაში ფრაზათა ვიზუალური, განსაკუთრებით, აკუსტიკური ეფექტი: „უეცრივ ცამ იელვა, მერე იდგრიალა, კიდევ იდანდგარა და მცირე ტორტმანის შემდეგ შელურჯმა ღრუბლებმა უნითლესი ნინწკლების ბურჯღლები გაჰყარა. და ანაზდეულ, ჩქეფით ნამოვიდა ნიაღვარი, დელგმა. მწუხრის მოშავფენებამ იმატა, სივრცე გაკუპრდა, ცისქვევა, უცნაური კრჩხიალი, ბაგუნი და ზრიალი აყრუებდა ყოველივეს. და უცებ გაიზარდა შემზარავი, სიკვდილის ხმიანი ნენა, ლენვა — სეტყვა ნამოვიდა“...

ბუნებასთან უშუალო მიახლების ყრმობისდროინდელი შთაბეჭდილებები იმდენად მძაფრი იყო, რომ გიორგი ლეონიძის — დიდი ქალაქების მხილველისა და თავადაც დიდი ქალაქის მკვიდრის — პოეზიაში ნაკლებად ჩანს ქალაქის ანტიურაჟი. იგი თითქოს საგანგებოდ ერიდება ურბანისტურ რეალიებს; ქალაქს პოეტი ფიროსმანის თვალით ხედავს და ხატავს: „ჩაქრა ყველა ვარსკვლავები, ვით კამეჩის თვალი, ქარმა ქალაქს დაუშინა ნუშის ნაფერთალი“... „და მახათის ტიტველ მთიდან ყვითლად მობაბანე, საღვინით და შოთის პურით მზე დაადგა ბანებს“... ურბანისტული სურათის გასაცხადებლად მისი ფანტაზია ბუნების სამყაროდან გამოიხმობს ხოლმე შესადარებელ ობიექტებს (თანაც ამგვარ ასოციაციებს ლეონიძისეული ძალა და სიზუსტე ზოგ-

ჯერ აკლია: „ცას მიღები ქარხნებისა, როგორც ჯიხვის რქები, აპობენ და შემღერიან“... „მანქანები დაჰქრიან, ვით დაჭრილი სკეითები“...);

გიორგი ლეონიძე ღრმად არის შეჭრილი მშობლიური ერის ისტორიაში, მეტიც — მისთვის. თითქოს მორღვეულია ზღვარი წარსულსა და ახლანდელობას შორის: ეს ორი დრო მის პოეზიაში ერთმანეთს შემსჭვალავია: ქრონიკისა და მატიანის სიტყვა ფერ-ხორცს ისხამს, სტრიქონებიდან ძვალთა ლენვა და ჩეხვა მოისმის, ფოლიანტებიდან სისხლი და ნატუსალი მოჟონავს: „კრწანისულ დუდუკს, სისხლით შეღებილს, ხშირად ჩემს ლექსში სდის სისხლის ცვარი“. ერთმანეთს ენაცვლება კომპარული ჩვენებანი და აპოკალიფსური ძალის ხილვები:

„ზეთის მდინარედ მტკვარი დიოდა
და გადუღებლად წვიმდა ნაცარი,
ეკიდათ ღრუბლებს სისხლის ბანარი,
შემკრეს და ველარ გადმოვიარე,
სისხლის ტალახში ვერ გავასწარი“.

ანდა:

„...ხვალ ნახავთ სახლებზე ღრიანკალს, ბუს,
დამდნარ გაღაენებს, გოგირდის ბურს...
ცხენის ქაჩაჩში ჩარჩენილ თავთავს,
უზანგში — მტევანს, ვენახში — სამარეს,
ნაფუძრებს, თეთრი ძვლით მოთესილს,
ტრამალებს, ტრამალებს, ტრამალებს.
ხვალ ნახავთ, სისხლით აივსება წყაროზე ტაგანი“...

ასეთ გამძაფრებულ აღქმას ისტორიისას ლეონიძე „ანწყოს მხედრობას“ უთავსებს, წარსული მისთვის თვითმიზანი არ არის: „გვეყო მარტო გორგასალის ნანგრევებით კეეხნა — აღარ გვინდა საქართველო საფლაეების ქვეყნად“.

სიცოცხლის, ვნების, ზარხომის, სიჭაბუკის ამ „ყივჩალურ ლირიკას“, ნი-აღვრად მოვარდნილს, თან „შლამივით“ მოჰყვებოდა ტკივილი, დაეჭვება, სინანული, ბოლმა; როცა ლექსი „დაინმინდა“ მათგან, ძალაც დაკარგა; ჭარმაგმა პოეტმა იგრძნო, რადაც უჯდებოდა აორტის გაგლეჯის ზღვარზე სიმღერა: „თეთრ ვარდებს დავეშურე ყივჩალური ლირიკით, მოდიოდა სახელი ნაოჭების ბილიკით“.

ლეონიძე პროზას ახალგაზრდობაშივე წერდა, თუმცაღა არ ბეჭდავდა. 1961 წელს დაისტამბა მისი მოთხრობათა კრებული „ნატურის ხე“ — ერთ-

ერთი ყველაზე ქართული წიგნი — ქართული თავისი სულით, მსოფლალქმით, ენით. ამ წიგნით გიორგი ლეონიძემ კიდევ ერთხელ გვარწმუნებინა სასწაული — ყოველი ადამიანი პოეტია და ყველა ამბავი — პოეზია: საკმარისია მხოლოდ მათ ჭეშმარიტი პოეტის ხელი შეეხოს. მას ამ სასწაულის მოსახდენად არ სჭირდება არც ჩახლართული სიუჟეტი, არც უჩვეულო ფაბულა, არც ღრმა მეტაფიზიკური ანალიზი; ერთი რამ კი შეინიშნება — მის პერსონაჟთაგან ზოგი აშკარა, ზოგიც შინაგანი, „მთვლემარე“ მეამბოხეა, ისინი ხშირად საკუთარ თავს და შესაძლებლობებს უჯანყდებიან და ამიტომაც იმსახურებენ მკითხველის ლიმილნარევე სევდიან თანალმობას. „ნატურის ხის“ შინაარსობრივ სისადავეს ავსებს რთული და ფერადოვანი სტილი — ამოუწყავი ლექსიკა, ხატოვანი თქმები, მთელი ფეიერვერკი მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხებისა.

გიორგი ლეონიძე პოეტთა იმ მცირერიცხოვან კატეგორიას მიეკუთვნება, რომელთა მნიშვნელობა, გავლენა და სახელი სიკვდილის შემდეგ იზრდება.

• დრო იტყვის

როდესაც ჟურნალის — „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ — გიორგი ლეონიძისადმი მიღწილ ნომერს ვგეგმავდი (1984, №4), ცნობილ მწერალს კარლო კობერიძეს ვთხოვე, რაიმე მასალა მოეწოდებინა ჩვენთვის. კარგა ხანია, ერთი რეპლიკა მაქვს ჩაფიქრებული, ცოტა „პირშუშხა“ კი იქნება, მაგრამ, თუ დაბეჭდავთ, ხვალვე გაახლებთო. მართლაც, მეორე დღესვე წარმომიდგინა წერილი, რომელშიც ასაბუთებდა — ნუ გავუშინა ურდებით ლეონიძეს და პოეტის სახელს „გიორგის“ ნუ გადავნათლავთ „გოგლადო“. ამ აზრმა იქვე, რედაქციაში, აზრთა ცხოველი „ალებშიცემობა“ გამოიწვია: ერთნი რომ უყოყმანოდ მიემხრნენ ბატონ კარლოს და უფრო შორსაც გაუტიეს — ოფიციალურად უნდა აიკრძალოს კინობითი ფორმით გიორგი ლეონიძის მოხსენიებაო, მეორენი ეჭვს გამოვთქვამდით — ემანდ ნაბანს ბავშვი არ გადავავლოთ და „გოგლას“ აკრძალვით რალაც მნიშვნელოვან ტენდენციას არ აღვუდგეთ წინაო. ვგონებ, ზედმეტიც იქნება იმის შეხსენება, რომ მაშინაც და ახლაც „ორივე მხარეს“ მხოლოდ ერთი გრძნობა გვამოქმედებს: ძალუმი სიყვარული გიორგი ლეონიძის პოეზიისა და სურვილი — პოეტის სახელს არამცთუ იოტისოდენი ჩრდილი, პირიქით, რაც დრო გავა, მეტი ნათელი მიადგეს. ნიშანდობლივია, რომ პოეტის უახლოეს ადამიანთაგან — მხედველობაში მყვანან მისი ქალიშვილები — ერთმა მხურვალედ დაუჭირა მხარი წერილში გამოთქმულ აზრს, მეორემ

კი ასევე კატეგორიულად უარყო იგი. ასე რომ, ალბათ არავინ დაგვძრახავს, თუ მკითხველს მეორე მხარის არგუმენტებსაც გაუზიარებ.

შესაძლოა, ზოგმა მისაყვედუროს — შე დალოცვილო, თუ არ გაიზიარებდი წერილში გამოთქმულ მოსაზრებას და დაკვეთილ სტატიას შენიშვნას მოაყოლებდი, მაშინ ან რაღად უკვეთდი ავტორს, ან რაღად უბეჭდავდიო. აქვე განვმარტავ: მიმაჩნია, საჯაროდ უნდა გამოთქმულიყო ის მოსაზრება, რომელიც ბევრის და, მათ შორის, ჩემს გულისთქმასაც გამოხატავს — დიდ პიროვნებებთან ზედმეტი გაშინაურება, შეთამაშება და თავის გატოლება მეც უსიამოვნო გრძნობას აღმიძრავს: რაღაც უხერხულობა გეუფლება კაცს, როცა რომელიმე სკოლის ლიტერატურულ სალამოზე, რომ იტყვიან, პირშეუბუმბლავი ჯეელები „გოგლას“ და „გალას“ გაიძახიან. მაშ, რამ ამალებინა ხელში კალამი? მხოლოდ და მხოლოდ იმის რწმენამ, რომ ჩვენი პიროვნულ-ემოციური დამოკიდებულება ამ ფაქტის მიმართ, ეტყობა, უნდა გააზრიანდეს იმ ტენდენციის ფონზე, რომელმაც ენაში უკვე იჩინა თავი და მერე და მერე, ალბათ, უფრო გამოიკვეთება. სწორედ ამ ტენდენციაზე მინდა გესაუბროთ და, ვიდრე მკითხველი და, რაც მთავარია, დრო თავის საბოლოო მსჯავრს გამოუტანდეს ამ მოვლენას, ჯერ უნდა მოვიძიოთ ის მიზეზები, რამაც სახელი „გოგლა“ ასე ალაზევა. მართლაცდა, რატომ მოხდა, რომ ლამის მთელმა მკითხველმა მასამ ნათლთმოსილი სახელი „გიორგი“ დაივიწყა და ლეონიძეს საალერსო-შინაურული „გოგლა“ დაუკავშირა?

ჯერ, ალბათ, იმით უნდა დავიწყო, რომ „გოგლა“, ლინგვისტური თვალსაზრისით, არ არის იმ რიგის მოვლენა, როგორისაც „კურკა“ (გრიგოლ ორბელიანის მეტსახელი), „გლუხარიჩი“ (გიორგი ერისთავის მეტსახელი) ან „პუპლია“ (ალექსანდრე ორბელიანის მეტსახელი); და არც, თქვენ წარმოიდგინეთ, „კონია“ — ამ უკანასკნელს ამკარად პროვინციული იერი დაპკრავს (შდრ. „კონსტანტინედან“ მიღებულ სხვა კინობითი სახელებიც — კოტე, კოსტა, კონო...). კონსტანტინე გამსახურდიას ბავშვობაში და სიჭაბუკეში შინაურულად მართლაც ეძახდნენ „კონიას“, მაგრამ მთელი თავისი შემოქმედებით და ცხოვრების წესით იგი თავის თავს „კონსტანტინედ“ ამკვიდრებდა და დაამკვიდრა კიდეც. უფრო მეტიც — დაამკვიდრა „კონსტანტინე-ბატონად“. „გოგლა“ უფრო „ვანოს“, „ლადოს“, „კოტეს“, „რეზოს“, „სანდროს“, „ნიკო“ || „ნიკას“, „ვასოს“, „ლეოს“ მწკრივში დგას — და ქართულმა ლიტერატურამ და ხელოვნებამ იცის კიდეც ნიკო ლორთქიფანიძეც, ნიკო ფიროსმანიც, ნიკა აგიამვილიც, ვანო სარაჯიშვილიც, სანდრო ახმეტელიც, ლეო ქიაჩელიც, ლადო ასათიანიც, ლადო გუდიაშვილიც, კოტე მარჯანიშვილიც, ვასო გოძიაშვილიც, რეზო ჭეიშვილიც... უფრო-მეთქი, თორემ, რასაკვირველია, „გოგლას“ ჯერ არ შეუძენია ისეთი „დამოუკიდებლობა“ და ნეიტრალურობა, როგორიც აქვთ „კოტეს“ და „ლადოს“; და არც მათსავეთ გავრცელებულა... სწორედ ამ

მიზეზითაც მიემაგრა იგი ასე მტკიცედ დიდი პოეტის სახელს... ამ მხრივ მას აშკარა უპირატესობა აქვს ძალიან გავრცელებულ „გოგოზე“ (ოჯახის ნევრები, მართლაც, ასე მიმართავდნენ პოეტს) და, აი, რატომ...

ჯერ ერთი, შედარებით ვიწრო რეგიონს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, „გოგლა“ ზოგადქართულის თვალსაზრისით აღარც აღიქმება კნინობით სახელად — არც უარყოფით-ფამილარული ელფერიტ, რომელიც ახლავს „გოგას“, და არც მოფერებითით, რომელიც ახლავს „გიგლას“, „გიგილოს“, „გოგის“ ან „გიოს“. ცნობილია, რომ სახელი რაც უფრო ნაკლებად გავრცელებულია, მით უფრო მტკიცედ უკავშირდება ჩვენს ცნობიერებაში მის მატარებელ ინდივიდს: მეტსახელის შერქმევის მექანიზმიც ეს გახლავთ — პიროვნება უნდა სახელით გამოიჩინოს. „გოგლას“ აქვს ეს ღირსება.

ახლა სხვა და, ალბათ, მთავარ საკითხს მივადექით. ქართულმა ლიტერატურამ სულ რამდენიმე, რომ იტყვიან, თითებზე ჩამოსათვლელი პიროვნება იცის, რომლებიც მხოლოდ სახელით დამკვიდრებულან ჩვენს ცნობიერებაში: შოთას, ილიას, აკაკის, ვაჟას, გალაკტიონს აღარ სჭირდებათ გვარებით „შემმაგრება“. ჩვენ გვყავს და, ალბათ, მერმეც გვეყოლება მათი თანამოსახელე მწერლები და მოღვაწენი; ღმერთმა ქნას, მათ შორის გენიალური ნიჭით ცხებულიც გამოგვერიოს, მაგრამ ოდენ სახელით — შოთათი, ილიათი, აკაკით, ვაჟათი, გალაკტიონით — სხვა ველარავინ დამკვიდრდება ქართველის ცნობიერებაში. და არის კიდევ ორი სახელი, რომლებიც, ჩემი აზრით, უკვე ასევე სამუდამოდაა ამ თვალსაზრისით „დაბევებული“: გიორგი და დავითი.

ალბათ, ღირს დაფიქრება იმაზე, რომ რუსთაველის შემდეგ იქნებ ყველაზე მძლავრმა პოეტურმა ტალანტმა დავით გურამიშვილმაც კი ვერ მოახერხა ეს. ვერ შეიძლო ჩვენი ერის ცნობიერებაში ოდენ გიორგიდ დარჩენილიყო ჩვენი ენისა და კულტურისათვის ლამის შოთას ფარდმა მოეღვნამ — გიორგი მთანმინდელმა. მართო სახელდებით ეს, ალბათ, ვერ აიხსნება, მაგრამ ამასაც უდიდესი, იქნებ, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდეს; უდავოდ დიდი ნიჭით იყვნენ ცხებულნი ბესიკ გაბაშვილი და ტერენტი გრანელი, მაგრამ რატომ, რით უნდა ჰქონოდათ მათ ამ მხრივ გიორგი-მთანმინდელისა და დავით გურამიშვილის წინაშე უპირატესობა? (სხვათა შორის, გაბაშვილი დამკვიდრდა სწორედაც თავისი კნინობითი სახელით „ბესიკით“ და არა ოფიციალური „ბესარიონით“). ალბათ, იმით, რომ არ იყვნენ თანამოსახელენი არც დავით წინასწარმეტყველისა და არც წმინდა გიორგისა, რომელთა წყალობითაც ეს სახელები ჩვენში ძველთაგანვე უაღრესად გავრცელდა (გავიხსენოთ: აკაკიმდე „აკაკი“ უიშვიათესი სახელი იყო საქართველოში); თანაც ყოველ მომავალ დავითს არა მართო დიდ მეფსალმუნესთან მოუხდება „შეტოქება“, არამედ დიდ დავითთანაც, ვისაც ქართველი ერი აღმაშენებლად და თავის უპირველეს შვილად რაცხს...

ჩემი აზრით, შეიმჩნევა ნიშნები იმისა, რომ გიორგი ლეონიძე, ეს მართლაც „ყელამდე ქართულ მინაში ჩაფლული“ პოეტი, მხოლოდ სახელით მოიხსენიე-

ბოდეს. სწორედ ამ ტენდენციის გამოვლინება მგონია „გოგლას“ ასეთი აღზე-
ვება. ენამ, ხალხის სულის უშუალო გამოვლინებამ, ნიშანი მოგვცა, რომ ოდენ
„გიორგი“ ულეონიძეოდ ვერ გაძლებს, რადგანაც ეს სახელი, ჯერ ერთი, უმკ-
ვიდრესი ძაფებით არის დაკავშირებული ისტორიულად საქართველოსათვის
ყველაზე საკრალურ ძალასთან და, მეორე — იგი ყველაზე გავრცელებულია
(ისტორიულადაც და ისეც) ჩვენში; „გოგლას“ კი ეს შეუძლია... ამიტომაც
სცილდება ამ სახელს შინაურული ელფერი და უკვე სხვა ჟღერადობას და
განზომილებას იძენს... ყოველ შემთხვევაში, დღეს თუ არა, ხვალ მაინც.

როგორც მოგახსენეთ, სადღეისოდ ოფიციალურ სიტუაციაში მეც ერთგ-
ვარად ყურსა მჭრის „გოგლა“. შემთხვევითი სულაც არ არის, რომ ამ ჩემს
შენიშვნაში ეს ფორმა არც მიხმარია, მაგრამ ისიც უნდა ვაღიარო, რომ ყო-
ველდღიურ მეტყველებაში „გოგლა“ ხშირად ნამცდება ხოლმე... და, არა
მარტო მე. ეს კი გარკვეული ტენდენციის — სამომავლო ტენდენციის — გა-
მოვლინება მგონია. მოკლედ, ამ საკითხშიც თავის გადამწყვეტ სიტყვას,
აღბათ, დრო იტყვის, დრო და ხალხი, საკუთარი ენის სჯულმდებელი.

დასასრულ, ერთი ნიშანდობლივი ფაქტიც: თავის პოეზიაში გიორგი ლეონი-
ძე არსად თავს „გიორგიდ“ არ ამკვიდრებს: „ლეონიძე, ამ დღეებს უდარაჯე,
შენ თუ გასძლებ, შენივე სიტყვის იმედით“... (შეადარე — „როგორც ერთია ქვე-
ყანა მთელი, ისე ერთია გალაკტიონი“; გალაკტიონი, პირიქით, არსად „ტაბი-
ძით“ არ ამკვიდრებს თავს! გენიალობასთან ერთად მას სახელშიც „იღბალი“
ჰქონდა! ოღონდ — აღბათ, გენიშნებათ — იგი კატეგორიულად „აუმხედრდა“
გაქართულებულ, ე.ი. უფრო გავრცელებულ ფორმას, „გალაკტიონს“. ამავე
კონტექსტშია, აღბათ, განსახილველი „პავლეს“ ფერიცვალება „პაოლოდ“,
„ტიტესი“ — „ტიციანად“, „ნიკოლოზ“ || „კოლიასი“ — „კოლაუდ“).

გიორგი ლეონიძე უცდომლად მიხვდა — ამ მხრივ ნმინდა გიორგისთან
„მოცილეობა“ იმითვე დამთავრდებოდა, რითაც ყველა სხვა, ისტორიულად
გამორჩეული, გიორგისა; მაგრამ ისიც იგრძნო, რომ მომავალში შეიძლებო-
და გაჩენილიყო მოთხოვნილება მისი ოდენ სახელით მოხსენიებისა. ყველა-
ზე შესაფერისად ამ მისიისათვის მან თავად მიიჩნია „გოგლა“ და, ფაქტიუ-
რად, შთამომავლობას თვითონვე დაუცა დასტური ასე მიმართვისა:

*„და სიყვარულით დამდნარმა შხივად,
სამშობლოვ, შენთვის რალა ვინატრო?
მინდა, რომ სიმი გადმექცეს სხივად,
სადღაც ორნოხი ამოგინათო!“*

*მინდა ვიყიდო ქვეყნის ნამლები,
რათა შევესწრო იმ დღის დანახვას,
როს მომძახოდნენ შთამომავლები:*

*— იცოცხლე, გოგლა,
შენ ჩვენთანა ხარ!“*

დიდი მამის კვალზე

გიორგი ლეონიძე არა მარტო დიდი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე გახლდათ, არამედ - სამაგალითო მამა და ოჯახის თავიკაცი. ნესტან და თინათინ ლეონიძეები, მვოსნის ქალიქილი, ლეონიძისეულ გარემოში აღზრდილნი, რიგორც მოსალოდნელი იყო, დიდი მამის კვალს დაადგნენ და ქართულ კულტურასა და ლიტერატურას ერთგულად, უხმაუროდ ემსახურნენ: ქალბატონი ნესტანი მწერლის სახლ-მეზეუმს ვანაგუბდა პატარაძეულში, ქალბატონი თინათინ კი რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში მოღვაწეობს.

ლეონიძისძალი მძიღუნელი ნორჩის („ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1984, № 4) მოქმადებაში პოეტის, სალიძვილეების თანადგომის იმედი, ცხალია, შქონდა, მავრამ სინამდვილემ მოლოდინს მაინც გადააქარბა: ნესტან და თინათინ ლეონიძეებმა პუბლიკაციონათის ვადმომცეს საყურადღებო საარქივო მასალა, პოეტის პირადი მიზონერა, ფოტოები... მოვხების დანერაზე კი უარი მითხრეს - არა მოწვევებით, არამედ შინაგანად საოცრად მოკრძალებულებმა, ამჯერადაც ჩრდილში დვომა ირჩიეს. მავრამ პატარაძეულსა თუ ნინოწინდამი, ჩვენს რედაქციასა თუ მათთან, ლეონიძისეული ძინამი, შეხვედრებისას პოეტის ქალიწვილები ისე საინტერესოდ პყებოდნენ შამაზე, რომ ცდუნებას ვერ გაუძეული თავს ნება მიეცი ჩვენი მაშინდელი ხაუბრიდან ზოგაერთი რამ გონებაში აღმეღებინა და ქალღზე გადამეტანა.

— პოეტი და მოღვაწე როგორიც ბრძანდებოდა ბატონი გიორგი, ეს ქვეყანამ იცის; როგორი იყო შინაურობაში, როგორი გუნება-ხასიათი, ჩვევები შქონდა — ეს ნაკლებად არის ცნობილი... შგავს თუ არა მისი პოეზია მის პიროვნებას? ამას იმიტომაც გეკითხებით, რომ გიორგი ლეონიძის პოეზიის „მინისმიერობა“ ზოგს ძალიან სწორხაზოვნად გადააქვს ავტორის ხასიათსა და მიდრეკილებებზე...

— მამა არ გახლდათ ცხოვრებისეულ სიამეს დახარბებულ-გადაგებული კაცი. უაღრესად ფაქიზი ბუნებისა იყო, ყოველი სულდგმული უყვარდა, უფრო მეტიც — ხესა და ბალახსაც კი ეფერებოდა, ელოლიავებოდა. სხვათა შორის, შინ ნაზარდს თუ რამეს დაკლავდნენ, მას პირს არ დააკარებდა. ხანდახან სოფლიდან ბატკანს ჩამოგვიყვანდნენ; უკან გავატანო — ეწყინებათ, ძღვენი გაგვიმსუბუქაო, — იტყოდა მამა. ავიყვანდით წყნეთში, ეზოში გაუშვებდა და უხაროდა — ნახე, როგორ კუნტრუშებს, ამისი დაკვლა როგორ იქნება, ჩვენი ხელიდან საჭმელსა ჭამს, გვენდობაო. დაუუტოვებდით ყარაულს. გავიდოდა ხანი და ყარაული შემოგვიითვლიდა — თქვენი ბატკანი დაიკარგაო... მამა გაიხარებდა — ხომ აგვცდა შავის ცოდვაო.

— მოუყვანდა ხოლმე შვილიშვილებს გალიით ჩიტს, საკენეს დაუყრევი-ნებდა და, ცქერით რომ გულს მოაჯერებინებდა, მერე ეტყოდა: აბა, დაალოცვინეთ მაგ ჩიტს თავი, გამოუღეთ გალიის კარი და გააფრინეთო.

— ლხინი უყვარდა, სძულდა ღრეობა... მარტოკა იშვიათად გატეხდა პურს, თუ თანამეინახე არა ჰყავდა, წვეთს არ დალევადა.

— მამას „ლონიერი“ სიტყვა, მისი ამოუწყავეი ძალა და ენერგია კაცს აფიქრებინებდა — აი, ვის ექნება რკინის ნერვები, ამ დეეკაცს ვერანაირი ტკივილი ვერ შეარყევსო. არადა, სულ ადვილად მონყელადი გული ჰქონდა, უსამართლობა წამსვე აუმღერევედა ხოლმე სულს. მოგეხსენებათ, საზოგადო საქმეს შეჭიდებული კაცი, სამწუხაროდ, სანაცვლოდ რასაც იძიეს; მამასთვისაც მოუყენებიათ დაუმსახურებელი ტკივილი. თავისი ემოციების გამოვლენას ერიდებოდა, უმადურობისა და გულნამცეცობის შემხედვარე, კრინტს არ დაძრადა, გადაფითრდებოდა მხოლოდ. პოლემიკა, დავა, ტრიბუნაზე აჭრა არ უყვარდა. ხომ სულ ხალხში ტრიალებდა, ბევრნი თითქოსდა გამინაურებულებიც ჰყავდა, და მაინც — უფრო გულდაბურული ეთქმოდა: თავის ხეაშიადას, გულისტკივილს აგრერიგად როდი გამოფენდა... ამოუწყავეი ენერგია ჰქონდა-მეთქი — ეს საზოგადოებრივ საქმეზე, სხვათათვის, თორემ სათაეისოდ ძნელად თუ გაირჯებოდა. რამხელა ენერგია შეაღია გარდასულთა ნაღვანის გამოშხურებას, მათი წიგნების გამოცემას, თავად კი საკუთარი ლექსების პირველი წიგნი ორმოცი წლისამ, უკვე საქვეყნოდ განთქმულმა პოეტმა, გამოსცა.

— საარაკო მამა და ბაბუა იყო; ჩვენზე ხომ არასოდეს აუმაღლებია ხმა, არც ჩვენ გვანებებდა, რომ ჩვენი შვილები დაგვეტუქსა. ავია თუ კარგი ასეთი დამოკიდებულება, ამის განმსჯელად ჩვენ არ გამოვდგებით, მაგრამ მამასაც და დედასაც წესად ჰქონდათ, ბავშვები არც დავესაჯეთ და არც გავგნყრომოდნენ... შენიშვნა რა არის, იმასაც კი იშვიათად გვაძლევდნენ, ჩვენს, პატარების, თავმოყვარეობას უფრთხილდებოდნენ.

— თვითონ დიდსა და ძლიერს, მცირე და სუსტი ეცოდებოდა, მფარველობდა. ეს, ეტყობა, უფრო დედით მოსდგამდა. საერთოდ, დიდდაჩვენის გვარი, გულისაშვილები, სიკეთითა და სათნოებით არის ცნობილი; იქაურებს სჯერათ კიდევ — გულისაშვილები გულიანობის გამო დაერქვათო. დიდდაზე მაინც ხომ ლეგენდებს ჰყვებიან... გამიგონია, საკანში დამწყვდეული საკუთარი ბინის ქურდებისათვის თურმე საქმელი უზიდაეს — ცოდონი არიან ეგ უბედურებო.

— მამას უწმინდესი ადგილი დედამისის საფლავი იყო. დედის ხსენებაზეც კი თვალები მოუწყლიანდებოდა ხოლმე. სწერდა კიდევ თავის უფროს ძმას, ლევანს, ცნობილ მეცნიერს, რომელიც იმ ავადმოსაგონარ ოცდაჩვიდმეტს შეენირა: „...თუ რა საზარელი ყოფილა სიკვდილი, ახლა გავიგე — და ის საშინელება, როცა ძვირფასი ადამიანი სამუდამოდ იკარგება... მისი ხმა, მისი სახე... დედის სიკვდილი მით უმეტეს საშინელი ყოფილა და მერე ჩვენისთანა დედის, ცხოვრებაში დაქანცულის და დატანჯულის ადამიანისა...“

— მამამაც დედამისივით იცოდა სხვაზე გადაგება... მარტო პატარძეულელებსა და, საერთოდ, მისი კუთხის ხალხზე კი არა — ყველაზე; გადამთიელიც ბევრი მოგვდომია კარს და მამას, რამდენადაც შეეძლო, ყველასათვის გაუმართავს ხელი... ალბათ, გახსოვთ, როგორ დაიტირა იგი სოფელმა — ასე მხოლოდ თავისიანს და ღვიძლს თუ დაადენენ ცრემლს...

— მალაღმარდოვნებაში ნუ ჩამოგვართმევთ და, მართლაც ტკივილამდე უყვარდა თავისი ქვეყანა. უსაქართველოდ ვერ ძლებდა... დიდი ხნით არც წასულა სადმე — სხვაგან სული ეხუთებოდა. ჩინეთში იყო მინვეული და უარი თქვა: მანძილი კი არა — დრო ვგრძელა.

— მანერულობა სძულდა, მაგრამ რალაც წეს-რიტუალები, ეტყობა, ბავშვობიდანვე ჰქონდა სისხლში გამჯდარი და ჩვევად გადაჰქცეოდა: ნმინდა ადგილს, ისტორიულ ძეგლს, ციხის ნაშალსაც კი — მანქანიტაც რომ ყოფილიყო — ქუდმოუხდელად არ ჩაუვლიდა.

— ცნობილი ამბავია, ილიას სახლს საგურამოში მოსკოვის ლიტფონდი დასასვენებელ სახლად, სააგარაკოდ იყენებდა. მამამ იბრძოლა და მიაღწია იმას, რომ იგი სახლ-მუზეუმად ქცეულიყო: ჩვენი მექა ეგ არის და როგორ შეიძლება ამ ნმინდა ალაგას ღამის ქოთნების ფრიალიო.

— ისიც ცნობილია, რა ამავიც დასდო გიორგი ლეონიძემ ფიროსმანის სახელის გამოჩინებას, მაგრამ ყველამ არ იცის, რომ მამამ დაძებნა და საკუთარი სახსრებით შეიძინა მხატვრის თექვსმეტი ტილო, ოლონდ შინ როდი დაუკიდია: რა უფლება გვაქვს მარტო ჩვენ ეუყუროთ ამათ, სამთელქვეყნო სურათებიო და — გადასცა კიდევ მუზეუმს.

— გიორგი ლეონიძე, მიუხედავად კოლოსალური შრომისმოყვარეობისა და მეცნიერ-მკვლევარის ტალანტისა, თავისი ცხოვრების წესით ძალიან შორს იდგა არქივარიუსული აკურატობიდან. ხომ ასეთი გემი და ალლო ჰქონდა საარქივო მასალის მოძიებისა, ხომ ამდენი უჩინარი მწერლისა და საზოგადო მუშაკის არქივებს უჭირისუფლა — საკუთარი არქივი კი არასოდეს მოუნერსიგებია. მეტიც, ბევრი რამ — მაგალითად, უკვე გამოქვეყნებული ნაწარმოებების დედნები — თვითონვე გაანადგურა, რალა საჭიროაო. არადა, მასზე უკეთ ვინ იცოდა, რა ფასიც აძევს ხელნაწერს, რომელიც ინახავს სიტყვასთან შემოქმედის ჭიდილის კვალს? ასე რომ, ნურავინ იფიქრებს, ლეონიძის არქივში მამას მიერ ყველაფერი ისე იყოს დახარისხებულ-კატალოგიზებული, რომ დაბეჭდვის მეტი არა უნდოდეს რა... რაც შეეხება პუბლიკაციას, ზოგი რამ გამოვეცით, ზოგიც მომზადებულია გამოსაცემად...

რახან სიტყვამ მოიტანა, აღნიშვნის ღირსია, რომ წესტან და თინათინ ლეონიძეებმა შეადგინეს და 1980 წელს გამოსცეს ლეონიძის პოეზიის ერთტომეული — ყველაზე სრული დღემდე გამოცემულთაგან; მასში შეიტანეს ორ-

მოცი ისეთი ლექსი, წინა კრებულებში რომ არ დაბეჭდილა და გაბნეული იყო სადღეოსოდ ძნელად ხელმისაწვდომ პერიოდულ გამოცემებში. ზემოაღნიშნული გამოცემა მასალის შერჩევა-განაწილების თვალსაზრისითაც ძალზე საყურადღებოა, ამიტომაც მკითხველი საზოგადოება, ალბათ, მადლიერებით მიიღებს მათ ყოველ ახალ პუბლიკაციას თავიანთი დიდი მამის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან.

1984 წ.

ჩვენს პუბლიკაცია

პოეტის არქივიდან

გიორგი ლეონიძის ქალიშვილებმა ნესტან და თინათინ ლეონიძეებმა სხვა მნიშვნელოვან საარქივო მასალასთან ერთად პუბლიკაციისათვის გადმოშვეს პოეტის ავტობიოგრაფია როგორც ჩანს, მისი ერთ-ერთი კრებულისათვის გამიზნული, მაგრამ დაუმთავრებელი.

1. ავტობიოგრაფიის ნაწყვეტი

როგორღაც მეუხერხულეა ავტობიოგრაფიის ნერა. ვგრძნობ, ჯერ იმდენი რამ არ გამიკეთებია მწერლობაში, რომ უკვე საჭირო იყოს ჩემი ცხოვრების ამბების გაზიარება მკითხველთათვის, მაგრამ რედაქტორის თხოვნაზე დაყოლა უფრო იმანაც გამაბედვინა, რომ ჩემთან სხვა ადამიანების მოღვაწეობაც არის დაკავშირებული, სხვა ამბებიც და, ვგრძნობ, არა მაქვს უფლება ამ ამბავთა და ამ ადამიანთა შესახებ დავდუმდე და არაფერი არ ვუამბო მკითხველს.

ვიმეორებ: არავითარ საჭიროებას არა ვგრძნობ ჩემი ავტობიოგრაფიის ჩანერისას, მაგრამ რამდენადაც იგი იქნება ერთგვარი პატარა ილუსტრაცია ჩვენი ახლობელი მწერლობის წარსულ ზოგ მომენტებზე, იმდენად საჭიროდ დავინახე დავთანხმებულიყავი ჩემს რედაქტორს და გამომცემელს, რომელმაც ამ პატარა ნიგნისათვის დაჟინებით მოითხოვა „ავტობიოგრაფია“.

* * *

დავიბადე გარე-კახეთში; ჩემი სამშობლო სოფელი პატარძელი, მართლაც, ივრის ხეობის თვალთა: მაღალი მდებარეობა, საღი ჰავა, მშვენიერი წყაროები, განთქმულია მისი გემრიელი პური.

*პატარძეულო ნაქებო,
ნინ მიწდორო, უკან ტყეო,
გოგოების სათამაშო,
ბიჭებისა სამოთხეო! —*

ასე ვმღეროდით ბავშვობისას „ფერხულში“. ჩემის აზრით, პატარძეული უძველეს დროის ნაქალაქარი უნდა იყოს; ადგილმდებარეობის გარდა, ამას მაფიქრებინებს ირგვლივ დიდძალი ისტორიული ნაშთები და ხშირი სამარხების (ქვა-ყუთების) აღმოჩენა — ახლაც არის ჯერ კიდევ გაუხსნელი გორაკი ქვა-ყუთიან სასაფლაოსი. ძველად მას, ალბათ, სხვა სახელწოდება ჰქონდა („პატარიძე-ეული“?). პატარძეული მდებარეობდა უჯარმა-კანარეთის და ნინოწმინდის შორის... ამ სოფლისათვის ისიც საყურადღებოა, რომ აქ, თბილისიდან 35 კილომეტრის მანძილზე, დღესაც პატივშია ნადირობის ღმერთის — „კოპალეს“ სალოცავი (საინტერესოა, რომ ნარმართული „კოპალე“ კოცმანას-კოდმანას მთის ძირშია, ხოლო ზედ მთაზე კი — ქრისტიანული ნადირობის წმინდანი წმ. ესტატე! ეტყობა, მოსახლეობას არ დაუთმია ნადირთ-ღმერთი ქრისტიანობის მიღების დროსაც). უძველეს საუკუნეებში ეს კუთხე იყო სამშობლო გამოჩენილ მნიგნობარ „გრძელიძე“-თა — პატარძეულსა და ნინოწმინდის შუა ტყეს ახლაც ეწოდება „გრძელაანი“ (არსენ ნინოწმინდელიც აქაურივე იყო, ილარიონ თვალელიც — XI საუკუნის მოღვაწე. „თვალი“ დღესაც კქვიან „საგარეჯო“-ს. აქედან — „თვალთ-ხევი“, რომელიც ჩამოდის საგარეჯოში).

პატარძეული ისტორიული სოფელია. საბუთებში იგი XIV საუკუნიდან იხსენიება; სხვათა შორის, ქეთევან ნამებული, 1600 წელს, პატარძეულში რამდენიმე კომლ გლეხს სწირავს ნინოწმინდას.

1616 წელს პატარძეული აჰყარა და გადაასახლა ირანში, ფერეიდანს, შაჰ-აბასმა; იქ ხომ დღესაც არსებობს სოფელი ამ სახელწოდებით. XVII-XVIII საუკუნეებში ლეკები ხშირად არბევდნენ პატარძეულს და ზოგჯერ ტყვეებიც მიჰყავდათ, ბევრჯერ დამარცხებაც უწვნევიათ (ერთხელ, პატარძეულელებს ლეკთა ბელადიც მოუკლავთ). დღესაც შენახულა პატარძეულის ტყეში „სალეკო ბილიკი“, ხოლო ხალხში სიმღერა:

*პატარძეულის ციხესა
გამოუთხრიან ძირსაო,
გამოიყვანენ ლამაზ ქალს,
ცრელით დაჰპანენ პირსაო!*

ამ დღეების მიწინააღმდეგადად ის თავმორღვეული, სისბლით დასვრილი კომკები, რომლებიც დღესაც ამშვენებენ სოფელს — ერთი სოფლის თავს, მეორე — სოფლის ბოლოში; თვით პატარძეულის დიდი ციხე, ერეკლესაგან ამჟინებული 1758 წელს, ჩვენს დღეებში დაანგრია მოსახლეობამ და სამენ მასალად მოიხმარა. „ქვემო კოშკის“ პატარონი, XIX საუკუნის დასაწყისში, იყო

ცნობილი გმირი პასკევიჩის დროს, — სოლომონ ბუტულაშვილი. ხომ გახსოვთ ხალხური ლექსი სოლომონზე?

*სოლომონ ბუტულაშვილი
კარგად ინახავდა ცხენსა,
თბილი ნყლით ძუას დაჰბანდა,
ერბოთ უხეხავდა ნელსა,
გაფრენითა ქორსა ჰგავდა,
გამოფრენით — შავარდენსა.*

სოლომონი მოკლეს ცხარე ომში 1823 წელს. მისი მეტყველებები — ცნობილი ბილანიანთ ქალები — შესანიშნავი პედაგოგები და საზოგადო მოღვაწენი იყვნენ და ჩემი პირველი მასწავლებლები.

ჩემის აზრით, „სოლომონ ბუტულაშვილის“ ავტორი ნინია და „არსენას ლექსის“ შემთხვევლი ერთი და იგივე პირი უნდა იყოს, მაგრამ ამაზე სხვა დროს.

სხვათა შორის, ერეკლეს ძალიან პყვარებია პატარძეული და ხშირადაც ჩამოსულა. მისი მზარეული ონაშვილი და კარის მოძღვარი იოანე აქაურები ყოფილან.

პატარძეული ყოველთვის განთქმული იყო ნიჭიერი მთქმელებითა და მაგარი მოჭიდავე ფალავენებით (თვით არსენა მეკოკიშვილი აქაური ქალის შვილია).

როგორც ზაქარია გულისაშვილის ნაწერებიდან ჩანს, 1870-იან წლებში განთქმული ყოფილა ნიჭიერი მთქმელი „ხაბარე“. აქაურის, საქრო ბილანიშვილის სიტყვით, რომელიც „ივერიის“ განთქმულ სტილისტად ითვლებოდა, ზოგი ცნობილი ლექსი „დედაენისა“ პატარძეულშია ჩანერილი. ჩემს დროს განთქმული იყო მთქმელი ბაგრატა ზუკაკიშვილი, ქალებიდან — გაიანე ელერდაშვილი, მართა ზუკაკიშვილი (ჩემი დიდი მეგობრები!). ბაგრატას ზოგი ლექსი ჩემმა ძმამ ლევანმა გამოაქვეყნა გაზეთ „ივერიაში“ 1913 წელს.

ჩემი ყრმობის დროს პატარძეული ბევრად უფრო ლამაზი იყო, ვიდრე დღეს არის. მაშინ ჩრდილოეთით მას ერტყა ახალმოზარდი მუხისა და რცხილის შიმელა ტყე; სოფელს კი ვენახები და ნიგვზნარები ამშვენებდა; ტყეები 1905 და 1917 წელს ბნელმა ძალებმა იმსხვერპლეს, ხოლო დიდი ნიგვზის ხეები მენშევიკობის დროს თითო ოქროს თუმნად შეისყიდა რომელიღაც უცხო ფირმის აგენტმა. მან ერთ ზამთარს დასცა ძირს მოხასხასე კაკლის ხეივანი. ტყის გაჩეხვას მოჰყვა მრავლად წყაროების დაშრობა, ხოლო ვენახები ფილოქსერამ გაანადგურა რევოლუციამდე.

ორი სიტყვა ჩემი გვარისათვის: ჩვენ, ლეონიძეები, მოსულები ვართ პატარძეულში და არა მკვიდრნი. ჩვენ, როგორც ყველა ლეონიძეები, ვართ შავშეთიდან, განთქმულ ტბეთის ტაძართან ახლოს, 5-6 კილომეტრის მანძილზე. XVI საუკ. ბოლო წლებში ძველი მესხეთიდან გადმოსახლდნენ იმე-

რეთში, ქართლსა თუ კახეთში ლეონიძეები, ავალიშვილები და დიასამიძეები. გასული საუკუნის პირველ წლებში რომში ყოფილა კარდინალი ივანე ლეონიძე, როგორც პაპის ტახტის პრეტენდენტი. იგი სხვა კარდინალებს მონაშამლიათ.

აი, რა სწერია ზ. ჭიჭინაძის „შავშეთში“ (ეს მხარე თვითონ ფეხით დაიარა 1880-იან წლებში): „სოფელი ლეონიძე... ქართულად ლაპარაკობენ. ამ სოფლის მებატონენი ლეონიძეები ყოფილან. ამათი რიცხვი აქ ხუთი კომლი ყოფილა. ერთი ლეონიძეთავანი ასან-ფეხენდი-ხოჯა სულთანის შვილების მასწავლებლად იყო. ამისი ძმა არიფ-ალა ლეონიძეც სახელოვანი პირია სტამბოლში“ (იხ. აკაკის „კრებული“, 1887 წ., სექტემბრის N, გვ. 45).

მამაჩემი ნიკოლოზ სიმონის ძე ლეონიძე (1862-1901) მე არ მახსოვს, რადგან წლინახევრისა დაკობლებულვარ. მე დედაჩემის, სოფიო ნიკოლოზის ასულ გულისაშვილის (1864-1936) კალთაში აღვიზარდე.

ერთხელ ღრმად მოხუც და სიტყვაძვირ ბიძაჩემს ალექსი გულისაშვილს შევეკითხე:

- რანაირი კაცი იყო მამაჩემი?
- ტყე უყვარდა! — მომიჭრა მოკლედ.
- პაპაჩემი?

— იმასაც ტყე უყვარდა! — ეს იყო და ეს!.. ფეიქრობ, ამით ბიძაჩემს უნდოდა ეგრძნობინებინა მათი სხვანაირობა, ანუ მათი რომანტიულობა, პოეტურობა. პაპაჩემის პოეტურობისა რა მოგახსენოთ — დიდი მცდელი მოღვაწე კაცი ყოფილა იმდენად, რომ ქალაქშიც კი ააშენა საკუთარი სახლები (საბჭოს ქუჩა N 4), თუმცა თავისუფალ დროს სულ ტყეში აფარებდა თავს, — მაგრამ მამაჩემი კი დიდი პოეტური ბუნების მქონე ადამიანი ყოფილა და მწერლობის დიდი მოტრფიალე. იგი სწავლობდა გორის საოსტატო სემინარიაში ვაჟასთან, ბაჩანასთან ერთად. სოფრომ მგალობლიშვილი და შიო მღვიმელი თავის მოგონებებში ახსენებენ მას, როგორც ვაჟას დიდ მეგობარს — ერთად კითხულობდნენ, ერთად თევზაობდნენ, ერთად კრივობდნენო.

მამაჩემი „აკაკის წრის“ წევრი ყოფილა გორში. 1886-1887 წლებში დაასრულა გორის სამასწავლებლო სემინარია და ხალხოსანთა ასპარეზზე დაიწყო მოღვაწეობა. ის ჯერ მთიულეთში მასწავლებლობდა (სოფელი ლუდა), მერე — ქვემო ჭალაში (ქართლი), შემდეგ — თავის პატარძელში. გაზ. „ივერია“ მას აღნიშნავს როგორც საუკეთესო მამულიშვილ მასწავლებელს, რომელიც ხშირად თავის ხარჯზე აჭმევდა მონაფეობას, მონანილეობდა წარმოდგენებში სოფლად — იგივე „ივერია“ მას „ჩინებულ“ ამსრულებელს უძახის. მაგრამ მთავარი მისი სიყვარული იყო ქართული მწერლობა. ნიკო ლეონიძემ თვითონაც სცადა კალაში ბელეტრისტიკაში; როგორც ჟურნალ „თეატრის“ ფოსტა გადმოგვცემს, მასზე იმედებს ამყარებდნენ. აუარებელია მისი კორესპონდენციები, დაბეჭდილი ჯერ გაზეთ „დროებაში“, შემდეგ

„ივერიაში“. ბოლოს, როცა ივანე კერესელიძემ გაზეთი „ცისკარი“ გამოსცა, ნიკო ახლობელ თანამშრომლად მიიწვია. ნიკო ლეონიძე ჯერ ისევ ახალგაზრდა, 39 წლისა, გარდაიცვალა პატარძელში, სადაც ჰმარხია.

მამაჩემის მწერლობით საოცარი გატაცების ფაქტად ერთი ამბავი უნდა მოვიყვანო. მეგობარი ქალების რჩევით, დედაჩემს გადაეწყვიტა არ გაეჩენილიყავ ამ ქვეყანაზე და ქმრისთვისაც გაეზიარებინა ეს საყოყმანო ფარული ზრახვა. მამაჩემი, — როგორც დედა ამბობდა სიცილით, — „შეხტა და შემოტრიალდა“, — როგორ იქნება! რა იცი, იქნებ სულაც მწერალი გამოვიდესო!

ოჯახის გაძლოლა დედამ ითავა და შავკაბოსანმა იმდენი მოიმეცადინა, რომ ხუთივე შვილი აღგზარდა (დედაჩემზე მაქვს დანერილი — „პოეტის დედა“, „პატარა ქეაო პატარძელში“, „ფორთოხალა“).

დედაჩემის კეთილი ხასიათი დღესაც განთქმულია მთელს გარე-კახეთში და ყოველთვის მაგალითად მოჰყავთ. საოცარი პურადი დიასახლისი იყო; პირველი ლექსი, რაც მან დამასწავლა, იყო:

*ნეტავი ჩემი სასახლე მალა მთაზედა ამეგო,
გამელელ და გამომელელისთვის ყოველდღე კარი გამელო,
სიტყვა არვისთვის მენყინა, სულ ყველას გული გამეგო,
რაც მეშოვა და მეპოვა, სულ ღარიბებზე გადმეგო.*

საოცრად უყვარდა ბუნება და ბევრი რამ აუხსნია ჩემთვის ბუნების ცხოვრებიდამ. ასე, მას უყვარდა ვარდი და ეზოში წითელი „ვარდისჭალა“ ჰქონდა გამართული, უყვარდა და მხნედ მისდევდა მეფუტკრეობას, მეაბრეშუმეობას. მისთვის ყველაზე სასიამოვნო იყო ათქვირებული ყანის „დახედვა“. მახსოვს, ყანა რომ ტანს აიყრიდა და მწვანეში მოთავთავიანდებოდა, წაგვიყვანდა ახლო მინდორში ყანის დასახედად და იმის გასაგებად, თუ წრეულს რა მოსავალი მოგვივიდოდა. მახსოვს, დიდხანს იდგა გარინდებულ მწვანედ აღივებული თავისი მშვენიერი ყანის წინაშე და მისი მღელვარებით ტკბებოდა... ბევრჯერ წაგვიყვანდა ყანის გასამარგლად... ბევრჯერ ვნახავდით დედაჩემს დაბურულ ვაზებში, ფურჩნიდა და ახვევდა ვაზს. შრომა სიცოცხლის სიამოვნებაა! — ხშირად იტყოდა დედა ღიმილით.

წინონმინდის დეკანოზის ასული — დედაჩემი — შინგაზრდილი ქალი იყო. სკოლაში არ მიეცათ, მაგრამ საიდან ჰქონდა ამდენი ცოდნა, მაგალითად, მშობლიური ლიტერატურისა, დღესაც არ ვიცი. პირველად მან ჩამინერგა სიყვარული ჩვენი მწერლობისა და ჩვენი ისტორიისა. როდესაც იგი და მისი და მაიკო მოჰყვებოდნენ ერეკლეს ამბებს, მარიამ დედოფლის და ბაგრატიონების გადასახლება რუსეთში, მე დიდხანს მეგონა, რომ ისინი ჩვენი ნათესაეები იყვნენ, ისე მღელვარებით გადმოგვცემდნენ მათს ამბებს. არც მამიდები იყვნენ დაშორებულნი მწერლობის ინტერესს: უფროსი, მარიამი, ილია ჭავჭავაძის ოჯახში დადიოდა ხშირად როგორც ოღლა ჭავჭავაძის მამის,

თადეოზის, ნათლული; უმცროსი, ტასო, გატაცებული იყო დიდტანიანი მოთხრობების წერით. საერთოდ ჩვენს ოჯახში ლიტერატურის სიყვარულს ტრადიციები საკმაოდ იყო განმტკიცებული. ამას წინათ „ივერიის“ ძველ კომპლექტებს ვათვალისწინებდი და ერთგან ავადმყოფ ალექსანდრე ყაზბეგისათვის ფულის შემწირველთა შორის ამოვიკითხე ერთად — მამაჩემის, დედაჩემის, მამიდების და დეიდების სახელები და მენიშნა... ამგვარად, ჩვენები „ოჯახურად“ შესწევნიან ყაზბეგს. დეიდაჩემი მაიკო საოცრად ნიჭიერი და მეტყველი ქალი იყო, კალამიც უჭრიდა. ოჯახში გამიგია, რომ შიო არაგვისპირელმა ისარგებლა მისი დღიურებით, რომელიც მას როგორღაც ხელში ჩაეკარდნია. ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩემი ბიძები — დედის მხრივ — მწერლობის მონაწილენი იყვნენ, მაგალითად, მისივე ძმა ალექსი გულისაშვილი, ისტორიულ-არქეოლოგიურ წერილების გამომქვეყნებელი „დროებასა“ და „ივერიაში“ და თვით გასაბჭოების დროსაც კი ერთგული კორესპონდენტი ჩვენი პრესისა; ხალხოსანი ბელეტრისტი შაქრო გულისაშვილი, რომლის თხზულებანი რამდენიმე წლის წინათ გამოვიდა, და იერემია გულისაშვილი, რომლის პიესები „დრონი მეფობენ“... მეორის სახელი არ მახსოვს... დაბეჭდილა ცალკე წიგნად და იდგმებოდნენ კიდევ თბილისის თუ პროვინციის სცენაზე; ამრიგად, მე დავიბადე პროვინციელი ლიტერატორის ოჯახში, სადაც მწერლობის ატმოსფერო სუფევდა და საიდანაც მშობლიურ მწერლობაშიც კი შექჟონდათ მცირედი წვლილი...

* * *

კარგი იყო უზრუნველი ბავშვობა იების კრეფიდან ვიდრე სკოლამდე. არაფერი არ სჯობდა კვირტმოსხმულ ვენახს, როცა გვრიტის ხმა გაისმოდა, საამოდ ქოთქოთებდნენ ნუშის, ტყემლის, ვაშლის ხეები — გაზაფხულის პირველ ხეხილს თავის სისპეტაკეში ეძახოდნენ.

ცოტა რომ წამოვიზარდე, მდინარე იორი იყო ჩემი ემბაზი. იორი 4-5 კილომეტრით იყო დაშორებული და იქ დიდი ვენახი გვექონდა ჭაღით, რომელსაც ამკობდა ატამნარი. სოფლიდან მზის ამოსვლამდე წასულები, — მთელი დღე ვცურაობდით, ებანაობდით, ვცელქობდით, „ხვალასა ვჩხრეკდით“, წყალსა ვწყვეტდით, ვხელაობდით, ვხალისობდით და დალილები ვისვენებდით მორეუმი განცხრომით მწოლარე ნიკორა კამეჩის ხიმა ქედზე; შემდეგ თევზის მოხარშვა ან შეწვა... მერე ხეებზე ასვლა და ტკბილი ნაყოფის მირთმევა. კარგად დაბინდებულზე შინ ვიყავით, ვახშმის თავი არა გვექონდა, იქვე დიდ ტახტზე ვიძინებდით და ვაივავლახით ძლივს გვხდიდნენ ტანისამოსს.

ხვალ ისევ იორი, ისევ ვენახი და ისევ (...) — სანამ არდადეგები არ გათავდებოდა, თბილისში წასვლის დრო არ მოვიდოდა.

შემდეგ ქალაქის გახურებული ტროტუარები, თბილისის სასულიერო

სასწავლებლის (სადაც 1907 წლიდან ცსწავლობდი) დახუთული ოთახები რემონტის საღებავების სუნით... ჯერ გზად დილიჯანში, მერე თვით სკოლაში პირველ დღეებში ბევრი უნდა მეტირნა, ჩემი ცრემლებით გამოშვებულა ჯერ დედა და მერე ჩემი სოფელი. შემდეგ იწყებოდა სევდა და შემდეგ პანსიონის მძიმე რეჟიმი. რუსული, ლათინური, ბერძნული... საღვთო წერილის გაკვეთილები; ქართული ენა დევნილი იყო. წირვა-ლოცვაც კი მხოლოდ სლაურ ენაზე სრულდებოდა. ერთი სიტყვით, სწორედ ისეთივე რეჟიმი იყო დამყარებული, როგორც აკაკი წერეთელს აქვს აწერილი „თავგადასავალში“; საკვირველია, ამდენმა დრომ გაიარა აკაკის შემდეგ და შეიძლება ქართული ენის დევნას ახლა უფრო მეტი მოტრფიალენი ჰყავდნენ (ყოველ შემთხვევაში — ჩვენს სასწავლებელში)...

სწორედ ეს შეუბრალებელი დევნა კაციჭამიებისა უფრო ღრმად გვინერგავდა სამშობლოს სიყვარულს, გვანრობდა პანანინებს მებრძოლებად და ჩვენც შეძლებისდაგვარად ვცდილობდით მამულისშვილობას: ასე ვცემდით არალეგალურ მონაფეთა ჟურნალს (ორი ჟურნალის — „ფანდურის“ და „ფუტკრის“ რედაქტორი მე ვიყავი), ვაარსებდით არალეგალურ წრეებს, სადაც ვკითხულობდით ლექსებს, ვმსჯელობდით ლიტერატურულ საკითხებზე და სხვა.

2. გიორგი ლეონიძის სამი წერილი ივანე ჯავახიშვილისადმი და ფრაგმენტი წერილისა ლევან ლეონიძისადმი

ღრმად პატივცემულო ბატონო ივანე!

გავიგე რა თქვენი მღელვარება სულხან-საბა ორბელიანის პორტრეტის შესახებ, ვიჩქარი გაცნობოთ საქმის ვითარება, რადგან დღემდის დარწმუნებული ვიყავი, რომ მხატ. დ. კაკაბაძემ ყველაფერი თავის დროზედვე გაცნობათ. ამასთანავე დიდ ბოდიშს ვიხდი თქვენს წინაშე თქვენი ესოდენი შეწუხებისა და მღელვარებისათვის და უდიდეს მადლობას მოგახსენებთ, რომ ჩემის მხრივ სრულიად დაუმსახურებლად ასეთი ძვირფასი ძეგლი არ დაიშურეთ ჩემი უბირი გამოცემისათვის.

მიღებისთანავე, სურათი გადავეცი გამომცემლობაში, იმ იმედით, რომ იგი ძალიან გაახარებდათ, მაგრამ გამომცემელმა მის დაბეჭდვაზე კატეგორიული უარი გამომიცხადა. მიზეზი: რომ საბა ანაფორაშია. თითქმის სამი კვირა დამჭირდა დამერწმუნებინა, რომ ასეთი ისტორიული ძეგლის დაბეჭდვა არავითარ საშიშროებას არ წარმოადგენს, მაგრამ უარი მყარად რჩებოდა, რომ არ ჩარეულიყვნენ პასუხისმგებელი კომუნისტები (რომელთაც ესმით ისტორიული დოკუმენტის მნიშვნელობა); მაგრამ საქმე

ამით არ გათავებულა: სურათის შესრულებას — ცინკოგრაფია — შეპირებული ორი კვირის მაგივრად ორი თვე და 8 დღე მოუნდა (8 ფერით). მაგრამ სურათი დამზადდა თუ არა, გამომცემლობამ ისე უარი მითხრა (სურათი დაჯდა ოთხასი მანეთი) და კვლავ გამოუსავალ მდგომარეობაში ჩავევარდი. საკითხი ახლა გადავიტანე ცეკაში, სადაც მეტად გაუკვირდათ გამომცემლობის უმიზეზო სიფრთხილე და მხოლოდ დღეს მომცეს დასტური სურათის გაშვებისა.

ასეთი ტანჯვის დღეები გამოვიარეთ მე და სურათმა დღემდის. თქვენი მღელვარება ადრევე გავიგე, მაგრამ დარწმუნებული ვიყავი, რომ კაკაბაძემ ყოველივე გაცნობათ და საქმის ვითარებას გაცნობილი ბრძანდებოდით. იმავე ხანებში მე გავემგზავრე მოსკოვს, სოფ. ვსენსვიატსკოეში საბას საფლავის საძებრად, საიდანაც მხოლოდ რამდენიმე დღის წინათ დავბრუნდი.

მოგახსენებთ აგრეთვე, რომ გამოცემა მზად არის და სურათის დაკაზმის შემდეგ — ოთხშაბათს — გამოვა ბაზარზედ.

სურათი ხელწერილით მიეცეცე... მეტად ფრთხილად ინახავენ და ოთხშაბათს ჩემს ხელით მოგართმევთ ლიტოგრაფიის ნამუშევართან ერთად.

გთხოვთ მაპატიოთ შეწუხება, რომელიც თქვენ გამოგივლიათ სურათის გარშემო.

მარად თქვენი პატივისმცემელი

გიორგი ლეონიძე.
ტფილისი. 15.IX.1928.

ღრმად პატივცემულო ბატონო ივანე!

უდიდესი მადლობით გიბრუნებთ სულხან-საბა ორბელიანის პორტრეტს და ამასთანავე მოგართმევთ ჩემი რედაქციით გამოსულს წიგნსაც.

დიდ ბოდიშს ვიხდი, რომ საგრძნობლად დავაგვიანე პორტრეტის დაბრუნება, მაგრამ ამის მიზეზი იყო ისევე ის წყეული „ბედი“ სულხან-საბას სურათისა. ჩემი პირველი წერილის შემდეგ, სრულიად მოულოდნელად, სურათი ისე იქნა აკრძალული (მეხუთეჯერ!).

მხოლოდ დღეს მივიღე ნებართვა — (არ ვიცი, საბოლოო იქნება თუ არა), ამიტომ არის, რომ სურათს გიგზავნით ჩაუნებებელს. აღარ დავუცადე, რომ კიდევ აღარ დამეგვიანებინა...

ამ ეგზემპლიარს არ ახლავს აგრეთვე წინასიტყვაობა, რომელიც ჯერ არ გამოუტანიათ სტამბიდან. იქ არის მოხსენებული პორტრეტის ისტორია. წინასიტყვაობას გაახლებთ ცალკე.

თქვენი მარად პატივისმცემელი

გიორგი ლეონიძე.
10.X.1928.

ღრმად პატივცემულო ბატონო ივანე!

გადმომცეს რა თქვენი დავალება დიმიტრი ბაქრაძის და ილია ოქრომჭედ-ლიშვილის ძეგლების შესახებ, — მე მაშინვე ოფიციალური მინერილობით მივმართე დანესებულებას, რომელსაც აბარია ხსენებული ძეგლების მეთვალყურეობა და იმავე დღისთვის პასუხი მოვითხოვე. მართლაც იმავე დღეს პასუხიც მივიღე და პასუხს თითონაც მოჰყვენენ (პარტკომი და სხვ.).

პასუხს გიგ ზავნით.

მე მოვითხოვე, დაუყონებლივ აქტის შედგენა იმ ძეგლებისა, რომელნიც თვითნებურად და ბარბაროსულად გადაიტანეს დიდუბიდან და დაყარეს უპატრონოდ ვაკეში — დაშლილი და დანანევრებული. ზოგი ძეგლი დაზიანებულია და იკისრონ სრული პასუხისმგებლობა მათი დაცვისა. ამ მხრივ საქმე მოგვარებულია, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ არც თბილისის საბჭო, არც მისი ეგრეთნოდებული „პანთეონი“ შესაფერ ყურადღებას არ აქცევენ და არ ვიცი, როდემდის გასტანს ეს საქმე.

თებერვალში მე მოვახსენე ამხ. კანდიდ ჩარკვიანს ამის შესახებ და მიპასუხა: საგანგებოდ მიგიღებ მაგ საქმეზე და ახლო მომავალში მოვილაპარაკოთ! ახლა ალბათ მალე დაბრუნდება მოსკოვიდან და ვეცდები, თუ მოვახერხებ, კიდევ გავახსენო. თუ ახალი ადგილი არ იქნა გამოძებნილი დიდუბიდან გადმოსასვენებლად, მაშინ უნდა ვითხოვოთ, რომ ვაკეში დაყრილი ძეგლები უკანვე დიდუბეში გადაიტანონ, თორემ არავითარი გარანტია ძეგლების ხელუხლებლობისა არ გვექნება, გინდაც ტრესტმა გარანტიის ქალაღიც დაგვინეროს. მე გამოვარკვიე, რომ დიმიტრი ბაქრაძის და გ. ნერეთლის ძეგლების მესრები (решетка) დიდიხანია გაუყიდათ და ასეთი ხალხისგან შემდეგშიც ყოველი სიურპრიზი მოსალოდნელია.

ლიტერატურული მუზეუმი ცდილობს და ეცდება, რათა თავისი თვალყური მაინც არ მოაკლოს, თუმცა ჩვენ არაფერს გვეკითხებიან „პანთეონის“ მესვეურნი.

დავშთები თქვენი ღრმა პატივისმცემელი

გიორგი ლეონიძე.

27 მარტსა 1939 წ. ტფილისი.

ძმავ ლევან!

ილიას მასალები მივიღე. ძალიან მომეწონა. ნეტავ კიდევ გააგრძელებდე. დავაღე მთელ რაიონში და ფულს გადავიხდი. ერთი სიტყვით, მთელი ფანატიზმით უნდა გააგრძელო ილიას მასალების შეგროვება. რატომ დედაკაცები კი არ არიან მთქმელების რიცხვში? იმათაც ხომ ეცოდინებოდათ რამე?

რაც შეეხება ზეპირსიტყვაობას, ზღაპრები ჯერ არ გადამითვალეიერებია, ლექსები — კი. საყურადღებოა, რომ ძველი ნიმუშები აღარა გვხვდება, არც ვარიანტები ვეფხ. ტყაოსნისა, როსტომიანისა და სხვ. უფრო ახალ შაირებს უჭირავთ დიდი ადგილი. რასაკვირველია, ეგეც კარგია და საჭირო, მაგრამ

ეს კია, რომ პოეტური შედეგები ძალიან ცოტა გვხვდება. რა ვუყოთ, ეგვიპტე-19 საუკ. დაცემის მაჩვენებელია.

ამ ყმანვილებს როდის გამოგზავნი? ორიოდ დღით წინ მოინერე, კარგი იქნება, რომ მუზეუმი ორგანიზაციულად შეხვდეს მათ. სხვათა შორის კარგი წინამძღვარი უჩინე, რომ ქალაქში რამემ არ გაიტანოს... ასე, იყავი კარგად, იქნებ ამოვიდე 5-6-ში. ილიას საიუბილეო კომიტეტი ამ სამ დღეში შესდგება.

შენი გოგლა.
2 ივნისი 1936

მცირე კომენტარი:

პოეტის ძმა ლევან ლეონიძე იმხანად საგურამოში იმყოფებოდა; იგი აგროვებდა მასალებს ილიაზე და ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს.

საფიხვნი:

ახალგაზრდავ, ხომ გავის გულის ფეთქვა მშობელი მიწისა! ის უპირველესად შენგან თხოვლობს კეთილშობილებას, შრომას, მხნეობას, ერთგულ სამსახურს, რაინდობასა და სიყვარულს. ნუ გათელავ ფეხით ჩვენს ზნეობას, ჩვენს კარგ ტრადიციას, ჩვენს სახელს, დედა-შენის მანდილს! იცოდე, რომ ხვალინდელი დღე შენს გულშია!

გიორგი ლეონიძე

პოეტის ამ მონოდების აღსასრულებლად ახალგაზრდობასთან ერთად უნდა იღვანოს აღმზრდელ-მასწავლებლებმაც. ლეონიძე მუდამაც მადლიერი იყო თავისი მასწავლებლებისა: „მასწავლებლებმა ჩემს ცხოვრებაში, პიროვნებად ჩემს ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშეს და მათ ნათელ ჭაღარა სახეებს ვერასოდეს დავივიწყებ“, — ნერდა პოეტი. საფიხვნოდ მონეული იმ ჩენი ძველი მასწავლებლობის მემკვიდრენი, დღევანდელი სიტყვიერების მასწავლებლები, მსჯელობენ იმაზე, თუ როგორ უნდა

წარმოვაჩინოთ ლეონიძის სიმაღლე სკოლაში.

საამისოდ მათ შემდეგ კითხვებს უპასუხეს:

1. რა ცვლილებებს შეიტანდით სასწავლო პროგრამაში გიორგი ლეონიძის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით?

2. ლეონიძის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-კრიტიკული ლიტერატურიდან რის გაცნობას ურჩევდით თქვენს კოლეგებსა და მოსწავლეებს?

3. რა თეალსაჩინო-დიდაქტიკურ მასალას, სწავლების დამხმარე რა საშუალებებს იყენებთ პოეტის შემოქმედების უფრო ღრმად სასწავლებლად?

4. თუ დაპკვირებებიხართ, მოსწავლეთაგან ვაუჯებს უფრო მოსწონთ ლეონიძის ლირიკა თუ ქალებს?

5. ლეონიძის შემოქმედების სწავლების პროცესში ავლებთ თუ არა პარალელს გალაკტიონთან, ესაუბრებით თუ არა მოსწავლეებს მათი ლირიკის მსგავსება-განსხვავებაზე?

6. ვისგან „იკვებება“ ლეონიძე და თვითონ ვის „იკვებავს“ იგი?

7. გიორგი ლეონიძის რომელი ლექსი გიყვართ გამორჩეულად და რატომ?

თამარ ხუროშვილი

1. რევანლიანი და საშუალო სკოლების პროგრამით ძალზე მკრთალად არის წარმოდგენილი ლეონიძის შემოქმედება.

ჩემი აზრით, გიორგი ლეონიძის ტკბილქართულს დაბალი კლასებიდანვე უნდა ვაზიაროთ მოსწავლეები.

ყველა ქართველმა ბავშვმა უნდა იცოდეს მისი ცნობილი „ქართლის ბაღი“ მაინც. პროგრამიდან გამოსაკლები არაფერია, დასამატებელი კი — ბევრი. უნდა ისწავლებოდეს: „ციცარი“, „ნეროს თოვლი“, „მუხა და მეხი“, „ტბილისო, ჩვენო ტბილისო“, „მაინც არ გავცვლი“, „სამშობლოს“, „ჩემო სამშობლოვ, შენი მეკვლე ვარ“...

დაბოლოს, ასე მგონია, ვერავინ შეაფასა შოთას „ვეფხისტყაოსანი“ ისე, როგორც ეს გიორგი ლეონიძის ლექსშია („ვეფხისტყაოსანი“): „ნიგნი კი არა — ჟრჟოლა ხარ!“ — ამბობს პოეტი და თვითონ ეს სტრიქონიც აჟრჟოლებს მკითხველს... და ამას არ ვასწავლით მოსწავლეებს!

2. სოფლის მასწავლებლებს ხელი ნაკლებად მიგვიწვდება მეთოდოლოგიური და სამეცნიერო-კრიტიკული ლიტერატურაზე. აუცილებელია, რომ მასწავლებლებიც და მოსწავლეებიც იცნობდნენ მასწავლებლის თანამგზავრს „სამშობლო — მისი ლექსის სახელი“, გიორგი კალანდაძის მიერ შედგენილ საიუბილეო კრებულს, ივანე ლოლაშვილის მოგონებებს „ოცი წელი გიორგი ლეონიძესთან“, ციური ხეთერელის მოგონებათა კრებულს „საჭურველი ნათლისაი“.

დასახელებული ნიგნები გოგლას ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე, მის ჭეშმარიტ მამულიშვილობაზე გვესაუბრება.

3. ჩემთვის, პატარძელული პედაგოგისათვის, ყველაზე დიდი დამხმარე გიორგი ლეონიძის სახლ-მუზეუმი. სახლ-მუზეუმს მარტო გოგლას შემოქმედებისათვის კი არ ვიყენებთ — იქ ზღვა მასალაა მეოცე საუკუნის მწერალთა შემოქმედების გასაცნობადაც.

პირველად სახლ-მუზეუმში IV კლასის მოსწავლეები მიმყავს, ვაცნობ იმ დიდი პოეტის ეზო-კარს, იმ კაცის ცხოვრებასა და შემოქმედებას (მათი ასაკისა და ცოდნის გათვალისწინებით), ვის სახელსაც ატარებს ჩვენი სკოლა.

ვატარებთ პოეზიის დილა-სალამოებს, „გოგლაობაზე“ თითოეული ჩვენი აღსაზრდელი გრძნობს სიამაყესა და, ამავე დროს, მოვალეობას — იგი ხომ დიდი გოგლას თანასოფლელია.

4. მართალი მოგახსენოთ, რალაც განსაკუთრებულსა და თვალშისაცემ სხვაობას ლეონიძის პოეზიის აღქმაში ვაუებისა და ქალიშვილების მხრივ ვერ ვგრძნობ. საერთოდ, ყველა პატარძეულელი ერთნაირი სიყვარულით ეკიდება ლეონიძის ლექსებსა თუ მოთხრობებს, უდიდესი სიამაყით სწავლობენ, ყველას ამჯობინებენ — როგორც პოეტს, როგორც ერის კაცს. ხშირად იმის უფლებასაც აძლევენ თავს, რომ თავიანთ სახელოვან თანასოფლელებზე მოგონებებს გაზვიადებულად ჰყვებიან, ლეგენდებს ქმნიან.

მძაფრ ემოციურ დამოკიდებულებას ვაუების მხრივ გალაკტიონისადმი უფრო ვგრძნობ, გოგონებს კი გრიშაშვილი უფრო უყვართ. ჩემი შვილები კი — განურჩევლად ქალ-ვაჟისა — გალაკტიონსა და გოგლას აღმერთებენ.

5. გალაკტიონიც და გოგლაც „მაძლარ“, „მუხლად“, „ბედაურ“ სიტყვებს ამბობენ. მაგრამ ლეონიძე უფრო ხშირად დეითონ „ქმნის“, იგონებს სიტყვებს და ფორმებს, რაც ულამაზებს და უძლიერებს სათქმელს.

6. პატარძეულებების გასაგონად რომ დასვათ ასეთი კითხვა — ვისგან არის „ნაკვები“ ლეონიძეო, ყველა ერთხმად გიპასუხებთ — ჩვენგანო. ცხადია, ამ „ჩვენში“ იგულისხმება არა მარტო ჩვენი სოფელი და თუნდაც მთელი კახეთი, არამედ ზოგადად ხალხი, ქვეყანა, მშობელი მიწა, უბრალო გლეხიკაცი, მისი სიტყვა-თქმა, მისი ლექსი...

როცა ლეონიძის შემოქმედებას ვასწავლი ან წრეზე ვიხილავთ მის თხზულებებს, მოსწავლეებს ვავალბებ, მოაგროვონ მოგონებები დიდ პოეტზე. მოაქვთ ზღვა მასალა: მოხუცი კაცები თავს იწონებენ — გოგლა ჩემი ძმაკაცი იყო, მე ბევრი რამ ჩავენერინეო, მოხუცი დედაკაცები (20-25 წლის წინ) იკვებნიდნენ — გოგლას ძუძუს მე ვანოვებდით.

გიორგი ლეონიძის შემოქმედება ხალხში იღებს სათავეს. გოგლა უაღრესად თვითმყოფადია, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის ზოგჯერ თავის დიდ მასწავლებელს — უბრალო გლეხკაცს დაესხოს; ცნობილი ამბავია: როცა პოეტს დედა გარდაეცვალა, პატარძეულელმა ქალმა ანა ზუკაკიშვილმა გამოსვენების ფაშს კუბოს ასე დაატირა თურმე: დღეო, გადიდდი, გადიდდი, ამაგიანი დედა ეყრება შვილებსაო. გოგლას უთქვამს: ამ სიტყვებმა გული გამიბურღა, მაშინვე გავიფიქრე, სადღაც ჩემს ლექსში უნდა ჩავსო-მეთქი — და შეიქმნა მართლაც გულის „გამბურღავი“ სტროფი:

„არ დაიდარდო, დედაო,
ნუ მიეცემი სევდასა,
დღეო, გადიდდი, გადიდდი,
შეილი ეყრება დედასა“.

მეც ვიზიარებ იმ აზრს, რომ ლეონიძე ვაჟათი „იკვებება“, მის გავლენას განიცდის, ზოგჯერ შბაძავს კიდეც მას და ეს ბუნებრივად გამოიხატება.

მუდამაც ასე ყოფილა — „ნინა კაცი უკანასი ხილია“. ლეონიძის პოეზიაზე ბევრი იზრდება. მიხარია, როცა ლეონიძისეულად მოქმედებულ სტრიქონს ამოვიკითხავ ლადო ასათიანის, იოსებ ნონეშვილის, შოთა ნიშნიანიძის, ჯანსუღ ჩარკვიანის, ემზარ კეტიანიშვილის და სხვათა ლექსებში.

ასე მგონია, რომ სიტყვა „შინმოუსვლელი“ ლეონიძისეულია. არ ვიცი, როგორ ნა-ვიდოდით იოლად ამ სიტყვის გარეშე?!

შეიძლება ვცდებოდე, მაგრამ ასე მეჩვენება, რომ „ნატურის ხის“ გავლენას განიცდის ჩვენი რევაზ ინანიშვილი. მასზე უპრიანიც არის, სულ რაღაც ექვსიოდე კილომეტრი ამორებს ხაშმს პატარძელისაგან.

7. მე ვიცი ლეონიძის რამდენიმე ლექსის „ნარმოშობა“, მისი დანერის ადგილი და მიზეზი. განსაკუთრებით მისი „ნუშნარა“ შემეყვარა ერთმა გარემოებამ:

ეს ლექსი ბალაობისას გაზეთში წავიკითხე. მამა მყავდა ლეონიძეზე „შეყვარებულ“. რადიოთი კარგ ლექსს რომ მოისმენდა, მაშინვე იტყოდა, ეგ გოგლას გამოთქმულიაო. „ნუშნარა“ მამაჩემს ნაუკუთხე. ძალიან მოენონა — როგორ უყვარებია ნუში და ეზოში კი არ უდგათო. მითხრა: ჩვენი ბალიდან ამორგე და იმათ ეზოში დარგე, ძალიან გაეხარდებაო.

მე მართლა ასე მოვიქეცი.

ძალიან გაიხარა პოეტმა — თუ ჩემი ლექსები ხალხში გამოხმაურებას იწვევს და საზრუნავს გიჩენთ, ჩანს, უქმად არ მიწერილია.

მოთხრობებიდან მხიბლავს „სახელის მილოცვა“. აი, ეს მოთხრობა უნდა მთელი სიღრმით ვასწავლოთ მოსწავლეებს. ამით, როგორც გოგლა იტყოდა — მოზარდთა გულებს გამოვანრობთ, ძვალს გავუმაგრებთ მათ... „სახელი... სახელი... კლდე ჩამოიშლება, ქვამყარი დაირღვევა, არ მოიშლება სახელი!..“

არც გოგლას სახელი მოიშლება!..

ასამთ ჯიქია

1. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი ლეონიძის შემოქმედებას მოსწავლეები პროგრამით გათვალისწინებული მასალით თითქმის ვერ ეცნობიან, უკეთეს შემთხვევაში, ეცნობიან ცალმხრივად. თავად განსაჯეთ — ურთულესი სახეებით დატვირთულ ისეთ ნაწარმოებებს, როგორებიც არის „ყვიჩალის პაემანი“, „პირველი თოვლი“, „ნინა ჭავჭავაძეს“, „ციცარი“, „ნინონმინდის ლამე“, „ნატურის ხე“... სასწავლო პროგრამით საათები არა აქვს დათმობილი.

სასურველად, უფრო მეტიც — აუცილებლად მიგვაჩნია IV-V-VI კლასებში, როდესაც ბავშვი გაცნობიერებულად ეუფლება ენას, მადლიანი ქართულის დასანაფებლად ისწავლებოდეს „ნატურის ხიდან“ — მიძღვნა „დედას“, „მოხუცი გუთნისდების სიკვდილი“, „ორი შემოხედვა“, „დეიდა მაიკო“; ეს მეტყველებასა და სულს გაუფაქზებს მოზარდს.

მე-10 კლასში კი, ჩემი აზრით, აუცილებელია „მარიტას“ სწავლება. ვინ, თუ არა მეთექვსმეტელები, უნდა საუბრობდნენ ამალეებულ სიყვარულზე, მარიტას გამწარებულ სევზე? სულის საზრდოს, თვალისა და სმენის დამატკობელს, რამდენს იპოვის აქ XXI საუკუნეში საცხოვრებლად გამზადებული კაცი?! ნუთუ ახალგაზრდის სული არ საჭიროებს „ყივჩალის პაემანს“, „მყვირალობას“, „თეთრ შროშანებსა“ და „ნინა ჭავჭავაძეს?..“ არადა, როგორი სიყვარულით ისმენენ და სწავლობენ ჩვენი ქალოშვილები და ჭაბუკები სწორედ ამ ლექსებს. მათში ხომ ყველაფერია, რაც ახალგაზრდას იტაცებს: აჩქროლებული სისხლის ხმაური, სილაღე, საოცარი სიფაქიზე, ზნეკეთილობა... და ეს ყველაფერი მოცემული განუმეორებელი, გოგლასეული ხილვებით, რომელთა გაცნობა-შესწავლის შემდეგ ყოველთვის საცნაური იქნება პოეტის ხმა.

2. კოლეგებს გიორგი ლეონიძის შემოქმედების შესაცნობად ვურჩევდი, წაეკითხათ გიორგი მარგველაშვილის „ადიდებული და დამნიჭებული სიცოცხლის მეზობე“ (გიორგი ლეონიძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1970, გვ. 70); გრიგოლ ხერხეულიძის ნიგნები — „თანამედროვე ქართული პოეზია“, თბ., 1977 წ., „გიორგი ლეონიძის პოეზია“, თბ., 1981 წ.

რაც მთავარია და უპირველესი, ვურჩევდი მათ თვით პოეტის შემოქმედების რაც შეიძლება სრულად წაკითხვა-შესწავლას.

3. პოეტის სახლ-მუზეუმში ტრიალებს ყველაზე მეტად პოეტის სული, ასე რომ, მისი ნახვა სიტყვიერების ყოველი მასწავლებლის სურვილია, სადაც უნდა მოღვაწეობდეს იგი; ხოლო თუ იმასაც მოახერხებს, რომ თავის მოსწავლეებსაც ანახებს და თუნდაც ერთ გაკვეთილს იქვე ჩაუტარებს, ამას რაღა აჯობებს.

კინოფილმ „ნატურის ხის“ მაგალითი გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, კარგი რეჟისორის ხელში დიდებული ნაწარმოები თუ რარაგად იქცევა ასევე ჩინებულ, მაგრამ მაინც სხვა ნაწარმოებად.

აუცილებელ თვალსაჩინო-დიდაქტიკურ მასალად მიგვაჩნია ლეონიძის უნიკალური ჩანაწერების მოსმენა.

4. ლეონიძის ნაღდი განცდით შექმნილი პოეზიის გაცნობისას ლალი თავდავინყვება იგრძნობა როგორც ვაჟებისა, ისე ქალებისა, გალაკტიონთან „შეხვედრისას“ კი მეტემოციებს გოგონები ამჟღავნებენ.

5. მეთექვსმეტელები ჯერ გალაკტიონის შემოქმედებას ეცნობიან, შემდეგ — ლე-

ონიძისას. მოსწავლეებს ხაზგასმით ვუხსნით, რომ ორივე ძალზე ეროვნული პოეტია, ორივეს შემოქმედება უტყუარი მაჩვენებელია მშობელი ერის სახე-პროფილისა. განსხვავებაც დიდია და თან, ალბათ, იმ ზომისა, რაც არსებობს „შენ ხარ ეენახსა“ და „მრავალქამიერს“ შორის.

6. ლეონიძეს ხალხი „კვებავს“, სრულად საქართველო... პოეტის წინაპრად ქართული გონი მიგვიჩნევია, მემკვიდრედ...

7. რთული ამოცანის წინაშე დამაყენეთ, რომელი ერთი უნდა ამოვირჩიო — იმ ბავშვის მდგომარეობაში ვგრძნობ თავს, ნუგბარით საეცე ხონჩას რომ დაუდებენ და სთხოვენ, მხოლოდ ერთი ამოირჩიოს...

და მაინც — „ყივჩალის პაემანი!“

ბიოგრაფი არაბული

1. მაოცებს (უფრო „მაგარ“ სიტყვას მოვეერიდე) გიორგი ლეონიძის მხოლოდ 6 ლექსით წარმოდგენა რევანლიანი და საშუალო სკოლის სასწავლო პროგრამაში. ამიტომ რაიმეს გამოკლებაზე ფიქრიც კი ზედმეტია. დასამატებელი კი ძალიან ბევრია, ხოლო პროგრამით გათვალისწინებული საათების რაოდენობა — ძალზე მცირე. ამიტომაც თითო ლექსი მაინც უნდა იქნეს შეტანილი სავალდებულოდ IV-V-VI-VII კლასების პროგრამებში, ორი-სამი ლექსი კი უნდა დაემატოს X კლასის პროგრამას. უფრო „მსუყედ“ უნდა წარმოჩნდეს ლეონიძის შემოქმედება კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაშიც. დასამატებელ ლექსებად მიმაჩნია „იერის ღამე“, „ციცარი“, „თუკი ვცოცხლობთ, სიმღერების იმედით“, „დედაენა“, „კახეთი“, „ლექსო“, „მამ რა ვუყოთ, პოეტებო“, „ვეფხისტყაოსანს“, „მხოლოდ შენ“, „სამშობლოვ“, „ახალო ქართლო, მიწაე ქართლისა“, „სამშობლოს“, „სიმღერა“, „პატარძელი“, „ქართულო სიტყვაე“, „მე ხეკორძულას წყალი შემისვამს“, „მხედრის ანდერძი“. ბუნებრივია, რომ პროგრამით გათვალისწინებულ 7 საათში აღნიშნული ლექსების შესწავლა შეუძლებელია. კიდევ რამდენი ხელთუქმნელი მარგალიტია გიორგი ლეონიძის ლექსთა საგანძურში, აღნიშნული მიზეზის გამო რომ ვერ დავასახელებ? მეტიც ითქმის, ჩამოთვლილი ლექსებიც კი არ კმარა იმისათვის, რომ ჩვენს აღსაზრდელებს სრულად ვაგრძნობინოთ გოგლას სიდიადე...

სად არის დრო და საათები, თორემ აუცილებლად მიმაჩნია მეთექვსმეტელებს შევასწავლოთ გიორგი ლეონიძის ეპიკური ნაწარმოებები, პროზა და მივეცეთ სრული წარმოდგენა მასზე, როგორც არა მარტო დიდ შემოქმედზე, არამედ როგორც მკვლევარ-მეცნიერზედაც.

არადა, სიმნიფის ატესტატით ცხოვრებაში გასული ახალგაზრდა უკეთ უნდა იცნობდეს ლეონიძის ქმნილებებს...

2. მასწავლებლებმა აუცილებლად უნდა ვიკითხოთ დამხმარე მეთოდიკური თუ სა-

მეცნიერო ლიტერატურა. ჩემს მოსწავლეებს კი ვურჩევ ხოლმე, ნაიკითხონ გიორგი ნატროშვილის, ივანე ლოლაშვილის, გრიგოლ კიკნაძის, გრიგოლ ხერხეულიძის ნარკვევები გიორგი ლეონიძის შესახებ (მეტზე ხელი არც მიგიწინდება). მაგრამ კოლეგებსაც და მოსწავლეებსაც ყველაზე მეტად ვურჩევ გულდასმით იკითხონ დიდი პოეტის ნაწარები, მისი პოემები, ლექსები, პროზა, ნარკვევები, მოკლედ — მთელი მისი შემოქმედება, რომელსაც რატომღაც ასე „შემოსწყრა“ ჩვენი სასწავლო პროგრამა.

3. პატარძელი ჩვენთან ტერიტორიულად ახლოსაა და, ბუნებრივია, ხელიდან არ ვუშვებ ამ შესაძლებლობას. პატარძელში ყოველწლიური ფეხით ლაშქრობისას მოსწავლეებს მოვანახულებინებ ხოლმე ნინონმინდის ისტორიულ ტაძარს, მის ეზოში ვხვდებით ნინონმინდელ მოსწავლეებს და ეს, ჩვენი აზრით, კარგი ღონისძიება გვირგვინდება დიდი გოგლას სახლ-მუზეუმით.

მასობრივად ვასწრებ მოსწავლეებს კინოფილმ „ნატურის ხეზე“, ნანახს კი განვიხილავთ ხოლმე. სხვა თვალსაჩინოებებით, თუ არ გავითვალისწინებთ დოკუმენტურ ფილმს „გიორგი ლეონიძე“ და ცალკეულ ილუსტრაციებს, ლარიბები ვართ. კარგი იქნება, თუ გამოიცემა ილუსტრირებული ალბომი ჩვენთვის ხელმისაწვდომად.

4. ვგრძნობ, ვაჟებისათვის უფრო მოსაწონი ლომის ბუხუნია „ჩამწყვდეული“ გიორგი ლეონიძის პოეზიაში. „ხეთა ხმა, ზეავის ზრიალი“, „დამხვერეულ ხმალთა ჟღრიალი, დეკაკთა ნამამაცარი“, სიკვდილისპირიანი, დოლბანდიანი ჯარების შემოსევა, საფლავად გამზადებული „ციხე-გალაენის თხრილები“, „ქართლის ცხოვრებად“ ნოდებული ქართლის მკვლევლობის ძველი ამბები, ისეთი სურათების პოეტისეული აღწერა, როდესაც „გამხდარა სიცოცხლე ყმად სიკვდილისა, ქრთამი სიკვდილისა გამხდარა ძვირი“, საწინახლის ძირივით შენითლებული სამგორის მინა თუ სხვა სურათები, მართალია, როგორც ვაჟებს, ისე ქალიშვილებს „თმას ყალყზე უყენებს“, მაგრამ, მაინც ვფიქრობ — ვაჟების სულთან უფრო ახლოს მიდის ეს გამირულ-ვაჟაკური საგალობელი.

5. გალაკტიონიცა და გოგლაც დიდი პოეტებია, თემატიკურად ახლომდგომი ერთმეორესთან, ზოგჯერ — მუსიკალობითაც; „ლექსთან მებრძოლი“ ეს ორი ტიტანი ასე წარმომესახება: ბაზალეთის ომში გიორგი სააკაძესავით ჩაჩქანმოხდილი „მეომარი“ გიორგი ლეონიძეა, ხოლო ჩაფხუტით თავდაბურვილი — გალაკტიონ ტაბიძე. ერთ სხვაობასაც ვხვდავ ამ ორ გოლიათს შორის:

გალაკტიონი: „როგორც ერთია ქვეყანა მთელი, ისე ერთია გალაკტიონი“ ...

ან

„შოთა, ილია, აკაკი, ვაჟა და...“

გოგლა: „დიდ მომღერალს მე ვინ დამამგვანა, ჩემი მინა თუ არ მექნა მწეთა“ ...

6. ყველაზე სრულყოფილად და ხატოვნად თვითონ პოეტმა უპასუხა ამ კითხვას

თავის მრავალ ლექსში. გიორგი ლეონიძეს უპირველესად კვებაეს სიბერისაგან გადაქცეული ფშატის ხის ფესვებში ნაგულეები „ხალხის მზის ოქრო და განძეული“. ვაჟა-ფშაველას შემდეგ არ მეგულება პოეტი, რომელსაც ასე უხეად კვებაედეს ხალხური სიბრძნის ლალიან-ბარაქიანი ძუძუ და პანგი...

მაგალითები გნებაეთ? — „მშობელ მინაში მიდგას ფესვები“, „იორზე ვმღერი წნორებთან, ერთი იმ წნორებთაგანი“, „მე მაჟრჟოლებს ჩემი დიდი დროება“, „სამშობლოვ, მხოლოდ შენი მზე გულს ოქროდ დამემშვენება“, „სიცოცხლეს ეერვის დავესესხები, თუ სამშობლოსგან გავინირები“, „ჩემო ცაე, ჩემო ქვეყანავ, ჩემო ჟიქრ-განუყოფელო“ და სხვა მრავალი.

გიორგი ლეონიძის შემოქმედება მამულიშვილებად ზრდის ჩენს ახალგაზრდებს, სულიერ საზრდოს ანედის ყველა მეგნებულ მკითხველს. დიდი გოგლა ბეერი ქართველი მწერლის გზისმკლევიც გახლდათ, ბეერის შემოქმედებასაც ატყვივა მისი კეთილისმყოფელი გავლენა; მაგალითისათვის თუნდაც იოსებ ნონეშვილის პოეზიას დავასახელებდი.

7. გიორგი ლეონიძის პოეზია შედეერებით გახლავთ სავსე, ამიტომ ერთის გამორჩევა მიჭირს. მე რომ შეილებმა ან შეილიშვილებმა მკითხონ, ჩენ შორის რომელი უფრო გიყვარსო და ერთ-ერთი დავასახელო, დანარჩენები ხომ ამიბოჟირდებიან. ასე დავემართებათ ჩემს სულშიაც სათავყვანებელი პოეტის ლექსებს, მაგრამ რაკილა კითხვა ასე დამისვით, შევეცდები დავასაბუთო მოკრძალებულად, ჩემი შესაძლებლობის კვალობაზე, შედეერობა ლექსისა, რომელსაც პქვია „წინონმინდის ლამე“. ეს ლექსი, წრფელი სიყვარულის ომახიანი ნამღერი, პოეტური თავისთავადობით, ჟღერადობით, განუშემორებელი მხატვრული სახეებით პოეზიის ორპინიანი სასწორის ცალზე რომ დაუდო, ერთი რიგიანი პოეტის მთლიან შემოქმედებას აინონის. თავისებურად აღწერს შელამებას გიორგი ლეონიძე... თუმცა ჯერ დასაწყისი სურათი ვიხილოთ, ლაპიდალურად ამოთქმული: „წინონმინდა... პალატები მეფეთა... გალავანში ჯამი აქაფებული...“ და იქვე წარსულის ამ დიდებული ძეგლის ფონზე მომხიბლავი სატრფოს ხილვით აღტაცებული პოეტი დიდი რუსთაველის ჯადოსნურ ფუნჯს რომ სტაცებს ხელს — და ერთბაშად იელეებს „ხატი“, „ვეფსი დაქალებული“ — სახე კლდის ნაპარალზე ქვემწოლ ვეფხვად აღქმული მიჯნურისა. შემდეგ ამას მოსდევს ლამის დიდებული პეიზაჟი — საზანდრის მიერ აცახცახებული ლამე, ცეცხლზე მოშიშხინე ავთანდილის მწვადი (კვლავ რუსთაველის ფუნჯი), „ცა ატმებით მსხმოიარე, ჩახჩახა“ და გაზაფხულის რძის სურნელების მფრქვეველი სუნთქვა. ამ ფონზე იკვეთებიან „საქართველოს ლექსის მეხანძრენი“ და ათაბაგის ქალისაგან ტამერლანის ნახმლევევით გულდაჭრილი პოეტი. ამასაც არ სჯერდება სიტყვის დიდოსტატი, ანტიკური პოეზიისათვის ნიშანდობლივი სითამამით აშიშვლებს თავის სატრფოს, თითქოს გვაყურებინებს მისი ოქროს ძუძუ-კალმახი? ს სხმარტალს, თავთუხის ყანასავით მობიბინე მის ნამნამებს. ვინ არის ეს სატრფო? ცხადია, ქალია, მაგრამ იგრძნობა, რომ მისი სიყვა-

რულის ობიექტი მარტო ქალი როდია — ეს მამულიც არის, ნარსულიც, მეგობარიც — ყველაფერი, რასაც დაიტევს — „ძმობა, ცრემლი, ის პატარა იარა“...

რამდენჯერაც გრძნობა-გონების თვალთ ნაიკითხავ ამ ლექსს, იმდენჯერ უფრო მეტ ეკალს გაყრის ტანზე და პოეტისეული სიყვარულის ძალით გამსჭვალავს. მაგრამ, ვიმეორებ, „ნინონმინდის“ ტოლფასი ლექსები სხვებიც ამშვენებს გიორგი ლეონიძის პოეზიას.

გია მურულუღია

1. გამიხარდებოდა, სახელმძღვანელოში რომ მეხილა გიორგი ლეონიძის ლექსები: „მყვირალობა“, „ნინონმინდის ღამე“, „ვინც თქვა ქართული ლექსი პირველმა“, „ყვირალის პაემანი“, „სიმღერა პირველი თოვლისა“ (ამათგან ზოგი კიდევ შეიქცა ახალ პროგრამაში). რატომ? მგონია, რომ მათში უცხადესად ჩანს მისი პოეზიის არსი — ფრაზის დახვეწილი ენერგიულობა; ეს თითქოს აკუსტიკურადაც კი მელაუნდება თანხმოვანთა „ნინალობის“ მძლავრ დაძლევაში. გარდა ამისა, აუცილებელია „ნატვრის ხის“ თუნდაც ნანილობრივი სწავლება სკოლაში.

2. X კლასის სახელმძღვანელოში გ. ლეონიძისადმი მიძღვნილი მონაკვეთის, ისევე როგორც სხვა მონაკვეთების, მთავარი ნაკლი, ჩემი აზრით, ის უნდა იყოს, რომ მასში ნაკლებად არის (ან სულ არ არის) პოეტის შემოქმედების სახისმეტყველების ანალიზი. ნაწარმოებზე მსჯელობა, უპირველესად, სახეზე მსჯელობა უნდა იყოს და მერე — ყველაფერი დანარჩენი.

3. კინოფილმ „ნატვრის ხის“ ჩვენება აუცილებლად მესახება, რადგან მასში მშვენივრად არის ნაჩვენები (სინთეზური გამომსახველობითი საშუალებებით) საყოველთაოაო ზოგიერთი, ერთი შეხედვით, უმნიშვნელო ფაქტისა თუ პროცესისა, რასაც პოეტის მახვილი თვალი ასე მოულოდნელად წარმოგვიჩენს ხოლმე.

4. გ. ლეონიძის პოეზიის განსხვავებული აღქმა სასკოლო ასაკის ვაჟებისა და გოგონების მიერ იმთავითვე მოსალოდნელია. ეს თვით ლექსების კითხვიდან, მათი უღერადობიდან იგრძნობა. მიზეზი, ჩემი აზრით, ისიც შეიძლება იყოს, რომ მშვენიერთა სქესის წარმომადგენლებს პოეზიაში ხმოვნებზე აგებული ჰარმონია ურჩევნიათ. შესაძლოა, ვცდებოდე კიდევ, მაგრამ გ. ლეონიძე გ. ტაბიძესთან ან თუნდაც ი. გრიშაშვილთან შედარებით მეტად „თანხმოვანისმიერ“ პოეტად მეჩვენება — ამიტომაც განსხვავდება გოგონებისა და ვაჟების დამოკიდებულება მისდამი. შემიძნელეთ ამგვარი შედარება, მაგრამ ხანდახან მეჩვენება, რომ ქართულ ანბანში 28 „მამაკაცი“ და მხოლოდ 5 „მანდილოსანი“.

5. ცხადია, ყველა პოეტი თავისი ერისგან სწავლობს, თავისი ერისგან იღებს, მაგრამ ერთი ყოველთვის არის ისიც, რაც მხოლოდ მისია, და ისიც, რაც საკაცობრიოა.

ჩემი აზრით, გიორგი ლეონიძე მეტად ენაფება პირველს, გალაკტიონი — მეორეს. ვგრძნობ, რაოდენ დოგმატურად პირობითია ამგვარი მსჯელობა, მაგრამ ვერ მომიცილებია ის აზრი, რომ, მაგალითად, გერმანელისთვის გალაკტიონი გაცილებით მეტად გასაგები და „მისაღები“ იქნება, ვიდრე გ. ლეონიძე. ამასთან ერთად, ლეონიძის სახისმეტყველება, ეფუძნება რა ფოლკლორს, გამჭვირვალობითა და „მისანუდომობით“ განსხვავდება გალაკტიონის სახისმეტყველებისგან. ლეონიძის უნატიფესი სახეებიც კი ადვილად აღსაქმელია. გიორგი ლეონიძე გვიხატავს და გვასმენინებს იმას, რაც ჩვენ მეტ-ნაკლებად ვიცით, გალაკტიონს უფრო უცნობი, იდუმალი სამყაროებისკენ მივყავართ. ამიტომ მისი პოეტური მეტყველება ითხოვს არა მხოლოდ ცნობიერების, არამედ ქვეცნობიერის სრულ მობილიზაციასაც, თუკი ეს უკანასკნელი საერთოდ შესაძლებელია. მოკლედ, გალაკტიონი გიორგი ლეონიძისგან, ჩემი აზრით, ერთგვარი „მომხიბლავი გაურკვევლობით“ განსხვავდება.

6. წინაპართაგან ერთი პირის დასახელება მიჭირს. თვითონ კი აღმერთებდა შოთას, ილიას, ვაჟას, თეიმურაზ პირველს... რომელი ერთი ჩამოვთვალო... გ. ლეონიძის შემოქმედების თემატიკაც ტრადიციულია. რაც შეეხება მემკვიდრეს — ყველაზე მეტად, ალბათ, შოთა ნიშნაინიძე. თუმცა, ეს ყველაფერი ძალიან პირობითია. საერთოდ, წინაპარ-მემკვიდრის ცნებებით ოპერირება ლიტერატურაში (ეპიგონობაზე არ მოგახსენებთ!), ცოტა არ იყოს, ნაძალადეუ აქტად მიმაჩნია. რას ნიშნავს, ვთქვათ, ილიას მემკვიდრეობა — მისი თემატიკისა თუ მისი სახეობრივი სისტემის „ათვისებას“? ან, იქნებ, მისი საფიქრალის გაგრძელებას? მაგრამ ასე ხომ დროში მხოლოდ „მემკვიდრეები“ ჩალაგდებიან?

7. „ყივჩაღის პაემანი“. ამ ლექსის კითხვისას ცხადად ცნაურდება „ვისრამიანის“ კატეგორიული ფრაზა: „ვინცა მიჯნური არა არს, არცა კაცი არს“. ჩემი ღრმა რწმენით, ამგვარი ლექსების „ანატომიური“ დამლა დიდი მკრეხელობაა, ის უნდა აღვიქვათ, როგორც ერთი, მთლიანი სახე. ამ ლექსის ყოველი ცალკეული მხატვრული სახე მხოლოდ მთელთან მიმართებაში არსებობს. ეს მთელი კი ასე ნარმომიდგენია:

რუსთველი, რა ჩემი თქმა სჭირდება, ერთ უმშვენიერეს ფრაზას ათქმევინებს ავთანდილს, როდესაც არაბეთის სპასპეტი თინათინისგან სამიჯნურო დავალებას იღებს. თინათინის სანეტაროდ მოსასმენი სიტყვებით უსაზღვროდ ბედნიერი ავთანდილი სატრფოს ასე მიმართავს:

„მე სიკედილსა მოველოდი, შენ სიცოცხლე გამინამე“.

უუკოლ ბერიძის აზრით, „გამინამე“ აქ „დამიმონმეს“ ნიშნავს („ვეფხისტყაოსნის კომენტარი“, თბილისი, 1974, გვ. 76). იქნებ ასეც იყოს, მაგრამ, თუ მკრეხელობაში არ ჩამომერთმევა, ამ სიტყვით ჩემში აღძრულ ასოციაციაზე მოგახსენებთ; „გამინამე“ აქ სულ სხვა რამეს უნდა გვეუბნებოდეს. მან ცნობილი ფრაზა — „შეჩერდი, ნამო, მშვენიერი ხარ!“ — გამახსენა. მეცხრე ცაზე ანუ ანუ ავთანდილი თინათინის მიერ სიყვარულის გაცხადების ნამს უტოლებს მთელ სიცოცხლეს — მთელი სიცოცხ-

ლე ერთ უბედნიერეს ნამად გადამიქციეო, მიმართავს ავთანდილი სატრფოს. ავთანდილის მთელი ცხოვრება ამ ერთი ნამით იქნება გასხივოსნებული. მართლაც, მისი სიცოცხლის ყოველ დღეს, ყოველ საათს, ყოველ ნუთს თან ახლავს ეს ნამი.

ეს ნამია თავად მარადისობა.

სწორედ ამ მარადისობისკენ სწრაფევა პოეტურად გაცხადებული „ყივჩალის პაემანში“. არ არსებობს ძალა, რომელიც ამ სწრაფევას წინ აღუდგება და შეაჩერებს — ყოვლისნამლეკაეია იგი. თვით სიკვდილიც უძლურია ამ შემთხვევაში:

„მოდო!

გეძახი ათას წლის მერე,

დამნაცროს ელემ შენი ტანისა;

ვარდის ფურცლობის ნიშანი არი

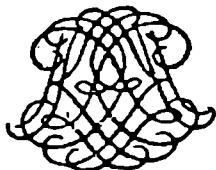
და დრო ახალი პაემანისა!..“

ეს არის პირველმხვედრის მისტერიული გამეორება, რაც არასდროს არ ბოლოვდება. ადამიანი ივსება საოცარი გრძნობით მარადიულთან ზიარებისა და ბედნიერია, რომ დაძლევს თავის ფატალურ შეზღუდულობას დროსა და სივრცეში, რადგან სწრაფევა იმ ერთი, მშვენიერი ნამისკენ დრო-სივრცულ შეზღუდულობას არ ექვემდებარება.

რა ცოტა ვთქვი და რამდენი რამ დამრჩა უთქმელი.

ამიტომაც მიყვარს ეს ლექსი.

1984 წ.

ღვანული სიმონ ჩიქოვანისა

სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედება აღარ არის ქართული ლიტერატურის სწავლების პროექტში „მონოგრაფიულად“ შესასწავლ ავტორთა შორის გათვალისწინებული! პროგრამის პროექტიდან ამოღებულია მისი პოემა — „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“, ხოლო ლირიკული ლექსები (სიტყვამ მოიტანა და, მწირად წარმოდგენილი და არცთუ საუკეთესონი) უფრო დაბალ კლასებში შესასწავლად ივარაუდება.

პროექტი იმის პროექტი გახლავთ, რომ რალაც-რალაცა მასში შეიცვლება. ერთ-ერთ ამგვარ მოსალოდნელ კორექტივზე ამთავითვე მივუთითებთ: ჩვენი ღრმა რწმენით, სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედება ძველი უფლებით უნდა დარჩეს, ესე იგი — მონოგრაფიულად უნდა შეისწავლებოდეს ზოგადსაგან-მანათლებლო სკოლის დამამთავრებელ კლასში.

სხვა საკითხია, რამდენად რიგიანად იყო ძველ პროგრამაში შერჩეული სასწავლო მასალა სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებიდან. ჩვენც ასე გვგონია, რომ „სიმღერის“ მთლიანად შესწავლა, როცა საათები ასე გვიჭირს, მთლად გამართლებული არ უნდა იყოს; აკი, თვით „დავითიანს“ ვასწავლით გამოკრებით! ასევე რომ მოვიქცეთ ამ შემთხვევაშიც, მაშინ გამოთავისუფლებულ საათებს დაუთმობდით ჩიქოვანის იმ შედეგებს, რომლებიც სკოლაში არ ისწავლება („ლექსის დანყება“, „იჭვი“, „ორი კიდე, თელეთი და წყნეთი...“). ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დამამთავრებელი წლის მინურულს „სიმღერის“ შესწავლა თავის დაღს აჩენს სწავლების ხარისხსაც: ველარ ხერხდება გულდადებით მუშაობა პოემის ტექსტზე. მაგრამ ერთი რამ სრულიად გარკვევით და არაორაზროვნად უნდა ითქვას: სიმონ ჩიქოვანს თავისი, სრულიად გამორჩეული ადგილი უკავია ქართულ ლიტერატურაში და, თუ მას მონოგრაფიულად არ ვასწავლით სკოლაში, ეს ბევრს დააკლებს ჩვენს ახალგაზრდობას სულიერ-ესთეტიკური ფორმირების თვალსაზრისით.

შორს წაგვიყვანდა არგუმენტირებული მტკიცება იმისა, თუ რატომ უნდა შეეუწარჩუნოთ თავისი ადგილი სიმონ ჩიქოვანს სასწავლო პროგრამაში; აქ მოკლედ მოვჭრით:

იმიტომ, რომ სიმონ ჩიქოვანი არის გარკვეული აზრით პირველადმოჩენი ზოგიერთ მოტივთა და პოეტურ სახეთა;

იმიტომ, რომ მის შემოქმედებაში ნოვატორობა ორგანულად შეერწყა ჩვენს უმდიდრეს ლიტერატურულ ტრადიციებს;

იმიტომ, რომ მისი პოეტური აზროვნებაც და, შესაბამისად, პოეტური მტყუყვლებაც უაღრესად თანამედროვეა;

იმიტომაც, რომ იგი წარმოჩნდა ერთგვარი ლიტერატურული სკოლის მა-

მამთავრად, სკოლისა, რომლის წარმომადგენლები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ დღევანდელ ქართულ პოეზიაში;

და იმიტომაც, რომ სიმონ ჩიქოვანი იყო ღირსეული მოქალაქე და მოღვაწე, რომელიც არა მარტო პოეტური შემოქმედებით, არამედ მახვილი კრიტიკული აზროვნებითა და საზოგადოებრივი საქმიანობით მისაბაძ მგალითადაა დასასახი ახალგაზრდობისათვის.

ამ უკანასკნელი თვალსაზრისის დასადასტურებლად ქვემოთ გთავაზობთ ერთგვარ „გამონაკრებს“ სიმონ ჩიქოვანის ნააზრევებიდან; აქ არის ავტობიოგრაფიული ჩანაწერებიც, საკუთარი პოეტური პრინციპების ანალიზიც, შემოქმედებითი პროცესის ფსიქოლოგიური კვლევაც. ფიქრობ, ეს ყველაფერი დაეხმარება სიტყვიერების მასწავლებელს, როდესაც იგი კვლავაც (ამის იმედი უნდა ვიქონიოთ!) აზიარებს დამამთავრებელი კლასის მოსწავლეებს სიმონ ჩიქოვანის პოეტურ სამყაროს:

„შინ გამიგონია, იმ ღამეს, როცა დავიბადე, ცას ერთი ვარსკვლავი მოსწყდა და გალურსულ მთებში ჩაიკარგაო. ვარსკვლავის მოწყვეტა მეზობლებმა თურმე ცუდის მომასწავებელ მოვლენად მიიჩნიეს, მაგრამ მისნობა არ გამართლდა და აღრინდელ განსაცდელს იოლად გადავურჩი, მხოლოდ სიყრმის ყვამს ძლიერ მაკვირვებდა, თუ რისთვის გადაინაცვლა იმ ვარსკვლავმა შორეული ციდან მახლობელ მთაში... მას შემდეგ დავეძებ იმ მოწყვეტილ ვარსკვლავს“...

„ძნელია საკუთარ ცხოვრებაზე და ლექსებზე საუბარი. მე არც არასდროს დამბადებია ასეთი სურვილი. მით უმეტეს, რომ ჩემი ცხოვრება არ იყო ისე მდიდარი არაჩვეულებრივი მოვლენებით და თავგადასავლით. ახლაც კი, თუმც ცხოვრების გზა საკმაოდ გავლიე, ნაადრევად მიმჩნია ასეთი საუბრის წამოწყება. მუდამ გავურბოდი ავტობიოგრაფიების წერას, რადგან ეს საკუთარი ნაღვანის შეჯამებას ნააგავს, მე კი იმედი მაქვს, რომ კიდევ ბევრის გაკეთება მომიწევს და რომ ხვალინდელი დღეც გუშინდელზე მნიშვნელოვანი იქნება: მხატვარი ხომ, როგორც ხე, თვით სიკვდილამდე იზრდება.

პირველი ლექსი 1924 წელს დავსტამბე. ამ დროს რუსული ფუტურიზმის გავლენით მე და ჩემმა მეგობრებმა ახალგაზრდა ქართველ მწერალთა და ხელოვანთა ჯგუფი დავაარსეთ. მას „მემარცხენეობა“ ვუწოდეთ. ქართულ და რუსულ კლასიკურ პოეზიაზე გაზრდილი გახლდით. ქართველ მგოსანთაგან განსაკუთრებით მიტაცებდა ბარათაშვილი და ვაჟა, რუსებიდან — ტიუტჩევი. გასაგებია, რომ ფუტურიზმის პოზიციებზე გადასვლა ჩემთვის მტკივნეული იყო. ისიც ბუნებრივია, რომ სიტყვაზე ექ-

სპერიმენტული მუშაობის რამდენიმე წლის შემდეგ მე და ჩემი მეგობრები დავშორდით „მემარცხენეობას“...

„ქართულმა ახალგაზრდა პოეტებმა კარგად ვიცოდით მაშინდელი რუსული პოეზიის ვითარება. რუსულ პოეზიას რამდენიმე წლის წინათ სამუდამოდ განშორდა მისი მომხიბლავი, მუდამ მოულოდნელი სიხარულის მომნიჭებელი პოეტი ალექსანდრე ბლოკი. თითქმის იმავე ხანებში გარდაიცვალა რუსული სიტყვის შესანიშნავი მესაიდუმლე ველიმირ ხლემნიკოვი. ახლა რუსულ პოეზიაში ვლადიმერ მაიაკოვსკი, სერგეი ესენინი და ბორის პასტერნაკი ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს. ეს სამი პოეტი განსაზღვრავდა ოციათი წლების რუსული პოეზიის დიდ მდინარებას. ყველაზე გახმაურებული და სახალხოდ აღიარებული კი მაინც ვლადიმერ მაიაკოვსკი იყო... რაც შეეხება მის წმინდა მხატვრულ აზროვნებას, თუმცა მე იგი ძლიერ მომწონდა და მხიბლავდა, მისი გზა ჩემთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. მე ქართული პოეზიის ტრადიციები გავიხსენე. ქართული პოეზია მუდამ მეტაფორული და ხატოვანი იყო. შოთა რუსთაველმა, ნიკოლოზ ბარათაშვილმა და ვაჟა ფშაველამ სამყარო მხატვრული ხილვით აღიქვეს და პოეზია ხილული მხატვრული სახეებით გაამდიდრეს... იმ წლებში კი ჩემთვის საგანგებო მნიშვნელობა ჰქონდა ბესიკის პოეტური სიტყვის უღერადობას და ქართული ფოლკლორის მთელ რიგ ნიაღვრებსა და ხერხებს. მართლაც, მე „ტანო ტატანოსა“ და „შავნი შაშვინის“ უღერადობის პრინციპი ისეთ უკიდურესობამდე მივიყვანე, რომ მალე შეგნებული უკანდახვევა მომიხდა“.

„ვლადიმერ მაიაკოვსკი ლექსებში არსად ბუნებას და ბუნებიდან დაბადებულ სახეებს არ ეყრდნობოდა. ჩვეულებრივი პოეტური პეიზაჟი შთაგონებიდან თითქმის განდევნილი ჰქონდა. ბუნების მაგიერობას მის ლექსებში თავად ავტორის ფიზიკური არსება ასრულებდა. მისი ფლექტა არა ლერწმიდან ან ბუნების რაიმე საგნიდან კეთდებოდა, არამედ თავად პოეტის ხერხემლიდან იყო გამოთლილი. ლექსის შექმნაში არა მარტო დაძაბული სულიერი ცხოვრება მონაწილეობდა, არამედ მთელი ფიზიკური არსება იყო შთაგონებაში ჩარეული. იგი ბუნების საიდუმლოებას ყურადღებას არ აქცევდა; ტყის შრიალი და მდინარის უცნაური ხმაური მას არ ესმოდა, ქალაქის წიაღში ეძებდა შთაგონების საფანელს და ბუნების ცხოვრებიდან თითქმის არაფერს სესხულობდა. მისი მხატვრული აზროვნების გზა ჩემთვის ნაწილობრივ უცხო აღმოჩნდა. მართალია, ურბანიზმი ჩემთვისაც მიუღებელი არ იყო, მაგრამ მე ბუნებასთან ურთიერთობის გარეშე ამღერება თითქმის ვერ წარმომედგინა და პოეტურ აღსა-

რებაში საკუთარი ფიზიკური ხმის შესაძლებლობაზე დაყრდნობაც არ შემეძლო. ჩემი პოეტური გზა უფრო ტრადიციულად და ეროვნულად მეჩვენებოდა...”

„სიყრმიდანვე ახლო თუ შორეული გზები მიზიდავდა. ფეხით შემოვი-
არე თითქმის მთელი საქართველო. თემა გზისა ორგანულად შეეთვისა
ჩემს პოეზიას და ჩემი ლექსებიც სწორედ ამ ჩემი სანუკვარი განცდის
ლირიკული გამჟღავნებაა. ოღონდ ცნება „გზისა“ ჩემთვის ბევრად უფ-
რო ფართო ცნებაა, ვიდრე ამ სიტყვის უშუალო მნიშვნელობა გულისხ-
მობს“...

„ლირიკული ლექსის შექმნისათვის საჭიროა ცხოვრებისაგან მიღე-
ბულ და გულში ნატარებ შთაბეჭდილებათა სისავსე. თუ ამალღებული
გრძნობები და აზრები პოეტის გულში ვერ ასწრებენ ფესვების გადგმას,
მაშინ სინამდვილის ლირიკული გაშლის ნაცვლად მხოლოდ ძახილის
ნიშნებს ვხედავთ ხოლმე“.

„...მე იმთავითვე ვფიქრობდი და ახლაც მგონია, რომ ფერწერის თუ
მუსიკის თვისებების ზომიერი შეჭრა პოეზიაში დიდი ცოდვა არ არის. მე
ყოველთვის მომხრე ვიყავი ლირიკული პოეზიის ჩარჩოების გაფართოე-
ბისა და ვიცავდი ლირიკულ ლექსშიც მაღალი პროზის ელემენტების
შეჭრის აუცილებლობას. მაღალი პროზის თვისებები ლირიკულ პოეზი-
ას ამდიდრებს და მისი საშუალებით იგი ახალ მწვერვალებს ეუფლება,
მისი პორიზონტი ფართოვდება; პოეზია დიდ პოეტურ განზოგადებას და
ფართოდ გაგებულ მხატვრულ აზროვნებას ეჩვევა. რასაკვირველია,
სხვა ხელოვნების თვისებები ისე უნდა იყოს შესული ლირიკულ პოეზია-
ში, რომ ისინი პოეზიის ენად უნდა იქცნენ და, ამდენად, არ უნდა ნარმო-
ადგენდნენ ლექსში ფერწერის თუ მუსიკის ენის განმეორებას. მაღალ სა-
ფეხურზე ასული ლირიკული პოეზია არ ერიდება არც აღწერას და არც
პოეტურ თხრობას. თუ ზომიერება და მაღალი გემოვნება დაცულია, მა-
შინ ხსენებული თვისებები პოეტური სიმაღლის მაჩვენებელია და არა
მისი გადაგვარებისა.“

ჩემთვის, მაგალითად, ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ჩემი ლოცვა“ და
„შემოღამება მთანმინდაზედ“ თანასწორუფლებიანი ლირიკული შედეე-
რებია. პირველ ლექსში არც აღწერაა და არც შედარება, მასში სულის
სუფთა ღაღადია ასახული. ხოლო „შემოღამება მთანმინდაზედ“ ბუნების
აღწერაც არის, პოეტური თხრობაც და თავისებური ფილოსოფიური
მსჯელობაც. ასევე განსხვავდება ერთმანეთისაგან ალექსანდრე პუშკი-
ნის ლექსები — „მე თქვენ მიყვარდით“ და „19 ოქტომბერი“, მაგრამ ორი-

ვე შედეგრია. თუ ლექსში „მე თქვენ მიყვარდით“ — არც ერთი შედარება, არც ერთი მეტაფორა და არც გარეგნული პოეტური ნახატი არ არის, ლექსში „19 ოქტომბერი“ ყველაფერია: მოგონება, აღწერა, მეტაფორები, ფერწერითი სურათები და რამდენიმე მეგობრის დახასიათებაც. ამ ლექსში ლირიკული სამყაროს ჩარჩოები გაფართოებულია და ლირიკული ლექსი პოეტური ეპიკის საზღვართან არის მიყვანილი. ლექსში „19 ოქტომბერი“ მხატვრული პროზის თვისებები შეჭრილია, მაგრამ ყველაფერი დამორჩილებულია ლირიკული ხმით და მხატვრული პროზის თვისებები ლირიკულ ხარისხშია აყვანილი.

ჩემი ღრმა რწმენით, ლირიკული პოეზია მაშინ ხდება სრულყოფილი, როცა სინამდვილიდან მიღებული შთაბეჭდილებები მოგონებებად იქცევა და სულში მომნიფდება. პოეტის მიერ სინამდვილის ბიოგრაფიული განცდა, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ამოვლებული ავტორის პირადი სულიერი ზრახვები ლირიკული პოეზიის საფუძველია, ხოლო გულში შენახული მოგონებების მხატვრული განზოგადება პოეზიაში რეალიზმის საყრდენია. შემოქმედებაში ასეთი გზით პოეტური აზრის და გრძნობის ორგანული შერწყმა ხდება და მწერლობაში კლასიკური გზა მტკიცდება“.

„ქართველმა კლასიკოსებმა პოეზიაში პირადი, ინტიმური განცდის — ხალხურ გრძნობად გარდასახვის დიდი უნარი გამოიჩინეს და საკუთარი ტკივილებიც თავის ღრმად მთელი ხალხის ტკივილებად აქციეს...“

„პოეზიაში ყველაფერი კარგია, რაც განუმეორებელია. ყველა განუმეორებლობა პირობითია, მაგრამ ეს მოჩვენებითი სიახლე პოეზიის მაცოცხლებელი თვისებაა“.

მამის გვერდით

ერთ-ერთ სურათზე საუარძელში ჩამჯდარ სიმონ ჩიქოვანს, უკვე თვალისჩინვამოლულს, გვერდით მისი ვაჟი ნიკა ჩიქოვანი მისჯდომია და ესაუბრება. არა მარტო აუადმყოფობის ეპოს — ნიკა ჩიქოვანი მთელი ცხოვრება მამის გვერდით იყო და სიმონ ჩიქოვანის გარდაცვალების შემდეგაც დიდი ამაგი დასდო პოეტის შემოქმედებითი შემკვიდრების დაცვასა და გამომწვევებს.

— რა კავშირი ჰქონდა, ბატონო ნიკა, სიმონ ჩიქოვანს თავისი ვაჟის სასკოლო ცხოვრებასთან? იცნობდა თუ არა თქვენს მასწავლებლებს, განსაკუთრებით — ქართულისას? რას განიცდიდით, როცა სკოლაში მამათქვე-

ნის ლექსებს გასწავლიდნენ? როგორ რეაგირებდა ამ დროს თქვენი კლასი?
— ჩვეულებრივი გაგებით, მაშას არავითარი კავშირი არ ჰქონია ჩემს სასკოლო ცხოვრებასთან — იგი არ მოდიოდა ჩემს სკოლაში, არ იცნობდა ჩვენს მასწავლებლებს. არათუ სიძონი, მარიკაც იშკრათად დადიოდა იქ — ძირითადად, მშობელთა კრებებზე. არ ვიცი რატომ, მაგრამ არც სიმონს უთბოვნია და არც მე მომსვლია აზრად მისთვის ნამეკითხა ჩემი საშინაო დავალებები ქართულში (მხოლოდ გამოსაშვები გამოცდების წინ ვაჩვენებ მას მომზადებული თემები). ეს კი იყო, რომ სიმონი, თითქოსდა სასწავთაშორისოდ, ჩამომიგდებდა ლაპარაკს იმ მწერალზე, რომლის შემოქმედებასაც იმ დროს „გავდიოდით“, მიმითითებდა იმ მოქმედებებზე, რომლებზეც უნდა გამეზახვილებინა ყურადღება, მირჩევდა სათანადო ლიტერატურას. ვინაიდან სიმონისა და მისი რეკომენდებული ავტორების შეხედულებანი საკმაოდ განსხვავდებოდა ჩემს სახელმძღვანელოებში დეკლარირებული დებულებებისაგან, ჩემი სასკოლო ნამუშევრები ხშირად სცილდებოდა იმ დროს (და მგონია — ახლაც) გავრცელებულ სტერეოტიპებს. სხვა სკოლაში ამგვარი „სხვაგვარად აზროვნებისათვის“, ალბათ, დავისჯებიოდი, მაგრამ ქართულს ჩვენ გვასწავლიდა შესანიშნავი პედაგოგი ვარო ვარდიაშვილი, რომელსაც ახარებდა ცოცხალი აზრის ყოველი გამოკრთომა მოსწავლის (ჩემს შემთხვევაში — მოსწავლის მამის) აზროვნებაში, ამიტომ ჩემი ნამუშევრები ქართულ ლიტერატურაში ძირითადად ფრიადით ფასდებოდა. რას განვიცდიდი, როდესაც კლასში სიმონის ნაწარმოებებს გვასწავლიდნენ? განვიცდიდი დიდ უხერხულობას — ჯერ ერთი, მეშინოდა, ვინმეს არ მოსჩვენებოდა, რომ თავი მომწონს მამაჩემის პოეტობით; კიდევ უფრო მეშინოდა, რომ ვინმეს ორიანი არ მიეღო „სიმონის გამო“. მაგრამ ჩემი თანაკლასელების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ, ალბათ, ჩემი ხათრითაც, განსაკუთრებით გულმოდგინედ ისწავლეს სიმონის ლექსები, ასე რომ, სიმონი და მე „არ შევრცხვენილვართ“.

— უყვარდა თუ არა სიმონ ჩიქოვანს მოგზაურობა? სოფელში დაბადებულს, ენატრებოდა თუ არა თავისი დედულ-მამული? დაჰყავდით თუ არა სოფელში ზაფხულობით?

— მოგზაურობა ძლიერ უყვარდა. ეს მისი შემოქმედებიდანაც ჩანს; ახალგაზრდობაში ფეხით მოიარა სევანეთი, ფშავ-ხევსურეთი, მესხეთ-ჯავახეთი. ხზავთა შორის, ერთ ასეთ მოგზაურობას კინალამ შესწირვია. ეს მოხდა ოციანი წლების დასაწყისში: სიმონს მოგზაურობისათვის ერთობ შეუფერებელ დროს გადაუწყვეტია შემოევლო კახეთი — 1924 წელი იდგა. მას თან ჰქონია შალვა დადიანის ხელით შესრულებული სქემა მარშრუტისა, რომელზეც სოფლების გარდა აღნიშნული იყო ის ოჯახები, რომლებშიც სიმონს შეეძლო მისელა ბატონი შალვას სახელით. საბუთების გახინჯვის დროს შემომწმებლებმა სიმონის პასპორტში აღმოაჩინეს დაკეცილი ქალაქი ამ საბედისწე-

როს სქემით. რასა კვირველია, სიმონი მიიჩნევს კონტრავოლუციის მეკავშირედ. ბედად სიმონს თან ჰქონდა ჟურნალ „მნათობის“, რომელიც მაშინ იყო პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ორგანო, რედაქციის თანამშრომლობის პირადობის მონაწილეა. ეს რომ არა, ვინ იცის (უფრო სწორად, ყველამ კარგად ვიცით), რა ბედიც ენეოდა სიმონ ჩიქოვანს და მის საჯარაუდო მასპინძლებს.

ორმოციანი წლების მეორე ნახევრიდან მეც ვახლდი ხოლმე სიმონს საქართველოში მისი მოგზაურობების დროს. სიმონს მართლაც რომ „ყოველწვერვალზე ციხე და კოშკი ნანახი და აზომილი ჰქონდა ოსტატის მზერით“. იგი ზედმინევით იცნობდა ყველა არქიტექტურულ ძეგლს, იცოდა მათთან დაკავშირებული ისტორიული ამბები. ჩემთვისაც და ჩანოსული სტუმრებისათვისაც მეტად მრავლისმომცემი იყო ხოლმე სიმონთან ერთად მოგზაურობა. სამშობლოთი ტკობა იქამდე ჰქონდა სისხლში გამჯდარი, რომ უნდა გაეხინჯა წყალი ყოველი შეხვედრილი წყაროდან. წყაროების დეგუსტაციის ეს პროცესი ერთგვარ რიტუალად ჩამოუყალიბდა, რომლის თაობაზეც მე და მარიკა ჩუმ-ჩუმად ვმზიარულობდით. რიტუალი ასეთი იყო: ჩვენი მძლოლი, რომელმაც კარგად იცოდა სიმონის ეს ჩვეულება, აჩერებდა მანქანას მორიგ წყაროსთან; გადმოვიდოდა სიმონი ხელში თერმოსით, რომელიც ბოლო წყაროს წყლით იყო სავსე; სიმონი შეადარებდა ხოლმე ახალსა და ძველ წყალს და იმის მიხედვით, რომლის გემო უფრო მოეწონებოდა, ან დაცლიდა თერმოსს და აავსებდა ახალი წყლით, ან ნამოიყოლებდა ძველ წყალს შემდეგ წყარომდე, სადაც ყველაფერი თავიდან მეორდებოდა.

მე მგონია, რომ იმავე ბუნებისა იყო სიმონის ქცევა საზღვარგარეთ ტურისტული მოგზაურობების დროს — პარიზის ქუჩებში ის ყიდულობდა მოხალულ ნაბლს, რომის ქუჩებში — ფორთოხლებს, ე.ი. ხარჯავდა ფულს ისეთ რამეზე, რაზეც ჩვენი ტურისტები, ჩვეულებრივ, თავს იკავებენ ხოლმე. ამას, სიმონის თქმით, ის „გასაწინაურებლად“ აკეთებდა.

უყვარდა თუ არა თავისი მშობლიური სოფელი? უყვარდა და ხშირად იგონებდა. ეს ჩანს მისი ლექსების ციკლებშიც „სამეგრელოში შთაგონებული საღამოები“, „შინიდან გაველ სამშობლოს გზაზე“, პოემაში „წყალდიდობა“. მე ფიზიკურად ვგრძნობ, როგორ სიამოვნებდა მას ამ ლექსებში მოხსენებული ტოპონიმებისა და მიკროტოპონიმების წარმოთქმა. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ეს მისი სიყვარული, ცოტა არ იყოს, პლატონური ხასიათისა გახლდათ — მას არასოდეს უცდია აღედგინა მამისეული კერა, სულ ერთი-ორჯერ წამიყვანა თავის სოფელში, ისიც თითო დღით. ეს, ალბათ, აიხსნება სიმონის ურბანიზმით. მას არ ჰქონდა მოთხოვნილება ემუშავა ბაღში, როგორც იტყვიან — „მოეჩიჩქნა მინა“, მისი ერთადერთი სამუშაო იყო სიტყვაზე მუშაობა. ეს კი მას დიდი ქალაქის ორომტრიალში უკეთ გამოსდიოდა, ვიდრე სოფლის სიმყუდროვეში. კურორტებზეც კი ვერ ჩერდებოდა დიდხანს, გული მუდამ თბილისისკენ მოუწევდა. თუმცა ერთგვარი გამონაკლისი

ბათუმი იყო, ალბათ იმიტომ, რომ იგი ყველაზე ნაკლებად კურორტულია საკურორტო ქალაქებს შორის.

— როგორ მუშაობდა სიმონ ჩიქოვანი? შინ თუ გარეთ? დღისით თუ ღამით? გიკითხავდათ თუ არა ოჯახის წევრებს ახლად დაწერილს? როგორ შეიცვალა ამ თვალსაზრისით მისი ცხოვრება თვალისჩინის დაკარგვის შემდეგ?

— როდესაც მოგახსენეთ, რომ ქალაქის ორომეტრიალში უკეთ მუშაობდამეთქი, არ მიგულისხმია, რომ სიმონი ქუჩაში წერდა ლექსებს. ის მუშაობდა განმარტოებული თავის სამუშაო ოთახში, მუშაობდა მხოლოდ ღამით, სანამ ჯანმრთელობა აძლევდა ამის საშუალებას. დროდადრო საკმაოდ ხმამაღლა კითხულობდა დაწერილს — ალბათ ამონებდა ლექსის ჟღერადობას. წერდა მხოლოდ ფანქრით უმაღლესი ხარისხის ქალაქზე. წერდა ძალიან წერილად — თაბახის მეოთხედზე ატევდა საკმაოდ ვრცელ ლექსს. თაბახის დანარჩენ სივრცეს ცარიელს ტოვებდა — მომავალი ვარიანტებისათვის. ასოები ისე წერილია, რომ ჭირს მათი ნაკითხვა გამადიდებელი მინის გარეშე, მაგრამ ყოველი ასო გამოყვანილია ძალიან მკაფიოდ და, საერთოდ, ხელნაწერს ატყვია თავისებური ელეგანტურობა; თანდათან მხედველობის გაუარესებასთან ერთად მსხვილდებოდა და კარგავდა სილამაზეს მამას ხელწერა; ეს კი საგრძნობლად ანუხებდა, რადგან ის გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ხელნაწერის ესთეტიკურ მხარეს. ახლად დაწერილ ლექსებს უკითხავდა ხოლმე მარიკას, ხომ გახსოვთ — *„ცოლს გააღვიძებს შრიალი ფურცლის, მას გადუუკითხავ საეჭვო სტრიქონს, რომელიც პირველ კურთხევას უცდის“*. ახლად დაწერილ ლექსს სიმონი გადადებდა და არ ეკარებოდა 2-3 თვის განმავლობაში, რათა უფრო ფხიზელი თვალით წაეკითხა და გაესწორებინა. ჩასწორებულს კვლავ გადადებდა და ა.შ. ლექსის ასეთი „დაღვინება“ შეიძლება ნლობით გაგრძელებულიყო, ამიტომაც დარჩა სიმონს ამდენი გამოუქვეყნებელი ლექსი, რომლებმაც შეადგინეს კრებული „ნიგნს გიტოვებ“.

როდესაც სიმონმა დაკარგა მხედველობა, თავდაპირველად მაინც ცდილობდა ლექსების წერას; როდესაც მიხვდა, რომ ჩვენ ველარ ვკითხულობდით ამ ჩანაწერებს, ხელი აიღო ქალაქსა და ფანქარზე და დაიწყო ლექსების თხზვა ზეპირად — იჯდა ხოლმე ჩუმად თავის ოთახში ან აივანზე, შემდეგ დაუძახებდა მარიკას და უკარნახებდა ლექსის ცალკეულ სტროფს, ან მთელ ლექსს თავიდან ბოლომდე. თუ გახსოვთ, მარიკას დღიურებში აღწერილია ასეთი შემთხვევა: სიმონი იჯდა მღუმარედ სავარძელში; რამე ხომ არ წაგიკითხოო, — შეეკითხა მარიკა.

— რას ამბობ, ვერ ხედავ, როგორ გამწარებული ვმუშაობო, — უპასუხა სიმონმა და გაიცინა.

— ორიოდ სიტყვით მამათქვენის ლიტერატურულ სიმპათია-ანტიპათია-

ზეც ბრძანათ. რომელი ნიგნები იყო მისთვის „სამაგიდე“ ან „სასასთუმლე“? როგორ დამოკიდებულებას ავლენდა პოეტი მხატვრობასთან, მუსიკასთან, თეატრთან, კინოსთან? მხოლოდ უყვარდა თუ რალაც-რალაცებში საკუთარ ძალასაც ცდიდა (თუნდაც — მოყვარულის დონეზე)?

— დიდი ხნის განმავლობაში სიმონი სისტემატურად, ყოველ დილას კითხულობდა ხოლმე „ვეფხისტყაოსანს“ ან „სახარებას“ ან „ქართლის ცხოვრებას“. ხშირად უბრუნდებოდა დავით გურამიშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ვაჟა-ფშაველას პოეზიას. პროზაული ნაწარმოებებიდან განსაკუთრებით უყვარდა ლევ ტოლსტოის „ომი და მშვიდობა“ და თომას მანის „ჯადოსნური მთა“.

ხელოვნების დარგებიდან, რომლებიც თქვენ ჩამოთვალეთ, მუსიკას იცნობდა, ასე ვთქვათ, საშუალო ინტელიგენტის დონეზე. ამაში ალბათ მისი ბუნებრივი მონაცემებია დამნაშავე. აკი, თვითონ ამბობს:

*„ენუხვარ, მე სმენა არა მაქვს ნმინდა,
ვერ დავემგვანე მომღერალ მშობელს“.*

რაც შეეხება სახვით ხელოვნებას, აქ მისი ერუდიცია არ ჩამოუვარდებოდა მის ლიტერატურულ ერუდიციას. შეხედეთ, რა მდიდარი ბიბლიოთეკა აქვს შეგროვებული ხელოვნებათმცოდნეობაში — დანყებული ჟურნალების „Мир искусства“ და „Аполлон“ კომპლექტებით და გათავებული გამომცემლობა „სკორას“ უკანასკნელი გამოცემებით. სიმონი ზედმინევით ერკვეოდა როგორც კლასიკაში, ისე მოდერნისტული ხელოვნების ყველა მიმართულებაში. ის მეგობრობდა ისეთ გამოჩენილ ოსტატებთან, როგორებიც იყვნენ ლადო გუდიაშვილი, მარტიროს სარიანი, იაკობ ნიკოლაძე, ელენე ახვლედიანი, ქეთევან მაღალაშვილი, თამარ აბაკელია, უჩა ჯაფარიძე, სერგო ქობულაძე, კეთილი ურთიერთობა ჰქონდა მომღვეწო თაობის მხატვრებთან — მერაბ ბერძენიშვილთან, ედმუნდ კალანდაძესთან. ლადო გუდიაშვილის „მოგონებათა ნიგნში“ კარგად არის აღწერილი სიმონის როლი მისი გახმაურებული გამოფენის მოწყობაში. მე მახსოვს, რა ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა დამსწრეებზე სიმონის სიტყვამ დავით კაკაბაძის გამოფენის დახურვაზე. ეს გამოსვლა ზეპირი იყო და, სამწუხაროდ, მისი წერილობითი კვალი არ არის შემორჩენილი.

არანაკლებ, თუ მეტად არა, უყვარდა სიმონს თეატრი. იგი აქტიური მონაწილე იყო 20-30-იანი წლების თეატრალური ბრძოლებისა. საფუძვლიანად იცნობდა იმდროინდელ რუსულ თეატრსაც. მეგობრობდა კოტე მარჯანიშვილთან, გამოჩენილ უკრაინელ რეჟისორ კურბასთან, უშანგი ჩხეიძესთან, ვერიკო ანჯაფარიძესთან, სერგო ზაქარიაძესთან. თეატრის სიყვარული სიმონს სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყვა. თეატრთან თავისებური გამოთხოვება იყო უკვე დაბრმავებული სიმონის დასწრება რუსთაველის თეატრის სპექტაკლ „მეფე ლირზე“, რომელიც დადგა მიხეილ თუმანიშვილმა და სადაც

მთავარ როლს ასრულებდა სერგო ზაქარიაძე. არჩილ სულაკაური, რომელიც ახლდა სიმონს ამ წარმოდგენაზე, გაოცებული ჰყვება, თუ როგორ ზუსტად ხედებოდა სიმონი მიზანსცენებს. უცდია თუ არა ძალა ხელოვნების ამ დარგებში? მხატვრობა ან მსახიობობა სიმონს არასოდეს უცდია, მაგრამ მისი ნერილები ლაღო გუღიაშვილზე, კოტე მარჯანიშვილზე, უშანგი ჩხეიძეზე და ვერიკო ანჯაფარიძეზე მეტყველებს, რომ — როგორც ხელოვნებათმცოდნესა და თეატრმცოდნეს — სიმონს ნამდვილად უცდია ძალა და არა სამოყვარულო, არამედ სწორედ მაღალ პროფესიულ დონეზე.

სხვაგვარად არის საქმე კინოში. აქ სიმონს მართლაც უცდია სცენარისტობა. მისი თანაავტორობით დაინერა სცენარი კინოფილმისა „დავით გურამიშვილი“, რომელიც თავის დროზე დიდი წარმატებით სარგებლობდა, თუმცა ახლა, ცოტა არ იყოს, ძნელი საყურებელია.

სერგო ზაქარიაძესთან ერთად სიმონმა დაინერა სცენარი ფილმისა „თავფარაენელი ჭაბუკი“. ფილმი არ დაუდგამთ. არ ვიცი, როგორი იქნებოდა ამ სცენარის მიხედვით დადგმული ფილმი, მაგრამ თავისთავად სცენარი ნასაკითხად ნამდვილად სასიამოვნოა და, ჩემი აზრით, ღირსი გამოქვეყნებისა.

— პოეტები რთული ბუნებისანი არიან, ხშირად — ძნელი ასატანიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში; ჰქონდა თუ არა სიმონ ჩიქოვანს თავისი უცნაურობანი, თავისი ახირებები?

— სიმონი ახალგაზრდობაში ცხოვრობდა ძალიან დაუდეკრად. მახსენდება მის მიერ მოთხრობილი ერთი ეპიზოდი: სიმონი და ნიკოლოზ შენგელაია ერთად ცხოვრობდნენ ოთახში, რომლის კარი და ფანჯარა გამოდიოდა თბილისურ გრძელ ღია აივანზე. ერთხელ მეგობრებმა დაკარგეს გასაღები, ასე რომ, კარი დაკეტილი დარჩათ. ამის შემდეგ ისინი და მათი სტუმრები, რომელთა შორის იყვნენ მშვენიერი სექსის წარმომადგენლებიც, ოთახში გადადიოდნენ ფანჯრიდან. ასე გრძელდებოდა ორი თუ სამი თვე, სანამ ერთ-ერთმა შეზობელმა არ დაკარგა მოთმინება და თავისი ხარჯით არ დაუყენა ახალი კლიტე. ოჯახის სამეურნეო საქმეებისადმი ასეთი არხეინი დამოკიდებულება სიმონს ბოლომდე გაჰყვა. ამიტომ მარიკას ის გათავისუფლებული ჰყავდა ყოველგვარი სამეურნეო საზრუნავიდან, რა თქმა უნდა, ფინანსურის გარდა.

— როგორი ურთიერთობა ჰქონდა სიმონ ჩიქოვანს თავის დიდ თანამოკალმებთან, კერძოდ — გალაკტიონთან, გიორგი ლეონიძესთან, კონსტანტინე გამსახურდიასთან? ბოლომდე შეინარჩუნა თუ არა პოლემისტის ბუნება და ტემპერამენტი? რამდენად გამოჰყვა მას ხელოვნების ნიმუშთა აღქმა-შეფასებაში თავისი „მემარცხენე“ წარსული, ფუტურისტული განწყობილებანი?

— იმ დოკუმენტზე, რომელიც აცხადებს გალაკტიონს პოეტების მეფედ, არის ახალგაზრდა სიმონ ჩიქოვანის ხელმოწერაც. შემდგომშიც სიმონი მუ-

დამ აღიარებდა გალაკტიონს პირველ პოეტად, მაგრამ, უნდა ითქვას, ეს აღიარება არ გახლდათ ულაპარაკო — ზოგი რამ გალაკტიონის შემოქმედებაში მისთვის მიუღებელი იყო. პირადი ახლო ურთიერთობა მათ არ ჰქონიათ, ეს, ალბათ, აიხსნება იმ დისტანციით, რომელსაც გალაკტიონი მკაცრად იცავდა სხვა მწერლებთან ურთიერთობაში.

არ ვიცი, როგორი ურთიერთობა ჰქონდათ გოგლასა და სიმონს ახალგაზრდობაში, როდესაც ერთი ცისფერყანწელი იყო, მეორე კი — ფუტურისტი. მე მგონი, მათი ურთიერთობა არც მაშინ იქნებოდა ურიგო, ვინაიდან სიმონის ფილიპიკების ცეცხლი ოციან წლებში ძირითადად მიმართული იყო ტიცინისა და პაოლოს წინააღმდეგ და, რამდენადაც ვიცი, გოგლას თითქოს არ შეეხებია. ყოველ შემთხვევაში, რაც თავი მახსოვს, მათ გულითადი მეგობრობა აკავშირებდათ. ისინი მეგობრობდნენ ოჯახებით. ერთიმეორის გარეშე არც ერთის ოჯახში ნადიმი არ იმართებოდა. გოგლამ და მისმა მეუღლემ ძალიან მტკივნეულად განიცადეს სიმონის დაკარგვა. რაც შეეხება გიორგი ლეონიძის — როგორც პოეტის — შეფასებას სიმონის მიერ, ის მოცემულია მის სიტყვაში გოგლას უკანასკნელ იუბილეზე.

კონსტანტინე გამსახურდიასთან სიმონის ურთიერთობა სხვადასხვა დროს სხვადასხვა იყო. რამდენადაც ვიცი, ახალგაზრდობაში მათი ურთიერთობა საკმაოდ გულითადი ყოფილა. შემდეგ, ორმოციან წლებში, ისინი ერთ ხანს დაშორდნენ ერთმანეთს. ბოლო წლებში მათ აღადგინეს კეთილი ურთიერთდამოკიდებულება. როგორც მწერალს, კონსტანტინე გამსახურდიას ღირსეულად აფასებდა, განსაკუთრებით მოსწონდა მისი „მთვარის მოტაცება“.

— რა დამოკიდებულებას ავლენდა სიმონ ჩიქოვანი თავისი ძველი, „ცირას“ პერიოდის პოეზიისადმი? მართო კონიუნქტურის გამო არ შეჰქონდა მერმინდელ თავის კრებულებში თუ — იმის შინაგანი მიუღებლობისა გამო, რასაც და როგორც წინათ წერდა?

— არ ვიცი, რამდენად აიხსნება ეს სიმონის „მემარცხენე“ წარსულით, მაგრამ ის ცხოველი ინტერესით ხედებოდა ავანგარდიზმის გამოვლინებას, იქნებოდა ეს სახვით ხელოვნებაში თუ ლიტერატურაში. უფრო რთულია საკითხი მისი დამოკიდებულებისა საკუთარ ფუტურისტულ მემკვიდრეობასთან. სამწუხაროდ, ხშირად სიმონი იძულებული იყო ხოლმე კონიუნქტურის გამო შეესწორებინა ესა თუ ის ლექსი, მაგრამ ფუტურისტული პერიოდის ლექსების მეტად მწირად — და ისიც გადაკეთებული სახით — შეტანა კრებულებში არ უნდა იყოს მხოლოდ კონიუნქტურით ნაკარნახევი. სიმონი ბევრჯერ გატაცებით იგონებდა თავის ფუტურისტულ ახალგაზრდობას, მაგრამ ჩემს მახსოვრობაში არასოდეს არ ნაუკითხავს იმ პერიოდის ლექსები მეგობართა ვინრო წრეშიც კი, მიუხედავად დამსწრეთა დაუინებელი თხოვნისა. თუმცა, მეორე მხრივ, როდესაც იმავე საზოგადოებაში ვერიკო ანჯაფარიძე წაიკითხავდა ხოლმე „ცირას“, სიმონი სიამოვნებით უსმენდა. ანდა

ავილოთ მისი პოემის — „ფიქრები მტკვრის პირას“ — ბედი. ეს ადრინდელი და დავინწყებული პოემა სიმონს გადაქცეული ჰქონდა სალაროდ, საიდანაც საჭიროებისას სესხულობდა მხატვრულ სახეებს. იქიდანაა „როგორც პელები თაფლის სანთელზე, გულს ვარსკვლავები მეჯახებიან“, იქიდანვეა „შენს სავარძელზე ზის პოეზია, შენს სავარძელზე ზის გაზაფხული“...

ასეთი „ავტობიოგრაფია“, ერთი მხრივ, მოწმობს იმას, რომ რალაც-რალაცები ამ პოემაში სიმონს მოსწონდა, მეორე მხრივ კი — იმას, რომ აღარასოდეს აპირებდა ამ პოემის ხელმეორედ გამოცემას. როგორც ხედავთ, თქვენს ამ შეკითხვაზე ვერ მოგეცით გადანწყვეტილი პასუხი. მე, ყოველ შემთხვევაში, სიმონ ჩიქოვანის ოთხტომიან „თხზულებებში“ „მემარცხენეობის“ პერიოდის მთელი მისი პოეზია შევიტანე.

უკაცრავად, ნელან მკითხეთ და დამავიწყდა მეპასუხა — ბოლომდე შეინარჩუნა თუ არა პოლემისტის ბუნება და ტემპერამენტიო. ნამდვილად შეინარჩუნა. აი, თხზულებათა IV ტომში ნაიკითხეთ მისი „ფიქრები ხმამალა“ (პასუხები ჟურნალ „Вопросы литературы“-ს ანკეცაზე), დაწერილი სიკვდილამდე რამდენიმე თვით ადრე, ნახეთ, როგორი პოლემიკური ოსტატობით, როგორი სიმძაფრით სვამს სიმონი ჩვენი ქვეყნის ლიტერატურული ცხოვრების მტკივნეულ საკითხებს, რომლებსაც მხოლოდ ოცი წლის მერე გასცა პასუხი მწერალთა უკანასკნელმა ყრილობამ.

— საყოველთაოდ არის ცნობილი სიმონ ჩიქოვანის — როგორც ლიტერატურული „ხელისდამსხმელის“ როლი. „ხელდასხმულთა“ შორის ბევრია თქვენი თაობის მწერალიც. როგორი იყო სიმონ ჩიქოვანი თავის ლიტერატურულ „შევირდებთან“ ურთიერთობისას?

— უპირველეს ყოვლისა — მეგობრული, იმდენად მეგობრული, რომ მე მეხამუშა კიდეც თქვენ მიერ ნახმარი სიტყვა „შევირდი“. როგორც ისინი უკითხავდნენ სიმონს თავის ახალ ნაწარმოებს, ისე სიმონი უკითხავდა მათ თავისას და ანგარიშს უნევდა მათს აზრს. თუ მიგიქცევიათ ყურადღება, მარიკას „დღიურებში“ არის ასეთი დეტალი: როდესაც სიმონმა გადანწყვიტა გამოქვეყნებინა ლექსების ციკლი „შემოდგომის დღეები აჭარაში“, მან დაიბარა არჩილ სულაკაური, ნაკითხა მას ხელნაწერი და მხოლოდ ამის შემდეგ დაურეკა იოსებ ნონეშვილს „ლიტერატურულ საქართველოში“ და უთხრა, რომ სურს გამოაქვეყნოს გაზეთში ახალი ლექსები. მე მგონია, ეს ეპიზოდი თვალსაჩინოდ ახასიათებს სიმონის ურთიერთობას თავის უმცროს თანამოკალმეებთან.

— თქვენი აზრით, სიმონ ჩიქოვანის რომელი ნაწარმოებები უნდა ისწავლებოდეს სკოლაში? გაკმაყოფილებთ თუ არა სასკოლო სახელმძღვანელო-სეული „გარჩევა“-ანალიზი მისი შემოქმედებისა? რომელ ნიგნს ან გამოკვლევას დაასახელებდით, სადაც, თქვენი აზრით, ყველაზე ზუსტად და ობიექტურად არის განხილული პოეტის შემოქმედება?

— განსხვავებით სხვა პოეტებისგან, რომლებიც მე-10 კლასის ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიაში არ არიან წარმოდგენილნი თავისი საუკეთესო ლექსებით, სიმონ ჩიქოვანი წარმოდგენილია ლექსით „ვინა სთქვა“ და პოემით „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“, რომლებიც უდავოდ მის საუკეთესო ნაწარმოებთა რიგს მიეკუთვნებიან. მისი რომელი ნაწარმოები უნდა ისწავლებოდეს სკოლაში, მეკითხებით... მე პედაგოგი არ გახლავართ, ამიტომ ჩემი სურვილი შეიძლება გულუბრყვილოდ მოგეჩვენოთ: — ის ნაწარმოებები, რომლებიც მე მიყვარს. ორი ზემოხსენებული ნაწარმოების გარდა ესენია: „იჭვი“, „არის სიყრმის და სიმწიფის შორის“, „ჩემი თოვლი“, „ამ იც ნელში გზა განვევლიეთ ნყვილად“, „მიდის და მიდის ნუთისოფელი“, „არ მშორდება ჭირვეული მარტი“. ვიცი, რომ შემჭიდროებული პროგრამის პირობებში ეს არარეალურია, მაგრამ იქნებ მივმართოთ ასეთ გზას: პოემა „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“, ისევე როგორც „დავითიანი“, შედგება ცალკეული ლექსებისაგან თუ თავებისაგან, მათ შორის არის ისეთი ლექსებიც, რომლებიც ძირითადად სიუჟეტის გაერთიანებას ემსახურებიან. მაგალითად, ისეთ საგულისხმო ლექსებს შორის, როგორც არის „ლოდინი ვსესვიატსკოეში“ და „დავით გურამიშვილის გოდება ვახტანგ მეექვსის გარდაცვალების გამო“ არის ლექსი „აფრების შრი-ალი“, რომელიც ძირითადად შეიცავს მხოლოდ ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ ქართველები მოსკოვიდან გამოემართნენ ასტრახანში. ასეთი ლექსები პოემაში ცოტა არ არის; იქნებ ღირდეს მათი ამოღება და გამოთავისუფლებულ საათებში თუნდაც ჩემ მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი ლექსებიდან რამდენიმეს სწავლება? პოემის სტრუქტურა, მე მგონია, იძლევა ამის შესაძლებლობას. ბოლოს და ბოლოს თვით „დავითიანიც“ ხომ შერჩევით ისწავლება სკოლაში.

ეს — რაც შეეხება მონოგრაფიულ შესწავლას; სიმონ ჩიქოვანის რა ნაწარმოებები ისწავლება უფრო დაბალ კლასებში (და ისწავლება თუ არა საერთოდ), მე, სამწუხაროდ, არ ვიცი. მამაჩემს საკმაოდ რთული ლექსები აქვს, მაგრამ, მე მგონია, მაინც შეიძლება რამდენიმე ლექსის შერჩევა ყმანვილებისათვის; ჩემი აზრით, ეს შეიძლება იყოს „ნაკადულის გალობა გვაღვაში“, „მერცხლის ბუდე“, „თოვლი“, „თვინიერი ზღვა“, „ზღვის პირად“.

რაც შეეხება სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების სახელმძღვანელოსეულ ანალიზს, აგრეთვე სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების შესასწავლ სარეკომენდაციო ნაშრომებს, ეს იმდენად სპეციფიკური საკითხებია, რომ მიჭირს მათზე კომპეტენტური პასუხის გაცემა.

— ასეთი მოსაზრებაც მსმენია, რომ სამეგრელო-სვანეთიდან გამოსული პოეტების ენასა და სტილს თითქოს ბუნებრივობა აკლდეს...

— არ ვიცი, ასეთი მტკიცება მე არსად შემხვედრია და, თუ ამგვარი აზრი სადღაც კულუარეში ბოგინობს და არსად დაბეჭდილია, არც არის ანგარიშგასანევი. ასეთი მოარული ხმები ამ კუთხეებიდან გამოსულ მწერლებს, ალბათ, არც გააღიზიანებს. პუშკინს აქვს ერთგან ნათქვამი, მგონი ანონიმურ წერი-

ლებთან დაკავშირებით, რომ სრულიადაც არ ჩათვლის თავის ღირსებას შელახულად, ქუჩაში ვინმე რომ მიეპაროს და შეუმჩნევლად მიაფურთხოს ზურგში.

— ყოველი მკითხველი შეძრა დედათქვენის დღიურებმა, „ცისკარში“ თქვენ მიერ გამოქვეყნებულმა, განსაკუთრებით — მისმა უკანასკნელმა სურვილმა და ამ სურვილის გაცხადებამ — ფერფლად გადაჰბნეოდა გულზე სიმონ ჩიქოვანს. როგორ დაინყო მათი ურთიერთობა? საერთოდაც, რა როლი ითამაშა მარიკა ელიავა-ჩიქოვანისამ პოეტ სიმონ ჩიქოვანის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში?

— ჯერ ერთი, გმადლობთ, რომ ზუსტად ჩამოაყალიბეთ მარიკას სურვილი — ფერფლად გადაჰბნეოდა გულზე სიმონ ჩიქოვანს, ე.ი. ფიზიკურადაც გათქვეფილიყო, გამქრალიყო ქმარში — და არა ის, რომ კონტრაბანდად მოხვედრილიყო მთანმინდაზე. ამიტომ იყო, როდესაც მარიკას სიკვდილიდან რამდენიმე წლის მერე მწერალთა კავშირის ერთ-ერთმა მაშინდელმა ხელმძღვანელმა ჩამომიგდო ლაპარაკი იმაზე, რომ ახლა კი დროა მარიკას სახელიც სადმე მოკრძალებულად მივანეროთ სიმონის საფლავის ქვასო, მე შორს დავიჭირე თავი ასეთი წინადადებისაგან, რადგან ეს იქნებოდა მარიკას სურვილის გაყალბება.

როგორ დაინყო მათი სიყვარული? ერთობ რომანტიკულად — სიმონისათვის ეს ყოფილა ერთი ნახვით შეყვარება. მარიკას უფროსი და სუსანა ჰყვება, რომ ერთხელ (ეს იყო 1926 წ.) ის და მარიკა მიდიოდნენ რუსთაველის პროსპექტზე. სუსანა მაშინ ქალაქში ცნობილი ლამაზმანი გახლდათ და განებივრებულნი იყვნენ გამვლელთა ყურადღებით; მაინც ერთ მომენტში, როდესაც ქალური ინსტინქტით იგრძნო ზურგში მიპყრობილი მზერა, უნებურად მოიხედა და გაკვირვებულმა დაინახა — ჭადრის ქვეშ მდგარ ჯგუფს გამოჰყოფოდა ერთი ძალიან გამხდარი ახალგაზრდა და გაოგნებული შესცქეროდა... სუსანას კი არა — მარიკას. უკვე სიმონისაგან ვიცით — როდესაც დებს ჩაუვლიათ, მას უკითხავს მეგობრებისათვის, ვინ არის ის გოგო, სუსანა ელიავას რომ მიჰყვება? მისი უმცროსი და მარიკა არისო, — უპასუხეს. „ჰოდა, სწორედ მაგას შევირთავ ცოლადო“, — განუცხადებია სიმონს. ბიბლიური იაკობივით შვიდი წელი დასჭირდა სიმონს, ეს ქალილი რომ შეესრულებინა. სამაგიეროდ სწორედ ისეთი ცოლი შეხვდა, პოეტს რომ სჭირდება. მარიკამ შეუქმნა თავის მეუღლეს გარკვეული კომფორტი, მაგრამ ამ კომფორტის მოსაპოვებლად ან შესანარჩუნებლად არასოდეს მოუთხოვია სიმონისაგან თავისი ნიჭის ღალატი. როდესაც სიმონი იძულებული იყო ხოლმე ნასულიყო გარკვეულ კომპრომისზე თავის სინდისთან, მაგალითად — დაენერა ლექსი მავანსა და მავანზე, ის ამას აკეთებდა არა ცოლის ნაქვებით, არამედ მასი გააფთრებული წინააღმდეგობის მიუხედავად. ასევე იყო ადამიანებთან ურთიერთობებშიც: სიმონს შეეძლო ეპატიებინა კაცისათვის მის მიმართ ჩადენილი სიმდაბლე, მარიკა კი, ნურას უკაცრავად, იტყოდა:

„ეს კაცი ჩვენს ოჯახში ფეხს ველარ შემოადგამსო“ და, მორჩა — ასეც იყო. როგორც ხედავთ, მარიკა არ უადვილებდა ქმარს სიცოცხლეს, სამაგიეროდ უადვილებდა შემოქმედებას... ასე გამოვიდა, რომ — 1927 წლიდან დაწყებული — სიმონის ყველა სატრფიალო ლექსი მხოლოდ მარიკასადმია მიძღვნილი. მე შევკრიბე ეს ლექსები და 1977 წელს გამომცემლობა „ნაკადულში“ გამოვეცი კრებულად „შინ შემოგაქვს ყვავილები“. გამოვიდა ერთიანი პოემა, პოემა სიყვარულისა. აქ ჯერ ნახევრად ირონიული კომპლიმენტებია, შემდეგ — სიყვარულის ძლიერი გრძნობა, ერთგულება, ოჯახური სითბო და ბოლოს — მოახლოებული დაპირების ტრაგიზმი.

ერთხელ ბატონმა გოგლამ ნახევრად ხუმრობით უთხრა სიმონს: „შენ რა პოეტი ხარ, მთელი სიცოცხლე ერთ ქალს უმღერო“. „ყველა პოეტი ერთ ქალს უმღერის, მაგრამ სხვადასხვა სახელებს არქმევერო“, — უპასუხა სიმონმა.

1987 წ.

საფიხვნო

ჩენი „საფიხვნო“ განიხილავს საკითხს —

სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების სწავლება სკოლაში.

საფიხვნოდ მონეულმა სიტყვიერების მასწავლებლებმა უპასუხეს შემდეგ შეკითხვებს:

1 როგორ ასწავლით სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებას ა) საერთოდ, საშუალო სკოლაში სწავლების მთელ მანძილზე, და ბ) კერძოდ, ბოლო წელს, როდესაც პროგრამა მთავრდება მისი შემოქმედებით (პოემა — „სიმღერა და ვით გურამიშვილზე“)?

2 რა თემატიკას სთავაზობთ მოსწავლეებს სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების სწავლებასთან დაკავშირებით?

3. რა ნაწარმოებებით უნდა წარმოჩნდეს, თქვენი აზრით, სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედება სასკოლო პროგრამაში?

რეპაზ ჩხარტიშვილი

1. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების შესასწავლად გამოყოფილი მეტად მცირე დროდან (3 საათი) | საათს ვუთმობ პოეტის ცხოვრებისა და შემოქმედების რთულ გზას. ესაა გზა ფუტურიზმიდან, „ზაუმიდან“ ნათელ და ბრწყინვალე პოეტამდე, „ხაბოდან“ — „ქართველ დედამდე“.

ამ ძნელ გზაზე თვითვე მიგვანიშნებს პოეტი:

*„არა, განყობილ სუფრასთან ჯდომით
არ მიმიღია მგოსნობა მყისვე.
ხორკლიან სიტყვით, ჭიდილით, ომით
დავეცი ბევრჯერ, ავდექი ისევ“.*

განსაკუთრებულ ყურადღებას ვამახვილებ სიმონ ჩიქოვანზე, როგორც რაინდულ სულის მოქალაქეზე, რომელმაც 1951 წელს ვაჟა-ფშაველას გამოსარჩლებისათვის მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელობა დატოვა.

საათების სიმცირის გამო, სრულად — ვერა, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც ვახერხებ მოსწავლეებს სიმონ ჩიქოვანის თვითმყოფადი პოეზია „დავაგემოვნებინო“. განსაკუთრებით აღვნიშნავ პოეტის გამორჩეულ ხელწერას, მის სტილს; მაგალითად, ყურადღებას ვამახვილებინებ კლასს იმაზე, თუ რა ფუნქცია ენიჭება მის პოეზიაში მეტაფორას „წვიმა“.

2. ა) სიმონ ჩიქოვანი — დავით გურამიშვილის ცხოვრების „მარტიროლოგი“; ბ) საქართველოს გმირული წარსული და „ქართველი დედა“; გ) „სიმონ ჩიქოვანი — ხალხთა ძმობის მომღერალი“ — აი, ის ძირითადი თემატიკა, რასაც შევთავაზებ ხოლმე მოსწავლეებს პოეტის შემოქმედების სწავლებისას.

3. სიმონ ჩიქოვანი მოსწავლეთა შეგნებაში უნდა წარმოჩნდეს ისე, როგორც გორკიმ წარმოგვიდგინა ვლადიმერ მაიაკოვსკი:

„Нет никакого футуризма, есть Маяковский — большой поэт!“.

ოღონდ ამჯერად ასეთი შეფასების ადრესატი სიმონ ჩიქოვანი იქნება.

სიმონ ჩიქოვანზე საუბრისას ვიგონებთ პოეტის ფრთიან მეტაფორას:

*„ახალგაზრდობა ბენვის ხიდია,
შემოქმედება — ცეცხლთან თამაში“.*

ჭეშმარიტმა პოეტმა უმარცხოდ გაიარა „ბენვის ხიდი“ და არც ცეცხლის აღზე შესტრუსვია პარნასისაკენ მქროლავი ფრთები.

ზონა სტურუა

1. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების ნიმუშებს ჩვენი მოსწავლეები იცნობენ VII-VIII კლასებიდან.

პოეტის შემოქმედებას მოქმედი სასკოლო პროგრამით ეთმობა სამი საათი, რაც, ვფიქრობ, საკმარისი არ არის.

ბიოგრაფიის შესწავლის დროს ყურადღებას ვამახვილებ იმ ფაქტზე, რომ სიმონ ჩიქოვანმა რევოლუციის შემდგომ პერიოდში დაიწყო ლიტერატურული მოღვაწეობა. პოეტი თანდათან იჭრება რეალური ცხოვრების სიღრმეში, უახლოვდება ხალხს, სათუთად ეხება თავისი ერის ისტორიულ ფესვებს.

პოეტის შემოქმედების ერთ-ერთ ძირითად მოტივს წარმოადგენს პატრიოტიზმი.

იგი ეთაყვანება საქართველოს, რომელიც „ერთი ხელის დადება“, „ხის ნაფოტივით“ მცირეა, მაგრამ მომავადობელი სილამაზისა და დიდებული წარსულის ქვეყანაა:

*„ვინა სთქვა, თითქოს პატარა იყოს
ჩემი სამშობლო, დიდების ღირსი.
ქართლში ვინ პოვა პატარა ციხე,
ვინ მოიგონა სიმცირე მისი“.*

როცა სამშობლოს თავს განსაცდელი ატყდება, ქართველ პოეტებთან ერთად სიმონ ჩიქოვანიც დგას „იქ, სადაც ქარიშხალია“ და თავისი მგზნებარე ლექსებით თანამოძმეებს გამარჯვების რწმენას უწერგავს:

*„მტერი მოესპოთ სამუდამოდ,
მამულს ეუთხრათ გამარჯვება“.*

ომის მრისხანე წლებში შეიქმნა „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“, რომელიც პოეტმა თავისი დიდი წინაპრის ბიოგრაფიაზე დაყრდნობითა და საკუთარი ფანტაზიით შექმნა.

საკმაოდ ძნელია საათების სიმცირის გამო ამ პოემის სათანადო ანალიზი; გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მისი სწავლებისას აუცილებელია პარალელის გავლება „დავითთან“.

2. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების შესწავლასთან დაკავშირებით მოსწავლეებს შეიძლება დასაწერად შეეთავაზოთ შემდეგი თემები:

- ა) ქართლის ჭირის მემკვიდრის სახე სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებაში;
- ბ) ხალხთა მეგობრობის იდეა სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებაში;
- გ) „ხმები აანთო სამშობლოს ლერწმით“ ...

3. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებას, ჩემი აზრით, კარგად წარმოაჩენს პროგრამით გათვალისწინებული ნაწარმოებები; თუ რამეს დავამატებდით, ურიგო არ იქნებოდა, მაგრამ საათების სიმცირე რაზან ამის საშუალებას არ იძლევა, დარჩეს ყველაფერი ისე, როგორც ამჟამად მოქმედ პროგრამაშია.

ასეთ სიტუაციაში მთავარია, პროგრამის შემდგენლებმა ისიც არ ამოიღონ, რასაც ახლა ვასწავლით.

კლასგარეშე საკითხავად კი ვისურვებდი, პროგრამაში შეეტანათ პოეტის ადრეული პერიოდის ერთ-ერთი ნაწარმოები — „ბარათაშვილთან გასაუბრება“.

დალი ტურძელაძე

1. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებას მოსწავლეები პირველად ეცნობიან VII კლასში, სადაც ისწავლება მისი მოკლე ბიოგრაფია და ლექსი „ვინა სთქვა“, VIII კლასში რამდენადმე ფართოვდება მათი თვალსაწიერი ამ პოეტის ბიოგრაფიის უფრო ვრცლად შესწავლითა და ლექსის „ქართველი დედის“ საფუძვლიანი ანალიზით; რაც შეეხება სწავლების ბოლო წელს, აქ ამ პოეტის შემოქმედების სწავლებისათვის გამოყოფი-

ლა 3 საათი, რაც ძალიან მცირეა და არ გვაძლევს საშუალებას, სათანადო სიღრმით ვასწავლოთ პოემა — „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“.

დამამთავრებელ კლასში სიმონ ჩიქოვანის სწავლებას მე ვუთმობ 4 საათს (1 საათს ვამატებ მეტყველების განვითარებისათვის გამოყოფილი გაკვეთილების ხარჯზე). გაკვეთილებს დავგეგმავ შემდეგნაირად:

1. სიმონ ჩიქოვანის ბიოგრაფია, შემოქმედება: პატრიოტიზმის თემა პოეტის შემოქმედებაში („ვინა სთქვა“, „ქართველი დედა“, „ქართლის საღამოები“) — 1 სთ.

2. „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ — ტექსტზე მუშაობა — 1 სთ.

3. „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ — იდეურ-მხატვრული ანალიზი — 1 სთ.

4. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედება — შემაჯამებელი მუშაობა — 1 სთ.

მუშაობას შემდეგნაირად წარვმართავ:

სანამ ჩიქოვანის შემოქმედების მონოგრაფიულ შესწავლაზე გადავიდოდეთ, მოსწავლეებს ვავალებ, გაიხსენონ ადრე შესწავლილი ბიოგრაფია სიმონ ჩიქოვანისა და მისი ლექსები: „ვინა სთქვა“ და „ქართველი დედა“.

მომდევნო გაკვეთილზე ჯერ გამოვიკითხავ პოეტის ბიოგრაფიას: კვლევები-თი კითხვებით კლასი იდეურ-მხატვრულად გააანალიზებს ლექსებს „ვინა სთქვა“ და „ქართველი დედა“; ამას დაეთმობა 10-12 წუთი. შემდეგ კი დავინყებ ახალ მასალაზე მუშაობას, რასაც წარუშდლვარებ 5-7-წუთიან საუბარს: მოსწავლეებს გავაცნობ ახალ მასალას — ს. ჩიქოვანის ბიოგრაფიისა და მისი შემოქმედების — ცოდნის საგანმანათლებლო-განმავითარებელსა და აღმზრდელობით მნიშვნელობას. დაესახებ ამოცანებს, რომლებიც მოსწავლეებმა უნდა გადაწყვიტონ ამ პოეტის შემოქმედების შესწავლისას, და თხრობის მეთოდის მომარჯვებით გაეაღრმავებ მოსწავლე-თა ცოდნას პოეტზე.

შემდეგ გაკვეთილზე მოსწავლეებს ვამუშავებ „სიმღერის“ ტექსტზე.

მესამე გაკვეთილზე კვლავ მოსწავლეთა აქტიური მონაწილეობით გავაანალიზებ ამ ნაწარმოების იდეურ-მხატვრულ მხარეს.

მეოთხე, ბოლო გაკვეთილზე სასკოლო ლექციისა და საუბრის მეთოდების გამოყენებით შევაჯამებ მუშაობას პოეტის შემოქმედებაზე.

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, პოემის — „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ — ტექსტზე მუშაობას მხოლოდ ერთ საათს ვუთმობთ, ეს კი არ გახლავთ საკმარისი მისი სათანადო სიღრმით შესასწავლად. საჭიროდ მიმაჩნია, მას დაეთმოს დამატე-ბით 2 საათი მაინც.

2. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების სწავლებისას მოსწავლეებს ვთავაზობ შემდეგ თემატიკას:

ა) პატრიოტიზმი სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებაში;

ბ) ხალხთა მეგობრობის თემა სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებაში;

გ) სიმონ ჩიქოვანი და დავით გურამიშვილი;

დ) სიმონ ჩიქოვანის პოეზია.

3. სიმონ ჩიქოვანი სასწავლო პროგრამაში შეიძლება წარმოჩნდეს იმავე ნაწარმოებებით, რაც ამჟამად მოქმედ პროგრამაშია შესული, ოღონდ — საათების რაოდენობის გაზრდის შემთხვევაში — კარგი იქნებოდა, უფრო სრულად წარმოჩენილიყო მისი ლირიკა, კერძოდ, გვესწავლებინა ლექსები: „უშგული“, „ჩემო მამული“, „არის სიყრმის და სიმწიფის შორის“.

თალიკო რუსია

1. სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების სწავლებას XI კლასში ეთმობა 3 საათი. აქედან 1 საათს ვუთმობ პოეტის ბიოგრაფიისა და „ვინა სთქვას“ შესწავლას, მეორე გაკვეთილზე ვამუშავებ პოემის — „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ — ტექსტს, მესამე გაკვეთილზე კი ვაანალიზებ ამავე პოემის იდეურ-მხატვრულ მხარეს და მთლიანად ვაჯამებ პოეტის შემოქმედებას, ყურადღებას ვამახვილებ სიმონ ჩიქოვანის პოეტური სტილის თავისებურებებზე.

პირველ გაკვეთილზე, სიმონ ჩიქოვანის ბიოგრაფიის გაცნობამდე, მოსწავლეებს ვამოვრებინებ ადრე შესწავლილ ლექსს — „ქართველი დედა“. ამასთან დაკავშირებით გამოვიკითხავ, თუ რა აისახება ამ ლექსში. კლასი მიპასუხებს, რომ მასში გადმოცემულია ქართველთა ვაჟკაცობის, გმირობისა და სამშობლოსათვის თავდადების იდეა, მასთან ერთად გამოკვეთილია პატრიოტი დედის სახე (აქვე შეიძლება მოვავაგონოთ მოსწავლეებს ქართველ დედაზე დანერჩილი სხვა ნაწარმოებებიც: ხალბერი ბალადა „ლექსი ვეფხვისა და მოყმისა“, ილიას „ნანა“, „ქართველის დედას“, აკაკის „ქართველი ქალი“ და სხვა). ამის შემდეგ კლასს ლექციური მეთოდით ვაცნობ სიმონ ჩიქოვანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, გამოკვეთ, რომ მის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პატრიოტიზმის თემას. ამ საკითხთან დაკავშირებით პოეტს დაუნერია მრავალი ლექსი, მათ შორის აღსანიშნავია „ვინა სთქვა“ (ამავე დროს მოსწავლეები გაიხსენებენ გალაკტიონის, ი. გრიშაშვილის, გ. ლეონიძისა და სხვათა მიერ პატრიოტულ თემაზე დანერჩილ ლექსებს, რომლებიც წინა გაკვეთილებზე შეისწავლეს). სიმონ ჩიქოვანის ამ ნაწარმოებს — „ვინა სთქვას“ — ვკითხულობ გამომეტყველებით და მოსწავლეთა თანამონაწილეობით ვაანალიზებ მის იდეურ-მხატვრულ მხარეს, თანაც კლასს ვავალებ ამ თემაზე წაიკითხოთ პოეტის სხვა ნაწარმოებებიც, მაგალითად — „ქართლის საღამოები“, აგრეთვე „განჯის დღიური“.

მეორე გაკვეთილზე დავამუშავებთ პოემის — „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ — ტექსტს, ხოლო ბოლო გაკვეთილზე — მის იდეურ-მხატვრულ მხარეს და დავაჯამებ მთლიანად პოეტის შემოქმედებას.

„სიმღერის“ შესასწავლად განკუთვნილი დროის მცირე მონაკვეთში ძალიან ძნელია პოემის შესწავლა. მიუხედავად ამისა, მაინც ვცდილობ მის დეტალურ ანალიზს სათანადო ადგილების კომენტირებით: გზადაგზა ნიადაგს ვამზადებ ნაწარმოების იდეურ-მხატვრული ანალიზისათვის. დასკვნით-შემაჯამებელი მუშაობისას კლასი მიმყავს იმ დასკვნამდე, რომ „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“ სრულიად განსაკუთ-

რებულსა და მრავალმხრივ საგულისხმო მოვლენას წარმოადგენს თანამედროვე ქართულ პოეზიაში. ამ დიდ ლირიკულ ციკლში პოეტი ორიგინალურად განასახიფებს დავით გურამიშვილის მღელვარე ცხოვრების უმთავრეს ეპიზოდებს და ახლებურად გადაგვიშლის თვალწინ პოეტის სულიერ სამყაროს.

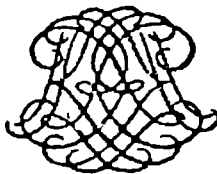
დავით გურამიშვილი პოემაში წარმოდგენილია, როგორც სიმბოლური გამოხატულება უმძიმეს ისტორიულ ვითარებაში მოქცეული ქართველი ხალხის მისწრაფებისა მოენახა თავისი შემდგომი ისტორიული ცხოვრების დასაყრდენი.

2. სიმონ ჩიქოვანის პოეზია მრავალფეროვანი და მრავალმხრივია; ბუნებრივია, რომ დასანერი თემატიკა შესაფერისად უნდა შეირჩეს. ძირითადად შეიძლება გამოიყოს ასეთი თემები: 1. სამშობლოს სიყვარულის თემა; 2. ხალხთა მეგობრობის იდეა; 3. სიმონ ჩიქოვანის პოეზიის ზოგადი დახასიათება. სასურველია, მოსწავლეებმა ამავე დროს ნაიკითხონ პოეტის უკანასკნელი დიდი ციკლი — „განჯის დღიური“ და მისი კრიტიკული გამოკვლევებისა და სტატიების კრებული.

3. როგორც ცნობილია, სიმონ ჩიქოვანის გზა ფართო სამწერლო ასპარეზზე გამოსასვლელად არ ყოფილა თავიდანვე ია-ვარდით მოფენილი. პოეტი სულ უფრო და უფრო ღრმად ეცნობოდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ წარსულსა და დღევანდელობას, შეიგრძნობდა ჩვენს დიდ კლასიკასთან ორგანულ კავშირს. ამიტომ სასურველია, სკოლაში მოსწავლეთა წინაშე სიმონ ჩიქოვანი წარმოჩნდეს როგორც დიდი მამულშიშვილი, ნოვატორი არა მარტო ფორმით, არამედ ახალი მოტივების პოეტური დამუშავებითაც.

მოსწავლეებს ვურჩევდი, მთლიანად გაეცნონ სიმონ ჩიქოვანის პოეზიას, მათ შორის ფუტურისტული პერიოდის „ორკესტრულ ლექსალობასაც“.

1987 წ.

სისფერყანწელაზი

წინათქმა

უახლეს ქართულ ლიტერატურაში „ცისფერყანწელთა“ ადგილი და როლი განსაკუთრებულია. ისინი XX საუკუნის ქართულ მწერლობას მოველინენ მებრძოლ სკოლად და, დღიდან ჩამოყალიბებისა — 1932 წლის ცნობილ დადგენილებამდე, საკმაოდ მონოლითურ კორპორაციას წარმოადგენდნენ. მათ მთელი ათეული წელი, თუ ერთგვარ გადამეტებად არ ჩამეთვლება, ხელთ ეპყრათ ქართული მწერლობის სადავეები და დაჟინებით აცხადებდნენ პრეტენზიას ლიტერატურული მეტრის მდგომარეობაზე. გამოხდა ხანი, მიცხრა ლიტერატურული (ზოგჯერ — არალიტერატურულიც!) შეხლა-შემოხლა, თანდათან სურათი დაინმინდა, გალაკტიონისა არ იყოს — „წყალნი წავიდნენ და წამოვიდნენ, დარჩნენ ქვიშანი“... და მაინც: „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედება და მათი ადგილი ქართულ ლიტერატურაში აზრთა ცხოველ „ალებმიცემობას“ ინვევდა და ახლაც ინვევს არა მარტო ჩვენს კრიტიკაში — საზოგადოების უფრო ფართო წრეშიც; განსაკუთრებით — სწორედ ამ უკანასკნელში, ე.ი. მკითხველში: მათი შეფასების ამპლიტუდა უკიდურეს წერტილებს შორის ირხეოდა — ერთნი რომ ხელალებით უარყოფდნენ „ცისფერყანწელთა“ ღვანლსა და შემოქმედებას, მეორენი ლამის კერპთაყვანისმცემლურ გუნდრუკს უკმევდნენ მათ. აქ ისიც გახლავთ გასათვალისწინებელი, რომ ზოგიერთი „ყანწელის“ შემოქმედების შეფასებაში მნიშვნელოვანი კორექტივი შეჰქონდა პოლიტიკურ კონიუნქტურას, ცხოვრებისეულ მომენტებს, მწერალთა ტრაგიკულ ბიოგრაფიას; ორდენის ბევრი წვერი იმსხვერპლა ოცდაჩვიდმეტმა: პაოლო, ტიცვიანი, ნიკოლო მინიშვილი... გრიგოლ რობაქიძე მარადიულ ხიზნად იქცა, გადარჩენილებს თითქოს მთავარი სიმი ჩაუნყდათ ყელში. ეს ყველაფერი გვიან მოხდა, ოცდათორმეტი წლის იმ ცნობილი დადგენილების შემდეგ, რომელმაც ოფიციალურად გააუქმა მწერალთა სხვადასხვა გაერთიანებანი... მანამდე კი „ცისფერ ყანწელთა“ ორდენი დაძაბული ლიტერატურული ცხოვრებით ცხოვრობდა, უფრო ზუსტად — იბრძოდა... პოლიტიკური დაპირისპირება ლიტერატურულ სახეს იღებდა, ლიტერატურული პაექრობა პოლიტიკურ სარჩულს იძენდა და ასეთ ორომტრიალში მტერ-მოყვრისა და მტყუან-მართლის გარჩევა ჭირდა; „ყანწებს“ ებრძოდნენ, „ყანწებიც“ იბრძოდა და ამ ცხარე ბატალიების დროს ისიც მომხდარა, რომ წმინდა მწერლური მომენტები დაჩრდილულა და ნაბანისათვის თოთო ბაღლიც გადაუყოლებიათ: ლიტერატურულ ჭიდილში ხომ მოქნეულის მოზომვა, სამწუხაროდ, ისევე ჭირს, როგორც — ქუჩის ჩხუბში... „ყანწებიც“ ზარალდებოდნენ, თუმცა თვითონ „მეოცნებე ნიამორებსაც“ კარგა

ალესილი რქები ჰქონდათ და მწერლური „შავისა“ და „თეთრის“ გარჩევამი ზოგჯერ თავადაც სცოდავდნენ.

როგორ დაიწყო

მაშინდელი მკითხველისათვის კი ეს ყველაფერი ასე დაიწყო: 1916 წელს, გაზაფხულზე, ქუთაისში დაისტამბა თხელი ჟურნალი, რომლის ყდაზე რქებსავით წამახული ასოებით ეწერა „ცისფერი ყანნები“. მკითხველისათვის დაიწყო-მეთქი, თორემ თავად ჟურნალის ბირთვმა ამ დროისათვის შედარებით ხანმოკლე, მაგრამ ინტენსიური შემოქმედებითი ცხოვრების გზა განვლო და შინაგანად უკვე მომწიფდა საიმისოდ, რომ საჯაროდ გამოეთქვა არა მხოლოდ ახალი თეორიულ-ესთეტიკური კრედო, არამედ ამ მხატვრული პრინციპებისათვის ხორციც შეესხა — რომ იტყვიან, „დახლზე გადმოელაგებინა“ მუშტრისათვის ანუ მკითხველისათვის, რისი მქონებლებიც იყვნენ. მკითხველის გაოგნება კი, მისი ერთგვარი ეპატაჟი, ყდაზევე იწყებოდა ამ უცნაური სიტყვათნაზავით — „ცისფერი ყანნები“. გაივლის წლები და ტიცთან ტაბიძე დანერს: „ალბათ შემდეგ „ყანნელები“ გამოიტანენ იმ წამებს, როცა ისინი მეტს ფიქრობდნენ „ცისფერი ყანნების“ სახელის მოგონებაზე, ვიდრე აკაკი წერეთელი „თორნიკე ერისთავის“ დანერაზე“ (დადაიზმი და ცისფერი ყანნები, „მეოცნებე ნიამორები“, N 10, გვ. 14). თუმცაღა, რამდენადაც ვიცი, „ყანნელებს“ ეს წამები აღარ „გამოუტანიათ“, მაგრამ საქმეში ჩახედული მკითხველი ისედაც მიხვდებოდა, რომ ამ სათაურს საკმაოდ გამჭვირვალე სიმბოლიკა ჰქონდა: „ცისფერი“ არის ფერი ირეალური, რომანტიკული, ოცნებით გამოგონილი, ალექსანდრე სამყაროსი; „ყანნები“ მიგვანიშნებენ თრობაზე, თავდავინყებაზე, ექსტაზზე; „ცისფერი ყანნები“ ზმანებით თრობის სიმბოლოა. სახელწოდება, ამავე დროს, ეროვნული კოლორიტის მქონეც გახლდათ: „ყანნელებს“ ყოველთვის ნაციონალურ პოეტებად მიაჩნდათ თავი და, თუმცა ხშირად მონ-მარტრსა და მონ-პარნასს უმღეროდნენ, მაინც მხოლოდ „საქართველოს შემდეგ უწმინდესი ქვეყანა არის პარიზი“-ო, აცხადებდნენ. თანაც, ჩვენში დამკვიდრებული ტრადიციით, ლიტერატურულ-პოლიტიკური გამოცემები სოლიდურად „ინათლებოდნენ“ — „ცისკარი“, „საქართველოს მოამბე“, „ივერია“, „დროება“, „კვალი“ — ახლა კი ეს უცნაური და არნახული „ცისფერი ყანნები“! არადა, ეს გამომწვევი, ბუნტარული „სათაური“ უფრო ფუტურისზმის გამოძახილი გახლდათ — გავიხსენოთ თუნდაც რუს ფუტურისტთა კრებულები: „Дохлая луна“, „Идите к черту“, „Пощечина общественному вкусу“ — ვიდრე სიმბოლიზმისა; სიმბოლიზმს ხარკი „ყანნელებმა“ სხვა ჟურნალის სახელწოდებით — მინაზებული და მანერული „მეოცნებე ნიამორებით“ — გადაუხადეს.

ქურნალი „ცისფერი ყანნები“ პაოლო იაშვილის „პირველთქმით“ იწყებოდა. ეს გახლდათ ლიტერატურული მანიფესტი და პოეტებს, ყველა მეოცნებესა და მთელ ქართველ ხალხს აუწყებდა ღირსშესანიშნავ ფაქტს — ახალი ლიტერატურული სკოლის, პოეტთა ახალი კორპორაციის დაბადებას. ამ „სავიზიტო ბარათში“ მითითებულია სკოლის გენეალოგიასა და იმ „სათბურზეც“, საიდანაც საქართველოს „მალარიით დაღორნილ“ ხაშშიან მინაზე გადმორგეს „ბოროტების ყვაილები“: „ადიდე, ხალხო, ეს ჩვენი მრისხანე ქალაქი, სადაც გიჟური გატაცებით ჯამბაზობენ ჩვენი ლოთი ძმები — ვერლენი და ბოდლერი, მალარმე — სიტყვების მესაიდუმლე და არტურ რემბო, სიამაყით მთვრალი, დაწყევლილი ჭაბუკი“... არა მარტო „სენადალეული“ პაოლო, სხვა ქართველი სიმბოლისტებიც ყოველთვის ხაზგასმით მითითებდნენ თავიანთ ფრანგ წინამორბედებზე, თარგმნიდნენ მათს ნაწარმოებებს, უძღვნიდნენ ესეებს; მათ თავიანთი შემოქმედებითაც გააღმერთეს მალარმეს, რემბოს, ვერლენის, ბოდლერისა და ლაფორგის სახეები. მოუხედავად ამისა, „ცისფერყანნელთაგან“ ევროპის კულტურა და ხელოვნება ორგანულად, მთელი სისრულით მხოლოდ გრიგოლ რობაქიძეს ჰქონდა ათვისებული, სხვა „ყანნელებს“ კი მათი ოპონენტები ხშირად წამოსძახებდნენ, ფრანგები თქვენ დედანშიაც კი არ წაგიკითხავთო. მართლაც, ევროპული დეკადანსი ძირითადად რუსეთის გზით შემოვიდა საქართველოში და, თუმცა „ყანნელები“ ამის აღიარებას ერიდებოდნენ, ამ გზამ გარკვეული დაღაც დააჩინა მას.

ამ ახალი კორპორაციის წევრები იყვნენ ახალგაზრდა პოეტები, ძირითადად — დასავლეთ საქართველოდან, რომელთაგან ბევრმა ქუთაისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ სწავლა რუსეთში განაგრძო, ზოგმა კი ევროპას მიაშურა. „ცისფერი ყანნების“ პირველი ბირთვი 1915 წელს შეიქმნა პაოლო იაშვილის, ტიცციან ტაბიძის, ვალერიან გაფრინდაშვილის, კოლაუ ნადირაძისა და სანდრო ცირეკიძის შემადგენლობით. შემდგომ მათ მიემატნენ: ნიკოლო მინიშვილი, გიორგი ლეონიძე, სერგო კლდიაშვილი, რაჟდენ გვეტაძე, შალვა კარმელი, შალვა აფხაიძე, ალი არსენიშვილი. ჯგუფის იდეური ხელმძღვანელი და შეუვეალი ლიტერატურული ავტორიტეტი იყო იმ დროისათვის უკვე სახელიანი და ასაკითაც უფროსი გრიგოლ რობაქიძე.

„ცისფერი ყანნების“ მხოლოდ ორი ნომერი გამოვიდა 1916 წელს. შემდეგ მწერალთა ეს კორპორაცია სხვადასხვა ორგანოს გამოსცემდა: 1919 წლიდან ვალერიან გაფრინდაშვილის რედაქტორობით გამოდიოდა „მეოცნებე ნიამორები“ (წელიწადში 2-3 ნომერი); 1920 წელს — „შვილდოსანი“ (რედაქტორი ს. ცირეკიძე); სხვადასხვა დროს ქართველმა სიმბოლისტებმა გამოსცეს: „ბახტრიონი“ (რედაქტორი გ. ლეონიძე), „ბარრიკადი“ (რედაქტორი ტ. ტაბიძე), „პოეზიის ხმა“ და სხვა. არადა, ამ ლიტერატურულმა მიმდინარეობამ ნოყიერი ნიადაგი მაშინ იპოვა საქართველოში, როცა სიმბოლიზმი ევ-

როპასა და რუსეთშიც კი სხვა, უფრო მოდურმა სკოლებმა (ექსპრესიონიზმი, აკმეიზმი, დადაიზმი, ფუტურიზმი) შეავინროვეს. ამას თავისი ახსნა მოეძებნება, თუ გავითვალისწინებთ ქართული ლიტერატურის განვითარების ისტორიულ ეტაპებსა და ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას.

რამ წარმოშვა სიმბოლიზმი?

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, გამწვავებული კლასობრივი დაპირისპირების, რევოლუციების, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლებისა და დამპყრობლური ომების ეპოქაში დაიწყო ბურჟუაზიის — როგორც კლასის — დისკრედიტირება. თავის დროზე პროგრესული მისი იდეალები თითქოსდა გაცვდა და ჰაერში გამოეკიდა. ინტელიგენციას გული გაუტყდა, უიმედობამ მოიცვა ხელოვნების მსახურნიც; თვით ყველაზე ნმიდათანმიდა, საყოველთაოდ აღიარებული ეთიკური, რელიგიური და ესთეტიკური ცნებები და კატეგორიები კითხვის ნიშნის ქვეშ მოექცა, დაიწყო ფასეულობათა გრანდიოზული გადაფასება. ეს ეპოქა მძაფრი სულიერი კონფულსიებით ხასიათდებოდა და დეკადანსი ამ ეპოქის ხელოვნების რეაქცია აღმოჩნდა აჭრილსა და ამღვრეულ სოციალურ ვითარებაზე.

სიმბოლიზმის ფილოსოფიური საფუძვლები

რომელიმე ლიტერატურულ მიმდინარეობას როცა ვაანალიზებთ, ცხადია, მის ფილოსოფიურ საფუძველს, მის მსოფლმხედველობასაც ვითვალისწინებთ ხოლმე. ეს რთული პროცესია, ვინაიდან არამცთუ მთელი მიმდინარეობა — ცალკეული ლიტერატურული სკოლებიც კი ერთი განსაზღვრული ფილოსოფიური მოძღვრების ჩარჩოებში ვერ თავსდება. მართალია, ყოველ ლიტერატურულ მიმდინარეობას აქვს უნივერსალური ნიშნები, მაგრამ მხედველობაშია აგრეთვე მისაღები ზოგიერთი სპეციფიკური მომენტი, რაც ამა თუ იმ ქვეყნის ლიტერატურის ტრადიციებიდან მომდინარეობს და რასაც დასაყრდენი ამ ლიტერატურის შემოქმედი ერების სოციალური და პოლიტიკური განვითარების თავისებურებებში მოეძებნება. უფრო მეტიც, ერთი და იმავე ლიტერატურული მიმდინარეობის წარმომადგენლები ხშირად განსხვავებული მსოფლმხედველობის მატარებლებად და ზოგჯერ ურთიერთსაპირისპირო ეთიკური და ფილოსოფიური იდეების მქადაგებლებადაც კი გვევლინებიან.

ლიტერატურულ პროცესთა ფილოსოფიური საფუძვლების ანალიზისას ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ გარკვეული ფილოსოფიური, მო-

რალური და ესთეტიკური პრინციპები მხატვრულ ნაწარმოებში, ჩვეულებრივ, გარედან მზამზარეული სახით კი არ შემოდის, არამედ ისინი არიან მხატვრული ქმნილების იმანენტური ნიშნები და სწორედ მათგან იქსოვება მხატვრული ტილო. ასე რომ, ადამიანური სულის მოძრაობის ორგვარი გამოვლინებიდან — ესთეტიკური და ფილოსოფიური შემოქმედება — რომელიმესთვის პრიმატის მიკუთვნება ჭირს, ისინი ერთმანეთს გამსჭვალავენ: არა მხოლოდ დიდ ფილოსოფოსთა ნააზრევი გამხდარა მხატვართა შთაგონების წყარო და მსოფლმხედველობის განმსაზღვრელი, არამედ, ხშირად, მხატვრულ ნაწარმოებსაც მიუცია ბიძგი და საკვები ფილოსოფიური აზრისათვის. ხელოვანი ნათელმხილველის თვალთ სწვდება ღრმად დაფარულ პროცესთა და მოვლენათა არსს და ინტუიციით აგნებს ქეშმარიტებებს, რომლებსაც ხშირად ხელმეორედ აღმოაჩენენ ხოლმე ფილოსოფოსები, ფსიქოლოგები და ბუნებისმეტყველნი.

სიმბოლიზმი გარკვეულ ფილოსოფიურ სისტემებს ეყრდნობა. იდეალიზმის ნაირსახეობათაგან ყველაზე უფრო დავალებული იგი იუმის აგნოსტიციზმის, კანტის კრიტიციზმის, შოპენჰაუერის ვოლუნტარიზმისა და ნიცშეს იმპორალიზმისაგან არის. ბევრი თვალსაზრისით ურთიერთგამომრიცხავი ამ ფილოსოფიური სისტემების ურთიერთობა და ზეგავლენა ზოგადად ხელოვნებაზე და, კერძოდ, ლიტერატურაზე ცალმხრივი როდი იყო: შოპენჰაუერის ნების ფილოსოფია, ნიცშეს ძალაუფლების კულტი, ბერგსონის ინტუიტივიზმი, ფროიდის სიღრმის ფსიქოლოგია, ეკზისტენციალისტები — ყველა ამ მიმართულების თავკაცები თავად დიდად არიან დავალებულნი სიტყვის დიდოსტატთაგან. ცნობილია სიცოცხლის ფილოსოფიის ერთ-ერთ შემოქმედზე, ფრიდრიხ ნიცშეზე, ედგარ პოსა და დოსტოვესკის ზეგავლენა — „დანაშაული და სასჯელის“ ავტორი ჩემი დიადი მოძღვარიო, აღიარებდა იგი. ნიცშე თავად გახლდათ სიტყვის ბრწყინვალე ოსტატი და მისი „ასე უბნობდა ზარატუსტრა“, „ადამიანური, ძალზე ადამიანური“, „კეთილისა და ბოროტის მიღმა“ მეცნიერულ-ფილოსოფიური ფენომენის საზღვრებს სცილდება — ფილოსოფიური აზრის ამ შედევრებს ვეებერთელა მხატვრული ღირებულებაც აქვთ. სიტყვამ მოიჭანა და, ფრიდრიხ ნიცშე წერდა შესანიშნავ ლექსებსაც. ცნობილია აგრეთვე მისი დიდი მუსიკალური ნიჭი: პროგრესული დამბლით დაავადებულმა ნახევრად შეშლილმა ფილოსოფოსმა საავადმყოფოში მის სანახავად მისული მუსიკოსი პეტერ გასტი გააოგნა ბრწყინვალე და რთული იმპროვიზაციით (იხ. А. Белый, Символизм, М., 1910, გვ. 545).

საერთოდაც, ფილოსოფიასა და სიტყვაკაზმულ მწერლობას შორის ჩინური კედელი როდია აღმართული — ეს უფრო „თავისუფალი ეკონომიკური ზონის“ ანალოგიური „თავისუფალი კულტურული ზონაა“, სადაც უპრობლემოდ მიმოიქცევიან ხოლმე: ნიცშეს დარად, მარტა ფილოსოფოსები კი არ

პოეტობდნენ, პირუკუ პროცესიც ჩვეულებრივია: ლევ ტოლსტოი — გენიალური მხატვარი — სიცოცხლის ფილოსოფიის ერთ-ერთი შემოქმედი და ორიგინალური ზნეობრივი მოძღვრების ფუძემდებელი გახლავთ. ეს მოვლენა შეამჩნია და აღნიშნა ანდრეი ბელიმ, რომელიც 1910 წელს გამოცემულ თავის თეორიულ გამოკვლევათა კრებულში „სიმბოლიზმი“ წერდა:

„ჩვენ გვაინტერესებს კავშირი, რომელიც სულ უფრო და უფრო აშკარად ელინდება ხელოვნებასა და თეორიულ აზრს შორის. ფრიად საცნაურია, რომ თანამედროვეობის ზოგი ფილოსოფოსი თეორიული აზრის მწვერვალებიდან ხშირად ეშვება ხოლმე ხელოვნებისა და კულტურის საკითხებამდე და ისინი მნიშვნელოვან ადგილს იჭერენ მის მსოფლმხედველობაში. და პირიქით, სულ უფრო და უფრო მეტი ხელოვანი ისწრაფვის, ფილოსოფიურად განიხილოს თავიანთი ლოზუნგები, ჯერ კიდევ გუშინ ერეტიკულად რომ უღერდა. ეს ორივე მიმდინარეობა ფილოსოფიასა და ხელოვნებაში, ლამის არის, გაერთიანდეს“ (გვ. 457).

სიმბოლიზმის — როგორც ლიტერატურული მიმდინარეობის — უამრავი განმარტება არსებობს. ძალზე პოპულარულია სიმბოლიზმის ფრანგი თეორეტიკოსის რემი დე-გურმონის განსაზღვრება: „რას წარმოადგენს სიმბოლიზმი? თუ ამ სიტყვის ეინრო მნიშვნელობიდან ამოვალთ, განსაკუთრებულს არაფერს (ბერძ. „σῶμα“) — ვაერთიანებ; თუ კითხვას ფართო აზრით გავიგებთ, მაშინ იგი იდეათა მთელ წყებას მოიცავს: ინდივიდუალიზმი ლიტერატურაში, შემოქმედების თავისუფლება, დაზეპირებულ ფორმულათა უარყოფა, ყოველივე არაჩვეულებრივისადმი, უცნაურისადმი ლტოლვა. ის იდეალიზმსაც ნიშნავს, სოციალური ფაქტების უგულებელყოფას, ანტინატურალიზმს, ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი, ადამიანთა განმასხვავებელი შტრიხების დახატვის ტენდენციას, არსებითის წედომის სურვილს“ („ნილაბთა ნიგნი“, მოსკოვი, 1910, გვ. 17). რემი დე-გურმონის ეს განსაზღვრება სიმბოლიზმის ცნებისა არ წარმოადგენს მკაცრ მეცნიერულ დეფინიციას, რადგანაც მასში სიმბოლიზმისათვის სპეციფიკური არც ერთი ნიშანი არ არის გამოყოფილი. შესაძლოა, შემოგვედავონ, რომ სპეციფიკას ჰქმნის არა ცალკეული ნიშანი, არამედ ამ ნიშანთა ერთობლიობაო, მაგრამ ნიშანთა ამგვარი ერთიანობა აუცილებლობით არ ჰგულისხმობს სიმბოლიზმს, იგი რომანტიზმისათვისაც არის ნიშანდობლივი. ანდრეი ბელიმ სცადა სიმბოლიზმის სრული დახასიათება სტატიაში — „აზრის ემბლემატიკა“. დასკვნის სახით მან წარმოადგინა ერთი ძირითადი პოსტულატი, რომლის დაშლის საფუძველზე გამოიყვანა სიმბოლიზმის 23 განსაზღვრება. აი, ბელისეული რამდენიმე განსაზღვრებაც:

„1. სიმბოლო არის ერთობა;

2. სიმბოლო არის ემბლემათა ერთობა;

3. სიმბოლო არის შემოქმედებისა და შემეცნების ემბლემათა ერთობა;

4. სიმბოლო არის თანაგანცდის შინაარსის მქონე შემოქმედების ერთობა;
5. სიმბოლო არის შემეცნების შინაარსის მქონე შემოქმედების ერთობა;
6. სიმბოლო არის თანაგანცდის შინაარსის შემეცნების ერთობა... და ასე შემდეგ და ასე შემდეგ (იხ. ანდრეი ბელის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 131).
სიმბოლიზმი წმინდა აზრის ემბლემატიკას წარმოადგენს — ამ ურთულესი მსჯელობის შემდგომ დაასკვნის ბელი. ნაშრომს ბოლოში ერთვის აზრის ემბლემატიკის სქემა.

ამ სქემასა და დეფინიციებში გარკვევა დიდ სიძნელებთანაა დაკავშირებული: ბელიმ მიზნად დაისახა სიმბოლიზმის გლობალური ანალიზი, მაგრამ საბოლოო ჯამში სიმბოლიზმის ცნება გამოყოფის, შემოსაზღვრის და დაკონკრეტების ნაცვლად უსაზღვროდ გაიბერა, განზოგადდა და არამცთუ ლიტერატურა, მთელი ხელოვნება შეინოვა. ეს არც იყო მოულოდნელი, ვინაიდან ანდრეი ბელის მიხედვით „სიმბოლო არის ხატი, ბუნებისაგან აღებული და შემოქმედებითად გარდაქმნილი; სიმბოლო ხატია, რომელშიც შენივთებულია ხელოვანთა განცდები და ბუნების სახება. ამ აზრით ხელოვნების ყველა ნიმუში თავისი არსით სიმბოლურია“ (ხაზი ჩემია, თ.კ.).

ანდრეი ბელი უფრო შორსაც მიდის. მას სურს სიმბოლიზმიდან ამოსვლით ზოგადად კულტურის პრობლემებს სწვდეს. პოეტის ტემპერამენტთან შენივთებული მისი ზღაპრული ერუდიცია ასპარეზს იფართოებს: „სიმბოლისტური მიმდინარეობა, თუ მას განვითარება და გაღრმავება სურს, მხოლოდ ხელოვნების ტაფაში არ უნდა ინვოლდეს. იგი უფრო ზოგადს — კულტურის პრობლემას უნდა დაუკავშირდეს. მხატვრულ ფასეულობათა გადაფასება მხოლოდ კერძო სახეა უფრო ზოგადი პროცესისა, ევროპის კულტურის ფილოსოფიურ, ეთიკურ, რელიგიურ ღირებულებათა გადასინჯვისა“ (დასახ. ნაშრომი, გვ. 8).

ანდრეი ბელის მიაჩნია, რომ სიმბოლიზმი შესაძლებელია ინტერპრეტირებულ იქნეს, როგორც მსოფლმხედველობა და ამ აზრით მწყობრ ფილოსოფიურ სისტემად გამოიკვეთოს. ამასთან დაკავშირებით იგი იკვლევს, თუ რას წარმოადგენს შემეცნება და ტრანსცენდენტული ღირებულებანი: „რა აზრით უნდა გვესმოდეს ცნება „ღირებულება“ შემეცნების ტერმინთა ფარგლებში? — როგორც აბსოლუტური საზღვარი გნოსეოლოგიური და მეტაფიზიკური ცნებებისა. ყველა სხვა საზღვრითი (предельное) ცნება თეორიულად დაიყვანება ღირებულების ცნებაზე, თავად კი იგი არც ერთი ცნებიდან არ გამოიყვანება... და თუ ჩვენ განვსჯით, რომ „ღირებულება არის სიმბოლო“, ამით ჩვენ ვამბობთ, რომ 1. სიმბოლო ამ აზრით უკანასკნელი საზღვრითი ცნებაა, 2. სიმბოლო ყოველთვის წარმოადგენს რალაცის სიმბოლოს; ეს რალაც მხოლოდ იმ სფეროდანაა, რომელსაც პირდაპირი ურთიერთობა არც შემეცნებასა და, მით უფრო, არც ცოდნასთან არა აქვს. სიმბოლო ამ აზრით წარმოადგენს შეერთებას რალაცისა რალაცასთან, ე.ი. შემეცნების

მიზნის შეერთებას მასთან, რაც შემეცნების მიჯნას სცილდება. ჩვენ ამას სიმბოლოს ეუნოდებთ“ (დასახ. ნაშრომი, გვ. 66-67).

მართალია, ანდრეი ბელი ამტკიცებს, რომ ხელოვნების ყველა ნიმუში თავისი არსით სიმბოლურიაო, მაგრამ ეს კიდევ არ ნიშნავს, რომ იგი სიმბოლისტური იყოს. მისთვის მაინც არის უკანასკნელი ათნლეულების ხელოვნებაში რალაც ისეთი, რაც განასხვავებს მას წინა პერიოდებისაგან. რა სფეროშია ეს სიახლე საძიებელი, ფორმისა თუ შინაარსის? ბელის პასუხი პარადოქსულია: არც ფორმისა და არც იდეური შინაარსის მხრივ არსებითი სიახლე სიმბოლიზმს არ შემოუტანია (აქ მხედველობაშია მისაღები, რომ ბელი აანალიზებს სიმბოლიზმს ზოგადად, მსოფლიო მასშტაბით, და არა რომელიმე ქვეყნის ლიტერატურაში მის მიერ გამოვლენილ თავისებურებებს). ვერც შემოიტანდა, თუკი ბელის დებულებას გავიაზრებთ, რომ ყველა სახისა და დროის ხელოვნება — ახლანდელიც, წარსულიც და მომავალიც — სიმბოლურია; მაგრამ სიახლე მაინც არის, თუმცა ეს სიახლე მისი ვარაუდით იმდენად თვისებრივი არაა, რამდენადაც — რაოდენობრივი: „ის ჭეშმარიტი სიახლე, რითაც სიმბოლიზმი გეხიბლავს, ეს არის ცდა თანამედროვე კულტურის უღრმეს წინააღმდეგობათა გაშუქებისა სხვადასხვა კულტურათა ნათელი შუქით; თითქოს ხელახლა განეიცდიდეთ გარდასულს: ინდოეთი, ირანი, ეგვიპტე, მსგავსად საბერძნეთისა, მსგავსად შუასაუკუნეებისა, ჩვენს თვალწინ ცოცხლდებიან“... (გვ. 50).

ამრიგად, სიმბოლიზმის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს მხატვრული შემოქმედების შესახებ ჩვენი წარმოდგენების გაფართოება. ხელოვნება მხოლოდ თავის ტაფაში აღარ იწვის, მან კარები დახსნა ადამიანის სულის მოძრაობის ყოველი გამოვლინებისთვის, მან რელიგიური შემოქმედება მჭიდროდ დაუკავშირა ხელოვნებას („სიმბოლიზმი ჩემთვის რელიგიური აღმსარებლობაა, რომელსაც თავისი დოგმატები გააჩნია“ — ბელი) და XIX საუკუნის ევროპის კარდახმული ხელოვნება აღმოსავლურ მისტიკას აზიარა.

სიმბოლიზმის უნივერსალურ ნიშანთაგან ასახელებენ ხოლმე უკიდურეს ინდივიდუალიზმს, მისტიციზმს, სუბიექტივიზმს, სიმახინჯის კულტსა და ა.შ. სიმბოლისტი პოეტისათვის თვალთ ხილულ, რეალურ ნივთებს, დროულსა და სივრცობრივ საგნებს გარდა არსებობს სხვა, მიღმური სამყარო და ეს სამყარო ძალზე წააგავს პლატონის იდეათა საუფლოს. მისთვის „ნამდვილი სინამდვილე“ ის სამყაროა, არსებული სინამდვილე კი მის ნიშანს წარმოადგენს. სიმბოლო ამ ორი სამყაროს დამაკავშირებელი რგოლია, ორსახა იანუსივით ერთი პირით მიღმური, მეორე პირით კი ხილული სამყაროსაკენ მიბრუნებული. სიმბოლისტთა რწმენით, პოეტი ნათელხილვის ზებუნებრივი ძალით სწვდება იმ „ნამდვილ სინამდვილეს“, მაგრამ მის გადმოსაცემად ჩვეულებრივი სიტყვები და ჩვეულებრივი სინტაქსი უკმარისია; უკმარისია იმიტომ, რომ ჩვენი სიტყვები იარლიყებით მიენებნენ საგნებს, მოვლენებს

და თვისებრივად სხვა სინამდვილის გადმოსაცემად უტყვენი არიან. მეორე მხრივ, თუ ჩვენ „იმ“ სინამდვილის ასახვა გვსურს (ასახვაში იგულისხმება გრძნობადთან ერთად რაციონალური მომენტიც, უამისოდ ამ დასახულ მიზანს არასიტყვიერი ხელოვნება შეასრულებდა, მაგალითად მუსიკა), — საამისოდ არ მოგვეპოვება არავითარი სხვა საშუალება, გარდა სიტყვისა. აქედან ერთი ნაბიჯილაა დუმილამდე. ზოგჯერ ეს დუმილი სიტყვებზე მეტად „ხმიანობს“; ბარათაშვილი გავისხენოთ: *„მაშა დუმილიც მითვალე შენდამი ლოცვად“*... მაგრამ სიტყვის უძღურებასაც და დუმილის ძალმოსილებასაც თავად დუმილი ვერ გამოხატავს — დუმილის ძალას ხომ „უძღური“ სიტყვით ვავლენთ ხოლმე. ცხადია, „სიტყვით უკმარისობის“ განცდა მაინც რჩება... აკი ჩვენმა ბრძენმა წინაპარმაც უწყოდა, რომ თვით „ბრძნად მეტყველებამ ვეცხლი არს ნმიდაა, ხოლო დუმილი — ოქროს რჩეული“. აქ გაცხადებულია ამ პრობლემის რელიგიური ასპექტი, მაგრამ, რამდენადაც პოეზიაც გარკვეული სახის ღვთისმსახურებად აღიქმება — არა მარტო სულის გზაზე შემდგარნი დებდნენ და აღასრულებდნენ დუმილის აღთქმას — პოეტებსაც და, საერთოდ, არაერთ დიდ ხელოვანს დასდგომია თავს სიმუნჯის აჩრდილი: სტეფან მალარმემ „დატეხა“ ფრანგული სინტაქსი, მაგრამ ვერც დეფორმირებული გრამატიკით აამეტყველა სიტყვები გამოუთქმელის გამოსათქმელად. ნიკო ლორთქიფანიძე ერთი სიტყვის ორად ორ ფორმაში — „ღამდებოდა. დაღამდა“ — არა მარტო განწყობილების მთელ გამას, თითქოს პეიზაჟსაც ცვლის; ყოულ რენარის კონდენსირებულმა სტილმა ფრაზებამდე და ზოგჯერ ცალკეულ სიტყვამდეც კი დანურა სათქმელი; შემდგომი ნაბიჯი უკვე სუფთა ფურცელი იქნებოდა... სიმბოლისტების ფორმალისტური ძიებანი, მათი უცნაური სტილი, ექსპერიმენტები ვერსიფიკაციის სფეროში ნაწილობრივ მაინც სიტყვის „უძღურებით“ აიხსნება. რათა გაფართოებულიყო სიტყვის შესაძლებლობანი, სიმბოლისტებმა სცადეს სიტყვა-ნიშანი ექციათ სიტყვა-სიმბოლოდ; სიტყვა უნდა დატვირთულიყო მისტიკური შინაარსით. ეს შინაარსი ზოგჯერ დაიძებნა თავად სიტყვის აკუსტიკურ უღერადობაში, მის მოდულაციაში. ამ მხრივ საინტერესოა ქართველ სიმბოლისტთა ძიებანიც. გრიგოლ რობაქიძე თავის „სიტყვის როიაში“ („მეოცნებე ნიამორები“, N 8) — ისტორიულ გმირთა, ლიტერატურულ პერსონაჟთა და პოეტთა სახელებს განიხილავს როგორც „ასტრალურ დალებს“, — მათი აკუსტიკური ფექტი გარკვეულ ასოციაციებსა და შესაბამის ემოციებს აღძრავს: ასსარგადონ — რკინის რისხვა და საფლავების ამოვარდნა... სარდანაპალ — მოჩვენება გაჭენებული... სალმანასარ — გველის სილამაზე... როგნედა — სკვითის სიგიჟე სლაეურ მოდუნებაში... დოლენა — სირბილე მინის ძუძუების... ოფელია — შეშლილი ფოთლები მდინარეში... თამარ — გათვალვა დედოფლის... ვერხარნ — გრივალი თავნაჭრილი... ლოტრეამონ — გიჟი თავადი... უაღლდ — დენდის კამარა...

ხამადან — მზის ხაო... ქალდეა — ჰალუცინაცია ხაშმით... ფონეტიკურ ფაქტორთან ერთად, მისტიკური შინაარსის გამოვლენაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა სიტყვათშეხამება. სიტყვათა ახალი, მოულოდნელი კავშირები აღსანიშნის საზღვრებს აფართოებდნენ, შინაარსს აღრმავებდნენ და საგნის ახალ, დაფარულ ბუნებას გამოავლენდნენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პროცესის ასახსნელად ყოველთვის საჭირო არ არის „მიღმურ“ სამყაროსა და „მისტიკურ“ შინაარსზე აპელირება; შესაძლოა, მიზეზი თავად საგანთა ობიექტურ ბუნებასა და პოეტის სუბიექტურ შესაძლებლობაში მოიძებნოს. მართალია, საგანი როგორც ნოუმენი, კანტის მიხედვით, შემეცნების საზღვრებს სცილდება, მაგრამ, იმავე კანტის აზრით, იგი ფენომენიცაა და ამდენად — ჩვენი შეგრძნების, ჩვენი აღქმის შედეგი. პოეტის შეგრძნებათა კონა უფრო მდიდარია, იგი ჩვეულებრივ ადამიანთან შედარებით მეტ „სიგნალს“ ღებულობს საგნისაგან, მისი არსის დაფარულ შრეებს სწელება და ჩვენთვის მოუხელთებელი რაღაც მეექვსე გრძნობით მის მეტ სიღრმისეულ კავშირებსაც „იჭერს“ და აღმოაჩენს. ეს ყველაფერი ჩვეულებრივი სიტყვებითა და მათი ორდინარული კავშირებით ვერ გამოიხატება ენის — როგორც ნიშანთა სისტემის — კონსერვატორული ბუნების გამო. ამისთვის სჭირდება პოეტს სიტყვა, რომელიც ნიშანთან ერთად სიმბოლოც იქნება იმ სხვებისთვის დაფარულის ან შეუმჩნეველის გამოსახატად, რაც, შესაძლოა, ობიექტურად არსებობდეს... ყოველ შემთხვევაში, მისთვის — არსებობს. ამ აზრით თუ გავიგებთ სიმბოლოს, მაშინ სწორი იქნება ანდრეი ბელის მოსაზრება, რომ ყოველგვარი სიტყვიერი ხელოვნება თავისი არსით სიმბოლურია, ეინაიდან ამგვარი წვდომა საგნებისა და მოვლენებისა ყველა დროის დიდ მხატვარს ხელეწიფება.

სიმბოლიზმის მიმართება სხვა ლიტერატურულ მიმდინარეობებთან

სიმბოლიზმი დეკადანსის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს. სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისი XIX საუკუნის დასასრულს კულტურასაც შეეხო და ხელოვნებაზეც გავრცელდა: რეალიზმმა განვითარების მწვერვალს მიაღწია და ნატურალიზმისაკენ დაქანდა — სინამდვილის ასახვის ფოტოგრაფიულ სიზუსტეს გამოდევნებული ლიტერატურა უკვე უარს ამბობს ტიპიზაციის პრინციპზე, უარს ამბობს საგანთა, მოვლენათა იერარქიულობაზე, მისთვის უკვე აღარ არსებობს მთავარი და მეორეხარისხოვანი; ნატურალიზმისათვის ნიშან:ღობლივია სკრუპულოზური, თითქმის მეცნიერული აღწერა ფაქტებისა. ასეთი ობიექტივიზმი „მცოცავი ემპირიზმის“ სახელითაცაა ცნობილი. მოვლენათა არსის წვდომას აქ ცვლის მოვლენის ზედაპირული სურათი, დინამიკასა და განზოგადებას — სტატიკა და კონკრეტიზება.

მაგრამ ნატურალიზმი საგანთა სამყაროს მიკროსკოპული სიზუსტით კვლევა-აღწერისას უდიდეს წინააღმდეგობებს წააწყდა, დეტალური ანალიზის მიუხედავად საგნები და მოვლენები მისთვის არ „გაიხსენენ“; ამას კი ერთგვარი სკეპსისი და ირაციონალიზმი მოჰყვა, ესე იგი, მოჰყვა ასეთი სიტუაციებისათვის ნიშანდობლივი საპირისპირო მოვლენა და შესაბამისი რეაქცია მასზე: „ცდილობდნენ რა საზოგადოების განვითარების კანონები საბუნებისმეტყველო კანონებზე დაეყვანათ, ხოლო შემოქმედებითი პროცესი და მწერლის მიერ სინამდვილის ასახვის მეთოდი ობიექტურ მექანიკურ რეაქციასთან გაეთანაბრებინათ მსგავსად ქიმიური ექსპერიმენტისა — ნატურალიზმის თეორეტიკოსები იძულებული გახდნენ მათი თეორიით ამოუხსნიელ-გაუგებარი მოვლენები ირაციონალური ძალებისა და ფაქტორების მოშველიებით აეხსნათ“ (Ф. П. Шиллер, История западно-европейской литературы нового времени, т. III, М. 1938, გვ. 6).

სწორედ ეს ირაციონალური ნაკადი გაღრმავდა შემდგომ იმპრესიონიზმსა და სიმბოლიზმში. იმპრესიონიზმს ნატურალიზმთან ის მომენტი აასლოვებს, რომ ფაქტებს ისიც სინამდვილის მთლიანი სურათიდან მოწყვეტილად განიხილავს, მაგრამ ამ ორ მეთოდს შორის ფუნდამენტური განსხვავებაა ასახვის პრინციპში: ნატურალისტისათვის თავად ფაქტია ყველაფრის განმსაზღვრელი, იგი უნდა დაიშალოს, გაანალიზდეს, აღიწეროს; ეს ანალიზი საგნიდან იწყება და საგნითვე მთავრდება აღმწერის ყოველგვარი სუბიექტური განცდების ჩაურევლად — თავად ფაქტი წარმოადგენს მხატვრული შემოქმედების ანსა და პოეს. იმპრესიონისტისთვის კი ობიექტურად არსებული საგანი მხოლოდ მასში აღსაძვრელ განცდათა გენერატორია, მხატვრული ასახვის ობიექტს კი სწორედ ეს ნერვიული იმპულსები წარმოადგენენ. იმპრესიონისტი საგანს კი აღარ აღწერს, არამედ — იმ ფსიქიკურ შთაბეჭდილებას, რასაც ეს საგანი მასზე ახდენს. ფაქტის ფეტიშიზაციას აქ ცვლის განცდის, მეყსეული შთაბეჭდილების ფეტიშიზაცია. ვინაიდან შთაბეჭდილებანი სამყაროს სუბიექტურ აღქმას ემყარებიან, ისინი ცვალებადნი და მოუხელთებელნი არიან. იმპრესიონისტი ცდილობს მათ ფიქსირებას და საკუთარ მეყსეულ განცდებში გადატეხილი ეს ფიქსირებული სურათი სამყაროს დეფორმირებულ ანარეკლს წარმოადგენს. პრინციპი — „მე ასე ვხედავ“ ცვლის პრინციპს — „ეს ასე არის“.

სიმბოლიზმს მიიჩნევდნენ ანტიდემოკრატიულ ლიტერატურულ მიმდინარეობად: პოეტი-სიმბოლისტი ჰქმნის მხოლოდ რჩეულთათვის, მხოლოდ ელიტას შეუძლია სიმბოლისტური ნაწარმოების ფორმალური სირთულის დაძლევა, მისი სიმბოლო-მინიშნებების გაშიფრვა და ფსიქოლოგიური ნიუანსების წედომაო; მისთვის მხოლოდ „წმინდა ხელოვნებაა“ სალოცავი ტაძარი და ყველა მსურველს ვერ ხელენიფება ამ ტაძარში შესვლა. სიმბოლისტებმა „პარნასელებს“ გადააჭარბეს ფორმალურ ძიებებში და სათქმელის

გაბუნდოვნება პრინციპად აღიარეს. აი, რას წერს სიმბოლიზმის უდიდესი თეორეტიკოსი და თავად ერთ-ერთი ყველაზე უფრო რთული პოეტი სტეფან მალარმე: „პარნასელები ძველი ფილოსოფოსებისა და რიტორების დარად მოქმედებენ, როცა საგანს პირდაპირ ასახავენ. ჩემი აზრით კი, პირიქით, საჭიროა მხოლოდ მინიშნება. ნივთის ჭკრეტა — ეს გალობაა, რომლითაც ოცნებები აღვიძებენ ხატებას. პარნასელები კი საგანს მთლიანობაში იღებენ და გვიჩვენებენ, რითაც იღუმალების იერს უკარგავენ მას. მათ მოუსპეს სულს უდიდესი სიხარული — ეგრძნო თავი შემოქმედად. საგნის პირდაპირი დასახელებით სანახევროდ ვანადგურებთ ოცნებას, რომელიც ნეტარებას გეპირდება საიდუმლოს ნელი-ნელ ამოცნობით... სიმბოლოს არსიც ეს არის: ნელი-ნელ გამოუხმოს საგანს, რათა სულის მოძრაობა გვიჩვენოს“...

სიტყვა აკონკრეტებს, ამიშველებს, ხორცს ასხამს აზრს, განმარტავს დეტალებს, მალარმეს კი დაუკონკრეტებელი, ბუნდოვანი, ერთიანი განცდის გადმოცემა სურს. ამ მიზანს ჩვეულებრივი მეტყველება ვერ შეასრულებს, ამიტომაც იყო, რომ მან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გრამატიკა ლამის ქიმიურად დაშალა, დაარღვია პუნქტუაციისა და ორთოგრაფიის წესები, ლექსებში ჩაურთო ჩანერის მუსიკალური ხერხები, პაუზის აღმნიშვნელად კი — დაუნერეელი ადგილები, შეცვალა ტიპოგრაფიული ნიშნები.

სწორედ ეს მომენტი გააღრმავეს შემდგომ ფუტურისტებმა. ეს ლიტერატურული მიმდინარეობა, რომელსაც მომავლის ხელოვნების პრეტენზია ჰქონდა და ტოტალური რევოლუციის მომხრე იყო ცხოვრებასა და ხელოვნებაში, გარკვეული თვალსაზრისით, სიმბოლიზმმა შვა. ლიტერატურულ წინაპრებს კი, ცხოვრებისაგან განსხვავებით, იშვიათად თუ მიაგებენ პატივს; ფუტურისტმაც თავისი კრიტიკის მთელი პათოსი ძირითადად სიმბოლიზმის წინააღმდეგ მიმართა. ასე იყო ევროპასა და, განსაკუთრებით, რუსეთში, ასე მოხდა საქართველოშიც. მიუხედავად იმისა, რომ „ყანწების“ მანიფესტშივე იყო ფუტურისტული ტენდენციები („ვადიდებთ დამსხვრევის მშვენიერებას“... „ყოველი სიმშვიდე, სიჩუმე და მთვარის სინაზით გაშუქებული მშვენიერება დავივიწყეთ ჩვენ, — მღელვარების, ხმიერობის და სიჩქარის მადიდებლებმა“... „ჩვენ გვსურს შევექმნათ გაუგებარი და საოცარი სიტყვები“... „ცეცხლი, ცეცხლი ყველაფერს, რაც შობს მწუხარებას და დაღლილობას“...), მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ყანწელი, მაგალითად, ტიციან ტაბიძე, თავისი შემოქმედებითაც რამდენადმე უახლოვდებოდა ფუტურისტს, ამ ორ სკოლას შორის ნლების მანძილზე ურთიერთობა უაღრესად გამწვავებული იყო. ეს ბრძოლა ნათლად აისახა სრულიად საქართველოს მწერალთა I ყრილობაზე 1925 წელს. როდესაც სიტყვაში გამოსულმა ფუტურისტმა სიმონ ჩიქოვანმა „ყანწელების“ მისამართით თქვა: „რატომ ამ 4 წლის განმავლობაში ქართულ მწერლობას ამ ჯგუფმა ვერაფერი მისცა, რატომ ვერაფერი დასწერეს? რა მისცეს?“ — პაოლო იაშვილმა ორატორს

ბრწყინვალე რეპლიკა ესროლა: „ჩვენ მივეცით ფუტურისტები“ (სრულიად საქართველოს მწერალთა I ყრილობა, თბილისი, 1926 წ. გვ. 57).

ცისფერყანწელები და ტრადიცია

როგორც ცნობილია, 1916 წლისათვის სიმბოლოზში ევროპასა და რუსეთში უკვე აკადემიურ სკოლას წარმოადგენდა და თავად იყო თავდაცვით ბრძოლებში ჩაბმული მემარცხენე და ბუნტარულ სკოლებთან — ფუტურიზმთან, ექსპრესიონიზმსა და დადაიზმთან. იგი, ტიცინან ტაბიძისა არ იყოს, ცალი თვალთ თავის სამარესაც სჭერტდა. ამ მიმდინარეობის ასეთ დაგვიანებულ გამოძახილს საქართველოში თავისი ახსნა მოეძევა. საერთოდ, ევროპის ლიტერატურული მიმდინარეობანი საქართველოს მხოლოდ რუსეთის გზითა და, თანაც, ყოველთვის მოგვიანებით აღწევდა. და, თუმცა „ვოლგადალეული“ მეთოდი იგივე იყო, ჯერ რუსული, მერე კი ჩვენი ლიტერატურის მდიდარი ტრადიციები მას სპეციფიკურ იერს აძლევდა. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ქართული ლიტერატურა საუკუნეების მანძილზე არა მარტო ესთეტიკურ ფუნქციას ასრულებდა, არამედ უმძიმეს ეროვნულ ტვირთსაც გახლდათ შეჭიდებული. იგი ხშირად თავს დასტრიალებდა საკითხებს — დიდი, დამოუკიდებელი ქვეყნების ლიტერატურისათვის მეორე და მესამეხარისხოვანი რომ იყო. ეს მომენტი მხოლოდ კოლორიტს კი არ სძენდა, ზოგჯერ განსაზღვრავდა კიდევ ჩვენში ამა თუ იმ ლიტერატურულ მიმდინარეობას. დიდი კულტურული ტრადიციების მქონე, მაგრამ პატარა და დაჩაგრული ერების ლიტერატურის ეს სპეციფიკა მხედველობაშია მისაღები, როდესაც „ცისფერყანწელთა“ მიმართებას ვიკვლევთ მის წინამორბედ მწერლობასთან.

თავად „ყანწელთა“ ორდენი არასოდეს ნიღბავდა თავის აგრესიულ განწყობილებას როგორც წინა, ასევე მისი თაობის მწერლების მიმართ. მრავალის სასიკვდილოდ გაეჩნდით ჩვენ ბინძური მზით გამთბარ ქვეყანაში, სადაც ხალხმა დაჰკარგა შევენება სითამამისაო, — მანიფესტის პირველი სიტყვებიდანვე განაცხადეს მათ; „ცისფერი ყანწები“ დინამიტებით მოველინენ ქართულ მწერლობასო, ბანს აძლევდა პაოლოს ტიცინანი. მოველინენ, მაგრამ, თუ მათსავე სიტყვებს ვირნმუნებთ, პატიოსანი ორთაბრძოლა არ შემდგარა: — „ისმოდა ხმები უძღური და არ ჩანდა ხმალი ბრძოლისათვის აღმართული“. მათ წინააღმდეგ მძაფრად გაილაშქრა მარქსისტმა ლიტერატორმა ფილიპე მახარაძემ, რაც მისი კრიტიკული სტატიის სათაურიდანაც ჩანს — „საბრალონი“. სტატიაში ის აზრია გატარებული, რომ ახლად მოველინილი ლიტერატურული სკოლა თავით ფეხებამდე გაჟღენთილია დეკადენტური მოტივებით, მოდერნიზმით, პორნოგრაფიითა და ლოთ-შფოტური ბაკქანალიით: „ისინი ბნელი ძალების ლეიძლი შვილებია და ამავე ძალებს ემ-

სახურებიან და გუნდრუკს უკმევენ. მაგრამ იმათი დღესასწაული და ბაკჯა-
ნალია დიდხანს ვერ გავრძელდება" — ასკენის კრიტიკოს-მარქსისტი. „ცის-
ფერმა ყანნებმა“ მახარაძე პოლიტიკურ მონინაალმდეგედ უფრო აღიქვეს,
ვიდრე — ესთეტიკურ ოპონენტად და პოლემიკის ღირსადაც არ ჩათვალეს:
„ჩვენ არ ვვიხარია თქვენთან დიდხანს საუბარი. გავიუღით კიდევ ერთხელ,
კიდევ დაინახავთ ჩვენს ცივ ღიმილს... თქვენ, ჩვენო ყვითელო მტრებო,
თქვენ, რომელთა სახელი ჩვენ არ ვიცით...“ („ცისფერი ყანნები“, N 2, „ყვი-
თელ მტრებს“). „ვინ არის დამნაშავე, რომ ქართული მწერლობა ისე გაასა-
ჭურისეს, რომ პორნოგრაფიად ითვლებიან გრიგოლ რობაქიძისა და ელენე
დარიანის ლექსები? ვინ არის დამნაშავე, რომ „ყანნების“ შეჩვენებას ბედავს
კაცი, რომელმაც პირველად ვაბედა რუსთაველისთვის დაეყუფა და რომლის
სახელს ხშირად ამბობენ მეორე ტრაგიკულად აღსრულებული მწერლის
ხსენებაზე...“ (ტ. ტაბიძე, ცისფერი ყანნებით, „ცისფერი ყანნები“, N 2).

პოლემიკის ამვეარი ცონი და ხერხები „ცისფერი ყანნების“ ერთგვარი სა-
პასუხო რეაქცია გახლდათ იმ აკრძალულ იღეთებსა და ნყეილა-კრულვაზე,
რათაც მონინაალმდეგეები ახალ ლიტერატურულ სკოლას გაუმასპინძლდ-
ნენ.

ლიტერატურულ ღირებულებათა გადასაფასებლად, რაც „ყანნელებმა“
დაისახეს მიზნად, მხოლოდ სითამამე არ კმაროდა, საჭირო იყო, ერთი
მხრივ, ღრმად ერუღირებული კრიტიკული გონება, მეორე მხრივ — დიდი
პოეტური ტალანტი, რომელიც უარყოფილი ფასეულობის სანაცვლოდ პო-
ზიტიურ რაამე დადებდა. „ყანნელთა“ შორის, ცხადია, ასეთებიც იყვნენ,
თუმცა მათს კრიტიკულ-ესთეტიკურ შეხედულებებს მთლიანად და
უთუშვაოდ ვერ გავიზიარებთ.

დავინყოთ მათი შეფასებით მთელი ქართული ლიტერატურისა. „ყანნე-
ღებს“ საკუთარ პოეტურ შესაძლებლობებზე ხშირად გადაჭარბებული ნარ-
მოდგენა ჰქონდათ. თავის ნარმოჩინება კი სათანადო ფონს მოითხოვს: „ყან-
ნელეებმა“ ქართული ლიტერატურის ტაძარში ზოგიერთ წმინდა სანთელს
სული უბერეს — ჩაბნელებულ ტაძარში თავად უფრო გამოანათებდნენ.
ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, თითქოს ნარსულისა და თანამედროვე პო-
ეტთა შეფასებაში ისინი ყოველთვის ასეთი მერკანტილური მოტივებით
ხელმძღვანელობდნენ. იყო სხვა და უფრო ღრმა მიზეზებიც: მთავარი გახლ-
დათ თავისებური აღქმა ქართული ლიტერატურის განვითარების ისტორი-
ული გზებისა. ქართული კულტურისა და ქართული პოეტური სულის განვი-
თარების მაგისტრალური ხაზი, ტიცთან ტაბიძის აზრით, მეცხრამეტე საუ-
კუნის დასაწყისიდან გაიღუნა, ხოლო სამოციან წლებში განყდა. იმდროინ-
დელი ქართული ფილოლოგიის დონეც იყო, ალბათ, ზოგი არასწორი დებუ-
ლების წყარო. ამას თავად ტ. ტაბიძეც გრძნობს და გულისტკივილით აღნიშ-
ნავს: „ქართული კულტურა ჯერ არ შექმნილა საგნად შედარებითი მეთო-

დით ძიების. რა გვაკავშირებდა ჩვენს მეზობლებთან, ან რითი განვირჩეოდით მათგან... მეტიც, ჯერ არ არის შესწავლილი უკანასკნელი საუკუნეც კი ქართული მწერლობის: როგორი იყო მისი განვითარება, რა დამოკიდებულება ჰქონდა რუსულ მწერლობასთან ანდა ძველ ქართულ ხელოვნებასთან, რომელსაც ჰქონდა როგორც თავისი სახე, სტილი, აგრეთვე თავისი ფილოსოფია" (ჭ. ტაბიძე, ცისფერი ყანებით, «ცისფერი ყანები», N 2). და ამას მოსდევს დებულება, რომ «ძველი ქართული მწერლობა იწყება რუსთაველით და მთავრდება ბესიკით... ამ ორ პოეტში საქართველომ შეკრიბა მთელი თავისი მხატვრული ენერგია». რუსთაველით ქართული მწერლობის დანეება თავად ავტორს სათუოდ მიაჩნია — შეიძლება შოთას ნინამორბედებაც ჰყოლოდესო (უნდა ითქვას, რომ ტიცინან ტაბიძეს შეეძლო და ვალდებულიც იყო ამ ეჭვისათვის კატეგორიული სახე მიეცა: 1919 წლისთვის რუსთაველის ნინა ეპოქის ყველა დიდმნიშვნელოვანი ძეგლი უკვე გამოცემული იყო). საგულისხმოდ მიმჩნია დებულება, რომ ბესიკით წყდვია განვითარების ხაზი, რომ, მეცხრამეტე საუკუნიდან მოყოლებული, «ძველი ქართული სული ჯერ მძლავრობს, მაგრამ აღდგომის ნაცვლად იფერფლება» (იქვე). რომანტიკოსებს, მიუხედავად ევროპისა და რუსეთის მწერლობის ხევაკლენისა, ჯერ კიდევ არ გაუწყვეტიათო კავშირი ძველ ქართულ სულთან. მხოლოდ მესამოციანელებმა ჩატყხეს ეს ხიდი. «მამებთან» პოლემიკაში მათი გამარჯვება, ტიცინან ტაბიძის აზრით, ქართული ხელოვნების დამარცხებააო და აი, რატომ: «იმ დღიდან ამოიშალა ქართულ პოეზიაში ძველი სული. ამ «ცრუ რუსთაველებმა და ლიბერალებმა» მწერლობა გაიხადეს სამიტინგო ზაღად და პოეზია — გაზეთად. რუსთაველის და ბესიკის პოეზიის თვითმიზნობას მათ უპასუხეს ცნობილი ფორმულებით. ილია ჭავჭავაძემ სამუდამოდ დანყველა «ფრინველი გარეგანი» და «ტყბილი ხმები». აკაკი ნერეთელმა «გარემოების საყვირით» ძალიან ბევრი იყვირა. ყველა ეს ლექსები ბანკის ოპოზიციასა და ადვოკატებზე დარჩება, როგორც პოლიტიკური სატირის არანიჭიერი ნიმუშები. აკაკი სრული გაქრობიდან იმან იხსნა, რომ დაუაბლოვდა ხალხის სულს და ნაციონალ ეპოსში ამონახა ლირიკული ტემები» (იქვე).

ავტორის პოზიცია სრულიად ნათელია. ასევე თვალში გეცემათ ამ პოზიციის ამკარა ტენდენციურობა. ილიასა და აკაკის პოეზიის მიზანდასახულება, მათი პოეტური კრედო სიმბოლისტური L'art poétique-საგან დიამეტრალურად განსხვავდებოდა. მაგრამ ილია და აკაკი, შესაძლოა, სიმბოლისტთა კრიტიკული ისრების სამიზნედ არც ქცეულიყვნენ, რომ ისინი ქართულ პოეზიაში მთელი მიმართულების ლიდერები არ ყოფილიყვნენ. მათ მიმდევრებს კი ხშირად არ ჰყოფნიდათ პოეტური ტალანტი, იგივე თემატიკა ესთეტიკურ ფაქტად ექციათ. ეპიგონთა სანინააღმდეგოდ სიმბოლისტებმა ცნობილი პრინციპი გამოიყენეს: «დავსცე მწყემსი და განიბნენინ ცხოვარნი». ასეთ შემთხვევებში, სამუხებაროდ, ობიექტურობა უკანა პლანზე იწევს.

სხვანაირად შეუძლებელია იმის ახსნა, რომ ტიცინი „განთიადის“ ავტორს უსაყვედურებს — პატრიოტული თემატიკა ვერ გააღრმავებო. ტ. ტაბიძის კატეგორიულ დასკვნას, რომ „ილიასა და აკაკის არა აქვთ ესთეტიკური დამსახურება“ და რომ „მათ თავიანთი გაადვილებული ორთოგრაფიით დამარხეს ქართული ლექსი“ და „ქართული პოეზიის ყვეელი შეცვალეს რუსული ხორბლით“ — სხვა ადრესატი უნდა ჰყოლოდა. ამ მოსაზრებას იმავე სტატიის ერთი ადგილიც ადასტურებს: „აკაკის და ილიას ის უპირატესობა ჰქონდათ, რომ მოქალაქეობრივ მოტივებში ხანდისხან ნახულობდნენ ნამდვილ პოეზიას, შემდეგ მათმა შკოლამ მიიღო კარიკატურული სახე და დღეს უიმედოდ გაჰკივის მოქალაქეობრივი არღანი კაკაფონიას. ყველა უნიჭო, უსახო, ენაბლუ, ვისაც ხელი არ ელლება, სტანჯავს დღეს ქართულ პოეზიას“.

შეცდომა იქნებოდა „ცისფერყანწელთათვის“ წარსული მემკვიდრეობის ხელალებითი უარყოფა დაგვენამებინა. პირიქით, ისინი წარსულში ეძებენ თავიანთ საყრდენსა და გამართლებას: „პოეზიისათვის განსაკუთრებით ძვირფასია წარსული: ყველა მისი მოგონებები წარსულშია და პოეზიისათვის მომავალი მისაღება იმდენად, რამდენად მასში განხორციელდება წარსულის ღოზუნგები და ნაჩრდილები... თანამედროვე პოეზია უბრუნდება წარსულს... პოეზიაში არის მარადი ტრიალი: მომავალში მოსჩანს წარსული და წარსულში — მომავალი“... (ვ. გაფრინდაშვილი, დავით გურამიშვილი, „მეოცნებე ნიამორები“, N 4). ვ. გაფრინდაშვილმა ხელახლა აღმოაჩინა დ. გურამიშვილი — წინ წამოსწია მისი შემოქმედების ზოგიერთი მხარე: მისტიციზმი, რელიგიური ექსტაზი, ტრაგიკული მოტივები, ირონიაში გადასული მისი სკეფსისი. დიდად აფასებდნენ ყანწელები ვაჟასაც, რომელშიაც სჭვრეტდნენ ეროვნული სულის სტიქიურ ემანაციას — „... ვაჟა ფშაველა, ეს სასწაული და სიმბოლო უკანასკნელი საუკუნის, ცეცხლიანი ჩვენება საქართველოს მარადი სულის“... „ერის სული იფეთქავს კულტურული ატავიზმით ვაჟა ფშაველაში... მთანმინდა ისე არავის ერგებოდა, როგორც ამ წმინდა მთას“ (ტ. ტაბიძე, იქვე). ამასთანავე, ტ. ტაბიძე გამანადგურებელი ირონიით უმასპინძლდება ვაჟას მიმბაძველებს: „მთა ერთხელ იფეთქებს ვულკანივით და შეიძლება ამოაგდოს იხტიოზავრი, სხვა დროს ის მშვიდია და მასზე ცხერის ჯოგები ბალახს სძოვენ“ (ტ. ტაბიძე, დადაიზმი და მემარცხენეობა, „მეოცნებე ნიამორები“, N 10, გვ. 16).

„ცისფერყანწელები“ და მათი თანამედროვე მწერლობა

როგორც აღვნიშნეთ, „ყანწელებს“ მძაფრი პოლემიკა ჰქონდათ თავიანთ თანამედროვე მწერლებთან. შეიმჩნევა ორი ნაკადი, როდესაც ისინი შემფასებლის როლში გამოდიოდნენ: თავიანთი კორპორაციის წევრის პოეზიის შეფასებაში ისინი ხშირად გულუხვად არიგებენ ამაღლებულ ეპითეტებსა

და თამამ შედარებებს მსოფლიო კლასიკოსებთან. ლირიკაში გადმოღვრილი ეს ინტიმი მართლაც დასაფასებელია; ამ მხრივ საყურადღებოა ვ. გაფრინდაშვილის სიტყვები: „ახალი მითოლოგიის მასკარადში „ყანწელებს“ დიდი გაბედულებით შეჰყავთ ერთმანეთი... შეიძლება ეს პირველი მაგალითი იყოს მსოფლიო პოეზიაში, როდესაც პოეტებმა მოინდომეს პირადი მეგობრობის გაზღაპრება, როდესაც პოეტებმა გარდაქმნეს ინტიმობა პოეზიად და თავის ინტიმურ გრძნობებს მისცეს უნივერსალური ლირიკის ხასიათი... ინტიმობა არის ხაზი, რომელიც განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებს „ყანწელებს“ მსოფლიო პოეზიაში“ (ვ. გაფრინდაშვილი, დეკლარაცია — ახალი მითოლოგია, „მეოცნებე ნიამორები“ N 7, გვ. 11). ქართველმა სიმბოლისტებმა მართლაც ერთმანეთის შესანიშნავი პორტრეტები და ავტოპორტრეტები დავეციტოვეს, მაგრამ ლირიკა თუ იტანდა ამ ინტიმს, კრიტიკა ამას ვერ ითმენს. აი, რამდენიმე წრეგადასული ხოტბის ნიმუში: „ტიციან ტაბიძე მთელ ევროპას მოივლის თავის ქალდეას ბალაგანით“ (ვ. გაფრინდაშვილი, სახელების მაგია, „მეოცნებე ნიამორები“ N 6, გვ. 13). „გაფრინდაშვილი ყველაზე უფრო მდიდარია ფანტაზიით“... „მისი ფანტაზია, რომელიც გადადის ფანტასმაგორიაში, ეყოფა ყველა ქართველ პოეტს მიქელ მოდრეკილიდან დაწყებული ჩვენ დღემდე“ (ტ. ტაბიძე, დაისრული სებასტიანე, „შვილდოსანი“, 1920 წ. N 1, გვ. 14)... ეს იმით აიხსნება, რომ „ყანწელები“ კრიტიკაშიც პოეტებად რჩებიან. მეორე ნაკადი — ეს არის შეფასება სხვა მწერლებისა. ტემპერამენტი აქაც იგივეა, ოღონდ — სხვა მიზნისკენ მიმართული. პოეტთაგან ერთადერთს — გალაკტიონ ტაბიძეს — სცნობენ „ცისფერყანწელები“, თუმცა ტენდენციურობა ზოგჯერ მის შეფასებაშიც იჩენს თავს. კ. ნადირაძე გალაკტიონის „არტისტული ყვავილების“ შესახებ წერდა: „მთელი ნიგნის მიღება გასაჭირშია: აქ არ არის დაცული ესთეტიური კულტურა და მხატვრული სისწორე... არის სასტიკი ადგილებიც, უმხატვრო, ყალბი „ბუტაფორიის შეხლა“... ზოგიერთი შედარებები და მეტაფორები თარგმანია ჩვეულებრივ რუსულ სახეებისა“ (კ. ნადირაძე, ქართული პოეზია, „შვილდოსანი“, 1920 წ., N 1, გვ. 18)... მიუხედავად ამისა, კ. ნადირაძეს მაინც მიაჩნია, რომ „გალაკტიონ ტაბიძე ჭეშმარიტი პოეტი არის — მაღალი რანგის... ნიგნში არის ამღერება და თუ სამი სტრიქონი ყალბია, მეოთხეში დიდ პოეტს იგრძნობთ“ (იქვე).

ტ. ტაბიძემ „ცისფერი ყანწების“ პირველსავე ნომერში საკმაოდ ზომიერად და კორექტულად დაახასიათა მაშინდელი ქართული პოეზიის სამი ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელი: ს. შანშიაშვილი, გ. ტაბიძე და ი. გრიშაშვილი. შემდგომ სურათი შეიცვალა. გრიშაშვილის ამღერებულობა და გამჭვირვალე ლირიკა, შანშიაშვილის სადა, ხალხურ მოტივებზე დანერგილი ლექსები „ყანწელებმა“ პროვინციალიზმად აღიქვეს და ეს პოეტები პირდაპირ „ნბერში გაატარეს“: „იოსებ გრიშაშვილის პოეზია „არშინ მალ-ალანია“, სა-

დაც საუკეთესო როლი ასკერას ეკუთვნის... მდარე პოეტისთვის კარგი ლექსი ბედნიერ შეცდომას შეადგენს. გრიშაშვილი უკანასკნელ კატეგორიას ეკუთვნის და მისი ზოგი ლექსი ამგვარ შეცდომად უნდა ჩაითვალოს" (იქვე).

კიდევ უფრო მწარედ მოხედა ს. შანშიაშვილს: „მის წინანდელ პოემებზე ლაპარაკი არ შეეფერება ჯენტლმენს, რადგანაც მათი ანაზღაულო, მაგრამ კანონიერი სიკვდილი და დაეინყება მათ შესახებ ლაპარაკს უხერხულად ხდის... შაირი ს. შანშიაშვილისა იმდენად ტლანჩია და ფორმას მოკლებული, რომ სრულიად უაღაგოდ ხდის მის ლექსად გამოთქმას... ბატონი შანშიაშვილი და „კომპანია“ უნდა მიხედნენ, რომ ამგვარი ბანალობით ქვეყნის მოჭყუება შეუძლებელი ვახდა და მათი სპეკულაცია პოეტის სახელისა უნდა გათავდეს, ვინაიდან პოეზია დღეს კულტურას მოითხოვს და ყოველმა აქლემმა უნდა ვაიგოს, რომ ნემსის ყუნწში ვერ გაძვრება. „ზეშთაგონებულ“ პოეტებს ექმაროთ ქართული პოეზიის გარყვნა და საროსკიპოდ გადაქცევა, რადგანაც ის ადამიანი, რომელიც პოეტის სახელს ატარებს და „ელბერდ ბატონიშვილის“ მსგავს რამეს წერს XX საუკუნეში, პოეზიის მტერია და პოეზიის გარეშე დგას (იქონიეთ მხედველობაში იოსებ გრიშაშვილის და მისი უნიჭო ეპიგონების კრეტინიზმი). გასაკვირია, რომ ვიოტეს, ვაგნერიისა და ნიცშეს ქვეყანამ ვერაფერი შესძინა ს. შანშიაშვილს გემოვნების მხრივ" (ვ. ნადირაძე, ქართული პოეზია, „შვილდოსანი“, 1920 წ., N 2-3, გვ. 19).

აქ კომენტარები ზედმეტია. ამგვარი ზეემოციური სტილი (რომელიც საერთოდ გაბატონდა მაშინდელ ქართულ ლიტერატურაში და რომლის რეციდივები ახლაც შეინიშნება) უდავოდ დაბლა სწევს „ცისფერყანწელთა“ კრიტიკული ნააზრევის დონეს.

ცისფერყანწელთა თეორიული ნააზრევი

დღეს საყოველთაოდაა აღიარებული „ცისფერყანწელთა“ დამსახურება ქართული პოეზიის წინაშე ლექსის ფორმალურ სრულყოფაში. ასევე დასაფასებელია მათი ღვაწლი პოეზიის საზღვრების გაფართოებაში; მათ შემოიტანეს და მხატვრულად დაამუშავეს ზოგი თემა, რომელსაც მანამდე არ იცნობდა ქართული ლიტერატურა. საგანგებო განხილვის საგანი უნდა ვახდეს მათი თეორიული გამოკვლევები. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ვ. გაფრინდაშვილის, ს. ცირეკიძისა და ტ. ტაბიძის სტატიები. ვალერიან გაფრინდაშვილმა გამოაქვეყნა ესეები დ. გურამიშვილსა და სტეფან მალარმეზე. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი გამოკვლევები ვერსიფიკაციისა და პოეტური სემანტიკის სფეროში: „რითმა და ასონანსი“, „სახელების მაგია“. არაკადემიური სტილით დანერგილი ეს სტატიები ყურადღებას იქცევენ, უპირველეს ყოვლისა, სიახლით, ხშირად ჭეშმარიტების ინტუიციური წვდომით, პოეტური პარადოქსებით: „დღეს პოეზია დატვირთულია სახელე-

ბით, როგორც კალიოსტოს თითები ძვირფასი თვლებით. ერთი სახელი შედის პოეზიაში, როგორც დედოფალი და მეორე, როგორც მონა... პოეზიის მთავარი მიზანი არის გამოვლილი ან არსებული სახელის დამტკიცება და გაძლიერება. სახელი არის რკინის მათეული, ჰაერში გაბმული, რომელზედაც პოეტი-ჯამბაზი სიარულს ბედავს.

სახელი და სიტყვა ერთად იზრდებიან, შემდეგ სახელი გაუსწრებს ზრდაში სიტყვას და მალე აავდებს ტანს...

ბეატრიჩეს სახელი გადასწონის მთელ დანტეს პოეზიას... ჩვენ არ ვიცით ნერონის ლექსები, მაგრამ მისი სახელი, ამოვლებული ცეცხლმოკიდებულ რომის დაისში, შედის ლირიკაში, როგორც მოქანცული ქიშკრა...

დადგება დრო და სიტყვები, როგორც მონები, ნახავენ თავის სპარტაკს და დაამარცხებენ არისტოკრატიულ სახელებს, მაგრამ ეს დამარცხება იქნება დროებითი. ყოველ სიტყვას იმედი აქვს, რომ სახელის წოდებას მოიხვეჭავს ოდესმე" (ვ. გაფრინდაშვილი, სახელების მაგია, „მეოცნებე ნიამორები“ № 6, გვ. 21-23).

ვ. გაფრინდაშვილის ესკიზი რითმის შესახებ მხოლოდ ლამაზად თქმული არ ვახლავთ, აქ ჩანს მკვლევრის მასველი თვალი და ალლო: „რითმა იმის გარდა, რომ ლექსს შარმონიას ანიჭებს, ბადებს მკითხველში ახალ სახეებს. ხანდახან რითმა უკარნახებს პოეტს მისთვის უცაბედს და უცხო სახეს... ბრინჯაოს რითმების გარდა საჭიროა ფაიფურის და გიშრის რითმა, აგრეთვე სურნელი რითმა — თეთრი ყვავილებიდან; არის ჩონჩხიანი რითმა — მალალი, დაზიანებული ხერხემლით — რომელიც დონ-კიხოტური გიჟი თვალებით გაპყურებს სამყაროს. ეს არის ასონანსი...

რითმას შქონდა თავის ოქროს ხანა, ახლა იწყება რითმის შემოდგომა და როდესაც გათავდება რითმის გახრწნის პროცესი — მაშინ ჩვენ ვიცყვიით: რითმა მოკედა. მაგრამ რითმა, როგორც კლეოპატრა, ბევრ საყვარელს გამოიცვლის, სანამ ის სრულებით არ გაიხრწნება და არ გადააგვარებს პოეზიას" (ვ. გაფრინდაშვილი, რითმა და ასონანსი, „შვილდოსანი“ № 1, გვ. 16).

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს სანდრო ცირეკიძის თეორიული ხასიათის ნაშრომები. იგი მინიატიურის ერთ-ერთი პიონერია ჩვენში და კრიტიკულ-თეორიულ სტატიებსაც უაღრესად დანურული სტილით წერს. ყველა განიგრძობა ნატიფი გემოვნება და ინტელექტი. ს. ცირეკიძე პრინციპულად უარყოფდა პოეზიასა და პროზას შორის თვისობრივ განსხვავებას: „ვინ დაეჭვდება უაილდის ზღაპრების, ანდრე ბელის „პეტრობურგის“, დვით კლდიაშვილის „როსტომ მანველიძის“ ან ნიკო ლორთქიფანიძის „მრი ხანე ბატონის“ პოეტურ ღირებულებაში?! ახალმა პოეზიამ არ იცის ლექსი და პროზის გარკვეული საზღვარი" (ს. ცირეკიძე, ორსახიანი იანუსი. „შვილდოსანი“, 1920 წ. № 2-3, გვ. 19).

დუმილის პრობლემას ეხება ს. ცირეკიძე წერილში „პოეზიის ნ...

იგი მიიჩნევს, რომ განვითარების გარკვეულ ზღვარზე პოეზია, შესაძლოა, თქმის უარყოფამდე მივიდეს: „პოეზია მაშინაა, როდესაც ათვისება იღებს მისნურ ხასიათს და მისი თქმა ფერებით და ხმებით არაა სავალდებულო... ირონია შესაძლოა მივიდეს თქმის უარყოფამდე და უნდა მოველოდეთ ამაყ პოეტებს, რომლებიც აღარ გამოთქვამენ თავის განცდებს“ (ს. ცირეკიძე, პოეზიის ნაპირები, „მეოცნებე ნიამორები“ N 6, გვ. 10).

იგივე მოტივი მეორდება ს. ცირეკიძის საინტერესო ესკიზში „სათაური პოეზიაში“: „გრძლად თქმა, შედარებებით და აღწერით ასახვა საგნების აღარ აკმაყოფილებს კულტურით დატვირთულ ადამიანს. მეტაფორა თანდათან ფასდება და შეიძლება მინიატიურშიმის გზას რომანიდან სათაურთან მივყავდეთ. შეიძლება ნიგნების მაგივრად სათაურების წერა დაიწყოთ... შეიძლება შეიცვალოს კითხვის მანერაც და მომავალმა ერუდიტმა მარტო სათაურები იცოდეს“ (ს. ცირეკიძე, სათაური პოეზიაში, „მეოცნებე ნიამორები“ N 3, გვ. 15-16).

***

ამ ნარკვევში მიზნად არ დამისახავს „ცისფერყანწელთა“ თეორიული ხასიათის ყველა სტატიის ანალიზი და, მით უფრო, შეფასება. ზოგადი შთაბეჭდილება კი ისეთია, რომ, მიუხედავად ზოგიერთი ხარვეზისა, ეს ნაშრომები მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ქართული ლიტერატურათმცოდნეობისა და კრიტიკის განვითარების ისტორიაში. არათანმიმდევრობა და ერთგვარი დილექტანტიზმი ამ სტატიებისა ჭარბად კომპენსირდება საკითხთა ფართო წრის განხილვით, შესანიშნავი მიგნებებითა და ბრწყინვალე სტილით, მკითხველზე ღრმა ემოციურ ზემოქმედებას რომ ახდენს.

ამრიგად, „ცისფერყანწელთა“ სიმბოლისტური სკოლის ჩამოყალიბება ჩვენში სრულიად კანონზომიერი მოვლენა გახლდათ, თუმცაღა იგი გვიანნი გამოძახილი იყო ევროპაში აღმოცენებული ამ ლიტერატურული მიმდინარეობისა. ქართველ სიმბოლისტთა თეორია და პრაქტიკა პრინციპულად არ განსხვავდებოდა მათი ევროპელი და რუსი წინაპრების ნააზრვენალეანისაგან, მაგრამ ეროვნული ლიტერატურის ტრადიციები და საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური ყოფის სპეციფიკა თავის სახესა და კოლორიტს სძენდა ქართულ სიმბოლიზმს.

1972 წ.

ხასიათების მხატვარი

დემნა შენგელაიას პირველი ნაბიჯები ლიტერატურაში დაემთხვა XX საუკუნის 20-იან წლებს, როდესაც ქართულ მწერლობაში მრავალი მიმართულება და დაჯგუფება გამოიკვეთა. ახალგაზრდა პროზაიკოსი ფუტურისტთა გაერთიანების წევრი გახდა, თუმცა შემოქმედებითი პრაქტიკით იგი ფუტურისტად ვერ ჩაითვლებოდა: დემნა შენგელაიას, მსოფლალქმითაც და მწერლური ტემპერამენტითაც შეამბოხეს, ფუტურიზმის მემარცხენე-ბუნტარული თეორიები უფრო იზიდავდა, ვიდრე ფუტურიზმი, როგორც ლიტერატურული მეთოდი. თავიდანვე მკაფიო ინდივიდუალობით აღბეჭდილ მის ნაწარმოებებში მაინც შეიძლება შემოქმედებითი იმპულსების მასაზრდოებელ სამ წყაროზე მითითება: ქართული მითოსი და, საერთოდ, ხალხური სიტყვიერება, ჩვენი კლასიკური მწერლობა (განსაკუთრებით, სულხან-საბა ორბელიანი და ილია ჭავჭავაძე) და მოდერნისტული, კერძოდ, სიმბოლისტური პროზა.

დემნა შენგელაია ხასიათების მხატვარია. ამბავი, ინტრიგა, თვით სიუჟეტიც კი მის თხზულებებში გადამწყვეტ როლს არ ასრულებს. ხასიათთა სიღრმისეულად გასახსნელად კი მწერლის ფანტაზია ამოაფრქვევს სიტუაციათა მთელ ფეიერვერკს, თუმცა ნაკლებად ზრუნავს მათ შორის ლოგიკური კავშირის მხატვრული დასაბუთებისთვის. ამ ხერხით არის დახატული ბათა ქექია, თავისი მასშტაბურობითა და ზოგადობით სიმბოლომდე ამაღლებული ტიპი ქართველი გლეხისა („ბათა ქექია“, 1933). ბათაში ძალუმად ფეთქავს სიცოცხლის ძარღვი, იგი იმ გლერტა ბალახის ჯიშისაა, „სამ წელიწადს რომ ყვავის ბუდედ იყო, მერე ძირს დავარდა, ფესვი მინას მოსდო და აღმოხდა: ეებს, კინალამ არ მოკედიო“.

საულიაც („განძი“, 1958) ბათასმაგვარი „მარილია ამა სოფლისა“ — „ამ ატეხილი მაღალი მთების ერთი უბირი, უჯიათი ნაგლეჯი“... მწერალმა მას განძი აპოწინა, რის შედეგადაც საულიას სულში ერთმანეთს ტრაგიკულად დაუპირისპირდა ბოროტი და კეთილი სანყისები. დემნა შენგელაიამ ნაკლებად იზრუნა ამ ტრაგედიის სოციალურ მოტივირებაზე, მან უფრო ზოგადი პრობლემის მხატვრულად განსხეულება განიზრახა: ადამიანური ბუნების ჯურღმულში მოფუთფუთე ბნელი ძალების აღზეება და მათი დათრგუნვის გზა. „მისის გველის თვალებით“ გამოშხირალი ოქრო მატერიალიზებული სატანაა, საულიას სულის უფსკრულში მთელმარე ყოველი სიკვამლე რომ „ააშმაშურა“. ამ გამოღვიძებულ ბნელ ინსტინქტებს წინ აღუდგნენ გლეხის სულშივე გენეტიკურად ჩაბუდებული კეთილი სანყისები — მინისა და ოჯახის სიყვარული.

პიროვნების ფსიქო-ბიოლოგიური ტრაგედიაა ნაჩვენები დემნა შენგელაიას ერთ-ერთ საუკეთესო ნაწარმოებშიც — „სანავარდო“ (1926), რომელიც მწერალმა თავისი შემოქმედების ადრეულ ხანაში შექმნა. მაგრამ თუ საულიაში, მინაში ფესვგადგმულ გლეხში, ბოროტი სანყისები მხოლოდ თვლემენ და გარე-

განმა გამაღიზიანებელმა, ოქრომ, ალაზევა ისინი, ძველი თავადების ჭილაძეთა გვარში ბოროტების ეს თესლი თაობიდან თაობამდე მნიფდებოდა და ბოლოს სულის ჩირქიან იარად გადმოინთხა ბონდოს პიროვნებაში. ათასწლოვანი გენეალოგიის მქონე გვარის ცოდვებს უკვალოდ არ ჩაუვლია: სისასტიკემ და ავბორცობამ გამოფიტა და დააუძლურა მათი ჯიში, კოლხეთის ჭაობის ლეშქმა და ხაშმმა სასიცოცხლო ძალები გამოსწოვა და დააძაბუნა იგი. დაღლილი სისხლი, ჩამპალი ვარემო, სოციალური კატასტროფა ერთად ატყდება თავს ჭილაძეთა უკანასკნელ ნაშიერს. არასრულფასოვნობის კომპლექსით შეპყრობილი ბონდო ხან მეცნიერებას აწყდება, ხან — ბახუსსა და ეროსს, ხანაც — პოლიტიკას, მაგრამ მისთვის ხსნა არსაით არის, მას „ხერხემალი აქვს განყვეტილი“. რომანის დასასრულს პირზე დუემორეული ბონდო ეპილეფსიური კრუნჩხვა-კლაკენით ხედება ახალი დროების მაცნეს, მატარებელს, რომელსაც „წვიმაგარი“ ხალხი მოჰყვება და რომელიც ანგრევს ჭილაძეთა საბუდარს — სანავარდოს.

„სანავარდოს“ აქვს მეორე პლანიც — ფანტასტიკურ-კოშმარული, სადაც მთელი სისრულით იჩინა თავი დემნა შენგელაიას ტალანტმა. აქ არის საოცარი ხილვები, შემადრწუნებელი ზმანებანი. გოიასებური ვნებით იხატება უფემურ-მოძალებული კოლხეთი. საერთოდაც, დემნა შენგელაიას შემოქმედება, განსაკუთრებით — ადრეული ხანისა, პოეტური ხერხების სიუხვით გამოირჩევა: მოულოდნელი შედარებები, გაუცვეთელი მეტაფორები, ფრაზის რიტმულობა და მუსიკალობა „სანავარდოშიც“ და იმ პერიოდის ნოველებშიც თვალშისაცემია. მწერალი ღრმად არის შეჭრილი დედაენის სტიქიაში, შეყვარებულია ფრაზაზე, გრძნობს, იცის ყოველი სიტყვის ფერი, სურნელი, გემო, ნონა. მხატვრული დეტალები მის თხზულებებში ხშირად ისეთი შთამბეჭდავნი არიან, რომ კონტექსტიდან ამოგლეჯილნიც კი ჩვენზე ესთეტიკურად ზემოქმედებენ: „დედამინამ დაალო ხახა და ქვესკნელიდან მოისმა წივილი. წივილს დამარხული მკედრები ამოჰყვა და დაცვივდა მინაზე... ყარამანმა იგრძნო, რომ თმის ძირებში სითეთრე ცივად შეიპარა“... მხოლოდ პოეტს შეუძლია დანეროს ამგვარი ალოგიკური, მაგრამ მხატვრულად მართალი ფრაზა-ლალადისი: „ანნა ბატონიშვილის ეშხი გათრობდა შენ, ტფილისო, — ჩადექ მის გახურებულ ნაწნავებში და ქერივის ლიმონის სურნელებში ახურდი ალერსს მონყურებული“.

დემნა შენგელაიას მეცნიერული გამოკვლევები ქართული მითოსის სფეროში, მისი ფოლკლორისტული ძიებანი ღრმა ერუდიციითა და ინტუიციური ნვდომის ძალით არის აღბეჭდილი, ხოლო ესსეები და საჯარო გამოსვლები. — ორიგინალური ანალიზითა და ბობოქარი ტემპერამენტით. მაძიებელ ხელოვანთა უმრავლესობის მსგავსად, არც დემნა შენგელაიას ხანგრძლივი შემოქმედებითი გზა ყოფილა მწერლურ ტრიუმფთა უწყვეტი ჯაჭვი, მაგრამ ამ გზას მისი ნიჭის გამონაშუქი ზოგან დევის ნაკვალევად აჩნია.

შენვია სხვა, სხვაში ხარ შენ...

...ყველაზე კარგს კი მათგან ის ღანჯრს, ვინც სხვაზე მეტად და ღირსებით იტანჯება, ვერძილსულის ენებით შეაურობილო“.

გურამ რჩეულიშვილი

თუ ამ სტრიქონებს ვირნმუნებთ, მათი ავტორი თავისი თაობის ერთ-ერთი ყველაზე ტანჯული კაცი ყოფილა.

და ამავე დროს — ყველაზე ბედნიერიც...

ოცდაექვსი წლისა დაიღუპა, მაგრამ უკვე დანერილი ჰქონდა „ნათელა“ და „ალავერდობა“. სიცოცხლეში ბევრს შლეგი ეგონა, ნერას ატანილი, ახლა ყველამ იცის — ერთ-ერთი ყველაზე ღრმა და ფიქრიანი კაცი იყო თავისი დროისა.

ზოგჯერ მწერალსა და მის წიგნებს შორის დისონანსია: ამბობენ, ჭეშმარიტად პოეტური ნატურა უფრო იშვიათია, ვიდრე ჭეშმარიტი პოეტიო. მაგრამ ისიც მომხდარა, რომ მწერალი თავის წიგნებზე მალლა მდგარა; გურამ რჩეულიშვილის პიროვნება კი ბადალია მისივე შემოქმედებისა: იგი არა მარტო თავისი წიგნების — საკუთარი პიროვნების ავტორიც გახლავთ. მწერლობა მისთვის იყო თვითდამტკიცებისა და პიროვნულობის გამოვლენის გზა, ხოლო ზეშთაგონება — ის მითიური ფასკუნჯი, რომელიც საკუთარი ხორციით, საკუთარი გულის სისხლით უნდა კვებო.

მხოლოდ რჩეულთა ხეედრია თავის სხეულს დააძლევიონ შიში სიცოცხლის მატერიალური ფორმის დათმობისა. გურამ რჩეულიშვილმა ეს შეძლო... მაგრამ ეს არ ყოფილა სხეულის მარცხი: სულის ზეობა რჩეულიშვილში სხეულს, ვნებას, ემოციებს კი არ თრგუნავდა — პირიქით, ხეენდა, ამძაფრებდა, ზემოთ ეზიდებოდა. მას არ სჭირდებოდა საკუთარ თავში ჩასაღრმავებლად სოფლიდან განდგომა; კარგად იცოდა — სანამ სხეების სულიერ სამყაროს გახსნიდე, სანამ „სხვად იქცეოდე“, მანამ საკუთარ სამყაროში უნდა დაინთქე და მაშინ იგრძნობ, რომ შეიძლება მოხდეს „სხვად ქცევის“ სასწაული, რადგანაც შენშივეა ყოველი, რაც სხვაში შეიძლება აღმოაჩინო.

მაგრამ გურამ რჩეულიშვილი ამის შეგრძნებაზე არ შეჩერებულა — მან ისიც ირწმუნა, რომ თავადაც არსებობდა სხვაში, რომ „სხვაც“ „მე“ ყოფილა.

და ამ განცდასთან ერთად იბადება ნიჭი თავგანწირვისა, უნარი გაცემისა, გრძნობა თანაღმობისა: ადამიანი უკვე თავს აღარ დაჰკანკალებს თავის ბიოლოგიურ არსებობას — ის სხვაშიც არის, ესე იგი ის უკედავია! ამ გრძნობით აღვსილი, იგი დაუშურველად, სრულად გაცემს თავის უნარს, თანაგრძნობას, გულის სისხლს. რჩეულიშვილისთვისაც სიცოცხ-

ლემ, არსებობამ მაშინ შეიძინა უზენაესი აზრი, როცა მისი გაღება, შენირვა შეძლო. ეს არ მომხდარა მისი ულამაზესი სიკვდილის ყამს მხოლოდ — სხვის გადასარჩენად უყოყმანოდ, ტანსაცმლიანა რომ გადაეშვა აზავთებულ ზღვაში — ეს ბევრად უფრო ადრე მოხდა. იცოდა, დიდი ხანია იცოდა: სიცოცხლე რომ სრულად ვანიცადო, სიკვდილს უნდა მიეახლო. მაგრამ ეს არ ყოფილა საკუთარი არასრულფასოვნობის განცდით გატანჯული კაცის კუკუმალობანა სიკვდილთან — თავის თავს როცა უწყობენ გამოცდას, დიდია ცდუნება „დანიშნული ბილეთის“ ამოღებისა. გურამ რჩეულიშვილმა იცოდა, რომ განსაცდელის გამოხმობა, მისი საგანგებოდ ძებნა ზედმეტია — ნაღდ კაცურ ცხოვრებას ფათერაკი ისედაც თანა სდევს. ამიტომაც რჩეულიშვილიცა და მისი პერსონაჟებიც ხარბად, ვნებიანად ენაფებიან სიცოცხლეს და სწორედ ამით უწყობენ მას გამოცდას ყოველ ფეხის გადადგმაზე (დღიურში წერდა, გული მიგრძნობს, ოცდაათ წლამდე ვერ მივატანო. კარგი კი იქნებოდა ოცდაათისთვის გადამეზიჯებინა, ძალიან ბევრს გავაკეთებდი... თუმცაღა, მაშინ ხომ წინათგრძნობაც აღარ მექნებოდაო... ოღონდ წინათგრძნობის უნარი არ გასცუდებოდა — უამისოდ არ სწამდა ხელოვანი — და დე, მოსულიყო სიკვდილი!).

აღბათ საკუთარი სიცოცხლის შენირვის, ყველაფრის გაცემის უნარი თუ ევლებოდა ძალუმ მუხტად რჩეულიშვილის პროვინებას, რომ მისი სიახლოვე ამოუხსნელი უხერხულობისა და რალაც იღუმლი შიშის გრძნობას ბადებდა. არაფერი ყოფილა ამ ყელთამდე სიკეთით აღესილ ქაბუკში დემონური, მაგრამ ყველა ქვეცნობიერად გრძნობდა მის მომწუხებელ ძალას. ეს პიროვნული ძალმოსილება მისი მოთხრობებიდანაც იღვრება.

გურამ რჩეულიშვილი უმთავრესად და უპირველეს ყოვლისა ერთი პერსონაჟის მხატვარია: მოთხრობიდან მოთხრობაში გადასული ყველა ეს გურამი, ვაჟა ჯანდიერი, ცქიტო, ჯემალი, გიო — ერთია, ოღონდ — სხვადასხვა გამოვლინებაში. ქანდაკების დარად გვიჩვენებს მას ავტორი სხვადასხვა კუთხით, რაკურსით, განსხვავებულ მანძილსა და განათებაზე. მკაფიო ინდივიდუალობით აღბეჭდილი ეს სახე ამავე დროს თავისი ზოგადობით ლამის სიმბოლომდე ამაღლდეს. იგი ღრმად „დანთქმულა“ თავის თავში, მაგრამ არა იმდენად შიშველი განსჯით, რამდენადაც ქმედებით: გმირს სურს ბოლომდე ამონუროს თავისი არსება, გამოავლინოს თავისი ზღვრული შესაძლებლობანი. ამიტომაც არის ეს პერსონაჟი უაღრესად კომუნიკაბელური, ახალი კავშირების, ახალი ურთიერთობების, უცხო განცდების მაძიებელი. იგი ბრეტორია, მასში ძალუმად ფეთქავს დონ შუანის და სირანოს ვნება, განცდები ღრმა აქვს, მაგრამ ცვალებადი. ქალისათვის ტრაგიკულია მისი სიახლოვე — სიყვარულიცა და მისი „დაძლევაც“ გმირისთვის საკუთარ შესაძლებლობათა საზომია („ირინა“).

გურამ რჩეულიშვილის მოთხრობებში ვნებები ნვეთნვეთობით გუბდე-
ბა, რათა მერე ნიაღვრად გადმოსკდეს. ამ პროცესის პლასტიკურ ხატს
ხშირად ახლავს ღრმა ანალიზი, იგი ან ამზადებს კოლიზიას („ბათარეკა
ჭინჭარაული“), ან განმარტავს მას („ალავერდობა“). ზოგჯერ ეს ვნებები
დაუნჯებულია („გურამი და ციცკა“, „მოლოდინი“), მაგრამ მკითხველს არ
სცილდება განცდა, რომ რალაც უნდა მოხდეს, რომ საცაა დაიჭექებს. ამ
აღრიალებული დუმილის ეფექტი იმდენად მძაფრია, თითქოს ყრუ იყო და
მხოლოდ კანით გრძნობდე მოზანზარე ჰაერს.

გურამ რჩეულიშვილი თავზეხელაღებულობამდე თამამი მწერალია;
მას არ ეშინია თავად ქმნადობის პროცესის, ამ მწერლური „სამზარეუ-
ლოს“, მხატვრულ რეფლექსიად ქცევისა („ნადირობა“, „უსახელო უფლის-
ციხელი“). იგი არ უფრთხის ადამიანური ფსიქიკის უღრმეს შრეებში ჩაბუ-
დებული „შინაგანი ტაბუს“ მზის სინათლეზე გამოტანასაც („მოლოდინი“,
„ნათელა“). ამ სითამამეს არაფერი აქვს საერთო არც მაზოხისტურ თვით-
გვემასთან, არც საკუთარი უტიფრობით კეკლუცობასთან. „ნათელაში“
მწერალი ბენვის ხიდზე ზეცისაკენ თავალერებული გადის — იქითკენ მი-
ილტვის გიოსა და პატარა ნათელას ბინიერებით დაუშძიმებელი კავშირი.

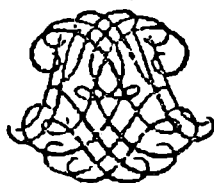
გურამ რჩეულიშვილის მხატვრული სამყარო ყოველთვის ხელშესახე-
ბია, გრძნობადი და კონკრეტული. სტილი, გამოსახვის ხერხები, სინტაქსი
ერთ მიზანს ემსახურება — უშუალოდ განაცდევინოს მკითხველს პერსო-
ნაჟთა ვნებები. მის ფრაზას იქნებ ზოგჯერ აკლდეს კიდევ სინატიფე, მაგ-
რამ დამუხტულია შინაგანი ძალით. მწერალი ჩინებულად ფლობს დიალო-
გის ტექნიკას („ნადირობა“, „გურამი და ციცკა“); მისთვის არც ირონიაა
უცხო („ოჯახური იდილია“, „როგორ გამოიცვალა იგორ კაბლუკოვი“).

სულიერ ენერგიას, კეთილშობილურ ვნებებს შესაფერისი „ჭურჭელი“
სჭირდება. ახირებულობა იქნება ფიზიკურ სიკეთესა და სულიერ ძალმო-
სილებას შორის ტოლობის ნიშნის დასმა, მაგრამ მათ შორის რომ ღრმა
კავშირია, ეს ოდითგანვე იყო ცნობილი; ალბათ შეგიმჩნევიათ, ზოგჯერ
შინაგანი ძალა ათინათად ადგება ადამიანს და თითქოს ფიზიკურადაც
გარდაქმნის მას. პირიქითაც ხდება, როცა ფიზიკური სრულყოფა გვევლი-
ნება ბიძგის შიმცემ, ასასხლეტ ტრამპლინად სულიერი ზეალსვლისათვის.
არა მგონია ვაჭარბებდე — გურამ რჩეულიშვილის პიროვნებას მნიშვნე-
ლოვანნილად მისი ფიზიკური სრულყოფილება განსაზღვრავდა. „ბათა-
რეკა ჭინჭარაულში“ ამგვარი ფრაზაა: „სადლაც გულის სიღრმეში განსა-
კუთრებით კარგად გრძნობს მზიას სხეული, რომ ის უნაკლოა“. დიდი ძა-
ლაა ამის შეგრძნება და იგი ამ ფრაზის ავტორისათვისაც არ უნდა ყოფი-
ლიყო უცხო — ოღონდ ვაჟკაცური, მამრული შეგრძნებით: როცა შენს

სხეულს შეუძლია ქედი მოუვრიხოს გაგიჟებულ ურა-ცხენს; უფსკრულში ჩაკიდებული, კბილებით ჩააფრინდეს თოკს და მოყინულ, გასისხლულ თითებს უსამეელოს; შეუძლია ზღვიდან გამოიყვანოს გაგუდული, ხულიგანს ყბა აახიოს, მინყივ გააბედნიეროს საყვარელი ქალის სხეული.

გურამ რჩეულიშვილმა იცოდა, ათასი ბრძენის ბევრჯერათასი სტრიქონი ვერ დაგანერინებს — ნაკითხვად რომ ღირდეს — ისეთ ხუთ სტრიქონს; იცოდა, ერთი ბენო კალმის სიმძიმეს რამდენი ვაჟკაცი დაუჭმუჭნია; იცოდა, ყველაფერი თავად უნდა ნახო, ინვნიო, იგრძნო, ყველაფერში საკუთარი ოფლი და სისხლი უნდა ჩაანთხიო, რომ დაეიჯერონ (ისე ნუ გამიგებთ, თითქოს გაპარსვის სცენის აღსანერად პარიკმახერობა იყოს აუცილებელი, მაგრამ, სულო ცოდვილო, არც ქოსას მიერ აღწერილი გაპარსვის სცენისა მნამს რაიმე!).

გურამ რჩეულიშვილმა არა მარტო თავის შინაგან სამყაროში აღმოაჩინა სხვები, არამედ სხვებშიც იპოვა თავისი თავი. ალბათ, ჩვენც, ყველას, შვებას მოგვეგვრის რწმენა იმისა, რომ ყოველ ქაბუკში გურამ რჩეულიშვილი თვლემს.

დიდი ილიელი

არის, ალბათ, რალაც იდუმალი კავშირი დროსა და სივრცეში თითქოსდა შემთხვევით ურთიერთგადაძვევით საგნებსა თუ მოვლენებს შორის: 1876 წელს, თანადროულად, საქართველოში დაიბადნენ ყრმა და ნიგნი; ყრმა ივანე ჯავახიშვილი გახლდათ, ნიგნი — „დედაენა“... და გამოგვიჩნდნენ ახალი ორიენტირები ნიგნისა და კაცის სრულქმნის ისტორიულ გზაზე.

იაკობის „დედაენამ“ აღზარდა ეროვნული უნივერსიტეტის შემქმნელი თაობა; თავის მხრივ, უნივერსიტეტმა მოუმზადა „კეთილად მუშაური“ ეროვნულ სკოლას. განათლების სისტემაში ყველა რგოლი ერთმანეთს კეებავს და ასაზრდოებს; აქ ქვედა საფეხურს ზედა საფეხური არა მარტო უჭირავს — ეყრდნობა კიდევ მას; ეს სისტემა უფრო წრედია, ვიდრე — კიბე; ქართულენოვან განათლების სისტემაშიც უნდა შეკრულიყო წრედი... იგი ივანე ჯავახიშვილის ქმნილებამ — უნივერსიტეტმა — შეკრა.

უნივერსიტეტის შემქმნელი ერთსა და იმავე დროს უნივერსალურად მოაზროვნეც უნდა იყოს და ერთი იდეით შეპყრობილიც. ივანე ჯავახიშვილის უნივერსალური აზროვნების ნაყოფია მისი ნიგნები ისტორიოგრაფიაში, ენათმეცნიერებაში, პალეოგრაფიაში, ეკონომიკაში, ფილოლოგიაში, სამართალში... ერთი იდეით შეპყრობის ნიმუში კი — ქართული უნივერსიტეტი.

ილიამ „ჩვენი დაცემული ვინაობის აღსადგენი“ დოქტრინა ასე დააფორმულა: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდუნეს“. მან იცოდა, რომ გარედან ბოძებული ან, თუნდაც, საკუთარი სისხლით მოპოვებული პოლიტიკური დამოუკიდებლობა ხუხულასავით დაგვემხობოდა თავზე, თუ არ აღვიდგენდით კულტურულ ანუ სულიერ დამოუკიდებლობას. ილიამ და მისმა თანამოსაგრეებმა ეს მისია, უპირველეს ყოვლისა, მწერლობაში აღასრულეს, დიდმა „ილიელმა“ ივანემ და მისმა თანამოაზრეებმა კი — მეცნიერებაში. ივანე ჯავახიშვილმა იცოდა, უნივერსიტეტოდ „ჩვენი თავი ჩვენადვე ვერ გვეყუდუნეს“, ამიტომაც მოიაზრება უნივერსიტეტის დაარსება 1918 წელს ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის აქტთაგანად.

ყველასათვის ცნობილია მითი პიგმალიონზე, როდესაც შემოქმედს „გარდარეული“ ვნებით შეუყვარდება თავისივე ხელით გამოქანდაკებული ქალი. ივანე ჯავახიშვილის გრძნობა კი მისივე ხელით გამოძერწილი უნივერსიტეტისადმი რელიგიურ სიმაღლეს აღწევდა, იგი ისე ჰმსახურებდა მას, როგორც დაყუდებული ბერი — უფალს; ეზოში შემოსვლისთანავე მონინებით ქუდს უხდიდა უნივერსიტეტს — მორწმუნეც თავშიშველი შედის ხოლმე საყდარში. უნივერსიტეტი მისთვის მხოლოდ მეცნიერების კერა არ ყოფილა — იგი იყო სწავლებისა და აღზრდის ტაძარიც. წერდა კიდევ, აქ მჭიდრო კავშირია მეცნიერთა გუნდსა და მომავალ თაობას შორისო. სულიერი დამო-

უკიდებლობის გზაზე „სამკალი ფრიადი“ ჩანდა, მუშაკნი — მცირე; მეცნიერთა გუნდი სტუდენტობის გარეშე აქ ვერას გახდებოდა. ამიტომ იყო გადაგებული ივანე ჯავახიშვილი უნივერსიტეტს და სტუდენტობას... პეტერბურგელ და თბილისელ მონაფე-თანამოაზრეთა გუნდიც — აკაკი შანიძე, იოსებ ყიფშიძე, გიორგი ჩიტაია, სიმონ ყაუხჩიშვილი, სიმონ ჯანაშია, არნოლდ ჩიქობავა, ნიკო ბერძენიშვილი, ლევან მუსხელიშვილი, ვარლამ თოფურია და მრავალი სხვა — მონივრებით მიაგებდა პატივს თავის მოძღვარს.

იშვიათია მეცნიერი, ვინც ესოდენ დაფასებული ყოფილიყოს თავის ხალხში... და იშვიათია მეცნიერი, ვისაც ამდენი უმადურობა ენენიოს, ამდენი უსამართლობა დასტეხოდეს თავს. უბედნიერესი კაცი იყო — ორმოცდაორი წლისამ უკვდავებაში შეაბიჯა — დააარსა უნივერსიტეტი. საზარელ მდგომარეობაშიც ჩავარდნილა: თავისივე დაარსებული უნივერსიტეტის კარი გამოუხურეს და წიგნთსაცავით სარგებლობის უფლებაც კი მოუსპეს. უერთგულესი მონაფეები ჰყავდა, სტუდენტობა აღმერთებდა, მაგრამ უკეთურმა ძალებმა ოცდაათიან წლებში სტუდენტობის ერთ ნაწილს თავგზა აუბნიეს და „კუდიანთა არული“ ჩააბმევივნეს მისი წიგნების ირგვლივ.

საუბედუროდ, ჩვენმა საუკუნემ იცის იმის მაგალითები, როცა „ცრუ წინასწარმეტყველებს“ სტუდენტობის ხელით არა მარტო ნარი უგლეჯიათ, ეროვნული ხის ამოძირკვასაც ცდილან. დღეს ზარდამცემ შთაბეჭდილებას ტოვებს ერთი ცნობა, 1911 წლის პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნებული: „ორმოცდაერთმა ქართველმა სტუდენტმა პეტერბურგში სხდომაზე გაუწიოთლებლად თქვეს: ილია, როგორც მამულიშვილი, მოსაკლავი იყო... მომეტებულმა ნაწილმა ქართველი სტუდენტობისამ პატივი არ სცა ილიას ხსოვნას, იუკადრი-სა ფეხზე ადგომა“... გამოხდა ხანი და ეს ხალხი, „ცრუ წინასწარმეტყველთა“ მიმდევარნი, თვითონ მოველინენ „წინამძღვრის“ როლში ახალგაზრდობას. ამანაც გახდა შესაძლებელი წინამურის რეციდივის განმეორება ოცდაათიან წლებში... და — ჩვენდა საუბედუროდ, მერმეც... კვლავ დარჩა ხმად მღალადებლისა უდაბნოსა შინა: „ეკრძალენით ცრუ წინასწარმეტყველთაგან, რომელნი მოვიდინ თქვენდა სამოსლითა ცხოვართათა, ხოლო შინაგან იყვენ მგელ-მტაცებელ“. ეს მწყემსისარგნიანი მგლები მიზანში ილიასა და ივანეს მსგავს ქებმარიტ წინასწარმეტყველებს ამოიღებენ ხოლმე და „ცხვრებსაც“ თავიანთ ჭკუაზე აბლავლებენ მათ წინააღმდეგ. ოცდაჩვიდმეტში ივანე ჯავახიშვილისთვის „ბერდანკა“ არ დაუხლიათ და არც „ქვა დაუკრებიათ“ (მას ასცდა თავისი მოგვარის, მიხეილ-წამებულის, ხვედრი), მაგრამ „ჯუარს აცუეგე“-ს გნაისი კი ხშირად აუტეხიათ მის გარშემო. საქმე ისეთ მკრეხელობამდეც კი მივიდა, რომ ნაკაცარებმა ხოვლეში საგვარეულო ძვალშესალაგი შეუგინეს — მამისა და ძმების საფლავზე ძეგლი მოუთხარეს.

მაგრამ არიან მოუთხრელი ძეგლებიც... დიდთა მოსაქმეთა ძეგლები მათივე სახელებია:

ფარნავაზ — შემოქმედი ქართული მნივნილობისა;
 ნინო — მომაქცეველი ქართლისა;
 დავით — აღმაშენებელი საქართველოსი;
 საბა — შემგროვებელი ქართული სიტყვისა;
 ილია — აღმადგინებელი ქართველობისა;
 იაკობ — შემქმნელი „დედა ენისა“;
 ივანე — დამაარსებელი ქართული უნივერსიტეტისა.
 ივანე ჯავახიშვილს უყვარდა ხალხური — „კაი ყმა ლაშქარს მაკვდების“ ...
 ლამაზად ის კვდება, ვინც თავის საქმეს აკვდება.
 ივანე ჯავახიშვილს ლექციის კითხვისას გაუსკდა გული; უკანასკნელი
 სიტყვა, რასაც სული ამოაყოლა, იყო — „თათარი“.
 დიდი საქართველო, დავითისა და თამარის საქართველო, თათარ-მონღო-
 ლებმა დაამხეს. ივანე ჯავახიშვილი თავის „ქართველი ერის ისტორიაში“
 წერდა საქართველოში თათარ-მონღოლთა თითქმის ასნლოვანი ბატონობის
 საბედისწერო შედეგებზე. და, თუმცა თათარ-მონღოლნი დიდი ხანია ჩამო-
 ვიდნენ ისტორიის ავანსცენიდან, „გათათრების“ საფრთხე — „გადაქართვე-
 ლების“, „გადაჯიშების“ აზრით — მუდამ გვემუქრებოდა.
 ივანე ჯავახიშვილს, ქართველთა ყამთააღმწერელს, მტერზე შიშველი
 ხმლით მისული ქართველივით შეახმა პირზე — „თათარი!“
 გაფრთხილება თუ იყო...

არის, უდავოდ არის რალაც იდუმალი კავშირი დროსა და სივრცეში თით-
 ქოსდა შემთხვევით გადაკვეთილ მოვლენათა შორის.

პარიასიები

ივანე ჯავახიშვილის თემაზე

1. შვილის თვალით

კვიცი გვარზე ხტისო — ალექსანდრე ჯავახიშვილი, უმცროსი ვაჟი ივანე
 ჯავახიშვილისა, ცნობილი ისტორიკოსია, საქართველოს მეცნიერებათა აკა-
 დემიის წევრ-კორესპონდენტი. უნივერსიტეტის დამაარსებელზე ვილას არ
 უწერია — მისსავე სიცოცხლეშიც და სიკედილის მერეც: დუმიდნენ მხოლოდ
 მისი ოჯახის წევრები. მიკვირდა და როგორც ბევრ სხვას, მეც გული მეთანაღ-
 რებოდა ამაზე. ბატონ ალექსანდრესთან საუბრებმა უფრო განმიმტკიცა აზრი
 — მკითხველმა უნდა იხილოს შვილის თვალთ დანახული დიდი მამა; ამიტო-
 მაც შევკადრე:

— ბატონო ალექსანდრე, ალბათ, შთამომავლობა არ გაპატივებთ ივანე ჯავახიშვილის შვილებს, თუ მას ნერილობით დაფიქსირებულ მოგონებას არ დაუტოვებთ თქვენს დიდ მამაზე.

— ძნელია, ბატონო ჩემო, იკისრო ბიოგრაფის მისია... მერწმუნეთ, მის მდგომარეობას თუ ართულებს, თორემ არ ამსუბუქებს, რომ მოგონების ობიექტი საკუთარი მამაა; მით უფრო მირთულდება მდგომარეობა მე — სრულებით მოკლებული ვარ საამისო უნარს; ამას არც თავის დაზღვევის მიზნით მოგახსენებთ და, ცხადია, არც ყალბი თავმდაბლობით... აქ ერთი სირთულეც იჩენს თავს: მამა რომ გარდაიცვალა, ოცდაორი წლისა ვიყავი, თითქოსდა უკვე, რომ იტყვიან, კაცობაში ფეხშედგმული, მაგრამ ახლა რომ ეუკვირდები, ვხვდები: ჯერ კიდევ მოუმწიფებელი გახლდით ივანე ჯავახიშვილის პიროვნების სრულად აღსაქმელად. ამიტომაც ვფიქრობ და ვშიშობ, ვაითუ ჩემი მაშინდელი შთაბეჭდილებანი ყოფითი, ნერილმანი და, ერთგვარად, ფამილარულიც აღმოჩნდეს...

— მაგრამ ივანე ჯავახიშვილი ის პიროვნებაა, ვისთანაც დაკავშირებული ნებისმიერი ფაქტი უკვე განსხვავებულ განზომილებასა და ჟღერადობას იძენს; აქ, ჩემი აზრით, ერთგვარად ნაშლილია ზღვარი წერილმანსა და მსხვილმანს შორის: შთამომავლობას ყველაფერი აინტერესებს თავისი დიდი წინაპრების ცხოვრებიდან. წელან ბრძანეთ, ძნელია მამის ბიოგრაფობაო; კარგად მესმის თქვენი შეჭირვება — ზოგიერთ ადამიანზე ვერ ვიჯერებთ, რომ ისიც ჩვენსავით ხორციელი იყო, ჩვენსავით ჭამდა, იცვამდა, ეძინა... ვინც თქვენ, პატარაობისას, მუხლზე გისვამდათ და, ვინ იცის, ენასაც გიჩლექდათ ხოლმე, მას ქართველი ერი დღეს მხოლოდ წმინდანის შარავანდედით წარმოიდგენს. და მაინც, საჭირო, უფრო მეტიც, აუცილებელიც კია დიდი პიროვნების წარმოსაჩენად მისი ამ ყოფითი, მინიერი ან, როგორც ერთი ფილოსოფოსი ამბობდა — „ადამიანური, ჭარბად ადამიანური“ — ბუნების ჩვენება. ამით, არა მგონია, ივანე ჯავახიშვილზე ჩვენი ამალღებული წარმოდგენის „დამინება“ მოხდეს, მასთან დაახლოვება, მისი ხატების გაადამიანურება კი უეჭველად მოხდება... მამ ასე, განსხვავდება თუ არა შინაურული, საოჯახო სულიერი პორტრეტი ივანე ჯავახიშვილისა მის საგარეო, „სავიზიტო“ პორტრეტისაგან?

— უნდა მოგახსენოთ, რომ ივანე ჯავახიშვილი უაღრესად მთლიანი პიროვნება გახლდათ — ისეთივე იყო ოჯახში, შინაურობაში, როგორიც — გარეთ, საზოგადოებაში: ბუნებით კეთილი, გულისხმიერი, სამართლიანი, თბილი ადამიანი; ამასთანავე ჰქონდა გარკვეული პრინციპები და ჩვევები, რომელთათვისაც არასოდეს უღალატია: ამის მიხედვით იქცეოდა ის შინაც და გარეთაც. მის სულიერ პორტრეტს შეესაბამებოდა გარეგნობაც. მამა სა-

შუალო ტანის, ხმელი კაცი იყო, ჭალარა, პქონდა ძალიან სხივიანი, ნათელი, ღია ნაცრისფერი თვალები...

— მომისმენია, ივანე ჯავახიშვილს თვალს ვერ გაუსწორებდი — მომწუს-ხველი მზერა პქონდაო...

— რასა ბრძანებთ... მაგის მტკმელი თვითონ თუ გრძნობდა თავს დამნა-შავედ მამას წინაშე, თორემ ივანე ჯავახიშვილის თვალებში სიტბოს, სიკე-თისა და თანაგრძნობის გარდა ვერაფერს ამოიკითხავდი. გინახავთ, ბატონო თამაზ, მამას სურათი თავის პატარა შვილიშვილებთან?

— მინახავს... მაგრამ, უნდა მოგახსენოთ, — თვალს ვერ გაუსწორებდიო, სწორედ ბავშვის, მაშინდელი ბავშვის, შთაბეჭდილება გახლავთ, ქალბატონ მზექალა შანიძესი, რომელიც „ძია ივანესგან“ ნაფერებ-ნააღერსალი იყო და, ცხადია, თავს დამნაშავედ ვერ იგრძნობდა მის წინაშე... ივანე ჯავახიშვილის სრულიად განსაკუთრებულ სულიერ ენერგიაზე, რომლის „სარკმელი“, ჩვეუ-ლებრივ, ადამიანის თვალებია, სხვათაგანაც მსმენია...

— ვერაფერს მოგახსენებთ, ეტყობა, ამ შემთხვევაში აღქმის მექანიზმი შვილებსა და გარეშეთა შორის მართლაც დიდად სხვაობდა. ჩემს მეხსიერე-ბაში მამას სახეზე სწორედ ეს კეთილი, ხანდახან ოდნავ ირონიული ღიმილია ჩარჩენილი.

— როგორი მეოჯახე იყო ივანე ჯავახიშვილი?

— მეოჯახის იდეალად, იმედი მაქვს, ჩვენთვის უცხო იმ მოდელს არ გუ-ლისხმობთ, როცა კაცს ქალის წინსაფარი აქვს აფარებული და სამზარეუ-ლოში ჭურჭელსა რეცხავს...

— როგორ გეკადრებათ — მაგას კი არა, პირადად მე ივანე ჯავახიშვილს სასურსათო მალაზიაშიც ვერ წარმოვიდგენ, თუნდაც სიგარეტის საყიდლად შესულს... მეოჯახეში, პირველ ყოვლისა, ოჯახზე ზრუნვასა და ყურადღებას ვგულისხმობდი...

— მოგახსენებთ... სხვათა შორის, თქვენი წარმოდგენა სიგარეტის ყიდ-ვასთან დაკავშირებით რეალობას ემთხვევა — ივანე ჯავახიშვილი თამბა-ქოს არ ეწეოდა... წელანაც აღენიშნე, საერთოდ იყო მამა უაღრესად თბილი და ყურადღებიანი-მეთქი. დედაჩემისა და შინაურების მიმართ ხომ სრული-ად განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა. სხვის აზრს, თუნდაც ჩვენსას, პატარებისას, მუდამ ანგარიშს უწევდა; ალერსიანიც იყო, მოფერებაც იცო-და, ოღონდ — რალაცნაირად თავმეკავებულად, რალაცნაირი ღირსებით... პატარაობისას ძალიან მიყვარდა მის მუხლზე შემოჯდომა და „აჩუ-აჩუ, ცხენოს“ თამაში. იშვიათად, მაგრამ ისიც მომხდარა, რომ გავგწყრომია ჩვენს რაიმე უსაქციელობაზე, ოღონდ არასოდეს ჩვენი დასჯა სიტყვიერი დატუქსვის ფარგლებს არ გადასცდენია — არავითარი აკრძალვა, არავი-

თარი კუთხეში დაყენება, ჩვენი ბავშვური თავმოყვარეობის არავითარი შე-
ლახვა...

თავისებურ იერს აძლევდა ივანე ჯავახიშვილის ურთიერთობას შინაუ-
რებთან სმენის მკვეთრი დაქვეითება: რაც მამა მახსოვს, მას უკვე ძლიერ აკ-
ლდა ყურთ — ჩვეულებრივი ტონით ლაპარაკი არ ესმოდა...

— ამიტომ, ალბათ, თვითონაც ხმამაღლა ლაპარაკობდა...

— თქვენ წარმოიდგინეთ, არა, პირიქით, ერიდებოდა, ხმამაღლა არ გამო-
მივიდესო და თვითონ ჩვეულებრივზე ხმადაბლა ლაპარაკობდა... სმენა პე-
ტრებურგში დაქვეითებია — თურმე ძლიერი ყინვის დროსაც კი ყურებიან
ქუდს არ იხურავდა; ასევე არა ჰყვარებია მამინ პოპულარული და თოვლჭყა-
პისათვის აუცილებელი „კალოშები“: დედა ჰყვებოდა — ერთხელ ძალისძა-
ლად ჩავაცვი „კალოშები“, ტრამვაის, ეტყობა, ხალხი მიანყდა და იმ ჯგლე-
თაში ვანოს ერთი „კალოში“ წააძვრეს. ვაგონი რომ დაძრულა, დაუძახნიათ:
„Сударь, вы галошу оставили“; წაიძრო მეორე „კალოშიც“ და ისიც ძირს
ჩააგდო.

— პეტრებურგის შემდეგ ბატონი ივანე, როგორც ცნობილია, საცხოვრებ-
ლად თბილისში გადმოვიდა და თქვენი ბავშვური მოგონებებიც, ალბათ, ჯაეა-
ხიშვილების ამ მამაპაპისეულ თბილისურ სახლს უკავშირდება...

— სახლი კათოლიკურ ეკლესიასთან, სადაც ჩვენი ოჯახი ცხოვრობდა,
ჯავახიშვილებისა არ გახლდათ. ივანე ჯავახიშვილს თბილისში არამცთუ
სახლი, საკუთარი ბინაც კი არ ჰქონია. ჩვენებს სახლი ხოვლეში ჰქონდათ და
მეც იქ ვარ დაბადებული 1917 წელს. ოთხი წლიდან ზოგი რამ უკვე მახსოვს,
კერძოდ, თუ როგორ გადმოვსახლდით პაპიდაჩემის სახლში უშუალოდ
ბოლშევიკების თბილისში შემოსვლის წინა დღეებში — კოჯორთან ჯერ კი-
დეე მიმდინარეობდა ბრძოლები; ბუნდოვნად მახსოვს — კახა და მე გვერ-
დიგვერდ ვსხედვართ შეკრულ ბარგზე ბნელ, გაყინულ ოთახში, კახა ხმა-
დაბლა იმეორებს: „მაკანკალებს“... „მაკანკალებს“... მამამ საიდანლაც საბა-
ნი ამოიღო და მოგვახურა.

— პაპიდას სახლიო, რომ ბრძანეთ, დედათქვენის, ქალბატონ ანასტასიას,
მამიდა მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი იგულისხმეთ?

— დიახ... სწორედ მის სახლს გახლდათ ნოეს კიდობანსავით თავშეფარე-
ბული მთელი სანათესაო: ორბელიანები, აბაშიძეები, წერეთლები, რჩუ-
ლიშვილები, ჯავახიშვილები... მათგან წარმოვიდგინებ ერთ ნაწილს; პირველ
ყოვლისა, თვით პაპიდაჩემი, მარი ვახტანგოვნა, ანუ „ნათლიკო“, როგორც
შინაურები ეძახდნენ — ყველას ნათლია და გამკითხავი ის გახლდათ: ფრან-
გულად აღზრდილი, უაღრესად განათლებული, მართლაც რომ წმინდანის
მსგავსი ადამიანი...

— მე, ჩემი მხრივ, დავაასტებდი: ასული ცნობილი ქართველი პოეტის ვახტანგ ორბელიანისა, შვილიშვილი თეკლა ბატონიშვილისა, შვილთაშვილი ერეკლესი...

— გვაროვნება გვაროვნებად — მე უფრო მის სულიერ ღირსებებზე მოგახსენებდით... პაპიდაჩემმა, თვითონ უშვილომ, შვილებივით შეიფარა თავისი კალთის ქვეშ არა მარტო თავისი ძმისშვილები და ნათესაეები, არამედ სრულიად უცხო, გასაჭირში ჩავარდნილი გადამთიელებიც კი... ქალი, რომელსაც ერთ დროს ქონება, რომ იტყვიან, თავზე გადასდიოდა (ცნობილია, რომ მან ახალდაარსებულ უნივერსიტეტს შესწირა 4000 მანეთი), ღრმად მოხუცებულ იცო შრომობდა. ფრანგულის გაკეთილებს აძლევდა... იტყოდა ხოლმე — მე ჩემი თანხა მარკებისა და კონვერტებისათვის მუდამ მაქვსო... პაპიდასთან ცხოვრობდნენ არა მარტო მისი ძმისშვილები თავთავიანთი ოჯახებით, არამედ ჩასიძებულთა სანათესაოც...

— ალბათ ჭირდა ამდენი ხალხის შეხმატკბილება ერთ ჭერქვეშ.

— თქვენ წარმოიდგინეთ, არა; ცხადია, ასეთ უზარმაზარ ოჯახს, უფრო სწორად, ოჯახთა კრებულს, ეკონომიურად უჭირდა; ივანე ჯავახიშვილს სამეცნიერო მუშაობისათვის პირობები, რაღა თქმა უნდა, მძიმეზე მძიმე ჰქონდა, მაგრამ თანაცხოვრების აე-კარგს ადამიანთა კულტურის დონე განაპირობებს — ამიტომაც სწორედაც რომ შეხმატკბილებულად ცვხოვრობდით; მახსენდება, სალამოობით ჩვენს დიდ „ზალაში“ თავს იყრიდნენ უფროსები: ბებიები ლოტოს ან ქალაღდის თამაშით იქცევდნენ თავს... მამა ამამი მონანილეობას არ იღებდა. მხოლოდ უცქეროდა და ხანდახან რჩევასაც აძლევდა „ბაბო სონას“, დედამისს, ესა და ეს კარტი ჩადიო...

— პრეფერანსს თამაშობდნენ?

— არა, ბატონო, ყოველად უწყინარ „კონჩინკას“... ვეჭვობ, რომ მამას საერთოდ სცოდნოდა აზარტული თამაშები.

— ივანე ჯავახიშვილი, მართლაც, ძნელად წარმოსადგენია ბანქოს მოთამაშე, თუმცა კარტით გატაცება, დოსტოვესკის რომ დაეხსნათ, არც ჩვენი ილიასა და აკაკისთვის გახლდათ უცხო... ალბათ, ასევე უცხო იქნებოდა ივანე ჯავახიშვილისათვის სხვა ცხოვრებისეული საცდურებიც... როგორც ცნობილია, მას მთელი გამოკვლევები უწერია ქართულ ვაზზე, ღვინის დაყენების ტექნოლოგიაზე... მაგრამ რამდენადაც ძლიერი იყო „თეორიაში“, თანამედროვეთა გადმოცემით — იმდენად უმწეო ყოფილა „პრაქტიკაში“...

— არამცთუ უმწეო, ივანე ჯავახიშვილს ამის პრაქტიკა საერთოდ არ ჰქონია. ცოტა დაუჯერებელიც არის, დედუღეთითაც და მამუღეთითაც ღვინის ქვეყნიდან იყო, მაგრამ, ვეჭვობ, რომ მამას როდესმე დაელიოს ღვინო... მახსოვს, როდესაც ექიმმა კონიაშიღმა მუდმივი დიეტისაგან მეტის-

მეტად დასუსტებულს ყუათის მისაცემად მცირე დოზით შავი ლეინო დაუნიშნა, ისეთი სახით სვამდა მას კოვზით — თითქოს ქინა დაელიოს. მამა ამბობდა, ვისაც მეცნიერული მუშაობა უნდა, მან წვეთი არ უნდა დალიოსო. ეს წესი თვითონ ბოლომდე განუხრელად დაიცვა, თუმცა იცოდა, რომ გამონაკლისებიც არსებობდნენ, თუნდაც მის ირგვლივ მყოფთა სახით...

— ბატონო ალექსანდრე, ალბათ, გახსოვთ ერთი ცნობილი კაცის მიერ ჩამოყალიბებული წესიც, რომელიც მან კერძო ბარათში გამოთქვა: „ძვირფასო ბატონო ლაფარგ! ღვინისათვის გულითადი მადლი მომიხსენებია. ღვინის ქვეყნის შვილმა და თვითონაც ძველმა მევენახემ, მე ვიცი ღვინის ყადრი. ეგ კი არა, მოხუცი ლუთერისა არ იყოს, მეც ისე მგონია, რომ ვისაც ღვინო არ უყვარს, ის ვერაფერში იყარგებს“...

— მახსოვს, მაგრამ, თუ მეხსიერება არ მღალატობს, კარლ მარქსმა ლუთერის ამ სალალობო წესს ასეთი შენიშვნაც მიაღვენა: „ყოველ წესს აქვს გამონაკლისი“...

— ასე რომ, გამონაკლისები ორივე ამ ურთიერთგამომრიცხავი წესიდან ფრიად შთამბეჭდავად გამოიყურებიან... ახლა ისევე „პირველსავე სიტყვასა მოვიდეთ“; როგორ მონაწილეობას იღებდა ივანე ჯავახიშვილი შვილების სწავლა-აღზრდაში?

— მე ასე ვიტყვოდი, გარეგნულად — შეუმჩნეველს, მაგრამ არსებითად — მნიშვნელოვანს; აკი მოგახსენეთ, ჩვენ, მე და კახას, ჩემს ძმას, მთელი ოჯახი გვზრდიდა-მეთქი (ნათელა, ჩვენი და, შესაბამისად, 6 და 8 წლით უფროსი იყო და ის უფრო ჩვენი აღმზრდელების კატეგორიას მიეკუთვნებოდა, ვიდრე — აღსაზრდელებისას); თავდაპირველად — ისე, როგორც სხვა ოჯახებში ხდება ხოლმე — ეს პროცესი ერთგვარად სტიქიურად მიმდინარეობდა, სასკოლო ასაკისანი რომ შევიქენით, მან სისტემატური სახე მიიღო. ვერაფერს მოგახსენებთ, რა მოსაზრებით, მაგრამ სკოლაში კახაც და მეც საკმაოდ გვიან, 12 წლისანი მიგვაბარეს, მანამდე შინაურულ განათლებას ვიღებდით...

— რომელ კლასში ჩაირიცხეთ?

— მეექვსეში... სწავლა უკვე დაწყებული იყო და გაკვეთილებზევე გამოცდადეს...

— რახან პირდაპირ მეექვსეში ჩაურიცხავხართ, ამ „შინაურ განათლებას“, ეტყობა, უკვალოდ არ ჩაუვლია...

— ეს იმის წყალობით მოხდა, რომ ორივე მხარე — „შინაური მასწავლებლებიც“ და „შინაური მოსწავლეებიც“ — უაღრესად სერიოზულად ეკიდებოდა თავის მოვალეობას. ჰუმანიტარულ საგნებს მე და კახას პაპიდაჩემი მარიამი ანუ „ნათლიკო“ და უფროსი დეიდაშვილი თამარ აბაშიძე გვასწავ-

ლიდნენ; არითმეტიკას, ფიზიკასა და ბუნებისმეტყველებას -- დეიდაჩემი თამარი (შინაურობაში — ატა). პაპიდაჩემი ფრანგულად გვასწავლიდა თვით ფრანგულ ენასა და ლიტერატურას, ევროპის ქვეყნების — განსაკუთრებით, საფრანგეთის — ისტორიას... ფრანგულს იმ სახლში თითქმის ყველა ლაპარაკობდა, ამიტომ ჩვენც ისე შეეითვისეთ სალაპარაკოდ, როგორც დედაენა, თუმცა მართლწერაში მუდამ მოვიკოჭლებდით... „ნათლიკო“ გვასწავლიდა აგრეთვე საღვთო სჯულსაც.

მამაჩემი ამ საქმეებში, გარეგნულად მაინც, არ ერეოდა. პატარაობისას კი ხშირად გვიამბობდა ზღაპრებს, თანაც ისე შთამბეჭდავდა, რომ, როცა წამოვიზარდე, წერა-კითხვა ვისწავლე და ქართული ხალხური ზღაპრების რაზიკაშვილისეული კრებული წავიკითხე, თითქმის ყველა მეცნო... მეცნო კი არა, ლამის ყველა ზეპირად ვიცოდით... მერე და მერე მამამ ქართულ ხალხურ ზღაპრებთან ერთად საქართველოს ისტორიული თავგადასავლის მოყოლაც დაგვიწყო. თანდათან ეს „თამაში“ ერთგვარ „სახალისო უნივერსიტეტში“ გადაიზარდა: მამა მე და კახას „გვიკითხავდა ლექციებს“, შემდეგ ვითომ იბარებდა ჩვენგან გამოცდებს და ნიშნსაც გვინერდა „მატრიკულეებში“, რომლებიც საკუთარი ხელით დაგვიმზადა მუყაოსაგან. ცხადია, ფრიადები მივიღეთ, რაც 8-9 წლის ბიჭებს ძალიან გვეამაყებოდა.

— შვილების კითხვის პროცესს თუ „მართავდა“ ივანე ჯავახიშვილი?

— ვხვდები, „მართავდა“ რაც იგულისხმეთ: მშობლები ხშირად უკრძალავენ ხოლმე შვილებს ასაკისათვის შეუფერებელი ლიტერატურის კითხვას. მამაჩემი ნაკლებად ერეოდა ამ საქმეში: იშვიათად თუ გვირჩევდა ამა თუ იმ ნიგნის წაკითხვას — უფრო სწორად, შეგვეკითხებოდა, ეს ნიგნი წაკითხული თუ გაქვთო, მაგრამ არასოდეს დაუშლია რომელიმე ნიგნის წაკითხვა... ბევრს ვკითხულობდით, ჩემდათავად, რაც ხელთ მომხვდებოდა; პაპიდაჩემს კარგი ბიბლიოთეკა ჰქონდა — უმთავრესად ფრანგული გამოცემები; ვსარგებლობდით კიტა აბაშიძის ბიბლიოთეკის ნაშთითაც — რაც უნივერსიტეტს არ ჩაბარდა.

— იცნობდა თუ არა ივანე ჯავახიშვილი თავისი შვილების მასწავლებლებს, ყოფილა თუ არა თქვენს სკოლაში და, საერთოდ, ჯავახიშვილის შვილობა გირთულებდათ თუ გიადვილებდათ სასკოლო ცხოვრებას?

— ჩემს მასწავლებელთაგან მამა ბევრს იცნობდა, ზოგი მისი ნასტუდენტარი იყო, ზოგიც, მაგალითად, ივანე ნიჟარაძე, ახლო ამხანაგი. ჩამოვთვლი ჩემს პედაგოგებს, რომელთაც მამა დიდ პატივს სცემდა: მიხეილ ზანდუკელი, ივანე ნიჟარაძე, დავით დონდუა, ალექსანდრე გვახარია, დავით პარკაძე, ონოფრე შუშანია, კატო ბერიძე — და ჩვენი ცნობილი მეცნიერის ვუკოლ ბერიძისა; ახლა ძნელი წარმოსადგენია და, მაშინ სკოლაში არ ისწავლებოდა

ილია და აკაკი — ფეოდალური კლასის წარმომადგენლები; მახსოვს, კატო მასწავლებელი ჩუმად გვასწავლიდა ილიას...

— პირდაპირ მეექვსე კლასში დაჯდომას, ალბათ, თავისი ფსიქოლოგიური სირთულეებიც ექნებოდა — კლასელებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით...

— ცხადია, თავდაპირველად ძალიან გამიჭირდა ბავშვებთან შეგუება, ვუცხოობდი, მერიდებოდა, მაგრამ შესანიშნავი კლასი იყო და მალე გამიჩნდნენ მეგობრებიც. სამწუხაროდ, ჩემი „განსწავლის“ უამრ დაემთხვა დიდი არეულობის წლებს პედაგოგიკაში, იმ დროიდან დაიწყო ჩვენში ნესიერი განათლების სისტემის წგრევა, რის ნაყოფს დღესაც ვიმკით. შემოიღეს რაღაც უცნაურობა — სწავლებისა და გამოკითხვის რგოლობრივი მეთოდი. მოსწავლეები დაყოფილი ვიყავით რგოლებად; რგოლს ჰყავდა ხელმძღვანელი — ჩვეულებრივ, მასწავლებლის ნდობით აღჭურვილი მოსწავლე. მასწავლებელს უშუალო კონტაქტი ძირითადად ჰქონდა რგოლის ხელმძღვანელთან, რომელიც გამოკითხავდა და აფასებდა ხოლმე თავისი რგოლის წევრების ცოდნას; უფრო სწორად, როგორც მერე მასწავლებელი შეაფასებდა რგოლის ხელმძღვანელის ცოდნას, მისი რგოლის წევრებიც ასევე ფასდებოდნენ. მოკლედ, ასეთ პირობებში რის ვაივავლახით, მაგრამ მაინც ისე ვსწავლობდი, რომ მშობლებს სკოლაში მისვლა არ დასჭირვებოდათ. სკოლის პერიოდში ჯავახიშვილის შეილობას ჩემთვის არავითარი პრივილეგია არ მოუცია — რაიმე შეღავათის თვალსაზრისით... ჩემი მასწავლებლები, მოგახსენეთ, იცნობდნენ მამას, მაგრამ, მერნმუნეთ, მის მიმართ თავიანთ პატივისცემას სწორედ იმით გამოხატავდნენ, რომ ამას ჩემი შეფასებისას — და, საერთოდ, ჩემთან ურთიერთობისას — აბსოლუტურად არ ავლენდნენ. სხვათა შორის, ამით მეც მცემდნენ პატივს...

— ქალბატონ ანასტასიაზე აღარაფერს ვიტყვი, ივანე ჯავახიშვილიც დიდი მოყვარული და ღრმა მცოდნე ყოფილა მუსიკისა... ალბათ, მშობლებმა თქვენს მუსიკალურ განათლებაზეც იზრუნეს...

— ცხრა წლიდან მასწავლიდნენ მუსიკას — დედაჩემი იყო მონადინებულის მევიოლინე გამოვსულიყავი, არც მამა იყო წინააღმდეგი ჩემი მუსიკოსობისა; არაფერი გამოვიდა, თუმცა გულმოდგინედ ვსწავლობდი, ტექნიკურში დავამთავრე კიდეც, მაგრამ კონსერვატორიაზე უარი ვთქვი. ჩემი და ნათელა კი პროფესიით გახლდათ პიანისტი — კონსერვატორიაც დაამთავრა და, უნდა მოგახსენოთ, შესანიშნავად უკრავდა — ამ მხრივ დედის კვალზე წავიდა. რაც შეეხება ივანე ჯავახიშვილის დამოკიდებულებას მუსიკასთან, მამას ჩინებული სმენა ჰქონდა... ხანდახან, მუშაობით რომ დაიღლებოდა, მიუჯდებოდა როიალს, ცალი ხელით ყურს „მოუჩრდილავდა“ და ცალითაც

მარტივ ხალხურ მელოდიას ანყობდა — „მზე შინა და მზე გარეთა“... „ორმო-
ში ფეტვი ჩაეყარე“ და სხვა ასეთები... მუსიკა ესმოდა პროფესიონალის დო-
ნეზე. დედაჩემისგან მსმენია, რომ პეტერბურგში მამას ჰქონია უნიკალური
ნიგნები მუსიკის ისტორიიდან, კომპოზიტორთა ბიოგრაფიები, მათზე გამო-
ცემული მონოგრაფიები, პარტიტურები; იქ ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი თურ-
მე ხშირად დადიოდნენ კონცერტებზე, უპირატესად — სიმფონიურზე... მა-
მა განსაკუთრებით გერმანული მუსიკის თაყვანისმცემელი იყო. თბილისში
მუსიკას უკვე ამდენ დროს ვეღარ უთმობდა. დიდ სიამოვნებას ანიჭებდა,
როცა ზაქარია ფალიაშვილი გვესტუმრებოდა. იგი ჩვენს პირდაპირ კათო-
ლიკურ ეკლესიაში დადიოდა ხოლმე და იქ მესასაც ასრულებდა. ზოგჯერ,
წირვის დანყებამდე მამასთან შემოივლიდა და თავის ახალ ნამუშევრებს ას-
მენინებდა. რახან მამას ყურთ აკლდა, ძალუმად სცემდა თითებს კლავიშებს
— ერთხელ, მახსოვს, როიალს სამი სიმი დაანყვიტა...

— აქტიურად ჩაერია თუ არა ივანე ჯავახიშვილი თავისი შვილების პრო-
ფესიის არჩევანში?

— ნათელასა და კახას შესახებ გადაჭრით ვერაფერს მოგახსენებთ, მე კი
პროფესიის არჩევანში არავის შეუზღულავევარ. ვფიქრობ, მამა არც მათ მო-
ახვევდა თავს საკუთარ ნება-სურვილს. პატარაობიდანვე მიყვარდა ხატვა,
სტუდენტობისას ჩემთავედ მოვკიდე ხელი ფერწერას, გადანყვეტილი მქონ-
და უთუოდ შეესულიყავი სამხატვრო აკადემიაში, მანამდე კი
უნივერსიტეტში ისტორიის ფაკულტეტზე ჩავაბარე, ეს მე საერთო განათ-
ლებისთვის მინდოდა. უკვე სტუდენტი ვიყავი, როცა მამამ თავის ასპირან-
ტებთან — შოთა მესხიასთან, მამია დუმბაძესთან, აპოლონ როგავასთან და-
ინყო სასემინარო მუშაობა მუზეუმის შენობაში და — შენც იარეო, — მირ-
ჩია... სემინარები გაგრძელდა მთელ სემესტრს და მეც ასპირანტებთან ერ-
თად ვისმენდი, თუ როგორ არჩევდა და ანალიზებდა მამა „ხელმწიფის კა-
რის გარიგებას“ და „იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრებას“... საოცარი სკოლა
იყო... იწყებოდა ყოველი ცნების, ყოველი ტერმინის, ყოველი რეალიის სკრუ-
პულოზური ანალიზი უძველესი ხანიდან ვიდრე „მოაქამომდე“ — როგორც
ძველად იტყოდნენ: ანალიზი ლინგვისტური, ანალიზი ლიტერატურული,
ანალიზი ისტორიოგრაფიული, ანალიზი ეგზეგეტიკურ-თეოლოგიური; ივ-
ლებოდა პარალელები ბერძნულთან, სომხურთან, სირიულთან; მოიხმობოდა
მაგალითები სულიერი თუ მატერიალური კულტურის სფეროებიდან. ივანე
ჯავახიშვილის ურყევი ავტორიტეტი ასპირანტებს არამც და არამც არ
თრგუნავდა — ყველა თამამად გამოთქვამდა მოსაზრებას, უსვამდა მამას
შეკითხვებს... მახსოვს, „იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრების“ ანალიზისას, სა-
ცა აღწერილია ილარიონ ბერის ულუფა, თუ რამდენი „კრასოველი“ ღვინო

უნდა „იხმოს“, აპოლონ როგავა დაინტერესდა — კრასოვულში რამდენი ჩადიოდაი? — თქვენ რომ ჩაის ჭიქას უძახით, იმდენიო, — ღიმილით აუხსნა მამამ...

— რა ენაზე საუბრობდა ოჯახში ივანე ჯავახიშვილი? ამას იმიტომ გეკითხებით, რომ, თქვენივე თქმით, ბავშვებმა ენა ლამის ფრანგულად ამოიდგით.

— მართლსა ბრძანებთ, მაგრამ ეს მამას არ ეხება. იგი ჩვენ, ბავშვებს, ყოველთვის ქართულად გველაპარაკებოდა... უფროსებს კი — იმისდა მიხედვით, ვის რა ენა უფრო ეხერხებოდა. ქართულად ელაპარაკებოდა დედასაც, ოლონდ, თუ რაიმე არასაჩვენო საკითხი ჰქონდათ გადასაწყვეტი, მაშინ გერმანულად საუბრობდნენ.

— ქალბატონ ანასტასია ორბელიანის, ივანე ჯავახიშვილის მეუღლის, ღვანლზე ფართო საზოგადოებას, ასე მგონია, ისეთი სრული წარმოდგენა არა აქვს, როგორც უნდა ჰქონდეს...

— დამოუკიდებელ საზოგადოებრივ ღვანლზე რა მოგახსენოთ — დედას არსად არასდროს ოფიციალურად არ უმუშავია — მაგრამ დამსახურება კი უდავოდ მიუძღვის საზოგადოების წინაშე იმით, რომ თავი შესწირა — სხვა სიტყვა ვერც დამირქმევია — მამასა და მის მეცნიერულ-საზოგადოებრივ საქმიანობას. ანასტასია ანუ, როგორც შინაურები ეძახდნენ, სტაზია ორბელიანს თბილისის ქალთა გიმნაზია და, მერე, სამუსიკო სასწავლებელი ჰქონდა დამთავრებული; ჩინებულად უკრავდა ვიოლინოზე, თავისუფლად ფლობდა ფრანგულსა და გერმანულ ენებს... ამასთანავე იმეიათი ბუნების ადამიანი იყო — გონიერი, ხალისიანი, სიცოცხლით სავსე... შესანიშნავი მეხსიერება ჰქონდა ღრმა მოხუცებულობაშიც. შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ დედას თავისთვის არასოდეს უცხოვრია — მთელი თავისი სიცოცხლე, ჯანი ქმარ-შვილს, შვილიშვილებსა და უამრავ ნათესავებს შეაღია. დედა და მამა შეხმატკბილებული მეუღლეების გარდა სულიერი მეგობრებიც იყვნენ ერთმანეთისა, თუმცა გარეშე თვალს ეს, შესაძლოა, ადვილად ვერც შეემჩნია; რალა თქმა უნდა, დედას მთავარი საზრუნავი მამა იყო, მით უფრო, რომ ის მართლაც საჭიროებდა მუდმივ მზრუნველობას; რაც მამა მახსოვს, მას გამუდმებით აწუხებდა კუჭ-ნაწლავის ტკივილები; იცავდა უსასტიკეს დიეტას, გამუდმებით შიმშილობდა — უშაქრო ჩაი, განურული მანონი, გამხმარი პური, უცხიმო წინიბურას ან კარტოფილის ფაფა შეადგენდა ივანე ჯავახიშვილის ძირითად საკვებს...

— ხორციული, ხილი, მწვანელიულობა?

— უაღრესად შეზღუდულად! ადრე მამა მონამლულა და იმის შემდეგ თითქმის ყველანაირი საკვები სწყენდა. ზოგჯერ ისეთი ტკივილები ჰქონდა, იკ-

რუნჩხებოდა შეტევისაგან. არ მახსოვს, ოცდაშვიდ წელს მოხდა თუ ოცდარვაში, ისეთი შეტევა დაენყო, საკაცზე დაანვინეს და სანიტარული ვაგონით ნამოიყვანეს ბორჯომიდან — უკანასკნელ დღეში იყო... ამდენი შიმშილობისაგან ორგანიზმი სრულიად გამოეფიტა და ექიმმა კონიაძემილა აიძულა მამა უფრო ყუათიანი საკვები მიეღო, კერძოდ, შავი ლეინო, ტვინის კატლეტი და ქორფა მწვანელი. ლეინოზე უკვე მოგახსენეთ — პატარა ბავშვივით კოვზით ძლივს ასმევდა დედა. ტვინის შოვნაც ჭირდა, დედაჩემს იგი ხორციტ მოვაჭრე ერთი კერძო დუქნიდან მოჰქონდა. ყასაბი ბუზღუნებდა თურმე — ვა, ყოველდღე ტვინი, ტვინი... ვინა გყავთ, ქალბატონო, ეგეთი უტვინო სახლშიო. დედამ გააკეთა ხის ყუთი, ჩაყარა შიგ მინა, დათესა ნინმატი და, რომ ამოიწვერებოდა, სრულიად ქორფას კრეფდა და აჭმევდა მამას. კუჭ-ნაწლავის დაავადებას გელის უქმარისობაც ერთვოდა, მოკლედ, მამა უმძიმესი ნოსაველელი იყო. დედას საზრუნავი გახლდათ აგრეთვე „მოხუცები“ — პაპიდა-ჩემი მარიამი (ვეგეტარიანელი იყო და მისთვის დედა ცალკე ამზადებდა საჭმელს), ორივე ბებია, მამიდაჩემი კატო, ცხადია, ჩვენც, ბავშვები... წლების განმავლობაში დედა იყო აგრეთვე ერთადერთი ნამდვილი პატრონი თავისი ორი დისა — კიტა აბაშიძის ქვრივის თეკლესი და თამარისა, რომლებიც კიტას უფროსი ვაჟის გიას დახვრეტის შემდეგ, 1924 წლიდან მოკიდებული, ლოგინად ჩავარდნენ. საოჯახო საქმეებში დედას, ცხადია, ნათელაც ეხმარებოდა, მაგრამ ძირითადი ტვირთი მაინც მის კისერზე გადადიოდა: გათენებიდან დაღამებამდე ჯარასავით ტრიალებდა; ხელები დახეთქილი ჰქონდა ცივ წყალში რეცხვისაგან. თანაც, რაც ჩემი თავი მახსოვს, ნეპისა და ამერიკული ბაზრის მოსპობის შემდეგ, გამუდმებული გაჭირვება იყო პურისა, შაქრისა, მარილისა, მაკარონისა, ასანთისა, ნავთისა... ჩასაცემელ-დასახურავზე ხომ ზედმეტია ლაპარაკი. უბოლოო რიგებში დგომა მალე ჩვენც — ბავშვებსაც — მოგვინია, დედასა და სხვა უფროსების პალტოები ხომ აჭრელებული იყო ცარცით დაწერილი ნომრებით (რიგებში აწერდნენ ხოლმე ზურგზე).

მამას სიკვდილის შემდეგ დედა იგონებდა თავისი ცხოვრების უბედნიერეს ხანას — პეტერბურგში გატარებულ წლებს, როცა იქ მარტონი იყვნენ დედა, მამა და ნათელა, ერთად დადიოდნენ მუზეუმებში, კონცერტებზე, ახლობლებთან და ერთმანეთისთვის ეცალათ...

ბუნდოვნად მახსოვს რამდენიმე საღამო, როცა დედა ვიოლინოზე უკრავდა ნათელას და პაპიდაჩემის აკომპანიმენტით; მამაც იქვე იყო — ისმენდა, ჩვენც სულგანაბლები ვიყავით; ეს, ცხადია, გიას სიკვდილამდე იყო, შემდეგ შინაური ატმოსფერო უკიდურესად ჩამოიქუფრა. მატერიალური გაჭირვებაც საგრძნობი გახლდათ. პრობლემას ნარმოადგენდა შეშის მომარაგება ზამთრისათვის — ამოდენა სახლი ბევრ შემასა ნთქავდა და მას ყაირა-

თიანად ხმარობდნენ — მთელ სახლში ორი-სამი ოთახი თუ თბებოდა და ყვე-
ლანი იქ ვიყრიდით თავს. უმთავრესად ნავთის ქურაზე დადებული აგური-
ვთბებოდით, თუმცა ნავთის შოვნაც არ იყო ადვილი, თანაც მამას ნავთის
სუნზე თავის ტკივილი ეწყებოდა ხოლმე... ეს თავაუღლებელი მუშაობაც —
გამუდმებით წერა, გამუდმებით უძრავად ჯდომა... სიცივისაგან იფიჩხებო-
და სანყალი. დედა შეუმჩნეველად თიეთიკის საბანს წამოასხამდა ხოლმე —
ეს ანუხებდა, წერაში ხელს უშლიდა. სიცივისა და მუდმივი წერისაგან მამას
თითების სახსრები უსივდებოდა, კალმის დაჭერა უჭირდა. დედამ მოიფიქრა
— ძველ შალის ხელთათმანს თითები ნააჭრა და წერის დროს იმას აცმევდა...
მოკლედ, გვიჭირდა, ძალიან გვიჭირდა. რადგან მამას ყურთ აკლდა, დედა
ხმამალლა ელაპარაკებოდა ხოლმე და ამიტომ უნებურად გაემხდარვარ იმის
მონმე, თუ რა გაჭირვებით ანანილებდნენ დედა და მამა ახლადმოტანილ
ხელფასს ისე, რომ როგორმე მიეღწიათ ხელფასის მეორე მილებამდე. მამა
წუხდა, რომ დედა უპალტოოდ იყო, რომ კბილებიც გაუფუჭდა, მკურნალო-
ბას კი ვერ ახერხებდა... ჩვენ, კახა და მე, მეორე ოთახში დასაძინებლად და-
წოლილები, ეუსმენდით ხოლმე, როგორ არწმუნებდა მამა დედას, — ჰონო-
რარი მაქვს ასალები, გადადე ფული კბილების სამკურნალოდ, ნუ დადიხარ
ასე, ცოტა საკუთარ თავსაც მიხედეო; დედა უმტკიცებდა, რომ ეს ფული
ყველას ყველაფერზე ვერ გასწვდება — რა მემკურნალება, როცა ბავშვები
უფეხსაცმლოდ არიანო. რაც „ამერიკული ბაზარი“ დაიხურა, ერთიმეორის
გამონაცვალში ვიზრდებოდით. მამა უალრესად სუფთა, ფაქიზი კაცი იყო,
ტანსაცმელს მრავალი წელი ისე ატარებდა, გაცვეთისა თითქმის არაფერი
ეტყობოდა. ზამთრის პალტო 25 წელი ატარა; ეს პალტო, თქვენ წარმოიდგო-
ნეთ, შემდეგ ნათელასაც ეცვა და ბოლოს — მე. ასევე, მამას ნაცრისფერი
კოსტიუმი ჯერ კახამ ატარა და ბოლოს მე გამოვეყვანე წირვა. სამემორია-
ლოდ და სამუზეუმოდ თითქმის აღარაფერია შემორჩენილი მამას ჩასაც-
მელთაგან — ის უკიდურესი გაჭირვების წლები კახას და მე მამას გამონაც-
ვალმა გადაგვატარებინა...

— ეტყობა, შინაგანსა და გარეგნულ სიფაქიზეს შორის უფრო ღრმა კავ-
შირია, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს...

— მართალსა ბრძანებთ — დედა ჩიოდა ხოლმე: ვანოს ნახმარი და უხმა-
რი წინდები ერთმანეთისაგან ვერ გამირჩევია, არ ვიცი, გასარეცხებში რო-
მელი ჩავეყარო. მამას პარიკმახერიც დედა იყო — ერთადერთი შემთხვევა
მახსოვს, როცა ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ წამოზრდილი თმის შე-
საჭრელად შინ დალაქი მოიყვანეს; ჩვეულებრივ, დედა კრეჭდა ხოლმე და
წუხდა, ეჩვენებოდა, უხეიროდ გამომდისო. მამა უდიდესი მოთმინებით
იტანდა ამ პროცედურას და დიდ კმაყოფილებასაც გამოთქვამდა, ცხადია,

დედას ნასახალისებლად. თუმცა ნასახალისებელი არაფერი იყო, რადგან დედა მართლა დახელოვნდა ამ საქმეშიც; ჩვენც დედა გვიკეთებდა თმას...

— ცოტა ძნელი წარმოსადგენი კია ივანე ჯავახიშვილის მეუღლე — ერეკლე მეფის შვილთაშვილობაზე რომ არაფერი ვთქვათ — თუნდაც საოჯახო პარიკმახერის როლში ან ნავთის რიგში მდგომი... მაგრამ, ალბათ, სიამისა და სიხარულის ნუთებიც ექნებოდა ქალბატონ ანასტასიას...

— რაც მე მოგახსენეთ, ეს მაინც გარეგნული მხარეა, ხორციელი ტკივილი და გაჭირვება. მთავარი ის გახლდათ, რომ დედას შინაგან კმაყოფილებას ანიჭებდა ასეთი წვრილმანი მომსახურებაც კი მეუღლისა — კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რას ხმარდებოდა ის ნუთი, დღე, წელიწადი, რომელსაც თავისი დროისა და შრომის ფასად გამოუთავისუფლებდა, უზოგავდა ივანე ჯავახიშვილს. ამდენად გახლავთ იგი თანამონაწილე მეუღლის ყოველგვარი შრომა-ღვანლისა. ისე, მამას ნაშრომების საძიებლებიც შეუდგენია თავის დებთან ერთად, გადაუნერია და სასტამბოდ გაუმზადებია მამას ხელნაწერები. ივანე ჯავახიშვილის ყოველი წიგნის სასიგნალო ეგზემპლარი დედას ეძღვნებოდა. მამამ მუშაობაში ლამეების ტყეხა არ იცოდა, მაგრამ ერთი შემთხვევა მაგონდება, როცა შუალამზე გამეღვიძა და იგი კვლავ მაგიდასთან მომუშავე დავინახე. დილით კი ამ უჩვეულო ლამისტეხით შემფოთებულ დედას უთხრა, „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“ დავასრულეო და აჩვენა ქალაქში შეხვეული და აკურატულად შეკრული პატარა ფურცლების დასტები; ამკარად კმაყოფილი იყო და უნდოდა ეს კმაყოფილება დედასთვისაც გაეზიარებინა.

მამას გარდაცვალების შემდეგ დედამ თითქმის ოცდაათ წელს იცოცხლა. და — მიუხედავად იმისა, რომ სიცოცხლის ბოლომდე არ შეუწყვეტია ჩვენზე ზრუნვა და შრომა (დაზარდა შვილიშვილები და შვილთაშვილები), ის მთელი ამ ხნის განმავლობაში მაინც უფრო იქ იყო, მამასთან. მამას სიკვდილმა ეს განუყრელი წყვილი ერთმანეთს ფიზიკურად დააცილა, დედას სიკვდილს ისინი ისევ უნდა შეეერთებინა, მაგრამ... ეჰ, თქმად არ ღირს...

— ღირს, ბატონო ალექსანდრე... მაგრამ, ჩვენდა სამარცხვინოდ, ივანე ჯავახიშვილის გვერდით არ გამოიძებნა ერთი ადლი მინა, რომ მისი მეუღლის ერთადერთი სურვილი აღსრულებულიყო — სიცოცხლეში განუყრელი, მკვდარიც არ მოსცილებოდა ქმარს გვერდიდან...

— ამაში იმდენად სხვას ვერც დავადანაშაულებთ — ჩვენ, ქირისუფლები, გამოვდექით უნიათონი... თუმცა, მეორე მხრივ, დაუჩინება ასეთ დელიკატურ საკითხში, ალბათ, უტაქტობაში ჩამოგვერთმეოდა. ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან ასი წლის თავზეც ვითხოვეთ ყოველგვარი პანაშვიდისა და ცერემონიალის გარეშე, სხვათა დაუსწრებლად დედას გადმოსვენება, მაგრამ

უარი გვიტხრეს — სხვებიც ამასვე მოითხოვენ და უნივერსიტეტის ეზოს სასაფლაოდ ვერ გადაეპყვევით.

-- მე რომ კაცმა მკითხოს, სწორედ ეს პასუხია, მეტი რომ არა ეთქვას, საოცარი უტაქტობის ნიმუში... უტაქტობისა და ულოგიკობის: უნივერსიტეტის მინაწმინდა ალაგად ხომ სწორედ მისი დამაარსებლის ძვალშესალაგმა აქცია! თანაც აბსოლუტურად გაუგებარია, რად წაართვეს უკვდავს იმის უფლება, რისიც ყოველ მოკვდავსა აქვს — განისვენებდეს საკუთარი მეუღლის გვერდით? ანდა, რა სჭირდა ივანე ჯავახიშვილის მეუღლეს ნამალევად გადმოსასვენებელი?

— რა მოგახსენოთ... ჩვენ მაინც არა ვკარგავთ იმედს, რომ ეს უსამართლობა გამოსწორდება.

— ბატონო ალექსანდრე, თქვენ რომ ბრძანეთ, მამას შინ ჩამყუდროებული კაბინეტური მუშაობის პირობები არა ჰქონდაო, მხოლოდ მრავალრიცხოვანი ოჯახი და ბავშვების რია-რია იგულისხმეთ?

— მარტო ეს არა. მე პირდაპირი აზრით მოგახსენეთ — კაბინეტური მუშაობის შესაძლებლობას მამა იმ მარტივი მიზეზის გამო იყო მოკლებული, რომ შინ განცალკევებული სამუშაო ოთახი ანუ კაბინეტი არცა ჰქონია.

— როგორი იყო ივანე ჯავახიშვილის მუშაობის წესი, მისი „დღის რეჟიმი“?

— მამას „დღის რეჟიმი“ საკმაოდ მარტივი იყო, იგი სრულდებოდა სისტემატურად, მაგრამ რალაცნაირად არაპედანტურად, თითქოსდა თავისთავად: დგებოდა დილას ადრე — ზაფხულობით შვიდ, ზამთარში — რვა საათზე; ტუალეტსა და საუზმეს ანდომებდა ერთ საათამდე — ყოველდღე აუცილებლად იპარსავდა პირს „ჟილეტის“ საპარსით, სამართებელს არ ხმარობდა. დანები ძნელად იშოვებოდა, ბლაგვი იყო და ხშირად უჭრიდა კანს — ნაზი კანი ჰქონდა; ჭრილობას „შაბით“ იშუშებდა. ეს პარსვის პროცესი მთელ რიგ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული, განსაკუთრებით, ზამთრობით: ნყალი გასაცხელებელია, დედა უმზადებს ნავთქურას, ნავთქურა ბოლავს, ნავთის სუნზე მამას ალერგია აქვს, თანაც ჩქარობს, ეუხერხულედა სააბაზანოში დაყოვნება, იცის, რომ პაპიდას ერიდება მისი, არადა, პაპიდა რომ სააბაზანოში შევიდეს, ჩვენს საერთო ოთახზე უნდა გამოიაროს... ამიტომ — სწრაფად, სწრაფად... პარსვის დროს სიჩქარეს კი, მოგეხსენებათ, რაც მოწყვება ხოლმე. კბილები მამას ბოლომდე საკუთარი ჰქონდა, მკურნალობდა ხოლმე ექიმ ყაზბეგ-ლოლობერიძესთან. ტუალეტის შემდეგ აუცილებლად იცვამდა საშინაო პიჯაკს, ზაფხულობით — თეთრი პიკესას, ზამთარში, დიდი სიცივის დროს, თბილი სვიტრიც სცმია.

ზაფხულში რვა, ზამთარში ცხრა საათზე ჯდებოდა სამუშაოდ, უმთავრესად

საერთო ოთახში, მაგიდასთან, სადაც ვსადილობდით ხოლმე. მამა მიუჯდებოდა მოზრდილი მაგიდის ერთ ბოლოს, ადგილი დიდი არ სჭირდებოდა, რადგან ყველაფერი წინასწარ ჰქონდა მომზადებული — ორიოდ ნიგნი, ამონაწერები ბარათებზე — უამრავი, წლიდან წლამდე ამოკრებილი, მოკიდებული სტუდენტობის დროიდან. იქვე, მაგიდასთან, ჩვენც მივუსხდებოდით ხოლმე, ან ესაუბრობდით, ან ვმეცადინეობდით. ხშირად მაგიდის მეორე ბოლოს ბიძაჩემი გიორგი მოენწყობოდა სამუშაოდ თავისი ქალაქდებითა და ანთროპოლოგიური ანაზომების ცხრილებით. მაგრამ ეს უფრო ნასადილევს ხდებოდა ხოლმე — დილაობით ბიძია გიორგი უნივერსიტეტში, ლექციებზე იყო.

დილას მამა მუშაობდა 11 საათამდე, შემდეგ მიდიოდა მუზეუმში (უნივერსიტეტის რექტორად ყოფნის დროის შესახებ დანერილებით მოთხრობა გამიჭირდება — იქ მუშაობის რეჟიმი, ლექციების გამო, ალბათ, ჩვეულებრივისაგან განსხვავდებოდა), სადაც კონსულტანტად იყო. მამა და გრიგოლ ფილიმონის ძე წერეთელი, მსოფლიო სახელის მქონე ელინისტი, ერთად ისხდნენ და მუშაობდნენ ერთ ნახევრად სარდაფის ტიპის ოთახში — ფანჯრიდან მხოლოდ გამველელთა ფეხები ჩანდა. ოცდაჩვიდმეტში, ბატონი გრიგოლი რომ დაიჭირეს, მუზეუმში მისულან მისი მაგიდის გასაჩხრეკად და მამას მაგიდაც კინალამ ზედ მიუყოლებიათ. შემდეგ მუზეუმში მამას ცალკე კაბინეტი მოუნყვეს — მაშინ ის რუსთაველისა და მისი ეპოქის მუზეუმის დირექტორი და საქართველოს მუზეუმის ისტორიის განყოფილების (დაარსდა მისი ინიციატივით) გამგე იყო. მუზეუმში მთელი მისი დრო — 11-დან 3 საათამდე — ხმარდებოდა უამრავი მომსვლელის, შინაურისა თუ გარეშეს, მიღებას, მათთან გაუთავებელ კონსულტაციებსა და საუბარს; აქვე ატარებდა მამა სემინარებს ასპირანტებთან.

3 საათზე მამა ბრუნდებოდა შინ (მგზავრობდა ტრამვაით); იცვლიდა ტანსაცმელს, სადილობდა, ისვენებდა დაახლოებით ნახევარ საათს და ოთხზე-ხუთის ნახევარზე კვლავ მიუჯდებოდა სამუშაოს. დასვენება გამოიხატებოდა, უმთავრესად, ბოლთაში: ბოლთას სცემდა ან აივანზე — ზაფხულობით (სახლს დიდი, გრძელი აივანი აქვს), ან — ოთახში; შუადღისას ძილი არ იცოდა; თუ ბოლთას არა სცემდა, მაშინ ამ ნახევარ საათს შინაურებთან ბაასს ანდომებდა; ზოგჯერ, როგორც უკვე მოგახსენეთ, როიალსაც მიუჯდებოდა. სადილის შემდგომი დასვენების დროს ბიძია გიორგი ან ახალგაზრდა აბაშიძეები უამბობდნენ მამას ახალ ამბებს — ბიძაჩემი მათი დიდი მოყვარული იყო, მთელი ქალაქის ჭორი თუ ნამდვილი ამბები იცოდა. ხანდახან ისეთ რამეს იტყოდა, მამა გულიანად იცინოდა; უფრო ხშირად არცთუ გასახარელი ამბების თქმა უნევდა. ივანე ჯავახიშვილს უჭირდა სხვისი სიავეკაცის დაჯერება, მასზე უკეთ ინფორმირებული ბიძაჩემი ამის გამო ზოგჯერ

გაცხარდებოდა ხოლმე — გულუბრყვილო ხარ და იმიტომ არ გჯერაო. ისე კი წინააღმდეგობას არასოდეს არ უწევდა — იშვიათად მინახავს ისეთი მოკრძალება და სიყვარული, როგორცაც გამსჭვალული იყო ბიძაჩემი მამას მიმართ.

მუშაობის პროცესში, დროდადრო, მამა დგებოდა და ზურგზე ხელებდან-ყობილი მცირე ხანს ბოლთასა სცემდა — ფიქრობდა, თან ისვენებდა; ხელებსაც მოიფშვინებდა ხოლმე, რადგან წერისაგან ელლებოდა, თითების სახსრები დასიებულ-დანითლებული ჰქონდა. მაგიდასთან იჯდა უმთავრესად ხმელ სკამზე, გამართული, წელში ან მხრებში არ იხრებოდა (ჩვენ, ბავშვებს, ხშირად გვაძლევდა შენიშვნას, როცა კითხვის ან წერის დროს მოვიკაკვებოდით), თუმცა ჰქონდა სახელურებიანი, ტყავგადაკრული მაღალი სავარძელიც — უფრო სკამი ეთქმოდა; დასვენების დროსვე ათვალიერებდა გაზეთებს.

დაახლოებით ცხრა საათზე მამა მსუბუქად „ვახშმობდა“: ჭიქა უშაქრო ჩაი, ორიოდ „სუხარი“ — დედა უხმობდა თეთრი პურისგან, რომლის შოვნა ჭირდა. ეს ხშირად იწვევდა მამას პროტესტს — არ უნდოდა „პრივილეგიურ“ მდგომარეობაში ყოფნა: თეთრი პური არც ბავშვებს აწყენდათო.

11 საათზე მამა ამთავრებდა მუშაობას და გაემზადებოდა დასაძინებლად; ამ დროს იმართებოდა ხოლმე დედასა და მამას შორის საუბარი, უმთავრესად, საოჯახო საქმეებზე; ყველაზე გვიან კი ჩვენს ოჯახში დედა იძინებდა.

— ოჯახის წევრები, ცხადია, მტკივნეულად განიცდიდით იმ უკულმართობებს, ოც-ოცდაათიან წლებში თავს რომ დაატყვევებდით ივანე ჯავახიშვილს. თვითონ რამდენად ავლენდა შინ თავის სულიერ განწყობილებას უსამართლო და უგუნურ ბრალდებათა გამო?

— იქნებ ვცდები, მაგრამ, ჩემი აზრით, უმადურობა, უსამართლობა და დევნა, რომელსაც ოც-ოცდაათიან წლებში განიცდიდა ივანე ჯავახიშვილი, ფსიქოლოგიურად თითქოსდა ნელდებოდა იმის შეგრძნებით, რომ ყველანი ერთ ტაფაში იწვოდნენ — ეს დევნა მიმართული იყო საერთოდ ქართული ინტელიგენციის წინააღმდეგ. ცხადია, ამ საერთო ფონზეც განსაკუთრებით უსამართლოდ გამოიყურებოდა ყოველივე, რაც პირადად მას ხვდა წილად, მაგრამ, ვფიქრობ, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ ამ „კამპანიებში“ ყოველად უღირსი პირები მონაწილეობდნენ, ნამდვილი საზოგადოების ძირითადი ნაწილი ამ საქმეში არა თუ არ ერია, არამედ თვითონაც განიცდიდა დევნას. ყველაზე მეტად საწყენი ის იყო, რომ საქმე ფერხდებოდა, და — ისიც, რომ ზოგიერთმა პირმა ღირსეულად ვერ გაუძლო ამ მძიმე გამოცდას... გაემტყუნებათ კი? ეს ხომ 37 წლის მოსამზადებელი საფეხურები იყო.

შინ ამ ამბებს გარეგნულად მაინც არ მიუღია მეტი სპეციალური სახე. საბედნიეროდ, მამა არ დასწრებია მისი „განქიქებისადმი“ მიძღვნილ არც ერთ კრებას; წინაურები — ბიძაჩემი გიორგი, აბაშიძეები, რომლებიც ამ დროს უნივერსიტეტის სტუდენტები იყვნენ, აგრეთვე მონათფეები, რამდენადაც შეეძლოთ, არბილებდნენ მონათბრობს, ცდილობდნენ აერიდებინათ მისთვის უსიამოვნება, მით უფრო, რომ იმ ხანებში მამა ძლიერ ავადმყოფობდა. მასზე უთუოდ გამამხნეველად მოქმედებდა ყურადღება და თანაგრძნობა, რომელსაც მისი უამრავი მოწაფე და თანამოსაქმე იჩენდა; ვანსაკუთრებულად დაძაბულ სიტუაციებში ჩვენს სასწრაფო ირგვლივ თითქმის გამუდმებით ტრიალებდნენ ისინი, შენუხებისა ერიდებოდნენ, ამიტომ მალულად იცქირებოდნენ ბაღის ლობიდან, აკვირდებოდნენ, რა ხდებოდა აივანზე, სასტუმო და ამის მიხედვით ცდილობდნენ გაეგოთ, როგორ მიდიოდა საქმე.

თავის მხრივ ივანე ჯავახიშვილსაც ადარდებდა თავისი მონათფეებისა და სტუდენტების ბედი — ოცდაჩვიდმეტ წელს არა მარტო უფროსი თაობა, არამედ სტუდენტი ახალგაზრდობაც ემსხვერპლა, ჩემი ტოლები... მამაზე და, საერთოდ, მთელ ჩვენს ოჯახზე შემზარავად იმოქმედა ჩემი კურსელის, ისტორიის ფაკულტეტის, რომ იტყვიან, თვალის გივი ქიქოძის ბევდრმა. გახსენებაც კი მიჭირს, მაგრამ, დე იცოდეს ახალგაზრდობამ, რა და როგორ ხდებოდა იმ უკეთურ ხანაში. გივი ქიქოძე გამორჩეული სტუდენტი იყო, შემოქმედის ნიჭით დაჯილდოებული, განათლებული, ენების მცოდნე — როცა ანდრე ყიდი ჩამოვიდა, სწორედ გივი ქიქოძე, ფრანგულის ბრწყინვალედ მცოდნე, შეახვედრეს მას. და აი, ამ სტუდენტს ჯერ რიცხავენ უნივერსიტეტიდან, მერე კი იჭერენ. მიზეზი? მოგახსენებთ: საპირველმანისო დემონსტრაციის დროს აქტიურ კომკავშირლებს ხელთ აჭერინებდნენ ხოლმე ჭოკნე დამაგრებულ მარლაგადაკრულ რგოლში გამოხატულ ხელმძღვანელობა პორტრეტებს. ასე იყო ჩვენი ფაკულტეტის კოლონაშიც. გივი, მე და რამდენიმე ჩემი მეგობარი ამ პატივს მოკლებულები გახლდით და, ამას ძალიან განვიცდიდით, რომ გითხრათ, გულწრფელი არ ვიქნები... მაგრამ ამ ჯოხების ტარება დიდ სიამოვნებას, ეტყობა, არც ჩვენს აქტივისტებს ანიჭებდათ... ერთ-ერთი მათგანი მოვიდა ჩვენთან — ერთ წუთს დამიჭირე, თანამა უნდა შევიკრაო, — უთხრა გივის და ბერიას პორტრეტიანი ჭოკი შეაჩეჩა ბელში... შეაჩეჩა და — „აიდოსტო“, მიაძახა. გივიმ დაბრუნება სცადა, იმან ჭოკს ხელი არ მოჰკიდა... ამ „აიღე“ - „აბრ ავიღებ“ ძიძგილაობაში ქიხი ხელიდან გაუსხლტათ და — წვიმიანი დღე იყო — ბერიას სურათმა გულში მოალო ცყაპანი.

რამდენიმე დღის შემდეგ გივი უნივერსიტეტიდან გარიცხეს, მერე — დაიჭირეს... ცხრა თვეს იჯდა, მერე გამოუშვეს... იჭერდნენ და უშვებდნენ...

ბოლოს, ეტყობა, მოსწყინდათ მასთან კატათაგვობანას თამაში, დაიჭირეს და ციმბირში გადაასახლეს, საიდანაც ცოცხალი აღარც დაბრუნებულა.

ესა და მსგავსი ფაქტები მამამ იცოდა და ამიტომაც ჰქონდა სული და გუნება მოშხამული. საერთოდ, ოცდაჩვიდმეტ-ოცდათერამეტი წლების ვითარება უფრო მასობრივ ფსიქოზსა ჰგავდა: მას თითქოს ვილაციის უხილავი, სატანური ხელი წარმართადა. მაშინ II კურსის სტუდენტი ვიყავი და კარგად მახსოვს, მთელი კვირის განმავლობაში გრძელდებოდა ფილარმონიის საზაფხულო ბაღში ეგრეთ ნოდებული „წმენდა“; ისტორიის ფაკულტეტის საერთო კრება საგიჟეთს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ნორმალური ადამიანების თავყრილობას — უახლოესი ადამიანები, მეგობრები, რომლებიც წლობით ერთად ცხოვრობდნენ სტუდენტალაქში, გამოდიოდნენ და საჯაროდ აბრალებდნენ ერთიმეორეს ჯაშუშობას, ჟაშისტობას, ხალხის მტრობას, რაღაც საიდუმლო ორგანიზაციებთან ურთიერთობას და ათასგვარ ცოდვას. თუ ბრალდებული ხეირიანად ვერ დაიცავდა თავს, კრება ისტერიულად ღრიალებდა — „ძირს!“ „ჩამოაგდე!“ ეს თითქმის უცილობლად ნიშნავდა განირვას — დაიწყო დაჭერები. იმ დღეებში ზედიზედ ოთხი პარტიკომი გამოიცვალა, ოთხივე დაიჭირეს; საბოლოოდ რექტორ ორაგველიძესაც იგივე ბედი ეწია. აქ უკვე ნაკლებად ჩანდა მეცნიერება და თვით ივანე ჯავახიშვილიც — საქმე ურთიერთანგარიშსწორებაზე მიდგა. თუკი ეს რაიმე ნუგეშის მომგვრელია — იჭერდნენ არა მარტო დაბეზლებულებს, არამედ დამბეზლებულებსაც. ეს ამბები მამაჩემზეც მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენდა, ვინაიდან საერთო დეგრადაციაზე მეტყველებდა. ამ წლებში, რამდენადაც ამის საშუალებას აძლევდა ჯანმრთელობა, მამა განსაკუთრებული ინტენსივობით მუშაობდა. რახან საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზს ჩამოაცილეს, პირდაპირ დაინთქა მეცნიერულ მუშაობაში.

— ვინ იყო ივანე ჯავახიშვილის უახლოესი მეგობარი, მისი „ალტერ ეგო“?

— მე არ ვიცი, ვინ იყო მამას უახლოესი მეგობარი, ან ჰყავდა თუ არა მას „ალტერ ეგო“. ვიცი, ძალიან ყოფილა დაახლოებული კიტა აბაშიძესთან; ეს, ცხადია, არა მარტო ქვისლობით, არამედ სულიერი ნათესაობითაც იქნებოდა გამოწვეული; ვიცი, რომ ჰყავდა სკოლის მეგობარი, გეოლოგი სმირნოვი, ბოლო დრომდე მოდიოდა ხოლმე მამასთან, ოღონდ — იშვიათად; ახლო იყო ივანე ნიჟარაძესთან, მაგრამ ეს ის არ უნდა იყოს, რაც თქვენ განიტყვებთ.

— ცნობილია, ივანე ჯავახიშვილი სიჭაბუკიდანვე არ გამოირჩეოდა ჯანის სიმრთელით; ოცდაათიანი წლების მის პირად წერილებში იგრძნობა ავი

წინათგრძნობა მოახლოებული დასასრულისა. შინაურებში თუ ავლენდა ამას? საერთოდაც, რა დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა სიკვდილისადმი? დატოვა თუ არა ივანე ჯავახიშვილმა ანდერძი?

— სამწუხაროდ, მამას ცხოვრებაში ავადმყოფობას დიდი ადგილი ეჭირა — რაც მახსოვს, სულ ავადმყოფობდა. მან საკმაოდ კარგად იცოდა მედიცინა, ყოველ შემთხვევაში, ზოგიერთ ექიმზე უკეთ, და ამიტომ სიკვდილის მოლოდინი წინათგრძნობაზე კი არ იყო დამყარებული, არამედ საკუთარი ორგანიზმის მდგომარეობის რეალურ შეფასებაზე. ექიმებიც და შინაურებიც ხშირად ამხნევებდნენ, ეუბნებოდნენ, რომ არც ისე ცუდაა, როგორც თვითონ მიაჩნია; ზოგიერთ ექიმს მართლაც ეგონა, რომ მამა ზედმეტად ეჭიანინა ავადმყოფობის მიმართ, ზოგი რამ ეჩვენება და ამიტომ არ არის საჭირო არც ისეთი მკაცრი დიეტა, როგორსაც ის იცავდა, არც ნამლები, რომლებსაც ზოგჯერ თვითონ „ინიშნავდა“ ხოლმე. ასეთ დროს მამა ნახევრადხუმრობით იტყვოდა — ეს არაერთხელ მომისმენია: „როცა ფეხებს გაეჭიმავ, მაშინ დარწმუნდებით, რომ არა ვცდები“; ამ სიტყვებზე ოდნავ მოწყენით, მაგრამ ირონიულად გაიღიმებდა ხოლმე.

რა დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა სიკვდილის მიმართ? მიჭირს პასუხის გაცემა; ვფიქრობ, სავსებით რეალურს — უეჭველია იცოდა, რომ დიდი დღე აღარ ენერა, მაგრამ ფატალურად არ დაჰყოლია ამ ცოდნას, ცდილობდა შეენარჩუნებინა სიცოცხლე რაც შეიძლება დიდხანს, ესე იგი ცდილობდა ემკურნალა. წინააღმდეგობას არ უწევდა ექიმების რჩევა-დარიგებას, თუმცა რამდენადმე კრიტიკულადაც იყო ხოლმე განწყობილი ზოგიერთის მიმართ. სიკვდილის შიში მისთვის არასოდეს შემიმჩნევია. არც ანდერძი დაუტოვებია.

— რატომ არ ჩანს ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობაში მისი წერილები მეუღლისა და შვილებისადმი?

— მამას ჩემთვის წერილი არ მოუწერია; მეც, თუ არ ვცდები, მხოლოდ ერთხელ მივწერე წერილი, რადგან მის სიცოცხლეში არასდროს იმდენი ხნით არ მოვცილებივარ სახლს, რომ მიმწერა საჭირო გამხდარიყოს. ეგვევი იოქმის დედაზეც...

— მადლობას — თავისთავად, მაგრამ ბოდიშსაც გიხდით, რომ ამდენი დრო წაგართვით...

— პირიქით, მე შემინდეთ ამ აბდა-უბდა მონათხრობისთვის. აკი მოგახსენეთ, მემუარების წერა ჩემი საქმე არ არის-მეთქი. მაგრამ ღმერთმა ხომ იცის, ფიქრადაც არ მომსვლია მოგონება დამწერა ივანე ჯავახიშვილზე. მაპატიოს მანაც და თქვენც... და, რა თქმა უნდა, მკითხველმაც — თუ ეს საუბარი მის თვალსა და ყურამდე მივა.

2. მეექვსე გრძნობა...

იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი სერგო ჯორბენაძე ავტორია ნიგნისა „ცხოვრება და ღვანლი ივანე ჯავახიშვილისა“. ეს არის ყველაზე სრული მონოგრაფია, რომელიც ჩვენი უნივერსიტეტის დაამარსებულზე დაწერილა. ცხადია, სისრულე ამ ნაშრომის არც ერთადერთი და არც უმთავრესი ღირსება არ გახლავთ — ნიგნი დაწერილია იმ სიყვარულით, რომელი მორჩილ ჰყოფს გონებასა შეკადრებად შეუკადრებელთაცა“ (არსენი ამარტოლის ეს სიტყვები თვითონ ივანე ჯავახიშვილმა წარუმძღვარა თავის ნიგნს — „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“). პროფესორ სერგო ჯორბენაძის ნიგნმა დაიმსახურა რესპუბლიკის სახელმწიფო პრემია, ავტორს მიენიჭა ჩვენი უნივერსიტეტის უმაღლესი ჯილდო — ივანე ჯავახიშვილის მედალი.

ივანე ჯავახიშვილს, ბატონი სერგოს აზრით, ყველაზე გამძაფრებელი მგონია მეექვსე გრძნობა...

რა გრძნობაა იგი, ამას ქვემოთ, ჩვენი საუბრიდან შეიტყობთ:

— ბატონო სერგო, როდის ჩაიფიქრეთ ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრების და ღვანლის აღწერა? რამდენ ხანს მუშაობდით ამ ნიგნზე?

— უშუალოდ ნიგნზე ჩვიდმეტი წელი ვიმუშავე; ცხადია, ივანე ჯავახიშვილის სახელი ბავშვობიდანვე ვიცოდი, მერე და მერე, დამამთავრებელ კლასებსა და, განსაკუთრებით, უნივერსიტეტში სწავლისას ივანე ჯავახიშვილისადმი ჩემს თაყვანისცემას (ცოცხა ამაღლებულად კი ჟღერს, მაგრამ არ მეუხერხულება ამის თქმა, რამდენადაც ამ გრძნობაზე „მონოპოლიას“ არც ვაცხადებ — ივანე ჯავახიშვილს მთელი ჩვენი ერი სცემს თაყვანს) ჩვენი უნივერსიტეტის თაყვანისცემა შეერწყა — ამის თქმასაც ის მამბედინებს, რომ უნივერსიტეტი ჩვენს შეგნებაში სალოცავ ტაძრად დამკვიდრდა; ნიგნი შეიქმნა უნივერსიტეტში მუშაობისას, იგი ერთბაშად, ერთი ამოსუნთქვით არ დაწერილა; ვაპირებდი დამენერა ორი ნიგნი, ერთი — უნივერსიტეტზე, მეორე — მის დამაარსებელზე, მაგრამ მოხდა ისე, რომ — ვწერდი უნივერსიტეტზე და იწერებოდა ჯავახიშვილზე... და — პირიქით. ის, რაც გაუთიშველია, ვერც მე გაუთიშე...

— ამიტომაც შეიქმნა ერთი ნიგნი: ადამიან-უნივერსიტეტზე... პირადად თუ გინახავთ ჯავახიშვილი, თუნდაც პატარას, მოსწავლეს? ქათინაურად ნუ ჩამითვლით და, ნიგნის ნაკითხვისას ისეთი განცდა ჩნდება, თითქოს უშუალოდ იცნობდით მას.

— ივანე ჯავახიშვილთან უშუალო კონტაქტი, ალბათ, ყოველ ჩვენგანს აქვს: ჯავახიშვილ-მოვლენაში მთავარი და განმსაზღვრელი არის მისი აზრი და მისი საქმე, ხოლო მისი აზრისა და მისი საქმის ნაყოფთან — მის ნიგნებ-

თან და უნივერსიტეტთან, კონტაქტი ყოველ ქართველსა აქვს. ყოველ შემთხვევაში — უნდა ჰქონდეს. რაც შეეხება ნაცნობობას, ეს ბედნიერება მე ნილად არ მხედომია — როცა დიდი ივანე გარდაიცვალა, თოთხმეტი წლისა გახლდით და თბილისშიც არ ვცხოვრობდი.

— რა მიგაჩნიათ ივანე ჯავახიშვილის უმთავრეს თვისებად?

— უნივერსალური ნიჭიერება, უდრეკი ნებისყოფა, პატიოსნება, ობიექტურობა, განონასწორებულობა, კაცთმოყვარეობა...

— უკაცრავად, „უმთავრესში“ ერთ თვისებას ვგულისხმობდი...

— რომელიც ერთი სიტყვით უნდა გადმოაცხეს?

— დიახ.

— ცუდ დღეში ჩამაგდეთ... იმიტომ რომ, რაც ჩამოვთვალე — და ბევრი სხვაც: თავმდაბლობა, სიმამაცე, დილსულოვნება, შორსმჭვრეტელობა ან სულაც ნათელმხილველობა, პრინციპულობა, სათნოება — მოკლედ, ყველაფერი, რასაც სიქველეს ვეძახით — ყველა ერთად და ცალ-ცალკე შეადგენდა ივანე ჯავახიშვილის არსს, მათგან იყო ნაქსოვი მისი ბუნება, მისი სული; აქ არაფრის გამოყოფა-გამოცალკევება არ შეიძლება — ნაქსოვს პირი მოერღვევა. ალბათ, არც ერთ ენაში არ არსებობს ერთი სიტყვა, რომელიც ამ ყველა გაგებას დაიტყვდა...

— რახან თქვენ თვითონ „სიქველე“ ახსენეთ, ეგებ სიტყვა „ქველი“ გამომდგარიყო ჩვენი მიზნისათვის, თუმცა, ცხადია, ვგრძნობ, რომ არ არის აუცილებელი ქველი ავლენდეს, ვთქვათ, ნათელმხილველის ნიშანსაც. ერთიცაა: კაცის თვისება, ობიექტურად არსებული, ხშირად სუბიექტის პოზიციიდან ფასდება — თუ მე თავზეხელაღებული ვარ, წინდახედული ადამიანი იქნებ მხდალადაც მომეჩვენოს. ამიტომაც ჰგონიათ მფლანგველებს ყაირათიანი კაცი ძუნწი, ამიტომ ეჩვენებათ გაქსუებულებს ალალი პიროვნება ბრიყვად. ამიტომაც შეიძლებოდა მოსჩვენებოდა რომელიმე უპრინციპო კოსმოპოლიტს ივანე ჯავახიშვილის პრინციპული ეროვნული პოზიცია და მამულის გამძაფრებული გრძნობა ფანატიზმად...

— ეჩვენებოდათ კიდევ... სხვა ცოდვებიც დაუბრალებიათ მისთვის: ფეოდალიზმის აპოლოგეტობა, ნაციონალისტობა, თქვენ წარმოიდგინეთ, ბნელეთის მოციქულობა და თვით პროფესიული უმწიკობაც კი.

— წამხდარი ხალხი სხვასაც თავიანთი სწამხდრით წყავსა და ზომავს...

— სწორედ ამიტომ — ვის რად ეჩვენებოდა ივანე ჯავახიშვილი, ეს იმდენად დიდ ივანეს არ ახასიათებს, რამდენადაც „დამხასიათებლებს“. ზემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებსაც: პატიოსნებას, ჭკუას, თავმდაბლობას, შორსმჭვრეტელობას და მრავალ სხვას, სუბიექტური აღქმის გარდა, მოგეხსენებათ, აქვთ ობიექტური შინაარსი და, ივანე ჯავახიშვილის დასახასიათებლად

მოხმობილნი, ისინი სწორედ ამ ზოგადენობრივი მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ.

— მახსენდება ლევ ტოლსტოის ერთი პარადოქსი — совершенство отпалкивает; მართლაცდა, სრულყოფილებაში არის რაღაც ისეთი, რაც განგიზიდავს კაცს. ადამიანს, თავისი ნაკლისა და სისუსტის გამცნობიერებელს, უტყობა, ფსიქოლოგიურად უჭირს შეეგუოს აზრს, რომ არსებობს ხორციელი კაცი ნაკლისა და სისუსტის გარეშე... ნუ იფიქრებთ, თითქოსდა ვცდილობდე, რაიმე აუცილებელი ნამოგაცდენინოთ დიდ ივანეზე — ღმერთმა დამიფაროს, მაგრამ ადამიანი ნაკლის, ეჭვის, შეცდომისა და სისუსტის გარეშე თითქოს რაღაცას კარგავს, მეტისმეტად ადამიანურს...

— ამ თქვენს მოსაზრებაში მე ჩემი წიგნის ერთგვარ შეფარულ კრიტიკას ვგრძნობ — მეტისმეტად გაიდევალებული ხომ არ გამოვიდა მისი მთავარი გმირი... გეთანხმებით, უშეცდომო მეცნიერი ჯერ არ დაბადებულა; არც ისეთი მოღვაწე, ვინც არასოდეს დაეჭვებულა. მაგრამ მეცნიერისა და მოღვაწის შეცდომასა და ადამიანურ სისუსტეზე თვალის დახუჭვა თუ შეცოდებაა, ათგზის მეტი ცოდვაა მათი გაბუქვა-გაზვიადება. ეს — ზოგადად. რაც შეეხება ივანე ჯავახიშვილს, უნივერსიტეტის დაამარსებელი მართლაც ტოვებდა ადამიანური სრულყოფილების შთაბეჭდილებას. აი, რას წერდა ივანე ჯავახიშვილზე მისი უფროსი კოლეგა და მეგობარი ექვთიმე თაყაიშვილი: „იშვიათია კაცი, რომელსაც რაიმე ნაკლი არ ჰქონდეს, თუნდაც სულ მცირე. ივანე ჯავახიშვილს კი, სანთლით რომ გეძებნათ, ვერავეითარ ნაკლს ვერ აღმოუჩენდით. ის სრული ღირსების მქონე ადამიანი იყო: ზნეობით სპეტაკი, ზრდილი, ალერსიანი, თავმდაბალი, კაცთმოყვარე და გულშემატკივარი...“

— თქვენს წიგნში დიდი ადგილი ეთმობა ივანე ჯავახიშვილის დამოკიდებულებას თავის სამეცნიერო „ხელის დამსხმელთან“ ნიკო მართან. ეს ურთიერთობა, ურთიერთობა მოძღვარ-შეგირდისა, შინაგანი დრამატიზმით არის სავსე. მაგრამ ჯავახიშვილი შემდგომ თვით იქცა მრავალრიცხოვანი მონაფეების მოძღვრად და, რამდენადაც ვიცი, არც ეს ურთიერთობა ყოფილა ყოველთვის მარტივი და ცალსახა...

— ისეთი შთაბეჭდილება ხომ არ დაგრჩათ, ბატონო თამაზ, თითქოს მე წიგნში ივანე ჯავახიშვილისა და მისი გამორჩეული მონაფეების ურთიერთობისათვის დიპლომატიურად ამეველოს გვერდი?

— არა, მაგრამ ეს ურთიერთობა ძირითადად ჩანს ჯავახიშვილის ერთ-ერთი უსაყვარლესი მონაფის ლევან მუსხელიშვილის მაგალითზე. ასევე მნიშვნელოვანი ადგილი დაგიტომიათ წიგნში დიდი ივანესა და აკაკი შანიძის სამაგალითო მეგობრობისთვის, ოლონდ, აკაკი შანიძე, ჩემი აზრით, მაინც

უფრო უმცროს თანამოსაგრედ უნდა ჩაითვალოს ივანე ჯავახიშვილისა... ნიგნში თქვენ, ბატონო სერგო, დამაჯერებლად აჩვენეთ, რომ ჯავახიშვილი იყო არა მარტო დიდი მეცნიერი, არამედ დიდი პედაგოგიც — მთელი სამეცნიერო სკოლის შემქმნელი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. ამ სკოლის უსაჩინოესი წარმომადგენლები არიან სიმონ ჯანაშია და ნიკო ბერძენიშვილი. მარტო ეს ორი მონაფეც იქმარებდა იმის გათვალსაზრისებლად, რა რანგის მოძღვარიც ყოფილა ივანე ჯავახიშვილი... მონაფეთა სამეცნიერო კვლევის შედეგები რომ ზოგჯერ არ ემთხვეოდა, ზოგჯერ კი უპირისპირდებოდა კიდევ მათი მოძღვრის მოსაზრებებს, ეს, ჩემი აზრით, მხოლოდ მოძღვრის ღირსებაზე მეტყველებს — კარგი მასწავლებელი ის არის, ვინც ინდივიდუალობებს ჰქმნის და არა საკუთარი თავის ასლებს... უამისოდ შეუძლებელი იქნებოდა მეცნიერული პროგრესი...

— გეთანხმებით, მაგრამ ის, რაც ასე ნათელია და სარწმუნო ზოგადად, თეორიულად, პრაქტიკულ ცხოვრებაში, კონკრეტულ პიროვნებათა ურთიერთობის მაგალითზე უაღრესად რთულდება და მძიმდება ათასგვარი ფსიქოლოგიური ნიუანსით... ყოველ შემთხვევაში, ამ მხრივ საგულისხმოა ივანე ჯავახიშვილის პირადი წერილის ერთი ფრაგმენტი: როდესაც ოცდაათიან წლებში, კარლო ორაგველიძის რექტორობის დროს, განახლდა და გაინტენსიურდა ცილისმწამებლური ბრალდებები დიდი ივანეს მიმართ, იგი გულისტკივილით აღნიშნავს, ამ ამბებში ზოგიერთ ჩემს მონაფესაც გამოუჩენია თავიო.

— საზოგადოდ მოძღვარ-შეგირდის ურთიერთობაზე დაკვირვება მეცნიერებაში ხშირად გვივლენს ასეთ სურათს: ყველაზე ნიჭიერი მონაფე არცთუ იშვიათად ყველაზე მკვეთრად უპირისპირდება თავის მასწავლებელს. მოძღვრის თეორია ხშირად სწორედ შეგირდისაგან „მოიხსენება“ ხოლმე — პლატონი და არისტოტელე გავიხსენოთ თუნდაც. ეს კი ზოგჯერ ადამიანური ურთიერთობის გამწვავებას იწვევს და ესეც გასაგებია: არ წარმოიდგინება მეცნიერის ცხოვრება ცალკე და მისი მეცნიერული აზროვნება, კვლევა-ძიება, მისი შედეგები, მისი თეორიები — ცალკე... ეს არის სწორედ მეცნიერის ცხოვრება, ამიტომაც მისი თეორიის ხელყოფა არცთუ იშვიათად აღიქმება ლამის ხელყოფად მისი ცხოვრებისა.

— უნდა მოგახსენოთ, რომ ივანე ჯავახიშვილი, თვითონაც, როგორც იტყვიან ხოლმე — ლეთაებრივი წონასწარობის გამოვლინება, აქაც „ოქროს შუალედს“ განახორციელებდა. იგი იყო ერთგული და პრინციპული გამტარებელი თავისი მეცნიერული ხაზისა, გარკვეული იდეებისა და თეორიისა, მაგრამ შეეძლო დაეშვა და მოეთმინა ამ საკითხების განსხვავებული განხილვა და გადაჭრაც კი.

— ბატონო სერგო, ნორმალურ მეცნიერულ გარემოში, უფრო სწორად — საზოგადოებრივ ატმოსფეროში — მოძღვარ-შეგირდთა მეცნიერული „დაცვილება“ ჩვეულებრივ, მოსასმენ ვითარებად აღიქმება... გაცილებით რთულდება საქმე, როცა საზოგადოება „აჭრილია“, როცა მეცნიერული კრიტიკის შედეგი ზეგავლენას ახდენს მეცნიერის საზოგადოებრივსა და სამსახურებრივ მდგომარეობაზე, უფრო მეტიც — ცხოვრებისეულ ვითარებაზე, ზოგჯერ კი — ყოფნა-არყოფნაზეც. ოციანსა და, განსაკუთრებით, ოცდაათიან წლებში, სამსახუროდ, სწორედ ამგვარი ქუფრი ატმოსფერო ჩამონვა: მეცნიერული კრიტიკა ხშირად უკუღმართული და შორსმიმავალი დასკვნების გამოტანის საბაბს აძლევდა მავანსა და მავანს და ზოგიერთი უღირსი პიროვნება, ხელისუფლების სათავეში ძოქცეული, ამით ბოროტად სარგებლობდა... მეტიც ითქმის — აგულიანებდა ამგვარ „კრიტიკას“, რითაც სახელს უტეხდა სანიშნედ შეთვალეზულ მსხვერპლს. ყველას როდი ეყო შორსმჭვრეტელობა მიმხედარიყო, თუ როგორ შეიძლებოდა გამოეყენებინათ მათი — ზოგჯერ ობიექტური და გულწრფელი — კრიტიკა ღირსეულ პიროვნებათა მიმართ. ეს განსაკუთრებით სახიფათო იქნებოდა სულიერი ცხოვრების ისეთ სფეროებში, როგორიც არის ლიტერატურა, ხელოვნება, მეცნიერება — პირველ ყოვლისა, პუბლიცისტარული მეცნიერებანი, იდეოლოგიით „გაჯერებულნი“. როცა მინერალოგიაში კონკრეტული მეცნიერული დებულებაც კი მარქსისტული ან ანტიმარქსისტული პოზიციის გამოვლინებად აღიქმებოდა და, შესაბამისად, შეფასებაცა და „იარლიყიც“ მკვლევარს ამის მიხედვით „ენებებოდა“, ადვილი წარმოსადგენია, რა ამბები ტრიალებდა ფსიქოლოგიაში, ენათმეცნიერებაში, ლიტერატურისმცოდნეობაში, ისტორიაში, ფილოსოფიაში. ასე რომ, ოცდაათიან წლებში ლიტერატურული თუ მეცნიერული კრიტიკა, ზოგჯერ ამ კრიტიკის ავტორთა ნების საწინააღმდეგოდ, განსხვავებულ განზომილებას იძენდა... თუმცა ამის გვერდით ისეთი კრიტიკაც „იფურჩქნებოდა“ და ისეთი კრიტიკოსებიც პარპაშებდნენ, ვითომცდა ლიტერატურულ და მეცნიერულ „კრიტიკაში“ პიროვნული ანგარიშსწორების ყინს რომ იკმაყოფილებდნენ...

— ზოგადად სწორს ბრძანებთ, კონკრეტულად კი ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს — ივანე ჯავახიშვილის არც ერთი მონაფე (მე მონაფეს ვგულისხმობ და არა მისი ლექციების ყოველ მსმენელს) იუდას მდგომარეობაში არ ჩამდგარა, ხოლო იმ ურთულესი სოციალური და სულიერი კატაკლიზმების დროს თუ ყველამ ვერ გამოიჩინა ზნეობრივი გმირობა ან მარტვილის თავგანწირვა, ამის ბრალდებად წაყენება უსამართლობა მგონია...

— ყოველ შემთხვევაში, ისინი დე იმათგან განსამართლდნენ, ვისაც დაუშტკიცებია საზოგადოების, ერისა და ისტორიისთვის თავისი გმირობაცა

და მარტვილობაც. თუმცა — გმირები და მარტვილები იშვიათად განიკითხავენ სხვას; ეს უფრო „სხვაგნებური“ ბუნების ხალხის ხელობაა...

— იმ მძიმე სიტუაციის წარმოსადგენად ისიც გაითვალისწინეთ, ბატონო თამაზ, რომ — არამცთუ ცალკეული მეცნიერი, მთელი დარგები მეცნიერებისა განიხილებოდა როგორც „ბურჟუაზიული“, ესე იგი — იდეოლოგიურად საშიში, მოსაკვეთი. სტუდენტობა საერთოდ არის აქტიური სოციალური ძალა, მაგრამ იმ პერიოდში ეს აქტივობა, სამწუხაროდ, ყოველთვის როდი იყო სასიკეთო გეზით წარმართული. კერპების მსხვერვის ყველასათვის გასაგები მისწრაფება არცთუ იშვიათად ავტორიტეტთა დამბობის ავადმყოფურ ჟინში გადადიოდა. გენეტიკისა და კიბერნეტიკის „შერისხვის“ ამბავი ცნობილია, მაგრამ 30-იანი წლების ბოლოს თითქოსდა ყოველად უწყინარ „სტატისტიკას“ მოსდგენენ — ბურჟუაზიული მეცნიერებააო. ამ სფეროში მომუშავე მეცნიერები, შესაბამისად, ბურჟუაზიის მსახურებად ცხადდებოდნენ, მათ რიცხვში — ცნობილი ეკონომისტი და ჩვენი უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელთაგანი ფილიპე გოგიჩაიშვილიც. ერთხელ, ასეთი საჯარო განქიქების დროს, როცა კომკავშირული აქტივი სტატისტიკას „მინასთან ასწორებდა“, დარბაზში შუქი ჩამქრალა და წამიერად ჩამოვარდნილ სიჩუმეში მკაფიოდ გაისმა თურმე ფილიპე გოგიჩაიშვილის ხმა: „ახალგაზრდებო, კიდევ დიდხანს გასტანს სიბნელე?“

სამწუხაროდ, „სიბნელემ“ და განუკითხაობამ საკმაო ხანს გასტანა და, ზოგიერთის — სიცოცხლე, სიმშვიდე და ნერვები კი უკლებლივ ყველასი შეინირა; მათ შორის — ივანე ჯავახიშვილისაც.

— როგორ აღიქვამდნენ ამას „უმალლეს სფეროებში“, სადაც ფაქტობრივად წყდებოდა ყოველი მოქალაქის ბედ-იღბალი?

— ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომები და მისი ღვნა, ეტყობა, ცალსახად არ აღიქმებოდა უმალლეს ხელმძღვანელობაშიც. ცხადია, მტერი აქაც ჰყავდა, მაგრამ დამფასებლებიც მოეძეებოდა. ცნობილია, მაგალითად, რომ ალექსანდრე სვანიძე, მაშინდელი გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, სტალინის ცოლისძმა, დიდად აფასებდა, უფრო სწორად, თაყვანს სცემდა ივანე ჯავახიშვილის ღვანლს. როცა ივანე ჯავახიშვილის საწინააღმდეგო „კამპანიაში“ ზენიტს მიაღწია, ეტყობა, მან სათანადო ინფორმაცია მიანოდა სტალინს. ყოველ შემთხვევაში, ამ პერიოდის თავის ერთ-ერთ ნერილში იგი გაკერით სწერს ივანე ჯავახიშვილს, თქვენ შესახებ ვესაუბრე ყველაზე დიდ ქართველსო.

— ბატონო სერგო, არადა, ისტორიამ შეიძლება ისე განსაჯოს, რომ ალექსანდრე სვანიძე სწორედ ყველაზე დიდ ქართველს — ცოცხალთა შორის — სწერდა ამას...

... ასეა თუ ისე, თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში განუკითხავი შეეწირვინა და დევნა! შენკვეტას, მეტიც ითქმის — ერთგვარ „ფაფორში“ ყოფნას, ჩემი აზრით, სტალინის მიერ გამოჩენილი ინტერესი განსაზღვრავდა როგორც ჯავახიშვილის ნაშრომების, ასევე მისი პიროვნების მიმართაც: ცნობილია, რომ 1939 წელს ისინი ერთმანეთს უნდა შეხვედროდნენ... შეხვედრა არ შემდგარა, მაგრამ ეს ყველაფერი ერთგვარი გარანტია იყო იმისა, რომ უშუალო საფრთხე ჯავახიშვილს აღარ დაემუქრებოდა.

— ძნელი სათქმელია... სტალინის განწყობილების პროვოზირება, ჩემი აზრით, უიბედო საქმე იყო. თვითონ სვანიძეც ხომ ამ განწყობილების ცვალებადობის მსხვერპლი გახდა. ეტყობა, ვარკვეული როლი ჯავახიშვილის გადარჩენაში მისმა სრულიად განსაკუთრებულმა სამეცნიერო, უფრო კი — საზოგადოებრივმა ავტორიტეტმა ითამაშა... ბოლოს და ბოლოს, საქმე ხომ უნივერსიტეტის დამაარსებელს ეხებოდა...

— გეთანხმებით... ალბათ, სხვა ფაქტორებიც არის მხედველობაში მისაღები. ოცდაათიანი წლების ბოლოს ფართო საზოგადოებრივ ასპარეზზე ჯავახიშვილის მოწაფეებიც იღვწოდნენ, კერძოდ, ამ დროს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაში დიდი ავტორიტეტითა და გავლენით სარგებლობდა მისი უნიჭიერესი მოწაფე სიმონ ჯანაშია. და მაშინ, როცა ხელმძღვანელობის კეთილგანწყობას ზოგიერთი საკუთარი კეთილდღეობისათვის იყენებდნენ, სიმონ ჯანაშია მისთვის მინდობილ სამეცნიერო დაწესებულებებსა და კადრებს გადაფოფრებული იყო და ყოველნაირად არიდებდა მოსალოდნელ საფრთხეს. მაგრამ ეს ყოველთვის ვერ ხერხდებოდა. ჯავახიშვილი, საუბედუროდ, გადაურჩა ოცდაჩვიდმეტს, გრიგოლ წერეთელი, საუბედუროდ, ვერა. არადა, როგორც ამბობენ. გადარჩებოდა, თავისი წიგნის ერთი ეგზემპლარი გულთბილი წარწერით რომ მიეძღვნა ლავრენტი ბერიასათვის... არ იკადრა...

— ეს დეტალი, ბატონო სერგო, როგორც ნიმუში ზნეობრივი სტოიციზმისა და უკომპრომისობისა, იმედია, დაამშვენებს თქვენი წიგნის შემდგომ გამოცემებს, მით უფრო, რომ იქ დიდი ადგილი ეთმობა გრიგოლ წერეთელს, ივანე ჯავახიშვილის ღირსეულ კოლეგასა და უახლოეს მეგობარს. ცხადია, ახლა ბევრი რამ შეიცვალა; დღევანდელი ვითარება ძალიან მკვეთრად განსხვავდება წიგნზე მუშაობისა და მისი პუბლიკაციის ხანისაგან, ასე რომ, ახალი გამოცემისათვის, იმედი მაქვს, დღის სინათლეს ისეთი მასალაც იხილავს, რომელიც მიზეზთა გამო სხვათა და სხვათა თქვენს წიგნში ვერ მოხვდა. ბარემ აქვე ვიტყვი, რომ — რისი პირდაპირ თქმა ან მინიმუმება მოახერხეთ, ესეც, უეჭველია, ადვილი საქმე არ იქნებოდა.

— მეუხერხულება წიგნზე მუშაობისას და, განსაკუთრებით, მისი გამო-

ცემისას გადატანილ „ჭაპან-წყვეტაზე“ ნუნუნნი... ხშირად მართლაც არ იყო ობიექტური საშუალება სათქმელი სრულად და ბოლომდე თქმულიყო. ამას რაიმე განსაკუთრებულ გარეშე პირობებს და გარემოს არც ვაპირებ: ნებისმიერი დიდი პიროვნების ცხოვრებისა და საქმიანობის ობიექტურად და ყოველმხრივ ასასახად დროა საჭირო, ზოგჯერ რამდენიმე თაობის „ჩაეღა“... მე არ მოკრიდებივარ ჩემს წიგნში შეკებულად იმ ურთოდ სამართირო — მეტი რომ არა ვთქვა — დამოკიდებულება. ივანე ჯავახიშვილისაზე რომ ავლენდა უდავოდ ალლოიანი და ქართული საისტორიო მეცნიერების წინაშე დიდი დამსაბურავის მქონე მკვლევარი სარგის კაკაბაძე... არც იმ უღირს როლს — სხვა სიტყვის მოძებნა აქაც გაჭირდებოდა — რაც უმიწვერსიტეტის რექტორმა კარლო ორაგველიძემ თავისი დიდი წინაპრის უნივერსიტეტიდან მოკვეთასა და მისი სახელისა და ღვანლის დისკრედიტაციაში ითამაშა. ალბათ, მერე და მერე, საარქივო მასალათა (ცხადია, ვგულისხმობ არა მართო ივანე ჯავახიშვილის არქივს) უფრო გამოწველილვიცო შენსავლა-დაძუქავება ნათელს მოჰქენს ბევრ ისეთ საკითხს, რაც დღეს მხოლოდ გუჰანია და ვარაუდის სფეროში რჩება... ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრება და ღვაწლი შირებული იყო მრავალ ისტორიულ პირთან (არა მართო საქარეკელოს მას-შტაბით) და, როგორც უკვე მოგახსენეთ, „სრულად“ თქმას დრო სჭირდება...

— თქვენ პროფესიონალი იურისტი ბრძანდებით... ჩვენში, სანწუხაროდ, ჯერ კიდევ დიდი გასავალი აქვს პროფესიონალიზმის უკულმართულ ვაგე-ბას: მეცნიერების დიფერენცირების ეპოქაში მომიჯნავე სფეროებასაქენ „მაყურებელ“ მკვლევარს თავისი კოლეგებისაგან ხშირად ჰბრალდება დი-ლეტანტობა და პროფესიული დეკვალიფიკაცია. ამ „მომიჯნავე“ სფეროს მუშაენიც ხშირად აღმაცერად უყურებენ „თავიანთი ტერიტორიის“ ამგვარ „დალაშქვრას“. როგორ შეხვდნენ თქვენს წიგნს ისტორიკოსები და ლიტერა-ტორები?

— წერა, საერთოდ, და — მით უფრო, ბიოგრაფიულ-სამეცნიერო ჟანრში, ჩემი აზრით, ვერავის პრეროგატივა ვერ იქნება. მე მიზნად არ დამისახავს ჯავახიშვილის, ვთქვათ, როგორც ისტორიკოსის, წარმოჩენა ან მისი ისტო-რიოგრაფიული ნაშრომების ანალიზი და შეფასება; ამას, ცხადია, ჩემზე კომპეტენტურად პროფესიონალი ისტორიკოსი ვაკეთებს... ასევე — ლინგ-ვისტის საქმეა ჯავახიშვილის ენათმეცნიერული ნაშრომების მეცნიერული „ჩხრეკა“ და ანალიზი, ეკონომისტისა — ეკონომიურისა და ასე შემდეგ... სხვათა შორის, პროფესიონალი იურისტისთვისაც არის დიდი „სამკალი“ ჯა-ვახიშვილის ნაშრომებში — იგი ავტორია ფუნდამენტური გამოკვლევებისა „ქართული სამართლის ისტორია“... არც ეს ნაშრომი განმიხილავს ვინრო-იურისპრუდენციული თვალსაზრისით... ჩემი მიზანი გახლდათ ივანე ჯავა-

ხიშვილის პიროვნების ნარმოჩენა, მისი ცხოვრებისა და საქმიანობის — მა-
პატივით ამ, ცოტა არ იყოს, თამამი განცხადებისათვის — გაცოცხლება
მკითხველისათვის. ჯავახიშვილი მარტო აზრის გოლიათი არ გახლავთ, ის
მოქმედების გოლიათიც არის... ამ მხარის ნარმოჩენებას წიგნში დიდი ადგი-
ლი დაეთმო... ცხადია, როგორც მოვლენათა, ასევე პიროვნებათა მემატია-
ნედ, ჩვეულებრივ, მწერლები და ისტორიკოსები გვევლინებიან, მაგრამ აქ
რაიმე მყარი წესი არც არის და, ვგონებ, არც შეიძლება არსებობდეს...

— „ნაყოფითგან იცანითო“, თქმულა და, მართლაც, ასეთ დროს მთავარია
შედეგი, მთავარია, რა მივიღეთ და არა — ვისგან მივიღეთ... მეორეც არის
და, ჯავახიშვილის ცხოვრება იმდენად მდიდარი, მრავალმხრივი და დრამა-
ტულია, რომ არა ერთსა და ორ ისტორიკოსსა და მწერალს გასწვდება სათ-
ხრობლად. მარტო მისი ცხოვრების ბოლო აკორდი — დიდებული აღსასრუ-
ლი, ასე მწერლურად დახატული თქვენ მიერ, განა ხელიდან გასაშვები თე-
მაა ნებისმიერი შემოქმედისათვის?

— სხვა ეპიზოდებიც ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებიდან — მისი მონამე-
ობრივი ცხოვრება და ღვანლი, ბიბლიოთეკისა და თავისი პეტერბურგის პე-
რიოდის ნაშრომების დალუპვა, ჯერ მოძღვართან და მერე შეგირდებთან
ურთიერთობა, უნივერსიტეტისათვის ბრძოლა, მისი დევნა და შეეინროება,
მისი დაფასება და აღზევება — არა მარტო თავის ტაციტუსს, თავის ჰომე-
როსსაც მოითხოვს... სამწუხაროა, რომ მისი ოჯახის წევრებს, ჯერჯერო-
ბით მაინც, არ აღუწერიათ დიდი მეცნიერის თუნდაც შინაურული ყოფა,
თუმცა მისი მეცნიერული თუ ეპისტოლარული მემკვიდრეობის მოვლისა და
პუბლიკაციის საქმეს დიდი ამაგი დასდეს. მინდა მომენტიც ვისარგებლო და
კიდევ ერთხელ მაღლიერებით მოვიხსენიო ან განსვენებული ნათელა ჯავა-
ხიშვილი, რომელმაც, მართალია, ამ წიგნის რედაქტორობის პატივი ვერ
დამდო, მაგრამ ხელნაწერში ნაიკითხა და თავისი მზრუნველი და ყურადღე-
ბიანი ხელის კვალი კიდევ დააჩინა მას.

— თქვენს წიგნს რომ რედაქტორი ჰყავს, უკეთესს კაცი ალბათ ვერც
ინატრებ...

— რალა თქმა უნდა... აკაკი შანიძე ათეული წლების განმავლობაში იყო
დიდი ივანეს გულსანდო და უღალატო მეგობარი. მაშინ, როდესაც ჯავახიშ-
ვილს აუტანელი ატმოსფერო შეუქმნეს და ზოგი პირსაც არიდებდა ქუჩაში
— რაიმე ხიფათს არ გადაეყვარო, აკაკი შანიძე კვლავაც აგრძელებდა მას-
თან თითქმის ყოველღიურ კონტაქტს. ეს ახლა შეიძლება მოგეჩვენოთ რო-
გორც ელემენტარული წესიერების გამოვლინება, მაშინ ამგვარი „ურჩობა“
სარისკო გახლდათ... დღეს ნარმოსადგენადაც ძნელია, მაგრამ ბრალდება-
დაც ნაუყენებიათ, თანაც საჯაროდ, აკაკი შანიძისათვის — რას დაიარები

(უფრო უკადრისი სიტყვაც აკადრეს!) ჯავახიშვილთანო. ბატონ აკაკის ამაზე პირდაპირ უპასუხია: „მე არ ვეკუთვნი იმათ რიცხვს, ვინც ჯავახიშვილის ჩანჩხელით თავისი კარიერის შექმნას ლამობს“.

— მე გამიგონია, ბატონო სერგო, თურმე ვილაც „ჩამშვებმა“ ნამოძახა შანიძეს — შენ ნაციონალისტ ჯავახიშვილთან სიარულს როგორ მოიშლი, თვითონ არ იყავი, ლექსად რომ მოგვინოდებდი, კავკასიონის კარები მაგრად ჩაერაზოთ და რუსები არ გადმოუშვათო? „კავკასიონთან მაშინ დენიკინი იყო მომდგარიო“ — არ დაბნეულა ბატონი აკაკი... და ერთიც: თუ არ ვცდები, ეპითეტი „დიდი“ ივანე ჯავახიშვილის მიმართ პირველად აკაკი შანიძემ იხმარა თავის გამოსათხოვარ სიტყვაში.

— მართალს ბრძანებთ... სწორედ ბატონმა აკაკიმ მიანიჭა დოკუმენტურობა ჩემს წიგნს და თავისი ფენომენალური მეხსიერებით აღადგინა ბევრი ფაქტი და დეტალი თავის უფროს მეგობართან თანაღვნიანა.

— მხოლოდ ერთის ამორჩევაზე რომ მიდგეს საქმე, რომელი წიგნი მიგაჩნიათ ჯავახიშვილის „სიცოცხლის წიგნად“?

— „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ — როგორ აქვს გაცოცხლებული საერო და სასულიერო ლიტერატურა!

თუმცა — არა: „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“... თვითონაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ წიგნს; სწერდა კიდევ ვარლამ დონდუას: „ენახოთ, რა მსჯავარი დაედება ამ ჩემს მრავალწლოვან ნაფიქრალსა და ნაშრომს, რომელიც ყველა ჩემ გამოკვლევათაგან ყველაზე უფრო პასუხსაგებად მიმაჩნია...“

მაგრამ — არა, ცხადია, არა: ქართული ენისაცა და მწერლობის კვლევაც ივანე ჯავახიშვილს, პირველ ყოვლისა, ისტორიული ამოცანების გადასაჭრელად სჭირდებოდა, ამიტომ მისი ცხოვრების წიგნი მაინც არის „ქართველი ერის ისტორია“... მოკლედ, ამ ერთისა და უმთავრესის ამორჩევით, წელანდელისა არ იყოს, ისევ ცუდ დღეში ჩამადგეთ... თუმცა, ახლა უფრო კონკრეტულად გიპასუხებთ კითხვაზე — რა უმთავრესი თვისება ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილს? ერთ ფაქტს გაგახსენებთ: ცნობილი ქართველი პოეტი კოტე მაცაშვილი იგონებს — ბავშვობისას ქართული უხეიროდ ვიცოდი და ვანო ჯავახიშვილთან მეგობრობამ მასწავლა ქართული და ქართველად მაქციაო. არამცთუ ქართველად, ამ მეგობრობამ კოტე მაცაშვილი ქართველ პოეტად აქცია... ივანე ჯავახიშვილი ამ დროს თვითონაც ბავშვი იყო, მაგრამ ყმანვილობიდანვე თითქოსდა იმ მისიით იყო მოვლენილი, რომ ქართველი ექცია ქართველად, ქართველი ქართველობისათვის ეზიარებინა... ეს, ალბათ, არც არის თვისება, ეს უფრო ბედისწერაა, მისიაა... ყველა ადამიანს ხუთი გრძნობის გარდა, მეექვსეც აქვს... ივანე ჯავახიშვილს ყველაზე განვითარებული

სწორედ ეს შეექვსე გრძნობა ჰქონდა — გრძნობა მამულისა. აი, რა იყო უმთავრესი ივანე ჯავახიშვილში...

— ივანე ჯავახიშვილი, ბატონო სერგო, მიუხედავად ათასგვარი ტკივილისა და ტანჯვისა, მაინც უბედნიერესი კაცი მგონია — იშვიათად ვინმე დახარჯულიყო ისე სრულად თავისი მისიის აღსასრულებლად, როგორც იგი. ჩემი აზრით, ერთშიც გაუმართლა და, გთხოვთ, ამას ქათინაურად ნუ მიიღებთ — მკითხველ საზოგადოებაში გავრცელებულ აზრს მოგახსენებთ; ივანე ჯავახიშვილი დიდი იყო და „დიდსაც მივმთხვია მაქებარსა“...

— გმადლობთ, მაგრამ „დიდი მაქებარი“ დიდი ივანესი მომავალშია საგულეებელი.

1986 წ.

ჩვენის რეპლიკა(კია)

ქვემოთ წარმოდგენილი მასალა, რომელიც დატულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაერთა ინსტიტუტის არქივში, პირველად გამოაქვეყნე ჟურნალში „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ 1986, № 2-3; გაერთიანებული ნომრები საგანგებოდ მიუძღვნენ ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 110-ე წლისთავს (ავტორისეული მართლწერა ყველგან დატულია).

ორი ბარათი კიტა აბაშიძისადმი

1917 წ. 11/III პეტრესქალაქი — თბილისი; პეტრესქალაქით ძვირფასო ძმავ კიტა!

მომილოცავს ძეგლის დამხობა და ახალის მთავრობის წევრად შენი დანიშვნა. აბა შენ იცი, როგორ გაბედულად და ბრძნულად იქმნება საქართველოს პოლიტიკური განათლების საქმე განხორციელებული. აქ სრულებით დაბნეულებიც არიან და ჩვენთვისაც არა სცალიანთ, ისე რომ მანდ თქვენ — ვითარცა დროებით მთავრობის წევრებს — ბევრი რამის გაკეთება შეგიძლიანთ ეხლავე. ნეტავი კი ჩვენში თანხმობა ჩამოვარდეს დასთა შორის. აქ ყრილობა გვექონდა და პოლიტიკური ავტონომია ერთხმით სოციალ-დემოკრატიების მიერაც იყო მიღებული. თუ მანდაც მოხდა შეთანხმება, მაშინ ჩვენი აღორძინება ადვილი შესაძლებელი იქნება. კ. ჩხეიძეც ყველა ჩვენს აზრს ემხრობა. მე მგონია ჩვენს სამღვდელეობას და მრევლს შეუძლიანთ საეკლესიო კრება მოინვიონ და საქართველოს ეკლესიის თვითმწესობა აღადგინონ, აირჩიონ კათოლიკოზი და ეს მთავრობას და ლეოვს აცნობონ.

აქეთგან რომ აფხაზი ნამოვიდა, დაგვიპირდა, რომ მანდაურს ამბებს და ჩვენი მოქმედი დასების აზრს და ნადილს გეაცნობებდა, კელით მოუთმენლოვ.

თავადაზნაურობის ტელეგრაფმა მშვენიერი იყო და აქ ყველას მოენონა. იყავ ყოჩაღად და ჯანსაღად. საუკუნიზე მეტია ასეთს უამსა და დროს საქართველო არ მოსწრებია.

შენი ვანო ჯავახიშვილი.

P.S. ყველა ჩემს კარგს ნაცნობებს და მეგობრებს გულითადი მოკითხვა გადაეცე.

შენი ვანო.

1917 23/III პეტერბურგი — თბილისი; პეტრესქალაქით
ძვირფასო ძმავო კიტა!

ნინა წერილში გატყობინებდი, რომ საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენა გადანევეტილია და კომისარად ამ საქმის მოსაგეარებლად პრ. ებენეშევიჩი იგზავნება-მეთქი. გუშინნინ ტელეფონით შემატყობინეს, რომ საქმე სრულებით ჩაიშალაო, იურიდიულმა კომისიამ, რომელსაც გადაეცა განსახილველად ავტოკეფალიის აღდგენის შესახებ დროებითი მთავრობის განცხადება, ისეთი ცვლილება შეიტანა შიგ, რომ მთელი საქმე თითქმის უნდა გაბათილებულიყო. ამიტომ ბენეშევიჩს უარი ეთქვა, მე მაგ პირობით ვერ წავალო. ჩვენი კომიტეტი საჩქაროდ შეიკრიბა და გუშინვე ამ საქმის გამო სინოდის ობერ-პროკურორს წარუდგა. ზურაბსა და მე საათნახევრის განმავლობაში კამათი მოგვიხდა მასთან და ბოლოს დავიყოლიეთ და იურიდიული კომისიის აზრი უარვეყოფინეთ. ჩვენ ის ვარჩინეთ, ის დებულება, რომელიც მარრისა და ბენეშევიჩის თანდასწრებით საეკლესიო სამართლის მეცნიერთ შეემუშავებინათ. არც ეს დებულება მთლად დამაკმაყოფილებელი, მაგრამ საქმე მთლად ილუპებოდა და ისევე ეს სჯობდა, ამ ორ დღეში ეს განცხადება გამოქვეყნებული იქნება და პრ. ბენეშევიჩი წამოვა. საქართველოს უბრუნდება სრული ავტოკეფალია, რომლის სამზღვრები აღნიშნული არ არის. საჩქაროდ უნდა მანდ შემუშავდეს ძირითადი დებულება იმის შესახებ, თუ რა დამოკიდებულება ექმნება საქართველოს ავტოკეფალიას სახელმწიფო მთავარ დანესებულებებთან. დართული აქვს ამ განცხადებას ინსტრუქცია, რომელშიც ორი არასასიამოვნო მუხლია: ერთი იმის შესახებ, რომ რუსები და არაქართველი მართლმადიდებელნი რუსეთის ეკლესიას ეკუთვნიანო. ჩვენ ამაზე ვკითხეთ, ვინ არიან არაქართველებად ნაგულისხმევენი და ლვოვმა გვითხრა — ბერძნები და აისორებიო. ამას კიდევ არა უჭირს რა, ვაი თუ აფხაზები და ოსებიც მათ შორის მოაქციონ. მეორე არასასიამოვნო მუხლია, რომ რუსთა არქიეპისკოპოსის საჯდომად ტფილისია გამოცხადებული.

მართალია, ყოველთვის ისე იყო, რომ ჩვენი კათალიკოზი მცხეთაში იჯდა, მაგრამ მაინც ცუდია, რომ ჩვენ ტფილელი ველარ გვეყოლება. ეს ინსტრუქციაშია. ჩვენ ამასაც შევეკამათეთ, მაგრამ ამბროსი ხელაიასთვის ჩვენზე უნინარეს ეთქვა, რომ ამას მე ვერასგზით ვერ დავეთმობო. იქნებ მანდ მოლაპარაკების დროს მშვიდობიანად ბენეშევიჩთან შევთანხმდეთ როგორმე. ბენეშევიჩი კარგი კაცია, ჩვენ თანაგვიგრძნობს და ისიც ეცდება. უნდა კარგა დაუხვდეს ქართული სამღვდელოება და საზოგადოება. ამასთანავე წინასწარი მომზადებაა საჭირო. ეცადეთ ეს მაინც კარგად მოაგვაროთ, თორემ, როგორც ვაჭყობ, თანდათან რუსულ საზოგადოებაში ისეთი რეაქცია იკიდებს ფეხს არარუს ერთადმი, რომ პოლიტიკური უფლებების აღდგენისათვის მეტად დიდი ბრძოლა დაგვჭირდება და ისიც, ვინ იცის, მივიღებთ რამეს თუ არა?

იყავ კარგად,
ყველა მომიკითხე,

შენი მარად ვანო ჯავახიშვილი

მცირე კომენტარი:

კიტა აბაშიძე (1870-1917) — ცნობილი კრიტიკოსი და საზოგადო მოღვაწე, ივანე ჯავახიშვილის ქვისლი. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ იგი იყო ამიერკავკასიის განათლების კომისარი.

კონსტანტინე აფხაზი — აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა წინამძღოლი; მისი ლიბერალური წრის ერთ-ერთი ლიდერთაგანი; იგი იყო ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარე. გარდაიცვალა 1922 წ.

ვლადიმერ ბენეშევიჩი (1874-1943) — აკადემიკოსი, საეკლესიო სამართლის სპეციალისტი; როგორც ისტორიკოსი და არქეოგრაფი, იკვლევდა ქართულ ძეგლებსაც.

ზურაბ ავალიშვილი (1876-1944) — ცნობილი ქართველი იურისტი და დიპლომატი, ავტორი წიგნისა „საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში“. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ იგი დაინიშნა სენატორად; 1921 წლიდან იმყოფებოდა ემიგრაციაში.

ამბროსი ხელაია (1861-1927) — საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი 1921-1927 წლებში. დაამთავრა ყაზანის სასულიერო აკადემია. იყო ერთ-ერთი თავგამოდებული მებრძოლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა.

„არც ერთ ეროვნებას და ქვეყანას არ შეუძლია შეუჩერებელი კულტურული ზრდა, თუ რომ მას შესაფერისად განვითარებული და მუდამ ნარმატივობაში მყოფი მეცნიერება არ აბადია. ერის ყოველი წარმატება, თვით ნივთიერ კულტურის სფეროშიც კი, თეორიული მეცნიერების წარმატებასა და ალტერნატივაზე დამოკიდებული... უნივერსიტეტი უმაღლესი სამეცნიერო დანახვებზეა არის და იბავე ღრმს უმაღლესი მეცნიერების სანახვებელიც, სადაც მომავალი თაობა მეცნიერ-მკვლევართა მოძღვრებითა და ხელმძღვანელოვით უმაღლეს მეცნიერებას ითვისებს, სამეცნიერო მუშაობას იჩვევა და თანდათან მისი თანამოაზრე ხდება. ამ გზიერო სულიერი კავშირია მეცნიერთა და მომავალ თაობას შორის“.

ივანე ჯავახიშვილი

ამ სიტყვებით ასაბუთებდა ივანე ჯავახიშვილი ქართული უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობას; უნივერსიტეტის ერთ-ერთ ფუნქციად მას ისიც ესახებოდა, რომ ამით საკუთარ, მკვიდრ ნიადაგზე დგებოდა ეროვნული ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა: უნივერსიტეტდამთავრებულთა ნაწილი ხომ შედაგოგიური კადრების მოსამზადებლადაც იყო გათვალისწინებული.

ჩვენს საფიხვნოზე მონეული სიტყვიერების მასნავლებლები ძირითადად ერთ საკითხს დასტრიალებენ თავს —

საგანთაშორისი კავშირი

ორ საგანს შორის: ქართული ენა და ლიტერატურა — ისტორია. ამჯერად მათ ორ კითხვაზე მიპასუხეს:

1. იყენებთ თუ არა საამისოდ ივანე ჯავახიშვილის შრომებს და, თუ იყენებთ — რომელს და რა მასალასთან დაკავშირებით?

2. რას გაძლევთ — როგორც აღმზრდელსა და შედაგოგს — ივანე ჯავახიშვილის პიროვნული და საზოგადოებრივი ცხოვრების მაგალითი?

შოთა კურტანიძე

1. ოცდათორმეტი წელია, რაც მასნავლებლობას ვენევი და არ მაგონდება, რომ რომელიმე გაკვეთილი მომექციოს საკუთრივ თავისი საგნის ჩარჩოებში. თუ შედაგოგს ზოგადი განათლების უკმარობა არ ბორკავს, გაკვეთილი თვითონ „აინყვეტს“ და მოითხოვს „სხვის ტერიტორიაზე განავარდებას“. ან კი როგორ შეიძლება მშობლიური ენის გაკვეთილებს ატარებდე და პარალელებს არ ავლებდე, არ ადარებდე ცალკეულ საკითხებს იმ ენებთან, რომლებსაც ბავშვები სკოლაში სნავლობენ, მაგალითად, რუსულ და რომელიმე უცხოურ ენასთან! მერედა რამდენი თავისებურება

ახასიათებს ქართულ ენას, რაც სხვა ენებთან შედარებისას უფრო გამოჩნდება და ნათელი გახდება. ეს განსხვავება ანბანიდანვე იწყება, წერა და წარმოთქმა, ბრუნვები, ზმნის პირიანობა და მასთან დაკავშირებული სინტაქსის საკითხები და მრავალი სხვა. ან როგორ შეიძლება მერვე კლასში ვხსნიდეთ გაკვეთილს ქართული დამწერლობის წარმოშობასა და განვითარებაზე და არ გამოვიყენოთ ივანე ჯავახიშვილის ფუძემდებლური გამოკვლევა „ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია“!

რაც შეეხება ლიტერატურას, იგი ხომ სინამდვილის მხატვრული ასახვის ფორმაა; სინამდვილესვე ასახავს ყველა სახის მეცნიერებაც — ოღონდ ასახავს ამ სინამდვილის გარკვეულ ნაწილს, გარკვეული თვალსაზრისითა და კვლევის სპეციფიკური მეთოდების მოხმობით. აქედან გამომდინარე, ლიტერატურის მასწავლებელს ყველა დარგის ზოგადი განათლება ესაჭიროება. მე პირადად ბევრჯერ დამჭირებია ლიტერატურის გაკვეთილზე ასტრინომია, გეოგრაფია, ბუნებისმეტყველება, ფიზიკა, ზოგჯერ მათემატიკაც კი... დამჭირებია თვით სამედიცინო საკითხების ცოდნაც. ისტორია იმიტომ არ დავასახელებ, რომ იგი სიტყვიერების მასწავლებლისათვის, შეიძლება ითქვას, დამხმარე სახელმძღვანელოა. საქართველოში ისტორიოგრაფიის ფუძემდებელი კი დიდი ივანე ჯავახიშვილია. ამიტომ მისი ისტორიული თხზულებების თორმეტივე ტომი (როცა ყველა ტომი გამოიცემა) ლიტერატურის მასწავლებელს სამაგიდო წიგნებად უნდა პქონდეს.

ძველი ქართული მწერლობის პერიოდების არა მარტო ზოგადი დახასიათებისას, არამედ ცალკეული ნაწარმოების შესწავლის პროცესშიც დიდად დაგვეხმარება ივანე ჯავახიშვილის შრომები; მაგალითად, „შუშანიკის წამების“ სწავლებისას ვიყენებ პირველ ტომს (გვ. 319-322), სადაც იაკობ ხუცესის ნაწარმოებში ნახმარი სიტყვების იმდროინდელი გაგებაა მოცემული. კიდევ უფრო ინტენსიურად ვიყენებ მერვე ტომს, რომელშიც აგიოგრაფიული მწერლობა განხილულია როგორც საისტორიო მწერლობა.

ჩემს კოლეგებს ვურჩევ გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სწავლებისას „დაიხმარონ“ ივანე ჯავახიშვილის მეშვიდე და მერვე ტომები. ამ თვალსაზრისით მათ, ჩემი აზრით, უფრო მეშვიდე ტომი გამოადგებათ (თავი „ეკლესია“), რომელშიც განხილულია გრიგოლის სამონასტრო წესდება და მოცემულია სასულიერო პირთა უფლება-მოვალეობანი... ეს საკითხი ასე დანვრილებით არც სახელმძღვანელოებშია და არც მეთოდოლოგიურ ლიტერატურაში. ამ წიგნიდან მოსწავლეებს ვაძლევ კლასგარეშე დავალებასაც სათაურით: „სასულიერო პირთა უფლება-მოვალეობანი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიხედვით“.

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისას ვიყენებ მეექვსე ტომს, რომელშიც დანვრილებით არის დახასიათებული პატრონყმობა და პატრონყმული ფეოდალიზმი.

ჩვენთან, ახალციხეში, არის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი, რომელსაც ჩემი ყოფილი მოსწავლე განაგებს. ეს მუზეუმი

საკმაოდ მდიდარია მეტად საინტერესო მასალები. ამიტომ ჩვენ ჩვენი მოსწავლე-ებით მისი ხშირი სტუმრებიც ვართ და მასაც ვიყენებთ სწავლებისა და აღზრდის მიზნებისათვის.

2. მეორე კითხვას ცოტა თავისებურად ვუპასუხებდი: პიროვნების მაგალითს მე ყოველთვის დიდ როლს ვანიჭებდი აღზრდაში; პირადადაც მიგრძნია და განმიცდია მონაფეობისა თუ სტუდენტობის დროს ჩემი მოძღვარ-მასწავლებლების ზეგავლენა: მთელი ჩემი ახალგაზრდობა მათ ბაძვასა და თაყვანისცემაში გაეატარე. ისინი მბრძანებლობდნენ ჩემს გრძნობებზე, წარმართავდნენ ჩემს ნიჭსა და უნარს.

დიდი ივანე ჯავახიშვილის სახელს კი ეს ჩემი საყვარელი მოძღვრები ყოველთვის მოკრძალებით წარმოთქვამდნენ და მეც მონივნება და პატივისცემა მეუფლებოდა მის მიმართ, ხოლო როდესაც კარგად გავეცანი დიდი ივანეს მოღვაწეობას, შევისწავლე მისი ნაშრომები, გავიაზრე მისი ღვაწლი და რუდუნება ქართული უნივერსიტეტის საფუძვლის ჩასაყრელად, წარმოვიდგინე იქ განეული მისი ტიტანური შრომა და ბოლოს მისთვის სულის მიბარებაც, პატივისცემა თაყვანისცემაში გადამეზარდა.

ასეთი წმინდა სახელები უნდა ასაზრდოებდნენ პედაგოგის სულს; მეც მთელს ჩემს საქმიანობაში სულ თვალწინ მიდგას მათი სახეები და თავადაც ეცდილობა არაფერი დაეაკლო ჩემს აღსაზრდელებს, არ მომივიდეს რაიმე გამოუსწორებელი შეცდომა. დიდი ვაჟას ბრძანებისა არ იყოს, მაღლობელი ვარ დამბადებლისა, რომ ასეულობით ჩემი აღზრდილებიდან უკულმართი და შემარცხენელი არავინ გამოსულა, ისინი პატიოსნად შრომობენ და იღვნიან, მეც არ მივიწყებენ, მიგზავნიან ბარათებს, ხოლო გაზეთ „სახალხო განათლებაში“ ჩემი აღზრდილის წერილი რომ წავიკითხე (რომელშიც ჩემი გაკვეთილის მოსმენას ხელახლა ნატრობდა), ჩემთვის ეთქვი: ესაა მასწავლებლის აღიარება და აღმზრდელის ბედნიერება-მეთქი. მე, უბრალო, რიგითი მუშაკი განათლების დარგისა, რომ ამას ვიტყვი, რა ეთქმის დიდი ივანეს სულს, რამდენ სამადლობელს იღებს იგი ყოველი ჩვენგანისაგან?

ეთერ მახაროზლიშვილი

1. მართალია, მხატვრული ლიტერატურა ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს და ყველა საგანს უკავშირდება, მაგრამ ყველაზე ღრმა კავშირი მაინც ისტორიასთან აქვს; ორივე ეს საგანი, ჩემი აზრით, ყველაზე ღრმად და მრავალმხრივ ასახავს სინამდვილეს, ცხოვრებას.

როდის და როგორ გამოვიყენოთ ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლებმა ივანე ჯავახიშვილის თხზულებანი?

ამჟამად, ახალი პროგრამით, ქართული ენის კურსი V კლასიდან იწყება. ანბანის შესწავლის დროს მიზანშეწონილად მიმაჩნია, სიტყვიერების მასწავლებელი მოსწავლეებს ესაუბროს ქართული ანბანის შექმნასა და განვითარებაზე, ეპიგრაფიკულ ძეგლებზე (მათთვის გასაგები ენით), გააცნოს ივანე ჯავახიშვილის პიროვნება, მი-

სი ღვანლი, მოსაზრება ქართული ანბანის შექმნის ისტორიაზე, მეფე ფარნავაზზე (რომლის დროსაც შეიქმნა ქართული დამწერლობა), ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრებაზე“, სადაც შეტანილია უცნობი ავტორის მიერ დანერილი „ცხოვრება ფარნავაზისა“. მოსწავლეები გაიგებენ, რომ ქართული დამწერლობა V საუკუნეში კი არ შექმნილა, არამედ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მესამე საუკუნეში, როცა ცხოვრობდა და მეფობდა დიდებული მეფე ფარნავაზი.

ამავე საკითხთან დაკავშირებით მოსწავლეებს უფრო ვრცლად მაშინ ვესაუბრები, როცა ვინყებთ ძველი ქართული ანბანის სწავლებას. დავავალებ, ნაიკითხონ „ქართლის ცხოვრებიდან“: „ცხოვრება ფარნავაზისი, რომელი იყო პირველი მეფე ქართლისა, ქართლოსიანი“.

ლექსიკაზე მუშაობისას, სიტყვის მნიშვნელობის ცვლილებებზე დაკვირვების მიზნით, მივმართავთ ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომებს, სადაც მეცნიერს საინტერესოდ და ამომწურავად აქვს განმარტებული მრავალი სიტყვა, ტერმინი, მაგალითად: „დარბაზი“, „კარავი“, „სოფელი“, „ქვეყანა“ და ა.შ. მოვიყვანთ ამონაწერს, თუ როგორ განმარტავს „დარბაზს“, „კარავს“:

„დარბაზი სპარსული სიტყვა „დარვაზუკ“ არის და ნიშნავს სახლის კარს, ან ალაცაფის კარს. ქართულში ეს სიტყვა ამირას, მეფის ან საერთოდ მბრძანებლის სასახლეს უნიშნავდა... მაგრამ ამასთანავე დარბაზს სასახლის იმ ოთახსაც ეძახდნენ, სადაც სახელმწიფო საქმეების გამო მეფის თანდასწრებითა და მონაწილეობით სხდომა იმართებოდა ხოლმე. „დარბაზის კარ“-ში შეკრება, მაგალითად, ბაგრატ მეოთხემ ქართული სასამართლო საქმის გასარჩევად წევრნი.

ტერმინი დარბაზი X-XI საუკუნეზე ადრე არა ჩანს...

რაკი სპარსულში ეს სიტყვა კარს ნიშნავდა, საფიქრებელია, რომ მას ქართულშიაც თავდაპირველად ასეთივე მნიშვნელობა ექნებოდა და ჯერ ეს ტერმინი „სამეფო კარის“ მაგიერი და „სამეფო დარბაზის“ სახით გავრცელებული უნდა ყოფილიყო. რაკი „სამეფო კარი“, ან „უმალღესი კარი“ მეფის სასახლის აღსანიშნავადაც იხმარებოდა, ამიტომ „სამეფო დარბაზ“-საც ასეთივე მეფის სასახლის მნიშვნელობა მიენიჭებოდა. მაშინ სასახლის აღმნიშვნელ ტერმინად „დარბაზის კარი“-ც ყოფილა მიღებული და ამ გამონათქვამისაგან მეორე სიტყვის, სწრაფი საუბრის წყალობით, ჩამოცილების შემდგომ, სასახლის მნიშვნელობა „დარბაზს“ შერჩებოდა. ტფილისის საამიროში სპარსელთა ერთი საგვარეულო იყო გაბატონებული და ტფილისის ამირასაც თავისი „დარბაზი“ უკონდა და „დარბაზის ყმანი“ უყოლია, ამიტომ შესაძლებელია იქიდანვე იყოს ეს ტერმინი ქართულშიც შემოსული.

იმავე დანიშნულებისათვის, რისთვისაც დარბაზსა ხმარობდნენ ხოლმე, „კარავი“-ც არსებობდა. გიორგი მთაწმინდელს, მაგალითად, „ბაგრატ მეფე კართა თანა კარვისათა ნინა მოეგება... ჯელჸყრობით შეიყვანა კარვად“. თამარ მეფემაც შირვან-შაჸი და ამირ-მირმანი სადარბაზოდ „კარავ“-ში შეიყვანა და დარბაზობაც კარავში გაუმართა. დარბაზობის სასახლეში გამართვის დროსაც, თვით ბიზანტიაშიც, მეფისა და კეისრისათვის კარავი იდგმებოდა და კარავ ქვეშ იყო კეისრის ტახ-

ტი მოთავსებული. ერთი სიტყვით, კარავსა და დარბაზს თანაბარი მნიშვნელობა უქონიათ" (ტ. VII, თბ., 1984 წ. გვ. 179-180).

ასევე ამომწურავადა განმარტებული სხვა ტერმინები, ცნებები.

საჭიროა იმ გარემოებასაც ხაზი გავსვას, რომ დიდი მეცნიერი ივანე ჯავახიშვილი საქართველოს ისტორიის ამა თუ იმ საკითხის გასაშუქებლად (მაგ. „საქართველოს სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილება“), ტერმინთა და ცნებათა მნიშვნელობის დასაზუსტებლად და ნათელსაყოფად ყველა შემთხვევაში იმონებდა მხატვრულ ლიტერატურას.

უფრო მეტი პარალელის დაძებნა შეიძლება ქართული ლიტერატურის გაკვეთილებზე ამა თუ იმ მხატვრულ ნაწარმოებსა და ისტორიულ რეალიებს შორის, აქ უფრო ხშირად მივმართავეთ სასიქადულო მეცნიერის ნაშრომებს.

ვასნავლით იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამებას“ და წარმოუდგენელია, არ მივმართოთ იმ ეპოქის ისტორიულ წარსულს, არ გამოვიყენოთ ივანე ჯავახიშვილის „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“; ასევე უნდა მივიქცეთ იოანე საბანისძის „აბო ტფილელის წამების“, გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სწავლებისას.

ალბათ, უამრავი საკითხი დარჩებოდა ბურუსით მოცული, ივანე ჯავახიშვილს გამოწვლილვით რომ არ განეხილა ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. ასე რომ, ისტორია-ფილოლოგია ხელიხელჩაკიდებული ქმნიან ქვეყნის ისტორიულ სურათს როგორც ანწყობი, ასევე — წარსულში.

გავიხსენოთ, როგორი სიზუსტით ასახავენ იაკობ ხუცესი, იოანე საბანისძე, გიორგი მერჩულე და სხვები საქართველოს წარსულს. პაგიოგრაფია, პირველ ყოვლისა, მაინც სიტყვაკაზმული მწერლობაა, მაგრამ განა ისტორიკოსი გვერდს აუვლის ამ ბრწყინვალე საისტორიო ქმნილებებს?! მეორე მხრივ, მემატიანეთა თხზულებანი თავიანთი ესთეტიკური ზემოქმედების ძალით ზოგჯერ ტოლს არ უდებენ მხატვრულ ნაწარმოებებს — გავიხსენოთ თუნდაც ლეონტი მროველის, უამთააღმწერლის, დავითისა და თამარის ისტორიკოსებისა და სხვათა თხზულებანი. ასევე სამაგალითოა მათი დიდი მემკვიდრის ივანე ჯავახიშვილის ისტორიულ გამოკვლევათა მხატვრულ-ესთეტიკური ზემოქმედების ძალაც, მისი თხზულებების სადა და ხატოვანი სტილი, დარბაისლური ქართული.

2. ივანე ჯავახიშვილი სწამაგალითო პიროვნება და მოღვაწე იყო ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით — იგი მაგალითად ესახება არა მარტო მეცნიერების სფეროში მომუშავეებს, არამედ ყველას, მათ შორის — სკოლის მასწავლებლობას. მას უნდა ვბაძვდეთ არა მარტო მეცნიერულ მოღვაწეობაში (ეს, დაუძლეველი თუ არა, ყოველ შემთხვევაში, ურთულესი ამოცანაა!), არამედ — პიროვნულ ყოფაშიც (ვინც დიდი ივანეს ცხოვრებას იცნობს, არც ეს მოეწვეება ადვილ საქმედ!) — პირველ ყოვლისა, ჭირთათმენასა და საზოგადო საქმისათვის პირადულის მსხვერპლად მიტანაში.

შორიანა ქაჯჯაია

1. თქვენი ნებართვით, ცოტა შორიდან დაეინყებ: თვითონ ტერმინი „საგანთაშორისი კავშირი“ არის რამდენადმე ახალი, თორემ მასში ჩადებული შინაარსი ძველისძველია და ნებისმიერმა მასწავლებელმა იცის, რომ იმ მოთხოვნათა გათვალისწინებისა და რეალიზების გარეშე, რასაც დასახელებული ცნება გულისხმობს, არსად, არასოდეს სრულფასოვანი გაკვეთილი არ ჩატარებულა.

ამგვარი კავშირის საჭიროება სწავლებისას ამკარაა და ეს ტერმინის დამკვიდრებამდეც იცოდნენ. ამასთანავე, კავშირი არათუ მონათესავე დისციპლინებს, ერთიმეორისგან მკვეთრად დაცილებულ საგნებს შორისად არის დასამყარებელი, თუ ამის საფუძველი არსებობს, მასალის თავისებურებიდან გამომდინარე; ესეც აქსიომაა.

რაც შეეხება კავშირს მშობლიურ ენა-ლიტერატურასა და ისტორიას შორის, ამ შემთხვევაში „კავშირი“ იქნებ ის სიტყვა არც იყოს. ამ საგნების სწავლება ერთიმეორის გარეშე წარმოუდგენელია, ერთიმეორისაგან გამომდინარეობს, ერთიმეორეს ეყრდნობა.

მგონია, ბევრი დააკლდება საქართველოს ისტორიაში მონღოლთა ბატონობის ხანაზე ჩატარებულ გაკვეთილს, თუ იქ არ გაიხსენებენ არამცთუ აკაკის „ნათელას“, არამედ გრიგოლ აბაშიძის „ლაშარელასა“ და „დიდ ღამეს“; მეტსაც მოგახსენებთ, გაკვეთილს სხვა პენს მისცემს შოთა ნიშნიანიძის ერთი პატარა ლექსის გახსენება — „ქართველების გასაგონად“:

*„ცოტნე გმირია,
დიდებული გმირი... ოლონდაც
თუ ბიჭები ვართ,
ნუ ვადიდებთ მარტოდენ ცოტნეს,
ვახსენოთ სახედაღრეჯილი ლომი მონღოლიც,
გმირობისა და ვაჟკაცობის უებრო მცოდნე“...*

ნიგნისა და, საერთოდ, კითხვის მიმართ ინტერესის საგრძნობი შენელების პირობებშიც კი ქართული ლიტერატურის სწავლების საქმეში დიდ სამსახურს გვიწევს ღამის ბესტსელერად ქცეული ნიგნები ლევან სანიკიძისა და ვახტანგ ჭელიძისა. ამ ნიგნებს არა მხოლოდ პედაგოგები ვიშველიებთ, მათ საკუთარი ინიციატივით, ძალდაუტანებლად კითხულობენ თვითონ მოსწავლეები.

ადვილი წარმოსადგენია, რამდენად ავსებს და სჭირდება ჩვენს თხრობას ვახტანგ გორგასლის შესახებ (გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ ანალიზის დროს) „ქართლის ცხოვრებაში“ მოყვანილი ერთი ფაქტი: სპარსეთიდან ზარ-ზეიმით მობრუნებულ მეფეს განაწყენებულმა მღვდელმთავარმა შეურაცხყოფა მიაყენა — სამთხვევლად დახრილს სახეზე ფეხი ჰკრა და რამდენიმე კბილი ჩაუმტვრია თურმე. მართლაც მეფური დიდბუნებოვნება და ტაქტი გამოუმჟღავნებია მაშინ ვახტანგს... არიან ადამიანები, რომელთა შეურაცხყოფა, უბრალოდ, შეუძლებელია (სხვათა შორის, არც ჭიდაობაში გამარჯვებულ არსენას მოსცხებია რაიმე მნიკვი უღირსი მე-

ტოქისაგან, როცა მან ალაღად გამოწვდილ ხელს წუნკლად ნასროლი სიტყვა — „დამეკარგე, შე ცინგლიანო“ — მიაგება).

„შუშანიკის ნამების“ სწავლებაში გვეხმარება გამოკვლევები მარიამ ლორთქიფანიძისა და ლაშა ჯანაშიასი V საუკუნის ქართლის შესახებ; არის სხვა გამოკვლევებიც, რომლებიც ისტორია-ფილოლოგიის მიჯნაზე ძვეს.

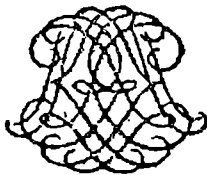
2. მე-19 საუკუნეში რომ არ დაბადებულიყო, არამედ, ვთქვათ, ძველ საქართველოში და ეცხოვრა იმგვარი ცხოვრებით, როგორც ხედა ნილად, ივანე ჯავახიშვილს წმინდანად შერაცხდნენ სულნათელი წინაპრები.

ნებისთ თუ უნებლიეთ, ადამიანის ფსიქიკაში უფრო მკვეთრ კვალს ტოვებს რეალობა, ცოცხალი სინამდვილე; პიროვნების ზნეკეთილობისათვის მნიშვნელობა აქვს, შორეულ ეპოქებს მიაპყრობს იგი მზერას ორიენტირის ძიებისას, თუ — თავის ირგვლივ მყოფთა შორის მოიძიებს ან უახლესი წარსულიდან გამოიხმობს თანამედროვეთა ცნობიერებაში ჯერაც ცოცხალ სახეებს.

ამ აზრით, სერგო ჯორბენაძის წიგნი „ცხოვრება და ღვანლი ივანე ჯავახიშვილისა“, თანამედროვე მითსა და ლეგენდას რომ წააგავს, შეუდარებელი მასალაა.

ივანე ჯავახიშვილი ჩემს თვალში ჩანს განსაგნებულ ხატად სინდისისა, გონების, სიღრმისა, შრომისმოყვარეობისა: მისწარი კაცს ბუნება წარმოშობს ხოლმე ათასი ჯურის თათქარიძეებისა და ყვარყვარეების, ჯაყობებისა და ნინოლების საკომპენსაციოდ, რათა ჩვეულებრივმა მოკვდავებმა არ დაკარგონ გზა ნათლისაქენ.

1986 წ.

ჟამი ბრძოლისა და ჟამი მშვიდობისა

„ყოველთა, რომელთა აღიღონ მახვილი, მახვილითა წარწყმდენ“.
მათე, 26, 52.

„არა არს ღმერთი შფოთისაჲ, არამედ მშვიდობისაჲ...“
პავლე, კორინთელთა, 4, 33.

*„ყოველთათვის ჟამი არს და ჟამი ჩანს ყოვლისა საქმისა ცისა ქუემე:
ჟამი არს შობისაჲ და ჟამი სიკუდილისაჲ, ჟამი არს დანერგვისაჲ და ჟამი
მოფხურად დანერგულისა მის; ჟამი არს მოკლვისაჲ და ჟამი
განკურნებისაჲ, ჟამი ტყეებისაჲ და ჟამი როკვისაჲ;
ჟამი არს ბრძოლისაჲ და ჟამი მშვიდობისაჲ“.*
ეკლესიასტე, 3.

ორმოცი წლის წინ დამთავრდა მეორე მსოფლიო ომი — ყველაზე გამანადგურებელი და „უზესისხლიანი“ ომი კაცობრიობის ისტორიაში; ორმოცი წლის წინ დაემხო ფაშიზმი, ისტორიულად ერთ-ერთი ყველაზე „ცოდვილიანი“ იდეოლოგია, ყველაზე ტოტალიტარული სისტემა და ფორმა მმართველობისა.

ორმოცი წელი ჩვენს დინამიკურ ეპოქაში ცოტა როდია; თუ თაობათა შორის დისტანციას ოცი წლით განვსაზღვრავთ, უკვე მესამე თაობა მოდის, რომელსაც ომის საშინელებანი არ განუცდია. ადამიანს კი არამცთუ განუცდელი — სამწუხაროდ, განცდილიც აეინყდება ზოგჯერ. ომის დაუნიწყება კი არ ეგების — თუ ჩვენ დავიინყებთ ომს, ომი არ დაგვიინყებს ჩვენ. ამიტომაც დასტრიალებს თავს ლიტერატურა და, საერთოდ, ხელოვნება ომის თემას და ისევ და ისევ გვიცოცხლებს იმ, მართლაცდა, ავადმოსაგონარ „სისხლის წვიმების დროს“. მაგრამ რეალურ ომსა და მის მხატვრულ განსახოვნებას, ცხადია, „შუა უზის დიდი მზღვარი“, რომელიც თვით გენიოსთა კალმისა თუ ფუნჯის მოსმითაც ვერ გადაილახება: ადამიანთა პიროვნულ გამოცდილებას ვერაფერი შეცვლის; ამის შეგნებამ თუ წარმოშვა სკეპტიკური პარადოქსი — ისტორია მხოლოდ იმას გვასწავლის, რომ ისტორიამ ვერაფერი გვასწავლა. მართლაც, უამრავი უბედურება მოუტანია ომს კაცობრიობისათვის — ადამის მოდგმა კი მანაც ომობს; მისი ისტორია თითქმის უწყვეტი ჯაჭვია დიდი თუ მცირე, შეტევითი თუ თავდაცვითი, სამართლიანი თუ უსამართლო ომებისა... ამ ომებს კი, როგორც ოტო ბისმარკი ამბობდა, იგებს (ან აგებს) სოფლის მასწავლებელი ანუ სკოლა, სათანადო აღზრდის სისტემა. სწორედ ახალგაზრდათა მამულიშვილური სულისკვეთებით აღზრდის პრობლემასთან დაკავშირებით მინდა რამდენიმე ზოგადი მოსაზრება გაუუზიარო მკითხველს:

ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე იწყება ომის ფენომენის ფილოსოფიურ-თე-

ორიული გააზრება, კიდევ უფრო ადრე — ომის მოთხოვნილებათა შესაბამისად გარდაქმნა საზოგადოების როგორც მატერიალური, ისე სულიერი ცხოვრებისა: საომარი სულისკვეთების საგანგებო აღზრდა, საბრძოლო ხელოვნების დაუფლება, ეპოქის ყველაზე ძალუმ ტვინთა დასაქმება საომარი იარაღისა და ტექნიკის სრულყოფა-დახვეწისათვის. თვით მშვიდობა, ომის ეს ანტინომური მენყვილე, ზოგჯერ გაიაზრება ომის ფუნქციად, ომის შედეგად, მის მიზნად: *Si vis pacem, para bellum!* (თუ მშვიდობა გინდა, ომისთვის ემზადე!) — რომაელთა ამ ფრთიან გამოთქმას დღესაც, თერმობირთვული იარაღის ეპოქაში, ჰყავს მიმდევრები. ომს მიიჩნევდნენ კაცობრიობის პროგრესის მიუცილებელ ელემენტად, ვიეთთა ნააზრევში იგი „აღამიანური მოდგმის ჰიგიენადაც“ კი მოინათლა; ზოგს ომი არსებობისათვის ბრძოლის კანონის ყველაზე ნათელ და უშუალო გამოვლინებად მიაჩნია. კლასიციზმის კლასიკური განმარტებით, ომი ნარმოადგენს პოლიტიკის გაგრძელებას, იგი თითქოსდა დამაგვირგვინებელი აქტია გარკვეული პოლიტიკური პროგრამისა, დიპლომატიური კამუფლაჟითა და მანევრებით შემზადებული.

რამდენადაც ომი საზოგადოებრივი განვითარების გარდაუვალ თანმხლებ მოვლენად აღიქმებოდა, ამდენად სახელმწიფო, თავისი იდეოლოგიისა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ორიენტაციის შესაბამისად, ყოველთვის სათანადო ყურადღებას უთმობდა ომის სამზადისს; საუკუნეთა განმავლობაში იხვეწებოდა და სრულყოფილი ხდებოდა მონინაალმდევის განადგურების „ხელოვნება“. ამავე მიზნით „მუშაობდა“ იდეოლოგიური სისტემაც, რომელშიც სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ახალგაზრდობის შესაბამისი სულისკვეთებით აღზრდას. არა მარტო ცალკეული პიროვნებები — მთელი სოციალური ჯგუფები, ნოდებები, კასტები, მთელი ტომებიც კი საგანგებოდ ხელოვნდებოდნენ საომარ საქმეში. ყოველ შემთხვევაში, ისტორიულ ხანაში ყოველ კლასობრივ-საზოგადოებრივ ფორმაციაში გამოიყოფოდა ფენა, რომლის უპირველესი ფუნქცია საომარი ქმედება იყო.

ასე იყო საქართველოშიც, თუმცაღა ისტორიული ვითარება ხშირად აიძულებდა ჩვენს ქვეყანას საომარ ოპერაციებში „ქუღზე კაცი“ გამოეყვანა. ის, რომ ქართველი გლეხკაცი თოხს გვერდზე გადადებდა და ხმალს ჰკიდებდა ხოლმე ხელს, მაინცდამაინც ჩვენს მეომრულ ბუნებაზე არ მეტყველებს; არც „ქუღზე კაცის“ გამოყვანის ჩვენში გავრცელებული პრინციპი დაგვიდასტურებს ამას — ეს ყველაფერი გაჭირვებისაა, თორემ სამხედრო თვალსაზრისით აღზევებულ ქვეყნებში ჩინებულად უწყიან თავიანთი ძლიერების წყარო — „მუშა მინყვი მუშაკობდეს, მეომარი გულოვნობდეს“. ახალ საუკუნეებში კიდევ უფრო მკვეთრად გამოიკვეთა მკაცრად დიფერენცირებულ-რეგლამენტირებული საზოგადოებრივი წყობის საომარი უპირატესობანი; ეკონომიკური სიძლიერე უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად იქცა ომში. ნაპოლეონს უთქვამს: ომის მოსაგებად საჭიროა ჯერ ფული, მერე — ფული და ბო-

ლოს — ისევე ფული. ფული ანუ სიმდიდრე, ეკონომიკური ძლიერება კი სოციალურ-ეკონომიკური წყობის განვითარება-სრულყოფას მოაქვს. ჩვენში პირველმა ილიამ წარმოაჩინა ის — თვალში ნაკლებად საცემი, მაგრამ უღრესად ქმედითი — მექანიზმი, რომელიც გადამწყვეტ როლს თამაშობდა განუწყვეტელ ომებში ჩაბმული ქართველობის ისტორიულ გადარჩენაში: „საქართველო დღე და ღამ იარაღით ხელში იდგა, მტერი ყოველ მხრიდამ მონოლილი იყო. ჩვენი ხალხი თითქმის ორი ათასი წელიწადი იბრძოდა, ომობდა, სისხლსა ღვრიდა... ვთქვათ, მკლავმა და გულმა შეძლო ეს გოლიათობა, საკვირველი ეს არის — რა ქონებამ გაუძლო ამისთანა ყოფასა? რა კეებაედა ხალხსა, რა ქონებით უძღვებოდა ამოდენა ომებსა და სისხლის ღვრასა? ეს ერთი მუჭა ხალხი თითქმის ქუდზედ კაცი უნდა მდგარიყო იარაღით ხელში, რომ მტრისაგან მტვრად არ აღგვილიყო — და საზრდოებას ვინ აძლევდა და რა აძლევდა?“ ამ კითხვის პასუხს თვით ილიამ მიაგნო, — მისი ვარაუდით, ეს იყო ძველი საქართველოს ეკონომიკური ცხოვრების წესის მოქნილობა, კერძოდ, მიწის განაწილების ის დემოკრატიული პრინციპი, რომელიც ზღუდავდა მიწის საკომლო მფლობელობას და ხელუხლებლად ინახავდა და უფრთხილდებოდა „სამსოფლოსა“ ანუ საზოგადოებრივს.

ასე იყო თუ ისე, ეს საკითხის მაინც ერთი მხარეა, ჩვენ კი მეორეც გვინტერესებს — „მკლავსა და გულს რამლა შეაძლებინა ეს გოლიათობა?“ — შეაძლებინა ეროვნულმა სულმა, რომელსაც, ერთი მხრივ, მხნეობისა და გამძლეობის, მეორე მხრივ კი შეგუებისა და დათმენის საოცარი უნარი აღმოაჩნდა. ელასტიკური სიმტკიცე — თითქოსდა ამ პოლუსური თვისებებით იყო ეს სული „ნაქსოვი“. მიუხედავად ქართველ ტომთა ნაირგვარი ცხოვრების წესისა, ჩვენ ძირითადად მაინც ლეონისა და პურის მომყვანი ხალხი ვართ (შემთხვევითი სრულებითაც არა მგონია ჩვენი ეთნონიმის „გეორგია“ ბერძნული გააზრება — ხალხურ ეტიმოლოგიაზე დაფუძნებული — „მიწის მუშაკი“) და, თუ მეომარ ტომადაც გვიცნობდნენ — ეს მხოლოდ თავდამცველის გაგებით. დავითისა და თამარის ეპოქებში „საზღვართ ბოროტად გარდახდომანი“ (დავითის სიტყვებია) მხოლოდ ეპიზოდები იყო განუწყვეტელი უმძიმესი თავდაცვითი ომების ფონზე, თანაც — მხოლოდ საკუთარ უსაფრთხოებაზე ზრუნვით გამოწვეული. ამ ომებმა, ცხადია, თავისი კვალი დააჩნია ჩვენს ფსიქიკას, ხასიათს, ცხოვრების წესსა და ნირს, მაგრამ ვერ შეძლო ის, რაც თითქოსდა მოსალოდნელი იყო — ვერ გააბოროტა ქართველი, შინაგანად ვერ აამხედრა იგი „უცხო თესლთა“ წინააღმდეგ, ვერ მოუნამლა სული შურისძიებისა და „მტრის სისხლით თრობის“ ქვენა განცდით. ვახუშტის თქმით, ქართველებს „ზნენი აქუნდათ პირმტკიცობა, მტერთა ზედა ერთობა, თავისუფლებისათვის მხნედ ბრძოლა, მაგრად დგომა მისთვის, ციხე-სიმაგრეთა და ქალაქთა შენება, ერთისა ცოლისა ქმრობა... ხოლო ანაგებით არიან კაცნი და ქალნი შუენიერნი, პაეროვანნი... ნერნეტნი, უმეტეს ქალნი, იშვით სქელნი, მხნენი მუშაკნი, ჭირ-

თა მომთმენნი, ცხენსა ზედა და მხედრობასა შინა კადნიერნი, მკვირცხლნი, მსწრაფლნი. სალაშქროთა შინა ახოვანნი, საჭურველთა მოყვარენი, ამაყნი, ლაღნი, სახელის მაძიებელი ესრეთ, რამეთუ თვისთა სახელთათვის არა რიდებენ ქუეყანასა და მეფესა თვისსა; სტუმართა და უცხოთ მოყუარენი; მზიარულნი, უკეთუ ორნი ანუ სამნი არიან, არარაა შეიჭირვიან. უხენი, არცა თვისსა და არცა სხვისას კრძალავენ; საუნჯეთა არა მმესველნი, გონიერნი, მსწრაფლ-მიმხლომნი, მჩემებელნი. სწავლის მოყუარენი... ურთიერთის მიმყოლნი, კეთილ-ბორტ ზედ ადრე მიმდრეკენი"... ამ დახასიათებაში ზოგიერთ თვისებას — პირმტკიცობას, მტერთა ზედა ერთობას, სინერნეტე-ჰაეროვნებას — სამსუხაროდ, ჩვენივე წინდაუხედაობა-წამხედურობით წირვა ჩვენვე გამოუყვანეთ, მაგრამ ბევრ რასზე — კარგსაცა და ნაკლებად კარგსაც — ქართველთა ვახუშტისეულ დახასიათებაში ყველი ჯერაც არ გასვლია.

ქართველთა ეს „სალაშქროთა შინა ახოვანება“ და „სახელის მაძიებლობა“ ორსავე მსოფლიო ომში დადასტურდა. ზოგს ამაზე, შესაძლოა, ირონიულად გაეღიმოს — ამ ომებმა ხომ „გვერდი უარა“ საქართველოსო! საერთოდაც, მთელი მეცხრამეტე საუკუნისა და მეოცის დასაწყისის ჩვენი მეტწიკლებად მშვიდობიანი ყოფა ზოგს ისე წარმოუდგენია, თითქოს რუსეთი საქართველოს „საბან-გობანში“ აზიზად გამოხვეულს ინახავდა და ცივ ნიაჟს არ აკარებდა. უფრო მეტიც, ზოგიერთი ბრიყვის აზრით, მეორე მსოფლიო ომში ქართველები თითქოსდა რაღაც პრივილეგიებით სარგებლობდნენ; სტატისტიკა კი გვეუბნება: საქართველო პროცენტულად ამ ომში, სამსუხაროდ, ყველაზე დაზარალებულთა შორისაა. სამმილიონიანმა რესპულიკამ ცხრაას ათასამდე მეომარი გაგზავნა ფრონტზე, ესე იგი აბრძოლა თავისი მოსახლეობის თითქმის მესამედი — ოცდაათი პროცენტი. ასეთი რამ მაშინაც არ მომხდარა, როცა ძველად ქუდზე კაცი გასულა საბრძოლველად. განვეულთაგან ყოველი მესამე ბრძოლის ველზე დაეცა, ესე იგი, დაიღუპა სამას ათას კაცამდე, რაც უპრეცედენტოა თვით საქართველოსთვისაც კი; მარტო ქერჩთან რამდენიმე კვირაში ჩაიღუპა იმდენი ქართველი, რამდენიც ამ მრავალჭირგადანახადი ქვეყნისთვისაც კი „საუკუნის სამკალი“ იყო. ომში კი სისხლი ყველაზე დიდი „გამოსაღება“ — დანგრეულ სოფელ-ქალაქს კვლავ აღადგენ, წართმეულ სიცოცხლეს კი ვერ დააბრუნებ. ასე რომ, მსოფლიო ომმა ჩვენ „გვერდი კი არ გვიარა“, — შიგ კერიაში შემოგვეჭრა და ლამის გაგვანახევრა. სხვათა შორის, არც რუსეთის იმპერიის მიერ მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეებში წარმოებული ომების დროს მსხდარა ქართველობა გულხელდაკრეფილი და „ყაბულ-ფლავის“ მომლოდინე; ეს უნდა ითქვას არა „გამარჯვების ნაზუქიდან“ ბარაქიანი ნაჭრის დასათრევეად, არამედ — ლირსებისა და სამართლიანობისათვის: სწორედ შეურაცხყოფილმა ლირსებამ და უმაღურობამ ათქმევინა საუკუნის წინ ილიას აჭარა-ქობულეთის შემოერთებისათვის დაღვრილ ქართველთა სისხლზე: „წარსულმა ომმა ბევრი სისხლი დანსთქა ქართველობისა, ბევრი წარვიდა ამ

ნუთისოფლიდამ თვისტომთავან დაუტირებელი, ბევრი დაიხოცა სახელოვანის სიკედილით, — და მათი სახელი არც კი არავინ ახსენა და აღიარა... თქვენ, საცა ჭირი იყო, პირველნი იყავით ნებით თუ უნებლიეთ, და საცა ლხინი იყო — უკანასკნელნი!.. თქვენ აჩვენეთ ქვეყანას, რომ ვაჟკაცობა ქართველობისა უქმი სიტყვა არ არის... მიიღო კიდევ ჩვენმა სისხლში ამოვლებულმა ბედმა ჩვენი სისხლის შესანიშნავი!.. ნუთუ უსისხლოდ ჩვენი ბედი არას გვითმობს?!”

დიდი იყო მეორე მსოფლიო ომში ეს ჩვენი „სისხლის შესანიშნავი“. ცხადია — არა მარტო ჩვენი: რამდენიმე ათეული მილიონი ადამიანის სიცოცხლე შეინირა მან და მაინც, არც ერთი ომის დროს, თვით მეორე მსოფლიო ომის ჩათვლითაც კი, არ დამდგარა საკითხი ამ ომის შედეგად საერთოდ ადამიანთა მოდგმის აღსასრულისა; დახოცილან მეომრები, გამწყდარა მთელი ლაშქარი, პირისაგან მინისა ალგვილან ქალაქები და სახელმწიფოები, ზოგჯერ დედინანულიანად ამოჟლეტილა მთელი ტომი, თვით ხალხიც კი, მაგრამ ყოველ ომს ჰყოლია გამარჯვებულიც. თერმობირთვული კონფლიქტის შედეგად კი (სამხედრო სპეციალისტთა აზრით, ამგვარ კონფლიქტს, უფრო სწორად, კატასტროფას, არც შეიძლება ომი ვუნოდოთ ტრადიციული გაგებით) აღარც დამარცხებული იქნება, აღარც გამარჯვებული და, თქვენ წარმოიდგინეთ, აღარც განსმდგომი, ნეიტრალური მონმე ამ კონფლიქტისა.

არადა, ომი არასოდეს ყოფილა მიზანი, იგი ყოველთვის იყო საშუალება გარკვეული უპირატესობის მოპოვებისა მოწინააღმდეგეზე. და თუ ომი ვერც მეყსეულ, ვერც პერსპექტიულ და ვერც პრინციპულ უპირატესობას ველარ მოუტანს მეომარ მხარეთაგან ვერც ერთს, მაშინ იგი უაზრობად იქცევა. სწორედ ამგვარ აბსურდს წარმოადგენს თერმობირთვული „ომი“: ერთი მხრივ, სასიცოცხლო არის დედამიწით შეზღუდულობამ, მეორე მხრივ კი საომარი იარაღის მოწყვლადობის არის შეუზღუდაობამ პარადოქსული ვითარება შექმნა: თერმობირთვულად დაპირისპირებულ ნებისმიერ მხარეს შეუძლია თვითლიკვიდაციის გზით მოწინააღმდეგის ლიკვიდაციაც, უფრო ზუსტად, ტოტალური ლიკვიდაცია ადამიანთა მოდგმისა. მეორე პარადოქსი: სპეციალისტთა აზრით, ატომური თავდასხმის დროს რომც არ განხორციელდეს საპასუხო დარტყმა, იმდენად მკვეთრად შეიცვლება დედამიწის ეკოლოგიური პირობები, რომ მასზე შეუქცევადად გადაშენდება მაღალგანვითარებული სიცოცხლის ფორმები.

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე თერმობირთვული კატასტროფა თვისებრივად სხვა ოდენობაა, ვიდრე თვით მეორე მსოფლიო ომი, და შესაბამისად თვისებრივადვე იცვლება შინაარსი ომისათვის არსებითი ცნებებისა — „მტერი“, „უპირატესობა“, „გამარჯვება“, „დამარცხება“... ამის კვალობაზე უნდა შეიცვალოს ჩვენი აზროვნების წესიც ამ სფეროში. ადამიანური ფსიქიკა ყველაზე მეტად ვერ ურიგდება საკუთარ სიკვდილს, მაგრამ მაღალი სულიერ-ზნეობრივი იდეალებისათვის სიცოცხლის დათმობა მას მაინც შეუძლია. ისიც მომხდარა, რომ ამ უმაღლესი იდეალებისათვის არა მხოლოდ ცალკე ინ-

დივიდს, არამედ ადამიანთა კარგა მოზრდილ კრებულსაც დაუდევს თავი — ამის დამადასტურებლად სამასი სპარტელის ან სამასი არაგველის მაგალითიც იკმარებდა. ასეთი თავგანწირვა, ასეთი ომი მართლაც რომ წმინდად და საღვთოდ ითვლებოდა. მაგრამ ომის შედეგად თუ ერთიანად გაიჟუჟება ადამის მოდგმა, ამ ომს ვერანაირი მაღალი იდეალები, ადამიანისავე შექმნილი და ღირსებადამინიჭებული, ვერ გაამართლებს. კაცობრიობის სიკვდილი, უფრო სწორად, თვითმკვლელობა მხოლოდ იმას დაადასტურებს, რაოდენ უგუნური ყოფილა ადამიანი და რაოდენ ფუჭი და ამაო მის მიერ შექმნილი იდეალები.

გრძნობის საპირისპიროდ ადამიანური გონება შეეგუება სიკვდილს, რამდენადაც ვიაზრებთ, რომ სიკვდილი არის „ადამიანის ცხოვრების უმთავრესი მარეგულატორებელი“ (დ. უზნაძე); უფრო მეტიც, გენიოსები გვეხმარებიან შევიმეცნოთ, რომ სიკვდილი სიცოცხლისავე ფორმაა, მისი წყარო და მიზეზიც კი („სიცოცხლეს სიცოცხლე უყვარს, ეს მიტომ დასდვა წესადა — სიკვდილი გაუჩენია მას თავის გასაკვებადა“ — ვაჟა); ამ აზრით სიკვდილიც სიცოცხლეა („სიცოცხლე ცოცხლობს ყოველგან, სიკვდილი არ ჩანს, მომკვდარა“... ვაჟა). სიკვდილის გარდაქმნა-ფერისცვალება ანუ გარდაცვალება სიცოცხლედ, სიკვდილით სიკვდილისავე დათრგუნვა არა მარტო ზნეობრივი ნუგეშია ადამიანისათვის, არამედ საარსებო სტიმულიც — ამის გამო იგი არ ინთქმება არარაობაში. ცოცხალი კიდეც უნდა მოკვდეს, მაგრამ არ შეიძლება და არც უნდა მოკვდეს სიცოცხლე — ამის წარმოდგენაც კი აუტანელი იქნებოდა ადამიანური ფსიქიკისათვის. არადა, ამგვარი გლობალური მოსპობა სიცოცხლისა თერმობირთვული კატასტროფის შემთხვევაში არამც-თუ წარმოსადგენია და შესაძლებელი, არამედ — გარანტირებული.

თუმცა ადამიანის გონებას კიდეც წარმოუდგენია და კიდეც განუსახოვნებია კომმარული სურათი სამყაროს დასასრულისა: „...და ძრვამ იქმნა დიდი და მზე შავ იქმნა, ვითარცა ძაძამ ბალნისაჲ, და მთოვარე ყოვლითურთ იქმნა, ვითარცა სისხლი და ვარსკვლავნი ცისანი გარდმოცვივნეს ქუეყანად, ვითარცა ლელუმან რაჲ დაყაროს ყუაილი თვისი, ქარისაგან დიდისა შერყეულმან. და ცაჲ წარიგრაგნა, ვითარცა წიგნი წარგრაგნილი და ყოველნი მთანი და ბორცუნი ადგილთა თვისგან შეიძრნეს... და იქმნეს ელვანი და ქუხილნი და ხმაჲ და ძრვამ დიდი“... (აპოკალიფსი, VI-12, 13, 14; XVI-18).

ეს დაინერა ორი ათასი წლის წინათ, ვიდრე ადამიანის გალაღებული გონება ატომის ეახლეჩას მოახერხებდა. და თუმცა აქ სამყაროს ეს ესქატოლოგიური კონველსია გამოვლინებაა უზენაესის ნებისა და არა შედეგი ადამის მოდგმის უგუნურებისა, მაინც საცნაურია — მას წინ უსწრებს განხატება ომისა და სიკვდილისა: „და გამოვიდა სხუამ ცხენი წითელი, და მჯდომარესა მას ზედა მიეცა ალებად მშუილობაჲ ქუეყანით, რათა ერთმანერთი მოსწყვიდონ, და მიეცა მას მახვილი დიდი... და აჰა ცხენი მწუანე, და მჯდომარესა მას ზედა სახელი მისი სიკუდილი; და ჯოჯოხეთი შეუდგა მას, და მი-

ეცა მას ხელმწიფება... მოსრვად მათდა მახელილითა და სიყმილითა და სიკუ-
დილითა და მხეცთა მიერ ქუეყანისათა" (აპოკალიფსი, VI-4,8).

როგორც ძველად იტყოდნენ — „ნუ იყოფინ!“

ახლა ისევ „პირველსა სიტყვასა ზედა მოვიდეთ“: როგორი სულისკვეთე-
ბით უნდა აღეზარდოთ ყმანვილები თერმობირთვული იარაღის ეპოქაში
ომისა და მშვიდობის მიმართ? ეს კითხვა თითქოსდა მხოლოდ ცალსახა პა-
სუხს იგუებს — ახალგაზრდებს ომი უნდა შეეძალოთ, შესაბამისად, უნდა
შეეაყვაროთ მშვიდობა.

ოღონდ ერთია: უნდა შეეძალოთ ომი, და არა — ბრძოლა, ჭიდილი, მოძრა-
ობა... უნდა შეეაყვაროთ მშვიდობა, და არა — მორჩილება, მონობა, უძრაობა.
ჭეშმარიტი მშვიდობა თავისუფლების დამთრგუნავი არასოდეს ყოფილა, მხო-
ლოდ მისი სუროგატი ცდილობს დააფრთხოს ადამიანი ბრძოლაში დაღვრილი
სისხლით. ამგვარ მოჩვენებით, „ცარიალა“ მშვიდობაზე ათქმევინა ილიამ თავის
ლელთ ლუნიას: „ცარიალ მშვიდაბა მინაჩიც გვეყოფის“... ამ განწყობილე-
ბის ანარეკლია გალაკტიონის „გამახსენდება, და კვლავ ომი მომენატრება“.

და კიდევ: მშვიდობაცა და ომიც არა მარტო სოციალურ-პოლიტიკური,
არამედ ფსიქოლოგიურ-ზნეობრივი კატეგორიებიც არიან: ცალკეული ადა-
მიანის სულში დავანებული მშვიდობა — ესე იგი ჰარმონია, თავისუფლება,
სინათლე და სიყვარული — მშვიდობადვე მოეფინება მთლიანად ადამიანთა
მოდგმას... და პირიქით: მის სულში დაბუდებული ომი — ესე იგი ქაოსი, კირ-
თება, სიბნელე და სიძულვილი — ომადვე გადმოინთხევა კაცთა შორის.

ანუ — როგორც იოანე ოქროპირი იტყოდა, „თუ მშვიდობა სუფევს, იქნება
სიყვარულიც, და პირიქით, სადაც სიყვარულია, იქ მშვიდობა დაისადგურებს“.
ჭეშმარიტად!

1985 წ.

საფიხვეწი

არ დავივიწყო ანდურაძი,
გაჰხნევედი, როგორც ლომია;
ვისაც რომ ძვეყანა უყვარს,
სიცოცხლე ვისთვის ოგია.

ვაჟა-ფშაველა

თუ ვაჟას ამ სიტყვებს ვურნმუნებით, ჭეშმარიტი სიცოცხლე ომის გარეშე არც
ნარმოოდვინება. ცხადია, აქ „ომის“ ცნების ფარგლები გაფართოებულია და მოი-

ცავს ქიდილის, ბრძოლის, საზოგადოებრივად სასარგებლო აქტიურობის გაგებას. ალბათ დამუთანხმებით — ამგვარი აქტიური, სასიცოცხლო ენერჯით დამუხტული

მეომარი სკოლა უნდა აღზარდოს.

საფიხენოდ მონეულმა ომის ვეტერანმა სიტყვიერების მასწავლებლებმა პასუხი გასცეს ამ შეკითხვებს:

1. რომელმა ქართველმა მწერალმა ასახა, თქვენი აზრით, ყველაზე სრულყოფილად ომის თემა ჩვენს ლიტერატურაში, კერძოდ კი — მეორე მსოფლიო ომისა?

2. მეორე მსოფლიო ომის თემაზე დანერვილი რომელი თხზულების შეტანას ისურვებდით სასკოლო პროგრამაში და რატომ?

3. რა აზრია ჩადებული, თქვენი აზრით, გალაკტიონის ცნობილ სტრიქონში — „გამახსენდება, და კვლავ ომი მომენატრება“? შეიძლება თუ არა ომგადანახად აღამიანს მშვიდობიანობის დროს ომი მოენატროს?

4. როგორ გრძნობად მიგაჩნიათ გრძნობა შურისძიებისა? როგორ აფასებთ როგორც მეომარი და როგორც ქედაგოგი პრინციპს — „თვალი თვალისა ნილ, კბილი კბილისა ნილ“?

5. როგორ გესახებათ ჩვენს პირობებში ყმანვილების პატრიოტულ-საბრძოლო სულისკვეთებით აღზრდა? ხომ არ ქმნის პაციფისტური ანუ „უსისხლო“ ყოფისა და არსებობის პროპაგანდა დონდლო, მხდალი, მონური ფსიქოლოგიის მქონე თაობის ფორმირების საშიშროებას? მეორე მხრივ, საბრძოლო ყონისა და სულისკვეთების უკიდურესი გაღვივება და „მილიტარისტული“ დაგეშვა ყმანვილებში ხომ არ გამოიწვევს ნგრევისა და განადგურების გლობალური ენებით გაჟღენთილი თაობის ფორმირებას? სად და რაში ხედავთ აქ გამოსავალს?

6. გაგვიზიარეთ თქვენი ყველაზე მძაფრი ომისდროინდელი შთაბეჭდილება...

7. რა არის თქვენთვის ომი? რა არის თქვენთვის მშვიდობა?

მასტანბ ტურძელაძე

1. ომის თემა ქართველ მწერალთა შორის ჩვენს ლიტერატურაში ყველაზე უკეთ, ჩემი აზრით, ასახა აკაკი წერეთელმა, ხოლო მეორე მსოფლიო ომისა კი — ლეო ქიაჩელმა.

2. ვისურვებდი, რომ მეორე მსოფლიო ომის თემაზე დანერვილი თხზულებებიდან სასკოლო პროგრამაში შეტანილ იქნეს ლეო ქიაჩელის რომანი „მთისკაცი“ და აი, რატომ: ვფიქრობ, „მთისკაცში“ სრულიად თავისებური მხატვრული ასპექტით, ორიგინალურად, უკეთ, ვიდრე რომელიმე სხვა ნაწარმოებში, არის განსახიერებული მეორე მსოფლიო ომის თემა. მასში ზურგის ერთი პატარა, თუმცა მნიშვნელოვანი უბ-

ნის, სოფელ სოუს, საბრძოლო ცხოვრების გადმოცემისას მწერალი აღწევს ფართო განზოგადებას. ნაწარმოებში ვგრძნობთ ამ ომის დღეებში მთელი ჩვენი ხალხის მიერ გამოჩენილ გმირობას, მეორე მსოფლიო ომის მთელ პათოსს.

ნაწარმოები ყურადსაღებია მხატვრული აღნაგობის თვალსაზრისითაც: ამბის მშვიდი დინება, რომელიც დროდადრო გადადის გამძაფრებულ, ღრმა დრამატიზმით გამსჭვალულ თხრობაში; ყოფითი მასალის ზედმინევენით ცოდნა და მისი ზუსტი წარმოსახვა; სადა, ბუნებრივი სიუჟეტური ქსოვილი, რომელშიც გმირის მეტყველების სპეციფიკური კოლორიტი ორგანულად არის შერწყმულ-შეხამებული თანამედროვე სამწერლო ქართულის ბუნებასთან; ტიპის ცოცხლად ხატვის იშვიათი ხელოვნება — აი, მოკლე ჩამოთვლა იმისა, რითაც მიტაცებს ეს მხატვრული ქმნილება.

3. გალაკტიონ ტაბიძის ცნობილი სტრიქონი — „გამახსენდება, და კვლავ ომი მომენატრება“ — რეფრენად გასდევს მის ლექსს — „ასპინძა“. იგი შექმნილია მეორე მსოფლიო ომის ძლევამოსილად დამთავრებიდან სამიოდე წლის შემდეგ, მშვიდობიანობის ხანაში: „ისეთი დღეა, გული მხოლოდ გრძნობით დათვრება, ისეთი დღეა, გამარჯვებას რომ ეკადრება!“ მაგრამ ომგადანახად ადამიანს არ შეიძლება მეხსიერებიდან ამოუვარდეს ბრძოლასთან დაკავშირებული ტკბილ-მწარე მოგონებები: „მაგრამ უეცრად ყოველივე მოიჩაღრება, რალაც შემაკართობს... და კვლავ ომი მომენატრება“. ლექსს, ცხადია, შემთხვევით არ პქვია „ასპინძა“ — აქ არა მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომი, არამედ ჩვენი ისტორიული ომებიც იგულისხმება, მათ შორის ძლევამოსილი ასპინძის ბრძოლა; უფრო მეტიც, ლექსის დასკვნითი ნაწილი გვაგვარადებინებს, რომ აქ „ომი“ განზოგადებულად ბრძოლის, ჭიდილის, საერთოდ, ცხოვრების გაგების შემცველია: „ყოველ ქართველში ომის ტრფობა ძველისძველია, მეც ასეთი ვარ და ვერვისთვის გამიმხელია. სიცოცხლე მინდა, უშენოდ ის, ოპ, რა ძნელია. გამახსენდება... და კვლავ ომი მომენატრება“. როდესაც პოეტს გაახსენდება სპარსთა და ოსმალთა თავდასხმები, „ომების შხამით“ დადაღული მამული და ჩვენი გმირი წინაპრების ვაჟკაცური შემართება, მას კვლავ ომი მოენატრება, ისეთი ომი, რომელიც სამუდამოდ დათრგუნავს ყოველგვარ ბოროტებას და უზრუნველყოფს ქვეყნად სამარადისო მშვიდობას, ხალხთა ბედნიერ ყოფას.

ამდენად, შესაძლებლად მესახება, რომ ომგადანახად ადამიანს მშვიდობიანობის დროს ასეთი ომი მოენატროს.

4. შურისძიება მიყენებული შურაცხყოფის, დამცირების, ვნებისათვის სამაგიეროს გადახდა; შურისძიების გრძნობა ორნაირი შინაარსით მესახება: შურისძიება ინდივიდუალურ-პირადული და შურისძიება საზოგადოებრივი. თუ შურისძიება პირადული ხასიათისაა, იგი ქვენა გრძნობად მიმაჩნია და, ამდენად, ჩემთვის მიუღებელია. მაგრამ თუ შურისძიების გრძნობაში საზოგადოების, ქვეყნის ინტერესებია ჩაქსოვილი, მაშინ ის, ჩემი აზრით, მისაღებია. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომში ყოველი მეომარი საზოგა-

დობრივი შურისძიების გრძნობით ვიყავით შეპყრობილი. ეს საქვეყნო ხასიათის შურისძიების გრძნობა გვაბრძოლებდა და გვაძლებინებდა იმ უსასველო გაჭირებაში. ამ წმინდა გრძნობით აღვისილნი ვეოძებოდით ფაშისტურ არმიას და ეანადგურებდით მას, ვუხდით სამაგიეროს ჩვენი წინაპრების საფლავთა შეგინებისათვის, მშობლების, ცოლ-შვილის, და-ძმების დახოცვისათვის, მინასთან გასწორებული ქალაქებისა და სოფლებისათვის, მაგრამ ეს შურისძიება არასოდეს კონკრეტულ-პიროვნულ გრძნობაში არ გადაგვზრდია.

რაც შეეხება პრინციპს — „თვალი თვალისა ნილ, კბილი კბილისა ნილ“, მისი შინაარსიც ორნაირად მესმის — პირადულ-ინდივიდუალური და საზოგადოებრივ-საქვეყნო; მიმაჩნია, რომ თუ ის ინდივიდუალური ხასიათისაა, ჩემთვის, როგორც ყოფილი მეომრისა და პედაგოგისათვის, მიუღებელია, მეორე შემთხვევაში კი ეს პრინციპი საესებით მისაღებად მესახება; საზოგადოების, ქვეყნის მტერს მტრულად უნდა მოვექცეთ, მომხედური უნდა გავანადგუროთ. მახსენდება დიდი პუმანისტის ვაჟას სიტყვები: „მაგრამ მტერს მტრულად მოექე, თვითონ უფალმა ბრძანა“.

5. ჩვენს პირობებში ახალგაზრდობის პატრიოტულ-საბრძოლო სულისკვეთებით აღზრდა საჭიროცაა და აუცილებელიც. ასეთმა აღზრდამ რომ სასიკეთო შედეგი გამოიღოს, თავის მიზანს მიაღწიოს და არ შექმნას პირობები, ერთი მხრივ, დონდლო, მხდალი, ფუფუნებით განებივრებული თაობის ფორმირებისათვის, მეორე მხრივ კი — უკიდურესად არ გააღვივოს ახალგაზრდობაში საბრძოლო ჟინი და სულისკვეთება, ხელი არ შეუწყოს ნგრევის, განადგურების გლობალური ვენებით გაუღენთილი პიროვნების ჩამოყალიბებას, ეს ჩვენზეც, პედაგოგებზეც, გახლავთ დამოკიდებული. საჭიროა, საერთოდ, ყველა საგნისა და, კერძოდ, საზოგადოებათმცოდნეობისა და პუმანიტარული დისციპლინების მასწავლებლებმა დაუღალავად და თანამიმდევრულად ვიმუშაოთ სულიერად მდიდარი, პარმონიულად განვითარებული, მაღალი ზნეობრივი იდეალებისა და ესთეტიკური მოთხოვნილებების მქონე პიროვნების ფორმირებისათვის. და კიდევ: გადაჭრით უნდა გაუმჯობესდეს ახალგაზრდობის სამხედრო-პატრიოტული აღზრდა.

6. ჩემს მეხსიერებაში ძალიან ბევრი მძაფრი ომისდროინდელი შთაბეჭდილება ცოცხლობს, მაგრამ მე მაინც სამს გამოვყოფდი მათგან:

პირველი, არასოდეს გამინელდება ქერჩისა და ფეოდოსიის გათავისუფლებით მოგვრილი დიდი სიხარული; ეს იყო ჩემი პირველი საბრძოლო ნათლობა: 1942 წლის ცივ, სუსხიან დეკემბერში სადესანტო ნაწილებმა გადავლახეთ აზოვის ზღვა, გავანადგურეთ ყირიმის სანაპირო ზოლში გამაგრებული მტერი და გავათავისუფლეთ ჯერ ქერჩი, შემდეგ კი ფეოდოსია.

მეორე, არასოდეს დამავიწყდება 1942 წლის 20 მაისი, როცა დროებით უკან დავიხიეთ და დავტოვეთ ყირიმის ნახევარკუნძული. ეს გახლავთ ჩემთვის ყველაზე მწარედ მოსაგონარი დღეები; იქ ჩახოცილი თანამემამულენი მოუშუშებელ იარად მაჩნია დღესაც გულზე.

და მესამეც: აბა, როგორ შეიძლება გამინელდეს ის აღმაფრენა, ის ზღვა სიხარული, რაც გამარჯვების 9 მაისმა მომიტანა, მით უფრო, რომ ამ ბედნიერი დღის დადგომაში ჩემი მოკრძალებული წვლილიც ერია.

7. ომი ყოველი კეთილი ნების ადამიანისათვის და პირადად ჩემთვის — ომით დალდასმული, რამდენჯერმე მძიმედ დაჭრილი კაცისათვის — არის ხალხთა ფიზიკური განადგურება, შიში, შიშშილი, აყვავებული ქალაქებისა და სოფლების გაპარტახება, მატერიალური და სულიერი კულტურის მოსპობა; ერთი სიტყვით, ომი არის მილიონობით უბედურებათა ჯამი. მშვიდობა კი — კაცობრიობის ბედნიერება, სიკეთე, სიხარული, კეთილი ხვალანდელი დღე, აყვავებული და დამშვენებული ქალაქები და სოფლები, მატერიალური და სულიერი კულტურის სიუხვე, შთამომავლობის საამური ყოფა, განუზომელი სიკეთე და სიხარული; მშვიდობა — ეს არის ახალი ოჯახების შექმნა, გამრავლება, მოზარდი თაობის აღზრდისათვის ჯანსაღი ატმოსფეროს უზრუნველყოფა; მოკლედ — მშვიდობა ის კეთილი დილაა, რომელიც ომებით განამებულ კაცობრიობას უნდა ვაუთენდეს.

მენარა კლანდაძე

1-2. ნება მიბოძეთ, პირველსა და მეორე კითხვას ერთად ვუპასუხო; მეორე მსოფლიო ომის თემაზე ბევრი კარგი ნაწარმოები დაინერა, ზოგი შეტანილიც გახლავთ სასკოლო პროგრამაში... და მაინც ასე მგონია, რომ ამ ომის სრულყოფილად ამსახავი ქეშმარიტად დიდი ნიგნი ჯერ კიდევ დასანერია... აი, როცა ის ნიგნი დაინერება, შევიტანოთ კიდევ სასკოლო პროგრამაში, მანამდე კი — რაც შეტანილია, ის ვიკმართ და ისე ვასწავლოთ, როგორც საჭიროა.

3. გადატანითი მნიშვნელობით ჩვენი ყოველი დღე ომი და ბრძოლაა, მაგრამ ომგადახდილ ადამიანს, რომელიც ნამდვილად ომის ქარცეცხლში ტრიალებდა, ომი — ნგრევა, კაცისკვლა, სისხლი და ცრემლი — არ მოენატრება. ისე კი, მონატრებისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ ომის ამსახველ კინოფილმებს კი დიდი ინტერესით ვუყურებ, პირდაპირ მიჯაჭვული ვარ ეკრანს. „კატიუსები“ რომ „ამლერდებიან“, გული სხვანაირად შემიტოკდება ხოლმე... ამის მიზეზსაც მოგახსენებთ: ბუნიაკსკიდან ტამანის ნახევარკუნძულამდე ფეხით მივედი (414-ე ქართული დივიზია); ომის დასაწყისში ძალიან გვიჭირდა — გვაკლდა კადრებიც, გამოცდილებაც და შეიარაღებაც: ჩვენი, სამედიცინო, ათასეულის ჯარისკაცებს თოფებიც კი არ ჰქონდათ, სამწყობრო ვარჯიშზე სარები ეკავათ ხელში. გვაკლდა ბევრი სხვა რამაც... მიშშილსა და სიცივეს კიდევ გაუძლებს და აიტანს კაცი, მაგრამ თანამედროვე ომში თუ მონიანლმდეგეს აქვს შეიარაღებაში უპირატესობა, მაშინ ნასულია საქმე. მებრალეობდა ჩემი თავიც და სხვებიც. მაგრამ აი, გამოჩნდა „კატიუსები“ და ჩვენც სული მოვითქვით.

მიყვარს ეს კინოსურათები ალბათ იმიტომაც, რომ თითქოს მიბრუნებს ჩემს ახალგაზრდობას, ჩემს ნართმეულ ყმანვილქალობას. ეს ის ხანაა, როცა მე ტანჯვა-

ში და გაჭირვებაში შევიცანი ჩვენი ხალხი, ჩვენი ქართველობა: ყურადღებანი, თავ-
მოყვარე, კეთილი, გამრჯე, პატრიოტი, ოჯახისა და ცოლშვილის მოყვარული. ისინი
თითქოს განწმენდილი იყვნენ ყოველგვარი ბოროტისა და უკეთურობისგან. ახლა
რომ ვუიქრობ, გაოცება მიპყრობს — რა ზნეობრივი სიმაღლეები ეყრათ ამ უბრა-
ლო, თოხსა და მინას მონყევტილ ხალხს — გაჯარისკაცებულ გლეხობას.

ომმა გამოავლინა ადამიანის სულის დაფარული სიმდიდრეები — ამ აზრით შეიძ-
ლება კაცს ომი მოენატროს; თორემ ნამდვილი, რეალური ომი მხოლოდ კაცთმოძუ-
ლეს თუ მოენატრება, ან კიდევ იმათ, ვინც ომში ხელი მოითხო, უფრო მეტიც — გამ-
დიდრდა. მართალია, ერთეულები, მაგრამ ასეთებიც იყვნენ... საუბედუროდ, სწორედ
სამამულო ომის შემდეგ დაიწყო ლტოლვა სიმდიდრისაკენ — საზოგადოების ერთ ნა-
წილში გადაფასებული და უარყოფილ იქნა მაღალი ზნეობრივი ღირებულებანი.

4. შურისძიების გრძნობა მდებარეობს გრძნობაა, მაგრამ ეს გრძნობა ომის დროს
ნამდვილად „მუშაობდა“ მანამდე, სანამ მტერს ხელში იარაღი ეყყრა. აგრეთვე პრინ-
ციპიც — „თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილ“ — გამართლებულად მი-
მაჩნია მხოლოდ ფრონტზე, მტრის პირისპირ. იქაც კი შურისძიებას ინდივიდუალუ-
რი სახე არ ჰქონია. 1943 წელს ასეთი სტრიქონები ჩამიწერია დღიურში: „ერთი დან-
გრეული სახლიდან ნვერგაუპარსავე, ქუჭყიანი, ჩამოხეულ-ჩამოძოძილი, ფეხსაც-
მელგაცვეთილი ადამიანები გამოვბიან, ხელები ზევით აუნევიათ, ხელში ცხვირსა-
ხოცები დაუჭერიათ დანებების ნიშნად. გეთხოვენ შევლას და გეხეხევენებთან ტყვეთა
შესაკრებ პუნქტამდე მივიყვანოთ.

ერთმანეთს გადავხედეთ... აქამდე ჩვენ გერმანელები ასე ახლო და ამ დღეში არ
გვენახა... როგორ მოვიქცეთ? ბევრს გაახსენდა მათგან დახოცილი ახლობლები, დან-
გრეული და აოხრებული სახლ-კარი... ჩვენც იმითვე ვუზლოთ? დაეხოცოთ, ადგილზე
ჩავაძალოთ? ამდენი წამების, ცრემლისა და ტანჯვისთვის ნაჭერ-ნაჭერ აქვანთ?

ედუმვართ...

— დასხედით! — უბრძანა მეთაურმა.

დასხდნენ, თვალებში შემოგვეცქერიან...

ექიმებმა თამბაქო მიანოდეს. საჭმელიც მივეცით. ჭამენ და თან რა თვალებით
გვიყურებენ?!

რამდენი მადლიერების გრძნობა, რამდენი სიკეთე და სითბოა ამ თვალებში... გა-
ნა შეეძლოთ ამათ ჩვენი უმოწყალოდ ხოცვა-ჟლეტა? ვაი, რომ შეეძლოთ... მაგრამ
ამას ახლა არავინ იხსენებს — უცბად მოლბა გული. სადღაც ადამიანმა ადამიანი შე-
იცნო; ადამიანი დამცირებული, დატყვევებული, განადგურებული.

სადღაა შურისძიების გრძნობა, რომელი ჩვენგანი აღმართაედა ხელს შურის სა-
ძიებლად?“

5. პატრიოტული აღზრდისათვის შთამბეჭდავ მასალას იძლევა მთელი ჩვენი სიტ-
ყვაკაზმული მწერლობა იაკობ ხუცესიდან დანყებული და ჩვენი თანამედროვე პოე-

ტებით დამთავრებული. თუნდაც ვაჟას ერთ სტროფს შეგახსენებთ, რომელშიც ეროვნული კრედა გამოთქმული:

*„სამშობლოს არვის ნაერთმევეთ,
ჩენს — ნურეინ შეგვეცილება,
თორემ ისეთ დღეს დავაყრით,
მკედარსაც კი გაეცინება“.*

პატრიოტულ თემაზე ბევრი მშვენიერი ნაწარმოებია და მათი ჩამოთვლით თავს არ შეგანყენთ; კინო, ტელეეკრანი, პრესა, ლიტერატურა ახლა ამ გრძნობის გავრეცხვას ემსახურება; ანდა დიდების ობელისკები და შინმოუსვლელთა უკვდავსაყოფი მემორიალები გაიხსენეთ, ან გამარჯვების დღესასწაულები... ჩემი თაობის ადამიანებს სად ქქონდათ აგიტაცია-პროპაგანდის ამდენი საშუალება, მაგრამ სამშობლოს სიყვარული იცოდნენ და განსაცდელის ჟამს ეს კიდეც დაამტკიცეს. ჩემი აზრით, სრულიად საკმარისი და ზომიერია ის, რაც კეთდება. ღმერთმა ნუ ქნას, თორემ თუ საჭირო გახდა, მამა-პაპის გაკვალული გზითვე შეურცხვენლად ივლის ჩვენი ახალგაზრდობა. რაც შეეხება „საბრძოლო ჟინისა და სულისკვეთების უკიდურეს გაღვივებასა და ყმანვილების მილიტარისტულ დაგეშვას“, ეს დანაშაულია და ყოველმხრივ უნდა ვებრძოლოთ მას. ამავე დროს უნდა შევექმნათ ისეთი სოციალური თუ ფსიქოლოგიური ატმოსფერო, რომ ჩვენი შვილები არ გაიზარდონ ხელთუპყარნი, მხდალები და უნიათონი. მეტი თავისუფლება, მეტი დამოუკიდებლობა მივცეთ და, ამავე დროს, მეტი პასუხისმგებლობაც დავაკისროთ, უფრო მეტიც მოვთხოვოთ მათ.

6. მე, როგორც სამხედრო ვალდებული (მედიცინის და), ომის პირველი დღეებიდანვე ნითელი არმიის რიგებში ვიყავი. 414-ე ქართულ დივიზიასთან ერთად ეროპამდე განველე საბრძოლო გზა, მომსწრე და მხილველი ვარ ათასი უბედურებისა, ნგრევისა და გაჭირვებისა. სიკვდილი ყოველ ნაბიჯზე იყო ჩასაფრებული.

აი, რა ჩამინერია დღიურში 1943 წლის ბოლოს: „დივიზია ბრძოლაში ჩაება. მთელი ღამე საოპერაციო მაგიდასთან ვიდექი, ფეხზე ძლივს ვდგაერთ, თვალები გვეხუჭება... ახლა დასაძინებლად მივდივართ, მაგრამ ეზო სავსეა დაჭრილებით; ახალი პარტია მოუყვანიათ, რომელთაც საოპერაციო ელოდებათ.

დაჭრილებმა გვიცნეს.

— ქართველი ხარ, დაია? რომელი რაიონიდან?

პასუხს ვაძლევეთ, ჩვენც ვეკითხებით — ყველას უნდა გვითხრას სადაურია, რომელი რაიონიდან, რომელი კუთხიდან.

— მალე შეგვიყვანთ საოპერაციოში?

— მალე, ნუ გეშინიათ, — ვამშვიდებ ხან ერთს, ხან მეორეს... ყველა გეძახის, ყველა რალაცას გთხოვს, გავალებს, გეხვეწება: ზოგს წყალი უნდა, ზოგს საჭმელი, ზოგს მარტო თბილი სიტყვა — ქართული, მშობლიური სიტყვის გავგონება ენატრება და ამას როგორ დაამადლი... ვერ ნახვალ ამ დროს დასაძინებლად!

საოპერაციოდან კი გულმდულარე სიტყვები ისმის:

— არ დამლუპო, ექიმო, ფეხი არ მომჭრა, დედისერთა ვარ, ცალფეხა როგორ დავბრუნდე...

— რა ექნა, ბიძიკო, — პასუხობს ქირურგი მინდაძე, — დამსხვრეულია ძვლები. მინა, ტალახი, ნამსხვრევეი ხორცშია აღესილი და დაილუპები.

— არ მომჭრა, ბიძია, არ მინდა, არა! — მოთქვამს დაჭრილი. გესმის ეს გოდება და გული გისივდება.

მინდა ყველას რალაცით დავეხმარო, მდგომარეობა შევეუმსუბუქო.

სინათლე ოდნავ ანათებს მათ ფერმკრთალ სახეებს. მიჭირს, მაგრამ მაინც შეედივარ, რალაცა ძალა მენევა მათკენ. მომეჩვენა, თითქოს ერთმა დამიძახა. მივედი... თვალებს უაზროდ აცეცებს. რალაცას ჩურჩულებს: „ნენა... ჩემო ნენა... დაიკო. ჰაბაია... გიდელო, ა, გიდელო...“ — მესმის დაფლეთილი სიტყვები, მაგრამ ჩემთვის გასაგებია, ძამიკო, რომ მთელ საქართველოში გურულები ეძახიან დედას ნენას, რომ ეძახი პატარა დაიკოს, შენს ძვირფას ბაბას, ეთხოვები ვენახს, ეთხოვები შენს ლამაზ გურიას და აქ, სადღაც ქალაში, მიუნეები შენს ძმებს გვერდით.

აგერ კიდევ ერთი ქალარა ვაჭყაცი იყურება სადღაც შორს... აქაც ნაკუნის სიტყვები, გაუგებარი, მაგრამ ერთი გასაგებია! ყოველი მათგანი დედას უხმობს, დედას ეძახის, დედის სიახლოვეს სურს სიკედილი.

წყლიანი კოვზი ტუჩებთან მივუტანე, ესიამონა, თვალები მილულა. ნამალიც მიეცეცი. ახლა სხვასთან მივედივარ... როგორ გიხურს შუბლი, ბიჭო, ლამის ხელისგული დამენვას. ბორგავს, შუოთავს, აწყდება საკაცეს, მინას ფხოჭნის და იძახის: „დედი! დედი!“

რა შორსაა თქვენი დედები, ჩემებო, ლეიძლებო, კარგებო...

თუ გრძნობენ მაინც ის საცოდავები...

ყველასთან მივედი, ყველას მოვეფერე, მაგრამ... რა გაუუკეთე? — მათი სიცოცხლის უკანასკნელი წუთების მონმე ვიყავი მხოლოდ. გარეთ გამოვევარდი.

ღმერთო, შეიძლება ამის დავინყება?

ღმერთო, ეს რისი მომსწრე გამზადე?

გავრბივარ. ადამიანის დანახვა აღარ შემიძლია, ხეს შემოვაჭდე ხელები და ვქეითინებ...”

7. ჩემთვის ომი ცრემლია, დაობლებული ოჯახები, დაქცეული კერა, დანაცრებული ქალაქები, ანიოკებული ათასობით ოჯახები, დედაბუდიანად აყრილი თავისი საცხოვრისიდან.

ომი — სიკედილია, მშვიდობა — სიცოცხლე.

ბრიგოლ ბერიძე

1. ჩემი აზრით, ყველაზე მეტი მხატვრული სიმართლით ქართულ ლიტერატურაში სამამულო ომის თემა ასახეს პოეზიაში მირზა გელოვანმა და მურმან ლებანიძემ,

პროზაში კი ლეო ქიაჩელმა („მთისკაცი“), კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ („როგორ მოკვდა მოხუცი მებადღური“, „ცაბუნია“) და რევაზ ჯაფარიძემ („ვენების კვირა“, „მარუხის თეთრი ღამეები“).

2. სასურველია ძირითად პროგრამაში შევიდეს ზემოჩამოთვლილთაგან ნაწილი მაინც. მართალა, ზოგი რამ გათვალისწინებულია კლასგარეშე საკითხავად, მაგრამ ის, რაც კლასგარეშეა და არასავალდებულო, მოგეხსენებათ, რომ შესაბამისი განწყობილებით იკითხება და ისწავლება...

3. ყველა უსამართლოდ დაჩაგრულს შოენატრება ომი, როცა უსამართლობით ყელში ამოუყვანენ ყველაფერს: „სიცოცხლეს აუგინანსა სიკვდილი მიჯობს ხმალზედა“; ცხადია, აქ ომის ცნება გამოხატავს ბრძოლას, დაპირისპირებას უკეთურ ძალებთან, და არა ყოელისგამანადგურებელ თანამედროვე ომს...

4. შურისძიება ძირითადად ორგევარია: ობიექტური და სუბიექტური. პირველი (ობიექტური) საზოგადოებრივი და ეროვნული უბედურებით გამოწვეული გრძნობაა, რომელიც ყველგან და ყოველთვის მისაღებია, უფრო მეტიც — ქების ღირსია; მეორე (სუბიექტური) აღმოცენებულია პირადი ინტერესებიდან, რაც, ჩემი აზრით, დასაგმობი ქვენა გრძნობაა. ომის დროს ყველაზე მეტად გაგამწარებს ადამიანს გვერდში მყოფი საბრძოლო მეგობრის დაღუპვა, თან იმის შეგრძნებაც, რომ ყოველ წამს შენც მისი ბედი გელის. „თვალი თვალისა წილ, კბილი კბილისა წილ“ ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ ძალას იძენს. ოლონდ, მთავარია, ამ გრძნობამ და ამ პრინციპმა თვით „სისხლის წვიმების დროსაც“ კი არ დაგვაბრძაოს და სხვათა სიმხეცემ ჩვენც არ დაგვაკარგინოს ადამიანის სახე.

5. ჩვენი ყმანვილების პატრიოტულ-საბრძოლო სულისკვეთებით აღზრდა არ უნდა გულისხმობდეს სხვა ერის სიძულვილს. პირიქით, „სამშობლოს არვის წავეართმევთ, ჩვენს — ნურვინ შეგვეცილება...“ ყველა ერის ახალგაზრდობამ (განსაკუთრებით კი — დიდი ქვეყნისამ) უნდა შეიგნოს, რომ ბედნიერება მეზობლებთან მშვიდობიანი ცხოვრებაა. ახალგაზრდების პატრიოტული აღზრდა ამ პრინციპს უნდა ეფუძნებოდეს: „გიყვარდეს შენი ერი, პატივი ეცი სხვა ერებს; საკუთარ ბედნიერებას სხვის უბედურებაზე ნუ ააგებ“.

6. ჩემი ყველაზე მძაფრი ომისდროინდელი შთაბეჭდილება უშუალოდ ფრონტულ ამბებს არ უკავშირდება. ზოგს პგონია, რომ ზურგში ვინც იყო, თუ დაღბინებული არა, ასატანი ცხოვრების პირობები მაინც უქონდაო... მახსოვს, 1942 წელს მამაჩემი ფრონტზე წაიყვანეს. დედაჩემსა და მე დაგვრჩა სარჩენად ოთხი უსუსური ბავშვი — ჩემი და-ძმები. მე მეზობელ სოფელში ვმასწავლებლობდი, მოსწავლეებზე ორი წლით უფროსი თუ ვიქნებოდი: სკოლა უმასწავლებლობას განიცდიდა, ამიტომ მას-

ნაელებლად გენიშნავდნენ ხოლმე საშუალო განათლების მქონე ახალგაზრდებს. მაშინ დიკის ხორბალი ფუთი 1500 მანეთი ღირდა, ხოლო ქერისა -- 500. მე ვიღებდი 520 მანეთს, ე.ი. ერთ ფუთ ქერს. მეძლეოდა, როგორც მასწავლებელს, 9 კგ ფქვილიც (რუხი). ერთი მენველი ძროხაც გვებოდა; მოკლედ, ამ ძროხის რძე და 25 კგ ფქვილი იყო ექვსი სულის ულუფა ყოველსათვიურად.

მეზობელ სოფელში (ქილდაში) --- 7 კმ-ზე დაკლიოდი ყოველდღიურად გაკვეთილების ჩასატარებლად. ვდგებოდი ექვს საათზე. ერთ ჭიქა რძეს დაეღვედი და დაეადგებოდი გზას. ყოველდღიურად ნ-ნ გაკვეთილი უნდა ჩამეტარებინა. გასავათიბული და შიმშილისგან დაოსებული ძლივს მივლასლასდებოდი შინ. დედაჩემი დამახვედრებდა დიდ მრგვალ თუჯის ქვაბში მოდულბულ თხელ ფუშრუქს (ფქვილამოკიდებული თხელი ნენი --- სალათავი) დიდი ხის ჯამით. ნახევარს ამოხვერავდი ხის კოვხით, სულა მოვითქვამდი. ჩემი შუათანა ძმა მომიცუცქდებოდა და ატირდებოდა: ტატაი (საქმელს ეწახდა) მინდაო --- მეც სიმწრით გადაუდგამდი ჯამს, ზოგჯერ ხელუხლებელსაც, და ის რომ გემოზე სვლებდა, თითქოს მე ვჭამდი, ისე მსიაპოვნებდა; ამით გულს კი ვიმშვიდებდი, მაგრამ ცარიელი კუჭი მენვოდა, მიკიოდა, თავისას მოითხოვდა. ისე გამიჭირდა შინ ყოფნა და მშიერი დაძმების ყურება, რომ სამხედრო კომისარიატში გამოვცხადდი და, ჯერ კიდევ უნლოვანმა, 17 წლისამ (ჯარში და ფრონტზეც მხოლოდ თერამეტნლიანები მიპყავდათ) მოვითხოვე მოხალისედ წასვლა, თან ვფიქრობდი (დახეთ ყმანვილი კაცის გულუბრყვილობას!), იქნებ ფრონტზე მამაჩემს შევხვდე და ერთმანეთს დავიცვათ გერმანელებისაგან-მეთქი. ცხადია, ახალგაზრდა კაცს სამართლიან ომში მამულიშვილური ვალის მოსახდელადაც მინევდა გული, მაგრამ ფრონტს ასე სულსწრაფად იმიტომაც მივამურე, რომ ოჯახს, საიდანაც მამა-შვილი ვიქნებოდით წასული ომში, რალაც შეღავათს მისცემდნენ --- ბოლოს და ბოლოს, ჭიქა რძეში შაინც არ შევეცილებოდი ჩემს დაძმებს. ისე, მე რომ მკითხოთ, მამაჩემსა და ჩემზე მეტ გაჭირვებას დედაჩემმა გაუძლო --- რაც მან გადაიტანა, ხუთი ვაჟკაცი ვერ შეძლებდა. ნელებზე ფეხს იდგამდა, ჩვენნი საბძლის ბოძებით დანყებული --- საკუთარი თავმალთი დამთავრებული, ყველაფერს თავისი წერილშვილის საარსებო ფქვილზე ცვლიდა. ბოლოს მხოლოდ მენველი ძროხის ამრა დარჩნენ ყველანი. ამ ძროხამ გადაარჩინა სანყლები. გაუგონარი გაჭირვება გამოვიარეთ. ორი მეზობელი, მოხუცი ცოლ-ქმარი, უპატრონობითა და უჭმელობით დაიხოცნენ. ორივე ოჯახს დაელუმა შვილები (თითო შვილი პყავდათ) ფრონტზე. უშთამომავლოდ წავიდნენ ამ ქვეყნიდან, მომხსენიებელი არ დარჩენიათ. ახლაც მიძიძმს გახსენება 1942 წლისა... ზღაპარი მგონია ეს ავადმოსაგონარი დრო.

ფრონტის წინა ხაზზე შემისრულდა 18 წელი. კურსკის შეერილზე ახალი დამთავრებული იყო ბრძოლა, როცა ჩემი ნაწილი გავიდა ცეცხლის ხაზზე. არავის დაუჯეროთ, ტყვიისა არ შემინოდაო, ვინც იტყვის. სანამ დენტს კარგად იყნოსავდე, მანამ საკუთარი თავის გადარჩენაზე ზრუნავ კაცი, თუმცა ამ დროსაც კი საბრძოლო დავალებას ვერ დაივიწყებ. მერე უკვე ნელ-ნელა ეჩვევი ტყვიების წვილსა და ყუმბარების ბათქა-ბუთქს, რამდენადაც შეიძლება კაცი შეეჩვიო ამ ჯოჯოხეთს. ქვეითი ჯარი ხომ ყოველთვის „სახარბაზნე ხორცი“ იყო. მეც ქვეითი გახლდით და, დღე ერ-

თი იყო და, ათჯერ მაინც დაგვესუნთქავდა ხოლმე სიკვდილი. არტილერიაში რომ არ გადავსულიყავი, ალბათ ვერც დავბრუნდებოდი: ხუთი მოკლულიდან ოთხი ქვეითი ჯარისკაცი იყო. ყველაზე საცოდავი სულდგმული დედამინის ზურგზე ტყვიაზე მკერდმიშვერილი ჯარისკაცია... მე მხოლოდ ფრონტზე გავიგე, რაც ყოფილა ხალხთა მეგობრობა, მანამდე ეს, მართალი მოგახსენოთ, ჩემთვის მხოლოდ ლამაზი სიტყვები გახლდათ. ფრონტზე ყველა ერთია — ეროვნებას, პროფესიას, სადაურობას არავინ უყურებს. ხარ ჯარისკაცი, უნდა გაანადგურო მტერი და დაიცვა შენიანები.

მე ბევრჯერ გადამარჩინეს სიკვდილს ჩემმა რუსმა ფრონტელმა მეგობრებმა. მეც არასოდეს გამირჩევია განსაცდელის დროს რუსი და სომეხი, ლიტველი და თათარი. რა დამავინყებს „მიშკა სიბირიაკს“, ზურგით რომ გამომიყვანა მძიმედ დაჭრილი ცეცხლის ხაზიდან. ვაი, რომ მე ვერ მოვახერხე მისი დახსნა სიკვდილისაგან... და რამდენი იყვნენ მასავით ნაღდი და გამტანი ხალხი ფრონტზე, რამდენი ვაჟკაცი ჩანვა სამუდამოდ რუსეთის ტრამალებში!.. საერთოდ, უნდა შევნიშნო რუსი ხალხის ერთი ნიშანდობლივი თვისება: თუ შეგატყვევს უშიშრობა, სინაღდე და ცოდნა, გაფასებენ, გიჯერებენ და ქედსაც კი იხრიან შენს წინაშე. ეს მეტ-ნაკლებად ყველა ერისათვის გახლავთ დამახასიათებელი, მაგრამ რუსულ ხასიათში ეს ძალიან მკვეთრად ვლინდება.

ომმა ხალხის საუკეთესო ნაწილი — როგორც ფიზიკურად, ასევე გონებრივად რჩეულნი — გაანადგურა. ისინი შეენიღნენ ნათელი მომავლის რწმენას. ამიტომაც განსაკუთრებით ძველი ფრონტელებისათვის არის ძნელად დასანახიც და მოსათმენიც ის უკეთურებანი, რასაც, სამწუხაროდ, დღეს არცთუ იშვიათად ვხედავთ ჩვენ გარშემო. გულახდილად მოგახსენებთ, ხანდახან ასეთი ეჭვიც კი გაგკენწლავს კაცს გულში — ამისთვის ვიბრძოდით, ამისთვის ჩაიხოცა ამდენი ღირსეული მამულიშვილი? ნუთუ ამ ჩვენი უკუღმართობისა და უკეთურების ამოსაძიკვად კვლავ ასეთი მსხვერპლის გაღება მოუხდებათ ჩვენს შვილებსა და შვილიშვილებს? მადლობა ღმერთს, რომ ამ ეჭვის გამაქარწყლებელი მოვლენებიც ხდება ჩვენს სინამდვილეში. ცხონებული დედაჩემის სიტყვები უნდა გავიმეორო: „წავიდა და ნულარც მობრუნებულა მეორე ორმოცდაერთი“... დაე, უსისხლოდ მოეგვარებინოს ჩვენს ქვეყანას ძალიან ბევრი მტკიცენული და სერიოზული პრობლემა. მაგრამ ესეც მსხვერპლს ითხოვს, თუმცა სხვაგვარს. ღმერთმა ქნას, რომ „სიმართლის გამარჯვებასა მთაში არწივი ყიოდეს“.

7. ომი ჩემთვის ნგრევაა სიკეთისაც და სიავისაც. ერთი მხრივ, იგი სამართლიანობის დაცვაა, მეორე მხრივ — უსამართლობა; ორმხრივ უსამართლო ან სამართლიანი ომები არ არსებობს.

მშვიდობა შენებაა, სიკეთისა და სიმყუდროვის დაცვა, მაგრამ თუ უსამართლობა ხდება, მაშინ, ლელთ ლუნიასი არ იყოს, „ცარიალ მშვიდაბა მიწაჩიც გვეყოფის...“

თავისუფალი თემა

ქვემოთ წარმოდგენილი მასალა 1978 წელს გამოქვეყნებულ პარალელურად ორ ჟურნალში („ციცქარი“, № 11; „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, № 3). ორი რედაქციის — მხატვრულ-ლიტერატურულსა და სამეცნიერო-პედაგოგიურს — მასშტაბული მსჯელობის საგნად თავისუფალი თემის არჩევანი შემოსტევევით არ ყოფილა. პედაგოგიური ჟურნალისათვის ეს ლექსი პრობლემა იყო, მაგრამ არც „ციცქარისთვის“ გახლდათ იგი სხვისი ქართულ ლექს ჩხირად დღევანდელი კარგი თავისუფალი თემის დამწერი ხომ ზედალადელი „ციცქარის“ პოეტური ავტორია. პოლემიკაში მონაწილეობდნენ მასწავლებლები თამარ შურჯანაძე და ნელი რუხაძე; მწერალი თამაზ ქილაძე; საგამოცდო კომისიათა უკანასკნელი წევრების თავმჯდომარეები — პროფესორები მხეველა შანიძე, ელგუჯა ხინთიბიძე, რევაზ ხარაძე და ვუჩა კვარაცხელია; ეურნალ „ციცქარის“ წარმომადგენლები მისი რედკოლეგიის წევრები — პოეტი ტარიელ ქანტურია და პროფესორი რისმაგ გორდენიანი, ჟურნალს „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ — მწერალი რევაზ თვარაძე და რედაქტორი თამაზ კვაჭანტირაძე.

თ. კვაჭანტირაძე — ჩვენი დღევანდელი თავმჯდომარე გაჭირვებისა გახლავთ და ეს ამთავითვე უნდა ვალიაოთ; ახლახან მოთავდა მორიგი მისალეები გამოცდები, ჯერ კიდევ არ განელეებულა შთაბეჭდილება, მშობლიური ენისა და ლიტერატურის წერიითი გამოცდებიდან რომ მივიღეთ. ეს შთაბეჭდილება კი, პირდაპირ უნდა ითქვას, მძიმეა. მძიმეა, უპირველეს ყოვლისა, არა იმიტომ, რომ წელსაც თვალნათლივ გამოჩნდა ის, რაც აღარავისთვის წარმომადგენს საიდუმლოს — ჩვენი აბიტურიენტების წერის კულტურისა და აზროვნების საერთოდ დაბალი დონე (ეს — თავისთავად!); სანყენია, ცხადია, აბიტურიენტის უმწეობა, მაგრამ უფრო საგანგაშოა, როცა გამომცდელი იგრძნობს თავს უძლურად. არ იფიქროთ, რომ აქ ლაპარაკი იყოს კომისიათა უხეიროდ დაკომპლექტებაზე — მარტო ეს რომ გეჭირდეს, ამას შედარებით ადვილად მოველებოდა; სიტუაციის მთელი ტრაგიზმი ის გახლავთ, რომ სწორედ კომპეტენტურ გამომცდელს ეუფლება უკმარისობის გრძნობა, როგორც ყოველ პატიოსან ადამიანს, რომელიც გრძნობს — ამოცანას თავი რიგიანად ვერ გაეართვით. მისალევი გამომცდებით იმიტომ ვინყებთ საუბარს, რომ აქ ყოველგვარი საფარველი ეცლება ხოლმე ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მდგომარეობას სკოლაში და თავად ამ საგანში გამოცდის სისტემისა და მეთოდების ხარვეზებიც თვალნათლივ წარმოჩნდება. არც ერთ საგანს არ უჭირს ისე მისალევი გამომცდებზე, როგორც მშობლიურ ენასა და ლიტერატურას, და ეს სირთულეები არსად ისე არ „ყვირის“, როგორც თავისუფალ თემში. სწორედ ამგვარი თემების შეფასების დროს არცთუ იშვიათად გამომცდელი დამნაშავეის ლიმილით წინ დაუდებს ხოლმე თავმჯდომარეს ნაწერს და უცხადებს: ვერ შემოფასებია — დავენერო სამიანი და, ემანდ ვისმე ცოდვაში ფეხი არ ჩავდგა, დამეხმარეთო.

ცხადია, ამგვარი სიტუაცია ნორმალური ვერ იქნება, მაგრამ ეს კიდევ სჯობს იმ შემთხვევებს, როცა გადაღლილ-განამებულ გამომცდელს საკუთარ ეჭვებში ჩაღრმავების თავი აღარა აქვს, გადათელის გრამატიკულ-პუნქტუაციურ შეცდომათა რაოდენობას და გამოიყვანს სამიანს. ეს ეჭვი, ყოყმანისა და მერყეობის ეს განცდა კი არც თავმჯდომარეებისათვის გახლავთ უცხო (აქ ლაპარაკია არა იმ სიტუაციაზე, როცა თავად ნაწერი მერყეობს რალაც ორ ნიშანს შუა — ამ შემთხვევაში გამომცდელმა იცის, რომ ნაშრომი ობიექტურად, ვთქვათ, სამსა და ოთხს შუა არის დაწერილი, და თავად შეუძლია ყოველგვარი სინდისის ქენჯნის გარეშე გააკეთოს არჩევანი). ამ ჩვენს საუბარს რომ მკითხველი ეყოლება და თანაც უაღრესად ტენდენციური (რა შეიძლება იყოს ხელმოცარული აბიტურიენტის მშობელზე უფრო ტენდენციური), ეს ყველაზე ვიცი; დიდი გულთმისნობა არც იმას სჭირდება, ცალკეულ სირთულეებს როგორ განგვიზოგადებენ და ნამოგვაძახებენ — თქვე დალოცვლებო, ღამე როგორ გძინავთ, თუ თავად ვერ დაგიდგენიათ ნაწერის შეფასების კრიტერიუმები და ისე ასწორებთ საგამოცდო ნამუშევრებსო. მაგრამ თავისუფალი თემების ერთი ნაწილი რომ მართლაც უაღრესად რთული შესაფასებელია და ჩვენი გამომცდელები რომ ასეთ შემთხვევებში თავად აღმოჩნდებიან ხოლმე დიდი გამოცდის წინაშე, ესეც ფაქტია...

ტ. ჭანტურია — არა მარტო ჩვენი... ამ რამდენიმე წლის წინ „იზვესტიაში“ გამოქვეყნდა საინტერესო მასალა ერთ ასეთ ექსპერიმენტზე: მოსკოვის სკოლების ას საუკეთესო პედაგოგს დაურიგეს გასასწორებლად ერთი და იგივე თავისუფალი თემა. და, თქვენ წარმოიდგინეთ, ამ თემაში ხუთიანებიც დაინერა და ორიანებიც... როგორც ხედავთ, ცენტრალური პრესა ბეჭდავს ამგვარ მასალას; ხოლო დემაგოგიაში განაფული მავანი და მავანი ამ მწარე სინამდვილეს როგორ შემოგვიტრიალებს და რა კუდს გამოაბამს — ამის რიდით ჩვენ დუმილი არ გვარგებს... კი, ბატონო, სირაქლემასი არ იყოს, თავი შეიძლება დავემალეთ, მაგრამ ეშველება ვითომ ამით საქმეს?

თ. კვაჭანტირაძე — სწორედ მაგ ექსპერიმენტის მსგავს პროცედურას ჩავატარებთ ახლა. ყველას დაგირიგდებათ ერთ-ერთი აბიტურიენტის მიერ შესრულებული თავისუფალი თემა — „თანამედროვე მუსიკა — კლასიკა თუ ჯაზი“. ცხადია, ამ შემთხვევაში თემის შეფასებას ნიშნით ჩვენგან არავინ მოითხოვს — უფრო საინტერესოა აზრის მოსმენა იმის თაობაზე, თუ როგორ არის გააზრებული თემა და რა საშუალებით აღწევს აბიტურიენტი მიზანს — თუ, საერთოდ, აღწევს მას...

მზ. შანიძე — თავისუფალი თემის ამ დასათაურებამ თავის დროზე დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია. იმ წელს საგამოცდო კომისიის თავმჯდომარედ მე გახლდით და ჩემი მცირე განმარტება იქნებ აქაც არ იყოს ზედმეტი... გვედავებიან — ზოგჯერ კორექტული და უფრო ხშირად არაკორექტული ფორმით — თითქოს ჩვენ აბიტურიენტებისგან ამ შემთხვევაში რალაც განსა-

კუთრებული რამ მოვითხოვეთ, საგანგებო ცოდნას რომ საჭიროებს. არამც და არამც... შესაძლოა, ამ თემში კონსერვატორიის სტუდენტმა ორიანი მიიღოს, ხოლო მუსიკის მოყვარულმა, რომელიც ნოტებსაც კი ვერ კითხულობს და არაერთარი სპეციალური მუსიკალური განათლება არა აქვს — ფრიადი... ეს იმიტომ, რომ ჩვენ ამ შემთხვევაში მისგან მოვითხოვდით არა პროფესიულ ანალიზს კლასიკური და ჯაზური მუსიკისა (აქ კლასიკა ფართო გაგებით უპირისპირდება ჯაზს, თორემ ჯაზსაც აქვს თავისი კლასიკა), არამედ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სოციოლოგიური ასპექტის ანალიზს ამ პრობლემისას.

თ. კვაჭანტირაძე — თუმცა, ჩემი აზრით, ვინც ამ თემას მოჰკიდებს ხელს, მუსიკალური გაუნათლებლობა მისი კარგი მეკავშირე ვერ იქნება...

მზ. შანიძე — გეთანხმებით, მაგრამ ეს მაინც არ უნდა იყოს გადამწყვეტი ფაქტორი; მუსიკა, როგორც გარკვეული ეპოქის პროდუქტი, განსაზღვრული ფსიქიკური ნყოფის გამომხატველი, ცხოვრების ტემპისა და რიტმის ამსახველი და, ამასთან დაკავშირებით, ასაკობრივი ფაქტორი — თაობათა განსხვავებული აღქმა მუსიკისა — ამის შესახებ ახალგაზრდა სისტემატურად ისმენს, კითხულობს, უყურებს და ფიქრობს... თუ არ ფიქრობს, უნდა ფიქრობდეს. აი, ეს ფიქრები, ეს განსჯა გეაინტერესებდა ჩვენ უპირველეს ყოვლისა, და არა თავისთავად აღებული მუსიკალური ერუდიცია. აი, ნაკვითხოთ თემა და ვიმსჯელოთ, რამდენად გაართვა თავი აბიტურიენტმა ამ ამოცანას.

თანამედროვე მუსიკა — კლასიკა თუ ჯაზი

მუსიკა სახლში, ტრანსპორტში, ქუჩაში, მთებში... მუსიკა ყველგან... მუსიკა დღეს — კლასიკა თუ ჯაზი (!)... კი მაგრამ, რატომ გვისვამთ ახალგაზრდობას საკითხს ამგვარად — კლასიკა თუ ჯაზი? იქნებ აქ არაფერია ამოსარჩევი? სხვისი არ ვიცი და... კაფეას კითხვაც ისეთსავე ესთეტიურ (თუგინდ ინტელექტუალურ) სიამოვნებას მგერის, როგორსაც გოეტე და პაფეზი... განა დღესაც ისევე არ გეაჯადოებს მონალიზას (ჯოკონდას) ღიმილი, როგორც საუკუნეთა მიღმა? ანდა, პიკასოს გენიას რა ჩრდილი ადგება, კლასიკოსი რომ არ არის?!

არ ვიცი, ფიქრობდა თუ არა, რა სახით დაენერა ბეთჰოვენს „მთვარის სონატა“, არც ის ვიცი, ელ-გრეკო განგებ „ანგრედა“ თუ არა ფორმებს: ერთიცა და მეორეც ნერდა და ხატავდა ისე, როგორც უნდოდათ. დიახ, როგორც უნდოდათ. იტყვი: ხელოვანმა უნდა აკეთოს ის და ისე, როგორც ეპოქას, ხალხს სჭირდებაო! შევეშვათ მოსაწყენ რიტორობას!

ერთ-ერთი მხატვრის პერსონალურ გამოფენაზე მისივე ნათესავები (ჩემი აზრით) შეკრებილიყვნენ. მხატვარი დამნაშავესავით უსმენდა მათ განაჩენს. განაჩენი? განაჩენი ასეთი იყო: „ამნაირი ქალები მოგნონს, ბიჭო, შენ?“ (მკვეთრი გურული კილო). რას ფიქრობდა ამ დროს შემოქმედი? მინდოდა მეხარხარა — ჩემზე, იმ მხატ-

ვარზე, ყველაზე... ამ! „ყველაფერი ხალხისათვის!“ მერედა გაიგებს ის შენი ხალხი?... ერთი ანდაზა გამახსენდა: „ხალხი ქვევრია, რასაც ჩასძახებ, იმასვე ამოგძახებსო“... ბავშვობიდანვე ჩაცვინიხნებენ: გოგტე და რუსთეული გენიოსებიო. რატომ არას იტყვიას პლატონსა და კანტზე? არ სშენიათ, არ იციან და იმიტომ. არა და არა! კიდევ ერთი მაგალითი... სცენაზე ინოკენტი სმოკტუნოესკი ჰამლეტის მონოლოგს კითხულობს. . კითხვობსო, ვამბობ... ის ჰამლეტია იმ ნუთში, ჰამლეტი! აი, უკანასკნელი სიტყვაც და... გულგრილი ტაში... მინდოდა მეყვირა: „ეს ხომ ჰამლეტია!“ მერე?.. მერე ზიკინას გაძასვლა და თეატრები... მე აეტყვი... ეკონებ კომენტარი ზედმეტია...
მე მიყვარს მუსიკა, მოეზია, მსატერობა, მაგრამ ჭეშმარიტი!
მამ გაუმარჯოს დღევანდელი მუსიკას — კლასიკასაც და ჯაზსაც!!!...

ტ. ჭანტურია — ლევ ტოლსტოის რომ ლეონიდ ანდრეევის პროზა ნაუკითხავს, უთქვამს — ნაშინებს, მე კი არ მემინიაო. ამ ახალგაზრდასაც, ეტყობა, მკითხველის „შეშინება“ უნდა, და ეს უკვე გამომცდელებზეა დამოკიდებული, რამდენად სუსტი გული აქვთ...

თ. ჭილაძე — საგამოცდო თემებთან მე კავშირი ნაკლებად მაქვს, მაგრამ ახალგაზრდობის ერთი ნაწილის განწყობილება, ამ თემაში გამოხატული, საკმაოდ ტიპურია და აშდენად — ჩემთვისაც ნაცნობი. ეს არის ირონიული, ზოგჯერ გაუცნობიერებლად ბუნტარული დამოკიდებულება სინამდვილისა და, განსაკუთრებით, უფროსი თაობის მიმართ; ამან არ უნდა შეგეაკროთს, ყოველ შემთხვევაში, გამომცდეელი არ უნდა გააღიზიანოს, თუმცაღა თავად მე, გამოგიტყდებით და, გამიჭირდებოდა ურეაქციოდ დამეტოვებინა ზოგიერთი გამომწვევი ფრაზა. ეს არის ახალგაზრდული მაქსიმალიზმი, რომელიც ჩინებულ ნაყოფს გამოიღებს, თუ მას ცოდნა დაემატება. სამწუხაროდ, ხშირად ასე არ ხდება. ამის მაგალითია თუნდაც ეს თემა — პირდაპირ მოგახსენებთ, მან ჩემზე კარგი შთაბეჭდილება არ დატოვა. არა ამ გამომწვევი ტონისა და მცდარი დებულებების გამო; არც იმიტომ, რომ უფროსებს მოსაწყენ რიტორობას გვაბრალებენ — ეს პოზაა, ეს სიჭაბუკეს ეპატიება; მაგრამ არ ეპატიება ამის დამწერს, რომ იგი საკითხის შესახებ არ მსჯელობს, უჭირს პრობლემის დანახვა და საუბრის თემას ცვლის: როცა დასაწერ თემად მუსიკას ირჩევ, კეთილი უნდა ინებო და ამ საკითხზე უნდა იაზროვნო. ეს ყველაფერი სკოლიდან მოდის, როგორც და რაც იქ ვასწავლეთ, იმას ვისმენთ და ვკითხულობთ მისაღებ გამოცდებზე. სკოლაში კი აზროვნებას, დამოუკიდებელ მსჯელობას მაინცდამაინც არ ნყალობენ. კლასიკოსთა ციტატებს კი არ უნდა ვაზებირებინებდეთ, — ლიტერატურულ აზროვნებას უნდა ვასწავლიდეთ, უპირველეს ყოვლისა, ბავშვს. თანაც ეს თავისუფალი აზროვნება მარტო თავისუფალი თემების წერის დროს კი არ უნდა გამოვლინდეს, არამედ საპროგრამო თხზულების წერის დროსაც — იქვე უნდა მივცეთ მოსწავლეს მეტი თავისუფლება.

თ. კვაჭანტირაძე — თავისუფალი თემის რაღაც ასპექტით დაახლოება საპროგრამო თხზულებებთან მართლაც შეინიშნება; მაგრამ სრული ნიველირება რომ მოხდეს, ეს, ალბათ, სასურველიც არ იქნებოდა — თავისუფალში ყოველთვის ჭარბობს ემოციური მიმართება სათაურში დასმულ პრობლემასთან.

ბ. კვარაცხელია — ეს იმიტომ, რომ საპროგრამო თხზულება გარკვეული სავალდებულო სქემის, გეგმის რეალიზაციაა, თავისუფალი თემისთვის კი ასეთი სქემა არ არსებობს. ამიტომ, პირველ შემთხვევაში, თუ გეგმის რომელიმე პუნქტი არ არის რეალიზებული, თხზულება სისრულის შთაბეჭდილებას ვერ ტოვებს, მაშინ როდესაც სისრულის გრძნობას თავისუფალ თემში სხვა რამ ჰქმნის — უფრო სწორად, აბიტურიენტმა სხვადასხვა გზით შეიძლება მიაღწიოს ამას. საპროგრამო თხზულებაში მოცემული ანალიზი მაინც რაიმე ტექსტით არის შემოსაზღვრულიცა და განსაზღვრულიც, ამიტომ ანალიზის შედეგი და დასკვნები მეტწილად ერთნაირია, რაც ერთგვარად ტრაფარეტულსა ხდის კარგად დანერჩილ თხზულებასაც კი. თავისუფალ თემში კი ამისი საშიშროება არ არის. მოკლედ, პირველ შემთხვევაში უმეტესად მაინც გაკვალული გზით მიდის მოსწავლე იქნება ეს თუ აბიტურიენტი და ეს მისი ბრალი არ არის, ხოლო მეორე შემთხვევაში თითქმის ყოველთვის ყამირი ხვდება, რაც მეტ საშუალებას აძლევს გამოავლინოს თავისი ინდივიდუალობა, თუ გნებავთ — ორიგინალობა: მთავარია გქონდეს სათქმელი და თქმის უნარი. ამიტომაც ეტანებიან თავისუფალ თემას თხზვის ნიჭით დაჯილდოებული ახალგაზრდები — იციან, რომ აქ უკეთ გამოიჩენენ თავს. ამგვარი ახალგაზრდა უნდა იყოს ამ თემის ავტორიც, თუმცა ზომიერება და გემოვნება, რაც ასე ფასდება თავისუფალი თემის წერისას — კაცმა რომ თქვას, როდის არ ფასდება — შიგადაშიგ ლალატობს; მიუხედავად ამისა, მე მაინც ვერ დავეთანხმები ბატონ თამაზ ჭილაძეს ნამუშევრის შეფასებაში და ამ შეფასების არგუმენტირებაში — პრობლემას ვერ ხედავს და საკითხს გვერდს უქცევსო; ჩემი აზრით, საკითხს არ უხევეს, ოღონდ უფრო ფართო ასპექტით განიხილავს მას: ჯაზური და კლასიკური მუსიკის დაპირისპირება აყვანილია საერთოდ ხელოვნების ნედომის, ხელოვანსა და მასას შორის დაპირისპირების რანგში...

თ. ჭილაძე — ეს უკვე სხვა ასპექტი კი არა, სხვა სიბრტყეა...

რ. სირაძე — აქ არის ერთი დეტალი — მხატვრის გამოფენაზე მკვეთრი გურული კილოთი წამოსროლილი ფრაზა — რაც მაფიქრებინებს, რომ ამ თემის ავტორს მახვილი თვალი აქვს.

თ. ბურჯანაძე — კარგი მასწავლებელი ყოველთვის ცდილობს, რომ ეს მახვილი თვალი, ეს თავისებური ხედვა საგნებისა ნიჭიერ მოსწავლეში არ ჩაახშოს, არ დაუქვემდებაროს ჩვეულებრივსა და საერთოს, ნაძალადევად არ მოახვიოს თავს თავისი აღქმა მოვლენისა. აქ უკვე გამოითქვა რამდენიმე

მკვეთრი შენიშვნა ჩვენს სკოლებში მშობლიური ენისა და ლიტერატურის სწავლების თაობაზე, ბევრი კიდევ ითქმება; სკოლებში რომ რთული ვითარება გვაქვს, ეს პრაქტიკოსმა მასწავლებლებმა ვიცით — ციცხზე უკეთ ვის ეცოდინება ქოთნის ამბები... მაგრამ არ მინდა არც თქვენ და არც მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნეს, თითქოს — როგორც აქ ბრძანეს — დამოუკიდებელ აზროვნებას სკოლაში არა ვწყალობდეთ; ძალიანაც ვწყალობთ, მაგრამ ახალგაზრდაში მის განვითარებას ერთიანი ცხოვრებისეული კომპლექსიდან ნუ ამოვგლეჯთ და მთელ პასუხისმგებლობას სკოლაზე ნუ გადავიტანთ... თანაც მარტოოდენ ქართულის გაკვეთილზე... აი, თუნდაც თავისუფალი თემები ავიღოთ, როგორც ამ დამოუკიდებელი აზროვნების განვითარების ერთ-ერთი გზა. განა არ ვამუშავებთ მოსწავლეებს ამ თავისუფალ თემებზე? ჩვენს სკოლაში ბავშვი უკვე მეორე კლასიდან ეჩვევა ამგვარი თხზულების წერას...

რ. გორდეზიანი — ეგ ვითარება არის საერთოდ ჩვენი სკოლებისთვის უფრო ტიპური, თუ ის — რომ საშუალო სკოლას მოსწავლე ზოგჯერ ისე ამთავრებს, რომ თავისუფალ თემას არც დანერს, უფრო სწორად, არ დაანერხებენ?

თ. ბურჯანაძე — უფრო — ჩვენი, თუმცა არ გამოვრიცხავ, რომ მეორე ვარიანტიც შესაძლოა არსებობდეს... დიდი მნიშვნელობა აქვს ტრადიციას; ჩვენს სკოლაში — თბილისის 53-ე საშუალო სკოლაში — მოღვაწეობდა ისეთი პედაგოგი, როგორც გახლდათ ვარო ვარდიაშვილი; მისგან მოდის ეს ტენდენცია — მივცეთ რაც შეიძლება მეტი დამოუკიდებლობა მსჯელობაში მოსწავლეს, მივცეთ თავისი უნარის უფრო სრულად გამოვლენის საშუალება. საამისოდ მარტო ტრადიციულ თემას არ ვიყენებთ: შარშან მეთე კლასში ცნობილი ნახატი — „სკოლის ზღურბლთან“ მივიტანე და სათაურის ნაცვლად დაფაზე დაკვიდე. მოსწავლის პირობაზე ჩინებული მოთხრობები დაწერეს; ერთმა, გიორგი კვალიაშვილმა — წელს იგი უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა, — ისეთი ლექსი დაგვინერა, ყველანი აღტაცებული დავრჩით..

თ. კვაჭანტირაძე — ლექსად თემას — თანაც არა მარტო თავისუფალს — მისაღებ გამოცდებზედაც წერენ და უნდა პირდაპირ ითქვას — აღტაცებას ვინ დაეძებს, გაოგნებულნი ვრჩებით ამ „საგამოცდო პოეზიის“ უსუსურობით; უფრო მეტიც, ახლა უკვე წინასწარ ვაფრთხილებთ აბიტურიენტებს, რომ ლექსად დანერილი თემა დადებითად არ შეფასდება. ასე რომ, ჩემი აზრით, სკოლიდანვე არ უნდა წავაბალისოთ მოსწავლე, თემა ლექსად დაწეროს...

რ. გორდეზიანი -- იმ კონკრეტულ შემთხვევაში ცოტა განსხვავებული ვითარება შექმნილა — ფერწერულ ტილოსთან თავისი მიმართება მოსწავლემ მართლაც შეიძლება ლექსად გამოხატოს.

რ. სირაძე -- აქ სხვა მომენტი — იყო კი საკონტროლო წერის პროცესი

შემოქმედებითი სიტუაცია? რომ განვაზოგადოთ — ცოტა ძნელი წარმოსადგენია, რომ მისაღები გამოცდების პროცესი შემოქმედებითი იმპულსის მიმცემად აღიქვას ახალგაზრდამ.

თ. ჭილაძე — „საგამოცდო ლირიკა“ თავიდან ბოლომდე ყალბი მომენტია. ლექსად წერენ თემებს, ლექსად აგზავნიან წერილებს, მაგრამ ეს ხომ არ არის პოეზია; ეს არაფერი არ არის. ეინც გამოცდაზე ლექსად წერს, ის, ალბათ, პოეტი ვერასოდეს გახდება... დამიჯერეთ, მე ვიცი ლექსი რა უბედურებაცაა... უნდა სკოლიდანვე მივაჩვიოთ ბავშვები აზრისა და ემოციის გამოხატვის მკაცრად რეგლამენტირებულ ფორმას...

თ. კვაჭანტირაძე — ეტყობა, თავისუფალი თემის ემოციური დამუხტულობა არის მისი ლექსად გამოხატვის ერთ-ერთი მიზეზთაგანი. უნდა დაეიყვანოთ მოსწავლისა და აბიტურიენტის შეგნებამდე, რომ ჭეშმარიტად ღრმა ემოციური ეფექტი სწორედ სადა, „დაუნჯებული“ ფორმით მიიღწევა.

მზ. შანიძე — თავისუფალ თემაში ავტორის ემოციური დამოკიდებულების გამორიცხვა არც შესაძლებელია და არც სასურველი, მაგრამ იგი მაინც უნდა ექვემდებარებოდეს მსჯელობა-განსჯას. ჩვენ, უპირველეს ყოვლისა, გვინტერესებს, თუ რას ფიქრობს ახალგაზრდა ამ საკითხზე, რა მოსაზრებები აქვს და როგორ შეუძლია მათი ჩამოყალიბება. როდესაც თავისუფალ თემად „ბუნების დაცვა თანამედროვე ადამიანის მოვალეობაა“ მივიტანე, მცირე განმარტება აბიტურიენტებს მიეცათ — ჩვენს დროში ბუნება რა მდგომარეობაშია, რა ემუქრება მას და ჩვენ, ადამიანებს, რა გვევალება ბუნების და, აქედან გამომდინარე, საკუთარი სიცოცხლისა და შთამომავლობის გადასარჩენად. მაგრამ რა გამოვიდა? უმეტესობამ დაინყო თავისი გრძნობების გადმოღვრა — მე მიყვარს ბუნება, რა ლამაზია ბუნება, რა ლამაზია საქართველო, რა თვალწარმტაცია ჩემი ხაშური გაზაფხულზე, ნეტავ ახლა ვაგაგონათ ჩემი ყვირილას ჩხრიალი და ასე დაუსრულებლივ ვიშისა და ჰოის ძახილი. და იგივე ყვირილა რომ ზესტაფონს ქვემოთ არ დაინახება, ამაზე არავინ დაწერა... ასე გაიგეს ბუნების დაცვის პრობლემა...

თ. კვაჭანტირაძე — ზოგმა, ვგონებ, ვაჟას ბუნებაც შემოგაპარათ...

მზ. შანიძე — რა თქმა უნდა: როცა ეს „ემოციური“ შესავლები მოათავეს, შემდეგ ნაჭერ-ნაჭერ გადავიდნენ სასკოლო მასალაზე — ბუნება რომანტიკოსთა შემოქმედებაში, ბუნება ვაჟასთან, ბუნება ყაზბეგთან... სად იყო აქ აზროვნება, სად იყო მსჯელობა საქითხის შესახებ? ვერც კი გაიგეს, რას ეთხოვდით, რა ევალებოდათ. ჩვენ იმის წინააღმდეგი ვართ, რომ საკუთარი ნაფიქრალის ნაცვლად იაფფასიან ემოციებს — რომლებიც სინამდვილეში არავისი ემოცია არ არის — გვისაღებდნენ თავისუფალ თემად... თორემ ვინ იქნება მოწინააღმდეგე იმგვარი ემოციისა (მე ვიტყვოდი — კეთილშობილური აღშფოთებისა და გაცხარების), რომელიც ყოველ მოქალაქეში უნდა აღძრას ბუნების ბარბაროსულმა შებლაღვამ და ჩვენმა უთაურობამ! უფრო მეტიც,

ნუ შევედავებით აბიტურიენტს, თუ მისი აზრები და გემოვნება ჩვენსას არ ემთხვევა... თუ დაგინერათ, რომ მას ჯაზი მოსწონს და მოცარტი კი მთქნარების გუნებაზე აყენებს, თქვენ კი თავგადადებული მონინააღმდეგე ხართ ჯაზისა, ამან შეფასებაზე არ უნდა იმოქმედოს; ეს ჩვენი, გამსწორებლების, საქმე არ არის, ჩვენ მის მუსიკალურ გემოვნებას არ ვაფასებთ. ამიტომ ჩვენი აზრი ჩვენთვისვე უნდა დავიტოვოთ. თუ მას ჩვენთვის მიუღებელი აზრი კარგად აქვს დანერილ-დასაბუთებული, ნუ ჩაუთვლით ამას შეცდომად...

თ. კვაჭანტირაძე — აზრს ნუ შევედავებითო (თუნდაც თავისუფალ თემაში), ამგვარი პოზიცია, ცოტა არ იყოს, საექვოდ მეჩვენება. იშვიათად — ორიგინალობისაკენ სწრაფვა, ხშირად კი — უვიცობა ახალგაზრდას თავისუფალ თემაში იმისთანა რამეს დაანერინებს, რომ მისი უყურადღებოდ დატოვება არ ივარგებს.

მზ. შანიძე — მე დაუკრიფავში გადასვლაზე არ მოგახსენებდით... ასე შორს, ჩვეულებრივ, არ შეტოპავენ ხოლმე.

რ. გორდეზიანი — ამ თემის ავტორმა, მაგალითად, შეტოპა... ყოველ შემთხვევაში, სწორედ დაუკრიფავში ცდილობს გადასვლას... აქ ლაპარაკია ხალხზე ერთგვარი ქედმაღლობით, სრულიად უსაფუძვლო და უმისამართო ბრალდებებიც არის — არ გვეუბნებიან, რომ პლატონი და კანტი გენიოსები არიანო; კი მაგრამ, ვინ არ ეუბნება, ვინ არ აღიარებს, რომ პლატონი გენიოსია?! აქ, ცოტა არ იყოს, ქაოსია ემოციების — ეს ახალგაზრდა ქარის ნისქვილებს ებრძვის...

მზ. შანიძე — მე უფრო ტიპიურ შემთხვევებზე მოგახსენებდით: მაგალითად, მივეცი თავისუფალი თემა „მოდა და თანამედროვეობა“. აქ რაიმე იდეოლოგიურ სიბრტყეზე პრობლემის დასმა არ ხდება... რას გვინერენ ხოლმე ჩვეულებრივ? გოგონებმა, დიდი-დიდი, დაგვინერონ: არა ხართ მართალი უფროსი თაობა, რომ შარვლით სიარულს გვიშლითო. და კიდევ გავიმეორებ, მე რომ გამსწორებელი ვარ, მომწონს თუ არ მომწონს შარვლიანი ქალები (სიტყვაზე — ძალიანაც მომწონს, ვისაც უხდება, დიახაც რომ უნდა ატაროს!), ეს განზე უნდა გადავდო და ამაზე არ უნდა ვედავო თემის ავტორს...

რ. გორდეზიანი — ასეთ შემთხვევებზე არც მე შევედავებით, მაგრამ ზოგჯერ მხოლოდ გემოვნების და მხოლოდ „მომწონს-არ მომწონს“ საკითხი არ დგას. ზემოთაც ითქვა და ახლაც თავს ფაქტიურად ერთ პრობლემას დავტრიალებთ — შეფასების კრიტერიუმს. არის რამდენიმე მყარი საზომი, რომლითაც შეიძლება ყოველგვარი — თავისუფალი თუ საპროგრამო — თხზულების შეფასება; უპირველეს ყოვლისა — ჩანს თუ არა თემაში საკითხის ცოდნა და ზოგადი განათლება; მეორე — აქვს თუ არა თემის ავტორს წერის კულტურა; მესამე — ზუსტად უპასუხა თუ არა სათაურს; მეოთხე — აზროვნებს თუ არა დამოუკიდებლად და ბოლოს — აქვს თუ არა ემოციური მიმართება პრობლემასთან: ვალის მოხდის გამო წერს, თუ განიცდის, გულთან ახლო მიაქვს სა-

კითხი, რაზედაც წერს. ამ უკანასკნელის (ე.ი. ემოციური მიმართების) არსებობა თემაში არც შორისდებულების დახვევებით და არც ლიტონი განცხადებით არ დადასტურდება, იგი თემის მთლიანი ქსოვილიდან, ქვეტექსტიდან, დეტალებიდან გამოჩნდება. ამ კრიტიკოუმთავან თავისუფალი თემის შეფასებისას ზოგი წინა პლანზე წამოიწევს, ზოგი, შედარებით, ჩრდილში მოექცევა; ჩემი აზრით, თავისუფალ თემაში განსაკუთრებით ზოგადი განათლება და დამოუკიდებელი აზროვნება უნდა მოვიძიოთ და შევაფასოთ ავტორისა... და ამასთან დაკავშირებით ერთი თითქოსდა ტექნიკური საკითხი: გამსწორებელმა უნდა იცოდეს, სადავო თემის უკან ვინა დგას. უნივერსიტეტში რამდენჯერმე ვცადეთ და, ჩემი აზრით, საერთოდ, წესად უნდა ვაქციოთ — სადავო თემის ავტორი გამოვიძახოთ და გავესაუბროთ ნიშნის დანერამდე. მაგალითად, ამ თემას მე მხოლოდ მას შემდეგ დავუსვამდი ნიშანს ყოველგვარი ეჭვისა და სინდისის ქენჯნის გარეშე, როდესაც ავტორს გავესაუბრებოდი და გავარკვევდი — განვითარების რა პერსპექტივები უჩანს მას... უნდა გაირკვეს, აქ ნახსენები ავტორები — კაფკა იქნება ეს, ჰაფეზი თუ კანტი — ყურმოკრული, ზერელე ინფორმაციაა, თუ წინასწარ მომზადებული ეფექტური (აბიტურიენტის აზრით!) რეცეპტი, უნივერსალური მოდელი ყველა თავისუფალი თემისათვის, ვინაიდან მუსიკაზე იქ მხოლოდ თავსა და ბოლოშია თითო ფრაზა...

თ. კვაჭანტირაძე — მინდა მესამე ვარიანტიც დაუშვათ — იქნებ ჩინებულად იცნობს პლატონსაც, ჰაფეზსაც და კაფკასაც — ღვთის მადლით, ასეთებიც ხომ გვეყვანან!

რ. გორდეზიანი — სწორედ ეს მესამე ვარიანტი რომ არ გამოგვეპაროს და, როგორც თქვენ ბრძანეთ, ახალგაზრდის ცოდვაში ფეხი რომ არ ჩავდგათ, წინასწარ უნდა გავესაუბროთ მას. განა გამორიცხულია, რომ ამ თემის ავტორი ნაკითხი, განათლებული ახალგაზრდაა და, როგორც ჭაბუკობაში ხშირად ემართება კაცს, სურდა ნაწერში ყველაფერი ჩაეტია. იმ ფონზე, როდესაც, სამწუხაროდ, ჩვენი აბიტურიენტების უმეტესობა ელემენტარულ ცოდნას ვერ ავლენს, განა გვაქვს უფლება უმაღლესის კარი დავუხშოთ ახალგაზრდას, რომელმაც იცის ჰაფეზი, გოეთე, კაფკა, კანტი, პლატონი...

რ. თვარაძე — ვინც ესენი იცის, იმას რაღა უნდა ასწავლოთ უმაღლესში?!

რ. გორდეზიანი — ამ ცოდნის სათანადო სისტემაში მოყვანა... ბატონ თამაზ ჭილაძეს აბიტურიენტთა ნაწერების სწორება, მისდა საბედნიეროდ, არ უწევს, ამიტომაც ჩემთვის გასაგებია მისი პოზიცია ამ თემაზე მსჯელობისას... ჩვენ კი მისაღებ გამოცდებზე ლამის ჩავიხრჩოთ შაბლონურ ფრაზებსა და სახელმძღვანელოდან გადმონეროდ მთელ პარაგრაფებში — იქ ამგვარი თემა, თუნდაც არადისციპლინებული აზროვნების ნაყოფი, ოაზისივით გამოანათებს ხოლმე.

ე. ხინთიბიძე — მკაცრად დისციპლინებული აზროვნება თავისით არ მოდის ციდან — ამგვარი აზროვნების გარემოცვაში უნდა გაიზარდოს მოსწავ-

ლე... ამ თემის ავტორის გასამართლებლად არ მოგახსენებთ (მე თუ მკითხავთ, იგი გაექცა სათაურში დასმულ საკითხს; ამგვარი თემა მაშინ უნდა აირჩიო დასაწერად, როცა გაქვს რაიმე სათქმელი მუსიკაზე), მაგრამ ის მოთხოვნა, რომ თავისუფალ თემაში ემოციები ერთგვარად უნდა დაიოკო და პირდაპირ, ლოგიკურად იმსჯელო პრობლემაზე — მისულია განა ყველა აბიტურიენტამდე? თუნდაც, ამ თემის ავტორამდე? იქნებ მას ჰგონია, რომ ასეც შეიძლება თავისუფალი თემის წერა? რა დასაძალია და, არამართო აბიტურიენტს, ზოგჯერ უფრო მაღალი რანგის ავტორებს უყვართ უცხოური და ჟღერადი გვარებით ეკლუცობა და პრობლემისათვის გვერდის ავლა — მოკლედ, „თავისუფლად“ წერა! ჰოდა, ამგვარ გარემოცვაში გამორიცხული არ გახლავთ, რომ ბევრს ეგონოს, თითქოს წერის ამგვარი მანერა საერთოდ არის მიღებული.

თ. კვაჭანტირაძე — ვგონებ, ჩვენი საუბარიც თანდათან თავად ემსგავსება ამ სტილის თავისუფალ თემას — ვშიშობ, ნელ-ნელა სხვა სფეროებში არ გადავინაცვლოთ... ცხადია, მოსწავლის წერის მანერა გარკვეული თვალსაზრისით განპირობებულია პრესის, მეცნიერების, ლიტერატურის ენითა და სტილით, მაგრამ უშუალო პასუხისმგებელი ამაზე მაინც სკოლაა და ჩვენც მას დავუბრუნდეთ. რა საშუალებებით ვცდილობთ იქ მოსწავლეში დამოუკიდებელი აზროვნებისა და ლიტერატურული ჩვევების გამომუშავებას?

ნ. რუხაძე — საამისოდ სწორედ თავისუფალი, ანუ განყენებული თემები არის მიზნული ყველაზე ეფექტურ საშუალებად. თავისუფალი თემა, პირველ ყოვლისა, აზრის თავისუფალ გამოხატვას ნიშნავს, თუმცაღა პრობლემა აქაც განსაზღვრულია. ასე რომ, მოსწავლის თავისუფლება იმით ვლინდება, რომ იგი საკითხის გაშუქებისათვის ისეთ მასალას იყენებს, რაც იცის, მოსწონს და რაც მის შემოქმედებით აქტივობას, ერთგვარ აღმაფრენას იწვევს. ახლა საკითხი ასე დავსვათ: განა ასეთი აღმაფრენით წერა გამორიცხულია საპროგრამო მასალის ფონზე? სწორედ იმის გამო, რომ ამას სკოლაში ვერ ვაღწევთ, თვით შემოქმედებითი ნიჭით დაჯილდოებული ბავშვებიც კი უზაღისოდ წერენ თემებს: ისინი ვერ ეგუებიან იმ შაბლონს, რაც თან ახლავს ჩვენ მიერ საპროგრამო მასალის დამუშავებას; ზოგჯერ გვაეინყდება, რომ ნიჭიერ ახალგაზრდას არ უყვარს გატკეპნილი გზით სიარული, ჩვენ კი დაუინებით მოვითხოვთ სხვის ნაკვალევზე იაროს. დროა ყურად ვილოთ ეს ფაქტები, სანამ მოსწავლეებსა და აბიტურიენტებს ჩვევად არ ჰქცევიათ თავისუფალი თემის მოსვლის იმედით საპროგრამო მასალის სრული იგნორირება.

აქ საუბარი იყო თავისუფალი და საპროგრამო თემატიკის დაახლოებაზე, საპროგრამო მასალაშივე მოსწავლეთათვის მეტი თავისუფლების მიცემაზე. მე ამ მიზანს სენტენცია-აფორიზმების გაშლის გზით ვცდილობ მივალნიო. მერვე კლასში, „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის შემდეგ, ჩავატარე საკონტროლო წერა. საკონტროლოზე ყოველთვის სამი დასათაურების თემა შემაქვს — ესეც თავისუფლების ერთ-ერთი ფორმაა, არჩევანის თავისუფლებისა: „ჩემი

საყვარელი გმირი „ვეფხისტყაოსნიდან“, „რალა იგი სინათლე, რასაცა ახლავს ბნელია“ და „გონიერსა მწერთნელი უყვარს, უგუნურსა გულსა გმირდეს“. აი, როგორ გაიაზრა „რალა იგი სინათლე“... ერთ-ერთმა მოსწავლემ:

რალა იგი სინათლე

მე მზიბლავს პირიშე ავთანდილი, ვინ „მჭერეტთაგან მისანდომია, სპათა სპასპეტი, ჩაუქი, ვითა ვეფხი და ლომია“; მზიბლავს მისი გატაცებული ტრფობა, მიჯნურობის ცეცხლიცა და ცრემლიც, ფარულად ნაწვიმი; მაცვიფრებს მისი ნებისყოფა და ამტანობა, გონიერება და წინდახედულობა. მიტაცებს მისი დიდი მეგობრული საყვარული და მოყვასისადმი თავგამოდება. მომწონს მისი ჩაგრულთა მოსარჩლეობა და ვაჟკაცური დახმარების აღმოჩენა, „ღარიბთა და არასმქონეთა“ სიბრალული, თავის ხალხსა და ქვეყანაზე ფიქრი და ზრუნვა.

მომწონს თავისი „მზრდელი“ მეფისადმი ავთანდილის მოკრძალებულობა და რიდი, მაგრამ ისიც მომწონს, რომ მისი ყოველგვარი ნების წინაშე მონურად ქედს არ იხრის და ეურჩება (იპარება), ისწრაფვის პირადი ნების თავისუფლებისაკენ და ადამიანური ცხოვრების იდეალური მწვერვალების დასააყრობად მიემართება. ორმაგად მზიბლავს და მატკობს მისი დიდი გრძნობით წარმოთქმული სიმღერა, სვედანარევი ტკბილ-მწარე ოხერა — „ეა, სოფელო, რაშიგან ხარ“... და მიზანში ამოღებული ფრინველის ციდან ჩამოღება. მომწონს მისი აუჩქარებლობა, სიღინჯე, შინაგანი თავმონონებით გამოუხატველი სიამაყე.

მაკვირვებს მისი მოხერხებულობა, სიბრძნე და სიტყვის ძალა, ადამიანის ფიქრის მიხვედრილობა, მისი ენატკბილობა, რომელიც გველს ხერულიდანაც კი გამოიყვანს.

მზიბლავს, მიტაცებს მისი პიროვნება და როგორც კაცურ კაცს მაყვარებს კიდევ, მაგრამ მანუხებს, მაფიქრებს მის მიერ გულუმტკიენეულად სახელდახელოდ კაცის სიცოცხლის დანით ჩაქრობა. დიახ, მაფიქრებს, მალონებს „ესე საქმენი“ და სინანულით გამამეორებინებს შოთას სიტყვებს: „რალა იგი სინათლე, რასაცა ახლავს ბნელია?!“

ეს მერვე კლასელის ნაწერია, მაგრამ მისაღებ გამოცდებზეც მე მასში ხუთიანს დავწერდი; ჯერ ერთი, გონებამახვილურად გააერთიანა ორივე თემა, მერე — კრიტიკულად მიუდგა იმ საკითხს, რაც რუსთველოლოგიაშიც სადავოდ არის ქცეული; და, რაც მთავარია, თემას მოუნახა ორიგინალური, მინიატიურულ-ესეისტური ფორმა. მე საერთოდ ვცდილობ ხოლმე მოსწავლეები დავაუფლო ამგვარ მინიატიურულ-ნოველურ სტილს...

თ. კვაჭანტირაძე — ეტყობა, სკოლებში დაიწყო ერთგვარი უკურეაქცია: ტრადიციული ფორმის ნაცვლად ფებს იკიდებს, როგორც თქვენ ბრძანეთ, ნოველისტური სტილი. ამის გამოძახილი უნდა იყოს, რომ ამ ბოლო დროს გახშირდა მისაღებ გამოცდებზეც თავისუფალი თემის ნაცვლად მოთხრობების წარმოდგენა. თემის გალექსვა ყველამ დავგმეთ, ახლა თემა-მოთხრო-

ბაზეც ვთქვათ ორიოდ სიტყვა... ამრიგად, თავისუფალი თემისათვის იდეა-
ლურად თქვენ ნოველის ფორმა მიგაჩნიათ?

ნ. რუხაძე — გაიდეალება, ალბათ, არანაირი ფორმისა არა ღირს... სა-
სურველად კი უდავოდ მიმანია.

მზ. შანიძე — თქვენ რომ თემა ნაგვიკითხეთ, მე მას ნოველის სტილში
დანერილად არ ჩავივლიდი... იქ მსჯელობა იყო, ანალიზი. მასში თუ გაჭირ-
დებოდა ფრიადის დანერა, მხოლოდ სიმოკლისათვის. ეგ რომ გაშლილ-გაე-
რეზობილი იყოს, თავად ფორმა შესანიშნავად არის მოძებნილი; თანაც ერთი
ბნელი მხარეც უპოვა ავთანდილს...

ტ. ჭანტურია — მე მაგ „ბნელი“ — როგორც თქვენ იხებთ თქმა — საქ-
ციელისთვის უფრო მიყვარს ავთანდილი...

მზ. შანიძე — ეგ სხვა საკითხია და, როგორც უკვე ითქვა, რუსთველო-
ლოგიისათვისაც საკამათო... ნოველური სტილი სხვა გახლავთ; რელს, მაგა-
ლითად, უნივერსიტეტში თავისუფალი თემის ნაცვლად ჩაგვაბარეს რამდე-
ნიმე მოთხრობა. დიახ, დიახ — მოთხრობა, რომელსაც აქვს სიუჟეტი, ჰყავს
გმირები და ა.შ. ერთ-ერთი მათგანი, რომელსაც პრობლემა „ხელოვნება და
საზოგადოება“ უნდა გაეშუქებინა, იწყებოდა თბილისის ალიონის აღწერით.
ამ ექსპოზიციის შემდეგ მოთხრობის გმირი, ცხენზე ამხედრებული, ზურგს
აქცევს ურბანისტულ ცივილიზაციას და ბუნებაში გაიჭრება. ჭენებისას იგ-
რძნობს, რომ მასზე უკეთესი მხედარი ენევა და საცაა გადაასწრებს. მოიხე-
დავს და... მე მეუხერხულეა ჩვენი დიდებული მწერლის სახელის მოხსენიე-
ბაც კი ამ კონტექსტში, ჩვენს აბიტურიენტს კი არავითარი უხერხულობა არ
უგრძნია მასთან არც ცხენის ჭენებითა და არც ფინჯან ყავასა და ჭიქა კო-
ნიაკზე — ხელოვნებაზე საუბრით... აი, ამნაირი სტილი მოთხრობისა არის
თუ არა ის, რასაც უნდა მოვითხოვდეთ მისაღებ გამოცდებზე თავისუფალი
თემისაგან? თავი დავანებოთ იმას, რომ ამგვარი შემოქმედება ეჭვს იწვევს
სმინდა საგამოცდო პრაქტიკიდან გამომდინარე: მე არ მჯერა, რომ ეს „მოთ-
ხრობა“ იმპროვიზებულად გამოცდის დროს დაიწერა...

რ. სირაძე — თანაც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ჩვენ გამოცდა ქარ-
თულ ენასა და ლიტერატურაში გვაქვს და არა პოეტური უნარის შეჯიბრი ან
შემოქმედებითი: ილიმპიადა.

თ. კვაჭანტირაძე — საინტერესოა ამ საკითხზე აქ დამსწრე მწერალთა
აზრი. საკითხი ასე დაისვა: ვებრძოლოთ თუ არა თავისუფალი თემის ამგვარ
ფორმას -- დავარქვათ მას „ნოველისტური“. რაც შეეხება ეჭვს, წინასწარ
მომზადებულ, ე.წ. „ზეპირ შპარგალკას“ ხომ არ მაპარებენო, ეს, ცხადია,
ისევე ვარაუდდა სუვეროსივე უნდა დარჩეს: თავი რომ დავანებოთ პედაგოგი-
ურ ეთიკას, აურიდიული უფლება არა გვაქვს ჩვენმა ეჭვმა იმოქმედოს ნიშან-
ზე. შემოქმედებითი უნარის გამოცდა არა გვაქვსო, ბრძანა ბატონმა რევაზ-
მა; ჩემთვის ეს ეტყობა, სადავია: თავისუფალი თემა სწორედაც შემოქ-

მედებიტი ნიჭისა და უნარის გამოპელენი უნდა იყოს უპირველეს ყოვლისა.

რ. სირაძე — ბატონი ბრძანდებით, განესაჯოთ...

მზ. შანიძე — ამ შემთხვევაში, მე მგონია, ოფიციალური მოთხოვნაიდან უნდა ამოვიდეთ, ხოლო თუ ის მოთხოვნა არ მოგვწონს, ჯერ მის შესაცვლელად უნდა ვიბრძოლოთ; იქ კი შავით თეარზე წერია, რომ აბიტურიენტის ნაშრომი უნდა იყოს თხზულება — და არა მხატვრული ნაწარმოები...

ტ. ჭანტურია — ეგ ორი ცნება ვითომ გამორიცხავს ერთმანეთს? თუ — ვაჟას თხზულებათა ხუთი ტომი გარჩევაა და შიგ მხატვრული არაფერია?

მზ. შანიძე — ტერმინს გამოდევნება არა ღირს — ლაპარაკია სასკოლო თხზულებაზე. იქ კი, დებულების მიხედვით, უპირველეს ყოვლისა უნდა იყოს მსჯელობა გარკვეული საკითხის გარშემო; საამისოდ საჭიროა თავისუფალ თემათა სათაურებიც სათანადოდ შეირჩეს. მე ნაგეკითხავთ მოსკოვის მონინავე უმაღლესი სასწავლებლების თავისუფალ თხზულებათა თემატიკას — მეექვსეება, რომ ამგვარად ფორმულირებულ სათაურებზე შესაძლებელი იყოს მოთხრობის დანერა: „ბუნების დაცვის ფორმები და საშუალებანი“, „ლომონოსოვის მეცნიერული მოღვაწეობის მნიშვნელობა“, „ნიუტონისა და აინშტაინის აღმოჩენათა მნიშვნელობა“, „საბჭოთა მეცნიერების ავანგარდული როლი“, „მეცნიერება და რელიგია“, „მათემატიკა ჩვენს ცხოვრებაში“ — ეს გახლავთ საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტებზე მიტანილი თემები; ახლა „ჰუმანიტარებისა“ ვნახოთ: „ლიტერატურის მნიშვნელობა რადიოს, კინოსა და ტელევიზიის ეპოქაში“, „რისთვის არის საჭირო მუსიკა“, „რა არის ისტორია“... არ ვამტკიცებ, რომ უკეთესი თემატიკის შერჩევა არ შეიძლებოდეს, მაგრამ ერთი თვალსაზრისით ეს დასათაურებანი სანიშნოდ მიმაჩნია: უპირველეს ყოვლისა, ისინი მოითხოვენ მსჯელობას და ლექსის ან თუნდაც მოთხრობის დასაწერად ნაკლებად განაწყობენ კაცს... ამ თემების წერის დროსაც არ გამოირიცხება (სხვათა შორის — არც სხვა შემთხვევებში!) პრობლემისადმი ემოციური მიდგომა და მხატვრულობის ელემენტი, მაგრამ ერთიცა და მეორეც დაქვემდებარებული უნდა იყოს ძირითად ამოცანას — მსჯელობით გახსნას სათაურში გამოტანილი პრობლემა.

თ. კვაჭანტირაძე — მოთხრობაც, ჩვეულებრივ, რაღაც იდეას, მხატვრულ ამოცანას არის დაქვემდებარებული...

რ. გორდეზიანი — მაგრამ მაშინ აბიტურიენტის თავისუფალი თემა უნდა შევადფასოთ როგორც მოთხრობა, როგორც მხატვრული ნაწარმოები. აქ კი კრიტიერიუმები განსხვავებულია და მოთხრობის საზომით თავისუფალი თემის შეფასება ავტორს მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებდა.

თ. ჭილაძე — შესაძლოა პარადოქსად მოგეჩვენოთ, მაგრამ, ჩემი ღრმა რწმენით, რაც უფრო არალიტერატურული იქნება თავისუფალი თემა, მით უკეთესია. მეტსაც მოგახსენებთ — კატეგორიულად უნდა აიკრძალოს გამოცდებზე თემების ლექსად ან მოთხრობად დანერა...

თ. კვაჭანტირაძე — ლექსზე არ ვდავობთ...

თ. ჭილაძე — პრინციპულად ეს ერთი და იგივეა.

მზ. შანიძე — როცა ამ ფორმას ირჩევ, რომ ცხენზე ზიხარ და დოღს უმართავ შოთა რუსთველს — ეს ტყუილია, თანაც არა მხატვრული ტყუილი, არამედ — სიყალბე...

ნ. რუხაძე — როცა თემის სათაურად მოდის „ოცნება და სინამდვილე“, ვფიქრობ, ახალგაზრდას უფლება აქვს თავისი ოცნების რალაც მონაკვეთი მხატვრულად აგვიწეროს.

თ. ჭილაძე — ო, ეგ რთულ თემად მეჩვენება აბიტურიენტისთვის; თუ არ იცი, რა არის ოცნება და რა არის სინამდვილე, ამ თემას რიგიანად ვერ დაწერ. ამის ცოდნა კი ასაკთან ერთად ჰოდის. და მაინც, თუ ვინმე გაბედავს და ამ თემას ხელს მოჰკიდებს, მან თავისი ოცნება კი არ უნდა აღწეროს — ოცნებასა და სინამდვილეს შორის არსებულ მიმართებაზე უნდა იმსჯელოს — რატომ არის, რომ ისინი ზოგჯერ ასე ტრაგიკულად ეჯახებიან ერთმანეთს, ზოგჯერ კი (უფრო იშვიათად!) მათ შორის ჰარმონია სუფევს. აი, ეს მსჯელობა მაინტერესებს მე და არა ის, თავის ოცნებაში ცხენით იჭენებს თუ საკუთარი იახტით იმოგზაურებს! აქაოდა ლექსად ან მოთხრობად ვწერო — თავისუფალი თემის ავტორი არ უნდა გაექცეს პრობლემას...

ტ. ჭანტურია — მოთხრობა და ლექსი აზრის დებერტირების თავშესაფარი არ გახლავთ...

თ. ჭილაძე — ჭეშმარიტად! ამიტომაც ნუ დაგვაფრთხობს თუნდაც თავისუფალი თემის ფორმის მკაფიოდ განსაზღვრა, ერთგვარი სტანდარტის მოთხოვნა... იმდენად მომრავლდა ეს არასტანდარტული გადაწყვეტა თემისა, ეს ფსევდომოთხრობები, რომ თავად იქცა სტანდარტად. რაც უნდა უცნაურად მოგეჩვენოთ — ვინც თავისუფალ თემას ლექსად ან მოთხრობად წერს, იგი თავისი არსებით, მონოდებით არ არის ლიტერატორი და საეჭვოა, ასეთად როდისმე იქცეს. ვიმეორებ, ყმანვილები თავიდან, სკოლაშივე უნდა მივაჩვიოთ სავალდებულო აქტებს, შევაგუოთ იმ აზრს, რომ გამოცდებზე მისგან, უპირველეს ყოვლისა, მოითხოვენ ანალიზს და არა ლექსებსა და მოთხრობებს. რაც არ უნდა დაუნდობლები ვიყოთ გამოცდებზე იმ ახალგაზრდათა მიმართ, რომლებიც ასე გულუხვად აფრქვევენ თავიანთ ემოციებს, საქმისთვის მაინც ეს აჯობებს...

თ. კვაჭანტირაძე — ემოციების გადმოღვრა პროზის აუცილებელი ატრიბუტი არ არის. შესაძლოა მოთხრობის ფორმამიცემული თავისუფალი თემა უაღრესად საქმიანი იყოს და განსჯით სავსე, თანაც გარეგნული გამოვლენით — მშრალიც კი.

თ. ჭილაძე — თუ ამგვარ უნიკუმებთან გვაქვს საქმე, მაშინ რა მეთქმის...

რ. გორდეზიანი — თომას მანსაც აქვს მოთხრობები ხელოვნებასა და სინამდვილეზე, მაგრამ იმათ ნლების მანძილზე წერდა.

მზ. შანიძე — ის „ნოველაც“, მწერალთან მარულა რომ არის აღწერილი, თუ ნლობით არა, ეტყობა, კარგა ხანს იწერებოდა... ის არ გახლავთ გამოცედაზე დაწერილი, ის წინასწარ არის მომზადებული...

თ. კვაჭანტირაძე — მერედა, ეს განა დიდ ცოდვად ჩათვლება აბიტურიენტს? თითქმის ყველა თემა, რომელიც გამოცდებზე იწერება, რალაცნაირად შინ არის წინასწარ მომზადებული. ვინ აკრძალა თავისუფალ თემებზე შინ ვარჯიში?

მზ. შანიძე — მე მაგას არ მოგახსენებთ — წინასწარ მომზადებაში სხვა აზრს ვდებ: ეს თემა აბიტურიენტს წინასწარ აქვს მომარაგებული 6-7 სიტუაციისათვის და სათაურად „ჩემი საყვარელი მწერალი“ რომ მივუყვან, მაინც ამას დაგვიწერდა... ის გვატყუებს ამით, ამამია საქმე, გვატყუებს და იყის, რომ გვატყუებს, ჩვენ კი იძულებულნი ვართ ზოგჯერ თავი მოკატყუებინათ...

გამოცდების დროს მძიმე სურათი იქმნება — აბიტურიენტთა ხანგრძობის ოთხმოცი პროცენტი არაფრად ვარგა. ამისთანა რალაცას რომ დავინახავთ, მშვენივრად ვიცით, რომ ეს წინასწარ არის რეცეპტივით გამზადებული, იმასაც ვხედავთ, რომ ავტორს ლიტერატურული გემოვნება დალატობს, მაგრამ იმასაც ვითვალისწინებთ, რომ თუნდაც ამ დონეზე — მე ამას პროვინციულ დონეს ვეთახი — თემა-ნოველის დასაწერად მან რალაცა უნდა წაიკითხოს, წერის მეტი კულტურა და რალაც ლიტერატურული ინტერესი უნდა ჰქონდეს. ამიტომ ვიტყუებთ თავს და ამგვარ თემებში დადებით ნიშანს ვწერთ.

რ. სირაძე — და, შესაძლოა, სწორსაც ვშვრებით, თუ ნაწერში სხვებთან შედარებით მეტ ლიტერატურულ კულტურას ვხედავთ; ეს ლირსება გახლავთ დღეისათვის ყველაზე დეფიციტური. წელს დაერწმუნდი — მასობრივად იციან, შეიძლება ითქვას, რომ საპროგრამო მასალა აბიტურიენტებმა მასობრივად იციან ხუთიანზე, მაგრამ, ბოდიშს მოვითხოვ და, ხელი არ მიმიდიოდა ხუთის დასაწერად. მათ იციან განხილვა და გარჩევა, მაგრამ ეს ცოდნა არ არის შემოქმედებითი, — პასიურია, მიღებული როგორც ერთადერთი და ურყევი ჭეშმარიტება და, აქედან გამომდინარე, როგორც დოგმა, შტამპი. ამის დაძლევა ურთულესი პრობლემაა და, არა მხოლოდ აბიტურიენტებისათვის — თავად ჩვენ გვაქვს უამრავი შტამპი და აუცილებელი აზრები. ლიტერატურაში ყველა საკითხზე ერთადერთი სწორი პასუხის რწმენა — იმ პასუხის, რომელიც ჩვენთვის არის ცნობილი და რომელსაც მოვითხოვთ აბიტურიენტისაგან — თავისი ერთადერთობის გამო, ვფიქრობ, ცრურწმენაა, მცდარი პოზიციაა. თავისუფალი თემა, განსაკუთრებით, სუბიექტურად მიმართული, ამ პოზიციას უპირისპირდება, ამდენად იგი ჩემთვის მისაღებია, თუნდაც ნოველის სტილში დაიწეროს.

ტ. ჭანტურია — თავისუფალ თემაში სუბიექტივიზმზე უარის თქმა თავისუფლებაზე უარის თქმაა...

თ. კვაჭანტირაძე — ნოველისტური სტილი ამ სუბიექტივიზმის გამოვლენის აუცილებელ ფორმად უნდა მივიჩნიოთ?

გ. კვარაცხელია — აუცილებელ ფორმად — არა, მაგრამ შესაძლებელ ფორმად — კი!

თ. კვაჭანტირაძე — ყველას გვიანტერესებს ამ საკითხზე ჩვენი საფიზნოს ყველაზე ჩუმი ნევრის, ბატონ რევაზ თვარაძის აზრი.

რ. თვარაძე — მე იმით დაინწყებ, რომ თავისუფალი თემა მიმართა გამოცდის უმჯობეს ფორმად: საპროგრამო თხზულებებზე აგებულ თემებში ცოდნის გარკვევის ობიექტური შესაძლებლობანი თითქოს მეტია, მაგრამ ისინი იმდენ ტრაფარეტს შეიცავენ, რომ მათ მიღმა ახალგაზრდის ინდივიდუალობა ძნელად გასარჩევია. აქ შესანიშნავი აზრი წამოაყენა ბატონმა რისმაგ გორდეზიანმა — თემის ავტორთან შეხვედრა-გასაუბრების თაობაზე...

თ. კვაჭანტირაძე — რისი განხორციელებაც, სამწუხაროდ, პრაქტიკულად ალბათ შეუძლებელია...

რ. გორდეზიანი — ყველა შემთხვევაში, ცხადია, ეს ვერ მოხერხდება, მაგრამ სადავო თემების მიმართ ეს სრულიად რეალურია!

რ. თვარაძე — რახან უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ხელმძღვანელთაგანი ამას აცხადებს, ეტყობა, საამისოდ პრაქტიკული ნაბიჯებიც არის გადადგმული. რა აჯობებს, თუ გამომცდელს მარტო დაშიფრულ ნაწერთან კი არ ექნება საქმე, არამედ ამ ნაწერის შემოქმედთანაც. მეტყვიით, საამისოდ ხომ გვაქვს ზეპირი გამოცდებიო, მაგრამ, ჯერ ერთი, არა ყველა უმაღლესში და ყველა ფაკულტეტზე, მეორეც — ზეპირი გამოცდა პრინციპულად სხვა რამ არის, ვიდრე ნაწერის შესახებ ავტორთან გასაუბრება. არ არის უმნიშვნელო ფაქტი, გამომცდელმა იცოდეს, ამ ნაწერის ავტორს უმგულის სკოლა აქვს დამთავრებული თუ თბილისის I საშუალო სკოლა...

თ. კვაჭანტირაძე — და ეს ფაქტი შეფასებაზე იმოქმედებდა?

რ. თვარაძე — მიჭირს პასუხის გაცემა... შესაძლოა, გარკვეულ ფარგლებში ემოქმედა კიდევ და ამით ქვეყანა არ დაქცეულიყო... ყოველ შემთხვევაში, ასეთ პირობებში თავისუფალი თემა კიდევ უფრო მეტად იქნებოდა იმის გამომავლინებელი, რასაც ბავშვში ვეძებთ. მიმართა, რომ გამოსაცდელში, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ვავლენდეთ მისი სულიერი განვითარების დონეს. ამაში ვგულისხმობ: მის აზროვნებას, მის ემოციურ სამყაროს და მის ეთიკას, შინაგან კულტურას. ბავშვს თუ აქვს შინაგანი კულტურა, მას, ჩვეულებრივ, წერის კულტურაც გააჩნია — სულიერად მაღალგანვითარებული ახალგაზრდა არ შეიძლება სტილის, წერის ფორმის საკითხებზე არ იყოს ნაფიქრი. ამრიგად, რა ფორმითაც არ უნდა გამოავლინოს თავისი სულიერი განვითარება — გნებავთ, მოთხრობა დაარქვით მას, გნებავთ, პოემა — ამას პრინციპული მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს. რასაკვირველია, თუ ეს ყველაფერი მისეულია და დასმულ პრობლემას მიესადაგება.

თ. კვაჭანტირაძე — როგორც ჩანს, ნოველისტური სტილის შეფასებაში ჩვენ ერთსულოვნებას ვერ მივალწვეთ. ასევე რთულ პრობლემად მეჩვენება საკითხი თავისუფლების საზღვრების შესახებ თავისუფალ თემაში: აქაოდა სათაურში გამოტანილი პრობლემა ზოგადია და ნაირგვარ ინტერპრეტაციას იგუებსო, ხშირად თავისუფალ თემას, ქოთნისა და მექოთნისა არ იყოს, ყურს იქ გამოაბამენ, სადაც მოეხასიათებათ...

ტ. ჭანტურია — თავისუფალი ჭიდაობაც თავისუფალია, მაგრამ ყველგან ხელის ნატანება, ნურას უკაცრავად, როდი შეიძლება!

თ. კვაჭანტირაძე — ასევე უნდა აიკრძალოს თავისუფალ თემებში საკითხიდან საკითხზე ფარფალი; ცხადია, ამგვარი თემები უფრო იგუებენ სხვადასხვა სახის ნიაღვრებსა და ასოციაციებს, მაგრამ საკითხს თუ დავცილდებით, მხოლოდ იმიტომ, რომ სხვადასხვა რაკურსით, განსხვავებულ მანძილსა და შუქზე დავინახოთ იგი და არა იმიტომ, რომ პრობლემა თვალთახედვის არიდან საერთოდ დაგვეკარგოს. „აკრძალულ ილეთად“ უნდა მივიჩნიოთ, აგრეთვე, სხვადასხვა დასათაურების თავისუფალი თემების „ამოცება“ ერთი და იმავე შინაარსით...

მზ. შანიძე — მაგნაირი ფანდით ხშირად გვიმასპინძლებიან მისაღებ გამოცდებზე. მისცემთ „ხელოვანი და შემოქმედება“ — დაგვიწერს, რაც იცის „დიდოსტატის შარჯვენაზე“ ... სხვაგანაც თუ დგას ეს პრობლემა, ამაზე წარმოდგენა არა აქვს; მისცემთ „საქართველოს ისტორიული ძეგლები“ და ისევ „დიდოსტატს“ გაგირჩევთ. გამოუცხადებთ სანერად „ჩემი საყვარელი მწერალი“ და — შორს წასვლით თავს როდი შეინუხებს, ისევ სასელმძღვანელოსეულ „ხელოვანის ბედის შესახებ ტირანულ სახელმწიფოში“ ჩაგინიკნიკებთ.

ტ. ჭანტურია — თავისუფალ თემაში თავისუფლების სამანების განსაზღვრისას ერთგვარი სიფრთხილვე გემართებს, რომ ნიჭიერ ახალგაზრდას არ მოვეუსპოთ სათაურის ორიგინალურად გააზრების შესაძლებლობა. ერთი მაგალითი: ჩემი მეზობელია მწერალ ოთარ ჩხეიძის ოჯახი. მისი ქალიშვილი ნატო წელს სამედიცინო ინსტიტუტში აბარებდა. სწორედ ქართულის წერითი გამოცდიდან დაბრუნებულმა მითხრა, თავისუფალი თემა ვწერე, „ჩემი სოფელიო“. სანამ დანვრილებით გამოვკითხავდი, იმის გააზრება ვცადე, როგორ უნდა დაწერა ეს თემა ისე, რომ გამოცდელების გული მოეგო. მოდელი პირველი: შეიძლება მართლა შენს სოფელზე დანერო, ერთ კონკრეტულ სოფელზე, მის წარსულზე, დღეის დღეზე, ბუნებაზე, ადამიანებზე და მშვენიერი თემა გამოვიდეს...

გ. კვარაცხელია — ასეც გვიწერენ ჩვეულებრივ...

ტ. ჭანტურია — მოდელი მეორე: შეიძლება დანერო ისე, რომ გამოამყდავნო საპროგრამო მასალის ცოდნა, შეეხო საკოლმეურნეო მოძრაობის თემას, გაიხსენო „გვადი ბიგვა“ და „კოლხეთის ცისკარი“, თქვა ორიოდ სიტყვა კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ბოლო ნიგნზე „რა მოხდა აბაშაში“, დაა-

ხასიათო გზა, რომელიც მეტი ვაშაკიძემ პირველი ტრაქტორიდან აბაშის მინდვრებამდე გამოიარა, და ყოველივე ზემოთქმული შენი სოფლის ცხოვრებას დაუკავშირო — მის წარსულს, აწმყოს, მომავალს...

თ. ბურჯანაძე — მეექვსეა, ყველაფერი ამის დამწერი სამსაათნახევარში ჩატეულიყო...

ტ. ჭანტურია — მოდელი მესამე: ჩემი სოფელი სუფსაა, ნატო ჩხეიძის სოფელი — ყელქცეული, მაგრამ არის ერთი სოფელი, რომელიც ორივესია:

„ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა“...

„სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს უამს გრძელსა, თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერარას არგებს მამულსა“.

აი, ამ სოფელზე შეიძლება წერა, და შეიძლება კარგადაც, მაგრამ სოფლისა და ზესთასოფლის ურთიერთმიმართების თემა მეტისმეტად დიდ ტვირთად მომეჩვენა 17 წლის აბიტურიენტისათვის. ჩემდა გასაოცრად და გასახარად, სწორედ ამ ტვირთს შესჭიდებია ნატო და, როგორც შემდგომ გამოირკვა, ჩინებულადაც დაუძლიეია. ხუთიანი, ალბათ, თემის შესრულებაში მიიღო, მაგრამ, ჩემი აზრით, გემოვნებიანი გამსწორებელი ამგვარი „სვლის მოძებნის“ მიმართაც ვერ დარჩებოდა გულგრილი. მესამე მოდელის ამრჩევი ბავშვი მოაზროვნეა და თავისუფლების მეტისმეტი სიმკაცრით რეგლამენტირება თავისუფალ თემაში, ვშიშობ, ამგვარ მოაზროვნეს დაგვიზარალებს.

ვ. ხინთიბიძე — მე ცოტა უფრო შორსაც წავიდოდი: ბავშვს სკოლაში უნდა მივცეთ თვით შეცდომის დაშვების თავისუფლება. როდესაც იგი გინერთ, რომ — ილია ჭავჭავაძე არის საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ბელადი — ეს, ცხადია, სწორია, მაგრამ ჯერ კიდევ არაფერს გვეუბნება თავად ამ მოსწავლის აზროვნების დონესა და ხარისხზე. თავისი უნდა თქვას რაიმე... დე დაუშვას შეცდომა, მაგრამ ეს შეცდომა თავისი იყოს.

თავისუფალ თემაზე აქცენტის გადატანამ, რაც უნივერსიტეტის და, ნაწილობრივ, სხვა უმაღლესი სასწავლებლების მისაღებ გამოცდებზე ხდება, მისი თემატიკის მკვეთრმა გადახალისებამ და გაფართოებამ უკვე გამოიღო სასარგებლო ნაყოფი სკოლებში და მომავალში კიდევ მეტს უნდა მოველოდეთ. სკოლაზე მოქმედებს მისაღები გამოცდების ტენდენციები. კარგი მასწავლებელი, მშობელი და თავად მოსწავლე აქ აღებულ კურსს ითვალისწინებს და ანგარიშს უწევს. უფრო ფართო ასპექტით თუ განვიხილავთ საკითხს — ბოლოს და ბოლოს, რა გვინდა ჩვენ ახალგაზრდისაგან, რომელიც ჩვენთან მოდის? კარგად იცოდეს „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილი“ ან თუნდაც „ვეფხისტყაოსანი“, უფრო სწორად, ჩვენი შეხედულებანი „ვეფხისტყაოსანზე“, თუ გვინდა, რომ იგი ლიტერატურულად აზროვნებდეს...

გ. კვარაცხელია — ისიც და ესეც...

ვ. ხინთიბიძე — პირველ რიგში რა გვინდა, ასე რომ დავსვათ საკითხი? ლიტერატურულად უნდა შეეძლოს აზროვნება. როდესაც თავისუფალ თე-

მად მიგვაქვს პრობლემები საკითხთა ფართო წრიდან, ამით მოვიტხოვთ ყურადღების გამახვილებას საზოგადოდ ლიტერატურის და, მეტ-ნაკლებად, კულტურის საკითხებზე. ამ ტენდენციის შეტანა და ჩვენი სკოლისათვის თავს მოხვევა აუცილებელია.

თ. კვაჭანტირაძე — თავისუფალი თხზულებების თემატიკურ გაფართოებას და გადახალისებას ზოგჯერ, მეტი რომ არა ვთქვათ, უნდობლად და ეჭვით უყურებენ. არადა, ზოგიერთი თავისუფალი თემა იმდენად ამორტიზებულია, რომ მოულოდნელობის ყოველგვარი ეფექტი დაკარგული აქვს. ზოგიერთი მასწავლებელიც, ეტყობა, დაიბნა — როგორ უნდა მოამზადოს მონაფე თავისუფალი თემის დასაწერად, როდესაც ამგვარ თემათა პრობლემატიკის ამპლიტუდა ქანაობს „ჩემი ბებიასა“ და „მეცნიერება და რელიგიას“ შორის? სამწუხაროდ, გვაინყდება, რომ მოსწავლეს თავისუფალი თემის წერა უნდა ვასწავლოთ და არა თავად თავისუფალი თემა. თემას დაასწავლი — ეს მარტივია, სირთულე წერის სწავლებაშია. წერის ტექნიკის დასაუფლებლად, დამოუკიდებელი აზროვნების ჩვევის გამოსამუშავებლად კი სწორედ გაუცვეთელი, მოულოდნელი დასათაურების თავისუფალი თემები უნდა ვანერინოთ ახალგაზრდებს. მხოლოდ ტელელექციების მესამე წელს გავბედე ტელეკურსელთათვის დასაწერად შემთავაზებინა თავისუფალი თემა „ცხენი“. განა არ ვიცოდი, რომ საქილიკო მიზეზს ვაძლევდი ზოგიერთს — სახედრისა და კამეჩის ჯერი როდის დადგებო...

ტ. ჭანტურია — რახან სიტყვამ მოიტანა, ამ ათიოდ წლის წინ ლექსი „კამეჩი“ დავწერე და ამით ზოგიერთ ისეთ პიროვნებას ავუშალე ენაწყლიანობის საღერღელი, რომელთა დამსახურება კაცობრიობის წინაშე გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე კამეჩისა.

თ. კვაჭანტირაძე — ამ თემაზე გამოგ ზავნილი ნამუშევრების რაოდენობა რამდენჯერმე აღემატებოდა სხვა, ჩვეულებრივი დასათაურების თემებისას, — ახალგაზრდები დააინტერესა სწორედ სათაურის უჩვეულობამ. რაც შეეხება შინაარსობრივ მხარეს, ცხენი ჯერ მარტო ერთი, ესთეტიკური ასპექტით (პოეზიაში, ფერწერაში, კინოში) იძლეოდა უმდიდრეს მასალას. შარშან კიდევ უფრო უჩვეულო დასათაურების თავისუფალი თემა შევთავაზე „ცოდნის“ ლექცია-კონსულტაციების მსმენელებს — „ქუდი“. აი, ერთ-ერთი მსმენელის, ამჟამად სამედიცინო ინსტიტუტის პირველკურსელის ზაზა ავალიანის მიერ იმპროვიზებულად შესრულებული „ქუდი“:

ქუდი

მილიონობით წლის წინათ გამყინვარება დანყებულა დედამინაზე. ჩვენი პლანეტის პირველმა გონიერმა არსებამ — ადამიანმა სუსხისაგან თავდასაცავად ახლად მოკლული ცხოველის ჯერ კიდევ თბილი ტყავი შემოიხვია წელზე. ესამოვნა. შემ-

დეგ გაუმჯობესდა ბნელი მღვიმის „ატელიუმი“ შექმნილი ეს „ძვირფასი“ სამოსი: გაუნდა სახელოები, ქამარი. იმავე ტყავით შეიმოსა ფეხიც მღვიმის გონიერმა ბინადარმა. გავიდა კიდევ მცირე ხანიც და... არა, „ვერიკა“ არ ნამოუძახია ადამიანს, უბრალოდ, თოვლიან ამინდში სანადიროდ გასულმა ცოტა ყოყმანის შემდეგ მსხვილი ფანტელისაგან თავდასაცავად ტყავის ნარჩენი დაიხურა თავზე. და გაჩნდა მაშინ მზის სისტემაში მოთავსებულ ცოცხალი არსებებით დასახლებულ ბადროზე... ქუდი.

გადაიქროლეს ათასწლეულებმა. ძველი ეგვიპტე. მაღალი ქონგურებიანი სასახლიდან ტახტრევიანით გამოჰყავთ ფარაონი. თავზე დიდებული მარგალიტებით მოოჭვილი გვარგვინი უელავს. მის გვერდით მდგომი ქურუმების მოლაპლაპე თავებს კი უცნაური ნონოლა ქუდეები ამშვენებს. იცვლება ადამიანი. იცვლება ქუდიც.

შუა საუკუნეების ევროპული. ციხე-ქალაქი. ხეივანში დასეირნობენ ფართოფარფლიანი, ბუმბულებით შემკული ქუდის მფლობელი რაინდი და მანდილოსანი, რომელსაც მომხიბვლელკულულებთან პატარა თავზე ვეება უცნაური მოყვანილობის ქუდი დაუხურავს, არა, უფრო სწორად, დაუდგამს!

მეოცე საუკუნე. ადამიანი იცვლის გემოვნებას. მის გარდერობს ამშვენებს მრავალფეროვანი, ერთმანეთისაგან ფრიად განსხვავებული (დანიშნულებისა თუ მოყვანილობის თვალსაზრისით) უამრავი თავსარქმელი. აქ შევხვდებით სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ცილინდრებს თუ სომბრეროებს, პარიზისა და ლონდონის ატელიეებში ფაქიზად დამზადებულ ქალის ქუდებსა თუ მოსკოვისა და ნიუ-იორკის სამეცნიერო ლაბორატორიაში შექმნილ კოსმონავტთა თავსაბურავებს...

ხომ ასე იცვალა ადამიანი, ხომ ასეთ დიდ პროგრესს განიცდიდა მისი გარდერობი, მაგრამ მას შემდეგ, რაც პირველი სიტყვა წარმოთქვა მღვიმის გონიერმა ბინადარმა, ერთი ქუდი უცვლელად იყო მიჩნეული ადამიანის პატიოსნების, ზნეობრივი სინშინდისა თუ მისი კაცობის უტყუარ ნიშნად. ნამუსის ქუდს ეძახდნენ მას. შემთხვევით როდი გვეუბნება ერთი ქართული სიმღერა: კაცი ვარ და ქუდი მხურავსო. დიახ, ქართველი კაცისთვის მისი ადამიანობის, ქცევის საზომად ქუდი გადაქცეულიყო. „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვითაც მამაკაცის უქულოდ გავლა საზოგადოებაში თურმე სირცხვილად ითვლებოდა. დახეთ, უბრალო თავსარქმელიდან რა სიმბოლური მნიშვნელობა შეუძენია ქუდს, ქუდს, რომელიც homo sapiens-მა მხოლოდ სიცივისგან მოცახცახე სხეულის გასათბობად გამოიყენა მილიონი წლების წინ.

ერთი ნოველა აქვს მწერალ ლადო ავალიანს: თურმე ცნობილი ესპანელი მხატვარი იგნასიო სულოაგა სწვევია ახალგაზრდა ქართველ შემოქმედს — ლადო გუდიაშვილს.

გამოჩენილ ფერმწერს ფრიად მოსწონებია დამწყები კოლეგის ორიგინალური, თვითმყობადი ხელოვნება და მისი რამდენიმე ტილოს შეძენა განუზრახავს. როდესაც უცხოელი ლადოს სახლიდან გასულა, მასპინძელს შეუმჩნევია, რომ მას თავისი ქუდი დარჩენოდა, სამაგიეროდ თვითონ ლადოს ქუდი დაეხურა. უყოყმანოდ დასტაცა გუდიაშვილმა ხელი აღიარებული ხელოვანის ქუდს და მის პატრონს გამოუდგა; საკმაო ხნის სირბილის შემდეგ დაენია იგი სულოაგას და ქუდი გადასცა. განაცვიფრა ესპანელი ლადოს მოქმედებამ (განთქმული მხატვრის თითოეული ნივთი, მათ

შორის — ქუდიც, ხომ დიდებული სუვენირი იქნებოდა ნებისმიერი ახალგაზრდა ფერმწერისათვის) და, მისი პატიოსნებით აღფრთოვანებულმა, დაუბრუნა რა საკუთარი ქუდი ლადოს, ასე მიმართა: „იარეთ, მუსიო გუდიაშვილო, თქვენი კაცობით, თქვენი პატიოსნებით და... თქვენი ქუდით!“

თ. ბურჯანაძე — როდესაც ეს თემა მიეცით, ალბათ ამგვარი გადაწყვეტის გზაც გქონდათ მხედველობაში?..

თ. კვაჭანტირაძე — ცხადია. უამისოდ ამგვარი ექსტრავაგანტური დასათაურების თავისუფალი თემები სანახევროდ აზრს მოკლებულია და შესაძლოა თვითმიზნად ან მოსაწყენ ნატურალისტურ სავარჯიშოდ იქცეს. თუმცაღა, არც იმ შესაძლებლობას გამოვრიცხავ, რომ თავად ახალგაზრდამ ისე გაიაზროს სათაური, მოძებნოს ისეთი სვლა, როგორც გამოპცდელს მხედველობაში არცა პქონია.

ნ. რუხაძე — და თქვენ შესაძლებლად მიგაჩნიათ ამგვარი დასათაურების თემების მიტანა მისაღებ გამოცდებზე?

თ. კვაჭანტირაძე — ჯერჯერობით, ალბათ, არ ღირს, თუმცა პრინციპულად ვერ ვხედავ რაიმე არსებით დაბრკოლებას ამ ტიპის დასათაურების თემების მისაცემად ზოგიერთ პუმანიტარულ ფაკულტეტზე. და მაინც, ისინი უფრო სავარჯიშოდ და შესამზადებლად უნდა გამოვიყენოთ ისეთი თემებისათვის, სადაც სათაურში ამკარად არის გამოტანილი საზოგადოებრივი, სოციოლოგიური თუ ესთეტიკური პრობლემა-კითხვა. თუ ტენდენცია თავისუფალ თემებში ე.წ. ნოველისტური სტილის დამკვიდრებისკენ წარიმართა, მაშინ ამგვარი „ეგზოტიკური“ დასათაურება სწორედ რომ უპრიანია, ვინაიდან გამოსაცდელის ფანტაზიასა და გამომგონებლობას მეტ გასაქანს აძლევს.

რ. გორდუზიანი — თუ დღევანდელი ჩვენი საუბარი სკოლისა და უმაღლესი სასწავლებლების მუშაკებს დაეხმარება თავისუფალი თემის თაობაზე მეთოდური რეკომენდაციების შემუშავებაში, ჩვენი თავშეყრის მიზანი გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ.

ე. ხინთიბიძე — აქ გამოითქვა მრავალი ურთიერთსაინანაღმდეგო, ზოგჯერ პარადოქსული მოსაზრებებიც: მათ, ცხადია, არც ჭეშმარიტების აღმოჩენის პრეტენზია პქონიათ და, მით უმეტეს — არც რაიმე ღირექტიული მისია. უბრალოდ, ჩვენი შთაბეჭდილებები გაუზიარეთ ერთმანეთს, ჩვენი გამოცდილება, ჩვენი მოსაზრებანი, რომლებსაც თავს არავის ვახვევთ. მიმაჩნია, რომ ამ ტიპის საუბრები უნდა მივიდეს ფართო მსმენელამდე და მსჯელობის საგნად იქცეს. უკიდურესად სადავო მოსაზრებაც კი უნდა გამოეთქვათ, თუ მასში ჭეშმარიტების მარცვალს მაინც ვხედავთ.

თ. კვაჭანტირაძე — პირველ ეტაპზე, ალბათ ესეც საქმეა!

საფიქრალიც, სამსჯელოც, სამოქმედოც

მშობლიური ენა და ლიტერატურა ეროვნული სკოლის „საგანთა საგანია“ არა მარტო იმის გამო, რომ სწავლება ჩვენს სკოლებში დედაენაზე მიმდინარეობს, არამედ იმიტომაც, რომ ამ საგანს გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება პიროვნების ზნეობრივად ფორმირებისათვის, მოქალაქედ მის ჩამოსაყალიბებლად. შევგებაც ჩვენი საგნის მაღალი მისიისა ყველამ — დიდად-პატარიანად — უნდა გავიცნობიეროთ და ამის შესაბამისად ვიმოქმედოთ. ამიტომ ეთმობა პრესის ფურცლებზე სათანადო ადგილი მწვავე პრობლემას — რა უჭირს და რა უღბინს ამ ჩვენს „საგანთა საგანს“ მისაღებ გამოცდებზე?

ამ თემაზე 1985 წელს გამართულ ქვემოწარმოდგენილ დისკუსიაში მონაწილეობდნენ: უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს უმაღლეს სასწავლებელთა სამმართველოს უფროსი, პროფესორი ჯანსუღ კორძაია, თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი ელგუჯა ხინთიბიძე, სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის საგნობრივი კომისიის თავმჯდომარე, პროფესორი მზექალა შანიძე; მწერალთა, კემირს წარმოადგენდნენ პოეტი ტარიელ ჭანტურია და მწერალი გურამ ფანჯიკიძე, ჟურნალს „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ კი — მისი რედკოლეგიის წევრი კოტე გაბაშვილი და რედაქტორი თამაზ კვაჭანტირაძე.

თ. კვაჭანტირაძე: დაინტერესებულ მკითხველს, შესაძლოა, ახსოვდეს კიდევც, რომ ჩვენმა ჟურნალმა 1978 წელს „ცისკართან“ ერთად მოამზადა და მის პარალელურად გამოაქვეყნა საგამოცდო წერიტი თხზულებების, კერძოდ კი — თავისუფალი თემის ირგვლივ გამართული დისკუსიის მასალა.

ჯ. კორძაია: ასევე, ალბათ ყველას გვახსოვს უაღრესად მწვავე წერილი „ნაბიჯი... რეპეტიტორისაკენ?“ („კომუნისტი“, 22.XI.1984 წ.), რომელიც ეხებოდა საგამოცდო თხზულებათა დასათაურების სირთულეებს. ჩემი აზრით, ის სტატია დროული იყო და — საზოგადოებრივი ინტერესის შემცველი. ამასთანავე, სრულიად გარკვევით უნდა ვთქვა, რომ მას ჰქონდა რამდენიმე არსებითი ხარვეზი, კერძოდ: წერილში არ იყო გამოიჯნულ-გამოყოფილი სხვადასხვა კონტინგენტისათვის განსხვავებული სახის გამოცდებზე, კურსებსა თუ ლექტორიუმებზე შეთავაზებული თემატიკა, ამას კი შეეძლო მკითხველის დეზორიენტირება. სტატიის ავტორის დასკვნაც — გართულებული თემატიკით ინყება გზა რეპეტიტორისაკენო, ბევრმა არ გაიზიარა...

კ. გაბაშვილი: უკაცრავად, ბატონო ჯანსუღ, რომ განწყვეტინებთ... თუ სტატია მკითხველის დეზორიენტაციას იწვევს და თუ მისი პრინციპული დასკვნა არ გაიზიარეთ, როგორღა მიიჩნევა იგი დროულად და საჭიროდ? რაც შეეხება სტატიის ავტორის დასკვნას, თემატიკის გართულებით (მე აქ სხვა სიტყვას ვამჯობინებდი: განახლებით) რეპეტიტორთა ნისქვილზე ვასახამთ ნყალსო, მე მასში, სტრიქონებში, ყოვლად უსაფუძვლო ეჭვი ამრვიკითხვ — კომისიის თავმჯდომარეები აქ თუ სრულუფლებიან წევრებად არა,

ყოველ შემთხვევაში ხელის შემწყობებად მანაც ივარაუდებინან რეპეტიტორთა რალაც დანაშაულებრივი კორპორაციისა...

გ. ფანჯიკიძე: რეპეტიტორთა კორპორაციები მართლაც არსებობს...

კ. გაბაშვილი: შესაძლებელია. მაგრამ რეპეტიტორობის მოვლენასა და მისი გავრცელების მიზეზებს, მე ასე მგონია, უფრო ღრმა და საფუძვლიანი ანალიზი სჭირდება. წინასწარ კი ამას ვიტყვოდი — ხელალებით ყველა რეპეტიტორის ერთ ტაფაში მოქცევა და მათი ლამის კრიმინალურ დამნაშავეებად გამოცხადება პრინციპულად არასწორად მიმაჩნია. ყველაფერს რომ თავი დაევანებოთ, ზოგ უმაღლეს სასწავლებელში — განსაკუთრებით, სახელოვნებო განხრისაში — ისეთი საგნებიც ბარდება, რომელთაც სკოლაში საერთოდ არ ასწავლიან და რომლებიც მხოლოდ რეპეტიტორთან შეიძლება მომზადდეს... ასე რომ, უსამართლობაა ერთი და იმავე სახელით — „რეპეტიტორი“ — მოვნათლოთ მგლის მადის მქონე თაღლითი და საქმოსანი, ვინც ქსეროქსზე გამრავლებული მზამზარეული სტანდარტული თემებით, ფაქტიურად — „შპარგალკებით“, ამარაგებს თავის ორმოცდაათ (როგორც თვითონ აგდებულად უწოდებს ხოლმე) „პინგვინს“, და ის სპეციალისტიც, ვინც უამრავ შრომასა და ენერგიას ხარჯავს, რათა ნერისა და მეტყველების კულტურა დაუხვეწოს, დამოუკიდებელი აზროვნების ჩვევები გამოუმუშავოს რამდენიმე მონაფეს.

ჯ. კორძია: მაგრამ აქ მთავარი აბიტურიენტთა რაოდენობა ან თუნდაც სწავლების ხარისხი არ გახლავთ, მთავარია კერძო ფულადი გარიგება, რომელიც კანონსაწინააღმდეგოდ ხდება ხოლმე.

კ. გაბაშვილი: ვერ დაგეთანხმებით — მთავარი, ჩემი აზრით, ის არის, რომ ერთნი თავდადებით შრომობენ, თავიანთი დროის, ჯანმრთელობისა და ენერგიის ფასად აღწევენ საოცარ შედეგებს მონაფის ინტელექტუალური — და არა მარტო ინტელექტუალური — განვითარების საქმეში, მეორენი კი თაღლითობენ და აფერისტობით ისქელებენ ჯიბეს. რაც შეეხება ფულად გარიგებას, ცხადია, იგი მორალურ ტრავმას აყენებს გარიგების მონაწილეებს; ამიტომაც უნდა მოხდეს რეპეტიტორთა ინსტიტუტის ლეგალიზაცია და რეგლამენტირება, რაც რეპეტიტორობას იატაკქვეშეთიდან გამოიყვანს და იმ ლაქასაც ჩამორეცხს, რაც მას ჭეშმარიტი რეპეტიტორის ცოდნასა და უნარს მოკლებული საქმოსნების „გარეპეტიტორებამ“ დააჩინა.

მზ. შანიძე: თქვენ არა ხართ, ბატონო კოტი, რეპეტიტორი და მანაც ჭეშმარიტ რეპეტიტორთა (თქვენი ტერმინია!) რეპუტაციის გადასარჩენად იღვნით... მე კი ვიცი ხალხი, რეპეტიტორები რომ არიან, თანაც არა თქვენეული გაგებით — მართლაც რომ მგლისმადიანი საქმოსნები — გაიხედავ და, გაზეთის ფურცლებიდან მოგვიწოდებენ ურცხვად — რეპეტიტორობა ამოვმანთოთ.

თ. კვაჭანტირაძე: უფრო მეტიც, ზოგი ასეთი იდიოზური პიროვნება გზა-

დაგზა მორალსაც გვიქადაგებს... ოღონდ ერთს კი ვიტყვოდი: მოდიო, ბატონო კოტი, ტერმინებს ნუ გამოივუდგებით, მთავარია, სადღეისოდ რა შინაარსი იღება ტერმინში „რეპეტიტორი“ და რა ემოციური დატვირთვა ახლავს მას...

კ. გაბაშვილი: მეც მანდა ვარ, რომ ცნებებსა და ტერმინებზე უნდა შევთანხმდეთ. უფრო სწორად, უნდა ვეცადოთ, ზოგიერთ ტერმინს ჩამოვაცილოთ ის უარყოფითი ემოციური მინარევი, რომელსაც იგი არ იმსახურებს... რეპეტიტორები გახლდნენ იმანუილ კანტი და ვაჟა-ფშაველა... სხვათა შორის, ქალბატონო მზექალა და ბატონო თამაზ, როცა მინდა რეპეტიტორობას ეს ლაქა ჩამოვაცილო, უფრო თქვენთვის ვცდილობ... ნუ გაიოცებით... შინ რომ მოსამზადებლად მონაფეები არ დაგიდით, ეს ყველამ ვიცით, მაგრამ — უკითხავდით თუ არა თქვენ, ქალბატონო მზექალა, აბიტურიენტებს ლექციათა ციკლს „ცოდნის“ ცნობილ ლექტორიუმში?

მზ. შანიძე: ვუკითხავდი...

კ. გაბაშვილი: შემინდეთ ეს უხერხული კითხვა, მაგრამ თუ გექძეოდით ამში რაიმე გასამრჯელო?

მზ. შანიძე: მეძლეოდა და საკმაოდ სოლიდურიც.

კ. გაბაშვილი: ბატონო თამაზ, თქვენც, ალბათ, უფასოდ არ კითხულობთ ტელელექციათა ციკლს აბიტურიენტებისათვის.

თ. კვაჭანტირაძე: ცხადია, არა... ოღონდ მეცა და ქალბატონ მზექალასაც გვეძლევა პონორარი, და გვეძლევა სახელმწიფოსაგან.

კ. გაბაშვილი: და რეპეტიტორიც, იდეალში, სწორედ იმას უნდა ეუნოდოთ, ვინც კანონიერების ფარგლებში დამატებით ამეცადინებს მონაფეს, რის გამოც ასევე კანონიერების ფარგლებში ლებულობს შესაბამის გასამრჯელოს.

თ. კვაჭანტირაძე: მიუხედავად იმისა, რომ დიდად მომხიბვლელია და სამაცდურო კანტისა და ვაჟას „კომპანიამი“ ყოფნა, დღესდღეობით მეც და, ალბათ, ქალბატონმა მზექალამაც უარი უნდა ვთქვათ ამ პატივზე რამდენიმე მიზეზისა გამო: ჯერ ერთი, კანტიცა და ვაჟაც უფრო სხვა რამით არიან ცნობილნი, ვიდრე თავიანთი რეპეტიტორობით; მეორეც — თქვენ დახატეთ იდეალური სურათი, როცა რეპეტიტორის საქმიანობა ჰარმონიულ თანახმიერებას ავლენს როგორც იურიდიულ, ისე ზნეობრივ ნორმებთან. მაგრამ რეალურად ამ იდილიამდე შორისა ვართ. ამიტომაც, თქვენის ნებართვით, ჯერჯერობით ჯობს ისევე ტელელექტორებად ან „ცოდნის“ ლექტორებად დავრჩეთ, ვიდრე გადაგვნათლოთ რეპეტიტორებად, თუნდაც — სახელმწიფო რეპეტიტორებად.

ჯ. კორძაია: ჩემს კომპეტენციას რამდენადმე სცილდება რეპეტიტორობის გაუკუღმართებული ფორმის წინააღმდეგ დასახულ ღონისძიებათა ანალიზი და შეფასება; ჩემი აზრით, რეპეტიტორობის გავრცელებას ხელს უწყობს ერთგვარი დისჰარმონიაც ცოდნის იმ ღონეთა შორის, რაც აქვს, ერთი

მხრივ, საშუალო სკოლადამთავრებულს და, მეორე მხრივ, რაც მოეთხოვება უმაღლეს სკოლაში ჩასარიცხ კონტინგენტს.

თ. კვაჭანტირაძე: ეს უკანასკნელი მიზეზი ერთგვარ კონფლიქტურ სიტუაციას წარმოშობს ხოლმე საშუალო და უმაღლეს სკოლათა შორის: სკოლა გარკვეულ პრეტენზიას უყენებს უმაღლეს სასწავლებელს — თქვენ იმას და ისე ითხოვთ მისაღებ გამოცდებზე, რაც და როგორც სკოლაში არ ისწავლებათ. ზოგჯერ ამ საყვედურს იქნებ ობიექტური საფუძვლებიც ჰქონდეს, მაგრამ სრულიად გარკვეულად უნდა ითქვას ისიც, რომ ერთნაირი მომთხოვნელობა ცოდნის გამოვლენაში და შეფასების კრიტერიუმთა სრული დამთხვევა გამოსაშვებსა და მისაღებ გამოცდებზე, თუ რეალური ვითარებიდან ამოვალთ, არა მარტო შეუძლებელია, არამედ — არასასურველიც. ეს არის ორი სხვადასხვა სახის გამოცდა — პრინციპულად განსხვავებული თავისი მიზანდასახულობით. საკონკურსო გამოცდებზე ცოდნის შეფასების კრიტერიუმი ხომ გარკვეულწილად სიტუაციურია...

მზ. შანიძე: მარტივ მაგალითს მოვიყვან: ხუთ საკონკურსო ადგილზე, ვთქვათ, აბარებს ათი მედალოსანი... ზოგჯერ ასეც ხდება. სკოლის კრიტერიუმის კვალობაზე ათივესთვის რომ ფრიადი დაგვეწერა, ამით ფაქტიურად ხელს ავიღებდით სტუდენტური კონტინგენტის ცოდნის მიხედვით დაკომპლექტებაზე; არადა, ხომ ცხადია, რომ იმ ათ მედალოსანს არ ექნებათ აბსოლუტურად ერთნაირი არც ცოდნა და არც ნიჭი, მათ შორისაც ხომ იქნებიან უკეთ მომზადებულნი? რას გვიბრძანებთ, არ გამოვარჩიოთ ისინი? არ ავნიოთ ასეთ შემთხვევაში სკოლასთან შედარებით ჩვენი მომთხოვნელობის დონე?

გ. ფანჯიკიძე: ასნიეთ, ოღონდ პროგრამის ფარგლებში... მიმჩნია ყოველად დაუშვებლად — უფრო მაგარ სიტყვას მოვერიდები -- უკეთესთა შორის უკეთესის გამოვლინების მომიზეზებით ყმანვილს მისაღებ გამოცდაზე შევეკითხოთ — როგორ არის „პური“ განმარტებული სულხან-საბას ლექსიკონში ან — სად ინახება ამჟამად მეფე ერეკლეს ხმალი...

ტ. ქანტურია: მით უფრო, რომ, რაც თელავის მუზეუმიდან გაქრა, მერე ამ საკითხით მთელი საქართველო გახლავთ დაინტერესებული, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჯერჯერობით უშედეგოდ.

გ. ფანჯიკიძე: მეტსაც ვიტყვი, თვით საპროგრამო მასალამაც არ შეიძლება წერილმანსა და მეთაუბარისხოვან ამბებს გამოდევნება... რა დგინდება იმით, ახსოვს თუ არა ყმანვილს, რა ერქვა გოგია უიშვილის ძალს?

მზ. შანიძე: ჩემთვის, ყოველ შემთხვევაში, ახლა ის დადგინდა, რომ ამ ლეგენდას, ეტყობა, ძალიან ფართოდ გაუდგამს ხალხში ფესვები; მერნმუნეთ, სანამ ათჯერ მაინც არ მკითხეს ახლობლებმა, მართლა ჰკითხე აბიტურიენტს გამოცდაზე უიშვილის ძალის სახელით, მე თვითონ არ მახსოვდა და მერე მოვიძიე საგანგებოდ, რომ „ნავია“ რქმევია. ახლაც რომ მკითხოთ, ზუსტად ვერ გავიხსენებ, როგორ განმარტავს „პურს“ საბა.

გ. ფანჯიკიძე: ზემოთქმულს მხოლოდ თქვენს თავზე ნუ მიიღებთ...

მზ. შანიძე: სულ ერთია, ვისაც უნდა გულისხმობდეთ — არც ერთი ჭკუ-ათმყოფელი თავმჯდომარე მისაღებ გამოცდაზე ასეთ რამეებს არ ეკითხება აბიტურიენტს. ჭორია ეს, ამხანაგებო, ხელმოცარული აბიტურიენტებისა და მათი ვაიგულშემატკივრების შეთხზული ჭორი, რასაც, სამწუხაროდ, უმალ აიტაცებს ხოლმე სენსაციას დახარბებული ხალხი.

გ. ფანჯიკიძე: ყოველ შემთხვევაში, მე ნუ მიმათვლით სენსაციებზე მონადირეებს. მით უფრო, რომ ვერაფერს სენსაციურს ვერ ვხედავ ზოგიერთი გამომცდელის ახირებაში... ჭორიო, ბრძანებთ, მაგრამ კვამლი უცეცხლოდ არ ჩნდება... ახლა რეპეტიტორები მარტო პროგრამის მიხედვით კი არ ამზადებენ აბიტურიენტებს, არამედ ამა თუ იმ თავმჯდომარის გემოვნების, მიდრეკილებისა და, ზოგჯერ, თუ სათქმელს თავის სახელს დავარქმევთ, ახირების მიხედვითაც.

ჯ. კორძაია: როდენ მკვეთრიც უნდა მოგვეჩვენოს ბატონ გურამის შენიშვნა, ერთი რამ უდავოდ გასათვალისწინებელია — საგამოცდო სიტუაცია იმგვარი, რომ ყოველი წერილმანიც კი, რასაც სხვა შემთხვევაში კაცი ყურადღებას არც მიაქცევდა, აქ თითქოსდა მიკროსკოპის ქვეშ იზრდება, ბევრდება, განსხვავებულ მასშტაბსა და მნიშვნელობას იძენს: იწონება ყველაფერი — გამომცდელის გამომეტყველება, ფესტი, მიმიკა, ინტონაცია; ამიტომ მისი შეკითხვა ინტონაციურადაც კი სააფთიაქო სასწორზე უნდა იწონებოდეს, მით უფრო — შინაარსობრივად. აქ პროგრამის ფარგლებიდან ოდნავი გადახრაც კი — უნდა შეეგუოთ ამას — ათჯერ გაბუქებულ-გაზვიადებულად გაიუღერებს გარეთ.

მზ. შანიძე: ნება მიბოძეთ, ბატონო ჯანსუღ, თქვენს ნათქვამში ზოგიერთი რამ დავაზუსტო. ჩვენ ზოგჯერ რალაც საგანგებო ვერაგობად და სისასტიკედ გვითვლიან, თუ, მაგალითად, ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შემომსვლელს არსენას სახის ანალიზის შემდეგ შევეკითხეთ — რა მსგავსება-განსხვავებას ხედავს იგი არსენასა და დათა თუთაშხიას სახეთა შორის; ან — ინგლისური ენისა და ლიტერატურის მომავალ სპეციალისტს მისაღებ გამოცდაზე ვკითხვით, ნაუკითხავს თუ არა მას შექსპირის რაიმე თხზულების ქართული თარგმანი ან შეუძლია თუ არა დაასახელოს შექსპირის რომელიმე მთარგმნელთაგანი... გეთანხმებით, არასაპროგრამო კითხვებია, მაგრამ მთავარი და გადამწყვეტი, ჩემი აზრით, ის კი არ არის, კითხვა საპროგრამო თუ არასაპროგრამო: წელან სწორად ბრძანა ბატონმა გურამმა — საპროგრამო თხზულებებიდანაც შეიძლება მეთაქმარისხოვანი და უგვანი კითხვების დასმა; მთავარია, როგორი კითხვაა დასმული და რა მიზნით. ჩემთვის, პირადად, გაცილებით ფასეული იქნება ამგვარ კითხვებზე პასუხი, ვინემ იმ ყბადაღებული ნავიას სახელის ცოდნა...

ჯ. კორძაია: მაგრამ იმოქმედებს თუ არა ეს ნიშანზე? სანამ პასუხს გამ-

ცემდეთ, წინასწარ მოგახსენებთ — თუ არ იმოქმედებს, მაშინ რაღა აზრი აქვს მის დასმას?

მზ. შანიძე: იმოქმედებს, მაგრამ არა იმ აზრით, თითქოს ჩვენ მას აბიტურიენტის, როგორც ამბობენ, „გასაფუჭებლად“ ვსვამდეთ: ამგვარი კითხვა, ჩვეულებრივ, გამოკითხვის ბოლოს ისმება, როცა გამოსაცდელის პასუხი, ეთქვათ, ფრიადს არ იმსახურებს, მაგრამ ბევრიც არ უკლია; ამ შეკითხვაზე სწორმა პასუხმა აბიტურიენტი მხოლოდ ფრიადისკენ შეიძლება წასწიოს, მაგრამ უსწორო პასუხი სამიანისკენ არ დაქაჩავს. მოკლედ, ამგვარი კითხვა ისმება მხოლოდ აბიტურიენტის სასარგებლოდ, მასზე პასუხს შეუძლია მისი მდგომარეობის მხოლოდ გაუმჯობესება და არამც და არამც — ვაუარეხება.

თ. კვაჭანტირაძე: ზეპირ გამოცდებთან დაკავშირებულმა საკითხებმა თითქოსდა გადაგვაეინყა არანაკლებ მტკივნეული პრობლემა — საგამოცდო წერითი თხზულებების დასათაურებისა და თემათა შეფასების კრიტიკრიუმთა საკითხი. მაგრამ, გთხოვთ, ჯერ ამ ნუსხას გაეცნოთ. ეს გახლავთ სია უკანასკნელი წლების საუნივერსიტეტო თემატიკისა როგორც პუბლიცარული, ისე არაპუბლიცარული ფაკულტეტებისათვის.

გ. ფანჯიკიძე: მინიტერებს, თქვენ თვითონ რა პრინციპით შეარჩიეთ საანალიზოდ ეს სათაურები — ძალიან მოგწონთ თუ ძალიან არ მოგწონთ? საერთოდაც, თუ საიდუმლო არ არის, ვინ შეარჩია ისინი საგამოცდოდ?

თ. კვაჭანტირაძე: ეს თემატიკა, როგორც მოგახსენეთ, ბოლო წლებისა გახლავთ და მათი შემრჩენიც ქართული ენისა და ლიტერატურის საგამოცდო კომისიის სხვადასხვა წლების თავმჯდომარეები არიან. ზოგი მათგანი ამ ჩვენს საფინჯნოშიც მონაწილეობს. შევარჩიეთ დასათაურებები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, აზრთა უფრო ცხოველ აღმზიციემობას გამოიწვევდა.

ტ. ჭანტურია: საშუალო და უმაღლესი სკოლის კრიტიკრიუმთა შორის მუდამ არსებობდა ღრმა ორგანული კავშირი; არც შეიძლება, რომ ამგვარი კავშირი არ არსებობდეს. ამ თემატიკას რომ ვეცნობი, ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, მათ შემდგენლებს თითქოს სურდეთ ეს კავშირი უგულვებლყოფონ. სულ თვენახევარია გამოსაშვებ და მისაღებ გამოცდათა შორის; შეიძლება თუ არა ამ თვენახევარში რაღაც ისეთი თვისებრივი გარდაქმნა მოხდეს ახალგაზრდაში, რომ „კაცობრიობის პრესტორია“ დაგინეროთ? ამასთან შედარებით „კაცობრიობის ისტორია“ ხომ უფრო ადვილი დასაწერია! ან — „მაქეს მკერდს მიდებუღი ქნარი, როგორც მინდა“. ეს თავისუფალ თემად კიდევ ასატანია, მაგრამ აქ საპროგრამო თხზულებებში წერია. რა იგულისხმება ამ — „როგორც მინდაში“? იგულისხმება გალაკტიონის თავისუფლება, უფრო ზოგადად — შემოქმედის თავისუფლება, კიდევ უფრო ზოგადად — საერთოდ თავისუფლება და სხვა ათასი რამ, რაც მწყობრად და ჩამოყალიბებულად, ალბათ, თვითონ გალაკტიონსაც არ ჰქონდა წარმოდგენილ-

გააზრებულნი. რატომ ვთხოვთ ყმანვილს იმას, რაც მის ძალ-ღონეს აღემატება? ან — „ბედი ქროლვის გარეშე ჩემთვის არაფერია“, ესეც საპროგრამო თხზულებად გახლავთ შეთავაზებული გამოცდაზე. სამაგიეროდ, თავისუფალ თემად სთავაზობენ ამას — „მტკიარი და არაგვი“. რა არის ეს? აბიტურიენტი არის გაჭირვებაში ჩავარდნილი ადამიანი... შეიძლება გაჭირვებაში ჩავარდნილ ადამიანთან ხუმრობა?

გ. ფანჯიკიძე: აგერ კიდევ უფრო მომაკვდინებელი ხუმრობა — „იდეალურის პიპერბოლი ზაცია „ვეფხისტყაოსანში“. ამისთანა სათაურების მომფიქრებლებს, იუმორისა რა მოგახსენოთ და, ზომიერების გრძნობა, ჩემი აზრით, აშკარად ღალატობთ.

ელგ. ხინთიბიძე: აქამდე პასიური მსმენელის როლში გახლდით, ახლა კი მომიწევს ზოგიერთი რამ განვმარტო; ცხადია, მხოლოდ იმის გამო არა, რომ ჩემ მიერ შეთავაზებულ თემათა დასათაურებანიც იქცა ჩვენი სახელოვანი მწერლების კრიტიკის ობიექტად... ქართულ ენასა და ლიტერატურაში წერილი გამოცდის თემატიკაზე მსჯელობისას ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ის სიტუაცია, როდესაც აბიტურიენტებს ჩვენს საგანში მხოლოდ წერილი გამოცდის ჩაბარება ევალებათ, იმ სიტუაციისაგან, როდესაც მათ ზეპირი გამოცდაც უნდა ჩააბარონ. უფრო მეტიც, საგანგებო ვითარებაშია ისეთი პუმანიტარული ფაკულტეტების აბიტურიენტი, რომლისთვისაც საზოგადოდ ფილოლოგია და ქართული წერა უშუალო მონოდება და მისი მომავალი პროფესია უნდა იყოს. ასეთ ფაკულტეტებზე ქართულ წერაში გამოცდის ჩატარებისას ჩვენ გვაინტერესებს არა მხოლოდ აბიტურიენტის მიერ ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამის ცოდნა, არამედ მისი წერილი კულტურის დონე, მისი აზროვნების თავისუფლება ქართული ლიტერატურის ფარგლებში. ამიტომაც შესაბამის ფაკულტეტებზე ვცდილობთ ისეთი სანერი თემები მივიტანოთ, რომ აბიტურიენტს შეეძლოს თავისი წერილი კულტურის, ლიტერატურული გემოვნების, ქართული ლიტერატურის ფარგლებში თავისი პიროვნულობის გამომჟღავნება. ამოდ ფიქრობს ზოგიერთი, რომ ყოველივე ეს აბიტურიენტის დასაბნევედ ხდება. პირიქით, ეს ხდება იმისათვის, რომ ფილოლოგიური ნიჭით, წერის მაღალი კულტურით, აზროვნების თავისუფლებით დაჯილდოებული აბიტურიენტი გამოჩნდეს, გამოიკვეთოს, არ ჩაიძიროს „დაშტამპულად“ მოაზროვნე იმ აბიტურიენტთა სიმრავლეში, რომლებსაც საკმაოდ კარგად აქვთ გაზეპირებული ქართულ ლიტერატურაში მისაღები გამოცდების პროგრამით გათვალისწინებული მასალა, მაგრამ არა აქვთ შინაგანი ფილოლოგიური მონოდება, ლიტერატურული ნვა, მაღალი წერილი კულტურა და აზროვნება...

გ. ფანჯიკიძე: თუკი ასეთი თვისებები მას საერთოდ აქვს, აბიტურიენტი მათ განა ვერ გამოავლენს, ვთქვათ, „ბახტრონის“ გარჩევისას? საამისოდ მას აუცილებლად „ტრაგიკული ვაჟის შემოქმედებაში“ უნდა შევთავაზოთ?

ელგ. ხინთიბიძე: რა მოგახსენოთ. ისე, სტატისტიკა ჩვენს მხარეზეა. აქ დასახელებულ თემებზე შესრულებულ ნაშრომთაგან „ბედი ქროლის გარეშე ჩემთვის არაფერია“ (გალაკტიონი), „მაქეს მკერდს მიდებული ქნარი, როგორც მინდა“ (გალაკტიონი), შესაბამის დღეს, როდესაც ისინი სანერად მოვიდა, გაცილებით მეტი ნაშრომი შეფასდა ფრიადზე, ვიდრე იმავე დღეს ორ დანარჩენ სანერ თემაზე შესრულებულ ნაწერთაგან.

კიდევ ერთ გარემოებას უნდა მიექცეს ყურადღება: მხოლოდ სათაურის მიხედვით თემის ავკარგიანობაზე განყენებული მსჯელობა არ უნდა იყოს მთლად მართებული: უნდა გავითვალისწინოთ, ვის ეძლევა სანერად ამგვარი თემები, რა შემთხვევაში ეძლევათ იგი, როგორია ამ თემების მიმართება მის გვერდით დასახელებულ დანარჩენ ორ თემასთან და მართლაც აბნეეს და აოგნებს თუ არა ამგვარი სათაურები კარგად მომზადებულ აბიტურიენტებს...

გ. ფანჯიკიძე: რეპეტიტორთან მომზადებულს?

ელგ. ხინთიბიძე: მარტო რეპეტიტორთან არა — კარგი მასწავლებლის მოსწავლეს, კარგ ლიტერატურაზე გაზრდილს. პოდა, იმას მოგახსენებდით, ამგვარი სანერი თემები ეძლევათ ფილოლოგებს (ქართული, დასავლური, აღმოსავლური ფილოლოგია), ჟურნალისტებს, ხელოვნებათმცოდნეებს, ეძლევათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა უაღრესად მაღალია კონკურსი (8-10 კაცი ერთ ადგილზე) და იმის გათვალისწინებით, რომ შესაბამის ფაკულტეტებზე წინა წლებში გამსვლელი ქულა 24,5 ან 25 იყო. ამავე თემების გვერდით — გარდა თავისუფალი თემისა — დასახელებულია საპროგრამო თემაც უკვე ჩვეულებრივი, მეტ-ნაკლებად ტრადიციული სათაური. და ბოლოს, აუდიტორიაში არც ზემოთ დასახელებული თემები რჩება ამოსახსნელ განტოლებებად. აღნიშნულ თემათა სათაურებს ეძლევა განმარტება ძალზე ზოგადი, მაგრამ დამაკვალიანებელი.

ტ. ჭანტურია: ნეტავ ის განმარტება მომასმენინა.

ელგ. ხინთიბიძე: მოგახსენებთ; კერძოდ, თემას „ბედი ქროლის გარეშე ჩემთვის არაფერია“ (გალაკტიონი) მოსდევს განმარტება, რომ აბიტურიენტის მიერ შესრულებულ სანერ თემაში საუბარი უნდა იყოს აქტიურ, მებრძოლ პოზიციაზე გალაკტიონის შემოქმედებაში, რომელზედაც საკმაო მასალაა სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებულ ლექსებშიც და იმ სახელმძღვანელოსა ან დამხმარე სახელმძღვანელოებში, რომლებითაც მოსწავლეები სარგებლობენ. ამავე დროს, თემის სათაურად აღებული ნაწყვეტი აშკარად ნაუბიძგებს ფილოლოგიური თინითა და გალაკტიონის პოეზიით შთაგონებულ აბიტურიენტს ამ ფარგლებიდან გამოვიდეს. ან თემა — „მაქეს მკერდს მიდებული ქნარი, როგორც მინდა“ (გალაკტიონი); იგი გულისხმობს, რომ სანერ თემაში უნდა გადმოიციეს გალაკტიონის შემოქმედება იმ შემოქმედებითი თავისუფლებით დანახული, რომელსაც, როგორც ჩანს, თვითონ პოე-

ტი გახაზავდა თავის პოეზიაში. ე.ი. აბიტურიენტი უნდა გაექცეს ისეთ შტამ-
პებს გალაკტიონის შემოქმედების განხილვისას, როგორცაა — პირველი
პერიოდი, მეორე პერიოდი, მისტიკურ-სიმბოლისტური განწყობილება, ახა-
ლი ქვეყნის მშენებლობის თემა და სხვა.

გ. ფანჯიკიძე: ხომ არ აჯობებდა თეზისად, პრობლემად ჩამოკვეთილ-შე-
კუმშული ეს განმარტებები მიგეცათ სათაურად?

ელგ. ხინთიბიძე: ვფიქრობ, ასეთ სიტუაციაში — არა, და აი, რატომ. ჩვენ
გვინდა, რომ აბიტურიენტი უფრო თავისუფალი იყოს და სათაურებად
გამოტანილ ამ ნაწყვეტებში შენიშნული განწყობილების სიტყვიერი ფორ-
მულირებაც მან თვითონ შეძლოს. ამ შემთხვევაში უფრო თვალნათლივ გა-
მოჩნდება მისი წერის კულტურა, დამოუკიდებელი წერითი აზროვნების შე-
საძლებლობა. ჩვენ ყველას მოსაწონსა და გასახარებელ სათაურებს კი არ
ვთავაზობთ, არამედ ისეთებს, რომლებიც, ჩვენი აზრით, აბიტურიენტთა
ცოდნის უკეთ დიფერენცირებას შეგვაძლებინებს. ჩვენ უნდა გამოვარჩიოთ
უკეთესები; ამ უკეთესს ვეხმარებით თავისი თავის გამოვლენაში.

თ. კვაჭანტირაძე: და მაინც ასე მგონია, ბატონო ელგუჯა, რომ ამგვარ,
როგორც თქვენ უნოდებთ, განმაზოგადებულ (მე კი ვიტყვოდი: შემოუსაზღვ-
რავ) დასათაურებებზე შეიძლება ასევე განზოგადებულ-შემოუსაზღვრავი
პასუხი მივიღოთ აბიტურიენტებისაგან; მე საგანგებოდ გადავამოწმე ის ფრი-
ადები, რომლებიც საესეებით დამსახურებულად დაინერა ამგვარ თემებში და
ასეთი განცდა მაინც დამრჩა: სულერთია, რომელი სათაურითაც არ წერდნენ
აბიტურიენტები — „ძაფი წერვის არ არის ჩემში არაპოეტის“, „მაქვს მკერდს
მიღებულნი ქნარი, როგორც მინდა“ თუ „ბედი ქროლვის გარეშე ჩემთვის არა-
ფერია“, — მაინც ძირითადად თითქმის ერთსა და იმავეზე წერდნენ: გალაკ-
ტიონის შემოქმედების სიდიადესა და საკუთარ ემოციურ მიმართებაზე მის
პოეზიასთან. ეს, ჩემი აზრით, გასათვალისწინებელი მომენტი.

მზ. შანიძე: სანამ დავამთავრებდეთ, ერთ მტკივნეულ საკითხსაც მინდა შე-
ვეხო. გულახდილად ვიტყვი: მეტი რომ არა ვთქვათ, გამაღიზიანებელია ზოგი
ჩვენი მშობლის დამოკიდებულება არა მარტო და არა იმდენად გამოცდების
პროცესსა და გამოცდელთან, რამდენადაც საკუთარ შვილებთან. აღარ შეიძ-
ლება, დაგვლუპავს, ამხანაგებო, ამდენი ფერება, ასეთი გაზულუქება ახალ-
გაზრდებისა. ასე მგონია, თვითონ მათაც მოვაბეზრეთ თავი ამდენი კულში
დევნით... შემოვა, მაგალითად, საპრეტენზიო კომისიის სხდომაზე წვერულვა-
შიანი ვაჟაკი, ზოგი — უკვე ცოლშვილიანი, შემოჰყვება დედა და იწყება გაუ-
თავებელი: „ბავშვი დამიჩაგრეთ“, „ბავშვი შემომინეთ“, „მილუპავთ ბავშვს“...

თ. კვაჭანტირაძე: დედამ რომ თავის შვილს, რა ასაკისაც უნდა იყოს იგი,
ინერციით ბავშვი უნოდოს, ამას მაინცდამაინც ნუ გავიკვირვებთ. უფრო სა-
გულისხმაოა ქცევა, ქმედება მშობლისა საგამოცდო სიტუაციასთან დაკავში-
რებით. ჩვენში გამოცდები, თუ სიმართლეს თვალს გაეუსწორებთ, ლამის

მშობელთა პრესტიჟის კონკურსად იქცეს... რა სჯობია მშობლიურ ზრუნვასა და ამაგს შვილებზე; ჩინებული ეროვნული თვისებაა ჩვენი გამძაფრებული ნათესავეურ-მეზობლურ-მეგობრული გრძნობა; ამის წინააღმდეგ ვის მოუბრუნდება ენა. მაგრამ ეს განცდა არ უნდა გადაიზარდოს შვილისათვისვე ვნების მომტან გადაიაობაში, არადა, ამის ნიშნები ამკარად გვეტყობა. ამან მშობელთა მეტყველებასაც დააჩინა კვალი; ალბათ, ხშირად მოგისმენიათ აბიტურიენტის მშობლებისაგან პირველ პირში თქმული: „წელს ქართულში კარგად ვართ მომზადებული, მაგრამ ისტორიის გვეძინია“...დაახლოებით ისე, როგორც თოთო ბავშვს ელაპარაკება დედა: „ჩვენ ახლა ფაფას შევჭამთ და მერე დავიძინებთ“. უფრო მეტიც, ზოგჯერ მრავლობითის ფორმასაც აღარ ხმარობენ — წელს შენ სად აბარებო, მშობელს ეკითხებიან, და ამით ენობრივად შვილის მონანილეობას საერთოდ გამორიცხავენ გამოცდებიდან.

მზ. შანიძე: ენამ ზუსტად ასახა რეალობა, ჩვენში ხომ გარკვეულნილად მშობლები „აბარებენ“ გამოცდას...

თ. კვაჭანტირაძე: არადა, ამგვარი მშობლების, უფრო სწორად — „ლა-ლა-გამდელების“ სულში მოქმედ კომპლექსს თუ ღრმად მოეჩხრეკთ, არცთუ იშვიათად უწყინარი სასიყვარულო ფასადის მიღმა დაეინახავთ მშობლის ეგოისტურ-პატივმოყვარულ განცდას, მეტსაც ვიტყვი, მის ზოგჯერ გაუცნობიერებელ დესპოტიზმს — რაც შეიძლება დიდხანს ჰყავდეს შვილი საკუთარი ნების მონა-მორჩილი. ხანდახან ის ეჭვიც გაგკრავს კაცს გულში, რომ ასეთ მშობელს იმდენად შვილი — როგორც დამოუკიდებელი ინდივიდი — კი არ უყვარს, რამდენადაც თავისი თავი შვილში. იმას როდი დაგიდევს, რა შეუძლია მის „ბავშვს“ — რასაც თვითონ ვერ მიაღწია ცხოვრებაში, იმას ახლა შვილის საშუალებით ეპოტინება: მოკლედ, თავის არასრულფასოვნების კომპლექსს შვილზე „ზრუნვით“ მკურნალობს...

მზ. შანიძე: მერწმუნეთ, ახალგაზრდათა ამგვარი ინფანტილიზმი, მათი შინაგანი მოუმზადებლობა განსაცდელის წინაშე, მათი უმწეობაცა და პრეტენზიულობაც ერთსა და იმავე დროს, მეტწილად მშობლების ბრალია. მათ კისერზეა საგამოცდო აჟიოტაჟიც, რომელიც საბოლოო ანგარიშით მათი შვილების შედეგებზე მოქმედებს უარყოფითად.

კ. გაბაშვილი: ქალბატონო მზექალა, მოდით, ამ ჩვენი, ცოტა არ იყოს, ზედმეტად განზოგადებული და კატეგორიული დასკვნებით გულს ნუ დავწყევტთ იმ მშობლებს, რომელთაც ზემონათქვამი ნაკლებად ეხებათ და ჩვენი დამუნათების გარეშეც ჰყოფნით თავიანთი სადარდებელი.

მზ. შანიძე: ვისაც არ ეხება, ის ნურც მიიღებს თავის თავზე...

თ. კვაჭანტირაძე: ისედაც ბევრი გაგვიანაწყენდება, ისედაც ბევრი იტყვის — თავის გულში მაინც, თქვენ რა გიჭირთ, შვილოსა, შემომჯდარხართ ზემოთ, თავი ქუდში გაქვთ, შვილებიც პირველსავე წელს „მონაწყევთ“ და კურსიდან კურსზეც ფრენა-ფრენით გადაგყავთო... არადა, იცის ღმერთმა, არც ასეა საქმე...

ჯ. კორძაია: ასეა თუ ისე, მთავარია, ისე წარმართოს საგამოცდო კომისიათა მუშაობა, რომ აღელვებულსა და აწრიალებულ მშობელს არავითარი საბაბი არ მიეცეს მცდარი ნაბიჯის გადასადგმელად: მე კრიმინალზე არ მოგახსენებთ — ისეთ ნაბიჯს ვგულისხმობ, საკუთარსა და შვილის ღირსებათა დამოყვარეობას რომ შეურაცხყოფს.

გ. ფანჯიკიძე: გამომცდელისაც.

ჯ. კორძაია: მართალს ბრძანებთ — გამომცდელისაც. რა დასამალია და, ზოგი ფიქრობს, რა მოხდა, ბოლოს და ბოლოს, კოლეგის შვილს რომ ცოტა „ხელი წაუკრა“ გამოცდაზე, ამით ქვეყანა არ დაიქცევა; სხვებს ხომ არ ვაკლებთ ნიშანსო. მართლაც, თითქოსდა ისეთი არაფერი, მაგრამ ნუ დაგვაინყდება, რომ გამოცდა-კონკურსის დროს ყოველგვარი „ხელის წაკერა“ მაინც იმის დაჩაგვრათა, ვისაც „ხელი ვერ წაუკრა“. ხოლო თუ მშობელმა ირწმუნა, რომ სხვას — თუნდაც ათასიდან ერთს — ეხმარებიან, მაშინ მას ვერანაირი ძალა ვერ დააკავებს, რომ თავადაც არ ეცადოს თავისი საგამოცდო მდგომარეობით შვილი იმ ერთს გაუთანაბროს და ცხრაას ოთხმოცდათვრამეტზე წინ დააყენოს. და ამასვე უცდება ყველა დანარჩენიც. ასე იქმნება მრავალი თვალსაზრისით მძიმე სიტუაცია — სამუშაოდაც, მორალურადაც, თქვენ წარმოიდგინეთ, სოციალურადაც კი. ამიტომ მოგვიწოდებს ზემდგომმა ორგანოებმა — ყოველგვარი ზომები ვიხმაროთ ვოლუნტარიზმისა და სუბიექტივიზმის აღსაკვეთად...

თ. კვაჭანტირაძე: ზემოდან და გარედან მონოდება, გაგიხარიათ, კარგიც იყოს და აუცილებელიც, მაგრამ ყველაფერი წყალში ჩაგვეყრება, თუ შიგნიდანაც არ მოგვიწოდებოდა ობიექტურობისაკენ იმან, რასაც დიდი ილია თავის პატარა ღმერთს ეძახდა — საკუთარმა სინდისმა.

ორიოდე კითხვა და მათზე ჩემი პასუხიც ამ ჩვენი საფიხვნოს დასასრულს: ზედმეტად „გაფიცხებული“ ხომ არ იყო ჩვენი საფიხვნოს მონანილეთა ტონი? იქნებ, იყო კიდევ, მაგრამ თვითონ მსჯელობის საგანი გახლდათ ისეთი, რომ მასზე გულგრილი საუბარი ვერც მოხერხდება და, კაცმა რომ თქვას, არც ეგების.

დარჩება ამ პუბლიკაციის შემდეგ ზოგი რამ ჩვენს მკითხველს გასარკვევი, დასაზუსტებელი ან საორჭოფო? ცხადია, დარჩება; მაგრამ ესეც სრულიად ბუნებრივია, ვინაიდან ის, რაც თავისი არსით არის ცოცხალი, ამოუწყავი და განვითარებადი — ასეთი კი გახლავთ ჩვენი დედაენა, ჩვენი ლიტერატურა და მათი სწავლების საკითხები — მუდამ დაგვიტოვებს საფიქრალსაც, სამსჯელოსაც და, რაც მთავარია, სამოქმედოსაც.

1985 წ.

როსა „მისი“ არ არის „თავისი“

ქვემოთ წარმოდგენილი წერილი „რედაქტორის შენიშვნის“ სახით დაეურთე ენათმეცნიერ თინათინ ლვინაძის სტატიას, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალში „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ 1980, № 3.

ქალბატონ თინათინ ლვინაძის წერილში — „ნაცვალსახელთა გამოყენებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი“ — განსაკუთრებით საინტერესოა თავისი — მისი (resp. თავიანთი — მათი) ნაცვალსახელების განაწილების საკითხი. მიგვაჩნია, რომ იგი ცალკე მსჯელობის საგნად უნდა იქცეს ორი მიზეზის გამო: ა) დროშიცა და სივრცეშიც (ე.ი. ქრონოლოგიურადაც და დიალექტურადაც) გვაქვს ჭრელი სურათი და ეს ორი ასპექტი საგანგებოდ არის შესასწავლი უფრო მდიდარ მასალაზე, ვიდრე ავტორს, თ. ლვინაძეს, ამის საშუალებას საჟურნალე სტატია მისცემდა; ბ) სალიტერატურო ქართულში არა გვაქვს საყოველთაოდ გაზიარებული, ნორმატიული კანონი თავისი — მისი ნაცვალსახელების ხმარებისა: ცხადია, არის ისეთი შემთხვევები, როდესაც ვითარება ნათელია, თავისი და მისი ერთმანეთში არ ირევა, მაგრამ ზოგიერთი კონტექსტი თითქოს თანაბრად იგუებს ორივე ამ ნაცვალსახელს. სწორედ ნათელი ვითარების ამსახველია ავტორის მიერ შემოთავაზებული წესი: „III პირის კუთვნილებას სუბიექტთან მიმართების გარეშე აღნიშნავენ კუთვნილებითი ნაცვალსახელები: მისი მხოლოდობითი და მათი მრავლობითში; III სუბიექტური პირის კუთვნილებას კი გამოხატავენ თავისი მხოლოდობითი და თავიანთი მრავლობითში“. ამ წესის მიხედვით, მართლაც, წინადადებაში „მისი თხოვნა მეფემ არ შეასრულა“ — მისი ნაცვალსახელით განსაზღვრული სახელი თხოვნა არ მიეკუთვნება, ე.ი. არ მიემართება სუბიექტს — მეფეს, თხოვნა მეფეს არ ეკუთვნის და ამ კონტექსტში შეუძლებელია „თავისი თხოვნა მეფემ არ შეასრულა“ (შეად. „თავისი დაპირება მეფემ არ შეასრულა“, სადაც დაპირება მიემართება, ე.ი. ეკუთვნის მეფეს და ამიტომ ამავე შინაარსის გადმოსაცემად არასწორია „მისი დაპირება მეფემ არ შეასრულა“). მაგრამ ეს წესი რამდენიმე შენიშვნას იწვევს.

1. ავტორისავე მაგალითები — „მას უყვარს თავისი სამშობლო“, „ყვავს თავისი ბაბალა მოსწონს“ — წარმოაჩენს, რომ თავისი ნაცვალსახელით განსაზღვრული წევრები „სამშობლო“ და „ბაბალა“ მიეკუთვნებიან არა გრამატიკულ სუბიექტებს, არამედ გრამატიკულ ირიბ ობიექტებს (მას, ყვავს). ე.წ. „ინვერსიულ“ ზმნებთან (უყვარს, მოსწონს, აქვს...) სუბიექტ-ობიექტის საკითხი სადავოა. ამიტომ უფრო მართებული ჩანს შემოთავაზებული წესიდან ტერმინების სუბიექტ-ობიექტის გატანა და მათ ნაცვლად ქვემდებარე-დამატების მოხმობა, როგორც ეს გვაქვს „ქართულ მართლწერაში“: „თუ საგანი (დამატება), რომლის შესახებ რამეს ვამბობთ, ქვემდებარეს ეკუთვნის, განსაზღვრე-

ბად უნდა ვიხმაროთ ნაცვალსახელი „თავისი“... როცა საგანი, რომლის შესახებაც ლაპარაკია წინადადებაში, ქვემდებარეს არ ეკუთვნის, მაშინ განსაზღვრებად უნდა ვიხმაროთ ნაცვალსახელი „მისი“ (გ. შალამბერიძე, „ქართული მართლმადიდებლობა“, თბ., 1965, გვ. 29). აქაც, ცხადია, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ლაპარაკია, ვერ ერთი, III პირით გამოხატულ ქვემდებარებზე და, მეორე — ქვემდებარედ მიჩნეულია არა მხოლოდ გრამატიკული სუბიექტი, ე.ი. სუბიექტური პირის ნიშნის ფარდი სახელი, არამედ ე.წ. „რეალური სუბიექტიც“.

2. ქვემდებარედ კვალიფიკაციის სირთულეები არა მარტო ე.წ. „ინვერსიულ“ ზმნებთან იჩენს თავს, არამედ მოდალური ზმნის შემცველი წინადადების მიმართაც. ამას ისევე სტატიის ავტორის მიერ მოხმობილი მაგალითი ადასტურებს: „ფეოდალს სურდა თავის სამფლობელოში არსებელიყო მოქმედი იდეოლოგიური ცენტრი, რომელიც ხელს შეუწყობდა მისი უფლების განმტკიცებას“. ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ავტორის მოსაზრებას, რომ ამ კონტექსტში „თავის სამფლობელოში“ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის ნორმიდან გადახრად უნდა შეფასდეს იმის გამო, რომ — არსებელიყო ზმნის სუბიექტი არის ცენტრი, რომელსაც არ მიეკუთვნება სამფლობელო; ამ წინადადებაში ქვემდებარის კვალიფიკაციის საკითხი დამოკიდებულია იმაზე, რას მივიჩნევთ შემასმენლად — მხოლოდ „სურდა“-ს თუ „სურდა არსებელიყო“-ს. ყოველ შემთხვევაში, მოცემულ წინადადებაში შესიტყვება „თავის სამფლობელოში“ არანაკლებ სწორია და ბუნებრივად უღერს, ვიდრე „მის სამფლობელოში“; მეტიც, ეს უკანასკნელი იმგვარი გააზრების საშუალებასაც იძლევა, თითქოს სამფლობელო სხვას ეკუთვნოდეს, ამდენად, უფრო ზოგადია და, აქედან გამომდინარე, ნაკლები სიზუსტით მიმანიშნებელი იმაზე, თუ ვინ არის მფლობელი.

3. კიდევ რომ გადაიჭრეს ამ ორი კერძო შემთხვევისათვის ქვემდებარის საკითხი, მაინც ზემოთ ციტირებულ წესთაგან ვერც ერთი ვერ იქნება სრული. მთავარი ის არის, რომ ენაში არის კონსტრუქციები, სადაც, თუ ზემონახსენები წესებით ვიხელმძღვანელებდით, შეცდომა უნდა დაგვენახა, სინამდვილეში კი ასე არ არის: როგორც წინადადება — „*ძმა აგარაკზე მესტუმრა თავისი ცოლშვილით*“ — არის უზადო, ასევე მართებულია — „*ძმა აგარაკზე გავისტუმრე თავისი ცოლშვილით*“. პირველ შემთხვევაში თავისი წესის მიხედვით არის ნახმაური, ცოლშვილი ქვემდებარეს, ძმას, ეკუთვნის, მეორე შემთხვევაში კი, თუ შემოთავაზებული წესით ვიხელმძღვანელებთ, თავისი შეცდომად მიიჩნევა, მის ნაცვლად თითქოს მისი უნდა ყოფილიყო. არადა, ამ კონტექსტში უპირატესობა სწორედ თავის-ნაცვალსახელს უნდა მიეცეს. კიდევ უფრო აშკარად ჩანს ამ წესების უკმარისობა ისეთი კონსტრუქციების მაგალითზე, სადაც თავად ქვემდებარე ეკუთვნის დამატებას, მაგ.: „*ნოდარი შეაკრთო თავისმა ხმამ*“, „*ბატონს კლავს თავისი შინაყმა*“, „*ქალს აღიზიანებს თავისი საქციელი*“ (მდრ. „ქალს აღიზიანებს მისი საქციელი“, რომელიც სხვა ინფორმაციის შემცველია — აქ „საქციელი“ „ქალს“ აღარ ეკუთვნის); ამ კონტექსტებში თავისი ბუნებრივად

ულერს მიუხედავად იმისა, რომ III პირის სუბიექტის (resp. ქვემდებარის) კუთვნილებას არ გამოხატავს. მაშასადამე, წესი მხოლოდ კერძო შემთხვევებით იზღუდება, თავისი და მისი ნაცვალსახელების ხმარების მთელი სიძრავლის მომცველი არ არის და ამიტომაც ხარვეზიანია. ჩვენი აზრით, უფრო ადეკვატური იქნება თავისი — მისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელების ხმარების კანონზომიერება შემდეგი წესით განსაზღვრულიყო: *ნაცვალსახელი „თავისი“, „თავიანთი“ იხმარება მაშინ, როდესაც განსაზღვრავს წინადადების ისეთ წევრს, რომელიც ამავე წინადადების სხვა წევრის, რეალურად წარმოდგენილის ან წინადადების სტრუქტურით ნაგულისხმევის, საკუთრებაა. ნაცვალსახელი — „მისი“, „მათი“ იხმარება მაშინ, როდესაც იგი განსაზღვრავს წინადადების ისეთ წევრს, რომელიც ამ წინადადების წევრის საკუთრება არ არის*. ამ ორი მომენტიდან სავალდებულო, ობლიგატორული ხასიათისა, პირველია — თუ მფლობელი წინადადების წევრი არ არის, „თავის“-ნაცვალსახელს ვერ იხმარ. მეორე ნაწილი კი ერთგვარი თავისუფლების საშუალებას იძლევა კაუზატივურ (შუალობით კონტაქტის) კონსტრუქციებში; მაგალითად, *„მამამ ჩანთა მოატანინა შვილს“*. ჩვენ მიერ შემოთავაზებული წესის მიხედვით, აქ მსაზღვრელად „თავისი“ უნდა ვიხმაროთ ორივე შემთხვევაში — სულ ერთია, ჩანთის მფლობელი მამამ იქნება თუ შვილი; თუ მფლობელი წინადადების კონსტრუქციის გარეთ მყოფი წევრი, ვთქვათ, მეზობელი იქნებოდა, მაშინ გამოვიყენებდით ნაცვალსახელს „მისი“: *„მეზობელს ჩანთა დაუვარდა და მამამ შვილს მისი ჩანთა მოატანინა“* (ამ ინფორმაციის გადმოსაცემად არ ივარგებდა „თავისი ჩანთა“) მაგრამ სწორედ კაუზატივურ კონსტრუქციაში თავის-ნაცვალსახელის ორმნიშვნელოვნობა — შეუძლია გამოხატოს როგორც გრამატიკული (მამამ), ასევე რეალური (შვილი) სუბიექტის კუთვნილება — იძლევა იმის საშუალებას, რომ „მისი“ ჩაენაცვლოს „თავისი“ ნაცვალსახელს: *„მამამ მისი ჩანთა მოატანინა შვილს“* ზოგჯერ გამოხატავს არა მარტო კონსტრუქციის გარეთ მყოფი წევრის, არამედ კონსტრუქციის წევრთა (მამის, შვილის) კუთვნილებასაც. ამიტომ მოგახსენეთ ზემოთ, ჩემ მიერ შემოთავაზებული წესის მხოლოდ პირველ ნაწილს აქვს სავალდებულო ხასიათი, მეორე ნაწილი კი ზოგიერთ კონსტრუქციაში „მისი“ — „თავისი“ ნაცვალსახელების რამდენადმე თავისუფალი მონაცვლეობის საშუალებას იძლევა-მეთქი.

ჩემ მიერ შემოთავაზებულ წესში ტერმინები „წინადადება“, „წინადადების სტრუქტურა“ ნახმარია ვინაშე მნიშვნელობით და შოიციავს მხოლოდ მარტივი წინადადების (როგორც დამოუკიდებელი ერთეულის, ასევე რთული წინადადების შემადგენელი ნაწილის) გაგებას; რაც შეეხება შერწყმული წინადადების ერთგვაროვან წევრებთან ზემოაღნიშნული ნაცვალსახელების განაწილებას, ეს ცალკე მსჯელობის საგანია.

წერას აბანილები

მისაღებ გამოცდაზე ვინც მშობლიურ ენასა და ლიტერატურაში თხზულებასა წერს, ყველანი, გარკვეული აზრით, წერასა აკანალი: აქ ხელის მოცარვა ლამის კატასტროფად აღიქვან არა მარტო აბიტურიენტებმა, არამედ — მათმა მშობლებმა, ოჯახურმა გარემოცვამ... სწორედ საგამოცდო წერიტი გამოცდა თამაშობს იმ ლაკმუსის როლს, რომელიც სკოლაში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების ვერ კიდევ გადაუჭრელ პრობლემებს გვივლენს.

ამ მცირე შესავალს მოდევნებული სამივე წერილი 1978 წელს დაებეჭდე ჟურნალში — „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ №2, 3, 4.

1. ვიცინოთ თუ ვიტყვით?

როდესაც საკითხს ამგვარად სვამენ, ვიცინოთ თუ ვიტყვით, დიდი გულთმისნობა არ სჭირდება იმის ამოცნობას, რომ საქმე უფრო სატირლად გვაქვს, ვიდრე სასაცილოდ. სოლიდურ სამეცნიერო-პედაგოგიკურ ჟურნალში ქვემოთ ნარმოდგენილი მასალა არც გასართობად დაბეჭდილა და არც ვისმე დასაციანდა. ნურც ის დაგაეჭვებთ — ეს ამონაწერები გამონაგონი, ავტორის ფანტაზიის ნაყოფი ხომ არ არისო (ცუდად წერაზე ადვილი არაფერია, მაგრამ ამნაირად ცუდად წერა უკვე თავისებური ხელოვნებაა და „ანტიშედეგების“ შესაქმნელად არაფერ დახარჯავს არც დროსა და არც ენერგიას); უფრო მეტიც, ჩემთვის ცნობილი გახლავთ მათი ავტორები; ისიც ვიცი, სად, როდის, რომელი სკოლა დაამთავრეს, რომელ უმაღლეს სასწავლებელს უპირებდნენ „გაბედნიერებას“ და ა.შ. მაგრამ ამჯერად ამ „მარგალიტების“ ავტორთა მხოლოდ ნააზრევს გთავაზობთ — პედაგოგიკური ეთიკიდან გამომდინარე, მოვერიდები მათ საქვეყნოდ „გამოჭენებას“...

აბიტურიენტთა საგამოცდო წერიტი ნამუშევრებიდან ამოკრებილი ეს „სახუმარო“ მასალა სწორედ რომ არასახუმარო მსჯელობის, ანალიზისა და დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა. მე შევეცადე გარკვეული პრინციპის მიხედვით დამეჯგუფებინა იგი და მიმეთითებინა შეცდომათა საფუძველზე; ამ შეცდომათა გამოსაკვეთად ერთადერთი, რისი უფლებაც თავს მივეცი, ის იყო, რომ გავასწორე ორთოგრაფიულ-პუნქტუაციური სახის უზუსტობანი.

შაარბალკისეული შეცდომები

უარესად გართულდა და სარისკო გახდა „შპარგალკათა“ გამოყენება; ზედამხედველთა გარდა, მათ აღმოსაჩენად მოხმობილია ტექნიკა — საგანგებო ტელედანადგარები; აბიტურიენტი ავტომატურად იხსნება გამოცდი-

დან „შპარგალკის“ არამცთუ გამოყენების, არამედ აუდიტორიაში შეტანის-თვისაც. „შპარგალკის“ იმედად მყოფი აბიტურიენტი ასეთ პირობებში ვერ იაზრებს იმას, რასაც იწერს და, ვინაიდან „შპარგალკაც“, ჩვეულებრივ, სხვისი ხელით არის ნაწერი, კი არ იწერს, არამედ მექანიკურად „იხატავს“ მისგან; სხვანაირად შეუძლებელია აეხსნათ, რასაც საჩხერელი აბიტურიენტი გვიმტკიცებს: „აკაკი წერეთელი დიდი ერევნელი პოეტია“. „შპარგალკაში“, ალბათ, ეროვნული ენერა, მაგრამ ამის გააზრება ყოველ წამს გამოცდიდან მოხსნის მომლოდინე აბიტურიენტისათვის, ეტყობა, არც ისე იოლია; უფრო მეტიც, ზოგჯერ გამსწორებლები თემაში უაზრო ბგერათნაერთებსაც წაანყდებიან ხოლმე, მაგალითად: „ივანე ფიფის უზაზე მიდიოდა“, რაც ასე უნდა „გაიშიფროს“: „ივანე ფოთის გზაზე მიდიოდა“.

„მეჭი ვაშაკიძე ტყეში შევიდა ერემოს გასაკეთებლად“ (აქ ერემო პირტახია არაფერ შუაშია, მეჭი ურმის შესაკეთებლად შედის ტყეში);

„სიბრძნე-სიცრუისაში“ სულხან-საბამ მკვეთრი საღებავებით დახატა მეფე ფინაჩი“ (არის სხვა ვარიანტებიც მეფე ფინეზის ნაცვლად: ფარვიზი, ფარნაოზი, ფინანსი და ა.შ.);

„ბახვა ფულავა არის იერემია წარბას ანტილოპი“ (ამ დებულებას მეტაფორულ აზროვნებად ნუ ჩაუთვლით აბიტურიენტს, უბრალოდ, მან ცუდად ამოიკითხა „შპარგალკიდან“ ანტიპოდი);

„შიგან ასრე გავერიე, ბროლის ჯორსა ვითა ღორი...“ (რა სახით გაერევა ამის დამწერი „ჯორებში“, ეს, ცხადია, მისი პირადი საქმეა, ჩვენ უფრო „ბროლის ჯორმა“ განგვაკვიფრა. სულმნათ შოთას უფრო მარტივი სახე აქვს: „...გნოლის ჯოგსა ვითა ქორი“);

„ტარიელმა სატრფოს მოგონებაზე ფეხის ტყავი შემოიხია“ (აბიტურიენტის ფანტაზიას ასეთი მძაფრი სურათი ალბათ შპარგალკისეულმა „ვეფხის ტყავი შემოიხვია“-მ დაახატვინა).

მყარი შესიტყვებანი, ღაშტამაული აზროვნება,
გაუპონტროლებელი ასოციაციური ქავეშირები

ზოგიერთი შესიტყვება მყარდება და მისი ნევრები თითქოს უერთმანეთოდ ველარ ძლებენ — ამა თუ იმ სიტყვას უჩნდება „მუდმივი თანამგზავრი“. ეს ზოგადენობრივი მოვლენა გახლავთ და თავისთავად ადვილად ასახსნელია, როცა მოსწავლის ფსიქიკაში „დავალება“ მუდამ „სამინაოს“ უკავშირდება, ან „დროშა“ — „წითელს“. მაგრამ სტანდარტული გამოთქმა-ფორმულები არცთუ იშვიათად დაშტამპული აზროვნების საშიშროებასა ქმნის: გაუკონტროლებელი ასოციაციები კი აბიტურიენტებს კომიკურად (მათი ნაწერის შეფასების თვალსაზრისით — ტრაგიკულად) აკავშირებინებს სხვადასხვა ეპოქის მოვლენებს:

„გრიგოლ ხანძთელის დროს ტაძრებში მონყობა ძნელი იყო, იქ ბერებად ირიცხებოდნენ მაგრად მომზადებული აბიტურიენტები“ (პრინციპულად სწორია ეს ჩვენი არცთუ მაინცდამაინც „მაგრად მომზადებული აბიტურიენტი“ — მამა გრიგოლი ჰაიპარად მართლაც არავის იღებდა თავისი ძმობის ნევრად);

„სოლომონ ისაკიჩმა წამსვე მიაშურა საკოლმეურნეო ბაზარს“ (სოლომონ ისაკიჩები საკოლმეურნეო ბაზრებში აღარ არიანო, ამას ვერ ვიტყვით, მაგრამ თავად საკოლმეურნეო ბაზარი არ იყო სოლომონ ისაკიჩის დროს);

„სამი წლის შემდეგ აეთანდლილი უბრუნდება თინათინს ბრწყინვალედ შესრულებული საძინაო დავალებით“;

„აეთანდლისა და თინათინის დაუოკებელი სურვილი იყო შეექმნათ ბედნიერი საბჭოთა ოჯახი“ (ამ კეთილშობილურ მიზანს, სამწუხაროდ, განხორციელება არ ეწერა, თუ აქ „ვეხფისტყაოსნის“ პერსონაჟებზეა ლაპარაკი და არა რომელიმე ავთოსა და თინიკოზე);

„თორნიკე ერისთავს ამაყად უჭირავთ გამარჯვების გარდამავალი დროს“.

პარონიმები, სიტყვათა შერჩევა, ილიოზები

ბგერობრივად მიმსგავსებული სიტყვები (მით უმეტეს, თუ მათ საერთო ძირი ან მნიშვნელობაში შეხების ნერტილები აღმოაჩნდებათ) ხშირად ერთმანეთში ირევა; ამგვარ სიტყვებს პარონიმები ჰქვია; პარონიმებია, მაგალითად: სტატიკური — სტატისტიკური, ფერმა — ფირმა, ორდენი — ორდერი, კომპლექსი — კომპლექტი, აბონენტი — აბონემენტი და სხვა მრავალი. მეტყველების (და შესაბამისად — წერისაც) ეს ზადი დაიძლევა სიტყვების (განსაკუთრებით — უცხოურის) მნიშვნელობათა გააზრებული და მტკიცე ცოდნით. თუ მეტყველების კულტურის გაკვეთილებზე მასწავლებელმა სათანადო ყურადღება არ გაამახვილა პარონიმულ აღრევებზე, მოსწავლეთა ნაწერები კვლავაც მძიმე შთაბეჭდილებას დატოვებს — ამ რიგის უზუსტობანი გამსწორებელთა მიერ სამართლიანად აღიქმება არა როგორც კალმის უნებლიე შეცდომა, არამედ როგორც უნიგნურობისა და უკულტურობის გამოვლენა:

„სულხან-საბა ალზრდის ობიექტივი უფრო უფლისწულია“ (ეს, ალბათ, ფოტოგრაფიით და ტაცებული აბიტურიენტია);

„საბა მომხრეა პარტიკული ალზრდისა“ (ეს კი — ფეხბურთით!);

„რუსთაველისთვის უცხოა ნაციზმი“ (ჭკმმართველ! მით უმეტეს, რომ ეჭვიმუტანლად მტკიცდება — რუსთაველს მეოცე საუკუნეში არ უცხოვრია);

„სწავლა მოსწავლეთა“ დეტექტიური ნაწარმოებია“ (გააჩნია ვისთვის! ჩვენ მაინც იმ აზრისკენ ვიხრებით, რომ იგი დიდაქტიკურია);

„ილიამ თავის პოემაში საგანგებოდ დააყენა აცტეკების საკითხი“ (მიუხედავად უფართოესი თვალსაზრისა, აცტეკებისთვის ილია ველარ იცლიდა, ათასი უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემა აჩუხებდა, მათ შორის — ასკეტიზმისა);

„თინათინი აეთანდღისთვის ფაფუკი მიჯნური იყო“ (ყოველ შემთხვევაში, სათუთი უდავოდ გახლდათ).

უკანასკნელი მაგალითი სიტყვათა უხეირო შერჩევის ნიმუშადაც გამოდგება; ეს არის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სტილისტური შეცდომა აბიტურიენტთა ნაწერებში; აბიტურიენტებს განსაკუთრებით მოსწონთ ზოგიერთი უცხოური სიტყვა (პუმანისტი, ოპტიმისტი, პესიმიტი) და თითქოს ერთი სული აქვთ, სანამ მათ იხმარდნენ:

„პლატონი პუმანისტია — ის არ შეჯდა გაქალაქავებულ ცხენზე, მაგრამ წიხლები დაუშინა დედინაცვალს მუცელში, როცა გაორკეცების (!) ნიშნები დაატყო“.

„დ. გურამიშვილი უდიდესი პუმანისტია — იგი ნეკელასაც კი არ იშურებს ახალგაზრდობისათვის“...

„ალ. ჭავჭავაძე მისტიკის ნარსულს, უკმაყოფილო ანმყოფი და პესიმიზმისტურად არის განწყობილი მომავლისადმი, მაგრამ მისი შემოქმედება მინც ოპტიმიზტურია“ (აი, როგორ უაზრობამდე შეიძლება მიიყვანოს აბიტურიენტი უკლებლივ ყველა ქართველი რომანტიკოსის „გაოპტიმიზტებისაკენ“ ლტოლვამ);

„ნესტანი ქაჯეთის ციხეშია, ტარიელი ველად არის გაჭრილი; მისი ასეთი პესიმიზტური განწყობა არ მოსწონს ნესტანს და წერილში უსაყვედურებს: არა გრცხენია, მე უფრო ოპტიმიზტი მეგონეო“...

ამ უკანასკნელ მაგალითში სხვა მომენტიც იქცევა ჩვენს ყურადღებას: მეტისმეტი „გაშინაურება“ ტექსტთან, როცა მოქმედი პირებისა და აბიტურიენტის მეტყველება ირევა ერთმანეთში; ამგვარი „ფამილარობის“ საფუძველი, ცხადია, ისევ სიტყვათა უხეირო შერჩევაა ანუ — სტილური უმწეობა ჩვენი აბიტურიენტებისა:

„თინათინი უარზეა: რას ამბობ, მამი, მე სად შემოძლია შენებურად ქვეყანა ემართოო“.

„ჰაჯი უსუბი დაანყნარებს საფარ ბეგს: შენ რას გერჩი, ძმაო, შენ დამნაშავე არა ხარო“... (ასე უკულმართულად გაუგია აბიტურიენტს ჰაჯი უსუბისეული: „შენ სიკვდილის რა ღირსი ხარ!“).

„ტარიელი სულ სამშობლოზე ფიქრობს და თავისი ძმაცაცის ქორნილში როსტევანს შეუთვლის: მეჩქარება და დილის პურ-მარილზე ველარ დავრჩებიო“.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მყარი ფრაზეოლოგიური ერთეულის, იდიომის, მართებულად გამოყენებას. მეტყველებას ძალასა და

„ფერ-ხორცს“ მატებს თავის ალაგასა და სწორად ნახმარი ეს გამოთქმები, მაგრამ თუ სკოლაშივე არ განემარტათ ახალგაზრდებს იდიომთა თავისებურება, არ დაუზუსტდათ მათი შინაარსი, არ მიეთითათ, რომ ამგვარ გამოთქმებში სიტყვათა ჩამატება, დაკლება ან შენაცვლება ხშირად ცვლის მთლიანად იდიომის შინაარსს ან სულაც უაზროსა ხდის მას — მაშინ მისაღებ გამოცდებზე ვერ ავიცდებით ამ სახის კურობებს:

„ტახტზე წამოწოლილი ლუარსაბი არხეინად პოლთასა სცემდა“.

„დურმიშხანი და ეარდო — ორთავენი უსულგულოდ დაეცნენ“.

„ასმათი დაძმურ კავშირში შევიდა ტარიელთან“.

„ლეონი ჯუმბერს მწეარს დაუსევამს ცერზე და მთელი დღე არბენინებს“.

საგანგებო მსჯელობის საგანია წერის ფსევდოპათეტიკური, პომპეზური სტილი, მეტასტაზებივით რომ მოსდებია ჩვენი აბიტურიენტების თბზულებათა „შესაელებსა“ და „დასკვნებს“.

ამაზე — შემდგომ, ჯერჯერობით კი, მისაღებ გამოცდებამდე, ვიცინოთ!

2. ვწეროთ თუ არა ლამაზად?

გაგინარიათ, ლამაზად წერა კარგი იყოს, მაგრამ ყველას რომ არ გვაქვს ლამაზი ხელიო — იტყვიან აბიტურიენტები, მაგრამ ამჯერად მათი კალიგრაფიული ნიჭი და განაფულობა არ გვაინტერესებს. მაშინ მით უმეტეს ზედმეტად მოგეჩვენებათ ამ კითხვის დასმა, მაგრამ პასუხის გაცემამდე ერთ-ერთი მოსწავლის წერილის ფრაგმენტს გაგაცნობთ:

„...გთხოვთ მიპასუხოთ — როგორ სჯობს თემა დაწერო: ჩემი სიტყვებით — სადად და უბრალოდ, თუ ისე ლამაზად, როგორც კრიტიკის წიგნებშია...“

ჯერჯერობით განზე გადავდოთ ეს „როგორც კრიტიკის წიგნებშია“ და წერილის არსს ჩავუკვირდეთ: ამ თითქოსდა უწყინარ შეკითხვაში ფრიად სანყენი, უფრო მეტიც, ზარდამცემი აზრი თვლემს — მოსწავლის წარმოდგენაში ლამაზი უპირისპირდება სადას, უბრალოს: ლამაზი კარგია, სადა — ცუდი. არის ეს ერთეულის ან თუნდაც ახალგაზრდობის მცირე ნაწილის წარმოდგენა? ვაი რომ — არა! სისადავის ფასი რომ არ ვიცით, ეს ცუდია; ორჯერ მეტი უბედურებაა, როცა სიმახინჯეს ალექვამთ სილამაზედ. ლომის წილი აბიტურიენტთა ნაწერებისა იმას გვიდასტურებს, რომ სილამაზის ორიენტირი ჩვენს მოსწავლე ახალგაზრდებს გაუუკუღმართდათ: მათთვის ლამაზად წერა ყოფილა არაფრისმთქმელი ეპითეტების დახვევა, უფრო-

ბითი ხარისხის ზედსართავეების რახარუხი, გადაპრანჭული, პომპეზური სტილი, თითიდან გამონოვილი ემოციების აბოზოქრება, ბრტყელ-ბრტყელი ფრაზები და ყოყლოჩინობა:

„აკაკი წერეთელი თვით სიცოცხლის მქუხარე შეძახილია, დაუშრეტელი ენერჯის ბუმბერაზის ტოკეა, მთიდან დაქანებული ჩანჩქერის როკეა (!), დინოზავრის (!) გულ-მკერდის ეულკანური ბორგეა“...

„ნ. ბარათაშვილი წყნარი ოკეანის ფსკერიდან ამოღებული ობოლი ბრილიანტია (!), რომელიც თავისი ელვარებით ანათებს მსოფლიოს ყველა კუთხე-კუნჭულს“.

„იოსებ გრიშაშვილმა კუდიანი კომეტასავით გადაუქროლა ჩვენი ლიტერატურის მონმენდილ ცას“.

„ვაჟაბ ხარ-ირემივით შემოაჭენა (!) მრავალსაუკუნოვან ქართულ ლიტერატურაში“.

ჩვენი აბიტურიენტების ნაწერებში ქართველი მწერლები ედარებიან:

1. გეოგრაფიულ ობიექტებს — ოკეანეს, მდინარეებს, მთებსა და ვულკანებს (მდინარეთაგან განსაკუთრებით პოპულარულია თერგი და ალაზანი, მთათაგან — იალბუზი და ევერესტი);

2. სტიქიურ მოვლენებს — ზეავს, მინისძვრას, ტაიფუნებს, მენყერებსა და გეიზერებს;

3. ასტრონომიულ სხეულებს — მეტეორს, ვარსკვლავს, მზეს, მთვარეს, კომეტას (ისინი მეტეორივით ჩამოგვიქროლებენ, ვარსკვლავივით კიაფობენ, მზესავით ბრჭყვიალებენ და მთვარესავით ციალებენ);

4. სასარგებლო მადნეულს, უმთავრესად ფერად ლითონებსა და თვლებს — ალმასს, ოქროს, მარგალიტს, ლალს, ზურმუხტს; შედარებით იშვიათია აყიყი და მარგანეცი;

5. ცხოველთა სამყაროს — არნივს, ბულბულს, ლომს, ხარს, ირემს (გვხვდება შერწყმული ვარიანტიც — ხარ-ირემი!) და, თქვენ ნარმოიდგინეთ, დინოზავრსა და მარტორქასაც კი: „ნიკოლოზ ბარათაშვილი მარტორქასავით ეული და სეედიანი იყო ამ წუთისოფელში“... ალბათ სახელწოდება „მარტორქის“ პირველმა ნაწილმა აეარაუდებინა აბიტურიენტს ამ უაღრესად აგრესიული ცხოველის მელანქოლიურობა.

6. მცენარეულთაგან ყველაზე პოპულარული მუხაა, განსაკუთრებით — ბერმუხა. თუ მწერალი სამოც წელს გადასცდა, იგი უკვე ბერმუხაა. ეს წესი ვერ გაითვალისწინა ჩუმლაყელმა აბიტურიენტმა: „ილია ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ბერმუხა იყო, როცა სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა“.

სადლეგრძელოს სტილის ამ შესაჯლებსა და დასკვნებში ჩვენი აბიტურიენტები საჯაროდ და აშკარად ცრუობენ:

„დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხე“ ხელიხელსაგომანებელი გახდა ყველა საბჭოთა და საზღვარგარეთელი (!) ახალგაზრდისათვის“...

„სიმონა“ ანთია, როგორც მსოფლიოს ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის (!) ჩაუქრობელი შუქურვარსკვლავი“...

„ლაერენტი არდაზიანი ისე ეჭიდება უჯიათ (!) სიტყვებს, როგორც იაკობი თავის მრისხანე ღმერთს და ქმნის მათგან საოცარ ჰარმონიას, რომლებიც ამაყად დგანან, მარადისობის მორევში ჩაფლულნი (!)“. და მთელი უბედურება ის გახლავთ, რომ ამგვარი აზრები ჩვენს აბიტურიენტებს სიცრუედ არ მიაჩნიათ. არ იფიქროთ, რომ გულწრფელად სჯეროდეთ „სურამის ციხით“ მსოფლიოს ყველა ახალგაზრდის აღტაცება — განა სუფრაზე სჯერათ ხოლმე, რასაც ერთმანეთის საამებლად ამბობენ? ეს სტილის თავისებურება გახლავთ-მეთქი და იგი მით უფრო ამაზრზენია, როცა პატრიოტიზმის ნმინ-და სახელს ამოეფარება.

აბიტურიენტები თავიანთი ოქროპირობის ნიჭს განსაკუთრებით შოთა რუსთაველზე სცდიან. ამ შემთხვევაში მათი ქების ობიექტი იმგვარია, რომ ყოველგვარ ეპითეტს გაუძლებს — გენიოსი, უკვდავი და ა.შ.; და იღვრება კიდევ მთელ თაბახებზე დაშაქრულ-დატკბილული ლაყაფი, ძალით მოდენილი აღტაცების ცრემლები და ნყალმანკიანი ფრაზები:

„შოთა, ჩვენი შოთა... ამ სახელს რომ წარმოეთქვამ, წინ მესახება აღმასის უზარმაზარი მთა, რომლის კეკლუცი თალები (!) ცის გოდოლს შებჯენია (!). საუკუნეები ჭალარავდებიან (!), მაგრამ „ვეფხისტყაოსანს“ ჯერ თმა არ გასთეთრებია, იგი ზღაპრული მთა არის მსოფლიო პოეზიის ხორუმში (!)“... ლამაზია, არა?

„მე მიყვარს „ვეფხისტყაოსანი“, ძილშიაც არ მასვენებს მისი გმირების ბედი. შოთამ, ამ გენიოსმა ადამიანმა შუა საუკუნეებიდან ძლიერად გადმოქუხა ჩვენს მძლავრ ეპოქას. მან, მსოფლიოში პირველმა, მაღლა ასწია ქალის სადიდებელი ნითელი დროშა (!)“... და ამის ავტორი იქვე წერს: „ტარიელი ავთანდილს ეხმარება მულაზანზარის დაპყრობაში“. რუსთაველის სიყვარული ლაყბობით კი არა, ტექსტის ცოდნით უნდა დავამტკიცოთ.

„რუსთაველი ისეთი ხელოვანია, რომელსაც დუბლიორის (!) მსგავსიც კი არვინ ჰყავს და არც ეყოლება. მივყვებით რუსთაველის ღრმა აფორიზმებით მოკირწყლულ გზას (!) და შევდივართ იმ სულის შემხუთავ სამყაროში, რომელშიც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა შოთა, გმინავდა ქართველი ხალხი, იელიტებოდა ქალები და ბავშვები“. დიდი თამარის დროსაც კი საქართველოში, ცხადია, რძის მდინარეები არ დიოდა და არც ერბოს მთები იდგა, მაგრამ მეტისმეტად ხომ არ გაამუქა ფერები ამ აბიტურიენტმა? ამავე თემაში ასეთი უცნაური აზრებიც არის გამოთქმული: „ჭეშმარიტი მიჯნურობის გვერდით „ვეფხისტყაოსანში“ არიან ადამიანები, რომლებიც ჩირქსა სცხებენ მშობლებს, სკოლას, მთელ საზოგადოებას — ასეთია ფატმანი! მაგრამ შოთა არის მაღალი ჰუმანისტი, მან შეისმინა ფატმანის გულწრფელი მონანიება და საშუალება მისცა გამოსწორებულყო“. აი, პათეტიკურ ფრაზებს

ამოფარებული უფიცობა! ამ ოქროს ზოდებმა, საგანძურებმა და ფონდებმა ხომ ლამის წაგვლეკოს: „მარად უჭკნობი შოთას უკედავი პოემა ქართული ლიტერატურის ოქროს ფონდში შესულია ოქროს საგანძურის სახით“; „რუსთაველმა თავისი „ვეფხისტყაოსნით“ მარგალიტებით მოსილი პოეტური ქმნილება ჩააბარა მსოფლიო პოეზიის ოქროს ფონდში“; „შოთამ ოქროს უზარმაზარი ზოდი შეაგორა პოეზიის ოქროს საგანძურში“ — ეს ფრაზები საბანკო-სავალუტო ოპერაციების აღწერას უფრო ჰგავს, ვინემ თემის ნორმალურ დასკვნებს.

სიტყვამ მოიტანა და, ზოგიერთი მასწავლებლის კატეგორიულმა მოთხოვნამ, ყოველი თემის დასკვნა აუცილებლად დღევანდლობას დაუკავშირეთო, მოსწავლეები მიაჩნია, თემას ბოლოში მიაწერონ მზამზარეული, დაშტამპული ფრაზა თანამედროვეობაზე: მთავარია, ახსენო სოცმეფიბრი, ხუთნლედები, ახალგაზრდული მშენებლობანი და იმას აღარ დაგიდევენ, ყველაფერი ეს ლოგიკურად გამომდინარეობს და ებმის თუ არა თემში გაანალიზებულ საკითხს. ამრიგად ივლება ხოლმე პარალელები „განდევლის“ მწყემს ქალსა და მონინავე შირაქელ მეცხვარეებს შორის, ავთანდილის მიერ მეკობრეთა დამარცხება უკავშირდება რაიხსტაგზე გამარჯვების დროშის აფრიალებას და, თქვენ წარმოიდგინეთ, გაბრიელ დაფანჩული — მშენებლობის სამინისტროს: „ამრიგად, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ ცხოვლად ეხმაურება ჩვენს თანამედროვეობას. ქართველი ახალგაზრდები აქტიურ მონაწილეობას ლებულობენ უინვალჰესის მშენებლობაზე, ოღონდ მათ აღარ სჭირდებათ დიდი ფეოდალის გაბრიელ დაფანჩულის შენუხება საშენ მასალაზე და მუშახელზე — ყველაფერს უფასოდ იძლევა მშენებლობის სამინისტრო“. განა შეურაცხყოფელი არ არის რუსთაველის ნმინდა სახელისათვის ამგვარი აბსურდული და პრიმიტიული მსჯელობა-ხოტბა: „რუსთაველმა რვა საუკუნის წინ იწინასწარმეტყველა ჩვენი დღევანდელი მიღწევები. მან, პირველმა მთელს მსოფლიოში, წამოაყენა აზრი იმის შესახებ, რომ შესაძლებელია ქალსა და კაცს შორის მიჯნურობა“. სისხლის სამართლის კოდექსი კრძალავს პიროვნების ლანძღვა-გინებას. ურიგო არ იქნებოდა სასჯელის ანალოგიური ზომა ზოგიერთ მეხოტბეზეც ვრცელდებოდა.

ხომ ასეთი მოძალებაა აბიტურიენტთა ნაწერებში რუსთაველის უგემონო ხოტბა-დიდებისა — ზოგჯერ იქ ამგვარ უკურეაქციასაც წაანყდებით:

„შოთა რუსთაველი მე-12 საუკუნის მეორე ნახევრის ერთ-ერთი ცნობილი პოეტი“; „ნიჭიერი ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის კალამს ეკუთვნის“... და ა.შ. დღეს — ნიჭიერი პოეტი, ამგვარ ეპითეტს ზოგიერთი ნიჭზე მწყრალად მყოფიც კი უკადრისობს; რას ვიზამთ, როგორც ყველაფერი ამქვეყნად, სიტყვის მნიშვნელობაც იცვლება და ამ ცვლილების ლოგიკა ყოველთვის ლოგიკური არ გახლავთ; ამის გაუთვალისწინებლობა სტილური

უძლურებისა და დაუდევრობის ნიშანია. ეს დაუდევრობა სხვა სფეროშიც იჩენს თავს: პირდაპირ განსაცვიფრებელია ჩვენი აბიტურიენტების — განსაკუთრებით, ჰუმანიტარების — უმწეობა რიცხვებით ოპერირების დროს: „ათეული ნლების შემდეგაც „ვეფხისტყაოსანი“ საჭირო იქნება საქართველოსთვის“ — პათეტიკურად დაასკვნის ხაშურელი აბიტურიენტი და ვერ გრძნობს, რომ „ათეული ნლები“ არც ისე ბევრია რეაასი წლის წიგნისთვის. სხვა აბიტურიენტი მეორე უკიდურესობაში ვარდება: „შოთა რუსთაველმა ათეული საუკუნეების წინ უმღერა ხალხთა მეგობრობის იდეას“. ერთ-ერთ აბიტურიენტს, ეტყობა, ისე მოეძალა ემოციები, რომ დროის ერთეულების გაგებაში ფრიად ორიგინალური კორექტივი შეატანინა: „რეაასი წელი გვაშორებს დიდებულ შოთას, რეაასი წელი! ეს ხომ მთელი ნახევარი საუკუნეა!“.

„ლამაზად“ წერის ამგვარი სტილისათვის არის ნიშანდობლივი საკუთარი ლექსების ჩართვა თემებში ან ეპიგრაფებად მათი წამძღვარება. აი, მოვიდა მისაღებ გამოცდაზე თავისუფალი თემა „ბაიკალ-ამურის მაგისტრალი და ქართველი ახალგაზრდობა“ და იმ აუდიტორიაში, სადაც თბილისის 29-ე სკოლადამთავრებული ერთ-ერთი აბიტურიენტი წერდა, მუზა შემოფრთხილდა:

*„უზარმაზარ მაგისტრალსა ეძახიან ბამსა,
ყველა ერი რომ ეწევა დიდ მუშაობასა“...*

ანდა მოვიდა ამგვარი თხზულება — „ვაჭართა სახეები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში“ და 146-ე სკოლელი აბიტურიენტი ამ ეპიგრაფით ამკობს თემას: „ირემს რად უყვარს მთის წყარო, არწივს მალალი მთანია, რად მიყვარს ჩემი სამშობლო, განა ეს საკითხავია?“ მართალია, ვაჭრებთან და ვაჭრობასთან ამ ეპიგრაფს ფრიად ბუნდოვანი კავშირი აქვს, სამაგიეროდ თავისი სამშობლო ჰყვარებია აბიტურიენტს და, რომ ყოველგვარი ეჭვი გაეფანტა საგამოცდო კომისიისათვის, ამის თაობაზე დასაწყისშივე პირდაპირ და ხმამაღლა განუცხადებია. ის კი გვავიწყდება, რომ ნამდვილი სიყვარული არ ღრიალებს — ჩურჩულებს, და თანაც მაშინ, როდესაც დუმილი აღარ ძალუძს. ჩვენი აბიტურიენტები ამ მხრივ ნაკლებად მოკრძალებულნი არიან: „როგორ არ უნდა მიყვარდეს საქართველო, რომელიც ძველთაგანვე ცნობილი იყო როგორც ლალის, იაგუნდისა და ზურმუხტის ქვეყანა?“ — უკვირს ერთ-ერთ მათგანს; „ჩვენი წარსული არის განუყოფელი ხალასი ზოდი“, — ბანს აძლევს მას მეორე. ნაირგვარი ვარიაციით მეორდება თემებში ღმერთის მიერ მიწების განაწილების ლეგენდა. აი, სასირეთელი აბიტურიენტის ვარიანტი: „ღმერთი რომ მიწებს ანაწილებდა, ქართველებმა არ იკადრეს რიგში ჩადგომა. ბოლოს მოვიდნენ მთვრალეები, მხიარუ-

ლები — თურმე ნაბდები გაუშლიათ და უქეიფიათ. ღმერთის სადღეგრძელო სულ ლიტრიანი ყანნებით უსვამთ და დააკვირდით. ამგვარი საპატიო მიზეზის გამო, ცხადია, გულაჩუყებული უფლისაგან ჯილდოც შესაფერი დამსახურეს — ღმერთისათვის კუთვნილი ადგილი.

წმიდათაწმიდა ცნებებსა და სახელებს ენის წვერზე არ იკერებენ და არც ცხვირსახოცებივით აფრიალებენ. ეტყობა, ზოგიერთ აბიტურიენტს არ აწყენს იმის შეხსენება, რომ საქართველოს ქების უფლება მათ ჯერ კიდევ უნდა მოიპოვონ!

აი, ამგვარად წერას უძახის ერთი ნაწილი აბიტურიენტებისა ლამაზად წერას. რაც შეეხება „ისე ლამაზად წერას, როგორც კრიტიკის წიგნებშია“ (თუ ამ წიგნებში ჩვენი ჭეშმარიტი კრიტიკოსების წიგნებს ვიგულისხმებთ), ისინი ამას ვერ ახერხებენ. ამიტომაც გთხოვთ, აბიტურიენტებო, თქვენივე უსაფრთხოებისათვის ყურად იღოთ ეს რჩევა — ნუ წერთ ლამაზად!

3. ბვჰერა, არ კი ბვინხარია

საჭიროდ მიმაჩნია მკითხველს გავაცნო თბილისელი ნელი ა-ძის წერილის ერთი ფრაგმენტი: „...თქვენს სტატიაში „ვიცინოთ თუ ვიტყვი“ როგორც კურიოზი დაბეჭდილი იყო ჩემი საგამოცდო ნამუშევრიდან ამგვარი ფრაზა: „შოთა, ჩვენი შოთა... ამ სახელს რომ წარმოვთქვამ, წინ მესახება ალმასის უზარმაზარი მთა, რომლის კეკლუცი თალები ცის გოდოლს შებჯენია. საუკუნეები ჭაღარავდებიან, მაგრამ „ვეფხისტყაოსანს“ ჯერ თმა არ გასთეთრებია, იგი ზღაპრული მთა არის მსოფლიო პოეზიის ხორუმში“. ჯერ ერთი, მე მწერა „ცის კამარას შებჯენია“, მეორე — „საუკუნეები ბერდებიან“ და მესამე — „იგი ზღაპრული მთა არის მსოფლიო პოეზიის ფერხულში“. ეტყობა, თქვენ დიდ სიხარულს განიჭებთ ჩვენი საგამოცდო ნაწერების ამგვარი „შელამაზება“; ალბათ ასე ცვლით ან თავად იგონებთ უცნაურ მაგალითებს. პირადად მე არ მჯერავს (დაცულია წერილის ავტორისეული ფორმა. თ.კ.), რომ სკოლადაძმავრებულმა ამისთანა ფაქტები არ იცოდეს“...

წერილმა გაგვახარა: ჩანს, მისი ავტორი სამეცნიერო ჟურნალთაც დაინტერესებულა. რაც შეეხება ბრალდებას — ტექსტი შემირყვენიეთო, ჩვენი აბიტურიენტი სულ ტყუილად ლელავს. მე საგანგებოდ შევამოწმე და დავადგინე, რომ ზემოაღნიშნული ფრაგმენტი მას კი არ ეკუთვნის, არამედ ბათუმელ მარლენ შ-შვილს (ალბათ, ამიტომაც არის „ფერხული“ „ხორუმით“ შეცვლილი!). რა უყყოთ, დიდი აღმოჩენებიც კი ზოგჯერ ურთიერთისგან დამოუკიდებლად მომხდარა... ასე რომ, თუ ეს აუცილებელია, შთამომავლობას არ დავეუარგავთ, რომ — ალმასის მთის კეკლუცი თალები ცის კამარას

შებენია" — ეს აზრი ნელი ა-ძეს ეკუთვნის, „ცის გოდოლს შებენია“ კი — მარლენ შ-შვილს.

კორესპონდენტის ბრალდებაში კი — ეტყობა, თავად თხზავთ კურიოზებს და აბიტურიენტებს მიაწვრთვით — ცოტა არ იყოს, შემაფიქრებია: რალა დასამალია და, თავადაც მეპარებოდა ეჭვი თავდაპირველად, გადამონმებამდე, რამდენად სარწმუნო იყო ამგვარი მასალა. ამიტომაც ყოველგვარი ეჭვების გასაფანტავად ამჯერად თითქმის ამომწურავ ცნობებს განვდიხთ მათი ავტორების შესახებ (თითქმის — იმიტომ, რომ პედაგოგიკური ეთიკისათვის შეუფერებლად მიგვაჩნია აბიტურიენტთა გვარების სრული დასახელება). მოდი და, ნუ დაიჯერებ, სამწუხაროდ, ფაქტი ჯიუტია... ასე რომ, იეთიმ გურჯისა არ იყოს (ოღონდ, შებრუნებულად!): გვეჯერა, არ კი გვიხარია.

სწორედ ფაქტობრივი მასალის ცოდნის თვალსაზრისით არის ამოკრებილი აბიტურიენტების ნაწერებიდან ქვემოთ ნარმოდგენილი მაგალითები. ისინი მომანოდა 142-ე სკოლის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელმა ნუგზარ აფხაზავამ; 1977 წელს იგი მისალე გამოცდებს იბარებდა პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში და ეს „მარგალიტებიც“ პედაგოგობაზე მეოცნებე კონტინგენტისაგან მოიპოვა (მკითხველმა შემინდოს ირონიული ტონისათვის, მაგრამ, ალბათ, დამეთანხმებით, რომ ამგვარი მაგალითების სხვანაირი სტილით კომენტირება შეუძლებელია):

1. ჯოყოლას ვერაგულად კლავენ. ზვიადურის შეგნებაში მაინც სტუმარ-მასპინძლობის ტრადიცია იმარჯვებს. მას კურატი მიჰყავს ჯოყოლას საფლავზე შესანიშნად... (მარეხ გ-შვილი. კასპის რ. სასირეთის სამ. სკოლა).

სამწუხაროდ, ჩვენ ველარ მივადევნეთ თვალი — რით მთავრდება ასე დალაგებულად გადმოცემული ამბავი. ვვარაუდობთ, რომ ფინალში ალაზა თხოვდება წინოლაზე, რის გამოც ალუდა თავს იხრჩობს მდინარეში.

2. კომედია „გაყრის“ მთავარი მოქმედი პირები არიან ანდუყაფარ დიდებულები და იოანე საბანის ძე... (მარიამ მ-ძე, ახმეტის რ. სოფ. ალვანი).

ჩვენ რომ „ხახვის ფრანტი“ ივანე გვეგონა, თურმე ნუ იტყვი, იოანე საბანის ძე ბრძანებულა, ავტორი „აბოს (შინაურული სახელია ანდუყაფარისა) ნამებისა“.

3. გრიგოლ ხანძთელი იყო ვარსკენ პიტიახშის ცოლის ძმისწული... (მარიამ კ-ია, ნალენჯიხის I სამ. სკოლა).

ცნობა უაღრესად საინტერესოა ორი თვალსაზრისით — ჯერ ერთი, აბიტურიენტმა დაადგინა გრიგოლის გვარი (იგი მამიკონიანი აღმოჩნდა!); მეორე — მარტივი მათემატიკური გამოთვლით ვლინდება, რომ გრიგოლი ხანდაზმული — დაახლოებით, ასე 350-400 წლისა გარდაცვლილა, რაც საეჭვოსა ხდის გიორგი მერჩულეს ცნობას, რომლის მიხედვით ხანძთელი ამ ასაკთან შედარებით სრულიად ბავშვი — 102 წლისა აღესრულა.

4. ლექსში „სალამო გამოსალმებისა“ გრიგოლ ორბელიანს გადმოცემული აქვს მშობლიური სვანეთის თვალწარმტაცი ბუნება... (მანანა ფშვილი, თბილისის 31-ე საშ. სკოლა).

ეტყობა, ორბელიანის გვარის -იან დაბოლოებამ აცლუნა ეს აბიტურიენტი. კიდევ კარგი, რომ სომხეთში ან სულაც იტალიაში არ უკრა მას თავი...

5. ლექსი „ბედი ქართლისა“ გრიგოლ ორბელიანს დანერილი აქვს დიდი სამამულო ომის თემაზე, რომელშიც თავადაც მონაწილეობდა... (მანანა გ-ა, ნოქალაქევის საშ. სკოლა).

აქ სიზუსტე მთლად არ უნდა იყოს დაცული: გრიგოლ ორბელიანს დანერილი აქვს პოემა „კაპიტანი ბუხაიძე“, მაგრამ არა დიდი სამამულო ომის, არამედ — სიყვარულის თემაზე, რომელშიც თავად არ მონაწილეობდა.

6. ხალხის ტანჯვა გრიგოლ ორბელიანს განაცდევინებს წამებას. აღსანიშნავია ორბელიანის „ქამუშაძის გაჭირება“. ამ ნაწარმოებში ასახულია ყმა გლეხის გაჭირებული ცხოვრება, რომელიც მოქცეულია ბატონის უღელქვეშ. გაჭირებული ყმა გლეხი, რომელიც შებმულია უღელში, მიმართავს ისეთსავე მდგომარეობაში მყოფს: „ერთ ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ“... (მანანა თ-ძე, ამბროლაურის რ. ჭრებალოს საშ. სკოლა).

აქ კი მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ გრიგოლ ორბელიანს, ეტყობა, იმ წელს საოცრად გაუმართლა მისაღებ გამოცდებზე.

7. ალუდამ ქისტების მეთაური მუცალი დაჭრა, მაგრამ ის რალაც ბალახებით მკურნალობდა საკუთარ თავს, ვარჯიშობდა და განიკურნა. და ამის შემდეგ ხელახლა დაიწყეს ბრძოლა... (დარეჯან ა-ძე, ამბროლაურის 1-ელი საშ. სკოლა).

საინტერესოა, რით დამთავრდა ეს ხელმეორე შეტაკება. სანამ მუცალი მკურნალობდა, ალუდა თუ არ ვარჯიშობდა, სვამდა და ფორმიდან ამოვარდა, ვინ იცის, იქნებ დამარცხდა კიდევ სამკურნალევე და ჯანზე მოსულ ქისტთან ბრძოლაში. თანაც ურიგო არ იქნებოდა დაგვეზუსტებინა ექიმბამ მუცალის რეცეპტი...

8. „ენით დაკოდლის“ შემთხვევაში ვგებულობთ, რომ ადამიანს ცუდით მოჰკვეთეს თავი. მცირე ხნის განმავლობაში გაუმთელდა... (გულნაზი ჩ-შვილი, კასპის რ. ოკამის საშ. სკოლა).

ისმის კითხვა — აქაც ექიმბამ მუცალის ხელი ხომ არ ერია?

9. ვაჭრობის განვითარებასთან ერთად დიდ გამონაკლისს წარმოადგენს ანდუყაფარ დიდებულის ოჯახი. ანდუყაფარი ვაჭრობს, მაგრამ ასეთი წარმომადგენელი არ შეეფერება ვაჭართა წრეს... (თამილა ს-ძე, ხარაგოულის რ. ბორითის საშ. სკოლა.).

ანდუყაფარ დიდებულისე რომ ვაჭართა წრისათვის შეუფერებლად ვაჭრობს, ჩვენ ეს იმდენად არ გვადარდებს, რამდენადაც ის ფაქტი, რომ ამგვარი ნაწარმები „დიდ გამონაკლისს არ წარმოადგენს“ მისაღებ გამოცდებზე.

10. გრიგოლ ხანძთელმა ააგო მრავალი ციხე-სიმაგრე, მათგან აღსანიშნავია ბეთანიის, ტაო-კლარჯეთისა და ანანურის, აგრეთვე ააშენა ბერებისათვის და ფეოდალებისათვის სასაძილო ოთახები და გოგირდის აბანოები... (ზოია მ-შვილი, ახალქალაქის სამ. სკოლა).

...მასვე უნდა ეკუთვნოდეს „ღინამოს“ სტადიონის რეკონსტრუქცია და რესტორან „არაგვის“ პროექტი.

11. ქართული ლიტერატურა იწყება მეხუთე საუკუნის მეორე ნახევრიდან და მთავრდება მეთექვსმეტე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში... (მარიამ დ-შვილი, თელავის მე-2 სამ. სკოლა).

ორიდან ერთი — ან რუსთაველი, ილია, აკაკი, ვაჟა, გალაკტიონი მეთექვსმეტე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებამდე ცხოვრობდნენ, ანდა ამ აბიტურიენტს ისინი ქართული ლიტერატურისათვის მისათვლელ პოეტებად არ მიაჩნია.

12. გიორგი ერისთავმა „გაყრაში“ დაგვიხატა მდაბიო თავადაზნაურთა ვაჭრობის წრე. ვაჭართა ამ წრის ტიპიური წარმომადგენელია ლავრენტი არდაზიანი, რომელიც იზრდებოდა რაინდიძის ოჯახში... (ლიანა მ-შვილი, ლაგოდეხის 1-ელი სამ. სკოლა).

ლავრენტი არდაზიანის აღზრდამ რაინდიძეების ოჯახში ისე არ განგვაცვიფრა (დიდი საქმე, თუ ავტორი თავისსავე პერსონაჟში აერია აბიტურიენტს), როგორც ამ უნიკალურმა ჰიბრიდმა — „მდაბიო თავად-აზნაურთა ვაჭრობის წრემ“.

13. მექი ვაშაკიძეს რუსთავიდან ჩამოჰყავს ახალთახალი ტრაქტორი... (ლია ქ-ძე, კასპის რ. ალაიანის სამ. სკოლა).

თუ აქამდე ერთგვარი სილალის უფლება მიეცემა თავს, ახლა უკვე სერიოზული განსჯის ჯერი დადგა — უნდა მოვჩხრიკოთ მიზეზები ამ საარაკო უვიცობისა. ეს ალბათ ბევრს ეტოშება — რა მიზეზებსა და კანონზომიერებაზე შეიძლება ლაპარაკი, როცა საქმე კურიოზთან გვაქვს; განა ეს შეცდომები ტიპურია, რომ მათი გამომწვევი მიზეზები მოვიძიოთ? მართლაც, თითოეული მაგალითი თითქოს განუმეორებელი და ერთადერთია, მაგრამ ფაქტობრივ შეცდომებს, ჩვენი აზრით, მაინც რამდენიმე წყარო ასაზრდოებს და მათზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება; თავი და თავი კი ის გახლავთ, რომ *საშუალო სკოლაში ხშირად ლიტერატურას კი არ სწავლობს ბავშვი, არამედ ლიტერატურის შესახებ ლიტერატურას*. რაგინდ ხატოვნად არ უნდა აღგვიწერონ ანანასი და შეგვასწავლონ ის ფიზიოლოგიურ-ფსიქიკური მექანიზმი, რომელიც საგემოვნო რეცეპტორების შესაბამისი გალიზიანებით ჩვენში სასიამოვნო შეგრძნებას გამოიწვევს — თუ ამ ხილს თავად არ გაუუსინჯეთ გემო, მარტოოდენ თეორიული მსჯელობით დაუგემოვნებელი ხილი ნერწყვს ვერ მოგვადენს; ასევე უშუალოდ უნდა „დაიგემოვნოს“ მოსწავლემ „ვეფხისტყაოსანი“ და „დიდოსტატის მარჯვენა“ — სხვანაირად ამ

თხზულებებს თვით გენიალური გარჩევა-ანალიზი ვერ შეაყვარებს (მით უფრო, რომ — გენიალურობას ვინ დაეძებს — ზოგჯერ ჩვენს სასკოლო სახელმძღვანელოებში კვალიფიციურ ლიტერატურულ ანალიზს, სოციოლოგიურ სქემაში ჩაჭედოლი, ნანარმოების მოკლე შინაარსის გადმოცემა ცვლის). კეთილი, მაგრამ როგორღა „დავაგემოვნებინო“ მოსწავლეს „დიდოსტატის მარჯვენა“ ან „არსენა მარაბდელი“, როდესაც 30 სულზე ერთი ნიგნი თუ მოგვეძვეება სასკოლო ბიბლიოთეკაში — იტყვიან ქართულის მასწავლებლები, განსაკუთრებით — სოფლად მოღვაწენი, და ცამდის მართლებიც იქნებიან. ეს ცალკე პრობლემაა. მაგრამ საცა გვაქვს და როდესაც გვაქვს ამის საშუალება, მასწავლებელმა თავისთვის რთული და შრომატევადი, მაგრამ ერთადერთი სწორი გზა უნდა აირჩიოს — უშუალოდ ტექსტზე ამუშაოს მოსწავლე.

ტექსტის უშუალო შესწავლის ნაცვლად მისი „გარჩევის“ შესწავლამ წარმოქმნა ნანარმოების შინაარსისადმი ერთგვარად ქედმაღლური დამოკიდებულების ატმოსფერო; შემუშავდა რალაც უნივერსალური ფრაზები და დებულებები, რომლებიც თითქმის ყოველ ნანარმოებს შეიძლება მიუყენოთ — ე.ი. ისინი ფაქტიურად ყველგან ზედმეტია. განზოგადებული აზროვნების პრეტენზიის მქონე ამგვარი ფრაზეოლოგია სინამდვილეში არაფერს განაზოგადებს, მხოლოდ აუსახურებს ნანარმოებს. ნანარმოების შინაარსის ცოდნას რომ არად დაგიდევინ, თავად განსაჯეთ, როგორღა შეხედავენ ჩვენი მოსწავლეები ე.წ. საზეპირო მასალას! აი, შემოდის მისაღებ გამოცდაზე ახალგაზრდა, იღებს ბილეთს და უხარია — პირველ საკითხად ნ. ბარათაშვილის „მერანი“ შეხვდა. ბუნებრივია, გამომცდელი მოითხოვს მისგან, ლექსი ზეპირად თქვას, რაზედაც თვითდაჯერებულ პასუხს ლებულობს: ზეპირობა მეჯავრება, ზუთხვა ხომ შემოქმედებითი აზროვნების მტერია, ნება მიბოძეთ, „მერანი“ გაგირჩიოთო. ამგვარი არგუმენტიც ცოტა არ იყოს დათრგუნვილი ელით, როგორ „შემოქმედებითად იაზროვნებს“ ეს ახალგაზრდა, იგი კი კაჭკაჭივით სიტყვასიტყვით ჩამოგირაკრაკებთ სახელმძღვანელოსეულ „ბედისადმი შეურიგებლობის იდეას“. განა „მერანის“ დაზეპირება არ ერჩია ხუთი გვერდის მართლაცდა გაზუთხვას?!

სრულიად გარკვევით უნდა ითქვას, რომ დიდი შეცდომა იქნებოდა ერთმანეთისთვის დაგვეპირისპირებინა ლიტერატურული მასალა და ლიტერატურული ანალიზი, ქრესტომათია და სახელმძღვანელო; აზრადაც არ მოგვსვლია, ავუმხედრდეთ სახელმძღვანელოებს; ჩვენ მხოლოდ იმ სიმბახინჯეს უნდა ვებრძოლოთ, რომ ყმანვილებს ლიტერატურას ლიტერატურის გარეშე ასწავლიდნენ და აყვარებდნენ. სკოლაშივე უნდა აღდგეს თავის უფლებებში მისი უდიდებულესობა ტექსტი — თავად ლიტერატურული ფაქტი, მხატვრული ნანარმოები.

ფაქტობრივი მასალის ცოდნა სრულებითაც არ ვარაუდობს ნერილმანის,

არაარსებითის, მეათეხარისხოვანი დეტალის დამახსოვრებას. რა ერქვა გოგია უიშვილის ძალს, ვისგან ითხოვა „თედოებამობუსკნული“ ბედაური პლატონ სამანიშვილმა და რამდენი ბუზი დათვალა ჭერზე ლუარსაბმა — ამის ცოდნა-უცოდინარობა არსებითად არაფერს გვეუბნება აბიტურიენტის არც ნიჭზე და არც ცოდნაზე. მოარული ხმები (ძირითადად ხელმოცარული აბიტურიენტებისა და მათი გულშემატიკერებისაგან დარხეული), მისაღებ გამოცდებზე ამგვარ წერილმანებს ეკითხებიანო, საფუძველს გახლავთ მოკლებული. ფაქტობრივი მასალის ფლობა გულისხმობს მხატვრული თხზულების ფაბულის, კომპოზიციის, სიუჟეტის, მთავარი მოქმედი პირობის, განსაკუთრებული მხატვრული ღირსების მქონე ადგილებისა და საკვანძო მომენტების ცოდნას. ეს არის ის ბალაერი, რასაც უნდა დაეყრდნოს ანალიზი, მსჯელობა და განზოგადებული დასკვნები. გამოაცალეთ იგი მსჯელობას და ხელთ შეგრიგებთ ბუშტებივით ამჩატებული სიტყვები, უნდილად რომ ეხლებიან ერთმანეთს:

„მთლიანად ქართულ ლიტერატურაში მოცემული გვაქვს დიდი გამოჩენილ ქართველ მწერლობის ვრცელი და მცირე ნაწარმოებები“... (ქეთევან მ-ძე, ასპინძის რ. ანევიტის საშ. სკოლა).

არ ნაუკითხავს, ვერ გაუგია აბიტურიენტს გიორგი ერისთავის „გაყრა“, არ ახსოვს, რას სჩადიოდნენ, როგორ მეტყველებდნენ პავლე დიდებულიძე თუ მიქირტუმ გასპარიჩი და ეს ფსევდომეცნიერულად გაფუყული სიტყვები თითქოს ფეხებში ებლანდებიან ერთმანეთს:

„გ. ერისთავის შემოქმედება მეტად მრავალფეროვანია. მან განასახიერა ის სახეები, რომელიც მაღალ პუშანურ გრძნობებში გამოხატავდა ვაჭართა სახეებს... პავლე და ანდუყაფარ დიდებულიძეები იმ სახეებს წარმოადგენენ, რომლებიც მაღალ იდეოლოგიურ მხარეში განასახიერებენ თავად-აზნაურთა სახეებს... მთავარ როლს იმსახურებს ვაჭარი მიქირტუმ-გასპარი, რომელიც თავის იდეოლოგიური გრძნობით მაღალ შეფასებას აძლევს მის პირად ინტერესებს და ცდილობს განასახიეროს იმ პიროვნების როლი, რომელიც მის სულიერ განცდაში იბუდრებს. ივანე ნაწარმოებში გვეჩვენება იმ პიროვნებად, რომელიც მეტად რთულ და ოპტიმისტურ სახეს წარმოადგენს. როგორც ვიცით, ძველი და ახალი თაობის ბრძოლა მეტად დიდმნიშვნელოვან როლს ანიჭებს იმ სახეებს, რომლებიც მაღალ ენთუზიასტურ ხასიათს წარმოადგენენ“... (მარინა კ-შვილი, ქუთაისის მე-11 საშ. სკოლა).

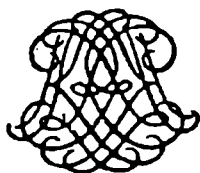
დასასრულ, ისევ ჩვენს ფოსტას უნდა მივუბრუნდეთ. ცოტა არ იყოს, შეგვაცბუნა ერთ-ერთი ღვანლმოსილი ქუთაისელი პედაგოგის წერილმა, უფრო ზუსტად, ერთმა ადგილმა ამ წერილისამ: „რას ერჩით, რა გინდათ ამ „საცოდავი“ აბიტურიენტებისაგან, რომ ყველას თითზე დაგიხვევიათ და თავ-პირში სცემთ. როგორ, მან იცის? ვინმემ ასწავლა და მიაჩნია, რა გევით, რო-

გორ უნდა ააგოს სანერი თემა?"... ამაზე საჭიროდ მიგვაჩნია მორიდებულად შევახსენოთ ლვანლმოსილ აღმზრდელს, რომ აზრადაც არ მოგვესვლია პერსონალურად რომელიმე აბიტურიენტის საქვეყნოდ გამოჭენება და, მით უფრო, „თავ-პირში ცემა“ — ჩვენ უფრო ვახტანგ მეექვსის იქნებ მოძველებულს, მაგრამ მაინც საგულისხმო შეგონებას ექმნრობით და ვიზიარებთ — „ცემა გმართებს აღმზრდელისა, რა ყრმა ნახო ცუდად ზრდილი“.

P.S. გული მიგრძნობს, რომ ახლა ამაზე ატყდება ერთი ვაი-უშველებელი: რას ერჩით, რა გინდათ ამ „საცოდავი“ მასწავლებლებისაგან, რომ ყველამ თითზე დაიხვიეთ და ცემასაც ემუქრებით. ვინ განერთნა, ვინ დააუფლა პედაგოგის ხელოვნებას ისე, როგორც მისგან მოითხოვთ — და ა.შ.; და რა გამოდის — არც მოსწავლეები, არც მასწავლებლები, არც უმაღლესი სკოლების მუშაკები დამნაშავეები არ ყოფილან. მაგრამ წიგნიერი თაობის აღზრდაზე პასუხისმგებლობა საესტაფეტო კვერთხი არ გახლავთ, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მიაჩერო სხეას ხელში — ზემომოყვანილ უმსგავსობაზე კი, საკუთარი სინდისის წინაშე მაინც, პასუხი ყველამ უნდა ვაგოთ — მათმა უშუალო ავტორებმაც, ავტორთა მასწავლებლებმაც და ამ მასწავლებელთა ლექტორებმაც.

1978 წ.

მთესვარნი

მთესვარს თესლის მბნეველს უწოდებს საბა. მთესვარი გახლავთ ვლენკაცი, კვალში რომ თესლს მიმოაბნევს და ამით პურს არსობისას აჭმევს თავის ოჯახსაც და ქვეყანასაც. მაგრამ, როგორც ჩვენი ძველები იტყოდნენ, არა პურითა ერთითა ცხოვნდების კაცი: მთესვარი სხვა სიღრმესა და განზომილებას იძენს მახარებლებთან. მათე იგაუურად იტყვის: „ესერა გამოვიდა მთესვარი თესვად. და თესვასა მას მისსა... რომელიმე დაეარდა ქუეყანასა კეთილსა და მოსცემდა ნაყოფსა: რომელიმე ასსა, რომელიმე სამეოცსა და რომელიმე ოცდაათსა“ (13, 3-8)... მარკოზი დააზუსტებს: „რომელი-იგი სთესავს, სიტყუასა მას სთესავს“ (4, 14); ხოლო ლუკა დააგვირგვინებს: „ხოლო იგაეი იგი ესე არს: თესლი იგი არს სიტყუაჲ ღმრთისაჲ“ (8, 11).

ჩემს წარმოდგენაში სწორედ ამ სახარებისეულ მთესვარს შემისხვს ხორცი ჩემმა ქართულის პედაგოგებმა სიმონ სხირტლაცემ, ივანე გიგინეიშვილმა და ვარლამ თოფურიამ, რომელთა მაღლიანი მარჯვენით მობნეული სიკეთისა და სიყვარულის თესლი ანუ „სიტყუა ღმრთისა“ მრავლად დაეარდა ქუეყანასა კეთილსა და მოსცემდა ნაყოფსა“.

1. ქალა სიტყვისა

... და აქუნდა მას სიტყუაჲ გამოჩინებული...
და იტყოდა სიტყუასა სულიერებისა.
ცხოვრებაჲ სვიმეონ მესვეტისაჲ

კინოში, ალბათ, ბევრს გრძნობდა საკორიდე ხარ-მოზვერი, ბნელიდან რომ გამოიჭრებთან განათებულ არგანზე ერთადერთი სურვილით — იბულრაონ, ერჩოლონ, ურქინონ... ჩვენც, მესამოცე სკოლის მეცხრეკლასელებს, ზუსტად ასეთივე განცდა გვეუფლებოდა გეოგრაფიის გაკვეთილის შემდეგ — მასწავლებლის ზარდამცემი კივილისა და ჟურნალში მამალი ორიანის შიშით გათანგულები, ციურ მანანასავით ველოდით გამოსვლის ზარს... და როგორც ზამბარა გაიშალოს წუილით — კლასშიც ყველა და ყველაფერი ყალყზე დგებოდა... ორიოდ გოგო თუ ასწრებდა კარში გასხლტომას, დანარჩენები შიშით მიიკუნჭებოდნენ ერთ კუთხეში — მაშინვე იწყებოდა „ჩანთებით ბოი“ — ასე ვეძახდით უპრიმიტიულეს ბრძოლა-თამაშს: ოცდახუთი საკორიდე მოზვერი —

თითოეული ცალ-ცალკე და ყველა ერთად — ერთმანეთს ვუშენდით ჩანთებს, განურჩევლად იმისა, ჩვენი იყო თუ სხვისი... ბევრი ჩანთა ვერ უძლებდა ასეთ დატვირთვას და ჰაერში მათთან ერთად დაფრიალებდნენ ნიგნები, რკვეულები, სახაზავები, რეისფედერები, „კედები“, „ტაპოჩკები“ ... ცხადია, ეს ყოველივე „დაისის“ უფერტიურის ფონზე არ ხდებოდა, პირიდან გაცილებით უფრო მაჟორული ჰანგები ამოგვდიოდა — ბლავილი, კივილი, ჭიხვინი, ნკმუტუნე, ღრიალი, ყროყინი, სტვენა — მოკლედ, თავი საკლასო ოთახში კი არა, ნოეს კიდობანში გეგონებოდათ ყველაზე ძლიერი შტორმის დროს.

იმ ნელს გოგოები შემოგვიერთეს და ჩვენს თამაშს სიფიცხე მიემატა. ერთ დღესაც, ამგვარ გართობაში რომ ვართ და თანაც გვიხარია, — ქართული უკვე ერთი კვირაა გვიცდება და ბრძოლას კიდევ ორმოცდახუთ ნუთს გააგვრძელებთო, უცებ შევნიშნეთ — დაფის წინ ვილაც უცნობი იდგა. გაკვეთილი ცდებოდა, არავის ველოდით, ჩვენი საქმით ვიყავით სერიოზულად დაკავებული და — ეს კაცი რა შუა იყო? მისი არც შემოსვლა გაგვიგია... უცნობი ჯოხსდაყრდნობილი იდგა და საკმაო ინტერესით ადევნებდა თვალს ჩვენს საქმიანობას. ზორბა კაცი ჩანდა, ნოლა ცხვირითა და ირიბად აჭრილი თვალის კილოებით; ყბიდან ყბამდე, ნიკაპს ამოყოლებით, ნახანჯლარივით ევლებოდა ღრმა ნაოჭი, ნაოჭი კი არა — უფრო ღარი ეთქმობდა. უკმაყოფილონი, ნელათრევიტ დავიძარით ჩვენ-ჩვენი მერხებისაკენ და, როცა ყაყანი სტაბილურ ზუზუნში გადაიზარდა, უცნობმა ხელჯოხით მისწი-მოსწია მის წინ მიმოფანტული ჩანთები — თითქოს არენა მოისუფთავაო — და გვითხრა:

— ყმანვილებო, ილიაზე ვილაპარაკებ.

ეს პაროლსა ჰგავდა, განდობილები რომ ეუბნებიან ერთმანეთს. თანაც ასე არავის მოუმართავს ჩვენთვის... არანაირი „მხეცებო“, „ნადირებო“, „მუტრუკებო“ არ გაგვაკვირვებდა ისე, როგორც ეს უწყინარი „ყმანვილებო“, მაგრამ მარტო ეს არ ყოფილა იმის მიზეზი, რომ ორი წინადადების მერე ხმაური მიწელებულიყო, ხუთის მერე — შემწყდარიყო, ათის მერე კი სამარისებური დუმილი მხოლოდ უცნობის ძალუმი ფილტვებიდან უწყვეტ ნაკადად ამოტანილ ხმასლა დაერღვია. მიზეზი ის გახლდათ, რომ უცნობის ხმა ამ პირველი ათი წინადადების შემდეგ რალაც სასწაულით თითქოს თანდათან სურათებად გვექცა: ჩვენ ვხედავდით, და ძალიან ნათლადაც ვხედავდით — ისე როგორც ეკრანზე — პატარა ბუთხუზა ილიკოს, მშობლებსა და და-ძმებს ტახტზე რომ მუთაქასავით ვაუგორებიათ, ზედ ვეება ნიგნი გადაუშლიათ და გვესმოდა კიდევ ბებურიშვილის ქალის, მაგდას, ხმა: — „მე ვარ არაბი, არაბეთს არს ჩემი დარბაზებია“ ... ვეფხისტყაოსანნიყრდნობილი ცოცხალი მუთაქა კი გატრუნულა, თითქოს რალაცით კმაყოფილიცა და ნაწყენიცა ერთსა და იმავე დროს... მერე დავინახეთ ეს ქალი კუბოში, და პატარა ილიკო; მამისხელჩაბლუჯული... მერე ვხედავდით სევდისაგან დამუნჯებულ გრიგოლს, ილიკოს მამას, მამიდა მაკრინეს, ტკბილად ჩაძინებულ ყანისმუშათა სუნთქვას მიყურადებულ

ბავშვს, მერე — უკვე ყრმას, ყვარლის მთებს ზემოთ მაცქერალს და მობუტბუტეს — „თქვენ ჩემთან ივლით... თქვენ ჩემთან ივლით“... ვხედავდით ჩრდილოეთის დაუსრულებელი ღამის გამტეხ სტუდენტს, სანთლის შუქზე განაცრებული სახით რომ კითხულობს სანუკვარი ხელნაწერი რვეულიდან — „და ჩემს შემდგომად სიძნელე გზისა მოძმესა ჩემსა გაუადვილდეს“... დავინახეთ, როგორ ანაზღად მოზიდა ცხენს ლაგამი ჭაბუკმა და გაშეშდა — ტყინში დაჰკრა და ხერხემაღში გაუარა მეგზური მოხევის სიტყვებმა „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდენეს“... ვხედავდით თვალეზანთებულ ახალგაზრდა რედაქტორს, კალმის მტკიცე მოსმით რომ გამოჰყავს: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა. მისი გამჯობინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“... დავინახეთ ფოთოლივით მოცახცახე ოლიკო გურამიშვილი, უცხო თვალისგან ნამალევად რომ კითხულობს ბარათს: „შენი კი ჭირიმე, ოლიკო! როდესაც შენ ვერა გნახამ, ის დღე ჩემთვის დაკარგულია, მითამ არც კი გათენებულა“... დავინახეთ ცეცხლისმფრქვეველი პირიდან ამოთქმული ფიცი — „მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა“; დავინახეთ ქართული დროშის ხილვისას ცრემლმონოლილი მაყურებელი, „სამშობლოს“ ავტორი ატატიებული რომ გამოჰყავს თეატრიდან, და კიდევ მოგვესმა მჭახე ლანანი — ეს ლირფი კატკოვის ყბაზე აღიბეჭდა ილიას ლომივით ტორი: „გაცვეთილი კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ვერე უკადრისად ხსენებას მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი კაცი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის პატიოსნებისას, არ ვიცით, რა სახელი დავარქვათ და მისი ეგრეთ მომხსენიებელი რა სულიერებში შევრაცხოთ!“ ვხედავდით განდობილთა სერობას ხუთშაბათობა-დღეს ილიას ბინაზე — მასპინძელს საქართველოს მაჯა ეჭირა და „მის გულისფეთქვას ყურს უგდებდა სულგანაბული“... ყველაფერი დავინახეთ, ყველაფერს მოვუსმინეთ და აი, აგვისტოს ერთ ჩამოხუთულ დღეს ჩვენც გავყევით ეტლს საგურამოსკენ, ჩვენც შეეჩერდით არაგვის პირად და დავინახეთ ეტლიდან გადმოსული მოხუცი, მჭმუნეარე სახით ბოლთის მცემელი, მერე ეტლში რომ ჩაჯდა და — „გარეკო“, — მტკიცე ხმით უთხრა მეეტლეს. დავინახეთ უკეთური თვალი, თოფის სანიშნეზე საქართველო რომ დაესვა და ჩვენც დაგვზაფრა შავი ტყიდან „ბერდანკის“ გამოქუხებამ... დავინახეთ, როგორ ნამოიმართა მოხუცი ეტლში, „რას სჩადით, ილია ვარო“ — დაიძახა და ნაგანიც შემართა. ისევ დაიქუხა „ბერდანკამ“ და ჩვენ, თვალეზზე ნისლგადაკრულები, უკვე ველარაფერს ვხედავდით, მხოლოდ გვესმოდა შლიგინი, ცხენების ჭიხინი, ყრუ ბავშვი, ამოკენესა და უცნაური ტკაცვანი, კონდახდაკრულმა შუბლისძვალმა რომ გაიღო... მერე სისხლში ამოთხვრილი, მტვერსა და მინაში აზელილი მოხუცი კნენა იხევენებოდა: „აგვიყვანეთ, ნავიყვანეთ, მითამ საყდარი აგივათ“... მერე სიონის ზარების გუგუნი მოგვესმა, დავინახეთ ჩაღენილ შუბლზე მუხისფოთოლდაფენილი ცხედარი, მის წინ დაჩოქილი საქართველო... ვხედავდით, როგორ ნამოიტივტივა კუბო ხალხის მდინარემ, დავინა-

ხეთ მხრებში შემდგარმა ორმა ახალგაზრდამ როგორ მოაყენა აივანს აცახცახებული მოხუცი პოეტი და სამარისებურ სიჩუმეში როგორ დაირხა: „თუ საქართველოს სიკვდილი არ უნერია“ — და ექოსავით რამდენჯერმე გამეორდა — საქართველოს სიკვდილი არ უნერია... სიკვდილი არ უნერია... არ უნერია...

ანაზდეულმა სიჩუმემ კლასში დაგვაბრუნა. ხელჯოხიანი უკვე გასულიყო კლასიდან... ნელ-ნელა ვიღვიძებდით...

— ეს ვინ იყო, ტო? — პირველი დათო ხოშტარია გამოერკვა.

ვინ იყო, არავე ვიცოდით. იმას კი ვხედავდით, რომ კლასში რაღაც უჩვეულო ხდებოდა: გურამ კვინიკაძე, რომელსაც, ფინალი რომ გეძგერებინა, თვალს ვერ დაახამხამებინებდი, რაღაც საეჭვოდ ქსუტუნებდა და თვალებს იჭყურტნიდა. უფრო გულჩვილ თემურ გეგენავას ნიკაპზე ესკენებოდა ცრემლი... გოგოებისკენ ხომ გახედვაც არ ღირდა. არც მე გახლდით მაინც-დამაინც აზიზი და მგრძნობიარე, მაგრამ რატომღაც იმ დასვენებაზე აღარ ვინდომე უსიამოვნო საუბარი გამეგრძელებინა პარალელური კლასის ერთ ენაჭარტალა გოგოსთან...

დასვენებაზე ჩვენი კლასიდან გამოვარდნილმა დუმილმა, ეტყობა, სამასწავლებლოშიც შეაღწია და ჩვენი დამრიგებელი, პატივცემული თამარ ულენტი, დაფეთებული შემოვარდა — ალბათ შატალოზე გაიპარნენო... მთელი კლასი გაუნძრევლად ვისხედით...

— რა მოხდა, მოკვდა ვინმე?..

ვუთხარი, რაც მოხდა.

— დამავინყდა გამეფრთხილებინეთ — ქსენია მასწავლებელი პენსიაზე გადის. თქვენ ხომ ყველაფერში ილბალი გაქვთ — დღეიდან ბატონი სიმონი გასწავლით.

ამის შემდეგ ბატონი სიმონი (სხვათა შორის, მასწავლებელს რომ თავისი კოლეგისათვის ასე ეწოდებინოს, ესეც პირველად მაშინ მოვისმინეთ) ანუ სიმონ სხირტლაძე ორ წელიწადს გვასწავლიდა და, გინდ დამიჯერეთ, გინდ არა, მისი ყოველი გაკვეთილი, უფრო სწორად, საუბარი მახსოვს... ამას ჩემი მეხსიერების განსაკუთრებულ ღირსებად ნუ მიიჩნევთ — ყველას, მთელ კლასს გვახსოვს. ერთადერთი გაკვეთილის თემას ვერ ვიხსენებ და იმაზეც ქვემოთ მოგახსენებთ — რატომაც... მას შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა — ოცდახუთი წლის წინანდელ ამბავს მოგიყვებით — ბევრი ოქროპირისთვის მომისმენია, მათ შორის ბიძინა ბარათაშვილისა და თვით შალვა ნუცუბიძისათვის, მაგრამ ასეთი გამაოგნებელი შთაბეჭდილება აღარავის მოუხდენია... შეიძლება ვინმემ იფიქროს, თუ კაცს ენა და გონება უჭრის, რა უნდა 15-16 წლის გოგობიჭების ხელში დაჭერას, სიტყვით მათ „დაბმასო“. არადა, ასე მგონია, რომ ყმანვილის „დაბმა-გაცურება“ გაცილებით უფრო ძნელია, ვიდრე უფროსისა:

გაუცვეთელი კანითა და ნერვით ახალგაზრდა უფრო ადვილად „იჭერს“ სხვა-თაგან მომდინარე ყოველგვარ იმპულსს, ყოველგვარ სიყალბეს. ჩვენს ახალ მასწავლებელს იმიტომაც „დაეებმეინეთ“, რომ მას ეს აზრადაც არ მოსვლია. მოსწავლე უტყუარად გრძნობს, რა არის ალალი, ნალდი, ხალასი და რა — ნან-ვალეზ-გამოტანჯული, წინასწარ დაგეგმილი, გათამაშებული. სიმონის რო-გორც მასწავლებლის მოუგერიებელი ხიბლის გასაღები, შესაძლოა, ისიც გახ-ლდათ, რომ მას რაღაც ძალიან მნიშვნელოვანი ჰქონდა ჩვენთან ზიარი — სუ-ლის სიყმანვილე. ამიტომ ვიგრძენით ამ ყოვლისმცოდნე და მალლადმხედ კაცში მარადი ბავშვი, ჩვენი კბილა: ცოტა გულუბრყვილოც, ცოტა წინდაუხე-დავიც, ცოტა ეშმაკიც, ცოტა უმართავიც... რას სოიმოქმედებდა, რას იტყოდა — ამის წინასწარი ამოცნობა ისევე შეუძლებელი იყო, როგორც — ჩვენი საქ-ციელისა. ამიტომ ახალი მასწავლებელი ყველამ ჩვენს მარაქას მივათვალეთ; მოსწავლის ცნობიერებაში ხომ ყოველთვის არის მკვეთრად გამიჯნულ-დაპი-რისპირებული ორი „კასტა“ — ჩვენ და ისინი, მოსწავლეები და მასწავლებლე-ბი. ზოგიერთი მასწავლებელი ცდილობს სიყვარულისა და ნდობის მოსაპო-ვებლად მოსწავლეთა „კასტას“ მიეტმასნოს... სავეალლო წინდაუხედავობაა: მოსწავლე ყველაზე ნაკლებად ამგვარ მასწავლებელს სცემს პატივს და ხში-რად დაუნდობლადაც ექცევა. სამაგიეროდ, ღრმა და გამტანი სიყვარულით უყვარს იგი, ვისაც თვითონ მიიჩნევს „განდობილად“. სიმონ სხირტლაძე ჩე-ენი „განდობილი“ იყო, უფრო სწორად, ჩვენ აღმოვჩნდით მისი „განდობილე-ბი“. ამით ახალ მასწავლებელსა და მის კოლეგათა შორის არ გაჩენილა რაიმე, თუნდაც იოტისოდენა, ბზარი. მოგეხსენებათ, სკოლა, სამწუხაროდ, არც ახ-ლაა და არც მაშინ გახლდათ დაზღვეული პედაგოგთა კინკლაობის, ქიშპობი-სა და არაკოლეგიალობისაგან. მით უფრო საცნაურია, რომ სიმონ სხირტლა-ძისა არც ერთ მის კოლეგას არასოდეს შურდა; არავის არასდროს გადაკრუ-ლადაც კი არ უთქვამს მისი ძვირი. წესით, თუ ვინმესი უნდა შეშურებოდათ, სწორედ — მისი: მასავით არავინ გვიყვარდა, მასავით არავის ვუჯერებდით, მასავით მონინებით არავის ვექცეოდით სკოლაში, არავის შეუნდობდა ხელმ-ძღვანელობა იმას, რასაც მას... მაგრამ სიმონი იმდენად ერთადერთი იყო, იმ-დენად განსაკუთრებული, რომ შურს აზრი ეკარგებოდა — შემინდეთ უზუს-ტო ანალოგიისათვის, მაგრამ განა შეიძლება რომელიმე ქართველ პოეტს, რა-ოდენ გამორჩეულიც უნდა იყოს იგი, რუსთაველისა შეშურდეს?

ერთ ფაქტზე მოგახსენებთ, ოლონდ ეს მერე, სხვა სკოლაში გადასვლის შემდეგ, მომხდარა: სიმონ სხირტლაძე ფიზიკა-მათემატიკურ ინტერნატში მიიწვიეს ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. ამ სკოლაში მათემატიკური ნიჭისა და მიდრეკილების ყმანვილებს მოუყარეს თავი მთე-ლი საქართველოდან. ინტერნატელებს ძილშიაც მათემატიკა აბოდებდათ და სიმონ სხირტლაძეს აქ ფრთები მისთვის ჩვეული ეშხით თითქოსდა ვერ

უნდა გაეშალა. პირველსავე შესვლაზე უთქვამს მეთექვსმეტე კლასელებისთვის — ყმანვილებო, აქ იმიტომ შემოვედი, რომ თავებიდან იქს კვადრატები გამოგიბერტყოთო — და გალაკტიონზე დაუნყია ლაპარაკი. დამთავრდა გაკვეთილი, დაირეკა ზარი, მაგრამ მერსზე არავინ გატოკებულა და სიმონსაც გაუგრძელებია სიტყვა. დაირეკა შესვლის ზარიც და, როცა სიმონ სხირტლაძემ გამოაცხადა — დანარჩენზე ხვალ ვისაუბროთო, მთელი კლასი თითქოსდა ვილაც უჩინარის ბრძანებით ფეხზე წამოიჭრა, წინა ორ მერსს ხელი სტაცეს, კარს მიადგეს, ოთხნი იქვე დასხდნენ, დანარჩენებმა თავიანთი ადგილები დაიკავეს და, ცოტა არ იყოს, შემცბარ სიმონს გამოუცხადეს — რომც გაგერიცხონ, ახლა აქედან ვერც თქვენ გაგიშვებთ და ვერც სხვა მასწავლებელს შემოვუშვებთ, გეხვეწებით, გააგრძელეთ გაკვეთილიო.

მოსწავლის თვალს არაფერი გამოეპარება-მეთქი... მიუხედავად იმისა, რომ სიმონ სხირტლაძის გაკვეთილებზე გონებამახვილობის, ხუმრობის, ენამოსწრებულობის ფეიერვერკი იფრქვეოდა, მიუხედავად იმისა, რომ დროდადრო ჩვენი კლასიდან ისეთი სიცილი გამოიქუხებდა ხოლმე, რომ თავის კაბინეტში ჩათვლემილ ჩვენს „ღობრი მიშკას“ — ჩვენს კეთილ დირექტორსაც კი ფეხზე წამოახტუნებდა, მიუხედავად იმისა, რომ არც სკოლაში და არც გარეთ, ქუჩაში, სიმონ სხირტლაძე მოსწავლეებს თითქმის არასოდეს გვინახავს მარტო — მუდამ გარს ასაბია ეხვია — მაინც ვგრძნობდით, რომ ამ კაცს ბედნიერი არ ეთქმოდა... ბედნიერი კი არა, მის ირიბად აჭრილ თვალებში ზოგჯერ იმხელა სევდა დამილანდავს, რომ დაუზაფრულვარ. ოჯახური ცხოვრების მოუწყობლობაზე ფიქრიც ზედმეტი იყო — მთელი კლასი კარგად ვიცნობდით ჩვენსავე სკოლაში ქიმიის ლაბორანტად მომუშავე მის სათნო მეუღლეს, თამარ ჯაფარიძეს, ქმარს რომ თვალებში შესცივინებდა და შეუმჩნეველად, სხვათა დაუნახავად ცდილობდა, უთქმელად ამოეცნო და შეეხრებინა მისი სურვილი. გოგოები ჰყავდა და — იმათაც კარგად ვიცნობდით — მამას აღმერთებდნენ. გარს მუდამ მეგობრები ეხვია — ნალდი, მისანდო, მზრუნველი და მოამაგე, თანაც ალალი ხალხი, უშურველი, მისი ფასი რომ იცოდნენ (მარტო პოეტები და მეცნიერები, კოლეგები და მხატვარ-მსახიობ-მუსიკოსები კი არა — უბრალო, უსახელო, უნიღბო ხალხი: ხელოსნები, გამყიდველები, ოფიციანტები, გლეხები, ზოგჯერ, როგორც იტყვიან, „ნაძრახი“ ბიოგრაფიის მქონე პიროვნებებიც). ეს არ გახლდათ მისი განურჩევლობისა და — როგორც, ჩვეულებრივ, ქვეყანას მოდებულ ხალხს სჩვევია — ღრმად შენიღბულ-დაფარული შინაგანი გულგრილობის გამოვლინება (ამგვარ კაცთათვის ხშირად მეგობრობა ეჩოსა ჰგავს, მუდამ ერთი მიმართულებით, თავისკენ რომ მიითლის!) — არა, უბრალოდ, დიდი კაცი იყო, დიდი გული ჰქონდა — ბევრს იტევდა და ბევრსაც აწვდენდა... მაშ რაღა იყო ამ სევდის მიზეზი? სიმონ სხირტლაძე მის მოსწავლეებელი არ გახლდათ, მოსწავლეს მხოლოდ სკოლის დამთავრების მეთაუ ან მეოცე

წლისთვის ბანკებზე რომ გაგახსენდეს... მით უფრო ჩემთვის, — ცხოვრების გეზი მიცვალა, სხვა მხარეს მიმაბრუნა: არა რჩევით, არა შეგონებით, არამედ თავისი არსებობით... სკოლის დამთავრების შემდეგაც არ გამიწყვეტია მასთან კავშირი და მერე, მის პიროვნებასთან უფრო ახლო მისულს, კიდევ უფრო მიგრძნია ამ კაცის ბუნებაში ღრმად ჩაბუდებული კაეშანი. ახლახან მიაბზო იზამ, მისმა ქალიშვილმა: „მამამ ღამით იცოდა მუშაობა. ზოგჯერ შუალამზე შუქი გამაღვიძებდა და ძილი გამიტყდებოდა. ფეხაკრეფით ნამოედგებოდი და მამას ოთახში შევიხედავდი — კითხულობდა ან წერდა. ასეთ დროს ყველაფერს ეთიშებოდა. რამდენჯერ მინახავს, ხელში კალამი გაუშეშებოდა, თავს გადაიგდებდა, თითქოს მალლა ვილაცას თვალი გაუშტერაო, და — გადმოასკდებოდა ცრემლი...“ რა ატირებდა სიმონ სხირტლადეს, სხვათაგან მალულად რატომ იღვრებოდა ცრემლებად ეს უმტკიცესი სულის ვაჟკაცი? მიფიქრია ამაზე, მიზეზებიც მიჩხრეკია და იმ დასკვნამდე მივსულვარ, რომ თვითონ ცხოვრებაა „ორგემბაგე“ და, თუ ცალფად ნაქსოვი კაცი არა ხარ, შეუძლებელია ადამიანმა უნაღვლოდ იცხოვრო... და თუ ღრმა პიროვნებაცა ხარ, მაშინ ჩემი მასწავლებელივით მოგიწევს მარადიული ხეტიალი სკენელთა შორის — სიხარულის ზესკენელიდან კაეშნის ქვესკენელამდე.

სიმონ სხირტლადის ემოციური სამყაროს ამ პოლუსებს რომ ვუკვირდებოდი, თვით კაეშნის წყაროს უშუალო მიზეზს მის პიროვნულ ყოფაში, ცხოვრების წესში ვეძებდი. ხან მეგონა (ვინ იცის, იქნებ არცთუ სავესებით უსაფუძვლოდ), რომ იგი თავისი სულიერი სწრაფვისა და მონოდეების განუხორციელებლობის, საკუთარ შესაძლებლობათა გამოუვლენლობის ან, სულაც — უანგარიშო და შეუბრალებელი, უწყალო ხარჯვა-ფანტვის სევდას შეეპყრო; მართლაც, ვინ იყო იგი თავისი უშინაგანესი არსით? განუხორციელებელი პოეტი? თუ — განუხორციელებელი მეცნიერი? უდავო ის გახლდათ — და ამას ჯერ კიდევ სკოლაში ვხვდებოდით 15-16 წლის გოგო-ბიჭები, რომ ჩვენს მასწავლებელს განსხვავებული მზერა ჰქონდა, მოვლენებს უჩვეულოდ აკავშირებდა ერთმანეთთან, საგნებს მოულოდნელად აღმოუჩენდა საერთოსა და მსგავსს, მოკლედ, პოეტურად აზროვნებდა. მან არა მარტო უამრავი ლექსი იცოდა, მას არა მარტო სასწაული მახსოვრობა ჰქონდა, მასში არა მარტო უწყვეტად ღვიოდა ის რალაც, რაც მუდმივად უფიცხებდა ტვინს და საღლაც ზემოთ ეზიდებოდა ამ, თითქოსდა კლდიდან უხეშად მოგლეჯილი ლოდის მსგავს, ფიგურას, მის თითქმის კვადრატულ, მძიმე ტორსს — არა, მთავარი სხვა იყო. იგი პოეზიის კანონებით ლაპარაკობდა არა მარტო ლექსად, არამედ, ჩვეულებრივი პროზით მეტყველების დროსაც. მე მაინცდამაინც მის მჭევრმეტყველებას, უყოყმანოდ ამონადენ სიტყვათა ლეგიონს როდი ვგულისხმობ — ესეც ნიჭია, მაგრამ არა პოეტური. მეტიც ითქმის: ასე დაუძაბავად, რომ იტყვიან, წყალივით მოლაპარაკე ხალხის ინტელექტუალურ სიღრმეში მუდამ ეჭვი ეპარება კაცს... სულ გგონია, რომ რალაცას — ერთხელ და

სამუდამოდ გაზეპირებულს — ამბობენ, თანაც ეს ყველაფერი საკუთარი სულიდან არ არის გამოტანჯული. ყოველგვარი ქმნადობა, შობა — მათ შორის, სიტყვის, ფრაზის, აზრისა — გარკვეულ ძალისხმევას გულისხმობს, ამიტომ შინაგანი დაძაბულობის გარეშე დინება თითქოს ენერგიას უქარავს აზრსა და სიტყვას. ცხადია, იმას როდი მოგახსენებთ, რომ ენაბრკულ და ენაბრკვილი ხალხი მიმაჩნდეს ინტელექტუალობის ეტალონად, მაგრამ ღრმა კაცი ადვილად და შაიჰარად ვერ უნდა ლაპარაკობდეს. სიმონი ლალად მეტყველებდა, მაგრამ მის სიტყვასა და ფრაზას წონა ჰქონდა, სიმძიმე, თქვენ წარმოიდგინეთ, ერთგვარი სიუხეშე-სიტლანქეც კი, რაც ამ სიტყვას ცოცხალ, მედინ, მფეთქავ არსად აქცევდა... ადვილად მოლაპარაკე ხალხი ხშირად იმეორებს თავის თავს, მათი ფრაზის პირველი სიტყვა უკვე გვეყარაუდებინებს უკანასკნელს, მსმენელს გიქრება ანაზდეულობის, გაელეების მოლოდინი — ესე იგი, გიქრება ინტერესიც... სიმონ სხირტლაძე არასოდეს მეორდებოდა. მასაც ჰქონდა ამოჩემებული ზოგი სიტყვა თუ ფრაზა, ზოგი შედარება თუ მხატვრული სახე, მაგრამ ყველა დიდი ორატორის მსგავსად შეუცდომლად გრძნობდა სიტუაციას, აუდიტორიის განწყობილებას და თვით გაცვეთილ ენობრივ კლიშეებსაც კი ისე მიუსადაგებდა კონკრეტულ სიტუაციას, რომ ახლადქმნადობის ეფექტს ახდენდა. ალბათ, პოეტური ნიჭის ერთ-ერთი ნიშანი ისიც არის, რომ პოეტი საკუთარ თავს მუდამ განსხვავებულად იმეორებს.

ჩვენი მასწავლებლის პოეტური უნარი მაშინ, სკოლაში, უფრო თვალშისაცემი ნიშნებითაც ჩანდა — ყველაფერზე ლექსად მეყსეული რეაგირებით, სიტყვათა თამაშით, კალამბურებით, ცხელ-ცხელი სახუმარო ეპიგრამებით... მთელი ქართული პოეზიის დამტევე ტვინს, ცხადია, არ უძნელდებოდა სახელდახელოდ გამოეძებნა შესაფერისი რითმა და ლექსად გაენყო აზრი — არა პოეზიად, არამედ ლექსად; ამასაც თავისი ეშბი ჰქონდა, ვინაიდან ეს ყველაფერი თქვენს თვალწინ იბადებოდა. სხვათა შორის, კაფიის ეფექტიც ძირითადად ეს გახლავთ, თორემ სიტუაციიდან ამოგლეჯილი და ქალაქდზე აღდგენილი, იგი წყლიდან ამოღებული ზღვის კენჭით უფერულდება. სიმონ სხირტლაძის ეპიგრამებიც, სიტუაციიდან ამორიდებულნი, ერთგვარ „რითმაჩობად“ მოგეჩვენებათ, მაგრამ მათ, როგორც მეყსეულ სიტყვიერ რეაქციებს, საოცარი ხიბლი და იუმორი ახლდა. იმ ღირსსახსოვარ პირველ გაკვეთილზე უურნალი და სიის ამოკითხვა არავის გახსენებია, მაგრამ მერე ახალმა მასწავლებელმა ჩვენი სახელდებით გაცნობა განიძრახა. პოდა, დაიწყო სიის ამოკითხვა. ჩვენი სკოლა ვერაზე იყო, ახლა ამ უბანს პრესტიჟულს ეძახიან — აქ ბობოლევი ცხოვრობენო; რა მოგახსენოთ, ჩვენს კლასში კი ძალიან უბრალო ოჯახიშვილები ვსწავლობდით. მით უფრო გაგვიკვირდა და გაგვიხარდა, რომ თითქმის ყოველი ჩვენგანის მამას თურმე ჩვენი ახალი მასწავლებელი იცნობდა და ზოგთან მეგობრობდა კიდევც... ჩემამდეც ჩამოვიდა:

— კასიანეს ბიჭი ხარ, ჩემი კასიანესი? — გაებადრა სახე და უცებ მიმიბა:

*ვენაცვალე კასიანეს,
აშრიალებს ასიანებს...*

*ერთად დასხამს საქეიფოდ
ტენორსა და ბასიანებს...*

ასევე, რომ იტყვიან, თათარიახნად არის შექმნილი მისი ცნობილი მუნასიბი დუდიზე — საყვარელ შვილიშვილზე, ერთი წლის ბიჭუნაზე:

*ვენაცვალე დუდის,
თაფლის სუნი უდის,
ნაპერსკალი მოხვედროდეს
რუსთაველის ქუდის,
სიბრაალული დაპყლოდეს
ჩიტუნების ბუდის...*

*დაიხსომე, დუდი,
კაცს ამშვენებს ქუდი,
შორით გითვალთვალეებს
გზა სველი და მრუდი.
არ შეშინდე, დუდი,
ჩემკენ შემობრუნდი.*

პოეტური უნარი სიტყვიერების მასწავლებელს, კაცმა რომ თქვას, მეტ-ნაკლებად ყველას უნდა მოსდგამდეს... სიმონ სხირტლაძეს ეს უნარი ჭარბად ჰქონდა, მასწავლებლის პირობაზე, ალბათ, ზედმეტად ჭარბადაც კი... მაგრამ ის, რაც მასწავლებლისთვის — თუნდაც სიტყვიერებისა — ჭარბია, პოეტობას, შესაძლოა, ვერ გასწვდეს. თანაც უზადო გემოვნება, ლექსის აბსოლუტური გრძნობა, რაც უნდა უცნაურად მოგეჩვენოთ, პოეტურ შემოქმედებას ზოგჯერ საფრხედ ექცევა. მით უფრო — თავმოყვარე, ამაყ კაცს, ვინც ზედმინევნით და ღრმად სწვდება გენიოსთა კალმის ნალვანს; ასეთს სხვებზე უფრო უჭირს საკუთარის გამოფენა ან, რაც უფრო ტრაგიკულია — თავისას უკვე ველარც ქმნის. პოეტს თუ არ ექნა ღრმა შინაგანი რწმენა იმისა, რომ, რასაც და რაზეც წერს, იმას და იმაზე სხვა მისნაირად ვერ დანერს, ის ველარც დანერს ისეთ რასმე, ნასაკითხად რომ ღირდეს. ალბათ შეგიძნევიათ, დიდი პოეტები თავიანთ დიდ თანამოკალმეებს, ჩვეულებრივ, არ სცნობენ და თითქოს ვერც აფასებენ. არადა, ამგვარ „არაობიექტურობაში“ ისინი გულწრფელნი არიან: ეს ყბადაღებული „ჩემი სჯობსო“ — უფრო პოეტური თვითშენახვა-გადარჩენის ინსტინქტის გამოვლინება მგონია, ვიდრე — განდიდების მანიით შეპყრობილი ხალხის „უცილობლობა“. სწორედ ამგვარი „უცილობლობისგან“ იყო შორს ჩემი მასწავლებელი. მოკლედ, ძნელია იმის განსჯა, სიმონ სხირტლაძე განუხორციელებელი პოეტი იყო თუ განსახორციელებელი... რაც არ მომხდარა, რაც არ გამოვლენილა, იმაზე მსჯელობა მარჩიელობას ემსგავსება... იქნებ მის ბუნე-

ბას ყველაზე უფრო მიესადაგებოდეს გიორგი ლეონიძის სიტყვები „ნატვრის ხიდან“ — ელიოზზე თქმული: „პოეტები მხოლოდ ქალაქებზე რითმით მოლაპარაკენი როდი არიან. პოეტური თვალთ, პოეტური გულით და დიდი ოცნებით გასხვიოსნებული სხვაც ბევრი დადის დედამინაზე“.

ახლა განუხორციელებელ მეცნიერზეც ვთქვათ ორიოდ სიტყვა. განუხორციელებელიო, რომ ვამბობ, დიდ მეცნიერს ვგულისხმობ, თორემ უაღრესად საინტერესო პედაგოგიურ-ლიტერატურული ნერილების ავტორს, ცხადია, ეს სიტყვა არც მიესადაგება... იმაზეც მიფიქრია, აკადემიურ ასპარეზს ჩამოცილება ხომ არ იყო-მეთქი მისი სევედა-კაემნის მიზეზი? არა მგონია. თუმცა ერთი კი ითქმის: ის, ვისაც ეთაყვანებოდა, ვისთანაც საოცარ სულიერ ნათესაობას გრძნობდა, ვისაც ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად ჰბაძავდა ოქროპირობაში და ვისი უზარმაზარი და, დროებით მიეჩნებულ-მიჩუმათებული ღვანლის გაცოცხლება-ნარმოჩინება ენადა ახალგაზრდა ასპირანტს, გაბრიელ-დიდი, იმერეთის ეპისკოპოსი — ოცდაათიანი წლების დასასრულს და მერმეც, კარგა ხანს, მავანთა ჭკუის სიმოკლით ქართული მეცნიერებისთვის ლამის პერსონა ნონ გრატად გამოცხადდა. სიმონ სხირტლაძე ის კაცი არ გახლდათ, ვისაც კონიუნქტურა სიყვარულსა და რწმენაზე ხელს აალებინებდა... იგი წლების განმავლობაში მაინც აგროვებდა მასალებს გაბრიელ ქიქოძეზე, სწავლობდა, აანალიზებდა მის მეცნიერულსა და პომილეტიკურ მემკვიდრეობას და შემდეგ, როცა ამისი შესაძლებლობა მიეცა, დასტამბა კიდევ ერთი ნაწილი ამ კვლევა-ძიებისა... მაინც ანუხებდა უკმარისობის განცდა ამ დიდი კაცის ხსოვნის წინაშე და, ლოგინად ჩაეარდნილი, სასიკვდილო სარეცელზეც ამას იმეორებდა — გაბრიელის ვალი მიმყვებო...

სიმონ სხირტლაძე როგორც პიროვნება მეტი გახლდათ მის პოეტურსა თუ მეცნიერულ უნარზე... მაგრამ ჭარბად მომადლებული სწორედ ეს უნარები მის პედაგოგობას განსაკუთრებულობისა და განუმეორებლობის ბეჭედს ასვამდა... ისე, ერთი ჩემი სკოლისდროინდელი ეჭვიც მინდა გაგიზიაროთ: იყო კი ბატონი სიმონი ტიპიური მასწავლებელი? შეიძლებოდა თუ არა მისი პედაგოგიური გამოცდილების განზოგადება, სხვათათვის სამაგალითოდ და სანიმუშოდ ქცევა? თითქოსდა, ახირებული კითხვებია — სიმონს ვინც იცნობდა, უყოყმანოდ იტყვის — რალა თქმა უნდა, შეიძლება და სასურველიცააო... სიმონი რომ დიდებული პედაგოგი იყო, მისი გაკვეთილები რომ საოცრებას ნარმოადგენდა, ამის მონმეები, ჩვენდა საბედნიეროდ, მეცა და ჩემი კლასელებიც ვიყავით ორი წლის მანძილზე... მით უფრო საგულისხმოა ეჭვი, რომ იგი არ ყოფილა ტიპიური მასწავლებელი, რომლის გამოცდილების განზოგადება — ესე იგი, გარკვეულ ფარგლებში მიბაძვა — შესაძლებელი ყოფილიყოს... სიმონისნაირად გაკვეთილს მხოლოდ სიმონი თუ ჩაატარებდა, ყველა სხვას, თვით ძალიან კარგ პედაგოგსაც კი, ასე ჩატარებული გაკვეთილი ჩაუვარდებოდა.

სიმონ სხირტლაძე აბსოლუტურად გულგრილი იყო იმ შავი და — ცოტა უხეშად კი არის ნათქვამი, მაგრამ — ჩინოვნიკური სამუშაოს მიმართ, რასაც ყოველი მასწავლებელი ასრულებს. ამით იმას კი არ მოგახსენებთ, თითქოს გეგმები და გეგმა-კონსპექტები მასწავლებლის ზედმეტი ბარგი იყოს, მაგრამ სიმონისთვის გაკვეთილზე არავითარი გეგმა და ჩარჩო არ არსებობდა. თავად ვარ მონმე, სამასწავლებლოში უთქვამს ჩვენი დირექტორისთვის: ჩემო მიხეილ, რა გეგმებს მთხოვ, მე თვითონ ვარ გაკვეთილის გეგმაც და ზეგეგმაცო... სხვას ამას არ აპატიებდნენ, მაგრამ სიმონის ჩვეულებრივი საზომით აწყვა არ შეიძლებოდა... არ შეიძლებოდა არც მისი შემონმება-გაკონტროლება... ჩვენ იმ ორი წლის მანძილზე ერთადერთხელ ვნახეთ სიმონი ტიპიური, ჩვეულებრივი მასწავლებლის როლში, როცა იგი შემოვიდა კლასში, ნესისა და რიგის მიხედვით სიაც ამოიკითხა, დავალების შესამონმებლად მერხებშუაგ ჩამოიარა, ფრონტალური კითხვებიც დასვა, სამი მოსწავლე კიდეც გამოიძახა, შეაფასა და ნიშნები გაუფორმა ურნალშიც და დღიურშიც, ახალი მასალის საზეპიროებიც მოგვინიშნა, ტექსტის კომენტირებულად წაკითხვაც მოასწრო და ბოლო სამ ნუთში დავალებაც ჩაგვანერინა. ყველაფერ ამას კი წინ ის უძღოდა, რომ ზარის დარეკვისთანავე დირექტორმა უჩვეულო მონინებით შემოიყვანა კლასში ვილაც ხვანჩიანი ახალგაზრდა კაცი, რომელიც უკანა მერხზე კი არ დაჯდა, სადაც, ჩვეულებრივ, დამსწრენი სხდებიან ხოლმე — წინა მერხზე მოკალათდა და, რაც ყველას თვალში გვეცა, რატომღაც მაჯიდან საათი მოიხსნა და წინ დაიდო. ჩვენი მასწავლებელი კლასში შემოვიდა, ერთი აღმაცურად გადახედა სანერკალამ და ბლოკნოტმომარჯვებულ კაცს და — ყველაფერი ისე გააკეთა, როგორც სხვა მასწავლებლები აკეთებდნენ. რა აგვიხსნა, ვისზე გველაპარაკა, არ დამმახსოვრებია — სწორედ ეს გახლდათ ორი წლის მანძილზე ის ერთადერთი შემთხვევა, ზემოთ რომ მოგახსენეთ.

სიმონ სხირტლაძეს შეეძლო-მეთქი გაკვეთილზე ის გაეკეთებინა, რაც წარმოსადგენდაც კი ძნელია სკოლაში. შეეძლო მთელი მეოთხედი არ გამოეძახე და ნიშანი კი ისეთი სიზუსტით დაესვა, გინდაც გაკვეთილს ყოველდღე შეგკითხვოდეს; ურნალში არც ერთი ხუთიანი არ გყოლოდა, მეოთხედში კი შეეძლო ფრიადი დაენერა შენთვის. საერთოდ, ურნალსა და ნიშნებს ირონიულად უყურებდა, იმ მასწავლებლის რა მცოდნია, ორიანით რომ დაგანყნარებთ და წიგნს ხელში აგალებინებთო... მის გაკვეთილებზე ჩვენ ძირითადად მსმენელები ვიყავით, მაგრამ ხანდახან ჩვენი მოსმენის იმტაზეც მოვიდოდა... მახსოვს, „არსენა მარაბდელს“ გავდიოდით... გაიძახა მერაბ მახარაძე და იმანაც, როგორც სჩვეოდა ხოლმე, ცხადლივ დაგვისურათხატა ახალციხის აღება. „ — ყოჩაღ, ფრიადი... გოზალიშვილის წიგნიც წაკითხე? ყოჩაღ. ისტორიაშიც გამოგადგება... რა გყავს ისტორიაში? — „წინა გაკვეთილზე კარნახის გულისთვის პორფილე მასწმა ორიანი დაუნერა, მასწ...“ — დაასწ-

რო ყველას ბელა თოფურიამ. ჩვენს მასწავლებელს უცებ თვალები აუციმციმდა: — „აბა, მერაბ ჩემო, გშუშხავ ჩემი პორფილუკას საგანშიც ხუთიანს, მე შენ გეტყვი, სანყობში დააკლდება. პორფილე მე მენდობა, მე კიდევ — შენ...“ და პირდაღებული კლასის წინ ჩვენმა მასწავლებელმა ორი ფრიადი გააფორმა ჟურნალში — ქართულშიც და ისტორიაშიც.

მთელი ის კვირა მერაბ მახარაძე ძმაკაცებმა შინიდან ველარ გამოვიტყუეთ, იჯდა და ისტორიას მეცადინეობდა...

შორიდან ხომ ასეთი, თითქოსდა, დაუდევარი კაცი ჩანდა — არ მახსოვს, გაკვეთილზე დაეგვიანოს. გაცდენაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. მერე, ქალბატონ თამარისგან შევიტყვე — სახლიდან ხომ თხუთმეტი წუთის სავალზე იყო ჩვენი სკოლა, მაგრამ საათნახევრით ადრე გამოვდიოდით შინიდან — ერთ საათს მაინც ანდომებდა ქუჩაში სალამ-ქალამსა და ნაცნობების მოკითხვასო. მეც ვარ იმის მონმე, რომ ვერის ბალიდან ზემელამდე ჩემი მასწავლებელი სალამის მიცემით დაღლილა. ვილა არ იცნობდა, ვინ არ უჩერდებოდა: პაპიროსის გამყიდველი ქურთის ბიჭიდან დაწყებული — ქალარა აკადემიკოსით დამთავრებული. სალამში და ყურადღებაში გამორჩევა არ იცოდა. მისი უახლოესი მეგობარი და კოლეგა, მისი ქირისა და ლხინის თანაზიარი ირაკლი ბაქრაძე მომიყვა:

„ირაკლი აბაშიძის იუბილედან მოვდივართ. მოხატა, მოქარგა იქაურობა სიმონმა. ირაკლიმ მითხრა თვითონ — ვუსშენდი, კაცო, და ვტკბებოდი — საიდან მოუდის ეს ძვირფასი სიტყვებიო... მოვდივართ დაღლილები — ქეიფმა რავარი დალაღვა იცის, მუშაობაზე უფრო! სალამოზე, გენერალი რომ იყო, ჩვენებური ძვირფასი კაცი, გიორგი ყურაშვილი, იმასთან ვართ წვეული. ბალიშზე ერთი თავის მიდება ყველაფერს მირჩვენია, მაგრამ ყურაშვილს რაეა ელაღატება. მოვადექით ბელინსკის ამოსახვევს და — აგერ სადარბაზოდან ერთი ტარაკანივით შავად გამჭვარტლული უღვაშა კაცი გამოძვრა, ცალ ხელში დაგორგლილი მავთული, ცალშიც რალაც მიღები უჭირავს... დაინახა სიმონი და გაუნათდა სახე. სიმონიც შებრუნდა მისკენ და — ხო იცი, ვისთანაც ვარ მისასვლელები-მეთქი, დაექარე სახელოში. რას ლაპარაკობო, — გაიკვირვა სიმონმა, — ეხუმრები შენ ამ კაცს — დღეს ოც ოჯახში მაინც მოხსნა დღის წესრიგიდან „გარშოკის“ პრობლემა. სანტეხნიკია ჩვენი. აბა, ჩემო კალისტრატე, — მიეხალისა უღვაშას, — გადიგრიხე უღვაშები და შევიდეთ ჩემთან...“

რანაირი ენაკვიმატიც იყო, მისი მონაფე ხარ და, გეცოდინება, არადა, რომ არავის სწყინდა მისი ხუმრობა! შეხვედრას მიწყობენო და — ნავყევით ერთხელ ერთ პოეტს, დღეში რომ ორ დუჟინ ლექსს წერს, თავის სოფელში. იღბალი არ გინდა? ძველი კლუბი პქონიათ, ჩამოშვავდა ჭერი და დირემ გვარიანი ბრავგვანი მოიღო ამ ჩვენი პოეტის თავზე. მიეცვივდით, წამოვაყე-

ნეთ... — ბენე ზე გადარჩიო, — დაამშვიდა სიმონმა გაბურბუსალებული პოეტი, — ხომ დავილუპებოდით, დირე ხელზე რომ დაგცემოდაო...

იციან, მაგრამ რა იციან ამაზე თვითონ ამ ჩვენმა პოეტმა.

ეს ცნობილი ხალხი ხომ პატივს სცემდა და აფასებდა სიმონს, უბრალო ხალხს კიდევ უფრო უყვარდა. თვითონ ხომ მთლად ირეოდა მუშაკაცზე. მახსოვს, რაჭისკენ მივდივართ. გზის გადაღმა გლეხი ხნავდა ხარით... მანქანა გამაჩერებინა, საგზლის კალანჩხა წამოიღეო, მითხრა და გადავიდა ხნულში. გლეხმა ხარები შეაჩერა. მივიდა, მიესალმა, ხარის ქედზე ჭიქა დადგა, დაილოცა, მაგრამ რა დაილოცა — ასე მეგონა, ხარიც უსმენდა... ბოლოს — მაგ შენს კოჟრიან მარჯვენას ვენაცვალე, მაგით ვიჭირავს საქართველოო — ჯერ ხარს ემთხვია ქედზე და, გლეხის ხელისკენ რომ დაიხარა, გადაგვერია გლეხი კაცი, იქით ჩაუჩოქა სიმონს და მუხლზე მოხვევა დაუპირა...

მე შენ გეტყვი, ერთხელ ნანახი და გაცნობილი დაავინყდებოდა ვინმე. ან სალამსა და დახმარებას დაუკაეებდა და დაუძვირებდა. შენც გემახსოვრება — სამხატვრო აკადემიაში მისაღებ გამოცდებზე ქართულის კომისიის თავმჯდომარედ იყო რამდენჯერმე. პირველად რომ მიიწვიეს, გამოცდის წინ, რექტორს ფანჯარასთან მიუყვანია, გადაუხედინებია და მორიდებულად უთხოვნია: ბატონო სიმონ, ხომ ხედავთ, ათასი მშობელი და ახლობელი მაინც უცდის და ელოდება ნიშანს. გამწარებული ხალხია, ყველაფერს რომ იკადრებს და ყველაფერს რომ კუდს გამოაბამს... ამიტომ, გთხოვთ, გარეთ რომ გახვალთ, ნურავის გაუჩერდებით და დაელაპარაკებითო... სიმონს ფანჯრიდან ჯობი გადაუშვერია და უთქვამს, — აგერ, ბატონო, ხის ქვეშ რომ კაცი დგას, მაგასთან ერთი ჭური ღვინო მაინც მექნება დალეული და სალამი როგორ დავუკავოო. გასცინებია რექტორს და მეტი აღარც უკადრებია მისთვის ამნაირი რამ...

წმინდა კაცი იყო და ამიტომ არ ეშინოდა არაფრის"...

მახსენდება სიმონ მასწავლებლის ძველებური, საერთოაივნიანი სახლი ვერაზე, ბინა, რომელიც არ იკეტებოდა ამ სიტყვის არა მხოლოდ გადატანით, არამედ პირდაპირი მნიშვნელობითაც — სხირტლაძეების ბინას არც საკეტი ედო და ზრც ურდული. ქალბატონი თამარი იგონებს: „თუ შინ იყო, სტუმარი გამოუღეულად გვეყავდა. ხელმოკლედ კი ვცხოვრობდით, მაგრამ ისეთი ხალხი ვესტუმრობდა, ყველი, პური და კეთილი გული არ შეგრცხვებოდა ადამიანს. ზოგჯერ უცხო ადამიანის წინაშე რომ მოვიბოდიშებდი უბრალო სუფრისთვის, სიმონი მეტყოდა — გული, ჩემო თამარ, გული დავდოთ მაგიდაზე, ვთალოთ და არ ვათავდებო... ვალაკტიონს უყვარდა ჩვენთან ამოსვლა, ამ დაბალ ჭერს და მაღალ სულს გაუმარჯოსო — იტყოდა ხოლმე... რემონტის თავი სად გვექონდა, მაგრამ კარ-ფანჯარა რომ ნამეტანი შეგველანძღა, გადავალბინოთ-მეთქი, სიმონს ვუთხარი. შენ იციო, მიპასუხა. დავუძახე ხელოსანს, მოვეურიგდი და

იმანაც დაიწყო საღებავის შეზავება. სიმონი წაეიდა; არ გასულა ნახევარი საათი და — თამარ! თამარ! — მესმის ეზოდან აქოშინებული სიმონის ხმა. რა იყო-მეთქი, სიმონ, დაგრჩა რამე? კარის სახელური ხომ არ გადაუღებავსო?! ახლა იწყებს-მეთქი. არიქა, სახელურზე საღებავი არ გადაასმევიწო, გალაკტიონს აქეს ხელი შეწავლებიო. ასე დამიტოვა სახელურები შეუღებავად”.

განუხორციელებელი პოეტი, განუხორციელებელი მეცნიერი — ეს ყველაფერი ვარაუდებია, ეჭვიმუტანელი კი ის გახლავთ, რომ სიმონ სხირტლაძე იყო განხორციელებული, ხორცშესხმული მოძღვარი. ტიპიურობისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ მომავლის მასწავლებელი კი სწორედ მისნაირი წარმომიდგენია — კაცი, რომელიც თავის პიროვნებაში გააერთიანებს პოეტსაც, მეცნიერსაც, აღმზრდელსაც. ჩვენს კლასს მართლაც იღბალი ჰქონია — მომავლის მასწავლებელი გვზრდიდა ადამიანებად, გვენრთინდა მოქალაქეებად, გვგეშავდა ქართველებად...

სიმონ სხირტლაძე სამოცდაცამეტში ახალ ბინაში გადავიდა, მიცკევიჩის ქუჩაზე. კლასელები ახალმოსახლეობის მილოცვას ვაპირებდით, მაგრამ, როგორც ხდება ხოლმე, თავი ვერ მოვაბით. მერე მე მომიწია კარგა ხნით თბილისიდან წასვლა და, შინ რომ დაებრუნდი, ოჯახში პირველად ეს მითხრეს — სიმონ სხირტლაძე ყოფილა ძალიან მძიმედ, კლასელები გირეკავენო...

...ორი დღის შემდეგ ზღვა ხალხი მიანყდა მიცკევიჩის ქუჩას... ტაატით ავდიოდით ვინრო კიბეზე... მეშვიდე სართულზე მიეცათ ბინა ჩემი ფეხმტკივანი მასწავლებლისთვის.

კარის ჩარჩოზე მონაფის ცალხაზიანი რვეულის ფურცელი მიემაგრებინათ, ზედ მონაფური ხელით ეწერა:

აჰა, მესტუმრა, ვისაც ველოდი,
ჩემი მტერი და ჩემი ძმობილი,
მალე ის სვეტიც გამომეცლება,
რომელსაც ზურგით ვარ მინდობილი.
ვიცი, ცრემლები აგივსებთ თვალებს,
დაგენანებათ გზა განწყვეტილი,
რომ ჩავიტანე ცივ სამარეში
გული დაჭრილი და დაფლეთილი...

ადამიანმა ყველაფერი შეიძლება ნახოს, ყველაზე დაუჯერებელი რამაც... მეც შევაბიჯე ოთახში, რომ მენახა დადუმებული სიმონ სხირტლაძე.

პედაგოგისთვის რაიმე ფიზიკური ნაკლი მთელი ტრაგედიაა. ბავშვის დაგეშილი და დაუნდობელი თვალი ხშირად მასწავლებლის სრულიად უმნიშვნელო ფიზიკურ ზადსაც კი ისეთ მეტსახელს მიაკერებს, მთელი ცხოვრება რომ ველარ ჩამოიცილებ. სიმონ სხირტლაძეს კი, ამ ხელჯოხიან კაცს, ღმერთი,

რჯული, დაიფიციცავ — კოჭლობა ჩვენს თვალში უხდებოდა კიდევ! ვინ რას შეჰკადრებდა — სამეფო ნიშნებით დაჰქონდა გაშეშებული ფეხი და განუყრელი ხელჯოხი: ხელჯოხი კი არა — მწყემსის არგანი, კვერთხი ქურუმისა.

თუმცა, არა, ჩემს მასწავლებელს მეტსახელი მაინც ჰქონია. ეს მერე გავიგე, როცა უნივერსიტეტში მისაღებ გამოცდებზე ქართულ ზეპირს ვაბარებდი. ერთ მაღალ, ხმელ, უფრო ბრტყელი რომ ეთქმის, სათვალთან კაცთან მოვხვდი, ძალიან გულისხმიერად გამომცადა, ნვრილად მაამბობინა ყველაფერი. შიგადაშიგ ჩემს მონათხრობს მოკლე და, ცოტა არ იყოს, უცნაურ (საგამოცდო სიტუაციით აღელვებულს, ალბათ, ასე მომეჩვენა) კომენტარებს ურთავდა: „ჰო, ჰო... მასე... ა, გინერ ხუთიანს... მოვხაზე უკვე... მაგრამ ჯერ ქუდს არ გავუკეთებ. ირაკლი, შენც ჰკითხე“... — „მე მგონი, საკმარისია“, — დინჯად უპასუხა კოლეგამ. „საკმარისია, ხომ? ა, დაგინერე თითქმის ფრიადი... ხო, ვინ გასწავლიდა სკოლაში?“ — „სიმონ სხირტლაძე“... გამომცდელის კალამი უჩვეულოდ დიდი ხუთიანის თავზე გაიყინა: „სიმონი? ჰო... ჰო... ეს ისე, სხვათა შორის, კი ნუ შეგეშინდება... ისე... ნიშანზე არ იმოქმედებს... აბა მითხარი, ვინ იყო სვიმონ მესვეტე?“ — მებუკე და მენაბდე კი გამეგონა, მაგრამ თუ მესვეტეც არსებობდა, არ ვიცოდი... გამომცდელმა შემატყო, ფერმა რომ გადამიარა და: „ეს ისე, სიტყვაზე... სვიმონ მესვეტე შენი მასწავლებელია... ასე ვეძახდით სტუდენტობისას... ისწავლი ნელს იმ სვიმეონ მესვეტესაც... ჩათვლა გექნება ჩემთან... პირველ სემესტრში... რასაკვირველია, თუ არ ჩაიჭრები ისტორიაში — როგორც ბატონი კორნელი კეკელიძე იტყოდა. ეს ისე, სხვათა შორის... სვეტზე იყო ის სვიმეონი სამოცდაცხრა ნელს. თავის სიცოცხლეში წვეთი არ დაუღვია და ხორცი არ უჭამია... წაიკითხავ მერე მის ცხოვრებას, ბატონმა კორნელიმ გამოსცა... „კიმენი“ წაგიკითხავს? ეს ისე, სხვათა შორის... ნიშანზე არ იმოქმედებს... ა, დავამთავრე ხუთიანის გაფორმება... წაიკითხავ და მიხვდები, რატომ ვეძახდით ჩვენს სიმონს მესვეტეს“ — და ნიშნის გასწვრივ ასევე უცნაური, მაგრამ გარკვეული ხელრთვით გამოიყვანა: „ტრ. რუხაძე“.

ბატონი ტრიფონის სემინარებისთვის აღარ დამიცდია — აგვისტოს ბოლოს საჯარო ბიბლიოთეკის დიდი დარბაზის კუთხეში რის ვაივავლახით მიგნებულ „კიმენის“ პირველ ტომს ჩავკირკიტებდი — „ცხოვრება სვიმეონ მესვეტისა“... თავად ტექსტს გაჭირვებით, მაგრამ მაინც ვიგებდი — დაქარაგმებებმა გამაცოფა ლამის. მერე მათზეც გავიხედნე თვალი და ნელ-ნელა, სტრიქონ-სტრიქონ გამიცოცხლდა საკვირველი ცხოვრება საკვირველი კაცისა — უცნაური მოვლინებით დანაყებული ვიდრე ამა სოფლით განსვლამდე: „და შვა დედაკაცმან მან ღირსმან ძე თვისი ულმობელად“. რატომ „ულმობელად?“ რა შუამია აქ ულმობელობა და შეუბრალებლობა? რას უნდა ნიშნავდეს ეს „ულმობელობა?“ ჩემი მასწავლებლის წყალობით ძველ ქართულში ასე თუ ისე ვერკვეოდი, — ცხადია, სკოლის პირობაზე, — ყოველ შემთხვევაში, „შუშანიკისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ კარგად ვიცოდი,

რომ სიტყვას მნიშვნელობა შეიძლება დროთა განმავლობაში ისე შეეცვალოს, რომ სულაც საპირისპირო გაგება შეიძინოს. „ულმობელად შობა“ გაუგებარია — დედამ ძე შეიძლება შვას წვალებით, ტკივილით ან უმტკივნეულოდ... ვერიკა! ტკივილს, სენს, ავადმყოფობას ძველად ხომ სალმობა ერქვა, სა-ლმობა-ა... მაშინ უ-ლმობ-ელ-ი უმტკივნეულოს უნდა ნიშნავდეს. ნიგნს ლექსიკონი არ ერთვოდა და ასეთი პატარ-პატარა საკუთარი აღმოჩენებით წახალისებულმა წინ გაეუტყე. მოკლედ, სვიმეონი უმტკივნეულოდ მოვლინებია ქვეყანას. მაგრამ დედამის მართას მისგან ვნება მაინც მიუღია, როცა ანგელოზის სიტყვა — ჩვილს მხოლოდ მარჯვენა ძუძუ მონაოვეო — დაპვინყნია და ერთხელ უნებლიეთ ჩვილისთვის მარცხენა ძუძუ შეუძლევია. მართას ეს ძუძუ გახმობია. სვიმეონ მესვეტეს მთელი თავისი სიცოცხლე ხმელა პურსა და წყალზე გადაუვლია. ეგ კი არა, ჩვილობისას, თუ დედამისი ხორცს შეჭამდა, იმ დღეს თურმე ძუძუსაც არ სწოვდა; სამოცდაცხრა წელი განმარტოებით ყოფილა სვეტზე დაყუდებული...

არ სვამდა, არ ჭამდა, არავის ეკარებოდა... ერთადერთი — ზიარი სახელი, თორემ ჯერჯერობით თითქოს არ ჩანდა მიზეზი ჩემი მასწავლებლის მესვეტად მონათვლისა.

და უცებ:

„და აქუნდა მას სიტყუაჲ გამოჩინებული, ვითარცა სრულსა კაცსა. და მისცემდა პასუხსა მეტყველთა მისთა მეცნიერად: და იყო იგი ბრძენ გონებითა და სრულ გულისხმისყოფითა და საესე მადლითა სულიერითა და იტყოდა სიტყუასა სულიერებისსა“...

აქუნდა მას სიტყუაჲ გამოჩინებული...

იტყოდა სიტყუასა სულიერებისსა.

ახლა უკვე ჩემთვის ყველაფერი ნათელი გახდა. ნათელი, გასაგები და, თქვენ წარმოიდგინეთ, სარწმუნო გახდა ისიც, რომ სვიმეონს თავისი სიტყვით შეეძლო სასწაული მოეხდინა — კეთროვანი განეკურნა, ეშმაკეულნი განესხა, თვით მკედრეთითაც კი აღედგინა ადამიანი...

მე ორ წელიწადს ვუსმენდი სიმონ სხირტლაძეს...

მე მწამდა ძალა სიტყვისა.

2. სანთლები

1958 წელს უნივერსიტეტის პირველკურსელ ფილოლოგებს ბედმა გაგვიღიმა — ქართულ ენაში ლექციებს ვარლამ თოფურია და ივანე გიგინეიშვილი გვიკითხავდნენ. ბატონი ვარლამი და ბატონი ივანე კიდევ ჰგავდნენ და კიდევ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. შემჩნეულია — თანაცხოვრება ცოლ-ქმარს ერთმანეთს დაამსგავსებს ხოლმე. ეტყობა — თანამოსაქმეო-

ბაც... და — არა მარტო ცოლ-ქმარს. არადა, გარეგნულად, ერთი შეხედვით, ისინი სრულებითაც არ ჰგავდნენ ერთმანეთს. ბატონი ივანე მარტო კანის ფერით არა — სახის ნაკეთებითა და ნატიფი კიდურებით უმაღლესი კასტის „ჰინდოს“ ჩამოჰგავდა, ბრაჰმანს თუ ქმატრიას, ან სულაც — შეჭარმაგებულ კაპიტან ნემოს. განსხვავებულ ასოციაციებს აღმიძრავდა ბატონი ვარლამი: წარმოიდგინეთ კიპლინგის უსიმამათიურესი ბალუ, ოღონდ თეთრი, პოლარული — მოუცილებელი მრგვალი ამოზნექილი სათვალით... ეტყობა, ძველი ბერძნები სფეროს ტყუილად როდი მიიჩნევდნენ სრულყოფილ გეომეტრიულ ფიგურად; არც ტოლსტოის იდეალი, პლატონ კარატაევი, გახლავთ შემთხვევით გაიგივებული სიმრგვალესთან — ბატონი ვარლამი, გარკვეული აზრით, „სფერული“ იყო. სფერული ჰქონდა სახელიც, რომელსაც წარწარი რ, ლ, მ ბგერები ამრგვალედნენ; გვარიც, საიდანაც მართლაც „თოფური“ ანუ თაფლი მოწვეთავდა; აზრიცა და ფრაზაც — ყოველთვის შეკრულ-დასრულებული, საესე, გაჭეტილი. იგი ძირითადად დაფასთან იდგა, ცარცი ეკავა და შლიდა, ანაწევრებდა სიტყვას, თითქოსდა ფრცქენიდა, ჩენჩოს, გარსს აცლიდა, რათა იქიდან მისი გულისგული, მისი ატომი ამოეღო. ჭალარა, უფრო სწორად, რალაცნაირად ქათქათა თმა, თმა კი არა — ფაფარი, და პიჯაკზე მიპნეული ცარცის ფქვილი მას მენისქვილესაც ამსგავსებდა, ყოვლად დაუჯერებელ, მაგრამ სარწმუნო ზღაპრებს რომ „უფქვავს“ ყმანვილებს.

ივანე გიგინეიშვილი კი დაფასთან იშვიათად ყოვნდებოდა, უფრო მერხებშუა მიმოდოდა და — ლაპარაკობდა-მეთქი, ვერც ვამბობ — მეტყველებდა. სიმონ სხირტლადის ნამონაფარი გახლდით და მჭევრმეტყველებით, თითქოს, ველარავის უნდა გავეკვირვებინე... არადა, გამაოცა მისი მეტყველების სიზუსტემ და სიცხადემ, გამაოგნა მისმა ხმამ: არც ფილტვებიდან, არც ყელიდან — ბატონ ვანოს ხმა უშუალოდ გულიდან ამოსდიოდა.

* * *

ბატონი ვარლამი თავის ასპირანტებს, ჩვეულებრივ, შინ გვიბარებდა და, ფაქტობრივად, ინდივიდუალურად გვამუშავებდა — სულ სამნი ვიყავით: ფიქრია მაკალათია, შუქია აფრიდონიძე და მე. ეს იყო საოცარი სკოლა, ეტყობა, ჯერ კიდევ დიდი ივანე ჯავახიშვილის მიერ დანერგილი. იწყებოდა ტექსტის, ძირითადად — ბიბლიურის, ყოველმხრივი ანალიზი. ბატონი ვარლამის ამ სემინარებზე ტექსტი, ცხადია, ლინგვისტური აქცენტით ირჩეოდა. ეს გახლდათ ძალიან ლამაზი ანალიზი... ხაზს ვუსვამ — სწორედაც ლამაზი ანალიზი. არადა, ახლაც ბოგინობს აზრი, ძირითადად — ვერშემდგარი ლიტერატორებისა, რომ მხატვრული ტექსტის ენათმეცნიერული კვლევა ანუ, როგორც ისინი ქედმაღლურად ბრძანებენ, „გრამატიკოსის ლუპით ჩხრეკა“ უიმედოდ მოსაწყენი იწილო-ბინილოა, თითქოსდა ჩვენ ენის ცოცხალ ორგანიზმზე კი არა, პათანატომების დარად, ენის გვამზე ვმუშაობდეთ. მე კი, სუ-

ლო ცოდვილო, სწორედ გრამატიკოსის ლუპაზე მოქირქილე ეს ამპარტავანი ვაიესთეტიები მაგონებენ ლადო გუდიაშვილის ცნობილი შედეგის პერსონაჟებს, მართლაც ლუპით რომ ჩხრეკენ შიშველ ქალად განსხვულებულ მშენიერებას.

საერთოდაც, ასე მაგონია, ყოველი დიდი ლინგვისტი უეჭველად პოეტიც არის, მიუხედავად იმისა, წერს თუ არა იგი ლექსს. ნიკო მარი და აკაკი შანიძე, მაგალითად, ლექსებსაც წერდნენ, არნოლდ ჩიქობავა და ვარლამ თოფურია, რამდენადაც ვიცი — არა; თუმცა, როცა მე აკაკი შანიძის პოეტურ ნიჭზე მოგახსენებთ, ოციან წლებში დაბეჭდილ მის ლექსებს კი არა, პირველ ყოვლისა, „ხერთვისის“ მისეულ ეტიმოლოგიას ვგულისხმობ. ასევე, ვარლამ თოფურია, შინაგანი რეკონსტრუქციის მეთოდით თემის ნიშანთა სისტემის აღმადგენელი, უეჭველად პოეტური ნიჭით გახლდათ ცხებული... ცხადია — თუ პოეზიად მარტო გარითმულ აზრს კი არა, ჭეშმარიტების მოულოდნელ, ზუსტსა და არსებით წვდომასა და წარმოსახვას ვაღიარებთ.

ამ სემინარებზე, განსაკუთრებით — ეტიმოლოგიური ძიებისას, ბატონი ვარლამი შეუმჩნეველად გვიბიძგებდა ხოლმე იმპროვიზაციისაკენ, თითქოს გვახალისებდა კიდევ „აგვეფრინა“, გამოგვეთქვა ყველაზე შლეგური ვარაუდები. იგი ყაბულს იყო მონყალე ღიმილით მოესმინა ჩვენი სიგიჟე, ოღონდ, არა — სისულელე. მახსოვს, ტექსტის ანალიზისას შეგვხვდა სიტყვა „შავგვრემანი“. მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ამ სიტყვის პირველი ნაწილი „შავ“ გამჭვირვალეა, აი, „გვრემანი“-ს ეტიმოლოგია კი ასე ნათელი არ არისო, ბრძანა ბატონმა ვარლამმა. ლეჩხუმში, ჩემს ბებულეთში (დედულეთის ანალოგიით მოგახსენებთ), ეს სიტყვა „შავგვრიმალი“-ს ფორმით გამეგონა, ამიტომ უყოყმანოდ „გავუტიე“: *შავგვრემანი* დიალექტურ *შავგვრიმალს* უკავშირდება, რომელიც *შავ-ყვრიმალისაგან* უნდა მომდინარეობდეს-მეთქი. *ყვ-კომპლექსს* რომ *გვ-კომპლექსი* მოეცა, ან — პირიქით, ამას გვარსიტყვის ეტიმოლოგიური კავშირიც გვივლენს-მეთქი, ერთი მხრივ, *ყვარ*, მეორე მხრივ, *ყვერ-ძირთან*. აქ კი „დავაბუხრუჭე“, ემანდ, დაუკრიფავში არ გადავიდე-მეთქი და ეს ფონეტიკური ნიაღვლა, ჩემი ჭკუით, სემანტიკურით შევამარე: ვისაც ყვრიმალეები, ფართის თვალსაზრისით სახის ეს ყველაზე დიდი ნაწილი, შავი ჰქონდა, *შავ-ყვრიმალაც* ანუ *შავგვრემანიც* ის იქნებოდა-მეთქი. არადა, მაშინ, 22 წლის ბიჭს, რომ იტყვიან, ყბა-ყბაში მქონდა გაყრილი და ყვრიმალეები არც მტყობოდა — ცარიელა ცხვირი ვიყავი. ამ მხრივ დიდად არც შუქია და ფიქრია განსხვავდებოდნენ ჩემგან, მათაც ნალდი ქართული კეხები ამშვენებდათ, ამიტომაც, ჩემი ჭკუით, დავაზუსტე: თუმცა, ჩვენით თუ ზანვსჯით, ბატონო ვარლამ, ადამიანის სახის ფართის უდიდესი ნაწილი ყვრიმალეებს კი არა — ცხვირებს უკავია-მეთქი. დავაზუსტე და — დამცეცხლა კიდევ: „ჩვენით თუ განვსჯითო“ — ამ „ჩვენში“, რეალობიდან გამომდინარე, ბატონ ვარლამსაც შეეძლო ფიქრა, რომ მე ისიც

ჩვენს ანუ „ცხვიროსანთა“ მარაქას მივათვალე. ამიტომ ფრაზა იქვე სვანურად ვთარგმნე — სვანურს აქვს ეგრეთ ნოდებული ექსკლუზიური „ჩვენი“ — „ნიშგვე“, რომელიც მიმართვის ობიექტს ანუ მეორე პირს ამ „ჩვენიდან“ გამორიცხავს, და თარგმანში მეც ის ვიხმარე. ბატონ ვარლამს გაეცინა, ამ შემთხვევაში სწორედ ინკლუზიური „ჩვენი“ ანუ „გვიშგვე“ უფრო უპრიანი იქნებოდაო, ბრძანა და მეც გულზე მომეშვა.

თოფურიების მთელი ოჯახი, განსაკუთრებით კი სულგანათლებული ქალბატონი თამარი, საოცარი გულისხმიერებით გვეკიდებოდნენ ამ „ურეგლამენტო“ სტუმრებს... ოჯახის ნევრთაგან ერთადერთის გული ვერ მოვიწადირეთ — და მან თავისი დამოკიდებულება ჩვენდამი პირდაპირ და საკმაოდ მკვეთრად გამოხატა: შუა სემინარის დროს კარი შემოგლიჯა, კოპებშეკრულმა ცოცხი გეტყორცნა და ოთახიდან გავარდა... არც გაემტყუნებოდა სამი წლის ერეკლეს, რომელსაც ეს ახირებული სტუმრები თავის საყვარელ პაპას მთელი სამი საათით, ზოგჯერ — მეტითაც, ვტაცებდით.

* * *

ასპირანტურას ვამთავრებდი, როცა ფათერაკს გადავეყარე: „კიროჩნზე“ ახალგაზრდებს ჩხუბი მოგვივიდა და დაგვაკავეს. იმხანად ჩხუბსა და ხულიგნობაზე ლამის ჯვაროსნული ლაშქრობა გამოცხადდა და ჩვენც ამ ქარბორბალაში მოვეყვიით. თავდებით კი გამათავისუფლეს, მაგრამ სისხლის სამართლის საქმე მაინც აღიძრა. ციხეზე მეტად იმის მეშინოდა, ბატონ ვარლამს არ გაეგო ეს ამბავი. პროცესამდე ქალაქის პროკურორმა არონ ტაკიძემ მიხმო. გამიკვირდა, ჩვენი საქმე, წესით, რაიონის პროკურორის დონეს არ უნდა ასცილებოდა. მიმილო, კარგა ხანს მესაუბრა და ბოლოს მითხრა — შენი გაცნობა მინდოდა, რაც მთხოვეს, იმის გარანტიას გაძლევ — თვითონ შევისწავლი და კონტროლზე ავიყვან შენს საქმესო. ვინ გთხოვათ-მეთქი, ამას როგორ შეეკადრებდი, მაგრამ, რომ გამოვედი, მისი მდივნისგან შევიტყვე — ბატონ ვარლამს დაურეკავს, ჩემი ასპირანტია, გთხოვთ, დრო გამოწახოთ და თვითონ გაეცნოთ მის საქმესო.

მეტი არაფერი უთხოვია. ტაკიძემ, თავადაც კრისტალურმა კაცმა, იცოდა ამ თხოვნის ფასი; საერთოდაც, ვინც ბატონ ვარლამს იცნობს, დაუჯერებლად მოეჩვენება, რომ მას ასეთ, მეტი რომ არა ვთქვათ, საჩოთირო საქმეზე ვინმე შეენუხებინოს. ისევე, როგორც წარმოუდგენელია, რომ მისთვის ვინმეს პროტექცია ეთხოვოს.

ღვთის ხელი-მეთქი, ვერ ვიტყვი, მაგრამ ბატონი ვარლამის ხელი კი ნამდვილად ერია შემდგომ ჩემ ირგვლივ დატრიალებულ მოვლენებში: ამ ხელმა ორწლიანი პატიმრობიდან კი დამიხსნა, მაგრამ სამუდამო „პატიმარი“ გამხადა ჩემი შვილების დედისა, რომელსაც პირველად სწორედ არონ ტაკიძის კაბინეტის კიბეზე შევეყარე.

***

1982 წელს, როდესაც ბატონი ივანე გიგინეიშვილი გარდაიცვალა, სიკვდილთან უკვე გაშინაურებული გახლდით: ნაეიდნენ მშობლები; აღარ იყვნენ ჩემი მასწავლებლები: სიმონ სხირტლაძე, ვარლამ თოფურია, ფარნაოზ ერთელიშვილი; დამელუპნენ მეგობრები... და მაინც — თავს დიდი ელდა დამატყდა... მარტო მე არა — მთელ საქართველოს: დედაენას მოუკედა ივანე გიგინეიშვილი.

***

სამოცდაათიანი წლების ბოლოს ხშირად მიწევდა ბატონ ვანოსთან სტუმრობა ვაკეში, მის ბინაზე. ვსაუბრობდით ამ ცისას, იმ ბრისას... მაღალ კანქებზე შემდგარი, თვალებრდღვიალა კნაჭა ვანიკოც, პაპის მოსახელე და ბებოს ნებიერა, ყურადღებით გვისმენდა ხოლმე. ერთხელაც, ნათარგმნი სახელმძღვანელოების ენობრივ ხარვეზზე საუბრისას, მახსოვს, თავისი, თუ არ ვცდები, მეექვსე კლასის გეოგრაფიის სახელმძღვანელო გამოგვიტანა, გადაგვიშალა და ეშმაკურად გვეკითხება: „აბა, აქ რა წერია?“ ქვესათაური წავიკითხე: „დამახინჯებანი მსოფლიოს რუკებზე“... „აღბათ, რუკის ცდომილებაზე იქნება“, — მიხვდა ბატონი ვანო და... ეს იყო და ეს — ორგვერდიან ტექსტს, ვითომ ქართულად დანერილს, ვერც თავი გავუგეთ და ვერც ბოლო. მე — კიდევ არაფერი, ბატონი ივანე ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ურთულეს ნიუანსებს იკვლევდა და განმარტავდა, აქ კი ისიც უძღლური აღმოჩნდა. პატარა ვანიკომ მოკლედ და სხარტად გაგვიმარტა ტექსტი და კმაყოფილმა ნიგნი თავის ოთახში გაიტანა.

— კვიცი გვარზე ხტის, ბატონო ვანო, ეს ბიჭი თქვენი ნატყეხია და თქვენს კვალზეც წავა...

— არა მგონია... აღბათ, მასწავლებელმა აუხსნა... ისე, ქართული მაინც-დამაინც არც აინტერესებს, დიდი ჩხირკედელა ვინმეა...

და მაინც, გენებმა თავისი ქნეს; ამ „ჩხირკედელა“ ბიჭმა, 22 წლისამ, ქართული კომპიუტერული შრიფტი შექმნა, ორი წლის შემდეგ კი, როგორც პატარაობისას იცოდა, თავის პაპას მიუწვდა გვერდით.

საბურთალოს პანთეონში, უკანა მხარეს, ერთი სადა, საერთო საფლავის ლოდია... მარჯვნივ მეფური ხელრთვითაა გამოყვანილი — „ივანე გიგინეიშვილი“. მარცხნივ — კომპიუტერული შრიფტით — „ვანო რამიშვილი, 1967-1992“.

***

მსგავსებაზე მოგახსენებდით: ბატონი ვარლამი და ბატონი ვანო იმ შინაგანი შუქით ჰგავდნენ ერთმანეთს, რასაც ფიზიკური თვალი ძნელად, სულიერი მზერა კი ნათლად ხედავს და ამჩნევს.

ეს შუქი ხორცთან ერთად არ ქრება. ალბათ, გახსოვთ, როცა ასი წლის აკაკი შანიძემ მიიძინა, მისი სალუქი პირისკანი ამ შუქმა შიგნიდან როგორ გამოასხივა.

ვარლამ თოფურისა და ივანე გიგინეიშვილს თავს ნათელი ედგათ. ნათლად მეტყველებდნენ...

როგორც მეტყველებდნენ, ისე წერდნენ...

როგორც წერდნენ და მეტყველებდნენ, ისე ცხოვრობდნენ.

სანთელი ქრება, კაცი-სანთელი კი ჩაშრეტის შემდეგაც ანათებს.

საუბრობეძვლო

სარქვლათო ჟომანის

ს ა ო ნ ჯ ე

აღ.ყაზბეგის 32/34, ტელ: 395587,
899 50 95 85, ფაქსი: (995 32)395587